Konularına Göre Karşılaştırmalı

DÜNYA ANAYASALARI

TBMM BAŞKANLIĞI GENEL SEKRETERLİĞİ
ARAŞTIRMA HİZMETLERİ BAŞKANLIĞI

Konularına Göre Karşılaştırmalı
DÜNYA ANAYASALARI

TBMM BAŞKANLIĞI GENEL SEKRETERLİĞİ
ARAŞTIRMA HİZMETLERİ BAŞKANLIĞI

Konularına Göre Karşılaştırmalı
DÜNYA ANAYASALARI

TBMM BAŞKANLIĞI GENEL SEKRETERLİĞİ
ARAŞTIRMA HİZMETLERİ BAŞKANLIĞI

TBMM BAŞKANLIĞI GENEL SEKRETERLİĞİ
ARAŞTIRMA HİZMETLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI
Konularına Göre Karşılaştırmalı Dünya Anayasaları

Yayın No: 13

Yayın Sahibi
Numan Kurtulmuş
TBMM Başkanı

Yayın Koordinatörü
Talip Uzun
Genel Sekreter

Yayın Yönetmeni
Emrah Hurma
Araştırma Hizmetleri Başkanı

Yazarlar
Murat Bilgin
Hüdai Şencan
Zeynep Duran
Fatih Çağrı Ocaklı
Beyhan Kayatekin
Tufan Büyükcan
Ercan Çeliker
Abdullah Karaer
Kadir Candan
Meltem Doğan
Mehmet Solak
Hakan Palabıyık
Handan Karakaş Demir
Mehmet Salih Gün
Akın Türer
Ayşe Akca

Yayına Hazırlayanlar
Kadir Candan Murat Bilgin

Katkıda Bulunanlar
Mehmet Topaca Habip Kocaman Ercan Çeliker

Kapak Tasarımı
Murat Bilgin Kadir Candan Demet Çınar Ersan Sancak

Sayfa Tasarımı
Uğur Saçı Demet Çınar

ISBN:
978-625-6871-22-9
978-625-6871-23-6 (e-kitap)

Araştırma Hizmetleri Başkanlığı
Türkiye Büyük Millet Meclisi Ek Hizmet Binası,
Remzi Oğuz Arık Mah. Güvenlik Cad. No:35 Çankaya/ANKARA
Tel: +90 312 420 68 38 **Faks:** +90 312 420 78 00
E-posta: iletisim.armer@tbmm.gov.tr

TBMM Basımevi – ANKARA
Güncellenmiş 2. Baskı / Ocak 2025

© TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Araştırma Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Yönetmeliğe göre; Araştırma ürünlerinde yer alan bilgiler kaynak gösterilerek kullanılabilir. Araştırma ürünleri, TBMM Başkanlığının görüşlerini yansıtmaz.

Bu eser Creative Commons Atıf-Gayri Ticari-Aynı Lisansla Paylaş 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Bu eseri, aşağıdaki şartlar altında her boyut ve formatta paylaşabilir, kopyalayabilir ve çoğaltabilirsiniz:

Atıf — Uygun atıf bilgisini, bu lisansa ilişkin internet bağlantısını ve değişiklik yapıldıysa buna ilişkin bilgiyi belirtmelisiniz. Söz konusu işlemleri, sizi veya kullanımınızı lisansörün onayladığını ima etmemek kaydıyla, uygun şekilde gerçekleştirebilirsiniz.

Gayri Ticari — Bu materyali ticari amaçlarla kullanamazsınız.

Aynı Lisansla Paylaş — Materyali aktarmanız, dönüştürmeniz veya temel alarak üzerine eklemeler yapmanız durumlarında ortaya çıkacak materyali ancak aynı lisans ile dağıtabilirsiniz.

Ek sınırlamalar yoktur — Lisansın izin verdiği hakları başkaları üzerinde kanunlarla ya da teknolojiyi kullanarak sınırlayamazsınız.

Creative Commons Atıf-Gayri Ticari-Aynı Lisansla Paylaş 4.0 Uluslararası Kamu Lisansı hakkında daha fazla bilgi için Creative Commons Lisansına ilişkin sayfanın Türkçe çevirisini ziyaret edebilirsiniz:

https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/legalcode.tr

İÇİNDEKİLER

TAKDİM xi
Numan KURTULMUŞ

ESERİN KAPSAMI VE YÖNTEMİ 1
Kapsam 1
Yöntem 4
Ülke Anayasa Kaynakları 5

ANAYASAL GEÇMİŞ, ANAYASA YAPIM SÜREÇLERİ VE DEĞİŞİKLİKLERİ BAKIMINDAN ÜLKE DENEYİMLERİ 7
Giriş 7
ABD 11
Almanya 16
Avusturya 21
Belçika 25
Brezilya 28
Bulgaristan 31
Çek Cumhuriyeti 34
Danimarka 37
Estonya 39
Finlandiya 41
Fransa 44
Güney Afrika 49
Güney Kore 52
Hollanda 55
İrlanda 57
İspanya 59
İtalya 62
Macaristan 65
Polonya 69
Portekiz 72
Romanya 75
Rusya 78
Yunanistan 82
Sonuç 85
Tablo: Ülke Anayasalarının Sistematiğine İlişkin Hususlar 88

ANAYASALARIN BAŞLANGIÇ KISIMLARI 93
Giriş.....93
Anayasalarda Başlangıç Kısımları: Kavramsal ve Tarihsel Değerlendirme.....94
Ülke Örnekleri.....96
Sonuç.....102

ANAYASAYI DEĞİŞTİRME YÖNTEMLERİ 105
Giriş.....105
Ülke Örnekleri.....106
Sonuç.....130

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIRLANDIRILMASI VE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM USULLERİ.....133
Giriş.....133
Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılmasına İlişkin Ülke Örnekleri 137
Olağanüstü Yönetim Usullerine İlişkin Ülke Örnekleri 176
Sonuç.....197

SEÇİMLER VE SİYASİ PARTİLER 201
Giriş.....201
Oy Kullanma Hakkına İlişkin Hükümler 202
Seçimlerin Niteliği, Yönetimi, Denetimi ve Seçim Kanunlarına İlişkin Hükümler.....207
Parlamento Seçimlerine İlişkin Hükümler 216
Devlet Başkanlığı Seçimlerine İlişkin Hükümler 229
Yerel Seçimler ile Diğer Seçimlere İlişkin Hükümler 236
Siyasi Partilere İlişkin Hükümler.....242
Sonuç.....249
Özet Tablo: Seçimlere İlişkin Hükümler 253

YASAMA SORUMSUZLUĞU VE DOKUNULMAZLIĞI 259
Giriş.....259
Ülke Örnekleri 260
Sonuç 274

DİN VE İNANCA İLİŞKİN HÜKÜMLER.....277
Giriş.....277
Ülke Örnekleri 278
Sonuç.....329

MİLLÎ SAVUNMA 333
Giriş.....333
Başkomutanlık.....334
Üst Düzey Askerî Personelin Atanması 337
Silahlı Kuvvetler.....340
Askerlik Hizmeti 348
Millî Güvenlik Kurulu Benzeri Organlar.....353
Sonuç.....356

ANAYASA MAHKEMELERİ.....359
Giriş.....359
Ülke Örnekleri 360
Sonuç.....395

ADLİ VE İDARİ YÜKSEK YARGI ORGANLARI VE YÜKSEK YARGI KURULLARI.....397
Giriş.....397
Yüksek Yargı Organlarına İlişkin Ülke Örnekleri.....399
Yüksek Yargı Kurullarına İlişkin Ülke Örnekleri.....410
Sonuç.....427

HAK ARAMA HÜRRİYETİ VE ADİL YARGILANMA HAKKI 429
Giriş.....429
Ülke Örnekleri 431
Sonuç.....453

SUÇ VE CEZALARA İLİŞKİN ESASLAR 455
Giriş.....455
Ülke Örnekleri 456
Sonuç.....471

HÂKİMLİK VE SAVCILIK MESLEĞİ İLE HÂKİMLİK VE SAVCILIK TEMİNATI 473
Giriş.....473
Ülke Örnekleri 474
Sonuç.....505

EĞİTİM.....507
Giriş.....507
Eğitim Hakkının Tarihsel Arka Planı 508
Uluslararası Sözleşmelerde Eğitim Hakkı.....510
Ülke Örnekleri 515
Sonuç.....531
Özet Tablo: Eğitime İlişkin Hükümler.....532

ULUSLARARASI HUKUK.....535
Giriş.....535
Ülke Örnekleri.....537
Sonuç.....561

BÜTÇE VE KESİNHESAP.....565
Giriş.....565
Ülke Örnekleri.....566
Sonuç.....589
Özet Tablo: Bütçe ve Kesinhesap ile İlgili Hükümler.....592

SAYIŞTAY VE DIŞ DENETİM.....595
Giriş.....595
Ülke Örnekleri.....596
Sonuç.....609
Özet Tablo: Sayıştaylara İlişkin Düzenlemeler.....610

VERGİ VE KAMU BORÇLANMASI.....613
Giriş.....613
Ülke Örnekleri.....614
Sonuç.....626
Özet Tablo: Vergi ve Kamu Borçlanmasına İlişkin Hükümler.....627

ÇEŞİTLİ EKONOMİK VE MALİ HÜKÜMLER.....631
Giriş.....631
Devletin Ekonomiye İlişkin Görev ve Yetkileri, Ekonominin Düzenlenmesi ve Koordinasyonuna İlişkin Ülke Örnekleri.....632
Kamulaştırma, Devletleştirme ve Özelleştirmeye İlişkin Ülke Örnekleri.....637
Sonuç.....641
Özet Tablo: Çeşitli Ekonomik ve Mali Hükümler.....642

EK: ANAYASALARIN RESMÎ KAYNAKLARDA YER ALAN GÜNCEL İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİNİN VE RESMÎ DİLLERİNDEKİ GÜNCEL METİNLERİNİN İNTERNET BAĞLANTILARI.....643

KAYNAKÇA.....647
Temel Anayasa Kaynakları.....647
Diğer Kaynaklar.....651

Takdim

Toplumsal mutabakatın bir yansıması olarak ortaya çıkan anayasalar hem devletlerin işleyişini düzenleyen hem de bireylerin hak ve özgürlüklerini güvence altına alan temel belgelerdir. Hukuk düzeninin yapı taşını oluşturan bu metinler ait olduğu ülkelerin hukuki ve siyasi kültürünü tarihsel bir perspektifle ortaya koyarlar. Bu nedenle anayasalar, yazılı metin olmanın ötesinde, toplumların geleceğe taşıdığı önemli bir mirastır.

Ülkemizde son dönemde hız kazanan yeni anayasa tartışmalarına bilgi desteği sağlamak amacıyla, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı tarafından hazırlanan bu kitap, incelenen ülke anayasalarındaki son değişiklikler ışığında güncellenmiş ve ikinci baskısı gerçekleştirilmiştir.

Eserde öncelikle ABD, Almanya, Fransa, İspanya, Güney Kore ve Brezilya gibi farklı anayasa geleneklerine sahip 23 ülkenin anayasal geçmişleri, anayasa yapım süreçleri ve anayasa değişiklikleri ana hatlarıyla ele alınmaktadır. İlgili ülke anayasaları çeşitli başlıklar altında incelenerek okurlara kapsamlı bir karşılaştırma imkânı sunulmaktadır.

Anayasa hukuku literatürüne önemli bir katkı sağlayan bu kıymetli eserin ortaya çıkmasında emeği geçen Meclis çalışanlarımıza teşekkür ediyor, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin değerli üyeleri başta olmak üzere anayasa tartışmalarına katılan toplumun tüm kesimleri için vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olmasını diliyorum.

Numan KURTULMUŞ
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

ESERİN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Murat BİLGİN | Kadir CANDAN | Hüdai ŞENCAN*

Kitapta karşılaştırmalı bir perspektif doğrultusunda çeşitli ülkelerin anayasalarında yer alan belli başlı konuların nasıl düzenlendiği ortaya konulmaktadır. Kitabın yazılmasındaki temel amaç, ele alınan konunun anayasalarda ne şekilde yer aldığını en kolay ve anlaşılır şekilde sunmak suretiyle sağlıklı bir karşılaştırma yapılmasına imkân sağlamaktır. Eser bu amaç doğrultusunda şekillenmiş ve kapsamı bu çerçevede belirlenmiştir. Çalışmanın kapsamı, izlenen yöntem ve incelenen ülkelerin temel anayasa kaynaklarına dair bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Kapsam

Anayasa kavramını, farklı şekillerde tanımlayabilmekle birlikte kısaca, bir devletin temel niteliklerini belirleyen, devlet organlarının görev ve yetkileri ile bu organlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, bireylerin hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, devlet ile birey arasındaki ilişkileri ve sorumlulukları gösteren temel hükümler ve kurallar bütünü şeklinde ifade etmek mümkündür.

Anayasalar öncelikle maddi anayasa, diğer bir ifadeyle içeriksel anayasa ve şekli anayasa olarak bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir. Maddi anlamda anayasada bir kuralın anayasa kuralı olup olmadığına o kuralın

* Yasama Uzmanları

içeriğine, başka bir deyişle anlamına bakılarak karar verilir. Şekli anlamda anayasada ise kuralın içeriğine bakılmaksızın, eğer kural normlar hiyerarşisinde en üst basamakta bulunuyorsa ve değiştirilmesi kanunlara göre daha zor şartlara bağlanmış ise anayasa hükmü olarak tanımlanır. Bu kitapta anayasa kavramı şekli anayasa çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çerçevede içeriği ne olursa olsun ülke anayasalarında çalışma kapsamında yer alan konularla ilgili tüm madde veya hükümler incelenmiş, farklı başlıklar altında yeterli ayrıntı düzeyine inilerek ve gerektiğinde özetlenerek okuyucuya sunulmuştur.

Anayasalar, tanımı ve anlamı dışında da çeşitli şekillerde analiz edilmekte, belirli özelliklerinden hareketle çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Buna göre anayasalar yazılı ya da yazısız anayasa veya çerçeve ya da ayrıntılı (kazuistik) anayasa gibi çeşitli kategorilere ayrılmaktadır.

Ülkelerin büyük çoğunluğunda yazılı anayasa geleneği bulunmakla birlikte, başta Birleşik Krallık olmak üzere ağırlıklı olarak içinde kuvvetli teamüllerin ve çeşitli kanunların yer aldığı yazısız anayasa geleneğinin bulunduğu az sayıda ülke de karşımıza çıkmaktadır. Kitapta, karşılaştırma yapmanın güçlüğü ve ülkedeki anayasal nitelikli kanunlar ile ilgili içtihat ve geleneklerin tespit edilmesinin kapsamlı bir çalışmayı zorunlu kılması gibi nedenlerle yazılı anayasası olmayan ülkeler kapsam dışında tutulmuştur.

Yazılı anayasaların çoğunluğu tek bir metin olarak karşımıza çıkan, diğer bir ifadeyle kodifiye (tedvin) edilmiş düzenlemelerdir. Ancak bazı ülkeler farklı nedenlerle anayasalarını tek bir metinde bir araya getirmemiş olup birden fazla düzenlemeye anayasal değer atfetmektedir. Örneğin, Fransa Anayasasının başlangıcında "Fransız halkı; 1789 Bildirgesinde tanımlanan, 1946 Anayasasının başlangıç kısmında teyit edilen ve tamamlanan insan hakları ve millî egemenlik ilkeleri ile 2004 Çevre Şartında belirtilen hak ve ödevlere bağlılığını içtenlikle ilân eder." denilmektedir. Benzer şekilde Çek Cumhuriyeti Anayasasının 3'üncü maddesinde 1993 tarihli Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesinin Anayasanın bir parçası olduğu vurgulanmaktadır. Çalışma boyunca bu şekildeki örneklerde, ilgili metinler de incelenmiş ancak bunun dışında mümkün olduğunca anayasa metinlerine bağlı kalınmış ve gerekmedikçe anayasa dışındaki metinlere değinilmemiştir. Yalnızca anayasa hükmünün bağlamının daha iyi anlaşılması için gerekli görüldüğünde ilgili kanunlara, uluslararası antlaşmalara veya anayasanın uygulanmasına ilişkin özet mahiyetindeki diğer bilgilere yer verilmiştir. Bu şekilde olmayıp da aynı düzeyde birden çok metinden oluşan ve genellikle temel kanun (*basic law*) olarak adlandırılan anayasalara sahip İsveç ve İsrail gibi ülkeler de yazılı anayasası bulun-

mayan ülkelerin incelenmemesindeki aynı gerekçelerle kapsam dışında tutulmuştur.

Anayasa sınıflandırmalarına ilişkin bahsedilebilecek diğer bir ayrım anayasaların ayrıntılı veya çerçeve anayasa şeklinde olmasıdır. Kazuistik ya da ayrıntılı anayasa kavramı ile kuralların daha ayrıntılı bir şekilde düzenlendiği metinler kastedilirken çerçeve anayasalarda kuralların ayrıntıya inmeden genel bir perspektifle düzenlenmesi söz konusudur. Yapıları gereği çerçeve anayasalar genellikle daha az maddeli, görece kısa metinler iken ayrıntılı anayasalar daha çok maddeye sahip ve daha uzun metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitapta Portekiz, İspanya ve Güney Afrika Anayasası gibi ayrıntılı anayasalara yer verilirken aynı zamanda ABD ve Danimarka Anayasası gibi çerçeve anayasalar da incelenmiştir.

Kitapta, devlet yapısı ve yönetim sistemleri bakımından farklılaşan ve dünyada anayasal gelişmelere örnek olan toplamda 23 ülkenin anayasası seçilmiş ve farklı konu başlıkları altında sağlıklı bir karşılaştırmaya imkân verecek şekilde incelenmeye çalışılmıştır. Bu anayasalar: *ABD, Almanya, Avusturya, Belçika, Brezilya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Hollanda, İrlanda, İspanya, İtalya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya ve Yunanistan* Anayasalarıdır.

Söz konusu 23 ülke, yazılı ve ekseriyetle kodifiye anayasalara sahip olmaları sebebiyle ve okuyucuya yeni-eski, kısa-uzun, ayrıntılı-çerçeve anayasa şeklinde farklı örnekler sunmak amacıyla belirlenmiştir. Ayrıca devlet yapısı ve yönetim sistemleri bakımından farklılaşan ülkelerin anayasalarının kapsama alınması gözetilmiştir. Bu bakımdan çalışmada üniter yapılı devletlerle birlikte federal şekilde örgütlenen devletlerin; başkanlık sistemine sahip devletlerin yanı sıra yarı-başkanlık ve parlamenter hükûmet sistemlerine sahip devletlerin de anayasaları incelenmiştir.

Kitapta demokratik gelişmişlik, mevzuatın tarihsel ve içerik açısından benzerliği ve Türkiye'nin coğrafi ve kültürel açıdan bir parçası olması sebebiyle Avrupa ülkelerinin anayasalarına ağırlık verilmiştir. Bunun yanında ABD, Brezilya, Güney Afrika, Güney Kore ve Rusya Anayasaları ile değişik coğrafyalardan örnekler de incelenmiştir. Çalışmada görece küçük ama demokratik geleneği güçlü Belçika ve Finlandiya gibi ülkelerin yanında nüfus, ekonomik büyüklük ve askerî güç gibi farklı açılardan öne çıkan ülkeler de seçilmiştir. Ülke sayısının tespitinde bir yandan okuyucuya çeşitli konularda ülkeler arasında kapsamlı bir karşılaştırma imkânı sunulması diğer yandan eserin hacminin belli bir ölçek ile sınırlandırılması düşüncesi etkili olmuştur. Bu çerçevede çalışmada incelenen

ülke sayısı 23 olarak belirlenmiş, istisnai olarak diğer ülke örneklerine de yer verilmiştir. Ülkeler belirlenirken ayrıca resmî kaynaklardan elde edilen güncel anayasa metinlerine ulaşılabilirlik ve anayasayı açıklayıcı nitelikte güvenilir İngilizce kaynaklara erişim gibi hususlar da göz önünde bulundurulmuştur.

Anayasa hukuku, doğası gereği sadece anayasalardaki düzenlemelerden ibaret değildir. Anayasanın lafzının ve ruhunun kanunlara, teamüllere ve alt mevzuata nasıl yansıdığı, anayasa mahkemeleri ve diğer anayasal organlar tarafından nasıl yorumlandığı, nasıl uygulandığı, halk tarafından nasıl sahiplenildiği gibi konular aslında anayasa metinlerinde yazılan düzenlemelerin daha iyi anlaşılabilmesi için ele alınması gereken konulardır. Ancak böyle bir çalışma bu kitabın boyutlarını fazlasıyla aşacağı için tercih edilmemiştir.

Kapsama ilişkin belirtilmesi gereken son husus ise ülke anayasalarının konu odaklı ele alınmış olduğudur. Kitapta öncelikle incelenen ülkeler hakkında genel bilgiler sunulmuş, ülkelerin anayasal geçmiş deneyimleri, anayasa yapım süreçleri ve yürürlükteki anayasalarında yapılan önemli değişiklikler ele alınmıştır. Sonrasında ise anayasa hükümleri, anayasal konuları ihtiva eden ana başlıklar halinde veya konunun kapsamlı olması durumunda ana başlığın içerisinde yer alan alt başlıklar altında incelenmiştir. Böylece, ülke anayasalarının kolay ve etkin bir şekilde karşılaştırılmasını sağlamak amaçlanmıştır.

Yöntem

Kitapta genellikle anayasa maddelerinin doğrudan ve sıralı çevirilerinin yapılması yöntemi uygulanmamış olup çalışmanın konu odaklı ve karşılaştırmaya yönelik olması sebebiyle anayasa hükümlerinin konuya ilişkin olarak verilmesi, özetlenmesi veya derlenmesi yoluna gidilmiştir. Bu sebeple çalışmada, anayasa maddelerinden çok maddeler içerisindeki ilgili hükümlere odaklanılmış, ancak gerektiğinde ilgili maddelerin tümü veya özeti verilmiştir. Kitapta farklı maddelerin içinde yer alan ancak aynı konuya ilişkin olan hükümler de konu bütünlüğü ve anlaşılırlığı açısından gerektiğinde aynı yerde sunulmuştur. Ayrıca farklı konuları aynı derecede ilgilendiren hükümler gerekli görüldüğünde farklı başlıklar ya da alt başlıklar içerisinde yinelenmiştir.

Kitapta yer alan her bölümün kendi giriş ve sonuç bölümleri bulunmaktadır. Giriş kısımlarında ilgili konuyu ve konuya ilişkin anayasalardaki ifadeleri açıklayıcı bilgiler yer almaktadır. Bölümlerin yazımında ya ilgili ko-

nuya ilişkin anayasa hükümleri ülke ülke incelenmiş ya da önce alt başlıklar oluşturularak her bir alt başlık altında ülke anayasa incelemeleri yapılmıştır. Çalışmalar gerektiğinde açıklayıcı ve özetleyici tablolarla desteklenmiştir. Bazı tablolar konuya ilişkin maddelerin tek seferde görünmesine yardımcı olacak şekilde hazırlanmış, böylece incelenen ülkelerin kolay karşılaştırılmasına imkân sağlanmıştır. Bölümlerin sonuç kısımlarında ise ülkeler için ortak olan ya da olmayan hükümler/ifadeler/durumlar tespit edilerek o konuya ilişkin ülkeler özelinde bir resim ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın geneline ilişkin bahsedilmesi gereken bir husus da farklı bölümlerde yer alan çeşitli makam ve kurumlar ile kavramların Türkçe karşılıklarının kullanımı konusunda dil birliğinin sağlanması açısından titiz davranılmış olmasıdır. Bu doğrultuda resmî kaynaklardan elde edilen Türkçe çeviriler ile Türkçe literatür de gözetilerek örneğin "devlet başkanı" ya da "cumhurbaşkanı" kavramı tercihinde yerleşik kullanımlar çerçevesinde ülke bazında uygun düşen ifade kullanılmış ve tüm bölümlerde aynı uyum gözetilmiştir. Aynı şekilde anayasa mahkemesi ve diğer yüksek yargı organlarının isimlerinde de benzer uyum gözetilmeye çalışılmıştır. Ayrıca ele alınan ülke anayasalarının isimlendirmelerinde farklılıklar olabilmesine karşın okuyucuya kolaylık sağlaması açısından çalışmada "Anayasa" ifadesi kullanılmıştır. Okuyucu ihtiyaç duyması halinde ilgili ülke anayasalarının resmî dildeki isimlerine birinci bölümün sonunda yer alan tablodan ulaşabilecektir.

Ülke Anayasa Kaynakları

Kitapta ülke anayasalarının en güncel versiyonlarının erişimine özen gösterilmiş, anayasaların resmî kaynaklardan elde edilen resmî dildeki metinleri ve/veya İngilizce metinleri esas alınmıştır. Bölümlerde dipnot verilmeyen bütün yerlerde kullanılan referans kaynaklar, "Anayasaların Resmî Kaynaklarda Yer Alan Güncel İngilizce Çevirilerinin ve Resmî Dillerindeki Güncel Metinlerinin İnternet Bağlantıları" başlığı altında kitabın sonundaki ekte tablo halinde sunulmuştur. Bu kaynaklara ilişkin künye bilgileri Kaynakça kısmında ayrıca listelenmiştir. Bunların dışında başta resmî kaynaklardaki Türkçe çeviriler olmak üzere bir kaynak kullanıldıysa dipnotlarda belirtilmiştir. Dipnotların bu şekilde kullanımı ile kitabın okuyucular açısından daha kolay takip edilebilir olması ve sade bir görünüme kavuşması amaçlanmıştır. Öte yandan çalışmada ilgili anayasa hükümleri hakkında bilgi verilirken madde numaraları metin içerisinde belirtildiğinden okuyucu açısından alıntının ilgili kaynaktan takibine ilişkin bir zorluk bulunmamaktadır.

ANAYASAL GEÇMİŞ, ANAYASA YAPIM SÜREÇLERİ VE DEĞİŞİKLİKLERİ BAKIMINDAN ÜLKE DENEYİMLERİ

Kadir CANDAN*

Giriş

Geniş anlamda anayasa, devletin çeşitli kurumlarına ilişkin görev, yetki ve işlevleri ortaya koyan, bunlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen ve devletle birey arasındaki ilişkiyi tarif eden, yazılı ve yazılı olmayan kurallar bütünüdür. Yazılı anayasalar kanunlaştırılmış iken, yazılı olmayan anayasalar teamüle dayalıdır. Anayasaların şekil yönünden bu ayrımına karşın günümüzde devletlerin çoğunluğu anayasal düzeyde temel yazılı belgelere sahiptir.[1]

İlk yazılı anayasa örneklerine 18'inci yüzyıl sonlarında rastlanmaktadır: 1787 ABD Anayasası, 1791 Fransa ve Polonya Anayasaları. Yazılı anayasaların aksine, yazılı olmayan anayasalar ile devletin kuruluş ve işleyiş esaslarının yanında hak ve özgürlüklerin anayasa ya da başka bir hukuki metin altında tek bir belgede toplanmamış olması ifade edilmektedir. Örneğin tek bir metin halinde anayasası olmamasına karşın İngiltere'de Parlamento tarafından çıkarılan çeşitli kanunlar, mahkeme içtihatları, gelenek ve uygulamalar, bir arada İngiliz Anayasası olarak adlandırılmaktadır.[2]

Tarihsel süreçte model anayasalar olarak da nitelendirilen ABD ve Fransa Anayasaları ile başlayan birinci dalga içinde 1809 İsveç Anayasası, 1812 İspanya Anayasası ve 1814 Norveç Anayasası göze çarpmaktadır. Bu süreci 1848 devrimleri sonrasında ortaya çıkan kısa anayasalar

* Yasama Uzmanı

1 Heywood, A., Siyaset, Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s.418, 420.

2 Anayurt, Ö., Anayasa Hukuku: Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s.104-106.

dönemi takip etmiştir. I. Dünya Savaşının bitimini takip eden dönemde birçok Orta ve Doğu Avrupa ülkesi yeni anayasalarına kavuşmuştur. Bu dönemde Avrupa'da Weimar Anayasası gibi dikkat çeken liberal demokratik düzenlemeler taşıyan anayasalar, özellikle demokratik rejimlerin yerini otoriter veya totaliter rejimlere bırakması ile pek yaşama şansı bulamamıştır. Diğer taraftan aynı dönemde Rusya merkezli sosyalist modelin 1918 Anayasası ile hayata geçirildiği görülmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında ise İtalya, Batı Almanya ve Japonya gibi bazı ülkelerde yeni anayasalar yapılmıştır. Anayasacılık hareketlerinde bu süreci 1960'lı yıllarda Afrika ve Asya'da bağımsızlıklarını kazanan bazı eski sömürge devletlerin düzenledikleri anayasalar ile 1970'lerde otoriter rejimlerin sona ermesiyle Yunanistan, Portekiz ve İspanya gibi ülkelerdeki anayasal dönüşümler takip etmiştir. 1990'lı yıllar boyunca ise Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından bağımsızlığına kavuşan Doğu Bloku Devletlerinin kabul ettikleri anayasalar dikkat çekmektedir. Ayrıca 1990'lı yıllardan itibaren Uganda ve Nepal gibi birtakım ülkelerde ortaya çıkan ülke içi çeşitli ayrılıklara dayalı çatışma ortamları dolayısıyla yeni anayasa hareketleri görülmüştür. Anayasal dönüşüm en son, 2010 yılında başlayan Arap Baharı sonrasında yeni anayasa yapım dalgasının gerçekleştiği Mısır ve Tunus gibi ülkeleri kapsamaktadır.[3]

Anayasa literatüründe kurucu iktidar kısaca, bir anayasa yapma ve mevcut anayasada değişikliklere gidebilme iktidarı olarak tanımlanmaktadır.[4] Burada yeni bir anayasa yapma asli kurucu iktidar, anayasayı değiştirme ise tali ya da türev kurucu iktidar şeklinde nitelendirilmektedir. Asli kurucu iktidarın, devrim ve hükûmet darbesi (1789 Devrimi sonrası 1791 Fransa Anayasası), savaş (II. Dünya Savaşı sonrası 1949 Almanya Anayasası), sömürge olan bir ülkenin bağımsızlığına kavuşması (1947'de kazanılan bağımsızlık sonrası 1950 Hindistan Anayasası), birden fazla bağımsız devletin bir araya gelerek kendi istekleriyle birleşmeleri (1778 Konfederasyon dönemi sonrası 1787 ABD Anayasası) ya da bir devletin birden fazla bağımsız devlete ayrılması (Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 1993 Çek Cumhuriyeti Anayasası) neticesinde ortaya çıktığı görülmektedir.[5]

---

3 Gülener, S., "Anayasa Yapımında Yeni Bir Paradigma: Kapsayıcı, Katılımcı, Uzlaşmacı Anayasa Yapım Süreçleri ve Çeşitli Örnekler", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:15, S:3, 2011, s.200-201, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/789438; Gönenç, L., "Anayasal Değişim", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:62, S:4, 2013, s.1075-1079, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/622937

4 Anayurt, Ö., Anayasa Hukuku: Genel Kısım…, s.135.

5 Gözler, K., Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 9. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2017, s.103-105.

Asli kurucu iktidarın yeni bir anayasa yaparken kullandığı en yaygın yöntemler uygulamada monarşik ve demokratik yöntemler şeklinde ikiye ayrılmaktadır:

- Monarşik Yöntemler: Asli kurucu iktidar sadece hükümdara ait ise ortaya çıkan anayasa "ferman", hükümdar ile parlamento arasında bölüşülmüş ise "misak" şeklindedir. Hükümdarın tek taraflı bir işlemi olan fermana örnek olarak 1814 Fransız Şartı ve 1848 İtalya Anayasası; hükümdarın iki yanlı (hükümdar ile karşısındakiler) işlemi olan misaka örnek olarak ise 1830 Fransa Şartı ve 1850 Prusya Anayasası gösterilebilir.
- Demokratik Yöntemler: Millî egemenlik teorisi doğrultusunda temsili sistemin anayasaların yapılmasına uygulanması yöntemi "kurucu meclis" ve halk egemenliği teorisine göre anayasanın halk tarafından referandum ile kabul edilmesi yöntemi "kurucu referandum" olarak nitelendirilir. Kurucu meclis veya konvansiyon, anayasayı yapmak için halk tarafından seçilmiş özel bir meclistir. Fransız tipi kurucu meclisler anayasanın hazırlanması ve kabulünün yanı sıra olağan yasama organı olarak da görev yapmakta iken Amerikan tipi kurucu meclisler ise sadece anayasayı hazırlamakla görevlidir. 1789 ABD ve 1791 Fransa Anayasalarının örnek olarak gösterilebileceği bu usulde halkın yerine geçerek hareket eden temsilcilerden oluşan kurucu meclislerin hazırladıkları anayasayı kabul etmeleri, anayasanın geçerliliği için yeterli olup referanduma gerek duyulmamaktadır. Kurucu referandum yönteminde ise mutlak surette, hazırlanan anayasanın halk tarafından bir şekilde (teknik olarak doğrudan demokrasi mümkün olamayacağı için genellikle bir yarı-doğrudan demokrasi aracı olan referandum ile) kabul edilmesi gerekir.[6] Kurucu referandumda anayasa bir kurucu meclis tarafından hazırlanabileceği gibi hükûmet veya sınırlı sayıda temsilciden oluşan özel bir çalışma grubu ya da komisyon tarafından belli ilkelere uyulmak şartıyla tanınan serbestlik çerçevesinde hazırlanan metnin halkoyuna sunulması yöntemi de benimsenebilir. 1958 Fransa Anayasası bu ikinci yöntemle yürürlüğe girmiştir.[7]

---

[6] Ayrıca "kurucu plebisit" adıyla doktrinde yer alan ve 1799'da Napolyon'un kabul ettirdiği Anayasa ile özdeşleştiği için "Bonapartist Anayasacılık" olarak da bilinen yöntem, Kemal Gözler gibi bazı akademisyenler tarafından kurucu referandumdan bir sapma olarak değerlendirilirken, Ömer Anayurt gibi bazı akademisyenler ise bu yöntemi monarşik ve demokratik usullerin dışında karma yöntem olarak değerlendirmektedirler. İktidarı elinde bulunduranların, baskı ortamı altında ve tartışma ortamı olmaksızın bir anayasayı anti-demokratik bir şekilde halk oylamasına sunarak kabul ettirmesi şeklinde tarif edebileceğimiz bu yöntem dâhil olmak üzere asli kurucu iktidar hakkında detaylı bilgi için bkz. Gözler, K., Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.107-113; Anayurt, Ö., Anayasa Hukuku: Genel Kısım…, s.154-171.

[7] Atay, E.E., "Anayasa Kavramının Tanımı, Hazırlanması ve Değiştirilmesi Arasındaki İlişki", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:12, S:1, 2008, s.534-536, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789726

Günümüzde demokratik anayasa yapımında ideal olan, vatandaşların kurucu meclis sürecine veya kurucu referanduma tam katılımı olsa da pratikte bunu tam anlamıyla gerçekleştirmek mümkün değildir. Dolayısıyla anayasa yapımının her sürecine vatandaşların çeşitli şekillerde katılımını ve uzlaşmasını mümkün olan en yüksek şekilde sağlayacak mekanizmaların oluşturulması, anayasayı demokratik kılmanın önemli bir göstergesidir.[8]

Tali kurucu iktidar ise bir anayasayı yine o anayasada öngörülen doğrultuda değiştirme iktidarı olarak tanımlanmaktadır ve bu anayasa değişikliği temelde iki şekilde olmaktadır: Yaygın olarak kullanılan yöntemde anayasanın orijinal metni değiştirilmektedir. Bu değişiklik bir veya birden fazla madde metninde değişiklik, bazı madde ya da maddelerin kaldırılması şeklinde olabilir. Ayrıca, yeni maddeler de anayasanın ilgili yerlerine bu şekilde eklenebilir. Diğer bir yöntem ise ABD'de karşımıza çıkan, anayasanın asıl metninin aynen korunması ve değişikliklerin anayasanın sonuna yapılan eklemeler şeklinde gerçekleşmesidir. Ekler ile asıl metin arasında çatışma olması halinde ek metin esas alınır. Buna zımni ilga doktrini (*doctrine of implied repeal*) denmektedir.[9]

Bu bölümde anayasal geçmiş, anayasa yapım süreçleri ve değişiklikleri bakımından 23 ülke temel olarak dört başlıkta incelenmektedir. Öncelikle ülke hakkında genel bilgilerin yer aldığı bir tablo sunulmakta[10], daha sonra ülkenin siyasi tarihine bağlı olarak anayasal gelişimi ana hatlarıyla verilmektedir. Devamında yürürlükte olan anayasanın hazırlanmasına dair öne çıkan temel hususlar tarihsel süreç içinde ortaya konulmaktadır. Son olarak ise yürürlükte olan anayasanın günümüze kadar geçirdiği önemli değişikliklere kısaca değinilmektedir. Bölümün sonunda ayrıca 23 ülke anayasasının sistematiğine ilişkin bilgiler bir tabloda gösterilmektedir.

Bu bölümde ülkeler ele alınırken izlenen yöntem aşağıda belirtilen şekilde sınırlandırılmıştır:

- Ülke hakkında genel bilgi verilen tabloda ülkenin coğrafyası ve sosyal yapısı ile anayasasına ilişkin temel veriler sunulmuştur. CIA (ABD Merkezî Haberalma Teşkilatı) tarafından bir araya getirilen ülke verilerinin kullanıldığı çalışmada dil, din ve etnik yapıya ilişkin başlıklarda ülkelerin

[8] Gönenç, L., Anayasa Yapımı, TEPAV Anayasa Çalışma Metinleri, 2011, s.3-4, Erişim:29.04.2024, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1317886508-3.Anayasa_Yapimi.pdf

[9] Gözler, K., Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.114-116.

[10] Çalışmada yer alan ülkelere dair genel bilgi tabloları temel itibarıyla The World Factbook adlı CIA tarafından dünya ülkeleri hakkında toplanan bilgilerin yayımlandığı güncel bir çevrimiçi referans kaynaktan, ülke anayasalarının güncel hali de göz önünde tutularak derlenmiştir. İlgili kaynak için bkz. Central Intelligence Agency, "The World Factbook", Edition: Apr 25, 2024, Washington, Erişim:29.04.2024, https://www.cia.gov/the-world-factbook/

değişik kayıt ya da veri sistemleri nedeniyle farklılaşma ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca çift meclisli (kamaralı) parlamentolara sahip ülkelerin anayasalarında parlamento özel bir isim ile nitelendiriliyor ise bu ifadenin Türkçe karşılığı da verilmiştir.

- Ülkenin anayasal gelişiminde, dünya siyasi tarihi içinde ortaya çıkışından itibaren anayasal düzen açısından geçirdiği dönüşümler ana hatlarıyla verilmiştir. Ülkeleri yeni bir anayasa yapmaya iten şartların ya da önceki anayasaların geçirdiği önemli değişikliklerin ayrıntılarından bahsedilmemiştir.
- Ülkenin yürürlükte olan anayasasının hazırlanması sürecinde, anayasanın hazırlanmasından yürürlüğe girmesine değin öne çıkan hususlar açıklanmıştır. Anayasayı hazırlayan organ içinde siyasi partilerin ya da birliklerin dağılımı ve süreç içinde yaşanan siyasi gerilimlerin ayrıntıları gibi konulara gerek görülmedikçe girilmemiştir.
- Son bölümde ise ülkenin yürürlükteki anayasasına ilişkin önemli değişikliklere yer verilmiş olup değişikliğin hangi yönteme göre nasıl gerçekleştirildiği ve ülke siyasi tarihinde yankı uyandıran başarısız değişiklik girişimlerine değinilmemiştir.

ABD

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Amerika Birleşik Devletleri	**Yüzölçümü**	9.833.517 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	04.03.1789	**Nüfus**	339.665.118
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	07.05.1992	**Dil**[11]	%78,2 İngilizce, %13,4 İspanyolca, %1,1 Çince, %7,3 diğer
Yasama Organı	ABD Kongresi (Temsilciler Meclisi ve Senato)	**Din**	%46,5 Protestan, %20,8 Roma Katolik, %1,9 Yahudi, %1,6 Mormon, %0,9 diğer Hristiyan mezhepleri, %0,9 Müslüman, %0,8 Yehova'nın Şahitleri, %0,7 Budist, %0,7 Hindu, %1,8 diğer, %22,8 bağlantısı yok, %0,6 bilgisi yok
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Başkanlık	**Etnik Yapı**	%61,6 Beyaz, %12,4 Siyahi, %6 Asyalı, %1,1 Kızılderili ve Alaska Yerlileri, %0,2 Yerli Hawaiili ve diğer Pasifik Adalılar, %8,4 diğer, %10,2 iki veya daha fazla etnik kimliğe sahip

[11] Veri, evde konuşulan dil oranlarını yansıtmaktadır.

ABD tarihi, Kristof Kolomb'un 1492'de Kuzey Amerika'da Karayip Adalarına ayak basması ile başlamaktadır. Çeşitli Avrupa ülkelerinin kıtaya gelmesinden sonra 18'inci yüzyılda kıtadaki İngiliz kolonileri ile İngiltere arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. İngiliz kolonilerinin İngiltere tarafından yasama organlarında temsil edilmeksizin vergiye tabi kılınması ile gerilimin tırmanması 1775-1783 yılları arasında sürecek olan Amerikan Devriminin yaşanmasının temel sebeplerinden biri olmuştur. 4 Temmuz 1776'da 13 Kuzey Amerika kolonisi toplu bir şekilde İngiliz Yönetiminden bağımsızlığını ilan etmiştir.[12] İngiltere, ABD'nin bağımsızlığını ancak 3 Eylül 1783'te tanımıştır.[13]

Savaş devam ederken eski koloniler olan 13 eyalet, 1777'de bir ulus olarak birbirine bağlı bir yapı ortaya koyan ve kısaca Konfederasyon maddeleri olarak da bilinen "Konfederasyon ve Sürekli Birlik Maddeleri" adıyla bir antlaşmayı Eyaletler Kongresi aracılığıyla kabul etmiş ve Temmuz 1778'de imzalamıştır. Maddeler, 13'üncü eyalet olan Maryland tarafından Mart 1781'de onaylanınca bağlayıcı hale gelmiştir.[14] Konfederasyon Maddeleri tarafından oluşturulan yönetim yapılanmasında bir yürütme organı veya bir ulusal mahkeme sistemi bulunmamaktaydı. 13 bağımsız eyaletin temsilcilerinin oluşturduğu güçsüz bir meclis (Kongre) ulusal hükûmetin tek organı idi.[15]

ABD'de 1775-1783 Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra eyaletlerin kanun ve düzeni uygulamak, vergi toplamak, kendi aralarındaki ticareti düzenlemek ve diğer hükûmetlerle görüşmelerde bulunmak gibi birtakım zorunlulukları bulunmaktaydı. Bununla ilişkili olarak George Washington ve Alexander Hamilton gibi önde gelen devlet adamları, yeni bir anayasa çerçevesinde güçlü bir ulusal hükûmetin kurulması gerekliliğini ortaya koymuşlardır. Beş eyaletin temsilcisi 1786'da Annapolis kentinde bir araya gelmiş ve Konfederasyon Maddelerini gözden geçirecek bir komisyonun Philadelphia'da oluşturulmasını ve bu komisyona eyaletlerin üye atamasını önermiştir. Öneri kabul edilerek eyaletlerin Anayasa Konvansiyonu adlı oluşuma delege seçmesi kararlaştırılmıştır. 25 Mayıs

[12] Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ya da Deklarasyonu olarak bilinen belgenin ilan edildiği 4 Temmuz günü ABD'de bağımsızlık günü olarak kutlanmaktadır.

[13] Van der Vyver, J.D., "United States", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.980-981.

[14] Schroeder, R.C., Ana Hatları ile ABD Devlet Yapısı, R. Targonski ed., Embassy of the United States of America, Vienna, 2000, s.7, Erişim:29.04.2024, https://usa.usembassy.de/etexts/turkish/oagt.pdf

[15] ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (Açıklamalı, Resmî Türkçe Çeviri)", s.8, Erişim:29.04.2024, https://tr.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/91/abd-anayasasi.pdf ; Schroeder, R.C., Ana Hatları ile ABD Devlet Yapısı, s.11.

1787'de Bağımsızlık Salonu'nda (*Independence Hall*) 12 eyaletten toplam 55 delegenin katılımıyla George Washington başkanlığında Anayasa Konvansiyonu müzakerelere başlamıştır.[16]

Anayasa Konvansiyonunda, delegelerin çoğu Konfederasyon Maddelerinin gözden geçirilmesi yerine yeni bir metnin kaleme alınmasını kararlaştırdılar. Yeni anayasa yazımında bir İngiliz anayasa belgesi olan Magna Carta ve Jamestown Temsili Meclisinin 1619'da toplanması ile bazı eyaletlerin kendileri için hazırlamış oldukları anayasalardan (1777 New York ve 1780 Massachusetts Anayasaları gibi) ilham alınmıştır. Ayrıca Benjamin Franklin ve George Washington gibi önde gelen bazı kişilerin kişisel deneyimleri de anayasa yazımında etkili olmuştur.[17]

Anayasa Konvansiyonunda delegeler arasında çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Örneğin büyük ve kalabalık nüfusa sahip eyaletlerin delegeleri, ulusal düzeydeki yasama organında temsil konusunda küçük eyaletler ile anlaşamamıştır. Büyük eyaletler Virginia Planı doğrultusunda delege sayısının nüfusa göre tespitini, küçük eyaletler ise New Jersey Planı doğrultusunda eyaletlerin eşit sayıda temsilini savunmuştur. Connecticut delegelerinin uzlaşma önerisi ile Senatoda eşit temsil, Temsilciler Meclisinde nüfusa göre temsil kabul edilmiştir. Bu uzlaşma Connecticut Uzlaşması ya da Büyük Uzlaşma (*Great Compromise*) olarak da bilinmektedir. Diğer bir anlaşmazlık kölelik konusunda ortaya çıkmıştır. Kuzey eyaletlerinin delegeleri Kongrenin yabancı köle ticaretini ve zaman içinde köleliği yasaklama yetkisini savunurken güney eyaletlerinin çoğu bu yetkiye karşı çıkmıştır. Sağlanan uzlaşma ile 1808 yılına dek yabancı köle ticaretini düzenlemesi için Kongreye izin verilmemesi kararlaştırılmıştır. Bir başka sorun Temsilciler Meclisinde eyaletlere nüfus oranında düşen üyelik hesaplanırken vatandaş olarak görülmeyen kölelerin nasıl sayılacağı konusu idi. Konvansiyonda kölelerin ancak beşte üçünün hesaba katılabileceği üzerinde uzlaşma sağlanarak bu sorun da çözülmüştür.[18]

1787 yılının Temmuz ayı sonunda, üzerinde anlaşmaya varılmış olan konulara ilişkin bir taslak kaleme almak için bir komite atanmış, bir ay daha süren müzakerelerin ardından ikinci bir komite taslağa son halini vermiştir.[19] Delegeler, hazırlanan Anayasanın her eyalette oluşturulan bir Konvansiyon aracılığıyla müzakere edilip oylanmasını kararlaştırmıştır.

[16] ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası…", s.5, 8-10.
[17] ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası…", s.5, 12.
[18] ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası…", s.12, 13.
[19] Schroeder, R.C., Ana Hatları ile ABD Devlet Yapısı, s.15.

Ayrıca dokuz eyalet Anayasayı onaylar onaylamaz Anayasanın geçerli olacağı ve yeni hükûmetin kurulmasına başlanabileceği kararlaştırılmıştır. Anayasa Konvansiyonunda 17 Eylül 1787'de 55 delegeden 39'u Anayasayı imzalayarak kabul etmiştir.[20]

7 Aralık 1787'de Delaware, Anayasayı imzalayan ilk eyalet olmuştur. Anayasayı yürürlüğe koyan dokuzuncu eyalet ise 21 Haziran 1788'de New Hampshire olmuş, böylece Anayasa hukuki olarak geçerli hale gelmiştir. Fakat New York ve Virginia gibi güçlü ve önemli eyaletler başta olmak üzere birkaç eyalette Anayasaya karşı sert bir muhalefet oluşmuştu ve bu eyaletler Anayasayı henüz imzalamamışlardı. Muhalefetin argümanları temelde Anayasada bir haklar bildirgesinin bulunmaması, Başkana aşırı yetki verilmesi, Senatonun aristokrat ağırlıklı yapıda olması ile Kongre ve hükûmetin gereğinden fazla görev ve yetkiye sahip olması etrafında toplanmaktaydı. Bu süreçte Anayasaya karşı olanlar "Antifederalist", Anayasaya sahip çıkanlar ise "federalist" olarak nitelendirildi. 25 Haziran 1788'de Virginia Eyaletinde George Washington'ın ve 26 Temmuz 1788'de de New York Eyaletinde Alexander Hamilton gibi bazı kişilerin kaleme aldığı bir dizi yazılı görüş (Federalist Yazılar) ve girişimler neticesinde Anayasa onaylanmıştır. İki büyük eyaletin onayı alınır alınmaz hükûmeti kurma süreci başlamıştır. 4 Şubat 1789'da yapılan başkanlık seçimi sonuçları ancak 6 Nisan 1789'da açıklanmış ve George Washington ABD'nin ilk Başkanı olmuştur. Bu arada ilk Kongrenin toplantı tarihi olarak kararlaştırılan 4 Mart 1789 tarihi, Anayasanın tam ve kesin olarak uygulanmaya başlayacağı tarih olarak saptanmıştır. Ayrıca Kuzey Carolina ve Rhode Island, Kongrenin bir haklar bildirgesi eklemeyi kabul etmesine değin Anayasayı onaylamayı ve yeni yönetime katılmayı reddetmiştir. Bu eyaletlerin de 1789-1790 yılları içinde Anayasayı onaylamaları üzerine 13 eyalette Anayasa geçerli hale gelmiştir.[21]

Yukarıda ifade edilen süreçte, 1787'de yazılan, 1788'de onaylanan ve 1789'dan beri yürürlükte olan ABD Anayasası günümüzde uygulanmakta olan dünyanın en eski anayasası olarak kabul edilmektedir.[22] Ayrıca ilk halinin yaklaşık 4.400 kelime içermesi, daha sonra kaleme alınan tüm anaya-

[20] ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası…" s.10, 12-13.

[21] ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası…", s.16; Schroeder, R.C., Ana Hatları ile ABD Devlet Yapısı, s.7, 17; Oak Hill Publishing ConstitutionFacts.com, "The U.S Constitution & Amendments: Dates to Remember", Erişim:29.04.2024, https://www.constitutionfacts.com/content/constitution/files/Constitution_DatesToRemember.pdf

[22] U.S. Senate, The Constitution of the United States of America, s.4, Erişim:29.04.2024, https://www.senate.gov/civics/resources/pdf/US_Constitution-Senate_Publication_103-21.pdf

salardan daha kısa olması gibi ayırıcı bir özellik olarak sadeliği ile de dikkat çekmektedir.[23]

ABD anayasal sisteminde değişiklikler Anayasanın bir parçası olarak Anayasa bölümlerinden sonra gelmek üzere Anayasaya işlenmektedir. Bu doğrultuda Anayasada günümüze dek 27 değişiklik yapılmıştır. Öne çıkan değişiklikler şunlardır:[24]

- İlk 10 değişiklik kısaca Haklar Bildirgesi olarak bilinen temel haklarla ilgili eklemeleri kapsamaktadır. Yeni Kongrede değişmesi önerilen 15 maddenin 12'si, Anayasa gereğince Kongre tarafından eyaletlerin kabulüne sunulmuştur. 15 Aralık 1791'de teklif edilen 12 maddedeki değişikliğin 10'u yeterli sayıda eyalet yasama organınca onaylanmış ve bunların kalıcı olarak blok halinde Anayasaya eklenmesi sağlanmıştır. Bu değişikliklere örnek olarak Kongrenin, dinî bir kuruma dair veya serbest ibadeti yasaklayan ya da ifade veya basın özgürlüğünü, halkın sükûnet içinde toplanma ve şikâyete neden olan bir halin düzeltilmesi için hükûmetten talepte bulunma hakkını kısıtlayan herhangi bir kanun yapamayacağının kayıt altına alınmasına ilişkin düzenleme gösterilebilir. Ayrıca silah taşıma hakkı, adil ve tarafsız yargılanma hakkı ile ulusal hükûmete verilmeyen tüm yetkilerin eyaletlere ya da halka ait olduğu gibi değişiklik hükümleri bulunmaktadır.
- 1804 değişikliği ile Başkan ve Başkan Yardımcısının seçilmesi hususunda değişiklikler öngörülmüş olup Başkan ve Başkan Yardımcısının birlikte seçilmesi kararlaştırılmıştır.
- 1865 değişikliği ile kölelik kaldırılmıştır. Buna göre hak ederek mahkûm edilmiş kişinin cezası karşılığı hariç olmak üzere kölelik veya zorla çalıştırılma uygulanamayacaktır.
- 1870 değişikliği ile oy kullanma hakkının ırk, renk veya daha önce köle olarak çalışma nedeniyle kısıtlanamayacağı kararlaştırılmıştır.
- 1913 değişikliği ile Senato üyelerinin seçimi hakkı eyalet parlamentolarından alınıp halka verilmiştir.
- 1920 değişikliği ile kadınlara oy hakkı verilmiştir.
- 1933 değişikliği ile Başkan ve Başkan Yardımcısı ile Kongre üyelerinin görev süreleri düzenlenmiştir. Buna göre göreve başlama zamanları Başkan ve Başkan Yardımcısı için 20 Ocak; Kongre üyeleri için 3 Ocak olarak tayin edilmiştir.

[23] Bodenhamer, D.J., The U.S. Constitution: A Very Short Introduction, Oxford University Press, New York, 2018, s.22.

[24] Anayasa değişikliklerinin açıklamalı hali için bkz. ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası…", s.75-92.

- 1951 değişikliği ile başkanlık görevine bir kişinin iki defadan fazla seçilememesi kuralı getirilmiştir.
- 1967 değişikliği ile Başkan veya Başkan Yardımcısının çeşitli sebeplerle görevini yerine getirememesi halinde uygulanacak prosedür tespit edilmiştir.
- 1971 değişikliği ile 18 yaş üstündeki vatandaşların oy kullanma hakları garanti altına alınmıştır.
- Son değişiklik 1992 yılında yapılmıştır. Buna göre, senatörler ve Temsilciler Meclisi üyelerinin maaşlarını değiştirecek olan hiçbir kanunun, yeni bir Temsilciler Meclisi seçimi yapılana kadar uygulanamayacağı öngörülmüştür. Böylece senatörler ve Temsilciler Meclisi üyelerinin kendi maaşlarına zam yapılması ya da maaşlarının düşürülmesi konusunda kabul ettikleri zam veya indirimler kendilerinden sonraki dönemde seçilen Kongre üyeleri için geçerli olabilecektir.

Almanya

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Almanya Federal Cumhuriyeti	**Yüzölçümü**	357.022 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	24.05.1949	**Nüfus**	84.220.184
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	19.12.2022	**Dil**	Almanca (resmî dil), Danca-Frizce-Sorbca-Romanca (resmî azınlık dilleri)
Yasama Organı	Almanya Federal Meclisi ve Federal Konsey	**Din**	%24,8 Roma Katolik, %22,6 Protestan, %3,7 Müslüman, %5,1 diğer ve %43,8 hiçbiri
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Parlamenter	**Etnik Yapı**	%85,4 Alman, %1,8 Türk, %1,4 Ukraynalı %1 Polonyalı, %1,1 Suriyeli, %1 Rumen ve %8,3 diğer

Almanya'nın Orta Avrupa'da tarih sahnesine çıkışı 10'uncu yüzyıla dayanmaktadır. Antik Hristiyan Roma'nın devamı olduğu iddiasıyla kendisini Kutsal Roma İmparatorluğu olarak adlandıran Almanya'da ilk zamanlar İmparatorun, prens seçmenler olarak adlandırılan az sayıdaki asiller tarafından seçildiği, seçimli monarşi olarak adlandırılabilecek bir sistem bulunmaktaydı. İmparator güçlerini, İmparatorluk Meclisi olarak ifade edebileceğimiz ve bünyesinde prens seçmenler, yüksek asiller ve özerk illerden gelen temsilcilerin bulunduğu Reichstag ile paylaşmaktaydı.

Napolyon'un 1806'da Alman topraklarını işgal etmesinin ardından 1815 yılından itibaren bağımsız olan Avusturya, Prusya, Bavyera ve Hannover Krallıkları ile yeni bağımsızlığını kazanan 37 Alman Devleti bir araya gelerek Alman Konfederasyonunu kurmuştur. Bu Alman Devletlerinin çoğunun temel hakları güvence altına alan ve güçler ayrılığını sağlayan kendi anayasal düzenlemeleri bulunmakta idi. Alman anayasacılık hareketinde günümüze kadar önemli etkileri bulunan ilk ortak anayasal deneme, 1848 Devrimi esnasında Prusya Kralı altında birleşmiş bir Almanya için hazırlanan taslak olmuştur. Alman federalizminin kökeni olarak nitelendirilen bu taslak metin 28 Alman Devletinin kabulüne karşın Prusya Kralı'nın reddi ile hayata geçirilememiştir.[25]

Prusya Başbakanı Otto von Bismarck'ın merkeziyetçi güçlü bir yapı ortaya koyan Kuzey Almanya Federasyonunu 1866 yılında kurması ile Alman Konfederasyonu sonlanmıştır. 1870-1871 yıllarında Avusturya hariç Güney Almanya Devletlerinin de bu birliğe katılması ile Alman İmparatorluğu kurulmuştur. 1871 İmparatorluk Anayasası, temel olarak Kuzey Almanya Federasyonuna dayanmaktaydı. Buna göre anayasal monarşi temelinde ve federal devlet yapılanması çerçevesinde güçlü bir merkezî hükûmete sahip Prusya İmparatoru, çift meclis sistemi ve Parlamentonun onayına ihtiyaç duymayan bir Şansölye (Başbakan) bulunmaktaydı. I. Dünya Savaşı sonrasında monarşi kaldırılarak Weimar Cumhuriyeti'ni kuran demokratik nitelikli 1919 Anayasası kabul edilmiştir. Geniş temel hakların vurgulandığı Anayasada temel aktörler Parlamentoya karşı sorumlu Şansölye ve halk tarafından seçimle göreve gelen Cumhurbaşkanı idi. Anayasanın siyasi istikrarsızlığa yol açabilecek nitelikteki kusurları sonucunda (1919-1932 arası 26 kabinenin kurulması gibi) 1933'te Nasyonal Sosyalistler iktidarı ele almışlardır. Nazi Rejimi altında Anayasanın askıya alındığı bu dönemde yaşanan acı tecrübelerin ardından 1949'da, günümüze kadar yürürlükte bulunan Anayasa kabul edilmiştir.[26]

II. Dünya Savaşından sonra Temmuz 1948'de Müttefik Devletlerin (Fransa, Büyük Britanya ve ABD) valileri, Almanya'nın batısında bir devlet kurmak için 11 Batı Almanya eyalet başbakanına somut görevler içeren

[25] Robbers, G. ed., "Germany", Encyclopedia of World Constitutions içinde, Facts On File, New York, 2007, s.337-338; Candan, K., "Koalisyon Kültürüne Dayalı Bir Parlamenter Sistem Örneği: Almanya Federal Cumhuriyeti", Karşılaştırmalı Hükûmet Sistemleri: Parlamenter Sistem içinde, S. Gökçimen ed., Gözden Geçirilmiş 2.Baskı, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017, s.37, Erişim:29.04.2024, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/parlamenter_sistem.pdf

[26] Robbers, G. ed., "Germany", s.338; Candan K., "Koalisyon Kültürüne Dayalı Bir Parlamenter Sistem Örneği…", s.37-38.

yetkiler vermiştir.[27] Frankfurt Belgeleri adıyla bilinen bu yetkiler arasında ilk ve en önemli belge, federatif ve demokratik bir anayasa hazırlanması amacıyla bir meclis oluşturulmasına dair talebi içermekteydi. Başbakanlar, oluşturulacak Anayasanın mevcut bölünmeyi sonlandıracak Doğu ve Batı Alman birliğinin tekrar sağlanmasına kadar geçerli olmasını, diğer bir ifadeyle geçici karakterini vurgulamak amacıyla hazırlanacak olan düzenlemeyi "anayasa" yerine "temel yasa" olarak adlandırmıştır. Anayasa taslağı öncelikle eyaletlerin atadığı uzmanlar ve kamu personelinin oluşturduğu bir kurul tarafından hazırlanmıştır. Anayasa Kurulu olarak nitelendirilen oluşum, Ağustos 1948'de yaklaşık iki hafta boyunca (10 Ağustos-23 Ağustos 1948) bir araya gelmiştir. Bu süre boyunca üç alt komisyon ile çalışan ve toplamda 46 oturum düzenleyen Anayasa Kurulu tarafından hazırlanan kapsamlı taslak metin, üzerinde müzakereler yapılmak üzere başkanlığını Konrad Adenauer'in yaptığı ve eyalet parlamentolarınca atanan üyelerden oluşan 65 üyeli[28] Anayasa Konseyine (Parlamento Konseyi) havale edilmiştir.

1 Eylül 1948'de çalışmalara başlayan kurucu meclis niteliğindeki Anayasa Konseyi bünyesinde 11 eyaletin parlamentolarından seçilerek gelen üyeler yer almaktaydı. Çalışmalarını bir ana komisyon ve bir grup özel komisyon aracılığıyla yürüten Anayasa Konseyinin üç ay olarak planlanan müzakere süreci ancak dokuz ayda tamamlanabilmiştir. Ana komisyonun, spesifik anayasal konularla görevli özel komisyonların çalışmalarını gözden geçirme ve tartışmalı maddeler ile anayasanın genel yapısı hakkındaki temel siyasi kararları belirleme görevi bulunmaktaydı. Müzakerelerde uzlaşmada güçlük çekilen ana konular, federasyon ile eyaletler arası yetki dağılımı, kamu maliyesinde yetki paylaşımı ile eğitim sisteminde kilise ve ailenin etkisi olmuştur. Güçlü aktörler ve mekanizmalar olarak Şansölye, federasyon ve Anayasa Mahkemesinin karşısında zayıf bir aktör olarak Cumhurbaşkanının konumlandırıldığı Anayasa metni 8 Mayıs 1949'da Anayasa Konseyi tarafından kabul edilmiş[29] ve sonrasında Müt-

[27] Müttefik valilerin verdiği bu kararın dayanağını ABD, İngiltere, Fransa ile üç Benelüks Devletinin 23 Şubat-2 Haziran 1948 tarihleri arasında Londra'da toplanarak kararlaştırdığı "Londra Tavsiyeleri" oluşturmaktadır. Konu hakkında federal hükûmetin, Anayasanın 70'inci yılı münasebetiyle hazırladığı dosya için bkz. Die Bundesregierung: 75 Jahre Grundgesetz, "1948: Parlamentarischer Rat nimmt Arbeit auf", 12. Februar 2024, Erişim:29.04.2024, https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/75-jahre-grundgesetz/weg-zum-grundgesetz-1-1527924

[28] Oy hakkı bulunan 65 üyenin yanı sıra oy hakkı bulunmayan 5 Berlin milletvekili de Konseyde yer almıştır. Die Bundesregierung: 75 Jahre Grundgesetz, "1948: Parlamentarischer Rat nimmt Arbeit auf".

[29] Anayasanın kabulüne ilişkin oylamada 53 evet oyuna karşılık 12 hayır oyu kullanılmıştır. Deutscher Bundestag, "Vor 75 Jahren: Parlamentarischer Rat verkündet das Grundgesetz", 26.04.2024, Erişim:29.04.2024, https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2019/kw20-kalenderblatt-70jahre-grundgesetz-641776

tefik Devletlerce onaylanmıştır. 23 Mayıs 1949'da Anayasa Konseyinin Bonn kentindeki son birleşiminde, Anayasanın eyalet parlamentolarının üçte ikisi tarafından kabul edildiği tespitinin ardından Anayasa aynı gün Resmî Gazetede yayımlanarak 24 Mayıs 1949'da yürürlüğe girmiştir.[30]

Bu süreçte Anayasa Konseyi tarafından kabul edilen metin halkoyuna sunulmamış olup eyalet parlamentoları tarafından üçte iki çoğunlukla kabul edilmiştir. 16-22 Mayıs 1949'da gerçekleştirilen eyalet oylamalarında bir tek Bavyera Eyaletinde kabul edilmeyen Anayasa, kabul için gerekli çoğunluğu sağladığından tüm ülkede yürürlüğe girmiştir (Anayasanın 144/1'inci maddesine göre Anayasanın kabulünde eyaletlerin en az üçte ikisinin onayı yeterli idi). Bavyera Eyaletinin anayasayı kabul etmemesinde eyaletlere sağlanan güvencelerin yetersiz bulunması etkili olmuştur.[31]

II. Dünya Savaşı sonrası ikiye bölünen Almanya'nın batısında yukarıda açıklanan süreçte Almanya Federal Cumhuriyeti kurulmuş iken doğusunda ise Sovyet etkisinde Alman Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur. Alman Demokratik Cumhuriyetinde, 1990'da Batı Almanya ile birleşene dek Komünist Partinin merkezî rol oynadığı 1949 ve 1968 tarihli Anayasalar uygulanmıştır.[32]

31 Ağustos 1990'da Almanya'nın birleşmesine dair antlaşma (*Einigungsvertrag*) imzalanarak Doğu ve Batı Almanya birleşmiştir. Birleşme, anayasal açıdan iki şekilde gerçekleşebilirdi: Ya Anayasanın 23'üncü maddesi doğrultusunda Doğu Almanya 1949 Anayasasına dâhil edilecekti ya da 146'ncı maddeye göre Alman halkının kararı ile yürürlüğe girecek yeni bir Anayasa hazırlanacaktı. İlk seçenek tercih edilmiş olup, birleşme kararı her iki Almanya'nın Parlamentolarında üçte iki çoğunlukla alınmıştır.[33]

---

[30] Anayasa müzakere süreci için bkz. deutschland.de-Almanya'yla olan bağlantınız, "Almanya'nın En Önemli Kitabı", 17.04.2019, Erişim:29.04.2024, https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/alman-anayasasi-en-onemli-olgular; deutschland.de-Almanya'yla olan bağlantınız, "Anayasa 70 Yaşında", 15.04.2019, Erişim:29.04.2024, https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/baris-ve-guvenlik/anayasa-70-yasinda; Deutscher Bundestag, "Vor 75 Jahren: Parlamentarischer Rat verkündet das Grundgesetz"; Grote, R., "The Federal Republic of Germany: Introductory Note", 2013, Oxford Constitutional Law, s.2-4, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm780.document.1/law-ocw-cm780?rskey=XU2YIo&result=1&prd=OXCON

[31] Schmidt, M.G., Wörterbuch zur Politik, Kröner Verlag, Stuttgart, 2004, s.286-287'den aktaran Candan, K., "Koalisyon Kültürüne Dayalı Bir Parlamenter Sistem Örneği…", s.39; Deutscher Bundestag, "Grundgesetz", Erişim:29.04.2024, https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz; Grote, R., "The Federal Republic of Germany: Introductory Note", s.4.

[32] Robbers, G. ed., "Germany", s.338.

[33] Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat, "Unsere Verfassung", Erişim:29.04.2024, https://www.bmi.bund.de/DE/themen/verfassung/staatliche-ordnung/unsere-verfassung/unsere-verfassung-node.html

1949 Anayasası günümüze dek 67 defa değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler arasında öne çıkan bazıları aşağıdaki şekildedir:[34]

- 1956 yılı değişikliği ile Anayasada 16 madde değiştirilmiş/eklenmiş olup bunlar arasında Federal Ordunun kurulması ve zorunlu askerliğin getirilmesi dikkat çekmektedir.
- 1968 yılı değişikliği ile Anayasada 29 madde değiştirilmiş/eklenmiş olup olağanüstü hal ve sıkıyönetime ilişkin düzenlemeler hayata geçirilmiştir.
- 1969 yılı değişikliği ile federasyon ve eyaletler arasındaki mali ilişkilerde reforma gidilmiştir. Böylece Anayasanın ilk halindeki önemli boşluklar kapatılmıştır.
- 1970 yılı değişikliği ile seçme yaşı 21'den 18'e indirilerek seçilme hakkı ile uyumlu hale getirilmiştir.
- 1990 ve 1994 yılında toplam 19 maddede değişikliğe gidilerek iki Almanya'nın birleşmesi tamamlanmıştır.
- 1994 yılında bir başka değişiklik ile posta ve telekomünikasyon sektörlerinde özelleştirmenin önü açılmıştır.
- 2006 yılında kısaca federalizm reformu olarak ifade edilen değişiklikler ile federal sistem modernize edilmiştir. Bu bağlamda eyaletlerin özellikle mali açıdan güçlendirilmesi ile görev ve yetkilerinin artırılması dikkat çekmektedir.
- 2009 yılındaki değişiklik ile istihbarat faaliyetleri üzerine parlamenter denetim, ihdas edilen Parlamenter Denetim Kurulu aracılığıyla güçlendirilmiştir.
- 2017 yılı değişikliği ile anayasal düzen karşıtı siyasi partilere devlet yardımı ve vergi indirimi yapılmaması benimsenerek siyasi partilerin anayasal düzen karşıtı olup olmadığının ve devlet yardımının kesilip kesilmemesinin kararlaştırılmasında Federal Anayasa Mahkemesi yetkili kılınmıştır.
- 2022 yılında gerçekleştirilen değişiklik ile mevcut borç kuralı üst sınırları gözetilmeksizin savunma ittifakını ve Federal Orduyu güçlendirmek amacıyla 100 milyar avro üst limiti olan özel bir fon kurulması konusunda Federal Hükûmet yetki almıştır.

[34] 1949-2023 arası tüm anayasa değişikliklerinin içeriği ve anayasa maddelerinin analizini içeren tabloların yer aldığı çalışma için bkz. Leonhardt, M.L., Hano J., 75 Jahre Grundgesetz – Änderungen des Grundgesetzes seit 1949 – Änderungen des Grundgesetzes seit 1949, Deutscher Bundestag-Wissenschaftliche Dienste/Infobrief, 20. Mart 2024, Erişim:29.04.2024, https://www.bundestag.de/resource/blob/995980/dc7cf6b9b7a0b10c71f0870582847ed4/75-Jahre-Grundgesetz-Aenderungen-des-Grundgesetzes-seit-1949.pdf; Gusy, C., Das Grundgesetz im Wandel der Zeit, Bundeszentrale für politische Bildung, 01.09.2008, Erişim:29.04.2024, https://www.bpb.de/geschichte/deutsche-geschichte/grundgesetz-und-parlamentarischer-rat/38992/veraenderungen?p=all

Avusturya

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Avusturya Cumhuriyeti	**Yüzölçümü**	83.871 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	01.10.1920	**Nüfus**	8.940.860
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	30.04.2024	**Dil**	%88,6 Almanca (ülke çapında resmî dil), %2,3 Türkçe, %2,2 Sırpça, %1,6 Hırvatça (Burgenland eyaletinde resmî dil), %5,3 diğer
Yasama Organı	Millî Meclis ve Federal Meclis	**Din**	%55,2 Katolik, %4,9 Ortodoks, %8,3 Müslüman, %3,8 Protestan, %0,1 Yahudi, %5,4 diğer, hiçbiri %22,4
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Parlamenter	**Etnik Yapı**	% 80,8 Avusturyalı, % 2,6 Alman, % 1,9 Bosna Hersekli, % 1,8 Türk, % 1,6 Sırp, % 1,3 Rumen, % 10 diğer

19'uncu yüzyıla kadar Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olan Avusturya, 1804'te Habsburg ve Macaristan topraklarını kapsayan bir imparatorluk kurmuştur. 1848 Devrimi sonrasında Avrupa ülkelerinde başlayan anayasal reform hareketleri Avusturya'yı da etkilemiştir. İmparatorun altında halkı temsilen çift meclisli bir yapı öngören ve Nisan 1848'de kabul edilen ilk Anayasa (*Pillersdorf Anayasası*) hayata geçirilememiştir. 1849'da Mart Anayasası olarak bilinen ve yine çift meclisli bir sistem öngören Anayasa kabul edilmiş ancak bu metin kâğıt üstünde kalmış, gerçekte mutlakiyetçi yönetim devam etmiştir. 1851'de ise Mart Anayasasını kaldıran *Silvesterpatent* adlı metin ile yeni bir mutlakiyetçi döneme girilmiştir. Bu metnin önemli özelliği *Reichsrat* (İmparatorluk Meclisi) adlı ve danışma fonksiyonu bulunan bir kurumun ortaya çıkmasıdır. Avusturya'da ilk kez Meclis tarafından 1867'de hazırlanan Aralık Anayasası doğrultusunda ise anayasal monarşiye dönüşen topraklarda Avusturya Macaristan İmparatorluğu kurulmuştur.[35] I. Dünya Savaşı'nda yaşanan yenilgi sonrasında 1919 yılında İtilaf Devletleri ile imzalanan *Saint-Germain Barış Antlaşması* neticesinde toprakları yeniden düzenlenen ve Almanya

[35] Potz, R., "Austria", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.57-58; Demokratiezentrum Wien, "Verfassungsentwicklung in Österreich und der EU", Erişim:29.04.2024, https://www.demokratiezentrum.org/bildung/ressourcen/timelines/verfassungsentwicklung-in-oesterreich-und-der-eu/

ile birleşmesi yasaklanan Avusturya'da 1 Ekim 1920'de günümüze kadar değişikliklerle birlikte varlığını koruyan Anayasa kabul edilmiştir.[36]

1920 Anayasası hazırlık süreci Ekim 1918'de başlamış ve yaklaşık iki yıl sürmüştür. Anayasa yolunda özellikle Ekim-Aralık 1918'de Geçici Meclisin kabul ettiği devlet organlarına dair yasal düzenlemeler ile eyaletlerin ön planda olduğu güçlü bir parlamenter demokrasinin temelleri atılmıştır. Şubat 1919'da kadınların da ilk kez eşit haklar ile katıldığı Kurucu Meclis seçimleri gerçekleştirilmiştir. İki yıllık görev süresi bulunan Kurucu Meclisin anayasa hazırlamak dışında tam yetkili bir Parlamento olarak yasama ve denetim fonksiyonları da bulunmaktaydı. Viyana Üniversitesi Anayasa Hukuku Profesörü Hans Kelsen yönetiminde başbakanlık bünyesinde gerçekleştirilen ilk taslak oluşturma çalışmalarında, yakın geçmişte kabul edilen hukuki düzenlemeler temel alınmıştır. Diğer yandan 1919 yılı boyunca siyasi partiler ve eyaletler anayasal meselelere ilişkin konumlarını belirlemiş ve kendi taslaklarını sunmuştur. Bu noktada batı eyaletlerinin (Salzburg, Tirol ve Vorarlberg) federal devlet yapılanmasında güçlü eyalet sistemini savundukları ve bu talepleri kabul görmezse cumhuriyetten ayrılma kozunu oynadıkları görülmektedir. Bu süreçte özellikle hükûmeti oluşturan Hristiyan Sosyal Parti ile Sosyal Demokratlar arasında birtakım hukuki ve ideolojik meseleler üzerinde şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Bunlar arasında federasyon-eyalet ve eyalet-kent ilişkilerine dair sorunlar, siyasi tarafların kendi çoğunluklarını koruma amacıyla seçim hukukunun temelleri üzerine çekişmeler, vergilerin toplanması ve mali araçların paylaşımı ile güvenlik güçlerinin organizasyonuna dair meseleler dikkat çekmektedir. Diğer ihtilaflı konular arasında Cumhurbaşkanının halk tarafından mı yoksa Parlamento tarafından mı seçilmesi gerektiği ve yasama döneminin süresi (2 yıl gibi kısa ya da 6 yıl gibi uzun bir süre) gibi konular yer almıştır.[37]

Kurucu Meclisin haricinde Şubat 1920'de anayasa üzerinde görüşmek için eyalet temsilcilerinin Salzburg'da bir araya geldiği konferanstan bir sonuç çıkmamıştır. Nisan 1920'de ise siyasi partilerin önderliğinde Linz'de gerçekleştirilen konferansta Hristiyan Sosyal Parti ile Sosyal Demokratların önerdikleri taslaklar çerçevesinde siyasi partilerin müzakereleri devam etmiştir. Ancak yıl içinde koalisyon ortakları arasındaki ayrışma belirginleştikten sonra Haziran ayında koalisyon sonlandırılmıştır. Hiçbir partinin tek başına çoğunluğu oluşturamadığı Parlamentoda siyasi kriz, hükûmetin kurulması hakkında kabul edilen yasal düzenleme ile oluşan yeni hükûmete muhalefet partilerinin sorumluluk almaksızın üye gönde-

[36] Potz, R., "Austria", s.58.

[37] Republik Österreich-Parlament, "100 Jahre Bundes-Verfassungsgesetz", Erişim:29.04.2024, www.parlament.gv.at/verstehen/historisches/100-jahre-b-vg

rebilme imkânı sağlanması ve böylece büyük partilerin koalisyon ortağına bağımlı kalmamasıyla aşılabilmiştir. Temmuz 1920'de anayasa üzerinde çalışmak üzere Anayasa Komisyonu başkanının önerisi ile bir alt komisyon oluşturulmuştur. Dört ayrı taslak üzerinde çalışmalarını gerçekleştiren yedi üyeli alt komisyona Başbakanlık Ofisinden başta Hans Kelsen olmak üzere çeşitli uzmanlar destek vermiştir. Alt komisyon 11 Temmuz-23 Eylül arasında toplam 18 toplantı gerçekleştirmiş, bu çalışmalarda ayrıca belediye ve dernekler gibi kurumlardan ve sivil toplum kuruluşlarından gelen dilekçeler de dikkate alınmıştır. 24-25 Eylül 1920'de, alt komisyonun hazırladığı metin üzerinde çalışmalar gerçekleştiren Anayasa Komisyonu, uzlaşma sağlanamayan ve sorun alanı olarak görülen bazı konuları (okulların idaresinin federasyona mı yoksa eyaletlere mi ait olacağı gibi) sonraki yasama dönemlerinde uzlaşma sağlanabileceği ümidiyle açıkta bırakarak raporunu genel kurula sunmuştur.[38] Genel kurul aşamasında hararetli tartışmaların ardından 1 Ekim 1920'de Anayasa oy birliği ile kabul edilmiştir.[39]

Avusturya anayasal sisteminde anayasa, tek bir metinden oluşmamakta olup yukarıda anlatılan Federal Anayasa Kanunu (*Bundes-Verfassungsgesetz*) haricinde çeşitli anayasal kanunlar bulunmaktadır. Avusturya Cumhuriyetinin kuruluşu sırasında siyasi partilerin temel haklar konusunda fikir ayrılıkları sebebiyle, vatandaşların temel haklarını ortaya koyan 1867 tarihli Vatandaşların Genel Haklarına Dair Temel Kanuna (*Staatsgrundgesetz*) anayasal statü verilmiştir. Bunun dışında 1958 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Nasyonal Sosyalist aktiviteleri yasaklayan 1947 tarihli Yasak Kanunu (*Verbotsgesetz*) ve Bağımsız ve Demokratik Avusturya'nın Tekrar Kurulmasına Dair 1955 Tarihli Devlet Sözleşmesi (*Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich*) anayasa statüsünde olan başlıca düzenlemeler arasında yer almaktadır.[40]

Güçlü parlamenter demokrasi ve çift meclisli federal bir sistem öngören Anayasada ilk önemli değişiklik,1925 yılında federal devlet ile eyalet-

[38] Avusturya siyasi tarihinin bu dönemindeki fikir ayrışmasının önde gelen iki temsilcisi olan (Sosyal Demokratların başkan yardımcısı) Otto Bauer ve (rahip kökenli ve ileride Federal Şansölye olan Hristiyan Sosyal Partili) Ignaz Seipel Anayasa Komisyonu raporunu imzalayarak genel kurula sunmuşlardır. Anayasanın kabul edilmesi için üçte iki çoğunluğun gerektiği ve her iki büyük partinin de bu çoğunluğa ulaşamadığı kompozisyonda ya anayasa süreci tamamen sonlandırılacaktı ya da partilerin üzerinde uzlaştığı haliyle kabul edilecek ve diğer konular sonraki yasama dönemine bırakılacaktı. İkinci yol tercih edilerek eyaletlerin olası ayrılıkçı girişimleri de engellenmiş oldu. Bkz. Republik Österreich-Parlament, "100 Jahre Bundes-Verfassungsgesetz".

[39] Republik Österreich-Parlament, "100 Jahre Bundes-Verfassungsgesetz".

[40] Republik Österreich-Parlament, "Das Bundes-Verfassungsgesetz", Internet Archive, Erişim:03.05.2021, https://web.archive.org/web/20210503073029/https://www.parlament.gv.at/PERK/VERF/BVG/

ler arasında güçler ayrılığının ortaya konulduğu ve eyalet yönetimlerinin teşkilat yapısının yeniden organize edildiği düzenlemedir. 1929 yılında ise zamanın koşullarında ortaya çıkan otoriterlik eğilimi nedeniyle Cumhurbaşkanı, Parlamento karşısında güçlendirilmiştir. Böylece halk tarafından 6 yıllık süre için seçilmeye başlanan ve bir dizi yetki ile donatılan makam (Millî Meclisi fesih hakkı ve hükûmeti atama görevi gibi) ile mevcut parlamenter hükûmet sistemi, başkanlık sistemi ögelerini içermiştir. Ayrıca, yürütme, yasama karşısında; çoğunluk, azınlık karşısında ve federasyon, eyaletler karşısında güçlendirilmiştir.[41]

1933'te erkler arasında başlayan çekişmeler sonrasında aynı yıl içinde Anayasa Mahkemesinin kapatılması ile Anayasa askıya alınmıştır. Parlamenter demokrasiyi sonlandıran otoriter nitelikli Mayıs Anayasası 1934'te yayımlanmış olmasına karşın uygulanamamıştır. Kısaca Şansölye Diktatörlüğü olarak nitelendirilen ve anayasal uygulamaların askıda olduğu bu dönemi takiben Avusturya 1938'de Alman işgali sonrasında II. Dünya Savaşı'nın bitimine dek Nazi Rejimine tabi olmuştur. 1945 sonrasında, demokratik cumhuriyet kimliğine tekrar kavuşan Avusturya'da yeni bir anayasa hazırlamak yerine 1920 Anayasası, 1929 değişikliklerini içeren haliyle tekrar yürürlüğe girmiştir.[42]

II. Dünya Savaşı sonrasında Anayasada ilk önemli değişiklik, 1974 yılında eyaletlerin güçlendirilmesi ve federalizme dair iyileştirmeler yönünde gerçekleşmiştir. 1977 yılında ise Cumhurbaşkanının temsil kabiliyetine ilişkin düzenlemeler yapılmış; 1983, 1984 ve 1988 yıllarında gerçekleştirilen değişiklikler ile eyaletler kaynak sağlama açısından icrai yetkiler içeren çeşitli hukuki haklara kavuşmuştur. 1988 değişiklikleri ile Parlamentonun üst kanadı olan Federal Meclisin yetkileri artırılmış, eyalet vatandaşlığı statüsü hayata geçirilmiş, bir yarı doğrudan demokrasi uygulaması olan ülke düzeyinde referandum (halk oylamasından ayrı olarak bağlayıcılığı bulunmayan ve ülke çapında önemli bir konuda halkın görüşüne başvurulan bir mekanizma) uygulaması hayata geçirilmiştir. Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde 1994 yılında ilgili anayasal değişiklikler gerçekleştirilmiş ve 1995 yılında AB'ye katılım sağlanmıştır. 1994 değişiklikleri içerisinde öne çıkan diğer bir husus ise Anayasanın isminin değiştirilerek "Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG)" şeklinde kısaltılmasıdır.[43]

Avusturya anayasa tarihinde reform girişimi anlamında özel bir yeri olan Avusturya Konvansiyonu (*Österreich-Konvent*) kapsamında, Tem-

[41] Demokratiezentrum Wien, "Verfassungsentwicklung in Österreich und der EU"; Grote, R., "The Republic of Austria: Introductory Note", 2013, Oxford Constitutional Law, s.2, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm772.document.1/law-ocw-cm772?rskey=K1Zf5N&result=1&prd=OCW

[42] Demokratiezentrum Wien, "Verfassungsentwicklung in Österreich und der EU"; Republik Österreich-Parlament, "Das Bundes-Verfassungsgesetz".

[43] Demokratiezentrum Wien, "Verfassungsentwicklung in Österreich und der EU".

muz 2003-Ocak 2005 tarihleri arasında 10 farklı çalışma grubu ile yürürlükteki anayasa analiz edilerek kapsamlı reform önerilerini içeren toplam 1.200 sayfalık bir rapor ortaya konmuştur. Konvansiyon 70 üyeli olup üyeleri arasında Parlamentoda temsil edilen partilerden temsilciler, hükûmet üyeleri, eyalet temsilcileri gibi bir dizi makam sahibi ile bağımsız anayasa uzmanları bulunmaktaydı. Bu Konvansiyon doğrultusunda hazırlanan rapor, günümüzde gerçekleştirilen reform önerilerine de temel teşkil etmektedir. Nitekim bu doğrultuda raporda önerilen idare mahkemelerinin ihdası 2014 yılında hayata geçirilmiştir. Değişiklik ile eyalet düzeyinde dokuz idare mahkemesi ile federasyon düzeyinde Federal İdare Mahkemesi kurulmuştur.[44]

Son yıllarda gerçekleştirilen değişiklikler arasında ise 2022 yılında Sayıştay başkanının Millî Meclis tarafından göreve atanması ve görevden alınması hususundaki düzenleme dikkat çekmektedir.[45]

Belçika

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Belçika Krallığı	**Yüzölçümü**	30.528 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	26.07.1831	**Nüfus**	11.913.633
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	17.03.2021	**Dil**	%60 Felemenkçe (resmî dil), %40 Fransızca (resmî dil), %1'den daha az Almanca (resmî dil)
Yasama Organı	Temsilciler Meclisi ve Senato	**Din**	%57,1 Roma Katolik, %2,3 Protestan, %2,8 diğer Hristiyan mezhepleri, %6,8 Müslüman, %1,7 diğer, %9,1 Ateist, %20,2 İnançsız/Agnostik
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Anayasal Monarşi / Parlamenter	**Etnik Yapı**	%75,2 Belçikalı, %4,1 İtalyan, %3,7 Faslı, %2,4 Fransız, %2 Türk, %2 Hollandalı ve % 10,6 diğer

1815 Viyana Kongresi ile bağımsız bir devlet olarak kurulan Belçika'da, 1830 yılında Paris Devriminin ülkeye sıçramasından sonra Brüksel'de işçi

[44] Republik Österreich-Parlament, "Verfassungsreform in Österreich", Erişim:29.04.2024, https://www.parlament.gv.at/verstehen/politisches-system/bundesverfassung/reform/

[45] Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich, "Bundesgesetz, mit dem das Bundes-Verfassungsgesetz und das Bundesgesetz über die Geschäftsordnung des Nationalrates (Geschäftsordnungsgesetz 1975) geändert werden", 28.07.2022, Erişim:08.05.2024, https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2022_I_141/BGBLA_2022_I_141.pdfsig

ayaklanmaları meydana gelmiş ve halk da kendi milis güçlerini oluşturmuştur. Eylül 1830'da Hollanda Ordusunun Brüksel'i işgali sonrasında ülke içindeki tüm güçler bir araya gelerek işgale karşı durmuş ve 27 Eylül 1830'da Hollanda Ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte direnişçilerin oluşturduğu Geçici Komite kendisini Geçici Hükûmet olarak kabul ederek 4 Ekim 1830'da Belçika vilayetlerinin bağımsızlığını ilan etmiştir.[46]

Geçici Hükûmet tarafından 6 Ekim 1830'da anayasa taslağı hazırlamak üzere oluşturulan Anayasa Komisyonu çalışmalarını 27 Ekim 1830'da tamamlamıştır. 3 Kasım 1830'da gerçekleştirilen seçimler sonrasında (seçimlerde oy kullanma hakkı olan, mülk sahibi ve vergi ödeyen 45 bin erkek seçmenden 30 bini oy kullanmıştır) oluşan 200 üyeli Ulusal Kongrenin ilk görevi kurucu meclis sıfatıyla yeni anayasanın görüşülmesi ve onaylanmasıydı. Anayasa Komisyonunun hazırladığı taslak metin rehber alınarak tüm maddeler Kongre tarafından, her birinde 20 delegenin yer aldığı 10 komite aracılığıyla ele alınmış olup bu komitelerin son halini verdiği metinler bir merkez komiteye rapor edilmiştir. Burada nihai metin haline getirilen taslak, genel kurula sunulmuştur. Kabul edilen Anayasanın %80'ini Anayasa Komisyonunun hazırladığı ilk taslak oluşturmuştur. Bu süreçte tek meclis yapılanması gibi ayırıcı nitelikleri bulunan 20 farklı anayasa taslağı Kongreye sunulmasına karşın bu öneriler kabul görmemiştir. 25 Kasım 1830'da anayasa görüşmelerine başlayan Ulusal Kongrede yaklaşık iki buçuk ay süren müzakereler neticesinde 7 Şubat 1831'de Anayasa kabul edilmiştir. Her ne kadar 1815 Hollanda Krallığı Anayasası ile 1791 ve 1830 Fransa Anayasalarından etkilenmiş görünse de bu Anayasa oldukça özgün bir metin olarak yenilikçi bulunmuştur. Ülke 1831 Anayasası ile anayasal monarşi yönetimi altında Parlamentoya karşı sorumlu hükûmetin olduğu, yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden ayrıldığı ve haklar ile özgürlüklerin açıkça tanımlandığı bir döneme girmiştir. Anayasanın kabul edildiği gün Geçici Hükûmet dağılmış, Ulusal Kongre ise yasama organı olarak 8 Eylül 1831 tarihindeki Parlamento seçimlerine dek görevine devam etmiştir.[47]

[46] Belgium.be-Official information and services, "The Rebellion", Erişim:29.04.2024, https://www.belgium.be/en/about_belgium/country/history/belgium_from_1830/foundation_and_growth/uprising

[47] Anayasa hazırlık süreci ve bu süreçte öne çıkan gelişmeler için bkz. Torfs, R., "Belgium", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.90; Belgium.be-Official information and services, "The Provisional Government and the National Congress", Erişim:29.04.2024, https://www.belgium.be/en/about_belgium/country/history/belgium_from_1830/foundation_and_growth/provisional_government_and_national_congress; Belgium.be-Official information and services, "The first, unitary constitution", Erişim:29.04.2024, https://www.belgium.be/en/about_belgium/country/history/belgium_from_1830/foundation_and_growth/first_unitary_constitution; Deseure, B., "National Sovereignty in the Belgian Constitution of 1831. On the Meaning(s) of Article 25", s.94,104-105, Erişim:29.04.2024, https://core.ac.uk/reader/81776465

1831 Anayasasında günümüze dek başta demokratik standartların oluşturulması ve federalizm ilkesinin yerleştirilmesi olmak üzere çeşitli değişiklikler yapılmıştır. 1893 ve 1920-1921 yıllarında gerçekleştirilen değişiklikler ile Anayasanın demokratik kimliği güçlendirilmiştir. Bu doğrultuda örneğin 1921'e kadar belli bir miktarda vergi ödeyenlere tanınan oy kullanma hakkı artık reşit tüm erkekler için geçerlilik kazanmıştır. Kadınlar ise oy kullanma hakkını 1948 yılında elde edebilmiştir. Diğer yandan 1831 Anayasası Belçika'yı üniter bir devlet olarak öngörmüştü. 1970 yılından itibaren başlayan federal yapıya geçiş hazırlıkları[48] 1980'li yıllarda hız kazanmıştır. 1993'te tamamlanan ve 4'üncü Devlet Reformu şeklinde adlandırılan çalışmalar sonucunda 5 Mayıs 1993 tarihli anayasa değişikliği ile daha önce "Belçika, illere bölünür." şeklindeki Anayasanın 1'inci maddesi "Belçika, topluluklardan ve bölgelerden oluşan bir federal devlettir." halini almıştır. Böylece uzun yıllar süren reform çalışmaları sonucunda üniter yapıdan federal yapıya geçiş tamamlanmıştır.[49] 5'inci ve 6'ncı Devlet Reformlarında federal devletten federe düzeydeki bölgelere ve dil topluluklarına yetki aktarımı devam etmiştir. Özellikle Anayasada 41 değişikliğin gerçekleştirildiği 6'ncı Devlet Reformu ile Senatoya dair temel değişiklikler ve bölgelere önemli mali özerkliklerin tanınması dikkat çekmektedir.[50] En son Mart 2021'de kabul edilen Anayasa değişikliği ile makul uyumlaştırma hakkını da içeren engellilerin topluma dâhil edilmesine ilişkin anayasal koruma getirilmiştir.

[48] Özellikle ilk üç Devlet Reformunda federal yapıya geçiş amacıyla ülkenin dil ve topluluklara bölünmesine ilişkin hükümlerin anayasaya işlenmesi dikkat çekmektedir. Devlet Reformları hakkında bkz. Grote, R., "The Kingdom of Belgium: Introductory Note", 2016, Oxford Constitutional Law, s.3-4, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm943.document.1/law-ocw-cm943?rskey=wrQ2fK&result=1&prd=OCW

[49] Torfs, R., "Belgium", s.90; Belgium.be-Official information and services, "Formation of the federal state", Erişim:29.04.2024, https://www.belgium.be/en/about_belgium/country/history/belgium_from_1830/formation_federal_state; Belgium.be-Official information and services, "The third and fourth State reforms", Erişim:29.04.2024, https://www.belgium.be/en/about_belgium/country/history/belgium_from_1830/formation_federal_state/third_and_fourth_reform_of_state

[50] Grote, R., "The Kingdom of Belgium: Introductory Note", s.5.

Brezilya

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Brezilya Federatif Cumhuriyeti	**Yüzölçümü**	8.515.770 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	05.10.1988	**Nüfus**	218.689.757
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	20.12.2023	**Dil**	Portekizce (resmî ve ülke genelinde yaygın dil), İspanyolca-Almanca-İtalyanca-İngilizce ve bazı Kızılderili dilleri (seyrek diller)
Yasama Organı	Ulusal Kongre (Temsilciler Meclisi ve Federal Senato)	**Din**	%50 Roma Katolik, %31 Protestan, %3 Spiritüalist, %2 Afro-Brezilya dinleri, %0,3 Yahudi, %1 Ateist, %2 diğer, %10 hiçbiri
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Başkanlık	**Etnik Yapı**	%45,3 Melez, %43,5 Beyaz, % 10,2 Siyahi, %0,6 Yerli, %0,4 Asyalı

Brezilya, 16'ncı yüzyılda Portekizlilerin gelişinden 7 Eylül 1822'de bağımsızlığını ilan edene dek Portekiz kolonisi olarak varlık göstermiştir. 1824'te kabul edilen ilk Anayasada mutlak monarşinin varlığı ve Roma Katolikliğinin resmî din olarak kabul edilmesi öne çıkmakta idi. 77 yıl süren monarşi idaresinin ardından 1889'da federal cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu gelişmeye bağlı olarak 1891'de yürürlüğe giren yeni Anayasa, güçler ayrılığını ve güçler arası uyumu vurgulamıştır. Bu dönemde ABD modeli etkisinde federal sistem ve başkanlık rejimi sistemin merkezine yerleşmiştir. 1930'larda başlayan iç karışıklıkların sonucunda 1934'te kabul edilen yeni Anayasa, 1891 Anayasasının liberal demokratik kazanımlarını pekiştirmiştir. Avrupa'da faşizmin yayıldığı dönemde Brezilya da dalgadan etkilenmiş, 1934 Anayasası 1937 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Demokratik kazanımların askıya alındığı bu dönemin ardından 18 Eylül 1946'da yürürlüğe giren yeni Anayasa, klasik liberal model olarak tanımlayabileceğimiz temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı bir anayasa olmasının ötesinde başka hak ve görevlerin de yer aldığı bir düzenlemedir. 1964'te yaşanan askerî darbe neticesinde ordunun dayattığı 1967 Anayasası, bireysel hakları ve hukukun üstünlüğünü sınırlayan hükümlere sahipti. Ülkede askerî idare 1980'li yılların ortasına dek egemen konumda olmuştur.[51]

[51] Martins, L., "Brazil", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.125-126.

21 yıllık askerî rejimin ardından 1985 yılında ülkedeki yoğun halk protestolarının sonucunda, 12 siyasi partiden temsilcilerin yer aldığı 559 üyeli Ulusal Kurucu Meclis (UKM) çatısı altında 20 ay boyunca yoğun çalışmalar yapılmış; vatandaş ve temsilci kuruluşlarının da katkısıyla günümüzde yürürlükte bulunan 1988 Anayasası hazırlanmıştır. Bu süreçte ilk anayasa taslağı, çalışmaların başladığı Temmuz 1985'ten yaklaşık bir yıl geçtikten sonra Eylül 1986'da ortaya çıkmış ve bu metin UKM üyelerine anayasa tartışmalarında temel teşkil etmiştir. 451 madde içeren bu taslak metin Devlet Başkanı Sarney'in atadığı seçkin üyelerden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır.[52]

1985 yılında Devlet Başkanının önerisi ve Kongrenin onayı ile 15 Kasım 1986'da gerçekleştirilecek seçimler sonrası oluşacak yeni Kongrenin aynı zamanda kurucu meclis niteliğini kazanarak yeni anayasayı hazırlaması kabul edilmiştir. UKM'yi, 1982 yılında bir seçici kurul tarafından dolaylı bir şekilde seçilen 23 senatör ile Kasım 1986'da Temsilciler Meclisi seçimlerinin ardından seçilen üyeler oluşturmaktaydı. UKM'nin başkanlığını Brezilya Yüksek Mahkemesi Başkanı yapmakta idi. Şubat 1987'de çalışmalarına başlayan Kurucu Meclis Mart ayında Meclis İçtüzüğünü kabul etmiştir. Bu İçtüzük ile; UKM'nin egemenlik gücü tasdik edilmiş, UKM çalışmalarının Ulusal Kongre ve onun her iki kanadı ile uyumlu olması sağlanmış, UKM komisyon ve diğer yapıları tanımlanmış ve anayasa yapım süreci sistematikleştirilmiştir. Anayasa yapımı için UKM bünyesinde farklı konularda 63 asıl üyeden (aynı sayıda yedek üye de seçilmiştir) oluşan sekiz komisyon ve her bir komisyonun bünyesinde konu bazlı ve 21'er üyeden oluşan üçer alt komisyona (toplamda 24 alt komisyon) üyeler olabildiğince siyasi partilerin oy oranları dikkate alınarak dağıtılmıştır. Anayasa yapım süreci temelde iki aşamalı olarak ilerlemiştir. Önce alt komisyonlarda üzerinde müzakere edilen konular komisyonda nihai rapora dönüştükten sonra Sistemleştirme Komisyonuna (*Systematization Committee*) havale edilmiş ve burada taslağa genel kurul öncesi son hali verilmiştir. İkinci aşamada ise, genel kurula iletilen taslak metin üzerinde müzakere ve oylamalar gerçekleştirilmiştir. Anayasa yapım süreci yaklaşık olarak 20 ay sürmüştür. Sürecin uzamasında Kongrenin öğleden önce tek kamara halinde kurucu meclis ve öğleden sonra ise iki kamara halinde normal

[52] Presidency of the Republic of Brazil, "Brazil's democratic constitution of 1988 was built by society", 12.11.2018, Erişim:29.04.2024, https://gestaoconteudo.presidencia.gov.br/gestao_brazilgovnews/about-brazil/news/2018/11/brazils-democratic-constitution-of-1988-was-built-by-society#:~:text=Because%20of%20its%20mass%20participation,wonderful%20moment%20of%20civic%20effervescence; Rosenn, K.S., "The Making of the Brazilian Constitution", Framing the State in Times of Transition: Case Studies in Constitution Making içinde, L.E. Miller, L. Aucoin ed., United States Institute of Peace Press, Washington, 2010, s.443, Erişim:29.04.2024, https://www.usip.org/sites/default/files/Framing%20the%20State/Chapter16_Framing.pdf

yasama organı olarak çalışması da kısmen etkili olmuştur. Bu doğrultuda ilerleyen süreç 5 Ekim 1988'de Anayasanın kabul edilmesi ve yürürlüğe girmesi ile sonuçlanmıştır.[53]

Temel hedefin diktatörlük döneminin izlerini silmek olduğu anayasa yapımında vatandaş katılımına büyük önem verilmiş olup vatandaşlardan anayasa yapımına dair 72.719 öneri alınmıştır. Ayrıca temsilci kuruluşlar ile Kurucu Meclis üyelerinden toplamda yaklaşık 12 bin öneri toplanmıştır. Sivil katılıma bu şekilde özel bir önem verilen Anayasa, demokratik yapım süreci dolayısıyla "Vatandaş Anayasası" olarak da bilinmektedir.[54]

Anayasa yapım süreci müzakerelerinde en tartışmalı konulardan biri hükûmet şekli olmuştur. Parlamenter sistemi savunanlar da olmakla birlikte nihayetinde başkanlık sisteminde karar kılınmıştır. Anayasaya eklenen geçici bir hüküm ile yönetim şekli hakkında yapılacak bir halk oylamasında halka, cumhuriyet ya da monarşi ve cumhuriyetin tercih edilmesi halinde de bunun başkanlık mı yoksa parlamenter sistem mi olması gerektiğinin sorulması kararlaştırılmıştır. Anayasanın kabulünden beş yıl sonra Eylül 1993'te gerçekleştirilen halk oylamasında vatandaşların büyük çoğunluğu cumhuriyetin varlığını devam ettirmesi ve başkanlık sistemi yönünde oy kullanmıştır.[55]

1988'den günümüze Anayasa toplamda 132 kez değiştirilmiştir. Yapılan değişikliklerin içeriğine ilişkin öne çıkan bazı başlıklar şu şekildedir: Ev hizmetlerinde çalışanların haklarında genişletme, ulaşım ve gıdanın sosyal haklara eklenmesi, kamu harcamalarına sınırlama, belli hallerde Parlamentoda gizli oylama yapılamaması. Özellikle 2013 yılında 76'ncı değişiklik ile gerçekleştirilen Parlamento üyeliğinin sonlandırılması veya Cumhurbaşkanı vetolarına dair oylamalarda gizli oylamanın kaldırılması dikkat çekmektedir.[56] Bunlardan başka, 1996 yılında belediyelerin, Federasyonun bir parçası olarak eyaletlerin bünyesine katılması ve 1997 yılında Cumhurbaşkanının art arda iki kez seçilmesini engelleyen hükmün kaldırılması, kayda değer değişiklikler arasında yer almaktadır.[57] Son

[53] Dallari, P.B.A., "Brazil: The Constitution-Making Process and the Political System", TEPAV "Demokrasiye Geçiş Çağında Anayasa Yapmak" Konferansı Sunumu, Ankara, 19-21 Eylül, 2012, s.2-3, Erişim:29.04.2024, https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1348649165-5.Pedro_Dallari_nin_Sunumu.pdf; Rosenn, K.S.,"The Making of the Brazilian Constitution", s.440-444.

[54] Presidency of the Republic of Brazil, "Brazil's democratic constitution of 1988 was built by society".

[55] Dallari, P.B.A., "Brazil: The Constitution-Making Process and the Political System", s.4-5.

[56] Presidency of the Republic of Brazil, "Check out the main changes made to the Brazilian Constitution over the last 30 years", 16.11.2018, Erişim:29.04.2024, https://gestaoconteudo.presidencia.gov.br/gestao_brazilgovnews/about-brazil/news/2018/11/check-out-the-main-changes-made-to-the-brazilian-constitution-over-the-last-30-years

[57] ConstitutionNet, "Constitutional History of Brazil", Erişim:29.04.2024, https://constitutionnet.org/country/constitutional-history-brazil

olarak, 2022 yılında dijital medya da dahil olmak üzere kişisel verilerin korunmasının temel haklar arasına alınması[58] ve 2023 yılında ulusal vergi sisteminde gerçekleştirilen değişiklikler dikkat çekmektedir.[59]

Bulgaristan

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Bulgaristan Cumhuriyeti	**Yüzölçümü**	110.879 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	13.07.1991	**Nüfus**	6.827.736
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	22.12.2023	**Dil**	%77,3 Bulgarca (resmî dil), %7,9 Türkçe, %3,5 Romanca, %1 diğer, %10,4 belirtilmemiş
Yasama Organı	Ulusal Meclis	**Din**	%64,7 Hristiyan, %9,8 Müslüman, %0,1 diğer, %4,7 hiçbiri, %20,7 belirtilmemiş
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Parlamenter	**Etnik Yapı**	%78,5 Bulgar, %7,8 Türk, %4,1 Roman, %1,2 diğer, %9,4 bilinmeyen

Kökeni 7'nci yüzyıla kadar giden Bulgar Devleti zaman içinde önce Bizans ve sonra yaklaşık 500 yıl Osmanlı idaresinde kalmasının ardından 1908'de tam bağımsızlığını kazanmıştır. Bulgaristan'da yazılı anayasanın kökeni, adını Kurucu Meclisin toplandığı Orta Çağ Bulgar başkenti Tırnovo'dan alan 16 Nisan 1879 tarihli Tırnovo Anayasasına dayanmaktadır. 19'uncu yüzyıl Avrupa'sının liberal anayasalarından biri olan bu Anayasada devletin yönetim şekli parlamenter monarşi olarak tanımlanmış ve Anayasa ile hukukun üstünlüğünün yanı sıra güçler ayrılığı da sağlanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin güdümüne giren ülkede 1947'de yeni anayasa kabul edilmiştir. Parlamentarizmin

[58] Brandão, M., "Personal data protection now a right under Brazil Constitution", 11.02.2022, Erişim:08.05.2024, https://agenciabrasil.ebc.com.br/en/politica/noticia/2022-02/protection-personal-data-becomes-constitutional-right#:~:text=Brazil's%20National%20Congress%20at%20a,considered%20in%20Congress%20since%202019

[59] Brezilya Anayasasında gerçekleştirilen 132 değişikliğe ilişkin özet bilgi için bkz. Federal Supreme Court (STF), "Constitution of the Federative Republic of Brazil", s.221-243, Erişim:08.05.2024, https://www.stf.jus.br/arquivo/cms/legislacaoConstituicao/anexo/BrazilFederalConstitution_EC132_DIGITAL.pdf

demokratik ilkelerinden uzaklaşılan bu dönemde tüm güçlerin yürütmede toplandığı Sovyet tarzı sistem oluşturulmuştur. Komünist Parti iktidarının kurumsallaşması 1971 Anayasası ile sağlanmıştır. 1989 sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci ülkede yeni bir anayasa yapımını hızlandırmıştır.[60]

1991 Anayasasının yapımında toplumun farklı kesimlerini temsil eden gruplar/partiler ile Sovyet Rejimi temsilcileri Yuvarlak Masa Görüşmeleri (YMG)[61] denen uzlaşma komisyonlarında bir araya gelmiştir. Ocak 1990'da başlayan ilk tur görüşmelerin sonunda YMG'nin statüsünü ve rolünü düzenleyen bir belge ile demokratik sisteme geçiş için ulusal uzlaşmanın gerçekleştirildiği duyurulmuştur. İki ay süren görüşmelerin sonunda 30 Mart 1990'da YMG, 1971 tarihli Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına İlişkin Temel İlkeler ve Görüşler Kanununu kabul etmiştir. Bunun ardından çıkarılan bir seçim kanunu çerçevesinde oluşan 400 üyeli[62] Büyük Millet Meclisine[63] (Kurucu Meclis) anayasa taslağı hazırlama ve kabul etme yetkisi verilmiştir. Haziran 1990'da gerçekleştirilen seçimler sonucunda 7'nci Büyük Millet Meclisi, halen yürürlükte olan 1991 Anayasasına ilişkin taslağı hazırlamış ve çeşitli gözden geçirme ve müzakere süreçleri neticesinde Anayasayı 12 Temmuz 1991'de kabul etmiştir.[64]

1991'den günümüze Anayasada altı değişiklik gerçekleştirilmiştir. Bunlardan 2003, 2005, 2006 ve 2007 yıllarında gerçekleştirilen değişikliklerin çoğu yargı bağımsızlığının güçlendirilmesi ile ilgilidir. Bu değişikliklerde ayrıca doğrudan ya da dolaylı bir şekilde Avrupa Birliği ile

---

60 Popov, L., Gochev, D., "Bulgaria", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.136-137.

61 Yuvarlak Masa Görüşmeleri (Roundtable Arrangements), bir anayasa yapım süreci modeli olarak ilk defa Polonya'nın 1988-1989 anayasal dönüşümünde kullandığı ve özellikle Doğu Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinde tercih edilen, tarafların uzlaşmak üzere bir araya geldikleri bir usuldür. Türkçe literatürde Yuvarlak Masa Toplantıları/Müzakereleri olarak da zikredilmektedir. Konu hakkında bkz. Brandt, M., Cottrell, J., Ghai, Y. vd., Constitution-making and Reform: Options for the Process, Interpeace, Switzerland, 2011, s.345, Erişim:29.04.2024, https://www.interpeace.org/wp-content/uploads/2011/09/2011_11_Constitution-Making_Handbook_English.pdf

62 National Assembly of the Republic of Bulgaria, "National Assembly-Chronology", Erişim:29.04.2024, https://www.parliament.bg/en/16

63 Bulgaristan anayasal sisteminde iki tür Meclis bulunmaktadır: Yasama dönemleri boyunca görev yapan "Olağan Meclis" ve yeni bir anayasanın kabulü veya hükûmet şekli gibi önemli konulardaki değişiklikler için özel sebeplerle bir araya gelen "Büyük Millet Meclisi". Daha fazla bilgi için bkz. National Assembly of the Republic of Bulgaria, "Brief History", Erişim:29.04.2024, https://www.parliament.bg/en/15

64 Gülener, S., "Anayasa Yapımında Yeni Bir Paradigma: …", s.210-211; Yücel, B., "Komünizm Sonrası Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerindeki Anayasacılık Hareketleri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:60, S:3, 2011, s.675, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/624409

ilgili konuların varlığı göze çarpmaktadır.[65] 18 Aralık 2015 tarihli anayasa değişikliği kanununa bakıldığında Anayasada, ulusal yargı ve kolluk kuvvetlerinin teşkilatlanmasına dair birtakım değişikliklerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Venedik Komisyonu tarafından kabulü tavsiye edilen düzenleme ile Yüksek Yargı Konseyinin yapısı ve yetkileri değiştirilmiştir. Yargı alanındaki bu reformun uygulanması ile Yüksek Yargı Konseyinde Başsavcının etkisinin sınırlandırılması, şeffaflık ve yargı bağımsızlığının artırılması amaçlanmıştır.[66]

En son 2023 yılında kabul edilen anayasayı değiştiren kanun ile ulusal yargı sisteminin yapısında, geçici hükûmetin atanmasında Cumhurbaşkanı yetkilerinin sınırlanması yönünde ve çifte vatandaşlık sahibi olanların Ulusal Meclis üyesi olabilmeleri ve bakan olarak görev yapabilmelerine olanak sağlayan değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Yargı sistemindeki değişiklikler arasında yargı organlarının oluşumu ve yetkilerinde yeni esasların belirlenmesi ve başsavcının yetkilerinin tanımlanması gibi çeşitli hususlar bulunmaktadır. Cumhurbaşkanının geçici hükûmeti atama noktasında ise başbakan olarak atayabileceği kişiler Ulusal Meclis başkanı, Bulgaristan Merkez Bankası başkanı veya başkan yardımcısı, Sayıştay başkanı veya başkan yardımcısı ya da ombudsman veya ombudsman yardımcısı şeklinde sınırlandırılmıştır. Ayrıca geçici hükûmetin asli sorumluluğunun serbest ve adil seçimlerin yapılmasını kolaylaştırmak olduğunun altı çizilmiştir. Çifte vatandaşlığı bulunan kişilere ise 18 aydır ülkede ikamet etmeleri kaydıyla Ulusal Meclis üyesi olma yolu açılmıştır.[67]

---

[65] Tanchev, E., Belov, M., "The Bulgarian Constitutional Order, Supranational Constitutionalism and European Governance", National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law içinde, A. Albi, S. Bardutzky ed., Springer Open, 2019, s.1099, Erişim:29.04.2024, https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-94-6265-273-6.pdf; Grote, R., "The Republic of Bulgaria: Introductory Note", 2010, Oxford Constitutional Law, s.2, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/cm561.document.1/law-ocw-cm561?rskey=JfsEq6&result=1&prd=OCW

[66] Roudik, P., "Bulgaria: Constitutional Amendment Provides for Judicial Reform", Library of Congress, 30.12.2015, Erişim:29.04.2024, https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2015-12-30/bulgaria-constitutional-amendment-provides-for-judicial-reform/

[67] Fremer, I., "Bulgaria: New Constitutional Amendments Introduce Judicial Reform and Abolish Requirement for Senior Public Officials to Hold Only Bulgarian Citizenship", Library of Congress, 31.01.2024, Erişim:07.05.2024, https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2024-01-30/bulgaria-new-constitutional-amendments-introduce-judicial-reform-and-abolish-requirement-for-senior-public-officials-to-hold-only-bulgarian-citizenship/

Çek Cumhuriyeti

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Çek Cumhuriyeti / Çekya[68]	**Yüzölçümü**	78.867 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	01.01.1993	**Nüfus**	10.706.242
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	20.03.2013	**Dil**	%88,4, Çekçe (resmî dil), %1,5 Slovakça, %2,6 diğer, %7,2 belirtilmemiş
Yasama Organı	Temsilciler Meclisi ve Senato	**Din**	%7 Roma Katolik, %6 bir kilise veya dini topluluğa mensup diğer inananlar, %9,1 dini bir topluluğa bağlı olmayan inananlar, %47,8 hiçbiri, %30,1 belirtilmemiş
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Parlamenter	**Etnik Yapı**	%57,3 Çek, %3,4 Moravyalı, % 7,7 diğer, %31,6 belirtilmemiş

Kökeni 10'uncu yüzyıla kadar giden Çek Cumhuriyeti'nin anayasal geçmişinde temel olarak üç dönemden bahsetmek mümkündür: 1848 sonrasında Avusturya ve 1867 sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topraklarının bir parçası olarak muhtelif anayasal düzenlemelere tabi olunan dönem; I. Dünya Savaşı sonrasında 1918-1938 arası 1920 Anayasası çerçevesinde I. Cumhuriyet Dönemi; II. Dünya Savaşı'nın ardından 1948-1989 arası Komünist Rejime tabi olarak 1948 Anayasası ve 1968 yılında ciddi değişikliğe uğramış 1960 Anayasası Dönemi. 1968 yılında gerçekleştirilen değişiklik ile Çekoslovakya Cumhuriyeti, Çek Sosyalist Cumhuriyeti'ni ve Slovak Sosyalist Cumhuriyeti'ni kapsayan federal bir sisteme dönüştürülmüştür. Bu dönemde federal düzeyde yasama organı iki kamaralı Federal Meclis iken Çek ve Slovak topraklarında ayrıca her birinin ayrı yasama organları (Çek ve Slovak Ulusal Konseyleri) bulunmakta idi. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kasım 1989'da yaşanan Kadife Devrimi sonrasında 1992 yılında Çekoslovakya Federasyonu dağılmış ve Çek Cumhuriyeti yeni bir anayasa ile bağımsızlığını ilan etmiştir.[69]

[68] Ülkenin resmî kısa adı olan "Çekya", 1 Temmuz 2016'dan itibaren kullanılmaktadır.

[69] Hulka, S., "Czech Republic", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.244-245; Chamber of Deputies of the Czech Republic, "A History of Czech Parliamentarism", s.1-2, Erişim:29.04.2024, https://www.psp.cz/eknih/cdrom/ic/pdf/en/A_history_ENG_05_2011.pdf

Kasım 1989'da Federal Meclis tarafından kabul edilen bir anayasal kanun ile Komünist Partinin sistem içindeki liderliği sona ermiştir. Haziran 1990'da Federal Meclisin her iki kamarası ve her iki Ulusal Konsey için seçimler gerçekleştirilmiştir. Federal Meclis, Ocak 1991'de daha sonra bağımsız Çek Cumhuriyeti anayasal sisteminin bir parçası olacak olan Temel Haklar ve Özgürlükler Şartını kabul etmiştir. Çekler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kademeli bir şekilde 1960 Anayasasında eski rejimin izlerini silmeye yönelik değişiklikler gerçekleştirmiştir. 1992 yılına kadar 106 maddenin 89'u yürürlükten kaldırılmış ve geriye kalanının çoğu da yeniden yazılmıştır. 1960 Anayasasından tamamen kurtulma yönünde fikir birliğine varıldıktan sonra hazırlanan anayasa taslağı 16 Aralık 1992'de Çek Ulusal Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Anayasa 1 Ocak 1993'te yürürlüğe girmiş ve böylece bağımsız Çek Cumhuriyeti kurulmuştur. Yasama organının iki kanatlı olduğu yeni anayasal sistemde Temsilciler Meclisi üyeleri, daha önce Ulusal Konseye seçilen üyelerden oluşmakta iken Senato 1996 seçimleri ile kurulmuştur.[70]

Anayasa yapım süreci, hükûmetin ve Parlamentonun kendi bünyesinde oluşturdukları anayasa hazırlık komisyonları aracılığıyla iki koldan ilerlemiştir. Hükûmet tarafından oluşturulan komisyonun başkanlığını Başbakan, Parlamento tarafından oluşturulan komisyonun başkanlığını ise Parlamento Başkanı yapmıştır. Hükûmete bağlı komisyonda koalisyonda bulunan her partiden ikişer üye ve birkaç bağımsız uzman yer almış, Parlamentoya bağlı komisyonda Parlamentoda yer alan siyasi partiler sandalye oranlarına göre dağıtılan temsilcilerden oluşmuştur. İlk başlarda her iki komisyon arasındaki koordinasyon eksikliği taslak metinde hızlı bir şekilde değişiklik gerçekleştirilmesinde büyük engellere sebebiyet verdiğinden daha sonra, her bir komisyondan birer üyenin üyesi olmadığı diğer komisyonun çalışmalarına katılması kararlaştırılmıştır. Buna rağmen komisyonlar arası gerilim tamamen sonlandırılamadığından içinde koalisyon hükûmeti temsilcileri, ülke çapında önde gelen siyasetçiler ve üst düzey bürokratların yer aldığı özel bir komisyon kurularak anayasanın temel prensipleri üzerine anlaşma sağlanmak istenmiştir. Temel prensiplerin ortaya konulmasından sonra hükûmete bağlı komisyon anayasa taslak metnine, bazı anayasa hukuku alanında akademisyenler, hâkimler ve parlamento temsilcilerinin de desteği ile son halini vererek üzerinde müzakerede bulunmak ve kabul etmek

[70] Chamber of Deputies of the Czech Republic, "A History of Czech Parliamentarism", s.2; Calda, M., "Constitution-Making in Post-Communist Countries: A Case of the Czech Republic", A Panel of the Center for the Study of the Constitution at the American Political Science Association Convention, Atlanta, 2-5 Eylül 1999, s.7, Internet Archive, Erişim:09.10.2022, https://web.archive.org/web/20221009121347/http://just.wz.cz/old_web/PM229_Calda_Constitution_Making.pdf

üzere Parlamentoya havale etmiştir. Parlamentoda komisyon ve genel kurul süreçlerinden sonra 200 üyenin 174'ünün oyuyla Anayasa kabul edilmiştir. Tüm bu süreç boyunca üzerinde en fazla tartışılan konular arasında temel hakların korunması, cumhurbaşkanının konumu, hükûmet ve bölgeler arası ilişkiler, üniter ya da federal yapı tercihi ve parlamenter sistemin yapısı yer almıştır.[71]

Çek Cumhuriyeti anayasal sisteminde anayasa statüsünde olan önemli başka "anayasal kanun"lar da bulunmaktadır: 1993 tarihli Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesi, 1998 tarihli Çek Cumhuriyeti Güvenliği Hakkında Anayasal Kanun ve Çekoslovakya'nın dağılarak Çek Cumhuriyeti'nin kurulmasına dair Anayasal Kanunlar bunlar arasında gösterilebilir. Buna uygun şekilde Anayasanın 3'üncü maddesinde Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesine ve 112'nci maddesinde de anayasal düzenin diğer bileşenleri olan metinlere genel olarak atıf yapılmaktadır.[72]

Çek Cumhuriyeti Anayasasında yapılan az sayıda değişiklik, genellikle teknik düzenlemeler olmakla beraber, 2000 ve 2012 yıllarında gerçekleştirilen değişiklikler önem arz etmektedir. Çek Cumhuriyeti NATO'ya 1999 yılında dâhil olduktan bir yıl sonra gerçekleştirilen değişiklik ile silahlı kuvvetlerin kullanılmasına dair hükûmet ve Parlamento arasındaki yetki dağılımı detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. 8 Şubat 2012 tarihli değişiklik ile de ilk defa Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi öngörülmüş, ayrıca Cumhurbaşkanının suçlandırılması kararının her iki Meclis tarafından kabulünde gerekli koşullar zorlaştırılmıştır.[73]

[71] Grote, R., "The Czech Republic: Introductory Note", 2007, Oxford Constitutional Law, s.2, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/cm439.document.1/law-ocw-cm439?rskey=eW6RR4&result=1&prd=OCW

[72] Ústavní Soud (The Constitutional Court), "Constitutional Order of the Czech Republic", Erişim:29.04.2024, https://www.usoud.cz/en/legal-basis

[73] Grote, R., "The Czech Republic: Introductory Note", s.3; Ústavní Soud (The Constitutional Court), "Constitutional Order of the Czech Republic".

Danimarka

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Danimarka Krallığı	**Yüzölçümü**	43.094 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	05.06.1953	**Nüfus**	5.946.984
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	–	**Dil**	Danca, Faroece, Grönlandca, Almanca (küçük bir azınlık)
Yasama Organı	Danimarka Parlamentosu	**Din**	%71,4 Lüterci Protestan (resmî din), %4,3 Müslüman, %24,3 diğer/ hiçbiri/belirtilmemiş (Bu grupta bazı Hristiyan mezhepleri, Yahudiler ve belli bir mezhebe bağlı olmayan Hristiyanlar yer almaktadır)
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Anayasal Monarşi / Parlamenter	**Etnik Yapı**	%84,2 Danimarkalı (Grönlandlılar ve Faroeliler dâhil), %1,1 Türk, %14,7 diğer (çoğunluğu Polonyalı, Rumen, Suriyeli, Ukraynalı, Alman ve Iraklı)

10'uncu yüzyıldan itibaren tarih sahnesinde yer alan Danimarka, Avrupa kıtasının en eski devletlerinden biri olarak monarşik yönetim yapısını günümüzde de korumaktadır. Ülkede 1661 yılına kadar seçimli monarşi uygulanmakta iken (ancak Kral, eski kraliyet ailesi üyelerinden seçilmekte idi) 1661 yılında kalıtsal, diğer bir ifadeyle mutlak monarşiye geçilmiştir. Rejim, 1848'e kadar 1665'te ilan edilen ve Kral Kanunu anlamına gelen *Lex Regia* adlı bir anayasal düzenleme çerçevesinde uygulanmıştır. Kralın egemenliği ve Kraliyet hakları ile halefiyete ilişkin hükümler barındıran bu anayasal dönemin ardından 1830'larda Avrupa'da başlayan devrimci hareketlerin sonucunda 1849'da yeni anayasa kabul edilmiştir. Yeni anayasa, Kraliyeti korumakla beraber parlamenter rejim öngörmekte ve güçler ayrılığı prensibine dayanmakta idi. Mutlak monarşiden anayasal monarşiye geçişin gerçekleştiği bu sistemde yasama gücünü Kral ile Parlamento paylaşırken, yürütme gücü sadece Krala aitti. Ancak Kralın işlemleri, ilgili bakan tarafından karşı imza kuralına tabi idi.[74]

Yürürlükte bulunan 1953 Anayasasının temel özellikleri 1849 Anayasasına dayanmaktadır. Uluslararası gelişmelerin etkisiyle Kral VIII. Christian ülkesinin özgür bir anayasaya sahip olması gerektiğine karar vermiştir. 1848'de ölmeden önce bu dileğini yerine getirmesi için oğlu VII. Frede-

[74] Dübeck, I., "Denmark", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.250-251; Food and Agriculture Organization of the United Nations, "FAOLEX Database: Denmark", Erişim:29.04.2024, http://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC127862/

rik'ten söz almıştır. Bu doğrultuda yeni bir hükûmet, anayasa müzakereleri için görevlendirilmiştir. Norveç ve Belçika gibi ülkelerin anayasalarından ilham alan Danimarkalı siyasetçi D.G. Monrad yeni anayasa taslağını hazırlamıştır. Anayasa taslağını görüşerek kabul etmesi için 152 üyeden oluşan Krallık Anayasa Meclisi adlı Kurucu Meclis birkaç ay süren çalışma ve müzakerelerin ardından 100 maddeden oluşan anayasayı kabul etmiş ve Anayasa Kral VII. Frederik tarafından 5 Haziran 1849 tarihinde imzalanmıştır. Danimarka'da 5 Haziran günü "Anayasa Günü" adıyla ulusal bayram olarak ülke çapında kutlanmaktadır.[75]

1953 Anayasası günümüze kadar değişikliğe uğramamıştır. 1953 Anayasasının kökeni olarak nitelendirebileceğimiz 1849 Anayasası ise sadece dört kez (1866, 1915, 1920 ve 1953) değişikliğe uğramış ya da önceki Anayasanın yerini alarak (yeni versiyon şeklinde) yayımlanmıştır. 1849 Anayasasında 1866 yılında ve 1915 Anayasasında 1920 yılında değişiklikler gerçekleştirilmiş olup 1953 Anayasası olarak nitelendirilen yürürlükteki Anayasa yeni versiyon olarak yayımlanmıştır.[76] Bu kadar uzun zaman içinde az sayıda değişikliğin temel olarak iki nedeni bulunmaktadır: İlk olarak, anayasa değişikliği oldukça karmaşık bir süreç olup hem Parlamento hem de halkın onayını gerektirmektedir. 1953 Anayasasının günümüze kadar değişikliğe uğramamasında özellikle anayasa değişikliğinin referandum ile kabulünde oy verenlerin yarısından fazlasının ve tüm seçmenlerin %40'ının değişikliği kabul etmeleri şeklindeki ikili şartın varlığı etkili olmuştur.[77] Diğer neden ise Anayasanın oldukça genel ifadeler içermesidir. Böylece üzerinden 160 yıl geçmiş olmasına karşın Anayasa temel olarak varlığını korumaktadır.[78]

1866 değişikliği, Prusya'ya karşı kaybedilen savaş sonrasında Krallık topraklarının %40 küçülmesine ve üç milyonluk nüfusunun bir milyonunun azalmasına yol açan Düklüklerin kaybedilmesini takiben gerçekleştirilmiştir. Bu düzenleme ile Parlamentonun üst kanadı olan *Landstinget* üyelerini seçmek için eşit oy hakkından vazgeçilerek ayrıcalıklı oy hakkı kayıt altına alınmıştır.[79] En önemli dönüşümlerden biri 5 Haziran 1915 tarihli kadınlara genel seçimlerde oy kullanma hakkı veren yeni anayasal

[75] The Danish Parliament, "The Constitutional Act of Denmark", Erişim:29.04.2024, https://www.thedanishparliament.dk/en/democracy/the-constitutional-act-of-denmark

[76] Christensen, J.P., "The Constitution", The Oxford Handbook of Danish Politics içinde, P.M. Christiansen, J. Elklit, P. Nedergaard ed., Oxford University Press, Danmarks Domstole, s.11, Erişim:29.04.2024, https://domstol.dk/media/q4wcg5co/the-constitution-bidrag-i-the-oxford-handbook-of-danish-politics-oxford-2020.pdf

[77] Nergelius, J., "The Kingdom of Denmark: Introductory Note", 2007, Oxford Constitutional Law, s.2, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm385.document.1/law-ocw-cm385?rskey=XPVpOH&result=1&prd=OCW

[78] The Danish Parliament, "The Constitutional Act of Denmark".

[79] Christensen, J.P., "The Constitution", s.11.

düzenlemedir. Bu yeni düzenleme ile ayrıca ilk kez her iki Meclisin kabulü ve seçmenlerin %45'inin onayıyla anayasanın değiştirilebileceği hüküm altına alınmıştır. 1953 Anayasası ise temelde 1849 Anayasasının gözden geçirilmiş ve güncellenmiş versiyonudur. Bu güncellemeler arasında üç değişiklik dikkat çekmektedir: İlk olarak çift meclis sisteminden tek meclis sistemine geçilmiştir. 1953'e kadar *Rigsdagen* adlı Parlamentoda, temelde asil ya da soylulardan oluşan *Landstinget* üst kanadı ve belli koşulları sağlayan erkek üyelerden müteşekkil *Folketinget* alt kanadı oluşturmakta idi. Yeni düzenleme ile *Landstinget* kaldırılarak sadece *Folketinget* yasama organı olarak faaliyet göstermeye devam etmiştir. İkinci olarak, referandum ile anayasa değişikliğinin seçmenler tarafından kabulü için gerekli oy oranı %45'ten %40'a düşürülmüştür. Son olarak, 20'nci maddede yapılan değişiklik ile egemenlik haklarının uluslararası otoritelere devrinin bir anayasa değişikliğine ihtiyaç duyulmadan Parlamentonun altıda beşinin oyu ile gerçekleştirilebilmesinin önü açılmıştır.[80]

Estonya

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Estonya Cumhuriyeti	**Yüzölçümü**	45.228 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	03.07.1992	**Nüfus**	1.202.762
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	06.05.2015	**Dil**	%67,2 Estonca (resmî dil), %28,5 Rusça, %3,7 diğer, %0,6 belirtilmemiş
Yasama Organı	Estonya Parlamentosu	**Din**	%16,5 Ortodoks, %9,2 Protestan (%7,7 Lüterci ve %1,5 diğer Protestanlar), %3 diğer Hristiyan mezhepleri, %58,4 hiçbiri, %12,9 belirtilmemiş
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Parlamenter	**Etnik Yapı**	%69,1 Eston, %23,7 Rus, %2,1 Ukraynalı, %4,6 diğer, %0,5 belirtilmemiş

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya İmparatorluğu'ndan ayrılarak 24 Şubat 1918'de bağımsızlığını ilan eden Estonya'da, dönemin liberal ortamının etkili olduğu demokratik nitelikli ilk anayasa, Kurucu Meclisin

[80] Buchanan, K., "Danish Law-Global Legal Collection Highlights", Library of Congress, 05.06.2017, Erişim:29.04.2024, https://blogs.loc.gov/law/2017/06/danish-law-global-legal-collection-highlights/; Horn, A., Das politische System Dänemarks, Springer VS (eBook), 2019, s.11; Gylfason, T., "The Anatomy of Constitution Making: From Denmark in 1849 to Iceland in 2017", CESifo Working Paper Series, May 2017, s.4-5, Erişim:29.04.2024, https://www.cesifo.org/DocDL/cesifo1_wp6488.pdf; Christensen, J.P., "The Constitution", s.12.

Nisan 1919'da çalışmalara başlamasından yaklaşık bir yıl sonra Haziran 1920'de onaylanmıştır. Temel haklar bakımından bir dizi değişiklik ve çift meclis sistemi öngören 1938 Anayasasının yürürlüğe girmesinden sonra II. Dünya Savaşı'nı takiben Sovyetler Birliği'nin bir parçası olan Estonya ancak 1991'de tekrar bağımsızlığını kazanabilmiştir. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra günümüze kadar geçerliliğini koruyan 1992 Anayasası, önceki anayasaların bir derlemesi niteliğinde olup Almanya Anayasasından da oldukça etkilenmiştir.[81]

Bağımsızlığın ardından yeni anayasayı hazırlamak üzere tarafsız siyasi bir hareket olan Estonya Komitesi ile Estonya Cumhuriyeti Yüksek Konseyi[82], Kurucu Meclis niteliğindeki Anayasa Meclisini oluşturmuştur. Anayasa Meclisi, Yüksek Konseyden ve Estonya Komitesinin Şubat 1990'da seçilmiş temsilcilerinden oluşan Estonya Kongresinden 30'ar üyenin (toplamda 60 üye) bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Çalışmalarını Eylül 1991-Nisan 1992 arasında gerçekleştiren Anayasa Meclisine ilk başta dört anayasa taslağı sunulmuştur. Müzakerelerde üzerinde en fazla tartışılan konu hükûmet şekli olmuştur. Bazı taslaklar güçlü başkanlık sistemini ortaya koyarken diğer bazı taslaklar parlamenter sistemi öne çıkarmaktaydı. Ayrıca 1938 Anayasasına dönülmesini savunan bir grup da bulunmakla beraber ilgili Anayasanın otoriter karakteri nedeniyle modern demokratik bir toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği yönünde bir karara varılmıştır. 11 Ekim 1991'de Estonya Ulusal Bağımsızlık Partisinden bir üyenin kendi çalışma grubu ile hazırladığı, güçlü bir tek meclis yapısı ortaya koyarak parlamenter sistemi vurgulayan taslağın, Meclisin anayasa çalışmaları için temel alınması kararlaştırılmıştır. Meclis, toplam 30 oturum neticesinde Şubat 1992'de Anayasayı ve Anayasa Uygulama Kanununu hazırlamıştır. Yüksek Konsey 28 Haziran 1992'de anayasa için referandum yapılmasını kararlaştırmış ve seçmenlerin %66'sının katılımı

[81] Kiviorg, M., "Estonia", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.295-296; Parliament of Estonia, "National Assembly", Erişim:29.04.2024, https://www.riigikogu.ee/en/introduction-and-history/history-riigikogu/national-assembly/

[82] Sovyet Döneminde Estonya yasama organı olan Yüksek Konsey, yeni anayasanın kabulü sonrası 30 Eylül 1992'de bir araya gelen Meclise kadar fiilen görevine devam etmiştir. Bu süreçte en önemli fonksiyonu 20 Ağustos 1991 tarihinde Estonya Ulusal Bağımsızlık Kararını kabul etmiş olmasıdır. Yüksek Konsey hakkında daha fazla bilgi için bkz. Parliament of Estonia, "Supreme Soviet of the ESSR/ Supreme Council of the Republic of Estonia", Erişim:29.04.2024, https://www.riigikogu.ee/en/introduction-and-history/history-riigikogu/supreme-soviet-essr-supreme-council-republic-estonia/

ve %92'sinin onayı ile kabul edilen Anayasa 3 Temmuz 1992'de yürürlüğe girmiştir.[83]

Estonya Anayasası, kabul edildiği 1992 yılından günümüze kadar 2003 (2 kez), 2007, 2011 ve 2015 yıllarında olmak üzere toplam beş defa değişikliğe uğramıştır. Estonya'nın AB'ye katılım antlaşmasının onaylanması amacıyla 14 Eylül 2003 yılında referandum ile gerçekleştirilen anayasa değişikliği 6 Ocak 2004'te yürürlüğe girmiştir. Bunun sonucunda Estonya, 1 Mayıs 2004'te AB üyesi olmuştur. 2011 yılında özellikle savunmanın yapılanmasına dair geniş çaplı değişiklikler ile Parlamentonun şimdiye kadar ülke kalkınmasına engel olduğunu düşündüğü hükümlerde iyileştirmeler yapılmıştır. Bunlar arasında genelkurmay başkanının atanmasına dair hükümlerin Anayasadan çıkarılarak kanuni düzenlemeye bırakılması dikkat çekmektedir.[84]

Finlandiya

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Finlandiya Cumhuriyeti	**Yüzölçümü**	338.145 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	01.03.2000	**Nüfus**	5.614.571
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	15.10.2018	**Dil**	%85,9 Fince (resmî dil), İsveççe %5,2 (resmî dil), %1,7 Rusça, %7,2 diğer
Yasama Organı	Finlandiya Parlamentosu	**Din**	%66,6 Lüterci, %1,1 Rum Ortodoks, %1,7 diğer, %30,6 hiçbiri
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Parlamenter	**Etnik Yapı**	Fin (nüfusun %90,9'u Fin kökenli), İsveçli, Rus, Eston, Roman, Sami

[83] Parliament of Estonia, "Constitutional Assembly", Erişim:29.04.2024, https://www.riigikogu.ee/en/introduction-and-history/history-riigikogu/constitutional-assembly/; de Raadt, J., "Contested Constitutions: Legitimacy of Constitution-making and Constitutional Conflict in Central Europe", East European Politics and Societies, C:23, S:3, Summer 2009, s.326, 333, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0888325409333192; Grote, R., "The Republic of Estonia: Introductory Note", 2007, Oxford Constitutional Law, s.3, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm380.document.1/law-ocw-cm380?rskey=HkGWzh&result=1&prd=OCW

[84] Parliament of Estonia, "10th Riigikogu", Erişim:29.04.2024, https://www.riigikogu.ee/en/introduction-and-history/history-riigikogu/10th-riigikogu/; The Baltic Course, "Estonian Constitution has now been amended 5 times", 07.05.2015, Erişim:29.04.2024, http://www.baltic-course.com/eng/analytics/?doc=105865

1809 yılına kadar İsveç'in bir eyaleti olan Finlandiya, bu tarihten sonra Rusya'ya bağlı özerk bir Büyük Dükalık haline gelmiştir. Bu dönemde de 1772 tarihli İsveç Hükûmet Kanunu başta olmak üzere İsveç anayasal metinlerine göre yönetilen ülkede 1869 yılında yasama organının iç işleyişine dair toplu değişiklik gerçekleştirilmiştir. Nihayet 1906'da kabul edilen bir Parlamento Kanunuyla tek kamaralı, genel ve eşit oy doğrultusunda seçilen üyelerle oluşan yasama organı yeniden düzenlenmiştir. Finlandiya, 1917 yılında Rusya'da yaşanan devrim sonrasında 6 Aralık 1917'de bağımsızlığını ilan etmiş ve yeni anayasa 1919'da kabul edilmiştir. Yeni anayasa Rusya hâkimiyeti altında iken hazırlanan taslaklara dayanmıştır. Metnin son halini almasında üzerinde en çok tartışılan nokta monarşi ve cumhuriyet arasında tercih olmuş, sonunda güçlü ve bağımsız başkanlık yetkileriyle donatılmış hükûmetin yer aldığı cumhuriyet modeli üzerinde uzlaşma sağlanmıştır.[85] 1906 yılında kabul edilen Parlamento Kanunu da 1928 yılında değiştirilmiştir. 1919 Anayasasında, günümüzde yürürlükte olan 2000 Anayasası kabul edilinceye dek başta Cumhurbaşkanının yetkilerinin kademeli olarak azaltılması olmak üzere yasama sürecinin istikrara kavuşturulması ve birtakım kurumların sisteme dâhil edilmesi sağlanmıştır.[86]

1919-2000 yılları arasında Anayasada yapılan değişiklikler ile başta Devlet Başkanının yetkilerinin azaltılması yoluyla parlamenter sistemin güçlendirilmesi olmak üzere birtakım iyileştirmeler sağlanmış olsa da 1970'li yıllardan itibaren yeni bir anayasanın yapılması gündeme gelmiştir. Yeni anayasa için temelde üç gerekçe öne sürülmüştür: Anayasal düzenlemeleri tek bir anayasa metninde toplama, anayasal normları dil ve içerik açısından güncelleştirme ve hükûmet sistemine dair gerçekleştirilen değişiklikleri gözden geçirme.[87] Yeni Anayasanın en önemli özelliklerinden biri, daha önce anayasa statüsünde olan birden fazla metnin bu düzenlemeyle bir araya getirilmesi diğer bir ifadeyle kodifiye edilmesidir.

[85] Finlandiya bağımsızlığını kazandıktan sonra 1918 yılında ülkede siyasi ve ekonomik olarak Sovyet Rusya ya da Batı Avrupa'ya yönelime ilişkin tercih sürecinde iç savaş yaşanmıştır. Bu dönemde ayrıca bir muhafazakâr kesim başta güçlü bir Kral ya da Devlet Başkanının bulunduğu bir yapıyı savunurken liberal ve sosyalist kesim ise demokratik parlamenter bir model istemekteydi. İç savaş muhafazakârların galibiyetiyle sonuçlandıktan sonra monarşik bir yapı öngören anayasa 1918'de kabul edilmiş olsa da özellikle Büyük Britanya'nın baskıları sonucunda bu yapıdan vazgeçilmiştir. Temmuz 1919'da kabul edilen Anayasa ile muhafazakârların isteği olan güçlü devlet başkanlığı makamı ve liberaller ile sosyalistlerin isteği olan demokratik bir anayasa üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Bkz. Şen, G., "1919'dan 2000'e Finlandiya: Anayasal ve Siyasi Gelişmeler", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:7, S:2, 2005, s.239-240, Erişim:29.04.2024, https://hukuk.deu.edu.tr/dosyalar/dergiler/DergiMiz7-2/PDF/sen7.pdf

[86] Scheinin, M., "Finland", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.308-309.

[87] Şen, G., "1919'dan 2000'e Finlandiya: Anayasal ve Siyasi Gelişmeler", s.253-254.

Mevcut anayasa öncesinde anayasa statüsünde dört düzenleme vardı: Finlandiya Anayasası, Parlamento Kanunu ve bakanlıkların sorumluluklarına dair iki ayrı Kanun.[88]

1990'lı yıllarda Anayasa Komisyonunun, hükûmetten, anayasa metinlerini bir araya getiren yeni bir anayasa yazımına ilişkin proje gerçekleştirmesine ilişkin talebi hızlı bir şekilde ele alınmıştır. 1995 seçimleri sonrası oluşan yeni hükûmet programında "Anayasa 2000" adıyla bir proje başlatılmış ve bu doğrultuda anayasa metinlerini bir araya getirme ve güncellemeye ilişkin ihtiyaçları incelemek üzere bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Çalışma grubunun sadeleştirilmiş tek metin önerisine ilişkin raporu doğrultusunda Ocak 1996'da hükûmet, anayasa teklifinin hazırlanması amacıyla, esasen Parlamento üyelerinden oluşan bir Komisyon (Anayasa 2000 Komisyonu) atamıştır. Komisyon, çalışmalarını Haziran 1997'de tamamlamış ve Komisyonun önerileri ve bu önerilere ilişkin alınan geri bildirimlerden sonra revize edilmiş son hali kanun tasarısı olarak Şubat 1998'de Parlamentoya sunulmuştur. Anayasa tasarısı, Anayasa Komisyonunda detaylı bir şekilde ele alınmış ve Ocak 1999'da oy birliği ile hazırlanan rapor sonrasında Mart ayındaki Parlamento seçimlerini takip eden yeni yasama dönemi içinde Haziran 1999'da kabul edilmiş ve 1 Mart 2000'de yürürlüğe girmiştir.[89]

Yeni Anayasa ile Finlandiya siyasi sisteminde güçler ayrılığı ve önemli aktörler arası ilişkiler daha anlaşılır bir hale getirilmiştir. Böylece, Devlet Başkanının daha sembolik yetkiler ile donatıldığı ve hükûmet ile Parlamentonun Devlet Başkanına karşı güçlendirildiği parlamenter sisteme yakın bir hükûmet sistemi öngörülmüştür.[90]

Anayasada gerçekleştirilen önemli değişikliklerden biri 1 Mart 2012 tarihlidir. Değişiklik ile en üst düzey devlet görevlisi katılımını gerektiren AB toplantılarında bu görevi Başbakanın yerine getireceği, Devlet Başkanı ile hükûmet arasında bir anlaşmazlık olması durumunda Anayasada

88 Ojanen, T., Salminen, J., "Finland: European Integration and International Human Rights Treaties as Sources of Domestic Constitutional Change and Dynamism", National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law içinde, A. Albi, S. Bardutzky ed., Springer Open, 2019, s.361, Erişim:29.04.2024, https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-94-6265-273-6.pdf

89 Tiitinen, S., "Constitutional Reform in Finland", Association of Secretaries General of Parliaments, Brussel, April 1999, s.105-106, Erişim:29.04.2024, http://www.asgp.info/Publications/CPI-English/1999_178_03-e.pdf ; Parliament of Finland, "The Constitution of Finland and Parliament's Rules of Procedure", Helsinki, 2013, s.10, Erişim:29.04.2024, https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/ekj_3+2013.pdf

90 Parliament of Finland, "Brief history of Parliament - from autonomy to EU Finland", Erişim:29.04.2024, https://www.eduskunta.fi/EN/naineduskuntatoimii/historia/Pages/default.aspx; Parliament of Finland, "Democracy's Long Road", 2013, s.20, Erişim:29.04.2024, https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/esitemateriaalit/Documents/2013_Eduskunta_1863_Kansanvallan_pitka_tie_ENG_LORES300413[1].pdf

belirtilen özel haller dışında Parlamentonun pozisyonuna göre hareket edileceği ve hükûmet tasarılarının, önce Devlet Başkanına sunulması ve oradan Parlamentoya havalesi usulüne son verilerek tasarıların doğrudan Parlamentoya sunulması gibi erkler arası ilişkilere dair düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca AB üyeliğinin açık bir şekilde Anayasaya işlendiği bu değişikliklerde seçme hakkına sahip en az 50 bin Finlandiya vatandaşının imza ile kanun teklifi verebilmesine ilişkin mekanizma sisteme dâhil edilmiştir.[91] Anayasada en son 2018 yılında yapılan değişiklik ile haberleşme gizliliğinin, ulusal güvenliğin korunması amacıyla belli koşulların gerçekleşmesi halinde normal kanunlarla sınırlandırılabileceği kayıt altına alınmıştır.[92]

Fransa

Genel Bilgi[93]			
Ülkenin Resmî Adı	Fransa Cumhuriyeti	**Yüzölçümü**	551.500 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	04.10.1958	**Nüfus**	68.521.974
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	08.03.2024	**Dil**	%100 Fransızca (resmî dil); Provensal, Bretonca, Katalanca ve Baskça gibi dil ve lehçeler giderek azalmaktadır.
Yasama Organı	Ulusal Meclis ve Senato	**Din**	%47 Roma Katolik, %4 Müslüman, %2 Protestan, %2 Budist, %1 Ortodoks, %1 Yahudi, %1 diğer, %33 hiçbiri, %9 belirtilmemiş
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Yarı-Başkanlık	**Etnik Yapı**	Kelt, Cermen, Slav, Kuzey Afrikalı, (Faslı, Tunuslu, Cezayirli), Çinhindi, Bask azınlığı

Fransa tarihi, bir Cermen boyu olan Frankların günümüzdeki topraklarına yerleşmesine kadar uzanmaktadır. Bu topraklarda yüzyıllar içinde feodal lordlar ile monarşinin rekabeti içinde 1302 yılında ortaya çıkan

[91] Finnish Government, "Amendments to the Constitution enter into force in the beginning of March", 28.02.2012, Erişim:29.04.2024, https://valtioneuvosto.fi/en/-//1410853/grundlagsandringarna-trader-i-kraft-vid-ingangen-av-mars

[92] Finnish Government, "Constitutional amendment concerning secrecy of confidential communications enters into force in October", 04.10.2018, Erişim:29.04.2024, https://valtioneuvosto.fi/en/-/1410853/luottamuksellisen-viestin-suojaa-koskeva-perustusla-in-muutos-voimaan-lokakuussa

[93] Veriler Fransa toprağı olan denizaşırı bölgeleri içermemektedir.

ve Genel Meclis olarak nitelendirebileceğimiz (*États généraux*) asillerin temsiline imkân veren Parlamento bulunmaktaydı. 17'nci yüzyıla gelindiğinde 1648-1653 arasında yaşanan bir dizi sivil karışıklık sonrasında ülkede mutlak monarşi hâkim hale gelmiştir. 1780'lerde ise ülkede yaşanan mali krizin yanı sıra aydınlanma felsefesinin de etkisiyle Kral, Genel Meclisi 1789'da toplamış ve sonrasında geleneksel monarşiyi ifade eden eski rejimi (*ancien régime*) sonlandıran Fransız Devrimi/İhtilali yaşanmıştır.[94]

Feodalite ve mutlak monarşiyi sona erdiren bu gelişme sonrasında 26 Ağustos 1789'da ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile yeni toplum yapısının odağındaki vatandaş kavramı ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Yahudi ve Protestanlar eşit haklara sahip vatandaş olmuş; feodal haklar ise 4 Ağustos 1789'da kaldırılarak sivil eşitlik ilan edilmiştir. Günümüze kadar 15 farklı Anayasa ile yönetilen Fransa'da bu açıdan ilk düzenleme olan 3 Eylül 1791 Anayasası ile sınırlı yetkilere sahip Kralın yer aldığı anayasal monarşi sistemi kurulmuştur. Bir yıl sonra ise bir kararla monarşi tamamen kaldırılarak 1'inci Cumhuriyet ilan edilmiştir. Sonrasında, ademi merkeziyetçi niteliğe sahip demokratik 1793 Anayasası uygulanma imkânı bulamamış ve 1'inci Cumhuriyet, 1795 Anayasası döneminde darbe ile iktidara gelen Napolyon'un dayattığı 1799 Anayasasına kadar sürmüştür. Napolyon kazandığı zaferler sonrasında 1804 Anayasasıyla ülkeyi bir İmparatorluğa dönüştürmüştür. Restorasyon Döneminde (1814-1830) Napolyon'un yenilgisi ile beraber parlamenter rejimin doğuşuna tanık olunmuştur. 1814 Anayasa Şartı Parlamentonun kontrolüne tabi bir monarşi kurmuş, Kral ile Parlamento arasındaki uzlaşma neticesinde 1830 Şartı ise 1848'e kadar sürecek olan ve ulusal egemenlik temelinde parlamenter monarşi ortaya koyan bir sistem öngörmüştür.[95]

1848 Devrimi bu rejimi sonlandırmış ve 2'nci Cumhuriyeti kuran 1848 Anayasası kabul edilmiştir. 1851 darbesi sonrasında 1852 Anayasası ile cumhuriyet dönemi sonlanarak 2'nci İmparatorluk kurulmuş ve bu dönem 1870 Fransa-Prusya Savaşına dek sürmüştür. Bir geçiş sürecinin ardından 1875 Anayasası ile parlamenter rejim çerçevesinde 3'üncü Cumhuriyetin temelleri atılmıştır. Bu süreçte 1940'a kadar istikrarsız hükûmetlerin (1870-1940 arası 70 hükûmet) yer aldığı bir çeşit burjuva liberal demokrasi dönemi yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı sürecinde Alman

[94] Lay, J.P., "France", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.316-317.

[95] Lay, J.P., "France", s.317; Şencan, H., "Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme: Fransa'da Yarı-Başkanlık Sistemi", Karşılaştırmalı Hükûmet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi içinde, S. Gökçimen ed., Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Ankara, 2017, s.29-30, Erişim:29.04.2024, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/yari_baskanlik.pdf

işgalinden kurtulan Fransa'da, başlangıcında 1789 Bildirgesinin ilkelerini teyit eden güçlü bir parlamenter sistem benimseyen 1946 Anayasası ile 4'üncü Cumhuriyet kurulmuştur. Siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı bir döneme giren Fransa'da sömürgeciliğin sonunu hazırlayan Cezayir Krizi 4'üncü Cumhuriyet Dönemini sonlandırmıştır. Nihayetinde 1958 Anayasası ile güçlü yetkilerle donatılmış Devlet Başkanının yer aldığı ve halen devam eden 5'inci Cumhuriyet Dönemi kurulmuştur.[96]

1958 Anayasası dışında, 1958 Anayasası başlangıcında zikredilen 1946 Anayasasının başlangıcı, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile 2004 Çevre Şartı, kurucu diğer düzenlemeler olarak anayasal değere sahiptir.[97]

Fransa'da siyasi istikrarsızlıkların zirveye ulaştığı bir dönemde hükûmetin Cezayir politikasından hoşnut olmayan generallerin Mayıs 1958'de ayaklanarak Cezayir'deki kamu kurumlarını işgal etmesinin ardından Ulusal Meclis, olayların Fransa'ya sıçramasını engellemek amacıyla General Charles de Gaulle'ü[98] başbakan olarak göreve çağırmıştır. Haziran 1958'de Parlamentodan güvenoyu alan De Gaulle Hükûmetinin inisiyatifi ile iki konuda kabul edilen kanunların ardından 4'üncü Cumhuriyet Parlamentosu kendini feshetmiştir. Bu kanunlardan ilki, hükûmetin yasama yetkilerini de üzerine alarak gerekli gördüğü önlemleri alması ile ilgilidir. Diğeri ise hükûmetin, bir kurucu meclis niteliğini kazanarak anayasa yapma yetkisini üzerine alması hakkındadır. Ayrıca anayasa çalışmalarını hızlandırmak amacıyla özel bir Anayasa Danışma Kurulunun kurulması ve taslağın halk oylamasına sunulması öngörülmüştür.[99]

---

96 Lay, J.P., "France", s.317; Şencan, H., "Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme…", s.29-31.

97 Constitutional Council, "The Constitution", Erişim:29.04.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/en

98 General Charles de Gaulle II. Dünya Savaşı süresince Fransız direniş hareketine önderlik etmiş ve savaş sonrasında kurulan ilk hükûmetin başkanlığını yapmıştır. Haziran 1958'de Cumhurbaşkanı Rene Coty'nin isteği doğrultusunda kendisinden yeni hükûmeti kurması istenmiştir. General de Gaulle yeni bir anayasa yapımı şartıyla bu talebi kabul etmiştir. Konu hakkında bkz. Grote, R., "The French Republic: Introductory Note", 2008, Oxford Constitutional Law, s.1, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/cm478.document.1/law-ocw-cm478?rskey=D6Igrq&result=1&prd=OCW

99 Şencan, H., "Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme…", s.34; Özçer, Ö., "Fransız Anayasa Tartışması: Güçler Kurgusunda Denge Arayışı", TEPAV Değerlendirme Notu, s.2, Erişim:29.04.2024, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271251116r2721.Anayasa_Calisma_Metinleri_____2.pdf

Parlamento, De Gaulle'e yetki devrederken anayasa yapım sürecini altı ay ile sınırlandırmış ve beş ilkeye uyulmasını şart koşmuştur:[100]

- Siyasi gücün (yasama ve yürütme yetkilerinin) kaynağının "genel oy" olması,
- Yasama ve yürütme güçleri arasında "güçler ayrılığı" ilkesinin esas alınması,
- Hükûmetin Parlamentonya karşı siyaseten sorumlu olması,
- Fransız Devrimi'nin temelini oluşturan 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile 1946 Anayasasının başlangıç bölümünde belirtilen temel hak ve özgürlükleri korumak için yargının bağımsız kalması,
- Yeni anayasanın Fransa ile sömürgeleri arasındaki ilişkileri de düzenlemesi.

Anayasa yapım sürecinde Danıştay üyelerinden ve bakanları temsil eden hukuk uzmanlarından kurulu Teknik Komite ile başbakan ve bakanlardan oluşan Değerlendirme Komitesi olmak üzere iki ayrı kurul meydana getirilmiştir. Yeni hükûmetin Adalet Bakanı her iki Komitede yer almakta ve Komiteler arası eş güdümü sağlamaktaydı. Haziran 1958'de başlayan çalışmalardan sonra oluşturulan ilk taslak önce Anayasa Danışma Kuruluna[101] gönderilmiş; Kurulun iki hafta inceleme sürecinin ardından öngörülen değişiklikler sonucunda metin hükûmet aracılığıyla Danıştayın onayına sunulmuştur. Danıştay onayından geçen metin De Gaulle tarafından, yapılan bir konuşma ile halka açıklanmıştır. De Gaulle öncülüğünde yürütmeyi öne çıkaran Anayasa 28 Eylül 1958'de %85 katılım ve yaklaşık %80 oyla halk oylamasında kabul edilmiş ve 4 Ekim 1958'de yürürlüğe girmiştir.[102]

[100] Çam, E., Çağdaş Devlet Sistemleri, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.160-161'den aktaran Şencan, H., "Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme…", s.34-35; Dunbay, S., "23 Temmuz 2008 Tarihli Anayasa Reformu Işığında Fransa'daki Yarı Başkanlık Sistemi", Ankara Barosu Dergisi, S:3, 2012, s.302, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/397990

[101] Kurul üyelerinin çoğunluğunu en son yasama döneminde görev yapan parlamenterler oluşturmaktaydı. Kurulun taslak üzerinde öngördüğü bazı değişiklikler ile metin son halini almıştır. Bkz. The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs, "The Fifth republic: An analysis of the constitution", C:49, S:193, s.1958-1959, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00358535808452157

[102] Şencan, H., "Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme…", s.35; Özçer, Ö., "Fransız Anayasa Tartışması…", s.2-3.

1958 Anayasası günümüze kadar 25 defa değişikliğe uğramıştır. Öne çıkan bazı değişiklikler şunlardır:[103]

- 1962 yılındaki değişiklik ile Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi kararlaştırılmıştır.
- 1974 yılındaki değişiklik ile 60 milletvekili ya da senatöre Anayasa Konseyine başvurabilme hakkı tanınmıştır.
- 1995 yılındaki değişiklik ile Parlamentonun yıllık çalışma takviminde üçer aylık ikişer bölüm halinde olan yıllık çalışma takviminden vazgeçilerek takvim, tek bölüm halinde olmak üzere 9 aya çıkarılmıştır.
- 2000 yılındaki değişiklik ile Cumhurbaşkanının görev süresi yedi yıldan beş yıla indirilmiştir.
- 2003 yılı değişikliği ile ademi merkeziyetçilik güçlendirilmiştir.
- 2007 yılı değişikliği ile 1981 tarihli bir kanunla ölüm cezasının kaldırılması[104] Anayasaya işlenmiştir.
- 2008 yılı değişikliği ile Cumhurbaşkanlarının üst üste en fazla iki defa seçilebileceklerine ilişkin hüküm getirilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanının yapacağı birçok atamada Parlamentoya danışmasını öngören hükümler Anayasaya işlenmiştir.
- En son 2024 yılı değişikliği ile gebeliğin gönüllü olarak sonlandırılması (kürtaj) hakkı anayasal güvence altına alınmıştır.

[103] Tüm değişiklikler için bkz. Constitutional Council, "Les révisions constitutionnelles", (Google Translate ve DeepL çeviri programları aracılığıyla Fransızca-İngilizce çevirisi esas alınan metin), Erişim:29.04.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/la-constitution/les-revisions-constitutionnelles; Şencan, H., "Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme…", s.38-39.

[104] France Diplomacy, "France and the Death Penalty", Erişim:29.04.2024, https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/human-rights/death-penalty/france-and-the-death-penalty/

Güney Afrika

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Güney Afrika Cumhuriyeti	**Yüzölçümü**	1.219.090 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	04.02.1997	**Nüfus**	58.048.332
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	27.07.2023	**Dil**	Resmî diller (%25,3 Zuluca, %14,8 Xhosa Dili, %12,2 Afrikaanca, %10,1 Kuzey Sotho Dili, %9,1 Setswana, %8,1 İngilizce, %7,9 Güney Sotho Dili, %3,6 Tsongaca, %2,8 Swati, %2,5 Venda Dili, %1,6 Güney Ndebele Dili, %2 Güney Afrika İşaret Dili[105] ve resmi olmayan diğer diller), %2 diğer
Yasama Organı	Ulusal Meclis ve Eyaletler Ulusal Konseyi	**Din**	%85,3 Hristiyan, %7,8 geleneksel Afrika dinleri, %1,6 Müslüman, %1,1 Hindu, %1,3 diğer, %2,9 hiçbiri
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Parlamenter	**Etnik Yapı**	%81,4 Siyahi, %8,2 Melez, %7,3 Beyaz, %2,7 Hint/Asya asıllı, %0,4 diğer

Modern devlet olma esasları 17'nci yüzyıl ortalarına kadar giden Güney Afrika, bu zamanlarda başlayan Avrupalı akınları neticesinde farklı ülkelerin etkisine girmiştir. 19'uncu yüzyılda artık, Cape Town Kolonisinde Avrupa'dan ülkeye ilk gelenlerle birlikte Roma-Hollanda genel hukuku etkin olup İngilizlerin etkisiyle de Westminster modeli hükûmet şeklinin unsurları ülkeye yerleşmiştir. Bu şekilde ilk defa üyelerin seçimle bir araya geldiği Parlamentonun 1853'te ve bunu takiben Parlamentoya karşı sorumlu bir hükûmetin 1872'de ortaya çıktığı görülmektedir. 19'uncu yüzyıl sonunda altının keşfi sonrası Britanya'nın ülkede kolonilerini genişletmesi sonucunda 1910'da dört koloninin Güney Afrika Birliği eyaletlerini oluşturduğu yeni bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Britanya tarafından hazırlanan 1909 tarihli Güney Afrika Kanunu, bir nevi Anayasa olarak ülkenin kendi egemen Parlamentosunu kurmuştur. Ancak Parlamentoya üye seçme hakkı cinsiyet ve ırk temelli koşullar içermekteydi. Özellikle 20'nci yüzyılın ilk yarısında beyazların hegemonyasındaki Birlik

[105] 2023 yılında gerçekleştirilen 18. Anayasa değişikliği ile Güney Afrika İşaret Dili resmi diller arasına alınmıştır. İlgili değişiklik için bkz. Government Gazette Republic of South Africa, Constitution Eighteenth Amendment Act-2023, Vol.697, Cape Town Kaapstad, 27 Temmuz 2023, https://www.justice.gov.za/constitution/docs/2023-003-Constitution18thAmendment-gg49041-GoN3730-27Jul2023.pdf

Hükûmetinin siyahilere ve melezlere karşı ayrımcı politikalar geliştirdiği göze çarpmaktadır. 1948'de seçimleri kazanan Ulusal Parti ile kısaca ırk temelli ayrımcılık anlamına gelen *apartheid* rejimi kurulmuştur. Bu süreçte vatandaş katılımı olmaksızın ülkeyi cumhuriyete dönüştüren ve 1909 Anayasasının Parlamentonun egemenliği ve siyasi hakların beyazlara özgü olması gibi hükümlerini devam ettiren 1961 Anayasası kabul edilmiştir.[106]

Ülkede 1980'lere doğru siyahlar ve beyazlar arasında ortaya çıkan gerilimin başat aktörleri Apartheid rejimi ile muhalif Birleşik Demokratik Cephe idi. Rejim 1983 Anayasası ile melez ve Asya kökenlilerin de temsil edildiği üç kamaralı bir Parlamento yapısı öngörmüştü. Westminster hükûmet modelinin korunduğu bu yeni sistem, melez ve Asyalıların çoğu tarafından kabul görmemiştir. Bazı siyahi gruplar rejimin politikalarını benimsemiş ancak geriye kalan gruplar -bir kısmının rejim tarafından tanındığı- bağımsızlık kararı almışlardır. 1990'da (özellikle Afrika Ulusal Kongresi ve lideri Nelson Mandela'yı etkileyen) kurtuluş hareketlerinin yasaklanmayacağının ve siyasi suçluların serbest bırakılacağının açıklanmasının ardından ülkede başlayan çok partili müzakere sürecini 1993'te bir Geçici Anayasa takip etmiştir. Bu Anayasa, görevdeki Parlamento tarafından bir kanun olarak kabul edildi ve ilk demokratik seçimlerin yapıldığı 27 Nisan 1994'te yürürlüğe girdi. Parlamentoda Afrika Ulusal Kongresi büyük çoğunluk elde etti ve Parti lideri Nelson Mandela Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanı oldu.[107]

Geçici Anayasada belirtildiği şekilde Parlamentoyu oluşturan iki Meclis "Anayasal Meclis" adlı Kurucu Meclisi oluşturdu.[108] Anayasal Meclis, Geçici Anayasada belirtilen 34 ilkeye uygun bir şekilde üçte iki çoğunlukla yeni Anayasayı kabul etmekle görevliydi. Ayrıca Geçici Anayasa ile kurulan Anayasa Mahkemesinin, Anayasanın bu 34 ilkeye uygunluğunu onaylaması gerekliydi. Yeni anayasa son derece demokratik bir şekilde,

[106] Plessis, L.D., "South Africa", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.844-845.

[107] Plessis, L.D., "South Africa", s.845-846.

[108] 400 üyeli Ulusal Meclis ve 90 üyeli Senatonun ortak oturumu Anayasal Meclis olarak adlandırılmaktadır. Bkz. Venter, F., "The Republic of South Africa: Introductory Note", 2016, Oxford Constitutional Law, s.4, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm938.document.1/law-ocw-cm938?rskey=XD7xMK&result=1&prd=OCW

vatandaşların geniş katılımıyla yapılmıştır.[109] Yaklaşık iki yıl süren yoğun bir istişare sürecinin ardından Anayasal Mecliste temsil edilen siyasi partiler bir metin üzerinde uzlaştılar. Bu uzlaşılan Anayasa, sıradan vatandaşların, sivil toplumun ve Meclis içinde ve dışında yer alan siyasi partilerin fikirlerini bütünleştiren kolektif bir metin olarak da görülebilir. Kurucu Meclis içinde bu süreci kolaylaştırmak üzere bir Anayasa Komisyonu ve bu Komisyona bağlı olarak altı tema üzerinde çalışacak bir alt komisyon kurulmuştur. 8 Mayıs 1996'da Anayasa Meclisi tarafından kabul edilen metin, incelemesi için Anayasa Mahkemesine gönderilmiştir. Anayasa Mahkemesinin nihai metin üzerindeki değerlendirmesi doğrultusunda bahsedilen ilkeler ile uyumsuz bulduğu noktalar 6 Eylül 1996'da Meclise geri gönderilmiştir.[110] Anayasa Meclisi tarafından ilkeler ile uyumsuz bulunan hususlar tekrar ele alınmış ve uyumlu hale getirilerek değiştirilmiştir. Bunun üzerine metni ikinci kez değerlendiren Anayasa Mahkemesi 4 Aralık 1996 yılında Anayasayı onaylamıştır. 10 Aralık 1996'da Devlet Başkanı tarafından imzalanan Anayasa 18 Aralık 1996'da Resmî Gazetede yayımlanarak 4 Şubat 1997'de yürürlüğe girmiştir.[111]

Güney Afrika Anayasası günümüze dek 18 defa değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerden öne çıkan bazıları şu şekildedir:[112]

- 2005 ve 2007 yıllarındaki 12 ve 13'üncü değişiklikler ile dokuz eyaletin sınırları yeniden tespit edilmiştir.
- 2009 yılındaki 14'üncü değişiklik Eyaletler Ulusal Konseyinde bulunan eyalet delegasyonlarına siyasi partilerin katılımına dair düzenlemeler getirmiştir. Bu değişiklik ile ayrıca Ulusal Meclis veya bir eyalet meclisi üyesinin görevde iken bir başka siyasi partiye geçebilme hakkı sonlandırılmıştır.

[109] Yaklaşık iki milyon vatandaş anayasa yapım sürecine temel olarak yazılı görüş bildirme, dilekçelere imza verme ve kamuya açık toplantılara katılma usulleri doğrultusunda katılım göstermiştir. Bkz. Justice and Constitutional Development, "History: The making of the Constitution", 30.09.2016, Erişim:29.04.2024, https://www.justice.gov.za/legislation/constitution/history.html; Vatandaş katılımının ayrıntılı incelendiği diğer bir çalışma için bkz. Sak, G., Özçer, Ö., "Güney Afrika Anayasası: "Bir Ülkenin Ruhu", TEPAV Anayasa Çalışma Metinleri, 2007, s.3-5, Erişim:29.04.2024, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271250920r3257.Anayasa_Calisma_Metinleri_____1.pdf

[110] Anayasa Mahkemesinin geri gönderme nedenleri arasında bazı temel hak ve özgürlüklerin Anayasa Mahkemesinin denetiminden çıkarılması, kamu denetçisinin bağımsız olmaması ve yerel yönetimlerin yeterli yetkilere ve finansmana sahip olmaması yer almaktadır. Bkz. Sak, G., Özçer, Ö., "Güney Afrika Anayasası: "Bir Ülkenin Ruhu", s.6-7.

[111] Plessis, L.D., "South Africa", s.846; South African Government, "Constitution of the Republic of South Africa, 1996 - Explanatory Memorandum", Erişim:29.04.2024, https://www.gov.za/documents/constitution-republic-south-africa-1996-explanatory-memorandum; Sak, G., Özçer, Ö., "Güney Afrika Anayasası: "Bir Ülkenin Ruhu", s.3.

[112] Tüm anayasa değişiklikleri için bkz. South African Government, "Amendments to the Constitution", Erişim:29.04.2024, https://www.gov.za/documents/constitution-amendments

- 2013 yılındaki 17'nci değişiklik yargı alanına ilişkindir. Buna göre; yargı gücünün başı (Yargı Başkanı) olan Anayasa Mahkemesi başkanının rolü daha belirgin hale getirilmiş[113], farklı yüksek mahkemeler birleştirilerek Güney Afrika Yüksek Mahkemesi kurulmuş, tüm hususlarda Anayasa Mahkemesinin en yetkili organ olduğu vurgulanmış, Anayasa Mahkemesi ile Temyiz Mahkemesine dair yeni düzenlemeler yapılmış, bir yargı başkan yardımcısının atanması hususu düzenlenmiştir.

Güney Kore

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Kore Cumhuriyeti	**Yüzölçümü**	99.720 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	17.07.1948	**Nüfus**	51.966.948
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	29.10.1987	**Dil**	Korece, İngilizce
Yasama Organı	Ulusal Meclis	**Din**[114]	%19,7 Protestan, %15,5 Budist, %7,9 Katolik, %56,9 hiçbiri
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Başkanlık	**Etnik Yapı**	Homojen (Koreli)

Japonya ve Çin arasında kalan Kore Yarımadası 1910-1945 dönemindeki Japonya hâkimiyetinin ardından 15 Ağustos 1945'te ulusal bağımsızlığını ilan etmiştir. 1948'e kadar Güney Kore ABD'nin ve Kuzey Kore Sovyet Rusya'nın işgali altında kalmıştır. İki tarafın birleşmesi yönünde siyasi tıkanıklığın aşılamaması sonucunda ABD Ordusu Askerî Hükûmeti (*United States Army Military Government in Korea-USAMGIK*) Güney Kore'de yeni bir devlet kurulmasına izin vermiştir. 10 Mayıs 1948'de, anayasayı yapmakla görevli Ulusal Meclisi meydana getirmek üzere genel seçimler gerçekleştirilmiştir.[115]

198 üyeli Ulusal Meclis içinden seçilen 30 üyeli bir komisyon Anayasa taslağını hazırlamak üzere oluşturulmuştur. Komisyon üyelerine danışmanlık görevi yapmak üzere ayrıca 10 uzman görevlendirilmiştir.

[113] 2001 yılındaki 6'ncı değişiklik ile görevdeki Anayasa Mahkemesi Başkanının unvanı Yargı Başkanı olarak değiştirilmiştir.
[114] Güney Korelilerin çoğu Konfüçyüs gelenek ve uygulamalarını da sürdürmektedir.
[115] Kim, J.C., Korean Government and the Constitution, Korea Legislation Research Institute, 2013, s.25-26, Erişim:29.04.2024, https://www.klri.re.kr/eng/publication/1382/view.do

3 Haziran 1948'de yeni anayasa çalışmalarına başlayan komisyon, bağımsızlığın kazanılmasından itibaren çeşitli siyasi partilerin açıkladığı anayasa taslakları ve dünya örneklerini temel alarak çalışmalarına başlamıştır. Komisyonun önerdiği anayasa taslağı temelde çift meclisli bir parlamenter sistem ve anayasayı yorumlama yetkisi bulunan bir Yüksek Mahkeme içermekteydi. Fakat Ulusal Meclis Başkanı Syngman Rhee, ABD başkanlık sistemine benzer bir taslak kabul edilmezse ülke çapında yapacağı kampanya ile anayasayı boykot edeceğini deklare etmiştir. Bu doğrultuda taslak metinden Parlamentonun Kabineye karşı güvensizlik oyu hakkı ve Kabinenin Parlamentoyu fesih hakkı çıkarılmış; Yüksek Mahkemeye tanınan yetkiler bu konuda görev yapacak Parlamento içindeki bir anayasa komisyonuna verilmiştir. 16 toplantının ardından 22 Haziran 1948'de Başkan Rhee'nin başını çektiği grup ile parlamenter sistemi ön planda tutan üyelerin uzlaşması neticesinde nihai metin Meclise sunulmuştur. Üyelerin yoğun çalışmaları sonucunda 7 Temmuz 1948'de oy birliği ile kabul edilen Anayasa 17 Temmuz 1948'de yürürlüğe girmiştir.[116]

Anayasanın ilk metni, Devlet Başkanının Ulusal Meclis tarafından seçilmekle beraber yürütme yetkisinin Devlet Başkanında toplanmasını öngörmesi nedeniyle hükûmet sistemi doktrinde başkanlık sistemi olarak kabul edilmektedir.[117] Güney Kore Anayasasında gerçekleştirilen ve özellikle hükûmet sistemini önemli ölçüde etkileyen toplam dokuz değişikliğe ilişkin olarak öne çıkan hususlar aşağıdaki şekildedir:[118]

- 1948 Anayasasında 1952 ve 1954 değişiklikleri, ülkenin başında bulunan Syngman Rhee'nin isteği ile gerçekleştirilmiştir. 1952 değişikliği ile (1948 düzenlemesinde Ulusal Meclis tarafından seçilen) başkanın halk tarafından seçilmesi ve çift meclis sistemine geçiş sağlanmıştır. 1954 değişikliği başkanın iki dönem daha görev yapabilmesine imkân tanımıştır (1948 Anayasası ilk metninde Devlet Başkanlığı görev süresi iki dönem ile sınırlıydı).
- 1960'da Rhee Hükûmetinin halk ayaklanması neticesinde düşmesi ile aynı yıl içinde gerçekleştirilen üçüncü ve dördüncü değişiklikler

[116] National Museum of Korean Contemporary History, "The Constitution of the Republic of Korea", Erişim:29.04.2024, https://www.much.go.kr/en/contents.do?fid=03&cid=03_14; Grote, R., "The Republic of Korea: Introductory Note", 2008, Oxford Constitutional Law, s.2, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm464.document.1/law-ocw-cm464?rskey=lLbHrR&result=1&prd=OCW

[117] Küçük, A., "Güney Kore'de Kendine Özgü Demokratik Başkanlık Sistemi", Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:9, S:2, 2019, s.9, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/915067

[118] Pak, U.J., "Korea, South", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007,s.494-495; Kim, J.C., Korean Government and the Constitution, s.29-31, 36.

doğrultusunda başkanlık sisteminden parlamenter sisteme geçiş sağlanmıştır. Usulsüz seçimleri önlemek amacıyla kurulacak bir Seçim Komisyonuna ilişkin hükümler Anayasaya işlenmiştir. Anayasa Mahkemesinin kurulması da bu değişiklikler arasında yer almasına karşın 1961 hükûmet darbesi nedeniyle Anayasa Mahkemesi faaliyet gösterememiştir.

- 1962 yılında yapılan beşinci değişiklik, 1961 hükûmet darbesinin ardından başkanlık sistemini ve tek meclis yapılanmasını tekrar getiren düzenlemeler içermektedir. Bu düzenlemeye göre Devlet Başkanı halk tarafından dört yıllık görev süresi için en fazla iki defa seçilebilmektedir. Bu değişiklikle ayrıca kanunların Anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevli "özel komisyon sistemi"nden vazgeçilerek bununla yetkili bir Yüksek Mahkeme kurulmuştur.
- 1969'da altıncı değişiklik ile Devlet Başkanının görev süresi azami üç döneme uzatılmış ve böylece baştaki Park Chung Hee'nin art arda üçüncü kez seçilmesinin önü açılmıştır.
- 1972'de yedinci değişiklikle Devlet Başkanı için dönem sınırı kaldırılarak görevdeki Devlet Başkanı Park Chung Hee'nin hayat boyu görev yapmasına olanak sağlanmıştır. Devlet Başkanına ilişkin yetkilerin artırıldığı bu değişiklikle ayrıca Devlet Başkanı seçiminin doğrudan halk tarafından değil, bir seçmenler kurulu aracılığıyla dolaylı bir şekilde yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Hee'nin kararları sebebiyle memnun kalmadığı Yüksek Mahkeme kaldırılmış ve özel komisyon sistemine geri dönülmüştür.
- 1979'da Devlet Başkanı Hee'nin suikasta uğramasının ardından 1980 yılında gerçekleştirilen sekizinci değişiklik askerî iktidar tarafından kabul edilmiştir. Devlet Başkanı görev süresi yedi yıllık bir dönemle sınırlandırılmış ve Devlet Başkanının dolaylı seçim usulü korunmuştur.
- 1980'li yıllarda otoriter askerî yönetime karşı halk protestoları neticesinde günümüze kadar geçerliliğini koruyan 1987 Anayasa değişiklikleri gerçekleştirilmiştir. Devlet Başkanının halk tarafından seçilmesi usulüne tekrar dönülmüş ve görev süresi tek bir dönem olmak üzere beş yıl ile sınırlandırılmıştır. Parlamentonun gücü yürütme karşısında artırılmış ve temel haklar konusunda daha güçlü koruma sağlayan hükümler sisteme dâhil edilmiştir. Son olarak, temel haklarının çiğnendiğini düşünen vatandaşların başvuru yapabilecekleri Avrupa'daki yaygın örneklerden esinlenilerek bir Anayasa Mahkemesi kurulmuştur.

Hollanda

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Hollanda Krallığı	**Yüzölçümü**	41.543 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	24.08.1815	**Nüfus**	17.463.930
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	10.02.2023	**Dil**	Felemenkçe (resmî dil), Frizce (Frizya kentinde resmî dil)
Yasama Organı	Hollanda Parlamentosu (Temsilciler Meclisi ve Senato)	**Din**	%20,1 Roma Katolik, %14,8 Protestan (Hollanda Reform Kilisesi, Hollanda Protestan Kilisesi ve Kalvinist), %5 Müslüman, %5,9 diğer (Hindu, Budist ve Yahudi), %54,1 hiçbiri
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Anayasal Monarşi / Parlamenter	**Etnik Yapı**	%75,4 Hollandalı, %6,4 AB'li, %2,4 Türk, %2,4 Faslı, %2 Endonezyalı, %2,1 Surinamlı, %9,3 diğer

Hollanda'nın tarihte bağımsız bir siyasi varlık olarak ortaya çıkması 1579 yılında İspanya Krallığına karşı özerkliğini ilan etmesi ile başlamıştır. Birleşik Hollanda Cumhuriyeti adıyla uluslararası olarak tanınması 1648 Münster Barışı ile gerçekleşmiştir. Bu dönemde 1795'te Fransa'nın desteği ile Batavya Cumhuriyeti'ne dönüşüm gerçekleşmiş; 1789 Fransız Anayasasından etkilenen görece modern 1798 Cumhuriyet Anayasasını 1801 ve 1805 yıllarında daha geleneksel anayasalar takip etmiştir. 1806 Hollanda Krallığı Anayasası sonrasında 1810 yılında Fransa'nın tamamen ilhak ettiği Hollanda 1813'te tekrar bağımsızlığını kazanmıştır. Bundan sonra merkezî bir üniter devlet yapılanması öngören, anayasal monarşi temelli 1814 Anayasası kabul edilmiştir.[115]

İlk başta prenslik olan Hollanda, Napolyon'un yenilgisi sonrası 1815'te Viyana Kongresi'nde Belçika'nın Hollanda'ya bağlanması ile Krallık haline gelmiştir. Bu noktada anayasa değişikliği yerine, eşit sayıda Hollandalı ve Belçikalı temsilcilerden oluşan bir komisyon yeni bir anayasa üzerinde uzlaşmıştır. Belçikalı temsilcilerin isteği üzerine (Belçikalı soylular, avam ile aynı çatı altında toplanmak istemediği için) çift meclis sistemi benimsenmiştir. 1815 Anayasası Hollanda'nın ilgili kurumlarının neredeyse oy

[119] Van Bijsterveld, S., "The Netherlands", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.648-649; Ginsburg, T., Melton, J., "The Netherlands Constitution: Implications for Countries in Transition", International IDEA's Constitution Building Processes (CBP) Programme, 2015, s.4, Erişim:29.04.2024, http://comparativeconstitutionsproject.org/files/Netherlands_Implications_Report.pdf?6c8912

birliği ile kabul edilmiş ve (soylular ve önemli vatandaşların katılabildiği) Belçika'da referanduma sunulmuştur.[120]

Belçika 1830'da bağımsızlığını kazanarak Hollanda'dan ayrıldıktan sonra 1840'da Anayasa tekrar değişikliğe uğramıştır. Bu dönemde en önemli anayasal değişiklikler 1848 yılında gerçekleştirilmiştir. Buna göre birçok temel hak sisteme dâhil edilmiş ve parlamenter hükûmet sistemi için zemin hazırlanmıştır. Hollanda parlamenter demokrasisinin kökeni diyebileceğimiz bu değişiklikler ile Parlamentonun her iki kanadına hükûmeti denetleme araçları verilmiştir. Bu değişiklik ile ayrıca iller ve belediyelerin teşkilat yapısı oluşturulmuştur. Anayasada diğer önemli değişiklikler 1917 ve 1922 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Buna göre nispi temsil seçim sistemi kabul edilmiş ve sosyal veya ekonomik statüden bağımsız olarak kadın ve erkekler için genel oy hakkı sağlanmıştır.[121]

Şubat 1983'te tamamlanan geniş çaplı Anayasa değişiklikleri uzun bir tarihsel geçmişe dayanmaktadır. 1960'larda başlayan anayasa değişikliği düşüncesi 1974'te hükûmetin, Parlamento ile müzakereleri neticesinde anayasa değişiklikleri konusunda bir protokol ortaya konularak olgunlaştırılmıştır. Uzman komisyonların çalışmalarının yanı sıra bu sürece önde gelen siyasi figürler ile halk katılımının da sağlanmasıyla değişikliğin ilk kez kapsamlı bir şekilde tartışıldığı bir atmosfer oluşmuştur. Çok sayıda değişiklik önerisinin ardından nihayet 1983 yılında Anayasanın neredeyse tüm maddeleri revizyona uğrarken temel yapıyı etkileyecek radikal bir değişiklik öngörülmemiştir. Modernize edilerek sadeleştirilen ve güncel siyasi pratiklere göre dili güncellenen Anayasaya temel haklar konusunda ilave maddeler de konularak genişletilmiştir. Hollanda'nın modernize edilmiş hâlihazırdaki Anayasasının temeli olarak nitelendirebileceğimiz 1983 değişikliklerinden sonra Anayasada, kamu denetçiliği mekanizmasının sisteme dâhil edilmesi (1999), ordunun rolünün açıklığa kavuşturulması (2000), özel konuta giriş koşullarının sınırlanması (2002), il komiserleri ve belediye başkanlarının atanması (2018), yurt dışında yaşayan Hollanda vatandaşlarının Senato seçimlerinde oy kullanabilmesine ilişkin bir düzenleme (2022) ve Anayasanın 1. maddesinde ayrımcılık yasağı

[120] Besselink, L.F.M., "The Kingdom of the Netherlands", Constitutional Law of the EU Member States içinde, L. Besselink, P. Bovend'Eert, H. Broeksteeg vd. ed., Kluwer, 2014, s.1191, Erişim:29.04.2024, https://pure.uva.nl/ws/files/2416421/154655_Kingdom_of_the_Netherlands_Constitutional_Law_of_the_EU_Member_States_proofs_clean.pdf

[121] Van Bijsterveld, S., "The Netherlands", s.649; Staten-Generaal, "The States General: History", Erişim:29.04.2024, https://www.staten-generaal.nl/begrip/the_states_general

kapsamına "engellilik" ve "cinsel yönelim"in de eklenmesi (2023) gibi birtakım değişiklikler gerçekleştirilmiştir.[122]

İrlanda

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	İrlanda Cumhuriyeti	**Yüzölçümü**	70.273 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	29.12.1937	**Nüfus**	5.233.461
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	11.06.2019	**Dil**	İngilizce (resmî ve yaygın dil), İrlandaca (halkın yaklaşık %37,7'sinin konuştuğu resmî dil)
Yasama Organı	Ulusal Parlamento (Temsilciler Meclisi ve Senato)	**Din**	%69,2 Roma Katolik, %3,7 Protestan, %0,9 diğer Hristiyan mezhepleri, %2 Ortodoks, %1,6 Müslüman, %1,4 diğer, %0,1 Agnostik/Ateist, %14,5 hiçbiri, %6,7 belirtilmemiş
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Yarı-Başkanlık	**Etnik Yapı**	%76,6 İrlandalı, %0,6 İrlandalı Gezginler, %9,9 diğer Beyazlar, %3,3 Asyalı, %1,5 Siyahi, %2 diğer, %2,6 belirtilmemiş

12-18'inci yüzyıllar arasında Britanya etkisi altında bulunan İrlanda 1801'de resmî olarak Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı'na dâhil oldu. 19'uncu yüzyıl boyunca İngiltere ile çekişme halinde olan İrlanda'ya özerklik tanıyan yasal düzenleme 1914'te kabul edilmiş olmasına karşın I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle 1918'e dek uygulanamamıştır. 1918'de halk, İrlanda'ya tanınan yetki devrinden ziyade bağımsızlık mücadelesine karar vererek Ocak 1919-Temmuz 1921 arasında İngiltere'ye karşı bağımsızlık savaşı vermiştir. Uzlaşma neticesinde imzalanan Anglo-İrlanda Sözleşmesi doğrultusunda Aralık 1921'de İrlanda'nın güneyinde İrlanda Bağımsız Devleti kurulması kararlaştırıl-

[122] Rijksoverheid (Government of Netherlands), Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden 2018, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, (Google Translate ve DeepL çeviri programları aracılığıyla Felemenkçe-İngilizce çevirisi esas alınan metin), Overheid.nl İnternet Sitesi, s.5, Erişim:29.04.2024, https://open.overheid.nl/documenten/ronl-12985bff-a73d-428d-9b82-1d6807476a5c/pdf; Ginsburg, T., Melton, J., "The Netherlands Constitution: Implications for Countries in Transition", De Nederlandse Grondwet, Grondwet van 2022/2023: borging rechtsstaat, getrapt stemrecht niet-ingezetenen Eerste Kamer en uitbreiding non-discriminatiegronden, (Google Translate ve DeepL çeviri programları aracılığıyla Felemenkçe-İngilizce çevirisi esas alınan metin), Erişim:07.05.2024, https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vlxuov0ja0xh/grondwet_van_2022_2023_borging

mıştır. 1922'de bağımsızlığını kazanan İrlanda, ilk Anayasasını aynı yıl içinde kabul etmiştir. Anayasadaki İngiliz Kraliyetinin statüsü ve bağlılık yemini gibi hükümler ile adanın ikiye bölünmüş olmasının yarattığı huzursuzluklar ülkede 1922-1923'te bir iç savaş yaşanmasına neden olmuş ve sonraki 15 yıl boyunca Anayasadaki çekişmeli hususların çoğu kaldırılmıştır. 1936'da Anayasadaki İngiliz Kraliyetine referans içeren tüm hükümler kaldırılmıştır. Bu dönemde özellikle iç savaşta İngiltere ile Sözleşme karşısındaki duruşuyla öne çıkan ve 1932 sonrasında iktidarı ele geçiren Eamon de Valera önemli bir siyasi figür olarak karşımıza çıkmaktadır.[123]

Başbakan de Valera'nın öncülüğünde yeni bir anayasa için hazırlıklar 1934 yılında başlamıştır. De Valera, az sayıda uzman bürokrattan oluşan bir Anayasa Komisyonu kurmuş, Komisyonun hazırladığı kapsamlı raporu gözden geçirdikten sonra Komisyon üyesi olan Dışişleri Bakanlığı hukuk müşavirini anayasa taslağını hazırlamakla görevlendirmiştir. Anayasa üzerinde çeşitli çalışmalar gerçekleştirildikten sonra 16 Mart 1937'de Bakanlar Kurulu üyeleri ile seçili bazı kişilere taslağın son hali sunularak görüşleri alınmıştır. Buradaki son değişikliklerde özellikle dine ve Kilisenin konumuna dair hususlarda uzlaşma için özel bir çaba sarf edilmiştir. Nisan ayı içinde doğrudan ve dolaylı olarak Roma ve İrlanda içerisindeki dinî kurum ve kişilerle gerçekleştirilen bir dizi diyalog ve müzakereler sonucunda dinî hükümler içeren tartışmalı 44'üncü madde üzerinde uzlaşma sağlanabilmiştir.[124] Mayıs ayında Meclise sunulan teklif Haziran ayında kabul edilmiş ve 1 Temmuz 1937'de yapılan referandumda kabul edilerek (685.105 evet oyu, 526.945 hayır oyu) 29 Aralık 1937'de yürürlüğe girmiştir.[125]

1937'den günümüze değin Anayasada 38 değişiklik gerçekleştirilmiştir. Avrupa Birliği antlaşmalarının anayasa değişikliği ile kabul edildiği

[123] Herrick, L., "Ireland", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.427-428.

[124] Her ne kadar yeni Anayasa Katolik ulusun ihtiyaçlarına uygun şekilde düzenlenmeye çalışılsa da özellikle ileride Protestan ağırlıklı Kuzey İrlanda ile birleşme umutlarının devam etmesi düşüncesiyle Katolik bir düzenleme olmasından da kaçınılmıştır. Bkz. Grote, R., "Ireland: Introductory Note", 2013, Oxford Constitutional Law, s.2, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm816.document.1/law-ocw-cm816?rskey=QsTUtq&result=2&prd=OXCON

[125] Herrick, L., "Ireland", s.428; Keogh, D., "The Catholic Church and the writing of the 1937 constitution", History Ireland, C:13, S:3, May/Jun 2005, Erişim:29.04.2024, https://www.historyireland.com/20th-century-contemporary-history/the-catholic-church-and-the-writing-of-the-1937-constitution/

İrlanda anayasal sisteminde bunun dışında öne çıkan bazı değişiklikler şunlardır:[126]

- 4'üncü Değişiklik ile Temsilciler Meclisi, Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve referandum için oy verme yaşı 21'den 18'e düşürülmüştür (1972).
- 5'inci Değişiklik ile Katolik Kilisesinin özel konumu Anayasadan çıkarılmış ve diğer dinî mezhepler tanınmıştır (1972).
- 20'nci Değişiklik ile yerel yönetimlerin rolü anayasal olarak tanınmış ve yerel seçimlerin beş yılda bir yapılması kararlaştırılmıştır (1999).
- 21'inci Değişiklik ile ölüm cezası kaldırılmıştır (2001).
- 33'üncü Değişiklik ile Temyiz Mahkemesi kurulmuştur (2013).
- 34'üncü Değişiklik ile evliliklerde cinsiyet ayrımı sonlandırılmıştır (2015).

İspanya

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	İspanya Krallığı	**Yüzölçümü**	505.370 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	29.12.1978	**Nüfus**	47.280.433
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	17.02.2024	**Dil**	%74 İspanyolca (ülke çapında resmî dil), %17 Katalanca (Katalonya, Balear Adaları ve Valencia'da resmî dil), %7 Galiçyaca (Galiçya'da resmî dil), %2 Baskça (Bask Bölgesi'nde resmî dil), Aranca (Vall d'Aran bölgesinde resmî dil)
Yasama Organı	İspanya Parlamentosu (Temsilciler Meclisi ve Senato)	**Din**	%58,2 Roma Katolik, %16,2 Ateist, %10,8 Agnostik, %2,7 diğer, %10,5 inançsız, %1,7 belirtilmemiş
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Anayasal Monarşi / Parlamenter	**Etnik Yapı**	%84,8 İspanyol, %1,7 Faslı, %1,2 Rumen, %12,3 diğer

Geçmişi Roma İmparatorluğu'nun M.Ö. 206'da başlayan işgaline kadar uzanan İspanya, 15'inci yüzyıla gelindiğinde tüm İber Yarımadası'nı kontrolü altına almıştır. İlk anayasa hareketleri ise 1836 yılına dek aralıklı olarak yürürlükte kalan 1812 Cadiz Anayasası ile başlamıştır. 1837'de

[126] Tüm anayasa değişiklikleri için bkz. Electronic Irish Statute Book, "Constitution of Ireland: Amending Acts", Erişim:29.04.2024, http://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html

liberal eğilimli bir Anayasayı, 1845'te muhafazakâr çizgide bir Anayasa ve onu da yine liberal ağırlıklı 1869 Anayasası takip etmiştir. 1876 Anayasası ise 1931 yılına kadar yürürlükte kalmış olup İspanya tarihinin en uzun süre uygulanmış anayasalarından biridir. Krallık yönetiminin benimsendiği bu anayasa sonrasında 1931 yılında kabul edilen Cumhuriyet Anayasası, sağladığı geniş temel hakların yanında Katalonya, Bask ve Galiçya Bölgesel Yönetimlerine de siyasi özerklik vermiştir. Ülkedeki orta sınıfın çoğunluğunun yanında Katolik Kilisesi[127] ve Silahlı Kuvvetlerin karşı çıktığı zayıf denetim altındaki bu hızlı dönüşüm beraberinde başarısız bir hükûmet darbesini ve 1936-1939 yılları arasında yaşanan iç savaşı tetiklemiştir. Milliyetçi güçlerin galibiyeti ile sonuçlanan iç savaş sonrasında General Francisco Franco döneminde 1931 Anayasası kaldırılmıştır. Franco'nun 1975 yılında ölümü sonrasında dikta rejiminden demokratik sisteme dönüşüm amacıyla yaklaşık üç yıllık bir geçiş sürecinin ardından 1978 Anayasası kabul edilmiş ve bu Anayasa günümüze kadar geçerliliğini korumuştur.[128]

İspanya siyasi tarihinde yeni bir dönemi başlatan gelişmeler 20 Kasım 1975 tarihinde General Franco'nun ölümü sonrasında 22 Kasım 1975'te I. Juan Carlos'un Kral ilan edilmesi ile başlamıştır. Kralın gözetiminde diktatörlükten demokrasiye geçiş süreci başlatılan bu dönemde öncelikle yönetim Adolfo Suarez'in başbakanlığında bir grup genç reformiste emanet edilmiştir. Eski rejimden demokratik sisteme geçiş esasen 1976-1977 yıllarında Siyasi Reform Kanunu doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. 1976 yılı içinde Parlamentonun kabul ettiği ve referandumda %94 oy oranı ile kabul edilen düzenleme yeni Anayasanın temel prensipleri ile yeni ve serbest seçimlerin kurallarını ortaya koymuştur. 15 Haziran 1977 Parlamento seçimlerinin ardından yeni anayasayı kabul etmekle görevli yeni Meclis toplanmıştır. Meclisin alt kanadı olan Temsilciler Meclisi bünyesinde oluşturulan Anayasal İşler ve Kamu Özgürlükleri Komisyonu anayasa taslağını hazırlamıştır. 36 üyeden oluşan Komisyonda siyasi partiler temsil oranlarına göre yer almıştır. Ancak asıl çalışmayı, siyasi partilerin önde gelen temsilcilerinin yer aldığı yedi üyeli bir alt komisyon yapmıştır. Alt komisyonun üç ay gibi kısa bir sürede uzlaşarak anayasa taslağını

[127] Resmî devlet dini içermeyen 1931 Anayasası ayrıca dinî gösterileri ve geleneksel Katolik eğitiminin yanı sıra Cizvitleri de yasaklamıştı. Bkz. Christiansen, E.C., "Forty Years from Fascism: Democratic Constitutionalism and the Spanish Model of National Transformation", Golden Gate University Law Digital Commons, 2018, s.10, Erişim:29.04.2024, https://digitalcommons.law.ggu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1836&context=pubs

[128] Ibán, I. C., "Spain", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.854-856; Bakırcı F., Yıldız A., Çev., "İspanya Anayasası ve Kongre İçtüzüğü", Yasama Derneği, 2011, Ankara, Çevirenler: Bakırcı F., Yıldız A., s.19-20, Erişim:29.04.2024, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2654/201200726.pdf?sequence=1&isAllowed=y

hazırlaması ve Parlamentonun her iki kanadının anayasa komisyonunda gözden geçirme ve değişiklik önerileri sonucunda taslağın olgunlaşması neticesinde nihai metin Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından 31 Ekim 1978'de kabul edilmiştir. 6 Aralık 1978 tarihli referandumda yaklaşık %58 katılım ve %87,8 gibi yüksek bir oranla kabul edilen Anayasa, Kral tarafından 28 Aralık 1978'de imzalandıktan bir gün sonra yürürlüğe girmiştir.[129]

Anayasa taslağının Temsilciler Meclisi ve Senato genel kurullarında müzakereleri esnasında muhtelif tartışmalar yaşanmıştır. Temsilciler Meclisinde çekişmeli temel konular yönetim şekli tercihi (sosyalist ve komünistler cumhuriyet, karşıtları ise monarşi yanlısı idiler), özel okulların kabulü ve bölgelerin siyasi özerkliği üzerine olmuştur. Hem Temsilciler Meclisi hem de Senatoda Bask Bölgesi milliyetçilerinin anayasada kendi kaderlerini tayin (self determinasyon) hakkı üzerine talepleri kabul görmemiştir. Anayasaya hayır oyu çoğunlukla Bask çevresindeki illerden gelmiştir.[130]

1978 Anayasası günümüze kadar sadece üç kez değişikliğe uğramıştır. 1992 yılında yapılan değişiklik ile ikameti İspanya'da bulunan diğer AB üyesi ülke vatandaşlarına belediye seçimlerinde seçilme hakkı tanınmıştır.[131] Eylül 2011'de ise yaşanan Avrupa Borç Krizi dolayısıyla finansal istikrarı sağlamak amacıyla, AB düzeyindeki çalışmaların bir sonucu olarak "denk bütçe" kuralı ile kamu borcunun sınırlanmasına ilişkin hususlar Anayasaya işlenmiştir.[132] Son olarak 2024 yılında gerçekleştirilen değişiklik ile Anayasanın 49. maddesinde yer alan "bedensel, duyusal ve zihinsel engelliler" ibaresi kaldırılarak yerine "engelli bireyler" ibaresi getirilmiştir. Ayrıca bu vatandaşların hakları genişletilerek kamu kuruluşlarının engelli bireylerin toplumsal katılımını ve bağımsız bir şekilde hareket etmelerini güvence altına alan politikalar yürüteceği ifade edilmiştir. Bu değişiklikte kavramsal düzenleme de dikkat çekmekte olup "özürlü" anlamına gelebilecek "handicapped" terimi terk edilerek bunun yerine

[129] Anayasa yapım süreci hakkında bkz. La Moncloa (Presidency of the Government of Spain), "History of Spain", Erişim:29.04.2024, https://www.lamoncloa.gob.es/lang/en/espana/historyandculture/history/Paginas/index.aspx; Senado de España (Senate of Spain), "The Senate in the Constitutional history of Spain", 19.01.2021, Erişim:29.04.2024, https://www.senado.es/web/conocersenado/temasclave/historiaconstitucional/index.html?lang=en; Christiansen, E.C., "Forty Years from Fascism…", s.20-21; Grote, R., "The Kingdom of Spain: Introductory Note", 2011, Oxford Constitutional Law, s.1-3, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm687.document.1/law-ocw-cm687?rskey=4QfAd5&result=1&prd=OXCON

[130] Grote, R., "The Kingdom of Spain: Introductory Note", s.2-3.

[131] Ibán, I. C., "Spain", s.860.

[132] Mullor, J.S., Perez, A.T., "The Constitution of Spain: The Challenges for the Constitutional Order Under European and Global Governance", National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law içinde, A. Albi, S. Bardutzky ed., Springer Open, 2019, s.546-547, Erişim:29.04.2024, https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-94-6265-273-6.pdf

"engelli bireyler" olarak tercüme edebileceğimiz "people with disabilities" terimi tercih edilmiştir.[133]

İtalya

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	İtalya Cumhuriyeti	**Yüzölçümü**	301.340 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	01.01.1948	**Nüfus**	60.964.931
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	26.09.2023	**Dil**	İtalyanca (resmî dil), Almanca (ağırlıklı olarak Trentino-Alto Adige Bölgesi), Fransızca (Aosta Vadisi Bölgesinde küçük bir azınlık), Slovence (Trieste-Gorizia Bölgesinde azınlık bir grup), Hırvatça (Molise Özerk Bölgesinde)
Yasama Organı	Temsilciler Meclisi ve Senato	**Din**	%80,8 Hristiyan (çoğunluk Roma Katolik, geriye kalanı Yehova'nın Şahitleri ve Protestan), %4,9 Müslüman, %13,4 herhangi bir dine bağlı değil, %0,9 diğer
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Parlamenter	**Etnik Yapı**	İtalyan (kuzeyde Alman-Fransız-Sloven ve güneyde Arnavut-Yunan- Hırvat kökenli küçük ölçekli İtalyan grupları dâhil)

İtalya'da siyasi birleşme girişimleri 1789 Fransız İhtilali ve Napolyon Savaşları sonrası başlamış olup 19'uncu yüzyıl boyunca bazı toprakların alınması sonucunda ancak I. Dünya Savaşı sonrasında tamamlanabilmiştir. Bu süreçte Roma'nın fethi, kutsal makam Papalık tarafından sorun haline getirilmiş, en sonunda 1929 yılında Papa'ya tam özgürlük ve bağımsızlık veren bağımsız Vatikan Şehir Devleti tanınmıştır. İtalya'nın ilk anayasası, henüz siyasi birlik tamamlanmadan önce 1848 yılında Sardinya-Piyemonte Kralı Charles Albert'in yayımladığı ve yaklaşık 100 yıl varlığını sürdüren 1848 Anayasasıdır. Devlet yetkilileri tarafından yönetilen vilayetlere bölünen ve güçlü merkezî hükûmetin karşısında zayıf komün yapısının yer aldığı düzenlemede Fransa sisteminden etkilenilmiştir. Ana-

[133] La Moncloa, Pedro Sánchez attends the approval of the constitutional reform that extends the rights of people with disabilities, 15.02.2024, Erişim:06.05.2024, https://www.lamoncloa.gob.es/lang/en/presidente/news/Paginas/2024/20240215-constitutional-reform.aspx ; Euronews, "Spain changes constitution language on disabilities", 18.01.2024, https://www.euronews.com/2024/01/18/spain-changes-constitution-language-on-disabilities

yasa ile monarşi sistemi korunurken çift meclis yapısı ve Kral tarafından atanan bir Kabine sisteme dâhil edilmiştir.[134]

1922'de Benito Mussoli'nin iktidara gelmesi ile faşist döneme giren İtalya'da II. Dünya Savaşı'nın ortasında faşist rejim devrilmiş ve Müttefik Devletlerle ateşkes imzalanmıştır. Bunun ardından ikiye bölünen ülkenin güneyini Müttefikler, kuzeyini Alman birlikleri işgal etmiştir. Güneyde Ulusal Kurtuluş Komitesi adıyla faşizm karşıtı partilerin bir araya gelerek Kralla yaptıkları anlaşma ile yeni kurulacak devletin yönetim şekli ve temellerinin, halk tarafından seçilen bir Kurucu Meclis aracılığıyla tespit edilmesine kadar ertelenmesi üzerinde mutabakata varılmıştır.[135]

Yönetim şekli ve yeni anayasayı ortaya koyacak olan Kurucu Meclise ilişkin seçim kararı, Roma'nın kurtuluşundan sonra 1944'te çıkarılan bir kanun hükmünde kararname ile alınmıştır. Ancak, 1946 yılının başlarında bu düzenlemede değişiklikler yapılarak yönetim şeklinin referandum ile halka sorulması (monarşi ya da cumhuriyet), Kurucu Meclis seçimleri ile referandumun aynı gün yapılması ve seçimlerin nispi temsil usulüne göre gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. 2 Haziran 1946 seçimleri sonucunda referandum ile seçmenlerin %54,3'ünün tercihi doğrultusunda yönetim şekli olarak cumhuriyet benimsenmiştir.[136]

Kurucu Meclis, seçimler sonrasında 25 Haziran 1946'da yeni anayasa çalışmalarına başlamıştır. Yukarıda bahsedilen kanun hükmünde kararnamelere ilişkin düzenlemeler ile Kurucu Meclisin, anayasanın yürürlüğe girdiği gün ya da ilk toplandığı günden sekiz ay sonra dağılacağı kayıt altına alınmıştı. Ancak bu süreler iki defa anayasal kanunlar ile 31 Aralık 1947'ye kadar uzatılmıştır. Kurucu Meclis, 1947 yılının sonunda kabul edilen Anayasanın geçici hükümlerinde yer aldığı şekilde 31 Ocak 1948'e ve komisyonlar Nisan 1948'e kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Bu süreçte kamuya açık 375 birleşim gerçekleştirilmiş olup bunların 170'i yeni anayasa ile ilgili olmuştur. Sadece iki kez iç meseleleri halletmek üzere gizli oturum gerçekleştirilmiştir.[137]

Temmuz 1946'da Kurucu Meclis, genel kurulda görüşülmesi amacıyla anayasa taslağı hazırlamakla görevli bir özel komisyon kurma kararı almıştır. 75'ler Komisyonu adıyla bilinen oluşumda öngörülen hazırlık sürecinde gecikme yaşanmış, ancak Şubat 1947 itibarıyla çalışmalar tamamlanabilmiştir. Komisyon, çalışmalarını anayasaya dair tasarlanan üç alt başlığın her biri için bir alt komisyon kurarak gerçekleştirmiştir: Te-

[134] Onida, V., Randazzo, B., "Italy", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.443; Britannica, "Italy: Government and Society", Erişim:29.04.2024, https://www.britannica.com/place/Italy/Government-and-society

[135] Onida, V., Randazzo, B., "Italy", s.443.

[136] Italian Republic-Chamber of Deputies, "The Institutional Referendum and the election of the Constituent Assembly", Erişim:29.04.2024, https://en.camera.it/4?scheda_informazioni=24

[137] Italian Republic-Chamber of Deputies, "The Institutional Referendum and the election of the Constituent Assembly".

mel hak ve özgürlükler ile ilgili alt komisyon, devlet teşkilatı ile ilgili alt komisyon ve ekonomik ve sosyal ilişkiler ile ilgili alt komisyon. Ayrıca Komisyon bünyesinde oluşturulan ve tüm siyasi parti temsilcilerinin yer aldığı 18'ler Komisyonu, bu üç alt komisyonun ortaya koyduğu çalışma sonuçlarının koordinasyonu ve uyumlu hale getirilmesi gibi önemli bir görev üstlenmişti. Mart 1947'de genel kurul görüşmeleri başlayan anayasa taslağı hakkında bazı önemli değişikliklerin yapıldığı müzakereler 1947 yılı boyunca sürmüştür. 22 Aralık 1947'de gizli oyla ve büyük bir çoğunlukla kabul edilen Anayasa 27 Aralık 1947'de Geçici Devlet Başkanı tarafından yayımlandıktan sonra 1 Ocak 1948 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.[138]

İtalyan hukuk sisteminde normlar hiyerarşisi açısından anayasa ile aynı düzeyde diğer anayasal kanunlar da bulunmaktadır. Bazı konuların anayasal kanun ile düzenleneceği hususu doğrudan Anayasada belirtilmektedir. Bu duruma, Anayasanın 116'ncı maddesinde belirtilen özel statüye sahip beş bölgenin özerklik koşullarına dair düzenlemenin anayasal kanunla yapılması örnek olarak gösterilebilir.[139]

1948'den günümüze değin Anayasada gerçekleştirilen birçok değişiklik içinde 1999-2001 değişiklikleri ile 2020 değişikliği öne çıkmaktadır. Söz konusu değişiklikler şu şekilde özetlenebilir:

- 1999 ve 2001 yıllarında gerçekleştirilen değişiklikler ile bölgesel yönetimlerin gücü artırılmıştır. Özellikle 2001 yılında Anayasanın 114-133'üncü maddelerinde yer alan bölgesel ve yerel yönetimlere dair gerçekleştirilen kapsamlı reform doğrultusunda bölge, belediye ve illerin yetkileri artırılmıştır. Bunlar arasında bölgesel parlamentoların yasama yetkilerinin artırılması ve merkezî yönetim ile bölge yönetimleri arasında "yarışan yasama konuları" ve "paylaşılan yasama konuları" ayrımlarının yapılması dikkat çekmektedir. Artık merkezî hükûmetin bölge yönetimlerinin çıkardıkları düzenlemeleri askıya alma hakkı bulunmamaktaydı; bu tür çekişmeleri Anayasa Mahkemesi karara bağlayacaktı. Ayrıca AB hukukundan esinlenme ile *subsidiyarite* (hizmette yerellik) ilkesi sisteme dâhil edilmiştir. Son olarak, mali federalizm olarak nitelendirilen ulusal düzey altındaki yönetimlerin gelir ve giderlerine ilişkin mali özerkliğin kayıt altına alındığı ve buna dair yasal düzenlemenin 2009 yılında gerçekleştirildiği görülmektedir.[140]

[138] Italian Republic-Chamber of Deputies, "The Institutional Referendum and the election of the Constituent Assembly".

[139] Onida, V., Randazzo, B., "Italy", s.444.

[140] Groppi, T., Scattone, N., "Italy: The Subsidiarity Principle", International Journal of Constitutional Law, C:4, S:1, 2006, s.132-133, Erişim:29.04.2024, https://academic.oup.com/icon/article/4/1/131/728382?login=true; European Committee of Regions, "Division of Powers: Italy", Erişim:29.04.2024, https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Italy-Introduction.aspx

- Ekim 2020'de gerçekleştirilen değişiklik ile Parlamentonun üye sayısı düşürülmüş; 630 olan Temsilciler Meclisi üye sayısı 400 ve 315 olan Senato üye sayısı 200 olarak belirlenmiştir.[141] Yerel ve bölgesel seçimler ile aynı gün gerçekleştirilen referandumda oy kullananların yaklaşık %70'i bu değişikliğe onay vermiştir.[142]

Macaristan

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Macaristan	**Yüzölçümü**	93.028 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	01.01.2012	**Nüfus**	9.855.745
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	12.12.2023	**Dil**[143]	%98,8 Macarca (resmî dil), %25,3 İngilizce, %12,6 Almanca, %2,1 Rusça, %1,4 Rumence, %1,5 Fransızca, 5,1 diğer
Yasama Organı	Ulusal Meclis	**Din**	%30,1 Katolik (%27,5 Roma Katolik, %1,7 Rum Katolik ve 0,9 diğer Katolik mezhepler), %9,8 Kalvinist, %1,8 Lüterci, %1,6 diğer Hristiyan mezhepler (Ortodokslar dahil), %0,4 diğer, %16,1 hiçbiri, % 40,1 yanıtsız
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Parlamenter	**Etnik Yapı**[144]	%84,3 Macar, %2,1 Roman, %1 Alman, %1,2 diğer, %13,7 belirtilmemiş

Macar grupların 9'uncu yüzyılın sonlarında Orta Avrupa'ya gelişi ile devletleşme sürecinin başladığı ve uzunca bir süre hüküm süren Krallığın ardından Macaristan'da 1222 yılına gelindiğinde Macar Anayasası olarak nitelendirilebilecek Magna Carta benzeri bir belgenin kabul edildiği görülmektedir. Belge ile soylu haklarını kayıt altına alan ve Parlamentonun kökenlerini ortaya koyan bu düzenleme ile artık Kral sadece soyluların onayı ile kanun yapabilecekti. 16 ve 17'nci yüzyıllarda ülke merkezi Osmanlı Devletinin kontrolü altına girmiş ve Macarların çoğu ülkenin doğusuna ve güneybatısına çekilmiştir. 18'inci yüzyılda tekrar toparlanan

[141] Italy – The Senate of the Republic, "Constitution of the Italian Republic: Articles 56, 57 and 59", Erişim:29.04.2024, http://www.senato.it/application/xmanager/projects/leg18/file/repository/relazioni/libreria/novita/XVIII/AGG_COST_INGLESE_2020.pdf

[142] The Local-Italy's News in English, "Italy approves slashing number of MPs in referendum", 21.09.2020, Erişim:29.04.2024, https://www.thelocal.it/20200921/italians-vote-in-favour-of-slashing-number-of-mps-in-referendum/

[143] Dil grupları oranının %100'ü aşması, nüfus sayımında bazı kişilerin birden fazla dile sahip olduğunu belirtmesinden kaynaklanmaktadır.

[144] Etnik yapı oranının %100'ü aşması, kendilerini birden fazla etnik grup ile tanımlayanlardan kaynaklanmaktadır.

Macaristan'da ilk anayasal gelişme olarak 1848 Anayasası karşımıza çıkmaktadır. Seçilmiş üyelerden kurulu bir Parlamento ve Parlamentoya karşı sorumlu bir hükûmet öngörülen bu Anayasa döneminde 1867'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun birleşmesi neticesinde anayasal yapı güçlendirilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra İmparatorluğun dağılması ile küçük bir devlet haline gelen Macaristan'da yazılı bir anayasa yapılmamış ve ülke teamüller doğrultusunda yönetilmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1946 yılında yönetim şekli olarak cumhuriyeti seçerek kısa süreli bir demokratik dönem geçiren Macaristan 1948'de Sovyetler Birliği'nin etkisi altına girmiş ve bu etki altında bir Anayasayı 1949 yılında kabul etmiştir. Anayasal birikimlerin ve düzenin bir yana bırakıldığı bu anti-demokratik döneme girildikten sonra 1956'da komünizme karşı devrim girişimi Sovyet unsurlar tarafından bastırılmış ve sonrasında Sovyet rejimi bazı tavizler vermek zorunda kalmıştır.[145]

Sovyet rejiminin çöküşü sonrasında bağımsızlık sürecinde Macaristan, özellikle zaman baskısı nedeniyle yeni bir anayasa hazırlanması yerine 1949 Anayasasında değişiklik yapmayı tercih etmiştir. Komünist rejime karşı halk desteğinin azalması sonrası Sosyalist İşçi Partisi'nin inisiyatifi ile 1989 yılında demokrasi yanlısı muhalif gruplarla gerçekleştirilen Yuvarlak Masa Görüşmeleri (YMG) sonucunda anayasa üzerinde yapılacak reformlar olgunlaştırılmıştır. İktidar ile muhalifler arasında "Eylül Paktı" olarak bilinen uzlaşmaya uygun şekilde mevcut anayasanın kapsamlı bir şekilde değiştirilmiş hali 23 Ekim 1989'da yayımlanmıştır. Parlamenter hükûmet sisteminin kurulduğu bu yeni dönemde Cumhurbaşkanı yürütme içinde sembolik yetkilerle donatılmış olup hükûmet daha etkin bir konuma getirilmiştir. Bu anayasa değişikliği sürecinde sivil toplumun ve önde gelen siyasi organizasyonların eski rejimle karşılıklı müzakere gerçekleştirdikleri YMG'nin uzlaşma sağlanması açısından kilit rolü bulunmaktadır.[146]

1989 değişikliklerinde Anayasanın başlangıcında yeni bir Anayasanın yapılmasına dek bu düzenlemenin yürürlükte kalacağı vurgulanmıştı. Macaristan siyasi tarihinde yeni anayasa girişimi yaklaşık yirmi yıl sonra haya-

[145] Schanda, B., "Hungary", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.386-387; Venice Commission, Opinion on the New Constitution of Hungary, Venice, 17-18 June 2011, s.3, Erişim:29.04.2024, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)016-e

[146] Gülener, S., "Anayasa Yapımında Yeni Bir Paradigma: …", s.206-208; Yücel, B., "Komünizm Sonrası Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerindeki Anayasacılık Hareketleri", s.658-659.

ta geçirilebilmiştir.[147] Ülkenin popüler lideri Viktor Orban'ın 2010 genel seçimleri sonrası ikinci kez hükûmetin başına geçmesi ile hükûmet programına yeni bir anayasa hazırlanması da eklenmiştir. Bu amaç doğrultusunda bir Ulusal Danışma Kurulu[148] ve Parlamentoda bir Anayasa Hazırlık Komisyonu kurulmuştur. Temmuz 2010'da çalışmalarına başlayan Anayasa Hazırlık Komisyonu, anayasa yapım süreci ile ilgili bir temel ortaya koyan çerçeve raporu hazırlamıştır. Bu arada milliyetçi muhafazakâr kimliğe sahip hükûmeti oluşturan iktidar partisi ve ortağının hazırladığı bir taslak 14 Mart 2011'de Meclise sunulmuştur. Anayasa teklifi, koalisyon hükûmetinin oylarıyla 18 Nisan 2011'de üçte iki çoğunlukla kabul edilmiş ve 2012 yılı başlangıcında yürürlüğe girmek üzere 25 Nisan 2011'de Cumhurbaşkanı tarafından imzalanmıştır. Anayasa Komisyonunun hazırladığı çerçeve rapor, anayasa yapım sürecinde sadece ortaya konulan bir çalışma belgesi olarak kayıtlara geçmiştir. Muhafazakâr nitelikli 2012 Anayasasının hazırlanmasında vatandaş katılımının gerçekleştirilmemesi ve Parlamento müzakere sürecinin kısa sürede tamamlanması, meşruluk tartışmalarını beraberinde getirmiştir.[149] Venedik Komisyonu da konu ile ilgili raporunun sonuç bölümünde, anayasa yapım sürecinin şeffaf olmamasına, iktidar ile muhalefet arasındaki diyalogun eksikliğine, yetersiz kamuoyu tartışmasına ve kısa bir zaman diliminde tüm aşamaların gerçekleştirilmesine dair olumsuz görüşünü ortaya koymuştur.[150]

---

147 Bundan önce 1996-1997 yıllarında yeni bir anayasa yapma girişimi, komisyon düzeyinde üzerinde anlaşılan bir taslağın genel kurul aşamasında partiler arası uzlaşmazlık nedeniyle kabul görmemesi sonucunda başarısızlığa uğramıştır. İlgili anayasa yapma girişimi hakkında bkz. Arato, A., Miklosi, Z., "Constitution Making and Transitional Politics in Hungary", Framing the State in Times of Transition: Case Studies in Constitution Making içinde, L.E. Miller, L. Aucoin ed., United States Institute of Peace Press, Washington, 2010, s.370-371, Erişim:29.04.2024, https://www.usip.org/sites/default/files/Framing%20the%20State/Chapter13_Framing.pdf

148 "Ulusal Danışma" mekanizması 2005 yılında Viktor Orban'ın yıllık ulusa seslenişi ile hayata geçirilmiş olup temel amacı vatandaşın, kamusal düzene ilişkin çeşitli konulardaki görüşlerinin alınarak siyasi katılıma teşvik edilmesidir. Arka planında Orban'ın başkanı olduğu Fidesz Partisi'nin (Macar Yurttaş Birliği) yeniden canlandırılması olan bu girişim 2010 seçimleri sonrasında kurumsal hale gelerek Başbakanın iletişim aracı haline gelmiştir. 2010 yılından itibaren konu bazlı sorular içeren bir anketin Macar vatandaşlara iletildiği bu mekanizmanın 2011 başlığı yeni anayasa düzenlemesi hakkında idi. 2015 yılından beri bu danışma süreci tamamen Kabine Ofisi tamamen yürütülmektedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Oross, D., Pócza, K., "Constitutional Changes in Hungary and the National Consultation as a Deliberative Practice", The European Consortium for Political Research, 2019, s.3-4, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://ecpr.eu/Filestore/paperproposal/7f257152-c8a2-429d-8d11-05cd18f6b1ad.pdf

149 Venice Commission, Opinion on the New Constitution of Hungary, Venice, s.3-4; Gülener, S., "Anayasa Yapımında Yeni Bir Paradigma: …", s.209; Grote, R., "The Republic of Hungary: Introductory Note", 2014, Oxford Constitutional Law, s.1-2, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm690.document.1/law-ocw-cm690?rskey=esxyo5&result=1&prd=OXCON

150 Venice Commission, Opinion on the New Constitution of Hungary, s.28.

Günümüze kadar toplam 12 değişikliğin gerçekleştirildiği 2012 Anayasasında tartışmalı ve önemli nitelikte bir dizi değişiklik bir yıl sonra 2013'te yapılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Anayasa Mahkemesinin yürürlükteki Anayasa öncesindeki kararlarına atıf yapmasının önlenmesi ve dolayısıyla yetkisinde kısıtlamaya gidilmesi, hâkimlerin emeklilik yaşının düşürülmesi, davaları bir mahkemeden başka bir mahkemeye taşıma yetkisini de kapsayacak nitelikte Ulusal Yargı Ofisi Başkanının yetkilerinin Anayasaya işlenmesi, seçim kampanyası yayınlarının devlete ait kitle iletişim araçları ile sınırlanması, geleneksel aile ilişkilerine/değerlerine öncelik verme, hangi dinî kuruluşların kilise olarak tanınacağı hakkında Parlamentoyu tek başına yetkili kılma ve nefret söylemiyle mücadele açısından ifade özgürlüğüne kısıtlama getirilebilmesi.[151]

2020 yılının sonlarında Parlamentoda kabul edilen LGBT karşıtı anayasa değişikliği ile ebeveynlik tanımı getirilerek annenin kadın, babanın ise erkek olduğu vurgulanmıştır. Böylece fiili olarak aynı cinsiyet birliktelikleri nde evlat edinme yasaklanmıştır. Ayrıca çocuk yetiştirmede Macaristan anayasal kimliğine ve Hristiyan kültürüne vurgu yapan bu değişiklik Parlamentoda 134 evet, 45 hayır oyu ve 5 çekimser oy ile kabul edilmiştir.[152]

2022 yılında gerçekleştirilen değişiklik ile Anayasanın 51. maddesinde bir olağanüstü yönetim usulü olarak saptanan tehlike hali kapsamına komşu bir ülkede silahlı bir çatışma, savaş veya insani felaket olması hali de eklenmiştir.[153]

2018 yılında yapılan değişiklikle R nolu maddeye "Macaristan'ın anayasal kimliğinin ve Hristiyan kültürünün korunması Devletin her organının yükümlülüğüdür" şeklinde 4. fıkra eklenmiş ve 2023 yılında gerçekleştirilen 12. değişiklik ile bu fıkraya eklenen hükümle anayasal kimliğin korunması amacıyla bir kanunla kurulan bağımsız bir organın faaliyet göstereceği kayıt altına alınmıştır. 12. Anayasa değişikliğinin kabul edildiği 12

[151] Zeldin, W., "Hungary: Constitutional Amendments Adopted, Library of Congress, 19.05.2013, Erişim:29.04.2024, https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2013-03-19/hungary-constitutional-amendments-adopted/

[152] Euronews, "Hungarian parliament adopts anti-LGBT laws including de facto ban on adoption by same-sex couples", 15.12.2020, Erişim:29.04.2024, https://www.euronews.com/2020/12/15/hungarian-parliament-adopts-anti-lgbt-laws-including-de-facto-ban-on-adoption-by-same-sex-; About Hungary, "Lawmakers adopt ninth amendment to Hungary's constitution", 16.12.2020, Erişim:29.04.2024, http://abouthungary.hu/news-in-brief/lawmakers-adopt-ninth-amendment-to-hungarys-constitution/

[153] Balázs C., Zsolt S., Kávai A.H. (çev.), "The tenth modification of the Fundamental Law approved by Parliament", Telex, 24 Mayıs 2022, Erişim:05.05.2024, https://telex.hu/english/2022/05/24/the-tenth-modification-of-the-fundamental-law-approved-by-parliament

Aralık 2023 tarihinde bu doğrultuda Egemenliği Koruma Ofisine ilişkin kanun da kabul edilmiştir.[154]

Polonya

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Polonya Cumhuriyeti	**Yüzölçümü**	312.685 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	17.10.1997	**Nüfus**	38.746.310
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	21.10.2009	**Dil**[155]	%98,2 Lehçe (resmî dil), %1,4 Silezyaca, %1,1 diğer, %1,3 belirtilmemiş
Yasama Organı	Temsilciler Meclisi (Sejm) ve Senato	**Din**	%84,6 Katolik (Roma Katolik ve diğer Katolik mezhepler), %1,3 Ortodoks, (tamamına yakını Polonya Ortodoks Kilisesi mensubu) %0,4 Protestan, %0,3 diğer, %13 belirtilmemiş
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet /Yarı-Başkanlık	**Etnik Yapı**	%96,9 Polonyalı, %1,1 Silezyalı, %0,2 Alman, %0,1 Ukraynalı, %1,7 diğer ve belirtilmemiş

966 yılında Piast Hanedanı tarafından kurulan Polonya, 1385'te Polonya-Litvanya İmparatorluğuna dönüşmüştür. İlerleyen yüzyıllarda Meclis niteliğinde ilk Sejm'in ortaya çıktığı ve Kralın gücünün sınırlandırıldığı Polonya 1772-1795 yılları arasında Avusturya, Prusya ve Rusya tarafından bölünerek paylaşılmış; siyasi varlığı 123 yıl boyunca sonlanmıştır. Bu dönemin öne çıkan özelliklerinden biri, 3 Mayıs 1791'de kabul edilen Anayasanın pek uygulanma imkânı bulamamakla birlikte Avrupa çapında kabul edilen ilk anayasa olmasıdır. Polonya parlamentarizminin başlangıcı olarak nitelendirebileceğimiz Anayasa, ulus egemenliği ve güçler ayrılığına dayalı bir hukuk düzeni oluşturmuştur. Sejm, yasama ve denetim organı olarak tanınırken yürütme yetkisi Krala ve Sejm'e karşı sorumlu bakanlar kuruluna verilmekteydi. 1918'de tekrar bağımsızlığını kazanan Polonya'da 1919'da çıkarılan Küçük Anayasayı 1921 tarihli parlamenter hükûmet sistemi öngören 2'nci Polonya Cumhuriyeti Anayasası takip etmiştir. 1926 yılında Mareşal Pilsudski yönetime el koyduktan sonra anayasada yürütme gücü lehine değişiklik yapılmıştır. Pilsudski'nin ölümünden önce 1935 Nisan Anayasası ile parlamenter hükûmet sisteminden vazge-

[154] Venice Commission, Opinion on Act LXXXVIII of 2023 on the Protection of National Sovereignty, 15-16 March 2024, s.6, Erişim:05.05.2024, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2024)001-e

[155] Dil grupları oranının %100'ü aşmasının nedeni, nüfus sayımında bazı kişilerin birden fazla dile sahip olduğunu açıklamasına dayanmaktadır.

çilmiş ve Parlamentoya ait yetkiler Cumhurbaşkanı lehine sınırlandırılmıştır. 1918-1939 arası yaşanan cumhuriyet dönemi sonrasında Polonya II. Dünya Savaşı'nda Almanya ve Rusya arasında paylaşılmıştır. Savaş sonrası Doğu Blokuna dâhil olan ve adı Polonya Halk Cumhuriyeti'ne dönüşen ülkede komünist rejim etkisi altında kabul edilen 1952 Anayasası, Sovyet Rejiminin sona ermesinin ardından günümüzde yürürlükte bulunan 1997 Anayasası ile tamamen kaldırılmıştır.[156]

Ülkenin demokratik dönüşümünde 1980 grevlerinin öncüsü konumunda bulunan Dayanışma Hareketi'nin büyük rolü bulunmaktadır. Sovyet rejiminin çöküşünden sonra demokrasiye geçiş eski rejimin öncüleri ile demokrasi yanlısı muhalefet arasında 1989'da başlayan Yuvarlak Masa Görüşmeleri ile sağlanmış; Temsilciler Meclisi için kısmi olsa da Senato için tamamen özgür seçimlerin gerçekleştirilmesine dair karar alınmıştır. Haziran 1989 seçimlerinde Dayanışma Hareketi 100 sandalyeli Senatonun 99 sandalyesini ve Temsilciler Meclisinin demokratik rekabete açık toplamda %35 sandalyesinin tamamını kazanmıştır. 1989 sonrası yeni bir cumhuriyet dönemine giren Polonya'da 1952 Anayasasının komünist rejime ait izleri Anayasadan silinmiştir. 1991 özgür seçimleri sonrası geçiş anayasası niteliğindeki 1992 Anayasası kabul edilmiştir. Fransız tipi yarı-başkanlık sisteminin bir benzeri ile geleneklerin karmasını yansıtan bu Anayasadan sonra 1997 yılında yeni, kapsamlı bir Anayasa önce 2 Nisan 1997'de Temsilciler Meclisi ve Senatonun ortak oturumunda %90'ın üzerinde bir çoğunlukla kabul edilmiştir. Daha sonra, 25 Mayıs 1997'de, %42,86 gibi düşük bir katılımla gerçekleşen referandumda (anayasa referandumları için %50 katılım şartı bulunmamaktaydı) halkın %52,72'sinin evet oyu ile onaylanan Anayasa 17 Ekim 1997'de yürürlüğe girmiştir.[157]

Polonya'nın anayasal dönüşümünde 1992 Anayasası sonrasında yeni bir Anayasanın Hazırlanması ve Yürürlüğe Girmesine Dair Kanunun çıkarıldığı ve bununla Parlamentoda yeni bir anayasa komisyonu kurulmasının kararlaştırıldığı görülmektedir. Komisyon üyeleri arasında 46 Temsilciler Meclisi üyesi ve 10 Senato üyesi ile oy hakkı bulunmayan

[156] Wójtowicz, K., "Poland", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.732-733; Candan, K., "1989 Sonrası Doğu Bloku Ülkelerinde Demokratikleşme Süreci: Polonya Cumhuriyeti'nde Yarı-Başkanlık Sisteminin Dönüşümü", Karşılaştırmalı Hükûmet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi içinde, S. Gökçimen ed., Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Ankara, 2017, s.106-107, Erişim:29.04.2024, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/yari_baskanlik.pdf

[157] Wójtowicz, K., "Poland", s.733; Candan, K., "1989 Sonrası Doğu Bloku Ülkelerinde Demokratikleşme Süreci…", s.107-108,110; Gülener, S., "Anayasa Yapımında Yeni Bir Paradigma…", s.205.

Cumhurbaşkanlığı, hükûmet ve Anayasa Mahkemesi temsilcileri yer almakta idi. Anayasa Komisyonu, belli başlıklar üzerinde çalışan altı alt komisyon ile çalışmalarını sürdürmüştür. 1993-1996 yılları arasında değişen iktidarlar sebebiyle zaman zaman kesintiye uğrayan komisyon çalışmalarında siyasi partilerin, sendikaların, kiliselerin, akademisyenlerin ve çeşitli organizasyonların müzakerelere davet edildiği göze çarpmaktadır. 1997 Anayasası, Anayasa Komisyonunda yedi ayrı taslak üzerindeki müzakereler doğrultusunda olgunlaştırılmıştır. Bu yedi taslaktan biri Cumhurbaşkanına, bir diğeri Senatoya, dört tanesi siyasi parti gruplarına aitti. Bir taslak da 900 bin seçmenin imzasının bulunduğu bir sivil teklif idi. Bu müzakerelerde üzerinde yoğun tartışma gerçekleştirilen üç husus bulunmaktadır:

- Güçlü bir başkanlık ya da parlamenter sistem tercihi,
- Sosyal hakların kapsamı,
- Kilisenin fonksiyonu ve dinî özgürlükler.

Hükûmet sistemi olarak, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği ve zaman içinde güç dengesi hükûmet lehine değişen iki başlı yürütmenin var olduğu yarı-başkanlık sisteminin benimsendiği Polonya'da dinî özgürlükler konusunda ise Anayasada tarafları uzlaştıracak orta bir yol izlenmeye çalışılmıştır.[158]

Polonya Anayasası 1997'den günümüze sadece üç kez değişikliğe uğramıştır. 2001 yılında Anayasanın iki maddesinde yer alan iki farklı kelime hatasının düzeltmesi gerçekleştirilmiştir. 2006 değişikliği belirli şartlar halinde suçluların iadesine dair koşulları düzenlemekte iken 2009 değişikliği resen kovuşturulan bir suçtan ötürü haklarında kesinleşmiş yargı kararı bulunanların Temsilciler Meclisi (Sejm) ve Senato seçimlerinde seçilme hakkından mahrum kalmalarına ilişkindir.[159]

[158] Polonya 1997 Anayasası yapım süreci hakkında bkz. Candan, K., "1989 Sonrası Doğu Bloku Ülkelerinde Demokratikleşme Süreci…", s.109-110; Gülener, S., "Anayasa Yapımında Yeni Bir Paradigma…", s.206; Brandt, M., Cottrell, J., Ghai, Y. vd., Constitution-making and Reform: Options for the Process, s.346; Flanz, G.H., "The Republic of Poland: Introductory Note", 1997, Oxford Constitutional Law, s.1-2, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm158.document.1/law-ocw-cm158?rskey=0IvKnV&result=1&prd=OCW

[159] Ziemer, K., Das politische System Polens, Springer VS, Wiesbaden, 2013, s.28. ; Internetowy System Aktów Prawnych (ISAP), Obwieszczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 26 marca 2001 r. o sprostowaniu błędów., (Google Translate ve DeepL çeviri programları aracılığıyla Lehçe-İngilizce çevirisi esas alınan metin), Erişim:05.05.2024, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20010280 319/O/D20010319.pdf

Portekiz

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Portekiz Cumhuriyeti	**Yüzölçümü**	92.090 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	25.04.1976	**Nüfus**	10.207.177
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	12.08.2005	**Dil**	Portekizce (resmî dil), Mirandaca (resmî dil ancak yerel düzeyde konuşulmakta)
Yasama Organı	Cumhuriyet Meclisi	**Din**	%79,7 Roma Katolik, %2,2 Protestan, %2,5 diğer Hristiyan mezhepler, %1,1 Hristiyanlık harici din veya mezhepler, %14,5 hiçbiri
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Yarı-Başkanlık	**Etnik Yapı**	%95 Portekizli, %5 eski Portekiz kolonileri ve diğer yurt dışı doğumlular

12'nci yüzyılın ortalarına doğru bağımsızlığına kavuşan Portekiz, İber Yarımadası'nda 1267'de Müslümanlardan Batı Endülüs olarak da bilinen Algarve Bölgesini almış ve aşağı yukarı bugünkü sınırlarına kavuşmuştur. Krallık yönetimi altında coğrafi keşiflerde öncü konumda olan Portekiz yüzyıllar içinde büyük bir sömürge devleti haline gelmiştir. Ülkede ilk anayasal hareketler 19'uncu yüzyılda başlamıştır. Napolyon işgali sonrası, Fransızlar ile savaşmak üzere ülkeye gelen İngilizlerden 1820 yılında bir anayasal devrimle gücün tekrar ele alınmasını, seçilen bir Kurucu Meclisin kabul ettiği 1822 Anayasası ile başlayan anayasal monarşi dönemi takip etmiştir. Aynı tarihte Brezilya'nın bağımsızlığını ilan ederek Portekiz'den ayrılması ülkeyi zayıflatmıştır. Parlamenter rejim öngören 1826 Anayasal Şartı, 1828-1834 arası mutlakiyetçi eski rejimi yeniden kurma girişimine bağlı iç savaş dönemi ve 1838-1842 arası başka bir anayasa ile kesintiye uğramasına karşın 1910'a kadar yürürlükte kalmıştır.[160]

1910 Devrimi ile cumhuriyet rejimine geçilen Portekiz'de bu yönde kabul edilen liberal nitelikli 1911 Anayasası parlamenter sistem öngörmekte idi. Kısa süreli zayıf yönetimlerin olduğu bu dönem 1926 yılında yaşanan isyan sonrasında askerî rejimin idareyi devralması ile Salazar yönetiminde kabul edilen ve zaman içinde çeşitli değişiklikler yapılan 1933

[160] Sousa e Brito, J.D., "Portugal", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.740.

Anayasasıyla devam etmiştir. Anayasa temel olarak korporatist[161] sistem temelinde seçilmiş bir Meclis ile Cumhurbaşkanı tarafından -1959 değişiklikleri ile- doğrudan atanan üyelerden kurulu, yasa yapımına katılan bir Korporatif Meclis öngörmekte idi. Rejim gerçekte tek kişinin diktatörlüğüne dayanan, ağır bir sansür ve güçlü bir siyasi polisin bulunduğu tek parti sistemi idi. Nisan 1974'te şiddet olmaksızın gerçekleşen Devrim (Karanfil Devrimi) ile yeni bir Anayasanın onaylanmasına kadar sosyal, siyasi ve askerî karışıklığın var olduğu, eski sömürgelerin çoğunun bağımsızlığını kazandığı bir geçiş süreci yaşanmıştır.[162]

1974 Devrimi sonrasında demokratikleşme adımlarını atmak üzere ordu, bir yıl içinde seçimlerin yapılarak sivil demokratik yönetime geçiş sözü ile yönetimi devralmıştır. Gerilimin arttığı Devrim sonrasında ülkede bir iç savaşın çıkmasını önlemek amacıyla Mart 1975'te Devrim Konseyi tarafından atanan sekiz kişilik bir uzmanlar komitesinin hazırladığı ve Konsey ile beraber, Kurucu Meclis seçimlerine girmeyi amaçlayan 12 siyasi parti tarafından da imzalanan "Anayasal Pakt" aynı zamanda hazırlanacak olan anayasaya ilişkin hükümler de içermekte idi. Kurucu Meclis, Nisan 1975'te oluştuktan sonra, Haziran 1975 ile Nisan 1976 arasında devam eden anayasa yapım süreci, siyasi partilerin kendi anayasa taslaklarını sunması ve anayasanın metodolojisi ve yapısı üzerine bir tartışma ile başlamıştır. Anayasayı hazırlamakla görevli özel komisyonlar kurulması, bu komisyonların hazırlayacağı taslakların genel kurulda tartışılarak gözden geçirilmesi ve onaya sunulması kararlaştırılmıştır. Anayasanın taraflarca uzlaşma neticesinde kabul edilmesinde Kurucu Meclis dışında, Devrim Konseyi ile Mecliste bulunan siyasi partiler arasında Şubat 1976'da imzalanan ve daha sonra İkinci Anayasa Paktı halini alacak olan, bir uzlaşma taslağı hazırlamak üzere teknik bir komitenin görevlendirilmesi de kilit rol oynamıştır. Paktta yer alan hükümler Kurucu Meclis tarafından üzerinde

[161] Ekseriyetle Mussolini İtalyası ile özdeşleştirilen korporatizm kısaca toplumu ilgilendiren önemli iktisadi, sosyal ve siyasi kararların alınmasında, sadece devletin denetimindeki kurum ve kuruluşların söz sahibi olduğu, bireysel etkinlik ve demokratik katılımın olmadığı veya bireyin karar alma sürecine, kısmen de olsa ancak bu kurum ve kuruluşların aracılığıyla katılabildiği sosyal örgütlenme ve yapılanma biçimidir. Bkz. Seyyar, A., İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri, Değişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.584.

[162] Sousa e Brito, J.D., "Portugal", s.740-741.

ayrıca müzakere gerçekleştirilmeksizin Anayasanın onaylanmasından önceki üç ay içinde kabul edilmiştir.[163]

25 Nisan 1975'te Kurucu Meclis seçimlerinde çoğunluğu sağlayan ve liberal anayasa ve sosyal demokrasi ilkelerini ön plana çıkaran koalisyonun, Devrim Konseyi Başkanının temsil ettiği ordu ve diğer siyasi partiler ile uzlaşması neticesinde yeni Anayasa 2 Nisan 1976'da kabul edilmiş ve 25 Nisan 1976'da yürürlüğe girmiştir.[164]

1976 Anayasası günümüze kadar yedi kez değişikliğe uğramıştır. Öne çıkan bazı değişiklikler şunlardır:[165]

- 1976 Anayasası kabul edildikten sonra askerî konularda siyasi güç ve yasama gücü ile Anayasanın ihlalini denetim altında tutan Devrim Konseyinin devam ettirdiği bir geçiş süreci öngörülmüştür. Ancak, 1982 değişikliği ile Devrim Konseyi feshedilmiş, Anayasa Mahkemesi kurulmuş ve ordu sivil iradeye tabi hale gelmiştir.
- 1989 değişikliği ile AB lehine egemenlik yetkilerinin kısıtlanması ve (1974 Devrimi ile başlayan kamulaştırmanın geri döndürülemezliği ilkesi sona erdirilerek) kamu mallarının özelleştirilmesine izin verilmesi ile açık ekonomiye geçiş sağlanmıştır.
- 1992 ve 1997 değişiklikleri ile AB Antlaşmaları ve Maastricht ile Amsterdam Sözleşmelerinde yer alan ilkelere uyum sağlanmıştır. Bu değişiklikler ile ayrıca Parlamentonun münhasıran yasama yetkileri güçlendirilmiş ve vatandaşlara kanun teklif etme hakkı (yasama inisiyatifi) verilmiştir.
- 2004 değişikliği ile Madeira ve Azor Özerk bölgelerine kapsamlı siyasi ve idari yetki aktarımı gerçekleştirilmiştir.
- Son 2005 değişikliği ile AB bütünleşmesinin inşasına yönelik bir sözleşmenin onaylanması için referandum inisiyatifi tanıyan düzenleme yapılmıştır.

[163] Cabrita, E., "Local and Regional Governance in the Portuguese Constitution", TEPAV "Demokrasiye Geçiş Çağında Anayasa Yapmak" Konferansı Sunumu, Ankara, 19-21 Eylül, 2012, s.1, Erişim:29.04.2024, https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1348649165-5.Eduardo_Cabrita_nin_Sunumu.pdf; Thomashausen, A., "Güney Afrika'nın Siyasi Evriminde Anayasal İktidar ve Meşruluk", "Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim: Türkiye'de Anayasal Değişim Beklentileri" başlıklı Uluslararası Sempozyum, Ankara, 19-20 Mart 2010, s.124-125, Erişim:29.04.2024, http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/ayad-2010-383.pdf

[164] Sousa e Brito, J.D., "Portugal", s.741.

[165] Assembleia da República, "Constitutional revisions", Erişim:29.04.2024, https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Paginas/Constitutional-revisions.aspx; Sousa e Brito, J.D., "Portugal", s.741.

Romanya

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Romanya	**Yüzölçümü**	238.391 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	08.12.1991	**Nüfus**	18.148.155
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	29.10.2003	**Dil**	%91,6 Rumence (resmî dil), %6,3 Macarca, %1,2 Romanca, %0,7 diğer
Yasama Organı	Temsilciler Meclisi ve Senato	**Din**	%85,3 Rumen Ortodoksu, %3 Kalvinist, %2,5 Pentikostal, %4,5 Roma Katolik, %4,7 diğer
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet /Yarı-Başkanlık	**Etnik Yapı**	%89,3 Rumen, %6 Macar, %3,4 Roman, %0,3 Ukraynalı, %0,1 Alman, %0,9 diğer

Yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde kalan Romanya'da anayasal tarih anlamında 1859'da Eflak ve Boğdan'ın, Romanya Prensi Alexandru Ioan Cuza idaresinde birleşmesinden sonra Cuza öncülüğünde bir reform sürecinin başladığı görülmektedir. 1864'te Romanya'nın ilk anayasa belgesi olarak gösterilebilecek iki düzenleme (Cuza Kanunu ve Seçim Kanunu) kabul edilmiştir. Cuza Kanununa göre devlet güçleri hükümdar ile çift kamaralı Meclis tarafından kullanılmaktaydı. Cuza, 1866'da görevden ayrılmak zorunda kalmış ve yerine bir Alman Prensi atanarak aynı yıl yeni bir Anayasa kabul edilmiştir. Elli yıldan fazla yürürlükte kalan 1866 Anayasası ile yasama gücü yine çift kamaralı bir Meclis ve Kral tarafından ortak bir şekilde icra edilmekteydi. Yürütme gücü doğrudan Krala aitti. Bu süreçte önemli bir gelişme 1877'de verilen bağımsızlık savaşı ile Romanya'nın egemen bir devlet olarak tanınmasının sağlanmasıdır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya-Macaristan ve Rusya İmparatorluklarının dağılması ile Romanya'nın yeni bölgeler kazanması sonucunda yeni bir Anayasa ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Önceki düzenlemelere benzerlikler göstermesine karşın liberal eğilimli 1923 Anayasası, başta seçimler olmak üzere geniş hak ve özgürlükler tanıyan daha demokratik nitelikli bir Anayasa olarak görülmektedir.[166]

1938 yılına gelindiğinde ise zamanın koşulları doğrultusunda yasama ve yürütme güçlerinin Kralda toplandığı ve genel oy hakkının kaldırıldığı bir Anayasa yürürlüğe konulmuştur. 1940 yılında askıya alınan Anayasanın ardından 1944'te II. Dünya Savaşı yenilgisi sonrasında 1923

[166] Tanase, L.D., Pasoi, R., Dumitriu, I., "Romania", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.750-751.

Anayasası kısmen tekrar yürürlüğe girmiştir. 1947'de monarşi kaldırılarak cumhuriyet ilan edilmiş ve buna bağlı olarak 1923 Anayasası da kaldırılarak yerine 1948'de yeni bir Anayasa kabul edilmiştir. 1948 Anayasası Romanya'yı, halkın faşizm ve emperyalizme karşı mücadelesinden ortaya çıkan üniter, bağımsız ve egemen bir devlet olarak karakterize etmiştir. 1948-1952 arası Sovyet askerî işgalinin baskısı altında kalan Romanya'da 1952 ve 1965 Anayasaları ile komünist rejimin tek parti iktidarına uygun anayasalar kabul edilmiştir. Aralık 1989'da yaşanan devrim radikal bir anayasa reformunu tetiklemiş ve 1991 yılında günümüze kadar geçerliliğini koruyan yeni Anayasa referandum ile kabul edilmiştir.[167]

1989'da Nikolay Çavuşesku'nun infazı üzerine bazı muhalif gruplar ve Komünist Parti üyelerinden meydana gelen Ulusal Kurtuluş Cephesi (UKC) önderliğindeki yeni yönetim ile Romanya'da komünist sistem sonlanmış ve dönüşüm sürecinde ilk adımlardan birinin yeni bir anayasa yapımının olduğu açıklanmıştır. Anayasa yapımı için oluşturulacak Meclise ilişkin seçimlere kontrolü elinde tutan UKC'nin de katılacak olması muhaliflerce eleştirilmiş ve devamında UKC'ye benzer şekilde bir siyasi aktör olarak Geçici Ulusal Birlik Konseyi oluşturulmuştur. Fiilen Parlamento gibi faaliyet gösteren Konsey, Meclis ve Cumhurbaşkanı seçimlerine dair hukuki düzenlemeyi yapmıştır. Düzenleme ile anayasa yapımının hukuki alt yapısı oluşturulmuş olup Meclisin hem kurucu meclis hem de olağan yasama organı fonksiyonunu üstlenmesi kararlaştırılmıştır. Çok partili siyasi hayata geçişin sağlandığı bu dönemde Mayıs 1990'da Cumhurbaşkanı ve Parlamento seçimleri gerçekleştirilmiştir. Temmuz 1990'da Temsilciler Meclisi ve Senatonun kurucu meclis olarak Anayasa Komisyonu aracılığıyla başlayan çalışmaları çeşitli nedenlerle kesintiye uğramasına karşın nihayetinde ortaya çıkan metin 8 Aralık 1991'de halk oylaması ile kabul edilmiştir.[168]

1991 Anayasası günümüze kadar sadece bir kez, Ekim 2003'te kapsamlı değişikliğe uğramıştır. Anayasa değişikliğine ilişkin kanun 18-19 Ekim 2003'te gerçekleştirilen referandum ile onaylanmış ve 29 Ekim

[167] Tanase, L.D., Pasoi, R., Dumitriu, I., "Romania", s.750-751.

[168] Yücel, B., "Komünizm Sonrası Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerindeki Anayasacılık Hareketleri", s.679-680; Atar, Y., "Demokrasiye Geçiş Sürecindeki Ülkelerde Anayasal Değişme (Constitutional Change) ve Anayasal Dönüşüm (Constitutional Transformation)", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:7, S:1-2, 1999, s.205, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/262114; Senate of Romania, "Senate in the Romanian history – an honourable democratic tradition", Erişim:29.04.2024, https://www.senat.ro/default.aspx?Sel=442BA3CD-90E1-4FCE-AE5C-E59E2E45A1FD

2003'te Resmî Gazetede yayımlanarak geçerlilik kazanmıştır.[169] Değişikliklerden bazıları şu şekildedir:[170]

- AB temel düzenlemelerine uyum sağlanmış; Romanya vatandaşlarının AB Parlamentosuna seçme ve seçilme hakları düzenlenmiştir.
- Yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrılığı ve dengesine ilişkin ilkeler ortaya konulmuştur.
- Kamu görevlerine kadın ve erkeklerin eşit katılımı garanti edilmiştir.
- Bağımsız yargının teminatı olan Yüksek Hâkimler Konseyi güçlendirilmiş ve yapısına sivil toplum temsilcileri dâhil edilmiştir.
- Zorunlu askerlik hizmeti kaldırılmıştır.
- Özel mülkiyet koruma altına alınarak siyasi, sosyal, etnik, dinî ya da diğer sebeplerle varlıkların kamulaştırılması veya zorla kamu mülkiyetine aktarılması tam anlamıyla yasaklanmıştır.
- Ombudsmanın sistem içindeki fonksiyonu artırılmış ve görev süresi 4 yıldan 5 yıla çıkarılmıştır. Ombudsmana anayasaya aykırı bulduğu kanunları doğrudan Anayasa Mahkemesine götürme hakkı tanınmıştır.
- Vatandaşların yasama girişimi için gerekli olan imza sayısı 250 binden 100 bine düşürülmüştür.
- Senato adaylığı için yaş sınırı 33'e düşürülmüştür.
- Cumhurbaşkanının görev süresi 5 yıla çıkarılmış ve Cumhurbaşkanına kamu makamları arasındaki anayasal nitelikli adli ihtilafları çözmek üzere Anayasa Mahkemesine başvuru hakkı tanınmıştır.
- Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bir kanunun anayasaya aykırılığı kararını Parlamentonun geçersiz kılma yetkisi kaldırılmıştır.

[169] Parliament of Romania, "Constitution of Romania", Erişim:29.04.2024, https://cdep.ro/pls/dic/site2015.page?id=339&idl=2

[170] Parliament of Romania, "Major provisions of the Law for the revision of the Constitution of Romania", Erişim:29.04.2024, https://www.cdep.ro/pls/dic/site2015.page?id=336&idl=2

Rusya

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Rusya Federasyonu	**Yüzölçümü**	17.098.242 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	25.12.1993	**Nüfus**	140.820.810
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	03.07.2020	**Dil**	%85,7 Rusça (resmî dil), %3,2 Tatarca, %1 Çeçence, %10,1 diğer
Yasama Organı	Federal Parlamento (Devlet Duması ve Federasyon Konseyi)	**Din**[171]	%15-20 Rus Ortodoks, %10-15 Müslüman, %2 diğer Hristiyan mezhepleri
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Yarı-Başkanlık	**Etnik Yapı**[172]	%77,7 Rus, %3,7 Tatar, %1,4 Ukraynalı, %1,1 Başkurt, %1 Çuvaş, %1 Çeçen, %10,2 diğer, %3,9 belirtilmemiş

Rusların atası kabul edilen Slavlar antik çağlardan beri Avrupa'da bulunmaktadır. Kuruluşu 9'uncu yüzyıla kadar giden Rus Devleti'nde 15'inci yüzyıla gelindiğinde soyluların temsiliyle yumuşatılmış bir monarşi sistemi hâkim idi. 17'nci yüzyılda İmparatorluk haline gelen Rusya'da monarşi yönetiminde ancak 20'nci yüzyıl başlarında yasama yetkileri bulunan Devlet Duması ile başbakanlık makamlarının oluşturularak dönüşümün başladığı görülmektedir. Şubat 1917'de kargaşaya yol açan birtakım gelişmelerden sonra Çar ve hükûmet üyeleri tutuklanarak yerine Devlet Duması üyelerinden kurulu Geçici Hükûmet getirilmiştir (Şubat Devrimi). Geçici Hükûmet, Ekim 1917'de Lenin önderliğindeki Bolşeviklerin Devrimi ile sonlandırılmıştır (Ekim Devrimi). Ülkede idareyi tamamen ele geçiren Bolşevikler kendi kurumlarını oluşturmuşlardır. Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nde 1918'de kabul edilen Anayasa, sosyalist rejim çerçevesinde ve Komünist Parti liderliğinde işçi ve köylülerin sınıf egemenliğini vurgulamaktaydı. Sovyetler Birliği dağılana dek Rusya'da 1925, 1937 ve 1978 Anayasaları kabul edilmiştir. Benzer şekilde 1922'de kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) için de 1924, 1936 ve 1977 Anayasaları kabul edilmiştir. Diğer bir ifadeyle SSCB'nin ve Birlik içinde yer alan ülkelerin ayrı anayasaları bulunmaktaydı. Tüm Sovyet Anayasalarının tipik özelliği ise Komünist Partide gücün toplanması, Marksist

[171] Oranlar, ibadetini yerine getirenleri göstermekte olup Rusya'da dinî pratikleri yerine getirmeyen geniş bir inançlı ve inancı olmayan kesim bulunmaktadır.
[172] 2010 nüfus sayımında 200'e yakın ulusal ve/veya etnik grup belirtilmiştir.

ideoloji ve devlet ile toplumun uluslararası bağlamda kabul edilen farklılık ve etkileşiminin reddedilmesidir. 1990'da başlayan Sovyet toplumu ve Devleti'nin çöküş süreci SSCB'nin dağılması ile sonuçlanmıştır.[173]

SSCB anayasal tarihinde 1924 Anayasasında öngörülen Halkın Vekilleri Kongresi Stalin tarafından 1936 Anayasası ile kaldırılmıştı. Mihail Gorbaçov'un inisiyatifi ile 1989'da tekrar canlandırılan bu anayasal organ 2.250 üyeden oluşmaktaydı ve etkili bir şekilde çalışabilmek için kendi içinden 542 üyeli Yüksek Sovyet adlı bir organ oluşturmuştu. Yüksek Sovyet, Kongre birleşimde değilken onun yetkilerini kullanarak daimi yasama organı olarak görev yapmıştır. 1990 yılında da Gorbaçov SSCB Başkanlık Ofisini kurarak bu göreve seçilmiştir. SSCB'nin kurucu cumhuriyeti olan Rusya da buna benzer şekilde Mart 1990'da ilk çok adaylı seçimlerini gerçekleştirerek Rusya Halkın Vekilleri Kongresini; Kongre de kendi üyeleri arasından ve kendisine karşı sorumlu Yüksek Sovyet olarak adlandırılan organın üyelerini seçmiştir. Bu sistemde hükûmet, Yüksek Sovyete karşı sorumlu idi. Mart 1991'de gerçekleştirilen referanduma göre seçmenler Rusya Devlet Başkanlığının kurulmasını kararlaştırdıktan sonra Halkın Vekilleri Kongresi 1978 Anayasasında yasama ve yürütme erkini ayıran değişiklikleri yapmıştır. Buna göre Devlet Başkanı halk tarafından beş yıllık görev süresi için seçilecekti. Haziran 1991'de, daha önce Rusya Halkın Vekilleri Kongresi Başkanlığı yapmış olan Boris Yeltsin Devlet Başkanı olarak seçilmiştir. Yeltsin, 8 Aralık 1991'de Ukrayna ve Belarus mevkidaşları ile bir araya gelerek yayımladığı deklarasyonda SSCB'nin dağıldığını ve Bağımsız Devletler Topluluğunun[174] kurulduğunu açıklamıştır. 31 Aralık 1991'de Rusya topraklarındaki tüm Sovyet kurumları faaliyetlerini sonlandırmıştır.[175]

1993 yılında Yeltsin yeni bir anayasa taslağı için hazırlıklara başlamıştır. Yeltsin, Nisan 1993'te kendi taslağını sunmuş ve Haziran ayında bir Anayasa Konferansı düzenlenmesini önermiştir. Yeltsin'in önerisi Devlet Başkanına özellikle yasama alanında önemli yetkiler vermekteydi. Bu arada Kongre de 1990'dan beri ağır ilerleyen ayrıca bir anayasa taslağı üzerin-

[173] Peshin, N., "Russia", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.756-758.

[174] Resmî olarak 21 Aralık 1991'de kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), SSCB'nin yerini almıştır. Merkezi Minsk'te bulunan ve ilk başta 12 egemen devletin yer aldığı BDT'ye eski Sovyet cumhuriyetlerinden olan Litvanya, Letonya ve Estonya katılmamıştır. 2005'te Türkmenistan daimi üyelikten ortak üyeliğe geçiş yapmış; 2009'da Gürcistan ve 2014'te Ukrayna çeşitli sebeplerle BDT'den ayrılmıştır. BDT hakkında daha fazla bilgi için bkz. Britannica, "Commonwealth of Independent States", Erişim:29.04.2024, https://www.britannica.com/topic/Commonwealth-of-Independent-States

[175] Grote, R., "The Russian Federation: Introductory Note", 2014, Oxford Constitutional Law, s.1-2, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm874.document.1/law-ocw-cm874

de müzakereler yürütmekteydi. Yeltsin'in bu çıkışı ile Kongre çalışmalarını hızlandırmış ve Mayıs 1993'te Yüksek Sovyet Anayasa Komisyonu, Devlet Başkanına görece az yetkiler veren kendi taslağını sunmuştur. Yeltsin'in inisiyatifi ile Anayasa Konferansı 5 Haziran 1993'te bir araya gelmiştir. Toplam 762 üyeden oluşan geniş tabanlı Konferansta, (Kongre Anayasa Komisyonu da dâhil olmak üzere) Kongre temsilcileri, Devlet Başkanlığı ve hükûmet temsilcileri, federe unsurların temsilcileri, yerel yönetimler, siyasi partiler, ticaret birlikleri, dinî gruplar ve diğer sosyal organizasyonların temsilcileri yer almaktaydı. Konferans kendi içinde beş komisyon (diğer bir ifadeyle çalışma grubu) kurmuştur. En fazla siyasi tartışma Federal Organların Yetkileri ve Federasyonun Vatandaşları Komisyonlarında gerçekleşmiştir. Beş haftalık bir uzlaşma sürecinin ardından Yeltsin'in önerdiği taslak değiştirilerek kabul edilmiştir.[176]

Devlet Başkanı Yeltsin ile rakiplerinin domine ettiği Kongrenin uzlaşarak yeni bir anayasayı kabul etme ihtimali oldukça düşüktü. Bu iki ayrı taslağın bir arada yer aldığı siyasi krizde Yeltsin tek bir metin üzerinde uzlaşma sağlayacak her iki taraftan üyelerin yer aldığı bir çalışma grubunun oluşturulmasını ve Eylül ayı içinde tek bir metin üzerinde anlaşılmasını önermiştir. Bu sıralarda Yüksek Sovyet kabul ettiği bir kanun ile yeni Anayasanın kabulünü iki alternatifli koşula bağlamıştır: Ya Kongrenin kabulü ya da ülke çapında referandum ile tüm seçmenlerin salt çoğunluğu. Ayrıca 1978 Anayasasında Devlet Başkanının görevlerini azaltan bir dizi değişiklik önergesi de verilmiştir. Bu baskı altında Yeltsin Eylül 1993'te yasama organını devlet krizi çıkararak provokasyon yapmakla suçlamış ve Kongre ile Yüksek Sovyeti feshettiğini açıklamıştır. Bu organların yerine Aralık 1993'te seçimleri gerçekleşecek olan çift kamaralı Federal Meclis seçimlerini duyurmuştur.[177]

Bu siyasi kriz devam ederken diğer taraftan Kongre, Yeltsin'i görevden alan ve yardımcısını göreve atayan oylamayı gerçekleştirmiştir. Anayasa Mahkemesi de Devlet Başkanının bu kararlarına dair kararnamenin Anayasayı ihlal ettiği kararına varmış ve Parlamentoya, Devlet Başkanını azletmesi için çağrıda bulunmuştur. Yeltsin buna Eylül 1993'te, Haziran 1994'te gerçekleştirilecek Devlet Başkanlığı seçimlerini ilan ederek karşılık vermiştir. Yeltsin ile Kongre arasında devam eden gerilim İçişleri Bakanlığı ve ordunun Yeltsin lehinde devreye girmesi ile sonlanmıştır. Ekim

[176] Grote, R., "The Russian Federation: Introductory Note", s.3-4.

[177] Grote, R., "The Russian Federation: Introductory Note", s.4; McPherson, C.M., "Russia's 1993 Constitution: Rule of Law for Russia or Merely a Return to Autocracy", Hastings Constitutional Law Quarterly, C:27, S:1, Fall 1999, s.157, Erişim:29.04.2024, https://repository.uclawsf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1687&context=hastings_constitutional_law_quaterly

ve Kasım aylarında tekrar bir araya gelen Anayasa Konferansı mevcut siyasi gelişmelerin ışığında anayasa taslağını Devlet Başkanının yetkilerinin artırılması yönünde revize ederek taslağa son halini vermiştir. 12 Aralık 1993 tarihli halk oylamasında %54,8 katılım ve %41,57 hayır oyuna karşılık %58,43 evet oyuyla Anayasa kabul edilmiştir. Aynı gün modern Rusya tarihinin ilk Devlet Duması seçimleri gerçekleştirilmiştir. Rusya tarihinde yeni bir siyasi dönemi açan Anayasa, 25 Aralık 1993'te Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.[178]

1993 Anayasasında günümüze kadar yapılan değişiklikler içinde öne çıkan bazıları şunlardır:[179]

- 30 Aralık 2008 değişikliği ile Devlet Başkanının görev süresi 4 yıldan 6 yıla, Devlet Duması üyelerinin görev süresi de 4 yıldan 5 yıla çıkarılmıştır. Aynı değişiklik ile ayrıca hükûmetin, Devlet Dumasına yıllık rapor sunması öngörülmüştür.
- 5 Şubat 2014 değişikliği ile yargı sistemi değiştirilmiştir.
- 21 Temmuz 2014'te Federasyon Konseyinin oluşumu değiştirilmiştir.
- Rusya Federasyonu'nun bileşimi değiştirilerek Mart 2014 itibarıyla Kırım Cumhuriyeti ve federal öneme sahip Sivastopol kenti Federasyona dâhil edilmiştir.[180]
- En son Haziran 2020'de anayasa değişikliği bir nevi halk oylaması (*national vote*) ile kabul edilmiştir. Buna göre Anayasada toplam 42 madde yeniden yazılmış veya bu maddelere eklentiler yapılmıştır. Değişiklikler arasında Rusya Devlet Başkanı Putin'e 2036'ya kadar başkanlık görevini yerine getirme imkânı sağlayan hükümler ve Devlet Başkanının fonksiyonunun diğer anayasal organlar karşısında artırılması öne çıkmakta olup tüm değişiklikler beş kümede toplanabilir: Rusya politikası (Cumhurbaşkanlığı, Cumhurbaşkanı ve devletin organları arasındaki ilişkiler ve bürokrasi), uluslararası antlaşmaların uygulanması, Rusya'da yaşayan Ortodoks Rusların dışındaki halk ve etnik grupların hakları, kamusal alanın dışında kalan özel alanın düzenlenmesi ile çocuk ve gençlerin eğitim ve terbiyesi, egemenlik ve ülkesel bütünlüğün korunmasıyla ilgili maddede yer alan tarihsel hafızanın korunması.

---

178 Grote, R., "The Russian Federation: Introductory Note", s.4-5; Peshin, N., "Russia", s.758; The State Duma, "Constitution of the Russian Federation", 17.10.2018, Erişim:29.04.2024, http://duma.gov.ru/en/news/28429/

179 The State Duma, "Constitution of the Russian Federation"; 2020 Anayasa değişikliklerine ilişkin ayrıntılar için bkz. Tuncel, T.K., "Rusya Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler", Avrasya İncelemeleri Merkezi, 07.07.2020, Erişim:29.04.2024, https://avim.org.tr/tr/Analiz/RUSYA-ANAYASASI-NDA-YAPILAN-DEGISIKLIKLER

180 Türkiye Cumhuriyeti, Kırım ve Sivastopol'un Rusya Federasyonu tarafından ilhakını tanımamaktadır. Rusya'nın idari birimleri için bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Rusya Federasyonu'nun Siyasi Görünümü", Erişim:29.04.2024, http://www.mfa.gov.tr/rusya-siyasi-gorunumu.tr.mfa

Yunanistan

Genel Bilgi			
Ülkenin Resmî Adı	Yunanistan Cumhuriyeti	**Yüzölçümü**	131.957 km^2
Anayasanın Yürürlüğe Giriş Tarihi	11.06.1975	**Nüfus**	10.461.091
Anayasada Son Değişiklik Tarihi	28.11.2019	**Dil**	%99 Yunanca (resmî dil), %1 diğer (İngilizce ve Fransızca)
Yasama Organı	Yunanistan Parlamentosu	**Din**	%81-90 Rum Ortodoks, %2 Müslüman, %3 diğer, %4-15 hiçbiri, %1 belirtilmemiş
Yönetim Şekli / Hükûmet Sistemi	Cumhuriyet / Parlamenter	**Etnik Yapı**[181]	%91,6 Yunan, %4,4 Arnavut, %4 diğer

Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak 1830 Londra Protokolü ile bağımsızlığını kazanan Yunanistan'da ulusal düzeyde ilk Anayasa 1821'de başlayan Yunan İsyanı (Bağımsızlık Savaşı) sırasında I. Ulusal Meclis tarafından 1822 yılında kabul edilmiştir. 1823 yılında değişikliğe uğrayan Anayasa 1827 yılında yeni bir Anayasa ile değiştirilmiştir. İlk anayasalar 18'inci yüzyıl sonu Fransız ve Amerikan siyasi düşüncelerinden etkilenmiş; demokratik ve liberal nitelikli düzenlemelerdi. Bağımsızlık sonrası monarşi temelinde bir devlet yapılanması oluşturan Yunanistan'da kabul edilen ABD Anayasasına benzer 1832 Anayasası ise uygulanma imkânı bulamadı. Daha sonra 1844 Anayasası, güçler ayrılığını öngörmekle beraber Kralın otoritesini vurgulayan monarşi sistemini devam ettirmiştir. Nihayet 1864 Anayasasıyla, 1831 Belçika ile 1849 Danimarka Anayasalarından etkilenilerek Kralın gücü sınırlanmış, temel haklar genişletilmiş ve yargı bağımsızlığı vurgulanmıştır.[182]

1864 Anayasası, 1911'de Elefterios Venizelos iktidarında insan haklarını korumayı güçlendiren, hukukun üstünlüğünü ve kurumsal modernizasyonu pekiştiren hükümlerle değişikliğe uğramış ve yerini, 1922'de monarşi kaldırıldıktan ve cumhuriyet ilan edildikten sonra 1927 Anayasasına bırakmıştır. 1935 yılında gerçekleşen darbe sonrasında 1936'da Anayasa

[181] Veriler, vatandaşlık üzerindendir; Yunanistan etnisiteye ilişkin veri toplamamaktadır.

[182] Spyropoulos, P., "Greece", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007, s.351-352; Hellenic Parliament, "Constitutional History", Erişim:29.04.2024, https://www.hellenicparliament.gr/en/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagmatiki-Istoria/

askıya alınmıştır. II. Dünya Savaşı bitiminde Yunanistan'ın bağımsızlığa kavuşması sonrasında iç savaş nedeniyle ancak 1952 yılında 1864 ve 1911 Anayasalarına benzer yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Bu anayasa ile parlamentarizm kurumsallaştırılmıştır. Ancak 1967-1974 yılları arası askerî cunta yönetimi altındaki Yunanistan'da 1952 Anayasası yürürlükten kaldırılmış ve 1968 ile 1973 yıllarında iki ayrı Anayasa kabul edilmiştir. 1974'te demokrasiye tekrar dönülen Yunanistan'da Geçici Hükûmetin inisiyatifiyle Krala atıfta bulunan maddeler haricinde 1952 Anayasası tekrar yürürlüğe girmiştir. Cunta yönetiminin sona ermesini takiben ilk serbest seçimler Kasım 1974'te yapılmıştır. Aralık 1974'te ise yönetim şekli (monarşi-cumhuriyet) ve üç ay içinde Meclisin yeni bir anayasayı kabul etmesine dair referandum gerçekleştirilmiştir. Referandum sonucunda halkın %69,18 oyuyla cumhuriyet kabul edilmiştir. Referandum sonucuna göre anayasayı hazırlayıp kabul etme yetkisini üzerine alan Meclis 1975 yılında, uzatılan süre çerçevesinde yaklaşık altı ay içinde, günümüze kadar varlığını koruyan, güçler ayrılığı ve parlamentarizmi vurgulayan insan haklarına saygılı modern bir anayasayı kabul etmiştir.[183]

1974 seçimleri sonrasında oluşan Meclis, yeni anayasa hazırlıklarına Anayasa Komisyonu aracılığıyla başlamıştır. Komisyon çalışmalarını iki alt komisyon ile sürdürmüştür. Anayasa müzakereleri üç aşamada gerçekleştirilmiştir: Alt komisyonda olgunlaştırılan taslak metin, komisyonda ele alındıktan sonra genel kurulda görüşülmüştür. 1975 Anayasası taslağı hazırlanırken temel olarak 1927 ve 1952 Anayasaları ile 1963 yılındaki revizyon önerileri dikkate alınmıştır. Anayasa taslağının çoğu başlığında siyasi partiler arasında uzlaşma sağlanmış olsa da müzakerelerin sonuna doğru genel kurul aşamasında özellikle Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerine ilişkin hususlardaki çekinceleri ve Mecliste çoğunluğu oluşturan iktidar partisinin (Karamanlis Hükûmeti) tüm süreci domine etmesi sebepleriyle görüşmelerden çekilen siyasi partiler olmuştur. Ayrıca kabul edilen Anayasada birçok madde 1949 Almanya Anayasası ile 1958 Fransız Anayasasından izler taşımaktadır.[184]

[183] Spyropoulos, P., "Greece", s.351-352; Hellenic Parliament, "Constitutional History"; Fatouros A.A., "International Law in the New Greek Constitution", The American Journal of International Law, C:70, S:3, Temmuz 1976, s.492, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://www.jstor.org/stable/2200137?seq=1

[184] Hellenic Parliament, "Constitutional History"; Fatouros, A.A., "International Law in the New Greek Constitution", s.492-493.

Yunanistan Anayasası günümüze değin 1986, 2001, 2008 ve 2019 yıllarında olmak üzere dört kez değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler kısaca aşağıdaki şekildedir:[185]

- 1986 değişikliği ile Cumhurbaşkanının yetkileri azaltılmıştır. Parlamenter hükûmet sistemi vurgulanarak Cumhurbaşkanlığı makamı sembolik yetkilere sahip devletin başı olarak nitelendirilmiştir.
- 2001 yılında kapsamlı değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Toplam 79 maddede yapılan değişiklikler arasında temel hakların kapsamının genişletilmesi, siyasi şeffaflığa dair yeni kuralların getirilmesi, yasama sürecinin sadeleştirilmesi, Yüksek Mahkeme içtihatlarına göre milletvekilliğinin sona ermesi ve milletvekilliği göreviyle uyuşmazlıklara dair hükümlerin revizyonu ve bağımsız kuruluşlara anayasal statü kazandırılması dikkat çekmektedir.
- 2008 yılı değişiklikleri ile adalar ve dağlık alanların kalkındırılmasına dair önlemler konusunda merkezî yönetim özel sorumluluk üstlenmiştir. Ayrıca bir yandan Parlamentonun bütçenin uygulanmasına dair gözetimine ilişkin özel bir süreç sisteme dâhil edilirken diğer yandan Parlamentoya belli koşulların gerçekleşmesi halinde bütçede değişiklik önerme hakkı tanınmıştır.
- Yunan anayasal sisteminde anayasa değişiklikleri iki aşamalı olup, ilk aşamada öncelikle revizyona gerek olup olmadığı bir Parlamento kararı ile tespit edilir. Gerekli çoğunluk doğrultusunda karar alınır ise bir sonraki yasama döneminde yine Anayasada öngörülen gerekli çoğunluk ile önceki dönemde alınan karar özel bir Parlamento kararı ile kabul edilir. Kasım 2019'da bu şekilde bir önceki dönemde kabul edilen bazı değişiklik kararları kabul edilmiştir. Anayasadaki toplam 28 maddeyi ilgilendiren değişiklikler ile yurt dışında yaşayan Yunan vatandaşlarına ikamet ettikleri yerden oy kullanma inisiyatifi tanınmış, Parlamentonun, Anayasada belirtilen prosedür doğrultusunda Cumhurbaşkanını üçüncü tur oylamada da seçememesi halinde dağılmasına dair hüküm kaldırılmış ve bakanlara dokunulmazlık sağlayan hükümde değişiklik yapılmıştır. Ayrıca milletvekilleri artık cezai suçlardan ötürü dokunulmazlık hakkına sahip olmayacaktır. Diğer bir hüküm ile Başkanlar Konferansı aracılığıyla bağımsız kuruluşlara üye seçiminde gerekli olan oy oranı beşte dörtten beşte üçe düşürülmüştür. Öne çıkan bir başka değişiklik ise vatandaşlara 500 bin imza karşılığında belli konular hariç olmak üzere her yasama döneminde en fazla iki kanun teklifi sunma hakkı tanınmasıdır. Son olarak, ailelerin asgari bir gelire sahip olmasının anayasal güvence altına alınması dikkat çekmektedir.

[185] Hellenic Parliament, "Constitutional History"; Spyropoulos, P., "Greece", s.352; Kathimerini Newspaper, "Parliament completes constitutional revision approving nine changes", 25.11.2019, Erişim:29.04.2024, https://www.ekathimerini.com/news/246837/parliament-completes-constitutional-revision-approving-nine-changes/

Sonuç

18'inci yüzyıl sonlarında ABD ve Fransa'da başlayan yazılı anayasa geleneği 19 ve 20'nci yüzyıllar içinde başta Avrupa devletleri olmak üzere çoğu devlet tarafından benimsenmiştir. Bu süreçte çeşitli nedenlerle asli kurucu iktidarın ortaya çıkarak yeni bir anayasa hazırladığı görülmektedir. Asli kurucu iktidar, monarşik yöntem doğrultusunda ferman veya misak şeklinde ya da demokratik yöntem doğrultusunda kurucu meclis aracılığıyla veya kurucu referandum ile anayasal düzenlemeyi hayata geçirmektedir. Tali kurucu iktidar ise ilgili anayasalarda öngörülen şekilde anayasayı değiştirme iktidarıdır.

Çalışma kapsamında ele alınan 23 ülke içinde yürürlükteki en eski anayasa ABD'de (1789), en yeni anayasa ise Macaristan'da (2012) bulunmaktadır. Çoğu ülke günümüze değin anayasa yapımı konusunda çeşitli deneyimlere sahip olsa da bazı ülkelerde asli kurucu iktidar sadece bir kez (ABD, Belçika, Güney Kore, Hollanda) ortaya çıkmıştır.

Ülkelerin çoğu anayasal düzeyde tek bir düzenlemeye sahip iken Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Fransa ve İtalya'da birden fazla düzenlemenin anayasal değerinin bulunduğu görülmektedir. Benzer durum 2000 yılına kadar Finlandiya için de geçerli iken yürürlükteki Anayasa ile bu düzenlemeler tek bir metinde toplanmıştır.

Ülke örnekleri ışığında anayasaların yapım sürecinde bir kurucu meclisin varlığı göze çarpmaktadır. Bu kurucu meclislerden bazıları sadece anayasayı hazırlama ve kabul etmek ile görevli iken (ABD, Almanya ve Güney Kore gibi) bazıları bunun yanında olağan yasama organı fonksiyonunu da üstlenmiştir (Avusturya, Brezilya ve Romanya gibi). Kurucu referandum mekanizmasının bazı ülkelerde işletildiği (Estonya, İrlanda, İspanya, Polonya ve Rusya gibi) ve ayrıksı örnek olarak Fransa'da dönemin şartları gereği alınan bir kararla hükûmetin kurucu meclis niteliği kazanarak hazırladığı anayasanın Danıştay onayından sonra referanduma sunulduğu görülmektedir. Fransa'ya benzer bir uygulama olarak ayrıca Güney Afrika örneğinde anayasa yapım sürecinde kurucu meclis tarafından hazırlanan anayasanın Anayasa Mahkemesince onaylanması gösterilebilir.

Ele alınan ülkelerde genel olarak anayasa taslağının, bir kurucu meclis içinde veya dışında başta parlamenterler olmak üzere hukukçular, siyasetçiler veya bürokratların bu konuya özgülenmiş komisyon, alt komisyonlar veya kurullarda bir araya gelerek olgunlaştırıldığı görülmektedir. Anayasa taslağına son hali verildikten sonra ise metin, ya sunulan meclis-

te üzerinde müzakere ve oylamalar gerçekleştirilmek suretiyle kabul edilerek geçerli hale gelmekte ya da bir referandum sonrasında yürürlüğe girebilmektedir. Burada farklı bir örnek olarak karşımıza çıkan Rusya'da, siyasi konjonktür ve aktörlerin tutumu nedeniyle geniş tabanlı bir Anayasa Konferansında olgunlaştırılan anayasa metninin Parlamentoda müzakere ve oylama süreçleri gerçekleştirilemeden doğrudan referanduma götürülerek kabul edildiği bir süreç yaşanmıştır.

Anayasa yapım sürecinde bazı başlıkların taraflar arasında çekişmeye yol açtığı, uzlaşmanın güçlükle gerçekleştiği görülmektedir. Yasama organında temsil bakımından eyaletler arası anlaşmazlık (ABD), federasyon ile eyaletler arası yetki dağılımı (Almanya, Avusturya), hükûmet şekli (Brezilya, Estonya, Güney Kore ve Polonya), cumhurbaşkanının seçimi (Avusturya), cumhurbaşkanının görev ve yetkileri (Rusya ve Yunanistan) ve dinî konular (İrlanda ve Polonya) bu çekişmeli başlıklara örnek olarak gösterilebilir. Hatta Brezilya örneğinde yürürlüğe giren Anayasaya eklenen bir geçici hüküm ile yönetim şeklinin daha sonra gerçekleştirilecek bir halk oylamasıyla kararlaştırılacağı tespit edilmiştir. Bunların içinde Rusya örneğinde anayasal dönüşümün, anayasal kurumlar arasında ortaya çıkan şiddetli çekişmeler nedeniyle zorlu bir süreç takip ettiği ve güçlükle gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir.

Anayasa yapım sürecinde ülkeler arasında dikkat çekici farklılıklardan bir diğeri vatandaşların katılımıdır. Brezilya ve Güney Afrika gibi ülkelerde çeşitli katılım mekanizmaları ile vatandaşlar anayasa yapımına dâhil edilmiştir. Bunun karşısında Macaristan örneğinde anayasa yapım sürecinin hızlandırılmış bir şekilde gerçekleştirilerek vatandaşların dâhil edilmediği ve yeterli düzeyde müzakere gerçekleştirilmediği görülmektedir.

Ülkelerin gerçekleştirdiği anayasa değişikliklerine nicelik açısından bakılacak olursa; bir yanda Romanya (1 kez), Polonya ve İspanya (3'er kez), Yunanistan (4 kez), Estonya (5 kez) gibi görece az sayıda değişiklik yapan ülkeler bulunmakta iken diğer yanda Brezilya (132 kez) ve Almanya (67 kez) gibi çok sayıda değişiklik gerçekleştiren ülkeler bulunmaktadır. Önem açısından bakılacak olursa; 1865 yılı değişikliği ile ABD'de kölelliğin kaldırılması, 1990 ve 1994 değişiklikleri ile iki Almanya'nın birleşmesi, 1993 değişikliği ile Belçika'nın üniter yapıdan federal yapıya geçmesi, 2020 değişikliği ile İtalya'da Temsilciler Meclisi ve Senato üye sayısının düşürülmesi, Güney Kore'de hükûmet sistemi ve Devlet Başkanının görev süresine dair muhtelif anayasa değişiklikleri, etkileri açısından kayda değer gelişmelerdir. Dikkat çekici istisnai bir örnek olarak Danimarka pratiğinde, 1849 yılında kabul edilen Anayasanın temel düzeyde korunduğu ve en son yürürlüğe giren ve günümüze kadar değişikliğe uğramayan

1953 Anayasası dâhil olmak üzere yalnızca dört değişiklikle istikrarlı bir metin olma özelliği taşıdığı görülmektedir.

Ülkelerin anayasa yapım deneyimlerine genel olarak bakıldığında, her ülkenin farklı siyasi konjonktür ve şartları çerçevesinde tarafların uzlaşmasının belli bir prosedür takip ettiği ve değişik ölçülerde vatandaş katılımının da sağlandığı, hassas ve zorlu bir süreç karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde yürürlükteki anayasaların zamanın koşullarına ve ihtiyaçlara göre değiştirilmesinde bazı ülkelerde teknik birkaç düzeltme yeterli olurken bazı ülkelerde ise çok sayıda ve önemli ölçüde değişiklik gerçekleştirilebilmektedir.

Tablo: Ülke Anayasalarının Sistematiğine İlişkin Hususlar

Ülke Anayasası Orijinal Adı[186]	Başlangıç	Kısım	Md. S.	Ek Md./ Hükümler	Geçici-Diğer-Nihai-Genel Md./Hükümler	Numaralandırma[187]	Diğer Hususlar
ABD Anayasası	yok	yok	7[188]	yok	yok	roma rakamı ile numaralandırma (değişiklik maddeleri dâhil)	anayasa maddelerinden sonra gelen 27 değişiklik maddesi metne dâhil
Almanya Federal Cumhuriyeti Temel Yasası	var	11	146	yok	var	sayma sayıları ile numaralandırma; muhtelif maddeler alfabetik sıralama ile devam ettirilmekte	geçici ve nihai hükümler madde sayısına dâhil; 1919 Weimar Anayasasının geçerliliği devam eden 136-139 ve 141. maddeleri anayasaya işlenmiş
Avusturya Federal Anayasa Kanunu	yok	10	152	var (1 ek)	var	sayma sayıları ile numaralandırma; muhtelif maddeler alfabetik sıralama ile devam ettirilmekte	geçici ve nihai hükümler madde sayısına dâhil
Belçika Anayasası	yok	9	198	yok	var	sayma sayıları ile numaralandırma; muhtelif maddelere eklenen latince ifadeler ("bis" ve "ter")[189] ile madde devam ettirilmekte	maddeler içinde geçici hükümler bulunabilmekte; nihai hükümler madde sayısına dâhil değil

[186] Ülke anayasası orijinal adlarının Türkçe çevirisi kullanılmıştır.

[187] Numaralandırma sistematiğinde sadece maddelere ilişkin numaralandırma ele alınmış olup kısım ve bölüm adları gibi anayasayı oluşturan diğer parçaların numaralandırılmasına girilmemiştir.

[188] ABD Anayasası temel olarak 7 madde (Article) ve Anayasanın sonuna eklenen 27 değişiklikten (Amendment) oluşmaktadır. ABD Anayasa maddeleri geniş bir hüküm kümesini içerdiğinden bu "madde" terimi yerine "bölüm" ya da "kısım" terimlerini de kullanmak mümkündür.

[189] Türk kanun yazım sistematiğinde bulunmayan ve mükerrer madde olarak da nitelendirilen ilgili ifadelerin Avrupa Komisyonunun İngilizce yazım rehberinde alfabetik sıra ile dönüştürülebileceği ("Article 1 bis" yerine "Article 1a" ve "Article 1 ter" yerine "Article 1b") belirtilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. European Commission, English Style Guide, April 2021, s.117, Erişim:29.04.2024, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/styleguide_english_dgt_en.pdf

Ülke Anayasası Orijinal Adı[186]	Başlangıç	Kısım	Md. S.	Ek Md./ Hükümler	Geçici-Diğer-Nihai-Genel Md./Hükümler	Numaralandırma[187]	Diğer Hususlar
Brezilya Federatif Cumhuriyeti Anayasası	var	9	250	yok	var	sayma sayıları ile numaralandırma; muhtelif maddeler alfabetik sıralama ile devam ettirilmekte	geçici hükümler anayasal kanun olarak ayrıca düzenlenmiştir.
Bulgaristan Cumhuriyeti Anayasası	var	10	169	yok	var	sayma sayıları ile numaralandırma; muhtelif maddeler alfabetik sıralama ile devam ettirilmekte	geçici ve nihai hükümler madde sayısına dâhil değil
Çek Cumhuriyeti Anayasası	var	8	113	yok	var	sayma sayıları ile numaralandırma	geçici ve nihai hükümler madde sayısına dâhil
Danimarka Anayasal Kanunu	yok	11	89	yok	yok	sayma sayıları ile numaralandırma	yok
Estonya Cumhuriyeti Anayasası	var	15	168	yok	yok	sayma sayıları ile numaralandırma	yok
Finlandiya Anayasası	yok	13	131	yok	var	sayma sayıları ile numaralandırma	nihai hükümler madde sayısına dâhil
Fransa 4 Ekim 1958 Anayasası	var	16	89	yok	yok	sayma sayıları ile numaralandırma; muhtelif maddeler sayma sayıları ile devam ettirilmekte	yok
Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası	var	14	243	var (7 ek)	var	sayma sayıları ile numaralandırma	genel hükümler madde sayısına dâhil
Kore Cumhuriyeti Anayasası	var	10	130	var (1 ek)	yok	sayma sayıları ile numaralandırma	yok

Ülke Anayasası Orijinal Adı[186]	Başlangıç	Kısım	Md. S.	Ek Md./ Hükümler	Geçici-Diğer-Nihai-Genel Md./Hükümler	Numaralandırma[187]	Diğer Hususlar
Hollanda Krallığı 2023 Anayasası	yok	8	142	var	yok	sayma sayıları ile numaralandırma; muhtelif maddeler alfabetik sıralama ile devam ettirilmekte	anayasanın sonunda 1972 ve 1983 tarihli metinlerden yürürlükte olan iki madde bulunmakta
İrlanda Anayasası	var	yok	50	yok	yok	sayma sayıları ile numaralandırma; muhtelif maddeler alfabetik sıralama ile devam ettirilmekte	anayasa "Tanrının Zaferi ve İrlanda'nın Onuru İçin" ifadesi ile sonlanmakta[190]
İspanya Anayasası	var	10	169	var	var	sayma sayıları ile numaralandırma	ek hükümler ve geçici hükümler madde numarasına dâhil değil; anayasanın sonunda sırasıyla yürürlükten kaldırılan düzenlemeler ve nihai hüküm yer almaktadır.
İtalya Cumhuriyeti Anayasası	yok	2	139	yok	var	sayma sayıları ile numaralandırma	anayasa 2 temel kısma ayrılmakla beraber temel haklar başlığı bunların dışında ilk 12 maddede ayrıca düzenlenmiş; geçici ve nihai hükümler madde sayısına dâhil değil

[190] İfadenin orijinali Anayasanın İngilizce çevirisinde de İrlandaca "Dochum Glóire Dé agus Onóra na hÉireann" şeklinde yer almaktadır.

Ülke Anayasası Orijinal Adı[186]	Başlangıç	Kısım	Md. S.	Ek Md./ Hükümler	Geçici-Diğer-Nihai-Genel Md./Hükümler	Numaralandırma[187]	Diğer Hususlar
Macaristan Temel Yasası	var	yok	56	yok	var	ilk bölüm "Kuruluş" harf, devam eden "Özgürlük ve Sorumluluk" başlıklı bölüm roma rakamı, daha sonraki bölümler sayma sayıları ile numaralandırma; muhtelif maddelere eklenen harfler ile madde devam ettirilmekte	anayasa, başlangıç niteliğinde bir "ulusal beyan" ile başlamadan önce "Tanrı Macarları korusun" girişi yer almakta; ülkenin bayrağı ve arması görsel olarak anayasaya işlenmiş; nihai ve diğer hükümler madde sayısına dâhil değil; anayasa "Barış, Özgürlük ve Birlik Her Daim Var Olsun" ifadesi ile sonlanmakta
Polonya Cumhuriyeti Anayasası	var	13	243	yok	var	sayma sayıları ile numaralandırma	nihai ve geçici hükümler madde sayısına dâhil
Portekiz Cumhuriyeti Anayasası	var	4	296	yok	var	sayma sayıları ile numaralandırma	başlangıçtan sonra başlayan temel prensipler başlıklı bölüm kısımlara dâhil değil; nihai ve geçici hükümler madde sayısına dâhil
Romanya Anayasası	yok	8	156	yok	var	sayma sayıları ile numaralandırma	nihai ve geçici hükümler madde numarasına dâhil
Rusya Federasyonu Anayasası	var	2	137	yok	var	sayma sayıları ile numaralandırma; muhtelif maddeler üslü sayılar ile devam ettirilmekte	nihai ve geçici hükümler madde numarasına dâhil değil
Yunanistan Anayasası	yok	4	120	yok	var	sayma sayıları ile numaralandırma; muhtelif maddeler alfabetik sıralama ile devam ettirilmekte	anayasa "Bölünmez ve Özleri Aynı Olan Kutsal Üçlü Adına" sözü ile başlamakta; geçici ve nihai hükümler madde numarasına dâhil

ANAYASALARIN BAŞLANGIÇ KISIMLARI

Meltem DOĞAN*

Giriş

Anayasalar, dayandıkları siyasi, ekonomik ve sosyal ilkeler ışığında kişi hak ve özgürlüklerini, devlet organlarının örgütlenişini ve devlet ile vatandaş arasındaki ilişkiyi düzenleyen kanunlardır. Anayasalara başlangıç metinleri eklenerek sistemin üzerine inşa edildiği felsefenin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu açıdan başlangıç metninde sıralanan ve vurgulanan hedefler, değerler ve idealler devletten devlete farklılaşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde anayasalarda başlangıç kısmının kavramsal değerlendirmesine ve tarihsel gelişimine kısaca değinilerek, anayasaya giriş sebeplerinden bahsedilmiştir. Başlangıç metninin hukuki bir nitelik taşıyıp taşımadığı bu bölümde ele alınan bir diğer konudur.

İkinci bölümde, çalışmanın konusunu teşkil eden ülke anayasalarının başlangıç kısımları incelenerek, öne çıkan kavramlar ve özellikler aktarılmıştır. Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç, İtalya[1] ve Romanya Anayasalarının başlangıç bölümleri bulunmadığından, bu anayasalar çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Sonuç bölümünde ise incelenen başlangıç metinleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

* Yasama Uzmanı

1 İtalya Anayasasının başlangıç kısmı yoktur. Ancak Anayasa metni, Anayasanın, Kurucu Meclisin 22 Aralık 1947 tarihli oturumunda müzakere edilerek kabul edildiğinin Geçici Devlet Başkanı tarafından ilan edildiğini ifade eden cümle ile başlamaktadır.

Anayasalarda Başlangıç Kısımları: Kavramsal ve Tarihsel Değerlendirme

Anayasaların başlangıç kısımları, anayasanın dayandığı temel felsefeyi ve ideolojik prensipleri ortaya koyan,[1] anayasanın yapılış sebeplerini açıklayan,[2] edebi bir üslupla yazılmış, "en ulusal ve en özel"[3] metinlerdir. Tanör ve Yüzbaşıoğlu'na göre "başlangıç", anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkelerin belirtildiği bölümdür.[4] Başlangıç kısımlarının bir diğer özelliği; "siyasi bir topluluğun özlemlerinin ifade edildiği"[5], "tarihsel bir anlatıya sahip"[6], "toplumu bir arada tutan kolektivite bağının temel unsurlarını açıklayan"[7] metinler olmalarıdır.

Anayasalara başlangıç kısmı konulması geleneği 1787 tarihli ABD Anayasası ile başlamıştır. Amerikan Anayasasının "Biz Birleşik Devletler halkı" cümlesi ile başlayan başlangıç kısmının diğer ülkelerin anayasaları üzerinde önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Avrupa ülkelerinde ise ilk defa 1791'de Polonya ve Fransa Anayasalarında başlangıç kısmı yer almıştır. Bu geleneği 1853 tarihinde Arjantin Anayasası, 1867'de Kanada Anayasası ve 1886'da Kolombiya Anayasası takip etmiştir. 1919'da Finlandiya ve aynı tarihli Weimar Anayasası (Almanya), 1937 tarihli İrlanda Anayasası ve 1946 Japonya Anayasası, başlangıç kısmı olan ilk anayasalara örnek olarak gösterilebilir.[8]

Anayasalara başlangıç kısmının konulmasının teamül haline dönüşmesi II. Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır. Bu dönemde yapılan anayasalarda egemenliğin halka ait olduğu belirtilse de, anayasa yapma yet-

---

1 Tunaya, T.Z., Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980, s.112; Özbudun, E., Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 2002, s.71.

2 Özbudun, E., Türk Anayasa Hukuku, s.71.

3 Atar, Y., Türk Anayasa Hukuku, Mimoza Yayınları, Ankara, 2007, s.50.

4 Tanör, B., ve Yüzbaşıoğlu, N., 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 2009, s.29.

5 Korkut, L. "Başlangıç Kısımlarının Hukuki Etkisi, Temel Nitelikleri ve 1982 Anayasası: Karşılaştırmalı Bir Analiz", İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 4 (2), Güz 2017, s.47, Erişim:29.04.2024, https://acikerisim.medipol.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12511/401/korkut-levent%282017%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y

6 Orgad, L., "The preamble in constitutional interpretation", I.CON (International Journal of Constitutional Law), Vol.8 No.4, s.717, Erişim:29.04.2024, https://academic.oup.com/icon/article/8/4/714/667109?login=true

7 Gönenç, L. "Siyasal İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları için Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi", AÜHFD, C:56, S:1, 2017, s.150, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/627827

8 Sunay, Z.A., "Türk Anayasa Hukukunda Anayasaların Başlangıç Kısımları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s.9, Erişim:29.04.2024, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=-L8ilcwn-9ZRRc_YMKxXW1iX7g6CD7DkNnes98Z2-Kwup4yvl4XBONKhjmbvNHkAj

kisinin temsilciler aracılığıyla kullanılacağı vurgulanmıştır.[9] Bu dönemde hazırlanan anayasaların başlangıç metninde, Alman ve Japon Anayasalarında olduğu gibi, "dünya barışı"nın yanı sıra "özgürlük" ve "birlik" gibi kavramlara yer verilmiş, birey hak ve özgürlüklerine gönderme yapan liberal bir felsefe işlenmiştir.[10]

Anayasalara başlangıç kısmının konulmasının birçok sebebi vardır. Bağımsızlık mücadelesi sonrası kurulan devletler, anayasalarında başlangıç kısmına yer vererek yeni kurmuş oldukları devletin ideolojik tercihini ve siyasi felsefesini belirtmişlerdir. Örneğin İrlanda ve Polonya Anayasalarının başlangıç kısımlarında ulusal bağımsızlığın "kahramanca" ya da "fedakârlıklarla" kazanıldığına dair vurgular yapılmıştır. II.Dünya Savaşı sonrasında, 1948 yılında kurulan Kore Cumhuriyeti'nin Anayasasının başlangıç kısmında 1919 Bağımsızlık Hareketine ve daha sonrasında da 19 Nisan 1960 tarihinde gerçekleşen "Nisan Devrimi"ne değinilmiştir.

İhtilal, darbe ve devrim sonucunda siyasi rejimin değiştiği ülkelerin anayasalarında, genelde, başlangıç kısmı konulduğu görülmektedir. Başlangıç kısmında Küba Anayasasında olduğu gibi devrimin amaçları ve felsefesi anlatılarak, anayasaya meşru bir nitelik kazandırılmak istenmiştir.[11]

Anayasaların başlangıç metinlerinin hukuki bir değer taşıyıp taşımadığı hususu ele alınması gereken bir diğer konudur. Bu açıdan Orgad, başlangıçları işlevleri açısından üçe ayırmıştır: Ulusal kimliği güçlendirmeyi amaçlayan, fakat hiçbir bağlayıcılığı olmayan "sembolik" nitelikteki başlangıç metinleri; hukuki bağlayıcılığı olan ve anayasal yorumda kullanılan "yorumlayıcı" başlangıç metinleri ve anayasal haklar için "bağımsız" bir kaynak niteliğinde olan başlangıç metinleri. Orgad'ın çalışmasında, sembolik nitelikteki başlangıç kısmına örnek gösterilen Amerikan Anayasasının başlangıç metninden, uygulanabilir pozitif hukuk normlarının çıkarılmasının mümkün olmadığına dair görüşlere yer verilmiştir.[12] Bununla birlikte Amerikan Yüksek Mahkemesinin, Federal Devlet Anayasasının federe devlet anayasalarından üstün olduğuna dair aldığı kararını, Anayasanın başlangıç kısmına dayandırması, başlangıç metnine hukuki bir değer kazandırmıştır.[13]

Anayasaların başlangıç kısımlarının genelde pozitif anayasa normlarının yorumlanmasında katkı sağlamaları açısından hukuki bir değere sa-

[9] Wheare, K.C., Modern Anayasalar, Çev. Mehmet Turan, Değişim Yayınları, İstanbul, 1984, s.72.
[10] Sunay, Z.A., "Türk Anayasa Hukukunda Anayasaların Başlangıç Kısımları", s.19.
[11] Sunay, Z.A., "Türk Anayasa Hukukunda Anayasaların Başlangıç Kısımları", s.14-15.
[12] Orgad, L., "The preamble in constitutional interpretation", s.715.
[13] Sunay, Z.A., "Türk Anayasa Hukukunda Anayasaların Başlangıç Kısımları", s.76.

hip olduğu değerlendirilmektedir. Örneğin, Estonya Yüksek Mahkemesi, yerel yönetim meclislerinin seçiminde Estonya dilinin ön koşul olarak ileri sürüldüğü kanunun anayasaya uygun olduğunu doğrulayarak, bunu Anayasanın başlangıcında belirtilen "Estonya halkını, dilini ve kültürünü korumayı garanti altına alma" ifadesine dayandırmıştır.[14]

Üçüncü sınıflandırmaya örnek olarak Fransa Anayasasının başlangıç kısmı gösterilmiştir. Fransa Anayasasının başlangıç metni kısa olmasına rağmen 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesine ve 1946 Anayasasının başlangıç kısmına atıf yaparak, kapsamını genişletmiştir. Fransa Anayasa Konseyi, Anayasanın başlangıç kısmını anayasallık denetiminde ölçü norm olarak kullanmış, 16 Temmuz 1971 tarihinde Parlamentodan geçen kanunun, 1946 Anayasasının başlangıç kısmında geçen "Cumhuriyet kanunları tarafından tanınan temel ilkeler" ifadesi ile çeliştiğini ileri sürerek anayasaya aykırı olduğu yönünde karar almıştır.[15] Fransa Anayasa Konseyi aldığı kararlarla 1958 Anayasasının başlangıç metnini, dolayısıyla 1946 Anayasasının başlangıç kısmını ve 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesini "anayasallık bloku"na[16] dâhil etmiştir.

Ülke Örnekleri

ABD

"Biz, Birleşik Devletler halkı" diye başlayan ABD Anayasasının başlangıç kısmında, anayasayı yapan otoritenin halk olduğu vurgusu yapılmıştır. Bu kısımda ayrıca, "daha mükemmel bir Birlik yaratmak", "adaleti sağlamak", "ülke içerisinde huzuru güvence altına almak", "ortak savunmayı gerçekleştirmek", "genel refahı artırmak" ve "mevcut ve gelecek kuşaklara özgürlüğün nimetlerini sağlamak" için anayasanın tesis edildiği ifade edilmiştir.[17]

---

[14] Liav Orgad, çalışmasında İrlanda, Güney Afrika ve Almanya Anayasa Mahkemelerinin anayasaya uygunluk denetimi yaparken başlangıç metinlerini yorumlandığı örneklere yer vermiştir. Bkz. Orgad, L., "The preamble in constitutional interpretation", s.724-726.

[15] Orgad, L., "The preamble in constitutional interpretation", s.727.

[16] "Anayasallık bloku ya da ölçü norm kavramı, anayasaya uygunluk denetiminde anayasa mahkemesince ölçü alınan kuralları ifade eder" Bkz. Turhanoğlu, P., "Türk Anayasa Yargısında Ölçü Normlar Bloğu", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007, s.ii, Erişim:29.04.2024, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=wBmNpkQC9Nhi90NLW7E7-Uwtm_naN-29F3EKJSDxDgE8M6x85G79-aBYeWjV5pyWL

[17] ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (Açıklamalı, Resmî Türkçe Çeviri)", Erişim:29.04.2024, https://tr.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/91/abd-anayasasi.pdf

Almanya

"Tanrı ve insanlar karşısında sorumluluğunun bilincinde" ifadesiyle başlayan başlangıç kısmında, "Alman milleti", "Almanya'nın birliği ve özgürlüğü" ve "dünya barışı" gibi kavramlara vurgu yapılmış; "kendi kaderini tayin hakkını serbestçe kullanan" Alman eyaletleri teker teker sayılmıştır. Başlangıç kısmının dikkat çeken bir diğer özelliği "birleşmiş bir Avrupa"dan bahsediyor olmasıdır.[18]

Brezilya

Başlangıç kısmında, kurucu iktidarın, "Biz, Brezilya Halkının temsilcileri olarak", "demokratik bir devlet tesis etmek için", "Tanrının koruması ve himayesi altında" Anayasayı yasalaştırmak üzere Ulusal Kurucu Mecliste toplandığı belirtilmiştir. "Bireysel ve kolektif haklar", "özgürlük", "güvenlik", "refah", "kalkınma ve gelişme", "eşitlik ve adalet" gibi kavramların yer aldığı başlangıç kısmında "toplumsal uyum", "çoğulcu ve önyargısız toplum" ve "uyuşmazlıkların ve ihtilafların barışçı yollarla çözümlenmesi" gibi ifadelere de yer verilmiştir.

Bulgaristan

"Biz, Yedinci Büyük Millet Meclisi üyeleri, Bulgaristan halkının iradesini ifade etme arzusu ile" ifadesiyle başlayan başlangıç kısmında "evrensel insani değerler" olarak nitelendirilen "özgürlük", "barış", "hümanizm", "eşitlik" ile "adalet ve hoşgörü"ye bağlılık taahhüt edilmiştir. "Bireyin güvenliği, onuru ve hakları", "devletin bütünlüğü", "demokratik ve sosyal devlet" ve "hukuk devleti" gibi kavramlar öne çıkmaktadır.

Çek Cumhuriyeti

"Biz, Bohemya, Moravya ve Silezya'daki Çek Cumhuriyeti vatandaşları" ifadesiyle başlayan başlangıç kısmında, Çek Cumhuriyeti, "birbirlerine karşı sorumluluklarının ve görevlerinin bilincinde olan, eşit haklara sahip özgür vatandaşların yurdu", "insan haklarına saygılı ve sivil toplum prensiplerine dayalı, demokratik ve özgür bir devlet", "dünya ve Avrupa demokrasileri ailesinin bir parçası" olarak nitelendirilmiştir. Hukuk devletinin tüm ilkelerine uymaya kararlı oldukları ifade edilerek, Anayasanın "özgürce seçilen temsilciler aracılığıyla" kabul edildiği belirtilmiştir.

---

[18] Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası (Resmî Türkçe Çeviri), Almanya Federal Meclisi, Erişim:29.04.2024, https://www.bundestag.de/resource/blob/595396/6f9cc381bf6770954d6905c87f12b57d/gg-data.pdf

Estonya

Estonya'nın bağımsızlığını ilan ettiği 24 Şubat 1918 tarihine, 1938 Anayasasının yürürlülük tarihi ile mevcut Anayasanın referanduma sunulduğu 28 Haziran 1992 tarihine başlangıç kısmında yer verilmiştir. "Devleti güçlendirmek ve geliştirmek", "self determinasyon[19]", "özgürlük", "adalet", "hukuk devleti", "barış", "sosyal refah ve kalkınma" gibi kavramların yer aldığı başlangıç kısmında "Estonya halkını, dilini ve kültürünü korumayı taahhüt eden" Anayasanın "Estonya halkı" tarafından referandumda kabul edildiği belirtilmiştir.

Fransa

"Fransız halkı" ifadesiyle başlayan Fransa Anayasasının başlangıç kısmı, "1789 Bildirgesinde tanımlanan, 1946 Anayasasının başlangıç kısmında teyit edilip tamamlanan insan haklarına ve millî egemenlik ilkelerine" bağlılığı ilan eder. Başlangıç kısmında yer verilen 2004 Çevre Şartında belirtilen hak ve ödevlere bağlılık da dikkat çekici bir diğer özellik olarak gösterilebilir. İlaveten, başlangıç kısmında halkların "self determinasyon hakkı" gereğince Fransa'nın, "kendisine katılma iradesini beyan eden deniz aşırı ülkelere özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ortak idealine dayanan ve bu ülkelerin demokratik gelişimini sağlayan yeni kurumlar" sunduğu belirtilmiştir.

Güney Afrika

"Biz Güney Afrika halkı olarak" ifadesiyle başlayan ve geçmişteki adaletsizliklerin farkındalığı ile adalet ve özgürlük için acı çekenleri saygı ile anıldığı belirtilen başlangıç kısmında, "demokratik değerlere", "sosyal adalete" ve "temel insan haklarına" dayalı; "her yurttaşın yasalar tarafından eşit şekilde korunduğu" "demokratik" bir toplumu inşa etmek; "yurttaşların yaşam kalitesini yükseltmek" ve "her bireyin potansiyelinin önünü açmak" amacıyla "özgürce seçilmiş temsilciler aracılığı ile" Anayasanın kabul edildiği belirtilmiş ve başlangıç kısmı "Tanrı insanlarımızı ve Güney Afrika'yı korusun." ifadesi ile son bulmuştur.

Güney Kore

"Bizler Kore halkı olarak" ifadesiyle başlayan ve "görkemli tarih ve gelenekleri" ile gurur duyulduğu belirtilen başlangıç kısmında, 1919 Mart'ında gerçekleşen Bağımsızlık Hareketine ve 19 Nisan 1960 tarihin-

[19] Kendi kaderini tayin etme hakkı.

de gerçekleşen 19 Nisan Devrimine değinilerek sonrasında benimsenen demokratik ideallerin savunulduğu ifade edilmiştir. "Adalet", "millî birlik", "sosyal adalet", "dünya barışı", "refah", "özgürlük", "güvenlik", "toplumsal uyum" ve "halkın mutluluğu" gibi kavramlara yer verilmiştir.

İrlanda

"Her kudretin kaynağı ve en sonunda gideceğimiz, insanların ve devletlerin tüm fiillerinin dayanağını bulduğu, En Kutsal Üçlü Adına" ifadesiyle başlayan ve "Biz, İrlanda halkı olarak" şeklinde devam eden başlangıç metninde, anayasayı hazırlayan ve kanunlaştıran gücün İrlanda halkı olduğu vurgusu yapılmıştır. "İlahi sahibimiz, İsa Mesih" gibi dinî ifadelerin yer aldığı başlangıç metninde bağımsızlık mücadelesi hatırlatılmış; "adalet", "birey onur ve özgürlüğü", "sosyal düzene erişilmesi", "ülkenin birliği", "sağduyu" ve "kamu yararı" kavramlarına yer verilmiştir.

İspanya

İspanya Anayasasının başlangıç kısmında, "adaleti, özgürlük ve güvenliği sağlamak ve bütün üyelerinin refahını artırmak isteyen İspanyol milleti"nin, egemenliğinin kullanılmasında iradesi açıklanırken, "refah", "adil bir ekonomik ve sosyal düzen", "kültürel ve ekonomik gelişme", "ileri bir demokratik toplum", "dünyanın bütün halkları ile barışçı ilişkiler", "insan hakları" ve "iş birliği" gibi kavramlara atıf yapılmış ve "anayasa ve yasalar çerçevesinde….demokratik bir şekilde yaşamayı güvence altına alma" amacı belirtilmiştir. Başlangıç kısmında ayrıca, İspanyolların ve İspanya halklarının kendi kültür, gelenek, dil ve kurumlarını kullanmada himaye edilmesi çağrısında bulunularak, dilsel ve etnik çoğulculuk güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Anayasayı onaylayan gücün İspanya Parlamentosu ve İspanyol halkı olduğu belirtilmiştir.[20]

Litvanya

Başlangıç kısmında "bağımsızlık ve özgürlüğünü savunan", "ana dilini, yazılı eserlerini ve geleneklerini koruyan", "Litvanya topraklarında ulusal birliği teşvik eden" ve "dürüstlük, adalet, uyumlu bir toplum ve hukuk devletinin kurulması için çabalayan" Litvanya milletinin anayasayı onayladığı ve ilan ettiği belirtilmiştir.

[20] Bakırcı, F., Yıldız, A., Çev., "İspanya Anayasası ve Kongre İçtüzüğü", Yasama Derneği, 2011, Ankara, s.19-20, Erişim:29.04.2024, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2654/201200726.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Macaristan

"Ulusal Beyan" başlıklı Macar Anayasasının başlangıç metni "Tanrı Macarları korusun." sözleriyle başlamış ve "Biz, Macar milletinin üyeleri" diye devam etmiştir. Ülkenin "Hristiyan Avrupa'nın bir parçası" olduğu belirtilerek, "Hristiyanlığın ulusumuzu korumadaki rolünü tanıyor ve aynı zamanda ülkemizin farklı dinî geleneklerine değer veriyoruz." gibi dinî ifadelere yer verilmiştir. Başlangıç metninde ayrıca "Bir arada yaşamamız için en önemli çerçeveyi ailenin ve ulusun sunduğunu düşünüyoruz." ifadesi ile aile kurumu yüceltilmiştir. "Bizler, tarihi anayasamızın kazançlarına saygı duyuyoruz ve ulusun birliği ve Macaristan Devletinin anayasal devamlılığını cisimleştiren Kutsal Taç ile onur duyuyoruz." gibi muhafazakâr içerikli cümleler de yer almıştır. Ayrıca, Macar dilinin, kültürünün ve mirasının yanı sıra, ülkede yaşayan diğer milletlerin dillerinin ve kültürlerinin de korunacağı taahhüt edilmiştir. Başlangıç metninde, 1949 komünist anayasasının tiranlık rejimini benimsemesi sebebiyle tanınmadığı ve geçersiz olduğu; 1956 devrimi ile şu anki özgürlüklere kavuşulduğu, 1944'te kaybedilen self determinasyon hakkının 2 Mayıs 1990'da yapılan özgür seçimler sonucu kurulan ilk temsili organla yeniden kazanıldığı ifade edilmiştir.[21] "Özgürlük", "bağımsızlık", "refah", "adalet", "demokrasi", "iş birliği", "insan onuru", "emniyet" ve "asayiş" metinde öne çıkan diğer kavramlardır.

Polonya

Anayasanın başlangıç metninde, 1989 siyasi rejim değişikliğinin Polonya milletinin kendi kaderini demokratik bir şekilde tayin hakkına imkân sağladığı belirtildikten sonra, "Biz Polonya milleti" hitabıyla bağımsızlık mücadelesi ve atalarına duydukları minnettarlık ayrıca dile getirilmiştir. "Gerçeğin, adaletin, iyiliğin ve güzelliğin kaynağı olan Tanrı" ve "Hristiyanlık mirası" gibi dinî kavramların yanı sıra "temel özgürlükler", "insan hakları", "insan onuru", "adalet", "toplumsal diyalog", "kamu yararı", "kültür", "gelenek", "kamu güçleri arasında işbirliği" ve "kamu kuruluşlarında verimli çalışma" gibi kavramlara da yer verilmiştir.

Portekiz

1974 askerî darbesinin, faşist rejimi sona erdirdiğini anlatan başlangıç bölümünde, devrimin "Portekiz halkına temel hak ve özgürlüklerini geri verdiği" ifade edilmiştir. "Portekiz halkının iradesine saygı duyarak

[21] Ratip, M., "Yeni Macaristan Anayasası Ne Anlatıyor? Türkiye'nin Katılımsız Bir Anayasa Yapım Sürecinden Çıkarabileceği Dersler", TEPAV, Erişim:29.04.2024, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1305274159-2.Yeni_Macar_Anayasasi_Ne_Anlatiyor_Turkiye_nin_Katilimsiz_Bir_Anayasa_Yapim_Surecinden_Cikarabilecegi_Dersler.pdf

ve daha özgür, daha adil ve daha kardeşçe bir ülke inşa etmek amacıyla, ulusal bağımsızlığı savunma, temel yurttaş haklarını güvence altına alma, demokrasinin temel ilkelerini yerleştirme, hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik bir Devletin önceliğini hüküm altına alma ve sosyalist bir topluma doğru bir yol açma kararını" Kurucu Meclisin onayladığı belirtilmiştir. Başlangıç bölümünün son paragrafında "Kurucu Meclis 2 Nisan 1976 tarihindeki genel kurul toplantısında, aşağıdaki Portekiz Cumhuriyeti Anayasasını kabul eder ve karara bağlar." ifadesiyle Kurucu Meclise vurgu yapılmıştır.

Rusya

"Biz, kendi toprakları üzerinde ortak bir kaderde birleşmiş Rusya Federasyonu'nun çok uluslu halkı" ifadesiyle başlayan Rusya Anayasasının başlangıç kısmında, "insan hak ve özgürlükleri", "toplumsal barış", "halkların eşitliği", "self determinasyon", "vatan sevgisi", "adalet", "Rusya'nın refahı ve gelişmesi" ve "vatana karşı sorumluluk" gibi kavramlara yer verilmiştir.

Slovakya

"Biz Slovak milleti" ifadesiyle başlayan Slovakya Anayasasının başlangıç kısmında, Slovakların atalarından kalan siyasi ve kültürel mirasın bilincinde oldukları ve Büyük Moravya İmparatorluğu'nun tarihi mirasını önemsedikleri ifade edilmiş; Slovakya Cumhuriyeti'nde yaşayan etnik grup ve azınlıkların birlikteliğine, "demokratik ülkelerle kalıcı ve barışçıl iş birliğine", "ekonomik refaha", "özgürlüklere", "demokratik yönetim biçimine" ve "self determinasyon"a vurgu yapılmıştır. "Biz Slovakya Cumhuriyeti vatandaşları, bu anayasayı temsilcilerimiz aracılığı ile kabul ederiz." diye son bulan başlangıç kısmında, anayasa yapma yetkisinin temsilciler aracılığı ile kullanıldığına işaret edilmiştir.

Slovenya

Slovenya Anayasasının başlangıç kısmında, "Sloven milletinin self determinasyon hakkı", "temel hak ve özgürlükler" gibi kavramlara vurgu yapılarak; ulusal kurtuluş için yüzyıllardır süren mücadele sonrası Slovenlerin ulusal kimliğini oluşturdukları ifade edilmiştir. Ayrıca Slovenya Cumhuriyeti Parlamentosunun anayasayı kabul ettiği belirtilmiştir.

Yunanistan

Yunanistan Anayasasının başlangıç kısmı "Bölünmez ve Özleri Aynı Olan Kutsal Üçlü Adına" ifadesinden oluşmaktadır.

Sonuç

Çalışmanın konusunu oluşturan anayasaların başlangıç kısımlarının çoğunda egemenliğin kaynağına vurgu yapılmıştır. Egemenliğin kaynağının, anayasa yapma iradesi ve yetkisinin "halk"ın kendisi olduğu vurgusunun yapıldığı anayasaların yanı sıra, bir millete atıf yapan anayasalar da vardır. Almanya, İspanya, Litvanya, Polonya ve Slovakya Anayasalarının başlangıç kısmında egemenliğin belli bir millete ait olduğu ifadesi kullanılmıştır.

Polonya Anayasasının başlangıç kısmında "Biz Polonya milleti, Cumhuriyetin bütün vatandaşları" ve Çek Cumhuriyeti Anayasasında "Biz Çek Cumhuriyeti vatandaşları" ifadeleriyle vatandaşlık bağı öne çıkarılmıştır. Bulgaristan Anayasasında ise "Biz, Yedinci Büyük Millet Meclisinin üyeleri"; Brezilya Anayasasında "Brezilya halkının temsilcileri olarak bizler Ulusal Kurucu Meclis'te" ibareleri kullanılarak yasama organına atıf yapılmıştır. Federal devlet yapısına sahip olan Rusya Anayasasında ise bu yetki "Rusya Federasyonunun çokuluslu halkına" aittir.

Başlangıç kısımlarının bazılarında ise tarihi bir anlatım kullanılarak ataların bağımsızlık mücadelesine ve atalara duyulan minnettarlığa[22] dikkat çekilmiştir. Polonya Anayasasının başlangıç kısmında 1989 siyasi rejim değişikliğine; Portekiz Anayasasının başlangıç kısmında 1974 Askerî Darbesinin[23] faşist rejimi sona erdirdiğine; Estonya Anayasasının başlangıç kısmında Estonya'nın 24 Şubat 1918'de bağımsızlığını ilan etmesine; Kore Cumhuriyeti Anayasasının başlangıç kısmında 1919 Bağımsızlık Hareketine ve 1960 Devrimine; Güney Afrika Anayasasının başlangıç kısmında geçmişte yaşanan adaletsizlikler ile adalet ve özgürlük için acı çekenlere; Slovenya Anayasasının başlangıç kısmında ulusal kurtuluş için yüzyıllardır mücadele edildiğine ve Slovakya Anayasasının başlangıç kısmında Büyük Moravya İmparatorluğunun tarihi mirasına değinilmiştir.

Anayasanın yapılış nedeni ve felsefesi ile ilgili bilgileri edindiğimiz anayasaların başlangıç bölümünde "dil"[24], "kültür"[25] ve "gelenek"[26] gibi ulusal kimliğe dair kavramlara da yer verilmektedir. Bazı ülkelerin anayasalarının başlangıç metinlerinde ise dinsel öğeler işlenmiştir. Almanya

[22] Polonya Anayasasında "Ulusumuz için büyük fedakârlıklarda bulundukları bağımsızlık mücadelelerinden dolayı Atalarımıza minnettar", Macaristan Anayasasında "Bağımsızlıkları ve özgürlükleri için savaşan atalarımız ile gurur duyuyoruz" ifadeleri kullanılmıştır.

[23] Karanfil Devrimi.

[24] İspanya, Macaristan, Estonya ve Litvanya Anayasalarında kullanılmıştır.

[25] İspanya, Güney Kore, Macaristan, Slovakya, Estonya, Polonya ve Çek Cumhuriyeti Anayasalarında kullanılmıştır.

[26] İspanya, Güney Kore, Litvanya, Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti Anayasalarında kullanılmıştır.

ve Polonya Anayasalarında Tanrı'ya karşı sorumluluk vurgusu yapılırken, İrlanda ve Yunanistan Anayasalarında Kutsal Üçleme kavramına atıf yapılmıştır. Macaristan Anayasasında "Hristiyan Avrupa" ve Polonya Anayasasında ise "Hristiyanlık mirası" ifadeleri kullanılmıştır. Brezilya Anayasasında "Tanrının koruması ve himayesi altında" Anayasanın ilan edildiği belirtilmiş, Güney Afrika Anayasasında ise "Tanrı insanlarımızı ve Güney Afrika'yı korusun" ifadeleri yer almıştır.

Başlangıç kısmında ele alınan bir başka konu, toplumun ya da devletin birincil amaçlarıdır. "İnsan hakları"[27], "ülkenin birliği"[28], "güvenlik"[29], "demokrasi"[30], "adalet"[31], "özgürlük"[32], "onur"[33], "bağımsızlık"[34], "eşitlik"[35], "barış"[36], "iş birliği"[37] ve "kardeşlik"[38] gibi evrensel değerlerin yanı sıra "ekonomik gelişme"[39], "kalkınma"[40], "refah"[41], "toplumsal di-

[27] Fransa, Polonya, İspanya, Güney Afrika, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Rusya Anayasalarında kullanılmıştır.

[28] ABD, Almanya ("Alman birliği"), İrlanda, Litvanya ve Bulgaristan ("devletin bütünlüğü"), Güney Kore ("millî birlik"), Rusya ("devletin birliği"), Güney Afrika ("birleşmiş ve demokratik Güney Afrika") Anayasalarında kullanılmıştır.

[29] İspanya, Brezilya, Bulgaristan ("bireyin güvenliği") ve Güney Kore Anayasalarında kullanılmıştır. Macaristan Anayasasında "emniyet", ABD ve Estonya Anayasalarında "savunma" kavramlarına yer verilmiştir.

[30] Macaristan Anayasasında "demokrasi" kavramı yer alırken, Portekiz Anayasası "demokrasi" ve "demokratik devlet"; İspanya Anayasası "demokratik yaşam" ve "demokratik toplum"; Çek Cumhuriyeti Anayasası ve Bulgaristan Anayasası "demokratik devlet"; Güney Kore Anayasası "demokratik reform; demokratik idealler; demokratik kural"; Güney Afrika Anayasası "demokratik değerler; demokratik toplum ve demokratik Güney Afrika"; Polonya Anayasası "kendi kaderini demokratik bir şekilde belirleme hakkı"; Rusya Anayasası "demokratik temel"; Slovakya Anayasası "demokratik hükûmet"; Fransa Anayasası ise "ülkelerin demokratik gelişmeleri" kavramlarını kullanmıştır.

[31] ABD, Brezilya, Bulgaristan, Güney Afrika, Polonya, Portekiz, Rusya, İspanya, Macaristan, Estonya, Litvanya, İrlanda ve Güney Kore Anayasalarında kullanılmıştır.

[32] ABD, Almanya, Brezilya, Güney Afrika, Güney Kore, Fransa, İrlanda, Portekiz, Rusya, İspanya, Macaristan, Slovakya, Slovenya, Estonya, Litvanya, Çek Cumhuriyeti ve Bulgaristan Anayasalarında kullanılmıştır.

[33] İrlanda, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Güney Afrika ve Bulgaristan Anayasalarında kullanılmıştır.

[34] İrlanda, Polonya, Portekiz, Macaristan, Litvanya, Güney Kore ve Slovenya Anayasalarında kullanılmıştır.

[35] Brezilya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Polonya ("eşit hak ve yükümlülükler"), Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Rusya ve Bulgaristan Anayasalarında kullanılmıştır.

[36] Almanya, Brezilya, Estonya, Güney Kore, Rusya ("iç barış"), İrlanda, İspanya, Slovakya ve Bulgaristan Anayasalarında kullanılmıştır.

[37] Polonya, Macaristan ve İspanya Anayasalarında kullanılmıştır.

[38] Fransa ve Portekiz Anayasalarında kullanılmıştır. Güney Kore Anayasasında "kardeşçe", Brezilya Anayasasında "kardeşçe yaşayan…toplum" ifadesi kullanılmıştır.

[39] İspanya ve Güney Kore (ekonomik hayat da dâhil olmak üzere bireysel kapasitelerin geliştirilmesine vurgu yapılmıştır) Anayasalarında geçen bir ifadedir.

[40] Estonya ve Brezilya Anayasalarında geçen bir ifadedir.

[41] ABD ("genel refah"), Brezilya, Güney Kore, İspanya, Macaristan, Rusya, Slovakya ("ekonomik refah") ve Estonya ("sosyal refah") Anayasalarında kullanılmıştır.

yalog",[42] "kamu yararı"[43] ve "kamusal alanda verimlilik"[44] gibi sosyoekonomik alana ilişkin kavramlar da yer almaktadır.

Anayasaların başlangıç kısımları, çoğunlukla anayasaların başında bulunmaları ve "Başlangıç" başlığı altında yer almaları gibi benzer şekli özelliklere sahiptir. ABD ve Yunanistan Anayasalarında olduğu gibi, "Başlangıç" başlığına sahip olmayan başlangıç metinlerinin yanında, Macaristan Anayasasında olduğu gibi "Ulusal Beyan" gibi farklı bir başlığa sahip başlangıç metinleri de bulunmaktadır.

Başlangıç kısımlarının dikkat çeken diğer bir özelliği ise, ortalama 100 ila 200 kelimeden oluşan metinler olmalarıdır. Çalışmanın konusunu teşkil eden anayasalar içerisinde en uzun başlangıç metnine sahip anayasa Macaristan Anayasası iken Yunanistan ve ABD Anayasalarının ise tek bir cümle ile başlayan girişleri mevcuttur.

Sonuç olarak incelenen anayasaların bazılarında başlangıç kısımları ülkelerin ideolojilerinin, siyasi tarih ve kültürlerinin yansıtıldığı metinler olarak karşımıza çıkmakla birlikte; genellikle insan hakları, özgürlük, barış ve demokrasi gibi evrensel değerlere yer vermekte ve anayasanın yapılış sebeplerini ve dayandığı felsefeyi ortaya koymaktadır.

[42] Polonya Anayasasında geçen bir ifadedir. Brezilya ve Güney Kore Anayasalarında ise "toplumsal uyum" kavramı kullanılmıştır.
[43] İrlanda ve Polonya Anayasalarında geçen bir ifadedir.
[44] Polonya Anayasasında geçen bir ifadedir.

ANAYASAYI DEĞİŞTİRME YÖNTEMLERİ

Zeynep DURAN*

Giriş

Anayasa, bir hukuk sistemi içinde en üst norm olarak kabul edildiği müddetçe, mevcut hükümlerinin ne olduğu ve o hukuk sistemini nasıl belirlediği meselesi kadar, hükümlerinin değiştirilme usulü de önem arz eder. Bu nedenle bütün yazılı anayasalar, olağan kanunlardan farklı olarak, kendilerinin nasıl değiştirileceğine dair hükümler de içerirler.[1]

Olağan kanunlara göre değiştirilmesi zor olan anayasalar için katı anayasa terimi kullanılagelmiştir. Karşıtı olan yumuşak anayasa ise değiştirilme usulleri olağan kanunlarla aynı olan anayasaları ifade eder. Bununla birlikte, anayasa pratiklerine bakıldığında hemen tüm anayasaların, çeşitli derecelerde de olsa, katı anayasa grubu içinde yer aldığı söylenebilir.[2]

Bir anayasayı katı anayasa haline getiren özel ya da nitelikli düzenlemeler arasında; değişiklik için gerekli teklif usulünün özelleştirilmesi, parlamento oylamalarında nitelikli çoğunluk aranması, çoklu görüşme ve kararlar, özel görüşme süreleri (uzun/ara vermeli/ertelemeli), ayrı bir kurucu meclis oluşturulması, değişikliğin birbirini takip eden iki ayrı parlamento tarafından (biri değişiklik teklifinin sunulduğu diğeri izleyen genel seçimle oluşan iki parlamento) kabulü, referandum, federal sistemlerde federe birimlerin onayı gibi yöntemler sayılabilir.[3]

* Yasama Uzmanı

1 Venice Commission, Report on Constitutional Amendment (Anayasa Değişikliği Raporu), Aralık 2009, m.6. Erişim: 16.05.2024, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)001-e

2 Onar, E., 1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu, Ankara, 1993, s.2.

3 Onar, E., 1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu, s.2-3; Venice Commission, Report on Constitutional Amendment m.6, 26.

Anayasa değişikliği sürecini bu tür usullerle zorlaştırmanın yanı sıra, ülkeler ayrıca belli süreler için anayasa değişikliklerini sınırlandırabilmektedir. Olağanüstü dönemlerde anayasa değişikliği yapılmaması ya da reddedilen bir değişiklik teklifinin üzerinden belli bir süre geçmeden tekrar görüşülememesi, süre yönünden sınırlamalar arasında sayılabilir. Bu tür sınırlamalar geçici olarak değerlendirilir.[4]

Öte yandan anayasa değişiklikleri olağan kanunların değiştirilmesinden farklılaştığı kadar, belli maddelerin ya da tamamının değiştirilmesi bakımından da farklı bir usule tabi tutulabilmektedir. Başka bir deyişle, ülkeler anayasa değişikliğinin içeriğine ve kapsamına göre farklı türde değişiklik usulleri benimseyebilmektedirler. Anayasa değişikliğinin bu şekilde türlere ayrılması da özel bir tür sınırlama olarak kabul edilmektedir.[5]

Anayasal bağlayıcılığın en katı formu olarak değişiklik yasakları söz konusu olabilmektedir. Değiştirilmesi yasaklananlar, açıkça referans verilen madde hükümleri olabildiği gibi, genel olarak belli konular ya da ilkeler de olabilmektedir. Böylelikle anayasadaki temel konularda ilkelerin ve hükümlerin korunması amaçlanmaktadır.[6]

Bu çalışma, seçili ülke anayasalarında yer alan anayasa değişikliği usullerine dair hükümleri belli başlıklar çerçevesinde derlemektedir. Böylece, yukarıda sayılan özel ya da nitelikli düzenlemelerin farklı ülkelerde örneklendirilmesi amaçlanmaktadır.

Ülke Örnekleri

Ülkeler arasındaki yöntem farklılıklarını kıyaslamayı kolaylaştırmak açısından ülke anayasaları, mümkün olduğunca, dört başlık altında incelenmiştir: (1) Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi; (2) Parlamento usul kuralları; (3) Referandum ya da onay mekanizması; (4) Değişiklik sınırları ya da yasakları. Bununla birlikte, her anayasada ilgili başlıklara karşılık gelecek şekilde hüküm olmamasından dolayı, ilgili ülkede bir başlığın kullanılmaması, Anayasanın o yönde özel bir hüküm belirlemediği anlamına gelmektedir. Yine bazı ülkelerde (Bulgaristan, Estonya, Güney Afrika, Rusya), değişiklik yöntemlerinin çeşitli olmasından dolayı, farklı sınıflamalar da yapılmıştır.

[4] Venice Commission, Report on Constitutional Amendment, m.54.
[5] Venice Commission, Report on Constitutional Amendment, m.53.
[6] Venice Commission, Report on Constitutional Amendment, m.206, 211.

ABD

Anayasa değişikliğine dair usul kuralları ABD Anayasasının 5'inci maddesi ile hüküm altına alınmıştır.

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

ABD Kongresinin iki meclisi (Temsilciler Meclisi ve Senato) birlikte ve üye sayılarının üçte iki çoğunluğu ile anayasa değişiklik teklifi verebilir. İlaveten, eyaletlerin üçte ikisinin yasama meclislerinin başvurusu üzerine toplanan Ulusal Konvansiyon (kurucu meclis), bir anayasa değişiklik teklifi hazırlayabilir ve teklifi görüşebilir.

Parlamento usul kuralları;

Değişiklik teklifi Temsilciler Meclisi ve Senatoda ayrı ayrı görüşülür ve her bir meclisin üyelerinin üçte ikisi tarafından kabul edilir.

Referandum/Onay;

Kabul edilen değişiklik teklifi eyaletlere gönderilir. Teklif, eyaletlerin dörtte üçünün yasama meclisleri veya eyaletlerin dörtte üçündeki konvansiyonlar[7] tarafından onaylanmalıdır. Söz konusu iki onaylama yönteminden hangisinin seçileceği Kongre tarafından önerilebilir.

Değişiklik sınırları ya da yasakları;

5'inci maddeye göre, hiçbir eyalet, rızası dışında Senatodaki eşit oy hakkından yoksun bırakılamaz.

Almanya

Anayasa değişikliğine dair hükümler, Anayasanın 79'uncu maddesinde yer almaktadır.

Parlamento usul kuralları;

Anayasa değişiklik teklifi Parlamentonun her iki meclisinde görüşülür. Teklif, Federal Meclis (*Bundestag*) ve Federal Konsey (*Bundesrat*) üyelerinin üçte ikisinin lehte oyu ile kabul edilir (m.79/2).

Değişiklik sınırları ya da yasakları;

79'uncu maddenin üçüncü fıkrasına göre, "Federasyonun eyaletlerden oluşmasına, eyaletlerin yasamaya esasen katılmaları ilkesine veya

[7] Her bir eyaletin kendi öngördüğü kurallara uygun olarak Anayasa değişikliği teklifini görüşmek amacıyla toplanan geçici meclisler.

1'inci ve 20'nci maddelerde yazılı esaslara ilişkin bir Anayasa değişikliği yasaktır" (m.79/3). Değişikliği yasaklanmış olan söz konusu madde hükümleri aşağıdaki gibidir:

> Madde 1 [İnsanın onur ve haysiyetinin korunması] (1) İnsanın onur ve haysiyeti dokunulmazdır. Tüm devlet erki ona saygı göstermek ve onu korumakla yükümlüdür. (2) Alman Milleti, bu nedenle dokunulmaz ve devredilmez insan haklarını, yeryüzünde her insan topluluğunun, barışın ve adaletin temeli olarak kabul eder. (3) Aşağıda belirlenen temel haklar, yasama, yürütme ve yargı organlarını doğrudan doğruya bağlar.
>
> Madde 20 [Devletin ana ilkeleri; direnme hakkı] (1) Almanya Federal Cumhuriyeti, demokratik ve sosyal bir Federal Devlettir. (2) Egemenlik tümüyle halkındır. Halk, egemenliğini, seçimler ve oylamalar aracılığıyla ve yasama, yürütme ve yargı yetkileriyle donanmış özel organlar eliyle kullanır. (3) Yasama, anayasal düzene; yürütme ve yargı organları ise yasa ve hukuka bağlıdırlar. (4) Anayasal düzeni ortadan kaldırmak isteyen herkese karşı, başka bir çözümün bulunmaması halinde, bütün Almanlar direniş hakkına sahiptir.

Avusturya

Parlamento usul kuralları;

Avusturya Anayasası (Federal Anayasa Kanunu), değişikliğin türüne göre farklı usul kuralları öngörmektedir. Konularına göre kısmi değişiklik durumunda aşağıdaki usul kuralları takip edilir:

- Anayasal kanunların[8] ya da kanunlarda yer alan anayasal hükümlerin değişmesi, Millî Meclisin (*Nationalrat*) üye tam sayısının en az yarısının hazır bulunduğu oturumda, kullanılan oyların üçte iki çoğunluğu ile kabul edilebilir. Bu tür değişiklik metinleri de "anayasal kanun" ya da "anayasal hükümler" olarak nitelendirilirler (m.44/1).
- Değişiklik, eyaletlerin yasama veya yürütme yetkilerini sınırlayan anayasal kanunların hükümlerine veya kanunlarda yer alan anayasal hükümlere ilişkin ise, değişiklik teklifi ayrıca Federal Meclis (*Bundestrat*) tarafından da kabul edilmelidir. Federal Meclis, üye tam sayısının en az yarısının katılımıyla toplanmalı ve kullanılan oyların üçte iki çoğunluğu ile karar almalıdır (m.44/2).

[8] Avusturya anayasal sisteminde, Federal Anayasa Kanununa ek olarak, anayasal değerde kabul edilen kanunlar bulunmaktadır.

Anayasada yapılacak bir topyekun değişiklik, 42'nci maddede belirtilen olağan yasama sürecine uygun olarak gerçekleştirilir (m.44/3)

Referandum/Onay;

Avusturya Anayasası referanduma hem ihtiyari hem de zorunlu olarak başvurulabileceğini öngörmektedir. Topyekûn değişiklik teklifleri, değişikliğin Federal Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmasından önce referanduma sunulur. Diğer yandan, kısmi değişiklik tekliflerinin referanduma sunulması için Millî Meclis ya da Federal Meclis üyelerinin üçte birinin talebi şartı aranır (m.44/3). Referandumda aranan çoğunluk, geçerli oyların yarısından fazlasıdır (m.45/1).

Değişiklik sınırları ya da yasakları;

Anayasanın 35'inci maddesinin dördüncü fıkrası, Federal Meclisin üye sayılarını, oranlarını ve seçim usullerini düzenleyen 34 ve 35'inci maddelerin değiştirilmesi konusunda özel bir hüküm içermektedir. Buna göre, bu maddelerin değiştirilmesi ancak, değişiklik için gereken genel oy çoğunluğu şartından başka, Federal Mecliste en az dört eyaletin temsilcilerinin bu değişikliği onaylamasına bağlıdır.

Belçika

Belçika Anayasasının 8'inci Bölümü anayasa değişikliğine dair hükümler içermektedir.

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Federal yasama erki (Kral, Temsilciler Meclisi ve Senato), Anayasada gerekli görülen hükümlerin değiştirilmesi yönünde irade beyan edebilir (m.195).

Parlamento usul kuralları;

Değişiklik beyanının ardından Parlamentonun her iki meclisi de kendiliğinden fesholur. Bunun üzerine, iki yeni meclis üç ay içinde toplanır (m.46; 195). Yeni kurulmuş olan meclisler, Kralla mutabakat halinde kalarak, beyan edilen değişiklikleri görüşürler. Her bir meclis için bu değişikliklerin görüşüleceği oturumlarda toplantı yeter sayısı üye tam sayısının üçte ikisi; karar yeter sayısı ise kullanılan oyların üçte ikisidir (m.195).

Değişiklik sınırları ya da yasakları;

196'ncı maddeye göre, "Savaş sırasında ya da meclislerin federal topraklar içerisinde toplanmasının mümkün olmadığı zamanlarda anayasa değişikliği süreci başlatılamaz ya da devam ettirilemez." Ayrıca Krala vekâlet edildiği bir dönemde, Kralın anayasal yetkilerinde ve 85 ila 88, 91 ila 95, 106 ve 197'nci maddelerde değişiklik yapılamaz.[9] (m.197).

Brezilya

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Anayasa değişiklik teklifleri; Temsilciler Meclisi veya Federal Senato üyelerinin en az üçte biri, eyaletlerin yasama meclislerinin toplamının yarısından bir fazlası (her bir meclisin üye tam sayısının basit çoğunluğu ile karar alması gerekmektedir) veya Devlet Başkanı tarafından verilebilir (m.60).

Parlamento usul kuralları;

Anayasa değişikliği teklifi, Parlamentonun (Ulusal Kongre) her iki meclisinde iki defa görüşülür ve oylanır. Teklifin kabul edilebilmesi için, her bir görüşme sonunda her bir meclisin beşte üç çoğunluğunun kabul oyu gereklidir (m.60/2).

Değişiklik sınırları ya da yasakları;

60'ıncı maddenin birinci fıkrasına göre, federal bir müdahale, savunma hali veya sıkıyönetim dönemlerinde Anayasada değişiklik yapılamaz. Ayrıca, devletin federatif yapısını; doğrudan, gizli, genel ve periyodik oy hakkını; kuvvvetler ayrılığını ve bireysel hak ve güvenceleri ortadan kaldırmaya yönelik anayasa değişiklik teklifleri görüşülmez (m.60/4).

Brezilya Anayasası, ayrıca, değiştirilmesi teklif edilen bir hususun reddedilmesi ya da geçerliliğini yitirmesi durumunda, aynı yasama dönemi içinde bir başka değişiklik teklifinin konusu olmasını da yasaklamaktadır (m.60/5).

Bulgaristan

Bulgaristan Anayasasının 9'uncu Bölümü (m.153-163) Anayasanın değiştirilmesi ve yeni bir anayasa kabulü konularına ayrılmıştır. Anayasa değişikliklerine ilişkin öngörülen yöntemler, bu değişiklikleri yapmaya yetkili kurumlar bağlamında iki başlıkta incelenebilir:

[9] Sayılan maddeler Krallık kurumu ile Kralın yetkilerine dairdir.

1- Bulgaristan Parlamentosu (Ulusal Meclis) Tarafından Yapılan Anayasa Değişiklikleri:

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Ulusal Meclis üyelerinin dörtte biri ve Cumhurbaşkanı anayasa değişikliği için kanun teklif etme yetkisine sahiptir (m.154/1).

Parlamento usul kuralları;

Değişiklik kanun teklifleri sunulma tarihinin üzerinden 1 ay geçmeden görüşülemez. Ancak bu tekliflerin görüşülmesi 3 aydan sonraya bırakılamaz (m.154/2). Teklifler Ulusal Mecliste üç kez görüşülür. Her bir görüşme sonunda yapılan oylamada, teklifin üye tam sayısının dörtte üç çoğunluğunun kabul oyunu alması gerekir (m.155/1).

Teklif, Ulusal Meclis üye tam sayısının dörtte üçünden az fakat üçte ikisinden fazla bir çoğunlukla kabul edilirse, bu tarihten itibaren 2 ilâ 5 ay içinde yeniden görüşülebilir. Teklifin bu yeni görüşmede kabul edilmesi için, bu kez Ulusal Meclis üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun oyu gerekir (m.155/2).

Değişiklik sınırları ya da yasakları;

Ulusal Meclis, söz konusu usulleri izleyerek, yalnızca Büyük Millet Meclisinin yetki alanındakiler dışındaki Anayasa maddelerini değiştirebilir (m.153).

2- Kurucu Meclisin (Büyük Millet Meclisi) Yetkili Olduğu Anayasa Değişiklikleri:

Yeni bir anayasanın kabulünde ya da Anayasanın belli hükümlerinin değiştirilmesinde Bulgaristan Anayasası özel bir organın – Büyük Millet Meclisi – seçilmesini öngörmektedir.

Büyük Millet Meclisinin yetki alanı:

Yürürlükteki seçim usulüne göre seçilmiş 400 üyeden oluşan (m.157) Büyük Millet Meclisi, yeni bir anayasanın kabulünün yanı sıra Anayasanın 5'inci maddesinin ikinci ve dördüncü fıkraları, 57'nci maddesinin birinci ve üçüncü fıkraları ve 9'uncu Bölümünün değiştirilmesine ilişkin teklifleri görüşmeye yetkilidir (m.158).

Değiştirilmesi yalnızca Büyük Millet Meclisinin yetkisinde olan 9'uncu Bölüm, Anayasa değişikliklerinin düzenlendiği ve çalışmanın konusu olan bölümdür. Sayılan diğer madde hükümleri aşağıdaki şekildedir:

Madde 5–(2) Anayasa hükümleri doğrudan uygulanır.

Madde 5–(4) Anayasada gösterilen usule uygun olarak onaylanmış, ilan olunmuş ve Bulgaristan Cumhuriyeti nazarında yürürlüğe girmiş uluslararası antlaşmalar devlet mevzuatının bir parçasıdır. Bu antlaşmaların hükümleri, ulusal mevzuatın herhangi bir çatışmalı hükmü karşısında öncelikli uygulanır."

Madde 57–(1) Vatandaşların temel hakları dokunulmazdır.

Madde 57–(3) Savaş, sıkıyönetim ya da olağanüstü hal ilanını takiben, Anayasanın 28, 29, 31 (1), (2), (3), 32 (1) ve 37'nci maddelerinde düzenlenenler haricindeki haklar geçici olarak kısıtlanabilir.

Büyük Millet Meclisinin kurulması

Yukarıda sözü geçen değişikliklere ilişkin Ulusal Meclise verilmiş olan (ve daha sonra Büyük Millet Meclisine sunulacak olan) kanun teklifleri, sunulma tarihi üzerinden iki ay geçmeden görüşülemez. Yine, görüşmeler, teklifin sunulma tarihinden beş ay sonrasına kalamaz (m.159/2). Ulusal Meclisin üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyla Büyük Millet Meclisi için seçim kararı alması üzerine (m.160/1), Cumhurbaşkanı, karar tarihinden itibaren üç ay içinde Büyük Millet Meclisi seçim tarihini tespit eder (m.160/2). Seçimlerin yapılması ile Ulusal Meclisin yetkileri sona erer (m.160/3).

Anayasa değişiklik teklifi verme yetkisi;

Değişiklik teklifleri Büyük Millet Meclisi üyelerinin en az yarısı ya da Cumhurbaşkanı tarafından verilebilir (m.159/1).

Büyük Millet Meclisi usul kuralları;

Büyük Millet Meclisi, sunulan değişiklik teklifleri üzerinde üç farklı günde görüşme yaparak üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyla karar alır (m.161). Meclis, seçilme amacına uygun olarak yalnızca anayasa değişiklik tekliflerini görüşmekle birlikte (m.162/1), olağanüstü durumlarda Ulusal Meclisin görevlerini de yerine getirir (m.162/2).

Büyük Millet Meclisinin yetkileri, seçilme amacını kapsayan tüm işlerin tamamlanması üzerine sona erer. Bu halde Cumhurbaşkanı kanundaki usule göre Ulusal Meclis seçimleri için tarihi tespit eder (m.162/3).

Çek Cumhuriyeti

Parlamento usul kuralları

Anayasa yalnızca anayasal kanunlar ile değiştirilir (m.9/1). Anayasal kanunlar Parlamentonun iki meclisinde ayrı ayrı görüşülür. Karar yeter sayısı Temsilciler Meclisinin üye tam sayısının beşte üçü ve Senatonun birleşimde hazır bulunan üyelerinin beşte üçüdür (m.39/4).

Değişiklik sınırları ya da yasakları;

Anayasanın 9'uncu maddesi, Anayasada yapılacak değişiklikleri iki ilke bakımından sınırlamaktadır:

- Hukukun üstünlüğü ile yönetilen demokratik bir devletin asli dayanakları değiştirilemez.
- Kanunlar, devletin demokratik temellerini ortadan kaldırmayı veya tehlikeye atmayı meşrulaştırıcı biçimde yorumlanamaz.

Danimarka

Parlamento usul kuralları

Tek meclisli Danimarka'da Parlamento bir anayasa değişikliği teklifini kabul eder ve hükûmet de bu değişikliği desteklerse genel seçim ilan edilir. Yeni seçilen Parlamentonun anayasa değişikliğini aynen kabul etmesi gerekir (m.88).

Referandum/Onay

Kabul edilen değişiklik teklifi, kabul tarihinden itibaren altı ay içinde referanduma sunulur. Her anayasa değişikliği için öngörülmüş olan zorunlu referandumda karar yeter sayısı, oylamaya katılanların salt çoğunluğudur. Ancak bu sayı, toplam seçmenlerin yüzde kırkından az olamaz. Referandumda onaylanan değişiklik teklifi Kralın da onayını aldıktan sonra, Anayasanın ayrılmaz bir parçası haline gelmiş olur (m.88).

Estonya

Estonya Anayasasının 15'inci Bölümü anayasa değişikliği konusuna ayrılmıştır (m 161-168).

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Anayasa değişikliği teklifinde bulunma, tek meclisli Parlamento üyelerinin en az beşte birinin ve Cumhurbaşkanının tasarrufundadır (m.161/1).

Değişiklik teklifi üzerine Parlamentoda üç görüşme yapılır. İlk ve ikinci görüşme arasındaki süre üç aydan az, ikinci ve üçüncü görüşme arasındaki süre bir aydan az olamaz. Anayasa değişikliği için üç ayrı yöntem bulunduğundan hangi yöntemin izleneceği üçüncü görüşmede belirlenir (m.163).

Değişiklik yöntemleri:

1) *Referandum:* Anayasa değişikliği tekliflerinin referanduma sunulması için üyelerin beşte üç çoğunluğunun talebi gerekir. Referandum Parlamentoda bu yönde alınmış kararın üzerinden üç ay geçmeden yapılamaz (m.164).

2) *Birbirini izleyen iki parlamento:* Anayasa değişikliğinin iki ayrı parlamento ile yapılabilmesi, değişiklik teklifinin üyelerin çoğunluğu tarafından desteklenmesine bağlıdır. Değişiklik teklifi, ilk meclis üyelerinin çoğunluğunun desteğini alırsa ve seçimden sonra oluşturulacak yeni meclis tarafından da ilk görüşmede beşte üç çoğunlukla aynen kabul edilirse kanunlaşır (m.165).

3) *İvedi durumlarda tek parlamento:* Bir Anayasa değişikliği teklifinin ivedi bir mesele olarak addedilmesine dair karar, parlamentonun beşte dört çoğunluğu ile kabul edilebilir. Bu halde, değişiklik teklifi Parlamentonun üçte iki çoğunluğu tarafından kabul edilmelidir (m.166).

Değişiklik sınırı ya da yasağı;

Anayasanın 1'inci (genel hükümler) ve 15'inci bölümlerinin (Anayasa değişikliği) değiştirilmesi yalnızca referandum ile mümkündür (m.162). Anayasanın 1'inci Bölümünde (m.1-7) düzenlenen hususlar; Cumhuriyetin, devletin ve yönetimin ilkeleri, ülkenin bütünlüğü, kuvvetler ayrılığı, resmî dil, kaynakların kullanımı, millî renkler, bayrak ve arma konularıdır.

Son olarak, Estonya Anayasası, anayasa değişikliklerini geçici sınırlama altına alır. Savaş ya da olağanüstü hal döneminde anayasa değişikliği teklif edilemez ve anayasa değiştirilemez (m.161/2). Ayrıca, referandum yoluyla veya Parlamentoda reddedilen anayasa değişiklik teklifleri bir yıl içinde tekrar sunulamaz (m.168).

Finlandiya

Parlamento usul kuralları;

Finlandiya Anayasasının 41'inci maddesine göre kanun teklifleri tek meclisli Parlamentoda (*Eduskunta*) iki defa görüşülür. Anayasanın kabul

edilmesi, değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılmasına veya Anayasanın sınırlı bir şekilde askıya alınmasına ilişkin bir kanun teklifi de aynı usule tabidir. Ancak ikinci görüşmenin sonunda anayasa değişiklik teklifleri, kullanılan oyların salt çoğunluğu ile, gelecek parlamento seçimlerini takip eden ilk parlamento oturumuna kadar askıya alınır. Seçimlerden sonra kurulan yeni parlamentoda değişiklik teklifi, ilgili komisyon raporunu yayımladıktan sonra, kullanılan oyların en az üçte ikisiyle tek bir görüşmede değiştirilmeden kabul edilir (m.73/1).

Öte yandan, bir anayasa değişiklik teklifinin, bu şekilde iki ayrı Parlamento döneminde görüşülmeden kabul edilebilmesi için o değişikliğin ivedi olması gerekir. Parlamento altıda beş çoğunluğu ile karar alarak söz konusu teklifi ivedi ilan edebilir. Bu halde teklif askıya alınmaz ve kullanılan oyların en az üçte iki çoğunluğu ile kabul edilebilir (m.73/2).

Fransa

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı ve Parlamento üyeleri anayasa değişiklik teklifi verebilirler (m.89/1).

Parlamento usul kuralları;

Değişiklik tasarısı ya da teklifi, 42'nci maddenin üçüncü fıkrasında belirtilen süre içinde görüşülür (m.89/2). Buna göre, kanun teklifi ya da tasarısı ancak, sunulduğu ilk meclisin genel kurulunda, müzakere gündemine alındığı tarihten sonraki altı haftalık sürenin sonunda, ikinci meclisin genel kurulunda ise sunulduğu tarihten sonraki dört haftalık sürenin sonunda müzakere edilir.

Anılan sürelere uygun olarak görüşülen teklif ya da tasarı Parlamentonun her iki meclisi tarafından (Ulusal Meclis ve Senato) aynı hükümlerle kabul edilmelidir (m.89/2).

Referandum/Onay;

Değişiklik, referandumla onaylandıktan sonra yürürlüğe girer (m.89/2).

Parlamentonun anayasa değişikliğini "Kongre"[10] olarak görüştüğü durumlar;

Cumhurbaşkanı, değişiklik tasarısını Kongre olarak toplanan Parlamentoya sunmaya karar verdiği takdirde Kongre, tasarıyı kullanılan oy-

[10] Senato ve Ulusal Meclisin tek meclis olarak toplandığı özel durum.

ların beşte üç çoğunluğu ile kabul eder. Bu takdirde, değişiklik tasarısı referanduma sunulmaz. Kongrenin Başkanlık Divanı, Ulusal Meclisin Başkanlık Divanıdır (m.89/3).

Değişiklik sınırı ya da yasağı;

Ülkenin toprak bütünlüğünün tehlikede olduğu durumlarda anayasa değişikliği girişiminde bulunulmaz veya mevcut bir değişiklik girişimi devam ettirilmez. (m.89/4). Yine, cumhuriyetçi yönetim şekli değişiklik konusu yapılamaz (m.89/5).

Güney Afrika

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Anayasa değişikliklerine ilişkin usul ve esasların belirlendiği Anayasanın 74'üncü maddesinde özel bir hüküm belirlenmediğinden anayasa değişiklik sürecinin başlatılması, olağan kanunlar ile aynı usule tabidir. Buna göre, bir kabine üyesi, bakan yardımcısı, Ulusal Meclisin (Parlamentonun alt kanadı) bir komisyonu ya da bir üyesi bu yönde Ulusal Meclise bir kanun teklifi sunabilmektedir (m.73/2).

Bununla birlikte, anayasa değişiklik teklifi verilmeden asgari 30 gün önce, teklifin içeriğine göre ilgili usuller izlenerek, teklif kamuoyu ve eyalet meclislerinin görüşüne sunulur (m.74/5). Alınan her yazılı görüş, gündeme alınmaları amacıyla, teklifin içeriğine göre, Ulusal Meclis Başkanına ve gereken durumlarda Eyaletler Ulusal Konseyi (Parlamentonun üst kanadı) Başkanına sunulur (m.74/6).

Parlamento usul kuralları;

Anayasa değişiklik teklifi, Ulusal Meclisin çalışma döneminde sunulmuşsa, teklifin sunulduğu tarihten sonraki; Ulusal Meclisin tatilde olduğu bir dönemde sunulmuşsa, gündeme alındığı tarihten sonraki 30 gün içinde görüşülemez (m.74/7).

Anayasa, değişiklik türlerini ikiye ayırmaktadır. Buna göre bazı değişiklikler Parlamentonun her iki meclisinde görüşülmek zorunda iken, bazı değişiklikler için yalnızca Ulusal Meclis yeterlidir.

1. Ulusal Meclis ve Eyaletler Ulusal Konseyinin birlikte görüşeceği değişiklikler ve ilgili usul kuralları:

Anayasanın 1'inci maddesi ile 74'üncü maddenin birinci fıkrasında (bu değişikliği öngören mevcut fıkra) yapılacak değişiklikler, Ulusal Meclisin yüzde 75'i ve Eyaletler Ulusal Konseyinin altı eyaletinin lehte oyu ile kabul edilebilir (m.74/1).

Söz konusu düzenlemeye konu Cumhuriyetin değerleri başlıklı 1'inci madde hükümleri şunlardır:

> Madde 1. Güney Afrika Cumhuriyeti, aşağıdaki değerler üzerine kurulmuş bağımsız, demokratik ve tek bir devlettir:
>
> (a) İnsan onuru, eşitliğin sağlanması ve insan hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi,
>
> (b) Irk ve cinsiyet ayrımcılığı ile mücadele,
>
> (c) Anayasanın ve hukukun üstünlüğü,
>
> (d) Hesap verebilirliği, taleplere cevap verebilirliği, şeffaflığı sağlamaya yönelik olarak evrensel oy kullanma hakkı, ulusal ortak seçmen listesi, düzenli seçimler ve demokratik yönetime dayalı çok partili siyasi sistem.

Anayasanın 2'nci Bölümü, Ulusal Meclisin üçte ikisi ve Eyaletler Ulusal Konseyinin altı eyaletinin lehte oyu ile değiştirilebilir (m.74/2). Söz konusu bölüm, Anayasanın temel hak ve hürriyetleri düzenleyen 7 ilâ 39'uncu maddelerini içermektedir.

Anayasanın diğer bütün hükümleri, eğer değişiklik,

(1) Konseyi ilgilendiren bir mesele hakkında ise;

(2) Eyalet sınırlarını, yetkilerini, görevlerini veya kurumlarını değiştiriyor ise;

(3) Özel olarak eyaletleri ilgilendiren bir hükmü değiştirmeyi öngörüyor ise,

yine her iki meclis tarafından görüşülerek değiştirilir. Bu durumda da, teklifin, üyelerinin en az üçte ikisinin lehte oyuyla Ulusal Meclis tarafından ve en az altı eyaletin lehte oyuyla Eyaletler Ulusal Konseyi tarafından kabul edilmesi gerekmektedir (m.74/3).

İlaveten, bu madde hükmü doğrultusunda sunulmuş olan bir teklif ya da teklifin bir bölümü, yalnızca özel bir eyalete ya da eyaletlere ilişkin bir düzenleme içeriyorsa; Eyaletler Ulusal Konseyi söz konusu değişikliği, düzenleme ilgili eyalet veya eyaletlerin meclislerinin onayından geçmeden kabul edemez (m.74/8).

2. Ulusal Meclisin tek başına görüşeceği değişiklikler ve ilgili usul kuralları:

Belirtilen madde ve konularda olmayan diğer tüm değişiklikler Ulusal Meclis tarafından görüşülerek kabul edilebilir. Karar yeter sayısı, Meclis üyelerinin üçte iki çoğunluğudur (m.74/3-a).

Referandum/Onay;

Ulusal Meclis ve gerektiğinde Eyaletler Ulusal Konseyi tarafından kabul edilen Anayasanın değiştirilmesine ilişkin bir kanun teklifi Devlet Başkanının onayına sunulur (m.74/9).

Anayasanın 74'üncü maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca sunulan bir teklif ya da teklifin bir bölümü, özel bir eyalete ya da eyaletlere ilişkin bir düzenleme içeriyorsa, Eyaletler Ulusal Konseyinin kabulünden önce, düzenleme ilgili eyalet veya eyaletlerin meclislerinin onayından geçmelidir (m.74/8).

Güney Kore

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Anayasa değişiklik teklifleri Ulusal Meclis üye tam sayısının salt çoğunluğu ya da Devlet Başkanı tarafından verilir (m.128/1). Bu yönde verilmiş teklifler, Devlet Başkanı tarafından 20 gün veya daha fazla süreyle kamuoyuna duyurulur (m.128/2).

Parlamento usul kuralları;

Ulusal Meclis, teklif edilen değişiklikleri kamuoyuna ilanından itibaren 60 gün içinde görüşür. Teklifin kabul edilebilmesi, Meclis üye tam sayısının en az üçte iki oyu ile mümkündür (m.130/1).

Referandum/Onay;

Anayasada yapılması teklif edilen değişiklikler, Ulusal Meclis tarafından kabul edildikten sonra en geç 30 gün içinde referanduma sunulur. Ulusal Meclis seçimlerinde oy kullanma hakkına sahip seçmenin asgari salt çoğunluğunun katılması koşuluyla, referandumda kullanılan oyların salt çoğunluğu ile karar verilir (m.130/2). Teklifin referandumda kabul edilmesi ile Anayasa değişiklikleri kesinleşir ve Devlet Başkanı gecikmeksizin bu değişiklikleri yayımlar (m.130/3).

Hollanda

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Anayasa değişikliklerine dair hükümler, Hollanda Anayasasının "Anayasayı Değiştirme Usulü" başlıklı 8'inci Bölümünde ve 137-142'nci maddeleri arasında düzenlenmektedir. Bölümde, Anayasa değişiklik teklifi verme konusunda özel bir hüküm yer almadığından, değişiklik teklif etme yetkisi olağan usullere tabi olmaktadır. Buna göre "kanun teklifleri

Kral tarafından veya onun namına, ya da Temsilciler Meclisi tarafından sunulur." (m.82).

Parlamento usul kuralları;

Teklifte yer alan Anayasa değişikliğinin değerlendirileceğini içeren bir Kanun kabul edilir. (m. 137/1). Temsilciler Meclisi, değişiklik teklifini birden fazla teklife ayırma yetkisine sahiptir (m.137/2).

Birinci fıkrada belirtilen Parlamento Kanunu yayınlandıktan sonra seçilen Temsilciler Meclisi, Anayasa değişikliğini ikinci okumada görüşür. Bu Meclis teklif hakkında karar vermezse, teklif düşer. Burada kabul edilen teklif, Senato tarafından ikinci okumada görüşülür. Teklif, ancak kullanılan oyların en az üçte ikisinin lehte olması halinde her iki Meclis tarafından da kabul edilir (m.137/3).

Bu aşamada da Temsilciler Meclisinin, anayasa değişikliğine ilişkin teklifi, kullanılan oyların üçte ikisi tarafından desteklenmesi halinde, birden fazla sayıda teklife ayırma yetkisi bulunur (m.137/4).

Teklifin ikinci görüşmesinde, kabul edilen önergeler ile Anayasanın değişmemiş hükümleri birbirleriyle uyumlu hale getirilir. Ayrıca, metinde maddi değişiklikler yapılabilir (m.138/1).

Referandum/Onay;

Her iki mecliste görüşülerek kabul edilen değişiklik teklifleri Kralın onayına sunulur (m.138). Parlamento tarafından kabul edilen ve Kral tarafından onaylanan anayasa değişiklikleri, yayımlandıktan hemen sonra yürürlüğe girer (m.139).

İrlanda

Parlamento usul kuralları;

Anayasanın değiştirilmesi süreci bu yöndeki bir kanun teklifinin Temsilciler Meclisine sunulmasıyla başlar. Anayasa, bu kanun teklifinin içinde anayasa değişikliğinden başkaca bir hüküm bulunamayacağını hükme başlamıştır (m.46/4).

Anayasa değişikliği kanun teklifi, Parlamentonun iki meclisi (Temsilciler Meclisi ve Senato) tarafından ayrı ayrı görüşülerek kabul edilir (m.46/2).

Referandum/Onay;

İrlanda Anayasasına göre, olağan yasama sürecine tabi olarak kabul edilen anayasa değişiklik teklifleri zorunlu olarak referanduma sunulurlar (m.46/2). Değişikliğin referandumda onaylanmış sayılması için gereken oy, kullanılan oyların salt çoğunluğudur (m.47/1).

Parlamentoda kabul edilerek referandumda onaylanan kanun, Cumhurbaşkanı tarafından derhâl imzalanır ve usulüne uygun şekilde yayımlanır (m.46/5).

Değişiklik sınırlamaları ya da yasağı;

Pek çok anayasada değişikliğe dair bir sınırlama ya da yasağın olmadığı, bu yönde bir hükmün olmaması durumunda zımni olarak anlaşılmaktadır. Ancak İrlanda Anayasası "Anayasanın Değiştirilmesi" başlıklı Bölümünün hemen girişinde "*Anayasanın herhangi bir hükmü, bu maddede öngörülen şekilde, değiştirme, ekleme veya kaldırma yoluyla tadil edilebilir*" (m.46/1) diyerek, açık ve kati bir şekilde bu yönde irade beyan etmektedir.

İspanya

İspanya Anayasasında anayasa değişikliğine dair hükümler 166 ila 169'uncu maddelerde yer almaktadır. Anayasa iki tür değişiklik süreci öngörmektedir. Buna göre Anayasanın değiştirilmesi için öngörülen olağan yöntemler, Anayasanın belli hükümleri ya da tamamı açısından sonuç doğurmamakta, bu durumda farklı usullerin izlenmesi gerekmektedir:

1. Kısmi Anayasa Değişiklikleri

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Anayasa değişikliği konusunda teklif verme yetkisi, Anayasanın 87'nci maddesinde düzenlenmiş olan olağan yasama yöntemleri dâhilinde gerçekleştirilir (m.166). Buna göre, hükûmet, Temsilciler Meclisi ve Senato anayasa değişiklik teklifi verebilir.

Parlamento usul kuralları;

Değişiklik teklifi her bir meclis tarafından beşte üç çoğunlukla kabul edilmelidir. Meclisler arasında uzlaşma olmazsa, her iki mecliste ayrı ayrı oylamaya sunulması için bir metin hazırlamak üzere, Temsilciler Meclisi ve Senato üyelerinden oluşan bir Karma Komisyon kurulur (m.167/1).

Öngörülen usule göre kabul gerçekleşmemiş ve metin Senatoda üye tam sayısının salt çoğunluğu ile kabul edilmiş ise, Temsilciler Meclisinin

değişiklik teklifini kabulü bu kez üçte iki lehte çoğunluk ile mümkündür (m.167/2).

Referandum/Onay;

Değişiklik Parlamentonun her iki meclisinde de kabul edildikten sonra referanduma sunulabilir. Bunun için teklifin kabulünden itibaren 15 gün içinde, herhangi bir meclisin üyelerinin onda biri tarafından bu yönde karar alınması gerekir (m.167/3).

2. Anayasanın tamamının ya da bazı özel hükümlerine ilişkin değişiklikler

Bu başlık altındaki usullerin uygulanabilmesi için verilmiş olan değişiklik teklifinin, Anayasanın topyekûn değiştirilmesine ya da aşağıdaki maddelerine ilişkin olması gerekmektedir (m. 168/1):

- Başlangıç hükümleri,
- Birinci Kısmın 2'nci Bölümünün birinci alt bölümü (temel haklar ve kamu hürriyetleri),
- İkinci Kısım (Krallık).

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Bu mahiyetteki değişikliklerin başlatılması yönünde herhangi bir özel hüküm bulunmamaktadır. Hükûmet, Temsilciler Meclisi ve Senato bu yönde anayasa değişiklik teklifi verebilir (m.87).

Parlamento usul kuralları;

Bu yönde verilen bir Anayasa değişiklik teklifi üzerine, Parlamentonun her bir meclisinin üyelerinin üçte iki çoğunluğu ile değişikliğin görüşülmesine dair ilke kararı alınır ve Parlamento derhâl kendisini fesheder (m.168/1).

Seçimler sonucu yenilenen her iki meclis bu kararı onaylamalı ve yeni Anayasa metnini ayrı ayrı görüşmeye devam etmelidir. Yine, karar yeter sayısı üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuna tekabül etmektedir (168/2).

Referandum/Onay;

Değişiklik teklifi parlamentoda kabul edildikten sonra zorunlu referanduma sunulur (m.168/3).

Değişiklik sınırlamaları ya da yasağı;

Savaş zamanında ya da 116'ncı maddede belirtilen durumlardan herhangi biri (alarm durumu, olağanüstü hal, sıkıyönetim) yürürlükteyken

anayasa değişiklik süreci işletilemez (m.169). Dolayısıyla kısmi ya da topyekûn bir anayasa değişikliği, sayılan koşullar içerisinde mümkün olmamaktadır.

İtalya

Parlamento usul kuralları;

Anayasa değişikliğine ilişkin kanunlar ve anayasa niteliğinde olan diğer kanunlar, Parlamentonun her bir meclisi tarafından (Temsilciler Meclisi ve Senato) iki kez görüşülürler. Görüşmeler arasında, en az üç aylık süre olmalıdır. Teklif, ikinci oylamada her bir meclisin üyelerinin salt çoğunluğunun oyuyla kabul edilir (m.138/1).

Referandum/Onay;

Anayasa değişiklik tekliflerinin referanduma sunulması için, iki meclisten birinin üyelerinin beşte birinin veya 500.000 seçmenin veya beş Bölge Meclisinin talebi gerekir. Söz konusu koşul sağlandığında, teklif yayımlandığı tarihten itibaren üç ay içinde referandumla halkoyuna sunulur. Kanunun onaylanarak yayımlanması için referandumda geçerli oyların çoğunluğunu alması gerekir (m.138/2).

Bununla birlikte, meclislerin her birinde kabul edilerek kanunlaşan anayasa değişiklik teklifi, ikinci oylamada üyelerinin üçte iki çoğunluğuyla kabul edildiği takdirde referanduma başvurulmaz.

Değişiklik sınırlamaları ya da yasağı;

Yönetim biçimi olarak cumhuriyet, anayasa değişikliğine konu edilemez (m.139).

Macaristan

Macaristan Anayasası, Anayasa değişikliğine dair hükümleri "Kuruluş" başlıklı giriş bölümünde düzenlemektedir.

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Yeni bir anayasa kabul edilmesi ya da mevcut Anayasanın değiştirilmesine dair bir teklif vermeye Cumhurbaşkanı, hükûmet, Parlamentonun herhangi bir komisyonu ya da bir milletvekili yetkilidir (m.S/1). Yasama sürecinde kanun teklifi verme yetkisi yine aynı kurumlara ait olduğundan (m.6/1), Macaristan'ın Anayasa değişikliği girişiminde bulunma konusunda özel bir yetkilendirme yapmadığı görülmektedir.

Parlamento usul kuralları;

Bu yönde sunulmuş olan bir teklif, Parlamentonun üçte iki çoğunluğu ile kabul edilir (m.S/2).

Referandum/Onay;

Parlamento Başkanı, kabul edilen Anayasayı ya da Anayasa değişikliğini 5 gün içinde imzalar ve Cumhurbaşkanına gönderir. Cumhurbaşkanı, söz konusu metni 5 gün içinde imzalar ve Resmî Gazetede yayımlanması emrini verir. (m.S/3).

Ayrıca, "Ulusal Referandum" başlıklı 8'inci maddede, Anayasa değişikliğini amaçlayan konuların referanduma konu edilemeyeceği açıkça düzenlenmektedir (m.8/3-a).

Polonya

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Bir Anayasa değişikliği teklifi; Temsilciler Meclisi (*Sejm*) üye tam sayısının en az beşte biri, Senato veya Cumhurbaşkanı tarafından sunulabilir (m.235/1).

Parlamento usul kuralları;

Teklif metni parlamentonun her iki meclisinde ayrı ayrı oylanır. Teklif, sunulma tarihinden itibaren en az 30 gün sonra Temsilciler Meclisi tarafından görüşülebilir (m.235/3) ve burada görüşülerek kabul edilen teklif, 60 gün içinde Senatoda değiştirilmeden kabul edilmelidir (m.235/2).

Anayasa değişikliği teklifi Temsilciler Meclisinde, milletvekili üye tam sayısının en az yarısının hazır bulunduğu bir oturumda en az üçte iki çoğunluk tarafından kabul edilebilir. Senatoda ise karar yeter sayısı, yine üye tam sayısının en az yarısının hazır bulunduğu bir oturumda salt çoğunluk ile sağlanır (m.235/4).

Polonya Anayasası belli hükümlerin değiştirilmesi için ise özel usuller öngörmektedir. Buna göre, Anayasanın 1 (Cumhuriyet), 2 (Kişilerin ve Vatandaşların Özgürlükleri, Hakları ve Ödevleri) ve 12'nci (Anayasanın Değiştirilmesi) bölümlerindeki hükümleri değiştiren bir kanun teklifinin Temsilciler Meclisindeki görüşmelerinde, birinci ve ikinci görüşmeler arasında en az 60 gün süre bulunmalıdır (235/5). Bu tekliflerin kabul edilebilmesi için gerekli çoğunluk, olağan yöntemle aynıdır. Ancak böyle bir değişiklik teklifinin referanduma sunulma seçeneği de bulunmaktadır.

Referandum/Onay;

Anayasanın 1, 2 ve 12'nci bölümlerindeki hükümleri değiştiren bir kanun teklifinin Senatoda kabul edilmesinden itibaren 45 gün içinde, Temsilciler Meclisi üyelerinin beşte biri, Senato veya Cumhurbaşkanı değişiklik teklifinin referanduma sunulmasını talep edebilir. Referandum talebi Temsilciler Meclisi Başkanına sunulur ve Temsilciler Meclisi başvuru tarihinden itibaren 60 gün içinde referandum kararı alır. Anayasa değişiklik teklifi, referandumda kullanılan oyların salt çoğunluğu ile kabul edilir (m.235/6).

Kabul edilmiş olan Anayasa değişikliği kanunu, Temsilciler Meclisi Başkanı tarafından Cumhurbaşkanının imzasına sunulur. Cumhurbaşkanı, kanunu sunulmasından itibaren 21 gün içinde imzalar ve Resmî Gazetede yayımlar (m.235/7).

Değişiklik sınırları ya da yasakları;

Olağanüstü önlemlere başvurulduğu bir dönemde Anayasa değişikliği yapılması mümkün değildir (m.228/6).

Portekiz

Anayasa değişikliğine dair hükümler, Anayasanın 284 ila 289'uncu maddelerinde düzenlenmektedir:

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Anayasa değişiklik teklifi verme yetkisi Parlamento üyelerine aittir (m.285/1).

Parlamento usul kuralları;

Bir Anayasa değişiklik teklifi sunulduğunda, varsa diğer değişikliklerin de 30 gün içinde Parlamentoya sunulması gerekir (m.285/2).

Anayasa değişiklikleri, Parlamento üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilir (m.286/1). Kabul edilen Anayasa değişiklikleri, tek bir değişiklik kanunu olarak bir araya getirilir (m.286/2).

Onay;

Cumhurbaşkanı, yukarıdaki usul izlenerek kabul edilmiş olan anayasa değişikliklerini yürürlüğe koymayı reddedemez (m.286/3). Anayasanın yeni metni değişiklik kanunuyla birlikte yayımlanır (m.287/2).

Değişiklik sınırları ya da yasakları;

Portekiz Anayasası, Anayasa değişikliklerine süre ve konu bakımından sınırlar öngörmektedir. Buna göre Parlamentonun Anayasayı değiştirme girişiminde bulunabilmesi için, son olağan değişiklik kanununun yayımı üzerinden 5 yıl geçmiş olmalıdır (m.284/1). Bu koşulun ortadan kalkması, üye tam sayısının beşte dört çoğunluğu ile Parlamentonun karar almasına bağlıdır. Böylece Parlamento dilediği tarihte olağan dışı Anayasa değişikliği yapma yetkisini kullanabilir (m.284/2). Ancak, sıkıyönetim veya olağanüstü hal sırasında anayasayla ilgili hiçbir değişiklik yapılamaz (m.289).

Yine, Anayasada değişiklik yapan kanunlar aşağıdaki konuları gözetirler (m.288):

- Ulusal bağımsızlık ve Devletin birliği;
- Cumhuriyetçi yönetim şekli;
- Kilise ve Devlet arasındaki ayrım;
- Vatandaşların hakları, özgürlükleri ve güvenceleri;
- İşçilerin, işçi komiteleri ve sendikaların hakları;
- Üretim araçlarına sahip kamu sektörü, özel sektör, kooperatif ve sosyal sektörün bir arada var olması;
- Karma ekonomi sistemi çerçevesinde yer alan ekonomik planlar;
- Egemenlik yetkisi kullanan kurumların, özerk bölgelerin ve yerel iktidarların evrensel, doğrudan, gizli ve periyodik seçim yoluyla belirlenmesi ve nispi temsil sistemi;
- Demokratik muhalefet hakkı ile, siyasi partiler de dahil olmak üzere, siyasi ifade ve örgütlenmede çoğulculuk;
- Egemenlik yetkisini kullanan organların ayrılığı ve birbirine bağımlılığı;
- Hukuk kurallarının anayasaya uygunluk ve ihmal yönünden aykırılık incelemesine tâbiliği;
- Mahkemelerin bağımsızlığı;
- Yerel yönetimlerin özerkliği;
- Azor Adaları ve Madeira Takımadaları'nın siyasi ve idari özerkliği.

Romanya

Romanya Anayasasının 7'nci Kısmı Anayasa değişikliklerini düzenlemektedir:

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Hükûmetin önerisi üzerine Cumhurbaşkanı, Temsilciler Meclisi veya Senato üyelerinin en az dörtte biri ya da en az 500.000 seçmen Anayasa değişikliği teşebbüsünde bulunabilir (m.150/1). Anayasa değişiklik teklifinin seçmenler tarafından verildiği durumda, bu seçmenlerin toplam idari bölgelerin en az yarısına mensup olmaları gerekmektedir. İlaveten, bu bölgelerin her birinde veya Bükreş Belediyesinde, söz konusu değişiklik teşebbüsünü desteklemeye yönelik en az 20.000 imza toplanmalıdır (m.150/2).

Parlamento usul kuralları;

Değişiklik taslağı ya da teklifi Temsilciler Meclisi ve Senatoda ayrı ayrı görüşülür. Her bir mecliste değişikliğin üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilmesi gerekir (m.151/1). İki meclis arasında uzlaşma sağlanamazsa, Temsilciler Meclisi ve Senato birleşik oturumda üye sayılarının toplamının dörtte üç çoğunluğu ile karar verir (m.151/2).

Referandum/Onay;

Değişiklik taslağı ya da teklifi, Parlamentoda kabulünden itibaren 30 gün içinde sunulduğu referandumda onaylanması ile kesinlik kazanır (m.151/3).

Değişiklik sınırları ya da yasakları;

Anayasanın şu hususlara dair hükümleri değişiklik konusu edilemez (m.152/1): Romanya Devletinin ulusal, bağımsız, üniter ve bölünmez yapısı, Cumhuriyetçi yönetim şekli, toprak bütünlüğü, yargının bağımsızlığı, siyasi çoğulculuk ve resmî dil. Ayrıca, vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin ya da teminatlarının kısıtlanması sonucunu doğuracak anayasa değişiklikleri yapılamaz (m.152/2).

Son olarak, savaş, olağanüstü hal ya da sıkıyönetim dönemlerinde anayasa değişikliği yapılamaz (m.152/3).

Rusya

Rusya Anayasasının anayasa değişikliklerine ilişkin hükümleri, 134 ila 137'nci maddelerinde yer almaktadır.

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Anayasa değişikliğine ilişkin teklifler; Devlet Başkanı, Federasyon Konseyi (Parlamentonun üst kanadı), Devlet Duması (Parlamentonun alt kanadı), Hükûmet, Rusya Federasyonunun federe birimlerinin yasama

organları ve Parlamentonun iki kanadından birinin üyelerinin en az beşte birinden oluşan gruplar tarafından verilir (m.134).

Rusya Anayasası, değişiklik tekliflerinin konularına göre farklı usuller öngörmektedir:

1. Anayasanın 1, 2 ve 9'uncu bölümlerinin değiştirilmesi:

Anayasanın 1'inci (Anayasal sistemin ilkeleri), 2'nci (İnsan hakları ve hürriyetleri ile medeni haklar) ve 9'uncu (Anayasa değişikliği) bölümlerinin hükümleri Parlamento tarafından değiştirilemez (m.135/1). Ancak, bu hükümlere ilişkin verilen bir değişiklik teklifi, hem Federasyon Konseyi hem de Devlet Duması tarafından üye tam sayılarının beşte üçü tarafından desteklenirse bir Anayasal Meclis toplanır (m.135/2).

Anayasal Meclis, ya Anayasanın değiştirilemezliğini onaylar ya da yeni Anayasa taslağını hazırlar. Yeni Anayasa taslağının Anayasal Meclisin üye tam sayısının üçte ikisi tarafından veya referandum yoluyla kabul edilmesi gerekir. Referandum yapılması halinde, değişikliğin kabulü için, oylamaya seçmenlerin salt çoğunluğunun katılması ve oylamaya katılanların salt çoğunluğunun lehte oy kullanmış olması gerekir (m.135/3).

2. Anayasanın 3 ila 8'inci bölümlerinin değiştirilmesi:

Rusya Anayasası, Anayasanın geri kalan 3 ilâ 8'inci bölümlerinde yapılacak değişikliklerin ise federal anayasal kanunların kabul edilmesindeki usule uygun olmasını öngörmektedir.[11] Anılan değişiklikler, ülkenin federe birimlerinin en az üçte ikisinin yasal düzenleme yapma yetkisine sahip kurumları tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girer (m.136).

Anayasanın Rusya Federasyonunun federal yapısını belirleyen 65'inci maddesinde (3'üncü bölümde) yapılacak değişiklikler; Rusya Federasyonuna yeni federe birimlerin kabulü ve Rusya Federasyonu yapısında yeni federe birimlerin oluşturulması ya da Federasyona bağlı bir federe birimin anayasal ve hukuki statüsünün değiştirilmesi hakkındaki federal anayasal kanun gereğince yapılır. Federasyon birimlerinin isimlerinde değişiklik yapılması durumunda, yeni isim Anayasanın 65'inci maddesine ilave edilir (m.137).

[11] Buna göre, anılan bölümlere ilişkin değişikliğin kabul oyları, Federasyon Konseyi üye tam sayısının dörtte üçünden, Devlet Duması üye tam sayısının üçte ikisinden az olamaz. Venice Commission, Report on Constitutional Amendment, m.40.

Yunanistan

Anayasa değişiklik sürecini başlatma yetkisi;

Anayasa değişiklik teklifi Parlamentonun en az 50 üyesi (üye tam sayısının altıda biri) tarafından verilir (m.110/2).

Parlamento usul kuralları;

Parlamentoya bir Anayasa değişikliği teklifi sunulmasını takiben, Yunanistan Anayasası iki durum öngörmektedir:

> 1. Anayasa değişiklik teklifi üzerine, bir Parlamento kararı ile Anayasayı değiştirme yönünde bir karar alınır. Parlamento bu kararı, üye tam sayısının beşte üç çoğunluğuyla, aralarında en az bir ay geçecek iki oylamayla kabul edebilir. Bu kararda Anayasanın değiştirilecek hükümleri açıkça belirtilir. (m.110/2).
>
> Söz konusu karar üzerine, gelecek yasama döneminde yeni oluşan Parlamentonun ilk birleşiminde, değiştirilecek hükümler hakkında üye tam sayısının salt çoğunluğuyla karar verilir (m.110/3).
>
> 2. Parlamentoya sunulan bir Anayasa değişikliği önerisi, ilk Parlamentoda, öngörülen beşte üç çoğunluğu sağlayamaz fakat üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyunu alırsa, bu kez gelecek Parlamento ilk birleşiminde, değiştirilecek hükümler hakkında üye tam sayısının beşte üç çoğunluğuyla karar verebilir (m.110/4).
>
> Her iki yöntemden birine uygun olarak kabul edilmiş her Anayasa değişikliği, kabulünden itibaren 10 gün içinde Resmî Gazetede yayımlanır ve özel bir Parlamento kararı ile yürürlüğe girer (m.110/5).

Değişiklik sınırları ya da yasakları;

Yunanistan Anayasası da anayasa değişikliklerini süre bakımından sınırlamakta ve bazı konular bakımından yasaklamaktadır.

Bir önceki anayasa değişikliğinin üzerinden beş yıl geçmedikçe, Anayasada değişiklik yapılamaz (m.110/6).

Anayasanın hükümleri; hükûmet şeklini Parlamenter Cumhuriyet olarak belirleyen hüküm ile 2'nci maddenin birinci fıkrası, 4'üncü maddenin bir, dört ve yedinci fıkraları, 5'inci maddenin bir ve üçüncü fıkraları, 13'üncü maddenin birinci fıkrası ve 26'ncı madde hariç olmak üzere değiştirilebilir (m.110/1). Söz konusu hükümler aşağıdaki gibidir:

> Madde 2/1
>
> İnsanın değerlerine saygı ve onları koruma devletin birincil görevidir.

Madde 4

(1) Bütün Yunanlar kanun önünde eşittir.

(4) Kanunda başka türlü belirtilmediği müddetçe, yalnızca Yunan vatandaşları kamu hizmetine girebilir.

(7) Yunan vatandaşlarına soyluluk ve ayrıcalık unvanları verilemez ve tanınamaz.

Madde 5

(1) Herkes, diğerlerinin hakkını ve Anayasayı ihlal etmediği sürece, kişiliğini özgürce geliştirme ve ülkenin sosyal, ekonomik ve politik hayatına katılma hakkına sahiptir.

(3) Kişi özgürlükleri dokunulmazdır. Hiç kimse, kanunun öngördüğü zaman ve haller dışında, kovuşturulamaz, tutuklanamaz, hapsedilemez ya da başka bir şekilde kısıtlanamaz.

Madde 13/1

Dini vicdan özgürlüğü dokunulmazdır. Medeni haklardan ve özgürlüklerden yararlanma, bireyin dinî inançlarına bağlı değildir.

Madde 26

(1) Yasama yetkisi Parlamento ve Cumhurbaşkanı tarafından kullanılır.

(2) Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı ve Hükûmet tarafından kullanılır.

(3) Yargı yetkisi, kararları Yunan halkı adına icra edilen, hukuk mahkemeleri tarafından kullanılır.

Sonuç

Bu çalışmada toplam 23 ülke anayasası, bir anayasa değişikliği için öngörülen formel usul kuralları bakımından ve dört temel başlık altında ele alınmıştır. Bu başlıklar altında ortaya konmuş olan özel ya da nitelikli düzenlemeler, anayasaların olağan kanunların değiştirilmesine nispetle daha zor değiştirildiğini göstermektedir.

İncelenen ülkelerden, ABD, Brezilya, Bulgaristan, Estonya, Güney Kore, Polonya, Romanya, Rusya, Yunanistan; anayasa değişiklik teklifi verme usulünü olağan yasama sürecinden ayırarak, söz konusu yetkiye sahip olan aktörleri özel olarak belirlemekte ve/veya teklif verebilecek parlamento üyelerinin çoğunluk sayısını artırmaktadır.

Parlamento usul kuralları açısından izlenen temel yöntemler ve ilgili ülkeler aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

Yapılması planlanan anayasa değişikliği üzerine uzlaşı oranını artırmayı amaçlayan nitelikli çoğunlukla kabul yöntemi pek çok ülke tarafından benimsenmiştir. ABD, Almanya, Avusturya, Belçika, Brezilya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Güney Afrika, Güney Kore, Hollanda, İspanya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya ve Yunanistan, anayasa değişikliklerinin oylanmasında nitelikli çoğunluk şartı aramaktadır.

Anayasa değişikliklerinde teklif ile görüşme arasında ya da çoklu görüşmeler arasında öngörülen özel süreler (serinleme süreleri), planlanan değişiklik üzerine yeniden düşünülmesini, tartışılmasını ve böylece sağduyulu bir yaklaşım geliştirilmesini hedeflemektedir.[12] Bulgaristan, Estonya, Fransa, Güney Afrika, İtalya ve Polonya anayasa değişiklik teklifinin görüşmelerinde bu yöntemi benimsemektedir.

Yine, değişikliğin tek bir oturumda değil çoklu görüşme neticesinde oylanması usulü de Brezilya, Bulgaristan, Estonya, Finlandiya, Hollanda, İtalya ve Yunanistan tarafından uygulanmaktadır.

Biri mevcut, diğeri seçimden sonraki parlamento olmak üzere iki parlamento tarafından kabul yöntemini benimseyen ülkeler Belçika, Bulgaristan, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Hollanda, İspanya ve Yunanistan'dır.

Bazı ülkeler, anayasa değişikliğini içeriğine göre farklı türlere ayırarak her bir tür için farklı usuller öngörmektedir. Avusturya, Bulgaristan, Estonya, Fransa, Güney Afrika, İspanya, Polonya ve Rusya'da rastlanılan bu

[12] Venice Commission, Report on Constitutional Amendment, m.95.

usul genellikle anayasanın tamamının ya da bazı özel hükümlerinin değişikliğini zorlaştırmayı amaçlamaktadır. Söz konusu hükümler arasında; başlangıç hükümleri, cumhuriyetin değerleri, temel hak ve özgürlükler, anayasa değişikliğine dair hükümler, doğrudan federe birimleri ilgilendiren meseleler, uluslararası antlaşmaların hukuki statüsüne dair hükümler, devletin ve yönetimin ilkeleri, ülkenin bütünlüğü, kuvvetler ayrılığı ve resmî dil gibi hükümler sayılabilir.

Finlandiya ve Yunanistan örneklerinde farklı değişiklik usullerinin kullanımı, değişiklik teklifinin içeriğinden bağımsız olmaktadır. Finlandiya Parlamentosu, öngörülen çoğunluk ile karar alarak bir anayasa değişiklik teklifini ivedi olarak görüşebilmekte; Yunanistan Parlamentosu da, değişiklik teklifini görüşen ilk parlamentonun oylama sonucuna göre ikinci bir alternatif geliştirmektedir.

Anayasa değişikliğinde, parlamento safhasından sonra da ülkeler arasında çeşitli farklılıklar mevcuttur. Bazı ülkeler referandum usulünü benimsemiş olsalar da bu yol, değişikliğin türüne göre zorunlu ya da ihtiyari olabilmektedir. Anayasa değişikliğini referandum ile kabul eden ülkeler şu şekilde sıralanabilir: Avusturya (topyekûn değişiklikler için zorunlu, kısmi değişiklikler için ihtiyari), Danimarka, Estonya (ihtiyari), Fransa, Güney Kore, İrlanda, İspanya (ihtiyari ve zorunlu), İtalya (ihtiyari), Polonya (ihtiyari), Romanya, Rusya (ihtiyari).

Yine, ülke anayasaları, devlet başkanının (Güney Afrika, Macaristan, Portekiz), Kralın (Hollanda) ve eyaletlerin (ABD, Güney Afrika, Rusya) onayına dair hükümler de içermektedir.

Son olarak, anayasa değişiklik sınırı ya da yasakları konusunda üç temel kategori izlenebilir. Kimi ülkeler belli konularda ya da ilke ve esaslarda değişikliğe gidilemeyeceğini açıkça düzenlemektedir: ABD, Almanya, Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Fransa, İtalya, Portekiz ve Romanya'da; eyaletlerin yönetime katılım hakkı, devletin üniter/federatif yapısı, toprak bütünlüğü, kuvvetler ayrılığı, temel hak ve özgürlükler, demokratik ve cumhuriyetçi yönetim biçimi, hukukun üstünlüğü ve mahkemelerin bağımsızlığı gibi esasların değiştirilmesinin yasaklandığı görülmektedir. Almanya, Avusturya, Belçika ve Yunanistan Anayasaları ise, belirli madde hükümlerinin değişikliğini açıkça yasaklamaktadır.

Diğer taraftan, ülkeler anayasa değişikliklerini süre yönünden ve dolayısıyla geçici olarak da sınırlayabilmektedirler. Olağanüstü hal, savaş ve benzeri durumlarda değişiklik yapılamaması, reddedilen bir teklifin belli bir süre zarfında tekrar görüşülememesi, iki değişiklik arasında olağan bir

sürenin geçmesi koşulu gibi düzenlemeler bu başlık altında yer almaktadır. Belçika, Brezilya, Estonya, Fransa, İspanya, Polonya, Portekiz, Romanya ve Yunanistan, anayasa değişikliklerini anılan şekilde sınırlandıran ülkelerdir.

Görüldüğü üzere, ülkeler anayasa değişikliği meselesinde oldukça farklı yöntemler izlemektedirler. Bütün ülkeler anayasa değişikliğini olağan kanunlardan daha zor hale getirmek amacıyla sayılan özel ya da nitelikli düzenlemelerden en az birini, ancak genellikle iki ya da üçünü bir arada kullanmaktadırlar. Bunun ötesinde, birtakım maddelerin ya da ilkelerin değişikliği konusunda yasak getirerek anayasal bağlayıcılığın en katı ve koruyucu mekanizmasını da kullanabilmektedirler.

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIRLANDIRILMASI VE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM USULLERİ

Mehmet SOLAK*

Giriş

Çağdaş anayasalarda yer alan temel hak ve hürriyetlerin insan hakları kavramının kurumsallaşması ile ortaya çıktığı söylenebilir. İnsan hakları, insan olarak doğmanın doğal bir sonucu olarak sahip olunan, devletten önce de var olan haklar olarak tanımlanmaktadır. İnsan haklarına devlet güvencesi sağlandığında bunlar "temel hak" olarak adlandırılır. Bir diğer deyişle, devletler başta anayasaları olmak üzere, hukuk normları içerisinde bu haklara yer vererek onları yazılı hale getirir. Üzerinde çeşitli tartışmalar yapılsa da bugün anayasal demokrasilerin tanıma ve koruma yükümlülüğünden kaçınamayacağı, üzerinde temel olarak uzlaşı sağlanmış bir temel hak ve hürriyetler kategorisinden bahsetmek mümkündür. Bu hak ve hürriyetlerden başlıcaları şunlardır: Yaşam, mülkiyet ve güvenlik hakları, ifade, din ve düşünce, basın ve toplantı hürriyetleri; işkenceye, ayrımcılığa, keyfi tutuklamaya, yargısız infaza karşı korunma.[1]

Temel hak ve hürriyetler, doğal olarak, sınırsız ve mutlak değildir. Devlet ve toplumun varlığını ve sürekliliğini sağlayabilmesi için hak ve hürriyetlerin belirli ölçülerde sınırlanması zorunludur. Ancak demokratik bir toplumda temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması da keyfi olmayıp belirli sınırlara tabidir. Nitekim "sınırlamanın sınırları" olarak adlandırılan birtakım şartlar mevcuttur. Sınırlamanın sınırları olağan dönemlerde ve olağanüstü yönetim usullerinin uygulandığı dönemlerde birbirinden farklılık gösterebilmektedir. [2]

* Yasama Uzmanı

1 Caniklioğlu, M.D., "Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasalarımız", s.467-468, Erişim:29.04.2024, https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/M.-Caniklioglu4.pdf

2 Gözler, K., Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 12.Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, Haziran 2020, s.419.

Söz konusu sınırlama hükümleri, anayasal düzeyde korunan hakların belirli bir ölçüde ve demokratik olarak gerekçelendirilerek, kısmen sınırlandırılmasına imkân veren anayasal hükümlerdir. Bir sınırlama hükmü, amaçları, doğası veya kapsamı nedeniyle demokrasiye zarar verebilecek, temel haklar üzerindeki aşırı kısıtlamaları da yasaklamayı amaçlar.

Demokratik ülke vatandaşlarına garanti edilen hakların çoğu diğer haklarla veya belirli genel menfaatlerle çatışmaları önlemek için sınırlandırılmakta veya kapsamı daraltılmaktadır. İyi tasarlanmış bir sınırlama maddesi, bu sınırların veya kısıtlamaların çok ileri götürülmesini veya yanlış uygulanmasını engeller. Bununla birlikte anayasa yapıcılar, herhangi bir koşulda, herhangi bir şekilde ihlal edilmesi insan haklarına aykırı olacağı ve daha geniş ihlallere yol açabileceği için bazı hakları mutlak kılmaya karar verebilirler.[3] Ancak belirtmek gerekir ki, nispeten az sayıda haktan mutlak anlamda yararlanılabilir. Çoğu hak, demokratik bir toplumda sosyal adalet, kamu düzeni ve etkili yönetim gibi belirli ortak menfaatlerin gerçekleştirilmesi veya başkalarının haklarının korunması için gerekli ve makul sınırlamalara tabidir. Örneğin, ifade hürriyeti, insanların halka açık kalabalık bir yerde infiale sebep olacak şekilde konuşmasını engellemek için veya belirli bir kişi veya gruba karşı şiddeti kışkırtmanın yasaklanması amacıyla sınırlanabilir. Benzer şekilde seyahat hürriyeti; trafik kuralları, kanuni gözaltı ve hapsetme ile ilgili kurallar ve göçmenlik mevzuatı ile sınırlandırılmıştır. Bu kurallar, devletlerin bireysel hürriyetleri sınırlandırmasına izin verebilir, ancak devletler bunu yalnızca meşru amaçlarla ve kabul edilebilir (gerekli, makul, orantılı) bir ölçüde yaparlarsa haklı şekilde gerekçelendirilebilir.[4]

Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında kimi anayasalarda olağan dönem ve olağanüstü dönem ayrımına gidilebilmektedir.

Temel hak ve hürriyetlerin olağan dönemde sınırlandırılmasının genellikle şu ilkelere bağlı olduğu görülmektedir:

- Sınırlama yasama organı tarafından kanunla öngörülmelidir.
- Sınırlama keyfi olmamalı; kamu düzeninin, genel sağlığın korunması gibi makul, kamu yararını gerçekleştirmeye yönelik sebeplere dayanmalıdır.

[3] Ahmed, D., Bulmer, E., Limitation Clauses, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, 2017, Second Edition, s.3, Erişim:29.04.2024, https://www.idea.int/sites/default/files/publications/limitation-clauses-primer.pdf

[4] Ahmed, D., Bulmer, E., Limitation Clauses, s.4.

- Sınırlamada ölçülülük ilkesine uyulmalıdır. Bu çerçevede sınırlamada başvurulan araç sınırlama amacını gerçekleştirmeye elverişli olmalı, sınırlama amacını gerçekleştirmek için en yumuşak, bir başka deyişle temel hak ve hürriyeti en az sınırlayan araç seçilmelidir. Sınırlandırmayla ulaşılmak istenen amaçla sınırlandırmada kullanılan araç orantılı olmalıdır.
- Sınırlama anayasanın sözüne aykırı olmamalıdır.

Ayrıca kimi anayasalarda demokratik toplum düzeninin gerekleri ve hakkın özüne dokunma yasağı gibi ek şartlar da getirilebilmektedir.[5]

Savaş, seferberlik, ayaklanma, deprem, salgın hastalıklar gibi kriz durumlarında başvurulan olağanüstü yönetim usullerinin ilan edildiği dönemlerde ise temel hak ve hürriyetlerin olağan dönemlere göre daha fazla sınırlandırılmasına, hatta kimi zaman temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının askıya alınmasına izin verilmektedir. Bazı ülkelerde olağanüstü dönemlerde temel hak ve hürriyetler olağan döneme göre geniş ölçüde daha kolay bir şekilde sınırlandırılmakla birlikte bu sınırlama da keyfi ve sınırsız değildir. Olağanüstü dönemlerde dahi uyulması gereken ilkeler şunlardır:

- Olağanüstü yönetim usullerinden biri ilan edilmiş olmalıdır.
- Ölçülülük ilkesine uyulmalıdır.
- Uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemelidir.
- Olağanüstü yönetim usulünün ilan edilmediği yerlerde ve ilanın geçerli olduğu süre dışında temel hak ve hürriyetlere dokunulmamalıdır zira olağanüstü yönetim usulleri yer ve süre unsurları itibarıyla sınırlıdır.

Kimi anayasalarda (Portekiz, Estonya) dokunulması yasaklanan haklar listesi yer almaktadır. Kimi anayasalarda da (Yunanistan, İspanya) olağanüstü dönemde sınırlandırılabilecek hak ve özgürlükler listesi mevcuttur. [6]

Bu çalışmada, seçili ülkelerde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ele alındıktan sonra, aynı ülkelerdeki olağanüstü yönetim usulleri incelenmiştir. Genellikle en ağırından en hafifine doğru "savaş hali", "sıkıyönetim hali" ve "olağanüstü hal" olmak üzere başlıca üç olağanüstü yönetim usulü mevcuttur. En çok görülen olağanüstü yönetim usulleri bunlar olsa da, karşılaştırmalı hukukta değişik isimlere sahip olağanüstü yönetim usullerine rastlanabilmektedir. Örneğin Almanya'da "savunma hali", İspanya'da "alarm hali" gibi farklı isimlendirmeler mevcuttur.

[5] Gözler, K., Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.420-424.
[6] Gözler, K., Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.424-427.

Bir ülkede olağanüstü yönetim usullerinden birinin uygulamaya konulabilmesi, ülke anayasasının ilgili konuda yetkilendirdiği makamın alacağı ilan kararı ile mümkündür. İlan yetkisi anayasayla ya yürütme organına ya da yasama organına verilmektedir. İlan yetkisi yürütme organına verilmişse bu yetkinin kullanımı yasama organının onayına tabi tutulabilmektedir. İlan yetkisi yasama organına verilmişse genellikle bunun kullanılabilmesi için yürütme organının talebi gerekmektedir. Olağanüstü yönetim usulü ilan etme yetkisi sebep, yer ve süre unsurları itibarıyla sınırlı bir yetkidir.

Bu çalışmanın odak noktalarından biri anayasalardaki olağanüstü yönetim usulleri olsa da kimi anayasalarda olağanüstü yönetim usullerine açıkça ve ayrıntılı olarak yer verilmediği ancak doğal afetler, krizler, iç tehditler gibi olağanüstü durumlara ilişkin hükümlerin mevcut olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışmada anayasalarda yer alan kriz durumlarında yürütme organına kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmesi gibi çeşitli hususlara da değinilmiştir.

Olağanüstü yönetim usullerinin uygulandığı dönemlerde anayasalarda yer alan hükümler çerçevesinde;

- Temel hak ve hürriyetlerin kullanımı tamamen veya kısmen askıya alınabilmekte,
- Vatandaşlar için para, mal ve çalışma yükümlülükleri getirilebilmekte,
- Yürütme organına kanuna dayanmadan kanun düzeyinde düzenleyici işlem yapma yetkisi verilebilmektedir.

Olağanüstü yönetim usulleri belirli bir süre için ilan edilir. Dolayısıyla bu süre dolduğunda kendiliğinden, yetkili makam tarafından süre uzatılmış ise uzatılan sürenin dolmasıyla sona erer. Yine, olağanüstü yönetim usulü bir başka makamın onayına sunulmuş ve ilgili makam onaylamayı reddetmişse sona erer. Ayrıca ilan eden makam, olağanüstü yönetim usulünü süresi dolmadan kaldırabilir.[7]

[7] Gözler, K., Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s.381-384.

Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılmasına İlişkin Ülke Örnekleri

ABD

ABD Anayasasında temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin hükümlere rastlanmamaktadır. Bununla birlikte Haklar Bildirgesi (*Bill of Rights*) adı verilen ve Anayasaya eklenen ilk 10 değişikliğin temel hak ve hürriyetlere ilişkin olduğu görülmektedir. ABD Anayasasının Birinci Değişikliği, Kongrenin din, ifade ve basın hürriyetini, barışçıl toplanma ve hükûmetten talepte bulunma haklarını kısıtlayan bir kanun kabul edemeyeceğini öngörmüştür. Bu genellikle, "mutlak" (*absolutist*) bir koruma olarak görülür ve kimilerine göre bu koruma diğer anayasal değerler ve sosyal kaygıların göz ardı edilmesi pahasına gerçekleştirilmelidir. Ancak belirtmek gerekir ki, Yüksek Mahkeme 1942 tarihli *Chaplinsky v. New Hampshire* davasında belli konuşmaların[8] önlenmesinin ve cezalandırılmasının anayasal açıdan bir soruna sebep olmayacağına karar vermiştir. Burada, sınırlama ile ilgili anayasal hükümlerin yokluğu düşünüldüğünde, ifade hürriyetinin doğası ve kapsamını mahkemelerin özgül olaya göre belirleyecekleri anlaşılmaktadır.[9]

Anayasada temel hak ve hürriyetlerden kişi özgürlüğünün sınırlandırılmasıyla ilgili şu madde göze çarpmaktadır: "İsyan veya istila durumlarında kamu güvenliği gerektirmedikçe *Habeas Corpus*[10] emir ayrıcalığı askıya alınamaz" (m.1 b.9 f.2).

Bunun dışında temel hak ve hürriyetlere ilişkin sınırlandırmaların kanunla ve içtihat hukukuyla (*case law*) düzenlendiği görülmektedir.[11] Örneğin dernek hürriyetine ilişkin kimi sınırlamalar Smith Kanunu olarak da bilinen 1940 tarihli Yabancı Sicil Kanunu (*Alien Registration Act*) ile getirilmiştir. Buna göre, iktidarı güç ve şiddet yoluyla ele geçirmeyi hedefleyen siyasi partilerin kurulmasına izin verilmez.[12]

---

8 "Bunlar, ahlaksız ve müstehcen, küfürlü, iftira içeren ve aşağılayıcı veya "kavga çıkaran" sözcüklerdir. Bu sözcükler ifadeleriyle yaralama veya sukûneti bozma eğilimindedir. Bu tür ifadelerin, herhangi bir fikir açıklamasının önemli bir parçası olmadığı ve hakikate giden yolda son derece küçük bir toplumsal değere sahip olduğu iyi gözlemlenmiştir ki, bu sözlerin düzen ve toplumsal ahlaka vereceği hasar, onlardan elde edilebilecek herhangi bir yarardan açıkça daha fazladır". Bkz. Justicia, "Chaplinsky v. New Hampshire", Erişim:29.04.2024, https://supreme.justia.com/cases/federal/us/315/568/#F4

9 Ahmed, D., Bulmer, E., Limitation Clauses, s.12.

10 Habeas Corpus, Amerikan hukukunda kişinin tutulmasının veya tutuklanmasının yasal olmadığının tespitine yönelik olarak kişiyi mahkeme huzuruna getirmek için çıkarılan mahkeme kararını ifade eder. Bkz. Zoroğlu E.Ç., Kolcuoğlu U., Köymen E., v.d, Amerika Birleşik Devletlerinde Federal Yargılama Sistemi ve Bu Sistem İçinde Cezai Yargının Yeri ve İşleyişi, s.48, Erişim:29.04.2024, https://permanent.fdlp.gov/lps40877/turkish.pdf

11 Ahmed, D., Bulmer, E., Limitation Clauses, s.11.

12 Brittannica, "Smith Act", Erişim:29.04.2024, https://www.britannica.com/event/Smith-Act

Almanya

Almanya Anayasasında temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin genel düzenleme "Temel Hakların Sınırlandırılması ve Yargı Yolu" başlıklı 19'uncu maddede yer almaktadır. Bu maddeye göre bir temel hak kanunla veya kanuna dayanarak sınırlandırılıyorsa, ilgili kanun olayla sınırlı olmayıp genel nitelikte olmalıdır. Ayrıca, sınırlamanın hiç bir surette hakkın özüne dokunamayacağı hükme bağlanmıştır (m.19).

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin diğer hükümlere aşağıda yer verilmiştir:

- Vatandaşlar önceden bildirimde bulunmadan ve izin almadan, barış içinde ve silahsız olarak toplanma hakkına sahiptir. Ancak açık hava toplantıları yapılması kanunla veya kanuna dayanarak sınırlandırılabilir (m.8).
- Mektup, posta ve haberleşme gizliliği bir hak olarak tanınmıştır. Bu haklar ancak bir kanuna dayanarak sınırlandırılabilir. Özgürlükçü demokratik düzeni veya Federasyon veya bir eyaletin varlık ve güvenliğini koruma amacını güden sınırlamalarda, sınırlamanın ilgiliye bildirilmemesi ve denetimin mahkemelerce değil parlamento tarafından belirlenen organ ve yardımcı organlarca yapılabileceği hükmü kanunla getirilebilir (m.10).
- Seyahat hürriyeti ancak kanunla veya kanuna dayanarak şu gerekçelerle sınırlanabilir: Federasyonun veya bir eyaletin varlığını veya özgürlükçü demokratik temel düzenini tehdit eden yakın bir tehlikenin savuşturulması, salgın hastalık tehlikesi ile mücadele, ciddi bir kazaya veya doğal afetlere müdahale, gençliğin ciddi ihmalden ve suç işlemeden korunması, yeterli destek araçlarının olmamasından dolayı topluma belli bir külfet gelmesi (m.11).
- Konut dokunulmazlığı hakkı şu sebeplerle sınırlandırılabilir: Genel bir tehlikeye veya bir kimsenin hayatını tehdit eden bir tehlikeye karşı önlem almak, bir kanuna dayanmak şartıyla kamu güvenliği ve düzenini tehdit eden tehlikelere karşı tedbir almak, özellikle konut kıtlığının giderilmesi, salgınlara karşı mücadele etmek veya risk altındaki gençleri korumak (m.13/7).
- Vatandaşlığın kaybedilme nedenleri kanunla belirlenir. Kişi vatandaşlıktan rızası dışında çıkarılıyorsa sonrasında vatansız kalmaması gerekmektedir (m.16/1).
- Sivil halkın korunması dâhil ulusal savunma hakkındaki kanunlar seyahat hürriyetini (m. 11) ve konut dokunulmazlığını (m.13) sınırlayabilir (m.17 a/2).

Ayrıca kimi maddelerde özel durumlar sebebiyle hakların sınırlandırılmasına ilişkin hükümler mevcuttur. Örneğin askerlik hizmeti ve alternatif kamu hizmeti ile ilgili kanunlar, silahlı kuvvetler mensupları ve (askerlik yerine) alternatif kamu hizmeti yapanların hizmetleri süresince düşüncelerini söz, yazı ve resimlerle serbestçe yaymalarını, toplantı hürriyetini ve dilekçe hakkının başkalarıyla toplu olarak kullanılmasını sınırlayabilir (m.17 a/1).

Son olarak hakların sınırlandırılmasından daha ağır olan ve mahkeme kararı gerektiren temel hakların kaybettirilmesi olgusundan bahsetmek gerekir. Anayasanın 18'inci maddesiyle öngörülen düzenlemeye göre düşünceyi açıklama hürriyetini özellikle basın hürriyetini (m.5/1), eğitim hürriyetini (m.5/3), toplanma hürriyetini (m.8), dernek kurma hürriyetini (m.9), mektup, posta ve telefon haberleşmelerinin gizliliğini (m.10), mülkiyet hakkını (m.14) veya sığınma hakkını (m.16a), hür demokratik temel düzene karşı mücadele amacıyla kötüye kullanan kişinin söz konusu temel hakları kaybettirilir. Hakkın kaybettirilmesine ve kapsamına Federal Anayasa Mahkemesi karar verir.

Temel Hakların kaybettirilmesi başvurusunu Federal Meclis, Federal Hükûmet veya ilgili eyalet hükûmeti yapabilir. Uygulamaya bakıldığında şimdiye kadar temel hakların kaybettirilmesi ile ilgili dört kişi (Neo-naziler ve aşırı sağ milliyetçi bir gazete olan *Deutsche National-Zeitung*'un eski genel yayın yönetmeni) hakkında açılan üç dava olduğu, davaların birkaç yıl sürdüğü ve Federal Anayasa Mahkemesi tarafından ceza verilmediği görülmektedir.[13]

Avusturya

Avusturya Anayasasında temel hak ve hürriyetlere ve onların sınırlandırılmasına ilişkin hüküm bulunmamaktadır. Ancak Anayasanın 149'uncu maddesinde sayılan anayasal kanunlardan biri olan 21 Aralık 1867 tarihli Vatandaşların Genel Haklarına Dair Temel Kanun[14] ile getirilen kısıtlamalara ilişkin hükümler şunlardır:

- Göç etme hürriyeti yalnızca zorunlu askerlik sebebi ile kısıtlanabilir (m.4/3).

[13] Deutsche Welle, "Could violators of Germany's constitution forfeit basic rights?", Erişim:29.04.2024, https://www.dw.com/en/could-violators-of-germanys-constitution-forfeit-basic-rights/a-49285894

[14] Avusturya Mevzuat Bilgi Sistemi İnternet Sitesi, "Basic Law of 21 December 1867 on the General Rights of Nationals in the Kingdoms and Länder represented in the Council of the Realm", Erişim:29.04.2024, https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_1867_142/ERV_1867_142.pdf

- Özel mülkiyet dokunulmazdır. Mal sahibinin iradesi hilafına kamulaştırma, sadece kanunla belirlenen hallerde ve usule göre yapılır (m.5).
- Mektupların mahremiyeti ihlal edilemez ve mektuplara el konulamaz. Bu ilkenin istisnası, savaş zamanında veya mevcut kanunlara uygun bir mahkeme emriyle kanuni bir gözaltı veya ev araması sırasında ele geçirilen mektuplardır (m.10).
- Haberleşmenin gizliliği ihlal edilemez. Kanuna uygun mahkeme emri bu hükmün istisnasını oluşturur (m.10a).

Belçika

Anayasada temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin genel bir hüküm yoktur. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili maddeler şunlardır:

- Kişi özgürlüğü teminat altındadır. Kanunda öngörülen haller ve belirtilen usuller dışında hiç kimse hakkında kovuşturma yapılamaz. Suçüstü hali hariç olmak üzere, hürriyetten yoksun bırakılmadan itibaren en geç 48 saat içinde tebliğ edilmesi gereken ve yalnızca geçici tutuklama ile sonuçlanabilecek gerekçeli hâkim kararı olmaksızın hiç kimse tutuklanamaz (m.12).
- Konut dokunulmazdır. Kanunun öngördüğü şartlar ve şekiller dışında konut araması yapılamaz (m.15).
- Kamu yararını gerçekleştirmek için, kanunla belirlenen hal ve usullerde ve karşılığı peşin ödenerek kamulaştırma durumu dışında, hiç kimse mülkünden yoksun bırakılamaz (m.16).
- İbadet hürriyeti, ibadetin kamusal alanda gerçekleşebilmesi ve kişinin görüşlerini açıklama hürriyetleri güvence altına alınmıştır. Ancak bu hürriyetler kullanılırken işlenen suçlar cezalandırılabilir (m.19).
- Kanunla belirlenen hal ve durumlar dışında, herkesin özel ve aile hayatına saygı gösterilmesi hakkı vardır (m.22).
- Vatandaşlar önceden izin almadan barış içinde ve silahsız toplanma hakkına sahiptir. Bu hüküm, tamamen emniyet mevzuatına tabi olan açık hava toplantıları için geçerli değildir (m.26).
- Mektupların gizliliğine dokunulamaz. Bununla birlikte, hangi görevlilerin mektupların gizliliğine dokunma yasağından muaf olacağı kanunla belirlenir (m.29).

Brezilya

Olağan Dönemde Sınırlandırma

Anayasada temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin genel bir hüküm bulunmamaktadır. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin hükümlere aşağıda yer verilmiştir:

- Konut kişinin dokunulmaz barınağıdır. Suçüstü hali, bir felaket durumu, yardım sağlama veya mahkeme kararıyla gündüz girilmesi hariç, kişinin rızası olmaksızın konutuna kimse giremez (m.5/11).
- Yazışma, telgraf, veri ve telefon iletişiminin gizliliğine dokunulamaz. Bununla birlikte ancak mahkeme kararıyla ve kanunda öngörülen hal ve şartlarda, sadece cezai soruşturmalar ve ceza muhakemeleri usulüne göre delil tespiti amacıyla telefon görüşmelerinin ve iletişimin gizliliği kaldırılabilir (m.5/12).
- Herkes açık alanda silahsız ve barışçıl toplanma hakkına sahiptir. Bu hak izne tabi değildir. Ancak bu toplantılar, aynı yerde yapılacağı daha önce ilan edilmiş toplantıları engellememeli ve toplantı öncesinde yetkili makama bildirimde bulunulmalıdır (m.5/16).
- Yasal amaçlarla örgütlenme hürriyeti tamamen garanti altına alınmıştır. Paramiliter örgütler kurmak yasaktır (m.5/17).
- Mülkiyet hakkı güvence altına alınmıştır. Kamu ihtiyacı, kamu yararı veya sosyal yararın gerektirdiği hallerde peşin ve adil bir ücret ödenmek kaydıyla, kamulaştırma işlemine ilişkin usuller kanunla belirlenir (m.5/22, 24).
- Yakın bir kamusal tehlike durumunda yetkili makam özel mülkiyeti kullanabilir. Mülke hasar verilmesi durumunda sonradan mal sahibine tazminat ödenir (m.5/25).
- Herkes özel, toplu veya genel menfaatleri ile ilgili olarak, hükûmet organlarından kanunla belirlenen süre içinde bilgi alma hakkına sahiptir. Toplumun ve devletin güvenliği bakımından gizli tutulması zorunlu olan bilgiler bu hakkın kapsamı dışında tutulmuştur (m.5/33).
- Ölüm cezası yasaktır. Bunun istisnası m.84/19 uyarınca Devlet Başkanı tarafından ilan edilmiş savaş halidir (m.5/47a).
- Hiçbir Brezilya vatandaşı başka bir ülkeye iade edilemez. Brezilya vatandaşlığına kabul edilmiş kişilerin, öncesinde bir suç işlemiş olmaları veya kanun hükümleri uyarınca yasa dışı uyuşturucu maddelerin kaçakçılığına iştirak ettiklerine ilişkin yeterli kanıt bulunması durumları bu hakkın kapsamı dışındadır (m.5/51).
- Adli işlemlerin kamuoyuna açık olması esastır ancak kanunla gizliliğin korunmasının gerekli olduğu veya toplumsal çıkarların konunun

gizli tutulmasını gerektirdiği hallerde bu esasa aykırı davranılabilir (m.5/60).

- Kanunda tanımlanan özel askerî suçlar ve askerî ihlaller hariç, hiçbir kişi suçüstü halinde yakalanmadığı takdirde veya yetkili makamın gerekçeli kararı olmaksızın tutuklanamaz (m.5/61).

Olağanüstü Yönetim Usulleri Esnasında Sınırlandırma

- Savunma halinde uygulanabilecek zorlayıcı tedbirler şunlardır: Toplantı hakkının sınırlanması, haberleşmenin gizliliğinin sınırlanması, telgraf ve telefon iletişiminin gizliliğinin sınırlanması (m.136/1).
- Savunma halinin yürürlükte olduğu dönem içinde devlete karşı işlenen suçlardan dolayı gerçekleştirilen tutuklamaların, tutuklama kararını alan tarafça derhâl yetkili hâkime bildirilmesi gerekir. Yetkili hâkim tutuklama kararının kanuna aykırı veya usulsüz olduğuna karar verirse kararı iptal eder. Tutuklanan kişinin polis makamlarından suçun kanıtının incelenmesini ve ortaya konulmasını (*corpus delicti*) talep etme hakkı mevcuttur. Yetkili hâkime yapılan bildirimin ekinde tutuklanan kişinin hakkında suç duyurusu yapıldığı tarih itibarıyla fiziki ve ruhi sağlığı konusunda yetkili makamlarca düzenlenmiş resmî bir sağlık raporu eklemesi şarttır. Yargı erki tarafından onay verilmediği sürece kişiler 10 günden daha fazla süreyle gözaltında tutulamaz veya tutuklanamaz. Tutuklanan kişiye iletişim ve konuşma hakkı verilmemesi veya bu hakların kısıtlanması yasaklanmıştır (m.136/3).
- Ulusal çapta etkin olan kargaşa veya savunma halinde alınan önlemlerin etkisizliğini ortaya çıkaran bir dizi olay nedeniyle sıkıyönetim ilan edildiği takdirde kişiler hakkında yalnızca aşağıdaki önlemler alınabilir:
  a) Belirlenen bir yerde kalma yükümlülüğü,
  b) Mahkûm olmuş veya genel nitelikteki suçlardan hüküm giymiş kişilerin hapsedilmesi amacıyla kullanılmayan binalarda alıkoyma/tutma,
  c) Kişilere kanunlar uyarınca tanınmış yazışma gizliliği, iletişim gizliliği ve mahremiyeti, bilgi verilmesi, basın, yayın ve radyo hürriyetine dair kısıtlamalar,
  d) Toplantı hürriyetinin geçici bir süreyle askıya alınması,
  e) Konut araması,
  f) Gaz, elektrik, su gibi altyapı ve kamu hizmetleri sunan şirketlere müdahale,
  g) Özel mülkün ihtiyaca binaen kullanım amaçlı olarak kamuya tahsis edilmesi.

Kendi meclisleri tarafından izin verilmiş olması halinde Yasama Meclislerinde parlamenterlerin yaptıkları konuşmalar "Kişilere kanunlar uyarınca tanınmış yazışma gizliliği, iletişim gizliliği ve mahremiyeti, bilgi verilmesi, basın, yayın ve radyo özgürlüğüne dair kısıtlamalar" çerçevesinde yasaklanamaz (m.139).

Bulgaristan

Olağan Dönemde Sınırlandırma

Temel hakların sınırlandırılmasına ilişkin genel madde olan 57'nci maddeye göre vatandaşların temel haklarına dokunulamaz; bu haklar kötüye veya başkalarının hakları ya da meşru menfaatleri aleyhine kullanılamaz.

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin diğer hükümler şunlardır:

- Siyasi faaliyetler siyasal çoğulculuk ilkesine dayanır. Hiçbir siyasi parti etnik, ırki veya dinî temele dayanamaz yahut devlet iktidarını şiddetle ele geçirmeyi amaç edinemez (m.11/1, 4).
- Dernekler üyelerinin menfaatlerini karşılama ve korumaya hizmet eder. Sendikalar dâhil olmak üzere dernekler siyasi amaç güdemez ve siyasi partilerin alanına giren hiçbir siyasi faaliyetle meşgul olamaz (m.12).
- Dinî kurum ve cemaatler ile dinî inançlar siyasi amaçlar için kullanılamaz (m.13/4).
- Özel mülkiyete dokunulamaz. Devlet veya belediyelerin ihtiyaçları adına mülkiyeti kamulaştırma ancak kanun uyarınca ve bu ihtiyaçların başka türlü karşılanamaması ve peşin ve adil ödeme şartıyla yapılır (m.17/3, 5).
- Herkes kişisel özgürlük ve dokunulmazlık hakkına sahiptir. Hiç kimse, kanunun öngördüğü şartlar ve usuller dışında gözaltına alınamaz veya teftişe, aramaya veya kişisel dokunulmazlığına ilişkin herhangi bir ihlale uğratılamaz. Vatandaşlar ancak kanunda açıkça belirtilen ivedi hallerde gözaltına alınabilir ve bu husus derhâl adli makamlara bildirilir. Adli makamlar, gözaltının yasal olup olmadığına 24 saat içinde karar verir (m.30/1, 2, 3).
- Konut dokunulmazdır. Kimse, kanunda açıkça belirtilen haller dışında, konut sakininin rızası olmadan konuta giremez veya orada kalamaz. Konut sakininin ya da adli makamların izni olmadan konuta girmeye ya da orada kalmaya; ancak gerçekleşmesi an meselesi veya işlenmekte olan bir suçu önlemek, bir suçluyu yakalamak amacıyla veya mutlak zorunluluk halinde izin verilir (m.33).

- Haberleşme ve her türlü iletişimin özgürlüğüne ve gizliliğine dokunulamaz. Bu hükme ancak ağır bir suçun ortaya çıkarılması ya da önlenmesi amacıyla adli makamların izniyle istisnalar getirilebilir (m.34).
- Herkes ikamet yerini seçmekte özgür olup ülke sınırları içinde serbest dolaşım ve ülkeyi terk etme hakkına sahiptir. Bu hak, millî güvenlik, kamu sağlığı ve diğer vatandaşların hak ve özgürlükleri adına ancak kanunla sınırlanabilir (m.35/1).
- Bulgarcanın öğrenilmesi ve kullanılması her Bulgaristan vatandaşının hakkı ve yükümlülüğüdür. Anadili Bulgarca olmayan vatandaşlar, Bulgarca zorunlu eğitimin yanı sıra kendi dillerini öğrenme ve kullanma hakkına sahiptir. Yalnızca resmî dilin kullanılacağı durumlar kanunla belirlenir (m.36).
- Din ve vicdan hürriyeti millî güvenliğe, kamu düzenine, genel sağlığa ve başkalarının hak ve hürriyetlerine zarar verecek şekilde kullanılamaz (m.37/2).
- Herkes düşüncesini ifade etme veya bunu yazılı ve sözlü biçimde kelimelerle ya da ses, görüntü ve benzeri vasıtalarla yayma hakkına sahiptir. Bu hak, başkalarının hakları ve itibarına zarar verecek şekilde yahut anayasal düzeni zorla değiştirmeye kışkırtma, bir suçun işlenmesi veya bir kimse hakkında düşmanlık veya şiddete teşvik amacıyla kullanılamaz (m.39).
- Basın ve tüm kitle iletişim araçları hürdür, sansür edilemez. Basılı eser veya diğer iletişim araçlarına tedbir ya da el konulmasına ancak yargı mercilerince ve genel ahlak ya da anayasal düzeni zorla değiştirmeye kışkırtma, bir suçun işlenmesi veya bir kimse aleyhine düşmanlık veya şiddete teşvik sebebiyle izin verilir. Tedbir kararı, 24 saat içinde el koyma işlemi ile tamamlanmazsa hükmünü kaybeder (m.40).
- Herkes bilgiyi araştırma, elde etme ve yayma hakkına sahiptir. Bu hak başkalarının hakları ve itibarı veya millî güvenliğe, kamu düzenine, genel sağlığa veya ahlaka aykırı biçimde kullanılamaz. Herkes, meşru menfaatinin olduğu her türlü konuda, istenilen bilginin devlet sırrı ve resmî sır teşkil etmemesi ve başkalarının hakkına dokunmaması kaydıyla, devlet organları ve makamlarından bilgi edinme hakkına sahiptir (m.41).
- Tüm yurttaşlar, toplantı ve gösteri yürüyüşü için barışçıl ve silahsız toplanma hakkına sahiptir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme ve gerçekleştirme usulü kanunla belirlenir (m.43/1, 2).
- Örgütlenme hürriyeti tanınmıştır. Dernekler ülkenin egemenliği ve bütünlüğü yahut milletin birliği aleyhine faaliyette bulunamaz; ırksal, millî, etnik ve dinî düşmanlığı ya da vatandaşların hak ve hürriyetlerine tecavüzü teşvik edemez. Hiçbir örgüt gizli veya paramiliter yapılar

kuramaz veya hedeflerini şiddet yoluyla elde etme amacı güdemez (m.44).

- Ebeveyn haklarının sınırlanması veya askıya alınmasına ilişkin şartlar ve usuller kanunla belirlenir (m.47/5).

Olağanüstü Yönetim Usulleri Esnasında Sınırlandırma

Savaş, sıkıyönetim ya da olağanüstü hal ilanını takiben yaşam hakkı (m.28), işkence yasağı (m.29), kendisine bir suç isnat edilenlerin kanunda gösterilen süre içinde mahkemeye çıkma hakkı (m.31/1), suçunu kabul etmeye zorlanmama ve salt suçu kabulünden dolayı mahkûm edilememe (m.31/2), suçluluğu mahkeme kararıyla sabit olana kadar masum olma (m.31/3), özel hayatın dokunulmazlığı (m.32/1), din, vicdan ve düşünce hürriyeti (m.37) maddelerinde düzenlenen haklar haricindeki haklar geçici olarak kısıtlanabilir (m.57/3).

Ayrıca tabii afet veya başka felaketlerin gerçekleşmesi durumunda devlet ve topluma yardım etme yükümlülüğü vatandaşlara yüklenmekte, konunun ayrıntıları kanuni düzenlemeye bırakılmaktadır (m.61).

Çek Cumhuriyeti

Çek Cumhuriyeti Anayasasında temel hak ve hürriyetler Anayasa metninin içerisinde düzenlenmemiş; Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesinin (*Charter of Fundamental Rights and Freedoms*)[15] anayasanın parçası olduğu (m.3) belirtilerek Bildirgeye atıfta bulunulmuştur. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili genel madde Bildirgenin dördüncü maddesidir. Buna göre, temel hak ve hürriyetlere ancak kanunla ve Temel Hak ve Hürriyetler Bildirgesinde belirtilen hallerde sınırlama getirilebilir. Temel hak ve hürriyetlere getirilen sınırlamalara ilişkin hükümler kullanılırken, bu hak ve hürriyetlerin özü ve anlamı korunur. Bu tür sınırlamalar, getirilme amacına aykırı olarak kötüye kullanılamaz (m.4/2, 4).

Bildirgede temel hakların sınırlanmasına ilişkin hükümler şunlardır:

- Kişi özgürlüğü ve mahremiyeti teminat altındadır. Bu haklar ancak kanunla sınırlanabilir (m.7).
- Bir suç işlemiş olmakla suçlanan veya suç işlediğinden şüphelenilen bir kişi ancak kanunda belirtilen hallerde gözaltına alınabilir. Kişiye gözaltı gerekçesi derhâl bildirilir; sonrasında kişinin ifadesi alınır ve en

[15] Çekya Anayasa Mahkemesi, "Charter of Fundamental Rights and Freedoms", Erişim:29.04.2024, https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Listina_English_version.pdf

geç 48 saat içinde serbest bırakılır veya mahkemeye çıkarılır. Hâkim, gözaltına alınan kişinin ifadesini alır ve sonraki yirmi dört saat içinde gözaltı halinin devamına veya kişinin serbest bırakılmasına karar verir (m.8/3).

- Kanun, kişinin rızası olmadan bir sağlık kurumunda kalmak zorunda olduğu veya tutulabileceği durumları belirler. Bu tedbir alındıktan sonra 24 saat içinde bir mahkemeye bildirilir ve hâkim yedi gün içinde sağlık kurumuna zorla yerleştirme işlemine dair karar verir (m.8/6).
- Hiç kimse zorla çalıştırılamaz. Bu hükmün istisnası şunlardır:
  a) Hapis cezasına çarptırılanlara veya hapis cezasının yerine geçen diğer cezaları çekenlere kanunla getirilen çalışma yükümlülüğü,
  b) Askerlik hizmetinin veya kanunla zorunlu askerlik hizmeti yerine belirlenen alternatif hizmetlerin yerine getirilmesi,
  c) Doğal afetler, kazalar veya insan hayatını, sağlığını veya mülkiyetini tehdit eden diğer tehlike durumlarında kanunen mecbur kılınan hizmetler,
  d) Yaşamın, sağlığın veya başkalarının haklarının korunması için kanunla getirilen yükümlülükler (m.9).
- Özel mülkiyet hakkı başkalarının haklarına zarar verecek veya kanunen korunan kamu çıkarlarıyla çelişecek şekilde kötüye kullanılamaz. Mülkiyet hakkı, insan sağlığına, doğaya ve çevreye kanunla belirlenen sınırların ötesinde zarar verecek şekilde kullanılamaz. Özel mülkiyet üzerinde kamulaştırma veya diğer bazı zorunlu sınırlamalar, kamu yararı sebebiyle ve karşılığı ödenmek şartıyla kanunla yapılır (m. 10/3,4).
- İçerisinde yaşayan kişinin izni olmadan bir konuta girilemez. Konut aramasına, yalnızca bir hâkim tarafından verilen yazılı bir müzekkereye dayanarak cezai kovuşturma amacıyla izin verilir. Konut aramasının nasıl yapılacağı kanunla belirlenir. Konutun dokunulmazlığına yönelik diğer müdahalelere, ancak demokratik bir toplumda bireylerin yaşamının veya sağlığının korunması, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması veya kamu güvenliği ve düzenine karşı ciddi bir tehdidin önlenmesi için gerekli olması halinde kanunla izin verilebilir. Bir konut aynı zamanda bir ticari işletme olarak veya başka bir ekonomik faaliyet için kullanılıyorsa, kamu yönetiminin görevlerinin yerine getirilmesi için gerekli ise müdahaleye kanunla izin verilebilir (m.12).
- Özel olarak saklanan veya posta yoluyla veya başka bir şekilde gönderilen mektup ve diğer kâğıt ve kayıtların gizliliği, kanunda belirtilen hal ve usuller dışında ihlal edilemez. Bu koruma; telefon, telgraf veya benzeri diğer araçlarla iletilen mesajlar için de geçerlidir (m.13).

- Yerleşme ve seyahat hürriyeti, devletin güvenliği, kamu düzeninin korunması, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması ve belirlenmiş bölgelerde tabiatın korunması amacıyla kanunla sınırlanabilir (m.14/3).
- Herkes, dinini veya inancını tek başına veya başkalarıyla birlikte, özel veya kamusal alanda, dinî hizmet, öğretim, ibadet veya dinî törenler yoluyla özgürce açıklama hakkına sahiptir. Bu haklar, demokratik bir toplumda kamu güvenliği ve düzeninin, sağlık ve ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olan tedbirlerin alınmasının gerekli olması halinde kanunla sınırlanabilir (m.16/1,4).
- İfade özgürlüğü ve bilgiye ulaşma ve yayma hakkı demokratik bir toplumda başkalarının hak ve özgürlüklerini, devletin güvenliğini, kamu güvenliğini, kamu sağlığını ve ahlakını korumak için gerekli olan önlemler söz konusu olduğunda, kanunla sınırlanabilir (m.16/4).
- Dilekçe hakkı mahkemelerin bağımsızlığına müdahale etmek veya Bildirgede teminat altına alınan hak ve hürriyetlerin ihlal edilmesi sonucunu doğuracak bir temyiz için kullanılamaz (m.18/2,3).
- Barışçıl toplantı hakkı demokratik bir toplumda başkalarının hak ve özgürlüklerini, kamu düzenini, kamu sağlığını, kamu ahlakını, kamu mülkünü veya devletin güvenliğini korumak için gerekli olan önlemler söz konusuysa, halka açık yerlerde yapılan toplantılarda kanunla sınırlanabilir. Ancak toplantı hakkı, bir kamu idaresi organının iznine bağlı kılınamaz (m.19/2).
- Dernek ve siyasi parti kurma hürriyetleri demokratik bir toplumda devletin güvenliği, kamu güvenliğinin ve kamu düzeninin korunması, suçun önlenmesi veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olan tedbirler söz konusu ise ancak kanunda belirtilen hallerde sınırlanabilir (m.20/3).
- Ekonomik ve sosyal çıkarların korunmasına yönelik sendikal faaliyetler ve benzeri örgütlerin kurulması ve faaliyetleri, demokratik bir toplumda devletin güvenliğinin veya kamu düzeninin korunması veya başkalarının özgürlüklerinin korunması için gerekli olan tedbirlerin alınması halinde kanunla sınırlandırılabilir (m.27/3).
- Grev hakkı kanunla belirlenen şartlarda güvence altına alınmıştır. Bu hak hâkimler, savcılar, silahlı kuvvetler ve güvenlik teşkilatı mensupları tarafından kullanılamaz (m.27/4).
- Çocukların bakımı ve yetiştirilmeleri ebeveynlerinin hakkıdır; çocuklar ebeveynleri tarafından yetiştirilme ve bakılma hakkına sahiptir. Ebeveyn hakları sınırlandırılabilir ve reşit olmayan çocuklar ancak yargı kararı ile ebeveynlerinden alınabilir (m.32/4).

- Uygun bir çevrede yaşamak ve yaşadığı çevrenin ve doğal kaynakların durumu hakkında zamanında ve eksiksiz bilgi edinmek herkesin hakkıdır. Hiç kimse bu haklarını kullanırken yaşam ortamını, doğal kaynakları, doğal türlerin zenginliğini ve kültürel anıtları kanunların belirlediği sınırların ötesinde tehlikeye atamaz veya zarara uğratamaz (m.35).
- Hâkim ve savcıların ticari teşebbüs ve diğer ekonomik faaliyette bulunma ve siyasi parti kurma (m.20/2) hakları; güvenlik kuvvetleri ve silahlı kuvvetler mensupları için dilekçe hakkı, toplanma hakkı ve sendikalaşma hakkı görevlerinin ifasıyla ilgili olduğu sürece kanunla sınırlanabilir. İnsan hayatının ve sağlığının korunması için doğrudan gerekli olan mesleklerle uğraşan kişilerin grev hakkı da kanunla sınırlanabilir (m.44).

Danimarka

Danimarka Anayasasında temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili genel bir madde bulunmamaktadır. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasıyla ilgili hükümler ise şunlardır:

- Kişi özgürlükleri dokunulmazdır. Bunlar ancak kanunla sınırlanabilir. Gözaltına alınan kişi 24 saat içinde hâkim önüne çıkarılır. Gözaltına alınan kişinin derhâl serbest bırakılamaması hâlinde hâkim, gerekçesini belirterek en kısa sürede ve en geç üç gün içinde vereceği bir kararla, gözaltına alınan kişinin cezaevine gönderilip gönderilmeyeceğini, kefaletle serbest bırakılabileceği durumlarda, bu kefaletin niteliğini ve miktarını belirler (m.71/1, 2, 3).
- Herkes konut dokunulmazlığına sahiptir. Kanunda belirtilen istisnai haller haricinde, yargı kararı olmaksızın konutlarda arama yapılamaz; mektuplar ve diğer belgeler incelenemez ve bunlara el konulamaz; posta, telefon ve telgrafla ilgili gözetilmesi gereken gizlilik ihlal edilemez (m.72).
- Mülkiyet hakkı dokunulmazdır. Kamu yararı gerektirmedikçe hiç kimseden malını vermesi istenemez. Kamulaştırma sadece kanunla öngörüldüğü şekilde ve malın karşılığı tazmin edilerek yapılır (m.73/1).
- Ticarete serbest ve eşit erişimi engelleyen ve genel kamu çıkarına dayanmayan her türlü kısıtlama kanunla kaldırılır (m.74).
- Vatandaşlar, önceden izin almadan hukuka uygun amaçlar doğrultusunda dernek kurma hürriyetine sahiptir. Amaçlarına şiddetle, şiddete teşvik ederek ulaşmaya çalışan veya kendilerinden farklı düşünenleri benzeri kanun dışı yöntemlerle etkilemeye çalışan dernekler mahkeme kararıyla kapatılır (m.78/1, 2).
- Herkes, önceden izin almadan, silahsız toplantı düzenleme hakkına sahiptir. Kamusal alanda düzenlenen toplantılarda polisin bulunma

yetkisi vardır. Açık havada yapılan toplantılar, kamu düzenini tehdit etmesi riski varsa yasaklanabilir (m.79).

- Silahlı kuvvetler[16] karışıklık (toplantı ve gösterilerin kontrolden çıkması, kaos veya isyan durumuna dönüşmesi) durumunda, saldırı altında olması halinde ya da kalabalığın Kral ve kanun adına üç kez uyarılmasına rağmen durmaması halinde müdahale edebilir (m.80).
- Kişi özgürlüğü (m.71), dernek kurma (m.78) ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakları (m.79) ile ilgili kurallar silahlı kuvvetler için yalnızca askerî kanunlarla belirlenen sınırlamalar çerçevesinde uygulanabilir (m.85).

Estonya

Olağan Dönemde Sınırlandırma

Anayasada temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili genel bir madde mevcuttur. Bu maddeye göre hak ve hürriyetler ancak Anayasaya uygun olarak sınırlandırılabilir. Sınırlama demokratik bir toplumda gerekli olmalıdır ve sınırlandırılan hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz (m.11).

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili diğer maddeler şunlardır:

- Kişi özgürlüğü ve güvenliği herkesin hakkıdır. Kanunun öngördüğü haller ve usuller dışında hiç kimse özgürlüğünden mahrum bırakılamaz. Kişi özgürlüğü aşağıdaki sebeplerle sınırlanabilir:
  a) Verilen bir mahkûmiyet veya tutuklama kararının uygulanması,
  b) Bir mahkeme hükmüne uyulmaması durumunda veya kanunla verilen bir görevin yerine getirilmesini temin etmek,
  c) Cezai veya idari bir suçu önlemek, bu tür bir suçu işlediğine dair makul şüphe bulunan kişiyi yetkili bir makam huzuruna çıkarmak veya bu kişinin kaçmasını önlemek,
  d) Reşit olmayan birini disiplin gözetimi altına almak veya böyle bir denetimin uygulanıp uygulanmayacağına karar vermesi amacıyla yetkili bir makamın huzuruna getirmek,
  e) Bulaşıcı bir hastalıktan mustarip bir kişiyi, aklı yerinde olmayan bir kişiyi, bir alkoliği veya bir uyuşturucu bağımlısını kendisi veya başkaları için bir tehlike oluşturuyorsa alıkoymak,
  f) Estonya'da yasa dışı yerleşimi önlemek; bir kişiyi Estonya'dan çıkarmak veya yabancı bir devlete iade etmek (m.20).

[16] Danimarka Anayasasının 80'inci maddesine ilişkin resmî açıklamalı metninde "silahlı kuvvetler" ifadesi yerine "polis" kelimesi kullanılmıştır.

- Özgürlüğünden yoksun bırakılan herkese, özgürlüğünden yoksun bırakılma nedeni ve yasal hakları, anladığı bir dil ve şekilde derhâl bildirilir ve bu durumu yakınlarına bildirme fırsatı tanınır. Suç işlediğinden şüphelenilen bir kişiye de derhâl bir avukat seçme ve onunla görüşme fırsatı verilir. Suç işlediğinden şüphelenilen bir kişinin özgürlüğünden yoksun bırakıldığını yakınlarına bildirme hakkı, ancak suçu önlemek için veya bir ceza davasında gerçeği ortaya çıkarmak için kanunun öngördüğü usule uygun olarak sınırlandırılabilir. Mahkemenin özel izni olmadan hiç kimse 48 saatten fazla gözaltında tutulamaz. Mahkemenin kararı, gözaltındaki kişiye, anlayacağı bir dil ve şekilde derhâl iletilir (m.21).
- Mahkeme duruşmaları halka açıktır. Mahkeme, kanunun öngördüğü hallerde ve usule göre, devlet sırrını veya ticari sırrı, genel ahlakı veya kişilerin özel ve aile hayatını korumak için veya reşit olmayanın, mağdurun veya adalet yönetiminin çıkarları bunu gerektiriyorsa duruşmanın tamamının veya bir kısmının gizli tutulmasına karar verebilir. Reşit olmayanın, eşin veya mağdurun menfaatleri aksini gerektirdiği durumlar haricinde, mahkeme kararları alenen açıklanır (m.24/3, 4).
- Herkes özel ve aile hayatının dokunulmazlığı hakkına sahiptir. Kamu sağlığını, genel ahlakı, kamu düzenini veya başkalarının hak ve hürriyetlerini korumak, suçu önlemek veya suçluyu yakalamak için kanunla öngörülen haller ve usuller dışında, devlet kurumları, yerel makamlar ve yetkilileri kimsenin özel veya aile hayatına müdahale edemez (m.26).
- Hiç kimse, hür iradesine aykırı bir iş veya hizmet yapmaya zorlanamaz. Bunun istisnaları zorunlu askerlik yapmak veya alternatif kamu hizmetinde bulunmak, bulaşıcı bir hastalığın yayılmasını önlemek veya bir doğal afet veya felaketi kontrol altına almak için gerekli işleri yapmakla görevlendirilmek ve hüküm giymiş suçluların kanunla öngörülen usullere göre yapması mecburi tutulan işlerdir (m.29/2).
- Belirli kamu görevlileriyle ilgili olarak girişim faaliyetlerinde bulunma ve ticari dernekler kurma hakkı (m.31) ile siyasi partilere ve belirli kar amacı gütmeyen derneklere üye olma hakkı (m.48) kanunla sınırlandırılabilir (m.30/2).
- Estonya vatandaşları girişim faaliyetlerinde bulunma ve ticari birlikler ve federasyonlar kurma hakkına sahiptir. Kanun, bu hakkın kullanımını sınırlayan şart ve usulleri belirleyebilir (m.31).
- Mülkiyet hakkı dokunulmazdır. Kamulaştırma sadece kamu yararı amacıyla, kanunla öngörülen hallerde ve usule göre karşılığı derhâl ve adil bir şekilde tazmin edilmek suretiyle yapılabilir. Herkes, kendi malına sahip olmasına, kullanmasına veya bunlarla ilgili tasarrufta bulunmasına müdahale edilmeme hakkına sahiptir. Bu hak kanunla sınırlanır. Mülkiyet, kamu yararına aykırı bir şekilde kullanılamaz. Kanun kamu yararı

gerekçesiyle Estonya'da yalnızca Estonya vatandaşları, belirli kategorilerdeki tüzel kişiler, yerel makamlar veya Estonya hükûmeti tarafından edinilebilecek mülk sınıfları belirleyebilir (m.32/1, 2, 3).

- Konut dokunulmazdır. Kamu düzenini, kamu sağlığını veya başkalarının hak ve hürriyetlerini korumak, suçu önlemek, suçluyu yakalamak veya ceza davasında gerçeği ortaya çıkarmak için kanunla öngörülen haller dışında, kimsenin konutuna, kanunen ikamet ettiği sair binaya veya işyerine zorla girilemez veya konutu/işyeri aranamaz (m.33).
- Hukuka uygun şekilde Estonya topraklarında bulunan herkesin özgürce seyahat etme ve nerede ikamet edeceğini seçme hakkı mevcuttur. Seyahat hürriyeti, kanunla öngörülen hallerde ve usule göre, başkalarının hak ve hürriyetlerini korumak, ulusal savunma, doğal afet veya felaket hallerinde, bulaşıcı hastalığın yayılmasını önlemek, doğal çevreyi korumak, reşit veya akıl sağlığı yerinde olmayan kişilerin denetimsiz kalmamasını veya bir ceza davasının uygun şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla sınırlandırılabilir (m.34).
- Herkesin Estonya'dan ayrılma hakkı vardır. Bu hak, bir yargılamanın veya yargılama öncesi soruşturmanın uygun şekilde yürütülmesini sağlamak veya bir mahkeme kararını uygulamak için kanunla belirlenen usule göre sınırlandırılabilir (m.35).
- Herkes vicdan, din ve düşünce hürriyetine sahiptir. Kamu düzeni, halk sağlığı veya genel ahlak açısından zararlı olmadığı sürece, herkes dinini tek başına veya başkalarıyla birlikte topluca, kamuya açık veya özel olarak uygulama hürriyetine sahiptir (m.40).
- Herkes kendisine ait posta, telgraf, telefon veya yaygın olarak kullanılan diğer yollarla gönderilen veya alınan mesajların gizliliği hakkına sahiptir. Bu hak, kanunun öngördüğü hal ve usule göre mahkeme tarafından izin verilmesi şartıyla, ceza gerektiren bir suçun önlenmesi veya bir ceza davasında gerçeğin ortaya çıkarılması için gerekli olması halinde sınırlandırılabilir (m.43).
- Estonya vatandaşları kendileri hakkında devlet kurumları ve yerel yetkililer tarafından hükûmet ve yerel yönetim arşivlerinde tutulan bilgilere, kanunla öngörülen usullere uygun olarak erişim hakkına sahiptir. Bu hak, başkalarının hak ve hürriyetlerini korumak, çocuğun nesebinin gizliliğini korumak ve suçu önlemek, suçluyu tutuklamak veya ceza davasında gerçeği ortaya çıkarmak için kanunla sınırlandırılabilir (m.44).
- Herkesin fikir, görüş ve inançlarını ve diğer bilgileri sözlü, basılı, resim veya diğer yollarla özgürce yayma hakkı vardır. Bu hak, kamu düzenini, genel ahlakı ve başkalarının hak ve hürriyetlerini, sağlığını, şerefini ve itibarını korumak için kanunla sınırlandırılabilir. Yine bu hak; devlet sırrını ve ticari sırları, ulusal hükûmet ve yerel yönetimler tarafından

istihdam edilen kamu görevlilerinin görevleri nedeniyle vakıf olduğu gizli bilgileri, başkalarının aile ve özel hayatını veya adalet yönetiminin çıkarlarını korumak amacıyla kanunla sınırlanabilir (m.45).

- Herkesin önceden izin almadan barışçıl bir şekilde toplanma ve miting düzenleme hakkı vardır. Bu hak, ulusal güvenliği korumak, kamu düzenini sağlamak, genel ahlakı korumak, trafik güvenliğini ve toplantıya katılanların güvenliğini sağlamak ve bulaşıcı bir hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla kanunla sınırlandırılabilir (m.47).

Olağanüstü Yönetim Usulleri Esnasında Sınırlandırma

Olağanüstü hal veya savaş halinde, bireylerin hak ve hürriyetleri ulusal güvenlik ve kamu düzeni menfaatleri doğrultusunda kanunla öngörülen usule uygun olarak sınırlandırılabilir ve bireylere görev ve sorumluluklar yüklenebilir. Ancak 130'uncu madde uyarınca şu hak ve hürriyetler ile bunları garanti eden ilkelerin olağanüstü yönetim usulleri esnasında dahi sınırlandırılması yasaktır: Vatandaşlık (m.8), kanun önünde eşitlik (m.12), devletin ve hukukun korumasına sahip olma ve devlet otoritesinin keyfi kullanılmasına karşı korunma (m.13), yasama, yürütme, yargı ve yerel yönetimlerin hak ve hürriyetlerin teminatı olması (m.14), hak ihlalleri karşısında yargıya başvurma (m.15), yaşam (m.16), şeref ve itibarını koruma (m.17), işkenceye, zalimce ve aşağılayıcı muameleye tabi tutulma yasağı (m.18), suçsuzluk karinesi, kendine ve yakın ailesine karşı tanıklıkta bulunmaya zorlanamama (m.22), kanunsuz suç ve cezanın olmaması, aynı suçtan iki farklı ceza almama, kanunların geçmişe yürümemesi (m.23), kişinin kendi hakkında açılan davada duruşmaya katılması (m.24/2), hükmün kamuya açıklanması (m.24/4), hukuka aykırı eylemlerden kaynaklanan tazminat (m.25), aile kurma ve eşlerin eşitliği (m.27), sağlığın korunması (m.28), yabancı devlete iade edilmeme (m.36/2), din, fikir ve vicdan hürriyeti (m.40), inançlarına aykırı hareket etmeye zorlanma yasağı (m.41), etnik kimliğini koruma (m.49), devlet kurumlarına, yerel yönetimlere ve onların görevlilerine Estonca hitap etme ve cevap alma (m.51/1).

Finlandiya

Olağan Dönemde Sınırlandırma

Finlandiya Anayasasında temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili genel bir madde bulunmamaktadır. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasıyla ilgili hükümler şunlardır:

- Bireyin kişisel bütünlüğü ihlal edilemez ve hiç kimse kanunda öngörülen bir sebep olmaksızın keyfi olarak hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Hürriyetten yoksun bırakmayı içeren bir ceza, yalnızca bir mahkeme tarafından verilebilir (m.7/3).

- Herkesin ülkeyi terk etme hakkı vardır. Bu hakla ilgili sınırlamalar, emniyet tedbirleri, cezaların infaz edilmesi veya millî savunma görevinin yerine getirilmesi için gerekli olması halinde kanunla yapılabilir (m.9/2).
- Finlandiya vatandaşlarının Finlandiya'ya girişleri engellenemez veya Finlandiya vatandaşları iradeleri dışında sınır dışı edilemez, iade edilemez veya Finlandiya'dan başka bir ülkeye nakledilemez. Bununla birlikte, suç nedeniyle, hukuki kovuşturma amacıyla veya çocuğun velayeti veya bakımı ile ilgili bir kararı uygulamak için bir Finlandiya vatandaşının iade edilebileceği veya insan haklarının güvence altına alındığı başka bir ülkeye gönderilebileceği hususlar kanunla düzenlenebilir (m.9/3).
- Suçun soruşturulması veya temel hak ve hürriyetlerin korunması amacıyla konut dokunulmazlığı kanunla sınırlandırılabilir. Bireyin veya toplumun güvenliğini veya konut dokunulmazlığını tehlikeye atan suçların soruşturulmasında, yargılamalarda, güvenlik kontrollerinde, hürriyetten yoksun bırakılma esnasında, millî güvenliğe tehdit oluşturan askerî faaliyetler veya diğer faaliyetler hakkında bilgi edinmek amaçlarıyla haberleşmenin gizliliği kanunla sınırlandırılabilir (m.10/3, 4).
- Çocukların korunması amacıyla görsel programların kısıtlanmasına ilişkin hükümler kanunla düzenlenebilir (m.12/1).
- Yetkili makamların elindeki belgeler ve kayıtlar, yayınlanmaları kanunla özellikle kısıtlanmadıkça halka açıktır. Herkesin resmî belgelere ve kayıtlara erişim hakkı vardır (m.12/2).
- Mülkiyet hakkı garanti altına alınmıştır. Kamu yararını gerçekleştirmek için tam bedeli ödenerek kamulaştırma kanunla düzenlenir (m.15).

Olağanüstü Yönetim Usulleri Esnasında Sınırlandırma

Finlandiya'ya karşı silahlı saldırı veya ulusu tehdit eden diğer olağanüstü şartlar esnasında temel hak ve hürriyetler kanunla veya kanunun verdiği yetkiye dayanarak çıkarılan bir hükûmet kararnamesi ile geçici olarak sınırlandırılabilir. Sınırlandırmaya ilişkin hükümlerin Finlandiya'nın uluslararası insan haklarına dair yükümlülükleriyle uyumlu olması ve bu hükümlere başvurmanın bir gereklilik olması şarttır. Sınırlama, kanunda ya da kararnamede belirtilen amaç ve süre ile sınırlıdır. Sınırlama hükûmet kararnamesi ile yapılıyorsa gecikmeksizin Parlamentonun onayına sunulur (m.23).

Fransa

1958 Anayasası metninde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin doğrudan bir hüküm mevcut değildir. Ancak Fransız Devriminin ardından 1789'da kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi[17] anayasallık bloğunun bir parçasıdır ve anayasal değere sahiptir.[18] Nitekim Anayasanın başlangıcında "Fransız halkı; 1789 Bildirgesinde tanımlanan, 1946 Anayasasının başlangıç kısmında teyit edilen ve tamamlanan insan hakları ve millî egemenlik ilkeleri ile 2004 Çevre Şartında belirtilen hak ve ödevlere bağlılığını içtenlikle ilân eder." denilmektedir. Bu çerçevede Bildirgenin temel hak ve hüriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili maddelerine aşağıda yer verilmiştir:

- Hürriyet başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Böylece her insanın doğal haklarının kullanımı, toplumun diğer üyelerinin aynı haklardan yararlanmalarını sağlamak amacıyla sınırlanır. Bu sınırlar ise ancak kanunla belirlenebilir (m.4).
- Kanun ancak toplum için zararlı olan fiilleri yasaklayabilir. Kanunun yasaklamadığı bir şey engellenemez ve hiç kimse kanunun emretmediği bir şeyi yapmaya zorlanamaz (m.5).
- Açıklanması kanunla kurulan düzeni bozmadığı sürece hiç kimse inançları nedeniyle, bunlar dinî nitelikteki inançlar olsa bile, tedirgin edilmemelidir (m.10).
- Düşüncelerin ve inançların serbest iletimi insanın en değerli haklarındandır. Bu nedenle her yurttaş serbestçe konuşabilir, yazabilir ve bunları yayımlayabilir, ancak bu hürriyetin kanunda belirlenen kötüye kullanılması hallerinden sorumludur (m.11).
- Mülkiyet dokunulmaz ve kutsal bir haktır. Bundan dolayı kanunla belirlenen kamu ihtiyacı açıkça gerektirmedikçe, adil ve peşin bir tazminat ödenmedikçe kimse bu haktan yoksun bırakılamaz (m.17).

---

[17] Conseil Constitutionnel- Constitutional Council, "Declaration of Human and Civic Rights Of 26 August 1789", Erişim: 06.05.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/declaration-of-human-and-civic-rights-of-26-august-1789

[18] Fransa'da anayasallık bloğu, "yasama organının uymak zorunda olduğu anayasal değerde kurallar ve ilkelerin bütünü" olarak tanımlanmaktadır. Anayasallık bloğu münhasıran anayasal düzeyde metinlerden oluşmaktadır. Bunlar 1958 Anayasasının maddeleri ve Başlangıcıdır. 1958 Anayasasının Başlangıcı ise bir yandan 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesine ve diğer yandan 1946 Anayasasının Başlangıcına gönderme yapmaktadır. 1946 Anayasasının Başlangıcı ise, "Cumhuriyet kanunlarınca tanınan temel ilkelere (principes fondamentaux reconnus par les lois de la République)" göndermede bulunmaktadır. Bkz. Gözler K., "Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloğu Kavramına İhtiyaç Var mıdır?", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 55-3, s.83, Erişim: 06.05.2024, https://www.anayasa.gen.tr/blok.pdf

Güney Afrika

Olağan Dönemde Sınırlandırma

Anayasada temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin genel madde "hakların sınırlandırılması" başlıklı 36'ncı maddedir. Ayrıca Anayasanın ikinci bölümünü teşkil eden ve temel hakları düzenleyen Haklar Bildirgesinde (*Bill of Rights*) yer alan haklarla ilgili özel sınırlama nedenleri ilgili maddelerde yer almaktadır.

Haklar Bildirgesinde düzenlenen haklar ancak kanunla sınırlandırılabilir. Ancak bu sınırlandırmanın aşağıda belirtilen hususlar da dâhil olmak üzere ilgili bütün hususlar göz önüne alınarak makul ve insan onuruna, eşitliğe ve özgürlüğe dayanan açık ve demokratik bir toplumda haklı görülebilir olması zorunludur:

a) Hakkın özü,
b) Sınırlandırmanın amacının önemi,
c) Sınırlandırmanın niteliği ve kapsamı,
d) Sınırlandırma ile sınırlandırmanın amacı arasındaki ilişki,
e) Aynı amacı gerçekleştirmeye yönelik daha az kısıtlayıcı tedbirlerin varlığı (m.36).

Ayrıca Haklar Bildirgesinin nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin hükümler de hakların sınırlandırılmasıyla ilgili sayılabilir. Bir mahkeme veya yargı organı Haklar Bildirgesini yorumlarken insan onuruna, eşitliğe ve özgürlüğe dayanan açık ve demokratik topluma vurgu yapan değerleri desteklemek ve uluslararası hukuku göz önünde bulundurmak zorundadır. Ayrıca, karşılaştırmalı hukuktan da yararlanabilir (m.39/1).

Genel sınırlama hükmünün yanı sıra şu maddelerde özel sınırlama sebepleri öngörülmüştür:

- İfade hürriyeti savaş propagandası ve şiddete teşvik amacıyla kullanılamaz. Ayrıca ırk, etnik köken, cinsiyet veya dine dayanan ve şiddete teşvik eden nefret söylemleri de ifade hürriyetinin kapsamı dışındadır (m.16/2).
- Özel mülkiyet, kamunun yararlanması ve kamu yararını gerçekleştirme amacıyla bedelinin ödenmesi şartıyla kamulaştırılabilir (m.25/2).

Olağanüstü Yönetim Usulleri Esnasında Sınırlandırma

Olağanüstü hal ilanının sonrasında kabul edilen mevzuat, Haklar Bildirgesine yalnızca şu durumda sınırlamalar getirebilir:

a) Sınırlamanın, olağanüstü hal döneminde kesinlikle gerekli olması,
b) Olağanüstü hal mevzuatının;

i. Cumhuriyetin uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülükleriyle tutarlı ve olağanüstü hallere uygulanabilir olması,

ii. 37'inci maddenin (5) numaralı fıkrasına uygun olması,

iii. Yürürlüğe girdikten sonra makul ve mümkün olan en kısa sürede Resmî Gazetede yayımlanması gerekmektedir (m.37/4).

37'inci maddenin 5 numaralı fıkrası sınırlandırılamaz haklar tablosuna atıfta bulunmaktadır. Bu tablo hakların korunduğu kapsamı belirtmektedir.

Sınırlandırılamaz Haklar Tablosu[19]

Madde No.	Madde Başlığı	Hakkın Korunduğu Kapsam
9	Eşitlik	Yalnızca ırk, renk, etnik veya sosyal köken, cinsiyet, din veya dil gerekçelerine dayanan/temelinde yapılan haksız ayrımcılığa ilişkin olarak
10	İnsan onuru	Tamamen
11	Yaşam hakkı	Tamamen
12	Kişi özgürlüğü ve güvenliği	-(1) No.lu fıkranın (d) ve (e) bentleri ile -(2) No.lu fıkranın (c) bendi açısından [20]
13	Kölelik, esaret (*servitude*) ve zorla çalıştırma	Kölelik ve esaret açısından
28	Çocuklar	-(1) No.lu fıkranın (d) ve (e) bentleri -(1) No.lu fıkranın (g) bendinin (i) ve (ii) alt bentleri -15 yaşından küçük çocuklar açısından (1) No.lu fıkranın (i) bendi[21]

[19] Sınırlandırılamaz haklar tablosu Anayasanın 37. maddesinden hemen sonra yer almaktadır. Anayasada yer aldığı haliyle buraya yansıtılmıştır.

[20] m.12 (1) (d)- Hiç kimseye herhangi bir şekilde işkence edilemez.
(1) (e) Hiç kimse gaddarca, insanlık dışı veya aşağılayıcı bir muameleye veya cezaya maruz bırakılamaz.
(2) (c) Herkes bedensel ve manevi bütünlüğünün korunması hakkına sahiptir ve bu hakka bilgiye dayalı rızası olmadıkça tıbbi veya bilimsel deneylere tabi tutulmama hakkı da dâhildir.

[21] m.28 (1) (d) Her çocuk kötü muameleden, ihmalden, suistimalden veya hor görülmekten korunma hakkına sahiptir.
(1) (e) Her çocuk zorla çalıştırılmaktan korunma hakkına sahiptir.
(1) (g) (i) Her çocuk istisnai haller dışında gözaltına alınmama hakkına, ki göz altına alınırsa çocuğun 12 ve 35'inci maddelerde sahip olduğu haklara ilaveten mümkün olan en kısa sürede salıverilme ve (ii) 18 yaşın üzerindeki tutuklularla aynı ortamda bulundurulmama ve yaşına uygun şekilde muamele görme ve yaşına uygun bir ortamda tutulma haklarına sahiptir.
(1) (i) Her çocuk silahlı bir çatışmada doğrudan kullanılmama ve silahlı çatışma halinde korunma hakkına sahiptir.

Madde No.	Madde Başlığı	Hakkın Korunduğu Kapsam
35	Tutuklanan, gözaltına alınan ve suçlanan kişiler	-(1) No.lu fıkranın (a) ve (b) ve (c) bentleri -(2) No.lu fıkranın (d) bendi -(3) No.lu fıkranın (d) bendi hariç (a) bendinden (o) bendine kadar düzenlenen haklar -(4) No.lu fıkra -(5) No.lu fıkra açısından eğer kanıtın kabul edilmesi adil yargılamayı engelleyecekse[22]

Güney Kore

Olağan Dönemde Sınırlandırma

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili genel madde "Kısıtlama, öze dokunmama" başlığını taşıyan 37'nci maddedir. Bu maddeye göre;

- Vatandaşların temel hak ve hürriyetleri Anayasada sayılmadığı gerekçesiyle ihmal edilemez.
- Vatandaşların temel hak ve hürriyetleri, ancak ulusal güvenlik, hukuk ve düzenin korunması veya kamu refahı için gerekli olduğunda, ka-

[22] m.35 (1) Bir suç işlediği iddiasıyla tutuklanan herkes (a) konuşmama hakkına (b) konuşmama hakkına sahip olduğu ve konuşması halinde bunun neticelerinin ne olacağı konusunda bilgilendirilme hakkına (c) kendisi aleyhinde delil olarak kullanılabilecek herhangi bir itiraf veya kabulde bulunmaya zorlanmama hakkına sahiptir.
(2) Mahkûm olanlar da dâhil olmak üzere gözaltına alınan herkes (d) gözaltına alınmasının kanuna aykırı olduğu mahkemeye itirazda bulunma ve itirazı haklı bulunursa salıverilme hakkına sahiptir.
(3) Kendisine suç isnat edilen herkes adil yargılanma hakkına sahiptir ve bu hak aşağıda belirtilen hakları da kapsar: (a) İsnat edilen suça dair kendini savunabilecek kadar ayrıntılı şekilde bilgilendirilme, (b) kendini savunabilmek için yeterli zaman ve ayrıcalıklara sahip olma, (c) mahkeme önünde yapılacak açık bir duruşmada kendini savunma, (e) hakkında yapılan yargılama sırasında hazır bulunma, (f) avukat seçme, avukatça temsil edilme ve bu hakkı konusunda derhâl bilgilendirilme, (g) gerçekleşmemesi bir adaletsizlik ortaya çıkaracaksa, masrafları devlet tarafından karşılanmak üzere kendisi için bir avukat atanmasını isteme ve bu hakkı konusunda bilgilendirilme, (h) suçsuzluk karinesine sahip olma, yargılama işlemleri esnasında sessiz kalma veya ifade vermeme, (I) delil sunma ve delillere itiraz etme, (j) kendisi aleyhine olan delilleri sunmaya zorlanmama, (k) kendi anladığı bir dilde yargılanma veya bu mümkün değilse bir tercüman hizmetinden yararlanma, (l) işlendiği tarihte ulusal veya uluslararası hukukta suç sayılmayan bir fiil veya ihmalden dolayı cezalandırılmama, (m) daha önce hüküm giydiği veya beraat ettiği bir fiil veya ihmalden dolayı ikinci kez yargılanmama, (n) suçun işlendiği tarih ile hükmün verildiği tarih arasında ceza kanunu değişmişse cezalardan hafif olanının uygulanmasını isteme (o) hakkında verilen kararın bir üst mahkemece incelenmesini isteme.
(4) Bu maddede bilgilendirme yapılması öngörülen durumlarda kişinin anladığı dilde bilgilendirilmesi zorunludur.
(5) Haklar Bildirgesinde düzenlenen herhangi bir hakka aykırı bir şekilde elde edilen ve yargılanmanın adil bir şekilde sonuçlanmamasına yol açabilecek veya adaletin işlemesine engel olabilecek kanıtlar dikkate alınmaz.

nunla sınırlandırılabilir. Bu tür bir kısıtlama getirilse bile, hakkın özü (*essential aspect*) ihlal edilemez.

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin diğer hükümler şunlardır:

- Tüm vatandaşlar kişi özgürlüğüne sahiptir. Kanunda belirtilen haller ve usuller saklı kalmak üzere hiç kimse tutuklanamaz, alıkonulamaz, aranamaz, veya sorgulanamaz. Kanunda belirtilen haller dışında hiç kimse cezalandırılamaz, önleyici kısıtlamalara tabi tutulamaz veya gönülsüz çalışmaya zorlanamaz (m.12/1).
- İfade ve basın hürriyetleri ile başkalarının onuru veya hakları ihlal edilemez, genel ahlak veya sosyal etik zayıflatılamaz. İfade ve basın hürriyetleri ile diğer kişilerin onuru veya hakları ihlal edilirse bundan kaynaklanan zarar için talepte bulunulabilir (m.21/4).
- Tüm vatandaşların mülkiyet hakkı güvence altındadır. Hakkın içeriği ve sınırlamaları kanunla belirlenir. Mülkiyet haklarının kullanılması, kamu refahına uygun olmak zorundadır. Kamunun ihtiyacına binaen özel mülkiyetin kamulaştırılması, kullanılması veya kullanımının kısıtlanması durumları ve bu nedenle ödenecek bedel kanunla düzenlenir. Adil bir karşılık ödenmesi şarttır (m.23).
- Çalışma şartlarını iyileştirmek için işçiler, bağımsız dernek kurma, toplu pazarlık ve toplu eylem hakkına sahiptir. Yalnızca kanunla belirlenen kamu görevlileri dernek kurma, toplu pazarlık ve toplu eylem hakkına sahiptir. Önemli savunma sanayilerinde istihdam edilen işçilerin toplu eylem hakkı, kanunda öngörülen şartlar altında kısıtlanabilir veya reddedilebilir (m.33).

Olağanüstü Yönetim Usulleri Esnasında Sınırlandırma

Olağanüstü hal ve olağanüstü sıkıyönetim (*extraordinary martial law*) esnasında, kanunda öngörülen şartlar dâhilinde, müzekkerelerin gerekliliği,[23] ifade, basın, toplantı ve dernek hürriyetleri veya yürütme ve yargı yetkileri bakımından özel tedbirler alınabilir (m.77/3).

Olağanüstü sıkıyönetim kapsamındaki askerî yargılamalar şu durumlarda temyiz edilemez: Askerlerin ve ordu çalışanlarının suçları; askerî casusluk; ölüm cezası hariç nöbetçiler, nöbet noktaları, zararlı yiyecek ve içeceklerin temini ve savaş esirleri ile ilgili olarak Kanunda tanımlanan suçlar (m.110/4).

[23] Anayasa'nın 12/3'üncü maddesine göre düzenlenebilecek olan müzekkereler tutuklama, gözaltı, yakalama ve adli arama'dır.

Hollanda

Olağan Dönemde Sınırlandırma

Anayasada genel bir sınırlandırma maddesi mevcut değildir. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili hükümler şunlardır:

- Kanunla belirlenen durumlar dışında herkes ülkeyi terk etme hakkına sahiptir (m.2/4).
- Bireyin kanunlardan doğan sorumlulukları saklı kalmak kaydıyla herkes özgürce, bireysel olarak veya toplu halde, dinini ve inancını açıklama hakkına sahiptir. Bu hakkın kapalı mekânlar dışında kullanılması durumunda sağlığı korumak, trafik, kamu düzeninin bozulmasını önlemek veya kamu düzeninin bozulmasıyla mücadele etmek amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir (m.6).
- Dernek kurma hakkı, kamu düzeni yararına kanunla sınırlandırılabilir (m.8).
- Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı sağlığı korumak, trafiği düzenlemek, kamu düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla kanunla sınırlanabilir (m.9/2).
- Herkesin özel hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Kanunla veya kanuna dayanarak getirilecek sınırlamalarla ilgili hükümler saklıdır (m.10/1).
- Herkesin kişi dokunulmazlığı hakkı vardır. Kanunla veya kanuna dayanarak yapılacak sınırlamalar saklıdır (m.11).
- Bir eve o evde ikamet eden kişinin iradesine aykırı bir şekilde yalnızca kanunla belirlenen durumlarda ve kanunla belirlenen kişiler girebilir (m.12/1).
- Yazışmaların gizliliği, mahkeme emriyle ve kanunda belirtilen haller dışında ihlal edilemez. Telefonun ve telgrafın mahremiyeti, kanunla belirlenen haller ve yetkilendirilmiş kişiler dışında ihlal edilemez (m.13/1, 2).
- Kamulaştırma, yalnızca kamu yararına, tam karşılığının ödenmesinin önceden garanti edilmesi ile ve kanunen belirlenen usullere uygun olarak gerçekleştirilebilir. Acil durumda derhâl kamulaştırma yapılması gerekiyorsa tam karşılığın ödenmesinin önceden garanti edilmesi gerekmez (m.14/1, 2).
- Kanunla belirlenen haller dışında kimse hürriyetinden mahrum bırakılamaz (m.15).
- Her Hollanda vatandaşının özgürce iş seçme hakkı vardır. Bu hakka kanunla getirilecek sınırlamalar saklıdır (m.19).

Olağanüstü Yönetim Usulleri Esnasında Sınırlandırma

103'üncü maddeye göre olağanüstü hal ilanı sonrasında alınacak tedbirler çerçevesinde aşağıda belirtilen haklarla ilgili olarak Anayasada öngörülen hükümler uygulanmayabilir:

- İbadet hürriyeti bina ve kapalı yerler dışında uygulandığı takdirde (m.6),
- Din, vicdan, ifade hürriyeti ile ilgili ön denetim yasağı[24] (m.7),
- Dernek kurma hürriyeti (m.8),
- Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı (m.9),
- Konut dokunulmazlığına dair güvenceler[25] (m.12/2, 3),
- Mektuplaşma, telefon ve telgraf haberleşmelerinin gizliliği (m.13),
- 113'üncü maddenin 1'inci ve 3'üncü fıkralarında[26] öngörülen hükümler.

İrlanda

Olağan Dönemde Sınırlandırma

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili genel sınırlama hükmü bulunmamakta olup temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili hükümler şunlardır:

- Hiçbir vatandaş, kanun hükmü dışında, kişi özgürlüğünden mahrum bırakılamaz (m.40/4.1).
- Kişinin ciddi bir suç işlemesini engellemek için gerekli görülen durumlarda, kefaletle serbest bırakılmasının reddedilmesine dair kanuni düzenleme yapılabilir (m.40/4.6).
- Her vatandaşın konutu dokunulmazdır ve kanuni yollar dışında konuta zorla girilemez (m.40/5).
- Vatandaşların inançlarını ve görüşlerini özgürce ifade etmesi hakkı tanınmıştır. Ancak kamuoyunun eğitimi, kamu yararı bakımından büyük önem taşıdığından hükûmet radyo, basın, sinema gibi kamuoyu

[24] Ön denetim yasağı ifadesi ile kastedilen fikir yazıları, sanat eserleri, radyo ve televizyon yayınlarının onay için önceden denetime tabi tutulamamasıdır.

[25] m.12/2. Kanunla belirlenmiş istisnalar haricinde, bir önceki fıkra uyarınca konuta girilmesi halinde önceden kimlik göstermek ve eve giriş amacını bildirmek şarttır.
m.12/3. Konut sakinine, konuta girişe ilişkin düzenlenen rapor mümkün olan en kısa sürede ve yazılı olarak verilir. Devletin güvenliği veya ceza kovuşturması sebebiyle konuta girilmiş ise raporun kanunda belirtilen kurallara uygun olarak düzenlenmesi geciktirilebilir. Raporun düzenlenmesinin devletin güvenliğine aykırı olacağı kanunda belirtilen hallerde bu rapor düzenlenmez.

[26] m.113/1. Yargı suç teşkil eden fiilleri yargılamakla görevlidir.
m.113/3. Kişi özgürlüklerini kısıtlayıcı cezalar, sadece yargı tarafından verilebilir.

oluşturan araçların kamu düzenini, kamu ahlakını ya da devlet otoritesini zayıflatma amacıyla kullanılmaması için gerekli çabayı gösterir. Kamuoyu oluşturan araçların hükûmet politikalarının eleştirisi de dâhil olmak üzere meşru ifade hürriyeti muhafaza edilir. Kışkırtıcı, küfür içeren ya da uygunsuz/ahlaka aykırı konuların yayın veya beyanı, kanun uyarınca cezalandırılan bir suçtur (m.40/6.1.i).

- Vatandaşlara barış içinde ve silahsız toplanma hakkı tanınmıştır. Ancak, huzuru bozacağı veya kamuyu tedirgin edeceği tahmin edilen toplantıları önlemek veya kontrol etmek ve Parlamentoyu oluşturan iki meclisin yakın çevresindeki toplantıları önlemek veya kontrol etmek için kanunla tedbir alınabilir (m.40/6.1.ii).
- Dernek ve sendika kurma hakkının kamu yararı çerçevesinde kullanımını düzenlemek için kanun çıkarılabilir (m.40/6.1.iii).
- Özel mülkiyet hakkı kamu yararı gereğince sınırlandırılabilir (m.43).
- Din ve vicdan hürriyeti kamu düzenine ve ahlakına tabidir (m.44/2.1).

Olağanüstü Yönetim Usulleri Esnasında Sınırlandırma

Savaş veya silahlı isyan sırasında savunma kuvvetlerinin herhangi bir fiilini yasaklamak, kontrol etmek veya müdahale etmek amacıyla kişi özgürlüğüyle ilgili haklara atıfta bulunulamaz (m.40/4.5).

Anayasanın 28/3.3'üncü maddesi gereğince savaş veya silahlı isyan nedeniyle ilan edilen olağanüstü hal esnasında, kamu güvenliğinin sağlanması ve devletin korunması için çıkarılan kanunların, ölüm cezasının getirilmesine dair olanlar hariç, anayasaya aykırılığı ileri sürülemez.[27]

İspanya

Olağan Dönemde Sınırlandırma

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili genel sınırlama hükmü bulunmamakta olup temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili hükümler şunlardır:

- Herkes yaşama, fiziki ve ahlaki bütünlük hakkına sahip olup hiçbir şekilde işkenceye veya gayr-ı insanî ya da alçaltıcı yaptırım veya muameleye tabi tutulamaz. Savaş dönemlerinde askerî ceza hukukunda öngörülen durumlar dışında ölüm cezası kaldırılmıştır (m.15).

[27] Alexandre, Z., Del Monte, M., Ecker, G. vd., States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Situation in Certain Member States IV, European Parliamentary Research Service Briefing, Temmuz 2020, s.7, Erişim:29.04.2024, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652002/EPRS_BRI(2020)652002_EN.pdf

- Bireyler ve toplulukların ideoloji, din ve ibadet özgürlüklerinin ifade edilişinin, hukukla korunan kamu düzenini sürdürmek için zorunlu sınırlamalar dışında, hiç bir şekilde sınırlandırılmaması güvence altına alınmıştır (m.16/1).
- Herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir. Bu bölümde belirtilen hükümler haricinde ve kanunda öngörülen durum ve şekiller dışında kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz (m.17/1).
- Konut dokunulmazdır. Sahibinin açık rızası ya da yasal bir yazılı emir olmaksızın, suçüstü halleri dışında, mahkeme kararı olmadan konutlara girilemez ve arama yapılamaz (m.18/2).
- İfade hürriyeti ile ilgili haklar güvence altına alınmıştır. Ayrıca bu hakların hiçbir ön sansür türüyle kısıtlanamayacağı öngörülmüştür. Bununla birlikte bu özgürlükler bilhassa onur, mahremiyet, kişisel itibar hakları ile gençlerin ve çocukların korunması hakkıyla sınırlıdır (m.20).
- Barışçıl, silahsız toplanma hakkının kullanımı önceden izin almayı gerektirmez. Kamusal alanlarda toplantı ve gösteri yapılması durumunda yetkililere önceden haber verilir. Yetkililer, yalnızca, kişilere ve mülkiyete zarar verecek içerikte kamu düzeninin bozulması konusunda haklı nedenlere dayanan bir beklentiye sahiplerse toplantı ve gösteriyi yasaklayabilirler (m.21).
- Dernek kurma hakkı tanınmıştır ancak kanunen suç olarak tanımlanmış hedeflere yönelen ya da suç niteliğindeki yöntemleri kullanan dernekler yasa dışıdır. Ayrıca gizli ve paramiliter dernek kurmak yasaktır (m.22). Derneklere ilişkin bu sınırlamalar vakıflar için de aynen geçerlidir (m.34).
- Herkes bir sendikaya özgürce üye olma hakkına sahiptir. Kanun, silahlı kuvvetler veya askerî disipline tabi diğer kurum ve kuruluşlar için bu hakkın kullanımını sınırlayabilir veya onları bu hakkın dışında tutabilir; kamu görevlileri için bu hakkın kullanımının özel şartlarını düzenler. Benzer şekilde işçilere grev hakkı tanınmıştır. Grev hakkının kullanımını düzenleyen kanunda, asli kamu hizmetlerinin devamını sağlayacak zorunlu güvencelerin belirleneceği hükme bağlanarak grev hakkının belli kısıtlamalara tabi tutulabileceği öngörülmüştür (m.28).
- Kanunun belirlediği şekil ve sonuçlara uygun şekilde, yazılı olarak, şahsi veya toplu dilekçe verme hakkı tanınmıştır. Ancak, silahlı kuvvetler veya askerî disipline tabi diğer kurum ve kuruluşlardaki personel bu hakkı yalnızca bireysel olarak ve özel mevzuatındaki şartlara uygun şekilde kullanabilir (m.29).
- Hiç kimse, kamu yararı veya meşru toplumsal çıkar gerekçesi olmadan, kanunun öngördüğü uygun bir tazminat ödenmeksizin mülkiyetinden ve mülkiyet haklarından yoksun bırakılamaz (m. 33/3).

- İşçi ve işverenlere toplu sözleşmeye dair anlaşmazlıklara ilişkin tedbirler alma hakkı tanınmıştır. Bu hakkın kullanımını düzenleyen kanun, getirebileceği sınırlamaları gözeterek, asli kamu hizmetlerinin işleyişini teminat altına alacak kesin güvenceler ihtiva eder (m.37/2).

Olağanüstü Yönetim Usulleri Esnasında Sınırlandırma

- "Temel hak ve hürriyetlerin askıya alınması" başlıklı 55'inci madde ile olağanüstü yönetim usulleri esnasında kimi hakların askıya alınabileceği öngörülmüştür. Anayasada belirtilen şartlar uyarınca olağanüstü hal veya sıkıyönetim ilan edildiğinde, kişi özgürlüğü ve güvenliği (m.17), konut dokunulmazlığı ve haberleşmenin gizliliği (m.18/2, 3), serbest ikamet ve dolaşım (m.19), düşünce, fikir ve kanaatlerin yazılı, sözlü ya da her hangi bir iletişim aracı vasıtasıyla serbestçe açıklanması ve yayılması (m.20/1a), herhangi bir iletişim aracı yoluyla, özgürce doğru bilgi iletişiminde bulunma ve bilgi edinme (m.20/1d), yayınlar, kayıtlar ve diğer bilgi araçlarına ancak mahkeme kararıyla el konulabilmesi (m.20/5), barışçıl ve silahsız toplanma (m.21), grev (m.28/2), toplu iş sözleşmesi yapma (m.37) hakları askıya alınabilir.
- Ancak belirtmek gerekir ki, 17'nci maddenin üçüncü fıkrası, olağanüstü hal esnasında dahi askıya alınamaz: "Tutuklular, tutuklanış sebebi ve kanuni hakları konusunda anlayabileceği şekilde ve derhâl bilgilendirilir. Tutuklu şahıs açıklama yapmaya zorlanamaz. Tutuklu şahsa kanunla öngörülen şekilde, polis ve yargıdaki işlemler sırasında avukat yardımı sağlanması güvence altına alınır."

İtalya

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili genel sınırlama hükmü bulunmamakta olup temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili hükümler şunlardır:

- Sadece kanunun belirttiği haller ve şekillerde ve bir yargı makamının gerekçelerini belirten müzekkeresi olmaksızın tutuklama, kontrol veya şahsi arama veya kişi hürriyetinin kısıtlanması gerçekleştirilemez. Kanunun açıkça belirttiği istisnai gereklilik ve acil durumlarda, emniyet makamları, keyfiyeti 48 saat içinde adli makamlara bildirmek suretiyle geçici önlemler alabilir; bu önlemler, izleyen 48 saat içinde adli makamlarca onaylanmazsa kaldırılmış sayılır ve hiçbir sonuç doğurmamış olurlar (m.13).
- Kişinin konutu dokunulmazdır. Kişi özgürlüğünü teminat altına alan güvencelere göre kanunun emrettiği hal ve usullerin dışında konutta kontrol, arama veya yakalama yapılamaz. Ekonomik ve mali amaçlı veya kamu sağlığı ve güvenliği nedenleriyle yapılacak denetimler özel kanunlarla düzenlenir (m.14).

- Haberleşme ve her türlü iletişim hürriyeti ve gizliliği dokunulmazdır. Bunlarla ilgili kısıtlamalar sadece kanunla kurulmuş güvenceleri olan bir yargı makamınca verilen gerekçeli bir kararla uygulanabilir (m.15).
- Sağlık ve güvenlik sebepleriyle kanun tarafından konulan sınırlamalar dışında herkes yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir. Siyasi nedenlerle hiçbir sınırlama konulamaz (m.16).
- Vatandaşlar silahsız ve barışçıl toplanma hakkına sahiptir. Halka açık yerlerde yapılanlar da dâhil, toplantılar için önceden izin almak gerekmez. Umumi yerlerde yapılacak toplantılar için yetkili makamlara önceden haber verilir. Bu makamlar sadece ciddi emniyet ve kamu güvenliği nedenleri ile toplantıları yasaklayabilirler (m.17).
- Ceza Kanununun yasaklamadığı amaçlar için, vatandaşlar izin almadan, serbestçe dernek kurma hakkına sahiptir. Gizli dernekler ve askerî nitelikli örgütler aracılığıyla dolaylı da olsa siyasi amaçlar güden dernek kurmak yasaktır (m.18).
- Törenleri genel ahlaka aykırı olmamak şartıyla herkes, bireysel veya toplu olarak, herhangi bir şekilde kendi dinî inançlarını serbestçe yaşama, bu inancın propagandasını ve ayinlerini yapma hakkına sahiptir (m.19).
- Herkes, düşüncelerini söz, yazı ve başka her türlü iletişim araçlarıyla özgürce ifade etme hakkına sahiptir. Basın izin ve sansüre tabi olamaz. Genel ahlaka aykırı basılı yayınlar, tiyatro ve diğer bütün gösteriler yasaktır. Kanun tüm ihlallerin önlenmesi ve cezalandırılması için gerekli tedbirleri belirler (m.21).
- Bir vatandaşın sınır dışı edilmesine sadece uluslararası anlaşmalarda belirtilen durumlarda izin verilir (m.26).
- Özel ekonomik teşebbüs oluşturmak serbesttir. Ancak, bu hak kamu yararına aykırı olarak veya güvenlik, hürriyet ve insan onuruna zarar verebilecek şekilde kullanılamaz (m.41).
- Kanunda gösterilen durumlarda ve tazminat hükümleri ile birlikte, özel mülkiyet kamu yararına dayanarak kamulaştırılabilir (m.42).

Macaristan

Olağan Dönemde Sınırlandırma

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili genel madde "Hürriyet ve sorumluluk" başlıklı bölümün I'inci maddesidir. Buna göre bireyin dokunulmaz ve devredilemez temel haklarına, Devlet tarafından saygı gösterilir ve bu haklar korunur. Macaristan şahıslar ve toplulukların sahip olduğu temel hakları tanır. Temel haklar ve yükümlülüklere ilişkin kurallar özel kanunlarla düzenlenir. Bir temel hak bir başka temel hakkın etkin

kullanımı ya da anayasal değerleri koruma amaçlarıyla sınırlandırılabilir. Sınırlandırmanın gerekli olması, hedeflenen amaçla ölçülü olması ve hakkın özüne aykırı olmaması şarttır.

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin diğer hükümler şunlardır:

- Hiç kimse, kanunda belirtilen sebepler ve usule uygun olmaksızın özgürlüğünden yoksun bırakılamaz. Şartlı tahliye olmaksızın ömür boyu hapis cezası ancak kasıtlı ve şiddet içeren suçların işlenmesi durumunda uygulanabilir (m.IV/2).
- Özel mülkiyet kamu yararı amacıyla ve kanunla belirlenmiş hallerde ve usule göre kamulaştırılabilir. Kamulaştırma bedeli koşulsuz ve ivedilikle ödenir (m.XIII/2).

Olağanüstü Yönetim Usulleri Esnasında Sınırlandırma

Olağanüstü yönetim usullerinin uygulanması esnasında temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması 52'nci madde ile düzenlenmiştir. Bu maddeye göre m.II, m.III ve m.XXVIII/2-6 haricindeki haklar[28] askıya alınabilir veya olağan dönemde öngörülenin ötesinde sınırlandırılabilir.

Olağanüstü yönetim usullerinin uygulanması esnasında Anayasa askıya alınamaz; Hükûmet, Ulusal Meclisin sürekli işleyişini güvence altına almak için her türlü tedbiri almakla yükümlüdür ve Anayasa Mahkemesinin faaliyetleri kısıtlanamaz. Olağanüstü yönetim usullerinin uygulanması es-

[28] m.II İnsan haysiyeti dokunulmazdır. Her insan yaşama hakkına ve insan haysiyetine sahiptir; embriyo ve fetus gebeliğin başladığı andan itibaren korunur.
m.III (1) Hiç kimse işkence, insanlık dışı ya da küçük düşürücü muamele ve cezaya maruz bırakılamaz ya da esir edilemez. İnsan kaçakçılığı yasaklanmıştır. (2) Bilgileri ve rızaları olmaksızın insanlar üzerinde tıbbi ve bilimsel deneyler yapılması yasaktır. (3) Mali kazanç ve insan klonlama amaçlı soy geliştirilmesi deneyleri için insan vücudunun ya da organlarının kullanımı yasaktır. m.XXVIII (2) Geçerli mahkeme kararı ile suçu sabit görülene kadar hiç kimse suçlu kabul edilemez. (3) Ceza kovuşturmasına tabi kişiler, kovuşturmanın her aşamasında savunma hakkına sahiptir. Müdafiler, yasal savunma yaparken ifade ettikleri görüşlerden dolayı sorumlu tutulamazlar. (4) Hiç kimse, işlendiği zaman Macaristan kanunlarına göre veya uluslararası bir antlaşma ve Avrupa Birliği'nin yasal bir tasarrufunda belirtilen kapsam dahilinde, başka bir Devletin kanunlarına göre suç teşkil etmeyen bir fiilden dolayı suçlu tutulamaz veya cezalandırılamaz. (5) 4'üncü fıkra, işlendiği tarihte uluslararası hukukun genel olarak kabul edilen kurallarına göre cezai bir suç teşkil eden herhangi bir fiilden dolayı herhangi bir kişinin kovuşturulmasına ve mahkum edilmesine halel getirmez. (6) Kanunla belirlenmiş olağanüstü kanun yolları hariç tutulmak üzere, Macaristan'da ya da uluslararası anlaşmalar ya da AB hukukunda belirtildiği gibi bir başka yargıda geçerli bir mahkeme kararı ile mahkûm edilmiş ya da aklanmış olan kişi bu suçtan dolayı tekrar kovuşturulamaz ya da mahkûm edilemez.

nasında uygulanacak ayrıntılı kurallar organik kanunla[29] düzenlenir. Anayasanın 53'üncü maddesine göre olağanüstü yönetim usulleri esnasında Hükûmet, belirli kanunların uygulanmasını askıya alan ve diğer olağanüstü önlemleri alabileceği kararnameler çıkarabilir. Bu kararnameler ile ilgili hükümler organik kanunla belirlenir.

Hükûmet olağanüstü yönetim usulleri esnasında çıkardığı kararnameler ile ilgili olarak Cumhurbaşkanını, Ulusal Meclis Başkanını ve Ulusal Meclisin ilgili daimi komisyonunu sürekli olarak bilgilendirir.

Ulusal Meclis olağanüstü yönetim usulleri esnasında çıkarılan kararnameyi yürürlükten kaldırabilir. Hükûmet yürürlükten kaldırılan bir kararnameyi, koşullarda esaslı bir değişiklik olmadıkça, aynı içerikle yeniden çıkaramaz. Hükûmet tarafından olağanüstü yönetim usulleri esnasında çıkarılan kararnameler olağanüstü yönetim usulünün sona ermesiyle yürürlükten kalkar.

Polonya

Olağan Dönemde Sınırlandırma

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili genel hüküm m.31/3'te yer almaktadır. Buna göre anayasal hak ve hürriyetlerin kullanımına ilişkin herhangi bir sınırlama, yalnızca kanunla yapılabilir. Ayrıca sınırlamanın demokratik bir devlette, devletin güvenliğinin veya kamu düzeninin korunması, doğal çevre, sağlık, genel ahlak veya diğer kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunması için gerekli olması şarttır. Bu tür sınırlamalar, hak ve hürriyetlerin özünü ihlal edemez.

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili diğer hükümler şunlardır:

- Ekonomik faaliyet hürriyetine yalnızca kanun yoluyla ve önemli kamusal nedenlerle sınırlamalar getirilebilir (m.22).
- Dinini açıklama hürriyeti, yalnızca kanunla ve devletin güvenliği, kamu düzeni, sağlık, ahlak veya hürriyetlerin savunulması açısından gerekli olduğu hallerde sınırlandırılabilir (m.53).
- Sendikalar, kanunda belirtilen sınırlamalara tabi olarak, işçi grevleri ya da diğer şekillerde protesto düzenleme hakkına sahiptir. Kamu yara-

[29] Macaristan'da organik kanun, olağan kanunlardan farklı olarak nitelikli çoğunlukla (oylamaya katılan üye sayısının üçte ikisi) kabul edilir. Hangi konularla ilgili kanunların organik kanun olarak çıkarılacağı Anayasayla belirlenmiştir. Bkz. European e-Justice, "National Legislation: Hungary", Erişim:29.04.2024, https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-hu-en.do?member=1#:~:text=According%20to%20the%20Fundamental%20Law%20cardinal%20Acts%20apply%20for%20example,governments%2C%20the%20detailed%20rules%20for

rının korunması için, kanunlar, çalışanların belirtilen kategorilere göre veya belirli alanlarda grev yapmalarını sınırlayabilir veya yasaklayabilir (m.59).

- Bilgi edinme hakkı üzerindeki sınırlamalar, kanunla, sadece başka kişilerin ve ekonomik şahısların hürriyetlerini, kamu düzenini, devletin güvenliğini veya önemli ekonomik menfaatlerini korumak amaçlarıyla yapılabilir (m.61/3).
- Mülkiyet hakkı, yalnızca bir kanunla ve bu hakkın özünü ihlal etmediği ölçüde sınırlandırılabilir (m.64/3).

Olağanüstü Yönetim Usulleri Esnasında Sınırlandırma

Kamu organlarının faaliyetlerine ilişkin esaslar ile kişi ve vatandaşların hak ve hürriyetlerinin olağanüstü tedbir gerektiren süre zarfında, ne derece sınırlandırılabileceği kanunla belirlenir (m.228/3). Bir kanun, olağanüstü tedbirlerin alınmasını gerektiren bir dönemde kişilerin ve vatandaşların hak ve hürriyetlerinin sınırlandırılmasından kaynaklanan mal kaybının telafi esaslarını, kapsamını ve şeklini belirleyebilir (m.228/4). Herhangi bir olağanüstü tedbirin uygulanmasının bir sonucu olarak girişilen eylemler, tehdidin derecesiyle orantılı olur ve devletin normal işleyişine en hızlı şekilde dönmesini sağlamayı amaçlar (m.228/5).

Anayasanın 233'üncü maddesinin 1'inci fıkrası uyarınca olağanüstü hal ve sıkıyönetim esnasında temel hak ve hürriyetlerin sınırlarını belirleyen kanunla, aşağıda sayılan hak ve hürriyetler sınırlanamaz: İnsan onuru (m.30), vatandaşlık (m.34, 36), yaşamın korunması (m.38), insanca muamele (m.39, m.40, m.41/4), cezai ehliyet hükümleri (m.42), mahkemeye erişim (m.45), kişi hakları (m.47), din ve vicdan hürriyeti (m.53) kamu makamlarına dilekçe sunma, öneri ve şikayette bulunma hakkı (m.63), ebeveynlerin çocuklarını kendi inançları doğrultusunda yetiştirme hakkı (m.48, 72).

Kişilerin ve vatandaşların hak ve hürriyetlerinin yalnızca ırk, cinsiyet, dil, inanç veya inançsızlık, sosyal köken, soy veya mülkiyet nedeniyle sınırlandırılması yasaktır (m.233/2).

233'üncü maddenin 3'üncü fıkrası uyarınca doğal afet hali esnasında temel hak ve hürriyetlerin sınırlarını belirleyen kanunla aşağıda sayılan hak ve hürriyetler sınırlandırılabilir: Ekonomik faaliyet (m.22), kişi özgürlüğü (m. 41/1, 3, 5), konut dokunulmazlığı (m.50), ülke topraklarında seyahat ve yerleşme (m.52/1), grev (m.59/3), mülkiyet (m.64), çalışma (m.65/1), güvenli ve sağlıklı şartlarda çalışma (m.66/1) ve dinlenme (m.66/2).

Portekiz

Olağan Dönemde Sınırlandırma

Temel hakların olağan dönemde sınırlandırılması ile ilgili genel madde 18'inci maddedir. Buna göre kanunlar sadece Anayasada açıkça ifade edilen durumlarda hakları, hürriyetleri ve teminatları sınırlandırabilir ve bu sınırlamalar, Anayasa tarafından teminat altına alınan diğer hak ve menfaatlerin korunması için gerekli olanlarla sınırlıdır (m.18/2). Bu kanunlar soyut ve genel nitelikte olup geçmişe yürümez veya anayasal ilkelerin özünü ve kapsamını daraltamaz (m.18/3).

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili diğer hükümler şunlardır:

- Vatandaşlıktan yoksun bırakma ve medeni hakları kısıtlama sadece kanunun öngördüğü hal ve şartlarda söz konusu olabilir ve siyasi gerekçelere bağlı olamaz (m.26/4).
- Kimse, kanunun hapisle cezalandırdığı bir fiilin işlenmesi dolayısıyla verilmiş bir mahkeme hükmü veya mahkemenin güvenlik tedbiri dışında, kısmen ya da tamamen hürriyetlerinden yoksun bırakılamaz. Aşağıdaki durumlarda, kanunun belirlediği süre ve şartlarda hürriyetlerden mahrum bırakma, bu ilkenin istisnalarını oluşturur:
  a) Suçüstü halinde gözaltı,
  b) Üç yıldan daha fazla bir süre hapisle cezalandırılan ağır bir suçun işlenmesine ilişkin güçlü kanıt olması durumunda kişiyi gözaltında tutma veya tutuklama,
  c) Ülke topraklarına uygunsuz bir şekilde giren veya önceden girmiş veya halihazırda iade veya sınır dışı kovuşturmasına tabi olan kişinin yargı denetimine tabi hapsi, gözaltına alınması veya kişi hakkında diğer zorlayıcı tedbirler uygulanması,
  d) Askerî personele disiplin hapsi verilmesi (Bu hapis cezası yetkili mahkemede temyize tabidir.),
  e) Yetkili adliye mahkemesinin emriyle, uygun bir ortamda korunması, yardım edilmesi veya eğitilmesi amacıyla reşit olmayan kişiye tedbir uygulanması,
  f) Mahkemenin kararına uymama nedeniyle veya yetkili adli merci önüne çıkarılmayı temin amacıyla, mahkeme emriyle gözaltı,
  g) Kesinlikle gerekli olduğu hallerde kimlik belirleme amacıyla şüphelilerin gözaltına alınması,
  h) Yetkili adli merciin emri veya onayıyla, ruhsal bozukluğu olan kişinin uygun bir tedavi kurumuna yatırılması (m.27).

- Portekiz vatandaşlarının ülkeden sınır dışı edilmesi sadece, uluslararası bir anlaşma ile karşılıklı suçluların iadesi üzerinde mutabakat sağlandığında veya terörizm ve uluslararası organize suç durumlarında ve başvuran Devletin hukuk sisteminin adil yargılamayı güvence altına alması şartıyla mümkündür (m.33/3).
- Şahsi konutlar ve haberleşmenin gizliliği ve diğer özel iletişim araçları dokunulmazdır. Bir vatandaşın evine sadece yetkili adli merciin kararıyla ve sadece kanunla belirlenmiş hallerde girilebilir. Kimse gece vakti, rızası olmadan bir kişinin evine giremez. Suçüstü durumu, kanunun belirlediği terörizm, insan, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı da dâhil olmak üzere şiddet ve organize suç işlendiği durumlar, bu yasağın istisnasını oluşturmaktadır (m.34).
- Çocuklar ebeveynlerinden ayrılamaz. Ebeveynin çocuklara karşı temel ödevlerini yerine getirememesi halinin yargı kararıyla tespit edildiği durumlar hariçtir (m.36/6).
- Silahlı derneklere, askerî veya paramiliter derneklere, ırkçı veya faşist ideolojiyi benimsemiş örgütlere izin verilmez (m.46).
- Kanun, ekipman ve tesislerin güvenliğini sağlamak için gerekli olan hizmetlerin ve grevler sırasında temel sosyal ihtiyaçların karşılanması için kaçınılmaz olan asgari düzeydeki hizmet şartlarını tanımlar (m.57/3).
- Özel mülkiyet hakkına ilişkin olarak kamu yararına el koyma ve kamulaştırma sadece kanunla ve adil tazminat ödenmesiyle gerçekleştirilir (m.62).

Olağanüstü Yönetim Usulleri Esnasında Sınırlandırma

Egemenliği kullanan kurumlar, ancak Anayasada öngörülen usullere uygun olarak ilan edilen olağanüstü hal veya sıkıyönetim esnasında hakların kullanımını askıya alabilirler (m.19/1). Hem olağanüstü hal veya sıkıyönetim arasındaki tercihte hem de bunların ilanı ve uygulanmasında orantılılık ilkesi gözetilir. Olağanüstü yönetim usulünün kapsamı, süresi ve kullanılan araçlar, normal anayasal düzeni bir an önce yeniden kurmak için gerekli olan kadarıyla sınırlıdır (m.19/4). Sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilanları gerekçeli olur ve askıya alınacak hak, hürriyet ve teminatları belirler (m.19/5). Sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilanı şu hakları hiçbir şekilde etkileyemez: Yaşam hakkı, kişisel bütünlük hakkı (*personal integrity)*, medeni haklar ve vatandaşlık, ceza kanununun geçmişe yürümemesi, davalının savunma hakkı, din ve vicdan hürriyeti (m.19/6).

Romanya

Romanya Anayasasında temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması bakımından olağan dönem-olağanüstü dönem ayrımı bulunmamaktadır.

Hakların sınırlandırılması ile ilgili genel madde "Belli hak ve hürriyetlerin kullanımının sınırlandırılması" başlıklı 53'üncü maddedir. Buna göre belli hak ve hürriyetlerin kullanılması ancak kanunla ve sıralanan sebeplere dayanarak ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından elzem ise sınırlandırılabilir: Ulusal güvenliğin, kamu düzeni, sağlığı veya ahlakının, vatandaşların hak ve hürriyetlerinin korunması; ceza kovuşturması yürütülmesi, doğal bir felaketin veya ciddi bir facianın sonuçlarının önlenmesi. Sınırlandırmanın, sınırlandırmayı gerektiren durumla ölçülü olması, ayrım gözetmeksizin uygulanması ve ilgili hak ve hürriyetin varlığını/özünü ihlal etmemesi şarttır.

Bu maddenin yanı sıra, 57'nci maddeye göre Romanya vatandaşları, yabancı vatandaşlar ve vatansızlar, anayasal hak ve hürriyetlerini iyi niyetle, başkalarının hak ve hürriyetlerini herhangi bir şekilde ihlal etmeden kullanmak zorundadır.

Temel hak ve hürriyetlerinin sınırlandırılması ile ilgili diğer hükümler şunlardır:

- Kural olarak Romanya vatandaşları ülkeden çıkarılamaz veya başka bir ülkeye iade edilemez. Bu kuralın istisnası Romanya'nın tarafı olduğu uluslararası antlaşmalar ve kanun uyarınca ve karşılıklılık esasına göre iade edilmesidir (m.19).
- Kişinin aranmasına, gözaltına alınmasına ve tutuklanmasına ancak kanunla belirlenen hallerde ve usuller çerçevesinde izin verilir (m.23/2).
- Tüm gerçek kişiler başkalarının hak ve hürriyetlerini, kamu düzenini ve genel ahlakı ihlal etmedikleri sürece kendileri ile ilgili olarak özgürce her türlü tasarrufta bulunma hakkına sahiptir (m.26/2).
- Konut dokunulmazlığı hakkına şu hallerde kanunla istisna getirilebilir: a) Tutuklama müzekkeresi veya mahkeme emrinin uygulanması b) Kişinin yaşamı, fiziki bütünlüğü veya malına karşı tehditlerin ortadan kaldırılması c) Ulusal güvenliğin veya kamu düzeninin korunması ç) Salgın hastalığın yayılmasının önlenmesi. Arama ancak hâkim kararıyla ve kanunun öngördüğü usule göre yapılır. Suçüstü hali hariç gece arama yapılamaz (m.27).
- İfade hürriyeti başkalarının onur, şeref, mahremiyet ve imajına halel getiremez (m.30/6). Ülkeye ve millete yönelik herhangi bir hakaret, saldırı savaşına ve ulusal, ırksal, sınıfsal veya dinsel nefrete yönelik her türlü kışkırtma, ayrımcılığa, bölgesel ayrılıkçılığa veya şiddete teşvik

ve ahlaka aykırı her türlü müstehcen davranış kanunla yasaklanır; ifade hürriyeti kapsamına girmez (m.30/7).

- Örgütlenme hürriyeti tanınmakla birlikte çoğulculuğa, hukuk devleti ilkesine, Romanya'nın bağımsızlığı, bütünlüğü ve egemenliği aleyhine amaçları ve eylemleri olan siyasi parti ve örgütler kurulması yasaktır. Ayrıca, gizli dernekler de yasaklanmıştır (m.40).
- Zorla çalıştırma (angarya) yasaktır. Bununla birlikte şu durumlar zorla çalıştırma yasağı kapsamı dışındadır: a) Dinî veya vicdani sebeplerle askerlik görevini yapmayanlara kanun uyarınca yaptırılacak hizmetler, b) Mahkûmların tutukluluk veya şartlı salıverme esnasında çalıştırılmaları, c) Kanunla getirilen normal medeni yükümlülüklerin yanı sıra bir felaket veya başka bir tehlikenin gerektirdiği hizmetler (m.42).
- Grev hakkının kullanılması için gereken şartlar ve sınırlar ile temel kamu hizmetlerinin sürdürülmesi için gerekli teminatlar kanunla belirlenir (m.43).
- Mülkiyet hakkının içeriği ve bu hakka getirilecek sınırlamalar kanunla belirlenir (m.44/1).
- Özel mülkiyet ancak kanunla, kamu yararı amacıyla ve adil karşılığı peşin ödenmek suretiyle kamulaştırılabilir (m.44/3).
- Hakları veya meşru menfaatleri bir kamu makamı tarafından, idari bir işlemle veya kanunda öngörülen süre içinde bir talebin çözüme kavuşturulmaması sonucunda ihlal edilen kişi, söz konusu hak veya meşru menfaatinin tanınmasını ve işlemin iptal edilerek kendisine tazminat ödenmesini isteme hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanılmasına ilişkin şartlar ve sınırlandırmalar kanunla belirlenir (m. 52).

Anayasada bazı hak ve hürriyetlerin sınırlandırılamayacağı öngörülmüştür:

- Herkes meşru hak ve hürriyetlerini savunmak için dava açma hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanılması kanunla sınırlanamaz (m.21).
- Düşünce, fikir ve dinî inanç hürriyeti hiçbir şekilde kısıtlanamaz (m.29/1).
- Kamu yararına olan bilgilere erişim hakkı kısıtlanamaz (m.31/1).
- Kişinin maneviyatını geliştirme ve ulusal ve evrensel kültürün değerlerine erişim hürriyeti sınırlanamaz (m.33/2).
- Çalışma hakkı sınırlanamaz (m.38).

Rusya

Olağan Dönemde Sınırlandırma

Anayasada temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına dair genel madde şudur: İnsan hakları ile medeni hak ve hürriyetler, yalnızca anayasal düzen, ahlak, sağlık, diğer kişilerin hukuka uygun hakları ve menfaatlerinin temelinin korunması, ülkenin savunması ve devletin güvenliği gerekçeleriyle gerekli olduğu ölçüde ve federal kanunla sınırlanabilir (m.55/3).

Devlet, cinsiyet, ırk, milliyet, dil, köken, maddi ve resmî statü, ikamet yeri, dine karşı tutum, inançlar, kamu dernekleri üyeliği veya diğer koşullara bakılmaksızın insan hakları ile medeni hak ve hürriyetlerin eşitliğini garanti eder. İnsan haklarının toplumsal, ırksal, ulusal, dilsel veya dinsel gerekçelerle sınırlandırılması yasaktır (m.19/2).

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili diğer hükümler şunlardır:

- Herkes, yazışma, telefon görüşmeleri ve posta, telgraf ve diğer iletişimlerin gizliliği hakkına sahiptir. Bu hak, yalnızca mahkeme kararıyla sınırlandırılabilir (m.23/2).
- Mal ve hizmetlerin dolaşımına yalnızca güvenliği sağlamak, insanların hayatını ve sağlığını, doğal ve kültürel değerleri korumak için federal kanuna uygun olarak sınırlama getirilebilir (m.74/2).
- Herkes, düşünce ve ifade hürriyetinden yararlanır (m.29/1). Bununla birlikte, toplumsal, ırksal, ulusal veya dinsel nefret ve düşmanlık uyandıran propaganda veya kışkırtma yasaktır. Ayrıca toplumsal, ırksal, ulusal, dinsel veya dilsel üstünlük propagandası da yasaktır (m.29/2).
- Özel mülkiyet hakkı kanunla korunur (m.35/1). Mahkeme kararı olmaksızın hiç kimse mülkünden yoksun bırakılamaz. Kamusal ihtiyaçlar nedeniyle mülkün zorla devredilmesi, yalnızca peşin ve adil tazminata tabi olarak gerçekleşebilir (m.35/3).

Olağanüstü Yönetim Usulleri Esnasında Sınırlandırma

Olağanüstü hal koşullarında, vatandaşların güvenliğini ve anayasal düzenin korunmasını sağlamak için ve Federal Anayasaya uygun olarak, insan hak ve hürriyetlerine sınırları ve etkili oldukları süre zarfı belirtilerek kimi kısıtlamalar getirilebilir.

Yaşam hakkı (m.20), insan onurunun korunması ve işkence yasağı (m.21), özel hayatın gizliliği (m.23/1), kişinin rızası olmadan hakkında bilgi toplama yasağı ve bilgi edinme hakkı (m.24), ekonomik teşebbüs hürri-

yeti (m.34/1), konut edinme hakkı ve konutundan edilme yasağı (m.40/1) ve genel olarak ceza hukukunun evrensel ilkelerine dair hükümlerin yer aldığı Anayasanın 46-54'üncü maddelerinde belirtilen hak ve hürriyetler olağanüstü yönetim usulleri sırasında dahi sınırlandırılamaz (m.56). Bu maddelerde belirtilen hak ve hürriyetler ile ilkeler özetle şunlardır:

Kişilerin hak ve hürriyetlerini mahkemede savunması, devlet organlarının ve yetkililerinin eylemlerine karşı dava açması, iç hukuk yollarını tükettikten sonra devletler arası kuruluşlara başvurması (m.46); davanın mahkemede kanunla yetkilendirilmiş hakim tarafından görülmesi (m.47); nitelikli hukuki yardım ve kanunla öngörülen hallerde ücretsiz adli yardım alma (m.48); suçsuzluk karinesi, sanığın suçsuzluğunu ispat etmek zorunda olmaması, suça ilişkin şüphelerin sanık lehine yorumlanması (m.49); aynı suçtan iki kez mahkûm olmama, federal kanun ihlal edilerek elde edilen kanıtların kullanılamaması, hüküm giyen kişinin kararı temyiz, cezanın affını veya hafifletilmesini talep edebilmesi (m.50); kişinin kendisi, eşi veya yakın akrabaları aleyhinde tanıklık yapmaya zorlanamaması (m.51); suç mağdurlarının adalete erişimi ve uğradıkları zarar için devletten tazminat alması (m.52); devlet organlarının ve görevlilerinin hukuka aykırı eylemlerinden (veya eylemsizliklerinden) kaynaklanan zarar için devletten tazminat alınması (m.53); yükümlülük getiren veya mevcut yükümlülükleri artıran kanunların geçmişe yürümemesi, suçun cezasını ortadan kaldıran veya hafifleten yeni kanunun uygulanması (m.54).

Yunanistan

Olağan Dönemde Sınırlandırma

Anayasaya göre, temel hak ve hürriyetlere getirilecek sınırlandırmalar ya doğrudan Anayasayla ya da bir kanunla yapılır. Ayrıca orantılılık ilkesine saygı gösterilir (m.25/1). Hakların kötüye kullanılmasına izin verilmez (m.25/3). Devlet, sosyal ve millî dayanışma görevini yerine getirmesini tüm yurttaşlardan talep etme hakkına sahiptir (m.25/4).

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili diğer hükümler şunlardır:

- Ülkede serbest dolaşım veya yerleşimi ve Yunanistan vatandaşlarının ülkeye serbest giriş ve çıkışını kısıtlayan münferit idari tedbirler yasaktır. Bu tür içeriğe ilişkin kısıtlayıcı tedbirler, yalnızca ceza mahkemesi kararıyla ve istisnai acil durumlarda, kanunda belirtildiği gibi cezai fiillerin işlenmesini önlemek için eşlik eden bir ceza olarak verilebilir (m.5/4).

- Hiç kimse bir suç işlerken yakalanmadığı sürece, tutuklama veya tutukluluk anında tebliğ edilmesi gereken gerekçeli bir yargı emri olmaksızın tutuklanamaz veya hapsedilemez. Suç işlemekten dolayı veya tutuklama emriyle tutuklanan kişi, tutuklanmasından itibaren en geç 24 saat içinde yetkili hâkim önüne çıkarılır (m.6).
- Genel müsadere yasaktır. Savaş zamanında işlenen ve bunlarla ilgili suçlar için kanunun öngördüğü haller dışında ölüm cezası uygulanmaz (m.7/3).
- Her insanın evi sığınağıdır. Bireyin özel ve aile hayatına dokunulamaz. Ev araması ancak kanunda belirtilen zaman ve hallerde ve yargı organının temsilcilerinin huzurunda yapılabilir (m.9).
- Yunanlar barış içinde ve silahsız toplanma hakkına sahiptir. Polis yalnızca açık hava toplantılarında bulunabilir. Kamu güvenliğine yönelik ciddi bir tehdidin yakın olması halinde ve belirli bir alanda, sosyal ve ekonomik hayatta ciddi bir rahatsızlık tehdidi söz konusuysa, polis otoritesinin gerekçeli kararı ile açık hava toplantıları yasaklanabilir (m.11).
- Herkes kanunlara uygun olarak düşüncelerini sözlü, yazılı ve basın yoluyla ifade edebilir ve yayabilir. Basın hürdür. Sansür ve diğer tüm önleyici tedbirler yasaktır. Dağıtımından önce veya sonra gazete ve diğer yayınlara el konulması yasaktır. Cumhuriyet savcısının emriyle el koymaya istisnai olarak tedavülden sonra ve aşağıdaki durumlarda izin verilir:

  a) Hristiyanlığa veya diğer tanınan herhangi bir dine karşı suç,

  b) Cumhurbaşkanına hakaret,

  c) Silahlı kuvvetlerin veya ülkenin tahkimatlarının bileşimi, teçhizatı ve düzeni hakkında bilgi veren veya rejimin şiddet yoluyla devrilmesini amaçlayan veya devletin toprak bütünlüğüne karşı yöneltilen bir yayın,

  d) Kanunun öngördüğü durumlarda, kamu ahlakına açıkça saldıran müstehcen yayın (m.14).
- Mektupların gizliliği ve diğer tüm serbest yazışma veya iletişim biçimleri kesinlikle ihlal edilemez. Adli makamın, millî güvenlik nedenleriyle veya özellikle ağır suçları soruşturmak amacıyla bu gizliliğe tabi olmayacağı haller kanunla belirlenir (m.19/1).
- Devlet, sendikalaşma hürriyetini ve ilgili hakların herhangi bir ihlale karşı kanun sınırları dahilinde engellenmeden kullanılmasını güvence altına alan gerekli önlemleri alır. Grev, çalışanların mali çıkarlarını ve emek çıkarlarını korumak ve geliştirmek için kanunen kurulmuş sendikalar tarafından kullanılan bir haktır. Adli memurlar ve güvenlik

teşkilatı mensuplarının grev yapması yasaktır. Grev hakkı, yerel yönetim kurumlarının ve kamu hukuku tüzel kişilerinin kamu görevlileri ve çalışanları ile her türden işletmenin çalışanları açısından bu hakkı düzenleyen kanunun belirli sınırlamalarına tabidir. Bu sınırlamalar, grev hakkının kaldırılması veya hukuka uygun olarak kullanılmasının engellenmesi sonucunu doğuramaz (m.23).

Olağanüstü Yönetim Usulleri Esnasında Sınırlandırma

Sıkıyönetim süresince tamamen veya kısmen askıya alınabilecek haklar sayılmıştır. Buna göre m.5/4, m.6, m.8, m.9, m.11, m.12/1-4, m.14, m.19, m.22/3, m.23, m.96/4 ve m.97'de belirtilen hak ve hürriyetlerin uygulanması tamamen veya kısmen askıya alınır (m.48/1).

Bu maddelerde düzenlenen hak ve hürriyetler özetle şunlardır: Ülkede serbest dolaşım veya yerleşim hakkını ve Yunanların ülkeye serbest giriş çıkışını kısıtlayan münferit tedbir alınamaması (m.5/4); suç üstü hariç gerekçeli yargı emri olmaksızın tutuklanamama ve hapsedilememe, tutuklunun en geç 24 saat içinde yetkili hâkim karşısına çıkarılması, azami tutukluluk süresinin ağır suçlarda bir yılı kabahatlerde altı ayı geçememesi (m.6); kimsenin rızası dışında kendisine kanunla tayin edilen hâkimden yoksun bırakılamaması, hangi ad altında olursa olsun adli komitelerin ve olağanüstü mahkemelerin kurulamaması (m.8); bireyin özel ve aile hayatının dokunulmazlığı, ev aramasının ancak kanunda belirtilen hallerde ve yargı organı temsilcilerinin huzurunda yapılabilmesi (m.9); barış içinde ve silahsız toplanma hakkı (m.11); kar amacı gütmeyen dernekler ve sendikalar kurma hakkı ve bu hakkın önceden izin almaya tabi tutulamaması (m.12); düşüncelerin sözlü, yazılı ve basın yoluyla ifade edilip yayılması, basının hür olması; sansür ve diğer önleyici tedbirlerin yasak olması; hakaret veya iftira niteliğindeki basın veya yayından rahatsız olan kişinin cevap verme hakkı (m.14); mektupların ve diğer tüm serbest yazışma veya iletişim biçimlerinin gizliliği, devlet memurları, mahalli idareler ve diğer kamu hukuku tüzel kişilerinde çalışanların toplu iş sözleşmesi (m.22/3); sendikalaşma hürriyeti ve grev hakkı (m.23); özel kanunlarla sivillere karşı yargı yetkisi bulunmayan kara, deniz ve hava kuvvetleri mahkemeleri ile deniz ganimeti mahkemeleri kurulması (m.96/4); ağır suçlar ve siyasi suçlarla ilgili davaların olağan hakimler ve jüri üyelerinden oluşan karma jürili mahkemelerde görüleceği, basın yoluyla işlenen her türlü suçun olağan ceza mahkemelerinin yargı yetkisine girdiği (m.97).

Olağanüstü Yönetim Usullerine İlişkin Ülke Örnekleri

ABD

ABD Anayasasında olağanüstü yönetim usullerine ilişkin doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır. Anayasa koyucuların (*framers of the constitutiton*) olağanüstü durumlarda, normal zamanlarda izin verilmeyecek belirli hükûmet eylemlerine izin vermek istediklerine dair bir kanıt yoktur. Aksine, "düzenleme gücünün acil durumlarla başa çıkmak için gereken yetkileri kapsadığı varsayılmış görünmektedir."[30]

Kongrenin görevleri arasında sayılan "Birliğin (Federal Devletin) kanunlarını yürürlüğe koymak, isyanları bastırmak ve istilaları geri püskürtmek üzere milis kuvvetlerinin göreve çağrılmasını sağlamak" (m.1 b.8) ifadelerinin dolaylı olarak olağanüstü yönetim usulünden söz ettiği söylenebilir. [31]

Senato Özel Komisyonu tarafından 1973'te yapılan bir incelemede federal kanunlar içinde yürütmeye olağanüstü hallerde yetki devredilmesine dair 470 hükmün mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu yetkilerin çoğunluğunun Başkan tarafından aktif hale getirilmediği sürece "aktif olmayan" (*dormant*) yetkiler olduğu da kaydedilmiştir. Bununla birlikte, bu yetkilerin kullanımı, etkinleştirilmesi ve uygulanmasını düzenlemek için resmî kural ve usûller 1976'da çıkarılan Ulusal Acil Durum Kanunu (*National Emergencies Act*) ile oluşturulmuştur.[32] Kanun çerçevesinde ABD Başkanı başkanlık kararnamesi[33] (*executive order*) veya başkanlık bildirisi[34] (*presidential proclamation*) ile olağanüstü hal ilan edebilmektedir. 1976'dan beri görev yapan 8 Başkan toplamda 62 kez olağanüstü hal ilan etmiştir. Bunlardan 37'si hâlâ yürürlükte olup 25'i yürürlükten kalkmıştır.[35]

---

30 Venice Comission, "Observatory on Emergency Situations-USA", Erişim:29.04.2024, https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory//T03-E.htm

31 Aolain, F.N., Gross O., Law in Times of Crisis: Emergency Powers in Theory and Practice, 1.Baskı, Cambridge University Press, 2006, s.37.

32 National Emergency Powers, CRS Report, 8 Nisan 2021, Erişim:29.04.2024, s.3, https://fas.org/sgp/crs/natsec/98-505.pdf

33 Başkanının idari düzenleyici işlemlerinden Başkanlık kararnamesi genel olarak kanun gücündedir. Başkanlık kararnameleri dayanağını anayasadan veya kanundan alabilir, temel hak-özgürlükleri sınırlandırabilir ve kanunlarda değişiklik yapabilirler. Bkz. Açıkgöz Ünal, M., Fendoğlu, H.T., Güller, A.S., Amerika Birleşik Devletlerinde Başkanlığın Düzenleyici İşlemleri, s.242, Erişim:29.04.2024, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2020-149-1928

34 Başkanlık bildirileri, Başkanın politika duyurularıdır. Bildirilerin büyük çoğunluğu, Ulusal Afro-Amerikan Tarihi Ayı veya Ulusal Kasırga Farkındalık Haftası gibi törensel bir olayı duyurmak ve desteklemek için yayınlanır. Bununla birlikte,tarifeler veya uluslararası ticaret konularını ele alan bazı önemli bildiriler de vardır. Bkz. Georgetown Law Library, "Presidential Proclamations", Erişim:29.04.2024, https://guides.ll.georgetown.edu/c.php?g=365454&p=2468883

35 National Emergency Powers, CRS Report, s.12.

Almanya

Alman Anayasasında savunma hali *(state of defense)* ve gerilim hali *(state of tension)* ile doğal afet veya kamu düzenini tehdit eden durumlarda federal hükûmete tanınan yetkiler düzenlenmiştir.

Savunma Hali

Savunma hali kararı alınmasının şartı Federasyon topraklarının silahlı saldırıya uğraması veya böyle bir saldırı tehdidinin çok yakın olmasıdır. İlgili karar Federal Hükûmetin istemi üzerine, Federal Konseyin (*Bundesrat*) onayıyla Federal Meclis (*Bundestag*) tarafından alınır. Kararın alınabilmesi için oylamada Federal Meclis üyelerinin en az salt çoğunluğunun hazır olması ve kullanılan oyların üçte ikisinin lehte olması gerekmektedir (m.115 a/1).

Durumun zorunlu olarak derhâl hareket etmeyi gerektirmesi ve Federal Meclisin zamanında toplanmasında aşılmaz engellerin bulunması veya karar için yeter sayının bulunamaması hallerinde savunma haline dair kararı üyelerinin en az çoğunluğuyla toplanmış olan Ortak Komisyon[36] alır. Burada da verilen oyların üçte iki çoğunluğu aranmaktadır (m.115a/2).

Savunma halinin ilanına yönelik karar, Federal Cumhurbaşkanı tarafından Federasyonun Resmî Gazetesinde yayımlanır. Bunun zamanında mümkün olmaması halinde, ilan başka bir yerde ve şekilde yapılabilir ancak şartlar izin verir vermez bu ilanın, Federasyon Resmî Gazetesinde yayınlanması zorunludur (m.115a/3).

Federasyon topraklarının silahlı bir saldırıya uğraması ve yetkili Federasyon organları bu duruma dair karar alacak halde değilse, savunma hali kararı saldırının başladığı anda alınmış ve ilan edilmiş sayılır. Federal Cumhurbaşkanı, şartlar izin verir vermez bu anı ilan eder (m.115a/4).

Savunma halinin ilanı ile birlikte silahlı kuvvetler üzerindeki emir ve kumanda yetkisi Federal Başbakana geçer (m.115/b).

Ortak Komisyon, savunma halinde, en az üyelerinin çoğunluğunun hazır bulunduğu oylamada verilen oyların üçte iki çoğunluğuyla Federal Meclisin vaktinde toplanmasını imkânsızlaştıran engeller bulunduğunu

[36] Anayasanın 53a numaralı maddesiyle düzenlenen Ortak Komisyonun üçte ikisi Federal Meclis milletvekillerinden ve üçte biri Federal Konsey üyelerinden oluşur. Milletvekilleri, Federal Meclis tarafından parti gruplarının kuvveti oranında belirlenir; bunlar Federal Hükûmete mensup olamazlar. Her eyalet, kendi seçtiği Federal Konseyin bir üyesi aracılığıyla temsil edilir; bu üyeler talimatlara bağlı değildirler. Ortak Komisyonun kurulması ve çalışma şekli, Federal Meclisin kabul ve Federal Konseyin onayını gerektiren bir iç tüzükle düzenlenir. Federal Hükûmetin, ortak komisyona ulusal savunma hakkındaki programları konusunda bilgi vermesi zorunludur.

veya toplantı yeter sayısı olmadığını tespit ederse, Federal Meclis ve Federal Konseyin yerine geçer ve onların yetki ve haklarını birlikte kullanır. Bununla birlikte, Ortak Komisyon Anayasayı değiştiremez, tamamen veya kısmen yürürlükten kaldıramaz (m.115e/1).

Federal Hükûmet savunma halinde ve şartlar gerektirdiği takdirde:

- Federal sınır muhafızlığı güçlerini Federasyonun topraklarının tamamında kullanabilir;
- Federal idareden başka, eyalet hükûmetlerine ve ivedi olarak nitelendirdiği hallerde eyalet idari makamlarına emir verebilir ve bu yetkiyi eyalet hükûmetlerinin kendileri tarafından görevlendirilecek üyelerine devredebilir (m.115f).

Savunma hali esnasında çıkarılan kanunlar ve bunlara dayanarak çıkarılan düzenleyici işlemler yürürlükte bulundukları süre boyunca kendileriyle uyumlu olmayan hukuki hükümleri uygulama dışı bırakırlar. Ortak Komisyonun kabul ettiği kanunlar ve kanunlara dayanarak çıkarılan tüzükler, savunma halinin sona ermesinden altı ay sonra yürürlükten kalkar (m.115k).

Federal Meclis, Federal Konseyin onayıyla Ortak Komisyon tarafından kabul edilen kanunları her zaman yürürlükten kaldırabilir. Federal Konsey, Federal Meclisin bu konuda karar vermesini isteyebilir. Ortak Komisyonun veya Federal Hükûmetin tehlikenin savuşturulması için almış olduğu diğer önlemler, Federal Meclis ve Federal Konseyin kararlarıyla kaldırılır. Federal Meclis, Federal Konseyin onayıyla Cumhurbaşkanınca ilan edilecek olan bir kararla, her zaman savunma halinin sona ermiş olduğunu açıklayabilir. Federal Konsey, Federal Meclisin bu konuda karar vermesini isteyebilir. İlan anındaki şartlar ortadan kalkar kalkmaz, savunma halinin sona erdiğinin açıklanması zorunludur. Barış akdine federal kanunla karar verilir (m.115l).

Gerilim Hali

Gerilim hali, savunma hali gibi dıştan gelen tehditlere karşı ilan edilir. Gerilim hali ilanı, Savunma halinin öncülü (*precursor*) olarak görülebilir.[37] Federal Meclis tarafından, üçte iki çoğunlukla ilan edilir (m.80a).

[37] Thielboerger, P., "Coronavirus Emergency Measures and Germany's Basic Law", Hertie School, Erişim:29.04.2024, https://www.hertie-school.org/en/news/opinion/detail/content/verfassungsblog-coronavirus-emergency-measures-and-germanys-basic-law

Doğal Afet veya Kamu Düzenini Tehdit Eden Durumlarda Federal Hükûmete Tanınan Yetkiler

Anayasanın 35 ve 91'inci maddelerinde[38] öngörülen yetkiler çerçevesinde doğal bir felaket veya başka türden ciddi bir afet durumunda ve ayrıca Federasyon veya eyaletlerdeki kamu güvenliğini veya demokratik düzeni tehdit eden bir olaya karşı Federal Hükûmet Anayasayla kendisine tanınmış kimi yetkileri kullanabilir.[39] Büyük kazaların veya doğal afetlerin birkaç eyalet bölgesini etkilediği durumlarda, Federal Hükûmet, diğer eyaletlere acil durumla etkili bir şekilde mücadele etmek için polis güçlerini hazır bulundurma talimatı verebilir. Ayrıca federal hükûmet, federal sınır polisi ve silahlı kuvvetleri istihdam edebilir. Burada Anayasa acil durumların etkili bir şekilde ele alınması için merkeze güç devri yapılmasını öngörmektedir. Ancak, tedbirler "Federal Konsey talep ettiğinde ve her halükarda tehlike ortadan kalkar kalkmaz" kaldırılır.[40]

[38] m.35 [Adli ve idari yardım; olağanüstü hal yardımı] (1) Federasyon ve eyaletlerin bütün makamları, karşılıklı olarak birbirlerine adli ve idari yardımda bulunurlar. (2) Kamu güvenliğinin veya düzeninin korunması veya yeniden oluşturulması için her eyalet, olağanüstü hallerde polisini desteklemek üzere federal sınır muhafız birliklerinin kuvvetleri ile kuruluş ve araçlarıyla yardımını isteyebilir; eyalet polisinin bu yardım olmadan görevini yapamayacağı veya ancak aşırı güçlükle yapabilecek olması şarttır. Doğal bir afette veya çok ağır bir kazada, bir eyalet diğer eyaletlerin polis kuvvetlerini, diğer idarelerin, federal sınır muhafızlığının ve silahlı kuvvetlerin birliklerini ve araçlarını yardıma çağırabilir. (3) Doğal afet veya kazanın birden fazla eyaletin topraklarını tehdit etmesi halinde, etkili bir mücadele için gerekli olduğu sürece, Federal Hükûmet eyalet hükûmetlerine talimatta bulunarak polis kuvvetlerini diğer eyaletlerin hizmetine vermelerini emredebilir ve federal sınır muhafızlığı ve silahlı kuvvetlerin birliklerini polis güçlerini desteklemeye gönderebilir. 1. fıkraya göre Federal Hükûmetin aldığı önlemler, Federal Konseyin isteğiyle her zaman, diğer hallerde tehlikenin giderilmesinden sonra gecikmeden kaldırılır.
m.91. [Federasyonun veya bir eyaletin varlığını tehdit eden bir tehlikenin savuşturulması] (1) Federasyon veya bir eyaletin varlığını veya özgürlükçü demokratik temel düzenini tehdit eden bir tehlikenin savuşturulması için bir eyalet, diğer eyaletlerin güvenlik güçleri ile diğer idarelerin ve federal sınır muhafızlığının birlik ve araçlarının yardımını isteyebilir. (2) Tehlikenin bulunduğu eyaletin tehlikeyle mücadeleye hazır veya muktedir olamaması halinde, Federal Hükûmet, bu eyalet ve diğer eyaletlerin güvenlik güçlerini kendi emri altına alabileceği gibi, federal sınır muhafızlığı birliklerini de kullanabilir. Bu önlem, tehlikenin sona ermesinden sonra, ayrıca Federal Konseyin isteği üzerine her zaman kaldırılır. Tehlikenin birden fazla eyaletin sahasını kapsaması halinde, etkili mücadele için gerekli olduğu sürece, Federal Hükûmet, eyalet hükûmetlerine talimat verebilir. 1. ve 2. fıkra hükümleri saklıdır.

[39] Binder, K., Diaz Crego, M., Eckert, G. vd., States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Situation in Certain Member States, European Parliamentary Research Service Briefing, Haziran 2020, s.5, Erişim:29.04.2024, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649408/EPRS_BRI(2020)649408_EN.pdf

[40] Thielboerger, P., "Coronavirus Emergency Measures and Germany's Basic Law".

Avusturya[41]

Anayasada olağanüstü yönetim usulleri açıkça tanımlanmamıştır. Ancak anayasada yer alan savaş ilanı ile olağanüstü koşullar ve kriz durumlarına dair hükümlere aşağıda yer verilmiştir:

Savaş ilanı ile ilgili hükümler şunlardır:

- Millî Meclis ve Federal Meclis, savaş ilanı kararının alınması amacıyla Millî Meclisin genel kurulunda halka açık şekilde Federal Kongre olarak toplanır (m.38).
- Federal Kongrenin savaş ilanına ilişkin kararı Federal Şansölye tarafından resmen yayımlanır (m.40/2).
- Savaş zamanı hariç, askerî yargı sistemi yürürlükten kaldırılmıştır (m.84).

Olağanüstü koşullar ve kriz durumları ile ilgili olan hükümler ise şunlardır:

- Topluma yönelik bariz ve onarılamaz zararı önlemek için acil önlemlerin alınması gerekiyorsa ve Parlamento toplantı halinde değilse, zamanında toplanamazsa veya kontrolü dışındaki şartlar dolayısıyla harekete geçemezse, yasama yetkisinin devredilmesi düzenlenmiştir. Federal Cumhurbaşkanı, Federal Hükûmetin tavsiyesi üzerine bu önlemleri geçici kanun hükmünde kararnameler yoluyla alabilir. Bu düzenlemeler Federal Hükûmetin karşı imzasını gerektirir ve gecikmeden Ulusal Meclise sunulur (m.18).
- Federal Ordunun görevleri şunlardır: Ülkenin savunulması, anayasal kurumları korumak, kamu düzeni ve güvenliğini sağlamak veya doğal afetler ve felaketler esnasında yardımcı olmak. Doğal afet ve felaketler esnasında ordunun kendi inisiyatifiyle müdahale edebileceği şartlar şunlardır: Kontrolleri dışında olan şartların ilgili mercileri askerin müdahalesini talep etmeye zorlaması, daha fazla gecikilmesi durumunda toplumun genelinin telafisi imkânsız kayıplarla karşılaşma ihtimalinin bulunması, fiili bir saldırıya müdahale veya Federal Ordunun bir birimine yöneltilen fiili itaatsizliğin ortadan kaldırılması (m.79).
- Olası hasar veya zarara atıfta bulunulmaksızın, olağanüstü şartlar süresince Federal Başkan tarafından yüksek federal organların federal topraklar içerisinde başka bir yere aktarılmasını sağlayan bir hüküm mevcuttur (m.5/2).
- Yakın tehlike durumunda ve savunma durumunda federal bütçenin üst sınırlarının aşılabileceği belirlenmiştir (m.51/7-1, 2).

[41] Venice Comission, "Observatory on Emergency Situations-Austria", Erişim:29.04.2024, https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory/AUT-E.htm

Belçika

Anayasada olağanüstü yönetim usulleri açıkça tanımlanmamıştır. Ancak Anayasada yer alan savaş ilanı ile ilgili hükümler şunlardır:

- Kral[42] silahlı kuvvetlere komuta eder; bir savaş durumu olduğunu veya düşmanlıkların sona erdiğini ilan eder. Devletin menfaatleri ve güvenliği izin verdiği ölçüde Meclislere diğer uygun mesajları iletir (m.167/2).
- 167'nci maddede anılan savaş durumunun mevcut olduğunun ilan edildiği hallerde askerî mahkemeler kurulur. Askerî mahkemelerin kuruluşu, yetkileri, üyelerinin hak ve yükümlülükleri ve görev süreleri kanunla belirlenir (m.157).

Brezilya

Anayasada öngörülen olağanüstü yönetim usulleri, savunma hali (*state of defense*) ve sıkıyönetimdir.

Savunma Hali

Savunma hali Devlet Başkanı tarafından ilan edilir. Bunun için kamu düzeni ve sosyal barışın ciddi ve yakın bir kurumsal istikrarsızlık tarafından tehdit edilmesi veya büyük doğal felaketler nedeniyle etkilenmesi gerekir. Başkan, savunma haline karar vermeden önce Cumhuriyet Konseyine ve Millî Savunma Konseyine danışır. Savunma halinin ilan edilmesinin amacı yukarıda zikredilen sebeplerle bozulan kamu düzeninin ve sosyal barışın yeniden tesis edilmesidir.

Savunma halini tesis eden kararnamede savunma halinin süresi ve kapsayacağı bölgeler belirtilir. İlgili kanun hükümleri uyarınca ve kanunda öngörülen sınırlamalar dikkate alınmak suretiyle hangi zorlayıcı tedbirlerin uygulanacağı da kararnamede yer alır.

Savunma halinin süresi 30 günü geçemez. Eğer ilanını gerektiren şartlar devam ediyorsa süre bir defaya mahsus olmak üzere en fazla 30 gün daha uzatılabilir (m.136/2).

Savunma halinin ilanına karar veren veya uzatılmasını isteyen Devlet Başkanı, kararnameyi gerekçesiyle birlikte 24 saat içinde Ulusal Kongreye sunar. Ulusal Kongre kararnameyi salt çoğunlukla onaylayabilir. Ulusal Kongre çalışmalarına ara vermişse veya tatildeyse beş gün içinde ola-

[42] Kralın işlemlerinin geçerli olması için bir bakan tarafından imzalanması gerekir. Sorumluluk bakandadır (m.106).

ğanüstü toplantıya çağrılır. Ulusal Kongre, savunma halinin ilanına ilişkin kararnameyi kendisine ulaştıktan sonra 10 gün içinde inceler. Kararname Kongrece onaylanmazsa savunma hali derhâl sona erer. Savunma hali süresince Ulusal Kongre toplantı halinde bulunur (m.136/4, 5, 6, 7).

Sıkıyönetim

Devlet Başkanı Cumhuriyet Konseyine ve Millî Savunma Konseyine danıştıktan sonra sıkıyönetim ilanına karar verebilmek için Ulusal Kongreden yetki ister. Sıkıyönetim ilan edilebilmesi için gereken şartlar şunlardır:

a) Ulusal çapta etkin olan kargaşa veya savunma halinde alınan önlemlerin etkisizliğini ortaya çıkaran bir dizi olay,

b) Savaş ilanı veya yabancı silahlı güçlerin saldırısına cevap verilmesi.

Başkan sıkıyönetim ilan edilmesine izin verilmesi yönündeki talebini gerekçeli olarak Ulusal Kongreye gönderir. Kongre salt çoğunlukla karar verir (m.137).

Sıkıyönetim ilanına ilişkin kararnamede sıkıyönetimin süresi, uygulanması için gereken kurallar ve hangi temel hak ve hürriyetlerin askıya alınacağına ilişkin düzenlemeler yer alır. Kararnamenin yayımlanmasından sonra Başkan sıkıyönetime ilişkin önlemleri uygulayacak olanları ve sıkıyönetimin kapsayacağı bölgeleri belirler (m.138).

Ulusal çapta etkin olan kargaşa veya savunma halinde alınan önlemlerin etkisizliğini ortaya çıkaran bir dizi olay nedeniyle sıkıyönetim ilan edilmesi halinde sıkıyönetim süresi 30 günü geçemez. Sürenin uzatılması mümkündür. Her bir uzatma en fazla 30 gün olabilir.

Savaş ilanı veya yabancı silahlı kuvvetlerin saldırılarına cevap verme amacıyla ilan edilen sıkıyönetim, savaş hali veya yabancı silahlı güçlerin saldırısı devam ettiği sürece yürürlükte kalır (m.138/1).

Sıkıyönetim ilanına ilişkin yetki talebinin parlamentonun çalışmalarına ara verdiği veya tatilde olduğu bir dönemde yapılması halinde Federal Senato Başkanı, Ulusal Kongreyi talebi ve taleple ilişkili sıkıyönetim kararnamesini beş gün içinde görüşmek ve oylamak üzere olağanüstü toplantıya çağırır. Sıkıyönetime ilişkin zorunlu tedbirler yürürlükte kaldığı sürece Ulusal Kongre toplantı halinde olmak zorundadır (m.138/2,3).

Olağanüstü Yönetim Usullerine Dair Genel Hükümler

Ulusal Kongre Yürütme Komitesi (*Executive Committee*) parti liderlerini dinledikten sonra savunma hali ve sıkıyönetime ilişkin önlemlerin uygulanmasının izlenmesi ve denetlenmesi amacıyla Komitenin üyeleri arasından beş kişilik bir alt komite görevlendirir (m.140).

Savunma hali veya sıkıyönetimin sona ermesiyle birlikte savunma hali ve sıkıyönetimin etkileri de sona erer. Önlemleri uygulayan kişilerin olağanüstü yönetim usulleri esnasında yaptıkları yasa dışı işlemlerden kaynaklanan cezai sorumlulukları saklıdır. Savunma hali veya sıkıyönetimin sona ermesinin ardından Başkan, en kısa sürede olağanüstü yönetim usullerinin yürürlükte olduğu süre zarfında uygulanan tedbirleri Ulusal Kongreye bildirir. Bu bildirimde tedbirlerin alınış gerekçeleri, tedbirlerden etkilenenlerin isim listesi, uygulanan kısıtlama ve yasaklamalar listesi de bulunur (m.141).

Bulgaristan

Anayasada öngörülen olağanüstü yönetim usulleri savaş ilanı, olağanüstü hal ve sıkıyönetimdir. Ancak bunlarla ilgili olarak ayrıntılı hükümlere yer verilmemiştir. Olağanüstü yönetim usullerine ilişkin maddeler şunlardır:

- Savaş ilanına ve barışın tesisine karar vermek Ulusal Meclisin yetkisindedir (m.84/10). Cumhurbaşkanı veya Bakanlar Kurulunun önerisi üzerine ülkenin tamamında veya belirli bölgelerinde sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan etmek Ulusal Meclisin yetkileri arasındadır (m.84/12).
- Yasama dönemi esnasında veya dönem sona erdikten sonra meydana gelen savaş, silahlı çatışma veya diğer olağanüstü hallerde Ulusal Meclisin yetkileri bu halin sona ermesine dek devam eder (m.64/2).
- Ulusal Meclis tatildeyken ve toplanmasının mümkün olmadığı durumlarda Cumhurbaşkanı, Bulgaristan'a silahlı saldırı durumunda veya uluslararası yükümlülükler icabı acil müdahale gerektiğinde savaş ilanına, sıkıyönetim veya diğer olağanüstü hal ilanına karar verir. Ulusal Meclis Cumhurbaşkanınca verilen kararı onaylamak üzere derhâl toplanır (m.100/5).

Çek Cumhuriyeti

Anayasada olağanüstü yönetim usullerine ilişkin ayrıntılı hükümler mevcut değildir. Olağanüstü yönetim usulleri ile ilişkilendirilebilecek hükümler şunlardır:

- Parlamento, sadece ülke saldırıya uğradığında veya uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan ortak savunmanın sağlanmasına yönelik yükümlülüklerden dolayı savaş ilanına karar verebilir (m.43).
- Savaş ilanına, silahlı kuvvetleri ülke topraklarının dışına göndermeye, yabancı ülke askerî güçlerinin ülke topraklarında konuşlanmasına izin vermeye ve Çek Cumhuriyetinin üyesi bulunduğu uluslararası kuruluşların savunma sistemlerine katılmaya, Temsilciler Meclisi ve Senato üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile karar verilir (m.39/3).

Bunların dışında olağanüstü hal ve tehdit durumu olarak adlandırılan iki olağanüstü yönetim usulü mevcuttur ancak bunlar kanunlarla düzenlenmiştir. [43]

Danimarka

Anayasada olağanüstü yönetim usulleri açıkça tanımlanmamıştır. Ancak Anayasada yer alan savaş ilanı ve acil durumlar ile ilgili hükümler şunlardır:

Danimarka'da Kral yetkilerini bakanlar aracılığıyla kullanır; Hükûmetin yaptıklarından sorumlu tutulamaz (m.12, 13 ve 14). Bu nedenle aşağıdaki maddelerde "Kral" kelimesinin geçtiği yerler "Hükûmet" olarak anlaşılmalıdır.

- Kral, devlete veya silahlı kuvvetlere yönelik bir askerî saldırıya karşılık vermenin haricinde, Meclisin onayı olmaksızın yabancı bir ülkeye karşı askerî güç kullanamaz. Bu maddeye binaen Kralın alacağı önlemler görüşülmek üzere derhâl Meclis gündemine getirilir. Meclis tatildeyse acilen toplantıya çağrılır (m.19/2).
- Acil durumlara ilişkin hüküm şu şekildedir: Acil durumlarda, Meclisin toplanamaması halinde Kral, Anayasaya aykırı olmamak ve toplandığında en kısa zamanda kabulü veya reddi için Meclise sunulmak kaydıyla, geçici kanun hükmünde kararname çıkarabilir (m.23).

Estonya

Anayasayla öngörülen olağanüstü yönetim usulleri savaş hali ve olağanüstü haldir.

Savaş Hali

Cumhurbaşkanının önerisi üzerine Parlamento savaş hali ilan eder, seferberlik ve terhis emri verir ve Estonya hükûmetinin uluslararası yü-

[43] Alexandre, Z., Del Monte, M., Ecker, G. vd., States of Emergency in Response..., s.4.

kümlülüklerini yerine getirmesi için Savunma Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verir. Estonya Cumhuriyeti'ne yönelik saldırı durumunda, Cumhurbaşkanı savaş hali ilan eder ve Parlamentonun buna yönelik kararını beklemeksizin seferberlik emrini verir (m.128).

Olağanüstü Hal

Parlamento, Estonya anayasal düzenine yönelik bir tehdit durumunda, Cumhurbaşkanı veya Hükûmetin önerisi üzerine ve üyelerinin çoğunluğuyla hareket ederek, ulusal toprakların tamamını kapsayan olağanüstü hal ilan edebilir. Olağanüstü halin süresi üç ayı aşamaz. Olağanüstü hal ile ilgili ayrıntılı düzenlemeler kanunla yapılır (m.129). Bu madde çerçevesinde kullanılacak yetkilerin ayrıntıları Olağanüstü Hal Kanunu (*State of Emergency Act*) ile düzenlenmiştir.

Bunun dışında 87'nci madde çerçevesinde ilan edilebilen bir olağanüstü hal daha vardır. Buna göre hükûmet bir doğal afet veya felaket durumunda ya da bulaşıcı bir hastalığın yayılmasını önlemek için, ülkenin tamamında veya bir bölümünde geçerli olmak üzere olağanüstü hal ilan eder (m.87/8). Bu madde çerçevesinde kullanılacak yetkiler Acil Durum Kanunu (*Emergency Act*) ile düzenlenmiştir. [44]

Finlandiya

Finlandiya Anayasasında olağanüstü yönetim usulleri açıkça tanımlanmamıştır. Ancak Anayasada yer alan savaş ilanı ve acil durumlara ilişkin hükümler şunlardır:

- Cumhurbaşkanı Parlamentonun rızasıyla savaş ve barış konularında karar verir (m.93).
- Cumhurbaşkanı, savunma kuvvetlerinin başkomutanıdır. Hükûmetin önerisi üzerine acil durumlarda, Cumhurbaşkanı bu görevi başka bir Finlandiya vatandaşına bırakabilir (m.128).
- Finlandiya'ya karşı silahlı saldırı veya ulusu tehdit eden diğer olağanüstü şartlar esnasında temel hak ve hürriyetler kanunla veya kanunun verdiği yetkiye dayanarak çıkarılan bir hükûmet kararnamesi ile geçici olarak sınırlandırılabilir. Sınırlama kanunda ya da kararnamede belirtilen amaç ve süre ile sınırlıdır. Sınırlama hükûmet kararnamesi ile yapılıyorsa gecikmeksizin Parlamentonun onayına sunulur (m.23).

[44] Atanassov, N., Dalli H., Dumbrava, C. vd., States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Situation in Certain Member States II, European Parliamentary Research Service Briefing, Mayıs 2020, s.5, Erişim:29.04.2024, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651914/EPRS_BRI(2020)651914_EN.pdf

Finlandiya'da olağanüstü yönetim usulleri ile ilgili ayrıntılı hükümler kanunlarla belirlenmiştir. Bu çerçevede uygulanan kanunlar Savunma Hali Kanunu (*State of Defense Act*) ve Olağanüstü Hal Yetki Kanunudur (*Emergency Powers Act*). [45]

Fransa

Anayasada öngörülmüş olağanüstü yönetim usulleri, olağanüstü yetki (*exceptional powers*) ve sıkıyönetimdir.

Anayasada düzenlenmemiş olan olağanüstü hal ilanı ise 1955 tarihli 55-385 sayılı Olağanüstü Hal Kanununa dayanarak yapılmaktadır. [46] Çalışmada ayrıca Anayasada düzenlenen savaş ilanına ilişkin hükümlere de yer verilmiştir.

Olağanüstü Yetkiler

Anayasaya göre olağanüstü yetkiler Cumhuriyetin kurumları, ulusun bağımsızlığı, topraklarının bütünlüğü veya uluslararası taahhütlerin ifası, ciddi ve yakın bir tehdit altındaysa ve anayasal kamu kurumlarının düzgün işleyişi bozulmuşsa Cumhurbaşkanınca kullanılabilmektedir. Cumhurbaşkanı bu yetkisini kullanmadan önce Başbakan, Ulusal Meclis ve Senato Başkanları ile Anayasa Mahkemesinin görüşünü almak zorundadır.

Cumhurbaşkanı olağanüstü yetki kullanımına karar verirse halkı bu konuda bilgilendirir.

Durumun gerektirdiği tedbirler, anayasal kamu otoritelerine görevlerini yerine getirirken kullanacakları araçları olabildiğince süratli bir şekilde sağlayacak mahiyette alınır. İlgili tedbirler konusunda Anayasa Konseyinin görüşünün alınması zorunludur.

Bu süreçte Parlamento kendiliğinden toplanır ve olağanüstü yetkilerin kullanıldığı süre boyunca feshedilemez.

Olağanüstü yetkinin kullanılmaya başlanmasından 30 gün sonra Ulusal Meclis Başkanı, Senato Başkanı, 60 Ulusal Meclis üyesi veya 60 senatör, olağanüstü yetki kullanımını gerektiren şartların halen devam edip etmediğinin tespit edilmesi için Anayasa Konseyine başvurabilir. Anayasa

[45] Bentzen, N., Boström, A., Del Monte, M. vd, States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Situation in Certain Member States III, European Parliamentary Research Service Briefing, Haziran 2020, s.5, Erişim:29.04.2024, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651972/EPRS_BRI(2020)651972_EN.pdf

[46] Binder, K., Diaz Crego, M., Eckert, G. vd., States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Situation in Certain Member States, s.3.

Konseyi başvuruyla ilgili kararını en kısa sürede kamuya açıklar. Anayasa Konseyi başvuru üzerine yaptığı denetimi olağanüstü yetkilerin kullanılmaya başlanmasından 60 gün sonra kendiliğinden yapar (m.16).

Olağanüstü yetkiler tarihte bir defa 1961'de Charles de Gaulle tarafından generallerin darbe girişimine karşı kullanılmıştır. [47]

Sıkıyönetim

Sıkıyönetim Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilir. 12 günden sonra sıkıyönetimin uzatılması Parlamento kararına bağlıdır (m.36).

Savaş İlanı

Savaş ilanına Parlamento izin verir. Hükûmet, silahlı kuvvetlerin yurtdışına yapacakları müdahale hakkında, söz konusu müdahalenin başlangıcından en geç üç gün sonra Parlamentoya bu kararını bildirir. Hükûmet, bilgilendirmesinde söz konusu müdahalenin hedeflerini ayrıntılarıyla açıklar. Bu bilgilendirmeyi müzakereler takip eder. Müzakereler sonrasında oylama yapılmaz. Söz konusu müdahalenin süresi dört ayı aşarsa Hükûmet, yetkinin uzatılması için Parlamentoya müracaat eder. Hükûmet, Ulusal Meclisin konu hakkında son kararı vermesini talep edebilir. Parlamento dört aylık sürenin sonunda toplantı halinde değil ise, kararını bir sonraki birleşimin başında açıklar (m.35).

Güney Afrika

Güney Afrika'da Anayasayla öngörülen tek olağanüstü yönetim usulü olağanüstü haldir.

Olağanüstü hal Parlamento tarafından, kanunla ilan edilebilir. Şartları şunlardır: a) Savaş, işgal, genel ayaklanma, kamu düzeninin bozulması, doğal felaketler veya diğer olağanüstü koşulların halkın hayatını tehdit etmesi, b) olağanüstü hal ilanının barış ve huzurun yeniden tesis edilmesi için gerekli olması (m.37/1).

Olağanüstü hal ilanı kararı, olağanüstü hal kanunu ve alınan diğer tedbirler geçmişe uygulanmaz. Ulusal Meclis uzatılmasına karar vermemişse olağanüstü halin süresi ilanından itibaren 21 günle sınırlıdır. Meclis olağanüstü halin süresini her defasında üç ayı geçmemek üzere uzatabilir. İlk süre uzatımı Ulusal Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyuyla

[47] Binder, K., Diaz Crego, M., Eckert, G. vd., States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Situation in Certain Member States, s.3.

mümkün iken, daha sonraki uzatmalarda üyelerin beşte üç çoğunluğu aranır. Olağanüstü hal ilanına ve süresinin uzatılmasına ilişkin kararların Ulusal Mecliste kamuya açık bir şekilde müzakere edildikten sonra alınması zorunludur (m.37/2).

Olağanüstü hal ilanının geçerliliği, olağanüstü halin uzatılması kararlarının geçerliliği ve olağanüstü hal ilan edilmesi sebebiyle çıkarılan kanun ve alınan tedbirler yetkili mahkemelerce incelenebilir (m.37/3).

Güney Kore

Güney Kore'de Anayasayla öngörülen olağanüstü yönetim usulleri olağanüstü hal ve sıkıyönetimdir.

Olağanüstü Hal

İç kargaşa, dış tehdit, doğal afet veya ciddi bir mali veya ekonomik kriz anında, Devlet Başkanı, bunlarla ilgili olarak gerekli asgari mali ve ekonomik önlemleri alabilir veya kanun hükmünde kararnameler çıkarabilir. Başkanın kanun hükmünde kararname çıkarabilmesi için ulusal güvenliğin veya kamu huzurunun ve düzeninin korunması için acil tedbirler alınmasının gerekmesi ve Ulusal Meclisin toplanmasını bekleyecek zaman olmaması şartlarının sağlanması gerekmektedir (m.76/1).

Ulusal güvenliği etkileyen büyük saldırılar karşısında Başkan, ancak ulusun bütünlüğünün korunması gerektiğinde ve Ulusal Meclisin toplanmasının imkânsız olduğu durumlarda kanun hükmünde kararname çıkarabilir (m.76/2).

Başkan yukarıda zikredilen iki duruma binaen kanun hükmünde kararname çıkarırsa bunu derhâl Ulusal Meclise bildirir ve Meclisin onayını alır. Onay alınamaması durumunda kararname ile yapılan işlemler veya verilen emirler derhâl geçerliliğini yitirir. Böyle bir durumda, söz konusu emirler ile değiştirilen veya yürürlükten kaldırılan kanunlar, kararnamenin onaylanmaması anından itibaren yürürlükte sayılır (m.76/3,4).

Sıkıyönetim

Savaş, silahlı çatışma veya benzeri ulusal acil durumlarda askerî bir zorunlulukla baş edilmesi veya askerî güçlerin seferber edilerek kamu güvenliğinin ve düzeninin sağlanması gerektiğinde Devlet Başkanı kanunla öngörülen koşullarda sıkıyönetim ilan edebilir (m.77/1).

Sıkıyönetimin iki türü vardır: Olağanüstü sıkıyönetim ve ihtiyati sıkıyönetim (m.77/2).

Devlet Başkanı sıkıyönetim ilan ettiğinde, bunu gecikmeksizin Ulusal Meclise bildirir (m.77/4).

Ulusal Meclis, üye tamsayısının üçte ikisinin oyuyla sıkıyönetimin kaldırılmasını talep ederse Devlet Başkanı bu talebe uymak zorundadır (m.77/5).

Hollanda

Anayasada olağanüstü yönetim usulleri ile ilgili iki madde bulunmaktadır. Bunlar 103 ve 96'ncı maddelerdir.

Olağanüstü hal ilan edilebilmesi için iç veya dış güvenliğin tehlike altında olması gerekmektedir. Buna ilişkin ayrıntılar kanunla belirlenir. Olağanüstü hal, Kraliyet kararnamesi (*royal decree*)[48] ile ilan edilir. İlanını müteakiben olağanüstü hal Kraliyet kararnameleriyle kaldırılmadığı sürece Parlamento gerekli gördüğü anda olağanüstü halin süresini belirleyebilir. Meclisler konuyu birleşik oturumda görüşür ve karara bağlar (m.103/1,3).

Kraliyet (Hükûmet), Parlamentonun izni olmadan savaş ilan edemez. Savaş halinin fiilen mevcut olması nedeniyle Parlamentoya danışılmasının mümkün olmadığı hallerde bu izin gerekmez. Savaş ilanı izni Parlamentonun iki kanadının birleşik oturumunda görüşülür ve kararlaştırılır (m.96).

İrlanda

Anayasanın 28/3.3 maddesiyle olağanüstü hal düzenlenmiştir. Bu hükme göre olağanüstü hal, savaş ve silahlı isyan durumlarında Parlamento tarafından ilan edilebilmektedir. Olağanüstü halde dahi ölüm cezasının getirilmesini öngören bir kanun kabul edilemeyeceği, ancak olağanüstü hal esnasında kamu güvenliğini tesis etmek ve devletin korunması amacıyla çıkarılan kanunların anayasaya aykırılığının ileri sürülemeyeceği hükme bağlanmıştır. Savaş veya silahlı isyana bağlı olarak ilan edilen olağanüstü halin varlığını gerektiren koşulların ortadan kalktığına ve böylece olağanüstü halin sona erdiğine karar vermeye yetkili organ da yine Parlamentodur.[49]

---

[48] İsmi Kraliyet kararnamesi olsa da bunlar hükûmet tarafından çıkarılmaktadır. Anayasanın 47'nci maddesine göre Kraliyet kararnameleri, Kral ve bir veya daha fazla bakan tarafından imzalanır. Royal House of the Netherlands, "Royal Decrees", Erişim:29.04.2024, https://www.royal-house.nl/topics/legislation/royal-decrees#:~:text=A%20Royal%20Decree%20is%20issued,%27

[49] Alexandre, Z., Del Monte, M., Ecker, G. vd., States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Situation in Certain Member States IV, s.7.

Ayrıca, Temsilciler Meclisinin uygun görüşü alınmaksızın savaş ilân edilemeyeceği ve devletin herhangi bir savaşa katılamayacağı (m.28/3.3); fiili işgal durumunda, hükûmetin devletin korunması için gerekli gördüğü her türlü önlemi alabileceği ve Temsilciler Meclisi açık değilse mümkün olan en yakın tarihte toplantıya çağrılacağı (m.28/3.2) hükme bağlanmıştır.

İspanya

Anayasada öngörülen olağanüstü yönetim usulleri alarm durumu, olağanüstü hal ve sıkıyönetimdir. Alarm durumu, olağanüstü hal ve sıkıyönetim esnasında kullanılacak yetki ve yapılabilecek sınırlamaların organik kanun ile düzenleneceği öngörülmüştür (m.116/1). Ayrıca Anayasada düzenlenen savaş ilanına ilişkin hükümlere de yer verilmiştir.

Savaş sırasında ve 116'ncı maddede belirlenen haller (alarm durumu, olağanüstü hal veya sıkıyönetim) yürürlükte olduğunda Anayasa değişikliği yapılamaz (m.169).

Alarm durumu, olağanüstü hal veya sıkıyönetim yürürlükte iken; Kongre feshedilemez. Meclisler toplantı halinde değilse otomatik olarak toplanırlar. Meclislerin ve diğer anayasal kurumların işleyişi kesintiye uğratılamaz. Kongre, alarm durumu, olağanüstü hal veya sıkıyönetim ilan edilmeden önce feshedilmiş veya görev süresi sona ermiş ise Kongrenin görevlerini Kongre Daimi Komisyonu üstlenir (m.116/5).

Alarm Durumu

Anayasaya göre alarm durumu, en fazla 15 gün için, Bakanlar Kurulunda üzerinde mutabık kalınan bir kararla Hükûmet tarafından ilan edilir. Alarm durumu ilan edildiğinde Temsilciler Meclisi bilgilendirilir ve Meclis derhâl toplanır. 15 günlük süre Temsilciler Meclisinin izni olmaksızın uzatılamaz. Alarm durumuna dair kararda, alarm durumu ilan edilen bölgeler belirlenir (m.116/2).

Olağanüstü Hal

Olağanüstü hal, Temsilciler Meclisinden önceden yetki alındıktan sonra Bakanlar Kurulunda üzerinde mutabakata varılan bir kararla Hükûmet tarafından ilan edilir. Olağanüstü hal ilanına ilişkin yetkilendirme, olağanüstü halin amaçlarını, kapsadığı alanı ve süresini belirlemek zorundadır. Uygulama süresi 30 günü geçemez. Aynı şartlarla 30 gün daha uzatılabilir (m.116/3).

Sıkıyönetim

Sıkıyönetim, Hükûmetin teklifi üzerine Temsilciler Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğu tarafından ilan edilir. Meclis sıkıyönetimin uygulanacağı alanı, süreyi ve şartları belirler (m.116/4).

Savaş İlanı

Parlamentodan yetki aldıktan sonra savaş ve barış ilan etmek Kralın görevidir (m.63/3). Kralın işlemleri başbakan ve gerekirse bakan tarafından imzalanır. Kralın işlemlerinden onları imzalayan kişiler sorumludur (m.64/1, 2).

İtalya

Anayasa olağanüstü hal veya kriz zamanlarında belirli bir kuruma özel yetkilerin devrini içeren kurallar içermemektedir. Anayasanın 78'inci maddesi, Parlamento tarafından gerekli yetkilerin hükûmete sağlandığı bir savaş hali ilan edilmesini öngörmesine rağmen, bu hüküm silahlı çatışma tehdidinden kaynaklanmayan durumlar için kullanılamaz. Bu boşluğa rağmen, İtalya hukuk sistemi olağanüstü şartlar altında özel tedbirlerin alınmasına izin vermektedir. Birincisi, hükûmet, devletin hukuki ve ekonomik birliğini korumak veya sosyal ve medeni haklarla ilgili temel yardım seviyelerini garanti etmek için, kamu güvenliği gerekçesiyle yetkilerini kullanırken yerel yönetimlere (bölgeler, iller, büyükşehirler ve belediyeler) müdahale edebilir ve bunların yerini alabilir (m.120). İkincisi, hükûmet, olağanüstü bir aciliyet ve zorunluluk gerektiriyorsa kanun hükmünde kararnameler çıkarabilir (m.77). Kanun hükmünde kararnameler, kabul edildikleri tarihten itibaren 60 gün içinde kanuna dönüştürülmeleri için Parlamentoya (Temsilciler Meclisi ve Senato) sunulmalıdır, aksi takdirde kendiliğinden yürürlükten kalkar. [50]

Macaristan

Olağanüstü yönetim usulleri "özel hukuki düzen" (special legal order) başlığı altında yer almaktadır. Olağanüstü yönetim usulleri savaş hali, olağanüstü hal ve tehlike halidir (m.48).

Savaş Hali

Aşağıda belirtilen üç durumda Ulusal Meclis üyelerinin üçte iki çoğunluğuyla savaş hali ilan edebilir:

[50] Binder, K., Diaz Crego, M., Eckert, G. vd., States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Situation in Certain Member States, s.7.

a) Savaş ilanı veya savaş tehlikesi durumunda,

b) Dış silahlı saldırı, dış silahlı saldırıya eşdeğer etkiye sahip bir eylem veya yakın bir tehlike durumunda,

c) Kolektif savunmaya ilişkin bir ittifak taahhüdünün yerine getirilmesi durumunda.

Savaş hali sırasında Hükûmet Ulusal Meclis tarafından devredilen yetkileri kullanır ve Macaristan Savunma Kuvvetlerinin yurt dışında veya Macaristan içinde konuşlandırılmasına, barışı korumaya katılmasına, yabancı bir ülkede insani faaliyette bulunmasına, yabancı silahlı kuvvetlerin Macaristan'da konuşlandırılmasına veya Macaristan topraklarından ayrılmasına karar verir (m.49).

Olağanüstü Hal

Anayasal düzeni ortadan kaldırmaya veya yıkmaya veya iktidarı tek başına ele geçirmeye yönelik bir eylemin ortaya çıkması veya can ve mal güvenliğini ağır şekilde tehdit eden ciddi bir yasa dışı eylemin varlığı hallerinde Ulusal Meclis üyelerinin üçte iki çoğunluğuyla olağanüstü hal ilan edebilir. Olağanüstü halin süresi 30 gündür. Olağanüstü hal ilanına gerekçe teşkil eden durumun devam etmesi halinde Ulusal Meclis üyelerinin üçte ikisinin oyuyla olağanüstü hali 30 gün daha uzatabilir (m.50).

Tehlike Hali

Hükûmet, komşu bir ülkede silahlı çatışma, savaş durumu ya da insani felaket veya doğal afet ya da endüstriyel kaza gibi can ve mal güvenliğini tehlikeye atan ciddi bir olay meydana gelmesi hallerinde bu olayların sonuçlarını ortadan kaldırmak için gerekli tedbirleri almak amacıyla tehlike hali ilan edebilir. Tehlike halinin süresi 30 gündür. Hükûmet Ulusal Meclisin verdiği yetkiye dayanarak tehlike halinin ilan edilmesine neden olan durumun devam etmesi halinde, tehlike halini uzatabilir. Ulusal Meclis bu yetkiyi oylamaya katılan üyelerin üçte iki çoğunluğuyla verebilir (m.51).

Olağanüstü Yönetim Usullerine Yönelik Ortak Hükümler

Savaş hali ve olağanüstü hal süresince Ulusal Meclis kendisini feshedemez ve feshedilemez. Savaş hali ve olağanüstü hal süresince Ulusal Meclis üyelerinin genel seçimi için herhangi bir tarih belirlenemez ve genel seçim yapılamaz. Savaş hali veya olağanüstü halin sona ermesinden itibaren 90 gün içinde yeni Ulusal Meclis seçilir. Ulusal Meclis üyeleri seçilmiş ancak yeni Ulusal Meclis henüz toplanmamışsa, savaş hali veya olağanüstü halin sona ermesinden itibaren 30 gün içinde Cumhurbaşkanı tarafından toplantıya çağrılır (m.55/1).

Savaş hali veya olağanüstü hal sırasında Cumhurbaşkanı kendini feshetmiş veya feshedilmiş Ulusal Meclisi toplantıya çağırabilir (m.55/2).

Ulusal Meclisin olağanüstü yönetim usullerine ilişkin karar vermesi engellenirse, Cumhurbaşkanının savaş hali ilan etme, olağanüstü hal ilan etme ve olağanüstü hali uzatma ve tehlike halini uzatma yetkisini Hükûmete verme yetkileri bulunmaktadır (m.56/1).

Ulusal Meclis Başkanı, Anayasa Mahkemesi Başkanı ve Başbakan Ulusal Meclis toplantı halinde değilken ve toplanmasının zaman darlığından kaynaklanan aşılmaz engeller sebebiyle veya olağanüstü yönetim usullerinden birinin ilanına gerekçe teşkil eden bir durum nedeniyle mümkün olmaması halinde, Ulusal Meclisin görev yapmasının engellendiğini ortak bir kararla tespit ederler (m.56/2).

Ulusal Meclis görev yapmasının engellenmediği durumlarda geçerli olan kurallara uygun olarak yaptığı ilk toplantısında, Cumhurbaşkanının (1)'inci fıkra uyarınca verdiği kararların haklı ve yasal olup olmadığına karar verir ve olağanüstü yönetim usulleri esnasında alınan olağanüstü önlemleri gözden geçirir (m.56/3).

Polonya

Anayasada öngörülen olağanüstü yönetim usulleri sıkıyönetim, olağanüstü hal ve doğal afet halidir (*state of natural disaster*). Tehlikeli durumlarda normal anayasal yöntemler yetersiz kalırsa olağanüstü yönetim usullerinden birisine başvurulabileceği öngörülmüştür (m.228/1). Olağanüstü yönetim usullerinin kanuna dayanan düzenleyici işlemlerle ilan edileceği hükme bağlanmıştır (m.228/2). Olağanüstü tedbirlerin yürürlükte olduğu dönemlerde Anayasa, Temsilciler Meclisi *(Sejm)*, Senato ve Yerel Yönetim Organlarının Seçimleri Hakkında Kanun, Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu ve olağanüstü tedbirlerle ilgili kanunlar değiştirilemez (m.228/6).

Sıkıyönetim

Sıkıyönetim ilan etme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Sıkıyönetim devlete yönelen dış tehditler, ülke topraklarına karşı silahlı saldırı eylemleri veya uluslararası anlaşma gereği saldırıya karşı ortak bir savunma yükümlülüğü doğduğunda ilan edilebilir. Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulunun talebi üzerine ülkenin bir kısmında veya tamamında sıkıyönetim ilan edebilir (m.229). Cumhurbaşkanı, sıkıyönetim ilanına ilişkin düzenlemeyi, bu düzenlemeyi imzaladıktan sonra 48 saat içinde Temsilciler Meclisine sunar. Temsilciler Meclisi, söz konusu düzenlemeyi derhâl oylar. Temsilciler Meclisi, üye tamsayısının en az yarısının hazır olduğu oylamada verilen

oyların salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanının düzenlemesini iptal edebilir (m.231).

Sıkıyönetim sırasında, Temsilciler Meclisi toplanamazsa, Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulunun talebi üzerine ve 228'inci maddenin 3, 4 ve 5'inci fıkralarında belirlenen sınırlar dâhilinde, kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu kararnamelerin, Temsilciler Meclisinin yapacağı ilk oturumda onaylanması şarttır (m.234/1).

Olağanüstü Hal

Olağanüstü hal ilan etme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Devletin anayasal düzenine, vatandaşların veya kamu düzeninin güvenliğine tehdit oluşturan durumlarda olağanüstü hal ilan edilebilir. Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulunun talebi üzerine ülkenin bir kısmında veya tamamında 90 günü geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir. Olağanüstü halin süresi yalnız bir kez, Temsilciler Meclisi onayıyla uzatılabilir. Uzatma süresi 60 günü geçemez (m.230). Cumhurbaşkanı, olağanüstü halin getirilmesine ilişkin düzenlemeyi, bu düzenlemeyi imzaladıktan sonra 48 saat içinde Temsilciler Meclisine sunar. Temsilciler Meclisi, söz konusu düzenlemeyi derhâl oylar. Temsilciler Meclisi, üye tamsayısının en az yarısının hazır olduğu oylamada verilen oyların salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanının düzenlemesini iptal edebilir (m.231).

Doğal Afet Hali

Bir doğal afetin veya doğal afet özelliği gösteren teknolojik bir kazanın sonuçlarını önlemek veya ortadan kaldırmak için, 30 günü geçmemek üzere Bakanlar Kurulu tarafından doğal afet hali ilan edilebilir. Doğal afet hali süresinin uzatılması Temsilciler Meclisinin onayına bağlıdır (m.232).

Portekiz

Anayasada öngörülen olağanüstü yönetim usulleri olağanüstü hal ve sıkıyönetimdir. Sıkıyönetim veya olağanüstü hal, Portekiz topraklarının bir bölümünde veya tamamında, sadece yabancı güçlerin fiili ve çok yakın zamanda beklenen bir saldırganlığı, anayasal demokratik düzene ciddi bir tehdit veya genel felaket (*public disaster*) durumlarında ilan edilebilir. Olağanüstü hal veya sıkıyönetim ilanı için yukarıda belirlenen ön koşullar ciddi ise sıkıyönetim, daha az ciddi ise olağanüstü hal ilan edilir (m.19/2,3). Sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilanları kamu makamlarına, normal anayasal düzene bir an önce dönülmesi için yetki ve sorumlu-

luk vermektedir (m.19/8). Olağanüstü hal veya sıkıyönetim ilan etmeye Cumhurbaşkanı yetkilidir (m.134/e).

Sıkıyönetim ya da olağanüstü hal ilanı, Hükûmete önceden danışmayı ve Cumhuriyet Meclisinden veya Meclis toplantı halinde değilse yahut derhâl toplanması da mümkün değilse, Daimi Komisyondan[51] yetki alınmasını gerektirir. Sıkıyönetim veya olağanüstü hal için Daimi Komisyondan yetki alınması durumunda, bu ilanın, mümkün olan en kısa sürede Genel Kurul tarafından onaylanması gerekmektedir (m.138).

Olağanüstü hal veya sıkıyönetim esnasında Meclis feshedilemez (m.172), Anayasa değişikliği yapılamaz (m.289). Olağanüstü hal ve sıkıyönetimi düzenleyen kanunlar, ihtiyaca binaen silahlı kuvvetlerin kullanımına ilişkin hüküm ve şartları belirler (m.275/7).

Romanya

Anayasada öngörülen olağanüstü yönetim usulleri olağanüstü hal ve sıkıyönetimdir ancak bunlara ilişkin ayrıntılı düzenlemeler yapılmamıştır. Ayrıntıların organik kanunla düzenleneceği hükme bağlanmıştır.

Romanya Cumhurbaşkanı, tüm ülkede veya belirli bölgelerinde olağanüstü hal veya sıkıyönetim ilanına karar verebilir. Cumhurbaşkanı, en geç beş gün içinde ilgili kararının Parlamento tarafından onaylanması talebinde bulunur. Parlamento toplantı halinde değilse, sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilanından sonra en geç 48 saat içinde kanun uyarınca toplanır ve olağanüstü yönetim usullerinin geçerli olduğu süre zarfında toplantı halinde kalır (m.93).

Savaş, olağanüstü hal veya sıkıyönetim esnasında anayasa değişikliği yapılamaz (m.152/3).

Olağanüstü hal ve sıkıyönetime ilişkin hükümler meclislerce ayrı ayrı üyelerinin çoğunluğunun oylarıyla kabul edilecek bir organik kanunla düzenlenir (m.73/3 g ve m.76/1).

[51] Daimi komisyonun oluşumu ve görevleri Anayasanın 179'uncu maddesiyle belirlenmiştir. Buna göre Daimi Komisyon Meclis Başkanı, Meclisteki siyasi partilerin başkan yardımcıları ve onların aday gösterdikleri üyelerden oluşur. Üyelikler partilerin Mecliste sahip olduğu sandalye oranına göre belirlenir.
Meclisin toplantı halinde olmadığı dönemlerde, Meclis feshedildiğinde ve Anayasayla belirlenen diğer durumlarda Daimi Komisyon görev yapar. Daimi Komisyonun Anayasaya ve kanunlara uygunluk denetimi, Hükûmetin ve kamu yönetiminin faaliyetlerini izleme; gerektiğinde Meclisi toplantıya çağırma, Cumhurbaşkanına sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan etme, savaş ilan etme veya barış yapma yetkisi verme gibi önemli yetkileri vardır.

Rusya

Anayasada olağanüstü yönetim usulü olarak olağanüstü hal ve sıkıyönetim öngörülmüştür; ancak çok ayrıntılı bir şekilde düzenlenmemiştir.

Rusya Federasyonuna yönelik saldırganlık veya doğrudan saldırı tehdidi durumunda, Devlet Başkanı, Rusya Federasyonu topraklarında veya bazı kısımlarında sıkıyönetim ilan eder ve derhâl Federasyon Konseyi ve Devlet Dumasını bu konuda bilgilendirir. Sıkıyönetim rejimi federal temel kanunla düzenlenir (m.87).

Devlet Başkanı, federal anayasa hukukunda öngörülen şartlarda ve usul uyarınca, Rusya Federasyonu topraklarının tamamında veya bazı kısımlarında olağanüstü hal ilan eder ve derhâl Federasyon Konseyi ve Devlet Dumasını bu konuda bilgilendirir (m.88). Olağanüstü hal ilanı, Federasyon Konseyinin onayına tabidir (m.102/1c).

Olağanüstü hal veya sıkıyönetimin geçerli olduğu süre zarfında Devlet Duması feshedilemez (m.109/5).

Yunanistan

Anayasa ile düzenlenen olağanüstü yönetim usulü sıkıyönetim ilanıdır (m.48). Ayrıca olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanına kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmiş olmasına da aşağıda değinilmiştir.

Sıkıyönetim daha ziyade silahlı saldırı, darbe gibi sebeplerle ilan edilebilirken olağanüstü durumlarda Cumhurbaşkanının kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisini kullanması doğal felaket, ekonomik ve sosyal krizler, salgın hastalık gibi durumlarda uygulanmaktadır. Örneğin Yunanistan ekonomik krizi esnasında 44'üncü madde çerçevesinde önlemler alınmıştır.[52]

Sıkıyönetim

Sıkıyönetim, ulusal güvenliğe karşı dıştan gelen veya yakın bir tehlike dolayısıyla savaş ya da seferberlik ilan edilmesi durumunda veya silahlı darbe yoluyla demokratik düzenin yıkılma tehlikesi karşısında ilan edilir. Sıkıyönetim, Kabinenin önerisi üzerine Parlamento üyelerinin üçte iki çoğunluğuyla ilan edilir ve olağanüstü mahkemeler kurulur. Parlamento kararı, uygulanacak tedbirlerin süresini belirler. Bu süre 15 günü geçemez. Parlamento tarafından sürenin uzatılması mümkündür. Her bir süre uza-

[52] Alexandre Z., Del Monte M., Eckert G. vd., States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Situation in Certain Member States IV, s.5.

tımı da 15 günü geçemez. Sıkıyönetim kapsamında öngörülen tedbirler, sürenin sona ermesi veya sıkıyönetimin gerekçesi olan savaşın sona ermesi sebepleriyle kendiliğinden yürürlükten kalkar. Parlamento toplantı halinde değilse veya zamanında toplanması objektif olarak imkânsızsa, sıkıyönetim Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle ilan edilir. Bakanlar Kurulu, Parlamento toplanır toplanmaz ilgili kararnameyi onay için Parlamentoya sunar. Onay için üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu gerekir.

Sıkıyönetim esnasında Cumhurbaşkanı, Kabinenin önerisi üzerine, ortaya çıkan sorunları çözmek veya anayasal düzenin işleyişini düzeltmek amaçlarıyla kanun hükmünde kararname çıkarabilir. İlgili kararnameler yayımlandıktan 15 gün sonra onay için Parlamentoya sunulur. Kararnameler belirlenen süre içinde onaya sunulmazsa veya onaya sunulduktan sonraki 15 gün içinde kabul edilmezse kendiliğinden yürürlükten kalkar (m.48).

Olağanüstü Durumlarda Cumhurbaşkanının Kanun Hükmünde Kararname Çıkarması

Acil ve öngörülemeyen olağanüstü durumların gerektirmesi halinde, Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu tür kararnameler, yayımlanmalarından itibaren 40 gün içinde onay için Parlamentoya sunulur. Kararnameler, bu süre içinde Parlamentoya sunulmazsa veya sunulmalarından itibaren 3 ay içinde Parlamento tarafından onaylamazsa yürürlükten kalkar (m.44/1).

Sonuç

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ve olağanüstü yönetim usullerine ilişkin hususlar taşıdığı önem itibarıyla çoğu ülkede anayasayla düzenlenmiştir. Ele alınan ülke anayasaları ve ülkelerle ilgili diğer kaynaklardan derlenen bilgiler ışığında varılan sonuçlar aşağıda ortaya konmuştur:

Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması

- Kimi anayasalarda temel hak ve hürriyetlere dair genel bir sınırlandırma maddesi mevcuttur. Bunlar; Almanya (m.19), Bulgaristan (m.57), Çek Cumhuriyeti (Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesi m.4), Estonya (m.11), Güney Afrika Cumhuriyeti (m.36), Güney Kore (m.37), Macaristan (m.1), Polonya (m.31), Portekiz (m.18), Romanya (m.53), Rusya (m.55) ve Yunanistan (m.25) Anayasalarıdır. Bu ülkelerde, genel sınırlama hükmü dışında ilgili maddelerde özel sınırlama hükümleri de öngörülebilmektedir. Yukarıda sayılan ülkeler dışında kalan ülkelerde

ise hak ve hürriyetlere ilişkin maddelerde özel sınırlama sebepleri öngörülebilmektedir. İstisnai bir örnek olarak ABD'de temel hak ve hürriyetlere ilişkin sınırlandırmalara anayasa düzeyinde yer verilmemiştir. ABD'de sınırlandırmaların kanuna ve içtihat hukukuna dayandığı görülmektedir. Avusturya ve Fransa'da ise temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin hükümler doğrudan Anayasa metninde yer almamakta ancak anayasalarında açıkça atıfta bulunulan anayasal metinlerde bazı hükümler bulunmaktadır.

- Genel sınırlandırma maddeleri incelendiğinde şu tespitler yapılabilir:
  - Almanya, Güney Kore, Çek Cumhuriyeti, Portekiz ve Romanya'da hakkın özüne dokunma yasağı mevcuttur.
  - Estonya, Güney Afrika ve Polonya Anayasalarında hem hakkın özüne dokunma yasağı hem de demokratik toplum düzeninin gereklerine uygunluk şartları birlikte mevcuttur.
  - Rusya ve Yunanistan Anayasalarında temel hak ve hürriyetler sınırlanırken ölçülülük/orantılılık ilkelerinin gözetileceği öngörülmüştür.
  - Macaristan Anayasasında ölçülülük ilkesi ve hakkın özüne dokunma yasağı öngörülmüştür.
- Bazı anayasalarda temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanmasında olağan dönem-olağanüstü dönem ayrımı yapılmıştır. Bu şekilde bir ayrım yapılan anayasalar şunlardır: Brezilya, Bulgaristan, Estonya, Finlandiya, Güney Afrika, Güney Kore, Hollanda, İrlanda, İspanya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Rusya ve Yunanistan. Bu ülkelerde olağanüstü yönetim usulleri esnasında temel haklar ve özgürlükler olağan döneme göre farklı bir rejime tabi tutulmaktadır.
- Bulgaristan, Estonya, Güney Afrika, İspanya, Polonya ve Rusya Anayasalarında olağanüstü yönetim usulleri esnasında dahi sınırlanamayacak veya askıya alınamayacak haklar listesi mevcuttur. İspanya ve Yunanistan'da ise olağanüstü yönetim usulleri esnasında sınırlanabilecek olan hak ve hürriyetler açıkça sayılmıştır. Romanya'da temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması bakımından olağan dönem-olağanüstü dönem ayrımı yapılmamış olsa da kimi hakların hiç bir şekilde sınırlanamayacağı hükme bağlanmıştır.

Olağanüstü Yönetim Usulleri

- Anayasalar incelendiğinde olağanüstü yönetim usullerinin ülkeye karşı silahlı saldırı, doğal felaket, silahlı darbe, ulusal güvenliğe karşı yakın tehlike, anayasal düzene karşı ciddi bir tehdit, yaygın şiddet eylemleri, silahlı isyan, ciddi mali veya ekonomik kriz, kamu düzeni ve sosyal barışın ciddi ve yakın bir kurumsal istikrarsızlık tarafından tehdit edilmesi, salgın hastalıkla mücadele gibi gerekçelerle ilan edildiği görülmektedir.

- Olağanüstü yönetim usullerinin ilanına yetkili olan mercinin kimi ülkelerde yürütme organının bir kanadı (Brezilya, Rusya, Portekiz, Polonya, Hollanda, Güney Kore, Fransa), kiminde parlamento (Almanya, Güney Afrika, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Yunanistan) olduğu görülmektedir. Bulgaristan ve Macaristan'da ise olağanüstü yönetim usullerini ilan etme yetkisi parlamentoya ait olsa da parlamento herhangi bir sebeple toplanamazsa bu yetkiyi yürütme organının kullanacağı hükme bağlanmıştır. İspanya'da alarm durumu ve olağanüstü hal hükûmet tarafından ilan edilirken, sıkıyönetim hükûmetin önerisi üzerine parlamento tarafından ilan edilmektedir.
- Olağanüstü yönetim usullerinin sürelerine bakıldığında şu tespitler yapılabilir:
  - Kimi ülkelerde süreler anayasa ile belirlenmiştir. Örneğin Yunanistan'da sıkıyönetim ilanı 15 günü geçemez. Bu süre her defasında 15 günü geçmemek üzere uzatılabilir. Polonya'da olağanüstü hal 90 günü, doğal afet hali 30 günü geçmemek üzere ilan edilir. Olağanüstü halin süresi bir defa, 60 günü geçmemek üzere uzatılabilir. İspanya'da alarm durumu en fazla 15 gün; olağanüstü hal en fazla 30 gün için ilan edilebilir. Süreler Parlamento kararı ile uzatılabilmektedir. Fransa'da sıkıyönetim Bakanlar Kurulu kararı ile ilan edilmektedir. 12 günden sonra sürenin uzatımı Parlamento kararına bağlıdır. Hollanda'da olağanüstü hali hükûmetin ilan edebileceği ancak sürenin Parlamento tarafından belirleneceği öngörülmüştür. Güney Afrika'da olağanüstü hal 21 gün süreyle sınırlıdır. Süre Parlamento tarafından uzatılabilir. Burada farklı bir düzenleme olarak ilk süre uzatımında üye tamsayısının salt çoğunluğu aranırken sonraki uzatmalarda üye tamsayısının beşte üçü aranmaktadır. Estonya'da olağanüstü halin süresi üç ayı aşamaz. Brezilya'da savunma halinin süresi 30 günü geçemez; savunma halinin süresi bir defa en fazla 30 günlük süre için uzatılabilir.
  - Romanya, Rusya, Portekiz, Finlandiya, ve Güney Kore Anayasalarında süreler belirtilmemiş; ayrıntıların kanunla/organik kanunla/federal kanunla düzenleneceği öngörülmüştür.
- Kimi ülkelerde olağanüstü yönetim usullerinin yürürlükte olduğu esnada anayasada ve belli kanunlarda değişiklik yapılamayacağına veya meclisin feshedilemeyeceğine dair hükümler mevcuttur:
  - Polonya'da olağanüstü tedbirlerin yürürlükte olduğu dönemlerde Anayasa, Temsilciler Meclisi *(Sejm)*, Senato ve Yerel Yönetim Organlarının Seçimleri Hakkında Kanun, Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu ve olağanüstü tedbirlerle ilgili kanunlar değiştirilemez.
  - Rusya'da olağanüstü hal veya sıkıyönetimin geçerli olduğu süre zarfında Devlet Duması feshedilemez.

- Fransa'da Cumhurbaşkanı olağanüstü yetkileri kullanırken Parlamento kendiliğinden toplanır ve feshedilemez.
- İspanya'da savaş sırasında ve 116'ncı maddede belirlenen haller (alarm durumu, olağanüstü hal veya sıkıyönetim) yürürlükte olduğunda Anayasa değişikliği yapılamaz. Yine, alarm durumu, olağanüstü hal veya sıkıyönetim yürürlükte iken Kongre feshedilemez. Meclisler toplantı halinde değilse otomatik olarak toplanır.
- Macaristan'da savaş hali veya olağanüstü hal süresince Ulusal Meclis feshedilemez veya kendisini feshedemez.
- Portekiz'de olağanüstü hal veya sıkıyönetim esnasında Meclis feshedilemez; Anayasa değiştirilemez.

SEÇİMLER VE SİYASİ PARTİLER

Murat BİLGİN*

Giriş

Bu çalışmada 23 ülkenin anayasasındaki seçimlere ve siyasi partilere ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Çalışmanın amacı bu ülkelerin seçim sistemlerini, siyasi parti sistemlerini ya da söz konusu ülkelerdeki seçimlerin yönetimini veya denetimini anlatmak olmayıp anayasalarda seçimlere ilişkin konulara ve siyasi partilere ne şekilde yer verildiğini ortaya koymaktır. Bu amaçla ülke anayasaları "Oy Kullanma Hakkı", "Seçimlerin Niteliği, Yönetimi, Denetimi ve Seçim Kanunlarına İlişkin Hükümler", "Parlamento Seçimleri", "Devlet Başkanlığı Seçimleri", "Yerel Seçimler ve Diğer Seçimlere İlişkin Hükümler" ile "Siyasi Partilere İlişkin Hükümler" başlıkları altında incelenmiştir.

"Oy Kullanma Hakkı" başlığı altında anayasalarda yer aldığı şekliyle oy kullanma yaşı ve oy kullanabilmek için gerekli diğer şartlar ortaya konmuştur. Seçilme hakkı ise seçme hakkına göre her seçim için genellikle farklılaşan hükümler içerdiğinden, daha çok "Parlamento Seçimleri", "Devlet Başkanlığı Seçimleri" ile "Yerel Seçimler ve Diğer Seçimler" başlıkları altında, o seçime özel yönleriyle ele alınmıştır.

"Seçimlerin Niteliği, Yönetimi, Denetimi ve Seçim Kanunlarına İlişkin Hükümler" başlığı altında seçimlerin evrensel veya genel (kadın-erkek, zengin-fakir herkesin oy hakkının olması), eşit (herkesin oyunun aynı değerde olması), periyodik/düzenli (seçimlerin belirli aralıklarla sürekli yapılması), doğrudan (seçmenlerin seçilen kişileri arada ikinci seçmenler vb.

* Yasama Uzmanı

kişi veya kurullar olmadan doğrudan seçmesi) olması ve gizli oy ilkesi (oy kullanan kişinin oyunu ne şekilde kullandığının kimse tarafından bilinememesi) gibi seçimlerin temel niteliklerinden hangilerinin ülke anayasalarında yer aldığı belirtilmiştir. Ayrıca Anayasada yer alması halinde, seçim kampanyalarının ne şekilde düzenleneceği ve seçmen kütüklerinin tutulması gibi seçimlerin yönetimine ilişkin hususlar ile itirazların hangi organa yapılacağı gibi seçimlerin denetimine ilişkin hususlara da değinilmiştir. Seçim yönetimi ve denetimini gerçekleştiren kurum, seçimlere özel bir kurumsa bu kuruma ilişkin hükümler aktarılmıştır. Bu başlık altında ayrıca anayasalarda örneğin seçim kanunlarının KHK'larla değiştirilememesi gibi seçim kanunlarına özel hükümler bulunması halinde söz konusu hükümlere de yer verilmiştir.

Çalışmada parlamento seçimlerine ilişkin hükümler, detay niteliğindeki bazı hususların özetlenerek sunulması haricinde ilgili başlık altında geniş bir şekilde aktarılmıştır. Çift meclisli parlamentolarda ikinci meclislerin genel seçimler değil de atamayla belirlendiği durumda ise ilgili hükümlere özet niteliğindeki bazı ifadeler dışında yer verilmemiştir.

Devlet başkanının (cumhurbaşkanı ya da başkan) halk tarafından seçildiği durumlarda söz konusu seçimlere ilişkin anayasa hükümleri çalışmada yer almıştır. Öte yandan monarşilerin ya da cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmediği ülkelerin anayasalarındaki ilgili hükümlere ise özet niteliğindeki bazı ifadeler dışında yer verilmemiştir.

"Yerel Seçimler ve Diğer Seçimlere İlişkin Hükümler" başlığı altında belediye meclisi ve belediye başkanlığı seçimlerine, Avrupa Parlamentosu seçimlerine, eyalet ya da özerk bölge yönetimlerine ilişkin valilik ve eyalet parlamentosu seçimleriyle ilgili hükümlere yer verilmiştir.

Son olarak "Siyasi Partilere İlişkin Hükümler" başlığı altında ise anayasalarda yer alan siyasi partilere ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir.

Oy Kullanma Hakkına İlişkin Hükümler

ABD

Anayasada 1870, 1920, 1964 ve 1971'de yapılan değişikliklerle, hiçbir vatandaşın oy kullanma hakkının ırk, renk, önceden köle olmuş olmak (15. Değişiklik), cinsiyet (19. Değişiklik), vergi ödememek (24. Değişiklik) ve 18 yaşından büyük olmak kaydıyla yaş (26. Değişiklik) sebepleriyle Birleşik Devletler ya da herhangi bir eyalet tarafından kısıtlanamayacağı ve Kongrenin uygun yasalar ile bu maddeyi uygulatma yetkisine sahip olduğu hükme bağlanmıştır.

Almanya

Almanya Anayasası, egemenliğin kaynağının millet olduğunu, milletin de bu egemenliği seçimler, diğer oylamalar ile özel yasama, yürütme ve yargı organları yoluyla kullandığını belirtmektedir (m.20). Anayasaya göre 18 yaşına gelen herkesin seçme ve seçilme hakkı vardır ve seçimlere ilişkin ayrıntılar kanunla belirlenir (m.38). Yerel seçimlerde Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerin vatandaşlarının da oy kullanabileceği ve aday olabilecekleri Anayasada ayrıca belirtilmiştir (m.28).

Avusturya

Avusturya Anayasasına göre 16 yaşını tamamlamış Avusturya vatandaşı erkek ve kadınlar seçimlere katılabilmektedir (m.23a, 26). Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanabilmek için ilgili Avrupa Birliği kanunları hükümlerinde belirtilen şartları taşımak gerekir. Avusturya vatandaşı olmayan AB üye ülkeleri vatandaşları Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanabilir (m.23a). Anayasa, oy kullanma hakkının ancak kanunla ve mahkeme kararıyla engellenebileceğini belirtmiştir (m.23a, 26).

Belçika

Oy kullanmak mecburidir (m.62). Temsilciler Meclisi üyeleri 18 yaşını tamamlamış ve kanunda belirtilen seçimlere katılmayı engelleyici hallerden herhangi biri bulunmayan vatandaşların doğrudan kullanacakları oylarla seçilir ve her seçmenin sadece bir oy hakkı vardır (m.61). Kadın ve erkekler seçme ve seçilme haklarını eşit bir şekilde kullanır (m.11bis).

Brezilya

Egemenlik ve Anayasada belirtilen tüm yetkiler halka aittir ve halk bu yetkisini doğrudan ya da seçilmiş temsilcileri aracılığıyla kullanır (m.1). 16 yaşından büyük vatandaşlar oy kullanabilir. 18 yaşından büyükler için seçmen kütüklerine kaydolmak ve seçimlerde oy kullanmak mecburidir. Okuryazar olmayanlar, 70 yaşından büyük olanlar ve 16-18 yaş arasında olanlar için oy kullanma mecburiyeti yoktur. Yabancılar ve zorunlu askerlik görevini yerine getirmekte olanlar oy kullanamaz (m.14).

Seçme hakkı ancak kesinleşmiş mahkeme kararı ile olmak üzere vatandaşlığın kaybı, kısıtlılık, etkileri devam eden hükümlülük, 5'inci maddede sayılan din ve vicdan hürriyetinin kötüye kullanılması ve 37'nci maddede sayılan yönetimde erdemli olmamaya ilişkin durumlarda kısıtlanabilir (m.15).

Bulgaristan

Bulgaristan Anayasasında seçmen yaşının 18 olduğu, mahkemece kısıtlı oldukları kararı verilenler ve hüküm giymiş mahkûmların oy kullanamayacakları ve seçimlere ilişkin ayrıntıların kanunla düzenleneceği hükme bağlanmıştır (m.42).

Çek Cumhuriyeti

Çek Cumhuriyeti Anayasasına göre 18 yaşını doldurmuş her Çek Cumhuriyeti vatandaşı oy kullanabilir (m.18). Oy hakkının kullanımına ilişkin hususlar kanunla belirlenir (m.20).

Danimarka

Ülkede kalıcı süreyle ikamet eden, 2'nci fıkrada belirtilen[1] seçme ve seçilme yaş şartını karşılayan ve hakkında kısıtlılık kararı verilmemiş olan olan her Danimarka vatandaşı oy kullanma hakkına sahiptir. Sabıkalı olma ve fakirlik yardımı almanın ne derece bu hakka engel olabileceği[2] kanunlarla belirlenir (m.29).

Estonya

Estonya Anayasası egemenliğin vatandaşlar tarafından Parlamentoyu seçmek ve referandumlarda oy kullanmak suretiyle kullanılacağını belirtmektedir (m.56). Anayasaya göre seçmen yaşı 18'dir ve mahkeme kararıyla kısıtlı olmayan herkes oy kullanabilir (m.57). Hükümlüler için oy kullanma hakkı kanunla kısıtlanabilir (m.58).

Finlandiya

Finlandiya Anayasasına göre 18 yaşını doldurmuş her Finlandiya vatandaşı ulusal seçimlerde oy kullanma hakkına sahiptir. Anayasa, 18 yaşını aşmış her Finlandiya vatandaşının ve sürekli ikamet ettiği yer Finlandiya olan herkesin yerel seçimlerde; Finlandiya'da ikamet eden tüm AB vatandaşlarının da Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanabileceğini belirtmektedir (m.14).

---

[1] Söz konusu 2'nci fıkra şu şekildedir: "Seçme ve seçilme yaşı, 25 Mart 1953 tarihinde gerçekleştirilen referandumda kabul edilmiş yaş sınırıdır (23). Bu yaş sınırı kanunla değiştirebilir (mevcut haliyle 18'dir). Millet Meclisi tarafından kabul edilmiş yaş sınırını değiştiren bir kanun teklifi, Kral tarafından, ancak 42'nci maddenin 5'inci fıkrasında belirtilen referandumda kabul edildikten sonra onaylanabilir."

[2] Sabıkalılar ya da fakirlik yardımı alanlar mevcut kanunlara göre oy kullanabilmektedir.

Fransa

Kanunun belirleyeceği koşullar çerçevesinde, reşit olan, medeni ve siyasal haklarını kullanabilen kadın-erkek her Fransız vatandaşı seçmendir (m.3). Kanunlar kadın ve erkeklerin seçimle gelinen makamlara eşit erişimini teşvik eder (m.1).

Anayasa mütekabiliyet kaydıyla ve 7 Şubat 1992'de imzalanan Avrupa Birliği Antlaşmasında öngörülen özel şartlar çerçevesinde, Fransa'da oturan AB vatandaşlarına yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı tanınabileceğini; ancak bu vatandaşların belediye başkanlığı ve başkan yardımcılığı görevi üstlenemeyeceğini ve Senato seçimlerinde seçme ve seçilme hakları olmadığını belirtmiştir (m.88-3).

Güney Afrika

Tüm yetişkinlerin oy kullanma hakkı vardır. Ülke çapında ortak bir seçmen kütüğü bulunur. Seçimler düzenli olarak yapılır. Çok partili demokratik sistem hâkimdir. Hesap verebilirlik, duyarlılık ve açıklık temel değerler arasındadır (m.1). Oy kullanma yaşı 18'dir (m.46.)

Güney Kore

Tüm vatandaşların oy kullanma hakkı vardır. Oy kullanma koşulları kanunla belirlenir (m.24).

Hollanda

Kanuni kısıtlamalar ve istisnalar haricinde, her Hollanda vatandaşı genel temsil organlarının üyelerini seçme ve bu organların üyesi olarak seçilme hakkına sahiptir (m.4). Oy kullanma yaşı 18'dir. Kesinleşmiş hâkim kararıyla kanunda belirtilen suçtan dolayı en az bir yıl hapis cezasına mahkûm edilen ve aynı zamanda oy kullanma hakkından men edilen kimseler oy kullanamaz. Hollanda'da ikamet etmeyen vatandaşların oy kullanma hakları kanunla kısıtlanabilir (m.54).

İrlanda

Cinsiyet ayrımı yapılmaksızın 18 yaşına gelmiş ve kanunun ehliyetsiz saymadığı bütün vatandaşlar ile kanunla belirlenebilecek diğer kişiler,[3] oy kullanma hakkına sahiptir (m.16).

[3] Bu hüküm özellikle Kuzey İrlanda'da yaşayan ve Birleşik Krallık vatandaşı olan İrlandalılara oy hakkı verilebilmesine imkân tanımaktadır.

İspanya

Vatandaşların, doğrudan veya genel oyla periyodik seçimlerde serbestçe seçilen temsilciler aracılığıyla yönetime katılma hakkı vardır (m.23). İspanyollar 18 yaşında reşit olurlar (m.12). Siyasi haklarını tam olarak kullanmaya hak kazanan tüm İspanyollar seçme ve seçilme hakkına sahiptir (m.68). Bu hak, karşılıklılık ilkesiyle uyumlu olarak yerel seçimlerde oy verme ve seçilme hakkıyla ilgili yapılan bir antlaşma veya kanunla düzenlenmiş durumlar hariç olmak üzere, sadece İspanyollar tarafından kullanılabilir (m.13). Kanun İspanya toprakları dışında bulunan İspanyolların oy verme hakkını tanır ve Devlet oy vermelerini kolaylaştırır (m.68).

İtalya

Erkek veya kadın, reşit olan her vatandaş oy kullanma hakkına sahiptir. Oy kullanmak bir vatandaşlık görevidir. Medeni yetersizlik veya kesinleşmiş bir ceza hükmü veya kanunda gösterilen belirli ahlaki yetersizlik halleri dışında oy verme hakkı sınırlandırılamaz. Kanunlar yurt dışında ikamet eden vatandaşların oy hakkını kullanabilmeleri için şartları ve şekilleri ortaya koyar ve bu hakkın kullanılmasını güvence altına alır (m.48).

Macaristan

Her reşit Macaristan vatandaşının tüm seçimlerde oy kullanma hakkı vardır. Macaristan'da kalıcı oturma iznine sahip olan veya mülteci statüsünde kalan herkes yerel seçimlerde oy kullanabilir. Macaristan'da ikamet eden tüm AB vatandaşları da yerel seçimlerde ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanabilir. Macaristan'da ikamet etmeyen kişilerin seçme ve seçilme hakkı kanunla sınırlanabilir. Mahkeme kararıyla işledikleri suça istinaden oy hakkından mahrum bırakılanlar ile zihinsel kapasitesi eksik olanların seçme ve seçilme hakkı yoktur. Kendi ülkelerinde oy hakkı bulunmayan AB vatandaşları seçimlerde aday olamaz (m.XXIII).

Polonya

En geç oy verme günü itibarıyla 18 yaşından büyük Polonya vatandaşlarının oy kullanma hakkı vardır. Mahkeme tarafından hukuki ehliyetsizliklerine karar verilmiş kişiler ve mahkeme kararı ile seçim haklarından mahrum edilmiş kişiler oy kullanamaz (m.62).

Portekiz

Her vatandaş doğrudan ya da serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığıyla, siyasi yaşamda ve ülkenin yönetiminde yer alma hakkına sahiptir. Kanunun belirttiği ehliyetsizlikler dışında, 18 yaşına gelmiş her vatandaş

oy verme hakkına sahiptir (m.48). Oy verme hakkı şahsen kullanılır ve oy vermek bir yurttaşlık görevidir (m.49).

Cumhurbaşkanı, Portekiz toprakları içerisindeki seçmen kütüklerinde yer alan Portekiz vatandaşlarınca ve kanunla şartları belirlenecek şekilde Portekiz dışında yaşayan ancak Portekiz toplumuyla aktif bağları olan yurt dışında yaşayan vatandaşlarca seçilir (m.121).

Romanya

18 yaşından büyük herkesin oy kullanma hakkı vardır. Kısıtlı olduğu mahkeme kararı ile tespit edilenler ve oy hakkı mahkeme kararı ile ellerinden alınanlar oy kullanamaz (m.36). AB üyesi ülke vatandaşları yerel seçimlerde oy kullanabilir (m.16). Romanya vatandaşları Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanabilir (m.38).

Rusya

Vatandaşlar devlet yönetimine doğrudan veya temsilcileri aracılığıyla katılır. Vatandaşların devletin ve yerel yönetimlerin organlarını seçme hakkı vardır, mahkeme kararıyla kısıtlı olanlar ve hükümlü olanlar oy kullanamaz (m.32). 18 yaşını dolduran vatandaşlar hak ve sorumluluklarını bağımsız şekilde kullanabilirler (m.60).

Yunanistan

Oy hakkı belli bir yaşa ulaşmamış olmak, yasal olarak kısıtlı olmak ya da belirli bazı suçları işlemiş olmak dışında kısıtlanamaz. Yurt dışında yaşayan vatandaşların nasıl oy kullanacakları Parlamentonun üye tam sayısının üçte ikisinin oyuyla kabul edilen bir kanunla belirlenir. Oy kullanmak mecburidir (m.51).

Seçimlerin Niteliği, Yönetimi, Denetimi ve Seçim Kanunlarına İlişkin Hükümler

ABD

ABD Anayasasında seçimlerin niteliğine ilişkin hüküm bulunmamaktadır.

Temsilciler Meclisi için eyaletlere kaç temsilci düşeceği her 10 yılda bir yapılan nüfus sayımı sonrasında yeniden belirlenir (m.1 b.2 f.3).

Kongrenin her iki kanadı da üyelerinin seçilme yeterliliği konusunda ve kendilerini oluşturan seçimlere ilişkin itirazlarda son karar mercidir (m.1 b.5 f.1).

Kongre seçimlerinin ne şekilde yapılacağını her eyalet kendi yasaları ile düzenler, ancak Kongre dilediğinde Kongre seçimlerine ilişkin kanun çıkarma yetkisine[4] sahiptir (m.1 b.4 f.1).

Almanya

Federal Meclis üyeleri gizli oy prensibinin uygulandığı, genel, doğrudan, özgür ve eşit seçimlerle belirlenir (m.38).

Genel seçimlerin denetimi Federal Meclisin yetkisindedir. Bu konulardaki itirazlar ise Federal Anayasa Mahkemesine yapılabilir (m.41).

Avusturya

Seçimler eşit, doğrudan, şahsi, özgür ve gizli oy esaslarıyla, nispi temsil sistemine göre yapılır (m.23a, 26, 60, 95, 117).[5] Anayasa, seçim usullerine dair detaylı hükümlerin federal kanunla düzenleneceğini belirtmektedir (m.10, 26).

Seçim işlerinin yürütülmesi ve organizasyonunu her Millî Meclis seçimi öncesinde yeniden kurulan seçim kurulları gerçekleştirir. Federal Seçim Kurulu seçime giren siyasi partilerin gönderdiği üyeler ile halen görevde olan veya emekli olan hâkimlerden oluşur. Siyasi partiler tarafından gönderilen üyelerin de oy hakkı vardır ve partiler bir önceki seçimlerdeki oyları oranında üye atarlar. Henüz Kurulda üyesi olmayan partiler mevcut seçimlerde üye atayacak kadar oy almaları halinde bir üye atarlar. Kurulun toplam üye sayısı Millî Meclis seçimlerine ilişkin kurallar içerisinde belirlenir (m.26a).

Cumhurbaşkanı, Avrupa Parlamentosu ve genel temsil organları seçimlerine ilişkin itirazlarda karar merci Anayasa Mahkemesidir (m.141).

Seçimler sırasında gözaltında bulunan ya da tutuklu olan kişilerin tutuklanmadan önceki son ikametgâhları esas alınır (m.6).

Belçika

Belçika Anayasasının 62'nci maddesi oyların gizli şekilde ve kanunun belirlediği haller haricinde mahalli olarak kullanılacağını hükme bağlamaktadır. Madde aynı zamanda seçmen kitlesinin tertibinin kanunla belir-

[4] Parlamentonun çıkardığı kanunlar özellikle vaktiyle ırk ayrımcılığı nedeniyle siyahların oy haklarını kullanmalarına karşı ciddi bir direnç olan güney eyaletlerinde siyahların oy hakkını garanti altına almak açısından önemli olmuştur.

[5] Anayasa söz konusu nitelikleri aynı şekli ile Parlamento seçimleri, Avrupa Parlamentosu seçimleri, Cumhurbaşkanlığı seçimleri, eyalet seçimleri ve belediye seçimleri için ayrı ayrı saymıştır.

leneceğini ve seçimlerin kanunun belirlediği nispi temsil sistemine göre gerçekleştirileceğini belirtmektedir.

Temsilciler Meclisi ya da yerel meclisler için yapılacak olan seçimlere ilişkin kanun değişiklikleri, söz konusu meclislerin görev süresinin bitimine bir yıldan daha az bir zaman varken yapıldığı takdirde bir yıldan önce yürürlüğe giremez[6] (m.39ter). Anayasa Mahkemesi Temsilciler Meclisi seçimlerine ilişkin yapılan harcamaları denetler (m.142).

Temsilciler Meclisi seçimleri, yerel seçimler ve Avrupa Parlamentosu seçimleri aynı gün yapılır (m.65, 117).

Brezilya

Halkın egemenliği doğrudan, eşit, gizli ve evrensel oy ilkeleriyle yerine getirilir (m.14).

Seçim kanunlarını yalnızca Parlamento çıkarabilir veya değiştirebilir (m.22); vatandaşlık, siyasi haklar, siyasi partiler ve seçimlere ilişkin başkanlık kararnamesi veya kanun hükmünde kararname çıkarılamaz (m.62). Seçimlere ilişkin kanunlarda yapılan değişiklikler yayımlandıkları gün yürürlüğe girer ve 1 yıl içinde yapılan seçimlerde uygulanamaz (m.16).

Seçimlerde kazanan adaylara mazbatalarının verildiği tarihten itibaren 15 gün içinde ekonomik gücün kötüye kullanılması, yolsuzluk ya da sahteciliğe ilişkin kanıtlarla adayın görevine başlamasına Seçim Mahkemelerine itirazda bulunulabilir. Buna ilişkin kovuşturma gizli yapılır. Davacının sorumsuzca veya açıkça kötü niyetle hareket ettiğinin tespiti halinde davacı, ilgili yasa hükümleri uyarınca sorumlu olacaktır (m.14).

Eyaletlerin en az üçte birinde %2'den fazla ve toplamda da %3'ten fazla oy alan partiler ile eyaletlerin en az üçte birine dağılmış olmak kaydıyla 15'ten fazla sandalye kazanan partiler kamu yardımı ile radyo ve televizyon kurumlarına ücretsiz erişim hakkına sahiptir. Milletvekilleri parti değiştirebilir ancak bu durum partilere verilecek olan mali yardımı ve radyo televizyon imkânının dağıtımını etkileyemez. Siyasi partileri mali yönden Seçim Mahkemeleri denetler (m.17).

Seçim Mahkemelerinin organları Yüksek Seçim Mahkemesi, bölgesel seçim istinaf mahkemeleri, seçim yargıçları ve seçim kurullarıdır (m.118). Yüksek Seçim Mahkemesi 7 üyeden oluşur. Üyelerden 3'ü Federal Yüksek Mahkeme üyeleri arasından, 2'si Yüksek Adalet Mahkemesi üyeleri

[6] Diğer bir deyişle seçimlere bir yıldan az bir zaman kalmışsa seçim kanunundaki değişiklikler ilk seçimlerde uygulanamaz.

arasından gizli oyla seçilir. 2 üye ise Federal Yüksek Mahkeme tarafından aday gösterilen iyi bir hukuk öğrenimine, yüksek ahlaka ve itibara sahip 6 avukat arasından Başkan tarafından atanır (m.119).[7] Yüksek Seçim Mahkemesi kararları, Anayasaya aykırı olmadıkça veya *habeas corpus*'u veya Yüksek Mahkeme emirlerini ihlal etmedikçe kesindir (m.121).[8]

Bulgaristan

Bulgaristan Anayasası tüm seçimlerin genel, eşit ve gizli oy prensipleri çerçevesinde doğrudan[9] yapılacağını belirtmektedir (m.10).

Çek Cumhuriyeti

Çek Cumhuriyeti Anayasası, seçimlerin evrensel, eşit ve gizli oy ile doğrudan seçim prensiplerine göre yapılacağını hükme bağlamıştır (m.18). Seçimlerin organizasyonu ve yargısal denetiminin kapsamı kanunla belirlenir (m.20). Seçim kanunları hem Temsilciler Meclisinde hem de Senatoda ayrı ayrı oylanıp kabul edilmelidir (m.40).

Danimarka

Danimarka Parlamentosu üyeleri genel seçimlerle, doğrudan ve gizli oyla seçilir. Seçme ve seçilme hakkının kullanılmasıyla ilgili kurallar, farklı görüşlerin temsil edilmesini sağlamak için seçim yöntemi ve tek aday çıkaran seçim çevrelerinde nispi oy dağılımı uygulamasının olup olmayacağının tespit edilmesi, seçim bölgelerinde üye dağılımı belirlenirken nüfus sayısı, seçmen sayısı ve nüfus yoğunluğunun göz önünde bulundurulması gerektiği ve Grönland'ın Parlamentoda temsili ile ilgili özel kurallar, yedek milletvekilliği uygulaması ve ara seçimler, seçim kanunuyla belirlenir (m.31).

Parlamento, üyelerinin seçiminin geçerliliğini kendisi belirlemekte ve seçilme yeterliğinin kaybedilip edilmediğine de kendisi karar vermektedir (m.33).

---

[7] Anayasa ayrıca Yüksek Seçim Mahkemesi Başkanının nasıl seçileceğini, bölgesel seçim istinaf mahkemeleri ve seçim kurulları üyelerinin nasıl seçileceğini, görev sürelerini ve çeşitli hususları belirlemiştir (m.120).

[8] Anayasa bölgesel seçim istinaf mahkemeleri kararlarının hangi durumlarda temyiz edilebileceğini de belirlemiştir (m.121).

[9] Doğrudan seçim, seçimin tek aşamalı olması demektir, bir diğer deyişle ikinci seçmenlerce ya da seçiciler kurulunca ikinci bir seçim yapılmaması demektir. Doğrudan seçim, tek turlu seçimle karıştırılmamalıdır.

Estonya

Anayasada seçimlerin serbest bir şekilde gerçekleştirileceği, nispi temsil usulü ile her yerde aynı şekilde ve gizli oy prensibine göre yapılacağı, genel ve doğrudan olduğu ve seçimlere ilişkin ayrıntıların seçim kanununca belirleneceği belirtilmiştir (m.60). Seçim kanunu Parlamento üyelerinin salt çoğunluğunun oyu olmadan değiştirilemez (m.104). Savaş halinde ve olağanüstü hal ilanı sırasında seçimler yapılmaz; bu hallerin kalkmasından 3 ay sonra seçimler yapılır (m.131).

Finlandiya

Genel seçimler nispi temsil sistemine göre, doğrudan ve gizli oy prensibine göre yapılır. Herkesin oyu eşittir. Genel seçimler için ülke; en az 12 en fazla 18 seçim bölgesine, bölgelerde birbirine yakın sayıda seçmen olacak şekilde bölünür. Aland Adaları kendi başına ayrı bir seçim bölgesidir (m.25).

Fransa

Seçimler Anayasada öngörülen koşullar dâhilinde tek dereceli veya iki dereceli olabilir fakat daima genel, eşit ve gizli oy ilkesine göre yapılır (m.3).

Parlamento seçimlerinde uygulanacak olan sistem kanunla belirlenir (m.34). Anayasa Konseyi, Parlamento seçimlerinin usulüne uygun olarak yapılmasına nezaret eder, buna ilişkin şikâyetleri inceler ve oylama sonuçlarını ilan eder (m.59).

Güney Afrika

Vatandaşlar Anayasanın hükümleri doğrultusunda oluşturulan tüm yasama organları için gizli oy ilkesine uygun şekilde, özgür, adil ve düzenli yapılacak seçimlerde seçme ve seçilme haklarına sahiptir (m.19).

Tüm seçimlerin yönetimi ve denetimi Seçim Komisyonu tarafından ulusal kanunlara uygun şekilde gerçekleştirilir. Seçimlerin özgür ve adil olması ile sonuçların açıklanması Seçim Komisyonunun görevidir. Seçim Komisyonunun diğer yetki ve sorumlulukları kanunla düzenlenir (m.190). Seçim Komisyonu en az üç üyeden oluşur, üyelerinin sayısı ve görev süresi ulusal kanunla belirlenir (m.191); üyeler Cumhurbaşkanı tarafından atanır (m.193).

Güney Kore

Seçimler genel, eşit, doğrudan ve gizli oy ilkelerine uygun olarak yapılır (m.41).

Seçimlerin adil yönetimi için seçim komisyonları kurulur. Seçim komisyonları siyasi partilerin idari işleri ile de ilgilenir. Ulusal Seçim Komisyonunun 3 üyesini Başkan, 3 üyesini Ulusal Meclis, 3 üyesini ise Anayasa Mahkemesi Başkanı atar. Ulusal Seçim Komisyonu, başkanını kendi üyeleri arasından seçer. Komisyon üyelerinin görev süresi 6 yıldır. Üyeler siyasi partilere ve siyasi faaliyetlere katılamaz. Komisyon üyeleri suçlandırılarak görevden alınmaları (*impeachment*) veya çeşitli cezaları gerektiren suçlar işlemeleri dışında görevden alınamaz (m.114).

Ulusal Seçim Komisyonu üyeleri, görevlerini icra ederken Anayasayı veya kanunları ihlal etmeleri halinde üye tam sayısının üçte iki oyuyla parlamento tarafından suçlandırılarak görevden alınabilir (m.65).

Ulusal Seçim Komisyonu yönetmelik çıkarma yetkisine sahiptir. Tüm seviyelerdeki seçim komisyonlarının yapısı, görevleri ve bunlara ilişkin diğer hususlar kanunla belirlenir (m.114).

Tüm seviyelerdeki seçim komisyonları seçim işlerinin yürütülmesi amacıyla tüm idari kuruluşlara talimat verebilir, idare bu talimatlara uymak zorundadır (m.115).

Seçim kampanyaları her seviyedeki seçim komisyonlarının idaresinde, sınırları kanunla belirlenecek şekilde yürütülür. Kanunda aksi belirtilmediği sürece seçim harcamaları siyasi partilere ya da adaylara yüklenemez (m.116).

Hollanda

Seçimler gizli oyla yapılır (m.53). Seçimlere ilişkin tüm hususlar kanunla belirlenir (m.59). Meclisler, kendi üyelerinin seçilme yeterliğini kendileri araştırır ve seçimlerle ilgili ihtilafları kanunda belirtilen kurallara uygun olarak kendileri karara bağlar (m.58).

İrlanda

Başkanlık seçimleri gizli oy usulüyle, devredilebilir tek oyla ve nispi temsil sistemiyle yapılan oylama ile gerçekleştirilir (m.12). Temsilciler Meclisi ve Senato seçimlerinde oylama gizli yapılır ve hiç kimse birden fazla oy kullanamaz. Seçimler, devredilebilir tek oy ile nispi temsil sisteminde yapılır ve her genel seçimde oy verme işlemi -uygulanabildiği kadarıyla- ülke çapında aynı günde gerçekleştirilir (m.16,18).

İspanya

Seçimler; kanunla belirlenmiş koşullarda, genel, özgür, eşit, doğrudan, gizli oy esasıyla kanun hükümlerine ve nispi temsil sistemine göre yapılır. Her il ile Ceuta ve Melilla şehirleri[10] birer seçim bölgesi oluşturur (m.68). Seçim kanunları kanun hükmünde kararnamelerle değiştirilemez (m.86). Parlamento üyelerinin seçim belgelerinin ve yetki belgelerinin geçerliliği, seçim kanununun belirlediği koşullarda, hâkim denetiminden geçmelidir (m.70).

İtalya

Oylar şahsi, eşit, özgür ve gizlidir. Parlamento seçimlerinde yurt dışındaki İtalyanlar da oy kullanabilir ve yurt dışı oyları tek bir seçim bölgesi sayılır (m.48). "Hızlandırılmış kanun yapma yöntemi"[11] seçim kanunu için uygulanamaz (m.72). Seçimlere ilişkin olarak yalnızca Ulusal Parlamentoda kanun çıkarılabilir (m.117).

Macaristan

Seçimler evrensel, eşit, gizli ve doğrudan oy ilkeleri çerçevesinde; seçmenlerin iradelerini özgürce ifade etmelerine olanak sağlayacak şekilde yapılır (m.2). Demokratik kamuoyunun oluşması için seçim kampanyası döneminde gerekli olan bilginin uygun şekilde sağlanması amacıyla, siyasi reklamlar ancak bir kanunda belirtilen fırsat eşitliğini garanti eden koşullar altında ve ücretsiz olarak yayınlanabilir (m.IX). Seçim kanunlarına ilişkin referandum yapılamaz (m.8).

Polonya

Seçimler genel, eşit, doğrudan bir şekilde ve gizli oyla yapılır (m.96, 97, 127, 169). Seçim kanunları ivedilikle görüşülemez (m.123).

Yüksek Mahkemenin seçimlerin geçerliliği üzerine karar verme yetkisi vardır. Her seçmen Yüksek Mahkemeye seçimlerle ilgili konularda şikâyet başvurusunda bulunabilir (m.101,129).

Olağanüstü hal, sıkıyönetim veya doğal afet durumu süresince seçimler yapılmaz ve seçim kanunlarında değişikliğe gidilemez (m.228).

[10] Ceuta ve Melilla şehirleri birer temsilciyle temsil edilir. Diğer iller ise nüfus başına düşecek temsilci sayısı aynı olacak ve minimum bir temsilci sayısı her durumda olacak şekilde kanunla belirlenir.

[11] İtalya'da hızlandırılmış kanun adı altında, kanun yapımını son derece hızlandıran içtüzük uygulama usulleri söz konusudur. Anayasanın bu maddesi söz konusu hükümlerin seçim kanununda değişiklik için uygulanamayacağını belirtmektedir.

Portekiz

113'üncü maddeye göre, seçimler doğrudan, gizli ve periyodik seçim ilkelerine göre yapılır ve egemenlik kullanan tüm yerel ve merkezî devlet organlarının yöneticilerinin belirlenmesi seçim yapılarak gerçekleştirilir. Seçmen kütüklerine kayıt zorunlu ve daimidir. Kayıt, seçmenlerin girişimiyle gerçekleştirilir ve yerel seçimler hariç tüm seçimlerde tek bir seçmen kütüğü bulunur. Seçmenler kanunla gösterildiği şekliyle seçim yönetimi kurumları ile iş birliği yapmakla mükelleftir. Seçim kampanyaları propaganda özgürlüğü, tüm adaylara eşit fırsat verilmesi ve eşit muamele, kamu kurum ve kuruluşlarının tüm adaylara tarafsız davranması ile seçim harcamalarının şeffaflığı ve denetimi ilkeleri doğrultusunda denetlenir ve yürütülür. Seçimle belirlenen herhangi bir makam ya da organı fesheden bir kanun, yeni seçimlerin 60 gün içinde ne zaman yapılacağını da belirtmelidir. Seçimlere ilişkin eylemlerin doğruluğuna ve geçerliliğine karar vermek mahkemelerin yetkisindedir.

Cumhurbaşkanının veto ederek geri gönderdiği seçim kanunları Parlamentoda ancak üçte iki çoğunlukla kabul edilebilir (m.136).

Seçimlerin yapılma zamanına seçim kanunu doğrultusunda Cumhurbaşkanı karar verir (m.133).

Cumhurbaşkanı evrensel, doğrudan ve gizli oyla seçilir ve Portekiz toprakları üzerinde oylar şahsi şekilde kullanılır (m.121).

Seçimlerde yarışanlar, seçim süreçlerinde kanunla gösterilen şekilde ulusal ve yerel düzeylerde radyo ve televizyon yayınlarına adaletli erişim hakkına sahiptir (m.40). Seçim sonuçları Resmî Gazetede yayımlanır (m.119).

Seçimlere ilişkin konularda referandum yapılamaz (m.115).

Siyasi partilerin seçimlere ilişkin itirazlarını kanunun öngördüğü şekliyle Anayasa Mahkemesi değerlendirir. Ayrıca seçim usul işlemlerinin geçerliliğini, ilgili kanunda belirtildiği şekliyle son temyiz merci olarak Anayasa Mahkemesi denetler (m.223).

Her vatandaşın kamusal makamlara eşit ve özgür şartlarda gelme hakkı vardır. Seçimle gelinen görevlere adaylık hakkının yönetilmesinde, kanun sadece, seçmenin seçme özgürlüğü ve bağımsızlığı ile söz konusu görevlerin yerine getirilmesinde tarafsızlığı güvence altına alma ihtiyacıyla bazı seçilmeye engel durumları belirleyebilmektedir (m.50).

Askerlerin görevlerinin niteliği gereği seçimlerde aday olmaları kanunla kısıtlanabilir (m.270).

Anayasa değişiklikleri, yerel yönetimlerin organlarının ve egemenlik hakkının kullanıldığı makamların seçimle belirlenmesi ilkesine uygun olmalıdır (m.288).

Romanya

Millî egemenlik Romanya halkı tarafından serbest, periyodik ve adil seçimlerle seçilmiş temsili yapılar aracılığıyla kullanılır (m.2). Seçimler evrensel, eşit, doğrudan ve serbesttir. Seçimler gizli oy ilkesine göre ve seçim kanununa uygun şekilde yapılır (m.62). Cumhurbaşkanlığı seçimleri Anayasa Mahkemesinin denetimine tabidir (m.82,146). Seçim sistemi ve Seçim Kurulunun yapı ve işleyişi ancak organik kanunlarla düzenlenebilir (m.73). Seçim hakkına ilişkin düzenlemeler hükûmet kararnameleri (KHK) ile yapılamaz (m.115).

Rusya

Halkın egemenliğini en üst düzeyde doğrudan ifade etmesi özgür seçimler ve referandumlar aracılığıyla olur (m.3). Seçimler evrensel, eşit, doğrudan ve gizli oy ilkelerine göre yapılır (m.81).

Yunanistan

Seçimler doğrudan, evrensel ve gizli oy prensiplerine göre kanunda belirtildiği şekliyle, tüm yurtta aynı anda yapılır. Bu kural yurt dışından oy kullanacak olanların posta ile ya da başka uygun bir yolla oy kullanmasına, tüm oyların aynı anda sayılması şartıyla mani değildir (m.51).

Siyasi partiler seçim ve yönetim giderlerinin karşılanması amacıyla devletten yardım alır. Anayasaya göre seçimlere ilişkin harcamaların şeffaf olması, bir kanunla garanti altına alınmalıdır. Söz konusu kanun, seçim harcamaları için harcanabilecek azami bir tutar belirlemeli ve bazı seçim öncesi harcamalara kısıtlamalar getirmelidir. Anayasaya göre seçimlere ilişkin harcamaların denetimi, içerisinde kıdemli hâkimlerin de bulunduğu bir yapı tarafından gerçekleştirilir (m.29).

Millî iradenin özgür ve tahrif edilmemiş bir şekilde ifade edilmesi, tüm devlet memurları tarafından güvence altına alınmalıdır; bunun sağlanmaması durumunda verilecek cezalar kanunla belirlenir (m.52).

Seçim kanunlarındaki değişiklikler, ancak parlamentonun üçte ikisinin oyu ile kabul edilmesi halinde bir sonraki seçim için uygulanabilir. Aksi halde söz konusu değişiklikler ilk seçimde uygulanamaz (m.54).

Siyasi partilerin seçim kampanyası mesajlarının radyo ve televizyonlarda zorunlu ve ücretsiz yayımlanmasına ilişkin hükümler kanunla belirlenir (m.15).

Parlamento seçimlerine ilişkin itirazlar Özel Yüksek Mahkemeye yapılır (m.58).

Parlamento Seçimlerine İlişkin Hükümler

ABD

Temsilciler Meclisi seçimleri iki yılda bir yapılır (m.1 b.2 f.1). Üyelikler eyaletlere nüfusları oranında dağıtılır. Her eyalet en azından bir temsilciyle temsil edilir ve eyaletlere kaç temsilci düşeceği her 10 yılda bir yapılan nüfus sayımı sonrasında yeniden belirlenir (m.1 b.2 f.3). Temsilciler Meclisi üyesi olabilmek için en az 7 yıldır vatandaş olmak, en az 25 yaşında olmak ve aday olunan eyalette ikamet etmek[12] gerekmektedir (m.1 b.2 f.2).

Senato seçimleri her iki yılda bir yapılır ve bu seçimlerde Senatonun üçte biri yenilenir (m.1 b.3 f.2). Senatoda her eyalet 2 senatör ile temsil edilir. Senatörlerin görev süresi 6 yıldır (m.1 b.3 f.1). Senatör olabilmek için en az 9 yıldır vatandaş olmak, en az 30 yaşında olmak ve aday olunan eyalette ikamet etmek gerekmektedir (m.1 b.3 f.3). Senatonun başkanı, ABD Başkan Yardımcısıdır ancak oylarda eşitlik olması durumu haricinde oylamalara katılamaz (m.1 b.3 f.4).

Sandalyelerde boşalma olması halinde boşluk söz konusu eyaletin yürütme organınca gerçekleştirilecek seçimlerle[13] (ara seçim) doldurulur (m.1 b.2 f.4).

Kongre seçimlerinin ne şekilde yapılacağını her eyalet kendi yasaları ile düzenler ancak Kongre dilediğinde Kongre seçimlerine ilişkin kanun çıkarma yetkisine sahiptir (m.1 b.4 f.1). 1913'te kabul edilen 17'nci Değişiklikle daha önce eyaletler tarafından atama usulü ile yapılan Senato seçimlerinin o eyaletin halkı tarafından yapılması kararlaştırılmıştır.

Kongrenin her iki kanadı da üyelerinin seçilme yeterliliği konusunda ve kendilerini oluşturan seçimlere ilişkin itirazlarda son karar mercidir (m.1 b.5 f.1).

Kongre tarafından görevden alınan kişilerin (*impeachment*)[14] seçimlerde aday olma da dâhil yeniden üst düzey bir makama gelme hakları ellerinden alınabilir (m.1 b.3 f.7).

---

[12] Aday olunan dar bölge seçim çevresi içerisinde ikamet etme zorunluluğu yoktur, aynı eyalette ikamet etmek yeterlidir.

[13] Bazı eyaletlerde eyalet yürütme organı (vali), Senatodaki boş sandalyeyi atama yoluyla dönem sonuna kadar doldurabilmektedir.

[14] Başkan ve Başkan Yardımcısının, bakanlar dâhil üst düzey federal görevlilerin ve yargıçların Kongre tarafından görevden alınmaları, Temsilciler Meclisinin salt çoğunlukla bu yönde karar alması ve sonrasında Senato tarafından gerçekleştirilecek yargılamanın ardından oy kullanan senatörlerin üçte ikisinin oyuyla mümkündür.

Almanya

Alman Parlamentosu, Federal Meclis ve Federal Konseyden oluşmaktadır. Federal Meclis için yapılacak seçimler seçim döneminin başlangıcından en erken 46 ay içinde, en geç de 48 ay sonra yapılır. Meclisin herhangi bir nedenle feshi halinde ise 60 gün içinde yeni seçimler yapılır (m.39). Federal Konsey, eyaletlerin hükûmet üyelerinden[15] (eyalet başbakanı ve bakanlar) oluşur (m.51).

18 yaşına gelen herkesin seçilme hakkı vardır ve seçimlere ilişkin ayrıntılar kanunla belirlenir (m.38).

Federal Meclis seçimlerinde aday olan herkesin, seçim hazırlığı için izin alma hakkı vardır ve kimse aday olduğu için işinden atılamaz. (m.48).

Anayasa, savunma hali (Federal Almanya topraklarının saldırı altında olması ya da böyle bir saldırının pek yakın olduğu durumlarda) ortaya çıktığında seçimlerin ertelenmesine olanak sağlamıştır (m.115h).

Avusturya

Avusturya Parlamentosu Millî Meclis ve Federal Meclisten oluşur.

Millî Meclis seçimleri 5 yılda bir yapılır (m.27). 18 yaşını doldurmuş ve Millî Meclis seçimlerinde oy kullanma hakkına sahip herkes seçimlerde aday olabilir. Seçim bölgelerinin sınırlarının idari sınırlarla aynı olma zorunluluğu yoktur. Seçim bölgeleri bir seviye daha alt bölgelere bölünebilir. Seçim bölgeleri ve alt bölgeleri başına düşen sandalye sayısı son nüfus sayımında belirlenen vatandaş sayısıyla orantılı şekilde belirlenir. Ayrıntılar partiler arasında denge olacak şekilde seçim kanunuyla düzenlenir.[16] Seçimler pazar günü ya da resmî tatil günlerinde yapılır. Gerekmesi halinde seçim kurulu süreyi uzatabilir ya da seçimleri erteleyebilir.

[15] Eyaletler Federal Konseye nüfuslarına göre üye gönderirler. Nüfusu 2 milyondan az olan eyaletler 3 üye, 2-6 milyon olanlar 4 üye, 6-7 milyon olanlar 5 üye ve 7 milyondan fazla olanlar 6 üye ile temsil edilirler.

[16] Avusturya seçim sisteminde yerel seçim çevresi, eyalet seçim çevresi ve ulusal düzey olmak üzere üç farklı düzeyde ayrı yöntemlerle sandalyeler belirlenmektedir. Yerel seçim çevresinde bir liste o seçim çevresindeki geçerli oyların o seçim çevresine ayrılan milletvekili sayısına bölünmesiyle ortaya çıkan sayının kaç katından fazla oy almışsa o kadar milletvekili çıkarmaktadır. Eyaletler düzeyinde sandalyeler dağıtılırken "Hare metodu" kullanılmakta ancak yalnızca ülke çapındaki oyların en az %4'ünü alan veya herhangi bir yerel seçim çevresinde en az bir milletvekili çıkarmaya hak kazanan parti listeleri hesaplamaya dâhil edilmektedir. Federal (ulusal) düzeyde ise kalan üyelikler barajsız şekilde "d'Hondt yöntemi"ne göre dağıtılmaktadır. Sandalye dağılımı yapılırken alt düzeyde kazanılan sandalyeler üst düzeye düşen sandalye sayısından çıkarılarak hesaplama yapılmaktadır. Candan K., Solak M., Bilgin M., Dünyada Seçim Barajları, TBMM Araştırma Merkezi Raporu, 29 Nisan 2021, s.11.

Parlamento seçimlerinde adaylık ancak kanunla ve mahkeme kararıyla engellenebilir. Geçerli sebeplerle seçim günü oyunu kullanamayanlar mektupla oy kullanabilir. Seçim usullerine ilişkin ayrıntılar federal kanunla belirlenir (m.26).

Federal Konsey üyeleri eyaletler tarafından nüfusları oranında atanır (m.34).

Belçika

Temsilciler Meclisi 150 üyeden oluşur (m.63). Seçimler 5 yılda bir yapılır (m.65). Temsilciler Meclisi seçimleri, yerel seçimler ve Avrupa Parlamentosu seçimleri aynı gün yapılır. Bu sebeple Temsilciler Meclisi için erken seçim yapılması halinde yeni Meclisin görev süresi bir sonraki Avrupa Parlamentosu seçimlerine kadardır (m.195).

Anayasa; bir kişinin seçimlerde aday olabilmesi için Belçikalı olması, medeni ve siyasal haklardan yasaklı olmaması, 18 yaşına girmiş ve Belçika'da ikamet ediyor olması gerektiğini düzenlemiş ve seçimlere katılabilmek için başka bir şart aranmayacağını açıkça belirtmiştir (m.64).

Temsilciler Meclisi için her bir seçim çevresindeki sandalye sayısı, seçim çevresinde yaşayan kişilerin, Krallık nüfusunun 150'ye bölünmesiyle elde edilen federal katsayıya bölümü ile bulunan sayıya eşittir. Geriye kalan sandalye sayısı, henüz temsil edilmeyen nüfusu en yüksek seçim bölgeleri arasında pay edilir. Kral, Temsilciler Meclisi üyelerinin seçim çevreleri arasındaki dağılımına nispi temsiliyet esasına göre karar verir. Her bir seçim çevresinde ikamet eden vatandaşların sayısı 10 yılda bir gerçekleştirilen nüfus sayımıyla ya da kanunda belirtilen başka yollarla belirlenir. Sonuçlar Kral tarafından altı ay içinde ilan edilir. Kral bu ilanın ardından üç ay içinde her bir seçim çevresine atanacak sandalye sayısını belirler. Yeni sandalye dağılımı bir sonraki genel seçimlerden itibaren uygulanmaya başlanır. Seçim çevreleri kanunla belirlenir. Seçmen olma şartları ve seçimlerin yürütülmesi de bu kanunla belirlenir. Ancak eski Brabant Bölgesindeki Fransızca ve Felemenkçe konuşanların meşru çıkarlarının korunmasına ilişkin özel kurallar vardır. Bu özel kurallar ancak nitelikli çoğunlukla[17] değiştirilebilir (m.63).

Senato için seçim yapılmamaktadır. Senato topluluk ve bölge parlamentoları tarafından atanan üyelerden oluşmakta olup üyelerin ne şekilde atanacağı Anayasada ayrıntılı şekilde tarif edilmiştir (m.67,68). Senato içerisinde kadın ya da erkek oranı üçte ikiden fazla olamaz (m.67).

[17] Her gruptan üyelerin yarıdan fazlasının katıldığı bir oturumda iki dilsel bölge grubunun kullandığı oyların üçte ikisinin lehte olması gerekmektedir.

Brezilya

Ulusal Kongre, Temsilciler Meclisi ve Federal Senatodan oluşur. 14'üncü maddeye göre Temsilciler Meclisi seçimlerinde aday olabilmek için gerekli koşullar vatandaşlık, okuryazarlık, kısıtlı olmama, seçmen kütüğünde kayıtlı olma, oy kullanma yeterliğine sahip olma, seçim çevresinde ikamet etme, bir siyasi partiye üye olma ve 21 yaşını doldurmuş olmaktır. Askerler belirli şartlar altında aday olabilir.[18] Aday olmanın diğer şartları kanunla belirlenir, bu kanunlarda gözetilecek hususlar yönetimde erdemli olma, makamın gerektirdiği ahlak seviyesi, adayın geçmiş yaşamı, seçimlerin normalliği ve meşruluğunun sağlanması için ekonomik gücün ya da kamusal bir makamın kötüye kullanılmasının engellenmesidir.

Temsilciler Meclisi seçimleri nispi temsil usullerine göre yapılır, hiçbir eyalet 8'den az ya da 70'ten fazla temsilciyle temsil edilemez; bölgeler 4'er temsilciyle temsil edilir (m.45).

Federal Senato, tüm eyaletlerden ve federal seçim bölgesinden 8 yıllığına seçilen 3'er senatörden oluşur ve seçimleri 4 yılda bir[19] çoğunluk sistemiyle yapılır. Her senatör için aynı anda iki yedek senatör de seçilir (m.46). Senatör olabilmek için yaş sınırı 35'tir (m.14).

Parlamento üyeleri aynı anda seçimle gelinen birden çok görevi yürütemez (m.54).

Parlamentoda bir sandalyenin boşalması halinde, yedek milletvekili ya da senatör görevi devralır ancak genel seçimlere 15 aydan daha uzun bir süre varken sandalye boşalmışsa ve yedek üye de yoksa ara seçim yapılır.

Bulgaristan

Bulgaristan Anayasası; 240 üyeli Ulusal Meclis (m.63) seçimlerinin dört yılda bir yapılacağını, savaş sebebiyle seçimlerin ertelenebileceğini (m.64) ve seçimlere ilişkin itirazların Anayasa Mahkemesine -ilgili kanunla düzenlenecek şekilde- yapılabileceğini öngörmüştür (m.66). Anayasa, seçilme şartlarını da yaş sınırının 21 olması ve çifte vatandaş olanların aday olamaması dışında oy kullanma koşulları ile aynı şekilde düzenlemiştir. Çifte vatandaşlığı olanlar son 18 aydır Bulgaristan'da ikamet ediyorlarsa aday olabilir. Adaylar, kamu görevlisi olmaları halinde seçim sürecinde görev yapamazlar (m.65).

Parlamentonun seçim takvimini Cumhurbaşkanı belirler (m.98).

---

[18] 10 yıldan daha az hizmeti bulunan askerler aday olabilir ve adaylık süresince izinli sayılırlar. 10 yıldan daha fazla hizmeti olanlar ise aday olmak için üstlerinden alacakları izinle ordudaki görevlerini bırakmalıdır, seçilmeleri halinde emekliye ayrılmış sayılırlar.

[19] Dört yılda bir Senatonun dönüşümlü olarak üçte biri ya da üçte ikisi değişir.

Çek Cumhuriyeti

Anayasada Temsilciler Meclisi seçimlerinin dört yılda bir, Senato seçimlerinin ise her iki yılda bir Senatonun üçte biri değişecek şekilde yapılacağı belirtilmektedir (m.16).

Temsilciler Meclisi seçimleri nispi temsil sistemi, Senato seçimleri ise çoğunluk sistemi uygulanarak yapılır (m.18).

Anayasada, oy kullanabilen ve 21 yaşını aşmış herkesin Temsilciler Meclisine, 40 yaşını aşmış olanların da Senatoya seçilme yeterliliğinin olduğu; seçimlerin hangi tarihte yapılması gerektiği[20] ve seçimlere ilişkin diğer detayların kanunla belirleneceği hükme bağlanmıştır (m.17, 18, 19, 20).

Danimarka

Parlamento üyelerinin azami sayısı 179'dur; söz konusu üyelerin ikisi Grönland,[21] ikisi de Faroe Adaları'ndan[22] seçilir (m.28). İşlediği bir suçtan ötürü milletin nazarında Parlamentoya üye olmaya layık bulunmayan bir kişi olmamak kaydıyla, oy kullanma hakkı olan herkes Parlamentoya seçilebilir. Devlet memurlarının Parlamentoya seçilmeleri için hükûmetten izin almalarına gerek yoktur (m.30).

Parlamento üyeleri dört yıl süreyle seçilirler ancak Kral her zaman yeni seçim ilan edebilir. Başbakan, Parlamentonun görev süresi dolmadan önce yeni seçimlerin yapılmasını sağlamakla görevlidir. Yeni seçim yapılmadan önce hiçbir şekilde vekillerin üyeliği sona ermez. Faroe Adaları ve Grönland temsilcilerinin görev sürelerinin başlangıcı ve sona ermesine ilişkin özel hükümler kanunla belirlenebilir (m.32).

Anayasanın değiştirilebilmesi için yeni bir genel seçimin yapılması zorunludur (m.88).

Estonya

Estonya Anayasasına göre 21 yaşından büyük tüm seçmenlerin 101 üyeli Estonya Parlamentosu için yapılacak seçimlerde seçilme yeterliliği vardır. Ancak millî savunma ve yargı görevlerinde çalışan memurların gö-

[20] Seçimler yasama dönemi bitiminden 30 gün önce, Meclisin feshi halinde ise 60 gün içinde yapılır.

[21] Grönland, Kanada'nın kuzeyinde bulunan dünyanın en büyük adasıdır. Grönland Danimarka'ya bağlı özerk bir bölge konumundadır.

[22] İngiltere'nin kuzeyinde yer alan Faroe Adaları, Danimarka'ya bağlı özerk bir bölge konumundadır.

revlerini yaparken seçimle gelinebilecek makamlarda görev yapamayacakları ilgili maddelerde belirtilmiştir (m.60).

Parlamento seçimleri her dört yılda bir mart ayının ilk pazar günü yapılır (m.60). Ayrıca belirlenen tarih dışında yapılması gereken olağanüstü seçimlerin[23] de hangi şartlarda yapılacağı Anayasada ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre hükûmetin kurulamaması, kurulan hükûmetin güvenoyu alamaması, referanduma götürülen bir kanun değişikliğinin kabul edilmemesi ve bütçenin mali yıl başından itibaren iki ay içinde kabul edilememesi durumlarında Cumhurbaşkanı, Parlamento seçimlerinin yenilenmesi kararını vermektedir (m.89, 97, 105, 109). Anayasa, Meclis Başkanının, Cumhurbaşkanına vekâlet ettiği durumlarda olağanüstü seçim kararını ancak Anayasa Mahkemesine danışarak verebileceğini belirtmektedir (m.83). Anayasa ayrıca, olağanüstü hallerde ve savaş durumunda -Cumhurbaşkanı seçimleri ve yerel seçimler de dâhil olmak üzere- seçimlerin yapılmayacağını düzenlemiştir (m.131).

Finlandiya

Finlandiya Anayasasına göre tek meclisten oluşan Finlandiya Parlamentosu için seçimler dört yılda bir yapılır (m.24). Parlamento seçimlerinde aday gösterebilme hakkı, kayıtlı siyasi partilere ve detayları kanunla belirlenecek şekilde -belli sayıya ulaşan- vatandaşlara verilmiştir (m.25). Oy kullanma hakkı olan ve kanuni vesayet altında bulunmayan herkes aday olabilir (m.27).

Anayasaya göre Cumhurbaşkanı, Başbakandan gelen öneri üzerine, Parlamentoda siyasi parti gruplarının görüşlerini aldıktan sonra olağanüstü seçimlerin (erken seçimlerin) yapılması kararını alabilmektedir (m.26). Anayasaya göre oy kullanabilen ve kısıtlı olmayan herkes milletvekili olabilmektedir. Bu kurala istisna teşkil eden Ombudsmanlık, Anayasa Mahkemesi ve Sayıştay üyeliği gibi bazı devlet görevleri de Anayasada sayılmıştır (m.27).

Fransa

Anayasaya göre Fransız Parlamentosu Ulusal Meclis ve Senatodan oluşmaktadır. Azami 577 üyeden oluşan Ulusal Meclisin üyeleri tek dereceli seçimle seçilmekte iken azami 348 üyeden oluşan Senatonun üyeleri iki dereceli seçimle belirlenmektedir. Fransa dışında yerleşmiş Fransız

[23] Olağanüstü seçim kavramı, İngilizcesi "extra-ordinary elections" olarak geçen kavrama en uygun olacağı düşünülen çeviridir. Olağanüstü seçimlerden kasıt Cumhurbaşkanının Meclisi feshettiği hallerde yapılacak seçimlerdir.

vatandaşlarının da Ulusal Meclis ve Senatoda temsil edilecekleri Anayasada düzenlenmiştir. (m.24).

Ulusal Meclis ve Senatonun görev süresi, toplam üye sayısı ve bunlara aday olmak için gerekli şartlar ile boşalan sandalyelerin bir sonraki genel ya da ara seçimlere kadar nasıl doldurulacağı bir organik kanunla belirlenir (m.25).

Fransa Anayasası, Ulusal Meclis seçimlerine ilişkin seçim çevrelerinin tanımlanması ya da Ulusal Meclis veya Senatodaki sandalye dağılımının değiştirilmesi konularında verilecek olan tasarı ve teklifler hakkında kamuoyuna görüşünü açıklamakla görevli olan bağımsız bir komisyonun kurulmasının gerekli olduğunu belirtmektedir (m.25).

Anayasaya göre Cumhurbaşkanının, Başbakan ve Meclis Başkanlarının görüşünü aldıktan sonra Ulusal Meclisi feshedebilme yetkisi vardır. Böylesi bir durumda en az 20, en çok 40 gün sonra genel seçimler yapılır (m.12).

Avrupa Birliği Antlaşmasında öngörülen özel şartlar çerçevesinde, Fransa'da oturan AB vatandaşları senatör olamaz ve Senato seçimlerinde oy kullanamaz (m.88-3).

Güney Afrika

Parlamento, Ulusal Meclis ve Eyaletler Ulusal Konseyinden oluşur. Ulusal Meclis üyeleri ulusal kanunla belirlenen nispi temsil seçim sistemi ile seçilir (m.46.) Görev süresi beş yıldır (m.49). 49'uncu ve 50'nci maddelerde normal zamanda veya Meclisin feshi halinde seçimlerin ne zaman yapılacağı, Meclisin hangi durumda feshedileceği ile belirlenen zaman içinde sonuçların açıklanamaması halinde seçimlerin yenileceğine ilişkin hükümler bulunmaktadır.

Eyaletler Ulusal Konseyi her eyaletten gelen 10'ar üyeli delegasyonlardan oluşur. Üyeler eyaletler tarafından atanır (m.60).

Güney Kore

Tüm vatandaşların kamusal makamlara seçilme hakkı vardır. Bunun koşulları kanunla belirlenir (m.25). Ulusal Meclis seçimleri genel, eşit, doğrudan ve gizli oy ilkelerine uygun olarak yapılır. Seçim çevreleri, nispi temsile ilişkin hususlar ve seçimlere ilişkin diğer konular kanunla belirlenir (m.41).

Hollanda

Parlamento seçimleri nispi temsil esasına dayalı olarak yapılır; sistemin sınırları kanunla belirlenir (m.53). Parlamento üyesi olabilmek için seçmen olma şartlarını sağlamak yeterlidir (m.56).

150 üyeli Temsilciler Meclisi için genel seçimler aksi kanunla belirtilmediği takdirde dört yılda bir yapılır. Senato 75 üyeden oluşmakta olup üyeleri, eyalet meclislerinin milletvekilleri tarafından 4 yıllığına seçilir. Ayrıca Karayipler'deki Hollanda topraklarında Senato üyeliğini belirleme amacıyla kurulan seçiciler kurulunu belirlemek için seçimler yapılır (m.51,52,55).

Meclisler, Kraliyet kararnamesiyle feshedilebilir. Böylesi bir durumda üç ay içinde seçimler yapılarak yeni meclisin toplanması gerekir (m.64).

İrlanda

Cinsiyet ayrımı yapılmaksızın, 21 yaşına gelmiş ve Anayasa veya kanun hükümlerince ehliyetsiz veya yetersiz sayılmayan her vatandaş Temsilciler Meclisi üyeliğine seçilebilmektedir.[24] Temsilciler Meclisi kanunla belirlenen seçim çevrelerini temsil eden üyelerden oluşur. Temsilciler Meclisinin toplam üye sayısı kanunla belirlenir, ancak Temsilciler Meclisi üyelerinin toplam sayısı, nüfusun her 30.000'i için birden daha az veya her 20.000'i için birden daha fazla üye olacak şekilde tespit edilemez. Seçim çevresinin nüfusu ile o seçim çevresinden seçilecek üye sayısının oranı mümkün olduğunca ülke çapında eşit olur ancak seçim çevresi başına düşen üye sayısı üçten az olamaz. Parlamento, her on iki yılda en az bir kez nüfus dağılımındaki değişiklikleri de göz önüne alınarak seçim çevrelerini gözden geçirir, ancak seçim çevrelerine ilişkin yapılan herhangi bir değişiklik bir sonraki yasama dönemi için uygulanır. Üyeler nispi temsil ile devredilebilir tek oy sistemi kullanılarak seçilir. Temsilciler Meclisinin feshi halinde 30 gün içinde seçimler yapılır. Seçimlerin ardından en geç 30 gün içinde yeni Temsilciler Meclisi toplanır. Temsilciler Meclisinin görev süresi 7 yılı aşamaz. Kanunla daha kısa bir görev süresi belirlenebilir (m.16).

Senatonun 60 üyesi vardır. Temsilciler Meclisine seçilme yeterliğine sahip herkes Senatoya atanabilir ya da seçilebilir. 11 üye kendi rızaları alındıktan sonra Başbakan tarafından, Temsilciler Meclisinin yasama döneminin başında atanır. Diğer üyeler nispi temsil ile devredilebilir tek oy sistemi kullanılarak ve gizli şekilde mektupla oy kullanılması suretiyle seçilir. Senato seçimleri, Temsilciler Meclisinin yasama döneminin biti-

[24] Hâkimler Parlamento üyeliğine seçilemez (m.35).

minden itibaren 90 gün içinde yapılır. Senato için 3'er üye Ulusal İrlanda Üniversitesi ve Dublin Üniversitesi tarafından seçilir. Bu üniversitelerce veya başka yüksek eğitim kurumlarınca seçilecek üyelerin seçilme şartları kanunla belirlenir. Bu şekilde seçilecek üyeler kanunla farklı şekillerde gruplandırılabilir ya da tek bir kurumca da seçilebilir. Anayasanın bu maddesi burada sayılan üniversitelerin kanunla kapatılmasına engel değildir. Senatonun diğer 43 üyesi beş farklı alanda uzmanlığı ve deneyimi olan kişiler arasından, her bir alandan en az beş en çok 11 üye olacak şekilde kanun hükümlerine[25] göre seçilir. Bu alanlar şunlardır:

1. Ulusal dil ve kültür, edebiyat, sanat, eğitim ve kanunun bu liste için tanımladığı mesleki alanlar,
2. Tarım ve balıkçılık,
3. İşçiler (örgütlü veya örgütsüz),
4. Sanayi ve ticaret (bankacılık, finans, muhasebe, mühendislik ve mimarlık dâhil),
5. Kamu yönetimi ve sosyal hizmetler (gönüllü sosyal faaliyetler dâhil) (m.18).

İspanya

İspanya Parlamentosu, Temsilciler Meclisi ve Senatodan oluşmaktadır. En az 300 en fazla 400 üyeden oluşan Temsilciler Meclisine seçilecek üye sayısı her seçim çevresine asgari bir temsilci verildikten sonra nüfusa oranlanarak belirlenir. Temsilciler Meclisi seçimleri 4 yılda bir yapılır (m.68).

Senato bölgesel temsil meclisidir. Her ilden dört senatör seçilir. Senato seçimleri dört yılda bir yapılır (m.69). Anayasa ayrıca, adalardan ve özerk bölgelerden Senatoya ne kadar senatör seçileceğini ayrıntılı şekilde düzenlemiştir.[26]

[25] Bu kanuna belirli meslek örgütleri, dernek veya kurulun belirli sayıda temsilci seçebileceğine ilişkin hüküm konulabilir (m.19).

[26] Anayasa, Senato seçimleri için tüm adaları tek bir seçim bölgesi olarak belirlemiştir. Buna göre Ada illerde, «Cabildo» veya Ada Konseyi olan her ada veya adalar grubu, Senato seçimi için bir seçim çevresi oluşturur. Büyük adalar -GranCanaria, Mallorca ve Tenerife- için üçer senatör ve aşağıdaki her ada veya adalar grubu için birer senatör seçilir: Ibiza-Formentera, Menorca, Fuerteventura, Gomera, Hierro, Lanzarote ve La Palma. Ceuta ve Melilla şehirlerinin her biri iki senatör seçer. Özerk topluluklar, ayrıca, ilgili topraklarda yaşayan her bir milyon kişi için bir senatör ve artı bir senatör adayı gösterirler. Aday gösterme Yasama Meclisinin görevidir, yokluğunda ise her durumda yeterli nispi temsili güvence altına alan statülerin hükümlerine göre, özerk topluluğun en yüksek organına düşer (m.69).

Seçilmeye engel sebepler ve milletvekili olamayacak kişiler seçim kanunu ile belirlenmektedir (m.70). Anayasa ayrıca bazı devlet görevlilerini milletvekili olamayacak kişiler arasında özellikle saymıştır.[27]

Anayasaya göre Kralın Anayasada belirtilen hallerde (m.99, 101, 115) Parlamentoyu feshetme yetkisi vardır, ancak bu durumda Anayasada belirlenmiş bir süre içinde seçimlerin yapılması gerekmektedir (m.62). Seçimler yasama döneminin bitiminin ardından 30 ila 69 gün içinde yapılır ve seçimlerden sonra 25 gün içinde yeni Parlamento toplanır (m.68).

İtalya

İtalya Parlamentosu, Temsilciler Meclisi ve Senatodan oluşmaktadır. Her iki meclisin de görev süresi beş yıldır (m.60). Devlet kadın ve erkeklerin seçimlerde eşit fırsatlara sahip olması için gerekli önlemleri alır (m.51).

Temsilciler Meclisi üyeleri genel oy ve tek dereceli seçimle belirlenmektdir. Seçim günü 25 yaşını doldurmuş olan tüm seçmenler milletvekili seçilebilir. Temsilciler Meclisi üye sayısı, 8'i yurt dışı seçim bölgesinden olmak üzere 400'dür. Seçim çevresi başına düşen milletvekili sayısı en son nüfus sayımına göre ülke nüfusunun 392'ye bölümünden elde edilen sayı başına bir milletvekili olacak şekilde hesaplanır. Küsuratlar en büyük kalan yöntemine göre (büyükten küçüğe sıralanarak) dağıtılır (m.56).

Cumhuriyet Senatosu, yurt dışı seçim çevresine ayrılan sandalyeler haricinde, bölge esasına göre seçilir. 40 yaşını doldurmuş olan seçmenler Senatoya üye seçilebilir. Seçilecek senatör sayısı 4'ü yurt dışı seçim çevresinden olmak üzere 200'dür. Hiçbir bölgeden seçilecek senatör sayısı 3'ten az olamaz[28] (m.57, 58). Savaş hali dışında Parlamentonun görev süresi uzatılamaz (m.60).

Macaristan

Oy kullanma hakkı olan herkesin tüm seçimlerde aday olma hakkı vardır (m.XXIII). Ulusal azınlıkların Parlamento çalışmalarına nasıl katılacakları kanunla belirlenir (m.2). Parlamento seçimleri 4 yılda bir nisan ya da mayıs aylarında yapılır (m.2). Parlamento kendini feshedebilir veya Cumhurbaşkanı, hükûmetin düşmesi ya da bütçenin kabul edilmemesi durumlarında

[27] Bu kişiler; Anayasa Mahkemesi üyeleri; Hükûmet üyeleri hariç, Devletin yüksek idari makamlarını elinde bulunduranlar; Ombudsman; sulh hâkimleri, hâkimler ve görevdeki savcılar; profesyonel askerler ve güvenlik ve kolluk güçleri mensupları ve muvazzaf subaylar ve Seçim Kurullarının üyeleridir (m.70).

[28] Anayasa Moise bölgesi için 2 ve Valle d'Aosta bölgesi için 1 senatör seçileceğini ayrıca belirtmiştir.

Parlamentoyu feshedebilir. Bu durumlarda 90 gün içinde yeni seçimler yapılır (m.3). Ulusal bir kriz ya da olağanüstü hal durumunda Parlamento feshedilemez ve çalışma süresi uzar. Ulusal kriz ya da olağanüstü halin bitiminden 90 gün sonra seçimler yapılır (m.48).

Polonya

Çift meclisli Polonya Parlamentosunun her iki meclisi için de seçimler 4 yılda bir yapılmaktadır. Temsilciler Meclisi (Sejm) için 460 milletvekili Senato için ise 100 senatör seçilir (m.96, 97, 98). Seçimlerde aday olabilmek için oy kullanma yeterliğine sahip olmak, Temsilciler Meclisi için 21 yaşından, Senato için 30 yaşından büyük olmak gerekmektedir. Ağır suçlardan kesin hüküm giymiş kişiler aday olamaz (m.99).

98'inci maddeye göre Temsilciler Meclisinin görev süresinin kısaltılması (erken seçim yapılması) ancak üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile mümkündür. Cumhurbaşkanı da hükûmetin düşmesi veya kurulamamasına ilişkin Anayasada belirtilen hallerde her iki meclisin başkanlarının görüşünü aldıktan sonra Temsilciler Meclisini feshedebilir. Meclis feshedildiğinde 45 gün içinde yeni seçimler yapılır. Temsilciler Meclisi feshedildiğinde Senato için de seçimler yenilenir (m.98).

Milletvekili ve senatör adayları siyasi partiler ya da seçmenler tarafından aday gösterilebilmektedir. Hiç kimse aynı anda hem Temsilciler Meclisi hem de Senato seçimlerinde aday olamaz (m.100).

Temsilciler Meclisi seçimleri nispi temsil sistemine göre yapılır (m.96).

Portekiz

Cumhuriyet Meclisinin üye sayısı en az 180, en çok 230 olacak şekilde kanunla belirlenir (m.148) ve görev süresi 4 yasama yılıdır (m.171). Ancak Parlamento, seçimlerinin üzerinden 6 ay geçmeden ya da Cumhurbaşkanlığı seçimlerine 6 ay kala feshedilemez (m.172).

Seçim kanununca ortaya konan seçilmeye engel yerel durumlar veya belirli görevler dışında, seçim kütüğüne kayıtlı her Portekiz vatandaşı seçilme yeterliliğine sahiptir (m.150).

Oyların sandalyelere çevrilmesi nispi temsil ilkesiyle uyumlu şekilde yapılır (m.113). Siyasi partiler seçimle belirlenen organlarda aldıkları oy oranında sandalyeye sahip olur; azınlıkların demokratik muhalefet hakkı, Anayasa ve kanunla gösterildiği şekliyle korunur (m.114).

Seçim çevreleri coğrafi olarak kanunla belirlenir. Kanun dar bölgeli veya geniş bölgeli seçim çevreleri belirleyebilir. Oyların sandalyeye dönüşümü nispi temsil sistemi ile d'Hondt'un en yüksek ortalama kuralıyla yapılır. Ulusal seçim çevresinin kullanılması haricinde Portekiz topraklarındaki geniş bölgeli seçim çevreleri başına düşen temsilci sayısı, o seçim çevresindeki kayıtlı seçmen sayısıyla orantılı olmalıdır (m.149).

Seçimlerde adayları, kanuna uygun şekilde siyasi partiler belirler. Partiler adayları bireysel olarak sunabileceği gibi koalisyon halinde de sunabilir ve sundukları adayların parti üyesi olması zorunlu değildir. Bulunması halinde ulusal seçim çevresi hariç olmak üzere hiç kimse aynı türdeki birden fazla seçim çevresinde aynı anda aday olamaz. Hiç kimse birden fazla listede aday olamaz (m.151).

Kanun, oyların sandalyeye çevrilmesi aşamasında herhangi bir minimum ulusal oy oranı (seçim barajı) belirleyemez. Parlamento üyeleri seçildikleri yerleri değil tüm ülkeyi temsil eder (m.152).

Romanya

Romanya Parlamentosu Temsilciler Meclisi ve Senatodan oluşmaktadır. Meclislerin görev süresi 4 yıldır ancak bu süre seferberlik, savaş, savunma hali ve olağanüstü hallerde bu hallerin sonuna kadar uzar. Parlamentonun feshi halinde de en çok 3 ay içinde seçimler yapılır (m.63). Parlamento üyelerinin sayısı Romanya'nın nüfusu ile orantılı olacak şekilde kanunla belirlenir (m.62).

Oy kullanma hakkı olan, Temsilciler Meclisi için 23, Senato için 33 yaşından büyük olup herhangi bir siyasi partiye katılması Anayasanın ilgili maddesine göre[29] yasak olmayan herkes seçimlerde aday olabilir (m.37). Aday olmak için kişinin Romanya'da ikamet etmesi gerekir. Devlet kadın ve erkeklerin kamu görevlerine gelmede eşit imkânlara sahip olmasını garanti eder (m.16).

Seçimlerde, parlamentoda temsil edilmeye yeterli oy alamamış ulusal azınlıklara mensup yurttaş örgütlerinin seçim kanununda belirtilen şekilde birer sandalye hakkı vardır. Ulusal bir azınlığın vatandaşları yalnızca bir örgüt tarafından temsil edilebilir.

[29] Anayasa Mahkemesi hâkimleri, savcılar, hâkimler, silahlı kuvvetlerin aktif üyeleri, polisler ve organik kanunla belirtilen diğer devlet görevlileri siyasi partilere katılamaz (m.40).

Rusya

Parlamento, Devlet Duması[30] ve Federasyon Konseyinden oluşur (m.95). Duma'nın 450 üyesi vardır (m.95), görev süresi 5 yıldır ve seçimleri federal kanunlarla düzenlenir (m.96). Aday olabilmek için kişinin oy kullanma hakkının olması (m.32), 21 yaşından büyük ve düzenli şekilde Rusya'da ikamet ediyor olması, başka bir ülkenin vatandaşı olmaması veya başka bir ülkede oturma izni bulunmaması gerekmektedir (m.97). Dumanın feshedilmesi halinde dört ay içinde yeni seçimler yapılır (m.109). Bir kişi aynı zamanda hem milletvekili hem de senatör olamaz (m.97) Senato üyeleri Devlet Başkanı, eyalet meclisleri ve eyalet hükûmetleri tarafından atanır (m.95).

Yunanistan

Yunanistan Parlamentosu tek meclisten oluşmaktadır. Meclisin üye sayısı kanun tarafından belirlenir ancak bu sayı 200'den az, 300'den fazla olamaz (m.51). Seçilebilmek için oy kullanma yeterliliğinin bulunması ve seçim günü itibarıyla 25 yaşından büyük olunması gerekir (m.55). Anayasa, bazı kamu görevlilerinin görevlerinden ayrılmadıkça aday olamayacaklarını düzenlemekte olup söz konusu kamu görevlilerini ve bu konu ile ilgili koşulları ayrıntılı bir şekilde belirtmektedir. Örneğin Anayasaya göre bu kişilerden asker olanlar, seçimlere girmek için istifa ettikten sonra tekrar görevlerine dönemez (m.56).

Seçimler dört yılda bir yapılır. Seçimlere bir yıl kala herhangi bir nedenle boşalan sandalyelerin toplam sayısı Meclisin toplam sandalye sayısının beşte birini geçmediği müddetçe ara seçim yapılamaz. Seçimlerin yapılması savaş hali sırasında savaşın sonuna kadar ertelenebilir (m.53).

Seçim çevrelerinin kaç sandalye ile temsil edileceği, son nüfus sayımındaki nüfusa göre, kanunda belirtildiği şekliyle Cumhurbaşkanı kararnamesiyle belirlenir. Meclisin üye tam sayısının yirmide birinden az sayıda olmak kaydıyla belli sayıda milletvekili belirli bir bölgeden değil de tüm yurttan, partilerin aldıkları oyların oranınca belirlenebilir (m.54).

Meclisin feshedilmesi halinde 30 gün içinde seçim kararı alınır ve karardan sonra 30 gün içinde de seçimler yapılır. Feshedilen Meclisin yerine seçilen Meclis, bir yıl boyunca feshedilemez (m.41).

[30] Duma, çift meclisli parlamentolarda genellikle "temsilciler meclisi" olarak adlandırılan birinci meclise tekabül etmektedir.

Devlet Başkanlığı Seçimlerine İlişkin Hükümler

ABD

ABD Başkanı olmak için ABD'de doğmuş olmak, en az 14 yıldır ABD'de ikamet etmek ve en az 35 yaşında olmak gerekir (m.2 b.1 f.5).

ABD Başkanı ve Başkan Yardımcısı dört yıllık süre için (m.2 b.1 f.1)[31] seçiciler (*electors*) tarafından seçilir.[32] Her eyalet kendisine ait toplam Kongre üyesi sayısınca seçici belirler.[33] Federal kamu görevlileri ve Kongre üyeleri seçici olamaz (m.2 b.1 f.2). Kongre, seçicilerin hangi gün seçileceğini ve oylarını hangi gün kullanacaklarını tüm ülkede aynı gün olacak şekilde belirleyebilir[34] (m.2 b.1 f.4). 1961 yılında yapılan 23'üncü Değişiklikle başkent Washington D.C.'de ikamet eden vatandaşlara seçiciler kuruluna 3 üye gönderme hakkı tanınmıştır.

1951'de kabul edilen 22'nci Değişiklikle Başkanların iki defadan daha fazla seçilmesine kısıtlama getirilmiştir.

Almanya

Cumhurbaşkanı, Federal Meclis üyeleri ve toplamda Federal Meclis üye sayısına eşit olacak şekilde eyalet parlamentolarından nüfuslarıyla orantılı şekilde gönderilen üyelerin bir araya gelmesiyle oluşan Federal Kongre tarafından seçilir (m.54).

---

[31] Seçiciler kurulunda eşitlik olması halinde ne yapılacağı gibi bazı ayrıntı mahiyetindeki hususlar 2'nci maddenin 1'inci bölümünün üçüncü fıkrası ile 1804 yılında çıkarılan 12'nci Değişiklik ile belirlenmiştir. Söz konusu değişiklik 1800 yılında gerçekleşen tartışmalı seçimlerdeki çeşitli sorunların tekrar yaşanmamasına yönelik olarak yapılmıştır. Değişiklikle ayrıca daha önce uygulanan Başkanlık seçimlerinde ikinci gelen adayın Başkan Yardımcısı olması uygulaması sona erdirilmiş ve Başkan Yardımcısının da Başkanla birlikte seçilmesi ve aynı seçilme koşullarına sahip olması hükme bağlanmıştır. 1933 yılında yapılan 20'nci Değişiklikle de Başkanlık seçimlerine ilişkin yine ayrıntı mahiyetinde bazı düzenlemeler yapılmıştır.

[32] ABD Başkanı halk tarafından, dolaylı seçimlerle belirlenir. Seçmenler, doğrudan bir Başkan adayına oy vermezler, Başkanı seçecek seçicileri *(elector)* belirlemek için sandığa giderler.

[33] Anayasada seçicilerin ne şekilde belirleneceği eyaletlere bırakılmıştır. Günümüzde tüm eyaletler seçicilerinin hangi Başkan adayına oy vereceğini başkanlık seçimleri düzenlemek suretiyle seçmenlerin oyu doğrultusunda belirlemektedir.

[34] Kongre, seçicilerin seçilme tarihinin (uygulamadaki karşılığıyla Başkanlık Seçimlerinin) 4 yılda bir kasım ayının ilk pazartesinden sonra gelen salı günü yapılmasını, seçicilerin aralığın ikinci çarşambasından sonra gelen pazartesi günü toplanarak oy kullanmalarını (ikinci aşama seçimler) ve son olarak Kongrenin iki kanadının 6 Ocakta birlikte toplanarak seçicilerin kullandıkları oyları saymak ve resmîleştirmek suretiyle ABD Başkanını belirlemesini, Anayasanın bu maddesinden aldığı yetkiyle çıkardığı bir kanunla hükme bağlamıştır.

Avusturya

Federal Cumhurbaşkanı, halk tarafından 6 yıllığına seçilir. Seçimlerde oyların yarısından fazlasını alan aday seçilir. İlk turda hiçbir aday yeterli oyu alamazsa en çok oyu alan iki aday için ikinci tur seçimleri yapılır. Cumhurbaşkanı adayı olabilmek için kişinin Millî Meclis seçimlerine girme şartlarını taşıması ve 35 yaşını doldurmuş olması gerekmektedir. Aynı kişi en fazla iki dönem Cumhurbaşkanlığı yapabilir (m.60).

Belçika

Belçika bir monarşidir.

Brezilya

Anayasanın 14'üncü maddesine göre Devlet Başkanı ve Başkan Yardımcısı seçimlerinde aday olabilmek için Brezilya vatandaşı olmak, siyasi hakların kullanımına ilişkin kısıtlayıcı bir ceza almamış olmak, seçmen kaydı olmak, seçim bölgesinde ikamet etmek, siyasi parti üyesi ve en az 35 yaşında olmak gereklidir. Okuma yazma bilmeyenler veya oy hakkı bulunmayanlar aday olamaz. Aynı kişi art arda en fazla iki kez Başkan olabilir. Başkanın görev süresini tamamlamak üzere vekâleten Başkanlık görevini yürütenler de bir dönem başkanlık yapmış sayılır. Aday olabilmek için seçimlerden en az altı ay önce önceki görevinden istifa etmek gerekmektedir. Halen seçimle gelinen bir görevi yürütenler hariç olmak üzere Devlet Başkanının evlilik bağı ve evlatlık ilişkisi dâhil birinci ve ikinci derece yakınları seçimlerde aday olamazlar.

Başkanın görev süresi 4 yıldır (m.82). Başkanlık seçimlerinin ilk turu 4 yılda bir ekim ayının ilk pazar günü, gerekli olması halinde ikinci turu ise ekim ayının son pazar günü yapılır. Geçerli oyların yarısından fazlasını alan aday Başkan seçilir, ilk turda çoğunluk sağlanamazsa sonuçların açıklanmasından itibaren 20 gün içinde birinci turda en çok oyu alan iki aday arasında ikinci tur seçimleri yapılır. İkinci turdan önce adaylardan birinin ölmesi, seçilme yeterliliğini kaybetmesi veya adaylıktan çekilmesi hallerinde kalan adaylar arasında en çok oyu alan iki aday seçimlerde yarışır. Oylarda eşitlik halinde yaşça büyük olan aday tercih edilir (m.77).

Başkanlık ve Başkan Yardımcılığı makamlarının boşalması halinde sırasıyla Temsilciler Meclisi Başkanı, Senato Başkanı ya da Federal Yüksek Mahkeme Başkanı Başkanlık görevini yürütür (m.80). Başkanlık ve Başkan Yardımcılığı makamlarının boşalmasının ardından 90 gün sonra

seçimler yapılır, eğer başkanlık döneminin bitimine 2 yıldan daha az bir süre kalmışsa Başkan ve Başkan Yardımcısı Ulusal Kongre tarafından seçilir, her durumda yeni Başkan eski Başkanın görev süresini tamamlar (m.81).

Bulgaristan

Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı halk tarafından, 40 yaşını aşmış, aynı zamanda başka bir ülkenin vatandaşı olmayan, yasaklı ve hükümlü olmayan, son beş yıldır Bulgaristan'da ikamet eden ve doğuştan Bulgar vatandaşı olanlar arasından beş yıllığına ve ayrıntıları kanunla belirlenecek yöntemlerle seçilir. Seçilmek için ilk turda geçerli oyların yarısından fazlası gereklidir.[35] İlk turda kazananın çıkmaması halinde yedi gün sonra en çok oyu alan iki aday arasında ikinci tur yapılır ve daha çok oyu alan aday kazanır. Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı en fazla iki kez seçilebilir. Bu seçimlere ilişkin itirazlar Anayasa Mahkemesine yapılır. Anayasa Mahkemesi bir ay içinde karar verir (m.93, 94, 95).

Çek Cumhuriyeti

Cumhurbaşkanı doğrudan vatandaşlar tarafından beş yıl için seçilir (m.54, 55). 56'ncı maddeye göre, seçimlerde geçerli oyların yarısından fazlasını alan aday seçilmiş olur. Çoğunluk sağlanamazsa en çok oyu alan iki aday arasında 14 gün sonra ikinci tur seçimler yapılır.[36] Adaylık için 50.000 seçmenin, 20 milletvekilinin veya 10 senatörün imzası gereklidir. Senatör olma koşullarını taşıyanlar Cumhurbaşkanlığı için de aday olabilir. Aynı kişi art arda en çok iki kez Cumhurbaşkanlığı yapabilir (m.57). Cumhurbaşkanlığı seçimleri için gerekli diğer koşullar kanunla belirlenir (m.58).

Danimarka

Danimarka bir anayasal monarşidir (m.2).

Estonya

Cumhurbaşkanı, Parlamento tarafından seçilir (m.65).

[35] İkinci bir şart olarak seçimlerde seçmenlerin yarısından fazlasının oy kullanmış olması gerekmektedir.

[36] Anayasada oyların eşitliği halinde ya da ikinci tur seçimler yapılmadan önce adaylardan birinin seçimlere girememesi halinde nelerin yapılacağı da yazılmıştır. Ayrıca seçimlerin Cumhurbaşkanının görev süresinin bitiminden 30 gün önce yapılacağı, makamda boşalma olması halinde ise 60 gün içinde seçimlerin yapılacağı hükme bağlanmıştır.

Finlandiya

54'üncü maddeye göre, Cumhurbaşkanı, altı yıllığına halk tarafından doğrudan seçilmektedir. Cumhurbaşkanı doğuştan Finlandiya vatandaşı olmalıdır. Cumhurbaşkanlığı adaylığı için Parlamentoda sandalyesi olan partilerin önerisi veya 20.000 vatandaşın imzası gerekir. Tek aday çıkması halinde aday seçim yapılmaksızın Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Oylama iki aşamalı olarak yapılmaktadır. İlk turda salt çoğunluk sağlanamazsa ikinci turda ilk turda en çok oyu alan iki aday arasından daha fazla oy alan Cumhurbaşkanı seçilmektedir. Aynı kişi art arda en fazla iki dönem bu görevi yürütebilmektedir. Seçimlerin zamanı ve yöntemi kanunla belirlenir.

Fransa

Fransa Anayasasına göre Cumhurbaşkanı beş yıl için, tek dereceli genel seçimle seçilmektedir. Söz konusu seçimlerin yapılmasına ilişkin koşullar organik bir yasa ile düzenlenir (m.6).

Cumhurbaşkanı, kullanılan oyların salt çoğunluğu ile seçilir. Oylamanın ilk turunda bu çoğunluk sağlanamazsa seçimleri izleyen 14'üncü gün ikinci tura gidilir. Bu ikinci tura, varsa yarıştan çekilen adaylardan sonra kalan adaylar arasından ilk turda en çok oy alan iki aday katılır. Oy verme hükûmetin çağrısı ile başlar. Yeni Cumhurbaşkanının seçimi, görevdeki Cumhurbaşkanının yetkilerinin sona ermesinden en az 20, en fazla 35 gün önce yapılır (m.7).[37]

Anayasa Konseyi, Cumhurbaşkanı seçiminin usulüne uygun olarak yapılmasına nezaret eder, buna ilişkin şikâyetleri inceler ve oylama sonuçlarını ilan eder (m.58).

Bir kişi art arda en çok iki kez Cumhurbaşkanı seçilebilir (m.6).

Güney Afrika

Cumhurbaşkanı Ulusal Meclis seçimlerinin ardından Ulusal Meclis üyeleri arasından seçilir (m.42, 86). Seçimlere bir başyargıç nezaret eder. Bir kişi iki dönemden fazla Cumhurbaşkanı olamaz (m.88).

Güney Kore

Devlet Başkanı halk tarafından seçilir. Seçimler, tek turludur. Seçimlerde en çok oyu alan aday seçilir. Oylarda eşitlik olması halinde Başkanı

[37] Anayasada ayrıca Cumhurbaşkanının çeşitli nedenlerle görevine devam edememesi ya da görevinden alınması halinde ne olacağı ve yeni seçimlerin hangi tarihte yapılacağı da belirtilmiştir.

Ulusal Meclis seçer. Seçimlere yalnızca tek adayla girilmişse adayın geçerli oyların en az üçte birini alması gereklidir. Başkan adayı olabilmek için Ulusal Meclis seçimlerinde oy kullanma hakkına sahip olmak ve 40 yaşından büyük olmak gerekir. Seçimlere ilişkin konular kanunla düzenlenir (m.67). Başkanın görev süresi beş yıldır ve Başkan yeniden seçilemez (m.70). Başkanın yeniden seçilmesine imkân sağlayacak şekilde bir Anayasa değişikliği yapılması halinde bu değişiklik halen görevde olan Başkana uygulanmaz (m.128).

Başkanın görev süresinin sona ermesine 70 ila 40 gün kala yeni Başkan seçilir. Başkanlık makamında boşalma olması ya da yeni seçilen Başkanın ölmesi ya da seçilme yeterliğini kaybetmesi durumunda 60 gün içinde yeni bir seçim yapılır (m.68). Başkanlık makamının boş kaldığı süre içinde ya da herhangi bir sebeple Başkanın görevlerini yerine getiremediği durumlarda Başbakan ya da Bakanlar Kurulu üyeleri Başkanın görevlerini yürütür, buna ilişkin sıra kanunla belirlenir (m.71).

Hollanda

Hollanda bir monarşidir.

İrlanda

Cumhurbaşkanı doğrudan halkoyuyla 7 yıl için seçilir. Seçimlerde devredilebilir tek oyla nispi temsil sistemi kullanılır. Temsilciler Meclisi seçimlerinde oy kullanma hakkı olan herkes Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de oy kullanabilir. Cumhurbaşkanlığı görevini bir kere yapan kişi yalnızca bir kez daha seçimlere girebilir. Cumhurbaşkanlığı seçimi, daha geç veya daha erken olmamak üzere, Cumhurbaşkanının görev süresinin sona ermesinden önceki 60'ıncı günde yapılır, ancak, Cumhurbaşkanının görevden alınması, ölümü, istifası veya sürekli iş göremezliğinin (ister göreve başlamasından önce, ister başladıktan sonra çıkmış olsun) Yüksek Mahkeme tarafından onaylanması durumunda, Cumhurbaşkanlığı makamı için seçim söz konusu durumun meydana gelmesinden sonraki 60 gün içinde yapılır (m.12).

35 yaşına gelen her vatandaş Cumhurbaşkanlığı makamı için seçime girebilir. Eski veya mevcut Cumhurbaşkanı dışındaki her aday seçim için şu gruplardan biri tarafından aday gösterilir:

i) Her biri söz konusu zamanda Temsilciler Meclisi veya Senatonun üyesi olan en az 20 kişi, ii) İlçe merkezleri dâhil olmak üzere, kanunla belirlenen idari ilçelerin (*County*) en az dördünün Konseyleri. Hiç kimse

ve hiçbir Konsey aynı seçim ile ilgili olarak birden fazla aday gösteremez. Eski veya mevcut Cumhurbaşkanları kendileri aday olabilir. Cumhurbaşkanlığı için sadece tek aday gösterildiğinde seçim yapılmaz. Bu madde hükümlerine tabi olarak, Cumhurbaşkanlığı için seçimler kanunla düzenlenir (m.12).

İspanya

İspanya bir parlamenter monarşidir (m.1).

İtalya

Cumhurbaşkanı Parlamento tarafından seçilir (m.83).

Macaristan

Cumhurbaşkanı Parlamento tarafından seçilir (m.1).

Polonya

Anayasanın 127'nci maddesine göre Cumhurbaşkanı beş yıllık süre için halk tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanı sadece bir dönem için yeniden seçilebilir. Cumhurbaşkanı adayı olabilmek için Temsilciler Meclisine (Sejm) seçilme yeterliğine sahip ve 35 yaşını doldurmuş olmak ve 100.000 seçmenin imzası gereklidir. Seçimlerde geçerli oyların yarısından fazlasını alan aday Cumhurbaşkanı seçilir. İlk turda bu çoğunluk sağlanamazsa 14 gün sonra ilk turda en çok oyu alan adaylar arasında ikinci tur seçimleri yapılır. Söz konusu iki adaydan birinin yarıştan çekilme, seçilme yeterliğini kaybetme ya da ölüm gibi herhangi bir sebeple ikinci turda yarışamayacak olması halinde ilk turda kendisinden sonra gelen aday ikinci tur seçimlerine girer. İkinci turda en çok oyu alan aday Cumhurbaşkanı seçilir. Cumhurbaşkanı seçimine dair adaylık sürecine ilişkin ilkeler, seçimlerin yönetimi ve resmî sonuçların ilanına ilişkin hususlar kanunla belirlenir.

Temsilciler Meclisi Başkanının talimatı üzerine Cumhurbaşkanının görevinin sona ermesinden 75 ila 100 gün önce seçim kararı alınır. Cumhurbaşkanlığı makamında boşalma olması halinde ise 74 gün içinde Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılır (m.128).

Portekiz

Cumhurbaşkanı doğrudan seçimlerle halk tarafından seçilir (m.121). Cumhurbaşkanı Portekiz toprakları içindeki seçmen kütüklerinde yer alan Portekiz vatandaşlarınca ve kanunla şartları belirlenecek şekilde Portekiz

dışında yaşayan ancak Portekiz toplumuyla aktif bağları olan vatandaşlarca seçilir (m.121).

Seçilebilmek için en az 35 yaşında olmak, köken itibarıyla Portekizli olmak ve seçmen kütüğünde kaydının bulunması gerekir (m.122). Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır (m.128). Üst üste iki kez Cumhurbaşkanlığı yapan veya görevdeyken istifa eden kişi iki seçim dönemi geçmedikçe tekrar aday olamaz (m.123). Aday olmak için en az 7.500 en çok 15.000 seçmenin imzasıyla seçimlerden 30 gün önce Anayasa Mahkemesine başvurulması gerekir. Bir adayın ölmesi ya da seçime giremeyecek olması durumunda izlenecek usul kanunda belirtilir (m.124).

Cumhurbaşkanlığı seçimleri mevcut Cumhurbaşkanının görev süresinin bitiminden önceki 60 gün ya da makamda boşalma olmasını müteakiben 60 gün içinde yapılır, ancak Parlamento seçimlerinden 90 gün önce veya sonra Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılamaz. Böylesi bir durumda Cumhurbaşkanlığı seçimleri söz konusu 90 günün bitiminden sonraki 10 gün içinde yapılır ve mevcut Cumhurbaşkanının görev süresi de bu süre kadar uzar (m.125).

Seçimlerde geçerli oyların yarısından fazlasını alan aday Cumhurbaşkanı olur. Boş oy pusulaları geçersizdir. İlk turda kazanan olmamışsa 21 gün sonra ikinci tur seçimler yapılır. Bu seçimlerde adaylıklarını geri çekmedikleri takdirde ilk turda en çok oy alan iki aday yarışır ve daha fazla oy alan aday kazanır (m.126).

Romanya

Cumhurbaşkanı halk tarafından doğrudan seçilir. Oy kullanma hakkı olan, 35 yaşından büyük ve herhangi bir siyasi partiye katılması Anayasanın ilgili maddesine göre[38] yasak olmayan herkes seçimlerde aday olabilir (m.37). Görev süresi 5 yıldır (m.83). İlk turda oyların yarısından fazlasını alan, yeterli çoğunluk sağlanamazsa ilk turda en fazla oyu alan iki aday arasında yapılacak olan ikinci turda en çok oyu alan aday Cumhurbaşkanı seçilir. Bir kişi en fazla iki dönem Cumhurbaşkanı olabilir (m.81).

Cumhurbaşkanlığı makamında boşalma olması halinde 3 ay içinde yeni seçimler yapılır (m.97).

[38] Anayasa Mahkemesi üyeleri, savcılar, hâkimler, silahlı kuvvetlerin aktif üyeleri, polisler ve organik kanunla belirtilen diğer devlet görevlileri siyasi partilere katılamaz (m.40).

Rusya

Devlet Başkanı altı yıllığına seçilir. Aday olabilmek için oy kullanma hakkına sahip olmak (m.32), 35 yaşından büyük olmak, en az 25 yıldır düzenli şekilde Rusya'da ikamet ediyor olmak, hiçbir zaman başka bir ülkenin vatandaşı olmamış ya da başka bir ülkede oturma izni almamış olmak gerekmektedir (m.81).

Bir ve aynı kişi iki dönemden fazla Devlet Başkanlığı yapamaz[39] (m.81). Devlet Başkanlığı seçimleri federal kanunla düzenlenir (m.81). Makamda boşalma olması halinde üç ay içinde yeni seçimler yapılır (m.92).

Yunanistan

Cumhurbaşkanı Parlamento tarafından 5 yıllığına seçilir (m.30).

Yerel Seçimler ile Diğer Seçimlere İlişkin Hükümler

ABD

1791 yılında yapılan 10'uncu Değişikliğe göre Anayasa tarafından Birleşik Devletlere (Federal Hükûmete) verilmemiş ya da eyaletlerce kullanılması yasaklanmamış tüm yetkiler eyaletlere ve vatandaşlara aittir. Bu hüküm uyarınca ABD'de eyalet seçimleri ve daha alt düzeydeki yerel seçimler dâhil olmak üzere yerel yönetimlere dair tüm hususlar eyaletler tarafından çıkarılan kanunlarla belirlenmektedir.

Almanya

Tüm eyalet, bölge (*Kreisen*), belediye ve köylerde (*Gemeinden*) gizli oy prensibine dayanan, genel, doğrudan, serbest ve eşit seçimlerle belirlenen organlar bulunur (m.28 f.1).

Avusturya

Avusturya Anayasası, Avrupa Parlamentosu seçimlerine Avusturya vatandaşı olmayan Avrupa Birliği üye ülkeleri vatandaşlarının da Avusturya'dan aday olabilmelerine imkân tanımaktadır. Aday olmak için 18 yaşından büyük olmak ve konuya ilişkin Avrupa Birliği kanunlarının aradığı şartları karşılamak gerekir. Avrupa Parlamentosu seçimlerinde tüm Avusturya tek bir seçim çevresidir (m.23a).

[39] Bu hüküm 2020 yılında yapılan Anayasa değişikliği sonrasında yürürlüğe girmiştir ve ilgili maddeye eklenen fıkraya göre söz konusu Anayasa değişikliğinden önceki Cumhurbaşkanlığı dönemleri bu hükümde bahsedilen iki dönem için hesaba katılmaz.

Eyalet parlamentoları seçimlerle belirlenir. Eyalet anayasaları yurt dışında ikamet etmeye başlayan vatandaşların 10 yıla kadar eski ikamet ettikleri eyaletteki seçimlerde oy kullanmalarına imkân sağlayabilir. Eyalet parlamentoları oy kullanmak ya da aday olmak için Anayasada belirtilen Millî Meclis seçimlerindeki şartlardan daha kısıtlayıcı şartlar koyacak şekilde kanun çıkaramaz ancak kamu görevlilerinin aday olmasına ilişkin daha kısıtlayıcı şartlar konulması mümkündür. Eyalet seçimlerinin ne şekilde yapılacağı eyalet kanunuyla belirlenir. Oy kullanmanın zorunlu olmasına ilişkin düzenleme yapılabilir (m.95). Maddede bu seçimlerde seçim çevreleri ve seçimlerin yönetimine ilişkin çeşitli hükümler de yer almaktadır.

Eyaletlerde yürütme yetkisi eyalet meclisi tarafından seçilen eyalet başbakanı ve başbakan yardımcıları ile bakanlardan oluşan eyalet hükûmeti eliyle icra edilir (m.101).

Anayasaya göre, belediye meclisleri seçimle belirlenir. Belediye başkanı ise belediye meclisi tarafından seçilir. Seçimlerde geçici ikamet yeri belediye sınırları içerisinde olanların da oy kullanmasına imkân sağlayacak düzenlemeler yapılabilir. Belediye meclisi seçimlerinde Avusturya vatandaşı olmayan Avrupa Birliği üye ülkeleri vatandaşlarının da oy kullanma veya aday olmalarına imkân sağlayan mevzuat düzenlemeleri yapılabilir. Oy kullanmak ya da aday olmak için eyalet parlamentosu seçimlerindeki şartlardan daha kısıtlayıcı şartlar koyacak şekilde mevzuat düzenlenemez ancak bir yıldan daha kısa zamandır ikamet eden kişilerin oy kullanması veya geçici ikamet eden kişilerin aday olmaları mevzuatla engellenebilir. Oy kullanmanın zorunlu olmasına ilişkin düzenleme yapılabilir. Seçimlere ilişkin mevzuat düzenlemeleri, ilgili bölgede aday listelerinin bulunmaması halinde oy pusulalarında ismi en çok belirtilen kişilerin seçilmiş olacağı şeklinde olabilir (m.117).[40]

Belçika

Belçika'da Ulusal Parlamento dışında topluluk ve bölge parlamentoları mevcuttur. Topluluk ve bölgelerin yürütme organları, parlamentolarınca belirlenir (m. 122). Topluluk ve bölge parlamentoları üyeleri için seçimler beş yılda bir yapılır[41] (m.116, 117). Topluluk ve bölge parlamentoları üyeleri seçimleri ve Avrupa Parlamentosu seçimlerine ilişkin ayrıntılar kanunla düzenlenir ancak bazı bölge ve topluluklar için yapılacak kanunların ne şekilde yapılacağı anayasada ayrıntılı şekilde belirtilmiştir (m.118, 162).

[40] Maddede ayrıca bu seçimlerdeki seçim çevreleri ve seçimlerin yönetimine ilişkin çeşitli hükümler de yer almaktadır.

[41] Seçimlerin niteliği başlığında da belirtildiği üzere Temsilciler Meclisi seçimleri, yerel seçimler ve Avrupa Parlamentosu seçimleri aynı gün yapılır.

Brezilya

Brezilya Anaysasına göre yerel seçimlerde aday olabilmek için Temsilciler Meclisi seçimlerinde aday olabilmek açısından gerekli koşullar haricinde koşullar da bulunmaktadır. Eyalet ve federal bölge seçimlerinde valilik ve vali yardımcılığı için minimum yaş 30'dur. Belediye başkanlığı ve yerel meclislerde üyelik için yaş sınırı 21, belediye meclisi üyeliği için 18'dir. Başkan ve başkanın görev süresini tamamlamak üzere vekâleten başkanlık görevini yürütenler en fazla bir kez daha seçilebilirler. Valilik ya da belediye başkanlığı seçimlerinde aday olabilmek için seçimlerden en az 6 ay önce mevcut görevlerden istifa edilmesi gerekir. Halen seçimle gelinen bir görevi yürütenler hariç olmak üzere valilerin ve belediye başkanlarının evlilik bağı ve evlatlık ilişkisi dâhil birinci ve ikinci derece yakınları seçimlerde aday olamazlar (m.14).

Eyalet valileri ve vali yardımcıları için seçimlerin ilk turu 4 yılda bir ekim ayının ilk pazar günü, gerekli olması halinde ikinci turu ise ekim ayının son pazar günü yapılır (m.28).

Belediye başkanı, belediye başkan yardımcısı ve belediye meclisleri[42] için seçimler 4 yılda bir ekim ayının ilk pazar günü tüm yurtta eş zamanlı ve tek turlu olarak yapılır (m.29).

Bulgaristan

Vatandaşlar belediye yönetimine seçilmiş temsilcileri aracılığıyla, referandumla ya da bizzat toplanarak katılır (m.136). Belediye meclisleri 4 yıllığına seçilir, seçim usulü kanunla belirlenir (m.138). Yerel seçimlere ilişkin seçim takvimini Cumhurbaşkanı belirler (m.98).

Belediye başkanları 4 yıllığına doğrudan halk tarafından seçilebileceği gibi belediye meclisleri tarafından da seçilebilir; ilgili yöntem kanunla belirlenir (m.138).

Çek Cumhuriyeti

Yerel idarelerin temsilcileri 4 yıllığına seçimlerle belirlenir, bu seçimlere ilişkin hususlar kanunla düzenlenir (m.102).

[42] Belediye meclislerinin üye sayılarının nüfusla orantılı olacak şekilde tam olarak kaç olacağı anayasada belirtilmiştir.

Danimarka

Danimarka Anayasasında belediye seçimlerinde oy kullanma yaşının genel seçimlerle aynı olacağı dışında (m.86) yerel seçimlere ilişkin hüküm bulunmamaktadır.

Estonya

Estonya Anayasası; yerel seçimlerin dört yılda bir yapılacağını, seçimlerin serbest olduğunu, genel ve doğrudan olduğunu, seçimlerin her yerde aynı şekilde icra edilmesi gerektiğini, gizli oy ilkesinin esas olduğunu ve yerel seçimlerde oy kullanacakların ilgili seçim bölgesinde ikamet etmesi gerektiğini belirtmektedir (m.156).

Finlandiya

Finlandiya Anayasasında yerel yönetimlere ilişkin hususların kanunla düzenleneceği (m.119) hükmü dışında bir hüküm bulunmamaktadır.

Fransa

Yerel meclisler, yurt dışında yaşayan Fransızları temsil eden organlar ve Fransa'nın deniz aşırı topraklarının meclislerinin ve seçimlerle belirlenen yöneticilerinin ne şekilde seçileceği kanunla belirlenir (m.34, 74). Yerel meclisler seçimlere ilişkin kanun yapamaz (m.73).

Mütekabiliyet kaydıyla ve 7 Şubat 1992'de imzalanan Avrupa Birliği Antlaşmasında öngörülen özel şartlar çerçevesinde, Fransa'da oturan AB vatandaşlarına yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı tanınabilir, ancak söz konusu AB vatandaşları belediye başkanlığı ve başkan yardımcılığı görevlerini üstlenemez (m.88-3).

Güney Afrika

Eyalet meclisleri, ulusal bir kanunla belirlenen hükümler çerçevesinde, ulusal seçim kütüğünün ilgili eyalette yer alan seçmenlerince, nispi temsil sistemine göre seçilir (105). Görev süreleri beş yıldır (m.108).[43] Eyalet meclisleri ilk oturumlarında eyalet başbakanını seçer (m.128). Belediye meclisleri seçimleri de eyalet meclisleri seçimleri ile muadil hükümlere tabidir (m.157).

[43] Yerel seçimlerin feshi halinde yapılacak seçimlere ilişkin süreç Ulusal Meclis ile aynıdır.

Güney Kore

Yerel meclisler ve yerel yöneticiler için seçimlerin nasıl yapılacağı kanunla belirlenir (m.118).

Hollanda

Eyalet ve belediye meclisleri dört yıllığına o eyalet ya da belediye sınırlarında ikamet eden ve genel seçimlerde oy kullanma hakkı olan vatandaşlar tarafından sınırları kanunla belirlenecek olan nispi temsil sistemine göre seçilir. Meclislerdeki üyelikler için de aynı koşullar geçerlidir (m.129).

Hollanda'da ikamet eden yabancılar, Hollanda vatandaşları için geçerli olan koşulları yerine getirdikleri takdirde, belediye meclisi seçimlerinde seçme ve seçilme haklarını kullanabilir (m.130).

İrlanda

Yerel yönetimler, kanunun belirlediği esaslar çerçevesinde beş yıldan daha kısa bir sürede yapılacak doğrudan seçimlerle seçilir (m.28A).

İspanya

Şehir meclisleri şehir halkı tarafından genel, eşit, serbest ve gizli oyla, kanunun belirlediği şekilde seçilir. Belediye başkanları ise meclis üyeleri veya şehir halkı tarafından seçilir (m.140).

Özerk bölgelerde, bölgenin çeşitli alanlarının temsilini güvence altına alan bir nispi temsil sistemine göre, genel oyla seçilmiş bir yasama meclisi ve yürütme ve idare fonksiyonlarına sahip bir yönetim konseyi seçilir (m.152).

İtalya

Anayasaya göre bölge seçimlerine ilişkin seçim sistemi, seçilmeye engel haller ve Bölge Başkanının, Bölge Yürütme Kurulunun diğer üyelerinin ve Bölge Meclis üyelerinin aday olma koşulları ve üyelikle bağdaşmayan işleri, bir Cumhuriyet kanununun[44] belirlediği temel esaslar çerçevesinde, seçimle gelinen görevlerin sürelerini de gösteren bir bölge kanunuyla[45] düzenlenir (m.122). Yerel yönetimlerin temel görevleri, organları ve seçim kanunlarına ilişkin kanun çıkarma yetkisi Ulusal Parlamentoya aittir (m.117).

[44] Bu ifadeyle bir bölgede geçerli olan yerel kanunlar ile tüm İtalya'da geçerli olan kanunların net bir şekilde ayrılması hedeflenmiştir.

[45] "Bölge kanunu" ifadesi ile bölge meclisleri tarafından çıkarılmış ve yalnızca o bölgede geçerli olan kanunlar kast edilmektedir.

Macaristan

Yerel yönetim meclisleri ve belediye başkanları beş yıllığına iş başına gelir (m.33, 35). Macaristan'da ikamet eden tüm AB vatandaşları da yerel seçimlerde ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanabilir ve aday olabilir, ancak kendi ülkelerinde oy hakkı bulunmayan AB vatandaşları seçimlerde aday olamaz. Yerel seçimlerde seçmenler seçmen kütüklerine kayıt oldukları yerlerde oy kullanabilecekleri gibi ikamet ettikleri başka yerde de oy kullanabilirler (m.XXIII). Ulusal azınlıkların ulusal ve yerel düzeyde kendi kendilerini yönetmelerine ilişkin seçimler kanunla düzenlenir (m.XXIX).

Polonya

Yerel yönetim birimleri kurucu organları için yapılacak seçimlerde aday gösterme, seçimlerin yapılma şekli ve seçimlerin geçerli olması için gereken şartlar kanunla belirlenir (m.169). Yerel yönetimlerin organları yapılacak yerel referandumla feshedilebilir ya da görevden alınabilir (m.170).

Portekiz

Anakaradaki yerel yönetim birimleri (büyükten küçüğe) idari bölgeler (*regiões administrativas*), belediyeler (*municípios*) ve mahallelerdir (*freguesias*). Özerk bölgeler de (Azorlar ve Madeira Adaları) daha alt birimler olan belediyelere ve mahallelere ayrılır. (m.236).

Özerk bölgelerin ve diğer tüm yerel yönetim organlarının seçim kanunları Cumhuriyet Meclisi tarafından çıkarılır (m.161, 164). Özerk bölgeler kendi seçim kanunlarına ilişkin taslak metinleri kendi meclislerinde kararlaştırırlar, ancak sonrasında bu taslaklar Cumhuriyet Meclisi tarafından kanunlaştırılır. Anayasa söz konusu onay sürecini detaylı bir şekilde düzenlemektedir (m.226).

Yerel yönetim, yerel meclislere karşı sorumlu olan yürütme organlarınca gerçekleştirilir. Yerel meclisler ve özerk bölgelerin meclisleri nispi temsil sistemine göre seçilir (m.231, 239, 260).

Portekiz'de ikamet eden yabancılar karşılıklılık ilkesi çerçevesinde yerel seçimlerde oy kullanabilir ve yerel seçimlerde aday olabilir. AB üye ülkeleri vatandaşları karşılıklılık ilkesi çerçevesinde Avrupa Parlamentosu seçimlerinde seçme ve seçilme hakkına sahiptir.

Romanya

Yerel meclisler ve yerel yöneticiler seçimle göreve gelir. Anayasa konuya ilişkin detayların kanunla belirleneceğini hükme bağlamıştır (m.121, 122). Anayasa AB üye ülkeleri vatandaşlarına yerel seçimlerde oy kullanma hakkının yanında ayrıca seçilme hakkı da tanımaktadır (m.16). Romanya vatandaşlarının Avrupa Parlamentosu seçimlerinde seçilme hakları vardır (m.38).

Rusya

Yerel yönetim, vatandaşlarca doğrudan, referandumla ya da seçimler aracılığıyla belirlenen organlar eliyle gerçekleştirilir (m.130). Oy kullanma hakkı olanlar yerel seçimlerde aday olabilir (m.32).

Yunanistan

Yunanistan Anayasası, yerel yönetimlerin kanunla öngörülen seçimlerle göreve geleceklerini hükme bağlamıştır (m.102).

Siyasi Partilere İlişkin Hükümler

ABD

ABD Anayasasında siyasi partilere ilişkin hüküm bulunmamaktadır.

Almanya

Siyasi partiler halkın siyasi iradesinin oluşumuna katkıda bulunurlar. Serbestçe kurulabilirler. Partilerin iç organizasyonu demokratik ilkelerle uyumlu olmalıdır. Mali varlıkları, gelirlerinin kaynakları ve kullanımı konusunda kamuya açık şekilde hesap vermelidirler. Amaçları ya da taraftarlarının davranışları sonucunda özgür ve demokratik temel düzeni zayıflatmaya veya yıkmaya ya da Almanya Federal Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye atmaya çalışan partiler Anayasaya aykırı olarak değerlendirilir ve kamu yardımından mahrum bırakılır. Buna ilişkin kararları Federal Anayasa Mahkemesi verir. Ayrıntılar federal kanunlarla belirlenir (m.21).

Avusturya

Avusturya Anayasasında siyasi partilere ilişkin hüküm bulunmamaktadır.

Belçika

Belçika Anayasasında siyasi partilere ilişkin hüküm bulunmamaktadır.

Brezilya

Siyasi partilerin kurulması, birleşmesi ya da varlıklarını sona erdirmeleri ulusal egemenliğe, demokratik rejime, siyasi partilerin çoğulcu olmasına, bireylerin temel haklarına gerekli saygıyı göstermeleri ve aşağıdaki şartlara uymaları koşuluyla serbesttir: Siyasi partiler; tüm ülke çapında erişilebilir olmalıdır, devletten ya da herhangi bir yabancı kurumdan mali destek alamaz veya onlara tabi olamazlar, Seçim Mahkemelerine hesap ve bilgi verirler ayrıca Ulusal Kongre içerisinde kanunlara uygun faaliyet gösterirler. Siyasi partilere, kendi iç yapılarını belirleme ve daimi ve geçici organlarının seçimi, oluşumu ve süresi ile teşkilatlanmaları ve işleyişleriyle ilgili kurallar koyma özerklikleri sağlanır. Ayrıca, çoğunluk sistemine göre yapılacak olan seçimlerde ne şekilde ittifak kuracakları konusunda özerklik sağlanmıştır. Nispi seçim sistemine göre yapılacak olan seçimlerde ittifak kurulması yasaktır. Ulusal, eyalet, ilçe veya belediye düzeyindeki seçimlerde farklı ittifaklar kurulabilir. Parti tüzükleri, parti disiplini ve sadakati için kurallar belirler (m.17).

Medeni hukuk çerçevesinde tüzel kişilik kazandıktan sonra siyasi partiler tüzüklerini Yüksek Seçim Mahkemesine tescil ettirir. Siyasi partilere tahsis edilen kamu yardımı ve ücretsiz şekilde sağlanan radyo ve televizyon erişimi kanunda öngörüldüğü şekliyle kullandırılır. Temsilciler Meclisi seçimlerinde bu imkânlara sahip olabilmesi için bir partinin ülke genelinde en az %3 ayrıca eyaletlerin en az üçte birinde en az %2 oy alması veya eyaletlerin en az üçte birinde en az 15 milletvekili kazanmış olması gereklidir. Siyasi partiler, parti fon kaynaklarının en az %5'ini kadınların siyasi katılımının teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması için kullanmalıdır. Ayrıca kampanya finansmanı özel fonu ve parti fonunun siyasi kampanyalara ayrılan kısmı ile radyo ve televizyonlarda partiye verilen sürenin en az %30'u kadın adaylara ayrılır. Milletvekilleri parti değiştirme hakkına sahiptir ancak bu değişiklik siyasi partilerin kamu yardımına ve ücretsiz şekilde sağlanan radyo ve televizyona erişimi hakkına ilişkin partilerin mevcut durumunu etkilemez. Siyasi partiler paramiliter örgütleri kullanamaz (m.17).

Siyasi partilere ilişkin hususlar Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez (m.62).

Siyasi partilerin mal, gelir ve hizmetleri her türlü vergiden muaftır (m.150).

Bulgaristan

Halkın hiçbir kesimi, hiçbir siyasi parti ya da başka herhangi bir örgüt, devlet kurumu ya da birey halk egemenliğinin kullanılmasını zorla uhdesine alamaz. (m.1).

Bulgaristan Cumhuriyetinde siyasi faaliyetler siyasi çoğulculuk ilkesine dayanır. Hiçbir siyasi parti veya ideoloji devlet partisi ya da devletin resmî ideolojisi olamaz. Tüm partiler vatandaşların siyasi iradesinin oluşumuna ve ifade edilmesine yardımcı olur. Siyasi partilerin kurulması ve kapatılmasına ilişkin usuller ile siyasi partilerin faaliyetlerine ilişkin koşullar kanunla belirlenir. Siyasi partiler ırk, din ya da etnisite temelli olamaz ve devlet gücünü şiddet yoluyla ele geçirmeyi amaç edinemez (m.11).

Sendikalar da dâhil olmak üzere dernekler siyasi amaç güdemez ve siyasi partilerin alanına giren faaliyetlerde bulunamaz (m.12).

Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı siyasi partilerin yönetimine katılamaz (m.95).

Derneklerin ve siyasi partilerin Anayasaya uygun hareket edip etmediklerine Anayasa Mahkemesi karar verir (m.149).

Çek Cumhuriyeti

Siyasi sistem, temel demokratik ilkelere saygılı ve amaçlarını gerçekleştirirken zor kullanmayı reddeden siyasi partilerin özgürce ve gönüllü şekilde kurulması ve serbest rekabeti temeline dayanır (m.5).

Siyasi partilerin kapatılmasına veya faaliyetlerinin anayasa ve kanunlara uygunluğuna ilişkin hususlarda Anayasa Mahkemesi karar verir (m.87).

Danimarka

Danimarka Anayasasında siyasi partilere ilişkin hüküm bulunmamaktadır.

Estonya

Herkes kar amacı gütmeyen dernek ve federasyon kurmakta özgürdür. Yalnızca Estonya vatandaşları siyasi partilere üye olabilir. Estonyanın anayasal düzenini zorla ya da kanunlarla suç olarak tanımlanmış faaliyetlerle değiştirmeye çalışan siyasi parti, dernek ve federasyonlar yasaklanmıştır. Siyasi parti, dernek ve federasyonların para cezası ödemeye mahkûm edilmeleri, faaliyetlerinin askıya alınması veya kapatılmaları yalnızca mahkeme kararıyla gerçekleşebilir (m.48).

Finlandiya

Finlandiya Anayasasında siyasi partilere ilişkin, seçimlerde aday belirleyebilecekleri hükmü dışında, herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

Fransa

Siyasi partiler ve gruplar vatandaşların oy kullanmalarına katkıda bulunur. Bunlar özgürce kurulur ve faaliyetlerinde özgürlerdir. Siyasi partiler ve gruplar ulusal egemenlik ve demokrasiye saygı gösterir. Kanunda gösterildiği şekliyle, seçimle göreve gelinen makamlar ile profesyonel ve toplumsal konumlara kadın ve erkeklerin eşit erişimi olmasına katkıda bulunurlar. Kanunlar, siyasi parti ve grupların görüşlerini çoğulcu şekilde ifade etmelerini ve ulusun demokratik hayatına eşit şekilde katılımını garanti eder (m.4).

Güney Afrika

Her vatandaşın siyasi parti kurma, faaliyetlerine katılma, siyasi partiye yeni üye kazandırılmasına yardım etme ve bir siyasi parti ya da dava için kampanya yapma hakkı vardır (m.19).

Ulusal Meclis, Mecliste temsil edilen tüm siyasi partilere finansal ve idari destek verir (m.57).

Hiçbir devlet memuru bir siyasi parti veya davayı desteklediği ya da ona karşı olduğu için kayrılamaz ya da o kişiye ayrımcılık yapılamaz (m.197).

Çok partili demokratik hayatın güçlendirilmesi için ulusal kanunların hakkaniyet ve orantılılık ilkeleri çerçevesinde siyasi partilerin finansmanını sağlaması gerekir (m.236).

Güney Kore

Siyasi partilerin kurulması serbesttir ve çoğulcu parti sistemi güvence altındadır. Siyasi partiler amaçları, örgütlenmeleri ve faaliyetlerinde demokratiktir ve siyasi iradenin oluşumuna halkın katılımını sağlayacak örgütsel düzenlemeleri yaparlar. Siyasi partiler Devletin koruması altındadır ve kendilerine kanunla öngörülen şartlar çerçevesinde Devlet tarafından operasyonel amaçlı fonlar sağlanabilir. Bir siyasi partinin amaç veya faaliyetlerinin temel demokratik düzene aykırı olması halinde Hükûmet o partinin kapatılması için Anayasa Mahkemesine dava açabilir. Anayasa Mahkemesinin kapatılma yönünde karar vermesi halinde parti kapatılır (m.8, 89, 111). Parti kapatma kararının alınabilmesi için 9 üyenin en az 6'sının oyu gereklidir (m.111, 113).

Hollanda

Hollanda Anayasasında siyasi partilere ilişkin hüküm bulunmamaktadır.

İrlanda

İrlanda Anayasasında siyasi partilere ilişkin hüküm bulunmamaktadır.

İspanya

Siyasi partiler siyasal çoğulculuğun ifadesidir. Halkın iradesinin oluşması ve kendini ifade etmesine katkıda bulunurlar ve siyasal katılımın temel araçlarıdır. Anayasa ve kanunlara uygun olduğu sürece kurulmaları ve faaliyetleri serbesttir. İç yapıları ve işleyişleri demokratik olmalıdır (m.6).

İtalya

Tüm vatandaşlar, ulusal politikaların demokratik süreçlerle belirlenmesi amacıyla özgürce partilere katılma hakkına sahiptir (m.49). Kapatılmış olan Faşist Partinin herhangi bir biçimde yeniden kurulması yasaktır (m.XII).

Macaristan

Siyasi partilerin kurulması ve faaliyet göstermesi örgütlenme hakkı temelinde serbesttir. Siyasi partiler halkın iradesinin oluşumuna ve ifade edilmesine katkıda bulunur. Siyasi partiler kamu gücünü doğrudan kullanamaz. Siyasi partilerin işleyişi ve yönetimine ilişkin detaylı kurallar kanunla belirlenir (m.VIII).

Polonya

Polonya Cumhuriyeti siyasi partilerin kurulma ve faaliyet gösterme özgürlüğünü temin eder. Siyasi partiler Polonya vatandaşlarının eşitliği ve gönüllülük ilkesine uygun şekilde kurulur ve amaçları Devletin siyasetinin şekillenmesine demokratik yollarla etki etmektir. Siyasi partilerin finansmanı kamusal denetime açıktır (m.11).

Programları totaliter metotlara ve nazizm, faşizm ve komünizmin faaliyet usulleri üzerine kurulu veya program ve faaliyetleri ırksal ya da ulusal nefrete, güç elde etmek ya da devlet politikalarını etkilemek amaçlarıyla şiddet uygulanmasına dayanan veya içyapıları ya da üyeliği gizli olan siyasi parti veya diğer örgütler yasaktır (m.13).

Siyasi partilerin amaç veya faaliyetlerinin Anayasaya uygunluğunun denetlenmesi Anayasa Mahkemesinin görevidir (m.188).

Portekiz

Siyasi partiler; ulusal bağımsızlık, devletin birliği ve demokrasiye saygılı şekilde millet iradesinin organize edilmesi ve ifadesine katkıda bulunmak için vardır (m.10).

Örgütlenme hakkı siyasi parti ve derneklerin kurulması ve bunlara üye olunmasını ve demokratik şekilde halk iradesinin oluşmasını ve siyasi gücün organize edilmesini de kapsar. Kimse aynı anda birden fazla siyasi partiye üye olamaz. Kimse kanuna uygun olarak kurulmuş bir partinin üyesi olduğu ya da olmadığı için herhangi bir hakkını kullanmasından yoksun bırakılamaz. Hiçbir parti bir din veya mezheple doğrudan ilişkili bir isim alamaz ve ulusal ve dinî sembollerle karıştırılabilecek bir amblem seçemez. Hiçbir parti yerel nitelikli veya kapsamlı olduğunu gösteren bir isim alamaz ya da böyle bir amaç taşıyamaz. Siyasi partiler demokratik şeffaflık, organizasyon, yönetim ve tüm üyelerinin katılımı ilkelerine göre yönetilmelidir. Siyasi partilerin finansmanı, özellikle kamu yardımının miktarının belirlenmesi ve partinin hesapları ve varlıklarının kamuoyuyla paylaşılması kanunla belirlenir (m.51).

Milletvekilleri, seçildikleri partiden istifa edip başka bir partiye katılırlarsa milletvekilliklerini kaybederler (m.160).

Siyasi partiler kanunla tanımlanan nesnel ölçütlerle, kamu radyo ve televizyon hizmetinde yayın zamanı hakkına sahiptir. Cumhuriyet Meclisinde bir veya daha fazla sandalyeye sahip ve Hükûmette yer almayan siyasi partiler, kanunun belirttiği gibi, her partinin Meclisteki sandalye sayısıyla orantılı olarak kamu radyo ve televizyonunda yayın zamanına ve Hükûmetin siyasi beyanlarına karşılık verme ve cevap hakkına sahiptir. Bu yayın zamanları, Hükûmetin yayınlarına ve beyanlarına verilen aynı süre ve uzunluğa sahip olur (m.40).

Siyasi partiler genel ve doğrudan oy hakkına dayanan kurum ve organlarda seçim sonuçlarının oranlarına göre sandalye sahibi olurlar. Azınlıklara Anayasa ve kanunda öngörüldüğü üzere demokratik muhalefet hakkı tanınır. Cumhuriyet Meclisinde sandalye sahibi olan ve Hükûmetin bir parçasını oluşturmayan siyasi partiler, özellikle kamu yararını ilgilendiren temel meselelerin durumu ve ilerlemesi hakkında Hükûmet tarafından düzenli ve doğrudan bilgilendirilme hakkına sahiptir. Özerk bölgelerin Yasama Meclislerinde de aynı hak mevcuttur (m.114).

Siyasi partilerin ve bunların oluşturduğu koalisyonların oluşumunu teyit etmek ve isimlerinin, baş harflerinin ve sembollerinin kanuniliğini

takdir etmek, Anayasa ve kanunda belirtildiği üzere fesihlerine karar vermek ile siyasi partiler içinde yapılan seçimler ve partiler tarafından alınan kararlara itiraz içeren ve başvuruya konu seçim sonuçlarını karara bağlamak, Anayasa Mahkemesinin yetkisindedir (m.223).

Anayasa değişiklikleri siyasi çoğulculuğa ve demokratik muhalefet hakkına saygılı olmalıdır (m.288).

Romanya

Romanya toplumundaki çoğulculuk anayasal demokrasinin bir koşulu ve güvencesidir. Siyasi partilerin kurulması ve faaliyetlerini gerçekleştirmesi kanuna göre olur. Siyasi partiler vatandaşların siyasi iradesinin belirlenmesi ve ifade edilmesine katkıda bulunur. Siyasi partiler millî egemenliğe, toprak bütünlüğüne, hukuk düzeni ve demokrasinin ilkelerine uygun hareket eder (m.8).

Tüm vatandaşlar siyasi partilere, sendikalara ve diğer örgütlere katılma hakkına sahiptir. Anayasa mahkemesi üyeleri, hâkimler, savcılar, silahlı kuvvetler personeli, polis ve kanunda belirtilen diğer kamu görevlileri siyasi partilere üye olamaz. Siyasi partilerin ve örgütlerin amaçları veya faaliyetlerinin siyasi çoğulculuğa, hukuk devleti ilkesine, egemenliğe ve Romanya'nın bağımsızlık ve bütünlüğüne karşı olması Anayasaya aykırıdır. Gizli örgütlenmeler yasaktır (m.40).

Siyasi partilerin organizasyonu, faaliyetleri ve finansmanına ilişkin hususlar organik kanunla düzenlenir (m.73).

Cumhurbaşkanı siyasi parti üyesi olamaz (m.84).

Siyasi partilerin Anayasaya aykırı olduklarına ilişkin kararlara itirazlar Anayasa Mahkemesine yapılır (m.146).

Rusya

Siyasi farklılıklar ve çok partili sistem Rusya Federasyonunca tanınmıştır (m.13).

Yunanistan

Oy kullanma hakkına sahip Yunan vatandaşları serbestçe siyasi parti kurma ve siyasi partilere üye olma hakkına sahiptir. Siyasi partilerin örgütlenmeleri ve faaliyetleri demokratik devletin serbestçe çalışmasına imkân tanımalıdır. Yaşı sebebiyle oy hakkı olmayan vatandaşlar gençlik kollarına katılabilir. Siyasi partiler seçim ve faaliyet giderleri için devletten yardım alma hakkına sahiptir. Seçim harcamalarının şeffaflığı, maksimum düzeyi

ve siyasi partilerin finansmanına ilişkin diğer hususlar kanunla belirlenir. Hâkimlerin ve kolluk kuvvetlerinin herhangi bir surette siyasi partiler lehine veya aleyhine tavır almaları kesinlikle yasaktır (m.29).

Siyasi partilerin radyo ve televizyondaki ücretsiz seçim kampanyalarına ilişkin hükümler kanunla düzenlenir (m.15).

Sonuç

Bu çalışma kapsamında incelen 23 ülke anayasasında seçimlere ilişkin birçok hususun benzer şekilde yer aldığı görülmektedir. Öte yandan bazı hususların ise anayasalarda ya farklı şekilde düzenlenmiş olduğu ya da bir anayasada yer alırken diğerinde yer almadığı tespit edilmiştir. Bu durum bir yönüyle ülkelerin seçimlerle ilişkili çeşitli konulara verdikleri farklı önem ve hassasiyeti göstermektedir. Bir diğer neden ise her ülkenin anayasasının kendine has nitelikleridir.

İncelenen anayasaların tümünde oy kullanma hakkına ilişkin çeşitli düzenlemelerin mevcut olduğu görülmüştür. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere 23 ülkenin 15'inde anayasada seçmen yaşı 18, 2 ülkede ise 16 (Avusturya, Brezilya)'dır. 3 ülke anayasasında (Fransa, İtalya, Macaristan) seçmen yaşı belirtilmemekle birlikte kanunen reşit olanların oy kullanabileceği hükmü yer almaktadır. 3 ülkede ise (Danimarka, Güney Kore, Yunanistan) anayasada seçmen yaşı düzenlenmemiştir.

10 ülke anayasasında kısıtlı olanların ya da mahkeme kararı ile kısıtlananların oy kullanamayacağı hükme bağlanmıştır. Bazı suçlardan kesin hüküm giyen kişilerin oy kullanıp kullanamayacakları mevzusu ise anayasalarda farklı şekilde ele alınmıştır. 9 ülkede belirli şartları haiz hükümlülerin oy kullanamayacağı veya hükümlülerin oy kullanmasının kanunla sınırlanabileceği düzenlenirken bazı anayasalarda bu husus hiç yer bulmamış ya da "tüm vatandaşların oy hakkı vardır" denilerek hükümlülerin oy hakkının kısıtlanamayacağı belirtilmiştir. Avusturya ve Romanya Anayasalarına göre, kanunlar doğrultusunda mahkemeler oy kullanma hakkını kısıtlayabilmektedir. Hollanda ve Macaristan Anayasalarında ülkede sürekli ikamet etmeyen vatandaşların oy hakkının kısıtlanabileceği belirtilmiş, Portekiz'de ise ülkede sürekli ikamet etmeyen vatandaşların Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oy kullanabilmesi için ülke ile aktif bağlarının devamı koşulu getirilmiştir. Brezilya'da halen zorunlu askerlik görevini yapmakta olanların, din ve vicdan hürriyetini kötüye kullananların ve kanunla belirtilecek şekilde erdemli davranışlarda bulunmayanların oy hakkı kanunla kısıtlanabilmektedir. İtalya Anayasasında da Brezilya'ya benzer şekilde ahlaki yetersizlik hallerinde oy hakkının kanunla kısıtlanabileceği ifade edilmiştir.

Yine bazı ülke anayasalarında yurt dışındaki vatandaşların oy kullanmalarına ilişkin hükümler mevcutken bazılarında bu konuya ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Oy kullanma hakkına ilişkin bazı anayasalarda düzenlenen hususlardan biri de yabancıların yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkının olmasıdır.[46]

Demokratik seçimlerin hangi niteliklere sahip olması gerektiği ülkeden ülkeye değişen bir husus değildir. Bununla birlikte anayasaların özgür ve adil seçimlerin farklı yönlerini ortaya çıkardığı görülmektedir. İncelenen anayasaların ABD hariç tümünde seçimlerin niteliğine ilişkin bazı hükümler mevcuttur. Anayasalar içerisinde seçimlerin niteliklerinden en çok yer verilenler; seçimlerde gizli oy ilkesinin uygulanacağı (20 ülke) ile seçimlerin doğrudan (16 ülke), eşit (14 ülke), genel (8 ülke) ve evrensel (6 ülke) olduğudur. Bazı anayasalarda daha da genel nitelikler olan seçimlerin özgür[47] (8 ülke) ve adil (Güney Afrika) olacağı ayrıca vurgulanmaktadır. Oyların bizzat oyun sahibi tarafından kullanılması gerektiği, diğer bir deyişle başkası yerine oy kullanmanın mümkün olmadığını ifade eden oyun şahsiliği ilkesi de Avusturya ve İtalya Anayasalarında belirtilmiştir. Seçimlerin düzenli aralıklarla yapılacağını belirten "düzenli" ve "periyodik" ifadeleri de Güney Afrika, Portekiz ve Romanya Anayasalarında geçmektedir.

Bazı anayasalarda oy kullanma hakkının aynı zamanda bir ödev olduğu bir diğer deyişle oy kullanmanın zorunlu olduğu vurgulanmıştır. Belçika, Brezilya, İtalya ve Yunanistan Anayasaları bu şekildedir. Portekiz Anayasasında ise seçmen kaydı yaptırmanın zorunlu olduğu belirtilmiştir.

Seçimlerin yönetimi kavramı, oy pusulalarının hazırlanmasından seçim takviminin tüm ara aşamaları ile belirlenmesine, seçmenler ile seçim görevlilerinin eğitiminden seçim kampanyalarının özgür ve adil yapılmasının teminine, seçim çevrelerinin sınırlarının belirlenmesinden seçim çevrelerinin içereceği sandalye sayısının tespitine kadar pek çok hususu ifade etmektedir. Anayasaların seçim yönetimine ilişkin hususları içermesi açısından oldukça farklılaştığı görülmektedir. Seçim takvimine (ana hatlarıyla) ilişkin bazı hususlar ile seçim çevrelerinin ve seçim çevrelerine ya da eyaletlere düşen temsilci sayısının belirlenmesi seçim yönetimi konusunda anayasalarda en fazla geçen hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Seçim kampanyalarının özgür ve adil olması, bir diğer deyişle eşit propaganda imkânı ile seçmen kütüklerinin ne şekilde tutulacağına ilişkin ifadeler de seçim yönetimine ilişkin olarak anayasalarda yer verilen diğer hususlardır.

[46] Bu hak bazı anayasalarda düzenli ikamet eden tüm yabancılara verilirken bazı anayasalarda AB üye ülkeleri ile sınırlanmıştır. Bu alandaki farklılıklardan biri de bazı anayasalarda yerel seçimlerde sadece oy hakkından bahsedilirken bazılarında ise hem seçme hem de seçilme haklarından bahsediliyor oluşudur.

[47] Özgür seçim ifadesi serbest seçim şeklinde de dilimize çevrilebilmektedir.

Seçim yönetimi ile yakın ve yine geniş kapsama sahip bir diğer kavram da seçimlerin denetimidir. Seçimlerin denetimi konusu başka boyutları da olmakla birlikte özellikle yapılan itirazların değerlendirilmesi ile olası usulsüzlüklerin açığa çıkarılarak cezalandırılmasını ve son olarak da seçim sonuçlarının kesinleşmesini ifade etmektedir. Anayasalarda bu konunun özellikle hangi kurum ya da kurumların seçim denetimini yapacakları ve söz konusu kurumlar eğer seçimlere özel kurumlarsa bunların ne şekilde teşkil edileceğine odaklanılarak ele alındığı görülmektedir. En yaygın yaklaşımın, başta anayasa mahkemeleri olmak üzere yargı organlarınca veya yine yargısal nitelikli seçim kurumlarının teşkili ile seçimlerin denetiminin yapılması yönünde olduğu görülmüştür.

Seçim kanunlarının ne şekilde yapılacağı ya da ne şekilde değiştirilip değiştirilemeyeceği de çoğu anayasada düzenlenen bir diğer konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin seçim kanunlarının Brezilya, İspanya ve Romanya'da kanun hükmünde kararnamelerle değiştirilemeyeceği; İtalya ve Polonya'da ivedilikle görüşülemeyeceği; Belçika ve Brezilya'da bir yıl boyunca, Yunanistan'da ise üçte iki çoğunlukla çıkmamışsa ilk seçimlerde uygulanamayacağı; Macaristan ve Portekiz'de ise seçim kanunlarının ve seçimlere ilişkin hususların referandum konusu yapılamayacağı anayasada hükme bağlanmıştır.

İncelenen anayasaların tümünde parlamento seçimlerinin nasıl yapılacağına ilişkin genel bir çerçeve çizilmektedir. Buna göre parlamentonun görev süresi, üye sayısı ya da kanunla belirlenecek sayı aralığı, parlamenter (milletvekili, senatör vb.) seçilebilmek için gerekli şartlar, seçimlerin erkene alınabilmesi ya da zamanından geç yapılmasına ilişkin düzenlemeler ve ülkenin şartlarına göre azınlık milletvekilliği ya da tüm ulusu temsil eden milletvekilliği gibi hususların anayasalarda düzenlenmiş olduğu görülmektedir.

Pek çok ülkede (Belçika, Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Güney Afrika, Güney Kore, Hollanda, İrlanda, İspanya, Polonya ve Portekiz) parlamento seçimlerinde kullanılacak seçim sistemi de anayasada belirtilmektedir. Öte yandan parlamento seçimlerinde seçim barajı, barajın olduğu ülkeler de dâhil olmak üzere incelenen ülkelerin hiçbirinin anayasasında yer almamaktadır. Yalnızca Portekiz Anayasasında hiçbir şekilde baraj konulamayacağına dair hüküm mevcuttur.

İncelenen 23 ülkenin 13'ünde devlet başkanı (Cumhurbaşkanı ya da Başkan) halk tarafından doğrudan seçimle göreve gelmekte, 6'sında (Almanya, Estonya, Güney Afrika, İtalya, Macaristan ve Yunanistan) parlamento tarafından seçilmektedir. Belçika, Danimarka, Hollanda ve İspanya ise anayasal monarşiyle yönetilmektedir.

Devlet başkanının seçimle belirlendiği ülkelerin anayasalarında istisnasız olarak bu seçimlerin ne şekilde yapılacağına ilişkin düzenlemeler mevcuttur. Bu ülke anayasalarının 10'unda seçim iki aşamalı olarak yapılmaktadır. Buna göre ilk turda salt çoğunluğun sağlanamaması durumunda ikinci turda ilk turda en çok oyu alan iki aday yarışmakta ve bu turda en çok oyu alan aday Cumhurbaşkanı/Başkan olmaktadır. Güney Kore'de Başkanlık seçimi tek turludur ve en çok oyu alan kişi Başkan olmaktadır. İrlanda'da seçimler devredilebilir tek oy sistemiyle yapılır. Rusya Anayasasına göre Devlet Başkanlığı seçimleri kanunla düzenlenir.[48] Ekli tablodan da görüleceği üzere bu ülkelerin tümünde Cumhurbaşkanının/Başkanın kaç dönem görev yapabileceği belirtilmiştir. 7 ülkede (ABD, Avusturya, Bulgaristan, İrlanda, Polonya, Romanya, Rusya) en çok 2 dönem, 5 ülkede ise (Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Fransa, Portekiz) art arda en çok 2 dönem şartı bulunmaktadır. Güney Kore'de ise Başkan yalnızca bir dönem başkanlık yapabilir. Bu ülkelerin tümünde Cumhurbaşkanının/Başkanın görev süresi anayasada belirtilmiştir. Bu süre İrlanda'da 7; Avusturya, Finlandiya ve Rusya'da 6; Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Güney Kore, Polonya, Portekiz ve Romanya'da 5; ABD ve Brezilya'da ise 4 yıldır.

İncelenen ülkelerin anayasalarında Devlet Başkanlığı ve parlamento seçimleri dışında yerel seçimler, özerk bölgelerdeki ya da eyaletlerdeki seçimler veya Avrupa Parlamentosu seçimleri gibi başka seçimlere ilişkin hükümlere de rastlanmaktadır.

İncelenen 23 anayasanın 6'sında (ABD, Avusturya, Belçika, Danimarka, Hollanda, İrlanda) siyasi partilere ilişkin hükümler bulunmamaktadır. Diğer 17 ülkede ise siyasi partilere ilişkin çeşitli hükümlerin yer aldığı tespit edilmiştir. Bunlar arasında en yaygın olanları siyasi partilerin demokratik düzene karşı olmamak gibi belirli şartlar dâhilinde kurulmalarının serbest olduğu, siyasi partilere ilişkin kapatma kararlarının Anayasa Mahkemesi tarafından verildiği, siyasi partilere yapılabilecek bağış ve mali yardımların koşulları ile seçimler öncesinde propaganda amaçlı ücretsiz radyo ve televizyon yayını imkânı verilebileceğine ilişkin hükümlerdir.

Çalışmada incelenen anayasalarda seçimlere ilişkin hükümlerin önemli bir kısmı aşağıdaki tabloda özet halinde sunulmuştur:[49]

---

[48] İlgili kanuna göre seçimler iki turlu olarak yapılır.

[49] Tabloda bir hücrenin içerisinde "-" işaretinin olması o konuda o anayasada bir hüküm olmadığı anlamına gelmektedir. "Seçimlerin Niteliği / Oy Kullanma Zorunlu mu?" başlığı içerisinde seçimlerin niteliğine ilişkin anayasada geçen ifadeler verilmiştir, ülkede oy kullanmanın zorunlu olması halinde söz konusu bilgi de bu başlık altında ifade edilmiştir. Tabloda başlıklarda geçen "T.M." ifadesi Temsilciler Meclisinin, "Snt." ifadesi ise Senatonun kısaltmasıdır. "/" işareti ile ayrılan bilgilerden ilki temsilciler meclislerine ikincisi ise senatolara aittir. "/" işaretinin olmadığı durum ülkede tek meclis olduğu ya da bilginin her iki meclis için de geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Tabloda geçen hükümlerin madde numaraları çalışma metninde ilgili başlıklar altında yer almaktadır.

Özet Tablo: Seçimlere İlişkin Hükümler

Ülkeler	Oy Kullanma Hakkı		Seçimlerin Niteliği, Yönetimi, Denetimi ve Seçim Kanunlarına İlişkin Hükümler				Parlamento Seçimleri			Devlet Başkanlığı Seçimleri		
	Yaş Sınırı (T.M./ Snt.)	Seçmenlik Koşulları / Kimler Oy Kullanamaz?	Seçimlerin Niteliği / Oy Kullanmak Zorunlu mu?	Seçimlerin Yönetimine İlişkin Konular	Seçimlerin Denetimini Yapan Kurum	Seçim Kanunlarına Özel Hükümler	Seçmen Olma Koşuluna İlave Adaylık Koşulları (T.M./Snt.)	Kaç Yılda Bir? (T.M./ Snt.)	Seçim Sistemi (T.M./Snt.)	Seçmen Olma Koşuluna İlave Adaylık Koşulları	Seçim Kaç Yılda Bir?	Görev Yapma Sınırı
ABD	18	–	–	Seçim çevreleri ve eyalet başına temsilci sayısı 10 yılda bir yeniden belirlenir	Kongre (Yüksek Mah., Mahkemeler)	Seçimlerin nasıl yapılacağı eyalet kanunlarıyla düzenlenir	25/30 yaş + 7/9 yıllık vatandaşlık + İkamet + *Impeach* edilmeme	2	–	35 yaş + ABD doğumlu olmak + 14 yıldır ikamet	4	2 dönem
Almanya	18	Kanunla belirlenir	Genel, Özgür, Eşit, Gizli oy, Doğrudan	–	Federal Meclis, Federal Any. Mah.	–	–	4	–	Federal Kongre tarafından seçilir		
Avusturya	16	Kanunla ve mahkeme kararıyla belirlenir	Şahsi, Özgür, Eşit, Gizli oy, Doğrudan	Seçim çevreleri idari sınırlarla aynı değil, Nüfusa göre yeniden belirleme, Mektupla oy kullanma	Federal Seçim Kurulu, Any. Mah.	–	18 yaş + Adaylık ancak kanunla ve mahkeme kararıyla engellenebilir.	5	–	35 yaş	6	2 dönem

Ülkeler	Oy Kullanma Hakkı		Seçimlerin Niteliği, Yönetimi, Denetimi ve Seçim Kanunlarına İlişkin Hükümler				Parlamento Seçimleri			Devlet Başkanlığı Seçimleri		
	Yaş Sınırı (T.M./ Snt.)	Seçmenlik Koşulları / Kimler Oy Kullanamaz?	Seçimlerin Niteliği / Oy Kullanmak Zorunlu mu?	Seçimlerin Yönetimine İlişkin Konular	Seçimlerin Denetimini Yapan Kurum	Seçim Kanunlarına Özel Hükümler	Seçmen Olma Koşuluna İlave Adaylık Koşulları (T.M./Snt.)	Kaç Yılda Bir? (T.M./ Snt.)	Seçim Sistemi (T.M./Snt.)	Seçmen Olma Koşuluna İlave Adaylık Koşulları	Seçim Kaç Yılda Bir?	Görev Yapma Sınırı
Belçika	18	Kanunla belirlenir	Gizli oy, Mahalli / Zorunlu	Seçim çevrelerine düşen sandalye sayısı	Any. Mah.	1 yıl sonra uygulanabilir	Kısıtlı olmamak + İkamet	5	Nispi	Belçika bir monarşidir		
Brezilya	16	Kısıtlılar, Hükümlüler, Din hürriyetini kötüye kullananlar, Erdemli Olmayanlar, Zorunlu askerlik görevini yerine getirmekte olanlar	Evrensel, Eşit, Gizli oy, Doğrudan / Zorunlu	Eşit propaganda	Yüksek Seçim Mah., Seçim yargıçları, Seçim kurulları	KHK ve Kararnameyle değişmez + 1 yıl sonra uygulanabilir	21/35 yaş + Okur–yazar olma + İkamet + Kanunla + Ahlak seviyesi + Geçmiş yaşam	4	Nispi/ Çoğunluk	35 yaş + Devlet Başkanının birinci ve ikinci derece yakını olmamak	4	Art arda 2 dönem
Bulgaristan	18	Kısıtlılar, Hükümlüler	Genel, Eşit, Gizli oy, Doğrudan	–	Any. Mah.	–	21 yaş + çifte vatandaş olmama	4	–	40 yaş + Doğuştan vatandaş olmak	5	2 dönem

Ülkeler	Oy Kullanma Hakkı		Seçimlerin Niteliği, Yönetimi, Denetimi ve Seçim Kanunlarına İlişkin Hükümler				Parlamento Seçimleri			Devlet Başkanlığı Seçimleri		
	Yaş Sınırı (T.M./ Snt.)	Seçmenlik Koşulları / Kimler Oy Kullanamaz?	Seçimlerin Niteliği / Oy Kullanmak Zorunlu mu?	Seçimlerin Yönetimine İlişkin Konular	Seçimlerin Denetimini Yapan Kurum	Seçim Kanunlarına Özel Hükümler	Seçmen Olma Koşuluna İlave Adaylık Koşulları (T.M./Snt.)	Kaç Yılda Bir? (T.M./ Snt.)	Seçim Sistemi (T.M./Snt.)	Seçmen Olma Koşuluna İlave Adaylık Koşulları	Seçim Kaç Yılda Bir?	Görev Yapma Sınırı
Çek Cum.	18	Kanunla belirlenir	Özgür, Evrensel, Eşit, Gizli oy, Doğrudan	–	Kanunla belirlenir	Temsilciler Meclisi ve Senatonun her ikisi tarafından kabul edilmelidir	21/40 yaş	4/2	Nispi/ Çoğunluk	Senatör olabilme yeterliği	5	Art arda 2 dönem
Danimarka	–	Kanunla belirlenir	Genel, Gizli oy, Doğrudan	–	Millet Meclisi	–	Bazı suçları işlememek	4	Nispi	Danimarka bir anayasal monarşidir.		
Estonya	18	Kısıtlılar, Hükümlüler	Genel, Gizli oy, Doğrudan	–	–	Üye tam sayısının salt çoğunluğuyla kanunlaşabilir	21 yaş	4	Nispi	Cumhurbaşkanı, Parlamento tarafından seçilir.		
Finlandiya	18	–	Eşit, Gizli oy, Doğrudan	Seçim çevresi sınırları	–	–	Vesayet altında olmama	4	Nispi	Doğuştan vatandaşlık	6	Art arda 2 dönem
Fransa	Reşit olma	Kısıtlılar	Genel, Eşit, Gizli oy	Seçim çevreleri için bağımsız komisyon	Anayasa Konseyi	–	Organik kanunla belirlenir	–	–	–	5	Art arda 2 dönem
Güney Afrika	18	–	Özgür, Adil, Düzenli, Gizli oy	–	Seçim Komisyonu	–	–	5	Nispi	Cumhurbaşkanı Millet Meclisi tarafından seçilir		

Ülkeler	Oy Kullanma Hakkı		Seçimlerin Niteliği, Yönetimi, Denetimi ve Seçim Kanunlarına İlişkin Hükümler				Parlamento Seçimleri			Devlet Başkanlığı Seçimleri		
	Yaş Sınırı (T.M./ Snt.)	Seçmenlik Koşulları / Kimler Oy Kullanamaz?	Seçimlerin Niteliği / Oy Kullanmak Zorunlu mu?	Seçimlerin Yönetimine İlişkin Konular	Seçimlerin Denetimini Yapan Kurum	Seçim Kanunlarına Özel Hükümler	Seçmen Olma Koşuluna İlave Adaylık Koşulları (T.M./Snt.)	Kaç Yılda Bir? (T.M./ Snt.)	Seçim Sistemi (T.M./Snt.)	Seçmen Olma Koşuluna İlave Adaylık Koşulları	Seçim Kaç Yılda Bir?	Görev Yapma Sınırı
Güney Kore	–	Kanunla belirlenir	Genel, Eşit, Gizli oy, Doğrudan	Kanunda aksi belirtilmediği sürece seçim harcamaları siyasi partilere ya da adaylara yüklenemez	Ulusal Seçim Komisyonu	–	Kanunla belirlenir	–	Nispi	40 yaş	5	1 dönem
Hollanda	18	Hükümlüler, İkamet etmeyenler	Gizli	–	–	–	–	4/4	Nispi	Hollanda bir monarşidir.		
İrlanda	18	Kanunla belirlenir	Gizli	Seçim çevrelerinin üye sayısının belirlenmesi	–	–	21 yaş	<7	Devredilebilir Tek Oy, Nispi	35 yaş	7	2 dönem
İspanya	18	Kanunla belirlenir	Genel, Özgür, Eşit, Gizli oy, Doğrudan	Seçim çevreleri	Hâkim denetimi	KHK ile değiştirilemez	Kanunla belirlenir	4/4	Nispi	İspanya bir parlamenter monarşidir		

Ülkeler	Oy Kullanma Hakkı		Seçimlerin Niteliği, Yönetimi, Denetimi ve Seçim Kanunlarına İlişkin Hükümler				Parlamento Seçimleri			Devlet Başkanlığı Seçimleri		
	Yaş Sınırı (T.M./ Snt.)	Seçmenlik Koşulları / Kimler Oy Kullanamaz?	Seçimlerin Niteliği / Oy Kullanmak Zorunlu mu?	Seçimlerin Yönetimine İlişkin Konular	Seçimlerin Denetimini Yapan Kurum	Seçim Kanunlarına Özel Hükümler	Seçmen Olma Koşuluna İlave Adaylık Koşulları (T.M./Snt.)	Kaç Yılda Bir? (T.M./ Snt.)	Seçim Sistemi (T.M./Snt.)	Seçmen Olma Koşuluna İlave Adaylık Koşulları	Seçim Kaç Yılda Bir?	Görev Yapma Sınırı
İtalya	Reşit Olma	Kısıtlı, Hükümlü, Ahlaki yetersizlik	Genel, Şahsi, Özgür, Eşit, Gizli oy	Oy kullanmak vatandaşlık görevidir	–	İvedilikle görüşülemez	25/40 yaş	5/5	–	Cumhurbaşkanı Parlamento tarafından seçilir		
Macaristan	Reşit olma	Kısıtlı, Hükümlü, İkamet etmeyen	Evrensel, Eşit, Gizli oy, Doğrudan	Eşit propaganda	–	Referanduma sunulamaz	–	4	–	Cumhurbaşkanı Parlamento tarafından seçilir		
Polonya	18	Kısıtlı, Mahkeme kararıyla	Genel, Eşit, Gizli oy, Doğrudan	–	–	İvedilikle görüşülemez + OHAL zamanı değişmez	21/30 yaş, Ağır suç işlememek	4/4	Nispi	35 yaş + Tem. Mec. Seçilme yeterliği	5	2 dönem
Portekiz	18	Kanunla belirlenir, Portekiz toplumuyla aktif bağ	Periyodik, Gizli oy, Doğrudan	Seçmen kaydı zorunlu, Eşit Propaganda	Any. Mah., Mahkemeler	Veto edilirse 2/3 + Referanduma sunulamaz	Askerler ve bazı görevliler aday olamaz	4	Nispi+ d' Hondt en yüksek ort. + Baraj yasak	35 yaş + Portekiz kökenli + seçmen kaydı	5	Art arda 2 dönem

Ülkeler	Oy Kullanma Hakkı		Seçimlerin Niteliği, Yönetimi, Denetimi ve Seçim Kanunlarına İlişkin Hükümler				Parlamento Seçimleri			Devlet Başkanlığı Seçimleri		
	Yaş Sınırı (T.M./ Snt.)	Seçmenlik Koşulları / Kimler Oy Kullanamaz?	Seçimlerin Niteliği / Oy Kullanmak Zorunlu mu?	Seçimlerin Yönetimine İlişkin Konular	Seçimlerin Denetimini Yapan Kurum	Seçim Kanunlarına Özel Hükümler	Seçmen Olma Koşuluna İlave Adaylık Koşulları (T.M./Snt.)	Kaç Yılda Bir? (T.M./ Snt.)	Seçim Sistemi (T.M./Snt.)	Seçmen Olma Koşuluna İlave Adaylık Koşulları	Seçim Kaç Yılda Bir?	Görev Yapma Sınırı
Romanya	18	Kısıtlı, Mahkeme kararıyla	Evrensel, Periyodik, Eşit, Özgür, Gizli oy, Doğrudan	–	Seçim Kurulu, Any. Mah.	Organik kanun olmalı + KHK ile değiştirilemez	23/33 yaş, Parti üyeliği yasağı bulunmama	4/4	–	35 yaş + siyasi partiye katılma yasağı olmaması	5	2 dönem
Rusya	18	Kısıtlı, Hükümlü	Özgür, Evrensel, Eşit, Gizli oy, Doğrudan	–	–	–	21 yaş, ikamet, Başka ülke vatandaşlığı ya da oturma izni olmamalı	5	–	35 yaş + 25 yıldır ikamet + başka ülke vatandaşlığı ya da oturma izni hiçbir zaman almamış olmak	6	2 dönem
Yunanistan	–	Kısıtlı, Hükümlü	Evrensel, Gizli oy, Doğrudan / Zorunlu	Harcamalar için şeffaflık ve kısıtlama, Ücretsiz yayın	Özel Yüksek Mahkeme, Kıdemli Hâkimler	2/3 olmazsa ilk seçimlerde uygulanamaz	25 yaş	4	–	Cumhurbaşkanı Parlamento tarafından seçilir		

YASAMA SORUMSUZLUĞU VE DOKUNULMAZLIĞI

Fatih Çağrı OCAKLI*

Giriş

Yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı, parlamento üyelerinin görevlerini serbestçe yerine getirmeleri için kendilerine tanınan bağışıklıklardır. Yasama bağışıklığı (*parliamentary immunity*) kavramı altında birlikte ele alınan bu iki kurum, hukuki mahiyetleri ve cevap verdikleri ihtiyaçlar bakımından farklılıklara sahiptir.[1]

Doktrinde "mutlak dokunulmazlık" veya "parlamenter sorumsuzluk" olarak da adlandırılan yasama sorumsuzluğu, parlamento üyelerinin yasama faaliyetleri sırasındaki oy, söz ve düşüncelerinden dolayı herhangi bir hukuki veya cezai sorumluluğa tabi tutulamayacakları anlamına gelmektedir.[2] Parlamento üyelerine yasama sorumsuzluğu tanınmasındaki temel amaç, üyelerin düşüncelerini serbestçe açıklamalarını, serbestçe oy kullanmalarını ve seçmen iradesinin parlamentoda tam olarak ortaya çıkmasını sağlamaktır.[3] Yasama sorumsuzluğu, üyelerin görev süresi sona erdikten sonra da kendilerine üye oldukları dönemdeki yasama faaliyetlerine ilişkin koruma sağlamaktadır.

Yasama dokunulmazlığı ise parlamento üyeleri hakkında, suç işlediklerinden bahisle, parlamentonun izni olmadan gözaltına alma, tutukla-

* Yasama Uzmanı

1 Özbudun, E., "Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukuki Maiyetleri ve Farkları", TBB Dergisi, S:59, 2005, s.109, Erişim:29.04.2024, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-59-156

2 Gözler, K., "Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C:56, S:3, Temmuz-Eylül 2001, s.72.

3 Gözler, K., "Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", s.72.

ma gibi hürriyetlerini bağlayıcı tedbirlere başvurulamaması anlamına gelmektedir.[4] Yasama dokunulmazlığının temel amacı, parlamento üyelerinin keyfi veya asılsız ceza kovuşturmalarıyla ya da tutuklama yoluyla geçici bir süre için de olsa görevlerinden uzaklaştırılmalarının önlenmesidir.[5] Yasama dokunulmazlığı, yasama sorumsuzluğunun aksine, üyelere yalnızca görevleri süresince koruma sağlar.

Bu çalışmada, incelenen ülke anayasalarındaki ilgili madde hükümleri çerçevesinde yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı kapsam, süre, sağlanan güvenceler ve istisnalar bakımından ayrıntılı olarak incelenecektir.

Ülke Örnekleri

ABD

Anayasanın "Konuşma ve Müzakere Hükmü" olarak da adlandırılan 1'inci maddesinin 6'ncı bölümüne göre yasama sorumsuzluğu, Temsilciler Meclisi ve Senato üyelerinin söz ve oylarından dolayı yalnızca üyesi oldukları Meclise karşı sorumlu olmalarını ifade eder.[6] Yasama sorumsuzluğu üyelerin seçildikleri günden itibaren başlar ve üyeliğin sona ermesinden sonra da devam eder. Üyelerin yasama çalışmaları sırasında sözlü saldırı veya hakarette bulunması durumunda ise disiplin hükümleri uygulanır.[7] Yüksek Mahkeme kararlarına göre, seçmen hizmeti gibi üyelik görevleriyle ilişkili olmakla birlikte doğası gereği siyasi nitelikli olan faaliyetler, belirli bir yönde oy kullanmak için rüşvet almak veya gizli nitelikteki bilgileri açıklamak gibi suç teşkil eden eylemler sorumsuzluk kapsamına girmemektedir. Ayrıca, yasama sorumsuzluğu üyeyi, yasama işlemi hakkında ifade verme veya yasama işlemi ile ilgili belge sunma yükümlülüğünden de korumaktadır.[8]

---

4 Gözler, K., "Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", s.73.

5 Özbudun, E., "Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukuki Maiyetleri ve Farkları", s.109.

6 ABD Anayasası m.1, b.6:
"Senato ve Temsilciler Meclisi üyeleri, hizmetleri karşılığı, yasa ile tayin edilen ve Birleşik Devletler hazinesi tarafından ödenecek bir ödenek alacaklardır. Üyeler, vatana ihanet, ağır suç ve kamu güvenliğini ihlal dışında, kendi Meclislerinin toplantılarına katıldıkları sırada, ya da bu toplantılara gider gelirken hiç bir şekilde tutuklanmayacaklardır ve Meclislerden herhangi birinde yaptıkları konuşma ve tartışmalar nedeniyle o Meclis dışında başka bir yerde sorgulanmayacaklardır."

7 Inter-Parliamentary Union, "United States of America", Erişim:29.04.2024, http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2339_D.htm

8 TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, ABD Kongresinde Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri, s.27-28, Erişim:29.04.2024, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/ABD_Kongresi_Yasama_Denetim_ve_Butce_Surecleri.pdf

Yasama dokunulmazlığı konusunda her ne kadar Anayasada üyelere tutuklanmama imtiyazı öngörülse de, ilgili imtiyaz günümüzde hükümsüz kalmıştır. Zira Anayasadaki hüküm yalnızca hukuk davalarına karşı koruma sağlamaktadır, ancak ABD'de hukuk davalarında tutuklama uygulaması söz konusu değildir. Dokunulmazlıklar konusunda Anayasada yer alan "vatana ihanet, ağır suç ve kamu güvenliğini ihlal" ifadesi ise Yüksek Mahkeme tarafından ceza gerektiren tüm suçları içerecek şekilde yorumlanmaktadır. Dolayısıyla Temsilciler Meclisi ve Senato üyeleri hakkında, işledikleri herhangi bir suçtan dolayı soruşturma ve kovuşturma başlatılması veya hürriyeti bağlayıcı önlemler alınması mümkündür.[9]

Almanya

Yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı Anayasanın 46'ncı maddesinde düzenlenmektedir. Maddeye göre yasama sorumsuzluğu, üyelerin Federal Mecliste ve onun komisyonlarında açıkladıkları görüşlerinden ve verdikleri oylardan dolayı sorumlu tutulamayacakları anlamına gelmektedir.[10] Küçük düşürücü hakaretler *(defamatory insults)* sorumsuzluk kapsamına girmemektedir (m.46 f.1).

Anayasada yasama dokunulmazlığı konusunda bir milletvekili hakkında cezai kovuşturmanın ancak Federal Meclisin iznine bağlı olarak gerçekleştirilebileceği öngörülmektedir (m.46 f.2). Bu durumun tek istisnası, 46'ncı maddenin 2'nci fıkrasında belirtilen "suçüstü ya da ertesi gün tutuklanma" halidir.

Anayasaya göre bir milletvekili hakkında yürütülen her türlü ceza davası, tutuklama ve hürriyeti bağlayıcı önlem ve Anayasanın 18'inci maddesine[11] göre aleyhinde yapılan her türlü işlem Meclisin talebi halinde ertelenir (Any., m.46 f.4).

---

9 U.S. Congress, Constitution Annotated, "Artl.S6.C1.2 Privilege from Arrest", Erişim:29.04.2024, https://constitution.congress.gov/browse/essay/artl-S6-C1-2/ALDE_00013354/

10 Yasama sorumsuzluğu başlı başına üyeyi hem adli cezalardan hem de disiplin cezalarından muaf tutarak cezai yaptırımlara karşı mutlak bir koruma sağlamaktadır. Medeni hukuktan kaynaklanan tazminat davası ve müdahalenin men'i gibi konular da sorumsuzluk kapsamında sayılmaktadır (Erdem, K., Candan K., Solak M., "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde ve Avrupa Parlamentosunda Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı", TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Raporu, 2016, s.5).

11 18'inci madde kısaca, ifade özgürlüğü kapsamında birtakım temel hak ve özgürlüklerin özgür demokratik düzene karşı mücadele amacıyla kötüye kullanılması durumunda kaybettirilmesine ilişkindir.

Son olarak Federal Konsey üyeleri, Federal Meclis üyelerinin sahip olduğu yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığından yararlanamazlar.[12]

Avusturya

Yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı Anayasanın 57 ve 58'inci maddelerinde düzenlenmektedir. Yasama sorumsuzluğuna ilişkin 57'nci maddenin ilk fıkrasında milletvekillerinin Millî Mecliste görevlerini yerine getirirken kullandıkları oylardan dolayı hiçbir surette sorumlu tutulamayacakları öngörülmektedir. Aynı fıkrada, Millî Meclis Bilgi Edinme Kanunu kapsamında suç oluşturan eylemler ve hakaret içerikli açıklamalar hariç olmak üzere görevlerini yerine getirirken dile getirdikleri sözlü ya da yazılı görüşlerinden dolayı sadece Meclise karşı sorumlu oldukları belirtilmektedir (m.57 f.1).

Yasama dokunulmazlığı konusunda ise suçüstü hali dışında bir milletvekilinin tutuklanması ve evinde arama yapılması Meclisin iznine tabi kılınmıştır (m.57 f.2). Bir milletvekilinin suçüstü halde yakalanması üzerine, Meclis Genel Kurulunun veya Meclisin tatilde olduğu dönemde ilgili daimi komisyonun talebi halinde tutuklama kaldırılır veya yasal süreç sona erdirilir (m.57 f.5).

Anayasaya göre milletvekillerinin siyasi faaliyetleri ile açıkça ilgili olmayan ve ceza gerektiren eylemlerine yönelik yapılacak yasal işlemlerde Meclisin izni aranmaz. Ancak yasal işlemi yapmaya yetkili makam, eylemin siyasi faaliyetle açıkça ilgili olup olmadığına dair Meclis kararını beklemek zorundadır. Bu tür bir talep durumunda devam etmekte olan herhangi bir yasal işlemin derhâl durdurulması ya da sonlandırılması gerekmektedir (m.57 f.3). Meclis, yetkili makamın başvurusunu sekiz hafta içinde bir karara bağlayamazsa, kovuşturma izni verilmiş sayılır. Meclis Başkanı, sekiz haftalık sürenin sona ereceği tarihten en geç bir gün önce, Meclisi oylamaya çağırır. Meclisin tatilde olduğu dönemde 8 haftalık süre durur (m.57 f.4).

Federal Meclis (Senato) üyeleri, milletvekillerinin sahip oldukları dokunulmazlıktan yararlanmazlar, geldikleri eyalet meclislerinde sahip oldukları dokunulmazlık hükümlerine tabidirler (m.58).

[12] Federal Konsey üyeleri, parlamenter değil eyalet hükûmetlerinin üyesidirler (Gözler, K., "Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", s.78).

Belçika

Temsilciler Meclisi ve Senato üyeleri yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığından yararlanırlar.

Anayasanın 58'inci maddesi yasama sorumsuzluğunu düzenlemekte olup hem Temsilciler Meclisi, hem de Senato üyelerinin görevlerini yerine getirirken kullandıkları oylar ve sözlerinden ötürü kovuşturma ya da soruşturmaya tabi tutalamayacaklarını hükme bağlamıştır.

59'uncu maddede düzenlenen yasama dokunulmazlığı konusunda ise genel ilke, suçüstü hali olmaması ve Parlamentonun oturum halinde olması[13] koşuluyla hiçbir üyenin Meclisin izni olmadan mahkemeye çağrılamaması ve tutuklanamamasıdır (m.59 f.1). Suçüstü hali hariç olmak üzere, Parlamento oturum halindeyken bir üyeye karşı hâkim tarafından bir suçla ilgili zorlayıcı önlemler alınması yalnızca ilgili hâkimin başvurusu üzerine Temyiz Mahkemesi Başkanı tarafından alınabilir (m.59 f.2). Bu karar ilgili Meclisin başkanına bildirilir.

Birinci ve ikinci fıkralara istinaden yapılan bir arama ya da elkoyma, sadece ilgili Meclisin başkanının ya da belirlediği bir üyenin mevcudiyeti ile yapılabilir (m.59 f.3).

Ayrıca, bir üye, hakkındaki ceza yargılamasının her aşamasında, üyesi olduğu Meclisten yargılamanın durdurulmasını talep edebilir. Talep üzerine ilgili Meclisin genel kurulunda oylama yapılır, yapılan oylamada kullanılan oyların üçte ikisinin olumlu yönde olması halinde talep kabul edilmiş sayılır (m.59 f.4). Yine bir üye hakkındaki tutuklama kararı ya da hakkında yürütülen bir kovuşturma üyesi olduğu meclisin talebi halinde kaldırılır (m.59 f.5).

Brezilya

Temsilciler Meclisi ve Senato üyeleri yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığından yararlanırlar.

Anayasanın 53'üncü maddesinde düzenlenen yasama sorumsuzluğu, üyelerin oy, söz ve görüşlerinden dolayı hukuki ve cezai yönden sorumlu tutulamayacaklarını ifade eder. Yasama sorumsuzluğu konusunda Anayasada mekân ya da zaman sınırlaması öngörülmemektedir.

Anayasada yasama dokunulmazlığı konusunda, kefaletle serbest bırakılmaya uygun olmayan bir suçtan suçüstü hali haricinde üyelerin tutuk-

[13] "Parlamentonun oturum halinde olması", Parlamentonun tatilde olmadığı dönemi ifade eder.

lanamayacağı belirtilmektedir (m.53 f.2). Bir üyenin tutuklanması halinde üyesi olduğu Meclise 24 saat içinde haber verilir ve söz konusu Meclis üye tam sayısının salt çoğunluğu ile tutuklama hakkında karar verir (m.53 f.2). Yine bir üye hakkında başlatılan yargılama, üyesi olduğu Meclisin 45 gün içinde üye tam sayısının salt çoğunluğu ile vereceği kararla askıya alınabilmektedir.[14]

Milletvekilleri ve senatörlerin askere alınmaları, ülkenin savaşta olması ve üyenin askerî rütbeye sahip olması durumları dâhil her halde üyesi olduğu Meclisin iznine tabidir (m.53 f.7).

Anayasada dokunulmazlıkların sıkıyönetim halinde de devam edeceği hükmü yer almaktadır. Parlamento binası dışında sıkıyönetim kurallarını ihlal eden bir üyenin dokunulmazlığı, üyesi olduğu Meclisin üye tam sayısının üçte ikisinin alacağı kararla askıya alınabilmektedir (m.53 f.8).

Milletvekilleri ve senatörler hakkında yapılacak yargılamalarda Federal Yüksek Mahkeme (*Supreme Federal Court*) yetkilidir (m.53 f.1).

Bulgaristan

Yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı, Anayasanın 69 ve 70'inci maddelerinde düzenlenmektedir. 69'uncu maddeye göre yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin Ulusal Mecliste kullandıkları oy ve açıkladıkları görüşlerinden dolayı cezai yönden sorumlu tutulamayacaklarını hüküm altına almaktadır ve milletvekilliği esnasında ve sonrasında koruma sağlamaktadır.

Yasama dokunulmazlığı, milletvekillerinin Ulusal Meclisin (Ulusal Meclis tatildeyse Meclis Başkanının) izni olmadan tutuklanamayacağı ve haklarında cezai kovuşturma yapılamayacağı, suçüstü halinin ise istisna olduğu şeklinde düzenlenmiştir (m.70 f.1). Milletvekili, hakkında yapılacak kovuşturmaya yazılı olarak onay verirse izin şartı aranmayacaktır (m.70 f.2).

Çek Cumhuriyeti

Temsilciler Meclisi ve Senato üyeleri yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığından yararlanırlar.

Anayasanın 27'nci maddesinde düzenlenen yasama sorumsuzluğu, Temsilciler Meclisi ve Senato üyelerinin, Temsilciler Meclisinde, Senatoda veya komisyonlarda kullandıkları oylardan dolayı disiplin yönünden

[14] Yargılamanın askıya alınması durumunda zaman aşımı süreleri söz konusu üyenin görevi sona erene kadar durur (m.53 f.5).

sorumlu tutulamayacakları ve açıkladıkları görüşlerden dolayı cezai sorumluluklarının bulunmadığı anlamına gelmektedir.

Anayasanın 27'nci maddesine göre yasama dokunulmazlığı, üyenin, üyesi bulunduğu Meclisin izni olmadan cezai kovuşturmaya tabi tutulamamasıdır. Ancak, üyenin dokunulmazlığı, üyesi bulunduğu Meclis tarafından kaldırıldıktan sonra, üye ceza usulüne uygun olarak tutuklanabilir veya hapsedilebilir.

Meclis, bir üye hakkında cezai kovuşturma yapılabilmesine, başka bir ifadeyle dokunulmazlığının kaldırılmasına yönelik talebi reddederse, o üye, söz konusu fiil ile ilgili olarak, milletvekilliği görevi sona erdikten sonra kovuşturulur (m.27 f.4).

Yasama dokunulmazlığının tek istisnası, üyenin bir suç işlerken veya hemen akabinde yakalanması durumudur. Bu durumda, ilgili Meclisin izni olmadan, üye gözaltına alınabilir. Ancak, ilgili Meclis başkanının derhâl haberdar edilmesi gerekmektedir. Meclis başkanı, tutuklamayı takip eden 24 saat içinde tutuklamaya itiraz ederse, üye derhâl serbest bırakılır. İlgili Meclis ilk toplantısında kovuşturmanın devamı hakkında nihai kararını verir. (m.27 f.5).

Temsilciler Meclisi üyeleri ve senatörler, üyelikleri boyunca veya üyelikleri sona erdikten sonra, görevleri esnasında elde ettikleri bilgiler hakkında tanıklık etmekten kaçınabilirler (m.28).

Danimarka

Yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı Anayasanın 57'nci maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre yasama sorumsuzluğu, bir milletvekilinin Parlamentoda açıkladığı görüşlerden dolayı Parlamento onayı olmadıkça sorumlu tutulamayacağı anlamına gelmektedir.[15]

57'nci maddeye göre yasama dokunulmazlığı, Parlamentonun izni olmadan milletvekillerinin kovuşturulamayacağı ve herhangi bir şekilde hapsedilemeyeceği anlamına gelmektedir. Burada "hapsedilme", tutuk-

[15] Yasama sorumsuzluğu aynı zamanda milletvekilinin, görevini yerine getirirken örneğin, komisyonlarda veya parti gruplarında açıkladığı görüşleri de kapsamaktadır. Ancak, yasama sorumsuzluğu, radyo veya televizyonlardaki siyasi toplantılarda basına açıklanan görüşleri kapsamamaktadır (Erdem, K., Candan K., Solak M., "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde ve Avrupa Parlamentosunda Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı", s.14).

lanma ve dava öncesi gözaltına alınma durumunu da içermektedir. Suçüstü durumu bu genel kuralın istisnasını oluşturur.[16]

Estonya

Yasama sorumsuzluğu, Anayasanın 62'nci maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, görevini yerine getirirken milletvekili tarafından ifade edilen düşünceler ve kullanılan oylar sorumsuzluk kapsamı içinde değerlendirilir.[17]

Yasama dokunulmazlığı Anayasanın 76'ncı maddesiyle düzenlenmiştir. Dokunulmazlık, milletvekillerini tutuklamaya, gözaltına almaya, üst aramaya, idari otoritelerce haberleşme özgürlüğüne müdahale edilmesine karşı korur. Milletvekillerine karşı ceza davası açılması, Adalet Şansölyesinin[18] (*Chancellory of Justice*) teklifi ve Meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyuyla mümkündür.

Finlandiya

Yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı Anayasanın 30'uncu maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre milletvekilleri, görevlerini icra etmekten alıkonulamazlar (m.30 f.1).

30'uncu maddeye göre yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin Parlamento çalışmalarında açıkladığı görüş ve davranışlarından dolayı Parlamentonun altıda beş çoğunlukla vereceği izni olmadan haklarında cezai kovuşturma yapılamayacağı anlamına gelmektedir ve üyenin görev süresi sona erdikten sonra da geçerlidir (m.30 f.2).

Yasama dokunulmazlığı, bir milletvekilinin, hakkında ceza davası görülmeye başlamadan önce Parlamento onayı olmadan tutuklanamaması ve gözaltına alınamaması şeklinde düzenlenmektedir (m.30 f.3). Bu du-

[16] Kovuşturma kavramı sadece cezai kovuşturmaları kapsar ve soruşturma, sorgulama ve tazminatları içermez. Dokunulmazlık, üyenin milletvekili olmadan önce hakkında açılmış olan davaların devam etmesine engel değildir (Erdem, K., Candan K., Solak M., "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde ve Avrupa Parlamentosunda Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı", s.14).

[17] Sorumsuzluk, göreve başlanıldığı gün başlar ve görevin yerine getirilmesi esnasında açıklanan düşünceler ve kullanılan oylar hakkında başlatılabilecek olan cezai ve hukuki kovuşturmaya karşı ilgili milletvekilini korur. Milletvekilinin görevi sona erdikten sonra da bu koruma geçerlidir. Sorumsuzluk mutlaktır ve hiçbir şekilde kaldırılamaz (Erdem, K., Candan K., Solak M., "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde ve Avrupa Parlamentosunda Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı", s.16).

[18] Estonya Anayasasının 139'uncu maddesine göre Adalet Şansölyesi, yasama ve yürütme organları ile yerel yönetimlerin yaptığı yasama niteliğindeki işlemlerin Anayasaya uygunluğunu denetleyecek olan bağımsız bir görevli olarak tanımlanmaktadır.

rumun istisnası, en az altı aylık hapis cezasını gerektiren bir suça ilişkin esaslı şüphe bulunmasıdır. Dava başladıktan sonra, ilgili milletvekili Parlamento onayı olmadan tutuklanabilir (m.30 f.3).

Fransa

Ulusal Meclis ve Senato üyeleri yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığından yararlanırlar.

Anayasanın 26'ncı maddesine göre yasama sorumsuzluğu, Parlamento üyelerinin görevlerini yerine getirirken kullandıkları oylardan veya açıkladıkları düşüncelerden dolayı kovuşturulamayacaklarını, soruşturulamayacaklarını, tutuklanamayacaklarını, gözaltına alınamayacaklarını ve mahkemeye çıkarılamayacaklarını ifade eder.

Aynı maddede düzenlenen yasama dokunulmazlığı, üye hakkında dava açılmasına engel değildir. Ancak bir üyenin tutuklanması veya hakkında diğer hürriyeti bağlayıcı önlemlere başvurulması, üyesi olduğu meclisin Başkanlık Divanının izni ile mümkündür (m.26 f.2). Kesinleşmiş bir mahkeme kararının infazı veya suçüstü halinde izin şartı aranmaz. Ayrıca, Anayasa uyarınca, üyesi olduğu Meclisin talepte bulunması halinde bir üye hakkındaki kovuşturma ve hürriyeti bağlayıcı veya sınırlandırıcı önlemler yasama yılı[19] boyunca askıya alınır (m.26 f.3).

Güney Afrika

Anayasanın 58 ve 71'inci maddelerinde yer alan düzenlemelere göre Ulusal Meclis ve Eyaletler Ulusal Konseyi üyeleri yasama sorumsuzluğuna sahiptir. Buna göre üyeler İçtüzük kurallarına bağlı kalmak kaydıyla üyesi oldukları Mecliste ve komisyonlarda ifade özgürlüğüne sahiptirler. Üyelerin Meclisteki ve komisyonlardaki sözleri, yayımladıkları veya sundukları sebebiyle veya bunların ortaya çıkardığı sonuçlardan dolayı hukuki veya cezai anlamda sorumlu tutulmaları mümkün değildir.

Uygulamada, Anayasada yer alan "sözleri, yayımladıkları veya sundukları" ifadesi yalnızca Parlamento üyeliği işlevine ilişkin faaliyetleri kapsayacak şekilde yorumlanmaktadır. Örneğin Yüksek Mahkeme bir kararında bir milletvekili tarafından Parlamentoda dağıtılan bir mektubun içeriğinin

[19] Fransa Anayasasının 28'inci maddesine göre yasama yılı ekim ayının ilk çalışma günü başlayıp haziran ayının son çalışma gününde sona eren süredir.

kişisel husumet içerdiği gerekçesiyle yasama sorumsuzluğundan yararlanamayacağına hükmetmiştir.[20]

Ulusal Meclis ve Eyaletler Ulusal Konseyi üyelerinin yasama dokunulmazlığı bulunmamaktadır.

Güney Kore

Yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı Anayasanın 44 ve 45'inci maddelerinde düzenlenmektedir.

Anayasanın 45'inci maddesine göre milletvekilleri Meclisteki oy ve sözlerinden dolayı yasama sorumsuzluğuna sahiptir ve yalnızca Meclise karşı sorumludur.

Yasama dokunulmazlığı konusunda, Anayasanın 44'üncü maddesine göre Meclis oturum halindeyken[21] milletvekilleri suçüstü hali dışında Meclis izni olmadan gözaltına alınamamakta ve tutuklanamamaktadır. Aynı maddeye göre suçüstü halde yakalananlar hariç olmak üzere, Ulusal Meclisin tatil döneminde tutuklanmış bir milletvekilinin tahliyesini talep etmesi halinde söz konusu milletvekili yasama yılı[22] tamamlanana kadar tahliye edilir (m.44 f.2).

Hollanda

Yasama sorumsuzluğu Anayasanın 71'inci maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre Parlamento üyeleri Genel Kurulda ve Parlamento komisyonlarında dile getirdikleri ya da yazılı olarak sundukları görüşlerinden dolayı soruşturulamamakta ve hiçbir şekilde hukuken sorumlu tutulamamaktadır. Dolayısıyla yasama sorumsuzluğu cezai ve hukuki kovuşturmayı kapsamaktadır. Ayrıca, 71'inci maddeye göre yasama sorumsuzluğu yalnızca Parlamento üyelerini kapsamamakta; Genel Kurul ve komisyon çalışmalarına katılan bakanları, devlet sekreterlerini ve görüşmelere katılan diğer kişileri de cezai ve hukuki sorumluluktan korumaktadır.

Parlamento üyelerinin yasama dokunulmazlığı bulunmamaktadır.

---

[20] Mbuzeni M., "The Constitutional Phenomenon of Parliamentary Privilege and Immunity in South Africa: a Comparison with Jurisdictions in Britain, Canada and France", The Comparative and International Law Journal of Southern Africa, Erişim:29.04.2024, http://www.jstor.org/stable/26367608

[21] "Meclisin oturum halinde olması", Meclisin tatilde olmadığı dönemi ifade eder.

[22] Anayasanın 47'nci ve İçtüzüğün 4'üncü maddelerine göre yasama yılı *(session)* her yıl eylül ayının ilk günü başlayan bir yıllık çalışma süresini ifade etmektedir.

İrlanda

Anayasanın 15'inci maddesine[23] göre yasama sorumsuzluğu, üyelerin Parlamentoda yaptıkları açıklamalardan dolayı yalnızca Parlamentoya karşı sorumlu olmalarını ifade eder. Ek olarak, 1976 tarihli Parlamento Komisyonları Hakkındaki Kanuna göre, yasama sorumsuzluğu, Parlamento üyelerinin açıkladığı görüşleri, komisyon dokümanlarını, komisyon üyelerinin komisyon görevleri ile ilgili dokümanlarını, komisyon rapor ve yayınlarını ve komisyon çalışmalarına katılan üye, danışman ve görevlilerin açıklamalarını kapsar.[24]

Anayasanın 15'inci maddesinde düzenlenen yasama dokunulmazlığı, Anayasada belirtilen vatana ihanet, suç işleme ve asayişi bozma durumları hariç olmak üzere üyelerin Parlamento içerisinde, Parlamentoya gider veya gelirken tutuklanamayacaklarını ifade eder. Anayasada yer alan "suç işleme... durumları hariç olmak üzere" ifadesi buradaki korumanın ceza davalarını kapsamadığını, yalnızca hukuk davalarına yönelik olduğunu göstermektedir.[25] Ancak ABD örneğine benzer şekilde İrlanda'da da günümüzde hukuk davalarında tutuklama söz konusu değildir.[26] Dolayısıyla üyelerin yasama dokunulmazlıkları bulunmamaktadır, işledikleri suçlardan dolayı tutuklanmaları ve yargılanmalarının önünde bir engel yoktur.[27]

İspanya

Temsilciler Meclisi ve Senato üyeleri yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığından yararlanırlar.

Anayasanın 71'inci maddesinde düzenlenen yasama sorumsuzluğu, üyelerin Parlamentoda açıkladıkları görüşlerinden dolayı ifade özgürlüğünden yararlanacaklarını ifade etmektedir (m.71 f.1).[28]

---

[23] Anayasa Madde 15/13:
"Parlamento üyeleri, Anayasada tanımlandığı şekliyle vatana ihanet etmeleri, suç işlemeleri veya asayişi bozma durumları hariç, Parlamento sınırları içerisinde, Parlamentoya gelirken veya Parlamentodan ayrılırken tutuklanamazlar ve Parlamentoda yaptıkları açıklamalardan dolayı Parlamento harici hiçbir otoriteye karşı sorumlu tutulamazlar."

[24] Erdem, K., Candan K., Solak M., "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde ve Avrupa Parlamentosunda Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı", s.24.

[25] Gözler, K., "Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", s.82.

[26] Gözler, K., "Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", s.96.

[27] Gözler, K., "Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", s.96.

[28] Hangi davranışların yasama sorumsuzluğu kapsamında olduğunun tespiti için, davranışın Parlamentonun iradesinin şekillenmesine etki edip etmediği göz önünde bulundurulur. "Parlamento iradesinin oluşumuna etki etmeyen" tüm görüş açıklamaları, yasama sorumsuzluğunun kapsamı dışındadır. Örneğin, seçmenle yapılan toplantılar, parti veya özel toplantıları ve medya faaliyetleri yasama sorumsuzluğunun kapsamında değildir (Erdem, K., Candan K., Solak M., "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde ve Avrupa Parlamentosunda Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı", s.25).

71'inci maddeye göre yasama dokunulmazlığı, üyelere, suçüstü durumu hariç, tutuklama ve haklarında yargısal işlem başlatılmasına karşı koruma sağlar (m.71 f.2). Üyeler, üyesi oldukları meclisin ön izni olmadan suçlanamaz ve yargılanamazlar (m.71 f.2).[29]

Parlamento üyeleri hakkında açılacak kovuşturmalarda yetkili yargı yeri Yüksek Mahkemenin Ceza Dairesidir (m.71 f.3).

İtalya

Temsilciler Meclisi ve Senato üyeleri yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığından yararlanırlar.

Anayasa'nın 68'inci maddesinin 1'inci fıkrasında düzenlenen yasama sorumsuzluğu, Parlamento üyelerinin görevlerini yerine getirirken kullandıkları oylardan ve açıkladıkları düşüncelerden dolayı sorumlu tutulamayacaklarını ifade eder.[30]

Anayasanın 68'inci maddesinin 2'nci ve 3'üncü fıkraları uyarınca, üyesi oldukları Meclis izin vermedikçe, ilgili üye, hürriyetinden hiçbir şekilde mahrum bırakılamaz, gözaltına alınamaz, tutuklanamaz, üzeri veya ikametgâhı aranamaz. Kesinleşmiş bir mahkeme kararının infazı veya üyenin tutuklama kararı gerektiren bir suç işlerken yakalandığı durumlar istisnadır (m.68 f.2).

Yukarıda belirtilen izin zorunluluğu, Parlamento üyelerinin konuşmalarının veya haberleşmelerinin dinlenebilmesi ve yazışmalarına el konulabilmesi için de geçerlidir (m.68 f.3).

Macaristan

Macaristan Anayasasında yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı ile ilgili ayrıntılı bir düzenleme bulunmamaktadır. Anayasada yalnızca: "Milletvekilleri, bağımsızlıklarının temini için, yasama bağışıklığı ve ödenek

[29] Dokunulmazlık, üyelerin seçildiklerinin ilanından itibaren başlar ve üyelik süresince devam eder. Yasama dokunulmazlığı, üyenin seçilmesinden önce başlatılan yargısal takibatı da kapsar. Fakat bu koruma, üyelerin konutlarının aranmasına ve bir üyenin mahkeme huzurunda tanık olarak çağrılmasına engel değildir. Üyelerin, Meclis kararını temyiz etme olanağı bulunmamaktadır (Erdem, K., Candan K., Solak M., "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde ve Avrupa Parlamentosunda Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı", s.26).

[30] Sorumsuzluk göreve başlanıldığı gün başlar ve görevin yerine getirilmesi esnasında açıklanan düşüncelere karşı açılabilecek olan ceza davalarına karşı korur. Görev sona erdikten sonra da bu koruma geçerlidir. Yani yasama sorumsuzluğu süresiz bir koruma sağlar (Erdem, K., Candan K., Solak M., "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde ve Avrupa Parlamentosunda Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı", s.23).

hakkına sahiptirler." hükmü yer almaktadır (Any., m.4 f.2). Bu konuda asıl düzenleme 1990 tarihli Parlamento Üyelerinin Yasal Statüleri Hakkındaki Kanun ile yapılmaktadır. Buna göre eski veya halen görevde bulunan milletvekilleri, görev süresi içinde kullandıkları oylardan veya açıkladıkları görüşlerden dolayı mahkemeler veya diğer otoriteler önünde sorumlu tutulamamaktadır. Ancak yasama sorumsuzluğu devlet sırrı ilkesinin ihlali, onur ve haysiyet kırıcı fiil veya hakaret durumlarında ve milletvekillerinin medeni hukuk çerçevesindeki sorumlulukları söz konusu olduğunda geçerli değildir.[31]

Yasama dokunulmazlığı konusundaki düzenlemeye bakıldığında, Parlamento Üyelerinin Yasal Statüleri Hakkındaki Kanunda milletvekillerinin yalnızca suçüstü durumunda tutuklanabileceği, haklarında adi suçlarla ilgili cezai ve hukuki işlemlerin sadece Meclisin izni ile başlatılabileceği ve yürütülebileceği belirtilmektedir. Yine aynı Kanuna göre milletvekilleri, seçim gününden itibaren dokunulmazlıktan yararlanmaktadır. Ayrıca, genel seçimlerde aday listesinde bulunan kişiler, yasama dokunulmazlığı açısından milletvekili sayılırlar ve bu kişiler hakkında dokunulmazlığın kaldırılması talebi, Ulusal Seçim Kurulu tarafından değerlendirilmektedir.[32]

Polonya

Temsilciler Meclisi ve Senato üyeleri yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığından yararlanırlar.

Anayasanın 105'inci maddesinin ilk fıkrasına göre Temsilciler Meclisi üyeleri, görevleriyle ilgili faaliyetlerinden dolayı, görevleri esnasında ve görev sonrasında sorumlu tutulamaz. Bu faaliyetleri ile ilgili olarak, bir üye, sadece Meclis önünde sorumlu tutulabilir. Üçüncü şahısların haklarının ihlal edildiği durumlarda yalnızca Meclis izni ile dava açılabilir (m.105 f.1).

Aynı maddede düzenlenen yasama dokunulmazlığı, seçim sonuçlarının açıklandığı günden üyelik görevinin sona erdiği güne kadar olan dönemi kapsar (m.105 f.2). Üyeler, Meclisin izni olmadan cezai yönden sorumlu tutulamazlar. Seçimden önce başlamış olan bir cezai kovuşturma Meclisin talebi üzerine üyeliğin sona ermesine kadar durdurulur. Bu durumda, cezai kovuşturmaya ilişkin zaman aşımı süreleri, söz konusu duraklama süresi kadar uzatılır (m.105 f.3). Bir üye kendisi hakkında cezai

[31] Erdem, K., Candan K., Solak M., "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde ve Avrupa Parlamentosunda Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı", s.32.

[32] Erdem, K., Candan K., Solak M., "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde ve Avrupa Parlamentosunda Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı", s.32.

kovuşturma yapılmasına izin verebilir. Bu durumda, ikinci ve üçüncü fıkradaki hükümler uygulanmaz (m.105 f.4).

Üyeler, Meclisin izni olmadan gözaltına alınamaz ve tutuklanamazlar. Suçüstü hali ve soruşturmanın selameti açısından tutuklamayı gerekli kılan durumlarda izin şartı aranmaz ancak böyle bir durumda Meclis Başkanı ilgili üyenin derhâl serbest bırakılmasını emredebilir (m.105 f.5).

Üyelerin mahkeme önüne çıkarılmasına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir (m.105 f.6).

Anayasanın 108'inci maddesine göre yukarıdaki hükümler Senato üyeleri için de uygulanır.

Portekiz

Yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı, Portekiz Anayasasının 157'nci maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre milletvekilleri, görevlerini yerine getirirken açıkladıkları görüş veya kullandıkları oylardan dolayı hukuki veya cezai olarak sorumlu tutulamazlar; disiplin soruşturmasına tabi tutulamazlar (m.157 f.1).

Yasama dokunulmazlığı 157'nci maddenin 2, 3 ve 4'üncü fıkralarında düzenlenmektedir. Buna göre Meclisin onayı olmadan üyelerin ifadeleri alınamaz ve üyeler sanık sandalyesine oturtulamaz. Azami üç yıldan daha fazla bir süre için hapis cezasıyla cezalandırılan ciddi bir suçun işlendiğine dair kuvvetli delil olması durumunda, Meclis zorunlu olarak, bir üyenin sanık olarak yargılanmasına izin verir (m.157 f2). İkinci fıkrada sözü edilen hapis türüyle cezalandırılan ciddi bir suçun varlığı ve suçüstü durumu hariç, Meclisin izni olmaksızın hiçbir üye gözaltına alınamaz, tutuklanamaz veya hapse atılamaz (m.157 f.3).

Bir üyenin ceza kovuşturmasına uğraması ve kesin olarak suçlanması durumunda, Meclis, kovuşturmanın sürdürülebilmesi için üyeliğin askıya alınıp alınmayacağına karar verir. İkinci fıkrada belirtilen suçun varlığı durumunda, Meclis zorunlu olarak vekilin üyeliğini askıya alır (m.157 f.4).

Romanya

Temsilciler Meclisi ve Senato üyeleri yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığından yararlanırlar.

Yasama sorumsuzluğu, Anayasanın 72'nci maddesinin 1'inci fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre hiçbir üye, görevini yerine getirirken kullandığı oy veya açıkladığı siyasi fikirlerden sorumlu tutulamaz. Ancak üyeler görevleriyle ilgili olmayan sözlerinden dolayı sorumludurlar.

Yasama dokunulmazlığı, Anayasanın 72'nci maddesinin ikinci ve üçüncü fıkralarında düzenlenmiştir. Buna göre üyeler, görevlerini yerine getirirken kullandıkları oylar veya ifade ettikleri siyasi düşünceler ile ilgili olmayan eylemlerinden dolayı cezai soruşturma veya kovuşturmaya tabi tutulabilmektedirler. Bu kapsamda bir üyenin üstünün aranması, gözaltına alınması veya tutuklanması yalnızca üyesi olduğu Meclisin izni ile mümkündür. İzin kararı için yapılacak oylamadan önce söz konusu üye dinlenir (m.72, f.2).

Suçüstü halinde yakalanan bir üye gözaltına alınabilir veya üstü aranabilir. Böyle bir durumda Adalet Bakanı vakit geçirmeksizin ilgili Meclisin başkanını gözaltı veya arama hakkında bilgilendirir. İlgili Meclis, üyesi hakkında alınan bu tedbirlerin gerekli olmadığına karar verirse söz konusu tedbirlerin derhâl sona erdirilmesini emredebilir (m. 72, f.3).

Üyeler hakkında cezai soruşturma ve kovuşturma yalnızca Yüksek Temyiz ve Adalet Mahkemesi tarafından yürütülür (m.72 f.2).

Rusya

Rusya Anayasasında yasama sorumsuzluğuna ilişkin düzenleme yer almamaktadır. Bu konudaki düzenleme "Federal Parlamento Üyelerinin Statüsüne Dair Kanun"da yer almaktadır.[33] Buna göre milletvekilleri ve senatörler Mecliste verdikleri oylardan, açıkladıkları görüşlerinden veya görevleriyle ilgili diğer faaliyetlerinden dolayı üyelikleri süresince ve sonrasında idari ve cezai yönden sorumlu tutulamazlar. Ancak söz konusu faaliyetin hakaret içermesi, küçük düşürme amacı taşıması veya federal kanunlara göre ceza gerektirmesi durumunda idari veya cezai ön soruşturma, soruşturma ve kovuşturma yapılması yalnızca üyenin dokunulmazlığının üyesi olduğu Meclis tarafından kaldırılması ile mümkündür.

Anayasanın 98'inci maddesinde düzenlenen yasama dokunulmazlığı, üyelerin görev süreleriyle sınırlıdır. Üyeler suçüstü hali dışında gözaltına alınamazlar, tutuklanamazlar ve aranamazlar. Federal Parlamento Üyelerinin Statüsüne Dair Kanuna göre yasama dokunulmazlığı üyelerin konutlarının, çalışma ofislerinin, kişisel ve resmî araçlarının, iletişim araçlarının, yazışmalarının ve yanlarında taşıdıkları çantaların aranmasına engeldir. Yine aynı Kanuna göre üyeler hukuki, idari ya da cezai davalarda görevlerini yerine getirirken edindikleri bilgilere ilişkin ifade vermekten kaçınabilirler.

Yasama dokunulmazlığı, Rusya Federasyonu Cumhuriyet Başsavcısının talebi üzerine ilgili Meclisin alacağı kararla kaldırılabilir.

[33] Federasyon Konseyi, "On the Status of a Member of the Federation Council and a Deputy of the State Duma of the Federal Assembly of the Russian Federation", Erişim:29.04.2024, http://council.gov.ru/en/structure/council/status/member_law/

Yunanistan

Yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı, Yunanistan Anayasasının 61 ve 62'nci maddelerinde düzenlenmektedir. Buna göre yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin Parlamentoya ilişkin görevlerini yerine getirirken yaptıkları açıklamalar ve kullandıkları oyları kapsar ve üyelere görev esnasında ve görevden sonra cezai ve hukuki koruma sağlar (m.61 f.1). Milletvekilleri, görevlerini yerine getirirken elde ettiği bilgileri, kendilerine bilgi temin eden kişileri veya kendilerinin bilgi sağladığı kişileri açıklamaya zorlanamazlar (m.61 f.3). Yasama sorumsuzluğunun tek istisnası hakaret suçudur. Bu durumda Parlamento, suçlamaların kendisine iletilmesinden itibaren 45 gün içinde söz konusu üyenin hakaret suçundan yargılanmasına izin verebilir. Bu durumda üyeleri yargılama yetkisi, Temyiz Mahkemesine (*Court of Appeals*) aittir (m.61 f.2).

Anayasanın 62'nci maddesinde düzenlenen yasama dokunulmazlığı, suçüstü durumu hariç, yasama dönemi boyunca bir üyenin, Parlamentonun suçlamaların kendisine iletilmesinden itibaren 3 ay[34] içinde vereceği izin olmadan kovuşturulamayacağı, tutuklanamayacağı ve hapsedilemeyeceği anlamına gelmektedir. Ayrıca, feshedilmiş bir Parlamentonun üyesi, Parlamentonun feshi ile yeni Parlamento seçimlerinin sonuçlanması arasındaki dönemde siyasi suçlardan dolayı kovuşturulamamaktadır (m.62 f.1).

Sonuç

İncelenen 23 ülkenin tamamında yasama sorumsuzluğu mevcut olmakla birlikte, 21 ülkede yasama sorumsuzluğunun anayasa ile düzenlendiği görülmektedir. Rusya Anayasasında yasama sorumsuzluğuna ilişkin hüküm bulunmamaktadır. Macaristan Anayasasında ise yalnızca yasama bağışıklığı ifadesi yer almaktadır. Ancak her iki ülkede de konu ile ilgili kanuni düzenleme mevcuttur.

Yasama sorumsuzluğu ile ilkesel olarak parlamento üyelerinin yasama faaliyetlerinin icrasında ifade özgürlüklerinin tam olarak korunması amaçlansa da, sorumsuzluğun kapsamı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Yasama sorumsuzluğu kimi ülkelerde üyelerin "Parlamentoya ilişkin görevlerini yerine getirirken" (Yunanistan), "görevlerini yerine getirirken" (Avusturya, Fransa, İspanya, İtalya, Portekiz, Romanya), "Parlamentoda" (ABD, Bulgaristan, Danimarka, Finlandiya, Güney Kore, İrlanda), kimi ülkelerde ise "Parlamentoda veya Parlamento organlarında" (Çek Cumhu-

[34] Üç aylık süre, Parlamentonun tatilde olduğu dönemde askıya alınır (m.62/3).

riyeti, Estonya), "Genel Kurulda ve Parlamento komisyonlarında" (Hollanda), "Parlamento ve Parlamento komisyonlarında" (Almanya, Güney Afrika) kullandıkları oy ve açıkladıkları görüşlerden dolayı sorumlu tutulamayacakları anlamına gelmektedir.[35]

İncelenen anayasaların hemen hepsinde yasama sorumsuzluğunun istisnaları bulunmaktadır. Örneğin, ABD'de "sözlü saldırı veya hakaret" Almanya'da "küçük düşürücü hakaret", Avusturya'da "Millî Meclis Bilgi Edinme Kanununun ihlali veya hakaret" Yunanistan'da "hakaret", Polonya'da "üçüncü şahısların haklarının ihlali" durumlarının yasama sorumsuzluğu kapsamına girmediği ilgili anayasalarda açıkça belirtilmektedir. Yine incelenen anayasaların büyük kısmında üyelerin oy ve görüşlerinden dolayı yalnızca Parlamentoya karşı sorumlu oldukları belirtilmekte ve disiplin hükümlerine vurgu yapılmaktadır.

İncelenen ülkelerin bazılarında üyelerin yasama sorumsuzluğu Parlamento tarafından kaldırılabilmektedir (Danimarka, Finlandiya, Polonya, Yunanistan). Polonya'da üçüncü kişilerin haklarının ihlal edilmesi durumunda, Yunanistan'da hakaret suçu nedeniyle Parlamento yasama sorumsuzluğunu kaldırabilmektedir. Finlandiya'da ise yasama sorumsuzluğunun kaldırılması Parlamento üyelerinin altıda beşinin alacağı kararla mümkündür.

Yasama dokunulmazlığı açısından bakıldığında, incelenen 23 ülkenin 19'unda üyelerin yasama dokunulmazlığına sahip olduğu görülmektedir. ABD, Güney Afrika, Hollanda ve İrlanda'da ise yasama dokunulmazlığı bulunmamaktadır. Bu ülkelerde parlamento izni olmadan üyeler hakkında cezai soruşturma, kovuşturma yapılması ve gözaltı ve tutuklama gibi hürriyetten mahrum edici önlemler alınması mümkündür.

Yasama dokunulmazlığının kapsamına bakıldığında ülkeden ülkeye farklılıklar görülmektedir. Yasama dokunulmazlığı kimi ülkelerde parlamento üyelerine tutuklamaya (Almanya, Brezilya, Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz, Avusturya, Polonya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Güney Kore, Rusya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Finlandiya, Yunanistan), gözaltına almaya (Fransa, Güney Kore, Rusya, İtalya, Portekiz, Polonya, Romanya, Finlandiya), kovuşturmaya (Avusturya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Fransa, İspanya, Macaristan, Polonya, Yunanistan), aramaya (Avusturya, İtalya, Romanya, Rusya), haberleşmenin dinlemesine (İtalya), tanıklık yapmaya (Çek Cumhuriyeti), ifade vermeye (Almanya, Portekiz), hürriyeti kısıtlayan veya sona erdiren tedbirlere

[35] Erdem, K., Candan K., Solak M., "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde ve Avrupa Parlamentosunda Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı", s.2.

(Almanya, Fransa, İtalya), hapsetmeye (Danimarka, Portekiz, Yunanistan) karşı güvence sağlamaktadır. Bazı ülkelerde parlamentolara tutukluluğu veya kovuşturmayı askıya alma yetkisi verildiği görülmektedir (Almanya, Avusturya, Fransa, Polonya, Belçika, Romanya).

Yasama dokunulmazlığının istisnalarına bakıldığında en yaygın istisnanın suçüstü hali olduğu görülmektedir. Kimi ülkelerde, belirli niteliklere sahip suçlar söz konusu olduğunda (Finlandiya[36], İtalya[37]), kimi ülkelerde ise parlamento üyesinin belirli niteliklere sahip suçu işlerken yakalanması durumunda (Brezilya[38], Portekiz[39]) yasama dokunulmazlığının sağladığı birtakım güvenceler işlememektedir.

Yasama dokunulmazlığını kaldırma yetkisi, incelenen ülkelerin çoğunda parlamentolara aittir. Ancak, Avusturya'da Parlamentonun tatilde olduğu durumda ilgili komisyon, Bulgaristan'da Parlamento tatildeyse Parlamento Başkanı ve Fransa'da Başkanlık Divanı yasama dokunulmazlığının kaldırılması konusunda karar verme yetkisine sahiptirler. Çek Cumhuriyeti ve Polonya'da ise Meclis Başkanına bir üyenin tutukluluk halinin sona erdirilmesini talep etme yetkisi verilmiştir.

Kimi ülkelerde ise üyenin talebi halinde dokunulmazlığı kaldırılabilmektedir. Örneğin Bulgaristan'da ve Polonya'da üyeler onay vermeleri halinde dokunulmazlıktan yararlanamamaktadırlar.

Bazı ülkelerde dokunulmazlığı kaldırılan üyenin yargılanma yerine ilişkin anayasalarda özel hüküm bulunmaktadır. Örneğin Brezilya'da ve İspanya'da Yüksek Mahkeme, Romanya'da Yüksek Temyiz ve Adalet Mahkemesi, Yunanistan'da Temyiz Mahkemesi parlamento üyelerini yargılamaya yetkilidir.

[36] En az altı aylık hapis cezasını gerektiren bir suça ilişkin esaslı şüpheler olması durumunda.
[37] Üyenin tutuklama kararı gerektiren bir suç işlerken yakalanması durumunda.
[38] Kefaletle serbest bırakılmaya uygun olmayan bir suçtan suçüstü yakalanılması durumunda.
[39] Üst sınır olarak üç yıldan fazla hapis cezası öngörülen ve kasten işlenmiş bir suçun varlığı hakkında güçlü delillerin bulunması durumunda.

DİN VE İNANCA İLİŞKİN HÜKÜMLER

Hüdai ŞENCAN | Mehmet SOLAK*

Giriş

Bu çalışmada 23 ülke anayasasında yer alan din ve inanca ilişkin hükümler ele alınmıştır. Çalışma, kapsamı itibarıyla din ve devlet ilişkilerini tümüyle ele almamakta olup esas itibarıyla din ve inanca ilişkin hükümlerin anayasa ve/veya anayasal değerdeki metinlerde nasıl düzenlendiğine odaklanmıştır. Ülkelerin anayasaları incelendiğinde din ve inanca ilişkin hükümlerin genellikle aşağıdaki konulara ilişkin olduğu görülmektedir:

- Din, inanç ve vicdan hürriyeti
- Din eğitimi
- Din ve devlet ayrılığı, resmî devlet dini olup olmaması
- Din temelinde ayrımcılık yapılmaması
- Cumhurbaşkanı, parlamento üyeleri, bakanlar vs. göreve başlamadan önce yemin etmeleri
- Dinî topluluklar ile ilgili hükümler
- Dinî veya felsefi gerekçelerle zorunlu askerlik hizmetini yerine getirmek istemeyenlere alternatif kamu hizmeti sunulması
- İbadet hürriyetine yönelik kısıtlamalar
- Din ve vicdan hürriyetinin kötüye kullanılamamasına dair hükümler

Belirtmek gerekir ki, yukarıda özetlenen temaların hepsi her ülke anayasasında bulunmamaktadır. Kimi anayasalarda bu temaların çoğuna ilişkin hüküm bulunurken (Almanya, Yunanistan gibi) kimi anayasalarda (ABD, Fransa gibi) sadece bir veya birkaçına yer verilmiştir.

* Yasama Uzmanları

Bu çalışmada öncelikle ülkenin nüfusu ve dinî demografik yapısına ilişkin bilgiler bir tabloda gösterilmiş[1], ardından din ve inanca ilişkin hükümler ülkelerin anayasalarında/anayasal düzeydeki belgelerde yer aldığı şekliyle özetlenmiş, son olarak da ülke anayasasındaki din ve inanca ilişkin hükümlerin yer aldığı madde metinleri verilmiştir.

Ülke Örnekleri

ABD

Nüfus	339.665.118
Din	%46,5 Protestan, %20,8 Roma Katolik, %1,9 Yahudi, %1,6 Mormon, %0,9 diğer Hristiyan mezhepleri, %0,9 Müslüman, %0,8 Yehova'nın Şahitleri, %0,7 Budist, %0,7 Hindu, %1,8 diğer, %22,8 bağlantısı yok, %0,6 bilgisi yok

ABD Anayasasını yazan Anayasa Konvansiyonuna katılan delegelerin temel hedeflerinden birisi din ve devlet ayrımını sağlamaktı. Bu nedenle Anayasa yazılırken dine ilişkin neredeyse hiçbir hüküm konulmamıştı. Yalnızca 6'ncı maddede kamu hizmetine atanacaklarda dinin bir liyakat unsuru olarak belirlenemeyeceğine ilişkin kural mevcuttu. 1791'de yapılan I. Değişiklik ile de din, ifade, toplanma ve dilekçe hakkı ile ilgili özgürlükler garanti altına alınmıştır. I. Değişiklik ile Kongrenin bir dini, resmî din ilan etmesi veya bir dini diğer dinler karşısında desteklemesi veya bireylerin ibadetlerini kısıtlaması yasaklanmıştır.[2]

Yine Anayasanın 6'ncı maddesi hükmü gereğince Temsilciler Meclisi ve Senato üyeleri, eyalet yasama meclislerinin üyeleri, devletin ve eyalet hükûmetlerinin yürütme ve yargı organları yetkilileri göreve başlamadan önce Anayasaya sadık kalacakları hususunda yemin eder veya söz verir.

ABD Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

> Madde 6
> Daha önce sözü edilen Senato ve Temsilciler Meclisi üyeleri ve eyaletlerin yasama meclisleri üyeleri ve hem Birleşik Devletler hem de eyaletlerin yürütme ve yargı organları yetkilileri, bu Anayasa'ya

[1] Ülkelerin nüfusu ve nüfusun dinlere dağılımına ilişkin bilgileri içeren tablolar için bkz. Central Intelligence Agency, "The World Factbook", Washington, Edition: Apr 25, 2024, Erişim:14.05.2024,, https://www.cia.gov/the-world-factbook/ kaynağından aktaran Candan, K., Anayasal Geçmiş, Anayasa Yapım Süreçleri ve Değişiklikleri Bakımından Ülke Deneyimleri.

[2] Cornell Law School, "Religion and the Constitution", Erişim:29.04.2024, https://www.law.cornell.edu/wex/religion_and_the_constitution

sadık kalacakları hususunda yemin eder veya söz verirler; ancak Birleşik Devletlerde herhangi bir görev veya kamu hizmeti için liyakat unsuru olarak bir din sınavı gerekmez.

I. Değişiklik
Kongre, dinî bir kuruma ilişkin veya serbest ibadeti yasaklayan; ya da ifade özgürlüğünü, basın özgürlüğünü kısıtlayan; ya da halkın sükûnet içinde toplanma ve şikâyete neden olan bir halin düzeltilmesi için hükûmetten talepte bulunma hakkını kısıtlayan herhangi bir kanun yapamaz.

Almanya

Nüfus	84.220.184
Din	%24,8 Roma Katolik, %22,6 Protestan, %3,7 Müslüman, %5,1 diğer ve %43,8 hiçbiri

11 Ağustos 1919 tarihli Weimar Cumhuriyeti Anayasası, devlet ve kilise ayrılığı temeli üzerine kurulmuştur. Bu Anayasanın din ve devlet ilişkilerine ilişkin hükümleri, mevcut 1949 tarihli Anayasaya da aynen aktarılmıştır.

Din özgürlüğü, Anayasanın 4'üncü maddesiyle tanınmış ve garanti altına alınmıştır. Bu özgürlük, dinî inanç, vicdan ve felsefi inanç özgürlüğünü kapsar ve dokunulmazdır. Dinî vecibelerin rahatsız edilmeden yerine getirilebilmesi güvence altına alınmıştır. Ayrıca, kişilerin inançları çerçevesinde silahlı askerlik yapmaya zorlanamayacakları, konunun ayrıntılarının federal kanunla belirleneceği hükme bağlanmıştır.

Devlet okullarında din eğitimi verilmesi, Anayasanın 7'nci maddesi ile düzenlenmiştir. Buna göre veliler, çocukların din eğitimi alıp almayacağına karar verme hakkına sahiptir. Din eğitimi, mezhepsel olmayan okulların dışındaki devlet okullarında müfredatın bir parçasıdır. Devletin denetim hakkı saklı kalmak kaydıyla, ilgili dinî toplulukların öğretilerine uygun olarak din eğitimi verilir. Öğretmenler kendi iradesine aykırı olarak din eğitimi vermeye zorlanamaz.

Anayasanın "Yurttaşlık haklarında eşitlik" başlıklı 33'üncü maddesiyle medeni ve siyasal haklardan yararlanmanın, kamu hizmetlerine alınmanın, kamu hizmetlerinde kazanılan hakların, ilgilinin dinî inancına bağlanamayacağı; hiç kimsenin bir mezhebin üyesi olduğu veya olmadığı için veya felsefi görüşü yüzünden mağdur edilemeyeceği hükme bağlanmıştır.

Cumhurbaşkanının göreve başlamadan önce yemin etmesi 56'ncı madde ile düzenlenmiştir. Bu maddeye göre Cumhurbaşkanı yemin met-

ni sonunda "Tanrı yardımcım olsun" ibaresini okur. Bununla birlikte aynı maddede yeminin dinî ibare kullanmaksızın da yapılabileceği öngörülmüştür.

Yürürlükte olan Almanya Anayasasının bazı hükümleri 11 Ağustos 1919 tarihli Weimar Cumhuriyeti Anayasasından aynen alıntılanmıştır. Yürürlükteki Anayasanın 140'ıncı maddesine göre, Weimar Anayasasının din ve devlet ilişkilerini düzenleyen 136, 137, 138, 139 ve 141'inci maddelerinin hükümleri bu Anayasanın ayrılmaz bir parçasıdır. 136'ncı maddeyle hiç kimsenin dinî inancını açıklamakla yükümlü olmadığı; resmî makamların ancak, kişi için hak ve ödevlerinin ifası veya kanunla öngörülen bir istatistiğin çıkarılmasının gerektirdiği ölçüde, dinî bir kuruma üyelik konusunda soru sorma hakkına sahip olduğu; hiç kimsenin dinî bir ibadete veya törene katılmaya veya dinî bir yemin şeklini kullanmaya zorlanamayacağı hükme bağlanmıştır. 137'nci maddede devlet kilisesi olmadığı; dinî topluluklar kurma hakkının güvence altında olduğu, dinî toplulukların kendi işlerini kanunlar çerçevesinde bağımsız olarak düzenleyip yöneteceği; belli bir felsefi inancı yaymayı amaç edinmiş birliklerin de dinî topluluklara eşit olacakları belirtilmiştir. 138'inci maddeyle dinî topluluk ve derneklerin mülkiyet ve diğer hakları, onların ibadet, eğitim ve hayırsever amaçlara hizmet eden kuruluş ve vakıfları ve diğer varlıkları güvence altına alınmıştır.

Almanya Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 3 [Kanun önünde eşitlik]

(1) Bütün insanlar kanun önünde eşittirler.

(3) Cinsiyeti, soyu, ırkı, dili, yurdu ve kökeni, inancı, dinî veya siyasi görüşleri dolayısıyla hiç kimse mağdur edilemez ve hiç kimseye imtiyaz tanınamaz.

Madde 4 [İnanç ve vicdan özgürlüğü]

(1) İnanç ve vicdan özgürlüğü ile dinî ve felsefi inanç özgürlüğüne dokunulamaz.

(2) Dinin rahatsız edilmeden uygulanması güvence altındadır.

(3) Hiç kimse, vicdanına aykırı olarak, silahlı savaş hizmetine zorlanamaz. Ayrıntılar federal kanunla düzenlenir.

Madde 7 [Okul Sistemi]

(1) Bütün okul sistemi devletin denetimindedir.

(2) Çocukların din eğitimine katılıp katılmayacaklarına karar vermek, veli ve vasilerin hakkıdır.

(3) Din eğitimi, mezhepsel olmayan okullar dışındaki kamu okullarının müfredatında yer alır. Din eğitimi, devletin denetim hakkına zarar vermeyecek şekilde, dinsel toplulukların temel ilkelerine göre verilir. Hiçbir öğretmen, iradesine aykırı olarak din eğitimi vermeye zorlanamaz.

Madde 33 [Yurttaşlık haklarında eşitlik; Memuriyet]

(3) Medeni ve siyasal haklardan yararlanma, kamu görevine girme, kamu hizmetlerinde kazanılan haklar, kişinin dinî mensubiyetine bağlanamaz. Hiç kimse, belli bir mezhebin üyesi olduğu veya olmadığı için veya felsefi görüşü yüzünden mağdur edilemez.

Madde 56 [Görev andı]

Federal Cumhurbaşkanı, görevine başlarken, Federal Meclis ve Federal Konsey üyelerinin birleşik toplantısı önünde aşağıdaki şekilde ant içer:

"Çabalarımı Alman halkının iyiliğine adayacağıma, onların refahını arttıracağıma, onları zarardan koruyacağıma, Anayasaya ve federal kanunlara saygı gösterip, onları savunacağıma, görevlerimi vicdanen yerine getireceğime ve herkese karşı adaletli davranacağıma ant içerim. Tanrı yardımcım olsun!"

Yemin, dinî bir ifade kullanmaksızın da yapılabilir.

11 Ağustos 1919 Tarihli Weimar Anayasasının İlgili Hükümleri

Din ve Dinî Topluluklar

Madde 136

(1) Medeni ve siyasi hak ve ödevler, ne din özgürlüğünün icrasına bağlıdır ne de bu nedenle kısıtlanabilir.

(2) Medeni ve siyasi haklardan yararlanma ve kamu görevlerine giriş dinî inanca bağlı değildir.

(3) Hiç kimse dinî kanaatini açıklamakla yükümlü değildir. Resmî makamlar ancak, kişi için hak ve ödevlerinin ifasının veya kanunla öngörülen bir istatistiğin çıkarılmasının gerektirdiği ölçüde, dinî bir kuruma üyelik konusunda soru sorma hakkına sahiptir.

(4) Hiç kimse dinî bir faaliyeti yapmaya, dinî törene veya ibadete katılmaya ya da dinî bir yemin şeklini kullanmaya zorlanamaz.

Madde 137

(1) Devlet kilisesi yoktur.

(2) Dinî topluluklar kurma hakkı güvence altındadır. Dinî toplulukların ülke toprakları içerisinde birleşmeleri, hiçbir sınırlandırmaya tabi değildir.

(3) Her dinî topluluk, kendi işlerini, herkes için geçerli olan kanunların çerçevesinde bağımsız olarak düzenler ve yönetir. Görevlilerini, devlet veya belediye ve köylerin katılımı olmaksızın belirler.

(4) Dinî topluluklar, medeni hukukun genel hükümlerine göre hukuki ehliyet kazanır.

(5) Halen kamu tüzel kişi niteliğinde olan dinî topluluklar, bu hüviyetlerini muhafaza ederler. Kuruluş ve üye sayılarına göre devamlılık gösteren diğer dinî topluluklara da istekleri üzerine aynı haklar tanınır. Kamu tüzel kişisi niteliğindeki dinî toplulukların bir birlik kurmaları halinde, bu birlik de kamu tüzel kişisi sayılır.

(6) Kamu tüzel kişisi niteliğindeki dinî topluluklar, bölgesel vergi listeleri üzerinden, eyalet hukukunun tespit ettiği koşullar çerçevesinde vergi toplama yetkisine sahiptirler.

(7) Belirli bir felsefi inancı yaymayı amaç edinmiş birlikler dinî topluluklara eşit sayılırlar.

(8) Bu hükümlerin uygulanmasının yeni hükümler konulmasını gerektirmesi halinde, bu yetki eyalet yasama organlarına aittir.

Madde 138

(1) Kanuna, sözleşmelere veya diğer hukuki tasarruflara dayanarak dinî topluluklara yapılan devlet yardımları, eyalet mevzuatları doğrultusunda gerçekleştirilir. Devlet, bu konuda temel hükümler koyar.

(2) Dinî topluluk ve derneklerin mülkiyet ve diğer hakları, onların ibadet, eğitim ve hayırsever amaçlara hizmet eden kuruluş ve vakıfları ve diğer varlıkları güvence altına alınır.

Madde 139

Pazar ve devletçe kabul edilmiş diğer tatil günleri, bedeni ve ruhi dinlenme günleri olarak, kanunla korunur.

Madde 141

Orduda, hastanelerde, cezaevlerinde ve diğer kamu kuruluşlarında dinî hizmet ve maneviyata ihtiyaç duyulduğu ölçüde, dinî topluluklara, gerekli dinî işlemlerin yapılması hususunda izin verilir ancak her türlü zorlamadan kaçınılır.

Avusturya

Nüfus	8.940.860
Din	%55,2 Katolik, %4,9 Ortodoks, %8,3 Müslüman, %3,8 Protestan, %0,1 Yahudi, %5,4 diğer, %22,4 hiçbiri

Avusturya'da resmî bir devlet dini bulunmamaktadır.[3]

Avusturya'da Anayasa, dinî özgürlükleri tanır ve garanti altına alır. Anayasaya göre tüm yurttaşlar kanun önünde eşittir; hiç kimse doğum, cinsiyet, varlık, sınıf veya din sebebiyle ayrıcalıklı muamele göremez (m.7). Devlet okuluna kabulde din ayrımı yapılamaz (m.14/6).

Federal Cumhurbaşkanının göreve başlamadan önce Federal Meclis önünde ant içmesi öngörülmüş, dilerse dinî içerikli yemin edebileceği hükme bağlanmıştır (m.62).

Avusturya'da anayasal kanunlar arasında sayılan 21 Aralık 1867 tarihli Vatandaşların Genel Haklarına Dair Temel Kanunda[4] da din ve inanca ilişkin hükümler mevcuttur. Temel Kanunla herkese tam bir inanç ve vicdan hürriyeti tanındığı, medeni ve siyasi haklardan yararlanmanın dinî inançtan bağımsız olduğu, kimsenin dinî bir ritüeli izlemeye veya dinî bir törene katılmaya zorlanamayacağı, okullardaki din eğitiminin Kilise veya ilgili dinî topluluk tarafından verileceği hükme bağlanmıştır (m.14). Ayrıca kanunla tanınan her Kilise ve dinî topluluğun ortak dinî uygulamalar yapma, iç işlerini özerk bir şekilde düzenleme ve yönetme hakkına sahip olduğu; ibadet, eğitim ve refaha ayrılmış kurumlarına, bağışlara ve fonlara sahip olmaya ve bunlardan yararlanmaya devam edecekleri ancak her topluluk gibi ülkenin genel kanunlarına tabi oldukları ifade edilmiştir (m.15).

[3] Robbers, G. ed., "Austria", Encyclopedia of World Constitutions içinde, Facts On File, New York, 2007, s.62.

[4] Avusturya Mevzuat Bilgi Sistemi İnternet Sitesi, "Basic Law of 21 December 1867 on the General Rights of Nationals in the Kingdoms and Länder represented in the Council of the Realm", Erişim:29.04.2024, https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_1867_142/ERV_1867_142.pdf

Avusturya Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 7

(1) Tüm yurttaşlar kanun önünde eşittir. Hiç kimse doğum, cinsiyet, varlık, sınıf veya din sebebiyle ayrıcalıklı muamele görmez...

Madde 14

6. Devlet okuluna kabul, doğum, cinsiyet, ırk, varlık, sınıf, dil ve din ayrımı yapılmaksızın ve diğer hususlardaki yasal zorunluluklar dâhilinde herkese açıktır. Aynı hüküm, gerekli değişiklikler yapılarak *(mutatis mutandis)* anaokulları, gündüz bakımevleri ve öğrenci yurtları için de geçerlidir.

Madde 62

1. Federal Cumhurbaşkanı, göreve başladığında Federal Meclis önünde aşağıdaki andı içer:

"Cumhuriyetin anayasasına ve bütün kanunlarına sadakatle uyacağıma, bilgim ve inancım dâhilinde görevimi yerine getireceğime ant içerim".

2. Anda dinsel içerikli bir yeminin eklenmesi kabul edilebilir.

Vatandaşların Genel Haklarına Dair Temel Kanunda Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 14

1. Herkese tam bir vicdan ve inanç özgürlüğü garanti edilir.

2. Medeni ve siyasi haklardan yararlanma dinî inançtan bağımsızdır. Bununla birlikte, dinî inançlar vatandaşlık görevlerine halel getiremez.

3. Hiç kimse kanunen böyle bir yetkiye sahip başka birine tabi olmadığı sürece, dinî bir ritüeli izlemeye veya dinî bir törene katılmaya zorlanamaz.

Madde 15

Kanunla tanınan her kilise ve dinî topluluk, ortak dinî uygulamalar yapma, iç işlerini özerk bir şekilde düzenleme ve yönetme hakkına sahiptir; ibadet, eğitim ve refaha ayrılmış kurumlarına, bağışlarına ve fonlarına sahip olmaya ve bunlardan yararlanmaya devam eder, ancak her topluluk gibi ülkenin genel kanunlarına tabidirler.

Madde 16

Kanunen tanınmayan bir dinin mensupları yasa dışı veya genel ahlaka aykırı olmadığı sürece ibadetlerini evlerinde yerine getirebilirler.

Madde 17

4. Okullardaki din eğitimini Kilise veya ilgili dinî topluluk verir.

Belçika

Nüfus	11.913.633
Din	%57,1 Roma Katolik, %2,3 Protestan, %2,8 diğer Hristiyan mezhepleri, %6,8 Müslüman, %1,7 diğer, %9,1 Ateist, %20,2 İnançsız/Agnostik

Belçika Anayasası, 1831 yılında liberaller ve Katolikler arasında, Kilisenin devlete etkisine dair uzun tartışmalar sonucunda hazırlanmış ve tarihi bir uzlaşma ile kabul edilmiştir. Belçika Anayasasında laikliğe ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır ancak bir devlet dini de yoktur. [5]

Anayasanın 19'uncu maddesiyle ibadet hürriyeti güvence altına alınmıştır. 20'nci maddeyle hiç kimsenin bir dinin ibadet veya törenlerine katılmaya, ya da dinî tatil günlerine riayet etmeye hiçbir şekilde zorlanamayacağı hükme bağlanmıştır. 21'inci maddeye göre devlet, din görevlilerinin atanmasına veya göreve getirilmesine müdahale edemez ve medeni nikah, dinî evlilik töreninden önceliklidir.

Anayasanın 2'nci maddesi ile dil temelinde oluşturulan üç topluluk (*community*) mevcuttur: Flamanca, Fransızca ve Almanca toplulukları. Toplulukların mezhebe dayalı olmayan bir eğitim verecekleri, dinî veya ahlaki eğitimin masraflarının topluluk tarafından karşılanacağı hükme bağlanmıştır (m.24).

Belçika'da devletçe tanınan dinlerin görevlilerinin maaş ve emekli aylıklarının devletçe yıllık bütçeden karşılanacağı öngörülmüştür. Benzer şekilde, mezhep farklılıklarına dayalı olmayan felsefi öğretilere göre ruhani destek hizmeti vermek amacıyla kurulmuş olan, kanunun tanıdığı kuruluşların temsilcilerinin maaşları ve emekli aylıkları da devlet tarafından ödenir (m. 181).

5 Torfs, R., Religion and State in Belgium, Insight Turkey Vol. 17 / No. 1 / 2015, s,98, https://www.insightturkey.com/file/279/religion-and-state-in-belgium-winter-2015-vol17-no1 Erişim:14.05.2024

Belçika Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 19

İbadet hürriyeti, ibadetin kamusal alanda gerçekleşebilmesi ve kişinin görüşlerini açıklama hürriyetleri güvence altına alınmıştır. Ancak bu hürriyetler kullanılırken işlenen suçlar cezalandırılabilir.

Madde 20

Hiç kimse bir dinin ibadet veya törenlerine katılmaya, ya da dinî tatil günlerine riayet etmeye hiçbir şekilde zorlanamaz.

Madde 21

Devletin, hangi din olursa olsun, hiçbir dinin din görevlilerinin atanmasına veya göreve getirilmesine müdahale etme, ya da bu din görevlilerinin üstleriyle haberleşmelerini ya da üstlerinin kararlarını yayınlamalarını yasaklama hakkı bulunmamaktadır. Ancak, sayılan son hallerde, basın ve yayıma ilişkin mutat sorumluluklar geçerlidir. Gerektiğinde kanunla düzenlenecek istisnalar hariç olmak üzere, medeni nikâh her daim dinî evlilik töreninden önceliklidir.

Madde 24

1. Eğitim ücretsizdir; herhangi bir engelleyici tedbir yasaktır; ihlal suçunun cezası sadece kanunlar veya federal kanunlar tarafından düzenlenir. Topluluk velilere özgür bir seçim hakkı sunar. Topluluk mezhebe dayalı olmayan bir eğitim düzenlemektedir. Bu özellikle anne-babalar ve öğrencilerin felsefi, ideolojik ya da dinî inançlarına saygıyı gerektirir. Devlet okullarında, zorunlu eğitimin sonuna kadar, kabul görmüş dinlerden birinin ya da mezhep farklılıklarına dayalı olmayan ahlaki öğretilerin öğretilmesi tercihe bırakılmıştır.

3. Herkes, temel hak ve özgürlüklerine göre eğitim hakkına sahiptir. Eğitime erişim, zorunlu eğitimin sonuna kadar ücretsizdir. Okul çağındaki tüm öğrenciler masrafları topluluk tarafından karşılanacak olan ahlaki ya da dinî eğitim hakkına sahiptir.

Madde 181

1. Din görevlilerinin maaşları ve emekli aylıkları Devlet tarafından ödenir. Gereken tutarlar yıllık bütçeden karşılanır.

2. Mezhep farklılıklarına dayalı olmayan felsefi öğretilere göre ruhani destek hizmeti vermek amacıyla kurulmuş olan, kanunun tanıdığı kuruluşların temsilcilerinin maaşları ve emekli aylıkları Devlet tarafından ödenir. Gereken tutarlar yıllık bütçeden karşılanır.

Brezilya

Nüfus	218.689.757
Din	%50 Roma Katolik, %31 Protestan, %3 Spiritüalist, %2 Afro-Brezilya dinleri, %0,3 Yahudi, %1 Ateist, %2 diğer, %10 hiçbiri

Brezilyada resmî bir devlet dini yoktur. Anayasada laiklik/sekülerlik kavramı açıkça geçmiyor olsa da federal hükûmetin, eyaletlerin veya yerel yönetimlerin bir dini desteklemesi veya engellemesi, kanunla öngörülen kamu yararını ilgilendiren iş birlikleri dışında, dinî kurumlarla ittifak ve bağımlılık ilişkisi kurması yasaklanmıştır (m.19).

Anayasa, din ve vicdan özgürlüğünün ihlal edilemezliğini ve dinî vecibelerin özgürce yerine getirilmesini garanti altına almış; sivil ve askerî cezaevlerinde dinî destek hizmetleri verileceğini öngörmüş; kişinin dinî inancı veya felsefi görüşü sebebiyle haklarından mahrum bırakılamayacağını hükme bağlamıştır (m.5/VI, VII, VIII). Federal hükûmetin, eyaletlerin ve yerel yönetimlerin dinlerin ibadet yerlerini vergilendirmesi yasaklanmıştır (m.150/VIb).

Dinî inancı sebebiyle vicdani retçi olanların zorunlu askerlikten muaf tutulup alternatif kamu hizmeti yapmasına karar verme yetkisi silahlı kuvvetlere aittir. Din adamlarının ve kadınların barış zamanlarında zorunlu askerlik hizmetinden muaf olduğu hükme bağlanmıştır (m.143).

Devlet okullarında, ilköğretimde din dersi tercihli bir derstir ve normal eğitim saatlerinde verilir (m.210). Dinî okullara kamu kaynağı ayrılabilmesi için bu okulların kâr amacı gütmemesi ve gelir fazlalarını yeniden eğitime yatırmaları ve faaliyetlerine son verdikleri takdirde mal varlıklarının yine bir dinî gruba, hayır okuluna veya devlete kalıyor olması gerekmektedir (m.213).

Brezilya Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 5

Gerek Brezilyalılar gerekse ülkede yaşayan yabancılar olsun herkes, yaşam, eşitlik, güvenlik ve mülkiyet hakları bakımından hiçbir ayrıma tabi olmaksızın kanun önünde eşittir.

6. Din ve vicdan özgürlüğü dokunulmazdır. Dinî ibadetlerin serbestçe yapılması ve ibadet yerlerinin korunması güvence altındandır.

7. Sivil ve askerî hapishane tesislerinde dinî destek hizmetlerinin verilmesi kanunla düzenlenir.

8. Kimse kanunlarda herkes için öngörülen bir yükümlülükten muaf tutulmak amacıyla ileri sürmediği ve kanunla öngörülen alternatife uyduğu sürece sahip olduğu bir haktan dinî inancı, felsefi veya siyasi görüşü yüzünden mahrum bırakılamaz.

Madde 19

1. Federal Devlet, eyaletler ve yerel yönetimler, mezhep veya kilise kuramaz, sübvanse edemez, çalışmalarını engelleyemez; kanunlarla öngörülen kamu yararını ilgilendiren iş birlikleri dışında kilise temsilcileri ile ittifak yapamaz veya bağımlılık ilişkisi kuramaz.

Madde 143

Askerlik hizmeti kanunen zorunludur.

1. Silahlı Kuvvetler, barış zamanında celp edilenlerden felsefi görüşleri veya dinî inançları sebebiyle vicdani retçi olarak zorunlu askerlik hizmetinden muaf tutulmak isteyenleri alternatif hizmetlerde çalıştırma yetkisine sahiptir.

2. Kadınlar ve din adamları barış zamanında zorunlu askerlik hizmetinden muaftır. Ancak bunlara kanunla başka görevler verilebilir.

Madde 150

6. b) Federal Devlet, eyaletler ve yerel yönetimlerin herhangi bir dinin ibadet yerine vergi koyması yasaktır.

Madde 210

1. Devlet okullarında ilköğretimde dinî eğitim, normal eğitim saatlerinde tercihli bir derstir.

Madde 213

Kamu kaynakları, devlet okullarına tahsis edilir ve kanunda tanımlanan şekilde ve aşağıda sayılan şartları taşıyan topluluk, dinî ve hayır okullarına yönlendirilebilir.

1. Kâr amacı gütmediğini ve gelir fazlasını tekrar eğitime tahsis edeceğini ispatlayan,

2. Faaliyetlerine son verildiğinde dahi mal varlığı yine bir başka topluluğa, dinî gruba, hayır okuluna veya devlete kalacak olanlar.

Madde 226

2. Dinî nikâh, kanunla öngörüldüğü üzere medeni sonuçlar doğurur.

Bulgaristan

Nüfus	6.827.736
Din	%64,7 Hristiyan, %9,8 Müslüman, %0,1 diğer, %4,7 hiçbiri, %20,7 belirtilmemiş

Bulgaristan'da dinî kurumların devletten ayrı olduğu açık bir şekilde ifade edilmektedir (m.13/2). Diğer yandan Anayasa Doğu Ortodoks Hristiyanlığını Bulgaristan Cumhuriyetinde geleneksel din olarak tanımlamaktadır (m.13/3).

Anayasada tüm vatandaşların kanun önünde eşit olduğu ve dini sebebiyle kimsenin hakkında bir ayrıcalık veya kısıtlama olmayacağı hükme bağlanmıştır (m.6). Siyasi partilerin dinî temele dayanamayacağı öngörülmüştür (m.11/4). Anayasayla hiçbir dinin uygulanmasının kısıtlanamayacağı, dinî kurumların devletten ayrı olduğu, dinî kurum ve topluluklar ile dinî inançların siyasi amaçlar için kullanılmayacağı hükme bağlanmıştır (m.13). Dernek kurma hürriyeti tanınmış olmakla birlikte derneklerin dinî husumeti teşvik edemeyeceği öngörülmüştür (m.44).

Fikir ve vicdan hürriyeti, din seçme ya da dinî görüşleri veya ateist görüşleri seçme hürriyetinin dokunulmaz olduğu (m.37/1); din ve vicdan hürriyetinin millî güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık ve ahlak veya başkalarının hak ve hürriyetleri aleyhine kullanılamayacağı hükme bağlanmıştır (m.37/2). Nihayet Anayasada öngörülen yükümlülüklerin dinî kanaatlere veya başka kanaatlere dayanılarak savsaklanamayacağı belirtilmiştir (m.58/2).

Bulgaristan Anayasasında Dine İlişkin Hükümler

Madde 6

(2) Tüm vatandaşlar, kanun önünde eşittir. Irk, sosyal köken, etnik kimlik, cinsiyet, din, eğitim, görüş, siyasi yakınlık, kişisel ya da sosyal statü, ya da mülkiyet durumuna göre haklarda hiçbir ayrıcalık ya da kısıtlama olmayacaktır.

Madde 11

(4) Devlet gücünü şiddet kullanarak ele geçirmeyi hedefleyen ya da etnik, ırki, dinî temele dayanan bir parti olamaz.

Madde 13

(1) Hiçbir dinin uygulanması kısıtlanamaz.

(2) Dinî kurumlar, devletten ayrıdır.

(3) Doğu Ortodoks Hıristiyanlığı, Bulgaristan Cumhuriyeti'nde geleneksel din olarak kabul edilir.

(4) Dinî kurum, topluluk ya da inançlar siyasi hedefler için kullanılamaz.

Madde 37

(1) Fikir ve vicdan hürriyeti, din seçme ya da dinî görüşleri veya ateist görüşleri seçme hürriyeti dokunulmazdır. Devlet farklı mezhepler ile inanan ve inanmayanlar arasında hoşgörü ve saygının korunmasına yardımcı olur.

(2) Din ve vicdan özgürlüğü, millî güvenliğe, kamu düzenine, genel sağlığa ve ahlaka veya başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar verecek şekilde kullanılamaz.

Madde 44

(2) Dernekler, ... dinî husumeti teşvik edemez.

Madde 58

(2) Anayasada öngörülen yükümlülükler, dinî ya da diğer kanaatlere dayanarak savsaklanamaz.

Çek Cumhuriyeti

Nüfus	10.706.242
Din	%7 Roma Katolik, %6 bir kilise veya dini topluluğa mensup diğer inananlar, %9,1 dini bir topluluğa bağlı olmayan inananlar, %47,8 hiçbiri, %30,1 belirtilmemiş

Çek Cumhuriyeti Anayasasında, dinî özgürlüklere ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Dinî özgürlüklere ilişkin hükümler, Anayasanın 3'üncü ve 112'nci maddeleriyle, anayasal düzenin bir parçası olduğu belirtilen Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesinde yer almaktadır.[6]

Bildirgeye göre devletin temelini demokratik değerler teşkil eder. Devletin temeli belli bir ideolojiye veya dine bağlı olamaz (m.2). Bu madde çerçevesinde devletin resmî bir dini olmadığı, devletin değerlerinin herhangi bir dine veya ideolojiye bağlı olamayacağı öngörüldüğü için devletin laik bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir.

Bildirgede din ve inancına bakılmaksızın herkesin temel hak ve özgürlüklerden faydalanacağı öngörülmüştür (m.3).

[6] Çek Cumhuriyeti Parlamentosu, "Charter of Fundamental Rights and Basic Freedoms", Erişim:29.04.2024, https://www.psp.cz/en/docs/laws/listina.html

Fikir, vicdan ve dinî kanaat özgürlüğü güvence altındadır. Bu özgürlük bir dini seçmeyi, dinini değiştirmeyi ya da inançsızlığı tercih etmeyi de kapsamaktadır (m.15/1). Kimsenin dinî ya da vicdani kanaatine aykırı olarak askerlik hizmeti yapmaya zorlanamayacağı, bu konudaki ayrıntılı düzenlemelerin kanunla yapılacağı hükme bağlanmıştır (m.15/3).

Herkes dinini veya inancını tek başına veya başkalarıyla birlikte, özel veya kamusal alanda, dinî hizmet, öğretim, ibadet veya dinî törenler yoluyla özgürce açıklama hakkına sahiptir. Kamu güvenliği ve düzeninin, sağlık ve ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik tedbirlerin alınmasının gerekli olması halinde bu haklar kanunla sınırlanabilir (m.16/1, 4).

Kiliselerin ve diğer dinî toplulukların kendi iç işlerini kendilerinin yöneteceği hükme bağlanmıştır. Buna göre kiliseler ve diğer dinî topluluklar organlarını kendileri kurar ve din görevlilerini kendileri atar (m.16/2).

Devlet okullarında hangi içerikte din eğitimi verileceğinin kanunla düzenleneceği öngörülmüştür (m.16/3).

Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesinde Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 2

(1) Demokratik değerler, devletin temelini teşkil eder ve belli bir ideolojiye ya da dine bağlanamaz.

Madde 3

(1) Cinsiyet, ırk, ten rengi, dil, inanç, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal veya etnik bir azınlığa mensubiyet, mülkiyet, doğum veya başka bir statüye bakılmaksızın herkese temel insan hakları ve özgürlükleri garanti edilir.

Madde 15

(1) Fikir, vicdan ve dinî kanaat özgürlüğü güvence altındadır. Herkesin dinini ya da inancını değiştirme ya da inançsızlığı tercih etme hakkı vardır.

(3) Kimse, dinî ya da vicdani kanaatine aykırı olarak askerlik hizmeti yapmaya zorlanamaz. Ayrıntılı hükümler, kanunla düzenlenir.

Madde 16

(1) Herkes, gerek tek başına gerekse bir topluluk içinde, dua, ibadet, dinî eğitim ya da törenlerle dinini ya da inancını özgürce açıklama hakkına sahiptir.

(2) Kiliseler ve dinî topluluklar, devlet kurumlarından bağımsız olarak, kendi iç işlerini kendileri yönetirler, özellikle kendi organlarını kendileri kurarlar ve din görevlilerini kendileri atarlar.

(3) Devlet okullarında hangi içerikte dinî eğitimin verileceği kanunla düzenlenir.

(4) Bu hakların uygulanması, kamu düzenini, güvenliğini, sağlığını ve ahlakını ya da bireylerin hak ve özgürlüklerini koruma gerekçesiyle sınırlanabilir.

Danimarka

Nüfus	5.946.984
Din	%71,4 Lüterci Protestan (resmî din), %4,3 Müslüman, %24,3 diğer/hiçbiri/belirtilmemiş (Bu grupta bazı Hristiyan mezhepleri, Yahudiler ve belli bir mezhebe bağlı olmayan Hristiyanlar yer almaktadır)

Anayasa, Evanjelik Lüterci Kilisenin devletin resmî kilisesi olduğunu, Kralın bu dine mensup olması gerektiğini ve devletin bu kiliseyi destekleyeceğini ifade etmektedir (m.4, m.6). Hiç kimse, kendi dininden başka bir dinî topluluğa maddi destekte bulunmaktan sorumlu değildir (m.68).

Anayasanın 70'inci maddesi dinî özgürlükleri garanti altına almaktadır. Bu maddeyle hiç kimsenin dinî veya etnik kökeni nedeniyle ayrımcılığa uğratılamayacağı vurgulanmıştır. Etnik kökeni veya inancı ne olursa olsun, herkes aynı siyasi ve medeni haklara sahiptir. Öte yandan vatandaşlar da topluma karşı görevlere sahiptir. Kimse farklı bir inanca sahip olduğu için genel vatandaşlık ödevlerinden kaçınamaz. 71'inci maddeyle de kişi hürriyetinin dokunulmaz olduğu; hiçbir Danimarka vatandaşının siyasi görüşü, dinî inancı veya etnik kökeninden dolayı kişisel hürriyetlerinden yoksun bırakılamayacağı hükme bağlanmıştır.

Vatandaşlar dinî inançlarına göre istedikleri şekilde ibadet etmek için dinî topluluklar kurabilirler ancak bu dinlerin uygulanması ahlak değerlerine ve kamu düzenine aykırı olamaz (m.67).

Danimarka Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 4

Evanjelik Lüterci Kilisesi Danimarka'nın resmî *(established)* kilisesidir ve bu haliyle devlet tarafından desteklenir.

Madde 6

Kral Evanjelik Lüterci Kilisenin bir üyesidir.

Madde 66

Resmen tanınmış (Evanjelik Lüterci) Kilisenin işleyişi kanunla düzenlenir.

Madde 67

Vatandaşlar dinî inançlarına göre istedikleri şekilde ibadet etmek için topluluk oluşturabilirler. Ancak vazedilen ve uygulanan hiçbir şey ahlak değerlerine ve kamu düzenine aykırı olmamalıdır.

Madde 68

Hiç kimse kendi dininden başka bir dinî topluluğa maddi destekte bulunmaktan sorumlu değildir.

Madde 69

Resmen tanınmış Kiliseden ayrı olan dinî yapılara ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

Madde 70

Hiç kimsenin, dinî inancından veya etnik kökeninden dolayı vatandaşlık haklarından ve siyasal haklardan yararlanması engellenemeyeceği gibi, hiç kimse aynı sebeplerden dolayı genel vatandaşlık görevlerini yerine getirmekten kaçınamaz.

Madde 71

(1) Kişi hürriyeti dokunulmazdır. Hiçbir Danimarka vatandaşı siyasi görüşü, dinî inancı veya etnik kökeninden dolayı kişisel hürriyetlerinden yoksun bırakılamaz.

Madde 86

Belediye Meclisi ve Dinî İdare Kurullarına seçme ve seçilme yaşı, Millet Meclisine seçme ve seçilme yaşıyla aynıdır. Faroe Adaları ve Grönland için, aynı organlar için seçme ve seçilme yaşı kanunla veya kanuna göre düzenlenir.

Estonya

Nüfus	1.202.762
Din	%16,5 Ortodoks, %9,2 Protestan (%7,7 Lüterci, %1,5 diğer Protestanlar), %3 diğer Hristiyan mezhepleri, %58,4 hiçbiri, %12,9 belirtilmemiş

Estonya Anayasası, dinî özgürlükleri güvence altına almaktadır. Anayasayla herkesin kanun önünde eşit olduğu ve dininden dolayı kimseye ayrımcılık yapılamayacağı belirtilmiş; etnik, ırksal, dinî veya siyasi nefrete, şiddete veya ayrımcılığa teşviğin yasak olduğu ve kanunla cezalandırılabileceği hükme bağlanmıştır (m.12).

Anayasaya göre herkes din, vicdan ve düşünce özgürlüğüne sahiptir. Herkesin herhangi bir kilise veya dinî topluluğa katılma hakkı vardır. Kişilerin tek başına veya toplulukta, özel veya kamusal alanda dinlerini yaşamaları serbesttir ancak bu hak kullanılırken kamu düzeni ve sağlığının tehdit edilmemesi gerekmektedir. Ayrıca, Estonya'da resmî bir devlet dini yoktur (m.40).

Dinî veya ahlaki sebeplerle orduda görev yapmayı reddedenlerin kanunen alternatif bir kamu hizmetinde bulunma yükümlülükleri vardır (m.124).

Estonya Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 12

Kanun önünde herkes eşittir. Hiç kimse milliyeti, ırkı, rengi, cinsiyeti, dili, kökeni, dini, siyasi veya diğer görüşleri, mülkiyeti veya sosyal statüsü veya diğer sebeplerle ayrımcılığa maruz bırakılamaz.

Etnik, ırksal, dinî veya siyasi nefrete, şiddete veya ayrımcılığa teşvik yasaktır ve kanunen cezalandırılabilir. Sosyal sınıflar arasında nefrete ve şiddete veya bir sosyal sınıfa karşı ayrımcılığa teşvik de yasaktır ve kanunen cezalandırılabilir.

Madde 40

Herkesin vicdan, din ve düşünce özgürlüğü vardır.

Herkesin, herhangi bir kilise veya dinî topluluğa katılma hakkı vardır. Devlet dini yoktur.

Kamu düzenine, kamu sağlığına veya genel ahlaka zarar vermemek kaydıyla, herkes dinini tek başına veya topluluk halinde, özel veya kamusal alanda yaşamakta özgürdür.

Madde 124

Etik veya dinî sebeplerle orduda görev yapmayı reddeden birisinin kanuna uygun olarak alternatif bir hizmet yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.

Finlandiya

Nüfus	5.614.571
Din	%66,6 Lüterci, %1,1 Rum Ortodoks, %1,7 diğer, %30,6 hiçbiri

Anayasanın 11'inci maddesiyle din, vicdan ve ibadet özgürlüğü açıkça tanınmakta ve güvence altına alınmaktadır. Bu maddeye göre herkes din ve vicdan özgürlüğüne sahiptir. Bu özgürlük, bir dini veya inancı yaşamayı, kişinin kanaatlerini açıklama hakkını, bir dinî topluluğa üye olma ya da bir dinî topluluktan ayrılma hakkını da kapsamaktadır. Hiç kimse, bir dinin uygulanmasına istemediği takdirde katılmakla yükümlü değildir. Anayasanın 6'ncı maddesiyle din temelli ayrımcılık yasaklanmaktadır.

Evanjelik Lüterci Kilisesinin içsel yapısının Lüterci Kilisesi Kanunuyla belirleneceği hükme bağlanmıştır (m.76).

Askerlik hizmeti zorunludur. İnanç gereği askerî ulusal savunmaya katılmaktan muaf olma hakkı kanunla düzenlenir (m.127).

Finlandiya Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 6. Eşitlik

Herkes, kanun önünde eşittir. Kabul edilebilir bir gerekçe olmadan kimseye, cinsiyet, köken, dil, din, kanaat, görüş, sağlık, engellilik ya da başka sebeplerle farklı davranılamaz.

Madde 11. Din ve Vicdan Özgürlüğü

Herkes, din ve vicdan özgürlüğüne sahiptir.

Din ve vicdan özgürlüğü, bir dini ya da inancı uygulamayı ve yaşamayı, birinin kanaatlerini açıklama hakkını, bir dinî topluluğa üye olma ya da bir dinî topluluktan ayrılma hakkını kapsar. Hiç kimse, istemediği takdirde bir dinin uygulanmasına katılmakla yükümlü değildir.

Madde 76. Kilise Kanunu

Evanjelik Lüterci Kilisenin, teşkilatlanması ve yönetimine dair düzenlemeler kanunla yapılır.

Kilise Kanununun uygulanması ve değiştirilmesi için teklifler verilmesine ilişkin hükümler de bu kanunla düzenlenir.

Madde 127. Ulusal Savunma Yükümlülüğü

Her Finlandiya vatandaşı, kanunda öngörüldüğü şekilde, ulusal savunmaya katılmak veya yardımcı olmakla yükümlüdür. Vicdani sebeplerle askerî ulusal savunmaya katılmaktan muaf olma hakkı kanunla düzenlenir.

Fransa

Nüfus	68.521.974
Din	%47 Roma Katolik, %4 Müslüman, %2 Protestan, %2 Budist, %1 Ortodoks, %1 Yahudi, %1 diğer, %33 hiçbiri, %9 belirtilmemiş

Anayasada devletin laik niteliğe sahip olduğu açıkça belirtilmiştir. Ayrıca, köken, ırk veya din ayrımı yapılmaksızın bütün vatandaşların kanun önünde eşit olduğu; devletin inançlara saygılı olduğu hükme bağlanmıştır (m.1).

Anayasanın başlangıç kısmında Fransız Ulusunun çocukların ve yetişkinlerin eğitim-öğrenimine, mesleki eğitime ve kültüre adil erişimlerini garanti edeceğini ve tüm seviyelerde parasız, kamusal ve laik bir eğitim sağlamanın devletin görevi olduğu ifade edilmektedir.

Fransız Devriminin ardından 1789'da kabul edilen ve Anayasanın başlangıç bölümünde atıfta bulunulan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinin[7] din ve inanca ilişkin tek düzenlemesi olan 10'uncu maddesiyle kimsenin dinî görüşler de dâhil olmak üzere görüşleri dolayısıyla rahatsız edilemeyeceği ancak bu görüşlerin açığa vurulmasının yerleşik kanun ve düzene aykırı olmaması gerektiği öngörülmüştür.

Fransa Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Başlangıç

Ulus, çocukların ve yetişkinlerin eğitim-öğrenime, mesleki eğitime ve kültüre eşit erişimini garanti eder. Her düzeyde ücretsiz, kamusal ve laik eğitimin sağlanması Devletin görevidir.

Madde 1

Fransa, bölünmez, laik, demokratik sosyal bir Cumhuriyettir. Köken, ırk veya din ayrımı yapılmaksızın, tüm vatandaşların kanun önünde eşitliğini güvence altına alır. Her inanca saygılıdır.

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 10

Görüşlerinin tezahürü yerleşik kanun ve düzene aykırı olmadığı sürece, hiç kimse, dinî görüşler dâhil, görüşlerinden dolayı rahatsız edilemez.

[7] Conseil Constitutionnel-Constitutional Council, "Declaration of Human and Civic Rights Of 26 August 1789", Erişim:29.04.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/declaration-of-human-and-civic-rights-of-26-august-1789

Güney Afrika

Nüfus	58.048.332
Din	%85,3 Hristiyan, %7,8 geleneksel Afrika dinleri, %1,6 Müslüman, %1,1 Hindu, %1,3 diğer, %2,9 hiçbiri

Güney Afrika Anayasası, dinî özgürlükleri güvence altına alır, din temelli ayrımcılığı yasaklar. Bu hakların kullanılmasında yaşanacak sıkıntıların aşılabilmesi için bir anayasal kurum da kurmuştur. Anayasada yer alan din ve inanca ilişkin hükümlere ilişkin şunlar belirtilebilir:

Din, vicdan ve inanç temelinde kimseye ayrımcılık yapılamaz. Ulusal mevzuat ayrımcılığı yasaklayıp engelleyecek şekilde düzenlenir (m.9).

Herkes din, vicdan, düşünce, inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Kamu otoriteleri tarafından belirlenmiş kurallara uygun bir şekilde, eşitlik temelinde, katılımın gönüllü ve serbest olması durumlarında dinî ibadetler/etkinlikler devlet kurumlarında ve devletçe desteklenen kurumlarda yapılabilir (m.15).

İfade özgürlüğü garanti altındadır ancak bu hak savaş propagandası, şiddete teşvik, ırk, etnisite, cinsiyet veya din temelli bir nefret söylemi için kullanılamaz (m.16).

Aynı kültürü, dini ve dili paylaşan bir topluluğun üyelerinin kendi kültürlerini yaşama, dinlerinin gereklerini yerine getirme ve kendi dillerini kullanma; kültürleri, dinleri ve dilleri ile ilgili dernek ve diğer sivil toplum organları kurma ve bunlara katılma hakkı vardır. Kültürel, dinî ve dilsel topluluklar bu haklarından mahrum bırakılamazlar (m.31).

Hiçbir tutuklu ve hükümlü, dinî danışmanı ile iletişim kurma ve dinî danışmanı tarafından ziyaret edilme hakkından mahrum bırakılamaz (m.35/2 (f) (iii)).

Yukarıda da zikredildiği gibi dinle ilgili hakların kullanılmasında yaşanabilecek problemlerin giderilmesi için kurulan anayasal bir kurum mevcuttur: Toplulukların Kültürel, Dinî ve Dil Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması Komisyonu. Komisyon, (diğer bir kaç kurumla birlikte) anayasal demokrasiyi güçlendiren kurumlardan biri olarak nitelendirilmektedir. Komisyon bağımsızdır ve Anayasaya ve kanunlara tabi olarak yetki ve sorumluluklarını tarafsız, korkusuz ve ön yargısız bir şekilde yerine getirmekle yükümlüdür. Devletin organları Komisyonun görevlerini bağımsız, tarafsız, onurlu, açık ve etkin bir şekilde yapabilmesini sağlamak amacıyla yardımcı olmakla yükümlüdür. Hiç kimse veya devletin hiçbir organı Komisyonun işleyişine müdahale edemez.

Komisyon, Ulusal Meclise karşı sorumludur ve faaliyetleri ile ilgili olarak yılda en az bir kez Ulusal Meclise rapor vermekle yükümlüdür (m.181).

Komisyonun temel amacı toplulukların kültürel, dinî ve dil haklarına saygı gösterilmesini sağlamak; farklı kültüre, dine ve dile ait topluluklar arasında barış, dostluk, insancıl yaklaşım, hoşgörü ve ulusal birlik duygularını yaymak ve desteklemektir. Komisyon amaçlarını gerçekleştirmek için gereken yetkilere kanunen sahiptir. Toplulukların kültürel, dinî ve dilsel haklarına ilişkin gözlemler ve araştırmalar yapmak, eğitim vermek, lobi faaliyetlerinde bulunmak, önerilerde bulunmak ve raporlar düzenlemek de bu yetkilere dâhildir. Komisyonun üye sayısı, üyelerin atanması ve görev sürelerine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir. Komisyonun üye yapısı Güney Afrika'daki farklı kültür, din ve dillere mensup toplulukları geniş bir şekilde temsil etmek ve Güney Afrika'nın cinsiyet kompozisyonunu geniş ölçüde yansıtmak zorundadır (m.185, 186).

Anayasaya göre göreve başlamadan önce yemin etmesi veya söz vermesi (yemin dinsel içerikli iken söz verme dinî referans içermemektedir) gereken kişiler şunlardır: Ulusal Meclis Üyeleri (m.48), Devlet Başkanı (m.87), Devlet Başkanı yardımcıları, bakanlar, bakan yardımcıları (m.95), Eyalet Meclisi üyeleri (m.107), Eyalet Hükûmetlerinin üyeleri (m.135), hâkimler (m.174). Anayasanın eklerinden olan Ek 2'de her bir görev için öngörülen yemin/söz verme metinleri birbirine büyük ölçüde benzemektedir. Bu nedenle örnek olarak Devlet Başkanının yemin metninin aşağıda verilmesiyle yetinilmiştir.

Güney Afrika Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 9 Eşitlik

(3) Devlet, kimseye doğrudan veya dolaylı olarak ırk, cinsiyet, hamilelik durumu, medeni hali, etnik veya sosyal kökeni, rengi, cinsel eğilimi, yaşı, engel durumu, dini, vicdanı, inancı, kültürü, dili veya doğumu üzerinden haksız ayrımcılık yapamaz.

(4) Üçüncü fıkrada sayılan sebeplerle kimse bir başkasına ayrımcılık yapamaz. Ulusal mevzuat, ayrımcılığı yasaklamak ve engellemek üzere düzenlenir.

Madde 15 Din, inanç ve düşünce özgürlüğü

(1) Herkes, vicdan, din, düşünce, inanç ve kanaat özgürlüğüne sahiptir.

(2) Dinî ibadetler/etkinlikler, devlet kurumlarında veya devletçe desteklenen kurumlarda şu şartlarda gerçekleştirilebilir;

a. Kamu otoriteleri tarafından belirlenmiş kurallara uygun olmalıdır;

b. Eşitlik temelinde gerçekleştirilmelidir;

c. Katılım gönüllü ve serbest olmalıdır.

(3) Bu maddedeki düzenlemeler;

a. Geleneksel dini, ailevi veya kişisel hukuka göre yapılan evlilikleri tanıyan mevzuata engel teşkil etmez.

b. Herhangi bir geleneğe dayanan veya belli bir dini icra eden kişilerin bağlı olduğu kişisel veya ailevi hukuk sistemlerini tanıyan mevzuata engel teşkil etmez.

Madde 16 İfade Özgürlüğü

(1) Herkesin, şu unsurları da içeren ifade özgürlüğü bulunmaktadır:

a. Basın ve diğer medya özgürlüğü,

b. Fikir alma ve bildirme özgürlüğü,

c. Sanatsal yaratıcılık özgürlüğü,

d. Akademik ve bilimsel araştırma özgürlüğü,

(2) Birinci fıkradaki haklar;

a. Savaş propagandası,

b. Şiddete teşvik,

c. Irk, etnisite, cinsiyet veya din temelli bir nefret söylemi için kullanılamaz.

Madde 31 Kültürel, Dinî ve Dilsel Topluluklar

(1) Aynı kültürü, dini ve dili paylaşan bir topluluğun üyeleri,

a. Kendi kültürlerini yaşama, dinlerinin gereklerini yerine getirme ve kendi dillerini kullanma hakkından ve;

b. Kültürleri, dinleri ve dilleri ile ilgili dernek ve diğer sivil toplum organları kurmak, bunlara katılmak ve işletme hakkından yoksun bırakılamazlar.

Madde 35 Gözaltında Tutuklu ve Şüpheli Kişiler

(2) f. (iii) Hiçbir tutuklu ve hükümlü, dinî danışmanı ile iletişim kurma ve dinî danışmanı tarafından ziyaret edilme hakkından mahrum bırakılamaz.

Madde 48 Yemin veya Söz Verme

Ulusal Meclis üyeleri göreve başlamadan önce Ek 2'ye uygun olarak Cumhuriyete bağlı kalacaklarına ve Anayasaya uygun davranacaklarına dair yemin etmek veya söz vermekle yükümlüdür.

Madde 87 Başkanın Göreve Başlaması

Devlet Başkanı seçilen kişinin Ulusal Meclis üyeliği sona erer ve beş gün içinde Ek 2'ye uygun olarak Cumhuriyete sadakate ve Anayasaya bağlı kalacağına dair yemin ederek veya söz vererek görevine başlar.

Madde 95 Yemin veya Söz Verme

Devlet Başkanı yardımcısı, bakanlar ve bakan yardımcıları göreve başlamadan önce Ek 2'ye uygun olarak Cumhuriyete bağlı kalacaklarına ve Anayasaya uygun davranacaklarına dair yemin etmek veya söz vermekle yükümlüdür.

Madde 107 Yemin veya Söz Verme

Eyalet Meclisi üyeleri göreve başlamadan önce Ek 2'ye uygun olarak Cumhuriyete bağlı kalacaklarına ve Anayasaya uygun davranacaklarına dair yemin etmek veya söz vermekle yükümlüdür.

Madde 135 Yemin veya Söz Verme

Eyalet Hükûmetlerinin üyeleri göreve başlamadan önce Ek 2'ye uygun olarak Cumhuriyete bağlı kalacaklarına ve Anayasaya uygun davranacaklarına dair yemin etmek veya söz vermekle yükümlüdür.

Madde 174

(8) Hâkimler görevlerine başlamadan önce Ek 2'ye uygun olarak Anayasayı gözeteceklerine ve koruyacaklarına dair yemin ederler veya söz verirler.

Madde 181 Teşkilat ve Hâkim İlkeler

(1) Şu devlet kurumları, Cumhuriyetteki anayasal demokrasiyi güçlendirir:

a. Kamu Savunucusu (Ombudsman),

b. Güney Afrika İnsan Hakları Komisyonu

c. Toplulukların Kültürel, Dinî ve Dil Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması Komisyonu

d. Cinsiyet Eşitliği Komisyonu

e. Genel Denetçi (Sayıştay)

f. Seçim Komisyonu

(2) Yukarıda sayılan kurumlar bağımsızdır ve Anayasaya ve yasalara tabi olarak yetki ve sorumluluklarını tarafsız, korkusuz ve ön yargısız bir şekilde yerine getirmekle yükümlüdür.

(3) Devletin organları, bu kurumların görevlerini bağımsız, tarafsız, onurlu, açık ve etkin bir şekilde yapabilmelerini sağlamak amacıyla korumak ve onlara yardımcı olmakla yükümlüdür.

(4) Hiç kimse veya devletin hiçbir organı bu kurumların işleyişine müdahale edemez.

(5) Bu kurumlar, Ulusal Meclise karşı sorumludur ve faaliyetleri ile ilgili olarak yılda en az bir kez Meclise rapor vermekle yükümlüdürler.

Madde 185 Toplulukların Kültürel, Dinî ve Dil Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması Komisyonu

(1) Toplulukların Kültürel, Dinî ve Dil Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması Komisyonunun temel amacı;

a. Toplulukların kültürel, dinî ve dil haklarına saygı gösterilmesini sağlamak;

b. Farklı kültüre, dine ve dile ait topluluklar arasında barış, dostluk, insancıl yaklaşım, hoşgörü ve ulusal birlik duygularını toplanma özgürlüğü, eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkeleri çerçevesinde yaymak ve desteklemek;

c. Ulusal mevzuata uygun olarak Güney Afrika'daki topluluklar için kültür veya diğer alanlarla ilgili dernekler kurulmasını ve bu tür derneklerin tanınmasını önermek.

(2) Komisyon, yukarıda sayılan amaçlarını gerçekleştirmek için gereken yetkilere yasalarla düzenlenen çerçevede sahiptir ve bu yet-

kilere, toplumların kültürel, dinî ve dilsel haklarına ilişkin gözlemler ve araştırmalar yapmak, eğitim vermek, lobi faaliyetlerinde bulunmak, önerilerde bulunmak ve raporlar düzenlemek de dâhildir.

(3) Komisyon, kendi yetki ve sorumluluk alanına giren konularda soruşturma yapılması talebiyle Güney Afrika İnsan Hakları Komisyonuna bilgi verebilir.

(4) Komisyon, ulusal mevzuatın kendisine verdiği diğer yetki ve sorumlulukları da yerine getirir.

Madde 186 Komisyonun Oluşumu

(1) Komisyonun üye sayısı, üyelerin atanması ve görev sürelerine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

(2) Komisyonun üye yapısı;

a. Güney Afrika'daki farklı kültüre, dine ve dile ait toplulukları geniş bir şekilde temsil etmek

b. Güney Afrika'nın cinsiyet kompozisyonunu geniş ölçüde yansıtmak zorundadır.

Ek 2

Devlet Başkanının Yemin Metni

Devlet Başkanı/Devlet Başkanı Vekili, başyargıç veya başyargıcın görevlendirdiği bir yargıç huzurunda aşağıdaki yemini eder/sözü verir:

Burada bulunan herkesin huzurunda ve üstleneceğim şerefli görevin tamamen farkında olarak Güney Afrika Cumhuriyetinin Devlet Başkanlığı/Devlet Başkanı Vekilliği görevini üstleniyor ve Güney Afrika Cumhuriyetine sadık kalacağıma, Güney Afrika Anayasasına ve kanunlarına uygun davranacağıma, onları gözeteceğime ve koruyacağıma, daima Cumhuriyetin ilerlemesi için çalışacağıma, Cumhuriyete zarar verebilecek her şeye ve herkese karşı duracağıma, Güney Afrika halkının haklarını koruyup geliştireceğime, görevlerimi bütün gücümü ve yeteneğimi kullanarak ve vicdanen yerine getireceğime, herkese karşı adil davranacağıma, kendimi Güney Afrika'ya ve onun halkına adayacağıma yemin ederim/söz veririm. (Eğer yemin ediliyorsa: Tanrı yardımcım olsun!).

Güney Kore

Nüfus	51.966.948
Din	%19,7 Protestan, %15,5 Budist, %7,9 Katolik, %56,9 hiçbiri

Güney Kore Anayasası, bütün vatandaşlar için dinî özgürlükleri tanımakta ve kanun önünde din temelli hiçbir ayrımcılık yapılamayacağını garanti altına almaktadır (m.11). 20'nci maddeyle düzenlenen din özgürlüğü, vatandaşın hak ve ödevleri başlığı altında yer almaktadır. Anayasaya göre temel hak ve özgürlükler, sadece kamu güvenliği, düzeni ve sağlığı gibi sebeplerle ve özüne dokunmaksızın kısıtlanabilir (m.37).

Devletin laik niteliği Anayasada açık bir şekilde ifadesini bulmaktadır. Anayasa göre bir devlet dini yoktur; din ve devlet ayrıdır (m.20).

Güney Kore Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 11

1.Kanun önünde bütün vatandaşlar eşittir ve siyasi, ekonomik, toplumsal veya kültürel hayatta cinsiyet, din veya sosyal statü temelli herhangi bir ayrımcılık olmayacaktır.

Madde 20

1.Bütün vatandaşlar din özgürlüğünden yararlanır.

2.Bir devlet dini yoktur ve din ile devlet ayrıdır.

Hollanda

Nüfus	17.463.930
Din	%20,1 Roma Katolik, %14,8 Protestan, %5 Müslüman, %5,9 diğer (Hindu, Budist, Yahudi), %54,1 hiçbiri

Hollanda Anayasası, kilise ile devlet arasındaki ilişkiler veya dinî topluluklarla ilgili kurumsal düzenlemeler hakkında açık bir hüküm içermemektedir. Anayasanın ima ettiği ve genel olarak kabul edilen ilkeler, kilise ve devletin ayrılığı ve devletin din veya inançlar karşısında tarafsızlığıdır.[8]

Anayasanın 1'inci ve 6'ncı maddeleri din ve vicdan özgürlüğünü güvence altına almaktadır. 1'inci maddeye göre din, inanç, siyasi görüş, ırk veya cinsiyet, engellilik ve cinsel yönelim temelinde ayrımcılığa izin verilmez. 6'ncı maddeye göre herkes özgürce, bireysel olarak veya toplu hal-

[8] Robbers, G. ed., "The Netherlands", Encyclopedia of World Constitutions içinde, Facts On File, New York, 2007, s.654.

de, dinini ve hayat görüşünü uygulama hakkına sahiptir ancak bu hakkın kapalı mekanlar dışında kullanılması sağlığı korumak, trafik, kamu düzeninin bozulmasını önlemek veya kamu düzeninin bozulmasıyla mücadele etmek amaçlarıyla kısıtlanabilir.

23'üncü maddeye göre devlet tarafından sağlanan eğitim, herkesin din veya inançlarına saygı gösterilerek, kanun ile düzenlenir. Özel okullarda ise dinî ya da diğer inançlara göre eğitim sağlamak serbesttir.

49'uncu maddeye göre Bakanlar ve Devlet sekreterleri göreve başlarken, kanunda belirtilen şekle uygun olarak Kralın huzurunda, göreve atanmalarını kanunen engelleyen hiçbir edimde bulunmadıklarına, Anayasaya bağlı kalacaklarına ve görevlerini sadakatle yerine getireceklerine dair yemin ederler veya söz verirler. Benzer bir yemin veya söz verme hükmü Parlamento üyeleri için de öngörülmüştür (m.60).

Hollanda Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 1

Hollanda'da bulunan herkes, eşit durumlarda eşit muamele görürler. Din, inanç, siyasi görüş, ırk, cinsiyet, engellilik, cinsel yönelim veya her ne sebeple olursa olsun, ayrımcılığa izin verilmez.

Madde 6

1. Bireyin kanunlardan doğan sorumlulukları saklı kalmak kaydıyla herkes özgürce, bireysel olarak veya toplu halde, dinini ve inancını açıklama hak sahiptir. Bu hak; kapalı mekânlar dışında kullanılması durumunda sağlığı korumak, trafik, kamu düzeninin bozulmasını önlemek veya kamu düzeninin bozulmasıyla mücadele etmek amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

Madde 23

3. Devlet tarafından sağlanan eğitim, herkesin din veya inançlarına saygı gösterilerek, kanun ile düzenlenir.

5. Okulların standart gereksinimleri okulun kısmen ya da tamamen kamu tarafından finanse edilmesi durumunda kanunla belirlenir. Özel okullarda ise dinî ya da diğer inançlara göre eğitim sağlamak serbesttir.

Madde 49

Bakanlar ve Devlet sekreterleri göreve başlarken, kanunda belirtilen şekle uygun olarak Kralın huzurunda, göreve atanmalarını

kanunen engelleyen hiçbir edimde bulunmadıklarına, Anayasaya bağlı kalacaklarına ve görevlerini sadakatle yerine getireceklerine yemin ederler veya söz verirler.

Madde 60

Parlamento üyeleri göreve atandıklarında, kanunda belirtilen şekle uygun olarak Parlamento huzurunda, göreve atanmalarını kanunen engelleyen hiçbir edimde bulunmadıklarına, Anayasaya bağlı kalacaklarına ve görevlerini sadakatle yerine getireceklerine yemin eder veya söz verirler.

İrlanda

Nüfus	5.233.461
Din	%69,2 Roma Katolik, %3,7 Protestan, %0,9 diğer Hristiyan mezhepleri, %2 Ortodoks, %1,6 Müslüman, %1,4 diğer, %0,1 Agnostik/Ateist, %14,5 hiçbiri, %6,7 belirtilmemiş

İrlanda, nüfusunun büyük çoğunluğu Katolik olmasına rağmen İngiltere etkisinden dolayı uzun yıllar resmî din olarak Anglikan İrlanda Kilisesine tabi olmuştur. 1869'da çıkarılan İrlanda Kilisesi Kanunu (*Irish Church Act*) ile İrlanda Kilisesinin resmî kilise statüsüne son verilmiştir. Bu tarihten itibaren İrlanda'da resmî bir devlet dini bulunmamaktadır.[9] Uzun yıllar Anayasada Katolikliğe özel bir yer verilmiştir. Ancak, bu durum da 1973'te yapılan Anayasa değişikliğiyle birlikte değişmiş, Anayasanın Katolikliğe tanıdığı özel konum sona ermiştir.[10]

İrlanda'da Anayasanın 44'üncü maddesine göre, vatandaşlar için vicdan özgürlüğü ve dinin serbestçe açıklanması ve yaşanması hakları teminat altındadır. Bu haklar kamu düzeni ve ahlakına tabidir.

Dinî topluluklar, kendi işlerini idare etme, taşınır ve taşınmaz mal edinme, sahip olma ve yönetme ve dinî veya yardım amaçlı kurumları idame ettirme hakkına sahiptir (m.44/5).

Anayasanın 44'üncü maddesine göre devlet dine saygı duyup hürmet etmekle birlikte hiç bir dine imtiyazda bulunmamayı taahhüt eder. Devletin dinin açıklanması, inanç ya da statü nedeniyle herhangi bir engel

[9] Archibishop Clarke R., "Church of Ireland Has Put Its Survival Over Public Engagement", The Irish Times, Erişim:29.04.2024, https://www.irishtimes.com/opinion/church-of-ireland-has-put-its-survival-over-public-engagement-1.3963911

[10] Robbers, G. ed., "Ireland", Encyclopedia of World Constitutions içinde, Facts On File, New York, 2007, s.431.

çıkarmayacağı veya herhangi bir ayrımcılık yapmayacağı hükme bağlanmıştır. Okullara devlet yardımı sağlayan mevzuatın farklı dinî mezheplerin yönetimi altındaki okullar arasında ayrımcılık yapamayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, kamu parası alan bir okula giden herhangi bir çocuğun o okuldaki din eğitimine katılmaksızın eğitim alma hakkının ihlal edilemeyeceği belirlenmiştir. Herhangi bir dinî mezhep veya herhangi bir eğitim kurumunun mülkiyetindeki binaların, kamu hizmetlerinin gerektirdiği çalışmalar hariç kâr amacı güden bir işe yönlendirilemeyeceği hükme bağlanmıştır.

Anayasa ile ailelere çocuklarını kendi yöntemleriyle dini, ahlaki, entelektüel alanlarda eğitme hakkı tanınmıştır. Aileler kendi inanç ve tercihlerine aykırı olarak devlet tarafından kurulan veya belirlenen özel nitelikli okullara çocuklarını göndermeye zorlanamaz (m.42/1, 3).

Anayasanın 12'nci maddesiyle Devlet Başkanının yemin metni düzenlenmiştir. Buna göre Başkan göreve başlamadan önce dinî içerikli bir yemin metnini okumakla mükelleftir. Ayrıca Devlet Konseyi üyeleri de katıldıkları ilk konsey toplantısında bir yemin metni imzalarlar (m.31/4). Benzer şekilde hâkimler de dinî içerikli bir yemin metnini imzalarlar (m.34/6.1).

İrlanda Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 12

8. Devlet Başkanı, Parlamentonun iki Meclisinin (Temsilciler Meclisi ve Senato) üyelerinin, Yargıtay ve Yüksek Mahkeme üyelerinin ve diğer önemli şahsiyetlerin huzurunda halka açık olarak aşağıdaki metni okuyarak göreve başlar:

"İrlanda Anayasasını koruyacağıma ve kanunlarını destekleyeceğime, Anayasa ve yasalara uygun olarak sadakatle ve vicdanen görevlerimi yerine getireceğime ve yeteneklerimi İrlanda halkının hizmetine ve refahına adayacağıma Yüce Tanrının huzurunda, ciddiyetle ve içtenlikle söz verir ve ilan ederim. Tanrı bana yol göstersin ve güç versin."

Madde 31

4. Devlet Konseyi üyeleri, üye olarak katıldıkları ilk Konsey toplantısında, aşağıdaki biçimde yazılmış beyanı imzalar:

"Yüce Tanrının huzurunda, bir Devlet Konseyi üyesi olarak görevlerimi sadakatle ve vicdanen yerine getireceğime ciddiyetle ve içtenlikle söz veririm."

Madde 34

6. (1) İşbu Anayasaya göre atanan her hâkim aşağıdaki beyanı imzalar:

"Yüce Tanrının huzurunda, layıkıyla ve sadakatle ve bilgim ve yetkimle en iyi şekilde Mahkeme Başkanlığını yürüteceğime ve hiç kimseden korkmadan ya da kimseyi kayırmadan, kimseye sevgi ya da kötü niyet beslemeden, Anayasayı ve kanunları koruyacağıma ciddiyetle ve içtenlikle söz verir ve bunu ilan ederim. Tanrı bana yol göstersin ve güç versin"...

Madde 40

2. Dernek ve sendika kurma, serbestçe toplanma özgürlüğünün ne şekilde olacağını düzenleyen kanunlar hiçbir siyasi, dinî ya da sınıf ayrımcılığı içeremez.

Madde 42

1. Devlet çocukların ilk ve doğal eğitimcisinin aile olduğunu kabul eder ve ailenin kendi yöntemleriyle dinî, ahlaki, entelektüel, fiziksel ve sosyal alanlara göre çocuğunu eğitme hak ve görevine saygılı olacağını taahhüt eder..

3. (1) Devlet, aileleri, çocuklarını, kendi inanç ve tercihlerine aykırı olarak, devlet tarafından kurulan veya belirlenen özel nitelikli okullara göndermeye zorlayamaz..

(4) Devlet, kamu yararı gerektirdiğinde ailelerin dinî ve ahlaki haklarını göz önünde bulundurarak eğitim kurumları ve tesisleri kurar.

Madde 44

1. Devlet, halkın ibadetine hürmetin Yüce Tanrı'dan geldiğini kabul eder. Adını saygıyla anar ve dine saygı duyar ve hürmet eder.

2. (1) Vatandaşların vicdan özgürlüğü ve dinlerini serbestçe açıklamaları ve yaşamaları garanti altındadır ve kamu düzeni ve ahlakına tabidir.

(2) Devlet herhangi bir dine imtiyazda bulunmamayı taahhüt eder.

(3) Devlet, dinin açıklanması, inanç ya da statü nedeniyle herhangi bir engel çıkarmaz veya herhangi bir ayrımcılık yapmaz.

(4) Okullara devlet yardımı sağlayan mevzuat farklı dinî mezheplerin yönetimi altındaki okullar arasında ayrımcılık yapamayaca-

ğı gibi kamu parası alan bir okula giden herhangi bir çocuğun o okuldaki din eğitimine katılmaksızın eğitim alma hakkına zarar veremez.

(5) Her dinî mezhep, kendi işlerini idare etme, taşınır ve taşınmaz mal edinme, sahip olma ve yönetme ve dinî veya yardım amaçlı kurumları idame ettirme hakkına sahiptir.

(6) Herhangi bir dinî mezhep veya herhangi bir eğitim kurumunun mülkiyetindeki binalar, kamu hizmetlerinin gerektirdiği elzem çalışmalar hariç kâr amacı güden bir işe yönlendirilemez.

İspanya

Nüfus	47.280.433
Din	%58,2 Roma Katolik, %16,2 Ateist, %10,8 Agnostik, %2,7 diğer, %10,5 inançsız, %1,7 belirtilmemiş

Anayasayla İspanyolların kanun önünde eşit oldukları, hiçbir şekilde doğum, ırk, cinsiyet, din, fikir veya herhangi bir kişisel, toplumsal koşul veya durumdan dolayı ayrıma tabi tutulamayacakları hükme bağlanmıştır (m.14). Kişilerin ve toplulukların fikir, din ve ibadet özgürlüklerinin güvence altında olduğu; bunların ifade edilmesinde kanunla korunan kamu düzeninin devamı için gerekli olanların dışında hiçbir sınır olmadığı; hiç kimsenin inançlarını açıklamaya zorlanamayacağı ifade edilmektedir (m.16/1, 2).

İspanya'da devletin dininin olmadığı Anayasada açıkça ifade edilmektedir. Bununla birlikte kamu görevlilerinin İspanya toplumunun dinî inançlarını dikkate alacağı, Katolik Kilisesi ve diğer mezhepler/dinler ile uygun iş birliğini sürdüreceği hükme bağlanmıştır (m.16/3).

Eğitim özgürlüğü ile ilgili maddede ailelerin çocuklarına kendi inançlarına uygun dinî ve ahlaki eğitim sağlama hakkının garanti altına alındığı ifade edilmektedir (m.27/3).

İspanya Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 14. Kanun önünde eşitlik

İspanyollar kanunlar önünde eşittir ve hiçbir şekilde doğum, ırk, cinsiyet, din, fikir veya herhangi bir kişisel, toplumsal koşul veya durumdan dolayı ayrıma tabi tutulamazlar.

Madde 16. Fikir ve inanç özgürlüğü

1. Kişilerin ve toplulukların fikir, din ve ibadet özgürlükleri güvence altındadır ve bunların ifade edilmesinde, kanunla korunan kamu düzeninin devamı için gerekli olanların dışında hiçbir sınır yoktur.

2. Hiç kimse dinini, inancını veya ideolojisini açıklamaya zorlanamaz.

3. Devlet dini yoktur. Devlet makamları İspanyol toplumunun dinî inançlarını dikkate alır ve dolayısıyla Katolik Kilisesi ve diğer mezheplerle uygun iş birliğini sürdürür.

Madde 27. Öğretim Özgürlüğü

3. Devlet makamları, ailelerin çocuklarına kendi inançlarına uygun dinî ve ahlaki eğitim sağlama hakkını garanti eder.

İtalya

Nüfus	60.964.931
Din	%80,8 Hristiyan (çoğunluk Roma Katolik, geriye kalanı Yehova'nın Şahitleri ve Protestan), %4,9 Müslüman, %13,4 herhangi bir dine bağlı değil, %0,9 diğer

Katolikliğin merkezi olan Vatikan'a ev sahipliği yapan İtalya 1860-1870 yılları arasında tamamlanan ulusal birleşmeden sonra giderek sekülerleşmiş ve bu durum Katolik Kilisesi ile bir gerilime sebep olmuştur. 1921 yılında iktidara gelen faşist yönetim, kilise ile devlet arasındaki hukuku netleştirmek için girişimlerde bulunmuş ve nihayet 1929 yılında imzalanan Lateran Konkordatosu ile bugünkü hukuki yapının temelleri atılmıştır.[11]

Lateran Konkordatosuna göre, İtalyan Devleti, Vatikan'ı egemen bir devlet olarak tanımaktadır. Lateran Konkordatosunun 1985 yılında gözden geçirilmesi ve değiştirilmesi sonucunda İtalya'da Katoliklik devletin resmî dini olmaktan çıkarılmıştır. Yine bu değişiklikle Katolikliğin okullarda zorunlu olarak öğretilmesi uygulamasına son verilmiştir.[12]

[11] Ferrari, A., Ferrari, S., "Religion and the Secular State: Italian Case", s.434, Erişim: 29.04.2024, https://classic.iclrs.org/content/blurb/files/Italy.pdf

[12] Encyclopedia Britannica Online, "Lateran Treaty" Maddesi, Erişim:29.04.2024, https://www.britannica.com/event/Lateran-Treaty

Yürürlükteki 1948 Anayasasının 3'üncü ve 19'uncu maddeleri din özgürlüğünü ve din temelli bir ayrımcılık yapılamayacağını garanti altına almaktadır.

Anayasanın 8'inci maddesi tüm inançların kanun önünde eşit olduğunu ifade eder, ancak 7'nci maddeyle Katolik Kilisesine ayrıcalıklı bir konum tanınmaktadır. Devlet ve Katolik Kilisesinin birbirinden bağımsız olduğu ve her birinin kendi alanlarında egemen oldukları, aralarındaki ilişkinin bir konkordato ile belirleneceği hükme bağlanmıştır (m.7). Herhangi bir kuruluşun hukuki ehliyetine ve faaliyetlerine dinî niteliği veya dinî amaçları sebebiyle özel sınırlamalar veya vergi yükü getirilemeyeceği hükme bağlanmıştır (m.20).

Anayasaya göre bütün dinî mezhepler kanun önünde eşittir. Katoliklik dışındaki dinî mezhepler de kendi inançları çerçevesinde örgütlenebilir. Bu örgütlenmeler İtalyan kanunlarına aykırı olamaz. Mezheplerin devletle olan ilişkileri, mezheplerin temsilcileriyle yapılacak antlaşma esasları çerçevesinde kanunla düzenlenir (m.8). Cumhuriyet ve dinî mezhepler arasındaki ilişkileri düzenleyen kanunları yapma yetkisi münhasıran merkezî devlete aittir. Bir başka ifadeyle bölgeler bu konuda yasama yetkisine sahip değildir (m.117/c).

İtalya Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 3

Bütün vatandaşlar, cinsiyet, ırk, dil, din, siyasi görüş, kişisel ve sosyal şartlar açısından ayrım gözetmeksizin eşit toplumsal itibara sahiptir ve kanun önünde eşittir.

Madde 7

Devlet ve Katolik Kilisesi, her biri kendi düzeni içinde, bağımsız ve egemendir.

İlişkileri Lateran Antlaşmaları ile düzenlenir. Her iki tarafın kabul ettiği antlaşma değişiklikleri anayasa değişikliği sürecine tabi değildir.

Madde 8

Bütün dinî mezhepler kanun önünde aynı derecede serbesttir.

İtalyan kanunlarına aykırı olmadığı sürece, Katolik mezhebi dışındaki diğer dinî mezhepler kendi kuralları uyarınca örgütlenme hakkına sahiptir.

Bu mezheplerin devletle olan ilişkileri, temsilcileriyle yapılacak antlaşma esasları dâhilinde kanunla düzenlenir.

Madde 19

Genel ahlaka aykırı olmaması şartıyla; herkes, bireysel veya birlikte, herhangi bir şekilde kendi dinî inançlarını serbestçe yayma, bu inancın propagandasını yapma ve ayinlerini özel alanda veya halka açık alanlarda gerçekleştirme hakkına sahiptir.

Madde 20

Herhangi bir örgütün kuruluşuna, hukuki ehliyetine veya faaliyetlerine dinî niteliği veya dinî veya mezhepsel amaçları nedeniyle özel bir sınırlama veya vergi yükü getirilemez.

Madde 117

Yasama yetkileri, Anayasaya ve AB mevzuatından ve uluslararası yükümlülüklerden kaynaklanan kısıtlamalara uygun olarak Merkezî Devlete ve Bölgelere verilecektir.

Merkezî Devletin aşağıdaki konularda münhasır yasama yetkileri vardır:

c) Cumhuriyet ve dinî mezhepler arasındaki ilişkiler…

Macaristan

Nüfus	9.855.745
Din	%30,1 Katolik (%27,5 Roma Katolik, %1,7 Rum Katolik, %0,9 diğer Katolik mezhepler), %9,8 Kalvinist, %1,8 Lüterci, %1,8 diğer Hristiyan mezhepler (Ortodokslar dahil), %0,4 diğer, %16,1 hiçbiri, % 40,1 yanıtsız

Anayasanın başlangıç kısmında millî kimliğin korunmasında Hristiyanlığın önemli bir rol oynadığına değinilmiş sonrasında ülkenin çeşitli dinî geleneklerine değer verildiği belirtilmiştir.

Anayasayla düşünce, inanç ve din özgürlüğü tanınmıştır. Bu özgürlüğün dinini ya da mezhebini seçme ya da değiştirme özgürlüğünü, kamusal alanda ya da özel alanda bireysel olarak ya da topluca dinî faaliyetlerini, törenlerini ve diğer ibadetlerini yerine getirirken dinini ve mezhebini beyan etme, etmeme ya da öğretme özgürlüğünü de içerdiği hükme bağlanmıştır (m.VII/1).

Anayasaya göre aynı inancı paylaşan insanlar dinlerini uygulamak amacıyla dinî topluluklar kurabilir. Dinî toplulukların örgütlenme şekilleri kanunla belirlenir (m.VII/2).

Devlet ve dinî toplulukların birbirinden ayrı olduğu vurgulanmış; dinî topluluklara özerklik tanınmıştır (m.VII/3). Devlet ve dinî toplulukların top-

lumsal hedeflere ulaşmak için iş birliği yapabileceği; dinî topluluğun talebi üzerine, bu iş birliğine Ulusal Meclisin karar vereceği; bu iş birliğine katılan dinî toplulukların yerleşik kiliseler (dinî kurumlar) olarak faaliyet gösterecekleri hükme bağlanmıştır. Devletin yerleşik kiliselere, toplumsal hedeflerine ulaşmaya yönelik görevlerin yerine getirilmesine katılımlarıyla ilgili olarak özel ayrıcalıklar sağlayacağı; dinî topluluklarla ilgili ortak kuralların, iş birliği koşullarının, yerleşik kiliseler ve yerleşik kiliselerle ilgili ayrıntılı kuralların organik kanunla belirleneceği ifade edilmiştir (m. VII/4,5).

Temel hak ve özgürlüklerden yararlanmada dil, din ve siyasi görüşlerin bir ayrımcılık sebebi olamayacağı, herkesin kanun önünde eşit olduğu ifade edilmiştir (m.XV).

İfade özgürlüğü hakkının, Macar ulusunun veya herhangi bir ulusal, etnik, ırksal veya dinî topluluğun onurunu çiğnemek amacıyla kullanılamayacağı hükme bağlanmıştır (m.IX/5).

Macaristan vatandaşı olmayan, yaşadıkları veya vatandaşı oldukları ülkede dinî inançları veya siyasi görüşleri sebebiyle zulme uğrayan kişilere talepleri üzerine sığınma hakkı verileceği belirtilmiştir (m.XIV/4).

Savaş hali sırasında Macaristan'da ikamet eden yetişkin erkek Macaristan vatandaşlarının askerlik hizmeti yapacağı; silahlı askerlik hizmeti, askerlik yapmakla yükümlü olan kişinin vicdani inancı ile çelişiyorsa kişinin silahsız hizmet yerine getireceği hükme bağlanmıştır (m.XXXI/3).

Macaristan Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Başlangıç

… Biz millî kimliğimizin korunmasında Hristiyanlığın oynadığı rolün farkındayız. Ülkemizin çeşitli dinî geleneklerine değer veriyoruz…

… Ailenin ve milletin bir arada yaşamamızın temel çerçevesini oluşturduğunu ve temel birleştirici değerlerimizin sadakat, inanç ve sevgi olduğunu düşünüyoruz…

Madde VII

1. Her birey düşünce, inanç ve din özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak dinini ya da diğer inancını seçme ya da değiştirme özgürlüğünü ve kamusal alanda ya da özel alanda bireysel olarak ya da topluca dinî faaliyetlerini, törenlerini ve diğer ibadetlerini yerine getirirken dinini veya diğer inancını beyan etme, etmeme ya da öğretme özgürlüğünü de içerir.

2. Aynı inancı paylaşan insanlar dinlerini uygulamak için dinî topluluklar kurabilir. Dinî toplulukların örgütlenme şekilleri organik kanunla[13] belirlenir.

3. Devlet ve dinî topluluklar birbirinden ayrıdır. Dinî topluluklar özerktir.

4. Devlet ve dinî topluluklar, toplumsal hedeflere ulaşmak için işbirliği yapabilir. Bu tür bir işbirliğine dinî topluluğun talebi üzerine Ulusal Meclis karar verir. İşbirliğine katılan dinî topluluklar, yerleşik kiliseler olarak faaliyet gösterirler. Devlet, yerleşik kiliselere, toplumsal hedeflere ulaşmaya hizmet eden görevlerin yerine getirilmesine katılımlarıyla ilgili olarak özel ayrıcalıklar sağlar.

5. Dinî topluluklarla ilgili ortak kurallar, işbirliği koşulları, yerleşik kiliseler ve yerleşik kiliselerle ilgili ayrıntılı kurallar, organik kanunla belirlenir.

Madde IX

5. İfade özgürlüğü hakkı, Macar ulusunun veya herhangi bir ulusal, etnik, ırksal veya dinî topluluğun onurunu çiğnemek amacıyla kullanılamaz. Bu tür topluluklara mensup kişiler, kanunla öngörüldüğü şekilde, kendi topluluklarının onurunun çiğnendiğini ileri sürerek iddialarını mahkemeye taşıma hakkına sahiptir.

Madde XIV

4. Macaristan, bir başka devletin ya da kendi ülkelerinin korumasını alamadıkları takdirde, ırk ve etnik kimlikleri, belli bir sosyal gruba mensubiyetleri, dinleri veya siyasi inançları nedeniyle kendi ülkelerinde ya da ikamet ettikleri ülkede zulme maruz kalan ya da zulme uğrayacakları korkusunu haklı gerekçelerle taşıyan Macaristan vatandaşı olmayanlara, bu kişilerin talebi üzerine sığınma hakkı verir.

Madde XV

1. Herkes kanun önünde eşittir. Herkesin hukuki ehliyeti vardır.

2. Macaristan, ayrımcılık yapmaksızın ve özellikle ırk, renk, cinsiyet, engellilik, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, ulusal veya sosyal

[13] Organik kanun (cardinal act) nitelikli çoğunlukla kabul edilir. Bu kanunların kabul edilebilmesi için oylamaya katılan üyelerin 2/3 çoğunluğunun oyu gerekmektedir. Hungarian National Assembly, "Voting: Decisions Requiring a Qualified Majority", Erişim: 29.04.2024, https://www.parlament.hu/web/house-of-the-national-assembly/laws-requiring-a-two-thirds-qualified-majority

köken, mülkiyet, doğum veya başka herhangi bir statü temelinde ayrım gözetilmeksizin herkese temel hakları garanti eder.

Madde XXXI

3. Savaş hali sırasında, Macaristan'da ikamet eden yetişkin erkek Macaristan vatandaşları askerlik hizmetini yerine getirmek zorundadır. Silahlı askerlik hizmeti, askerlik hizmeti yapmakla yükümlü kişinin vicdani inancıyla çelişiyorsa, kişi silahsız hizmet yerine getirir. Askerlik hizmetinin yerine getirilmesine ilişkin usuller ve ayrıntılı kurallar bir organik kanunla düzenlenir.

Madde 37

4. Devlet borçları Gayri Safi Millî Hasılanın yarısını aştığı sürece, Anayasa Mahkemesi 24. Madde (2). b-e) fıkralarında sayılan yetkileri çerçevesinde sadece Devlet Bütçesi kanununu ve uygulamasını, merkezî hükûmet vergilerini, maaş, emeklilik ve sağlık katkılarını, gümrükleri ve yerel vergileri Anayasaya uygunluğu açısından inceleyebilir ve yaşam hakkı ve insanlık onuru, kişisel bilgi hakkının korunması, düşünce, inanç ve din özgürlüğü ve Macaristan vatandaşları ile ilgili hakların ihlali durumunda kanunu iptal edebilir…

Polonya

Nüfus	38.746.310
Din	%84,6 Katolik, %1,3 Ortodoks, %0,4 Protestan, %0,3 diğer, %13 belirtilmemiş

Polonya'da resmî bir devlet dini yoktur. Devletin laik niteliği Anayasada açıkça ifade edilmese de devlet kurumlarının dinî veya felsefi kanaat konularında tarafsız olduğu ve kamu hayatında ifade özgürlüğünü sağlayacağı hükme bağlanmıştır (m.25/2).

Din ve ibadet özgürlüğü garanti altına alınmıştır. Din özgürlüğü inananların ihtiyaçlarını karşılamak üzere mabetlere ve diğer ibadet yerlerine sahip olmalarını ve nerede olurlarsa olsunlar bireylerin din hizmetlerinden yararlanma hakkını da içerir (m.53/1, 2). Dinini alenen ifade etme özgürlüğü sadece ve sadece kanunla; devletin güvenliği, kamu düzeni, sağlık, ahlak veya başkalarının özgürlükleri ve hakları için gerekli olduğunda sınırlandırılabilir (m.53/5). Kimse dinî ibadetlere katılmaya ya da katılmamaya zorlanamaz. Yine, hiç kimse, kamu kurumları tarafından hayat felsefesini, dinî itikadını veya inancını açıklamaya zorlanamaz (m.53/6, 7).

Ebeveynler çocuklarına inançlarına uygun olarak ahlaki ve dinî terbiye ve eğitim sağlama hakkına sahiptir. Bu hak ancak bir kanuna dayanarak ve kesin mahkeme kararıyla kısıtlanabilir yahut kaldırılabilir (m.48, 53/3).

Ulusal ve etnik azınlıklar eğitim ve kültür kurumları ile dinî kimliklerini korumak için tasarlanmış kurumları teşkil etme; kendi kültürel kimlikleri ile bağlantılı konuların çözümüne katılma hakkına sahiptir (m.35/2).

Kilise ve dinî kuruluşlara kendi faaliyet alanlarına giren normatif kanunların Anayasaya uygunluk denetimi yapılması için Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunma hakkı verilmiştir (m.191).

Sıkıyönetim ve olağanüstü hal zamanlarında kişilerin ve vatandaşların özgürlüklerini ve haklarını kısıtlama kapsamını belirleyen kanunun din ve vicdan hürriyeti ile ilgili hak ve özgürlükleri sınırlayamayacağı ifade edilmiştir (m.233/1). Ayrıca kişilerin ve vatandaşların hak ve hürriyetlerinin yalnızca ırk, cinsiyet, dil, inanç veya inançsızlık, sosyal köken, soy veya mülkiyet nedeniyle sınırlandırılmasının yasak olduğu hükme bağlanmıştır (m.233/2).

Polonya'da Temsilciler Meclisi *(Sejm)* üyeleri, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Başbakan Yardımcıları, Bakanlar göreve başlamadan önce dinsel içerikli olmayan bir ant içerler. Dilenirse bu yemine "Tanrı yardımcım olsun" ibaresi eklenerek dinsel içerikli yemin edilebilir (m.104/3, 130, 151).

Polonya Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 25

1. Kiliseler ve diğer dinî kuruluşlar eşit haklara sahiptir.

2. Polonya Cumhuriyeti kamu makamları, ister dinî ister felsefi olsun kişisel kanaat konularında veya hayata bakış açısıyla ilgili konularda tarafsızdır ve kamu yaşamında ifade özgürlüğünü güvence altındadır.

3. Devlet, kiliseler ve diğer dinî kuruluşlar arasındaki ilişki, özerkliklere ve her birinin kendi alanında karşılıklı bağımsızlığına saygı ve bireysel ve ortak yarar için işbirliği esasına dayalıdır.

4. Polonya Cumhuriyeti ve Roma Katolik Kilisesi arasındaki ilişkiler Vatikan ile yapılan uluslararası antlaşma ve kanunla belirlenir.

5. Polonya Cumhuriyeti ile diğer kiliseler ve dinî kuruluşlar arasındaki ilişkiler, bu kuruluşların temsilcileri ile Bakanlar Kurulu arasında akdedilen anlaşmalar uyarınca kabul edilen kanunlarla belirlenir.

Madde 35

1. Polonya Cumhuriyeti, ulusal veya etnik azınlıklara mensup Polonya vatandaşlarına, kendi dillerini geliştirme, gelenek ve göreneklerini koruma, kendi kültürlerini geliştirme özgürlüğü sağlar.

2. Ulusal ve etnik azınlıklar, eğitim ve kültür kurumları kurma, dinî kimliklerini korumak için tasarlanmış kurumlar kurma, kendi kültürel kimlikleri ile bağlantılı konuların çözümüne katılma haklarına sahiptir.

Madde 48

1. Ebeveynler, çocuklarını kendi inançları doğrultusunda yetiştirme hakkına sahiptir. Bu yetiştirmede çocuğun olgunluk derecesine ve bunun yanı sıra vicdan ve inanç özgürlüğüne ve kanaatlerine saygı gösterilir.

2. Ebeveynlerin bu hakkı ancak bir kanuna dayanarak ve kesin mahkeme kararıyla kısıtlanabilir yahut kaldırılabilir.

Madde 53

1. Herkese din ve inanç özgürlüğü sağlanır.

2. Din özgürlüğü; bir dine kişisel tercihle inanma veya kabul etme özgürlüğünün yanı sıra bu dini, tek başına veya topluca, alenen veya özel olarak, ibadet ve dua ederek, törenlerine katılarak, ayinlerini icra ederek veya öğreterek açıklamayı da içerir. Din özgürlüğü aynı zamanda inananların ihtiyaçlarını karşılamak üzere mabetlere ve diğer ibadet yerlerine sahip olmayı ve nerede olurlarsa olsunlar bireylerin din hizmetlerinden yararlanma hakkını da içerir.

3. Ebeveynler çocuklarına inançlarına uygun olarak ahlaki ve dinî terbiye ve eğitim sağlama hakkına sahiptir.

4. Bir kilisenin veya kanunen tanınan başka bir dinî kuruluşun dinî okullarda öğretilebilir, ancak diğer insanların din ve vicdan özgürlükleri bu nedenle ihlal edilemez.

5. Dinini alenen ifade etme özgürlüğü sadece kanunla; devletin güvenliği, kamu düzeni, sağlık, ahlak veya başkalarının hak ve özgürlükleri için gerekli olduğunda sınırlandırılabilir.

6. Kimse dinî ibadetlere katılmaya ya da katılmamaya zorlanamaz.

7. Hiç kimse, kamu kurumları tarafından yaşam felsefesini, dinî itikadını veya inancını açıklamaya zorlanamaz.

Madde 85

4. Dinî inançları ve ahlaki ilkeleri, askerlik hizmeti yapmasına cevaz vermeyen vatandaşlar, kanunda belirlenen ilkelere uygun olarak, alternatif hizmet yapmaya zorlanabilir.

Madde 104

5. Milletvekilleri, görevlerini yerine getirmeye başlamadan önce, Temsilciler Meclisi huzurunda aşağıdaki şekilde ant içerler:

"Ulusa karşı görevlerimi yerine getireceğime, devletin egemenliğini ve çıkarlarını koruyacağıma, bütün gücümle Anavatanın refahı ve vatandaşlarının mutluluğu için çalışacağıma ve Polonya Cumhuriyeti'nin Anayasası ve diğer kanunlarına uyacağıma bütün vicdanımla ant içerim." Yemine ayrıca şu cümle eklenebilir: "Tanrı, yardımcım olsun".

Madde 130

Cumhurbaşkanı, Ulusal Meclis önünde aşağıdaki andı içtikten sonra görevine başlar:

"Ulusun iradesiyle Polonya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nı üstlenirken Anayasa hükümlerine sadık kalacağıma ant içerim; ulusun onurunu, devletin bağımsızlığını ve güvenliğini sıkı sıkıya koruyacağıma ve ayrıca Anavatanın yararı ve vatandaşlarının refahının en yüce sorumluluğum olacağına ant içerim".

Yemine ayrıca şu cümle eklenebilir: "Tanrı, yardımcım olsun".

Madde 151

Başbakan, Başbakan Yardımcıları ve bakanlar Cumhurbaşkanı'nın huzurunda aşağıdaki şekilde ant içerler: "Başbakanlık (Başbakan Yardımcılığı, bakanlık) görevini üstlenirken, Anayasanın ve Polonya Cumhuriyeti'nin diğer kanunlarının hükümlerine sadık kalacağıma ve Anavatanın yararı ve vatandaşlarının refahının daima en yüce sorumluluğum olacağına ant içerim."

Yemine ayrıca şu cümle eklenebilir "Tanrı, yardımcım olsun".

Madde 191

1. Aşağıdakiler 188'inci maddede belirtilen konularla ilgili olarak Anayasa Mahkemesine başvuru yapabilir:

5) Kiliseler ve dinî kuruluşlar;

2. Yukarıda, 1'inci fıkranın 3 ve 5'inci bentlerinde belirtilen kurumlar, eğer normatif kanunlar, kendi faaliyetleri kapsamındaki konulara ilişkinse başvuruda bulunabilir.

Madde 233

1. Sıkıyönetim ve olağanüstü hal zamanlarında kişilerin ve vatandaşların özgürlüklerini ve haklarını kısıtlama kapsamını belirleyen kanun, ... 53'üncü maddede belirtilen özgürlükleri ve hakları (din ve vicdan hürriyeti ile ilgili haklar) sınırlamaz.

2. Sadece ırk, cinsiyet, dil, inanç ya da inanç eksikliği, sosyal köken, soy ya da mülkiyet nedeniyle kişi ve vatandaş özgürlükleri ve haklarının sınırlandırılması yasaktır.

Portekiz

Nüfus	10.207.177
Din	%79,7 Roma Katolik, %2,2 Protestan, %2,5 diğer Hristiyan mezhepleri, %1,1 Hristiyanlık harici din ve mezhepler, %14,5 hiçbiri

Anayasaya göre "Kiliseler ve diğer dinî topluluklar devletten ayrıdır ve örgütlenme ve kendi tören ve ayinlerini yapmakta serbesttirler"(m.41/4).

Anayasa dinî özgürlükleri tanımakta ve garanti altına almaktadır. Din, vicdan, ibadet hürriyetinin dokunulamaz olduğu; dinini yaşamaktan dolayı kimsenin zulme uğratılamayacağı ve haklarından yoksun bırakılamayacağı; din ve vicdan hürriyetinin kişiyi vatandaşlık ödev ve yükümlülüklerinden muaf kılmayacağı hükme bağlanmıştır. Ayrıca, anonim istatistiki veri toplama amaçları dışında kamu makamlarının kişinin inancını ve dine riayetini sorgulayamayacağı, bu sorulara cevap vermeyenlerin zarara uğratılamayacağı ifade edilmiştir (m. 41/1, 2, 3).

Hiç kimsenin din sebebiyle herhangi bir hakkından mahrum bırakılamayacağı (m.13); sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilanının hiçbir koşulda din ve vicdan hürriyetini etkileyemeyeceği belirlenmiştir (m. 19/6).

Devletin herhangi bir politik, ideolojik, felsefi veya dinî direktife göre eğitim ve kültür programları hazırlayamayacağı; kamu eğitiminin bir dinî inanca/mezhebe bağlı olamayacağı hükme bağlanmıştır (m.43/2,3).

Vicdani ret hakkı tanınmış olup bu hakkın kullanımının kanunla düzenleneceği belirtilmiştir (m.41/6).

Sendikaların dinî topluluklardan bağımsız olacağı hükme bağlanmıştır (m.55/4). Ayrıca işçilerin yaş, cinsiyet, ırk, vatandaşlık, köken, din ve siya-

si ve ideolojik inançlarına bakılmaksızın bir takım haklara sahip oldukları belirtilmiştir (m.59/1).

Bilgi teknolojilerinin felsefi veya siyasi kanaatler, parti veya sendika bağlantıları, dinî inanç, özel hayat veya etnik köken ile ilgili verileri işlemek için kullanılamayacağı hükme bağlanmıştır. Bu hükmün istisnası olarak veri sahibinin açık rızası olması ve kanunla öngörülmesi ve ayrımcılık yapılmaması kaydıyla bilgilerin anonim istatistiki verilerin işlenmesi amacıyla kullanılması belirlenmiştir (m.35/3).

Siyasi partilerin herhangi bir dinle doğrudan ilgisi olan ifadeleri içeren isimleri veya ulusal ve dinî simgelerle karıştırılabilecek amblemleri kullanamayacakları hükme bağlanmıştır (m.51/3).

Portekiz Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 13. Eşitlik ilkesi

2. Hiç kimse, soy, cinsiyet, ırk, dil, köken, din, siyasal ya da ideolojik inançlar, eğitim, ekonomik durum, sosyal koşullar ya da cinsel yönelimleri sebebiyle herhangi bir hakkından yoksun, imtiyazlı, zarara uğramış, ayrıcalıklı veya ödevinden muaf olamaz.

Madde 19. Hakların kullanımının askıya alınması

6. Sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilanı, hiçbir koşulda, yaşama hakkı, kişisel bütünlüğü, medeni hakları ve vatandaşlığı, ceza kanununun geriye işletilememesini, davalının savunma hakkını veya din ve vicdan hürriyetini etkileyemez.

Madde 35. Bilgi Teknolojilerinin kullanımı

3. Bilgi teknolojileri, felsefi veya siyasi kanaatler, parti veya sendika bağlantıları, dinî inanç, özel hayat veya etnik köken ile ilgili verileri işlemek için kullanılamaz. Bu hükmün istisnaları veri sahibinin açık rızası olması veya kanunla öngörülen izinle birlikte ayrımcılık yapmama garantisi verilmesi ve bilgilerin anonim istatistiki verilerin işlenmesi amacıyla kullanılmasıdır.

Madde 41. Vicdan, din ve ibadet hürriyeti

1. Vicdan, din ve ibadet hürriyetine dokunulamaz.

2. Kimse inançları veya ibadetlerini yerine getirmekten dolayı zulme uğratılamaz, haklarından yoksun bırakılamaz veya vatandaşlık yükümlülüklerinden veya ödevlerinden muaf tutulamaz.

3. Hiçbir makam, anonim istatistiki veri toplama dışında, kimsenin inançlarını ve dine riayetini sorgulayamaz; cevap vermeyi reddedenler zarara uğratılamaz.

4. Kiliseler ve diğer dinî topluluklar devletten ayrıdır; örgütlenmelerinde, işlevlerini yerine getirmelerinde ve ibadetlerinde serbesttirler.

5. Herhangi bir dini, söz konusu dinî inanç çerçevesi içinde öğretme ve faaliyetlerini yürütmek için dinin kendi araçlarını kullanma özgürlüğü güvence altındadır.

6. Kanunun belirlediği şekilde, vicdani retçi olma hakkı güvence altındadır.

Madde 43. Öğrenme ve öğretme özgürlüğü

2. Devlet, herhangi bir felsefi, estetik, politik, ideolojik veya dinî direktife göre eğitim ve kültür programları hazırlamaz.

3. Kamu eğitimi bir dinî inanca bağlı olamaz.

Madde 51. Siyasi dernekler ve partiler

3. Parti programlarında vurguladıkları felsefe ve ideolojiye halel getirmeksizin, siyasi partiler, herhangi bir din veya kilise ile doğrudan ilgisi olan ifadeleri ihtiva eden isimleri veya ulusal ve dinî simgelerle karıştırılabilecek amblemleri kullanamaz.

Madde 55. Sendikalara İlişkin özgürlükler

4. Sendikalar; işverenler, devlet, dinî topluluklar, partiler ve diğer siyasi birliklerden bağımsızdır. Çalışan sınıfın birliği için esas olan bu bağımsızlığa uygun güvenceler kanunla sağlanır.

Madde 59. İşçi hakları

Yaş, cinsiyet, ırk, vatandaşlık, köken, din ve siyasi ve ideolojik inançlarına bakılmaksızın, her işçi şu haklara sahiptir...

Romanya

Nüfus	18.148.155
Din	%85,3 Rumen Ortodoksu, %3 Kalvinist, %2,5 Pentikostal, %4,5 Roma Katolik, %4,7 diğer

Anayasa, din ve vicdan özgürlüğünü tanımaktadır. Kişilerin etnik, kültürel, dilsel ve dinî kimliklerinin korunmasına, geliştirilmesine ve ifade edilmesine yönelik hakları tanınmakta ve garanti altına alınmaktadır (m.6).

Düşünce, görüş ve dinî inancın hiçbir şekilde kısıtlanamayacağı; hiç kimsenin kendi kanaatlerine aykırı olan bir fikri ya da dini benimsemeye zorlanamayacağı hükme bağlanmıştır. Ayrıca tüm dinlerin serbest olduğu ve kanunla çerçevesi çizilen kendi iç düzenlerine göre örgütlenecekleri belirtilmiştir. Mezheplerin/dinî toplulukların kendi aralarındaki ilişkilerde düşmanca ifade, davranış veya harekette bulunmaları yasaklanmıştır. Dinî toplulukların devletten özerk oldukları, hastane, yurt, yetimevi veya cezaevlerindeki dinî hizmetler konusunda devletten destek alacakları hükme bağlanmıştır. Ebeveyn veya vasilerin, sorumluluğu kendilerine ait olan küçük çocukların eğitimini kendi inançlarına uygun olarak sağlama hakkına sahip oldukları belirtilmiştir (m.29).

Düşünce ve ifade özgürlüğünün dokunulmaz olduğu hükme bağlanmakla birlikte ülkenin ya da milletin herhangi bir şekilde aşağılanması, dinî, ırki, millî, sınıfsal saldırganlığa azmettirme, halkı bölücülüğe ya da şiddete kışkırtma ve genel ahlaka aykırı hareketlerin kanunla yasaklanacağı belirtilmiştir (m.30).

Din eğitimi ile ilgili maddede, devletin mezheplerin gereksinimleriyle uyumlu olacak şekilde din eğitiminin özgürlüğünü garanti altına aldığı, devlet okullarında verilecek din eğitiminin kanunla düzenleneceği ve garanti altında olduğu ifade edilmiştir (m.32).

Angaryanın yasak olduğu ancak zorunlu askerliğin ve dinî sebeplerle zorunlu askerlikten muaf tutulanların kanunen yerine getirecekleri alternatif kamu hizmetlerinin angarya kapsamında değerlendirilemeyeceği hükme bağlanmıştır (m.39/2a).

Cumhurbaşkanı, seçildikten sonra Parlamento üyeleri huzurunda dinî içerikli bir yemin eder (m.82/2).

Romanya Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 4 Halkın Birliği ve Vatandaşların Eşitliği

1. Devletin temeli Romanya halkının birliği üzerine bina edilmiştir.

2. Romanya hiçbir ırk, milliyet, etnik köken, dil, din, cinsiyet, görüş, siyasi bağlılık, mülkiyet ya da sosyal köken ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşların bölünmez ve ortak vatanıdır.

Madde 6 Kimlik Hakkı

1. Devlet, tüm ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunmasına, geliştirilmesine ve ifade edilmesine yönelik haklarını tanır ve garanti altına alır.

Madde 7 Yurt Dışında Yaşayan Rumenler

Devlet, yurt dışında yaşayan Rumenlerle bağların güçlendirilmesini destekler ve vatandaşı oldukları devletin mevzuatına uygun olarak etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunması, geliştirilmesi ve ifade edilmesine yönelik hareket eder.

Madde 29 Vicdan Hürriyeti

1. Düşünce, görüş ve dinî inanç özgürlükleri hiçbir şekilde kısıtlanamaz. Hiç kimse, kendi kanaatlerine aykırı olan bir fikri ya da dini sahiplenmeye zorlanamaz.

2. Vicdan özgürlüğü garanti altındadır ve bu özgürlük, karşılıklı hoşgörü ve saygı içinde ifade edilmelidir.

3. Tüm dinler serbesttir ve kanunla çerçevesi çizilen, kendi iç düzenlerine göre örgütlenir.

4. Mezheplerin/toplulukların kendi aralarındaki ilişkide herhangi bir düşmanca ifade, davranış ya da hareket yasaktır.

5. Dinî topluluklar devletten özerktirler ve hastane, yurt, yetimevi ya da cezaevlerindeki dinî hizmetlerin yerine getirilmesinde devletten destek alır.

6. Ebeveynler veya vasiler, sorumluluğu kendilerine ait olan küçük çocukların eğitimini kendi inançlarına uygun olarak sağlama hakkına sahiptir.

Madde 30 İfade Hürriyeti

1. Düşünce, görüş ya da inançların ifade özgürlüğü; herhangi sözlü, yazılı, resimli ya da sesli eser özgürlüğü ya da diğer ifade biçimleri özgürlüğü dokunulmazdır.

7. Ülkenin ya da milletin herhangi bir şekilde aşağılanması, dinî, ırki, millî, sınıfsal, saldırganlığa azmettirme, bölücülüğe ya da halkı şiddete kışkırtma, genel ahlaka aykırı hareketler kanunla yasaklanır.

Madde 32 Eğitim Hakkı

7. Devlet mezheplerin gereksinimleriyle uyumlu olacak şekilde din eğitiminin özgürlüğünü garanti altına alır. Devlet okullarında verilecek din eğitimi kanunla düzenlenir ve garanti altındadır.

Madde 39 Angarya Yasağı

1. Angarya yasaktır.

2. Angarya yasağına şu durumlar dâhil değildir:

a. Askerî nitelikteki hizmetler veya zorunlu askerlik hizmetinden dinî sebeplerle muaf tutulanların askerî nitelikteki hizmetler yerine yapacakları kanunla belirlenen faaliyetler…

Madde 44 Aile

2. Dinî nikâh, ancak, resmî nikâhtan sonra yapılabilir.

Madde 82 Görevin Onaylanması ve Yemin Etme

Romanya Cumhurbaşkanlığı seçim sonuçları Anayasa Mahkemesi tarafından onaylanır.

2. Seçimi onaylanan aday Temsilciler Meclisi ve Senatonun huzurunda ortak oturumda şu yemini eder: " Tüm güç ve yeteneklerimi Romanya halkının maddi ve manevi refahı için kullanacağıma, ülkenin Anayasasına ve kanunlarına bağlı kalacağıma, demokrasiyi, vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini, Romanya'nın egemenliği, bağımsızlığı, birliği ve toprak bütünlüğünü savunacağıma ant içerim. Tanrı yardımcım olsun!".

Rusya

Nüfus	140.820.810
Din	%15-20 Rus Ortodoks, %10-15 Müslüman, %2 diğer Hristiyan mezhepleri

Anayasada devletin seküler niteliği açıkça belirtilmiştir. 14'üncü madde ile Rusya Federasyonunun seküler bir devlet olduğu, hiçbir dinin devlet dini veya zorunlu din olarak tanımlanamayacağı, dinî oluşumların devletten ayrı olduğu ve kanun önünde eşit oldukları hükme bağlanmıştır.

Sosyal, ırki, millî ve dinî ayrımcılığı körüklemeye yönelik toplumsal birliklerin oluşturulması ve faaliyet göstermeleri yasaklanmıştır (m.13/5).

İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin eşitliği Anayasayla güvence altına alınmıştır. Sosyal, ırkî, millî, dil veya dinî mensubiyetine göre vatandaşların haklarının sınırlandırılması yasaklanmıştır (m.19).

Din ve vicdan özgürlüğü garanti altındadır. Bu hak; tek başına veya başkalarıyla birlikte herhangi bir dine inanma veya hiçbirine inanmama hakkı da dâhil olmak üzere, dini ve diğer görüşleri serbestçe seçme, onlara sahip olma, yayma ve onlara uygun şekilde hareket etme özgürlüklerini içerir (m.28).

Düşünce ve ifade özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Ancak, sosyal, ırksal, millî veya dinî kin ve düşmanlığı uyandıracak propaganda yapmak veya teşvik etmek yasaktır. Sosyal, ırk, milliyet, din veya dil üstünlüğünün propagandası yasaktır. Ayrıca hiç kimse görüş ve inançlarını açıklamaya veya onlardan vazgeçmeye zorlanamaz (m.29).

Rusya'da zorunlu askerlik bulunmaktadır. Ancak, dinî inancı veya felsefi görüşü sebebiyle askerlik yapmak istemeyenler için federal kanunla alternatif kamu hizmeti belirlenebileceği öngörülmüştür (m.59).

Rusya Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Madde 13

5. Amaç ve faaliyetleri; Rusya Federasyonunun anayasal düzeninin temellerini zorla değiştirmeye ve ülke bütünlüğünü ihlal etmeye, devlet güvenliğini sarsmaya, silahlı birimler oluşturmaya, sosyal, ırki, millî ve dinî ayrımcılığı körüklemeye yönelik toplumsal birliklerin teşkili ve faaliyette bulunması yasaktır.

Madde 14

1. Rusya Federasyonu seküler bir devlettir. Hiçbir din devlet dini veya zorunlu din olarak tanımlanamaz.

2. Dinî kuruluşlar devletten ayrıdır ve kanun önünde eşittir.

Madde 19

1. Herkes kanunlar ve mahkemeler önünde eşittir.

2. Devlet; cinsiyet, ırk, milliyet, dil, köken, malvarlığı ve makam, ikamet yeri, dinî tutum, görüş, toplumsal birliklere mensubiyet, ayrıca diğer durumlarına bakılmaksızın insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin eşitliğini güvence altına alır. Sosyal, ırkî, millî, dil veya dinî mensubiyet niteliğine göre, vatandaşların haklarının herhangi bir şekilde sınırlandırılması yasaktır.

Madde 28

Herkesin din ve vicdan özgürlüğü garanti altındadır. Din ve vicdan özgürlüğü; tek başına veya başkalarıyla birlikte herhangi bir dine inanma veya hiçbir dine inanmama hakkını, dinî görüşleri ve diğer görüşleri serbestçe seçme, onlara sahip olma, onları yayma ve onlara uygun şekilde hareket etme özgürlüklerini içerir.

Madde 29

1. Herkesin düşünce ve ifade özgürlüğü garanti altındadır.

2. Sosyal, ırksal, millî veya dinî kin ve düşmanlığı uyandıracak propaganda yapmak veya teşvik etmek yasaktır. Sosyal, ırk, milliyet, din veya dil üstünlüğünün propagandası yasaktır.

3. Hiç kimse görüş ve inançlarını açıklamaya veya onlardan vazgeçmeye zorlanamaz.

Madde 59

3. Rusya Federasyonu vatandaşlarının felsefi görüşü veya dinî inancı askerlik hizmetiyle çatışıyorsa, federal kanunla belirlenen hallerde alternatif sivil hizmet yapma hakkı vardır.

Yunanistan

Nüfus	10.461.091
Din	%81-90 Rum Ortodoks, %2 Müslüman, %3 diğer, %4-15 hiçbiri, %1 belirtilmemiş

Yunanistan Anayasasında Doğu Ortodoksluğu "hâkim din" *(prevailing religion)* olarak tanımlanmaktadır.[14]

[14] Anayasada, Doğu Ortodoksluğunun resmî din veya Rum Ortodoks Kilisesinin resmî kilise olduğu doğrudan ifade edilmese de kimi kaynaklarda Doğu Ortodoksluğunun Yunanistan'ın resmî dini olduğu belirtilmektedir. Anayasa ve diğer mevzuat ile Ortodoksluğun diğer dinler karşısında daha imtiyazlı bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Ortodoksluğun diğer dinler karşısında devletçe üstün konumda tutulduğuna dair birkaç örnek vermek gerekirse:

– Anayasanın başlangıcında "Bölünmez ve Özleri Aynı Olan Kutsal Üçlü" adına ibaresi yer almaktadır.

– Ortodoks Kilisesinin finansmanının neredeyse tamamı devletçe sağlanmaktadır. Bu, doğrudan veya dolaylı sübvansiyonlar, çeşitli sebeplerle kilise ve manastırlara devlet bağışı şeklinde yapılabilmektedir. Ayrıca, Devlet Ortodoks rahip eğitiminin tüm masraflarından sorumludur. Piskoposların, rahiplerin, diyakozların, vaizlerin ve ayrıca Ortodoks Kilisesi tarafından istihdam edilen rahiplik mesleğinden olmayanların maaşları da devletçe ödenmektedir. Aynı kişiler emekli olduklarında da devletten emekli maaşı almaktadırlar.

– İlk ve orta öğretimde Rum Ortodoksluğuna ilişkin din eğitimi zorunludur. İsteyen veliler muaf olabilir.

– Anayasa gereğince Cumhurbaşkanının göreve başlamadan önce "Bölünmez ve Özleri Aynı Olan Kutsal Üçlü" adına yemin etmesi zorunlu tutulmuştur. Bkz. Papastathis, C.K., Greece: A Faithful Orthodox Christian State The Orthodox Church in the Hellenic Republic, s.343, 358-359, Erişim:29.04.2024, https://classic.iclrs.org/content/blurb/files/Greece.2.pdf; Mavrogordatos, G.Th., Orthodoxy and Nationalism in the Greek Case, Church and State in Contemprary Europe The Chimera of Neutrality içinde, Ed. Madeley, J.T.S, Enyedi, Z., Frank Cass Publishers, 2003, s.113-131.

Anayasanın 5'inci maddesine göre milliyet, ırk, dinî inanç veya siyasal bağlılık farkı gözetilmeksizin Yunanistan içerisinde bulunan herkesin hayatı, onuru ve hürriyeti tümüyle korunur. Bu hükmün uluslararası hukukun öngördüğü durumlarda istisnaları olabileceği belirtilmiştir.

Dinî özgürlükler Anayasada tanınmış ve garanti altına alınmıştır. Din ve vicdan özgürlüğünün dokunulmaz olduğu, temel hak ve hürriyetlerin kullanımının kişinin dinî inancına bağlanamayacağı, tanınan bütün dinlerin[15] serbest olduğu ve bunların ibadetlerine yönelik ayinlerin kanun koruması altında serbestçe yerine getirilebileceği hükme bağlanmıştır. Bununla birlikte, Anayasayla *proselytism*[16] yasaklanmaktadır. İbadetlerin kamu düzenine ve genel ahlaka aykırı olamayacağı ifade edilmiştir. Tanınan tüm dinlerin görevlilerinin, hâkim olan dinin (Ortodoksluk) görevlileriyle aynı devlet denetimine tabi olduğu ve devlete karşı aynı yükümlülükler altında olduğu belirtilmiştir (m.13/1, 2, 3).

Hiç kimsenin dinî inancı ve vicdani kanaati gerekçesiyle devlete karşı yükümlülüklerinden muaf tutulamayacağı veya kanuna uymayı reddedemeyeceği hükme bağlanmıştır (m.13/4).

Anayasanın 16'ncı maddesine göre eğitim, devletin temel görevini oluşturur ve Yunanların ahlaki, entelektüel, mesleki ve fiziksel eğitimini, millî ve dinî bilincinin gelişmesini ve onların hür ve sorumlu vatandaşlar

[15] Anayasada "tanınan din *(known religion)*" ibaresi geçmektedir. Yunanistan'da dinî topluluklar belli şartları yerine getirerek devletçe resmen tanınabilmekte ve hukuki korumaya ve dinî amaçlarla kullanılan mülkler için vergi muafiyeti gibi imtiyazlara sahip olmaktadır. Yunan Ortodoks Kilisesi, Yahudi topluluğu ve Batı Trakya'daki Müslüman Türk azınlığı Yunanistan hukuki düzeni içerisinde kamu hukuku statüsüne sahip inanç toplulukları olarak ve herhangi bir kayıt gerektirmeksizin tanınan din statüsüne sahiptirler. 2014'te kabul edilen 4301/2014 sayılı Dinî Tüzel Kişilikler Hakkındaki Kanun öncesinde, diğer tüm dinî gruplar, dernek, vakıf veya hayır ya da bağış toplama amaçlı yardım kuruluşları olarak yalnızca özel hukuk tüzel kişilikleri olarak kaydedilebiliyordu. Bu da, tanınan dine mensup olmayan grupların sözleşme yapma, mülk sahibi olma, işveren olarak hareket etme ve vergi muafiyetlerinden yararlanma gibi haklarını sınırlandırıyordu. Kanunla birlikte Roma Katolik Kilisesi, Anglikan Kilisesi, Evanjelik Kilise, Kıpti Kilisesi, Etiyopya Ortodoks Kilisesi ve Ermeni Ortodoks Kilisesi de tanınan din statüsü kazanmışlardır. Diğer dinî grupların tanınan din olarak kabul edilmesi için bir başvuru ve mahkeme onayı süreci öngörülmüştür. Bkz. Fokas, E., The Trinity, the "Prevailing Religion," and the Greek Constitution, Ekim 2020, Erişim:29.04.2024, https://talkabout.iclrs.org/2020/10/31/the-trinity-the-prevailing-religion-and-the-greek-constitution/

[16] Bu ibare kanunla şöyle tanımlanmaktadır: Farklı bir dinî inanışa sahip bir kişinin dinî inançlarına; hileli yollarla veya kişinin deneyimsizliğinden, güveninden, ihtiyacından, düşük zekâsından veya saflığından yararlanarak bu inançları baltalamak amacıyla doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etme girişimi. Bkz. US Department of State Office of International Religious Freedom, 2020 Report on International Religious Freedom: Greece, s.3, Erişim: 29.04.2024, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/05/240282-GREECE-2020-INTERNATIONAL-RELIGIOUS-FREEDOM-REPORT.pdf

olarak gelişmelerini amaçlar. Bu çerçevede devlet okullarında ilk ve orta öğretimde Ortodoks din eğitimi müfredatta yer almaktadır. Ortodoks olmayan öğrenciler velilerinin talebiyle muaf tutulabilir.[17]

Askerlik hizmeti mecburidir; ancak, inancı sebebiyle askerlik yapmak istemeyenler için mecburi alternatif hizmet vardır (m.4/6).

Gazete ve diğer yayınlara yayım öncesinde veya sonrasında el konulması yasaktır. Bununla birlikte, Hristiyanlığa veya tanınan diğer dinlerden herhangi birine karşı işlenen bir suça konu olması halinde Cumhuriyet savcısının emriyle yayımdan sonra ilgili gazete veya diğer yayına el konulabilir (m.14/3a).

Cumhurbaşkanının görevine başlamadan önce Parlamento huzurunda dinî içerikli bir yemini okuması zorunludur. Benzer bir yemin Parlamento üyeleri için de öngörülmüştür ancak Ortodoksluktan farklı bir dine mensup olan üyelerin kendi dinlerine/inançlarına göre yemin edebilecekleri hükme bağlanmıştır (m.33, m.59).

Yunanistan Anayasasında Din ve İnanca İlişkin Hükümler

Başlangıç

Bölünmez ve Özleri Aynı Olan Kutsal Üçlü Adına.

Bölüm II: Kilise ve Devlet İlişkileri

Madde 3

1. Yunanistan'daki hâkim din İsa'nın Doğu Ortodoksluk mezhebidir. Kendi başı olarak İsa Mesih Efendimizi tanıyan Yunanistan'ın Ortodoks mezhebi, Büyük Konstantinopolis Kilisesi ve Hıristiyanlığın diğer mezhepleri gibi kutsal havariliğin ve Sinod Meclisinin kurallarına ve kutsal geleneğe kayıtsız ve şartsız itaat eder. Kendi kendini yönetir nitelikte olup, faal hizmette bulunan tüm metropolitlerden oluşan Kutsal Sinod ve ondan kaynaklanan ve 29 Haziran 1850 tarihli Patrikhane Tüzüğü ve 4 Eylül 1928 tarihli Sinod Kanunu hükümlerine uygun olarak kilisenin Kanuni Şartı ile belirtildiği şekilde toplanan sürekli Kutsal Sinod tarafından yönetilir.

2. Devletin belirli bölgelerinde hüküm süren kilise rejimleri önceki fıkra hükümlerine aykırı değildir.

[17] US Department of State Office, 2020 Report on International Religious Freedom: Greece, s.6.

3. Kitab-ı Mukaddes metni, değiştirilmeden korunur. Bu metnin Bağımsız Yunanistan Kilisesi ve Büyük Konstantinopolis Hazreti İsa Kilisesinin onayı olmaksızın herhangi bir dile resmî çevirisi yasaktır.

Madde 4

6. Silah taşıma yeteneğine sahip her Yunan, kanunların öngördüğü şekilde yurdun savunmasına katkıda bulunmakla yükümlüdür.

* m.4/6'ya ilişkin Yorum Fıkrası (Interpretative Clause)

İnancı nedeniyle askerî hizmette bulunmayı istemeyen kişilerin silahlı kuvvetler içinde veya dışında (alternatif kamu hizmeti) başka hizmetlerde zorunlu olarak çalıştırılması hususu kanunla düzenlenebilir.

Madde 5

2. Yunanistan topraklarında yaşayan herkesin, milliyeti, ırkı, dili, dinî veya siyasi inancı ne olursa olsun, yaşamları, onurları ve özgürlükleri tam olarak korunur. İstisnalara yalnızca uluslararası hukukun öngördüğü durumlarda izin verilir…

Madde 13

1.Din ve vicdan özgürlüğü dokunulmazdır. Temel hak ve hürriyetlerin kullanımı kişinin dinî inancına bağlanamaz.

2.Tanınan bütün dinler serbesttir ve bunların ibadetlerine yönelik ayinler kanunun koruması altında serbestçe yerine getirilir. İbadete yönelik ayinler kamu düzenine ve genel ahlaka aykırı bir biçimde yapılamaz. *Proselytism* yasaktır.

3.Tanınan tüm dinlerin görevlileri, hâkim olan dinin görevlileriyle aynı devlet denetimine tabidir ve devlete karşı aynı yükümlülükler altındadır.

4.Hiç kimse, dinî inancı ve vicdani kanaati gerekçesiyle devlete karşı yükümlülüklerinden muaf tutulamaz veya kanuna uymayı reddedemez.

Madde 14

3. Gazete ve diğer yayınlara yayım öncesinde veya sonrasında el konulması yasaktır.

İstisnai olarak yayımından sonra ve aşağıdaki durumlarda Cumhuriyet Savcısının talimatıyla el konulmasına izin verilir:

a) Hristiyanlığa veya tanınan diğer dinlerden herhangi birine karşı işlenen bir suç,

…

Madde 16

2. Eğitim, devletin temel görevini oluşturur ve Yunanların ahlaki, entelektüel, mesleki ve fiziksel eğitimini, millî ve dinî bilincinin gelişmesini ve onların hür ve sorumlu vatandaşlar olarak gelişmelerini amaçlar.

Madde 33

2. Cumhurbaşkanı, görevlerini ifaya başlamadan önce, Parlamento önünde aşağıdaki şekilde yemin eder:

"Anayasa ve kanunları koruyacağıma, bunların sadakatle uygulanmasına özen göstereceğime, millî bağımsızlığı ve ülkenin toprak bütünlüğünü savunacağıma, Yunanistan'ın haklarını ve hürriyetlerini koruyacağıma, Yunanların haklarını ve hürriyetlerini koruyacağıma ve Yunan halkının genel menfaatine ve ilerlemesine hizmet etmeye, Bölünmez ve Özleri Aynı Olan Kutsal Üçlü adına yemin ederim."

Madde 59

1. Milletvekilleri görevlerine başlamadan önce Genel Kurulda açık oturumda aşağıdaki yemini ederler: "Vatanıma ve demokratik rejime sadık kalacağıma, Anayasaya ve kanunlara itaat edeceğime ve görevlerimi dürüst olarak yerine getireceğime, Bölünmez ve Özleri Aynı Olan Kutsal Üçlü adına yemin ederim."

2. Farklı din veya inançtan olan milletvekilleri, kendi din veya inançlarının şekline göre aynı yemini ederler.[18]

Sonuç

Bu çalışmada incelenen ülke anayasaları giriş kısmında belirtilen temalar çerçevesinde ele alındığında yapılabilecek değerlendirmeler şunlardır:

- Din ve inanca ilişkin hükümler kimi anayasalarda ayrıntılı olarak düzenlenmemiş, bir iki madde ile ilişkilendirilmiş iken (Örn. ABD, Fransa) kimilerinde görece daha fazla sayıda hüküm bulunmakta olup ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır (Örn. Güney Afrika, Almanya, Yunanistan).
- Resmî bir devlet dininin olup olmadığı, devletin laik/seküler niteliğine ilişkin anayasa hükümleri konusunda bir gruplandırma yapıldığında ülkeler şu şekilde kategorize edilebilir:
    - Danimarka'da Evanjelik Lüterci Kilise resmî kilise olarak tanımlanmıştır. Yunanistan'da ise Doğu Ortodoksluğu Anayasada hakim

[18] Daha fazla bilgi için bkz. Yazıcı, S. (çev.), Yunanistan Anayasası, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2005.

din olarak tanımlanmış olup kimi kaynaklarda Doğu Ortodoksluğunun Yunanistan'ın resmî dini olduğu ifade edilmektedir.

- Devletin laik/seküler niteliğinin anayasada açıkça ifade edildiği veya devletin ve dinî kurumların ayrı olduğuna veya bir devlet dini/kilisesi olmayacağına dair hükümlere sahip olan ülkeler şunlardır: ABD, Almanya, Bulgaristan, Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Fransa, Güney Kore, İrlanda, İspanya, İtalya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya ve Rusya.
- Anayasalarında yukarıda sayılan hükümler bulunmamakla birlikte devletin resmî bir dine sahip olmadığı ülkeler ise şunlardır: Avusturya, Belçika, Finlandiya, Güney Afrika ve Hollanda.

- Devlet başkanı veya parlamenterlerin dinî içerikli yemin etmesine ilişkin hüküm barındıran ülkeler şunlardır: ABD, Almanya, Avusturya, Güney Afrika, Güney Kore, İspanya, İtalya, İrlanda, Macaristan, Romanya, Rusya, Portekiz, Yunanistan.
  - ABD'de dinî içerikli yemin edilebilir veya dinî içerikli olmayan söz verme gerçekleştirilebilir.
  - Almanya'da yemin dinî içeriklidir ancak dinî içerikli olmayan söz verme de mümkündür.
  - Avusturya'da yemin dinî içerikli değildir ancak istenirse dinî yemin edilebilir.
  - Güney Afrika'da Parlamento üyeleri, Devlet Başkanı, Devlet Başkanı yardımcısı, bakanlar, bakan yardımcıları, Eyalet Meclisi üyeleri, Eyalet Hükûmeti üyeleri ve hâkimler göreve başlamadan önce dinî içerikli yemin eder veya dinî referans içermeyen bir söz verirler. Yemin/söz verme metinleri Anayasanın Ek 2 kısmında yer almaktadır.
  - Hollanda'da göreve başlamadan önce Parlamento üyeleri, bakanlar ve devlet sekreterleri Anayasaya bağlı kalacaklarına ve görevlerini sadakatle yerine getireceklerine dair yemin eder veya söz verirler. Anayasada yemin metni bulunmamaktadır. Yemine/söz vermeye ilişkin hükümler kanunla düzenlenir.
  - İrlanda'da devlet başkanı dinî içerikli yemin eder. İrlanda'da ayrıca Devlet Konseyi üyeleri ve hâkimler dinî içerikli yemin metinlerini imzalarlar.
  - Romanya'da Cumhurbaşkanı göreve başlamadan önce Temsilciler Meclisi ve Senato üyelerinin huzurunda dinî içerikli yemin eder.
  - Polonya'da Temsilciler Meclisi üyeleri, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Başbakan yardımcıları, bakanlar göreve başlamadan önce dinî içerikli olmayan ant içerler ancak dilenirse ant sonrasında "Tanrı

yardımcım olsun" ibaresi telaffuz edilerek dinî içerikli yemin edilebileceği öngörülmüştür.

- Yunanistan'da Cumhurbaşkanının yemin metni dinî içeriklidir. Parlamento üyelerinin metni de dinî içeriklidir ancak istenirse farklı bir dine/inanca göre de yemin edilebileceği hükme bağlanmıştır.

- Başlangıç kısmında din ve inanca ilişkin hüküm bulunan ülkeler şunlardır: Macaristan, Fransa ve Yunanistan.
- Alternatif kamu hizmeti/vicdani ret ile ilişkili hükümler açısından anayasalar incelendiğinde, bu konuda anayasal hükme sahip olan ülkelerin Almanya, Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Macaristan, Polonya, Romanya, Rusya ve Yunanistan olduğu görülmektedir. Alternatif kamu hizmeti veya silahlı olmayan askerî görevlere ilişkin düzenlemelerin kanunla yapılacağı öngörülmüştür.
- Dinî eğitimle ilgili düzenlemelere sahip ülkeler Almanya, Avusturya, Belçika, Brezilya, Hollanda, İrlanda, İspanya, Polonya, Portekiz, Romanya ve Yunanistan'dır.
- Anayasalarda tanınan dinî özgürlüklerin ortak noktaları şöyle özetlenebilir:
  - Anayasaların hemen hepsinde din ve vicdan özgürlüğü, bir hak olarak kabul edilmiştir ve dokunulmazdır.
  - Bu hakkın gerek bireysel gerek toplumsal olarak ifadesi ve uygulanması da aynı ölçüde garanti altındadır ancak kimi ülkelerde ibadet hakkının kamu düzeni, genel sağlık, genel ahlak, diğer vatandaşlık görevleri, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması gibi sebeplerle sınırlandırılması mümkündür. Anayasada bu şekilde sınırlama getiren ülkeler ve sınırlama sebepleri şunlardır:
    - Avusturya'da dinî inançların vatandaşlık görevlerine halel getiremeyeceği,
    - Belçika'da ibadet hürriyeti kullanılırken işlenen suçların cezalandırılabileceği,
    - Çek Cumhuriyeti'nde ibadet hürriyetinin kamu düzenini, güvenliğini, sağlığını ve ahlakını ya da bireylerin hak ve özgürlüklerini koruma gerekçesiyle kısıtlanabileceği,
    - Hollanda'da ibadet hürriyetinin kapalı mekanlar dışında kullanılmasının sağlığı korumak, trafik, kamu düzeninin bozulmasını önlemek veya kamu düzeninin bozulmasıyla mücadele etmek amaçlarıyla kanunla sınırlanabileceği,
    - Polonya'da dinini alenen ifade etme özgürlüğünün sadece kanunla; devletin güvenliği, kamu düzeni, sağlık, ahlak veya baş-

kalarının hak ve hürriyetlerinin korunması için gerekli olduğunda sınırlandırılabileceği,

– Yunanistan'da ibadetlerin kamu düzenine ve genel ahlaka aykırı olamayacağı, *Proselytism*'in yasak olduğu, hükme bağlanmıştır.

- Kimi anayasalarda din temelli ya da din hedefli ayrımcılık ile nefret ve şiddete teşvikin yasaklandığı görülmektedir:
  - Estonya'da etnik, dinî, ırksal veya siyasi sebeplerle ayrımcılık, nefret veya şiddete teşvikin suç olduğu ve kanunla cezalandırılacağı,
  - Güney Afrika'da ifade özgürlüğünün ırk, etnisite, cinsiyet veya din temelli bir nefret söylemi için kullanılamayacağı,
  - Macaristan'da ifade özgürlüğünün Macar ulusunun veya herhangi bir ulusal, etnik, ırksal veya dinî topluluğun onurunu çiğnemek amacıyla kullanılamayacağı,
  - Romanya'da ülkenin ya da milletin herhangi bir şekilde aşağılanması, dinî, ırksal, millî, sınıfsal, saldırganlığa azmettirme, bölücülüğe ya da halkı şiddete kışkırtma, genel ahlaka aykırı hareketlerin kanunla yasaklanacağı,
  - Rusya'da sosyal, ırksal, millî veya dinî kin ve düşmanlığı uyandıracak propaganda yapmanın veya teşvik etmenin yasak olduğu, düzenlenmiştir.

MİLLÎ SAVUNMA

Murat BİLGİN*

Giriş

Bu çalışmanın konusunu 32 ülkenin anayasalarında yer alan başkomutanlık, üst düzey askerî personelin atanması, askerlik hizmeti, Silahlı Kuvvetler ve Millî Güvenlik Kurulu benzeri organlara ilişkin hükümler oluşturmaktadır.

Çalışmada anayasaları incelenen ülkeler; ABD, Almanya, Avusturya, Belçika, Brezilya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Hırvatistan,[1] Hollanda, İrlanda, İspanya, İsviçre,[2] İtalya, Kuzey Makedonya,[3] Letonya,[4] Litvanya,[5] Macaristan, Norveç,[6] Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovakya,[7] Slovenya,[8] Ukrayna[9] ve Yunanistan'dır.

* Yasama Uzmanı

1 Hırvatistan Parlamentosu, "Constitution of the Republic of Croatia", Erişim:06.05.2024, https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/inline-files/CONSTITUTION_CROATIA.pdf

2 İsviçre Federal Mevzuat Sitesi, "Federal Constitution of the Swiss Confederation", Erişim:29.04.2024, https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en

3 Kuzey Makedonya Parlamentosu, "The Constitution of the Republic of North Macedonia", Erişim:06.05.2024, https://www.sobranie.mk/the-constitution-of-the-republic-of-macedonia-ns_article-constitution-of-the-republic-of-north-macedonia.nspx

4 Letonya Cumhurbaşkanlığı, "The Constitution of the Republic of Latvia", Erişim:29.04.2024, https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/2016/02/04/the-constitution-of-the-republic-of-latvia/

5 Litvanya Anayasa Mahkemesi, "The Constitution of The Republic of Lithuania", Erişim: 06.05.2024, https://lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-constitution/192

6 Norveç Adalet ve Kamu Güvenliği Bakanlığı, "The Constitution of the Kingdom of Norway", Erişim:29.04.2024, https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/1814-05-17?q=grunnloven

7 Slovakya Cumhurbaşkanlığı, "Constitution of the Slovak Republic", Erişim:29.04.2024, https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf

8 Slovenya Resmî Gazetesi, "Constitution", Erişim:29.04.2024, https://www.us-rs.si/legal-basis/constitution/?lang=en

9 Ukrayna E-Devlet Portalı, "Constitution of Ukraine" (Resmî çeviri), Erişim:06.05.2024, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

Başkomutanlık

Başkomutanlık yetkisinin kime ait olduğu hususuna ilişkin hükümler Danimarka, Hollanda ve İsviçre hariç incelenen ülke anayasalarının tümünde (29 ülke) yer almaktadır. Başkomutanlık yetkisi; monarşi ile yönetilen ülkelerde genellikle Krala, cumhuriyetlerde ise genellikle Cumhurbaşkanlarına ya da Devlet Başkanlarına verilmiştir. Bu yetki, bazı ülke anayasalarında Başkomutanlık,[10] bazı ülke anayasalarında ise Yüksek Komutanlık olarak tanımlanmıştır.[11]

Ülke anayasalarındaki Başkomutanlık yetkisi ile ilgili maddeler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
ABD	Başkan Ordunun, Donanmanın ve Birleşik Devletler için hizmete çağrıldıklarında Eyalet Milis Kuvvetlerinin Başkomutanıdır (m.2 b.2 f.1).
Almanya	Silahlı Kuvvetler komutanlığı görevi, Federal Savunma Bakanına aittir (m.65a). Savunma durumunun ilan edilmesi üzerine, Silahlı Kuvvetler üzerindeki komuta yetkisi Federal Başbakana geçer (m.115b).
Avusturya	Federal Cumhurbaşkanı, Federal Ordunun Başkomutanıdır (m.80 f.1). Anayasa gereği, Anayasada açıkça belirtilen durumlar hariç, Cumhurbaşkanının tüm resmî işlemleri için, Hükûmetin veya yetkili Bakanın önerisi şarttır ve işlemlerin geçerliliği karşı-imza kuralına tabidir (m.67). Savunma Kanununun Cumhurbaşkanına Federal Ordu üzerinde verdiği tasarruf yetkisi saklı kalmak üzere, Ordu üzerindeki tasarruf yetkisi, Federal Hükûmet tarafından belirlenen sınırlar çerçevesinde yetkili Federal Bakana aittir (m.80 f.2). Federal Ordu üzerindeki yüksek komuta, yetkili Federal Bakan tarafından yerine getirilir (m.80 f.3).
Belçika	Kral, Silahlı Kuvvetleri komuta eder (m.167 f.1). Anayasa gereği Kralın hiçbir işlemi, sorumlu Bakan tarafından karşı-imza edilmedikçe geçerlilik kazanamaz (m.106).
Brezilya	Silahlı Kuvvetlerin Yüksek Komutanı Devlet Başkanıdır (m.84 f.13).
Bulgaristan	Cumhurbaşkanı, Silahlı Kuvvetlerin Yüksek Komutanıdır (m.100 f.1). Cumhurbaşkanının bu yetkisine ilişkin kararları karşı-imza kuralına tabidir (m.102 f.2).

[10] Anayasaların İngilizce çevirilerinde geçen Commander-in-Chief ifadeleri Başkomutan, Supreme Commander ifadeleri ise Yüksek Komutan olarak Türkçeye çevrilmiştir.

[11] Kemal Gözler, Devlet Başkanlarının sahip oldukları bu yetkilerden birincisini, sembolik ve törensel olarak nitelemekte; ikincisinin ise silahlı kuvvetlere emir verme, silahlı kuvvetlerin kullanılmasına karar vermek gibi yetkileri içerdiğini belirtmektedir. Gözler, K., Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2001, s.190.

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Çek Cumhuriyeti	Cumhurbaşkanı, Silahlı Kuvvetlerin Yüksek Komutanıdır (m.63 f.1). Bu yetkiye ilişkin kararlar, ancak Başbakan veya Başbakan tarafından yetkilendirilen Hükûmet üyesi tarafından imzalandığında geçerlilik kazanır (m.63 f.3).
Estonya	Cumhurbaşkanı, Estonya ulusal savunmasının Yüksek Komutanıdır (m.78 f.16 ve m.127).
Finlandiya	Cumhurbaşkanı, Savunma Kuvvetlerinin Başkomutanıdır. Cumhurbaşkanı, olağanüstü hal durumlarında, Hükûmetin önerisi üzerine, bu görevi başka bir Finlandiya vatandaşına devredebilir (m.128).
Fransa	Cumhurbaşkanı, Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanıdır. Cumhurbaşkanı, yüksek ulusal savunma kurullarına ve komisyonlarına başkanlık eder (m.15). Cumhurbaşkanının Anayasada sayılan istisnaları dışında tüm işlemleri Başbakan veya gerektirdiğinde ilgili Bakanın karşı-imzasına tabidir (m.19).
Güney Afrika	Cumhurbaşkanı Savunma Kuvvetinin Başkomutanıdır (m.202).
Güney Kore	Başkan, Anayasa ve kanunda belirtildiği şekliyle Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanıdır.
Hırvatistan	Cumhurbaşkanı, Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanıdır (m.100 f.1).
İrlanda	Savunma Kuvvetlerinin Yüksek Komutanlığı Cumhurbaşkanının yetkisindedir (m.13 f.4). Yüksek Komutanlığın yerine getirilmesi kanunla düzenlenir (m.13 f.5).
İspanya	Silahlı Kuvvetlerin Yüksek Komutanlığı Kralın görevidir (m.62).
İtalya	Cumhurbaşkanı Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanıdır (m.87). Cumhurbaşkanının iradesi, öneride bulunan ve sorumluluğu taşıyacak olan bakanların karşı-imzası olmadıkça geçerli değildir (m.89).
Kuzey Makedonya	Cumhurbaşkanı, Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanıdır (m.79).
Letonya	Cumhurbaşkanı Letonya Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanıdır. Savaş zamanında, Cumhurbaşkanı, bir Yüksek Komutan atar (m.42).
Litvanya	Cumhurbaşkanı, Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanıdır (m.140 f.2).
Macaristan	Cumhurbaşkanı Macaristan Savunma Kuvvetlerinin Başkomutanıdır (m.9 f.2).
Norveç	Kral, ülkenin Kara ve Deniz Kuvvetlerinin Başkomutanıdır (m.25). Kralın askerî komuta ile ilgili kararları, öneride bulunan kişinin karşı imzası olmadıkça geçerlilik kazanamaz (m.31).
Polonya	Silahlı Kuvvetlerin Yüksek Komutanı Cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanı, barış zamanında, Silahlı Kuvvetler üzerindeki komutanlığını Savunma Bakanı vasıtasıyla yerine getirir. Cumhurbaşkanı, savaş döneminde, Başbakanın talebi üzerine Başkomutanı atar. Cumhurbaşkanı Başkomutanı, aynı yöntemle görevden alabilir. Başkomutanın yetkileri ve Anayasal organlara tabiiyetinin ilkeleri kanunla düzenlenir. Cumhurbaşkanının Silahlı Kuvvetlerin Yüksek Komutanlığı ile ilgili yetkileri kanunla ayrıntılı olarak düzenlenir (m.134).

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Portekiz	Cumhurbaşkanı, görevi gereği Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanıdır (m.120). Cumhurbaşkanı, Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanlığı görevini yerine getirmekten şahsen sorumludur (m.134). Bu yetkiye ilişkin kararlar, karşı-imza kuralına tabi değildir (m.140).
Romanya	Cumhurbaşkanı Silahlı Kuvvetlerin başkomutanıdır (m.92 f.1).
Rusya	Devlet Başkanı Silahlı Kuvvetlerin Yüksek Başkomutanıdır (*Supreme Commander in-Chief*) (m.87 f.1).
Slovakya	Cumhurbaşkanı Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanıdır (m.102 f.1). Bu yetkiye ilişkin kararları, Başbakanın veya Başbakanın yetkilendirdiği bir Bakanın karşı-imzasıyla geçerlilik kazanmaktadır (m.102 f.2).
Slovenya	Cumhurbaşkanı, Savunma Kuvvetlerinin Başkomutanıdır (m.102).
Ukrayna	Cumhurbaşkanı, Silahlı Kuvvetlerin Yüksek Başkomutanıdır (Supreme Commander in-Chief). Bu yetki karşı-imza kuralına tabi değildir (m.106).
Yunanistan	Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanı, Cumhurbaşkanıdır (m.45).

Yukarıdaki tablodan da görüleceği gibi Avusturya, Finlandiya, Fransa, Güney Afrika, Hırvatistan, İtalya, Kuzey Makedonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Ukrayna ve Yunanistan Anayasalarına göre Cumhurbaşkanı; ABD, Brezilya ve Güney Kore Anayasalarına göre de Devlet Başkanı Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanıdır. Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, İrlanda ve Polonya Anayasalarına göre Cumhurbaşkanı Silahlı Kuvvetlerin Yüksek Komutanı sıfatına sahiptir. Rusya ve Ukrayna Anayasasında ise Devlet Başkanı için Yüksek Başkomutan ifadesi kullanılmıştır. Belçika Anayasasına göre, Silahlı Kuvvetleri, Kral komuta etmektedir (m.167 f.1). Norveç Anayasasına göre Kral, ülkenin Kara ve Deniz Kuvvetlerinin Başkomutanıdır (m.25). İspanya Anayasasına göre Silahlı Kuvvetlerin Yüksek Komutanı Kraldır (m.87).

Silahlı Kuvvetleri komuta etme yetkisini Federal Savunma Bakanına veren Almanya Anayasası (m.65a) ile Federal Ordu üzerindeki yüksek komuta yetkisinin Federal Bakana ait olduğu Avusturya Anayasası (m.80 f.3) istisnai örneklerdir. Polonya Anayasasına göre, Cumhurbaşkanına ait olan Yüksek Komutanlık yetkisi, barış zamanında Savunma Bakanı, savaş zamanında Cumhurbaşkanı tarafından atanacak komutan vasıtasıyla kullanılmaktadır (m.134).

Üst Düzey Askerî Personelin Atanması

Ülke anayasalarındaki üst düzey askerî personelin atanması ile ilgili maddeler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
ABD	Milis kuvvetlerinin örgütlenmesi, donatımı ve disiplini, subayların atanması ile milis kuvvetlerinin Kongre tarafından saptanan kurallara göre eğitme yetkisi eyaletlere bırakılmıştır (m.1 b.8). Anayasada diğer üst düzey askerî personelin atanması ile ilgili doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte söz konusu atamalar aşağıdaki hüküm doğrultusunda yapılmaktadır: Başkan, Senatonun tavsiyesi ve rızasıyla ve mevcut senatörlerin üçte ikisinin onayıyla bu Anayasanın öngörmediği ve kanunla kurulacak bütün Birleşik Devletler makamları için gerekli atamaları yapar (m.2 b.2).
Almanya	Federal Cumhurbaşkanı, Silahlı Kuvvetlerdeki subay ve astsubayları atar ve görevden alır (m.60 f.1). Federal Cumhurbaşkanının emir ve kararlarının geçerliliği için Başbakanın veya yetkili Bakanın karşı-imzası gerekir (m.58).
Avusturya	Anayasada Cumhurbaşkanının federal memurları atayacağı ve resmî unvanları dağıtacağına dair hüküm yer almaktadır (m.65 f.2) ancak askerî personelin atanması ile ilgili açık hüküm bulunmamaktadır.
Belçika	Kral, Ordu içinde rütbeleri dağıtır (m.107). Kralın hiçbir işlemi, sorumlu Bakan tarafından imza edilmedikçe yürürlüğe giremez (m.106).
Brezilya	Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlarını Devlet Başkanı atar. Generallerin atamalarına ve terfilerine Başkan karar verir (m.84 f.13).
Bulgaristan	Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulunun önerisi üzerine, Silahlı Kuvvetlerin yüksek komuta kademelerine ilişkin atama ve görevden alma işlemlerini gerçekleştirir ve tüm üst düzey rütbeleri dağıtır (m.100 f.2).
Çek Cumhuriyeti	Cumhurbaşkanı, generalleri atar ve terfi ettirir (m.63 f.1). Bu yetkiye ilişkin kararlar ancak Başbakan veya yetkilendireceği Hükûmet üyesi tarafından imzalandığında geçerlilik kazanır (m.63 f.3).
Estonya	Askerî rütbeleri Parlamento belirler (m.65 f.12). Cumhurbaşkanı askerî rütbeleri dağıtır (m.78 f.15)
Finlandiya	Cumhurbaşkanı, Savunma Kuvvetleri personelini atar (m.128 f.2). Cumhurbaşkanı kararlarını Hükûmetin vereceği öneri üzerine verir (m.58 f.1). Cumhurbaşkanı askerî atamalarla ilgili kararları kanuna uygun şekilde verir (m.58 f.5).
Fransa	Cumhurbaşkanı, devletin sivil ve askerî makamlarına (post) atama yapar (m.13 f.2). Bu yetkinin kullanımı Başbakan ve gerektiğinde ilgili Bakanın karşı-imzasına tabidir (m.19). En üst düzey askerî personelin ataması Bakanlar Kurulunda yapılır (m.13 f.3). Başbakan, Anayasanın 13'üncü maddesine tabi olmak kaydıyla, sivil ve askerî makamlara atama yapma yetkisine sahiptir (m.21 f.1).

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Güney Afrika	Savunma Kuvvetinin komutanlarını Cumhurbaşkanı atar (m.202).
Güney Kore	Tüm kamu görevlilerini Anayasa ve kanunda öngörüldüğü şekilde Devlet Başkanı atar ve görevden alır (m.78). Askerî meseleler dâhil olmak üzere Başkanın imzaları Başbakan ve ilgili Bakanlar Kurulu üyelerince karşı-imzaya tabidir (m.82). Kuvvet Komutanlarının atanması hususunda Bakanlar Kurulundan görüş alınır (m.89).
Hırvatistan	Cumhurbaşkanı, kanuna uygun olarak komutanları atar ve görevden alır (m.100 f.2).
İrlanda	Savunma Kuvvetlerinin tüm subayları, rütbelerini Cumhurbaşkanından alır (m.13 f.5). Cumhurbaşkanına Anayasa ile verilen görev ve yetkilerin icrası, Anayasada aksi belirtilmedikçe Hükûmetin tavsiyesi üzerine mümkündür (m.13 f.9).
İspanya	Kanunlara uygun şekilde sivil ve askerî makamlara atama yapmak Kralın görevidir (m.62). Kralın işlemleri, Başbakan ve duruma göre yetkili Bakanın karşı-imzasına tabidir (m.64 f.1).
İsviçre	Federal Meclis, savaş zamanlarında General'i (Savaş zamanında oluşturulan Genel Kurmay Başkanının üzerinde özel bir makam) seçer (m.168).
Litvanya	Cumhurbaşkanı Parlamentonun onayı üzerine Silahlı Kuvvetler Komutanını atar ve görevden alır (m.84 f.14). Bu yetki, karşı-imza kuralına tabi değildir (m.85). Cumhurbaşkanı üst düzey askerî rütbeleri dağıtır (m.84 f.15). Bu yetki Başbakan veya ilgili Bakanın karşı-imzasını gerektirmektedir (m.85).
Macaristan	Cumhurbaşkanı generalleri atar ve terfilerine karar verir. Bu yetki bir Hükûmet üyesinin karşı-imzasını gerektirmektedir (m.9 f.4, 5).
Norveç	Kral, Bakanlar Kuruluna danıştıktan sonra, üst düzey askerî personeli seçer ve atar (m.21). Kralın askerî komuta ile ilgili kararları öneride bulunan kişinin karşı imzası olmadıkça geçerlilik kazanamaz (m.31). Kral, alay ve diğer askerî teşekkül komutanları ile savaş gemilerine komuta edenleri, Bakanlar Kurulunun görüşünü aldıktan sonra, mahkeme kararına gerek kalmadan görevden alabilir (m.22 f.1).
Polonya	Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarını belirli bir süre için atar. Görev süreleri, bu süre dolmadan görevden alınma yöntemi ve şartları kanunla belirlenir (m.134 f.3). Cumhurbaşkanı, Savunma Bakanının talebi üzerine, kanunda belirtilen şekilde askerî rütbeleri dağıtır (m.134 f.5). Bu yetkiye ilişkin işlemler karşı-imza kuralına tabidir (m.144).
Portekiz	Cumhurbaşkanı; Hükûmetin önerisi üzerine, Genelkurmay Başkanını, Genelkurmay Başkanının görüşünü aldıktan sonra varsa Genelkurmay Başkan Yardımcısını ve üç hizmet (kara, deniz ve hava) komutanını atar (m.133).

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Romanya	Mareşal, general ve amiral rütbelerine terfileri yapmak Cumhurbaşkanının görevidir (m.94). Cumhurbaşkanının bu yetkisine ilişkin kararnameleri, Başbakanın karşı-imza kuralına tabidir (m.100 f.2).
Rusya	Devlet Başkanı, Silahlı Kuvvetlerin yüksek komutanlarını atar ve görevden alır (m.83). Devlet Başkanı yüksek askerî unvanları verir (m.89).
Slovakya	Cumhurbaşkanı, generalleri atar ve terfi ettirir. Bu yetki, karşı-imza kuralına tabi değildir (m.102 f.1, 2).
Ukrayna	Cumhurbaşkanı, Silahlı Kuvvetlerin üst düzey komutanlarını atar ve görevden alır (m.106 f.17). Yüksek askerî rütbeleri verir (m.106 f.24).
Yunanistan	Cumhurbaşkanı, Silahlı Kuvvetlerde çalışanların rütbelerini dağıtır (m.45).

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi incelenen ülke anayasalarının 24'ünde özellikle Genelkurmay Başkanı ile üst düzey askerî personelin atanmaları ve görevden alınmaları ile doğrudan ilgili hükümler bulunmaktadır. ABD ve Avusturya Anayasalarında ise atamalara ilişkin genel hükümler üst düzey askerî personel için de geçerlidir. İncelenen diğer 6 ülkenin anayasasında ise (Danimarka, Hollanda, İtalya, Kuzey Makedonya, Letonya ve Slovenya) üst düzey askerî personelin atanmasına ilişkin doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır.

Ülkelerin çoğunda bu atamalar, Devlet Başkanı tarafından yapılmaktadır. Ancak pek çok anayasada belirtildiği üzere Cumhurbaşkanı veya Kral, bu yetkilerini tek başına kullanamaz. Bu yetkiye ilişkin kararların geçerliliği Başbakanın veya ilgili Bakanın karşı-imzasını gerektirmektedir. İstisnai olarak Slovakya Anayasasında Cumhurbaşkanının generalleri ve Litvanya Anayasasında ise Cumhurbaşkanının Silahlı Kuvvetler Komutanını atama yetkisinin karşı-imza kuralına tabi olmadığı hükümleri yer almaktadır.

Üst düzey askerî personelin atanmasında parlamento denetimi, birkaç istisna dışında söz konusu değildir. Üst düzey askerî personeli atama veya atamaları onaylama yetkisini parlamentolara veren ülkeler ABD, İsviçre ve Litvanya'dır. ABD Anayasası hükümleri uyarınca Başkan üst düzey askerî personelin atanması için Senatonun tavsiyesi ve onayını almalıdır. İsviçre Anayasasına göre savaş zamanında Başkomutan seçmek, Federal Meclisin görevidir (m.168). Litvanya Anayasası ise Cumhurbaşkanının Silahlı Kuvvetler Komutanını atamasını, Parlamentonun onayına bağlamaktadır (m.84).

Silahlı Kuvvetler

Ülke anayasalarında yer alan Silahlı Kuvvetler ile ilgili çeşitli hükümler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
ABD	Kongre aşağıdaki hususlarda yetkilidir: Ordular kurmak ve onların ihtiyaçlarını karşılamak (ancak bu amaçla iki yıldan daha uzun süre para tahsis edilemez.) Donanma kurmak ve Donanmanın ihtiyaçlarını karşılamak. Kara ve Deniz Kuvvetlerine ilişkin düzenlemeler yapmak. Birlik kanunlarının uygulanmasını sağlamak, ayaklanmaları bastırmak ve işgalcileri püskürtmek için Eyalet Milislerini göreve çağırmak. Milis Kuvvetlerinin organizasyonu, silahlandırılması, disiplini için gerekenleri sağlamak ve Milis Kuvvetleri Birleşik Devletler hizmetinde olduğunda onları yönetmek (m.1 b.8).
Almanya	Federasyon, savunma amacıyla Silahlı Kuvvetleri kurar. Silahlı Kuvvetlerin sayısal gücü ve genel örgüt yapısı bütçede gösterilmelidir (m.87a f.1). Silahlı Kuvvetler, savunma amacı dışında, sadece Anayasada açıkça izin verilen durumlarda kullanılabilir (m.87a f.2). Federal Hükûmet, Federasyonun veya bir eyaletin varlığını veya özgürlükçü demokratik temel düzenini tehdit eden bir tehlikenin savuşturulması amacıyla, Anayasanın 91'inci maddesinin ikinci fıkrasındaki koşulların gerçekleşmesi ve Polis Kuvvetlerinin ve Federal Sınır Polisinin yeterli olmaması halinde, sivil mülkiyetin korunması ve örgütlü ve silahlı isyancılarla mücadele etmek amacıyla, Polis ve Federal Sınır Polisini desteklemek üzere Silahlı Kuvvetleri görevlendirebilir. Federal Meclis ve Federal Konseyin talebi üzerine Silahlı Kuvvetlerin görevlendirilmesi durdurulur (m.87a f.4).
Avusturya	Ülkenin askerî savunması Federal Ordunun görevidir. Savunma görevi, milis sistemine dayalı olarak yerine getirilir. Federal Ordu, yetkili sivil otorite iş birliği talep ettiği müddetçe ve ülkenin askerî savunma alanının ötesinde, anayasal kurumları, onların faaliyet kabiliyetlerini ve halkın demokratik özgürlüklerini korumak, ülke içerisinde genel düzeni ve güvenliği sağlamak, doğal afet ve olağanüstü yoğunluktaki felaketlerde yardımcı olmak zorundadır. Federal ordunun ilave görevleri, federal anayasal kanunla tespit edilir. Hangi görevliler ve otoritelerin, 2'nci paragrafta belirtilen amaçlar için Federal Ordunun işbirliğini doğrudan talep edebileceği Savunma Kanununda belirtilir. 2'nci paragraftaki amaçlar için, askerin kendi inisiyatifiyle müdahalesi, sadece, kontrolleri dışındaki durum yetkili görevlilerin askerî müdahaleyi başlatmasını engelliyorsa ve gecikme durumunda topluma telafi edilmez zararlar gelecekse veya fiili bir saldırının püskürtülmesi ile ilgili bir durum veya Federal Ordunun bir birimine karşı aktif bir direnişin ortadan kaldırılması söz konusu ise kabul edilebilir (m.79).

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Belçika	Kral kanunda gösterilen kurallar çerçevesinde askerî emirler verir (m.114). Kralın hiçbir işlemi, sorumlu Bakan tarafından imzalanmadıkça yürürlüğe giremez (m.106). Askerî kotalar yıllık olarak oylanır. Askerî kotaları belirleyen kanun, yenilenmemesi halinde sadece bir yıl yürürlükte kalır (m.183). Askerî personel, sadece kanunda öngörülen şekilde rütbe, şeref ve ödeneklerinden mahrum bırakılabilir (m.186).
Brezilya	Anayasanın 142'nci maddesi Silahlı Kuvvetlere ve askerlere ilişkin ayrıntılı hükümler içermektedir. Söz konusu hükümlerden öne çıkan bazıları aşağıdaki gibidir: Kara, Hava ve Deniz Kuvvetlerinden oluşan Silahlı Kuvvetler düzenli ve daimi nitelikli ulusal kurumlardır. Devlet Başkanının en üst düzey otoritesi altında hiyerarşik şekilde organize olan Silahlı Kuvvetlerin görevi ülkenin savunulması, Anayasal erklerin garanti altına alınması ve bu erklerin inisiyatifiyle hukuk ve düzenin sağlanmasıdır. Askerî disiplin cezalarında *habeas corpus* uygulanmaz. Askerler sendika üyesi olamaz, grev yapamaz. Askerler siyasi parti üyesi olamaz.[12] Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlarını görevin kötüye kullanılmasına ilişkin olarak yargılama yetkisi yalnızca Federal Senatoya aittir (m.52 f.1). Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlarını adi suçlar için yargılama yetkisi Federal Yüksek Mahkemeye aittir (m.102).[13] Yüksek Askerî Mahkemenin 15 üyesinin tamamı Senatonun onayıyla Başkan tarafından atanmaktadır. 10 üye asker, 5 üye ise sivildir. Sivil üyelerin 3'ü avukatlar, 2'si ise askerî savcılık üyeleri ve askerî denetçi hâkimler arasından atanır (m.122,123).. Askerî mahkemeler kanunla belirlenen askerî suçları yargılar (m.124).
Bulgaristan	Silahlı Kuvvetler ülkenin egemenliğini, güvenliğini ve bağımsızlığını temin eder ve toprak bütünlüğünü savunur (m.9 f.1). Silahlı Kuvvetlerin faaliyetleri kanunla belirlenir (m.9 f.2). Bakanlar Kurulu, kamu düzenini ve ülke güvenliğini temin eder, Devlet idaresini ve Silahlı Kuvvetleri yönetir (m.105 f.2).

[12] Söz konusu maddede (m. 142) ayrıca askerlerin rütbe kaybının ne şekilde olabileceği, askerlerin sivil görevler alması halinde yedek kuvvetlere ayrılacağı gibi hususlar yer almaktadır.

[13] Anayasanın 106'ncı maddesinde diğer bazı konularda Kuvvet Komutanlarının yargılanmasında Yüksek Adalet Mahkemesinin yetkili olduğu hükmü mevcuttur.

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Danimarka	Silahlı Kuvvetler,[14] karışıklık (toplantı ve gösterilerin kontrolden çıkması, kaos veya isyan durumuna dönüşmesi) durumunda, saldırı altında olması halinde ya da kalabalığın Kral ve kanun adına üç kez uyarılmasına rağmen durmaması halinde müdahale edebilir (m.80). İsyan çıkması halinde, Silahlı Kuvvetler ancak saldırıya uğrarsa, kalabalığın Kral ve kanun adına üç kez dağılmaya çağrılmasından ve böyle bir uyarıya aldırış edilmemesinden sonra harekete geçebilir (m.80). 71, 78 ve 79'uncu maddelerde belirtilen kişisel haklar, örgütlenme özgürlüğü ve toplantı özgürlüğü askerler için askerî kanun hükümlerine göre kısıtlanabilir (m.85).
Estonya	Ulusal savunmanın organizasyonu Barış Zamanı Ulusal Savunma Kanunu ve Savaş Zamanı Ulusal Savunma Kanunu ile belirlenir. Estonya Savunma Kuvvetleri ve ulusal savunma kurumlarının organizasyonu kanunla belirlenir (m.126).
Finlandiya	Cumhurbaşkanı askerî emirlere ilişkin kararları ilgili kanuna ve Bakanın görüşlerine uygun olacak şekilde verir (m.58 f.5).
Fransa	Hükûmet, sivil hizmet ve Silahlı Kuvvetler üzerinde tasarruf yetkisine sahiptir (m.20). Silahlı Kuvvetler personelinin sahip olduğu temel güvencelere ilişkin kurallar kanunla belirlenir (m.34 f.2). Ulusal güvenliğin genel organizasyonuna ilişkin temel ilkeler kanunla belirlenir (m.34 f.3).
Güney Afrika	Savunma Kuvveti, disipline edilmiş askerî bir kuvvet olarak yapılanmalı ve yönetilmelidir. Savunma Kuvvetinin birincil görevi Cumhuriyeti, ulusal bütünlüğü ve vatandaşları Anayasa ve güç kullanımını düzenleyen uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde savunmak ve korumaktır (m.200). Anayasa tarafından kurulan güvenlik güçleri haricinde silahlı kurumlar ancak ulusal kanunlarla kurulabilir. Savunma Kuvveti Cumhuriyet içerisindeki tek yasal askerî güçtür (m.199). Savunma Kuvvetinin yönetimi savunmadan sorumlu kabine üyesinin yönlendirmesi doğrultusunda Cumhurbaşkanının yetkisindedir (m.202). Ulusal Güvenlik Parlamento ve Hükûmetin sorumluluğundadır (m.198). Bakanlar Kurulunun bir üyesinin savunmadan sorumlu olması gerekir. Ulusal Yürütmenin başı olarak sadece Cumhurbaşkanı, Savunma Kuvvetinin polis ile işbirliği halinde, Cumhuriyetin savunması amacıyla veya uluslararası bir yükümlülüğün gerçekleştirilmesi sebepleriyle kullanılmasına Parlamentoyu bilgilendirerek karar verebilir (m.201).

[14] Danimarka Anayasasının 80'inci maddesine ilişkin resmî açıklamalı metninde "Silahlı Kuvvetler" ifadesi yerine "polis" kelimesi kullanılmıştır.

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Güney Kore	Kore Cumhuriyeti uluslararası barışı korumak için çaba gösterir ve saldırgan tüm savaşları reddeder. Silahlı Kuvvetler kutsal ulusal güvenlik görevinden ve vatanın savunulmasından sorumludur. Silahlı Kuvvetlerin siyasi tarafsızlığı korunmalıdır (m.5). Silahlı Kuvvetlerin organizasyonu ve yapısı kanunla belirlenir (m.74). Aktif görevinden emekli olmadığı sürece Silahlı Kuvvetlerin hiçbir üyesi Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyesi olamaz (m.86, 87). Önemli askerî işler konusunda Bakanlar Kurulunun görüşü alınmalıdır (m.89).
Hırvatistan	Silahlı Kuvvetler, ülkenin egemenliğini ve bağımsızlığını korur ve toprak bütünlüğünü savunur (m.7 f.1). Savunma teşkilatı, komuta zinciri, Silahlı Kuvvetlerin idaresi ve demokratik denetimi Anayasa ve kanunla düzenlenir (m.7 f.12). Anayasanın 17 ve 101'inci maddelerinde belirtilen durumlarda (olağanüstü hal, savaş hali, doğal afet vs.) Silahlı Kuvvetler, tehdidin niteliği gerektirirse polise ve diğer Devlet organlarına yardım amacıyla kullanılabilir (m.7 f.10). Silahlı Kuvvetler, ayrıca yangın söndürme, kurtarma operasyonu, izleme ve denizlerde Hırvatistan'ın haklarını korumaya yardımcı olmak amacıyla kullanılabilir (m.7 f.11). Parlamento, Hırvatistan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri ve güvenlik birimleri üzerinde sivil denetimi yerine getirir (m.81). Hırvatistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına, bütünlüğüne ve mevcudiyetine ilişkin açık ve güncel bir tehlike olduğunda Cumhurbaşkanı, Başbakanın karşı imzasıyla savaş hali ilan edilmemiş dahi olsa Silahlı Kuvvetlerin kullanılmasını emredebilir (m.100).
Hollanda	Silahlı Kuvvetler; Krallığı savunmak, çıkarlarını korumak, uluslararası hukuk düzenini sağlamak ve geliştirmek amacıyla vardır. Silahlı Kuvvetler üzerindeki en üst otorite Hükûmettir (m.97).
İrlanda	Askeri veya Silahlı Kuvvetleri oluşturmak ve devam ettirmek hakkı münhasıran Parlamentoya aittir. Parlamento tarafından oluşturulan Silahlı Kuvvetler dışında, hiçbir nedenle askerî veya silahlı kuvvet oluşturulamaz (m.15 f.6).
İspanya	Kara, Hava ve Deniz Kuvvetlerinden oluşan Silahlı Kuvvetlerin görevi İspanya'nın egemenliğini ve bağımsızlığını korumak, toprak bütünlüğünü ve anayasal düzenini savunmaktır. Askerî teşkilatın temel yapısı mevcut Anayasanın ilkelerine uygun olarak organik kanunla[15] düzenlenir (m.8). Hükûmet Devletin savunmasını ve askerî idaresini yönetir (m.97).

[15] Organik kanunların kabulü için, kanun önerisinin tümü üzerindeki son oylamada Kongre üye tamsayısının çoğunluğunun oyu gerekmektedir (m.81/2).

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
İsviçre	İsviçre Silahlı Kuvvetlere sahiptir. Silahlı Kuvvetler, prensip olarak milis şeklinde örgütlenir (m.58 f.1). Silahlı Kuvvetler savaşı önlemek ve barışı sağlamak amacına hizmet eder, ülkeyi ve halkını savunur. Silahlı Kuvvetler, iç güvenliğe yönelik ciddi tehditlere karşı ülkeyi korumak ve istisnai durumlarla baş etmek amacıyla sivil otoritelere yardım eder. İlave görevler kanunla düzenlenir (m.58 f.2). Silahlı Kuvvetlerin sevk edilmesi Konfederasyonun sorumluluğundadır (m.58 f.3). Silahlı Kuvvetlere ilişkin yasa yapmak, Silahlı Kuvvetlerin yapısı, eğitimi ve teçhizatı Konfederasyonun sorumluluğundadır (m.60 f.1). Konfederasyon uygun tazminatı karşılamak kaydıyla kantonların askerî kuvvetlerinin kontrolünü eline alabilir (m.60 f.3). Silahlı çatışmalarda ortaya çıkan insani ve mülkiyete ilişkin zararların karşılanması Konfederasyonun sorumluluğundadır (m.61 f.1). Silahlı Kuvvetlerin ya da unsurlarının aktif hizmetlerinin ve seferberliğin düzenlenmesi Federal Meclisin görevidir (m.173).
İtalya	Silahlı Kuvvetlerin organizasyonu Cumhuriyetin demokratik ruhuna dayanır (m.52 f.3). Savunma, Silahlı Kuvvetler, Devlet güvenliği, silahlanma, mühimmat ve patlayıcılara ilişkin konularda yalnızca Devlet kanun yapabilir (Yerel meclisler bu konularda kanun yapamaz) (m.117).
Kuzey Makedonya	Silahlı Kuvvetler, Cumhuriyetin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korur. Ülke savunması, Parlamento üye tam sayısının üçte ikisi tarafından kabul edilecek bir kanunla düzenlenir (m.122).
Letonya	Barış döneminde Silahlı Kuvvetlerin büyüklüğü Parlamento tarafından belirlenir (m.67). Savaş ya da olağanüstü hal dönemlerinde askerî mahkemeler kurulabilir (m.82).
Litvanya	Hükûmet, Savunma Bakanı ve Silahlı Kuvvetler Komutanı, Silahlı Kuvvetlerin idaresi ve komutasından dolayı Parlamentoya karşı sorumludurlar (m.140 f.3). Seferberlik ilanına ve Silahlı Kuvvetlerin kullanılmasına Parlamento karar verir (m.67 f.20). Litvanya topraklarında herhangi bir kitle imha silahı veya yabancı askerî üs bulunamaz (m.137). Devlet askerlik hizmetini yerine getirirken veya ülkeyi savunurken sağlığını kaybedenlerin ve yakınlarının ihtiyaçlarını karşılar (m.146).
Macaristan	Macaristan Savunma Kuvvetlerinin temel görevi bağımsızlığın, toprak bütünlüğünün ve sınırların korunması ile uluslararası anlaşmalar gereğince kolektif savunma ve barış gücü görevleri ile uluslararası hukuk çerçevesinde insani yardım faaliyetlerinin yürütülmesidir. Bu konudaki ayrıntılar kanunla düzenlenir (m.45).

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Norveç	Ülkenin kara ve deniz kuvvetleri, Parlamentonun onayı olmadan büyütülemez veya küçültülemez. Bir toplantı kamu huzurunu bozmadıkça ve isyana ilişkin yasal hükümler mülki amirler tarafından toplananlara üç kez yüksek sesle ve açıkça okunduktan sonra derhal dağılmadıkça, Hükûmet, yasalar dışında halka karşı askeri güç kullanma hakkına sahip değildir (m.25).
Polonya	Silahlı Kuvvetler, Devletin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korur, ülke sınırlarının güvenliğini ve bölünmezliğini sağlar. Silahlı Kuvvetler, siyasi konularda tarafsızlığa riayet eder ve sivil ve demokratik denetime tabidir (m.26).
Portekiz	Silahlı Kuvvetlerin görevi ülkenin askerî savunmasının sağlanmasıdır. Silahlı Kuvvetler, sadece Portekiz vatandaşlarından oluşur ve tüm Portekiz toprakları üzerinde tek bir örgütsel yapıya sahiptir. Silahlı Kuvvetler, Anayasa ve kanuna uygun şekilde, egemenlik yetkisini kullanan sorumlu organlara itaat eder. Silahlı Kuvvetler, Portekiz halkına hizmet eder ve tamamen tarafsızdır. Silahlı Kuvvetler personeli, silahlarından, pozisyonlarından ve faaliyetlerinden hiçbir şekilde siyasi konulara müdahale için yararlanamaz (m.275).[16] Hükûmetin idari görevlerini gerçekleştirirken doğrudan idaresi altında bulunan asker-sivil tüm Devlet kurumlarını, bunların hizmetlerini ve faaliyetlerini yönetmeye; doğrudan idaresi altında olmayanları ise denetlemeye yetkisi vardır (m.199).
Romanya	Ordu; Devletin egemenliğini, bağımsızlığını ve birliğini, ülkenin toprak bütünlüğünü ve anayasal demokrasiyi muhafaza etmek amacıyla sadece halkın iradesine tabidir. Kanunların ve Romanya'nın taraf olduğu uluslararası anlaşmaların gereği olarak askerî ittifak sistemlerindeki kolektif savunmaya katkı yapar, barışı koruma veya barışı tesis etme görevlerine katılır. Ulusal savunma sisteminin yapısı ile nüfusun, ekonominin, coğrafyanın ve ordunun savunma için hazırlanması, organik bir kanunla düzenlenir (m.118).
Slovenya	Devletin savunması ve güvenliğe ilişkin acil tedbirlere dair referandum yapılamaz (m.90). Savunma kuvvetlerinin kullanımına Ulusal Meclis karar verir (m.92). Ulusal toprakların dokunulmazlığının ve bütünlüğünün savunulmasının yapısı, kapsamı ve organizasyonu Ulusal Meclis tarafından üçte iki çoğunlukla çıkarılacak bir kanunla düzenlenir. Savunmanın temini Ulusal Meclisin gözetimi altındadır. Güvenliğin sağlanması sırasında Devlet barış etiği, barış politikası ve saldırmazlık ilkelerine göre davranır (m.124).

[16] Maddenin diğer hükümlerinde Silahlı Kuvvetlerin uluslararası barış amaçlı kullanımı, sivil savunma ve diğer işbirliği faaliyetleri ile kuşatma ve olağanüstü hallerde yapacaklarının kanunla belirleneceğine ilişkin hükümler bulunmaktadır.

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Ukrayna	Ukrayna'yı savunmak, egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve bölünmezliğini korumak, Silahlı Kuvvetlerin görevidir (m.17 f.2). Devlet güvenliğinin ve sınır güvenliğinin sağlanması, yapısı ve faaliyet usulleri kanunla belirlenen yetkili askerî birlikler ile diğer güvenlik birimlerinin görevidir (m.17 f.3). Hiç kimse, Ukrayna Silahlı Kuvvetlerini veya diğer askerî birliklerini, kişilerin hak ve özgürlüklerini kısıtlamak, anayasal düzeni devirmek, yetkili organları yıkmak veya faaliyetlerini engellemek amacıyla kullanamaz (m.17 f.4). Devlet, Silahlı Kuvvetlerde veya diğer askerî birliklerde görev yapanlara ve ailelerine sosyal koruma sağlamak zorundadır (m.17 f.5) Ukrayna topraklarında kanunda öngörülmeyen askerî birliklerin kurulması ve faaliyet göstermesi yasaktır (m.17 f.6). Ukrayna topraklarında yabancı askerî üsler kurulamaz (m.17 f.7). Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin ve diğer askerî teşekküllerin genel yapısını, sayısal büyüklüğünü onaylama ve görevlerini tespit etme yetkileri Parlamentoya aittir (m.85 f.22).
Yunanistan	Silahlı Kuvvetlerin yönetimi kanunda açıklandığı şekliyle Hükûmet tarafından gerçekleştirilir (m.45).

İncelenen anayasaların 16'sında Silahlı Kuvvetlerin görev tanımı yapılmıştır. Ülkeyi savunmak (Almanya, Avusturya, Güney Afrika, Güney Kore, Hollanda, İsviçre, Portekiz), ülke egemenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü savunmak (Bulgaristan, Hırvatistan, İspanya, Kuzey Makedonya, Macaristan, Polonya, Romanya ve Ukrayna) ve anayasal düzeni korumak (Avusturya, Brezilya, İspanya ve Romanya) Silahlı Kuvvetlerin görev tanımları arasında yer almıştır.

ABD, Almanya, Avusturya, Danimarka, Hırvatistan, İsviçre ve Norveç Anayasalarında Silahlı Kuvvetlerin savunma amacı dışında iç güvenlik amacıyla kullanılabileceği durumlara yer verilmiştir. ABD Anayasasına göre Kongre, Birlik kanunlarının uygulanmasını sağlamak, ayaklanmaları bastırmak ve işgalcileri püskürtmek için Eyalet Milislerini göreve çağırmaya yetkilidir (m.1 b.8). Almanya Anayasasına göre, Federasyonun veya bir eyaletin varlığını veya özgürlükçü demokratik temel düzenini tehdit eden bir tehlikenin savuşturulması amacıyla, Anayasada belirtilen koşullarda Polis Kuvvetlerini ve Federal Sınır Polisini desteklemek üzere Silahlı Kuvvetlerin görevlendirilebilmesi mümkündür. Ancak bu durumda, Federal Meclis ve Federal Konseyin talebi halinde Silahlı Kuvvetlerin görevlendirilmesi durdurulur (m.87a f.4). Avusturya Federal Ordusu, yetkili sivil otorite işbirliği talep ettiği müddetçe ve anayasada belirtilen (m.79 f.5) ivediliğin gerektiği bazı özel durumlarda res'en anayasal kurumları,

onların faaliyet kabiliyetlerini ve halkın demokratik özgürlüklerini korumak; ülke içerisinde genel düzeni ve güvenliği sağlamak, doğal afet ve olağanüstü yoğunluktaki felaketlerde yardımcı olmak zorundadır (m.79). Silahlı kuvvetler[17] karışıklık (toplantı ve gösterilerin kontrolden çıkması, kaos veya isyan durumuna dönüşmesi) durumunda, saldırı altında olması halinde ya da kalabalığın Kral ve kanun adına üç kez uyarılmasına rağmen durmaması halinde müdahale edebilir (m.80). Hırvatistan'da, Anayasanın 17 ve 101'inci maddelerinde belirtilen durumlarda (olağanüstü hal, savaş hali, doğal afet vs.) Silahlı Kuvvetler, tehdidin niteliği gerektirirse polise ve diğer Devlet organlarına yardım amacıyla kullanılabilmektedir (m.7 f.10). İsviçre Anayasasına göre Silahlı Kuvvetler, iç güvenliğe yönelik ciddi tehditlere karşı ülkeyi korumak ve istisnai durumlarla baş etmek amacıyla sivil otoritelere yardım eder (m.58 f.2).

Bazı ülkelerde, Silahlı Kuvvetler üzerinde yönetim veya denetim yetkisine sahip makamlar belirtilmiştir. Bulgaristan'da, Bakanlar Kurulunun Silahlı Kuvvetleri yöneteceği (m.105 f.2); Fransa'da Hükûmetin Silahlı Kuvvetler üzerinde tasarruf yetkisine sahip olduğu (m.20); Güney Afrika'da Savunma Kuvvetinin yönetiminin savunmadan sorumlu kabine üyesinin yönlendirmesi doğrultusunda Cumhurbaşkanının yetkisinde olduğu (m.202) ve Ulusal Güvenliğin Parlamento ve Hükûmetin sorumluluğunda olduğu (m.198); Hırvatistan'da Silahlı Kuvvetler üzerindeki sivil denetimin Parlamento tarafından yerine getirileceği (m.81); Hollanda'da Silahlı Kuvvetler üzerindeki en üst otoritenin Hükûmet olduğu (m.97); İspanya'da Devletin savunmasını ve askerî idaresini Hükûmetin yöneteceği (m.97); Litvanya'da Hükûmet, Savunma Bakanı ve Silahlı Kuvvetler Komutanının, Silahlı Kuvvetlerin idaresi ve komutasından dolayı Parlamentoya karşı sorumlu olduğu (m.140 f.3); Polonya'da Silahlı Kuvvetlerin sivil ve demokratik denetime tabi olduğu (m.26); Portekiz'de Silahlı Kuvvetlerin, Anayasa ve kanunda belirtildiği şekilde, egemenlik yetkisini kullanan sorumlu organlara itaat edeceği ve halkına hizmet edeceği (m.275); Romanya'da Silahlı Kuvvetlerin sadece halkın iradesine tabi olduğu (m.118); Yunanistan'da ise Silahlı Kuvvetlerin yönetiminin kanunda açıklandığı şekliyle Hükûmet tarafından gerçekleştirileceği (m.45) Anayasada açıkça belirtilmiştir.

Güney Kore, Polonya ve Portekiz Anayasasında Silahlı Kuvvetlerin siyaseten tarafsızlığına özellikle vurgu yapılmıştır. Güney Kore Anayasasında Silahlı Kuvvetlerin siyasi tarafsızlığı korunmalıdır (m.5) hükmüne yer

[17] Danimarka Anayasasının 80'inci maddesine ilişkin resmî açıklamalı metninde "Silahlı Kuvvetler" ifadesi yerine "polis" kelimesi kullanılmıştır.

verilmiş; Polonya Anayasasında Silahlı Kuvvetlerin, siyasi konularda tarafsızlığa riayet edeceği ve sivil ve demokratik denetime tabi olduğu (m.26) belirtilmiş; Portekiz Anayasasında ise Silahlı Kuvvetler personelinin silahlarından, pozisyonlarından ve faaliyetlerinden hiçbir şekilde siyasi konulara müdahale için yararlanamayacağı (m.275 f.4) hükmü yer almaktadır.

Askerlik Hizmeti

ABD, Güney Afrika ve İrlanda hariç incelenen ülkelerin hepsinin (29 ülke) anayasasında askerlik hizmetine ilişkin hükümler bulunmaktadır. Söz konusu hükümler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Almanya	Hiç kimse, vicdanına aykırı olarak, silah kullanımını gerektiren askerlik hizmeti yapmaya zorlanamaz. Konunun ayrıntıları kanunla düzenlenir (m.4 f.3). 18 yaşını dolduran erkekler, Silahlı Kuvvetlerde, Federal Sınır Polisinde veya bir sivil savunma örgütünde görevlendirilebilir. (m.12a f.1). Vicdanı gereği, silah kullanımını gerektiren askerlik hizmetini yapmayı reddeden kişilerden, alternatif hizmeti yerine getirmesi talep edilebilir. Alternatif hizmetin süresi askerî hizmetin süresini aşamaz. Konunun ayrıntıları, kişinin inancına uygun karar verme özgürlüğünü ihlal etmeden, Silahlı Kuvvetler veya Sınır Polisi birimleri ile bağlantılı olmayan alternatif hizmet olanağı öngören bir kanun ile düzenlenir (m.12a f.2).[18]
Avusturya	Avusturya vatandaşı her erkek, askerlik hizmetini yapmakla yükümlüdür. Zorunlu askerlik hizmetini yapmayı reddeden ve bu yüzden muaf tutulan vicdani retçiler, alternatif hizmeti yerine getirmek zorundadır. Ayrıntılar bir kanunla düzenlenir (m.9a f.3, 4). Avusturya vatandaşı kadınlar, gönüllü olarak Federal Orduda görev alabilirler ve bu görevi sonlandırma hakkına sahiptirler (m.9a f.3).
Belçika	Askere alma yöntemleri kanunla düzenlenir. Kanun, askerî personelin haklarını, ödevlerini ve terfilerini de düzenler (m.182).
Brezilya	Askerlik hizmeti kanunla gösterildiği şekliyle zorunludur. Barış zamanında; askere alındıktan sonra dini, felsefi ya da siyasi görüşleri sebebiyle vicdani ret beyanında bulunanların askerî görevlerden muaf tutulması Silahlı Kuvvetlerin yetkisindedir. Kadınlar ve din görevlileri barış zamanında zorunlu askerlik görevinden muaftırlar ancak kendilerine kanunla verilen diğer görevleri yerine getirirler (m.143).

[18] Anayasanın 12a maddesinin 3, 4, 5 ve 6'ncı fıkraları, 1 ve 2'nci fıkra hükümlerine göre hizmete çağrılmayan yükümlülerin savaş hali sırasında ya da öncesindeki hizmetleri hakkında ilave hükümler içermektedir.

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Bulgaristan	Ülkenin korunması her Bulgaristan vatandaşının görevi ve onur vesilesidir. Vatandaşların ülke savunması amacıyla eğitimi kanunla düzenlenir (m.59).
Çek Cumhuriyeti	Anayasanın 3'üncü maddesine göre Anayasanın bir parçası olan Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesinin 9'uncu maddesi uyarınca askerlik hizmeti ya da zorunlu askerlik hizmeti yerine geçen kanunla belirlenen diğer hizmetler, angarya (zorunlu çalışma) olarak nitelendirilemez. Bildirgenin 15'inci maddesine göre ise vicdani ya da dinî inanışına aykırı olacak şekilde hiç kimse askerlik hizmeti yapmaya zorlanamaz. Buna ilişkin hususlar kanunla belirlenir.
Danimarka	Askerlik hizmeti yapmaya elverişli her erkek, kanunda belirlenen kurallara uygun şekilde ülkesinin savunmasına katkı yapmak mecburiyetindedir (m.81).
Estonya	Kanunda belirtilen usule uygun olarak her Estonya vatandaşı ulusal savunmaya katılmakla görevlidir. Dinî veya ahlakî inancı gereği Silahlı Kuvvetlerde görev yapmayı reddeden bir kimse, kanunda belirtilen usule uygun olarak, alternatif hizmeti yerine getirmek zorundadır. Silahlı Kuvvetlerde veya alternatif hizmette görev yapan kişiler, hizmetin özel gerekleri nedeniyle kanunda aksi öngörülmedikçe, tüm anayasal haklara, özgürlüklere ve görevlere sahiptir. Anayasanın 8, 11-18, 20, 21-28, 32, 33, 36-43, 44, 49, 50 ve 51'inci maddelerinde belirtilen hak ve özgürlükler sınırlandırılamaz. Silahlı Kuvvetlerde ve alternatif hizmetteki kişilerin yasal statüsü kanunla düzenlenir (m.124).
Finlandiya	Her Finlandiya vatandaşı, kanunda öngörüldüğü şekilde, ulusal savunmaya katılmak veya yardımcı olmakla yükümlüdür. İnanç gereği askerî ulusal savunmaya katılmaktan muaf olma hakkı kanunla düzenlenir (m.127).
Fransa	Memurların ve Silahlı Kuvvetler personelinin temel güvencelerine ilişkin kurallar kanunla tespit edilir (m.34).
Güney Kore	Tüm vatandaşların kanunla gösterildiği şekliyle ulusal savunma görevi vardır. Hiçbir vatandaşa askerlik hizmeti yükümlülüğünü yerine getirirken diğerlerinden daha olumsuz davranılamaz (m.39).
Hırvatistan	Askerlik hizmeti ve Hırvatistan Cumhuriyeti'ni savunmak, elverişli her vatandaşın görevidir. Dinî veya ahlakî inancı gereği, Silahlı Kuvvetlerde askerlik görevlerini yapmak istemeyen herkese, vicdani ret hakkı tanınır. Bu kişiler, kanunda belirtilen diğer görevleri yerine getirmek zorundadırlar (m.47).

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Hollanda	Silahlı Kuvvetler gönüllülerden oluşur ancak zorunlu askerlik de uygulanabilir. Zorunlu askerî hizmete ve aktif hizmete sevki erteleme yetkisi kanunla düzenlenir (m.98). Vicdani ret gerekçesiyle askerlik hizmetinden muafiyet kanunla düzenlenir (m.99). Kanunun belirlediği kurallara uygun olarak sivil savunma amacıyla görevler verilebilir (m.99a).
İspanya	İspanya'yı savunmak, vatandaşların hakkı ve görevidir. İspanyolların askerlik ödevi ve vicdani ret dâhil, zorunlu askerlik hizmetinden muaf olmanın diğer nedenleri, yeterli güvencelerle birlikte, kanunla düzenlenir. Kanun ayrıca, uygun ise, askerlik hizmetinin yerine amme hizmeti öngörebilir (m.30).
İsviçre	Her İsviçreli erkek askerlik hizmetinde bulunmalıdır. Askerlik hizmeti İsviçreli kadınlar için gönüllüdür. Alternatif sivil hizmet kanunla düzenlenir. Askerlik hizmetini veya alternatif hizmeti yapmayan her İsviçreli erkek, bir vergi vermek zorundadır. Bu vergi, Konfederasyon tarafından konur, kantonlar tarafından toplanır. Konfederasyon gelir kaybının adil şekilde tazmin edilmesi için yasal düzenleme yapar. Askerlik hizmetini veya alternatif sivil hizmeti yerine getirirken hayatlarını kaybeden veya sağlığı bozulan kişiler, kendileri veya yakınları için, Konfederasyondan uygun yardım alma hakkına sahiptirler (m.59). Konfederasyon yurt dışındaki İsviçrelilerin askerlik ya da alternatif hizmet görme yükümlülüklerine ilişkin hak ve yükümlülüklerini kanunla düzenler (m.40 f.2).
İtalya	Ülke savunması her vatandaşın kutsal görevidir. Askerlik hizmeti kanunun belirlediği sınırlar içinde ve şekilde zorunludur. Askerlik hizmetinin yerine getirilmesi, kişinin işine ve siyasi haklarını kullanmasına halel getiremez (m.52).
Kuzey Makedonya	Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ni savunmak her vatandaşın hakkı ve ödevidir. Bu hak ve ödevin nasıl yerine getirileceği kanunla düzenlenir (m.28).
Letonya	Askerlik hizmeti ile ilgili kanunlar referanduma sunulamaz (m.73).
Litvanya	Yabancı silahlı saldırıya karşı Litvanya Cumhuriyeti'ni savunmak her vatandaşın hakkı ve görevidir. Litvanya vatandaşları, kanunda öngörülen usul ve esaslara göre askerî veya alternatif hizmeti yerine getirmek zorundadır (m.139). Askerlik hizmeti ya da onun yerine yapılan sivil hizmet veya savaş, doğal afet, epidemi veya diğer acil durumlarda vatandaşlarca yapılacak işler zorunlu çalışma (angarya) olarak değerlendirilmez (m.48 f.3).

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Macaristan	Tüm Macaristan vatandaşları ülkeyi savunmakla yükümlüdür. Ulusal savunma amacıyla gönüllülerden oluşan yedek askerlik sistemi oluşturulur. Savaş hali sırasında Macaristan'da ikamet eden yetişkin erkek Macaristan vatandaşları askerlik hizmeti yapmakla veya vicdani sebeplerle silah kullanmayacaklarsa silahsız şekilde hizmet vermekle yükümlüdür. Ayrıntılar bir kardinal kanunla düzenlenir (m.XXXI). Kardinal kanunlar, Ulusal Mecliste hazırda bulunan üyelerin 2/3'ünün onayı ile kabul edilebilen ya da değiştirilebilen kanunlardır (m.T).
Norveç	Genel kural olarak, doğum ve servetine bakılmaksızın her vatandaş, belirli süre için, ülkenin savunmasına hizmet etmekte eşit derecede sorumludur. Bu ilkenin uygulanması ve tabi olduğu sınırlamalar kanunla belirlenir (m.119).
Polonya	Vatan savunması her Polonya vatandaşının görevidir. Askerlik hizmetinin özellikleri kanunla düzenlenir. Dinî inançları ve ahlakî ilkeleri askerlik hizmeti yapmasına cevaz vermeyen kişiler, kanunda belirtilen ilkelere uygun olarak, alternatif hizmet yapmaya zorlanabilirler (m.85).
Portekiz	Ülke savunması, her Portekiz vatandaşının temel hakkı ve ödevidir. Askerlik hizmeti, askerlik hizmetinin şekli, zorunlu veya gönüllü olması, süresi ve hizmetin muhtevası, kanunla düzenlenir. Kanun gereği askerlik hizmeti yapmakla mükellef olmasına rağmen, silahlı askerlik hizmeti yapmaya elverişli olmayanlar, durumlarına uygun silahsız askerlik hizmeti veya sivil hizmeti yerine getirirler. Kanun gereği askerlik hizmetini yapmakla mükellef olan vicdani retçiler, askerlik hizmeti ile aynı süreli ve aynı zorluk derecesine sahip sivil hizmeti yerine getirirler. Askerlik hizmetinin yerine veya tamamlayıcısı olarak sivil hizmet öngörülebilir. Kanun, askerlik görevine tabi olmayanlar için sivil hizmeti zorunlu hale getirebilir. Zorunlu askerlik görevini veya sivil hizmeti yerine getirmeyen veya bırakan hiçbir vatandaş, Devlette veya başka bir kamu organında görev alamaz veya görevine devam edemez. Hiçbir vatandaş, askerlik veya zorunlu sivil hizmeti yerine getirmesinden dolayı, görev, sosyal yardım ve sürekli işle ilgili zarara uğratılamaz (m.276).
Romanya	Vatandaşlar, Romanya'yı savunma hakkına ve ödevine sahiptir. Askerlik hizmetinin koşulları organik kanunla belirlenir. Gönüllüler haricinde, 20 ila 35 yaş arası vatandaşlar, organik kanunda belirtilen şartlara uygun olarak zorunlu olarak askere alınabilirler (m.55).

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Rusya	Anavatanı savunmak, her vatandaşın görevi ve ödevidir. Vatandaşlar askerlik hizmetini federal kanuna uygun şekilde yerine getirir. Vatandaş, kanaatlerinin veya dinî inançlarının askerlik hizmeti ile çelişmesi durumunda ve federal kanunda belirtilen diğer durumlarda, askerlik hizmetini alternatif sivil bir hizmet ile ikame etme hakkına sahiptir (m.59).
Slovakya	Slovakya Cumhuriyetini savunmak vatandaşların onurlu bir ayrıcalığı ve görevidir. Askerlik görevinin süresi kanunla düzenlenir. Hiç kimse, inancı veya dinine aykırı olması durumunda askerlik hizmetini yapmaya zorlanamaz (m.25). Askerlik hizmeti ya da onun yerine geçen diğer hizmetler zorunlu çalıştırma (angarya) olarak nitelendirilmez (m.18).
Slovenya	Ulusal savunmaya katılmak, kanunda belirtilen şekilde ve sınırlar çerçevesinde her vatandaşın görevidir. Dinî, felsefi veya insani inançları gereği askerlik görevini yerine getirmek istemeyen vatandaşlara, başka şekillerde ulusal savunmaya katılma olanağı sağlanmalıdır (m.123).
Ukrayna	Anavatanın, Ukrayna'nın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün savunulması ve resmî sembollerine saygı, her vatandaşın görevidir. Vatandaşlar, askerlik hizmetini kanuna uygun şekilde yerine getirirler (m.65). Vatandaşın dinî inancı, askerlik ödevinin yerine getirilmesi ile çelişiyorsa askerlik hizmeti, alternatif (askerî olmayan) hizmetle ikâme edilir (m.35 f.4). Zorla çalıştırma (angarya) yasaktır. Askerî veya askerî olmayan alternatif hizmet, bir mahkeme kararına veya olağanüstü hal veya sıkıyönetim kanunlarına uygun şekilde sürdürülen çalışma veya hizmet, zorla çalıştırma sayılmaz (m.43 f.3).
Yunanistan	Silah taşımaya elverişli her Yunan, kanunda öngörülen şekilde ulusun savunmasına yardım etmek zorundadır (m.4 f.6). Silahlı hizmet vermeye veya genel olarak askerî görevleri yerine getirmeye karşı gerekçeleri olan vicdani retçiler için kanun Silahlı Kuvvetlerin bünyesinde ya da dışında başka zorunlu hizmetler tanımlayabilir (m.4).

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi anayasaların çoğunda askerlik hizmetinin, ülke savunmasına katılmanın veya ülkeyi savunmanın vatandaşların hakkı ve ödevi olduğu belirtilmiştir.

18 ülke anayasasında silahlı askerlik hizmeti ile onun yerine ikâme edilebilecek sivil alternatif hizmet seçeneğine birlikte yer verilmektedir. Almanya, Avusturya, Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Hır-

vatistan, Hollanda, İspanya, İsviçre, Litvanya, Polonya, Portekiz, Rusya, Slovakya, Slovenya, Ukrayna ve Yunanistan Anayasalarında dinî, siyasi ve özellikle de vicdani nedenlerle askerlik hizmeti yapmak istemeyenlere bu hak tanınmış ve bunlar için alternatif sivil hizmet seçeneği öngörülmüştür. İsviçre Anayasasına göre, askerlik hizmeti veya alternatif hizmeti yapmayan her İsviçre erkeği, bir vergi vermek zorundadır (m.59 f.3).

Anayasaların hiçbirinde askerlik süresi ile ilgili hüküm bulunmamaktadır. Sadece Almanya ve Portekiz Anayasalarında sivil alternatif hizmetin askerlik hizmetini aşamayacağı hükmü yer almaktadır.

Millî Güvenlik Kurulu Benzeri Organlar

Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere 12 ülke, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 118'inci maddesinde düzenlenen Millî Güvenlik Kurulu benzeri yapılara anayasalarında yer vermektedir.

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Brezilya	Ulusal Savunma Konseyi, ulusal egemenliğe ve demokratik Devletin savunulmasına ilişkin konularda Devlet Başkanına tavsiye niteliğinde kararlar sunan bir kuruldur. Üyeleri Başkan Yardımcısı, Temsilciler Meclisi ve Senato Başkanları, Adalet Bakanı, Savunma Bakanı, Dışişleri Bakanı, Planlama Bakanı ve Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlarıdır. Ulusal Savunma Konseyinin yetkileri Anayasada öngörüldüğü şekliyle savaş ve barış ilanına ilişkin görüş bildirmek; savunma hali, kuşatma hali ve federal müdahale konularında görüş bildirmek; ulusal sınırların güvenliği için vazgeçilmez bölgelerin kullanımı için kriterler ve şartlar belirlemek ve özellikle her türlü doğal kaynağın kullanımı ve korunması bakımından söz konusu bölgelerin kullanımı hakkında görüş bildirmek ve ulusal bağımsızlığın ve demokratik Devletin korunması için gerekli girişimlerin geliştirilmesi amacıyla çalışmalar yapmak ve önerilerde bulunmaktır. Ulusal Savunma Konseyinin organizasyonu ve çalışma şekli kanunla belirlenir (m.91).
Bulgaristan	Cumhurbaşkanı, statüsü kanunla belirlenen Ulusal Güvenlik Danışma Kuruluna başkanlık eder (m.100 f.3).
Estonya	Ulusal Savunma Kurulu, Cumhurbaşkanının danışma organıdır. Kurulun üyeleri ve görevleri kanunla düzenlenir (m.127).
Güney Kore	Ulusal Güvenlik Konseyi, Bakanlar Kurulunun görüşüne sunulmadan önce Devlet Başkanına, ulusal güvenliğe ilişkin dış ilişkiler, askerî ve içişleri politikaları konularında tavsiyelerde bulunmak üzere kurulmuştur. Ulusal Güvenlik Konseyinin toplantılarına Devlet Başkanı başkanlık eder. Ulusal Güvenlik Konseyinin yapısı, görevleri ve Konseye ilişkin diğer hususlar kanunla belirlenir (m.91).
İtalya	Cumhurbaşkanı, kanunla kurulan Yüksek Savunma Kuruluna başkanlık eder (m.87 f.4).

Ülkeler	Anayasa Hükümleri
Kuzey Makedonya	Cumhurbaşkanı, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Güvenlik Kurulunun başkanıdır. Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Başbakan, güvenlik, savunma ve dışişleri alanındaki kamu idaresi organlarını yöneten Bakanlar ile Cumhurbaşkanı tarafından atanan üç üyeden oluşur. Cumhurbaşkanı, üç Kurul üyesini atarken, bir bütün olarak Kurulun Kuzey Makedonya nüfusunun eşit temsilini sağlamasını temin eder (13. Değişiklik). Güvenlik Kurulu, ülke savunma ve güvenliği ile ilgili konuları değerlendirir ve Meclise ve Hükümete politika önerilerinde bulunur (m.86).
Litvanya	Devlet savunmasını ilgilendiren temel konular, Cumhurbaşkanı başkanlığında Başbakan, Parlamento Başkanı, Savunma Bakanı ve Silahlı Kuvvetler Komutanından oluşan Devlet Savunma Kurulu tarafından değerlendirilir ve koordine edilir. Kurulun oluşumu, faaliyetleri ve yetkileri kanunla düzenlenir (m.140 f.1).
Polonya	Ulusal Güvenlik Kurulu, Devletin iç ve dış güvenliği ile ilgili Cumhurbaşkanının danışma organıdır (m.135). Cumhurbaşkanının Ulusal Güvenlik Kurulu üyelerini ataması ve görevden alması karşı-imzaya tabi değildir (m.144)
Portekiz	Ulusal Savunma Yüksek Kurulu, Cumhurbaşkanı tarafından yönetilir ve kanunda öngörüldüğü gibi kurulur. Kurul, Meclis tarafından seçilecek üyelerden oluşur. Ulusal Savunma Yüksek Kurulu, ulusal savunma ve Silahlı Kuvvetlerin yapısı, faaliyetleri ve disiplini ile ilgili konularda özel danışma organıdır. Kurul, kanunun belirleyebileceği idari sorumluluklara sahip olabilir (m.274).
Romanya	Cumhurbaşkanı, Ulusal Savunma Yüksek Kuruluna başkanlık eder (m.92 f.1). Kurulun yapısı organik kanunla belirlenir (m.73 f.3). Ulusal Savunma Yüksek Kurulu; ülkenin savunma ve güvenliği ile barışı sağlama ve muhafaza görevlerine katılımının yanı sıra, uluslararası güvenliği sağlama ve askerî ittifak sistemleri içerisinde kolektif savunmaya katılma ile ilgili faaliyetleri tek elden organize ve koordine eder (m.119).
Rusya	Devlet Başkanı, Güvenlik Kurulunu oluşturur ve yönetir. Kurulun statüsü federal kanunla belirlenir. Kurulun görevi Devlet Başkanına, yetkilerini ulusal çıkarlar; kişi, toplum ve Devletin güvenliği; barışın ve uyumun devamı; Rusya'nın egemenliğinin, bağımsızlığının ve Devlet bütünlüğünün korunması ile iç ve dış tehditlerin engellenmesi amaçlarıyla kullanması için yardımcı olmaktır (m.83).
Ukrayna	Ulusal Güvenlik ve Savunma Kurulu, ulusal güvenlik ve savunma konularında Cumhurbaşkanına yardımcı olan koordinasyon organıdır. Kurul, ulusal güvenlik ve savunma alanında yürütme organı yetkililerinin faaliyetlerini koordine eder ve denetler. Kurulun Başkanı Cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanı, Kurulun personel yapısını belirler. Başbakan, Savunma Bakanı, Savunma Hizmetleri Başkanı, İçişleri Bakanı, Dışişleri Bakanı, Kurulun doğal üyeleridir. Ukrayna Parlamentosu Başkanı, Kurul toplantılarına katılabilir. Kurul kararları, Cumhurbaşkanı kararnameleri ile yürürlüğe konur. Kurulun yetkileri ve fonksiyonları kanunla düzenlenir (m.107).

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi Brezilya, Estonya, Güney Kore, Kuzey Makedonya, Litvanya, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya ve Ukrayna Anayasalarında kurulların görevlerine ilişkin hükümler bulunmaktadır. Bulgaristan ve İtalya'da ise söz konusu kurulların görevlerinden bahsedilmemiştir. Brezilya Anayasasında Ulusal Savunma Konseyinin, ulusal egemenliğe ve hukuk devleti ilkesine bağlı demokratik Devletin savunulmasına ilişkin konularda Başkana tavsiye niteliğinde kararlar sunan bir kurul olduğu (m.91); Estonya Anayasasında Ulusal Savunma Kurulunun Cumhurbaşkanının danışma organı olduğu (m.127 f.2); Güney Kore Anayasasında Ulusal Güvenlik Konseyinin, Bakanlar Kurulunun görüşüne sunulmadan önce Devlet Başkanına ulusal güvenliğe ilişkin dış ilişkiler, askerî ve içişleri politikaları konularında tavsiyelerde bulunmak üzere kurulmuş olduğu (m.91); Litvanya Anayasasında Devlet savunmasını ilgilendiren temel konuların Devlet Savunma Kurulu tarafından değerlendirilip koordine edileceği (m.140); Kuzey Makedonya Anayasasında Güvenlik Kurulunun ülke savunması ve güvenliği ile ilgili konuları değerlendireceği ve Meclis ile Hükûmete politika önerilerinde bulunacağı (m.86); Polonya Anayasasında Ulusal Güvenlik Kurulunun Devletin iç ve dış güvenliği ile ilgili Cumhurbaşkanının danışma organı olduğu (m.135); Portekiz Anayasasında Ulusal Savunma Yüksek Kurulunun ulusal savunma, Silahlı Kuvvetlerin yapısı, faaliyetleri ve disiplini ile ilgili konularda özel danışma organı olduğu (m.274); Romanya Anayasasında Ulusal Savunma Yüksek Kurulunun ülkenin savunması ve güvenliği ile ilgili faaliyetleri tek elden organize ve koordine edeceği (m.119); Rusya Anayasasında Kurulun görevinin Devlet Başkanına yetkilerini ulusal çıkarlar; kişi, toplum ve devletin güvenliği; barışın ve uyumun devamı; Rusya'nın egemenliğinin, bağımsızlığının ve devlet bütünlüğünün korunması ile iç ve dış tehditlerin engellenmesi amaçlarıyla kullanması için yardımcı olmak olduğu (m.83) ve son olarak Ukrayna Anayasasında Ulusal Güvenlik ve Savunma Kurulunun ulusal güvenlik ve savunma konularında Cumhurbaşkanına yardımcı olan koordinasyon organı olduğu ve yürütme organlarının faaliyetlerini koordine edip denetleyeceği (m.107) hükümleri yer almaktadır. Brezilya, Estonya, Polonya, Portekiz, Rusya ve Ukrayna Anayasalarında Kurulun Cumhurbaşkanına yardımcı olan bir tavsiye/danışma organı olduğu özellikle belirtilmiştir.

Bulgaristan, Estonya, Güney Kore, İtalya, Polonya, Romanya ve Rusya Anayasaları Kurulun üye yapısına ilişkin hüküm içermemektedir. Bu anayasalar, Kurulun oluşumunu kanuna bırakmıştır. Brezilya, Kuzey Makedonya, Litvanya, Portekiz ve Ukrayna Anayasalarında ise Kurulun kimlerden oluştuğu belirtilmektedir. Brezilya, Kuzey Makedonya ve Litvanya'da

Meclis Başkanları, Portekiz'de Meclis tarafından seçilecek üyeler, Kurul üyeleri arasında yer almaktadır. Ukrayna'da ise Parlamento Başkanının Kurul toplantılarına katılma yetkisi bulunmaktadır. Brezilya Anayasasında Kurulun üyelerinin Başkan Yardımcısı, Temsilciler Meclisi ve Senato Başkanları, Adalet Bakanı, Savunma Bakanı, Dışişleri Bakanı, Planlama Bakanı ile Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanları olduğu (m.91); Litvanya Anayasasında Devlet Savunma Kurulunun Cumhurbaşkanı, Başbakan, Meclis Başkanı, Savunma Bakanı ve Silahlı Kuvvetler Komutanından oluştuğu (m.140 f.1); Kuzey Makedonya Anayasasında Güvenlik Kurulunun Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Başbakan, güvenlik, savunma, dış işlerinden sorumlu Bakanlar ile Cumhurbaşkanı tarafından atanacak üç üyeden oluştuğu (m.86); Portekiz Anayasasında Ulusal Savunma Yüksek Kurulunun kanunda öngörüldüğü gibi kurulacağı ve Meclis tarafından seçilecek üyeleri kapsayacağı (m.274 f.2) ve son olarak Ukrayna Anayasasında Cumhurbaşkanının Kurulun Başkanı olduğu ve Başbakan, Savunma Bakanı, Savunma Hizmetleri Başkanı, İçişleri Bakanı ile Dışişleri Bakanının Kurulun doğal üyeleri olduğu hüküm altına alınmıştır (m.107).

Sonuç

İncelenen ülke anayasalarının çoğunda başkomutanlık, üst düzey askerî personelin atanması, Silahlı Kuvvetler ve askerlik hizmeti ile ilgili maddeler yer almaktadır. Başkomutanlık unvanı çoğunlukla devlet başkanlarına verilmiştir. Silahlı Kuvvetlere komuta etme yetkisini Savunma Bakanına veren Almanya Anayasası ve Federal Ordu üzerindeki yüksek komuta yetkisini Federal Bakana veren Avusturya Anayasası istisnai örneklerdir.

İncelenen ülke anayasalarının 24'ünde üst düzey askerî personelin atanmaları ve görevden alınmaları ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Üst düzey askerî personelin atanmasında yetkinin genellikle devlet başkanlarına ait olduğu görülmektedir. Bu yetkinin karşı-imza kuralına tabi olduğu Almanya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Güney Kore, İspanya, Litvanya[19], Macaristan, Norveç, Polonya ve Romanya Anayasalarında açıkça belirtilmiştir. Bulgaristan, Finlandiya, İrlanda ve Portekiz'de söz konusu atamalar Bakanlar Kurulunun/Hükûmetin önerisi/tavsiyesi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilir. ABD'de Başkan tarafından yapılan atamalar Senatonun onayına tabidir. Litvanya'da Cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilen Silahlı Kuvvetler Komutanının ataması işlemi Parlamento onayına tabidir.

[19] Silahlı Kuvvetler Komutanının atamasında karşı-imza kuralı geçerli değildir ancak Parlamento onayı gerekmektedir.

İncelenen ülke anayasalarının 16'sında Silahlı Kuvvetlerin görev tanımı yapılmıştır. Ülkeyi, ülke egemenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü savunmak, anayasal düzeni korumak Silahlı Kuvvetlerin görevleri arasında yer almıştır. ABD, Almanya, Avusturya, Danimarka, Hırvatistan, İsviçre ve Norveç Anayasalarında Silahlı Kuvvetlerin savunma amacı dışında iç güvenlik amacıyla kullanılabileceği durumlara yer verilmektedir. Bulgaristan, Fransa, Güney Afrika, Hırvatistan, Hollanda, İspanya, Litvanya, Polonya, Portekiz, Romanya ve Yunanistan Anayasalarında Silahlı Kuvvetler üzerinde yönetim veya denetim yetkisine sahip makamlar belirtilmiştir. Güney Kore, Polonya ve Portekiz Anayasalarında Silahlı Kuvvetlerin siyaseten tarafsız olduğuna vurgu yapılmıştır.

ABD, Güney Afrika ve İrlanda hariç incelenen ülkelerin tümünün (29 ülke) anayasasında askerlik hizmetine ilişkin maddeler bulunmaktadır. 18 ülkenin anayasasında silahlı askerlik hizmeti ile onun yerine ikame edilebilecek sivil alternatif hizmet seçeneğine birlikte yer verilmektedir. Almanya, Avusturya, Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Hırvatistan, Hollanda, İspanya, İsviçre, Litvanya, Polonya, Portekiz, Rusya, Slovenya, Slovakya, Ukrayna ve Yunanistan Anayasalarında, özellikle vicdani nedenlerle askerlik hizmeti yapmak istemeyenlere değinilmiş ve bunlar için alternatif sivil hizmet seçeneği öngörülmüştür.

Brezilya, Bulgaristan, Estonya, Güney Kore, İtalya, Kuzey Makedonya, Litvanya, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya ve Ukrayna Anayasalarında Millî Güvenlik Kurulu benzeri organlara ilişkin maddeler yer almaktadır. Brezilya, Estonya, Polonya, Portekiz, Rusya ve Ukrayna Anayasalarında Kurulun Cumhurbaşkanına yardımcı olan bir tavsiye/danışma organı olduğu özellikle belirtilmiştir. Brezilya, Kuzey Makedonya, Litvanya, Portekiz ve Ukrayna Anayasalarında Kurulun kimlerden oluştuğuna dair hükümler bulunmaktadır. Brezilya, Kuzey Makedonya ve Litvanya'da Meclis Başkanları, Portekiz'de ise Meclis tarafından seçilecek üyeler, Kurul üyeleri arasında yer almaktadır. Ukrayna'da ise Parlamento Başkanının Kurul toplantılarına katılma yetkisi bulunmaktadır.

ANAYASA MAHKEMELERİ

Fatih Çağrı OCAKLI*

Giriş

Hukuk devletinin temel taşlarından biri olan anayasanın üstünlüğü ilkesi, anayasallık denetimine yönelik mekanizmaların geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda anayasa mahkemeleri, anayasa düzeyinde var olan hukuki sınırları güvence altına alan, yapı ve işlev bakımından anayasal sınırlar içinde son sözü söyleyen yargı organlarıdır.[1] Günümüzdeki niteliğiyle II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan anayasa yargısı kurumları, anayasal düzende devletlerin gerek yasama ve yürütme gerekse yargı alanındaki faaliyetlerinin anayasaya uygunluğunun sağlanmasına yönelik en temel aktörlerdir.[2]

Tarihsel süreç içinde anayasa mahkemelerinin görev ve yetkileri yalnızca norm denetimi ile sınırlı kalmamış; temel hakların korunması, devlet organları arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, seçimlerin ve siyasi partilerin denetimi ve yüce divan sıfatıyla belirli devlet görevlilerinin yargılanması gibi konular da mahkemelerin görev ve yetkileri kapsamına alınmıştır.

Bu çalışmada, incelenen ülke anayasalarında anayasallık denetimi yapan mahkemelere (anayasa mahkemeleri ve yüksek mahkemeler) ilişkin hükümler incelenmiştir. Söz konusu mahkemeler, kuruluşları, üyelerinin seçimi, görev ve yetkileri ile başvuru ve kararları yönünden ele alınmıştır. Çalışmanın odak noktasını anayasallık denetimi yapan mahkemele-

* Yasama Uzmanı

1 Azrak, A., "Almanya ve Avusturya'da Anayasa Yargısının Esasları", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, S:2, 1984, s.6, Erişim:29.04.2024, https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/1302CD74D01047F185798D0768D1E8FE?doi=

2 Güveyi, Ü., "Anayasa Yargısı ve Demokrasi İlişkisi", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2012, C:16, S:3, s.158, Erişim:29.04.2024, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/16_3_6.pdf

rin anayasalarda yer alan hükümler yönünden karşılaştırmalı incelemesi oluştursa da, incelenen ülkelere ilişkin verilen bilgilerde simetrinin sağlanması amacıyla bazı ülkelerde ilgili kanunlara, teamüllere, doktrin ve içtihata kısaca atıf yapılmıştır.

Ülke Örnekleri

ABD

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Yüksek Mahkeme (*Supreme Court*) hem en üst temyiz mahkemesi görevini yürütmekte, hem de somut norm denetimi yoluyla normların Anayasaya aykırılık denetimi görevini üstlenmektedir.[3]

ABD Anayasasında Yüksek Mahkeme ile ilgili düzenlemeler; üyelerinin Senatonun rızası alınmak koşuluyla ABD Başkanı tarafından seçileceği (m.2/b.2), iyi hâl gösterdikleri sürece ömür boyu görevde kalabilecekleri (m.3/b.1.) ve Mahkemenin görev ve yetkileri (m.3/b.2) ile sınırlıdır. Bunların dışında kalan örneğin üye seçilme yeterliliği, kanunların Anayasaya aykırılık yönünden incelenmesi, Mahkemeye başvuru yolları ve karar türleri gibi konular Anayasada yer almamakla birlikte kanunla düzenlenmekte ya da içtihat hukukuna dayanılarak uygulanmaktadır.

Yüksek Mahkemenin üye sayısı, 1869 tarihli Yargı Kanunu[4] (*Judiciary Act of 1869*) ile belirlenmiştir. Buna göre Yüksek Mahkemede biri Başyargıç (*Chief Justice*) olmak üzere dokuz üye görev yapmaktadır.[5] Başyargıç "eşitler arasında birinci" statüsünde olmakla birlikte diğer üyeler gibi bir oy hakkına sahiptir.[6]

Anayasada veya diğer mevzuatta Yüksek Mahkemeye üye seçilmek için yaş, eğitim, meslek veya doğumla kazanılan vatandaşlık gibi ölçütler bulunmamaktadır.[7] Üyelerin hukuk fakültesi mezunu olması gerekmemektedir, ancak Mahkemede son 30 yılda görev yapmış üyelerin önemli

[3] Yavuz, C., "Amerika Birleşik Devletleri Yüce Mahkemesi", TBB Dergisi, S: 128, 2017, s.448, Erişim:13.05.2024, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-128-1635

[4] Library of Congress, "Judiciary Act of 1869", Erişim:13.05.2024, https://www.loc.gov/resource/llsalvol.llsal_016/?sp=80

[5] Cornell Law School, "United States Code (Birleşik Devletler Kanun Külliyatı) Title 28", Erişim:29.04.2024, https://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/1

[6] Yavuz, C., "Amerika Birleşik Devletleri Yüce Mahkemesi", s.441.

[7] ABD Yüksek Mahkemesi, "About the Court: FAQs - General Information", Erişim:29.04.2024, https://www.supremecourt.gov/about/faq_general.aspx

bir bölümü, Federal Temyiz Mahkemelerinde üye olarak görev yapmış tecrübeli hukukçulardır.[8]

Anayasaya göre, Başyargıç dâhil tüm üyeler ABD Başkanı tarafından seçilir ve Senato tarafından basit çoğunlukla onaylanır (m.2/b.2). Başyargıcın daha önce Yüksek Mahkeme üyesi olarak görev yapmış olma şartı yoktur, ancak bugüne kadar görev yapan 17 Başyargıçtan beşi, Başyargıç olmadan önce Mahkeme üyesi olarak görev yapmıştır.[9]

Üyelerin görev süresine ilişkin bir kısıtlama bulunmamakta olup üyeler "iyi hal" gösterdikleri sürece ömür boyu görevde kalabilirler (m.3/b.1.). Talep etmeleri halinde 70 yaşından sonra maaşları aynı kalmak suretiyle emekliye ayrılabilirler.[10] Görevden alınmaları yalnızca Parlamento tarafından yapılacak suçlandırma (*impeachment*) prosedürü ile mümkündür.[11]

Görev ve Yetkileri

ABD Anayasasının 3'üncü maddesinin 2'nci bölümünde Yüksek Mahkemenin görev ve yetkileri aşağıdaki şekilde yer almaktadır:

> "Yargı organının yetkisi, bu Anayasadan doğan tüm hukuksal ve adli davaları, Birleşik Devletler kanunlarından, bunlardan alınan yetki ile yapılmış veya yapılacak antlaşmalardan ortaya çıkacak, kanunlar ve emsaller kapsamına giren bütün davaları; büyükelçileri, diğer diplomatik görevlileri ve konsolosları ilgilendiren bütün davaları; bütün deniz hukuku ve deniz davalarını; Birleşik Devletler'in taraf olacağı anlaşmazlıkları; iki veya daha fazla eyalet arasındaki anlaşmazlıkları; [bir eyalet ile başka eyalete mensup vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıkları]; aynı eyaletten olup da değişik eyaetlerden toprak bağışları iddiasında bulunan vatandaşlar arasında ve bir eyalet veya o eyalet vatandaşları ile yabancı devletler, [vatandaşları veya yabancı uyruklu olanları] arasındaki anlaşmazlıkları kapsamına alacaktır.
>
> Büyükelçileri, diğer yabancı devlet temsilcilerini ve konsoloslarını ilgilendiren ve bir eyaletin taraf olduğu bütün davalarda ilk yargı yetkisi Yüksek Mahkemenin olacaktır. Daha önce sayılan bütün diğer davalarda, Kongrenin getireceği istisnalar ve koyacağı kurallar

[8] Yavuz, C., "Amerika Birleşik Devletleri Yüce Mahkemesi", s.441.
[9] ABD Yüksek Mahkemesi, "About the Court: FAQs - General Information".
[10] Sevinç, M., "Amerikan Yüce Mahkemesi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 51, Sayı 01, 1996, s.400, Erişim:13.05.2024, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36398
[11] Yavuz, C., "Amerika Birleşik Devletleri Yüce Mahkemesi", s.444.

çerçevesinde, hem hukuk hem de fiil bakımından, Yüksek Mahkeme temyiz yetkisine sahip olacaktır.

Görevi kötüye kullanma dışında, bütün suçlar jüri tarafından yargılanacaktır ve bu tür yargılama o suçların işlendiği eyalette yapılacaktır; ancak suç eyaletlerden herhangi birinin sınırları içerisinde işlenmemişse, yargılama, Kongrenin kanun ile saptayacağı yerde veya yerlerde yapılacaktır."

Anayasayı yorumlamada nihai yetki Yüksek Mahkemeye aittir. Yüksek Mahkeme, Anayasanın herhangi bir hükmü ile çatışan -federal, eyalet veya yerel düzeyde- bir kanunun Anayasaya aykırı olduğuna hükmedebilir. Yüksek Mahkemenin bu yetkisi Anayasada açıkça yer almamakta, hukukun genel ilkelerine ve mantığına dayanılarak kullanılmaktadır.[12] Kanunların Anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi ilk kez 1803 yılında Yüksek Mahkeme Başyargıcı John Marshall'ın Madison-Marbury davasında gerçekleştirilmiştir.[13] Kararın gerekçesinde Başyargıç, her hukuk kuralının kendisinden üstün hukuk kuralı karşısında gücünü yitirdiğini, Anayasanın sıradan kanunlar gibi değiştirilemeyen üstün bir norm olduğunu, dolayısıyla Anayasaya uygun olmayan bir kanunun geçerli sayılmaması gerektiğini belirtmiştir.[14]

Başvuru ve Kararlar

Doktrindeki sınıflandırmaya göre kanunların Anayasaya uygunluğunun denetiminde kullanılan yollar "defi yolu", "yargı emri" ve "tespit kararları" olarak özetlenebilir. Defi yolu, tarafların her ikisinin de özel kişi veya birinin memur olduğu bir davada (ABD'de kamu tüzel kişilerine karşı açılacak davalar doğrudan memurlar aleyhine açılır.) bir kimsenin, aleyhine sonuç doğurması muhtemel olan bir kanunun Anayasaya aykırılığını defi şeklinde ileri sürmesidir.[15] Yargı emri, bir kimsenin, kendisine uygulanması muhtemel olan ve uygulandığı takdirde telafisi olanaksız zararlar doğuracağı kesin olan bir kanunun Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Yüksek Mahkemeye başvurabilmesi ve Mahkemeden bir yargı emri talep etmesidir.[16] Tespit kararlarında ise taraflar, kanunun ya da aralarındaki sözleşmenin, kendilerine verdiği hakları ve yüklediği sorumlulukları öğrenmek ve bunları kararla tespit ettirmek amacıyla bu yola başvurur.[17]

12 Sevinç, M., "Amerikan Yüce Mahkemesi", s.394.
13 ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (Açıklamalı, Resmî Türkçe Çeviri)", s.19, Erişim:16.10.2021, https://tr.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/91/abd-anayasasi.pdf
14 Sevinç, M., "Amerikan Yüce Mahkemesi", s.395.
15 Sevinç, M., "Amerikan Yüce Mahkemesi", s.396.
16 Sevinç, M., "Amerikan Yüce Mahkemesi", s.396.
17 Sevinç, M., "Amerikan Yüce Mahkemesi", s.396.

ABD Yüksek Mahkemesi, Anayasaya aykırı bulduğu kanunu "iptal etmez"; kanun "ihmal" edilir. Anayasaya aykırı olan kanun yürürlükte kalmaya devam eder fakat uygulanmaz.[18] Mahkeme sonraki bir davada görüşünü değiştirebilir ve daha önce Anayasaya aykırı görülüp "ihmal" edilen kanun tekrar uygulanmaya başlanabilir.[19]

Almanya

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Anayasanın 94'üncü maddesine göre Federal Anayasa Mahkemesi, Federal hâkimler ve diğer üyelerden oluşur. Federal Anayasa Mahkemesi üyelerinin yarısı Federal Meclis, diğer yarısı da Federal Konsey tarafından seçilir. Üyeler, Federal Meclise, Federal Konseye, Federal Hükûmete veya eyaletlerin benzer organlarına üye olmaz. Mahkemenin yapısı, çalışma usul ve esasları kanunla düzenlenir (m.94/2).[20]

Görev ve Yetkileri

Anayasaya göre Federal Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri şunlardır:

- Federal kanunların Anayasaya uygunluğu hakkında karar vermek (m.93/1);
- Eyalet kanunlarının Anayasaya ve federal kanunlara uygunluğu hakkında karar vermek (m.93/1);
- Siyasi partilerin Anayasaya aykırılıkları hakkında karar vermek (m.21/3);
- Siyasi partilerin devlet desteğinden yoksun bırakılması hakkında karar vermek (m.21/3);
- Federal Meclis tarafından seçimlerin geçerliliğine ilişkin verilen kararlara karşı ve Federal Meclis üyeliğinin kazanılması ya da kaybı kararlarına karşı yapılacak başvurular hakkında karar vermek (m.41/2);

---

18 Yavuz, C., "Amerika Birleşik Devletleri Yüce Mahkemesi", s.458.

19 Yavuz, C., "Amerika Birleşik Devletleri Yüce Mahkemesi", s.458.

20 Federal Anayasa Mahkemesi Kanununa göre üyeler, 40 yaşını doldurmuş ve Federal Meclis seçimleri için aranan yeterliliklere sahip kişiler arasından 12 yıllığına seçilmektedir. Üye seçimi için adaylar her iki Mecliste de "Seçim Komisyonu" tarafından aday gösterilir. Seçimler, her iki Mecliste de gizli oyla, üye tam sayısının en az salt çoğunluğuyla yapılır ve üye seçilebilmek için katılanların üçte iki çoğunluğunun oyu aranır. Yeniden seçilmek mümkün değildir. Üyelik süresi içinde 68 yaşını dolduranlar zorunlu olarak emekliye ayrılmaktadır. Bkz. Federal Anayasa Mahkemesi, "Act on Federal Constitutional Court", Erişim:29.04.2024, https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Downloads/EN/Gesetze/BVerfGG.pdf?__blob=publicationFile&v=13

- Cumhurbaşkanının Federal Meclis ya da Federal Konsey tarafından suçlandırılması başvuruları hakkında karar vermek (m.61);
- Federal Meclisin yasama yetkisine giren konuların dışına çıkıp çıkmadığı hakkında karar vermek (m.93/1);
- Federasyon ve eyaletler arasındaki yetki ve görev uyuşmazlıkları hakkında karar vermek (m.93/1);
- Federasyonla eyaletler arasında, eyaletlerin kendi aralarında ya da bir eyaletin kendi içerisindeki diğer kamu hukuku uyuşmazlıkları konusunda, öngörülen başka bir kanun yolu bulunmadığı takdirde karar vermek (m.93/1);
- Temel hak ve özgürlüklerin bir kamu otoritesi tarafından ihlaline ilişkin bireysel başvurular hakkında karar vermek (m.93/1);
- Federal düzeyde veya eyalet düzeyinde bir kanunla belediyelerin veya belediye birliklerinin yerel yönetim haklarının ihlal edildiğine ilişkin anayasa şikâyetleri hakkında karar vermek (m.93/1);
- Federal ve eyalet hâkimlerinin suçlandırılmasına ilişkin başvurular hakkında karar vermek (m.98/2);
- Bir kanunun federal düzeyde uygulanabilirliğinin kalmadığına ilişkin uyuşmazlıklar hakkında karar vermek (m.126);
- Anayasa ile Federal Devlete düzenleme yetkisi verilmiş bir konuda artık federal düzeyde düzenleme ihtiyacının kalmadığına ilişkin eyaletler ya da Federal Konsey tarafından yapılan başvurular hakkında karar vermek (m.93/2);
- Eyalet düzeyindeki anayasal bir uyuşmazlığın, ilgili eyalet mevzuatında Federal Anayasa Mahkemesine gönderileceğine ilişkin durumda karar vermek (m.99);
- Kendisine kanunla verilen diğer görevleri yerine yetirmek (m.93/3).

Başvuru ve Kararlar

Bir kanunun Anayasaya aykırılığı iddiasıyla iptali için başvuru yetkisi Federal Meclis üyelerinin dörtte biri, Federal Hükûmet ve eyalet hükûmetlerine aittir (m.93/1).

Bireyler, Anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklerinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapabilmektedir (m.93/1).

Belediyeler ve belediye birlikleri yerel yönetim haklarını ilgilendiren konularda Anayasa Mahkemesine başvurabilmektedir (m.93/1).

Federal Meclisin bir konuda yasama yetkisine sahip olup olmadığına ilişkin başvurular eyalet hükûmetleri, eyaletlerin temsil organları ve Federal Konsey tarafından yapılabilmektedir (m.93/1).

Mahkemeler, görülmekte olan bir davada uygulanacak kanun hükmünü Anayasaya aykırı görmeleri durumunda davayı bekletip kanun hükmünün iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilirler (m.100).

Anayasa Mahkemesi kararları kesindir, federal düzeyde ve eyaletlerde tüm anayasal organları, kişileri ve mahkemeleri bağlar.[21]

Avusturya

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Anayasanın 147'nci maddesine göre Avusturya Anayasa Mahkemesi bir Başkan, bir Başkanvekili, on iki asil ve altı yedek üyeden oluşur. Mahkeme Başkanı, Başkanvekili, altı asil ve üç yedek üye Federal Hükûmetin hâkimler, kamu görevlileri ve hukuk profesörleri arasından önereceği adaylar arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Üç asil ve iki yedek üye Millî Meclisin, üç asil ve bir yedek üye ise Federal Meclisin önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanır.

147'nci maddeye göre Başkan, Başkanvekili ile asil ve yedek üyelerin tamamının, hukuk veya siyaset bilimi alanlarında öğrenim görmüş ve en az 10 yıllık mesleki tecrübeye sahip olmaları gerekir. Federal Hükûmet üyeliği, Eyalet Hükûmeti üyeliği, Avrupa Parlamentosu üyeliği veya herhangi bir yasama organının üyeliği, Anayasa Mahkemesi üyeliği ile bağdaşmaz. Siyasi parti görevlileri veya çalışanları Anayasa Mahkemesi üyesi seçilemezler. Bu görevleri son 5 yıl içinde üstlenmiş kişiler Mahkemeye Başkan veya Başkanvekili olarak seçilemezler.

Üyeler, 70 yaşına kadar görev yapabilirler (m.147/6).

Anayasa Mahkemesinin teşekkülü ve yargılama usulleri bir Federal Kanun ve Anayasa Mahkemesi tarafından buna istinaden yayımlanacak İçtüzükle düzenlenir (m.148).

Görev ve Yetkileri

Anayasanın 137 ila 144'üncü maddelerine göre Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri şunlardır:

- Federasyona, eyaletlere, belediyelere ve belediye birliklerine karşı olağan hukuk yolu ile çözülemeyen ve idari makam kararıyla tasfiye edilemeyen maddi uyuşmazlıklar hakkında karar vermek (m137);
- Mahkemeler ve kamu kurumları arasındaki (m.138/1(1)), farklı yargı kolları arasındaki (m.138/1(2)), Federal Devlet ile eyaletler arasındaki

[21] Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu m.31.

ve eyaletlerin kendi aralarındaki (m.138/1(3)) yetki uyuşmazlıkları hakkında karar vermek;

- Federal Hükûmetin veya bir eyalet hükûmetinin başvurusu üzerine, bir yasama işleminin veya icrai işlemin Federasyon ya da eyaletlerden hangisinin sorumluluk alanına girdiğine ilişkin karar vermek (m.138/2);
- Millî Meclis İçtüzük Komisyonu (*Rules of Procedure Committee of the National Council*) kararlarına karşı Millî Meclis üyelerinin en az dörtte biri tarafından yapılan başvurular hakkında karar vermek (m.138b);
- Parlamentonun bilgisine sunulması gereken bilgilere yürütme organı tarafından konulan gizlilik derecelerine ilişkin Millî Meclis veya Federal Meclis Başkanı tarafından yapılan itirazlar hakkında karar vermek (m.138b/2);
- Kararnamelerin hukuka uygunluğuna ilişkin başvurular hakkında karar vermek (m.139);
- Federal kanunların ve eyalet mevzuatının Anayasaya aykırılığına ilişkin başvurular hakkında karar vermek (m.140);
- Uluslararası antlaşmaların hukuka uygunluğuna ilişkin karar vermek (m.140a);
- Federal Cumhurbaşkanı seçimi, genel temsil organlarının seçimleri, Avrupa Parlamentosu seçimleri, yasal meslek kuruluşlarının kurucu makamlarının seçimleri, eyalet hükûmeti seçimleri, belediye seçimleri ve referandumlara ilişkin itirazlar hakkında karar vermek (m.141);
- Federal Cumhurbaşkanı, Federal Hükûmet üyelerini, eyalet valilerini ve eyalet hükûmeti üyelerini Yüce Divan sıfatıyla yargılamak (m.142).
- Özel bir federal kanunla düzenlenecek usul ve esaslara göre uluslararası hukuk ihlalleri[22] hakkında karar vermek (m.145);

Başvuru ve Kararlar

Millî Meclis ve Federal Meclis üyelerinin üçte biri, eyalet meclislerinin üyelerinin üçte biri, Federal Hükûmet, eyalet hükûmetleri, mahkemeler (görülmekte olan bir davada uygulanacak hükümle ilgili) ve bireyler (Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen hükümden doğrudan etkilenmeleri durumunda) Anayasa Mahkemesine başvuru hakkına sahiptir (m.139 ve m.140).

İptal kararları yayımlandıkları tarihten sonraki gün yürürlüğe girer. Ancak Anayasa Mahkemesi, iptal kararının yürürlüğe girebilmesi için ileri bir tarih belirleyebilir. İptal kararı sonrası hukuki tedbirlerin alınması ge-

[22] Avusturya Anayasasının 9'uncu maddesine göre uluslararası hukukun genel kabul görmüş kuralları federal hukukun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir.

rekiyorsa kararın yürürlük tarihi 18 aya kadar ertelenebilir (m.140/5).[23] Siyasi nitelikli veya Avusturya kanunlarında değişiklik öngören uluslararası antlaşmaların iptaline ilişkin kararlarda üst sınır 2 yıldır (m.140a). Kararlar kesindir ve tüm kişi ve makamlar için bağlayıcıdır (m.140/7).

Anayasanın 140/6'ncı maddesine göre bir kanun anayasaya aykırılık gerekçesiyle iptal edilmiş ise Anayasa Mahkemesinin anayasaya aykırılığına hükmettiği kanun tarafından daha önce yürürlükten kaldırılmış olan yasal hükümler, kararda aksine bir hüküm bulunmadıkça, iptal kararının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yeniden yürürlüğe girer. Kanunun iptal kararının ilanında ayrıca herhangi bir hükmün yeniden yürürlüğe girip girmeyeceği ve hangi hükümlerin yeniden yürürlüğe gireceği de belirtilir.

Belçika

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Belçika Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 142 ve 151'inci maddelerinde düzenlenmektedir. Söz konusu maddelerde Mahkemenin görev ve yetkileri, üyelerinin Kral tarafından seçileceği ve Mahkemeye kimlerin başvuru yapabileceği yer almakta; üye sayısı, üye seçilme yeterliliği ve Mahkemeye başvuru usulleri gibi konular ise 6 Aralık 1989 tarihli Anayasa Mahkemesi Kanunu ile düzenlenmektedir.[24]

Görev ve Yetkileri

Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri Anayasanın 142'nci maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre Mahkemenin görev ve yetkileri

[23] Anayasanın 139/5'inci maddesine göre kararnamelerin iptalinde Anayasa Mahkemesi kararın yürürlük tarihini 6 aya kadar erteleyebilir. Ancak iptal kararı sonrası hukuki düzenleme gerekiyorsa yürürlük tarihi 18 aya kadar ertelenebilir.

[24] Kanuna göre Anayasa Mahkemesi 12 üyeden meydana gelmektedir. Üyeler, Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından üçte iki çoğunlukla her boş üyelik için önerilen iki kat aday arasından Kral tarafından seçilir. 6 üye Felemenkçe dil grubunda, 6 üye de Fransızca dil grubunda yer alır (Belçika Anayasasının 4'üncü maddesine göre Belçika 4 farklı dil bölgesinden meydana gelir: Felemenkçe bölgesi, Fransızca bölgesi, Almanca bölgesi ve iki dilli (bilingual) Brüksel-Başkent bölgesi). Üyelerden birinin yeterli Almanca bilgisine sahip olması gerekir Her dil grubu, hukuki tecrübelerine göre atanan 3 üyeden (bir Belçika üniversitesinde hukuk profesörü, bir yüksek yargı organı üyesi, bir Anayasa Mahkemesi raportörü) ve en az 5 yıl Parlamento üyesi olarak görev yapmış 3 üyeden oluşur. Üye seçiminde cinsiyet eşitliği gözetilir, herhangi bir cinsiyetin asgari oranı üçte bir olmak zorundadır.
Üyelerin en az 40 yaşında olması gerekir. Üyeler 70 yaşına kadar görevde kalabilir. Anayasa Mahkemesi üyeleri başka bir iş ya da görev üstlenemezler, farklı mesleki faaliyetler yürütemezler. Her dil grubunun üyeleri, bir yıllık bir dönem için Mahkemeye sırayla başkanlık edecek bir başkan seçer. Bkz., JUSTEL, "Loi Speciale du 6 Janvier 1989 sur la Cour Constitutionnelle", Erişim:29.04.2024, http://www.ejustice.just.fgov.be/eli/loi/1989/01/06/1989021001/justel

"a priori" yargı yetkisi ve "a posteriori" yargı yetkisi olmak üzere iki başlık altında toplanabilir.

a) 'A priori' yargı yetkisi

Anayasanın 39*bis* maddesine göre Belçika'da bölgeler, yetki alanlarına giren konularda referandum düzenleyebilmektedir. Anayasa Mahkemesi, söz konusu referandumlar düzenlenmeden önce, bölgesel referandumları düzenleyen hükümlerin ve Mahkemenin inceleme alanına giren diğer anayasal ve yasal hükümlerin ihlal edilip edilmediğine karar verir (m.142). Mahkeme lehte bir karar vermediği sürece referandum düzenlenemez.

b) 'A posteriori' yargı yetkisi

Anayasa Mahkemesi, yasama işlemlerinin[25] Anayasaya uygunluğu konusunda ve Anayasada güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerin yasama işlemleri ile ihlali hakkında karar verme yetkisine sahiptir (m.142). Federal, bölgesel ve yerel hükûmetlerin üyeleri hakkında yapılan yargılamalarda nihai temyiz mahkemesi olarak karar verir (m.103 ve m.125).

Anayasa Mahkemesi ayrıca Temsilciler Meclisinin veya organlarının, söz konusu yasama meclislerinin seçimi için yapılan seçim harcamalarına ilişkin kararlarını inceleme yetkisine sahiptir (m.142).

Başvuru ve Kararlar[26]

Anayasa Mahkemesine iki şekilde dava açılabilmektedir. İlk olarak, kanunla belirlenen herhangi bir makam veya haklı menfaati olan herhangi bir kişi tarafından iptal davası[27] şeklinde bir dava açılabilir (m.142).

[25] Yasama işlemleri ile federal, bölgesel ve yerel parlamentolar tarafından kabul edilen maddi ve şekli tüm hükümler kastedilmektedir. Kraliyet Kararnameleri, bölgesel yönetim kararnameleri, bakanlık kararnameleri, il ve belediyelerin yönetmelik ve kararnameleri ve mahkeme kararları gibi diğer tüm düzenlemeler, Mahkemenin yargı yetkisi dışında kalmaktadır. Bkz. Belçika Anayasa Mahkemesi, "Compétences de la Cour constitutionnelle", Erişim:29.04.2024, https://www.const-court.be/fr/court/presentation/ jurisdiction

[26] Belçika Anayasa Mahkemesi, "Procédure", Erişim:29.04.2024, https://www.const-court.be/fr/court/presentation/procedure

[27] Kanuna göre aşağıdaki makam ve kişiler Anayasa Mahkemesine iptal davası açabilirler:
- Bakanlar Kurulu, yerel ve bölgesel hükûmetler;
- Üyelerinin üçte ikisinin talebi üzerine yasama meclislerinin başkanları;
- Hak ve/veya menfaat ihlali olmak koşuluyla Belçika vatandaşı veya yabancı uyruklu gerçek ve tüzel kişiler (kamu tüzel kişileri dâhil).

İptal davası için başvuru sürelerinde genel kural, iptali istenen düzenlemenin Resmî Gazetede yayımlanmasından itibaren 6 aydır.

İptal davası açılması, dava konusu düzenleyici işlemin yürürlüğünü durdurmaz. Ancak davaya konu işlemin, kararın açıklanmasına kadar geçecek süre boyunca telafisi güç veya imkânsız sonuçlara neden olması ve geriye dönük bir iptal kararının etkisinin olmama ihtimalinin bulunması halinde Anayasa Mahkemesi, başvuranın talebi üzerine ve istisnai hallerde, 3 ay içinde kararını vermek koşuluyla yürütmeyi durdurma kararı verebilir.

İkinci olarak, mahkemeler itiraz yolu[28] ile Anayasa Mahkemesine başvurabilir (m.142).[29]

Brezilya

Ülkedeki tüm mahkemeler, görülmekte olan bir davada uygulanacak kanun hükmünü Anayasaya aykırı görmeleri durumunda uygulamaktan kaçınabilmektedirler. Ancak soyut norm denetimi yoluyla bir kanunun Anayasaya uygunluğunu inceleme yetkisi yalnızca Federal Yüksek Mahkemeye aittir (m.102).[30]

Anayasanın 101'inci maddesine göre Federal Yüksek Mahkeme 11 üyeden meydana gelmektedir. Üyeler, 45 yaşını doldurmuş, yüksek düzeyde hukuk bilgisine sahip ve gerekli etik değerleri taşıyan Brezilya vatandaşları arasından Devlet Başkanı tarafından aday gösterilir, Federal Senatonun üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyuyla seçilirler. Üyeler, kendi istekleri ile emekli olmadıkları sürece ömür boyu görev yapabilirler.

Anayasanın 103'üncü maddesine göre bir kanunun Anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla doğrudan Federal Yüksek Mahkemeye başvurma yetkisi (soyut norm denetimi) Cumhurbaşkanı, Temsilciler Meclisi ve Federal Senatonun Başkanlık Divanları, Eyalet Meclislerinin ve Senatolarının Başkanlık Divanları, Eyalet Valileri, Federal Başsavcı, Federal Barolar Birliği, Parlamentoda grubu bulunan siyasi partiler ve ülke çapında teşkilatlanan iş ve meslek örgütlerine aittir.

Yüksek Mahkemenin Anayasaya aykırı gördüğü kanun hükümleri iptal edilmez ancak aksi yönde bir karar alınıncaya kadar askıya alınır ve uygu-

[28] Kanuna göre görülmekte olan bir davada kanunların, kararnamelerin ve yönetmeliklerin Federal Devlet, yerel ve bölgesel yönetimler arasındaki yetki paylaşımını düzenleyen kurallarla veya Anayasanın temel hakları düzenleyen maddelerine aykırılığı iddiası halinde davayı gören mahkeme, Anayasa Mahkemesine itiraz yolu ile başvurabilir. Söz konusu başvuru, Anayasa Mahkemesi bir karara varıncaya kadar dava sürecini durdurur.

[29] Kanuna göre Anayasa Mahkemesi kararları kesindir. Anayasa Mahkemesi, iptal davası ve itiraz yolu sonucunda bir yasama işlemini tamamen veya kısmen iptal edebilir. İptal kararları Resmî Gazetede yayımlandıkları anda yürürlüğe girer ve herkes için bağlayıcıdır. İptal kararları geçmişe etkilidir, yani iptal edilen işlemin hiçbir zaman var olmadığı varsayılmalıdır. Ancak Anayasa Mahkemesi iptal edilen yasama işleminin karara kadar ortaya çıkardığı etkileri onaylayarak iptalin geriye dönük etkisini hafifletebilir. Mahkemenin bunu yapmaması durumunda, yürürlükten kaldırılan yasama işlemine dayanan tüm idari işlemler, yönetmelikler ve kesinleşmiş mahkeme kararlarına karşı iptal kararının yayımlanmasını takip eden 6 ay içinde uygulanamazlık başvurusu yapılabilir.

[30] Calderia, M., "Concentrated judicial review in Brazil and Colombia: which (or whose) rights are protected?", Journal of Constitutional Research, C:7, S:1, s.169, Erişim:29.04.2024, https://revistas.ufpr.br/rinc/article/view/69583/41958

lanamaz hale gelir.[31] Kararlar başta tüm devlet organları ve mahkemeler olmak üzere herkes için bağlayıcıdır.

Bulgaristan

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Anayasanın 147'nci maddesine göre Anayasa Mahkemesi 12 üyeden meydana gelir. Üyelerin üçte biri Cumhurbaşkanı, üçte biri Ulusal Meclis tarafından ve üçte biri Yargıtay ve Yüksek İdare Mahkemesi üyelerinin ortak toplantısı ile seçilir. Üyeler, yüksek mesleki deneyime ve ahlaki değerlere ve en az 15 yıllık mesleki deneyime sahip hukukçular arasından 9 yıllığına seçilir ve yeniden seçilmek mümkün değildir. Üyeler, kendi aralarından gizli oyla 3 yıllığına bir Başkan seçerler. Anayasa Mahkemesi üyeliği herhangi bir temsil görevi, kamu görevi, siyasi parti veya sendika üyeliği ve serbest, ticari veya başka herhangi bir ücretli mesleğin icrası ile bağdaşmaz. Üyeler, milletvekillerinin sahip olduğu dokunulmazlık haklarından yararlanırlar.

148'inci maddeye göre Anayasa Mahkemesi üyelerinin görev süresi, aşağıdaki durumlardan herhangi biri üzerine sona erer:

- Görev süresinin sona ermesi;
- İstifa;
- Kasıtlı bir suçtan dolayı kesinleşmiş hapis cezası almak;
- Görevini bir yıldan fazla bir süre fiilen yerine getirememe;
- Üyelikle bağdaşmayan işlerin üstlenilmesi;
- Ölüm.

Aynı maddeye göre Anayasa Mahkemesi, üye tam sayısının en az üçte iki çoğunluğunun gizli oyuyla herhangi bir üyesinin dokunulmazlığını kaldırabilir. Yukarıda bahsedilen "görevin fiilen yerine getirilememesi durumu"nun tespitine de aynı usulle karar verilir.

Herhangi bir şekilde boşalan üyelik için bir ay içinde aynı kota içerisinde seçim yapılır.

Görev ve Yetkileri

Anayasanın 149'uncu maddesine göre Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri şunlardır:

[31] Rosenn, K.S., "Judicial Review in Brazil: Developments Under the 1988 Constitution", University of Miami Law School, s. 303, Erişim:29.04.2024, https://core.ac.uk/download/pdf/214392708.pdf

- Anayasayı bağlayıcı şekilde yorumlamak;
- Kanunların ve Cumhurbaşkanı işlemlerinin Anayasaya uygunluğu hakkında karar vermek;
- Ulusal Meclis, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu arasında ve yerel yönetim organları ile merkezî yönetim organları arasında yaşanan yetki uyuşmazlıklarına ilişkin karar vermek;
- Bulgaristan Cumhuriyeti tarafından akdedilen uluslararası antlaşmaların (onaylanmalarından önce) Anayasaya uygunluğuna ilişkin karar vermek;
- Kanunların evrensel hukuk normları ve Bulgaristan'ın taraf olduğu uluslararası antlaşmalarla uyumluluğu hakkında karar vermek;
- Siyasi partilerin ve derneklerin Anayasaya aykırı faaliyetleri hakkında karar vermek;
- Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısının seçimine itiraz hakkında karar vermek;
- Bir milletvekilinin seçimine itiraz hakkında karar vermek;
- Ulusal Meclis tarafından Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı aleyhine yapılan suçlamalar hakkında karar vermek.

Başvuru ve Kararlar

Anayasanın 150'nci maddesine göre Anayasa Mahkemesine başvuru Ulusal Meclis üyelerinin en az beşte biri, Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu, Yargıtay, Yüksek İdare Mahkemesi veya Cumhuriyet Başsavcısı tarafından yapılır. Yerel yönetim organları ile merkezî yönetim arasındaki bir yetki itirazı, belediye meclisi tarafından yapılabilir.

Mahkemeler, taraflardan birinin talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, görülmekte olan bir davada uygulanacak kanunun Anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Davaya ilişkin yürütülen yargılamanın ardından, kararı kesinleştiren mahkeme, Anayasa Mahkemesi önündeki yargılama süreci sona erdikten sonra karar metnini ilan eder.

Ombudsman, insan hak ve özgürlüklerini ihlal eden bir kanunun Anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.

Barolar Birliği, vatandaşların hak ve özgürlüklerini ihlal eden bir kanunun Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvurabilir.

Anayasanın 151'inci maddesine göre Anayasa Mahkemesi, kararlarını üye tam sayısının salt çoğunluğu ile alır. Anayasa Mahkemesi kararları, kararın verildiği tarihten itibaren 15 gün içinde Resmî Gazetede yayımlanır. Kararlar, Resmî Gazetede yayımından 3 gün sonra yürürlüğe girer. Ana-

yasaya aykırı olduğu tespit edilen herhangi bir işlem, kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren geçerliliğini yitirir. Kısmen iptal edilen kanunun Anayasaya aykırı olmayan hükümleri yürürlükte kalmaya devam eder.

Çek Cumhuriyeti

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Anayasanın 83'üncü maddesine göre Anayasa Mahkemesi, Anayasanın korunmasından sorumlu yargı organıdır. Mahkeme, Senatonun onayı ile Cumhurbaşkanı tarafından 10 yıllığına seçilen 15 üyeden oluşur.

Senatoya seçilme yeterliliğine sahip olan, yüz kızartıcı suç işlememiş, lisans düzeyinde hukuk eğitimi almış ve asgari 10 yıldır hukuk alanında faaliyet gösteren Çek Cumhuriyeti vatandaşları Mahkemeye üye seçilebilir (m.84). Üyeler, yemin ederek göreve başlarlar. Yemin etmeyi reddeden veya şerh koyarak yemin eden üyeler seçilmemiş sayılırlar (m.85).

Anayasanın 86'ncı maddesine göre Anayasa Mahkemesi üyeleri, ancak Senatonun izni ile cezai kovuşturmaya uğrayabilir. Senatonun rıza göstermemesi halinde, cezai kovuşturma üyenin görev süresi boyunca durdurulur.

Anayasa Mahkemesi üyeleri, ancak suçüstü hali veya hemen ardından yakalanırsa tutuklanabilir. Tutuklama makamı tutuklamayı derhâl Senato Başkanına bildirir. Tutuklamayı takip eden 24 saat içinde Senato Başkanı, tutuklunun mahkemeye teslim edilmesine rıza göstermezse, tutuklama makamı onu serbest bırakmakla yükümlüdür. Senatonun bir sonraki toplantısında, cezai kovuşturmaya devam edilip edilmeyeceğine dair kesin karar verilir (m.86).

Anayasa Mahkemesi üyeleri, görevlerinin ifasıyla bağlantılı olarak öğrendiklerine ilişkin delil vermeyi reddetme hakkına sahiptir ve bu ayrıcalık, görevleri sona erdikten sonra da devam eder (m.86).

Görev ve Yetkileri

Anayasanın 87'nci maddesine göre Mahkemenin yetkileri şunlardır:

- Anayasaya aykırı kanunları tamamen veya kısmen iptal etmek;
- Devletin Anayasaya aykırı bir müdahalede bulunduğu iddiasıyla özerk yönetimlerin temsil organının anayasal şikâyetleri hakkında karar vermek;
- Kesinleşmiş mahkeme kararlarına karşı bireysel başvurular hakkında karar vermek;

- Kamu makamlarının anayasal olarak teminat altına alınmış temel hak ve özgürlükleri ihlal eden işlemlerine karşı yapılan başvurular hakkında karar vermek;
- Bir milletvekili veya senatörün seçilmesinin onaylanması ile ilgili kararlara karşı yapılan itirazlar hakkında karar vermek;
- Bir milletvekili veya senatörün göreve devam etme yeterliliğini yitirdiğine veya üyelikle bağdaşmayan bir iş üstlendiğine ilişkin kararlara yapılan itirazlar hakkında karar vermek;
- Senato tarafından Cumhurbaşkanına yöneltilen anayasal bir suçlama nedeniyle Yüce Divan sıfatıyla yargılama yapmak;
- Temsilciler Meclisi ve Senatonun Anayasanın 66'ncı maddesine göre aldığı, Cumhurbaşkanının görevini sürdürme yeterliliğini kaybettiğine dair ciddi sebepler bulunduğunu tespit eden ortak kararına karşı Cumhurbaşkanının yapacağı itiraz hakkında karar vermek;
- Çek Cumhuriyeti için bağlayıcı olan uluslararası bir mahkeme kararının uygulanması için gerekli önlemlere karar vermek;
- Bir siyasi partiyi kapatma kararının veya bir siyasi partinin faaliyetleriyle ilgili diğer kararların Anayasaya ve diğer kanunlara uygun olup olmadığını belirlemek;
- Devlet ile özerk yönetim organları arasındaki yargı yetkisine ilişkin ihtilaflara, bu yetki kanunla başka bir organa verilmediği sürece karar vermek;
- Uluslararası antlaşmaların onaylanmasından önce, antlaşmanın anayasal düzene uygunluğuna ilişkin karar vermek.[32]

Başvuru ve Kararlar

Anayasanın 88'inci maddesine göre Anayasa Mahkemesine kimlerin hangi koşullarda dava açabileceği kanunla düzenlenir.[33]

Anayasa Mahkemesi kararları, kararda aksi öngörülmedikçe yayımlanmalarından itibaren geçerli hale gelirler. Kararlar, herkes için bağlayıcıdır (m.89).

[32] Aynı maddeye göre Anayasa Mahkemesi karar vermeden önce bir uluslararası antlaşma onaylanamamaktadır.

[33] 1993 tarihli Anayasa Mahkemesi Kanununa göre Mahkemeye başvuru yapabilecekler şunlardır: Cumhurbaşkanı; 41 milletvekili veya 17 senatör; görülmekte olan bir davada uygulanacak hükümle ilgili başvuruda mahkeme heyeti; Hükûmet; kesinleşmiş yargı kararlarına karşı bireyler; Ombudsman; Devletle yetki çatışması durumunda özerk bölgelerin temsil organları.

Danimarka

Anayasada kanunların Anayasaya uygunluğunun denetimi ile ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamakla birlikte, uygulamada anayasallık denetimi tüm düzeydeki mahkemeler[34] tarafından yapılmaktadır. Buna göre görülmekte olan bir davada uygulanacak bir kanun hükmünün Anayasaya aykırılığını tespit eden mahkeme söz konusu hükmü uygulamamaktadır. Hükmün iptali mümkün değildir, fakat bir mahkemenin Anayasaya aykırılık yönündeki kararı, diğer mahkemeler için bağlayıcı nitelikte emsal teşkil etmektedir.[35]

Anayasanın 59'uncu maddesi Yüce Divan Mahkemesini *(Court of Impeachment)* düzenlemektedir. Yüce Divan Mahkemesi, Yüksek Mahkemenin[36] *(Supreme Court)* en kıdemli 15 üyesinden ve Parlamento tarafından 6 yıllığına seçilen 15 üyeden meydana gelmektedir. Üyeler aralarından bir Başkan seçer. Mahkemenin görevi bakanları[37] ve devletin varlığına karşı suç işlediği iddia edilen kişileri[38] yargılamaktır.

Estonya

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Anayasanın 152'nci maddesine göre tüm mahkemeler görülmekte olan bir davada uygulanacak hükmün Anayasaya aykırı olduğuna kanaat getirmeleri halinde söz konusu hükmü uygulamaktan kaçınabilmektedirler. Ancak kanunları ve diğer düzenleyici işlemleri Anayasaya aykırılıkları gerekçesiyle iptal etme yetkisi Yüksek Mahkemeye aittir (m.152).

Anayasanın 149'uncu maddesine göre Yüksek Mahkeme, Estonya'daki en yüksek dereceli mahkemedir ve diğer mahkemelerin verdiği ka-

[34] Danimarka'da adli mahkemeler üç düzeydedir: il mahkemeleri, üst mahkemeler ve Yüksek Mahkeme. Konuya ilişkin olarak bkz. The Supreme Court of Denmark, "Constitutional Justice: Functions and Relationship with the Other Public Authorities", 2011, The Constitutional Court of Romania İnternet Sitesi, s.5, Erişim:29.04.2024, https://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2020/08/DANEMARCA-eng.pdf

[35] Venice Comission, "Working document for the Circle of Presidents of the Conference of European Constitutional Courts", s.4, Erişim:29.04.2024, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU(2006)034-e

[36] Anayasa'da düzenlenmemekle birlikte, Yüksek Mahkeme Danimarka'nın en yüksek dereceli mahkemesidir. Hukuk ve ceza yargısında en üst temyiz makamıdır. 19 üyeden oluşan Yüksek Mahkemenin üyeleri Adalet Bakanının tavsiyesi üzerine Kral tarafından atanır. Üyeler kendi aralarından bir Başkan seçer. Üyeler 70 yaşına kadar görev yapabilir. Bkz. Venice Comission, "Working document for the Circle of Presidents of the Conference of European Constitutional Courts", s.2-3.

[37] Kralın veya Parlamentonun teklifi üzerine (m.60).

[38] Kralın teklifi ve Parlamentonun onayı üzerine (m.60).

rarların temyiz yeridir. Aynı maddeye göre Yüksek Mahkeme anayasal denetimden de sorumludur.[39]

Anayasanın 150'nci maddesine göre Yüksek Mahkeme Başkanı Cumhurbaşkanının teklifi üzerine Meclis tarafından seçilmektedir. Yüksek Mahkeme üyeleri ise Mahkeme Başkanının teklifi üzerine yine Meclis tarafından seçilmektedir. Üye seçilmek için en az 30 yaşında olmak, hukukçu olmak ve Yüksek Mahkeme üyeliğinin gerektirdiği bilgi ve tecrübeye sahip olmak koşulları aranmaktadır. Üyeler 68 yaşına kadar görevlerini sürdürebilmekte, görevden azledilememektedir.

Görev ve Yetkileri

Yüksek Mahkemenin anayasallık denetimine ilişkin görev ve yetkileri şunlardır:

- Cumhurbaşkanının başvurusu üzerine, Parlamento tarafından kabul edilen bir kanunun yayımlanmasından önce Anayasaya uygunluğu hakkında karar vermek (m.107);
- Görülmekte olan bir davada uygulanacak kanun hükmünün veya diğer düzenleyici işlemlerin Anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla yapılan başvurular hakkında karar vermek (m.152).

Başvuru ve Kararlar

Anayasanın 107'nci maddesine göre Parlamento tarafından kabul edilen ve Cumhurbaşkanının Parlamentoya geri gönderdiği bir kanun, Parlamento tarafından değiştirilmeden tekrar kabul edilirse Cumhurbaşkanı ya kanunu imzalar ya da Yüksek Mahkemeye başvurur. Yüksek Mahkeme kanunun Anayasaya uygun olduğuna hükmederse Cumhurbaşkanı kanunu imzalamakla yükümlüdür.

Yürürlükteki kanunların ve ülke çapında uygulanan diğer düzenleyici işlemlerin Anayasaya uygunluklarının denetimi için Yüksek Mahkemeye başvuru, mahkemeler (görülmekte olan bir dava olması şartıyla) ve Adalet Şansölyesi[40] (söz konusu kanunu veya düzenleyici işlemi yapan otoritenin Anayasaya aykırılığı giderecek önlemleri almaması halinde) tarafından yapılabilmektedir (m.142, 152).

[39] Söz konusu denetim, Yüksek Mahkemenin Anayasallık Denetimi Dairesi *(Constitutional Review Chamber)* tarafından yapılmaktadır.

[40] Estonya Anayasasının 139'uncu maddesine göre Adalet Şansölyesi, yasama ve yürütme organları ile yerel yönetimlerin yaptığı yasama niteliğindeki işlemlerin Anayasaya uygunluğunu denetleyecek olan bağımsız bir görevli olarak tanımlanmaktadır.

Finlandiya

2000 yılında yürürlüğe giren yeni Anayasa ile tüm mahkemelere, kanunları Anayasaya uygunluk yönünden inceleme yetkisi verilmiştir. Söz konusu yetki, Anayasanın 106'ncı maddesinde "görülmekte olan bir davada mahkeme, uygulanacak kanun hükmünün açıkça Anayasaya aykırı olduğuna kanaat getirirse, Anayasaya öncelik verir" şeklinde düzenlenmiştir.

106'ncı maddede verilen yetkiye rağmen mahkemeler, anayasallık denetimi konusunda ikincil bir rol oynamaktadır.[41] Uygulamada, geleneksel olarak Anayasaya uygunluk denetimi Parlamentoda, Anayasa Hukuku Komisyonu eliyle yapılmaktadır. Komisyon üyesi milletvekillerinin yanı sıra anayasa hukuku profesörlerinin de katkı sunduğu Komisyonun temel görevi, kanunların kabul edilmelerinden önce Anayasaya uygun hale getirilmelerini temin etmektir.[42]

Fransa

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü[43]

Anayasanın 56'ncı maddesine göre Anayasa Konseyi 9 yıllığına seçilen 9 üyeden oluşur.[44] Bir kimse iki defa üye seçilemez. Üyelerin 3'ü Cumhurbaşkanı tarafından, 3'ü Ulusal Meclis Başkanı tarafından, 3'ü ise Senato Başkanı tarafından seçilir. Parlamento Başkanları, üye seçimleri sonrasında her bir Meclisteki ilgili ihtisas komisyonunu bilgilendirirler.

Konsey Başkanı Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Başkan oylamalarda eşitlik durumlarında belirleyici oy hakkına sahiptir (m.56).

Anayasada ve diğer mevzuatta Konsey üyeliği için bir yaş sınırı ya da meslek zorunluluğu bulunmamaktadır. Anayasanın 57'nci maddesinde Konsey üyeliğinin bakanlık ve Parlamento üyeliği ile bağdaşmayacağı ve diğer bağdaşmazlık koşullarının kanunla düzenleneceği öngörülmektedir.[45]

---

41 Hosi, J., "Locking in Constitutionality Control in Finland", European Constitutional Law Reivew, C:1, S:26, 2020, s.5, Erişim:29.04.2024, https://doi.org/10.1017/S1574019620000139

42 Hosi, J., "Locking in Constitutionality Control in Finland", s.6.

43 TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Hukuk Bölümü, Çeşitli Ülke Örneklerinde Anayasa Mahkemeleri, TBMM Araştırma Merkezi Bilgi Notu, Ekim 2020, s.24.

44 9 üyeye ilaveten, eski Cumhurbaşkanları da Mahkemenin yaşam boyu üyesidir (Any., m.56).

45 Üyeler görevleri süresince başka bir kamu hizmetinde yer alamaz, kamu personeli ise görevinde yükselemez. Bakan, Başbakan ya da Parlamento Başkanlığı görevi alamazlar ve Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Konseyde ya da ombudsman olarak çalışamazlar. Siyasi parti üyesi olamazlar, herhangi bir mesleki ya da ücretli aktivitede (özellikle avukat olarak) çalışamazlar. Bkz. ECPRD, "Parliaments and Constitutional Law – Parliaments and Constitutional Courts (Parlamentolar ve Anayasa Hukuku - Anayasa Mahkemeleri)" Bilgi Talebine Fransız Parlamentosu'nun Cevabı, Talep No: 4503, 1 Ekim 2020, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/554625

Görev ve Yetkileri[46]

Konseyin görev ve yetkileri Anayasanın 58 ila 61'inci maddelerinde düzenlenmektedir. Buna göre Konseyin görev ve yetkileri "yargı yetkisi" ve "istişari yetkiler" olmak üzere iki başlık altında toplanabilir:[47]

1- Yargı Yetkisi

Soyut Norm Denetimi (ex ante): Konsey, yayımlanmasından önce organik kanunları[48] ve yürürlüğe girmesinden önce Parlamento İçtüzüklerini zorunlu olarak denetler (m.61). Uluslararası antlaşmaları onaylanmalarından ya da onaylanmalarının uygun bulunmasından önce denetleyebilir (m.54). Kabul edilen kanunları, yayımlanmalarından önce denetleyebilir (m.61).

Somut Norm Denetimi (ex post): Anayasa Konseyi, görülmekte olan bir davada uygulanacak bir normun Anayasa ile garanti altına alınan hak ve özgürlükleri ihlal edip etmediğini denetleyebilir (m.61-1).

Kanunlar ile diğer düzenleyici işlemler arasındaki yetki alanlarını belirlemekten sorumlu mahkeme olarak Anayasa Konseyi, Parlamentodaki görüşmeler sırasında Meclis Başkanı veya Başbakan tarafından; ya da yürürlükte olan bir norm hakkında Başbakan tarafından yapılan başvuruyla, bir yasama hükmünü yeniden sınıflandırmak[49] üzere karar verebilir (m.37).

Seçim Uyuşmazlıkları ve Referandum: Anayasanın 58 ila 60'ıncı maddelerine göre Konsey, Cumhurbaşkanlığı seçimi ve referandumların mev-

[46] TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Hukuk Bölümü, Çeşitli Ülke Örneklerinde Anayasa Mahkemeleri, s.25-26.

[47] Fransa Anayasa Konseyi, "General Overview", Erişim:29.04.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/general-overview

[48] Fransa'da, normlar hiyerarşisinde olağan kanunlarla anayasa değişiklikleri arasında yer alan, üçüncü bir düzenleme türü vardır: Organik kanunlar. Organik kanunlar, olağan kanunlarla ve anayasa değişikliklerinden farklı bir şekilde kabul edilirler:
Organik kanun tasarısı ya da teklifi sunuluşu üzerinden 15 gün geçmedikçe ilgili Mecliste görüşülemez.
Organik kanun tasarı ya da tekliflerinin görüşmelerinde iki Meclis arasında anlaşmazlık çıkması ve mekik sürecine başlanması halinde Ulusal Meclisin son kararı verebilmesi için üye tam sayısının salt çoğunluğu gerekir.
Bu kanunlar için yasamadan yürütmeye yetki devri mümkün değildir.
Organik kanunların yayımlanmadan önce Anayasa Konseyinin denetimine sunulması zorunludur.
Organik kanunlar Devlet teşkilatının örgütlenmesine ve işleyişine dair çerçeveyi çizer. Bir konuda organik kanun çıkarılabilmesi için, buna ilişkin açık bir Anayasa hükmü bulunması gerekir. Bkz. Eroğul, C., Çağdaş Devlet Düzenleri: İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2016, s.179-180.

[49] Yürütmenin düzenleyici işlemleri alanına giren bir kanun hükmünün, kararname ile değiştirilmesine imkân tanınması.

zuata uygunluğunu izler ve sonuçlarını açıklar. Milletvekili seçimlerinin düzeni ve dolayısıyla uygunlukları hakkında hüküm verir.

2- İstişari Yetkiler

Anayasa Konseyi, Anayasanın 16'ncı maddesinde düzenlenen olağanüstü hâl ilan edilmesi sürecinde ve bu çerçevede alınan kararlara dair Cumhurbaşkanına görüş sunar.

Ayrıca Hükûmet, Cumhurbaşkanı seçimleri ve referandumların düzenlenmesine ilişkin metinler konusunda Konseye danışır. Konsey ayrıca, bu seçimlerin gidişatını iyileştirebilecek tüm önlemleri kamu makamlarına tavsiye etmek amacıyla, geçmiş Parlamento ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile yaklaşan seçimler hakkında gözlemlerini sunar.

Başvuru ve Kararlar[50]

Anayasanın 62'nci maddesine göre soyut norm denetimi başvurusu Cumhurbaşkanı, Başbakan, Ulusal Meclis Başkanı, Senato Başkanı ve Ulusal Meclisin veya Senatonun en az 60 üyesi tarafından yapılabilir. Soyut norm denetimi sonucunda Anayasaya aykırı bulunan hükümler yayımlanmaz ve uygulanmaz.

Somut norm denetimi için görülmekte olan bir davada mahkemenin talebi üzerine adli yargı için Yargıtay, idari yargı için Danıştayın Anayasa Konseyine başvurması gerekmektedir (m.61-1). Başvuru sonucu Anayasaya aykırı bulunan hüküm, farklı bir yürürlük tarihi belirtilmedikçe kararın yayımından itibaren yürürlükten kalkar (m.62).

Anayasa Konseyi kararları kesindir. Kararlar kamu makamlarını, idari makamları ve tüm mahkemeleri bağlar (m.62).

Güney Afrika

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Anayasa Mahkemesi, Güney Afrika Anayasasının 167'nci maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre Anayasa Mahkemesi Güney Afrika Başyargıcı[51] (*Chief Justice*), Başyargıç vekili ve 9 üye olmak üzere toplam 11 üyeden meydana gelir. Anayasa Mahkemesi ülkedeki en yüksek dereceli

[50] TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Hukuk Bölümü, Çeşitli Ülke Örneklerinde Anayasa Mahkemeleri, s.26.

[51] Anayasanın 165'inci maddesine göre Başyargıç, Güney Afrika'da yargı organının başında yer alır ve tüm mahkemelerde yargı işlevinin yerine getirilmesi için kuralların oluşturulması ve izlenmesi konusunda yetkilidir.

mahkemedir ve anayasal konular[52] hakkında karar verir. Üyeler, Yargı Hizmetleri Komisyonunun[53] teklif edeceği adaylar arasından Devlet Başkanı tarafından seçilir. En az 4 üye görevdeki hâkimler arasından seçilir. Devlet Başkanı, aday seçiminden önce Başyargıcın ve Mecliste temsil edilen siyasi partilerin görüşlerini alır.

Görev ve Yetkileri

Anayasanın 167'nci maddesine göre Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri şunlardır:

- Ulusal ve eyalet düzeyindeki Devlet organları arasında anayasal statü, yetki ve işlevlere ilişkin uyuşmazlıkları karara bağlamak;
- Kanunların ve Anayasa değişikliklerinin (ulusal ve eyalet düzeyinde) Anayasaya uygunlukları hakkında karar vermek;
- Parlamentonun ve Devlet Başkanının anayasal bir yükümlülüğü yerine getirmediğine karar vermek;
- Bireysel başvurular ve görülmekte olan davalarda uygulanan hükümlerin Anayasaya uygunluğuna dair başvurular hakkında karar vermek;
- Eyalet anayasalarını onaylamak.

Başvuru ve Kararlar

Kanunların Anayasaya aykırılıklarını öne sürme yetkisi Devlet Başkanına (m.79), milletvekillerinin en az üçte birine (m.80) ve bireylere[54] aittir.

Mahkeme, Anayasaya aykırı gördüğü bir kanunu kısmen veya tamamen iptal edebilir.

Güney Kore

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Anayasanın 111'inci maddesine göre Anayasa Mahkemesi, hâkimlik mesleğine girme yeterliliğine sahip kişiler arasından Devlet Başkanı tarafından atanan 9 üyeden meydana gelir. Devlet Başkanı üyelerin 3'ünü Ulusal Meclis tarafından seçilen, 3'ünü ise Temyiz Mahkemesi Başkanınca aday gösterilen kişiler arasından atar.

[52] 167'nci maddeye göre anayasal konular "Anayasanın yorumlanması, korunması veya uygulanması ile ilgili her türlü konu"yu ifade eder.

[53] Anayasanın 178'inci maddesi ile kurulan 25 üyeli Yargı Hizmetleri Komisyonu, yargı örgütü ve yargının işleyişi konularında hükûmete tavsiye vermek ve yargı organlarına yapılacak atamalarda aday göstermekle yükümlü kuruluştur.

[54] Kamu yararını ilgilendiren konularda veya görülmekte olan davalarda uygulanacak hükümlerle ilgili olmak koşuluyla.

Anayasa Mahkemesi Başkanı, Ulusal Meclisin onayı ile üyeler arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır.

112'nci maddeye göre Anayasa Mahkemesi üyelerinin görev süresi 6 yıldır ve kanunla belirlenecek koşullarda üyeler yeniden atanabilirler. Üyeler herhangi bir siyasi partiye veya faaliyete katılamazlar.

Anayasa Mahkemesinin hiçbir üyesi, hakkında suçlandırma (*impeachment*) sonucu görevden alma kararı veya kesinleşmiş hapis cezası bulunması dışında görevden azledilemez.

Görev ve Yetkileri

Anayasanın 111'inci maddesine göre Anayasa Mahkemesi aşağıdaki konularda yetkilidir:

- Mahkemelerin talebi üzerine kanunların Anayasaya uygunluğunun denetimi;
- Yüce Divan sıfatıyla yapılan yargılamalar;
- Siyasi partilerin feshi;
- Devlet kurumları arasında, Devlet ile yerel yönetimler arasında ve yerel yönetimlerin kendi aralarındaki yetki uyuşmazlıkları;
- Anayasada güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerin ihlali iddiasıyla yapılan bireysel başvurular.

Başvuru ve Kararlar

Anayasanın 111'inci maddesine göre kanunların Anayasaya aykırılığı yalnızca somut norm denetimi yoluyla, yani görülmekte olan bir davada mahkemenin resen ya da taraflardan birinin talebi üzerine Anayasa Mahkemesine başvurmasıyla iddia edilebilmektedir. Yüce Divan sıfatıyla yapılacak yargılamalarda suçlandırma (*impeachment*) başvurusu Meclis tarafından yapılır (m.65). Siyasi parti kapatma talepleri Hükûmetin talebi üzerine Meclis tarafından (m.89), yetki uyuşmazlığına dair başvurular ise ilgili kuruluşlar tarafından yapılmaktadır.

Anayasanın 113'üncü maddesine göre Anayasa Mahkemesi, kanunların Anayasaya uygunluğuna, siyasi partilerin kapatılmasına, bireysel başvurulara dair kararları ve Yüce Divan sıfatıyla vereceği kararları en az 6 üyesinin oyu ile alır.

Hollanda

Hollanda'da "yasamanın üstünlüğü" ilkesi gereği anayasa yargısı, dolayısıyla anayasa mahkemesi bulunmamaktadır. Anayasanın 120'nci maddesi, "Uluslararası antlaşmalar ve Parlamento tarafından kabul edilen kanunlar mahkemeler tarafından anayasallık denetimine tabi tutulamaz" hükmü ile söz konusu denetimi yasaklamaktadır. Ancak söz konusu madde, kanunların Avrupa Birliği mevzuatı ve özellikle temel hak ve özgürlükleri düzenleyen uluslararası antlaşmalar yönünden incelenmesine ve görülmekte olan bir davada uygulanmaktan kaçınılmasına engel olmamaktadır. Benzer şekilde ikincil mevzuatın yargı tarafından denetlemesinin önünde de engel bulunmamaktadır.[55]

Anayasanın 117 ila 119'uncu maddelerinde Hollanda Yüksek Mahkemesi düzenlenmiştir. Yüksek Mahkemenin görevi, kanunla belirlenen sınırlar içerisinde mahkeme kararlarının temyizidir (m.118). Yüksek Mahkemeye kanunla farklı görevler verilebilir (m.118).[56] Mahkemenin bir görevi de Parlamentonun mevcut ve eski üyelerini, Bakanlar ve Bakan Yardımcılarını görevleri sırasında işledikleri suçlardan dolayı yargılamaktır. Söz konusu yargılama, Temsilciler Meclisi kararı veya Kraliyet Kararnamesi ile başlatılır (m.119). Yüksek Mahkemenin her bir üyesi, Temsilciler Meclisi tarafından gösterilen üç aday arasından Kraliyet Kararnamesi ile ömür boyu görev yapacak şekilde atanır (m.117 ve 118).[57]

İrlanda

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Anayasanın 34'üncü maddesine göre anayasallık denetim yetkisi Yüksek Mahkemeye (*High Court*), Temyiz Mahkemesine (*Court of Appeal*) ve Yüksek Temyiz Mahkemesine (*Court of Final Appeal*/*Supreme Court*) aittir.

---

55 Poorter, J., "Constitutional Review in the Netherlands: A Joint Responsibility", Utrecht Law Review, C:9, S:2, Mart 2013, s.89, 93, Erişim:13.05.2024, https://www.utrechtlawreview.org/articles/10.18352/ulr.229

56 Yüksek Mahkemenin Yargı Kanununda sayılan bazı görevleri şu şekildedir:
- Medeni yargı, ceza yargısı ve vergi yargısında temyiz makamı olarak karar vermek (m.78),
- Adli ve idari yargıdaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını gidermek (m.77),
- Talep gelmesi halinde hükûmete bilgi ve tavsiye vermek (m.74),
- Cumhuriyet Başsavcısının başvurusu doğrultusunda bir yargı mensubunun açığa alınmasına veya ihracına karar vermek (m.13c).

57 Yargı Kanununun 72'nci maddesine göre Yüksek Mahkeme, bir Başkan, en çok 7 Başkanvekili, en çok 30 üye ve en çok 20 yedek üyeden meydana gelir. Yedek üyeler, Başkan tarafından kendilerine görev verildiğinde üyelik görevini yerine getirirler. Bkz. Overheid.nl, "Wet op de Rechterlijke Organisatie" (Hollanda Yargı Kanunu), Erişim:13.05.2024, https://wetten.overheid.nl/BWBR0001830/2021-07-01

Yukarıda belirtilen üç mahkemenin de üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından hukuk mezunları arasından atanır (m.35). Üyeler görevlerini yerine getirirken bağımsızdır ve yalnızca Anayasaya ve kanunlara karşı sorumludur (m.35). Söz konusu mahkemelerin üye sayısı, üyelerin maaş ve diğer hakları ve emeklilik yaşlarına ilişkin konular kanunla düzenlenir (m.36) Yasama organında görev almak ve ücretli başka bir görev üstlenmek üyelikle bağdaşmayan işler olarak sayılmaktadır (m.35).

Görev ve Yetkileri

Anayasanın 26'ncı maddesine göre bütçe ve mali hükümlere ilişkin kanunlar (*money bills*) hariç olmak üzere Parlamentonun kabul ettiği kanunlar ve Anayasa değişiklikleri Cumhurbaşkanı tarafından (Danıştayın görüşünü almak şartıyla) Anayasaya uygunluklarının denetimi için Yüksek Temyiz Mahkemesine gönderilebilir. Yürürlükteki kanunların Anayasaya uygunluklarının denetimi ise yukarıda anılan yüksek yargı organları tarafından yapılmaktadır.

Başvuru ve Kararlar

Cumhurbaşkanı, 26'ncı maddeye göre yapacağı anayasallık denetimi başvurusunu kanunun imzalaması için kendisine gönderilmesinden itibaren 7 gün içinde yapar (m.26/1). Cumhurbaşkanı, Yüksek Temyiz Mahkemesinin kararını beklemeden kanunu imzalayamaz (m.26/1). Yüksek Temyiz Mahkemesi, bu konudaki kararını en geç 60 gün içinde açıklar (m.26/2). Yalnızca mahkeme kararı açıklanır, karşı oylar açıklanmaz (m.26/2). Kararda kanunun tamamı veya bir bölümünün Anayasaya aykırı olduğuna hükmedilirse Cumhurbaşkanı kanunu imzalayamaz (m.26/3).

İspanya

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

İspanya Anayasa Mahkemesi, İspanya Anayasasının 159 ila 165'inci maddeleri arasında düzenlenmiştir. 159'uncu maddeye göre Anayasa Mahkemesi Kral tarafından atanan 12 üyeden oluşur. Bunlardan 4'ü üyelerinin beşte üç çoğunluğuyla Temsilciler Meclisi, 4'ü aynı çoğunlukla Senato; 2'si Hükûmet ve 2'si de Hâkimler Yüksek Kurulu tarafından aday gösterilir.

159'uncu maddeye göre Anayasa Mahkemesi üyeleri, tamamı en az 15 yıllık mesleki deneyime sahip hâkimler, üniversite profesörleri, savcılar, kamu görevlileri ve avukatlar arasından atanır. Anayasa Mahkemesi üyeleri 9 yıllık bir süre için atanırlar ve her 3 yılda bir üyelerin üçte biri ye-

nilenir. Mahkeme üyeleri, görevleri süresince bağımsızdırlar ve azledilemezler. Anayasa Mahkemesi Başkanı, Mahkeme Genel Kurulunun önerisiyle, Mahkeme üyeleri arasından 3 yıllık bir süre için Kral tarafından atanır (m.160).

Anayasa Mahkemesi üyeliği ile bağdaşmayan durumlar; her tür temsil görevi, her türlü siyasi veya idari görev, bir siyasi partide veya sendikada yönetim görevi veya bunların hizmetinde herhangi bir istihdam ve herhangi bir mesleki ya da ticari faaliyet olarak belirtilmiştir (m.159).

Görev ve Yetkileri

Anayasanın 161'inci maddesine göre Anayasa Mahkemesi, İspanyol topraklarının tamamı üzerinde yargı yetkisine sahiptir ve aşağıdaki başvurular hakkında karar verir:

- Kanunlar ve kanun hükmünde kararnamelerin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla yapılan başvurular;
- Kanunun ortaya koyduğu şart ve şekillerde, Anayasada yer alan temel haklar ve özgürlüklerin ihlaline karşı bireysel başvurular;
- Devlet ve özerk bölgeler arasında veya özerk toplulukların kendi aralarındaki görev uyuşmazlıklarının çözülmesine dair konular;
- Özerk bölgelerin yasama işlemlerine karşı Devlet tarafından yapılan Anayasaya aykırılık başvuruları.[58]

Anayasanın 102'nci maddesine göre Başbakan ve diğer hükûmet üyeleri işledikleri suçlardan dolayı Anayasa Mahkemesinde yargılanırlar.

Başvuru ve Kararlar

Mahkemeye, Anayasaya aykırılık itirazları Başbakan, Ombudsman, 50 milletvekili, 50 senatör, özerk toplulukların yürütme organları ve meclisleri tarafından yapılır (m.162). Bireysel başvurular ise meşru menfaati olan herhangi bir birey ya da tüzel kişi ve ayrıca Ombudsman ve Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından yapılabilir(m.162). Ayrıca yargı organları görülmekte olan bir davada uygulanacak bir kanun hükmünün Anayasaya aykırı olduğunu değerlendirirse konuyu Anayasa Mahkemesine götürebilir(m.163).

Anayasanın 164'üncü maddesine göre Anayasa Mahkemesinin kararları Resmî Gazetede, varsa karşı oylarıyla birlikte yayımlanır. Yayımlandık-

[58] Anayasanın 161'inci maddesine göre söz konusu başvurunun yapılması halinde başvuruya konu hüküm askıya alınır ve Anayasa Mahkemesi en geç 5 ay içinde kararını açıklar.

ları günü izleyen günden itibaren kesin hüküm halini alırlar ve bunlara karşı başvuru yapılamaz. Kararda aksine hükmedilmedikçe, kanunun iptal edilmeyen kısmı yürürlükte kalmaya devam eder.

İtalya

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

İtalya Anayasa Mahkemesi, İtalya Anayasasının 134 ila 137'nci maddeleri arasında düzenlenmektedir.

Anayasanın 135'inci maddesine göre Anayasa Mahkemesi, üçte biri Cumhurbaşkanı, üçte biri Parlamento (Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından gerçekleştirilen ortak oturumla) ve üçte biri de Yargıtay ve Danıştay tarafından seçilen 15 üyeden oluşur. Üyeler; üniversite hukuk profesörleri, Yargıtay ve Danıştay üyeleri (emekli olanlar da dâhil) ve en az 20 yıllık mesleki deneyimi olan avukatlar arasından seçilir.

Anayasa Mahkemesi üyeleri 9 yıllığına seçilirler, görev süreleri yemin ettikleri gün başlar. Üyelik görevi Parlamento veya Bölge Meclisi üyeliği, avukatlık mesleğinin icrası ve detayları kanunda düzenlenecek diğer atama ve görevlendirmelerle bağdaşmaz (m.135).

Üyeler kendi aralarından 3 yıllığına bir Başkan seçer. Başkan üyelik görev süresi dikkate alınarak yeniden seçilebilir (m.135).

Görev ve Yetkileri

Anayasanın 134'üncü maddesine göre İtalya Anayasa Mahkemesi aşağıdaki yetkilere sahiptir:

- Ulusal ve bölgesel kanunların ve kanun hükmündeki diğer düzenlemelerin Anayasaya uygunluklarını incelemek;
- Devlet organları arasındaki, Devlet ile bölgeler arasındaki ve bölgelerin kendi aralarındaki yetki anlaşmazlıklarını çözmek;
- Cumhurbaşkanı ve bakanlar tarafından işlenen suçları karara bağlamak (vatana ihanet ve Anayasayı ihlal);

Başvuru ve Kararlar

Anayasa Mahkemesinin iptal kararları yayımlanmalarını izleyen günden itibaren yürürlüğe girer (m.136). Anayasa Mahkemesi kararları kesindir (m.137). Kararlar Resmî Gazetede yayımlanır ve ilgili Meclise gönderilir.

Macaristan

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Macaristan Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 24'üncü maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre Anayasa Mahkemesi, Anayasanın korunmasına ilişkin asli organdır. Anayasa Mahkemesi, her biri Ulusal Meclis üyelerinin üçte ikisinin oyuyla 12 yıl için seçilen 15 üyeden oluşur. Ulusal Meclis, üyelerinin üçte ikisinin oyuyla, Anayasa Mahkemesi üyeleri arasından bir Başkan seçer. Anayasa Mahkemesi üyeleri siyasi partilere üye olamaz ve siyasi faaliyette bulunamazlar.

Görev ve Yetkileri

Anayasanın 24'üncü maddesine göre Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri şunlardır:

- Meclis tarafından kabul edilen kanunları yayımlanmalarından önce Anayasaya uygunluk yönünden incelemek;
- Görülmekte olan bir davada uygulanacak bir kanun hükmünü hâkimin başvurusu üzerine Anayasaya uygunluk yönünden incelemek;
- Anayasa ile güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerin ihlali iddiasıyla, kesinleşmiş yargı kararlarına ilişkin bireysel başvuruları incelemek;
- Hükûmet, Meclis üyelerinin dörtte biri, Yüksek Mahkeme Başkanı, Başsavcı veya Ombudsmanın talebi üzerine kanunların Anayasaya uygunluğunu incelemek;
- Anayasa değişikliklerini yalnızca şekil yönünden incelemek;
- Kanunları Macaristan'ın taraf olduğu uluslararası antlaşmalara uygunlukları açısından incelemek.

Anayasanın 13'üncü maddesine göre Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanını Yüce Divan sıfatıyla yargılamakla görevlidir.[59]

Başvuru ve Kararlar

Anayasanın 24'üncü maddesine göre Anayasa Mahkemesi, Anayasaya veya Macaristan'ın taraf olduğu bir uluslararası antlaşmaya aykırılığını tespit ettiği kanunun tamamını veya belirli hükümlerini iptal eder. Somut norm denetimi yoluyla hâkim tarafından yapılan başvurularda en geç 90 gün içinde kararını verir.

[59] Yüce Divan sıfatıyla yapılacak yargılamalarda suçlandırma (impeachment) başvurusu Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oyla yapılır.

Bireysel başvurularda, Anayasaya aykırılığını tespit ettiği her türlü yargı kararını iptal eder.

Bir kanunun incelenmesi talep edilmeyen hükümleri, iptali istenen hükümlerle aralarında yakın ve asli bağ olması halinde Anayasa Mahkemesi tarafından incelenebilir ve iptal edilebilir.

Yukarıda belirtildiği üzere Anayasa Mahkemesi, Anayasa değişikliklerini yalnızca şekil yönünden (değişikliğin Mecliste görüşülme, kabul edilme ve yayımlanma şartları yönünden) inceleyebilir. Böyle bir inceleme için başvuru:

- Anayasa değişikliği kabul edilmiş ancak henüz yayımlanmamışsa Cumhurbaşkanı;
- Değişiklik yayımlanmışsa yayımlanmasından itibaren 30 gün içinde Hükûmet, Meclis üyelerinin dörtte biri, Yüksek Mahkeme Başkanı, Cumhuriyet Başsavcısı veya Ombudsman tarafından yapılır.

Bu yöndeki başvuruları Anayasa Mahkemesi öncelikli iş olarak görüşüp en geç 30 gün içinde karara bağlar. Mahkeme, henüz yayımlanmamış bir Anayasa değişikliğinin şekil şartlarına uygun olmadığına karar verirse değişiklik Mecliste yeniden görüşülür. Yayımlanmış bir anayasa değişikliğinin şekil yönünden Anayasaya aykırılığının tespit edilmesi durumunda söz konusu değişiklik iptal edilir.

Anayasa Mahkemesi, iptali istenen kanun toplumun önemli kesimini ilgilendiriyorsa teklif sahiplerinin veya temsilcilerinin görüşlerini yazılı veya sözlü olarak ister. Sürecin bu aşaması halka açık yapılır.

Polonya

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Anayasanın 194 ila 196'ncı maddelerine göre Anayasa Mahkemesi, hukuk alanında uzmanlaşmış kişiler arasından ve Temsilciler Meclisi tarafından 9 yıllığına seçilen 15 üyeden meydana gelir. Üyeler yeniden seçilemez ve üyelerin görev süreleri uzatılamaz. Anayasa Mahkemesi Başkanı ve Başkanvekili, Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu tarafından önerilen adaylar arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır.

Üyeler, görevlerini yerine getirirken bağımsızdırlar ve yalnızca Anayasaya tabidirler. Üyelere uygun çalışma koşulları sağlanır ve makamın haysiyetine ve görevlerinin kapsamına uygun bir ücret ödenir.

Üyeler görev süreleri boyunca bir siyasi partiye veya sendikaya üye olamaz ve yargı bağımsızlığı ilkesine aykırı kamusal faaliyetlerde bulunamazlar.

Üyeler, Anayasa Mahkemesinin izni olmadan cezai olarak sorumlu tutulamaz ve özgürlüğünden yoksun bırakılamazlar. Suçüstü hali ve yargılamanın seyri için tutukluluğun gerekli olduğu haller dışında, üyeler hiçbir şekilde alıkonulamaz ve tutuklanamaz. Anayasa Mahkemesi Başkanı, bu tür bir tutuklamadan derhâl haberdar edilir ve tutuklanan kişinin derhâl serbest bırakılmasını emredebilir.

Görev ve Yetkileri

- Anayasanın 188 ve 189'uncu maddelerine göre Anayasa Mahkemesi aşağıdaki konularda hüküm verir:
- Kanunların ve uluslararası antlaşmaların Anayasaya uygunluğu;
- Kanunların, onaylanması kanunla uygun bulunma şartı gerektiren uluslararası antlaşmalara uygunluğu;
- Devlet organlarının düzenleyici işlemlerinin Anayasaya, uluslararası antlaşmalara ve kanunlara uygunluğu;
- Siyasi partilerin amaç ve faaliyetlerinin Anayasaya uygunluğu;
- Merkezî devlet organları arasındaki yetki anlaşmazlıkları;
- Anayasada güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerin ihlali iddiasıyla yapılan bireysel başvurular.

Başvuru ve Kararlar

Anayasanın 191 ila 193'üncü maddelerine göre aşağıda belirtilen kişi ve kurumlar Anayasa Mahkemesine başvurabilir:

- Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Senato Başkanı, Başbakan, 50 milletvekili, 30 senatör, Yüksek Mahkeme Başkanı, Yüksek İdare Mahkemesi Başkanı, Cumhuriyet Başsavcısı, Sayıştay Başkanı ve Ombudsman,
- Mahkemeler (görülmekte olan bir davada uygulanacak hükümle ilgili);
- Hâkimler ve Savcılar Kurulu (yalnızca mahkemelerin ve hâkimlerin bağımsızlığı ile ilgili konularda);
- Yerel yönetim birimlerinin kurucu organları (yalnızca yetki alanlarına giren konularda);
- Sendikaların, işveren örgütlerinin ve meslek örgütlerinin üst organları;
- Kiliseler ve dinî kuruluşlar (yalnızca yetki alanlarına giren konularda);
- Anayasada güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerin ihlali durumunda bireyler.

Anayasa Mahkemesi kararları kesindir ve herkes için bağlayıcıdır. Kararlar Resmî Gazetede yayımlanır.

Anayasa Mahkemesi kararları yayımlandıkları tarihte yürürlüğe girer. Ancak Mahkeme ileri bir yürürlük tarihi de belirleyebilir. Bu süre kanunlarda 18 ayı, diğer düzenlemelerde ise 12 ayı geçemez. Bir kararın bütçede belirtilmeyen mali sonuçlara sahip olması durumunda Anayasa Mahkemesi, kararın yürürlük tarihini Bakanlar Kurulunun görüşünü aldıktan sonra belirler.

Anayasaya, uluslararası antlaşmalara veya kanunlara aykırı olduğuna karar verilen bir düzenlemeye dayanarak daha önce verilmiş bir mahkeme kararı hakkında yargılamanın yenilenmesi başvurusu yapılabilir.

Anayasa Mahkemesi kararlarını oy çokluğu ile alır.

Polonya hakkında belirtilmesi gereken önemli bir husus da Yüce Divan yargılamasının Anayasa Mahkemesi tarafından değil, Anayasanın 198 ila 201'inci maddelerinde düzenlenen Devlet Mahkemesi (*Tribunal of State*) adlı ayrı bir mahkeme tarafından yapılmasıdır.

Anayasanın 198'inci maddesine göre şu kişiler görevleri ile ilgili konularda Anayasayı veya kanunları ihlal ettiği gerekçesiyle Devlet Mahkemesinde yargılanırlar: Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyeleri ve Başbakan, Merkez Bankası Başkanı, Sayıştay Başkanı, Ulusal Radyo ve Televizyon Kurulu üyeleri, Başbakan tarafından bir bakanlık üzerinde idare yetkisi verilen kişiler ve Genelkurmay Başkanı. Temsilciler Meclisi üyelerinin ve Senatörlerin, Hazineye ve yerel yönetimlere ait kamu kaynaklarından faydalanacak veya mülkiyetlerine geçirecek şekilde ticari faaliyette bulunmaları durumunda üyesi oldukları Meclisin alacağı kararla Devlet Mahkemesinde yargılanmaları mümkündür (m.107).

Anayasanın 199'uncu maddesine göre Devlet Mahkemesi bir Başkan, iki başkanvekili ve 16 üyeden meydana gelir. Mahkeme Başkanlığı görevini Anayasa Mahkemesi Başkanı yürütür. İki başkanvekili ve 16 üye Temsilciler Meclisi tarafından, hâkimlik mesleğine giriş yeterliliğine sahip olan kişiler arasından seçilir. Mahkeme üyeleri, görevlerini yerine getirirken bağımsızdırlar ve yalnızca Anayasaya ve kanunlara karşı sorumludur. Üyeler, Mahkemenin izni olmadıkça suçlanamaz ve suçüstü hali dışında özgürlüklerinden mahrum bırakılamazlar (m.200).

Mahkemenin yapısı ve işleyişi, yargılama usulleri ve verilecek ceza türleri kanunla düzenlenir (m.198/3 ve 201).

Portekiz

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Anayasanın 221'inci maddesine göre Anayasa Mahkemesi, anayasa hukuku alanında adaleti uygulamakla yetkili mahkemedir. Anayasa Mahkemesi 13 üyeden meydana gelir. Üyelerden 10'u Cumhuriyet Meclisi tarafından, kalan 3'ü ise Meclisin seçtiği 10 üye tarafından seçilir. 13 üyeden 6'sı mahkemelerde görev yapan hâkimler arasından, kalan 7 üye ise hukukçular arasından seçilir. Üyelerin görev süresi 9 yıldır ve bu süre yenilenemez. Anayasa Mahkemesi üyeleri, kendi aralarından bir Başkan seçerler.

Anayasa Mahkemesi üyeleri hâkimlerle aynı tarafsızlık, bağımsızlık, görev güvencesi ve bireysel sorumsuzluk haklarına sahiptir ve aynı bağdaşmazlık hükümlerine tabidir.

Görev ve Yetkileri

Anayasanın 223'üncü maddesine göre Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri şunlardır:

- Kanunların ve uluslararası antlaşmaların Anayasaya uygunluğu hakkında karar vermek;
- Özerk yönetimlerin yasama işlemlerinin Anayasaya uygunluğu hakkında karar vermek;
- Cumhurbaşkanının görevine devam edecek fiziksel yeterliliğe sahip olmadığını, geçici olarak görevini yerine getiremeyeceğini veya vefatını doğrulamak;
- Cumhurbaşkanını Yüce Divan sıfatıyla yargılamak;
- Nihai derece mahkemesi olarak seçimlerin kanuna uygun şekilde yerine getirildiği ve geçerliliği hakkında karar vermek;
- Siyasi partilerin ve koalisyonlarının oluşumunun Anayasa ve kanunlara uygunluğu hakkında karar vermek;
- Ulusal, bölgesel ve yerel seçim ile referandumların Anayasa ve kanunlara uygunluğu hakkında karar vermek;
- Cumhuriyet Meclisi ve özerk bölgelerin Meclis üyelerinin üyelik kayıplarına ilişkin itirazları hakkında karar vermek.

Başvuru ve Kararlar

Anayasanın 278'inci maddesine göre, Cumhuriyet Meclisi tarafından kabul edilen ve imzalanmak üzere Cumhurbaşkanına gönderilen kanunların ve onaylanmak üzere Cumhurbaşkanına gönderilen uluslara-

rası antlaşmaların Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurma yetkisi Cumhurbaşkanı, Başbakan ve milletvekillerinin en az beşte birine aittir. Başvuru kanunun ya da antlaşmanın Cumhurbaşkanına gönderilmesinden itibaren 8 gün içinde yapılır, Anayasaya Mahkemesi kararını en geç 25 gün içinde verir. Acil durumlarda Cumhurbaşkanı 25 günlük karar süresinin kısaltılmasını talep edebilir.

Anayasa Mahkemesi bir kanunun kısmen veya tamamen Anayasaya aykırı olduğuna hükmederse Cumhurbaşkanı söz konusu aykırılıkların giderilmesi için kanunu Parlamentoya geri gönderir. Parlamento, aykırılıkları giderir ya da kanunu nitelikli çoğunlukla tekrar kabul ederse Cumhurbaşkanı kanunu imzalar.[60] Uluslararası antlaşmalar için de aynı usul uygulanır.

Yürürlükteki kanunların Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasaya Mahkemesine başvuru yetkisi; Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Başbakan, milletvekillerinin en az onda biri, Ombudsman ve kendilerini ilgilendiren konularda özerk yönetimlerin yürütme ve karar organlarına aittir.

Görülmekte olan bir davada uygulanacak hükmün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla davayı gören mahkeme veya davanın tarafları Anayasa mahkemesine başvurabilir.

Mahkeme kararları kesindir, yayımlandığı anda yürürlüğe girer ve herkes için bağlayıcıdır. İptal kararları kural olarak geriye yürümez, ancak ceza hukuku ve disiplin hukukunu ilgilendiren konularda Mahkeme aksi yönde karar alabilir.

Romanya

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Anayasanın 142'nci maddesine göre Anayasa Mahkemesi, Anayasanın üstünlüğünün garantörüdür. Mahkeme, uzatılamayan ve yenilenemeyen 9 yıllık bir görev süresi için seçilen 9 üyeden meydana gelir. 3 üye Temsilciler Meclisi, 3 üye Senato ve 3 üye Cumhurbaşkanı tarafından seçilir. Anayasa Mahkemesi üyeleri, gizli oyla 3 yıllığına bir Başkan seçerler.

Anayasa Mahkemesi üyeleri hukuk mezunu, yüksek mesleki yeterliliğe ve yargısal veya akademik faaliyetlerde en az 18 yıllık deneyime sahip olmalıdır (m.143). Anayasa Mahkemesi üyeliği, akademik faaliyetler dışında diğer herhangi bir kamu veya özel görev ile bağdaşmaz (m.144).

Üyeler, görevlerini yerine getirirken bağımsızdır ve üyelik süreleri boyunca görevden azledilemezler (m.145).

[60] Parlamentoda bu yönde bir karar alınması için üye tam sayısının en az salt çoğunluğuyla toplanılması ve katılanların en az üçte ikisinin olumlu yönde oy vermesi gerekmektedir.

Görev ve Yetkileri

Anayasanın 146'ncı maddesine göre Anayasa Mahkemesi aşağıdaki yetkilere sahiptir:

- Kanunların ve Anayasa değişikliklerinin yayımlanmalarından önce Anayasaya uygunlukları konusunda karar vermek;
- Uluslararası antlaşmaların Anayasaya uygunlukları hakkında onaylanmalarından önce karar vermek;
- İçtüzük hükümlerinin Anayasaya uygunluğu konusunda karar vermek;
- Kanunların ve kararnamelerin Anayasaya aykırılığına ilişkin olarak mahkemeler veya ticari tahkim nezdindeki itirazlar hakkında karar vermek;
- Yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki anayasal nitelikteki hukuki anlaşmazlıkları çözmek;
- Cumhurbaşkanı seçimi usul ve esaslarına uyulmasını gözetmek ve sonuçları teyit etmek;
- Temsilciler Meclisi ve Senatonun, Anayasayı ciddi şekilde ihlal eden Cumhurbaşkanının görevden azledilmesine ilişkin ortaklaşa alacağı karar hakkında görüş bildirmek;[61]
- Referandumun usul ve esaslarına uyulmasını gözetmek ve sonuçları teyit etmek;
- "Vatandaş girişimi"[62] yoluyla verilen kanun tekliflerinin usul ve esaslara uygunluğu hakkında karar vermek;
- Bir siyasi partinin Anayasaya aykırı faaliyette bulunup bulunmadığı hakkında karar vermek.

Başvuru ve Kararlar

Kanunların yayımlanmalarından önce Anayasaya uygunlukları açısından inceleme başvurusu Cumhurbaşkanı, Temsilciler Meclisi Başkanı, Senato Başkanı, Hükûmet, Yüksek Temyiz ve Adalet Mahkemesi, Ombudsman, en az 50 milletvekili veya en az 25 senatör tarafından yapılır (m.146). Parlamento tarafından kabul edilen Anayasa değişiklikleri ise resen denetlenir (m.146).

Uluslararası antlaşmaların onaylanmalarından önce Anayasaya uygunluk denetimi için başvuru Temsilciler Meclisi Başkanı, Senato Başkanı, en

[61] Romanya Anayasasının 96'ncı maddesine göre Cumhurbaşkanının vatana ihanetten yargılanması ve 109'uncu maddeye göre hükûmet üyelerinin görevleri ile ilgili işledikleri suçlardan yargılanmaları Yüksek Temyiz ve Adalet Mahkemesi (***High Court of Cassasition and Justice***) tarafından yapılır.

[62] Anayasanın 74'üncü maddesine göre 100.000 seçmen imza toplayarak belirli konularda kanun teklifi verebilmektedir.

az 50 milletvekili veya en az 25 senatör tarafından yapılır (m.146). Bir uluslararası antlaşmanın Anayasaya uygunluğunun tespit edilmesi halinde, söz konusu antlaşma tekrar Anayasaya aykırılık itirazına konu olamaz (m.147). Anayasaya aykırı bulunanlar onaylanamaz.

İçtüzük hükümlerinin Anayasaya uygunluk denetimi için başvuru Temsilciler Meclisi Başkanı, Senato Başkanı, siyasi parti grupları, en az 50 milletvekili veya en az 25 senatör tarafından yapılır (m.146).

Yürürlükteki kanun ve kararnamelerin Anayasaya aykırılığı konusundaki itiraz, görülmekte olan bir dava sırasında mahkemeler veya doğrudan Ombudsman tarafından ileri sürülür (m.146).

Anayasanın 147'nci maddesine göre yürürlükteki kanun ve kararnamelerin Anayasaya aykırı olduğu tespit edilen hükümleri, Anayasa Mahkemesi kararının yayımlandığı tarihten itibaren 45 gün içinde Parlamento (kararname ise Hükûmet) tarafından Anayasaya uygun hale getirilmezse geçerliliğini yitirir. Anayasaya aykırı bulunan hükümler 45 günlük süre boyunca hukuken askıya alınır.

Yayımından önce Anayasaya aykırı bulunan kanun hükümleri olması durumunda Parlamento, söz konusu kanun hükümlerini Anayasa Mahkemesi kararına uygun hale getirmek için yeniden gözden geçirmekle yükümlüdür (m.147/2).

Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede yayımlanır. Kararlar, yayımlanmalarından itibaren herkes için bağlayıcıdır ve sadece geleceğe yönelik hüküm ve sonuç doğurur (m.147/4).

Rusya

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Anayasanın 125'inci maddesine göre Anayasa Mahkemesi, Rusya Federasyonu'nun anayasal denetim organıdır ve anayasal sistemin temelini, temel insan hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla ve Anayasanın Rusya Federasyonu'nun tüm topraklarında üstünlüğünü ve doğrudan uygulanmasını sağlamak için yargı yetkilerini kullanır.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi Başkanı ve Başkanvekili dâhil 11 üyeden meydana gelir. Mahkeme Başkanı, Başkanvekili ve üyeler Devlet Başkanının teklifi ve Federasyon Konseyinin onayı ile atanırlar.

Görev ve yetkileri

Anayasanın 125'inci maddesine göre Anayasa Mahkemesi aşağıdaki konularda karar verir:

- Anayasal kanunlar,[63] kanunlar, Cumhurbaşkanı, Federasyon Konseyi, Devlet Duması ve Hükûmetin diğer normatif düzenlemelerinin Anayasaya uygunluğu hakkında karar vermek;
- Özerk cumhuriyetlerin anayasaları, federe devletlerin şart (*charter*), kanun ve diğer düzenleyici işlemlerinin Anayasaya uygunluğu hakkında karar vermek;
- Devlet organları ile federe devlet organları arasında imzalanan anlaşmalar ve federe devletlerin kendi aralarında imzaladıkları anlaşmaların Anayasaya uygunluğu hakkında karar vermek;
- Yürürlüğe girmeden önce uluslararası antlaşmaların Anayasaya uygunluğu hakkında karar vermek;
- Görülmekte olan bir davada uygulan kanun veya diğer normatif düzenlemelerin anayasal hak ve özgürlüklerini ihlal ettiğine ilişkin bireysel başvurular üzerine söz konusu düzenlemelerin Anayasaya uygunlukları hakkında karar vermek;
- Mahkemelerin talepleri üzerine, somut bir davada uygulanacak olan kanunların ve diğer normatif düzenlemelerin Anayasaya uygunluğu hakkında karar vermek;
- Cumhurbaşkanının talebi üzerine Anayasa değişiklik tekliflerinin, anayasal kanun tekliflerinin ve diğer kanun tekliflerinin Anayasaya uygunluğunu incelemek;
- Senatonun talebi üzerine, Cumhurbaşkanının vatana ihanet veya diğer ağır suçlardan dolayı azledilmesini (*impeachment*) gerektirecek koşulların oluşup oluşmadığını tespit etmek;
- Cumhurbaşkanı, Federasyon Konseyi, Devlet Duması, Hükûmet ve federe birimlerin yasama organlarının talebi üzerine Anayasayı yorumlamak.

Anayasa Mahkemesi aşağıda sayılanlar arasındaki yetki anlaşmazlıkları hakkında karar verir(m.125/3):

- Federal devlet organları arasında;
- Federal devlet organları ile federe devlet organları arasında;
- Federe devletlerin organları arasında.

[63] Anayasal kanun *(constitutional law)*, Rusya Anayasasında öngörülen konularda Meclisin dörtte üç ve Senatonun üçte iki çoğunlukla kabulünü gerektiren bir düzenleme çeşididir. Normlar hiyerarşisinde Anayasanın altında, kanunların üstünde yer alırlar.

Başvuru ve Kararlar

Anayasa Mahkemesine başvuru yetkisi Cumhurbaşkanı, Hükûmet, Federasyon Konseyi, Devlet Duması, Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi, Rusya Federasyonu senatörlerinin beşte biri, milletvekillerinin beşte biri ve federe devletlerin yasama ve yürütme organlarına aittir (m.125/5). Somut norm denetimi mahkemeler, bireysel başvurular diğer tüm iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından vatandaşlar tarafından yapılır(m.125/4).

Anayasa Mahkemesinin Anayasaya aykırı olduğuna karar verdiği hükümler yürürlükten kalkar; Anayasaya aykırı olduğuna karar verilen uluslararası antlaşmalar ise uygulanmaz (m.125/6).

Yunanistan

Mahkemenin Kuruluşu ve Üyelerin Statüsü

Yunanistan'da kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi, Anayasanın 100'üncü maddesinde düzenlenen Yüksek Özel Mahkeme (*Supreme Special Court*) tarafından yapılmaktadır. Yüksek Özel Mahkeme müstakil bir mahkeme olmayıp yalnızca kendisine bir başvuru olduğunda toplanmaktadır. Mahkeme Yüksek İdare Mahkemesi Başkanı, Yüksek Hukuk ve Ceza Mahkemesi Başkanı, Sayıştay Başkanı, Yüksek İdare Mahkemesi ve Yüksek Hukuk ve Ceza Mahkemesinden 4'er üye (her 2 yılda bir yenilenmek koşuluyla) olmak üzere 11 üyeden meydana gelmektedir. Mahkeme Başkanlığı görevini Yüksek Hukuk ve Ceza Mahkemesi ya da Yüksek İdare Mahkemesi Başkanı (kıdem bakımından hangisi üstünse) yürütmektedir (m.100/2).

Görev ve Yetkileri

Anayasanın 100'üncü maddesine göre Yüksek Özel Mahkemenin görev ve yetkileri şunlardır:

- Kanunların Anayasaya uygunluğu hakkında karar vermek;
- Seçim ve referandumların meşruluğuna ilişkin itirazlar hakkında karar vermek;
- Milletvekillerinin üyeliklerinin kaybına ilişkin itirazlar hakkında karar vermek;
- Adli yargı, idari yargı ve Sayıştay arasındaki her türlü görev ve hüküm uyuşmazlığını çözmek;
- Anayasanın 28'inci maddesinde düzenlenen, uluslararası hukukun temel ilkelerinin ve Yunanistan'ın taraf olduğu uluslararası antlaşmaların kanunlara karşı üstün olduğu kuralına dair uyuşmazlıklar hakkında karar vermek.

Başvuru ve Kararlar

Mahkemenin kararları kesindir(m.100/4). Bir kanunun tamamının veya bir kısmının iptali hakkında verilen karar, kararda aksi belirtilmemişse yayımlandığı gün yürürlüğe girer (m.100/4).[64] Kanunların Anayasaya uygunluğuna ilişkin ve farklı yargı organlarının görev ve hüküm uyuşmazlıklarına ilişkin başvuruları görüşecek Mahkeme heyetine 2 hukuk profesörü dâhil edilir (m.100/2).

Sonuç

Çalışmada incelenen 23 ülkenin 15'inde (Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, İspanya, İtalya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya) anayasallık denetimi bu iş için görevlendirilmiş özel mahkemeler tarafından yapılmaktadır. ABD, Brezilya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, İrlanda ve Yunanistan'da ise yüksek mahkemelerin veya tüm mahkemelerin anayasaya uygunluk denetimi yapma yetkisine sahip olduğu görülmektedir. Son olarak Hollanda'da ise yasamanın üstünlüğü ilkesi gereği anayasa yargısı bulunmamaktadır.

İncelenen ülkelerde anayasa mahkemesi veya yüksek mahkeme üyelerinin seçimleri konusunda Devlet Başkanı (parlamenter sistemlerde Cumhurbaşkanı, monarşilerde Kral), Hükûmet, Parlamento ve adli ve idari yüksek yargı organları arasında paylaşımlı bir yetkinin söz konusu olduğu görülmektedir. Örneğin ABD, Brezilya, Çek Cumhuriyeti ve Rusya'da üyeler Devlet Başkanı tarafından seçilip Parlamento onayına sunulmaktadır. Avusturya, Belçika, Güney Afrika, Güney Kore, İspanya'da ise üyeler Parlamento, Hükûmet veya adli ve idari yüksek yargı organları tarafından aday gösterilip Devlet Başkanı/Cumhurbaşkanı/Kralın onayına sunulmaktadır. Kimi ülkelerde ise (Macaristan, Polonya, Portekiz) üyeler doğrudan Parlamento tarafından seçilmektedir.

Üyelerin görev süreleri kimi ülkelerde ömür boyu (ABD, Brezilya), kimi ülkelerde belirli bir üst yaş sınırına kadar (Avusturya, Belçika ve İrlanda'da 70 yaş; Estonya'da 68 yaş), kimi ülkelerde ise belirli bir süre (Almanya ve Macaristan'da 12 yıl; Bulgaristan, Fransa, İspanya, İtalya, Polonya, Portekiz ve Romanya'da 9 yıl; Güney Kore'de 6 yıl) olarak belirlenmiştir. İncelenen ülkelerde yeniden üye seçilmenin mümkün olduğu tek örnek Güney Kore'dir.

[64] Yunanistan'da tüm mahkemeler görülmekte olan bir davada uygulanacak kanun hükmünün Anayasaya uygunluğunu denetleyebilmektedir. Ancak kanunu kısmen veya tamamen iptal etme yetkisi yalnızca Yüksek Özel Mahkemeye aittir. Mahkemeler, Anayasaya aykırı gördükleri hükmü uygulamamakla yükümlüdür, fakat bu karar diğer mahkemeler için bağlayıcı değildir.

Mahkemelerin görev ve yetkilerine bakıldığında en temel görevlerinin kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi olduğu görülmektedir. Anayasaya aykırılığın yalnızca somut norm denetimi yoluyla yapılabildiği ABD ve Güney Kore hariç diğer ülkelerde söz konusu denetim hem somut hem de soyut norm denetimi yoluyla yapılabilmektedir. Anayasa mahkemeleri/yüksek mahkemeler kanunların anayasaya uygunluğunun denetimine ilaveten; seçimlerin ve siyasi partilerin denetimi, Yüce Divan sıfatıyla yargılama, merkezî hükûmet ile federe veya özerk yönetim birimleri arasındaki yetki ve görev uyuşmazlıklarının çözülmesi, merkezî devlet organları arasındaki yetki ve görev uyuşmazlıklarının çözülmesi, Parlamento üyeliği sıfatının kaybına ilişkin itirazlara karar verilmesi, Parlamento içtüzüklerinin denetimi ve bireysel başvurulara ilişkin karar verilmesi gibi görev ve yetkilere sahiptir. İncelenen 23 ülkenin 9'unda (Avusturya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya) uluslararası antlaşmalar anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle anayasa mahkemesi/yüksek mahkeme tarafından iptal edilebilmektedir.

İncelenen ülkelerin tamamında anayasa mahkemesi/yüksek mahkeme kararları herkes için bağlayıcıdır. ABD, Brezilya, Danimarka ve Finlandiya'da anayasaya aykırı olduğuna karar verilen kanun hükmü iptal edilmemekte, uygulanamaz hale gelmektedir. Diğer ülkelerde ise anayasa mahkemeleri/yüksek mahkemeler norm denetimi sonucunda iptal kararı verebilmektedir.

Kararlar genellikle yayımlandığı gün yürürlüğe girmekle birlikte, bazı anayasalarda (Çek Cumhuriyeti ve Polonya) ileri bir yürürlük tarihi belirlenebileceği hükmü yer almaktadır. Belçika ve Portekiz'de ise kararların geçmişe etkili olarak verilebileceği düzenlenmektedir.

ADLİ VE İDARİ YÜKSEK YARGI ORGANLARI VE YÜKSEK YARGI KURULLARI

Hakan PALABIYIK*

Giriş

Yüksek mahkeme, nihai karar verme yetkisine sahip mahkeme anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle yüksek mahkeme, kararları başka bir mahkeme nezdinde temyiz edilemeyen, başka bir mahkemeye tabi olmayan mahkemedir. Yüksek mahkeme, yargı kolu veya yargı dalı tanımının yapılmasında da kullanılabilir. Buna göre kararları aynı yüksek mahkemede temyiz edilen mahkemelerin oluşturduğu düzene yargı kolu adı verilir.[1]

Ülkemizde Yargıtay adli yargı, Danıştay ise idari yargı kolunun en yüksek mahkemesidir. Adli yargı, olağan ve genel yargıdır. Bir başka ifadeyle diğer yargı kollarının görev alanına girmeyen davalara adli yargıda bakılır. Genel olarak ceza ve hukuk uyuşmazlıkları adli yargıda görülür. Adli yargıda yüksek mahkeme görevi, Yargıtay tarafından yerine getirilir. Yargıtayın esas görevi, adli yargıda bir temyiz yeri olarak, ilk derece mahkemelerinin kararlarını incelemek, adli yargı içinde yer alan mahkemeler arasında içtihat birliğini sağlamaktır. Böylece ulusal hukukun uygulanmasında yeknesaklık sağlanır.[2]

Danıştay, idari yargı alanındaki yüksek mahkemedir. İdareyle bireyler arasında idari eylem ve işlemlerden doğan uyuşmazlıklar idari yargı tarafından çözümlenir. İdari yargı alanında genel görevli mahkeme idare mahkemeleridir. Bununla beraber, vergi mahkemeleri ve Danıştay dava daireleri, ilk derece mahkemesi olarak görev yapan özel görevli yargı yerleridir. Danıştay bir yargı yeri olarak, belli konularda ilk derece mahkemesi ve esasen bir temyiz mahkemesi olarak görev yapmaktadır. İdare ve ver-

* Yasama Uzmanı

1 Gözler, K., Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 25. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2020, s.408.

2 Gözübüyük, Ş., Anayasa Hukuku, 19. Baskı, Turhan, Ankara, 2013, s.293.

gi mahkemelerinin kurul olarak aldıkları kararlar, Danıştay dava daireleri tarafından temyiz yolu ile incelenir. Danıştay dava dairelerinin ilk derece mahkemesi olarak aldıkları kararlara karşı ise Danıştay İdari ve Vergi Dava Daireleri Genel Kuruluna temyizen başvurulabilir. Danıştay sadece bir temyiz mercii değil, aynı zamanda devletin en yüksek danışma organıdır. Danıştay, yukarıda bahsedilen ve yargı görevini yerine getiren daireleri dışında danışma görevini yerine getiren daireleri aracılığıyla kendisine Anayasa ve kanunlar uyarınca verilen danışma görevini yürütür.[3]

Ülkemizde birden çok yargı kolu olduğu için, mahkemeler arasında görev ve hüküm uyuşmazlıkları çıkabilmektedir. İşte bu tür uyuşmazlıkların çözümü için ise Anayasanın[4] 158'inci maddesi ile Uyuşmazlık Mahkemesi kurulmuştur.[5]

Yüksek Yargı Kurulları, Yüksek Yargı Organlarından sonra bu bölümde üzerinde durulacak diğer bir konudur. Yüksek Yargı Kurulları, hukuk devleti ilkesinin önemli unsurlarından biri olan yargı bağımsızlığı ilkesini etkili bir biçimde hayata geçirme ihtiyacından doğmuştur. Hâkimlerin, mesleki kariyerleri boyunca, göreve gelme, bu görevi yürütme ve görevden ayrılma aşamalarında, yasama ve yürütme organının baskı ve müdahalelerine karşı korunmaları gerekir.[6] Dünyanın pek çok ülkesinde, yasama ve yürütme organlarından bağımsız bir kurul oluşturularak, hâkimlerin mesleki kariyerleri açısından önemli kararların bu kurullar tarafından alınması ve icra edilmesi yöntemi benimsenmiştir. İlk kez, 19'uncu yüzyılda Fransa'da karşımıza çıkan bu tür kurullar günümüzde yaygın olarak kabul görmektedir.[7]

Bu bölümün birinci kısmında 23 ülkede yer alan Anayasa Mahkemesi ve Sayıştay harici adli ve idari yüksek mahkemeler hakkında anayasal ölçekte bilgi verilecektir. Yüksek mahkemeler farklı ülkelerdeki adlarıyla çeviriye sadık kalarak tanımlanmış olduğundan benzer veya aynı işlevlere sahip olsalar da isimleri ülkelere göre farklılık göstermektedir. İkinci kısımda ise anayasalarında veya kanunlarında ülkemizde yer alan "Hâkimler ve Savcılar Kurulu" benzeri kurullara yer veren ülkeler "Yüksek Yargı Kurulları" başlığı altında incelenecektir.

---

3 Gözübüyük, Ş., Anayasa Hukuku, s.294.

4 Anayasamızın 146 ve 160'ıncı maddeleri arasında, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Uyuşmazlık Mahkemesi ve Sayıştay Yüksek Mahkemeler olarak sayılmıştır.

5 Gözler, K., Türk Anayasa Hukuku Dersleri, s.411.

6 Gönenç, L., "Dünyada ve Türkiyede Yüksek Yargı Kurulları", Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2011, s.1, Erişim:29.04.2024, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1299852383- 2.Dunyada_ve_Turkiye_de_Yuksek_Yargi_Kurullari.pdf

7 Gönenç, L., "Dünyada ve Türkiyede Yüksek Yargı Kurulları", s.1.

Yüksek Yargı Organlarına İlişkin Ülke Örnekleri

ABD

ABD Anayasasında hem en üst temyiz mahkemesi olan hem de normların Anayasaya aykırılık denetimi görevini üstlenen Yüksek Mahkemeden ve bu mahkemenin görev ve yetkilerinden bahsedilmektedir. Ancak konu, kitabın "Anayasa Mahkemeleri" bölümünde anlatıldığı için bu başlık altında değinilmeyecektir.[8]

Almanya

Almanya Anayasasında yüksek mahkemeler; "Yargı" başlıklı IX. Bölümde yer alan 95'inci maddede düzenlenmiştir. Buna göre; Federasyon adli, idari, vergi, iş ve sosyal yargı alanları için, yüksek mahkemeler olarak Federal Temyiz Mahkemesi, Federal İdare Mahkemesi, Federal Vergi Mahkemesi, Federal İş Mahkemesi ve Federal Sosyal Mahkemesini kurar.

Bu mahkemelere hâkimlerin atanmasına, yetkili federal bakan, ilgili yargı kısmı konusunda yetkili eyalet bakanlarından ve aynı sayıda Federal Konsey tarafından seçilen üyelerden oluşan bir hâkimler seçim komisyonu ile birlikte karar verir.

Yargı içtihatlarının birleştirilmesini sağlamak üzere yukarıda sayılan mahkemelerden ortak bir daire kurulacaktır. Anayasada konunun ayrıntılarının federal bir yasayla düzenleneceği belirtilmiştir.

Avusturya

Avusturya Yüksek Mahkemesi Federal Anayasanın 92'nci maddesi ile düzenlenmiştir. Yüksek Mahkeme, hukuk ve ceza davalarında nihai mercii mahkemesidir. Federal hükûmet, federe hükûmet ya da seçimle göreve gelen meclislerin üyeleri ile Avrupa Parlamentosu üyeleri Yüksek Mahkeme üyesi olamazlar. Seçimle göreve gelen meclis üyeleri için ya da Avrupa Parlamentosu üyeleri için bu kısıtlama, belirlenen yasama veya görev süresi sona erene kadar devam eder. Son beş yıl içinde yukarıdaki belirtilen görevlerden birini yürütmüş olan hiç kimse Yüksek Mahkemeye Başkan veya Başkanvekili olarak atanamaz. Anayasanın 83'üncü maddesine göre, mahkemelerin teşkilat ve yetkileri federal kanunla düzenlenir.

[8] ABD Anayasasının 1'inci maddesinin 8'inci bölümünde, Anayasada yalnızca Yüksek Mahkeme öngörülmüş ve daha alt mahkemeleri kurma, yargı yetkilerini ve görevlerini belirleme görevi ABD Kongresine bırakılmıştır.

Belçika

Belçika Anayasasının 147'nci maddesine göre Belçika genelinde görev yapan bir Yüksek Mahkeme bulunmaktadır. Ancak, bu Yüksek Mahkeme davaların esası üzerinde yetki sahibi değildir. Anayasanın 158'inci maddesine göre, Yüksek Mahkeme kanunda öngörülmüş usullerle yetki uyuşmazlıklarını karara bağlar.

Anayasanın 160'ıncı maddesinde ise Belçika genelinde görev yapmak üzere kurulmuş, oluşumu, yetkileri ve faaliyetleri kanunla düzenlenen bir Yüksek İdare Mahkemesi düzenlenmiştir. Bununla birlikte Krala kanunla, yine kanunun belirttiği ilkelere uygun olarak, usul getirme yetkisi verilebilir. Yüksek İdare Mahkemesi, bir idare mahkemesi gibi karar verir ve kanunla öngörülen durumlarda görüş bildirir.

Brezilya

Brezilya Anayasasının 104 ve 105'inci maddelerinde Yüksek Adalet Mahkemesi düzenlenmiştir. 104'üncü maddeye göre Mahkeme en az 33 hâkimden oluşur. Yüksek Adalet Mahkemesinin hâkimleri, 35 yaşını doldurmuş ve 65 yaşından küçük, yüksek düzeyde hukuk bilgisine sahip ve gerekli etik değerleri taşıyan Brezilya vatandaşları arasından seçilir. Hâkimler, adaylıklarının Senatoda senatörlerin salt çoğunluğu ile onaylanmasından sonra Devlet Başkanınca;

- Mahkemelerin kendileri tarafından hazırladığı ve üç aday gösterdikleri listeler üzerinden üçte biri Federal Bölge Mahkemesi hâkimleri arasından ve üçte biri Hukuk Mahkemeleri hâkimleri arasından,
- Diğer üçte biri ise, Federal Cumhuriyet Savcılıkları, Eyalet Cumhuriyet Savcılıkları, Federal Bölge Cumhuriyet Savcılığı ve Yerleşim Bölgesi Cumhuriyet Savcılıkları tarafından Anayasanın 94'üncü maddesine uygun olarak aday gösterilen savcılar ve avukatlar arasından,

eşit oranda seçilerek atanır.

Anayasanın 105'inci maddesinde ise Mahkemenin görevlerinden ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir. Örnek olarak, Eyalet ve Federal Bölge valileri hakkında, Devlet Bakanları, Deniz, Kara ve Hava Kuvvetleri Komutanları hakkında yasal kovuşturma başlatmak ve dava açmak, mahkemeler arasında ortaya çıkan yetki çatışmalarını çözmek, yabancı mahkeme kararlarını onamak, Yüksek Adalet Mahkemesinin görevleri arasında sayılmaktadır.

Bulgaristan

Bulgaristan Anayasası adli yargı alanında Yargıtay, idari yargı alanında ise Yüksek İdare Mahkemesi olmak üzere iki ayrı yüksek mahkeme düzenlemiştir. Anayasanın 119'uncu maddesinde adaletin uygulanmasının, Yargıtay, Yüksek İdare Mahkemesi, bölge mahkemeleri, istinaf mahkemeleri, askerî mahkemeler ve yerel mahkemeler eliyle sağlanacağı belirtilmiştir.

Anayasanın 124'üncü maddesine göre Yargıtay, kanunun bütün mahkemeler tarafından kesin ve eşit uygulanmasını sağlamak üzere nihai olarak yargısal denetim yapar.

125'inci maddeye göre, Yüksek İdare Mahkemesi idari yargıda kanunların tam ve eşit şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla yüksek yargı denetimi yapar. Mahkeme, Bakanlar Kurulunun ve bakanların hazırladığı kanun tasarıları hakkındaki hukuka aykırılık iddialarını ve kanunla verilen diğer her türlü işi karara bağlar.

Anayasanın 129'uncu maddesine göre Yargıtay Başkanı ve Yüksek İdare Mahkemesi Başkanı Yüksek Yargı Konseyinin teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından yedi yıllığına atanır. 130'uncu maddeye göre ise Cumhuriyet Başsavcısı, Yüksek Yargı Konseyinin teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından beş yıllığına atanır. Cumhurbaşkanı ikinci kez yapılan bir teklif üzerine söz konusu atama ve görevden almaları reddedemez. Bu görevlere aynı kişiler ikinci kez atanamaz.

Çek Cumhuriyeti

Çek Cumhuriyeti Anayasasının 91'inci maddesinde yargı teşkilatının Yüksek Mahkeme, Yüksek İdare Mahkemesi ile üst mahkemeler, bölge mahkemeleri ve yerel mahkemelerden oluştuğu belirtilmiştir. Anayasanın 92'nci maddesinde ise Yüksek Mahkemenin, Anayasa Mahkemesi ve Yüksek İdare Mahkemesinin yetkisinde olan işler haricinde diğer mahkemelerin yetki alanına giren tüm konularda yetkili en yüksek yargı organı olduğu belirtilmiştir. Anayasada bu iki madde haricince yüksek mahkemelerle ilgili ayrıntılı bir hüküm bulunmamaktadır.

Danimarka

Danimarka'da Yüksek Mahkeme konusu Anayasada ayrıntılı bir şekilde yer almamaktadır. Yalnızca Anayasanın 63'üncü maddesinin 2'nci fıkrasında, idarenin yetkisinin kapsamına ilişkin yapılan itirazlar, karara bağlanmak üzere kanunla bir veya daha fazla idare mahkemesine bırakılabilir ve idare mahkemelerinin vereceği kararlara karşı temyiz başvurusu, Kraliyet Yüksek Mahkemesine yapılır denilerek temyiz mekanizmasından söz edilmektedir.

Estonya

Estonya, hukuk sisteminde tek yüksek mahkeme bulunan ülkelerden biridir. Estonya Anayasasının 149'uncu maddesine göre, bölge mahkemeleri, şehir mahkemeleri ve idari mahkemeler ilk derece mahkemeleridir. İstinaf mahkemeleri temyiz mahkemeleridir ve ilk derece mahkemelerinin kararlarını üst mahkemeye havale usulüyle inceler. Yüksek Mahkeme, en yüksek dereceli mahkemedir ve diğer mahkemelerin kararlarını temyiz usulüyle inceler. Yüksek Mahkeme aynı zamanda anayasal inceleme yapan mahkemedir.

Yüksek Mahkeme Başkanı, Estonya Cumhurbaşkanının teklifi üzerine Estonya Parlamentosu tarafından atanır. Yüksek Mahkeme hâkimleri de, Yüksek Mahkeme Başkanının teklifi üzerine Estonya Parlamentosunca atanmaktadır.

Finlandiya

Finlandiya Anayasası, nihai yargı yeri olarak adli yargı alanında Yüksek Mahkeme, idari yargı alanında ise Yüksek İdare Mahkemesi adı altında, görev yönünden Türk hukukundaki Yargıtay ve Danıştaya benzerlik gösteren iki ayrı mahkeme düzenlemektedir. Anayasanın 98'inci maddesinde, Yüksek Mahkeme, Temyiz Mahkemeleri ve Bölge Mahkemeleri adli yargı, Yüksek İdare Mahkemesi ve Bölge İdare Mahkemeleri ise idari yargı mahkemeleri olarak belirtilmiştir.

Anayasanın 99'uncu maddesine göre Yüksek Mahkeme, hukuk davaları, ticari davalar ve ceza davalarının son inceleme merciidir. İdari davalar, son inceleme yönünden Yüksek İdare Mahkemesince karara bağlanır. Yüksek Mahkemeler kendi yetki alanları içinde adaletin işlemesi üzerinde denetim yaparlar. Hükûmete, yasama faaliyetinin başlatılmasında öneri sunabilirler.

Anayasanın 100'üncü maddesinde ise Yüksek Mahkeme ve Yüksek İdare Mahkemesinin, mahkeme başkanı ve gerekli sayıda hâkimden oluştuğu belirtilmiştir. Yüksek Mahkeme ve Yüksek İdare Mahkemesi, kanunla başka bir yeter sayı düzenlenmedikçe beş üyenin hazır bulunmasıyla karar yeter sayısına sahip olur.

Fransa

Fransa Anayasasında hem Yargıtay hem de Danıştay benzeri iki yüksek mahkeme düzenlenmiştir. Fransız Yargıtayından ve Fransız Danıştayından Anayasanın çeşitli maddelerinde aşağıdaki şekilde bahsedilmiştir:

Anayasanın 37'nci maddesine göre, kanunların düzenleme alanına girmeyen konular tüzüklerin konusudur. Bu konular hakkında çıkarılan tüzükler, Danıştayın görüşünün alınmasının ardından kararname ile değiştirilebilir.

Anayasanın 38'inci maddesine göre hükûmet, programını uygulamak amacıyla, sınırlı bir süre için, aslında kanunla düzenlenmesi gereken konular hakkında kararname çıkarmak amacıyla Parlamentodan yetki ister. Kararnameler, Danıştayın görüşü alındıktan sonra Bakanlar Kurulunca hazırlanır.

Anayasanın 39'uncu maddesine göre, Hem Başbakan hem de milletvekillerinin kanun teklifi önerme hakları vardır. Hükûmetin hazırladığı kanun tasarıları, Danıştayın görüşü alındıktan sonra Bakanlar Kurulunda görüşülür ve Parlamentonun bir kanadı veya her ikisinde müzakere edilmek üzere sunulur. Ulusal Meclis ya da Senato Başkanı, kendi meclislerine sunulan bir kanun teklifini, komisyonda görüşülmeye başlanmadan önce ve teklif sahiplerince itiraz edilmediği takdirde kanunda belirtilen şartlara uygun olarak görüş için Danıştaya sunabilir.

Anayasanın 61'inci maddesine göre, bir mahkeme önünde görülmekte olan bir davada bir kanun hükmünün Anayasanın garanti altına aldığı hak ve özgürlükleri ihlal ettiğinin ileri sürülmesi halinde, durum Danıştay veya Yargıtay tarafından belirli bir süre içinde Anayasa Mahkemesine götürülür.

Güney Afrika

Güney Afrika Anayasasının 166'ncı maddesinde, Yüksek Temyiz Mahkemesi, Güney Afrika Yüksek Mahkemesi ve bu yüksek mahkemeye benzer nitelikte olabilecek ve kanunla kurulabilecek diğer yüksek mahkemelerden bahsedilmiş; Yüksek Temyiz Mahkemesi ve Güney Afrika Yüksek Mahkemesi ise daha ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Anayasanın 168'inci maddesine göre, Yüksek Temyiz Mahkemesi bir Başkan, bir Başkan Yardımcısı ve kanunla belirlenen sayıda temyiz hâkiminden oluşur. Yüksek Temyiz Mahkemesi önündeki bir konu, kanunla belirlenen sayıda hâkim tarafından karara bağlanmalıdır. Yüksek Temyiz Mahkemesi, Güney Afrika Yüksek Mahkemesi ve bu yüksek mahkemeye benzer nitelikteki diğer yüksek mahkemelerden gelen ve kanunla belirlenen iş hukuku ve rekabet konuları haricindeki diğer tüm konuların temyiz makamıdır.

Güney Afrika Yüksek Mahkemesi ise Anayasanın 169'uncu maddesine göre, Anayasada doğrudan Anayasa Mahkemesinin görevi olarak belir-

tilen konular, bu yüksek mahkemeye benzer nitelikte olabilecek diğer yüksek mahkemelere verilen görevler ve kanunla belirtilen diğer ayrıksı durumlar hariç tüm konularda karar verme yetkisine haiz bir mahkemedir.

Güney Kore

Güney Kore Anayasasının 101'inci maddesine göre yargı teşkilatı devletin en yüksek mahkemesi olan Yüksek Mahkeme ile belirli düzeylerdeki diğer mahkemelerden oluşur. Anayasanın 102'nci maddesinde, Yüksek Mahkeme ve diğer alt derece mahkeme teşkilatlarının kanunla belirleneceği düzenlenmiştir.

Anayasanın 104'üncü maddesine göre Yüksek Mahkeme Başhâkimi, Meclisin onayı ile Devlet Başkanı tarafından atanır. Yüksek Mahkemenin diğer hâkimleri Başhâkimin önerisi ve Meclisin onayı ile Devlet Başkanı tarafından atanır. Başhâkimin görev süresi altı yıldır ve yeniden atanamaz. Diğer hâkimlerin görev süresi altı yıldır ve kanunun öngördüğü şekilde yeniden atanabilir.

Anayasanın 107'nci maddesinde idari kararnamelerin, yönetmeliklerin veya işlemlerin bir duruşmada Anayasa ve kanunlara uygunluğu söz konusu olduğunda Yüksek Mahkemenin, bu konuya ilişkin son bir inceleme yapma yetkisine sahip olduğu belirtilmiştir. 108'inci maddeye göre ise Yüksek Mahkeme, kanuna uygun olarak adli işlemler ile iç disiplin ve mahkemenin idari konuları ile ilgili yönetmelikler çıkartabilir.

Anayasanın 110'uncu maddesinde askerî yargılama yetkisini kullanmak üzere özel mahkemeler olarak askerî mahkemelerin kurulabileceği ve Yüksek Mahkemenin, askerî mahkemeler üzerinde nihai temyiz yetkisine sahip olduğu düzenlenmiştir.

Hollanda

Hollanda Anayasasında, yasama faaliyetinde ve idari yargı alanında tavsiye niteliğinde görüş bildirmekle görevli bir Danıştay ve adli yargı alanında temyiz mahkemesi olarak görev yapan bir Yüksek Mahkeme düzenlenmiştir. Yüksek Mahkeme, aynı zamanda milletvekilleri ve bakanların yargılandığı adalet divanı olarak görev yapar.

Danıştay ile ilgili maddeler Anayasanın 73 ila 75'inci maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre, kanun tasarılarında, genel idari konularda ve Parlamentonun onaylayacağı antlaşmalarda, Danıştay veya Danıştayın bir dairesinin görüşü alınır. Kanunla belirlenebilecek durumlarda söz konusu görüş aranmayabilir. Danıştay veya Danıştayın bir dairesi, Kraliyet Karar-

namesi ile karara bağlanması gereken idari uyuşmazlıkları araştırmakla ve bu uyuşmazlıklarla ilgili olarak verilecek karar hakkında tavsiyede bulunmakla sorumludur. Danıştay veya bir dairesi, kanuni bir düzenlemeyle idari uyuşmazlıklarla ilgili karar vermekle görevlendirilebilir.

Danıştaya Kral başkanlık eder. Tahtın muhtemel varisi 18 yaşına geldiğinde hukuken Danıştay toplantılarına katılma hakkı kazanır. Kraliyet ailesinin diğer üyelerinin bu hakka sahip olması, bir kanunla bu konunun düzenlenmiş olmasına bağlıdır. Danıştay üyeleri Kraliyet Kararnamesi ile süresiz olarak atanırlar. Danıştay üyeliği istifa kararı ile veya kanunla belirlenen emeklilik yaşına gelinmesi üzerine sona erer. Danıştay üyelerinin görevleri, kanunla belirlenen bazı durumların ortaya çıkması üzerine askıya alınabilir veya sona erdirilebilir. Üyelerin hukuki statüleri kanunla düzenlenir.

Danıştayın teşkilatı, oluşumu ve yetkileri kanunla düzenlenir. Danıştaya veya Danıştay dairelerinden birine kanunla ek görevler de verilebilir.

Hollanda Yüksek Mahkemesi ise Anayasanın 118 ve 119'uncu maddelerinde düzenlenmiştir. Hollanda Yüksek Mahkemesinin üyeleri, Parlamentonun alt kanadı olan Temsilciler Meclisi tarafından seçilen üç aday arasından atanır. Kanunla düzenlendiği şekilde ve kanunla belirlenen sınırlar dâhilinde hukuku ihlal eden yargı kararlarının temyiz yoluyla iptali Yüksek Mahkemenin sorumluluğundadır. Yüksek Mahkemeye kanunla başka görevler de verilebilir.

Hollanda Parlamentosunun eski ve hali hazırdaki üyeleri, bakanlar ve bakan yardımcıları görevleri süresince işledikleri suçlardan dolayı Yüksek Mahkemede yargılanır. Yargılamaya ilişkin süreç, Kraliyet Kararnamesi veya Temsilciler Meclisi tarafından verilecek bir karar üzerine başlatılır.

İrlanda

İrlanda Anayasasının 34'üncü maddesine göre mahkemeler, ilk derece mahkemeleri, Temyiz Mahkemesi ve Yüksek Temyiz Mahkemesinden oluşur.

İlk derece mahkemeleri, medeni ya da cezai tüm sorunlar ve konularda tam bir yargı yetkisine sahip olan bir Yüksek Mahkemeyi de içermektedir.

Anayasanın 34'üncü maddesinin 4'üncü fıkrasına göre Temyiz Mahkemesi, kanunla öngörülen istisnalara tabi olarak, Yüksek Mahkemenin bütün kararları ve kanunla öngörülebilecek olan diğer mahkeme kararları üzerinde temyiz yolu ile inceleme yetkisine sahiptir. Aksi belirtilmedikçe, Temyiz Mahkemesinin kararı nihai ve kesindir.

Anayasanın 34'üncü maddesinin 5'inci fıkrasına göre Yüksek Temyiz Mahkemesinin Başkanı, Başhâkim olarak adlandırılır. Yüksek Temyiz Mahkemesi, kararın genel olarak kamusal öneme sahip bir konuyu içerdiği veya adaletin menfaati bakımından temyiz yolu ile kendisine başvurulmasında zorunluluk bulunduğu görüşünde olması halinde, kanunla öngörülebilecek düzenlemelere tabi olarak, Temyiz Mahkemesi kararları üzerinde temyiz yolu ile inceleme yapma yetkisine sahiptir.

Yüksek Temyiz Mahkemesinin kararları, her durumda nihai ve kesindir.

Anayasanın 35'inci maddesine göre, Temyiz Mahkemesi ve Yüksek Temyiz Mahkemesi hâkimleri ile 34'üncü madde uyarınca kurulmuş diğer tüm mahkemelerin hâkimleri Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Temyiz Mahkemesi ve Yüksek Temyiz Mahkemesi hâkimleri, görevi ile bağdaşmayan uygunsuz davranışlar ve iş göremezlik dışında görevden alınamaz ve bu durumda sadece Temsilciler Meclisi ve Senatonun talebi ile görevden alınabilirler.

Anayasanın 36'ncı maddesine göre, Temyiz Mahkemesi ve Yüksek Temyiz Mahkemesi hâkimlerinin sayısı ile mali ve sosyal hakları kanunla düzenlenir.

İspanya

İspanya hukuk sisteminde bütün yargı alanları için tek bir yüksek yargı merci bulunmaktadır. Yüksek Mahkeme, genel temyiz mahkemesi olma özelliği dışında yüksek devlet görevlilerini yargılama yetkisine de sahiptir.

Anayasanın 123'üncü maddesine göre, Yüksek Mahkeme, İspanya genelinde yargı yetkisine sahiptir ve anayasal güvencelere ilişkin hususlar hariç olmak üzere, hukukun her dalında en yüksek yargı yeridir. Yüksek Mahkeme Başkanı, kanunla öngörülen şekilde Yargı Kuvveti Genel Konseyinin yapacağı teklif üzerine Kral tarafından atanır.

Anayasanın 71'inci maddesine göre, Kongre ve Senato üyeleri aleyhinde yürütülen ceza yargılamasında yetkili mahkeme, Yüksek Mahkemenin Ceza Dairesidir.

Anayasanın 102'nci maddesine göre, Başbakan ve hükûmetin diğer üyeleri Yüksek Mahkeme Ceza Dairesinde cezai yönden sorumlu tutulabilirler.

İtalya

Yargı sistemi, İtalya Anayasasının 101 ila 110'uncu maddelerinde düzenlenmiştir. Ancak ilgili maddelerde Yüksek Hâkimler Kurulu ile ilgili ayrıntılı düzenlemeler bulunmasına karşın Yüksek Yargı konusunda detaylı

düzenlemeler yer almamaktadır. Konu ile ilgili mevcut düzenlemeler ise şu şekildedir:

Anayasanın 103'üncü maddesine göre, Danıştay ve yargı teşkilatının diğer organları, kamu idaresi önünde meşru hakların ve özellikle kanunla belirlenen hususlarda sübjektif hakların korunması konusunda yargı yetkisine sahiptir.

Anayasanın 104'üncü maddesine göre, Yargıtay Başkanı ve Başsavcısı Yüksek Hâkimler Kurulunun asli üyesidir.

Anayasanın 108'inci maddesine göre adli teşkilat ve hâkimlerle ilgili hususlar kanunla düzenlenir. Kanun, uzmanlık mahkemelerinin hâkimleri ve savcılarının ve adalet işlerinde çalışan diğer kişilerin bağımsızlığını güvence altına alır.

Macaristan

Macaristan Anayasasının 25 ila 28'inci maddeleri mahkemeler başlığına ayrılmıştır. Buna göre mahkemeler adaleti uygular ve en üst yargı organı Yüksek Mahkemedir (*Curia*). Yüksek Mahkeme kanunların adli uygulamalarında yeknesaklığı sağlar ve buna göre mahkemeler açısından bağlayıcı olan kararları alır.

Yüksek Mahkeme Başkanı, Cumhurbaşkanının teklifi ile Parlamento tarafından mahkemede dokuz yılını doldurmuş hâkimler arasından seçilir. Yüksek Mahkeme Başkanı Ulusal Meclis üyelerinin üçte ikisinin oyuyla seçilir.

Mahkemelerin idaresi ve örgütlenmesi, hâkimlerin hukuki statüleri ve özlük hakları ile ilgili hükümler kanunla düzenlenir.

Polonya

Polonya Anayasasında yüksek mahkemeler, Anayasanın 183'üncü maddesinde Yüksek Mahkeme, 184 ve 185'inci maddelerinde ise Yüksek İdare Mahkemesi olarak düzenlenmiştir.

Buna göre Yüksek Mahkeme, genel ve askerî mahkemelerin kararlarıyla ilgili denetleme yapmakla görevlidir. Yüksek Mahkeme ayrıca Anayasa ve kanunlarda belirtilen diğer faaliyetleri yerine getirir. Mahkemenin Birinci Başkanı, Cumhurbaşkanı tarafından, Yüksek Mahkeme Hâkimleri Genel Kurulunun önerdiği adaylar arasından altı yıllık bir süre için seçilir.

Anayasanın 184'üncü maddesine göre, Yüksek İdare Mahkemesi ve idare mahkemeleri, kanunda belirtilen ölçülerde, kamu yönetiminin performansı üzerinde denetim yapar. Bu denetim, ayrıca, yerel yönetim or-

ganlarının kararlarının ve devlet yönetiminin bölgesel organlarının normatif statülerine uygunluğuyla ilgili mahkeme kararlarını da kapsar.

Anayasanın 185'inci maddesine göre, Yüksek İdare Mahkemesi Başkanı, Cumhurbaşkanı tarafından, Yüksek İdare Mahkemesi Hâkimleri Genel Kurulunun önerdiği adaylar arasından altı yıllık bir süre için seçilir.

Portekiz

Portekiz Anayasasının 209'uncu maddesi mahkemelerin teşkilatlanması konusunu düzenlemiştir. Buna göre Yüksek Adalet Mahkemesi, Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay yüksek mahkemeler olarak sayılmıştır.

Anayasanın 210'uncu maddesine göre, Anayasa Mahkemesinin özel sorumlulukları saklı kalmak üzere, Yüksek Adalet Mahkemesi hukuk mahkemeleri hiyerarşisinde üst organdır. Yüksek Adalet Mahkemesi hâkimleri mahkeme başkanını kendileri seçer. Mahkeme, kanunda belirtilen bazı davalarda ilk derece mahkemesi olarak da görev yapar.

Anayasanın 212'nci maddesine göre, Anayasa Mahkemesinin özel sorumlulukları saklı kalmak üzere, Yüksek İdare Mahkemesi, idare ve vergi mahkemeleri hiyerarşisinde üst organdır. Yüksek İdare Mahkemesi hâkimleri mahkeme başkanını kendileri seçer.

Romanya

Romanya Anayasası, adli ve idari yargı ayrımı yapmaksızın, nihai karar mercii olarak tek bir Yüksek Mahkeme öngörmektedir. Anayasanın 126'ncı maddesine göre, adaletin uygulanması Yüksek Temyiz ve Adalet Mahkemesi ve kanunla kurulan diğer mahkemelerin yetkisindedir. Yüksek Temyiz ve Adalet Mahkemesi, diğer mahkemelerce kanunların yorumlanması ve uygulanmasının yeknesaklığını sağlar. Mahkemenin oluşumu ve çalışma usulleri kanunla düzenlenir.

Rusya

Rusya Anayasasının 126'ncı maddesine göre, Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi hukuk davaları, ticari uyuşmazlıklar, cezai, idari ve federal anayasa hukukuna göre kurulmuş ticaret mahkemelerinin yargı yetkisine tabi diğer davaları çözen ve yargı yetkilerini kullanan en yüksek yargı organıdır. Bu düzenlemeye göre Rusya'da hukuk davaları, ceza davaları ya da idari yargı alanı ayrımına gidilmeksizin tek bir yüksek mahkeme bulunmaktadır. Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi, genel yargı mahkemelerinin ve ticaret mahkemelerinin faaliyetlerini federal kanunlar ta-

rafından öngörülen usulde izleyerek ve mahkeme uygulamaları hakkında açıklamalar yaparak denetim faaliyeti yürütür.

Anayasanın 128'inci maddesine göre, Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesinin Başhâkimi, Başhâkim Yardımcısı ve hâkimleri Devlet Başkanının önerisiyle Federasyon Konseyi tarafından atanır. Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi, Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi ve diğer federal mahkemeler, Rusya Federasyonu Anayasası ve federal anayasal kanunla kurulur. Medeni, ticari, idari ve ceza yargısının uygulanmasına ilişkin hususlar ilgili usul mevzuatı ile belirlenir.

Yunanistan

Yunanistan Anayasasının 94 ve 95'inci maddelerinde Yüksek İdare Mahkemesi düzenlenmiştir.

Anayasanın 94'üncü maddesine göre, idari uyuşmazlıkları karara bağlama yetkisi, Sayıştayın yetkili olduğu konular saklı kalmak üzere, Yüksek İdare Mahkemesi ve idare mahkemelerinin görev alanındadır.

Anayasanın 95'inci maddesine göre Yüksek İdare Mahkemesi;

I. Yetki aşımı veya hukuka aykırı uygulamalar nedeniyle idare makamlarının icra edilebilir işlemlerinin talep üzerine iptali,

II. Kanunda belirtildiği üzere, idare mahkemelerinin nihai kararlarının talep üzerine iptali,

III. Anayasa ve kanunlar tarafından öngörülen maddi idari uyuşmazlıkların yargılanması,

IV. Genel düzenleyici nitelikteki tüm kararnamelerin incelenmesi,

hususlarında görevlidir.

Yüksek İdare Mahkemesinin iptal yönünden yargı yetkisi içindeki bazı dava kategorileri, esası veya önemi bakımından, kanunla ilk derece idare mahkemelerinin yetkisi içine sokulabilir. Yüksek İdare Mahkemesi istinaf mahkemesi gibi görev yapar.

Yüksek İdare Mahkemesinin yargı yetkisi kanunla düzenlendiği şekilde belirlenir ve uygulanır.

Kamu idaresi yargı kararlarına uymakla yükümlüdür. Bu yükümlülüğün ihlali, kanunla düzenlenen yetkili birimi sorumlu kılar. Kamu yönetiminin yargı kararlarına uymasını sağlayan tedbirler kanunla belirlenir.

Yüksek Yargı Kurullarına İlişkin Ülke Örnekleri

Çalışmada ele alınan 23 ülke anayasası incelendiğinde Almanya, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya ve Güney Kore'de giriş bölümünde temel unsurlarını belirlediğimiz türden bir Yüksek Yargı Kurulu bulunmadığı görülmektedir. Ancak, genellikle bu ülke anayasalarında hâkimlerin bağımsızlığı ve atanması gibi hususlar ilke olarak belirlendikten sonra ayrıntıların kanunlarda yer alacağı belirtilmiştir. Örneğin, Almanya Anayasasının 98'inci maddesinin 4'üncü fıkrasında eyalet hâkimlerinin, Eyalet Adalet Bakanı ve hâkimlerin seçimi ile görevli bir komisyon tarafından müştereken seçilecekleri ve hâkimlerin bağımsızlığı, atanması, yer değiştirmesi gibi hususlar belirlenmiş ve bunlara ilişkin ayrıntıların federal kanunlarda veya eyalet kanunlarında düzenleneceği hükme bağlanmıştır.

Diğer ülke anayasaları ve kanunlarında yüksek yargı kurullarına ilişkin düzenlemeler ise aşağıdaki şekildedir.

ABD

ABD Anayasasında, Yüksek Yargı Kurulları ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. ABD'de, federal mahkemeler için ulusal politika belirleme organı, ABD Yargı Konferansıdır. Konferansın hukuki altyapısını 331 Bölüm-28 Başlık numaralı ABD Kanunu oluşturmaktadır. Kanuna göre Yargı Konferansı; mahkemelerdeki iş koşullarının kapsamlı bir şekilde araştırılması, gerektiğinde temyiz mahkemelerine veya bölge mahkemelerine hâkimlerin atanmasının planlanması, yeknesak yönetim ilkeleri ve mahkeme işlerinin hızlı bir şekilde yürütülmesini teşvik eden çeşitli önerilerde bulunulması gibi işlerden sorumludur.[9]

Belçika

Belçika Yüksek Yargı Kurulu 20 Kasım 1998'de Anayasanın 151'inci maddesine eklenen hükümlerle oluşturulmuştur. Anayasada yer alan hükümlerin dışında Kurula ilişkin ayrıntılar 22 Aralık 1998 tarihli kanunla belirlenmiştir.[10]

Anayasasının 151'inci maddesinde, yargı bağımsızlığı ilkesi doğrultusunda ülkenin tamamında yetki sahibi olacak bir Yüksek Adalet Ku-

[9] The Judicial Conference of the United States (Amerika Birleşik Devletleri Yargı Konseyi), "Judicial Conference", Erişim:17.05.2024, https://www.uscourts.gov/about-federal-courts/governance-judicial-conference#:~:text=Judicial%20Conference

[10] ECPRD, "Council For the Judiciary (Yargı Konseyi), Çek Cumhuriyeti Parlamentosunun Bilgi Talebi, Talep No:470, 11 Ekim 2005, Erişim:17.05.2024 (Sınırlı Erişim), https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/470

rulu kurulacağı belirtilmiştir. Kurul, Fransızca ve Felemenkçe konuşulan iki ayrı komisyondan oluşur. Her komisyon eşit sayıda üyeye sahiptir ve komisyonlarda eş temsil esası uygulanır. Kurul, kanunla belirlenen şartlar dâhilinde, Senato tarafından üçte iki çoğunluk oyuyla seçilenler ile meslektaşları tarafından seçilen hâkimler ve son olarak savcılık teşkilatınca seçilen üyelerden oluşmaktadır.

Her bir komisyonda adaylık ve atamalar komitesi yanında bir danışma ve araştırma komitesi yer almaktadır. Bu komiteler de aynı şekilde eşit temsil ilkesine bağlı olarak kurulurlar. Kurul içerisindeki komisyon ve komitelerin düzeni ve yetkilerin kullanım şekil ve şartları kanunla belirlenmektedir.

Kurulun yetki alanları ise 151'inci maddenin 3'üncü fıkrasında belirlenmiştir. Buna göre Kurul;

1) Hâkim ve savcılığa atanacak adayları belirleme,
2) Yüksek Mahkeme, istinaf mahkemeleri ve alt derece mahkeme başkanları ile başsavcı adaylarını belirleme,
3) Hâkim ve savcılığa kabul,
4) Hâkim ve savcıların eğitimi,
5) Yukarıda anılan mahkeme başkanlıklarını belirlemeye yönelik genel usul ve esaslar hazırlama,
6) Yargının genel işleyişi ve teşkilatlanması hakkında tavsiye ve tekliflerde bulunma,
7) İç denetim vasıtalarının kullanımını teşvik etme ve gözetme,
8) Her türlü disipline ilişkin ve cezai yetkiler hariç tutulmak kaydıyla; yargının işleyişine dair şikâyetleri alma, takip etme ve inceleme başlatma,

konularında yetki sahibidir.

Yukarıda 1 ila 4'üncü bentlerde yer alan yetkiler kanunda belirtilen şekil ve şartlarda adaylık ve atama komitelerince, 5 ila 8'inci bentlerde yer alan yetkiler ise danışma ve araştırma komitelerince yerine getirilmektedir. Bu komitelerin hangi hallerde ve ne şekilde yetkilerini müştereken kullanacakları yine kanunla düzenlenmektedir.

Kurula, 3'üncü fıkrada anılan yetkileri dışında ek yetkiler verilmesi Anayasanın 4'üncü maddesinin son fıkrasındaki oy nisabıyla (Parlamento içerisindeki her bir dile dayalı bölge grubunun salt çoğunluğu) kabul edilecek bir kanunla mümkündür.

151'inci maddenin 4 ve 5'inci fıkralarında, yukarıda bahsedilen adaylık ve atama işlemlerine ilişkin ayrıntılar ve bu yetkilerin hangi devlet organlarıyla paylaşıldığı düzenlenmiştir. Söz konusu hükümler aşağıdaki şekildedir;

> "4. Fıkra: Sulh hâkimleri ile diğer mahkeme hâkimleri ve Yüksek Mahkeme hâkimleri, kanunda gösterilen esas ve usul uyarınca Kral tarafından atanır.
>
> Atama, ilgili aday gösterme ve atama komisyonu tarafından, kanunda düzenlenen esaslar uyarınca nitelik ve yetenek değerlendirilmesi ve üçte iki oy çoğunluğuyla alınacak karar ve gerekçeli şekilde yapılan aday gösterme işlemi üzerine yapılır. Adaylık, ancak kanunda gösterilen şekilde ve gerekçesi belirtilerek reddedilebilir.
>
> Temyiz mahkemelerinin hâkimleri veya Yüksek Mahkeme hâkimlerinin atanmasında ilgili mahkemenin genel kurulu, yukarıdaki fıkrada düzenlenen aday gösterme işleminden önce, kanunda öngörülen şekilde gerekçeli bir görüş bildirir.
>
> 5. Fıkra: Yüksek Mahkemenin Birinci Başkanı, istinaf mahkemelerinin birinci başkanları ve alt derece mahkemelerinin başkanları bu görevlere, kanunda belirtilen şart ve şekilde Kral tarafından atanırlar.
>
> Bu atama, ilgili adaylık ve atamalar komitesinin gerekçeli aday listesine dayalı kanunda belirtilen şartlarla, üçte iki ekseriyetle ve adayın yeterliliği ve uygunluğu değerlendirildikten sonra gerçekleştirilir. Bir aday ancak kanunda belirtilen şekilde ve gerekçesi belirtilerek reddedilebilir.
>
> Yüksek Mahkemenin Birinci Başkanının ya da bir istinaf mahkemesinin birinci başkanının atanmasında, ilgili mahkeme genel kurulu, bir önceki cümlede belirtilen adayın açıklanmasından önce, kanunda belirtilen şekle uygun olarak gerekçeli görüşünü açıklar.
>
> Yüksek Mahkeme Başkanı, bu mahkemenin daire başkanları, istinaf mahkemelerinin daire başkanları ve alt mahkemelerin başkan yardımcıları, kanunda belirtilen şartlarla ve şekilde, mahkemelerin kendi aralarından bu görevlere atanırlar."

Brezilya

Brezilya Ulusal Adalet Konseyi, Brezilya Anayasasının 103b maddesine göre iki yıllık bir görev süresi için atanan ve bir kez yeniden atanmasına izin verilen 15 hâkimden oluşur. Ulusal Adalet Konseyine, Yüksek Adalet Mahkemesi Başhâkimi, yokluğunda ise mahkemenin en kıdemli hâkimi başkanlık eder. Konseyin diğer üyeleri, adaylıkları Federal Senatonun

salt çoğunluğu tarafından onaylandıktan sonra, Devlet Başkanı tarafından atanır.

İdari ve mali yönden yargı organının işleyişi ve hâkimler tarafından resmî görevlerin gereği gibi yerine getirilmesi, Konseyin görevleri arasındadır. Konsey ayrıca, yargı organının özerk olmasını ve yargı mevzuatına uyulmasını sağlamak maksadıyla kendi yetki alanı dâhilinde düzenleyici idari işlemler yayımlayabilir veya tedbirler önerebilir. Konsey, yargı organları veya mensupları aleyhindeki şikâyetleri alır ve inceler. Konsey, yargı erkinin çeşitli federal organları tarafından yapılan yargılama ve hükümlerle ilgili altı aylık istatistiki rapor yayınlar. İlaveten, ülkedeki yargı teşkilatının durumu ve Konseyin faaliyetleri hakkında gerekli gördüğü tedbirler de dâhil olmak üzere yıllık bir rapor hazırlar.

Bulgaristan

Bulgaristan'da yüksek yargı kurullarına Anayasanın 129 ila 133'üncü maddeleri arasında yer verilmiştir. Yüksek yargı kurulları bakımından 2023 yılı Anayasa değişiklikleri ile beraber ikili bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Anayasanın 129'uncu maddesinde Yüksek Yargı Kurulunun, 130'uncu maddesinde ise Yüksek Savcılık Kurulunun temel işlevi ortaya konulmuştur. Buna göre hâkim, savcı ve sorgu hâkimlerinin atanmaları, terfileri, alt kademeye düşürülmeleri, nakilleri ve görevden alınmaları ilgili Kurullar tarafından yerine getirilir.

Anayasanın 130a maddesine göre Yüksek Yargı Kurulu 15 üyeden oluşur. Yargıtay ve Yüksek İdare Mahkemesi başkanları Kurulun doğal üyesidir. Kurulun 5 üyesi Ulusal Meclis tarafından, 8 üyesi tüm mahkemelerin hâkimleri tarafından doğrudan seçilmektedir. Yüksek Savcılık Kurulu ise 10 üyeden oluşur. Başsavcı Kurulun doğal üyesidir. Kurulun 6 üyesi Ulusal Meclis tarafından, 2 üyesi savcılar ve 1 üyesi de sorgu hâkimleri tarafından doğrudan seçilir. Yüksek Yargı Kurulu ve Yüksek Savcılık Kurulunun doğal olmayan üyeleri, en az 15 yıllık mesleki tecrübeye sahip, bağımsız ve tarafsız olan, yüksek mesleki itibara ve ahlaki bütünlüğe sahip kişiler arasından seçilir. Ulusal Meclis, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla Yüksek Yargı Kurulu ve Yüksek Savcılık Kurulu üyelerini seçer.

Yüksek Yargı Kurulu ve Yüksek Savcılık Kurulunun seçimle gelen üyelerinin görev süresi dört yıldır. Söz konusu üyeler sürenin bitiminden hemen sonra yeniden seçilemezler. Anayasanın 130a maddesinin 6'ncı fıkrası gereği, Kurullarda üyelik; istifa, bir suçtan kesin hüküm giyme, bir yılı aşkın bir süre görevinin icrasından alıkoyacak sürekli fiili bir durumun varlığı ve disiplin cezasıyla görevden uzaklaştırma veya mesleğin icrasından men edilme hallerinde sona erer. 7'nci fıkra hükmüyle, seçilen

üyelerden boşalacak yerlerin yukarıda belirtilen kotalar dâhilinde kalan süreyi tamamlamak üzere doldurulması düzenlenmiştir.

Kurulların yetkileri 130b maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre Kurullar;

- Hâkimlerin, savcıların ve sorgu hâkimlerinin atanması, terfi ettirilmesi, yer değiştirilmesi ve görevden alınması,
- Yargıtay Başkanı, Yüksek İdare Mahkemesi Başkanı ve Başsavcının atanması veya görevden alınması için Cumhurbaşkanına teklifte bulunulması,
- Hâkimlerin, mahkeme başkanlarının, savcıların ve sorgu hâkimlerinin belirli aralıklarla değerlendirilmesi,
- Hâkimlerin, savcıların ve sorgu hâkimlerinin görevden alınması ve bazı disiplin cezalarının uygulanması, mahkeme başkanlarının atanması ve görevden alınması,
- Mahkemelerin işleyiş organizasyonuna ilişkin konuların ele alınması,
- Yargı bütçe tasarısının onaylanması,
- Mahkemelerin bütçesinin kullanılmasının organize edilmesi ve yönlendirilmesi,
- Yargı eğitiminin yönetimine destek verilmesi,
- Yargının taşınmaz mallarının yönetilmesi,
- Anayasanın 84'üncü maddesinde bahsedilen yıllık raporların kapsam ve içeriğinin belirlenmesi,
- Kanunla belirlenen diğer yetkilerin kullanılması

hususlarında yetkilidir.

Anayasanın 130b maddesine göre Yüksek Yargı Kurulu ve Yüksek Savcılık Kurulu Genel Kurulu, her iki kurulun tüm üyelerinden oluşur. Genel Kurul aşağıdaki görevleri yerine getirir.

- Yüksek Yargı Kurulu ve Yüksek Savcılık Kurulunun teklifi üzerine yargı bütçesi taslağının onaylanması,
- Yargıyı ilgilendiren ortak kurumsal konulara ilişkin görüşlerin benimsenmesi,
- Yargının maddi taşınmazlarının idaresi ile ilgili konularda görüşülmesi,
- Yargının bağımsızlığına ilişkin diğer ortak hususların değerlendirilmesi.

Anayasanın 130b maddesine göre Yüksek Yargı Kurulu toplantılarına ve Yüksek Yargı Kurulu ile Yüksek Savcılık Kurulu Genel Kurul toplantılarına Yargıtay Başkanı veya söz konusu Başkanın yokluğunda Yüksek İdare Mahkemesi Başkanı başkanlık eder. Adalet Bakanı oy hakkı olmaksızın toplantılara katılabilir.

Anayasanın 132a maddesi ise adalet hizmetlerinin denetiminde Yüksek Yargı Kurulunun rolünü belirlemektedir. Buna göre, Kurul bünyesinde bir Teftiş Bürosu teşkil edilir ve bir başmüfettiş ve 10 müfettiş görevlendirilir. Başmüfettiş, Ulusal Meclis tarafından üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyla beş yıllığına seçilmektedir. Müfettişler ise yine Ulusal Meclis tarafından aynı usulle dört yıllığına seçilmektedir. Başmüfettiş ve müfettişler aynı göreve tek bir ikinci dönem için yeniden seçilebilirler. Teftiş Bürosunun bütçesi, yargı genel bütçesine uygun olmak koşuluyla Ulusal Meclis tarafından kabul edilmektedir.

Teftiş Bürosu, yargı bağımsızlığına halel getirmeksizin, adli hizmetlerin denetimini üstlenmektedir. Başmüfettiş ve müfettişler görevlerini yerine getirirken sadece kanunla bağlıdırlar. Büro, yıllık raporlarını Kurula sunar. Büro, uyarı, öneri ve raporlarını kamu kurumları ve yetkili yargı organlarına iletebilir ve faaliyetleri hakkında kamuoyunu bilgilendirir. Teftiş Bürosu üyelerinin seçilme ve görevden alınmalarına ilişkin diğer usul ve esaslar ise kanunla düzenlenir.

Danimarka

Danimarka Anayasasında Yüksek Yargı Kuruluna ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Yargı bağımsızlığının mevcut anayasal hükümlerle sağlanmasına ek olarak 1 Temmuz 1999 tarihinde kabul edilen bir kanunla Yüksek Yargı Kurulu oluşturulmuştur.

Kanuna göre Kurul, bir başkan yönetiminde, farklı mahkemelerden beş bağımsız üye (Yüksek Mahkeme, Temyiz Mahkemesi ve bölge mahkemelerinden), mahkemelerin adli personeli içerisinden iki üye, bir avukat ve idari tecrübe ve uzmanlığa sahip iki üyenin oluşturduğu bir yönetim kurulundan meydana gelmektedir. Kurulun ayrıca genel idaresinden sorumlu Genel Kurulu vardır. Üyeler, her seferinde dört yıllık bir süre için Adalet Bakanı tarafından atanmaktadırlar.

Kurulun, yargı organlarının bütçe yapımında yetkileri vardır. Bu doğrultuda Adalet Bakanlığına bütçe tasarısını sunma ve Parlamentoda bütçe görüşmelerinde söz alma gibi yetkilere sahiptir. Bunun yanında Kurul, yargıya ilişkin stratejik planların yapımı, mahkemelere bütçe fonlarından

tahsisler yapma, bütçeye ilişkin kesin hesaplara dair raporlar hazırlama, mahkemelerin genel olarak idaresi ile bilgi ve bilişim hizmetleri gibi alanlarda yetkilerini kullanmaktadır.

Adli atamalar için ise Yargı Seçim Kurulu görevlidir. Yüksek Yargı Kurulu bu Kurula lojistik destek sağlar. Yargı Seçim Kurulu adli atamalarda Adalet Bakanına önerilerde bulunur. Atamalar için yetkili kişi Adalet Bakanıdır.

Danimarka'da, Yüksek Yargı Kurulunun kararlarına karşı *"Klageret"* (Hâkimlerin disiplin yargılamalarına ilişkin son karar merci durumundaki yüksek mahkeme) ve Ombudsmana gidilebilir.[11]

Estonya

Estonya'da en üst yargı merci olan Yüksek Mahkeme, kanunların yeknesak uygulanmasından sorumlu olmakla birlikte adli hizmetlerin işlerliğinin sağlanması alanında da sorumluluk sahibidir.

Hâkimlerin kendi kendilerini yönettikleri bağımsız yapılar bu sistemin temel taşıdır. Yüksek Mahkeme bu sistemde destekleyici rol üstlenmektedir. Sistemin diğer önemli iki unsuru ise *en banc* Mahkemesi (bir nevi Hâkimler Genel Kurulu) ve Mahkemeler İdari Kuruludur. Bu iki yapının idaresi Yüksek Mahkeme Başkanına aittir. Estonya'da bu kurullara ilişkin hükümler Anayasada açıkça düzenlenmemekle birlikte Anayasanın 104'üncü maddesinde[12] sayılan temel kanunlardan olan "Mahkemelerin İdaresi Kanunu" içerisinde yer almaktadır.

Bu kanuna göre, Hâkimler Genel Kurulu, ülke genelinde görevli tüm hâkimlerden meydana gelmektedir. Kurula, Yüksek Mahkeme Başkanı başkanlık etmektedir. Kurul, yargı örgütü içerisindeki özerk mahkeme kurulları, hâkimlik sınav ve mesleki uygunluk komiteleri üyelerinin seçimi ve diğer hâkimler harici yargı çalışanlarının disiplin yargılamalarını yürütme gibi yetkilere sahiptir.

Mahkemeler İdari Kurulu ise adalet hizmetlerinin bağımsız şekilde yürütülmesi, yargı alanında iş koşullarının iyileştirilmesi, yargı mensuplarının eğitimi konularında sorumluluk sahibidir. İlk derece mahkemeleri ve istinaf mahkemelerinin idaresinde Kurul, Adalet Bakanlığı ile ortak çalış-

[11] Voermans, W., Councils For the Judiciary in EU Countries-Denmark (AB Ülkelerinde Yargı Konseyleri-Danimarka), Eylül 2008, Erişim:17.05.2024, https://www.researchgate.net/publication/228153259_Councils_for_the_Judiciary_in_EU_Countries

[12] Estonya Anayasasının 104'üncü maddesinde anılan kanunlar ancak Estonya Parlamentosunun üye tam sayısının salt çoğunluğu ile kabul edilebilirler.

maktadır. Bu adli kurullar haricinde, Yüksek Mahkeme içerisinde kurulan (mahkeme üyelerinden oluşan) ve hâkimlerin disiplin yargılamalarını yürüten bir "disiplin komitesi" görev yapmaktadır.[13]

Fransa

Anayasanın 64'üncü maddesine göre Fransa'da yargı bağımsızlığının teminatı Cumhurbaşkanıdır. Aynı madde içerisinde bu teminatın sağlanmasında yardımcı kuruluşun Adalet Yüksek Kurulu olduğu belirtilmektedir.

Anayasanın 65'inci maddesinde ise Kurula ilişkin ayrıntılara yer verilmiştir. Buna göre, Kurul Hâkimler ve Savcılar Daireleri olmak üzere iki daireden oluşmaktadır. Kurulun Hâkimler Dairesine Yargıtay Başkanı başkanlık etmektedir. Daire, Başkan dışında, beş hâkim, bir savcı, Danıştay tarafından atanan bir Danıştay üyesi, bir avukat ve yasama, yargı veya yürütme organlarında görevli olmayan nitelikli ve kamuoyunda tanınmış altı vatandaştan oluşmaktadır. Söz konusu altı vatandaş Cumhurbaşkanı, Ulusal Meclis Başkanı ve Senato Başkanının ayrı ayrı ikişer vatandaşı atamasıyla belirlenir. Bu vatandaşların atanmasında Anayasanın 13'üncü maddesinin son paragrafı esas alınır. Atama kararları parlamentonun her iki kanadının başkanları tarafından her bir meclisteki ilgili daimi komisyonlara yalnızca görüşlerini almak amacıyla iletilmektedir.

Savcılar Dairesine ise Yargıtay Başsavcısı başkanlık etmektedir. Daire, Başkan dışında beş savcı, bir hâkim, bir Danıştay üyesi, bir avukat ve altı vatandaştan teşkil olunur. Daire, savcıların atanmasına ilişkin görüş bildirmekle görevlidir. Daire ayrıca savcıların disiplin yargılamasında görüşlerini bildirmeye yetkilidir. Görüş taleplerine ilişkin kararların alındığı toplantılara Hâkimler Dairesinde görevli savcının da katılımı sağlanır.

Hâkimler Dairesi, Yargıtay üyelerinin, istinaf mahkemeleri başkanlarının ve hukuk mahkemeleri başkanlarının atanması için öneride bulunur. Diğer yargıçlar yine bu dairenin görüşü alınmak suretiyle atanır. Ayrıca bu daire, yargıçların disiplin yargılamalarını da "disiplin mahkemesi" sıfatıyla yerine getirir. Bu görevin icrasında, Hâkimler Dairesine Savcılık Dairesinde görevli hâkimin de katılımı sağlanır.

Kurul, Cumhurbaşkanının Anayasanın 64'üncü maddesinin uygulanmasına, yani yargı bağımsızlığının sağlanmasına yönelik taleplerine cevaben Genel Kurul halinde toplanır. Genel Kurul, ayrıca, Adalet Bakanı marifetiyle Kurula iletilen hâkim etiği ve adaletin tesisine ilişkin soruları

[13] Estonya Yüksek Mahkemesi, "The Supreme Court of Estonia", Erişim:17.05.2024, https://www.riigikohus.ee/en/supreme-court-estonia

da görüşür ve görüşlerini bildirir. Genel Kurul, yukarıda her bir daire için bahsedilen beş hâkimden üçü, beş savcıdan üçü, Danıştay üyesi, avukat ve sadece Hâkimler Dairesinde görev yapan altı vatandaştan meydana gelmektedir. Genel Kurula Yargıtay Başkanı, yokluğunda Yargıtay Başsavcısı başkanlık etmektedir.

Adalet Bakanı, Kurulun disipline ilişkin hususların görüşüldüğü toplantıları haricindeki diğer tüm toplantılarına katılabilmektedir. Yargılamayı bekleyen bir kişi organik yasada belirtilen şartlara göre, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna müracaat edebilir.

Anayasanın 65'inci maddesinin son fıkrasında, Kurula ilişkin Anayasa hükümlerinin uygulanmasının kanunla belirleneceğini belirtmiştir. Anayasada Kurul kararlarının niteliği ve hukuki gücüne dair herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

Güney Afrika

Güney Afrika'da Yüksek Yargı Kurulu olarak nitelendirilebilecek kurum Anayasanın 178'inci maddesinde Yargı Hizmetleri Komisyonu şeklinde düzenlenmiştir. Buna göre Komisyon aşağıda belirtilen kişilerden oluşur:

- Komisyon toplantılarına başkanlık eden Başhâkim,
- Yüksek Temyiz Mahkemesi Başkanı,
- Hâkimler Kurulu Başkanınca belirlenen bir Başhâkim,
- Adalet Bakanı ya da Adalet Bakanınca yetkilendirilen diğer bir bakan,
- Avukatlık mesleğini temsil etmek üzere avukatlarca aday gösterilen ve Devlet Başkanı tarafından atanan iki avukat,
- Savcılık mesleğini temsil etmek üzere savcılarca aday gösterilen ve Devlet Başkanı tarafından atanan iki savcı,
- Güney Afrika üniversitelerinde hukuk alanında eğitim veren öğretim üyelerinin seçtiği bir hukukçu,
- Ulusal Meclis tarafından seçilen ve en az üçünün Mecliste temsil edilen muhalefet partilerinin üyesi olması gereken altı üye,
- Eyaletler Ulusal Konseyinin daimi delegeleri arasından en az altı eyaletin oyuyla Konsey tarafından seçilen dört kişi,
- Ulusal Meclisteki tüm partilerin liderlerine danışmak suretiyle, Devlet Başkanı tarafından atanan dört kişi,
- Gündemde belirli bir Yüksek Mahkemeye ilişkin bir konu olduğunda, söz konusu mahkemenin Başhâkimi ve ilgili eyaletin Başbakanı veya Başbakanın görevlendirdiği başka birer kişi.

Yargı Hizmetler Komisyonu, Anayasa ve ulusal mevzuatta kendisine verilen yetki ve görevlere sahiptir. Komisyon, yargının idaresi veya adaletin tesisi ile ilgili herhangi bir konuda ulusal hükûmete tavsiyede bulunabilir. Komisyon kendi çalışma usul ve esaslarını kendisi belirler ve üyelerinin salt çoğunluğunun oyu ile karar alır.

Hollanda

Hollanda'da adli teşkilatın Adalet Bakanlığı etkisinden uzak olması amacıyla, yargı teşkilatı içerisinde hem ayrı mahkeme kurulları hem de üst düzey bir Yargı Kurulu yer almaktadır. Yargı Kurulu, Anayasada doğrudan geçmemekle birlikte mahkemelerin ve adli teşkilatın idaresinde görevler üstlenmiştir. Anayasanın 106'ncı maddesinde, mahkemelerin ve diğer adli teşkilatın kanunla düzenleneceği belirtilmiştir.

Yargı Kurulu, Yargı (Organizasyonu) Kanununun 84 ila 109'uncu maddelerinde düzenlenmiştir. Kanuna göre özetle; Yargı Kurulu, genel olarak, mahkemelerin bütçe tahsisi, mali yönetimi, personel yönetimi, bilgi ve bilişim hizmetleri ve iskân politikalarında belirleyicidir. Özellikle, adli teşkilat bütçesinin hazırlanması, uygulanması ve denetlenmesinde önemli aktördür. Kurulun bütçeleme yöntemi kendi hazırladığı iş gücü ölçüm sistemine dayanmaktadır. Kurul, bu suretle mahkemelerin günlük işleyişine yönelik uygulamaların geliştirilmesi ve mahkemelerin işlerliğini teşvik etme yönünde çalışmalar yürütmektedir.

Kurul hâkim, savcı ve diğer adli personelin işe alınması, görevlendirilmesi ve eğitimi alanındaki faaliyetlere destek vermektedir. Bu görevlerin icrasında mahkeme kurulları ile yakın temas sağlanmaktadır. Mahkeme kurullarına üye atanmasında Yargı Kurulunun önemli ağırlığı bulunmaktadır.

Adalet hizmetlerinin kalitesini artırma ve yeknesak bir hukuk düzeninin sağlanmasına katkıda bulunma, Kurulun temel varlık nedenleri arasındadır. Kurul, ayrıca yargıyı ilgilendiren kanunlara ilişkin hükûmete tavsiyelerde bulunma ve bu tür yasaların yapım aşamasında danışma faaliyetinde bulunma görevini de yerine getirmektedir.

Kurul, en az üç en fazla beş üyeden oluşur. Üyeler, Adalet Bakanının önerisi üzerine alınan Bakanlar Kurulu kararına istinaden bir Kraliyet Kararnamesi ile atanır. Adalet Bakanı üyelik önerilerini yaparken mevcut Kurul ve genel adli teşkilattan görüşler almaktadır. Üyelerin görev süresi altı yıldır ve en fazla üç yıl için yeniden görevlendirilmeleri mümkündür. Kurulun tüm idari işlerini yürüten ayrı bir sekretaryası da bulunmaktadır.[14]

[14] de Rechtspraak, "Judiciary (Organisation) Act", Erişim:17.05.2024, https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Wet-op-de-Rechterlijke-Organisatie_EN.pdf; de Rechtspraak, "About The Judicial Council" "The Council for the Judiciary", Erişim: 17.05.2024, https://www.rechtspraak.nl/English/The-Council-for-the-Judiciary

İrlanda

İrlanda Anayasasında Yüksek Yargı Kuruluna ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Yargı Konseyi, Yargı Konseyi Kanunu uyarınca 17 Aralık 2019 tarihinde kurulmuştur.

Kanuna göre Yargı Konseyi, Yüksek Temyiz Mahkemesi Başkanı ve üyeleri, Temyiz Mahkemesi Başkanı ve üyeleri, Yüksek Mahkeme Başkanı ve üyeleri, Gezici Mahkeme Başkanı ve üyeleri, Bölge Mahkemesi Başkanı ve üyelerinden oluşmaktadır. Yargı Konseyinin Kurulu ise 11 hâkimden oluşur. Bu 11 hâkim, Yüksek Temyiz Mahkemesinin Başhâkimi ve yukarıda sayılan diğer mahkemelerin başkanları, beş yargı bölgesinin her birinin hâkimleri tarafından seçilen beş hâkim ve Kurul tarafından ayrıca seçilen bir hâkimden oluşmaktadır.

Yargı Konseyinin dört temel görevi vardır. Bu görevler, yargı işlevlerinin yerine getirilmesinde mükemmellik, hâkimler arasında yüksek davranış standartlarının sağlanması, bağımsız bir yargı ile yargıya ve adaletin tesisine halkın güveninin sağlanması şeklinde sıralanabilir.[15]

İspanya

İspanya'da hâkimlerin özlük işleri ve disiplin soruşturmalarına ilişkin yetkileri bulunan Hâkimler Genel Kurulu 1978 Anayasası ile kurulmuştur. Kurula ilişkin anayasa hükmü 122'nci maddede yer almaktadır. Söz konusu maddenin 2'nci fıkrası ile Kurulun statüsü, üyelerinin yasaklı olduğu işler ve yargı mensuplarının atama, terfi, soruşturma ve disiplin işlemlerine ilişkin görev ve yetkilerinin tamamının kanunla düzenleneceği öngörülmüştür. 122'nci maddenin 3'üncü fıkrasında ise Kurulun oluşumu düzenlenmektedir. Buna göre, Hâkimler Genel Kurulu, Kurula başkanlık eden Yüksek Mahkeme Başkanı ve Kral tarafından beş yıllık bir dönem için atanan ve şartları Adli Teşkilat Kanununca belirlenen tüm adli kategorilerden 12 hâkimin de bulunduğu 20 üyeden oluşur. Kurulun sekiz üyesi ise tanınmış hukuk uzmanlarından (en az on beş yıl hukuk alanından kariyer yapmış avukat, savcı ve diğer uzmanlar) seçilmektedir. Kurulun resen görevli başkanı ise İspanya Yüksek Mahkemesi Başkanıdır.

Kurulun bütün üyeleri Parlamento (Senato ve Temsilciler Meclisi) tarafından beşte üç çoğunlukla seçilmektedir. Hâkim olan üyelerin altısı Temsilciler Meclisi tarafından, kendilerine hâkimler tarafından orantılılık prensiplerine göre bildirilecek (hâkim derneklerine üye veya üye olma-

[15] The Judicial Council (İrlanda Yargı Konseyi), "About The Judicial Council" Erişim: 17.05.2024, https://judicialcouncil.ie/about-the-judicial-council/

yanlar arasından) otuz altı aday arasından seçilmektedir. Geriye kalan otuz aday arasından altısı ise Senato tarafından seçilmektedir. Hukuk uzmanları arasından seçilen diğer sekiz üye de Parlamento tarafından (dördü Temsilciler Meclisi, dördü Senato tarafından) yine beşte üç çoğunlukla seçilmektedir.

Tüm üyelerin ataması Parlamento kararını takiben Kral tarafından yapılmaktadır. Görevi sona eren üyeler bir dahaki üye seçimine katılamazlar, ancak daha sonra takip edecek kurullara tekrar üye olabilirler.

İspanya'da Kurul, hâkimlerin tüm özlük işleri (hâkim adaylarının seçimi, hâkimlerin atanması[16], terfileri, görev yerlerinin değiştirilmesi, süreli veya süresiz izne ayrılmaları vs.) ile hâkimlerin eğitimi, mahkemelerin teftişi, hâkimlerin disiplin soruşturmalarının yapılması[17], hâkimlik vasfının sona erdiğinin tespiti gibi birçok alanda yetkilidir.

Kurulun üye seçimi ve yetkilerine ilişkin ayrıntılar "Yargıya İlişkin Organik (Temel) Kanun" ve "1/1986 sayılı Yargı Genel Kurulunun Kuruluş ve Yetkileri Hakkında Düzenleme" ile belirlenmiştir.

Kurulun, mahkemelerin idaresi ve mali yapıları bakımından doğrudan yetkileri yoktur. Ancak Kurul yukarıda ifade edildiği üzere mahkemelerin teftişini gerçekleştirmekte (adli hizmetlerin işleyişi bakımından) ve gerektiğinde bu teftişler sonucunda disiplin tedbirleri uygulamaktadır. Ayrıca Kurul, yargının işleyişine ilişkin vatandaşlardan gelen şikâyetleri de değerlendirmektedir. Son olarak, Kurul kararlarına karşı, karardan zarar görenler, İspanyol Yüksek Mahkemesi Üçüncü Dairesine itirazda bulunabilmektedir.[18]

[16] Yüksek Mahkeme üyeleri ve diğer mahkeme başkanları ile sulh hâkimleri Kurul marifetiyle Adalet Bakanının imzasına sunulan Kraliyet Kararnamesi ile atanırlar. Diğer tüm hâkimler ise doğrudan Kurulun çıkardığı tebliğ ile atanır.

[17] İspanya'da hâkimlerin disiplin soruşturması işlemi Yargı Genel Kurulu ve mahkemelerin kendi teşkilatları içerisinde kurulan hâkim kurullarınca ortak yürütülmektedir. Genel Kurul sadece ciddi idari yaptırımlar gerektiren hallerde karar almakta, uyarı ve kınama gibi daha küçük cezalar ise mahkeme kurullarınca verilmektedir. Bu cezalar mahkeme başkanları tarafından uygulanmaktadır.

[18] Poder Judicial Espana, İspanya Ulusal Yargı İnternet Sitesi, "The General Council of the Judiciary in 25 Questions", s.18-32, Erişim:17.05.2024, http://www.poderjudicial.es/stfls/cgpj/Instancias/Ficheros/The%20General%20Council%20of%20the%20Judiciary%20in%2025%20questions.pdf

İtalya

İtalya'da yargı bağımsızlığına vurgu yapan Anayasanın 104'üncü maddesinin ilk fıkrasında yargı organının özerk ve diğer devlet organlarından bağımsız olduğu açıkça ifade edilmektedir. Maddenin devamında bu bağımsızlığı garanti eden Yüksek Hâkimler Kuruluna ilişkin hükümlere yer verilmektedir.

Söz konusu maddenin 2'nci fıkrası gereği, Kurulun başkanı Cumhurbaşkanıdır. Maddenin devamında üye seçimi, başkana vekâlet, üyelerin görev süresine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre; İtalyan Yargıtayı Birinci Başkanı ve Yargıtay Başsavcısı, Kurulun doğal üyesidir. Üyelerin üçte ikisi çeşitli kategorilerden "genel mahkeme hâkimleri" arasından, üçte biri ise İtalyan Parlamentosu tarafından ortak birleşimde (Parlamentonun her iki kanadının ortak yaptığı birleşimler) üniversitelerde görevli hukuk profesörleri ve en az 15 yıl avukatlık mesleğini icra etmiş kişiler arasından seçilmektedir.

Kurul, Parlamento tarafından seçilen üyeler arasından olmak kaydıyla bir başkanvekili seçer. Seçimle gelen Kurul üyelerinin görev süresi dört yıldır ve iki dönem peş peşe yeniden seçilme hakları yoktur. Üyeler görevleri esnasında meslek örgütlerine kaydolamaz, Parlamentoda veya bölgesel konseylerde görev alamazlar.

Kurulun görevleri Anayasanın 105'inci maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre Kurul, kanuna (Adli Teşkilat ve Mahkemeler Kanunu) bağlı kalarak, hâkimlerin mesleğe kabulü, atanması, görev yerlerinin değiştirilmesi, terfileri ve disiplin yargılamaları konularında yetkilere sahiptir. Örneğin atama konusunda Anayasanın 106'ncı maddesinde, Kurulun önerisiyle, üniversite hukuk profesörleri ve meslekte 15 yılını doldurmuş ve yüksek mahkemeler için özel mesleki sicillere kaydolmuş avukatların, liyakatlarına istinaden Yargıtay üyeliğine getirilebileceği düzenlenmiştir.

Bunun dışında, hâkimlerin görevlerine son verilmesi ve yerlerinin değiştirilmesi ancak Kurul kararı ile mümkündür. Anayasanın 107'nci maddesine göre; Kurulun, Adli Teşkilât ve Mahkemeler Kanununda yer alan sebeplerle veya hâkimlerin kendi rızası üzerine aldığı bir kararı olmadıkça, hâkimlerin görevden alınmaları, başka bir mahkemeye veya göreve nakli veya görevden el çektirilmesi mümkün değildir. Aynı maddenin devamında Adalet Bakanının Kurulda görüşülmek üzere disiplin soruşturması başlatabilmesi mümkün kılınmıştır.

Son olarak Anayasanın 110'uncu maddesinde, adaletle ilişkili hizmetlerin teşkilatlandırılması ve işlevlerinin belirlenmesinde Adalet Bakanının sorumlu olduğu ifade edilmiştir, ancak Bakanın bu sorumluluğu yerine

getirirken Yüksek Hâkimler Kurulunun yetkilerine halel getirmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Macaristan

Macaristan Anayasasının mahkemeler başlıklı 25'inci maddesinin 5'inci fıkrasına göre Ulusal Yargı Konseyi, mahkemelerin merkezî idaresini denetler. Ulusal Yargı Konseyi ve diğer adli öz yönetim organları mahkemelerin yönetimine katılır. Ulusal Yargı Konseyi Başkanı, Cumhurbaşkanının teklifi üzerine Ulusal Meclis üyelerinin üçte iki oyu ile dokuz yıllık bir süre için hâkimler arasından seçilir. Diğer üyeleri kanunla belirtilen şekilde hâkimler tarafından seçilen Ulusal Yargı Konseyinde, Macaristan Yüksek Mahkemesi Başkanı doğal üyedir.

Polonya

Polonya Anayasasında yüksek yargı kurulları Ulusal Yargı Konseyi adıyla 186 ve 187'nci maddelerde düzenlenmiştir.

186'ncı maddenin ilk fıkrasında, Konseyin mahkeme ve hâkim bağımsızlığının teminatı olduğu vurgusu yapılmıştır. 2'nci fıkrada ise Konseyin, mahkeme ve hâkim bağımsızlığını ilgilendiren kanunlarla sınırlı kalmak üzere Anayasa Mahkemesine iptal başvurusunda bulunabileceği belirtilmiştir.

Anayasanın 187'nci maddesi ise Konsey üyeleri ve görev sürelerine ilişkin düzenlemeler içermektedir. Maddede Konseyin teşkilat yapısı, çalışma usulleri, üye seçimine ilişkin ayrıntıların kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. Maddeye göre Konsey üyeleri şu şekilde oluşur;

- Yüksek Mahkeme Başkanı, Adalet Bakanı, Yüksek İdare Mahkemesi Başkanı ve Cumhurbaşkanınca atanan bir kişi ile birlikte toplam dört kişi,
- Yüksek Mahkeme, genel mahkemeler, idare mahkemeleri ve askerî mahkemelerden seçilen 15 hâkim,
- Temsilciler Meclisinin (Sejm) kendi üyeleri arasından seçtiği dört üye ve Senatonun senatörler arasından seçtiği iki üye.

Maddenin 2'nci fıkrasına göre; Konsey, kendi üyeleri arasından bir başkan ve başkanvekili seçer. Yukarıda ifade edildiği üzere son fıkrada ise Konseye ait ayrıntıların kanunla düzenleneceği belirtilmiştir.

Portekiz

Portekiz'de yargı bağımsızlığını kuvvetlendirme amacına dayalı olarak görev yapan Adalet Yüksek Kuruluna ilişkin düzenlemeler Anayasanın 18'inci maddesinde yer alır. Maddenin 1'inci fıkrasına göre, Kurula Yüksek Adalet Mahkemesi Başkanı başkanlık eder. Kurul, Cumhurbaşkanı tarafından atanacak iki üye, Cumhuriyet Meclisi tarafından seçilecek yedi üye ve nispi temsil esasına göre, hâkimlerin kendi arasından seçtikleri yedi üyeden oluşmaktadır. Aynı maddenin 2'nci fıkrasında Kurul üyelerinin (hâkimlik mesleğinden olmayanlar dâhil) hâkimlik teminatlarından aynen faydalanacağı ifade edilmiştir. Son fıkrada ise adliye memurlarının da Kurul üyesi olabileceği ve bu durumda kendi meslektaşları arasından seçilebilecekleri düzenlenmiştir. Ayrıca, bu üyelerin yalnızca kendi mesleki liyakat ve disiplin uygulamalarını ilgilendirecek toplantılara katılıp oy kullanabilecekleri düzenlenmiştir.

Romanya

Romanya Anayasasının 133 ve 134'üncü maddeleri Hâkimler Yüksek Kuruluna ayrılmıştır. Buna göre, Yüksek Hâkimler Kurulu yargı bağımsızlığının garantisidir. Kurul 19 üyeden oluşmaktadır. Bu üyelerin 14'ü Hâkimler Genel Kurulu tarafından seçilir ve Senato tarafından onaylanır. Bu 14 üye iki daireye ayrılır ve birinci daire dokuz hâkimden, ikinci daire ise beş savcıdan oluşur. Kurulun diğer iki üyesi, iyi bir mesleki ve ahlaki üne sahip sivil toplum temsilcileri ve hukuk uzmanlarından oluşur. Bu iki üye Senato tarafından seçilir ve sadece genel oturumlara katılırlar. Kurulun kalan üç üyesi ise Adalet Bakanı, Yüksek Temyiz ve Adalet Mahkemesi Başkanı ve Yüksek Temyiz ve Adalet Mahkemesine bağlı Cumhuriyet Savcılığının Başsavcısıdır.

Hâkimler Yüksek Kurulunun Başkanı, Hâkimler Genel Kurulunca seçilen 14 hâkim arasından bir yıllık görev süresi için seçilir ve bu süre yenilenemez. Kurul üyelerinin görev süresi altı yıldır ve kararlar gizli oyla alınır. Romanya Cumhurbaşkanı katıldığı Kurul toplantılarına başkanlık eder.

Hâkimler Yüksek Kurulu, stajyer olanlar hariç olmak üzere hâkim ve savcıların atamasını Romanya Cumhurbaşkanına teklif eder.

Hâkimler Yüksek Kurulu kurucu yasasında belirtilen usule uygun olarak, hâkim ve savcıların disiplin cezası gerektiren sorumlulukları noktasında daireleri vasıtasıyla hukuk mahkemesi görevi yapar. Bu tür davalarda, Adalet Bakanı, Yüksek Temyiz ve Adalet Mahkemesi Başkanı ve Yüksek Temyiz ve Adalet Mahkemesine bağlı Cumhuriyet Savcılığının Başsavcısı

oy kullanamaz. Kurul tarafından disiplinle ilgili olarak verilen kararlar Yüksek Temyiz ve Adalet Mahkemesinde temyize götürülebilir.

Hâkimler Yüksek Kurulu adaletin bağımsızlığı için garantör görevini yerine getirmek üzere kurucu yasasında kendisine verilen diğer görevleri de yapar.

Rusya

Rusya Federasyonunda anayasal düzeyde bir Yüksek Yargı Kurulu bulunmamaktadır. Konu yasal düzeyde 14 Mart 2002 tarihli ve 30 sayılı Rusya Federasyonu Yargı Organları Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir.

Ancak Kanunun 3'üncü maddesi incelendiğinde, Rusya'da bölümde incelenen diğer ülkelerden farklı olarak birden fazla sayıda yargı kurulu benzeri yapılar olduğu görülmektedir. Bu yapılara örnek olarak Tüm Rusya Hâkimler Kongresi, Rusya Federasyonu Hâkimler Konseyi, Rusya Federasyonunun Kurucu Kuruluşlarının Hâkimler Konseyi, Mahkeme Hâkimleri Genel Kurulları, Rusya Federasyonu Hâkimler Yüksek Yeterlilik Kurulu sayılabilir.

Kanunda bu kurulların görevleri ise genel olarak şu şekilde sıralanmıştır;

- Yargı sisteminin ve yargı usulünün iyileştirilmesini desteklemek
- Hâkimlerin haklarını ve yasal çıkarlarını korumak
- Adli faaliyetlerin örgütsel, personel ve kaynak desteğine katılmak
- Yargı yetkisini güçlendirmek, hâkimlerin hâkim etiği kurallarına uymasını sağlamak.[19]

Yunanistan

Yunanistan'da yüksek yargı kurulları bakımından ikili ayrıma gidildiği görülmektedir. Anayasanın 90'ıncı maddesine göre, yargı mensuplarının atanması, terfileri, başka sınıf veya makama alınmaları konularında yetkili olan merci Yüksek Yargı Kuruludur. Anayasanın 91'inci maddesine göre ise yargı mensuplarının disiplin yargılamalarında Yüksek Disiplin Kurulu görev yapmaktadır.

Anayasanın 90'ıncı maddesinin 1'inci fıkrasına göre Yüksek Yargı Kurulu, yukarıda sözü edilen atama, terfi gibi özlük işlerinin tertibinde, Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan kararname öncesindeki karar alma mer-

[19] Supreme Court of the Russian Federation, Law on Bodies of the Judiciary (Rusya Yüksek Mahkemesi İnternet sitesi, Rusya Federasyonu Yargı Organları Hakkında Kanun), Erişim: 17.05.2024, http://www.supcourt.ru/en/judicial_system/law_bodies_judiciary/

ciidir. Tüm atamalar Cumhurbaşkanı kararnamesi ile yapılır. Yargı Kurulu, ilgili yüksek mahkeme başkanı ile aynı yüksek mahkemeden en az iki yılını doldurmuş hâkimler arasından kurayla kanunda belirlenen şekilde seçilen üyelerden oluşmaktadır. Bunlar dışında Kurula, alacağı kararların ilgilendirdiği kişilere göre başka üyeler de katılmaktadır.

Kurulun aldığı kararlar kesin değildir. Adalet Bakanı Kurul kararını, kanunda belirli şartlara göre, ilgili yüksek mahkeme genel kuruluna havale ettirebilir. Aynı şekilde Kurul kararının muhatapları, kanunda belirtilen şartlar dâhilinde karara itiraz edebilirler. Bu durumda oluşan ilgili yüksek mahkemenin genel kurulu bir nevi ikinci derece mahkemesi (veya temyiz mahkemesi) konumundadır.

Yargı mensuplarının disiplin yargılamalarından ise Anayasanın 91'inci maddesinde çerçevesi çizilen Yüksek Disiplin Kurulu sorumludur. Kurul, Yüksek Hukuk ve Ceza Mahkemesi üyeleri derecesinde veya daha yüksek derecede hâkimler ile yine Yüksek Hukuk ve Ceza Mahkemesi savcı yardımcısına denk gelen derecelerdeki savcıların disiplin yargılamalarını yürütmektedir. Yürütülen disiplin soruşturmaları Adalet Bakanının başvurusu ile başlamaktadır.

Kurul, Yüksek İdare Mahkemesi Başkanının başkanlığında, iki başkan yardımcısı veya üyesi, iki Yüksek Hukuk ve Ceza Mahkemesi başkan yardımcısı veya üyesi, iki Sayıştay başkan yardımcısı veya üyesi ve yurt içindeki üniversitelerin hukuk fakültelerinde görevli iki profesörden oluşmaktadır. Kurul üyeleri yüksek mahkemelerde veya hukuk fakültesinde en az üç yıl görev yapmış olanlar arasından kurayla belirlenmektedir. Haklarında disiplin soruşturması yürütülen kimselerle aynı yüksek mahkemede görevli üyeler söz konusu soruşturmaya ilişkin kurul toplantısına katılamamaktadır. Yüksek İdare Mahkemesi üyelerine karşı yürütülen soruşturmalarda, Kurula Yüksek Hukuk ve Ceza Mahkemesi Başkanı başkanlık etmektedir.

Yunanistan'da yukarıda sayılan hâkimler dışında kalan hâkim ve savcıların disiplin soruşturmaları, kanunda belirlenen şekilde, kurayla belirlenecek hâkimlerden oluşan ilk derece ve temyiz kurulları tarafından yürütülmektedir. Adalet Bakanı bu hâkimlerin soruşturulması için başvuruda bulunabilmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada ilk olarak 23 ülke anayasasında yer alan Yargıtay ve Danıştay benzeri işlevleri olan yüksek yargı organlarına ilişkin anayasal hükümler incelenmiştir. Söz konusu anayasaların bir kısmında yüksek yargı organlarının çeşitli yargı kollarına ayrılmadan tüm ülke genelinde tek bir Yüksek Mahkeme olarak görev yaptığı görülmektedir.

Örneğin Brezilya, Estonya, Güney Kore, İspanya, Macaristan, Romanya, Rusya Federasyonu gibi ülkelerde adli ve idari yargı kolu ayrımı gözetilmeksizin ülke genelinde anayasal düzeyde tek bir yüksek yargı organı düzenlenmiştir. Buna karşın, Almanya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Fransa, Güney Afrika, Hollanda, İtalya gibi ülkelerde çeşitli yargı kollarına göre iki veya daha fazla yüksek yargı organının anayasada düzenlendiği görülmektedir. Yunanistan'da ise diğer ülkelerden farklı olarak Danıştay benzeri bir Yüksek İdare Mahkemesi anayasada yer almış fakat Yargıtay benzeri bir mahkeme anayasada düzenlenmemiştir.

Yine, incelenen ülkelerin anayasalarına bakıldığında çoğunlukla yüksek yargı organlarının görev ve yetkileri, üyelerinin seçilme usulleri ve görev süreleri gibi konularda düzenlemelere yer verildiği görülmektedir. Bazı ülke anayasalarında ise bu konulara ilişkin detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Örneğin Danimarka Anayasasında idare mahkemelerinin vereceği kararlara karşı temyiz başvurusunun Kraliyet Yüksek Mahkemesine yapılacağı şeklinde bir düzenleme ile yüksek mahkemeden söz edilmiş, ancak mahkeme konusunda başka bir ayrıntıya yer verilmemiştir.

Bu bölümde incelenen diğer bir konu ise yukarıda sayılan ülkelerde, ülkemizdeki Hâkimler ve Savcılar Kurulunun benzeri oluşumlar olan yüksek yargı kurullarıdır. Buna göre yüksek yargı kurulları, incelenen ülkelerin çoğunda yargı bağımsızlığının temininde önemli görülen ve bazı ülkelerde görev ve yetkileri, üyelerinin seçilme usulleri anayasal güvenceye bağlanan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı ülkeler ise yüksek yargı kurullarına anayasal ölçekte yer vermemekle birlikte konuyu kanunla düzenleme yoluna gitmişlerdir. ABD, Rusya, Danimarka, Estonya, Hollanda ve İrlanda gibi ülkeler bu duruma uymaktadır.

Yüksek yargı kurullarının yapıları ve işlevleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu bağlamda görev ve yetki bakımından Kuzey ve Güney Avrupa modelleri öne çıkmaktadır. Kuzey Avrupa modellerinde mahkemelerin idaresi, işletilmeleri ve bütçeleri gibi mali konuların yönetildiği bir düzenden söz etmek mümkündür. Bu tip yüksek yargı kurullarına Belçika, Danimarka, Estonya ve Hollanda gibi ülkeler örnek teşkil

etmektedir. Daha ziyade yargı mensuplarının özlük ve disiplin işleriyle görevli kılınmış Güney Avrupa tipi kurullara ise Fransa, İtalya, Yunanistan, Portekiz, Bulgaristan, İspanya gibi ülkeler örnek gösterilebilir.

Ayrıksı bir örnek olarak Yunanistan'da Yüksek Yargı Kurulları bakımından ikili ayrıma gidilmiştir. Yargı mensuplarının atanması, terfileri, başka sınıf veya göreve atanmaları konusunda yetkili olan merci Yüksek Yargı Kurulu iken, yargı mensuplarının disiplin yargılamalarında Yüksek Disiplin Kurulu görev yapmaktadır. Bulgaristan'da ise 2023 yılı Anayasa değişiklikleri ile beraber Yüksek Yargı Kurulu ve Yüksek Savcılık Kurulu olarak ikili bir ayrıma gidildiği görülmektedir.

Rusya Federasyonunda anayasal düzeyde bir yüksek yargı kurulu bulunmamakla birlikte konu yasal olarak düzenlenmiştir. Ancak, diğer ülke örneklerinden farklı olarak Rusya'da çok sayıda yargı kurulu benzeri yapılar olduğu görülmektedir.

Kurul üyelerinin seçimi bakımından ise tek bir tipten söz etmek mümkün değildir. İspanya'da Kurulun tüm üyeleri Parlamento tarafından beşte üç çoğunlukla seçilmektedir. İtalya'da Kurula, Cumhurbaşkanı başkanlık etmektedir. Fransa'daki benzer durum ise 2008 yılında gerçekleştirilen anayasa reformu ile son bulmuş ve Adalet Bakanı da kurul üyesi olma vasfını kaybetmiştir. Kurullar içerisinde yer alan doğal üyeler bakımından İtalya, Bulgaristan ve Macaristan örnekleri göze çarpmaktadır. Bulgaristan'da Temyiz Mahkemesi Başkanı, Yüksek İdare Mahkemesi Başkanı ve Başsavcı, İtalya'da Temyiz Mahkemesi Başkanı ve Başsavcısı, Macaristan'da ise Yüksek Mahkeme Başkanı ilgili kurullarda doğal üye olarak görev yapmaktadırlar.

HAK ARAMA HÜRRİYETİ VE ADİL YARGILANMA HAKKI

Beyhan KAYATEKİN*

Giriş

Hak arama hürriyeti, hem kişilerin bir hak arama yoluna başvurmada özgür olmasını, hem de bir hakkı ihlal edildiğinde bu ihlalin telafi edilmesi için başvurulabilecek yolları ifade etmektedir.[1] Hak arama hürriyeti, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde "Herkesin anayasa ya da yasayla tanınmış temel haklarını çiğneyen eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır." hükmü ile ifade edilmiştir (m.8).[2] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ise hak arama hürriyeti, "Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıkların ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir." (m.6/1 Adil Yargılanma Hakkı) ve "Bu Sözleşmede tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmî bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir." (m.13 Etkili Başvuru Hakkı) hükümleriyle ifade edilmiştir.[3]

Adil yargılanma hakkı, yargılamaya ilişkin usul ilkelerini belirleyerek, nesnel bir yargılama sonucunda adil bir karara varmayı güvence altına

* Yasama Uzmanı

1 Köküsarı, İ.,"Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişiklikleri", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:15, S:1, 2011, s.165, Erişim:29.04.2024, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/15_1_7.pdf

2 Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Erişim:29.04.2024, https://paylasim.ombudsman.gov.tr/dokuman/document/mevzuat/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf

3 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, European Court of Human Rights, Erişim:29.04.2024, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf

alır ve böylece hukuk devletinin temel unsurunu oluşturur.[4] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, adil yargılanma hakkını düzenlediği 6'ncı maddesinde adil yargılama kavramını oluşturan hak ve ilkelerin bir kısmını açıkça saymıştır. Bu hak ve ilkeler yargılamanın, kanunla kurulan bağımsız ve tarafsız mahkeme önünde, makul sürede, açık/aleni ve hakkaniyete uygun olarak yapılmasıdır (m.6/1). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bu hak ve ilkeleri yorumlarken, bazı başka ilkeleri veya hakları maddede açıkça sayılmamasına rağmen, 6'ncı maddenin 1'inci fıkrası kapsamı içinde zımni unsurlar olarak görmektedir: Mahkemeye başvurma hakkı, silahların eşitliği, çekişmeli yargılama, gerekçeli karar, delillere ilişkin ilkeler, hukuki kesinlik ilkesi, susma ve kendini suçlamama hakkı, duruşmada hazır bulunma ve etkili katılım hakları bunlar arasındadır. Masumiyet karinesi (m.6/2) ve suç şüphesi altındaki kişinin hakları, Sözleşmede şu unsurlarla yer almaktadır: Suçlamanın niteliği ve nedenleri hakkında bilgilendirilme hakkı, gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olma hakkı, bizzat savunma ve müdafi yardımından yararlanma hakkı, iddia tanıklarını sorguya çekmek/çektirmek ve müdafaa tanıklarını aynı şartlar altında dinletmek hakkı, ücretsiz tercüman hakkı (m.6/3).[5] Adil yargılanma hakkı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde "Herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, tam bir şekilde davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakça ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı vardır." hükmüyle yer almıştır (m.10).

Kanuni hâkim güvencesi (tabiî/olağan hâkim ilkesi), adil yargılanma hakkının, kanunî, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yargılanma unsurunun bir alt öğesi konumundadır ve adil yargılanma hakkıyla doğrudan doğruya ilişkilidir.[6] Tabiî hâkim ilkesi, bir uyuşmazlık hakkında karar verecek olan hâkimin, o uyuşmazlığın doğmasından önce kanunen belli olmasını öngören bir ilkedir.[7] Olağan mahkeme (tabiî mahkeme), olaydan önce kurulmuş ve somut olay ile kuruluşu bakımından ilgisi olmayan mahkeme demektir.[8]

Aşağıda adil yargılanma hakkının unsurlarını oluşturan ilkelerin çeşitli ülke anayasalarında ne şekilde düzenlendiği incelenmiştir.

---

4 İnceoğlu, S., Adil Yargılanma Hakkı-Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 4, Avrupa Konseyi, 2018, s.1, Anayasa Mahkemesi, Erişim:29.04.2024, https://www.anayasa.gov.tr/media/3547/04_adil_yargilanma_hakki_son.pdf

5 İnceoğlu, S., Adil Yargılanma Hakkı-Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 4, Avrupa Konseyi, 2018, s.3.

6 Tanrıver, S., "Tabiî Hâkim İlkesi ve Medenî Yargı", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S:104, 2013, s.15, Erişim:29.04.2024, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-104-1240

7 Özbudun, E., Türk Anayasa Hukuku, Ankara, Yetkin, 13. Baskı, 2012, s.133.

8 Kunter, N., Ceza Muhakemesi Hukuku, 8. Baskı, İstanbul, Kazancı, 1986. s.129.

Ülke Örnekleri

ABD

Adil yargılanma hakkı Anayasada, Haklar Bildirgesi[9] ile yapılan 6'ncı Değişiklikte ceza davaları bakımından düzenlenmiştir:

> 6'ncı Değişiklik
>
> Bütün ceza davalarında sanık, suçun işlendiği eyalet ve daha önce kanunla saptanacak bölgenin tarafsız bir jürisi tarafından, hızlı ve kamuya açık yargılanma, suçlamanın türü ve nedeni konusunda bilgi sahibi olma; kendi aleyhindeki tanıklarla yüzleşme; kendi lehinde tanıklar sağlamak için tanıkların zorla mahkemeye getirilmesi ve savunma için bir avukat tutma hakkına[10] sahiptir.

Kişinin kendi aleyhinde ifade vermeye zorlanmaması ilkesi, Anayasada Haklar Bildirgesi ile yapılan 5'inci Değişiklikte "… hiç kimse, herhangi bir ceza davasında kendi aleyhinde tanıklık yapmaya zorlanmayacak…" şeklinde düzenlenmiştir.

Habeas Corpus[11] ilkesinin uygulanması, Anayasanın 1'inci maddesinin 9'uncu bölümünün 2'nci fıkrasında düzenlenmiştir:

> Madde 1 Bölüm 9/2
>
> 2) İsyan veya istila durumlarında kamu güvenliği gerektirmedikçe *Habeas Corpus* emir[12] ayrıcalığı askıya alınmayacaktır.

---

9 Haklar Bildirgesi, Amerika Birleşik Devletleri Anayasasında yapılan ilk 10 değişikliği getiren ve vatandaşlar ve eyaletlerin Hükûmet karşısındaki haklarının düzenlendiği belgedir.

10 ABD Anayasasının 6'ncı Değişikliğinin açıklamasında Yüksek Mahkemenin, davalının avukat istediği, ancak maddi açıdan avukat tutamayacak halde olduğu durumlarda suçlanan kişiyi savunmak için bir avukatın tayin edilmesini zorunlu kıldığı ifade edilmiştir. (Anayasa maddelerine ilişkin açıklama metinleri, Anayasa metninin bir parçası değildir. Bu metinler, belirli bölümlerin anlamlarını vermekte veya belirli bölümlerin uygulama biçimini anlatmaktadır). .Bkz., ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (Açıklamalı, Resmî Türkçe Çeviri)", s.78, Erişim:29.04.2024, https://tr.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/91/abd-anayasasi.pdf

11 Hâkim karşısına çıkarma ilkesi

12 Habeas Corpus emri, ABD Anayasasının 1'inci maddesinin 9'uncu Bölümünün 2'nci fıkrasının açıklamasında "ilgilileri, ellerindeki tutukluyu mahkemeye çıkarmaya çağıran adli bir emirdir. İlgililer, ellerindeki tutuklunun neden kısıtlandığını mahkemede anlatmak zorundadırlar. Eğer anlattıkları tatmin edici olmazsa, hâkim, tutuklunun serbest bırakılmasını emredebilir" şeklinde ifade edilmiştir. Bkz., ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (Açıklamalı, Resmî Türkçe Çeviri)", s.60.

Almanya

Hak arama hürriyeti, Anayasanın 103'üncü maddesinin 1'inci fıkrasında düzenlenmiştir:

> Madde 103/1
>
> 1) Herkes, mahkemede kanuna uygun şekilde duruşma yapılması hakkına sahiptir.

Olağanüstü mahkemelerin kurulması yasağı ile kanuni hâkim güvencesi, Anayasanın 101'inci maddesinde hükme bağlanmıştır:

> Madde 101
>
> 1) Olağanüstü mahkemelerin kurulması yasaktır. Hiç kimse kanunen tabi olduğu hâkimin yetkisi dışına çıkarılamaz.
>
> 2) Belirli hukuki konularda görev yapacak mahkemeler ancak kanunla kurulur.

Avusturya

Anayasada hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkı ifadeleri geçmemekle birlikte, bunların aşağıda sayılan unsurlarına yer verilmiştir:

Kanuni hâkim güvencesi, Anayasanın 83'üncü maddesinin 2'nci fıkrasında düzenlenmiştir:

> Madde 83/2
>
> Hiç kimse, kanunen tabi olduğu hâkimden mahrum bırakılamaz.

Duruşmaların açıklığı, Anayasanın 90'ıncı maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 90
>
> 1) Hukuk ve ceza davalarında duruşmalar şifahi ve açıktır. İstisnalar kanunla düzenlenir.
>
> 2) Ceza davaları iddianame ile açılır.

Belçika

Hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkı, Anayasada açıkça düzenlenmemiş, bu hakkın çeşitli unsurları hükme bağlanmıştır.

Kanuni hâkim güvencesi, Anayasanın 13'üncü maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 13

Hiç kimse iradesine aykırı olarak kanunen tabi olduğu hâkimden mahrum bırakılamaz.

Olağanüstü mahkemelerin kurulması yasağı, Anayasanın 146'ncı maddesinde ifade edilmiştir:

Madde 146

Bir mahkeme ve hüküm verme yetkisini haiz bir organ sadece kanun gereği kurulabilir. Hangi adla olursa olsun, olağanüstü yetkileri haiz hiçbir mahkeme veya komisyon kurulamaz.

Duruşmaların açıklığı, Anayasanın 148'inci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 148

Duruşmalar, ahlâka veya sükûnete zarar vermedikçe -böyle bir durumda mahkeme vereceği bir kararla bu durumu beyan eder- halka açıktır. Siyasi suçlar veya basın suçlarında duruşmaların kapalı yapılabilmesi, oy birliğiyle alınacak bir kararla mümkündür.

Mahkeme kararlarının gerekçeli olması, Anayasanın 149'uncu maddesinde hüküm altına alınmıştır:

Madde 149

Mahkeme kararları gerekçelidir. Mahkeme kararları, kanunla belirlenen şartlara uygun şekilde kamuya ilan edilir. Cezai konularda kararın hüküm bölümü açıkça ilan edilir.

Brezilya

Hak arama hürriyeti, Anayasanın 5'inci maddesinin 35'inci ve 36'ncı fıkralarında düzenlenmiştir:

Madde 5/35

Bir hakka yönelik herhangi bir ihlal veya tehdit, kanunla, yargı denetiminin dışına çıkarılamaz.

Madde 5/36

Kazanılmış haklar, tamamlanmış hukuki işlemler veya kesin hükümler kanunla değiştirilemez.

Adil yargılanma hakkı açıkça düzenlenmemiştir. Bununla beraber geçici mahkemelerin kurulması, Anayasanın 5'inci maddesinin 37'nci fıkrasında yasaklanmıştır:

Madde 5/37

İstisnai nitelikte bir yargılama yapılamaz veya mahkeme kurulamaz.

Bulgaristan

Hak arama hürriyeti ve hukuki yardım alma hakkı, Anayasanın 56'ncı maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 56

Herkes, hakları veya meşru menfaatleri ihlal edildiği ya da tehlikeye sokulduğu hallerde hak arama özgürlüğüne sahiptir. Herkesin devlet makamları önünde bir avukat ile temsil edilme hakkı vardır.

Adil yargılanma hakkı, Anayasada lafzen düzenlenmemiş olsa da bu hakkın unsurlarını teşkil eden esaslara çeşitli maddelerde yer verilmiştir. Gözaltı ve tutuklama işlemlerinde uygulanacak esaslar Anayasanın 30'uncu maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 30

2) Kanunda gösterilen usul ve şartlar dışında kimse gözaltına alınamaz veya teftişe, aramaya veya kişi dokunulmazlığına aykırı uygulamalara tabi tutulamaz.

3) Yetkili devlet makamları, vatandaşları kanunda açıkça belirtilen ivedi hallerde gözaltına almakta serbesttir; bu durum derhâl yargı mercilerine bildirilir. Yetkili yargı mercii gözaltı kararının hukuka uygunluğu hakkında, takip eden yirmi dört saat içinde karar verir.

4) Gözaltına alınan veya tutuklanan herkes, söz konusu işlemden itibaren bir avukattan hukuki yardım alma hakkına sahiptir.

5) Herkes, avukatıyla özel görüşme hakkına sahiptir. Bu görüşmenin gizliliği ihlal edilemez.

Kendisi aleyhine suçlandırıcı beyanda bulunmaya zorlanmama ilkesi, Anayasanın 31'inci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 31

1) Kendisine bir suç isnat edilen herkes, kanunda gösterilen süre içinde mahkemeye çıkarılır.

2) Kimse suçunu kabul etmeye zorlanamaz ve salt suçu kabulünden dolayı mahkûm edilemez.

4) Sanığın/şüphelinin hakları, adil bir yargılamanın amaçları için gerekli olanın ötesinde kısıtlanamaz.

Hukuki yardım alma hakkı, Anayasanın 122'nci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 122

1) Vatandaşlar ve tüzel kişiler yargılamanın her aşamasında hukuki yardım alma hakkına sahiptir.

2) Hukuki yardım alma hakkının kullanılmasına ilişkin usuller kanunda gösterilir.

Duruşmaların açıklığı, tarafların eşitliği ve mahkeme kararlarının gerekçeli olması, Anayasanın 121'inci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 121

1) Mahkemeler, bütün taraflar bakımından yargılamada davalarını savunmalarında eşitlik ve eşit imkânlar temin eder.

2) Yargı muameleleri gerçeğin ortaya çıkarılmasını temin eder.

3) Tüm mahkemeler, aksi kanunda öngörülmedikçe, duruşmalarını açık şekilde yapar.

4) Tüm mahkeme kararları gerekçelidir.

Olağanüstü mahkemelerin kurulması, Anayasanın 119'uncu maddesinin 3'üncü fıkrası ile yasaklanmıştır:

Madde 119/3

3) Olağanüstü mahkemelerin kurulması yasaktır.

Çek Cumhuriyeti

Hak arama hürriyeti Anayasada değil, anayasal düzenin bir parçasını oluşturan[13] Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesinin 36'ncı maddesinin 1'inci fıkrasında yer almaktadır:

[13] 1992 tarihinde kabul edilen Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesi, anayasal düzenin bir parçasını oluşturur. Bu durum, Anayasanın 3'üncü maddesinde hüküm altına alınmıştır.

Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesi Madde 36/1

1) Herkes kanunda yazılı usul uyarınca haklarını bağımsız ve tarafsız bir mahkeme ya da özel durumlarda başka bir organ önünde ileri sürme hakkına sahiptir.

Kendisi aleyhinde beyanda bulunmaya zorlanmama hakkı, hukuki yardım alma hakkı, yargılamada tarafların eşitliği ve tercümandan yararlanma hakkı, Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesinin 37'nci maddesinde düzenlenmiştir:

Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesi Madde 37

1) Herkes, kendisini veya yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmayı reddetme hakkına sahiptir.

2) Herkes, mahkeme, diğer devlet organları veya kamu idari otoritelerindeki muamelelerde, muamelelerin başından itibaren hukuki yardım alma hakkına sahiptir.

3) Yukarıda sözü edilen muamelelerde bütün taraflar eşittir.

4) Bir muamelede kullanılan dili konuşamadığını beyan eden herkesin tercüme hizmetinden yararlanma hakkı bulunmaktadır.

Kanuni hâkim güvencesi, Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesinin 38'inci maddesinin 1'inci fıkrasında düzenlenmiştir:

Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesi Madde 38/1

1) Hiç kimse kanunen tabi olduğu hâkimin yetkisi dışına çıkarılamaz. Mahkemelerin yargı yetkisi ve hâkimlerin yetkileri kanunla belirlenir.

Savunma hakkı ve ifade vermeyi reddetme hakkı, Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesinin 40'ıncı maddesinin 3'üncü ve 4'üncü fıkralarında düzenlenmiştir:

Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesi Madde 40/3 ve 4

3) Sanık, savunmasını hazırlamak için zaman ve imkân verilmesi ile kendi başına veya bir avukatın yardımıyla kendini savunma hakkına sahiptir. Kanunun avukat temin edilmesini düzenlemiş olmasına rağmen, sanığın bir avukat seçememiş olması durumunda, mahkeme tarafından kendisine avukat tayin edilir. Sanığın ücretsiz hukuki yardım alma hakkına sahip olacağı haller kanunla düzenlenir.

4) Sanık, ifade vermeyi reddetme hakkına sahiptir; bu haktan herhangi bir şekilde mahrum edilemez.

Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesinin 38'inci maddesinin 2'nci fıkrasında duruşmaların açıklığı ve duruşmada hazır bulunma hakkı düzenlenmiştir:

> Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesi Madde 38/2
>
> 2) Herkes, gereksiz gecikme olmaksızın, dava duruşmasının halka açık yapılması ve duruşmada hazır bulunma hakkı ile kabul edilen deliller üzerinde fikir beyan etme hakkına sahiptir. Duruşmalar sadece kanunla belirlenen hallerde kapalı yapılabilir.

Anayasada adil yargılanma hakkına ilişkin olarak sadece, bu hakkın unsurlarından olan tarafların eşitliği ve duruşmaların açık olması ilkeleri düzenlenmiştir:

> Anayasa Madde 96
>
> 1) Mahkemede taraflar eşit haklara sahiptir.
>
> 2) Duruşmalar şifahi ve açıktır, bu kuralın istisnaları kanunla düzenlenir. Mahkeme kararları her zaman açıkça ilan edilir.

Danimarka

Anayasada hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkı düzenlenmemiştir. Bununla beraber bu hakkın unsurlarından biri olan olağanüstü mahkemelerin kurulması yasağı, Anayasanın 61'inci maddesinin 1'inci fıkrasının ikinci cümlesinde düzenlenmiştir:

Madde 61/1

Yargı yetkisinin kullanılması sadece kanunla düzenlenir. Yargı yetkisine sahip olağanüstü mahkemeler kurulamaz.

Duruşmaların açıklığı, Anayasanın 65'inci maddesinin 1'inci fıkrasında düzenlenmiştir:

Madde 65/1

1) Adalet hizmetlerinin yerine getirilmesinde bütün işlemler, mümkün olduğunca açık ve şifahi olarak yapılır.

Estonya

Hak arama hürriyeti, Anayasanın 15'inci maddesinde düzenlenmiştir. İlgili madde aynı zamanda Anayasaya aykırılığın bakılmakta olan bir davada ileri sürülmesini ve mahkemelerin bu konudaki yetkisini de düzenlemektedir:

Madde 15

Hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, mahkemeye başvurma hakkına sahiptir. Herkes, davada uygulanan herhangi bir kanun, diğer bir yasal düzenleme, idari bir karar veya tedbire ilişkin Anayasaya aykırılık iddiasını davasına bakan mahkemeye sunmaya yetkilidir. Mahkemeler Anayasayı inceler ve Anayasada düzenlenen herhangi bir hakkı veya hürriyeti ihlal eden veya Anayasa ile çelişen kanun, yasal düzenleme, idari karar veya tedbirin Anayasaya aykırı olduğuna hükmeder.

Anayasada adil yargılanma hakkı lafzen düzenlenmemiş olup hakkın aşağıda verilen bazı unsurlarına yer verilmiştir:

Kanuni hâkim güvencesi, Anayasanın 24'üncü maddesinde hükme bağlanmıştır:

Madde 24

Hiç kimse, iradesi dışında kanunen tabi olduğu mahkemenin yetkisi dışına çıkarılarak başka bir mahkemenin yetki alanına sevk edilemez. Herkes, mahkemede görülmekte olan davasının duruşmasında hazır bulunma hakkına sahiptir. Duruşmalar açıktır. Mahkeme, kanunla belirlenen durumlarda ve usule uygun olarak bir devlet sırrının veya ticari sırrın, genel ahlakın, bireylerin özel yaşamı ile aile yaşamının korunması ya da bir küçüğün, mağdurun menfaati veya adaletin gerektirdiği için duruşmanın veya bir kısmının kapalı yapılmasına karar verebilir. Mahkeme kararları, küçük, eş veya mağdur menfaati aksini gerektirmesi dışında, kamuya ilan olunur. Kanunda öngörülen usule uygun olarak herkesin davasında verilen mahkeme hükmünü üst mahkemede temyiz etme hakkı vardır.

Masumiyet karinesinin düzenlendiği 22'nci maddede aynı zamanda, kendisi ve yakınları aleyhine ifade vermeye zorlanmama ilkesi düzenlenmiştir:

Madde 22

Hiç kimse, ceza yargılamasında masumiyetini kanıtlama yükümlülüğü altında değildir. Hiç kimse kendisi veya yakınları aleyhinde ifade vermeye zorlanamaz.

Olağanüstü mahkemelerin kurulamayacağı Anayasanın 148'inci maddesinin 3'üncü fıkrasında hükme bağlanmıştır:

Madde 148/3

Olağanüstü mahkemeler kurulamaz.

Finlandiya

Hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkı, Anayasanın 21'inci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 21
>
> Herkes, davasının uygun şekilde ve gecikmeksizin hukuken yetkili bir mahkeme veya diğer bir makam tarafından görülmesi ile hakları veya yükümlülüklerine ilişkin verilen bir kararın bir mahkeme veya bir diğer adliye makamı tarafından incelenmesi hakkına sahiptir.
>
> Duruşmaların açıklığı, dinlenilme hakkı, gerekçeli karar alma hakkı ve temyiz hakkı ile adil yargılanma ve iyi yönetişimin diğer teminatları kanunla düzenlenir.

Olağanüstü mahkemelerin kurulması yasağı, Anayasanın 98'inci maddesinin 4'üncü fıkrasında düzenlenmiştir:

> Madde 98/4
>
> Geçici mahkemeler kurulamaz.

Fransa

Hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkı, Fransa Anayasasında düzenlenmemiş olmakla beraber adil yargılanma hakkının bazı unsurları, 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde yer almaktadır:

> Madde 7
>
> Kanunla belirlenen haller veya öngörülen usul dışında başka bir yoldan hiç kimse suçlanamaz, yakalanamaz ve tutuklanamaz. Keyfi düzenlemeler yapılmasını isteyen, keyfi emirler veren, bunları uygulayan veya uygulanmasına izin verenler cezalandırılmalıdır.…
>
> Madde 8
>
> Kanunlar sadece kesin ve açık bir şekilde gerekliliği olan cezalar belirlemelidir ve hiç kimse suçun işlenmesinden önce ilan edilen ve gereği şekilde uygulanan yasalar dışındaki başka bir yasa nedeniyle cezalandırılamaz.

Güney Afrika

Hak arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı, Anayasanın 34'üncü maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 34
>
> Herkes, herhangi bir uyuşmazlığın, hukukun uygulanması yoluyla mahkeme önünde veya uygun olduğu takdirde başka bir bağımsız ve tarafsız yargı makamı veya yerinde adil, halka açık bir yargılamada çözülmesi hakkına sahiptir.

Adil yargılanma hakkının ceza davaları açısından tanınmış olduğu ve bu hakkın birçok unsuru, Anayasanın 35'inci maddesinde hüküm altına alınmıştır:

> Madde 35
>
> 1) Bir suç işlediği iddiasıyla gözaltına alınan herkes, aşağıdaki haklara sahiptir:
>
> a) konuşmama hakkı,
>
> b) i) konuşmama hakkına sahip olduğu ve
>
> ii) konuşması halinde bunun sonucunun ne olacağı hakkında bilgilendirilme hakkı,
>
> c) kendisi aleyhinde delil teşkil edecek herhangi bir itiraf veya ikrarda bulunmaya zorlanmama hakkı,
>
> d) makul süre içinde, gecikmeksizin mahkeme önüne çıkarılma hakkı; bu süre aşağıdaki süreleri aşamaz:
>
> i) gözaltına alınmadan itibaren 48 saat,
>
> ii) 48 saatin sona ermesinden sonraki mahkeme gününün sonu,
>
> e) gözaltına alınmadan sonraki ilk duruşmada, suçlanma veya gözaltında tutulmanın hangi gerekçe ile devam ettirildiği hakkında bilgilendirilme ya da salıverilme,
>
> f) adaletin yerine getirilmesinin izin vermesi halinde makul koşullar dâhilinde salıverilme.
>
> 2) Hüküm giymiş olanlar dâhil olmak üzere tutuklanan herkes, aşağıda sayılan haklara sahiptir:

a) tutuklama nedenleri konusunda bilgilendirilme,

b) bir avukat seçme ve avukatıyla görüşme hakkı ve bu hak konusunda bilgilendirilme,

c) aksi takdirde bir adaletsizlik söz konusu olabilecek ise, masrafları devlete ait olmak üzere devlet tarafından kendisi için bir avukat atanmasını isteme ve bu hakkı konusunda bilgilendirilme,

d) tutuklamanın hukuka aykırı olduğu konusunda mahkeme huzurunda itirazda bulunma ve tutuklamanın hukuka aykırı olduğunun anlaşılması halinde salıverilme,

e) insan onuruyla bağdaşan koşullarda gözaltında tutulma ve masrafları devlet tarafından karşılanmak üzere uygun konaklama ve beslenme koşullarının, okuma materyallerinin ve tıbbi tedavi hizmetlerinin sağlanması ve bunlardan yararlanma,

f) aşağıda sayılan kişilerle iletişim kurma ve söz konusu kişiler tarafından ziyaret edilme hakkı:

i) eşi veya partneri,

ii) akrabası,

iii) tercih ettiği bir dinî danışman,

iv) tercih ettiği bir tıp doktoru.

3) Kendisine suç isnadında bulunulan herkes, adil yargılanma hakkına sahiptir ve bu hak aşağıda yer verilen hakları da içerir:

a) isnat edilen suçla ilgili olarak savunma yapabilecek kadar ayrıntılı şekilde bilgilendirilme,

b) savunma hazırlayabilmek için yeterli zaman ve araçlara sahip olma,

c) olağan bir mahkemede halka açık bir duruşma yapılması,

d) yargılamanın makul olmayan gecikme yaşanmaksızın başlaması ve sona ermesi,

e) kendisi hakkında yapılan yargılamada hazır bulunma,

f) avukat seçme ve avukat tarafından temsil edilme ve bu hak konusunda derhâl bilgilendirilme,

g) aksi halde somut olay adaletsizliğinin ortaya çıkacak olması halinde devlet tarafından kendisine, masrafları devlete ait olmak üzere avukat tayin edilmesi ve bu hak konusunda derhâl bilgilendirilme,

h) masum addedilme, sessiz kalma ve yargılama sırasında ifade vermeme,

i) delil sunma ve sunulan delillere itiraz etme,

j) kendisini suçlayan nitelikte delil sunmaya zorlanmama,

k) anlayabildiği bir dilde yargılanma veya bunun mümkün olmaması halinde yargılama işlemlerinin söz konusu dile tercüme edilmesi,

l) işlendiği tarihte ulusal veya uluslararası hukuka göre suç olmayan bir fiil veya ihmal sebebiyle mahkûm edilmeme,

m) daha önce beraat ettiği veya mahkûm olduğu bir fiil veya ihmalden dolayı yargılanmama,

n) suç için öngörülen cezanın suçun işlendiği tarih ile hüküm verilen tarih arasında değişmiş olması halinde, hafif olan cezanın uygulanması,

o) hakkında verilen kararın üst dereceli bir mahkemede temyizen incelenmesi veya gözden geçirilmesi.

4) Bu maddede bilgilendirilme yapılmasının düzenlendiği hallerde, bu bilgilendirmelerin ilgilinin anlayabildiği bir dilde olması gerekir.

5) Haklar Bildirgesi[14] bölümünde yer alan herhangi bir hakkın ihlali suretiyle elde edilen delil, kabulü halinde yargılamanın adaletsiz olmasına veya adaletin yerine getirilmesine zarar verecekse kabul edilmez.

Güney Kore

Adil yargılanma hakkı ile bu hakkın unsurlarından olan olağan hâkim ilkesi, yargılamanın gecikmeksizin yapılması, duruşmaların açıklığı, yargılamada beyanda bulunma hakkı, Anayasanın 27'nci maddesinde düzenlenmiştir:

[14] Haklar Bildirgesi müstakil bir belge olmayıp Güney Afrika Anayasasının içinde yer alan, temel hak ve özgürlüklerin düzenlendiği bölümdür.

Madde 27

1) Bütün vatandaşlar, kanuna uygun olarak, Anayasa ve kanundaki niteliklere sahip hâkimler tarafından yargılanma hakkına sahiptir.

3) Bütün vatandaşlar gecikmeksizin yargılanma hakkına sahiptir. Sanık aksini gerektiren meşru gerekçeler olmadıkça, gecikmeksizin ve açık şekilde duruşma yapılması hakkına sahiptir.

5) Bir suçun mağduru, kanunla düzenlenen şartlarda, yargılama sırasında beyanda bulunma yetkisine sahiptir.

Kendisi aleyhinde suçlandırıcı beyanda bulunmaya zorlanmama hakkı ile delillere ilişkin ilkeler, Anayasanın 12'nci maddesinin 2'nci ve 7'nci fıkralarında düzenlenmiştir:

Madde 12

2) Hiçbir vatandaş işkenceye tabi tutulamaz veya ceza davasında kendisi aleyhine ifade vermeye zorlanamaz.

7) İşkence, zalimane muamele, tehdit, gereğinden uzun tutukluluk, hile vb. yollarla şüpheli/sanığın iradesine aykırı şekilde alınmış bir ikrar bulunması veya bir yargılamada sanığın aleyhindeki tek delilin ikrar olması halinde, söz konusu ikrar, suçun o kişi tarafından işlendiğinin delili olarak kabul edilemez ya da ilgili, söz konusu ikrarından dolayı cezalandırılamaz.

Duruşmaların açıklığı ve mahkeme kararlarının gerekçeli olması, Anayasanın 109'uncu maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 109

Duruşmalar ve mahkeme kararları açıktır. Bununla beraber duruşmaların, ulusal güvenliği tehlikeye atması veya kamu güvenliğine, kamu düzenine, kamu ahlakına zarar vermesi hallerinde mahkeme kararı ile kapalı yapılmasına karar verilebilir.

Hollanda

Kanuni hakim ilkesi ve adil yargılanma hakkı, Anayasanın 17'nci maddesinde düzenlenmiştir.

Madde 17

Herkes, hak ve yükümlülüklerinin tespitinde veya kendisine karşı yürütülen herhangi bir takibin esasının değerlendirilmesinde, makûl bir süre içinde, bağımsız ve tarafsız bir hakim önünde adil yargılanma hakkına sahiptir.

> Hiç kimse, kendi iradesi dışında, kanunen başvurmaya yetkili olduğu mahkeme önüne çıkma hakkından mahrum bırakılamaz.

Hukuki yardım alma hakkı, Anayasanın 18'inci maddesinde hükme bağlanmıştır:

> Madde 18
>
> 1) Herkes adli ve idari yargılama esnasında hukuki yardım almayı isteyebilir.
>
> 2) Dar gelirlilere yapılacak hukuksal yardıma ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

Duruşmaların açıklığı ve mahkeme kararlarının gerekçeli olması, Anayasanın 121'inci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 121
>
> Kanunla belirlenmiş istisnalar haricinde duruşmalar herkese açık şekilde yapılır ve kararların gerekçesi açıklanır. Kararlar topluma açık olarak duyurulur.

İrlanda

Hak arama hürriyeti, Anayasanın 40'ıncı maddesinin 3'üncü fıkrasında düzenlenmiştir:

> Madde 40/3
>
> 3) 1. Devlet, vatandaşların kişisel haklarına saygılı olmayı ve uygulanabildiği ölçüde, bu hakları savunmayı ve korumayı kanunla güvence altına alır.
>
> 2. Devlet, her vatandaşın özellikle yaşam, kişilik, itibar ve mülkiyet haklarını olabildiğince, haksız saldırılardan korur ve haksızlık yapıldığında bu hakları temin eder.

İspanya

Adil yargılanma hakkı ve hak arama hürriyeti, Anayasanın 24'üncü ve 53'üncü maddelerinde düzenlenmiştir. Kanuni hâkim güvencesi, olağan hâkim ilkesi, savunma hakkı, kendisini suçlayan beyanda bulunmama hakkı ve isnat edilen suçlamalar hakkında bilgilendirilme gibi adil yargılanma hakkının pek çok unsuru da 24'üncü maddede hükme bağlanmıştır:

Madde 24

1) Herkesin, meşru haklarının ve menfaatlerinin kullanılmasında hâkimlerin ve mahkemelerin etkili korumasından yararlanmaya hakkı vardır ve kimse hiçbir şekilde savunmadan mahrum bırakılamaz.

2) Aynı şekilde herkes, kanunla önceden belirlenmiş tabii hâkime tabi olma, bir avukat tarafından savunulma ve hukuki yardım alma, kendisine karşı ileri sürülen suçlamalar hakkında bilgilendirilme, gecikme olmaksızın halka açık ve tümüyle güvence altına alınmış yargılanma, savunmasına uygun delilleri kullanma, kendi kendini suçlandıran açıklamalar yapmama, kendisini suçlu ilan etmeme ve masum addedilme hakkına sahiptir.

Madde 53/2

2. Her vatandaş, öncelikli ve hızlı yargılama usulü ile olağan mahkemelerde ve korunma için bireysel başvuru yoluyla da Anayasa Mahkemesi nezdinde (Recurso de Amparo: Koruma Başvurusu), 14'üncü maddede ve İkinci Bölümün Birinci Alt Bölümünde tanınan özgürlüklerin ve hakların korunmasını talep edebilir.

Olağanüstü mahkemelerin kurulması, Anayasanın 117'nci maddesinin 6'ncı fıkrası ile yasaklanmıştır:

Madde 117/6

6) Olağanüstü mahkemelerin kurulması yasaktır.

Duruşmaların açıklığı ve mahkeme kararlarının gerekçeli olması, Anayasanın 120'nci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 120

1) Yargılamalar, usul kanunlarında aksi belirtilmedikçe, açıktır.

2) Ceza yargılamaları başta olmak üzere yargılamalar, şifahi olarak yapılır.

3) Mahkeme kararları gerekçelidir ve açık duruşmada ilan olunur.

İtalya

Hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olan savunma hakkı, Anayasanın 24'üncü maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 24

Herkes, bireysel özgürlüklerini ve meşru menfaatlerini korumak için mahkemede dava açabilir.

> Savunma hakkı, yargılamanın her aşamasında ve derecesinde dokunulmazdır.
>
> Yoksullara, tüm yargı aşamaları için, uygun kurumlar aracılığıyla, dava ve savunma imkânı sağlanır.
>
> Yargılama hatalarının oluşması durumunda telafi ve tazminin koşul ve araçları kanunla düzenlenir.

Kanuni hâkim güvencesi, Anayasanın 25'inci maddesinin 1'inci fıkrasında hüküm altına alınmıştır:

> Madde 25/1
>
> Hiç kimse kanunen önceden tabi olduğu olağan hâkimin yetki alanından çıkarılamaz.

Anayasanın 111'inci maddesinde adil yargılanma hakkının unsurlarından olan çekişmeli yargılama, mahkeme kararlarının gerekçeli olması gibi ilkeler düzenlenmiştir:

> Madde 111
>
> Yargılama, kanunla düzenlenen usule uygun şekilde yapılır.
>
> Tüm duruşmalar çekişmeli yargılama usulüyle yürütülür ve taraflar, üçüncü taraf konumundaki tarafsız bir hâkim önünde eşit şartlara sahiptir. Duruşmaların yapılacağı makul süre kanunla belirlenir.
>
> Ceza davalarında suç isnat edilen kişiye suçlamanın sebepleri ve nitelikleri konusunda gizli şekilde ve ivedilikle bilgi verilmesi ve savunma hazırlaması için yeterli zaman ve koşulların tanınması kanunla düzenlenir. Davalının, suçlamada bulunanları hâkim önünde, savcıyla aynı koşullarda, çapraz sorgulama ve sorgulatma, savunmasını yapmak için ilgili kişileri çağırma ve sorgulama hakkı olduğu gibi, savunması lehine diğer bütün delilleri gösterme hakkı da vardır. Davalının muhakeme usullerinin yürütüldüğü dili konuşamaması veya anlayamaması durumunda bir tercümandan yardım alma hakkı vardır.
>
> Ceza yargılamasında deliller çekişmeli usulle oluşturulur. Davalının suçluluğu, kendi özgür iradeleri ile davalı veya davalı vekilinin çapraz sorgusundan sürekli olarak kaçınan kişilerin ifadesi temeline dayandırılamaz.

Davalının rızası veya kusursuz imkânsızlık veya ispatlanmış kanuna aykırı davranış halinde, çekişmeli bir yargılamada delilin oluşturulamadığı durumlar kanunla düzenlenir.

Tüm yargı kararları gerekçelidir.

…

Macaristan

Adil yargılanma hakkı ve hak arama hürriyeti, Anayasanın "Hürriyet ve Sorumluluk" başlıklı Kısmının XXVIII'inci maddesinin 1'inci fıkrasında hüküm altına alınmıştır:

Madde XXVIII/1

1) Herkes, kendisine yöneltilen her türlü iddianamenin veya herhangi bir yargılama işleminde hak ve hürriyetlerinin, kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, muamelelerin her aşamasında makul bir süre içinde, adil ve halka açık şekilde görülmesi hakkına sahiptir.

Savunma hakkı, Anayasanın XXVIII'inci maddesinin 3'üncü fıkrasında düzenlenmiştir:

Madde XXVIII/3

3) Ceza yargılaması sırasında kişiler her aşamada yasal savunma hakkına sahiptir. Avukatlar savunma hizmeti verirken dile getirdikleri görüşlerinden dolayı sorumlu tutulamaz.

Polonya

Adil yargılanma hakkı ve hak arama hürriyeti, Anayasanın 45'inci maddesinde açıkça düzenlenmiştir:

Madde 45

1) Herkes, davasının yetkili, tarafsız ve bağımsız bir mahkeme nezdinde, gecikmeksizin, adil yargılanma ile ve açık olarak görülmesi hakkına sahiptir.

2) Duruşmanın açıklığı ilkesine, ahlak, devletin güvenliği, kamu düzeni gerekçeleriyle veya taraflardan birinin özel hayatının ya da diğer önemli özel çıkarlarının korunması amacıyla istisna getirilebilir. Yargı kararları kamuya ilan edilir.

Savunma hakkı, Anayasanın 42'nci maddesinin 2'nci fıkrasında güvence altına alınmıştır:

> Madde 42/2
>
> 2) Hakkında ceza kovuşturması yapılan bir kimse kovuşturmanın her aşamasında savunma hakkına sahiptir. İlgili, avukat seçebilir veya kanunda belirtilen ilkelere uygun olarak mahkemenin atadığı avukattan yararlanabilir.

Olağanüstü mahkemelerin kurulması sadece savaş zamanlarında mümkündür. Anayasanın 175'inci maddesinin 2'nci fıkrası konuyla ilgili aşağıdaki hükmü getirmektedir:

> Madde 175/2
>
> 2) Olağanüstü mahkemeler ve seri muhakeme usulleri sadece savaş zamanında tesis edilebilir.

Portekiz

Hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkı, Anayasanın 20'nci maddesinde açıkça düzenlenmiştir.

> Madde 20
>
> 1. Herkesin, hukuken korunan hak ve menfaatlerini savunmak için kanun ve mahkemelerden yararlanması güvence altındadır ve mali yetersizlikleri yüzünden kimse adaletten yoksun bırakılamaz.
>
> 2. Herkes, kanunla düzenlenen koşullar uyarınca hukuki bilgilendirilme ve tavsiye alma, hukuki yardım alma ve herhangi bir makam karşısında avukatla temsil edilme hakkına sahiptir.
>
> 3. Kanun, hukuki muamelelerin gizliliğinin korunmasının tanımını yapar ve yeterli önlemi alır.
>
> 4. Herkes, taraf olduğu bir davada, makul bir sürede ve adil yargılama yöntemi ile hakkında karar verilmesi hakkına sahiptir.
>
> 5. Kişi haklarının, özgürlüklerinin ve teminatlarının korunması amacıyla ve bunlara yönelik tehditler veya ihlallere karşı, etkin ve zamanında hukuki koruma sağlamak için, vatandaşların davalarının hızla ve öncelikle görülmesi kanunla temin edilir.

Hâkim karşısına çıkarma ilkesi anlamına gelen *habeas corpus* ilkesi, Anayasanın 31'inci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 31

1) Hukuka aykırı tutuklama, hapis ya da gözaltı gibi kötü amaçlı güç kullanımına karşı *habeas corpus* ilkesi geçerlidir. Bunun için başvurular yetkili mahkemeye yapılır.

2) Tutuklanan, hapsedilen veya gözaltındaki bir kişi veya siyasi haklarını kullanan her vatandaş *habeas corpus* kararı almak için başvuru yapabilir.

3) Hâkim, *habeas corpus* başvurusu yapıldığı günden başlayarak sekiz gün içinde bununla ilgili olarak çekişmeli bir duruşmada hüküm verir.

Adil yargılanma hakkının unsurlarından olan savunma, hukuki yardım alma, duruşmada hazır bulunma, hukuka aykırı delillerin geçersizliği ilkeleri Anayasanın 32'nci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 32

1) Ceza yargılaması, temyiz dâhil, savunma için her türlü güvenceyi verir.

…

3) Sanık, avukat seçme ve usule ilişkin her işlemde avukattan hukuki yardım alma hakkına sahiptir. Hukuki yardımının zorunlu olduğu dava ve işlemler kanunla belirlenir.

4) Hazırlık soruşturması işlemlerinin yürütmekle sorumlu hâkim, söz konusu işlemlerin, kanunda öngörülen şekilde, başka kişi veya kurumların temel haklarını doğrudan etkilemeyecek şekilde yapılmasını temin etmekle yükümlüdür.

5) Ceza yargılaması suçlayıcı niteliklidir, duruşmalar ve kanunla öngörülen hazırlık soruşturması işlemleri layiha ve karşı layiha ilkesine tabi olur.

6) Savunma haklarının korunmasına bağlı olarak, sanığın, duruşmalar da dâhil olmak üzere usule ilişkin işlemlerde hazır bulunmasından hangi hallerde vazgeçilebileceği kanunla belirlenir.

7) Mağdurlar, kanunun koyduğu kurallar çerçevesinde, yargılamada hazır bulunma hakkına sahiptir.

8) İşkence, zorlama, kişinin bedensel veya manevi bütünlüğünün ihlali, özel hayat, konuta, haberleşmeye ve telekomünikasyona uygunsuz girme yoluyla elde edilen her türlü delil geçersizdir.

9) Hiçbir dava, önceden var olan bir kanuna göre yetkili olan bir mahkemeden geri çekilemez.

10) İdari suçlarla ilgili yargılamalarda veya ceza uygulanabilen her türlü yargılamada davalıların dinlenilme ve savunma hakkı vardır.

Duruşmaların açıklığı, Anayasanın 206'ncı maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 206

Duruşmalar, mahkemenin kişi onurunun veya genel ahlakın veya kendi işleyişinin korunması amacıyla ve gerekçelerin de yer aldığı, yazılı şekilde aldığı bir karar olmadıkça, açıktır.

Romanya

Hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkı, Anayasanın 21'inci maddesinde açıkça düzenlenmiştir:

Madde 21

1) Herkes meşru hak, hürriyet ve menfaatlerinin korunması için mahkemede dava açma hakkına sahiptir.

2) Bu hakkın kullanılması herhangi bir kanunla sınırlanamaz.

3) Bütün taraflar, adil bir yargılama ve makul süre içinde davalarının çözüme kavuşturulması hakkına sahiptir.

4) Özel idari yargılama isteğe bağlı ve ücretsizdir.

Savunma hakkı, Anayasanın 24'üncü maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 24

1) Savunma hakkı teminat altına alınmıştır.

2) Yargılama boyunca taraflar, seçtikleri veya kendilerine atanan bir avukattan hukuki yardım alma hakkına sahiptir.

Olağanüstü mahkemelerin kurulması yasağı, Anayasanın 126'ncı maddesinin 5'inci fıkrasının birinci cümlesinde düzenlenmiştir:

Madde 126/5

5) Olağanüstü mahkemelerin kurulması yasaktır.…

Rusya

Hak arama hürriyeti, Anayasanın 46'ncı maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 46
>
> 1) Herkes, hak ve özgürlüklerinin mahkemede korunması bakımından teminat altındadır.
>
> 2) Devlet idare makamları, yerel özerk organlar, kamu tüzel kişileri ve görevlilerinin kararları ve fiillerine (veya ihmallerine) karşı mahkemede dava açılabilir.
>
> 3) Herkes, Rusya Federasyonunun taraf olduğu uluslararası antlaşmalar uyarınca hakları ve özgürlüklerinin korunması için, mümkün olan tüm iç hukuk yollarını tükettikten sonra, devletlerarası kurumlara başvurma hakkına sahiptir.

Anayasada adil yargılanma hakkı açıkça düzenlenmemiş olmakla beraber, hakkın unsurlarından olan olağan mahkeme ve kanuni hâkim güvencesi, olağanüstü mahkemelerin kurulması yasağı, tutuklama ve gözaltında uyulacak esaslar ve hukuki yardım alma hakkı ile duruşmaların açıklığı ilkesi yer almıştır.

Olağan mahkeme ve kanuni hâkim güvencesi, Anayasanın 47'nci maddesinin 1'inci fıkrasında hükme bağlanmıştır:

> Madde 47/1
>
> 1) Hiç kimse, davasının kanunla yetkili kılınan mahkemede ve hâkim tarafından görülmesi hakkından mahrum bırakılamaz.

Hukuki yardım alma hakkı, Anayasanın 48'inci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 48
>
> 1) Herkes, nitelikli hukuki yardım alma hakkına sahiptir. Kanunla düzenlenen hallerde, hukuki yardım ücretsizdir.
>
> 2) Tutuklanan, gözaltına alınan veya suç isnat edilen bir kimse, söz konusu işlemin yapılmasından itibaren bir avukattan yardım alma hakkına sahiptir.

Kendisi ve yakınları aleyhine ifade vermeye zorlanmama ilkesi, Anayasanın 51'inci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 51

1) Hiç kimse kendisi, eşi veya kapsamı kanunla belirlenen yakınları aleyhine ifade vermeye zorlanamaz.

2) Delil verme yükümlülüğünün kaldırılabileceği diğer haller federal kanunla düzenlenebilir.

Olağanüstü mahkemelerin kurulması yasağı, Anayasanın 118'inci maddesinin 3'üncü fıkrasının son cümlesinde düzenlenmiştir:

Madde 118/3

3) … Olağanüstü mahkemelerin kurulması yasaktır.

Duruşmaların açıklığı, Anayasanın 123'üncü maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 123

1) Mahkemelerde davalar açık olarak görülür. Kapalı duruşmada görülecek davalar federal kanunla düzenlenebilir.

2) Ceza davalarının gıyaben görülmesi, federal kanunla izin verilen haller dışında, yasaktır.

3) Yargılama muameleleri çekişmeli şekilde ve tarafların eşitliği çerçevesinde yürütülür.

4) Federal kanunla düzenlenen hallerde yargılama, jürinin katılımıyla gerçekleştirilir.

Yunanistan

Hak arama hürriyeti, Anayasanın 20'nci maddesinin 1'inci fıkrasında düzenlenmiştir:

Madde 20/1

1) Herkes, mahkemeden hukuki koruma alma ve hakları veya menfaatleri ile ilgili görüşlerini, kanunla düzenlendiği şekilde mahkemede sunma hakkına sahiptir.

Anayasada adil yargılanma hakkı açıkça düzenlenmemiş olmakla beraber, hakkın unsurlarından olan kanuni hâkim güvencesi, olağanüstü mahkemelerin kurulması yasağı, duruşmaların açıklığı ve mahkeme kararlarının gerekçeli olması hükme bağlanmıştır.

Kanuni hâkim güvencesi ile olağanüstü mahkemelerin kurulması yasağı, Anayasanın 8'inci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 8
>
> Hiç kimse, iradesine aykırı şekilde, kanunen tabi olduğu hâkimden mahrum bırakılamaz.
>
> Yargı komiteleri veya olağanüstü mahkemeler, her ne ad altında olursa olsun, kurulamaz.

Duruşmaların açıklığı ve mahkeme kararlarının gerekçeli olması Anayasanın 93'üncü maddesinin 2'nci ve 3'üncü fıkralarında düzenlenmiştir:

> Madde 93/2 ve 3
>
> 2) Bütün mahkemelerde duruşmalar, mahkemenin, duruşmanın açık yapılmasının zarara yol açabileceği kanaatinde olması veya aile hayatının ya da özel hayatın korunması için aksi yönde karar alması hariç, açıktır.
>
> 3) Mahkeme kararları ayrıntılı ve belirgin olarak gerekçeli olmalı ve açık bir duruşmada ilan olunmalıdır.
>
> Önceki fıkranın ihlali halinde bu durumun yol açacağı hukuki sonuçlar ve öngörülen ceza kanunla düzenlenir. Karşı oy yazılarının ilan olunması zorunludur. Karşı oy yazılarının tutanağa geçmesi, ilan olunmasının şart ve ön koşulları kanunla düzenlenir.

Sonuç

Hak arama hürriyeti, incelenen ülke anayasalarının birçoğunda açıkça düzenlenmiştir. Bununla beraber adil yargılanma hakkı, ülke anayasalarının genelinde açıkça lafzen değil, içerdiği unsurlar ile yer almaktadır. İncelenen anayasalarda ortak olan bu unsurların başlıcaları, kanuni hâkim güvencesi, olağanüstü mahkemelerin kurulması yasağı ve duruşmaların açıklığı ilkeleridir. Olağanüstü mahkemelere ilişkin olarak göze çarpan bir husus, Polonya anayasasında sadece savaş zamanında olağanüstü mahkemelerin kurulmasına izin verilmesidir.

SUÇ VE CEZALARA İLİŞKİN ESASLAR

Beyhan KAYATEKİN*

Giriş

Kişi güvenliği ve özgürlüğüne en fazla ceza hukuku alanında müdahale edilmesinden dolayı ceza hukuku alanındaki bazı koruyucu nitelikteki temel ilkelere anayasalarda yer verilerek bu ilkeler anayasa teminatı ve koruması altına alınmaktadır. Bu esaslardan başlıcaları suç ve cezaların kanuniliği; suç ve cezaların geçmişe yürütülmesi yasağı ya da ceza kanunlarının geçmişe uygulanmaması kuralı; lehe olan hükmün geçmişe yürümesi; masumiyet karinesi; kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulguların delil olarak kabul edilemeyeceği; cezanın şahsiliği; sözleşmeden doğan bir yükümlülüğün yerine getirilmemesi sebebiyle kişinin özgürlüğünden mahrum bırakılamayacağı; ölüm cezası veya genel müsadere cezası verilemeyeceği ilkeleridir. Bu ilkelerden bazıları aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Suç ve cezaların kanuniliği ilkesi, işlendiği zaman yürürlükte olan kanunlar tarafından açıkça suç olarak düzenlenmemiş bir fiili cezalandırma ve yine kanun tarafından açıkça tespit edilmeyen bir ceza ile cezalandırma yasağını, Latince ifadesi ile *nullum crimen, nulla poena sine lege* ilkesini ifade eder. Bu ilkeye göre sadece kanun tarafından suç olarak öngörülen fiil veya durum suç teşkil eder ve fail ancak kanunun o fiil veya durum için öngördüğü ceza ile cezalandırılabilir.

Suç ve cezaların geçmişe yürütülmesi yasağı ya da ceza kanunlarının geçmişe uygulanmaması kuralı, suç ve cezanın kanuniliği ilkesi ile bağlantılı bir kuraldır. Bir fiilin suç olarak kabul edilmesi ve cezalandırılabilmesi için söz konusu fiilin ve o fiil için verilecek cezanın kanunda açıkça gösterilmesi zorunluluğunun yanında, kanunun fiilin işlenmesinden önce yürürlükte olması şartı da bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle somut olaydaki fiil, işlenmesinin ardından yürürlüğe giren bir kanunla suç olarak kabul edilse dahi, söz konusu fiil suç teşkil etmez ve fail hakkında ceza

* Yasama Uzmanı

uygulanmaz. Suçu tanımlayan ve ceza öngören kanunlar, yürürlük tarihlerinden sonra işlenen fiiller hakkında uygulanmalıdır.

Lehe olan hükmün geçmişe yürümesi ilkesi, ceza kanunlarının geçmişe uygulanması yasağının bir istisnasıdır. Bu ilke, suç fiiline fiilin işlendiği sırada yürürlükte bulunan kanunda öngörülen cezadan daha ağır bir ceza verilmesini yasaklamaktadır.

Masumiyet karinesi (suçsuzluk ilkesi), hakkında suç isnadı bulunan kişinin adil bir yargılanma sonucunda suçlu olduğu sabit olana kadar, suçsuz kabul edilmesi gerektiğini ifade eden bir sanık hakkıdır.

Genel müsadere cezası, kişinin mal varlığının tümü üzerindeki mülkiyet hakkının devlete geçmesidir.

Cezanın şahsiliği, fail dışındaki kimselerin işlenmiş olan suç sebebiyle cezalandırılamamasını ifade eder.

Latince ifadesi ile *ne bis in idem* ilkesi, bir kimsenin aynı suç nedeniyle iki defa yargılanamayacağı veya cezalandırılamayacağı anlamına gelmektedir.

Aşağıda suç ve cezalara ilişkin esasların çeşitli ülke anayasalarında ne şekilde düzenlendiği incelenmiştir.

Ülke Örnekleri

ABD

Cezanın kanuniliği ve aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama ilkeleri, Anayasada Haklar Bildirgesi ile yapılan 5'inci Değişiklikte düzenlenmiştir:

> 5'inci Değişiklik
>
> Kara ve deniz kuvvetlerinde, ya da savaş veya kamuya yönelik tehdit sırasında görevde bulunan milis kuvvetlerinde ortaya çıkacak davalar dışında, hiç kimse büyük jüri[1] tarafından hazırlanan suç duyurusu veya iddianamesi olmadan ölüm cezasını gerektiren veya yüz kızartıcı başka bir suçtan sorumlu tutulmayacak; hiç kimse, aynı suç nedeniyle iki kere, idam cezası veya bir organını yitirme tehli-

[1] Büyük jüri, ABD Anayasasının 5'inci Değişikliğinin açıklamasında "bir kişiyi yargılamak için aleyhinde yeteri kadar kanıt olup olmadığına karar vermek amacıyla seçilen özel bir grup" olarak ifade edilmiştir. Bkz., ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (Açıklamalı, Resmî Türkçe Çeviri)", s.77, Erişim:29.04.2024, https://tr.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/91/abd-anayasasi.pdf

kesi[2] ile karşı karşıya bırakılmayacak; herhangi bir ceza davasında kendi aleyhinde tanıklık yapmaya zorlanmayacak ve yasal gerekler yerine getirilmeden, yaşamı, özgürlüğü veya malından yoksun bırakılamayacak; özel mülk, hakça bir tazminat ödenmeden kamulaştırılamayacaktır.

Anayasada Haklar Bildirgesi ile yapılan 8'inci Değişiklikte cezalara ilişkin olarak aşağıdaki hüküm getirilmiştir:

8'inci Değişiklik

Çok yüksek kefalet istenmeyecek, aşırı para cezaları konmayacak, insafsız ve olağan dışı cezalar verilmeyecektir.

Almanya

Ölüm cezasının kaldırılması, Anayasanın 102'nci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 102

Ölüm cezası kaldırılmıştır.

Suç ve cezaların kanuniliği ve aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama ilkeleri, Anayasanın 103'üncü maddesinin 2'nci ve 3'üncü fıkralarında hüküm altına alınmıştır:

Madde 103/2 ve 3

2) Bir fiil, ancak işlenmesinden önce cezası kanunla belirlendiği takdirde cezalandırılabilir.

3) Hiç kimse, genel ceza kanunlarına göre, aynı fiilden dolayı birden fazla cezalandırılamaz.

Avusturya

Ölüm cezası verilmesi, Anayasanın 85'inci maddesi ile yasaklanmıştır:

Madde 85

Ölüm cezası kaldırılmıştır.

[2] Hükümde aynı suçtan dolayı iki kez yargılanmama ilkesine ilişkin olarak yer alan "hayat ve uzvun tehlikede olması" ifadesi, Anglosakson hukuk sisteminden kaynağını almıştır ve geçmişte genel olarak ölüm cezası verilebilmesi ihtimaline karşılık kullanılmıştı. Bununla beraber günümüzde aynı suçtan iki kez yargılanmama ilkesinin, sadece ölüm cezasını gerektiren suçlar bakımından değil, içtihat hukuku veya kanunda bilinen veya tanımlanan her türlü suç ve kabahatler bakımından çifte yargılamaya karşı koruma getirdiği kabul edilmektedir. Bkz. U.S. Congress, Constitution Annoted, "Amdt5.2.1.2.1 Scope of the Double Jeopardy Clause", Erişim:29.04.2024, https://constitution.congress.gov/browse/essay/amdt5-2-1-2-1/ALDE_00000858/

Belçika

Suç ve cezaların kanuniliği ilkesi, Anayasanın 14'üncü maddesinde teminat altına alınmıştır:

> Madde 14
>
> Kanunda öngörülmeyen bir ceza verilemez veya uygulanamaz.

Ölüm cezasının verilemeyeceği, Anayasanın mükerrer 14'üncü maddesinde hükme bağlanmıştır:

> Madde 14 mükerrer
>
> Ölüm cezası kaldırılmıştır.

Müsadere cezasının verilemeyeceği, Anayasanın 17'nci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 17
>
> Mal varlığı, bir ceza yaptırımı olarak müsadere edilemez.

Sivil (medeni) ölüm cezasının verilemeyeceği, Anayasanın 18'inci maddesinde ifade edilmiştir:

> Madde 18
>
> Sivil (medeni) ölüm cezası kaldırılmıştır; tekrar getirilemez.

Brezilya

Suç ve cezaların kanuniliği ilkesi, Anayasanın 5'inci maddesinin 39'uncu fıkrasında düzenlenmiştir:

> Madde 5/XXXIX
>
> İşlenmesinden önce kanunun düzenlemediği bir suç ve ceza var olamaz.

Ceza kanunlarının geçmişe yürümezliği ve lehe olan kanunun geçmişe yürümesi (istisnası) ilkeleri, Anayasanın 5'inci maddesinin 40'ıncı fıkrasında hüküm altına alınmıştır:

> Madde 5/XL
>
> Ceza kanunları, sanığın lehine olması durumu hariç, geçmişe yürütülemez.

Bulgaristan

Suç ve cezaların kanuniliği ilkesi, Anayasanın 5'inci maddesinin 3'üncü fıkrasında düzenlenmiştir:

Madde 5/3

Hiç kimse, işlendiği zaman yürürlükte olan kanunun suç saymadığı fiilden ya da ihmalden dolayı mahkûm edilemez.

Masumiyet karinesi, Anayasanın 31'inci maddesinin 3'üncü fıkrasında düzenlenmiş, suç ve cezalara ilişkin bazı düzenlemeler de aynı maddede yer almıştır:

Madde 31/3, 5, 6 ve 7

3) Sanık/şüpheli, aksi nihai hükümle ispat edilmediği müddetçe, masum sayılır.

5) Mahkûmlar, verilen ceza sebebiyle kısıtlanmamış temel haklarını kullanmalarını sağlayacak koşullarda tutulur.

6) Hapis cezaları, sadece kanunda gösterilen yerlerde uygulanır.

7) Barışa ve insanlığa karşı suçlar bakımından ceza ve dava zaman aşımı uygulanmaz.

Çek Cumhuriyeti

Temel Haklar ve Hürriyetler Bildirgesinin yaşam hakkını düzenleyen 6'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasında ölüm cezasının yasaklandığı hükme bağlanmıştır:

Temel Haklar ve Hürriyetler Bildirgesi Madde 6/3

3) Ölüm cezası yasaklanmıştır.

Suç ve cezaların kanuniliği, Temel Haklar ve Hürriyetler Bildirgesinin 39'uncu maddesinde düzenlenmiştir:

Temel Haklar ve Hürriyetler Bildirgesi Madde 39

Hangi fiillerin suç teşkil edeceği ve hangi cezaların verileceği veya haklar ya da mal varlığı aleyhinde hangi yaptırımların uygulanacağı sadece kanunla düzenlenir.

Lehe olan kanunun geçmişe yürümesi ilkesi, Temel Haklar ve Hürriyetler Bildirgesinin 40'ıncı maddesinin 6'ncı fıkrasında düzenlenmiştir:

Temel Haklar ve Hürriyetler Bildirgesi Madde 40/6

6) Bir fiilin cezalandırılabilir olup olmadığı ile cezanın uygulanması, fiilin işlendiği tarihte yürürlükte olan kanun uyarınca değerlendirilir. Sonraki tarihli bir kanun, fail lehine olması durumunda uygulanır.

Masumiyet karinesi, aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama ilkesi, Temel Haklar ve Hürriyetler Bildirgesinin 40'ıncı maddesinde düzenlenmiştir:

> Temel Haklar ve Hürriyetler Bildirgesi Madde 40
>
> 1) Cezalar bakımından suçluluğa ve uygulanacak cezaya sadece mahkeme tarafından karar verilir.
>
> 2) Hakkında ceza yargılaması yapılan bir kimse, mahkeme tarafından nihai hüküm verilinceye kadar masum addedilir.
>
> 5) Hiç kimse daha önce beraat ettiği veya nihai olarak hüküm giydiği bir suçtan dolayı yargılanamaz. Bu ilke kanun çerçevesinde tazminata ilişkin olağanüstü usullerin uygulanmasına engel değildir.

…

Danimarka

Danimarka Anayasası, suç ve cezalara ilişkin olarak tek bir madde içermektedir. Anayasanın 71'inci maddesinin 2, 5, 6 ve 7'nci fıkraları özgürlüğü bağlayıcı nitelikteki cezalara ilişkindir:

> Madde 71
>
> 2) Özgürlüğü bağlayıcı nitelikteki bir ceza, ancak kanunla yetkilendirilen hallerde verilebilir.
>
> 5) Hiç kimse para cezası veya basit bir gözaltı cezası gerektiren bir suç sebebiyle hapiste tutulamaz.
>
> 6) Ceza yargılaması kurallarının dışında, bir yargı mercii tarafından verilmeyen ve yabancılara dair mevzuatta düzenlenmemiş bir hapis cezasının kanuniliği, yerel mahkemelere veya bir başka yargı merciine yeniden incelenmek üzere, hapsedilen kişi veya onun adına hareket eden bir başka kişinin talebi üzerine götürülmelidir.
>
> 7) Bu kişilerin durumları, Parlamento tarafından seçilecek bir denetleme komisyonu tarafından incelenir ve söz konusu kişiler komisyona soruşturma taleplerini sunabilirler.

Estonya

Yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğün yerine getirilememesinden dolayı hapis cezası verilememesi, Anayasanın 20'nci maddesinin 3'üncü fıkrasında düzenlenmiştir:

Madde 20/3

Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz.

Masumiyet karinesi, Anayasanın 22'nci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 22

Hiç kimse, mahkemede hüküm giymeden ve mahkûmiyet hükmü kesinleşmeden suçlu addedilemez.

Suç ve cezaların kanuniliği ilkesi, lehe olan kanunun geçmişe yürümesi ilkesi ile aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama ilkesi, Anayasanın 23'üncü maddesinde hüküm altına alınmıştır:

Madde 23

Hiç kimse, işlendiği zaman yürürlükte olan kanunlarda suç teşkil etmeyen bir fiilden ötürü mahkûm edilemez. Hiç kimse, suç işlendiği zaman yürürlükte olan cezadan daha ağır bir ceza ile cezalandırılamaz. Suçun işlenmesinden sonra, kanunla daha hafif bir ceza getirilmiş olması halinde, hafif olan ceza uygulanır. Hiç kimse daha önce nihai hüküm ile mahkûm olduğu veya beraat ettiği bir fiilden dolayı ikinci kez yargılanamaz veya cezalandırılamaz.

Finlandiya

Ölüm cezasının verilemeyeceği, Anayasanın 7'nci maddesinin 2'nci fıkrasında hükme bağlanmıştır:

Madde 7/2

Hiç kimse ölüm cezasına çarptırılamaz, işkenceye veya insan onuruna aykırı bir muameleye maruz bırakılamaz.

Özgürlüğü bağlayıcı cezalara ilişkin düzenleme, Anayasanın 7'nci maddesinin 3'üncü fıkrasında düzenlenmiştir:

Madde 7/3

Kişisel bütünlük ihlal edilemez, hiç kimse özgürlüğünden ihtiyari olarak veya kanunla düzenlenmiş bir sebep olmadan mahrum bırakılamaz. Özgürlüğü bağlayıcı nitelikte bir ceza sadece mahkeme kararıyla verilebilir. Özgürlüğü bağlayıcı nitelikte diğer durumların hukuka uygunluğu, gözden geçirilmek üzere mahkeme önüne götürülebilir. Özgürlüğünden mahrum bırakılan kişilerin hakları kanunla temin edilir.

Suç ve cezaların kanuniliği ilkesi ile lehe olan kanunun geçmişe yürümesi, Anayasanın 8'inci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 8
>
> Hiç kimse, işlendiği zaman kanunla suç sayılmayan bir suçtan ötürü suçlu bulunamaz ya da cezalandırılabilir olduğu düzenlenmemiş bir fiilden ötürü cezalandırılamaz. Bir suç için öngörülen ceza, işlendiği zaman kanunda düzenlenmiş olan cezadan daha ağır olamaz.

Fransa

Anayasanın 66-1 maddesinde ölüm cezasının verilmesi yasağı düzenlenmiştir:

> Madde 66-1
>
> Hiç kimse ölüm cezası ile cezalandırılamaz.

Anayasanın Başlangıcında, doğrudan ve açıkça atıfta bulunulan 26 Ağustos 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi[3], 1946 Anayasasının Başlangıcı ve 2004 tarihli Çevre Şartı,[4] Anayasanın yanı sıra, kurucu diğer düzenlemeler olarak anayasal değere sahiptir. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, anayasal belge niteliğinde olduğundan, burada düzenlenen hak ve ilkeler de anayasal teminat altındadır. Suç ve cezaların kanuniliği ilkesi, Bildirgenin 7'nci ve 8'inci maddesinde düzenlenmiştir:

> İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Madde 7
>
> Bir kimse, ancak kanunla belirlenen hallerde ve öngörülen usule uygun şekilde suçlanabilir, yakalanabilir ve tutuklanabilir. Keyfi emirler verilmesini isteyen, keyfi emir veren, bunları uygulayan ya da uygulatan kişiler cezalandırılır. Ancak kanuna uygun olarak yakalanan veya tutuklanan vatandaşlar, derhâl bu karara uymalıdır; direnmek, kendisini suçlu kılar.
>
> İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Madde 8
>
> Kanun, yalnızca açıkça ve kesin şekilde gerekli olan cezaları düzenlemelidir ve hiç kimse, işlenmesinden önce usulüne uygun olarak kabul edilip yayımlanmış ve hukuken geçerli şekilde uygulanan bir kanun haricinde cezalandırılamaz.

---

[3] Conseil Constitutionnel - Constitutional Council, "Declaration of Human and Civic Rights Of 26 August 1789", Erişim:29.04.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/declaration-of-human-and-civic-rights-of-26-august-1789

[4] Conseil Constitutionnel, "The Constitution", Erişim:14.05.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/2024-03/constitution-1958-vingt-cinquieme-revision.pdf

Masumiyet karinesi, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinin 9'uncu maddesinde düzenlenmiştir:

> İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Madde 9
>
> Her insan, suçlu olduğuna karar verilinceye kadar masum sayılacağından, tutuklanmasının zorunlu olduğuna karar verildiğinde, yakalanması için zorunlu olmayan her türlü sert davranış kanunla ağır biçimde cezalandırılmalıdır.

Güney Afrika

Suç ve cezalara ilişkin olarak hiç kimsenin, kendisi aleyhinde delil teşkil edecek bir beyanda bulunmaya zorlanamayacağı ilkesi (m.53/3-c); masumiyet karinesi, hiç kimsenin, kendisini suçlayan delil sunmaya zorlanamayacağı ilkesi (m.53/3-j); suç ve cezaların kanuniliği ilkesi (m.35/3-l); aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama ilkesi (m.35/3-m); lehe olan hükmün geçmişe yürümesi ilkesi (m.35/3-n); hukuka aykırı olarak elde edilen delilin kabul edilemeyeceği ilkesi (m.35/5) Anayasanın 35'inci maddesinde[5] düzenlenmiştir.

Güney Kore

Cezanın kanuniliği, Anayasanın 12'nci maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci cümlesinde düzenlenmiştir:

> Madde 12/1
>
> … Hiç kimse, kanunla düzenlenmedikçe ve kanuni usul dışında cezalandırılamaz, sınırlandırıcı nitelikte tedbirlere tabi tutulamaz veya zorla çalıştırılamaz.

Suçun kanuniliği ve aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama ilkeleri, Anayasanın 13'üncü maddesinin 1'inci fıkrasında, cezaların şahsiliği ilkesi aynı maddenin 3'üncü fıkrasında düzenlenmiştir:

> Madde 13/1 ve 3
>
> 1) Hiçbir vatandaş, işlendiği sırada yürürlükte olan bir kanunda suç olarak düzenlenmemiş bir fiilden dolayı yargılanamayacağı gibi, aynı suçtan dolayı ikinci kez yargılanamaz.
>
> …

[5] Güney Afrika Anayasasının 35'inci maddesi hükmü yukarıda "Hak Arama Hürriyeti ve Adil Yargılanma Hakkı" başlığı altındaki "Güney Afrika" alt başlığında verilmiştir.

3) Hiç kimse, kendisi tarafından değil bir yakını tarafından işlenen bir fiil sebebiyle kötü muameleye tabi tutulamaz.

Masumiyet karinesi, Anayasanın 27'nci maddesinin 4'üncü fıkrasında hükme bağlanmıştır:

Madde 27/4

4) Sanık, suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar masum kabul edilir.

Hollanda

Suç ve cezaların kanuniliği ilkesi, Anayasanın 16'ncı maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 16

Hiçbir suç, işlendiği sırada kanunen suç sayılmadıkça cezalandırılamaz.

Özgürlüğü bağlayıcı cezanın yargı organınca verilebileceği hususu Anayasanın 113'üncü maddesinin 3'üncü fıkrasında düzenlenmiştir:

Madde 113/3

3) Özgürlüğü bağlayıcı nitelikteki bir ceza ancak yargı tarafından verilebilir.

Ölüm cezasının verilmesi yasağı, Anayasanın 114'üncü maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 114

Ölüm cezası verilemez.

İrlanda

Anayasada suç ve cezalara ilişkin esaslar düzenlenmemiştir.

İspanya

Ölüm cezasının kaldırılması, Anayasanın 15'inci maddesinde hüküm altına alınmıştır:

Madde 15

Herkes, yaşam ve fiziki ve manevi bütünlüğe sahip olma hakkını haiz olup hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı bir muameleye hiçbir şart altında tabi tutulamaz. Ölüm cezası, savaş

zamanlarında askerî ceza hukukundaki istisnalar hariç olmak üzere, kaldırılmıştır.

Masumiyet karinesi, Anayasanın 24'üncü maddesinin 2'nci fıkrasında düzenlenmiştir:

Madde 24/2

Herkes … masum addedilme hakkına sahiptir.

Suç ve cezaların kanuniliği ilkesi, Anayasanın 25'inci maddesinin 1'inci fıkrasında hüküm altına alınmıştır:

Madde 25/1

Hiç kimse, işlendiği zaman yürürlükteki kanunlarda cezayı gerektiren bir suç, kabahat veya idari bir kusur olarak düzenlenmemiş bir eylem veya ihmalden dolayı suçlanamaz veya cezalandırılamaz.

Ayrıca 25'inci maddede aşağıdaki esaslara yer verilmiştir:

Madde 25/2

Hapsedilmeyi içeren cezalar veya güvenlik tedbirleri yeniden eğitim ve sosyal rehabilitasyona yöneliktir, zorla çalıştırılmayı içeremez. …. Mülki idare, özgürlüğü doğrudan veya dolaylı olarak bağlayıcı cezalar uygulayamaz.

İtalya

Suç ve cezaların kanuniliği ilkesi, Anayasanın 25'inci maddesinin 2'nci ve 3'üncü fıkralarında düzenlenmiştir:

Madde 25/2 ve 3

Hiç kimse suçun işlendiği tarihte yürürlükteki kanun esası dışında cezalandırılamaz.

Hiç kimse hakkında kanunla düzenlenmeyen güvenlik tedbirleri uygulanamaz.

Ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesi, masumiyet karinesi ve ölüm cezasının verilemeyeceği, Anayasanın 27'nci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 27

Ceza sorumluluğu şahsidir.

Hiçbir sanık nihai hükme kadar suçlu addedilemez.

Cezalandırma, insanlık dışı muamele içeremez ve hükümlünün rehabilite edilmesini amaçlar.

Ölüm cezası verilmesi yasaktır.

Macaristan

Masumiyet karinesi, suç ve cezaların kanuniliği ilkesi ile aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama ilkesi, Anayasanın XXVIII'inci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde XXVIII
>
> …
>
> 2) Nihai ve bağlayıcı nitelikte bir mahkeme kararı ile cezai sorumluluğu sabit görülene kadar hiç kimse suçlu olarak kabul edilemez.
>
> …
>
> 4) Hiç kimse işlendiği zaman Macaristan hukuku uyarınca veya başka bir devlet hukuku uyarınca ya da bir uluslararası anlaşma veya Avrupa Birliği düzenlemesi ile belirlenen kapsamda suç teşkil etmeyen bir fiil sebebiyle mahkûm edilemez veya cezalandırılamaz.
>
> 5) 4'üncü fıkra hükmü, işlendiği zaman uluslararası hukukun genel kabul görmüş ilkeleri uyarınca suç teşkil eden bir filli işleyen bir kimsenin yargılanmasına ve hüküm giymesine engel teşkil etmez.
>
> 6) Kanunla belirlenmiş olağanüstü durumlar dışında hiç kimse, Macaristan'da ya da kanunla düzenlendiği şekilde bir uluslararası anlaşma veya Avrupa Birliği işlemi kapsamında başka bir ülkede geçerli bir mahkeme kararı ile mahkûm edildiği ya da beraat ettiği bir suçtan dolayı tekrar yargılanamaz ya da mahkûm edilemez.

Polonya

İşkence ve ölüm cezası verilmesi yasağı, Anayasanın 40'ıncı maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 40
>
> Hiç kimse, işkenceye ya da zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tabi tutulamaz. Ölüm cezası verilmesi yasaktır.

Suç ve cezaların kanuniliği ilkesi ve masumiyet karinesi, Anayasanın 42'nci maddesinde hüküm altına alınmıştır:

> Madde 42
>
> 1) Sadece işlendiği zaman yürürlükte olan bir kanunla yasaklanan ve cezaya tabi bir fiili işleyen bir kimsenin cezai sorumluluğu vardır. Bu ilke, işlendiği anda uluslararası hukukta suç teşkil eden herhangi bir fiilin cezalandırılmasına engel değildir.

…

3) Suçluluğu nihai mahkeme kararı ile sabit bulununcaya kadar herkes masum addedilir.

Anayasanın 43'üncü ve 44'üncü maddelerinde ceza zaman aşımı ile ilgili istisnai düzenlemeler getirilmiştir:

Madde 43

Savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar bakımından zaman aşımı işlemez.

Madde 44

Kamu görevlilerince veya onların verdikleri emirle işlenen ve siyasi nedenlerle kovuşturulmayan suçlarla ilgili zaman aşımı süresi, bu nedenler var olduğu sürece uzatılır.

Portekiz

Ölüm cezasının verilmesi, Anayasanın 24'üncü maddesinin 2'nci fıkrası ile yasaklanmıştır:

Madde 24/2

2) Ölüm cezası hiçbir şekilde verilemez.

Suç ve cezaların kanuniliği, lehe olan kanunun geçmişe yürümesi, aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama ilkeleri, Anayasanın 29'uncu maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 29

1) Kimse, söz konusu fiil veya ihmal (eylemsizlik), önceden var olan bir kanunun hükümlerine göre cezalandırılabilir olmadıkça ceza kanununa göre mahkûm edilemez ve aynı şekilde, daha önceden var olan bir kanunun öngördüğü şartlar olmaksızın, bir güvenlik tedbirine tabi tutulamaz.

2. Yukarıdaki fıkra hükümleri, işlendiği zamanda uluslararası hukukun genel ilkelerince suç olarak kabul edilen bir fiilin veya ihmalin (eylemsizlik) Portekiz iç hukukunun belirlediği sınırlarda cezalandırılmasına engel değildir.

3. Daha önceden var olan bir kanunda açıkça düzenlenmemiş hiçbir ceza veya güvenlik tedbiri uygulanamaz.

4. Hiç kimse hakkında işlendiği anda kanunun öngördüğü ceza veya güvenlik tedbirinden daha ağır veya söz konusu tedbirin

uygulanması için gerekli koşullar yerine gelmeden, bir ceza veya güvenlik tedbiri uygulanamaz. Bununla birlikte, içeriği davalının lehine olan ceza kanunları geçmişe dönük olarak uygulanır.

5.Kimse aynı suçtan bir defadan fazla yargılanamaz.

Ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesinin yanı sıra ceza ve güvenlik tedbirleri ile ilgili sınırlamaları içeren 30'uncu madde düzenlemesi aşağıda verilmiştir:

Madde 30

1. Özgürlüğü bağlayıcı veya kısıtlayıcı bir ceza veya güvenlik tedbiri sürekli nitelikte ya da sınırsız veya tanımlanmamış süreli olamaz.

2. Açık ortamda tedavinin mümkün olmadığı ciddi ruhsal bozukluğa dayalı tehlike durumlarında, özgürlüğü sınırlandıran veya kaldıran güvenlik tedbirleri, söz konusu ruhsal durum devam ettikçe, ancak her zaman bir mahkeme kararıyla, peş peşe uzatılabilir.

3. Cezai sorumluluk devredilemez.

4. Hiçbir mahkûmiyet otomatik olarak herhangi bir hukuki, mesleki veya siyasi hak kaybı ile sonuçlanmaz.

5. Özgürlüğü bağlayıcı bir ceza veya güvenlik tedbirine mahkûm edilmiş bir kimse, mahkûmiyetlerine esas sınırlamalara ve ilgili cezanın infazı ile konan özel şartlara tabi olarak, temel haklarını muhafaza eder.

Masumiyet karinesi, Anayasanın 32'nci maddesinin 2'nci fıkrasında düzenlenmiştir:

Madde 32/2

2) Her sanık, hakkında kesin hüküm verilinceye kadar masum kabul edilir ve savunma güvenceleriyle uygun olarak mümkün olduğunca hızlı şekilde yargılanır.

Romanya

Ölüm cezası verilmesi yasağı, Anayasanın 22'nci maddesinin 3'üncü fıkrasında düzenlenmiştir:

Madde 22/3

3) Ölüm cezası verilmesi yasaktır.

Masumiyet karinesi ile suç ve cezaların kanuniliği ilkeleri Anayasanın 23'üncü maddesinin 11-13'üncü fıkralarında hüküm altına alınmıştır:

Madde 23/11, 12 ve 13

11) Nihai mahkeme kararı ile suçlu olduğuna karar verilinceye kadar herkes masum addedilir.

12) Cezalar kanuna uygun olarak ve kanunda gösterilen sebeplerle düzenlenir ve uygulanır.

13) Hürriyeti bağlayıcı cezalar sadece cezai nedenlere dayanır.

Rusya

Anayasanın yaşam hakkını düzenleyen 20'nci maddesinin 2'nci fıkrasında ölüm cezasına ilişkin düzenleme getirilmiştir:

Madde 20/2

Ölüm cezası, tamamen kaldırılıncaya kadar, istisnai bir cezalandırma yöntemi olarak özellikle yaşama karşı ağır suçlar bakımından federal kanunla öngörülebilir; sanık, davasının jürinin yer aldığı bir mahkemede görülmesi hakkına sahiptir.

Anayasanın 21'inci maddesinin 2'nci fıkrasının birinci cümlesinde işkence yasağı düzenlenmiştir:

Madde 21/2

2) Hiç kimse işkenceye, şiddete veya diğer ağır ya da aşağılayıcı muameleye veya cezalandırmaya maruz bırakılamaz.…

Masumiyet karinesi, Anayasanın 49'uncu maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 49

1) Suç isnadı yapılan bir kimse, federal kanunda öngörülen usule uygun olarak suçluluğu ispat edilene ve kesinleşen bir mahkeme kararı ile sabit olana kadar masum addedilir.

2) Sanık, masumiyetini ispat etmek zorunda değildir.

3) Sanığın suçluluğu hakkında ciddi şüpheler, sanık lehine yorumlanır.

Anayasanın 50'nci maddesinde aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama, delilin hukuka uygunluğu ilkeleri ile temyiz hakkı düzenlenmiştir:

Madde 50

1) Hiç kimse tek ve aynı suçtan dolayı ikinci kez mahkûm edilemez.

2) Adaletin sağlanmasında federal kanunun ihlali yoluyla elde edilmiş delil kullanılması yasaktır.

3) Bir suçtan hüküm giyen herkes, mahkûmiyet kararına karşı federal kanunda öngörülen usule uygun olarak bir üst mahkemeye temyiz başvurusu yapma ve af talebinde bulunma veya cezanın hafifletilmesini isteme hakkına sahiptir.

Suç ve cezaların kanuniliği ile lehe olan kanunun geçmişe yürümesi ilkeleri, Anayasanın 54'üncü maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 54

1) Sorumluluk öngören veya var olan bir sorumluluğu artıran bir kanun geçmişe yürütülemez.

2) Hiç kimse, işlendiği zaman suç sayılmayan bir fiilden dolayı sorumlu tutulamaz. Fiilin işlenmesinden sonra, sorumluluğun kapsamı daraltılmış veya sorumluluk kaldırılmışsa, yeni tarihli kanun uygulanır.

Yunanistan

Suç ve cezaların kanuniliği ilkesi, lehe olan kanunun geçmişe yürümesi ilkesi, işkence ve kötü muamele yasağı, genel müsadere cezasının verilemeyeceği ve ölüm cezasının hangi hallerde uygulanacağı Anayasanın 7'nci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 7

1) İşlenmesinden önce yürürlükte olan ve suçun unsurlarının tanımlandığı bir kanunla düzenlenmeyen bir fiil suç teşkil etmez ve cezalandırılamaz. Hiçbir durumda ceza, işlendiği zaman öngörülmüş olan cezadan daha ağır olamaz.

2) İşkence, vücut bütünlüğüne karşı kötü muamele, sağlığa yönelik zarar veya psikolojik şiddet kullanılması ve diğer her türlü insan onuruna aykırı muamele yasaktır ve kanunda öngörüldüğü şekilde cezalandırılır.

3) Genel müsadere cezası verilemez. Ölüm cezası, savaş zamanında ve buna ilişkin hallerde işlenen ağır suçlar hariç olmak üzere, uygulanmaz.

4) Verilmiş bir yargı kararıyla, haksız veya hukuka aykırı olarak mahkûm edilen, duruşma öncesi gözaltına alınan veya başka bir şekilde özgürlüğünden alıkonulan kişilerin zarar ve ziyanının Devlet tarafından tazmin edileceği haller kanunla düzenlenir.

Sonuç

Suç ve cezaların kanuniliği, masumiyet karinesi, ceza kanunlarının geçmişe yürümezliği, lehe olan kanunun geçmişe yürütülmesi ve aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama ilkeleri, incelenen ülke anayasalarının büyük çoğunluğunda anayasal düzeyde teminat altına alınmış ortak ilkelerdir. Suç ve cezalara ilişkin esaslar, Fransa ve Danimarka Anayasalarında az sayıdaki maddede düzenlenmiş; buna karşın Güney Afrika Anayasasında oldukça geniş şekilde yer almıştır. İrlanda Anayasasında ise bu esaslara ilişkin hüküm bulunmamaktadır. Ölüm cezası verilmesi, birçok ülkede anayasal düzeyde yasaklanmıştır. Bununla beraber, Amerika Birleşik Devletleri, Güney Kore, İspanya, Rusya ve Yunanistan Anayasalarında ölüm cezasının uygulanabileceğine ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Bu ülkelerden Amerika Birleşik Devletleri Anayasasında Haklar Bildirgesi ile yapılan 5'inci Değişiklikte ölüm cezası düzenlenmiştir. Rusya'da ölüm cezasının yaşama karşı ağır suçlar bakımından federal kanunla öngörülebildiği hükme bağlanmıştır (m.20). İspanya Anayasasının ilgili hükmünde (m.15) ölüm cezasının, savaş zamanlarında askerî ceza hukukundaki istisnalar hariç olmak üzere kaldırıldığı düzenlenmiştir. Yunanistan Anayasasına göre ölüm cezası, savaş zamanında ve buna ilişkin hallerde işlenen ağır suçlar hariç olmak üzere uygulanmamaktadır (m.7). Güney Kore Anayasasında ise askerî mahkemelerce belli hallerde ölüm cezasının verilebilmesi öngörülmüştür (m.110).

HÂKİMLİK VE SAVCILIK MESLEĞİ İLE HÂKİMLİK VE SAVCILIK TEMİNATI

Beyhan KAYATEKİN*

Giriş

Mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı birbirini tamamlayan iki kavramdır. Mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlerin gerek yürütme gerek yasama organına bağlı olmaması, bu iki organın hâkimlere emir ve talimat verememesi ve tavsiyelerde bulunamamasıdır. Mahkemeleri -birbirlerine emir ve talimat vermeleri de söz konusu olamayacağından- kendi yargı faaliyetleri sırasında diğer mahkemelerin etkilerinden de korumak gerekir. Hâkimlik teminatı, hâkimlerin bağımsızlığını korumaya hizmet eden en önemli kurumlardan biridir. Hâkimlere görevlerini layıkıyla bağımsız ve tarafsız olarak yapabilmeleri için tanınan güvencelere hâkimlik teminatı adı verilir.[1] Hâkimlik teminatı kapsamındaki başlıca unsurlar hâkimlerin azlolunamaması, iradelerine aykırı şekilde emekli edilememeleri, başka bir göreve veya yere nakledilememeleri, ödeneklerinden (aylık/maaş) mahrum bırakılamamalarıdır.

Yargılama makamının içinde değil, yanında yer alan savcılık kurumu mahkemeden bağımsızdır. Bir başka ifadeyle, mahkeme savcılığa görevini yapması için emir veremez. Hâkimlerin ve mahkemelerin emir alması söz konusu olamaz; bununla birlikte savcı belli ölçüde kanuni sınırlar içinde emir alır. Bu sebeple savcılar kısmen bağımsız değillerdir; taraflardan bağımsız olup, yürütme organına karşı bağımlıdır. Teminat ve bağımsızlık

* Yasama Uzmanı

1 Çiftçioğlu, C.T., "2802 Sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanununa Göre Hâkim ve Savcıların Disiplin Soruşturmaları", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:13, S:1, 2011, s.128-129, Erişim:14.05.2024, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/753774

iki farklı kavram olup savcılık teminatı, savcılara tanınmış güvencelerdir. Bu güvenceler savcıları, görevlerini yerine getirirken yasama ve yürütme organının etkilerinden korur.

Aşağıda hâkimlik ve savcılık mesleği ile hâkimlik ve savcılık teminatına ilişkin esasların çeşitli ülke anayasalarında ne şekilde düzenlendiği incelenmiştir.

Ülke Örnekleri

ABD

Hâkimlik teminatı, Anayasanın 3'üncü maddesinin 1'inci bölümünün 2'nci cümlesinde düzenlenmiştir:

> Madde 3 Bölüm 1
>
> 1) … Yüksek Mahkeme ve alt mahkeme hâkimleri, iyi halleri sürdüğü sürece görevde kalır ve görevde bulundukları süre boyunca hizmetleri karşılığında belli zamanlarda, azaltılamayacak bir maaş alır. [2]

Almanya

Hâkimlerin bağımsızlığı, Anayasanın 97'nci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 97
>
> 1) Hâkimler bağımsızdır ve sadece kanuna tabidirler.
>
> 2) Görevlerine asli olarak atanan hâkimlerin, iradelerine aykırı olarak azledilmeleri, geçici veya kalıcı olarak görevden uzaklaştırılmaları, nakilleri veya görev süreleri sona ermeden azledilmeleri sadece yargı kararıyla ve kanunda düzenlenen sebep ve usullerle mümkündür. Ömür boyu görevde kalmak üzere atanan hâkimlerin

[2] ABD Anayasasının 3'üncü maddesinin 1'inci Bölümünün açıklaması şu şekildedir: Anayasa, federal mahkemeleri hem Kongreden hem de Başkan dan bağımsız tutmak için her türlü çabayı gösterir. Hâkimlerin, "iyi halleri" süresince görevde kalacakları güvencesi, görevi kötüye kullanmakla suçlanıp mahkûm olmadıkları takdirde yaşamları boyunca görevde kalabilmeleri demektir. Bu kural hâkimleri, görev süreleri içinde, kendilerini atayan Başkan'ın veya diğer Başkanların görevden alma tehditlerine karşı korur. Maaşın azaltılamayacağı kuralı hâkimleri, Kongrenin hâkimlerin maaşını istifaya neden olacak derecede indirme tehdidi ile yapacağı baskıdan korur (Anayasa maddelerine ilişkin açıklama metinleri, Anayasa metninin bir parçası değildir. Bu metinler belirli bölümlerin anlamlarını vermekte veya belirli bölümlerin uygulama biçimini anlatmaktadır). Bkz., ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (Açıklamalı, Resmî Türkçe Çeviri)", s.47, Erişim:29.04.2024, https://tr.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/91/abd-anayasasi.pdf

emeklilik yaşına, yasama organı tarafından karar verilir. Mahkemelerin veya görev bölgelerinin yapısında değişiklik olması halinde hâkimlerin başka bir mahkemeye nakilleri veya görevden alınmaları maaşlarının tamamının muhafazası ile mümkündür.

Hâkimlerin hukuki statüsü, nakil, azil ve emeklilikleri ve görevden alınmaları, Anayasanın 98'inci maddesinde hükme bağlanmıştır:

Madde 98

1) Federal hâkimlerin hukuki statüsü, özel federal kanunla düzenlenir.

2) Bir hâkimin bu Anayasada düzenlenen ilkeleri veya görevi kapsamında veya diğer bir şekilde bir eyaletin anayasal düzenini ihlal etmesi halinde Federal Meclisin başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi, üçte iki çoğunlukla alacağı karar üzerine söz konusu hâkimin görev yerinin değiştirilmesine veya emekliye sevk edilmesine karar verebilir. İhlal fiilinin kasıtla işlenmesi durumunda hâkimin görevden alınmasına karar verebilir.

3) Eyaletlerdeki hâkimlerin hukuki statüsü, Anayasanın 74'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 27'nci bendinde[3] aksi belirtilmedikçe, özel eyalet kanunlarıyla düzenlenir.

4) Eyaletlerde, eyalet hâkimlerinin, Eyalet Adalet Bakanı ve hâkimlerin seçimi ile görevli bir komisyon tarafından müştereken seçilecekleri öngörülebilir.

5) Eyaletlerde, bu maddenin 2'nci fıkrası hükmünü karşılayan eyalet hâkimlerine ilişkin düzenlemeler yapılabilir. Eyaletlerin anayasal hukuku bu durumdan müstesnadır. Hâkimlerin azledilmelerine karar verme yetkisi, Federal Anayasa Mahkemesine aittir.

Hâkimlerin atanması ve görevden alınması, Anayasanın 60'ıncı maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 60

1) Federal Cumhurbaşkanı, aksine bir kanun hükmü olmadıkça, federal hâkimleri, federal memurları, subay ve astsubayları atar ve görevden alır.

[3] Madde 74/1: Yarışan/kesişen yasama yetkisi aşağıda sayılan konuları kapsar:
27.Eyaletlerin kamu görevlileri ile belediyeler ve kamu hukuku uyarınca kurulmuş diğer kuruluşlarda çalışan kamu görevlileri ile eyalet hâkimlerinin kariyer düzenlemeleri, ödenek ve emekli aylıkları dışında kanuni hak ve yükümlülükleri

Avusturya

Hâkimlerin atanması usulü, Anayasanın 86'ncı maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 86
>
> 1) İşbu Anayasada aksine bir hüküm bulunmadıkça hâkimler, Federal Hükûmetin tavsiyesiyle Federal Cumhurbaşkanı tarafından ya da onun yetkilendirmesiyle ilgili Federal Bakan tarafından atanır. Federal Hükûmet ya da Federal Bakan, atamalar için, kanunların mahkemelerin teşekkülüyle yetkilendirdiği meclislerden tavsiye alır.
>
> 2) Yeterli sayıda aday mevcut ise, ilgili Federal Bakana tevdi edilecek ya da onun tarafından Federal Hükûmete havale edilecek atama teklifinde asgari üç isim yer alır. Ancak, atama yapılacak kadro sayısı birden fazla ise, atanacak hâkim sayısının en az iki katı isim teklifte yer alır.

Hâkimlerin bağımsızlığı ve yargılama görevinin kapsamı, Anayasanın 87'nci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 87
>
> 1) Hâkimler, yargı görevinin yerine getirilmesinde bağımsızdır.
>
> 2) Bir hâkim yargı görevinin icrasında, komisyon veya kurul tarafından ele alınmayacağı kanunla düzenlenen idari konular hariç olmak üzere, kendisine kanunla tanınan ve iş dağılımında verilen her türlü yargı faaliyetini yerine getirir.
>
> 3) Mahkemelerin iş yükü, hâkimler arasında, mahkeme teşkilatı hakkında kanunda belirtilen süre için önceden bölüştürülür. Bu dağıtıma göre bir hâkimin yetkisine bırakılan bir konu ancak, yetkili komisyon kararıyla, hâkimin görevini, görevin kapsamı sebebiyle makul süre içinde yerine getiremeyecek durumda olması veya görevden uzaklaştırılması sebebiyle, yetkisinden alınabilir.

Meslekten olmayan hâkimlerin yargılamada yer alması (hâkim yardımcıları), Anayasanın 87a maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 87a
>
> 1) Özel olarak belirlenen ve ilk derece mahkemelerinin yetkisine giren bazı yargı işlerinin ele alınması federal kanun ile hâkim olmayan özel olarak eğitim görmüş federasyon memurlarına verilebilir.

2) Ancak, iş dağılımında yetkili kılınmış bir hâkim, söz konusu yargı işini her zaman kendisine mahfuz tutabilir veya üstlenebilir.

3) Meslek hâkimi olmayan federasyon memurları, yukarıdaki birinci fıkrada belirtilen görevi yerine getirirken sadece iş dağılımı kurallarına göre yetkili kılınmış ilgili hâkimin vereceği talimatlara bağlı olarak hareket eder.

Hâkimlik teminatı, hâkimlerin emeklilik ve görevden ayrılmaları, Anayasanın 88'inci maddesinde hüküm altına alınmıştır:

Madde 88

1) Hâkimlerin emeklilik yaşı federal kanunla düzenlenir.

2) Hâkimler ancak, kanunda belirtilen hallerde ve usullerle ve resmî bir yargı kararıyla azledilebilir, nakledilebilir ya da iradeleri dışında yaş haddinden dolayı emekli edilebilirler. Bununla beraber, bu hükümler, mahkemelerin teşkilat yapısındaki değişiklikler sonucu gerekli olan nakil ve emekliliklere uygulanmaz. Bu durumda, hâkimlerin öngörülen usuller olmaksızın nakil veya emekli edilecekleri süre kanunla düzenlenir.

3) Hâkimlerin görevden geçici olarak uzaklaştırılmaları ancak, mahkeme başkanının veya reisinin ya da daha üst bir yargı makamının kararı ile ve eş zamanlı olarak konunun yetkili mahkemeye havalesi halinde mümkündür.

Alt derece mahkemesinde görev yapan bir hâkimin üst derece mahkemesinde vekâleten görevlendirilmesi, Anayasanın 88a maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 88a

Hâkimlerin üst mahkemelere vekil hâkim olarak görevlendirilmeleri Federal kanunla düzenlenebilir. Söz konusu ikame kadro sayısı alt derece mahkemelerindeki hâkim kadrosu sayısının yüzde üçünü geçemez. Alt derece mahkemelerinde ve üst derece mahkemelerinde vekil hâkim görevlendirmelerine üst derece mahkemesinin federal kanunla belirlenen yetkili meclisi tarafından karar verilir. Vekile bırakılacak yükümlülükler vekil hâkimlere ancak alt derece ve üst derece mahkemeleri hâkimlerinin, sadece görevden uzaklaştırılma veya iş yükü nedeniyle makul bir süre içinde görevlerini yerine getiremeyecek durumda olmaları halinde tevdi edilir.

Belçika

Hâkim ve savcıların bağımsızlığı ile hâkimlerin atanma usulü, Anayasanın 151'inci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 151
>
> 1) Hâkimler yargılama yetkisinin kullanılmasında bağımsızdır. Savcı, yetkili bakanın soruşturma açılmasını emretme ve soruşturma ve kovuşturmalar dâhil olmak üzere ceza politikasına ilişkin bağlayıcı direktif çıkarma hakkı saklı kalmak kaydıyla, münferit soruşturma yürütme ve kovuşturma yürütmekte bağımsızdır.
>
> 4) Sulh hâkimleri[4] ile diğer mahkeme hâkimleri ve Yüksek Mahkeme hâkimleri, kanunda gösterilen esas ve usul uyarınca Kral tarafından atanır.
>
> Atama, ilgili aday gösterme ve atama komisyonu tarafından, kanunda düzenlenen esaslar uyarınca nitelik ve yetenek değerlendirilmesi ve üçte iki oy çoğunluğuyla alınacak karar ve gerekçeli şekilde yapılan aday gösterme işlemi üzerine yapılır. Adaylık, ancak kanunda gösterilen şekilde ve gerekçesi belirtilerek reddedilebilir.
>
> Temyiz mahkemelerinin hâkimleri veya Yüksek Mahkeme hâkimlerinin atanmasında ilgili mahkemenin genel kurulu, yukarıdaki fıkrada düzenlenen aday gösterme işleminden önce, kanunda öngörülen şekilde gerekçeli bir görüş bildirir.

Hâkimlik teminatı, Anayasanın 152'nci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 152
>
> Hâkimler ömür boyu görevde kalmak üzere atanır. Kanunda belirtilen yaşta emekliye ayrılırlar ve kanunda belirtilen emekli aylığını alırlar.
>
> Mahkeme kararı olmaksızın hiçbir hâkim azledilemez veya görevden uzaklaştırılamaz.
>
> Bir hâkimin görev yeri ancak yeni bir göreve atanmasıyla ve kendi rızasıyla değiştirilebilir.

[4] Sulh mahkemelerinde görevli hâkimlere verilen isim. Sulh mahkemeleri, başka bir mahkemenin görev alanına bırakılmamış ve dava konusu uyuşmazlığın değerinin 5.000 Euro'dan az olduğu davaların ele alındığı mahkemelerdir. Bu mahkemeler ayrıca bedelden bağımsız olarak kira, irtifak, kamulaştırmaya ilişkin uyuşmazlıklar ile eşler arasındaki uyuşmazlıklarda ihtiyati tedbir kararı vermekte yetkilidir. European e-justice, "Ordinary Courts-Belgium", Erişim:29.04.2024, https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-be-en.do?member=1

Savcıların atanma ve görevden alınmaları, Anayasanın 153'üncü maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 153
>
> Mahkemelerle ilişkilendirilmiş olan savcılık makamı görevlilerinin atanması ve görevden alınması Kralın yetkisindedir.

Hâkimlerin maaşlarının kanunla düzenleneceği Anayasanın 154'üncü maddesinde ifade edilmiştir:

> Madde 154
>
> Yargı mensuplarının maaşları kanunla belirlenir.

Hâkimlik göreviyle bağdaşmayan işler, Anayasanın 155'inci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 155
>
> Hâkimler, bir Hükûmette[5] maaş karşılığı bir görevi, söz konusu görev ücretsiz olmadığı sürece -ki bu durumda dahi görevin kanunda düzenlenen bir bağdaşmazlığa yol açmaması gerekir- kabul edemez.

Brezilya

Hâkimlerin atanma koşulları, ödenekleri, emeklilikleri, Anayasanın 93'üncü maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 93
>
> Hâkimlerin statüsü, Federal Yüksek Mahkeme tarafından teklif edilen ve aşağıda yer verilen ilkelerin göz önünde tutulduğu bir kanunla düzenlenir:
>
> 1) Vekil hâkim unvanı ile mesleki kariyere kabul; hukuk alanında lisans diplomasına sahip ve en az üç yıl avukatlık yapmış adayların test sınavı ile mesleki ve akademik yeterlilik belgelerinin ibrazından oluşan ve her aşamasında Brezilya Barolar Birliğinin katılımı ile gerçekleştirilen kamu personeli seçme sınavında başarılı olanlar arasından başarı derecesinin gözetilmesiyle, olur.
>
> …

[5] Belçika'da federal hükûmet dışında, ülkeyi oluşturan 3 topluluğun (Felemenkçe, Fransızca ve Almanca konuşulan topluluklar) da kendi hükûmetleri bulunmaktadır (Any m.122).

3) İkinci derece mahkemelere atanma, en son veya tek seviyedeki kıdem ve liyakate göre yapılır.

…

5) Yüksek mahkemelerde görev yapan hâkimlerin maaşları, Federal Yüksek Mahkeme hâkimleri için öngörülen aylık maaşın yüzde 95'ine karşılık gelir; diğer hâkimlerin maaşları da federal ve eyalet seviyelerinde ulusal adli yapının ilgili kategorilerine göre kanunla tespit edilir. Kategoriler arasındaki farklılıklar, 37'nci maddenin 11'inci fıkrası ile 39'uncu maddenin 4'üncü fıkrasına uygun olarak, yüzde 10'dan fazla ve yüzde beşten az olamayacağı gibi Yüksek Mahkeme hâkimlerinin aylık maaşlarının yüzde 95'inden daha fazla olamaz.

Hâkimlerin atanması, Anayasanın 84'üncü maddesinin 16'ncı fıkrasına göre Cumhurbaşkanının yetkisindedir:

Madde 84

Devlet Bakanı aşağıdaki konularda münhasıran yetkilidir:

16) Anayasada öngörülen durumlarda hakimleri …atamak.

Hâkimlik teminatı, Anayasanın 95'inci maddesinde hüküm altına alınmıştır:

Madde 95

Hâkimler aşağıda sayılan teminatlardan yararlanır:

1) Ömür boyu görevde kalma teminatı; ilk derece mahkemelerinde ancak iki yıllık görev süresinin sonunda kazanılır, bu süre zarfında mevki kaybı ortaya çıkması halinde, bu durum hâkimin tabi olduğu mahkemenin değerlendirmesine ve diğer hallerde nihai ve temyiz edilemez nitelikte bir yargı kararına bağlıdır.

2) Azledilememe; 93'üncü maddenin 8'inci fıkrası uyarınca[6] kamu menfaati sebebiyle görevden alınma hali saklıdır.

3) Hâkim maaşlarında azaltma yapılamaması; 37'nci maddenin 10'uncu ve 11'inci bentleri, 39'uncu maddenin 4'üncü fıkrası,

[6] Madde 93/8
Kamu menfaati sebebiyle bir hâkimin görevden alınması veya başka bir yere nakli, ilgili mahkemenin salt çoğunlukla alacağı karar veya Ulusal Yargı Konseyinin kararı ile mümkündür.

150'nci maddenin 2'nci bendi, 153'üncü maddenin 3'üncü bendi ve 2'nci fıkrasının 1'inci bendi hükümleri saklıdır.

Hâkimlik göreviyle bağdaşmayan işler, Anayasanın 95'inci maddesinden sonra gelen "Birinci ve Tek Fıkra"da düzenlenmiştir:

Birinci ve Tek Fıkra

Hâkimlerin aşağıda belirtilen işleri yapmaları yasaktır:

1) Öğretim görevi dışında, ücretli bir başka iş veya görevde bulunmak,

2) Her ne gerekçe veya sebeple olursa olsun mahkeme masraflarını almak veya bir davaya müdahil olmak,

3) Siyasi faaliyette veya siyasi parti faaliyetinde bulunmak,

4) Her ne gerekçe veya sebeple olursa olsun, kanunda düzenlenen istisnalar dışında, şahıslardan ya da kamu veya özel sektör kuruluşlarından maddi destek veya yardım almak,

5) Emekliye ayrıldıktan veya görevden alındıktan sonra üç yıl boyunca hâkim olarak görev yaptığı mahkemede avukatlık yapmak.

Savcılık Makamı, Anayasanın 127'nci vd. maddelerinde düzenlenmiştir:

Madde 127

Devletin yargı fonksiyonunun yerine getirilmesi bakımından önemli ve daimi nitelikte bir kurum olan Savcılık Makamı, hukuk düzenini, demokratik rejimi ve vazgeçilmez nitelikteki sosyal ve bireysel menfaatleri savunmakla görevlidir.

Savcılık Makamı teşkilatı, Anayasanın 128'inci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 128

Savcılık Makamı, aşağıdaki organ ve birimlerden oluşur:

1) Birliğin Savcılık Makamı, aşağıda sıralanan birimleri kapsar;

a. Federal Savcılık Makamı

b. İş Hukuku Savcılık Makamı

c. Askerî Savcılık Makamı

d. Federal Bölge ve Bağımlı Yerleşim Bölgelerinin Savcılık Makamı

2) Eyalet Savcılık Makamları.

Fıkra 1) Birliğin Savcılık makamına, otuz beş yaşını doldurmuş, hukuk mesleğinde kariyer sahibi kişiler arasından seçilen, bu seçimin Federal Senatoda salt çoğunlukla onaylanmasının ardından Devlet Başkanı tarafından iki yıllık bir görev süresi için atanan Başsavcı başkanlık eder. İlgilinin bu göreve tekrar atanması mümkündür.

Fıkra 2) Başsavcının, Devlet Başkanının inisiyatifi ile görevden alınması Federal Senatonun salt çoğunlukla vereceği öz izne bağlıdır.

Fıkra 3) Eyaletler, Federal Bölge ve Bağımlı Yerleşim Bölgelerinin Savcılık Makamları, iki yıllık görev süresi olan ve tekrar atanmanın mümkün olduğu Başsavcılık seçimi için, kanunla öngörüldüğü şekilde, kariyer üyeleri arasından üç adayın yer aldığı bir liste hazırlar.

Fıkra 4) Eyaletler, Federal Bölge ve Bağımlı Yerleşim Bölgelerinin Başsavcıları, kanunla öngörüldüğü şekilde yasama organları tarafından salt çoğunlukla alınan kararla görevden alınır.

Fıkra 5) Birliğin ve eyaletlerin, ilgili Başsavcıları tarafından önerilecek ilgili kanunlarıyla Savcılık Makamlarının teşkilatı, görevleri ve statüsü düzenlenir:

1. Savcılar bakımından aşağıda sayılan teminatlar düzenlenir:

a) İki yıllık görev süresinin ardından tanınan ömür boyu görevde kalma teminatı; mevki kaybı ancak nihai ve temyiz edilemez nitelikli mahkeme kararıyla mümkündür

b) kamu menfaati gerekçesiyle, tam savunma hakkının sağlanması şartıyla, ilgili Savcılık Makamının yetkili dairesinin salt çoğunlukla alacağı karar saklı kalmak üzere, azledilmeme

c) maaşlarında azaltma yapılamaması; 37'nci maddenin 10'uncu ve 11'inci bentleri, 39'uncu maddenin 4'üncü fıkrası, 150'nci maddenin 2'nci bendi, 153'üncü maddenin 3'üncü bendi ve 2'nci fıkrasının 1'inci bendi hükümleri saklıdır.

2. Savcıların aşağıda belirtilen işleri yapmaları yasaktır:

a) her ne gerekçe veya sebeple olursa olsun mahkeme masraflarını almak veya bir davaya müdahil olmak,

b) avukatlık yapmak,

c) ticari şirkette görev almak,

d) öğretim görevi dışında, ücretli bir başka kamusal iş veya görevde bulunmak,

e) siyasi faaliyette veya siyasi parti faaliyetinde bulunmak,

f) her ne gerekçe veya sebeple olursa olsun, kanunda düzenlenen istisnalar dışında, şahıslardan ya da kamu veya özel sektör kuruluşlarından maddi destek veya yardım almak.

Savcıların atanma usulü, Anayasanın 129'uncu maddesinin 3'üncü fıkrasında düzenlenmiştir:

Madde 129/3

Savcılık görevine kabul; hukuk alanında lisans diplomasına sahip ve en az üç yıl avukatlık yapmış adayların test sınavı ile mesleki ve akademik yeterlilik belgelerinin ibrazından oluşan ve her aşamasında Brezilya Barolar Birliğinin katılımı ile gerçekleştirilen kamu personeli seçme sınavında başarılı olanlar arasından başarı derecesinin gözetilmesiyle olur.

Bulgaristan

Hâkim ve savcıların atanması usulü ile görevlerinin sona erme halleri, Anayasanın 129'uncu maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 129

1) Hâkimlerin atama, terfi, tenzil, nakil ve azil işlemleri Yüksek Yargı Konseyi tarafından yerine getirilir.

5) Meslekte beş yılını dolduran ve yapılacak bir değerlendirmeden geçen hâkimler, Yüksek Yargı Konseyinin kararıyla kadrolu hale gelir. Hâkimler sadece aşağıdaki hallerde azledilebilir:

1. Altmış beş yaşını doldurma,

2. İstifa,

3. Hapis cezasını gerektiren kasti bir suçtan kesinleşmiş mahkûmiyet,

4. Bir yıldan fazla süredir sürekli şekilde görevlerini yerine getiremeyecek durumda olma,

5. Yargının itibarına zarar verecek eylemlerde bulunma ve resmî görevleri ağır şekilde ihlâl veya sistematik olarak ihmal etme.

Savcılık teşkilatına ilişkin hükümler Anayasanın 126 ve 127'nci maddelerinde yer almaktadır:

Madde 126

1) Savcılık makamının yapısı, ceza davalarına bakan mahkemelerin yapısına karşılık gelmektedir.

2) Başsavcı, savcılık makamını temsil eder ve Yüksek Savcılığa başkanlık eder.

3) Yüksek Savcılığın talebi üzerine harekete geçen Başsavcı, yargılama öncesi işlemlerde savcıların, soruşturma hâkimlerinin ve diğer soruşturma makamlarının, kanunla belirlenen usûl uyarınca Yüksek İdare Mahkemesine taşınabilecek, yöntemsel kurallar getirir.

Madde 127

Savcılık teşkilatı hukuka uygunluğu aşağıdaki şekilde temin eder:

1. Ceza soruşturması açmak ve hukuka uygunluğunu denetlemek,

2. Ceza soruşturması yürütmek,

3. Şüpheliler hakkında ceza isnat etmek ve resen takibi gereken suçlarda kamu davası açmak,

4. Ceza ve diğer yaptırımların uygulanmasını gözetmek,

5. Hukuka aykırı iş ve işlemlerin iptal edilmesi için hareket etmek,

6. Kanunla öngörülen hallerde adli ve idari davalarda yer almak.

Hâkim ve savcıların hukuki ve cezai sorumluluklarının olmaması, Anayasanın 132'nci maddesinde hükme bağlanmıştır:

Madde 132

Yargı görevinin ifasında hâkimler, savcılar ve soruşturma hâkimlerinin, kasıtla işlenmiş bir suç söz konusu olmadıkça, resmî faaliyetleri veya işlemleri sebebiyle hukuki veya cezai sorumlulukları yoktur.

Çek Cumhuriyeti

Hâkimlerin göreve gelmesi ve görev sürelerine ilişkin düzenlemeler, Anayasanın 93'üncü maddesinde hüküm altına alınmıştır:

Madde 93

1) Hâkimler, Cumhurbaşkanı tarafından ömür boyu görevde kalmak üzere atanırlar. Hâkimler yemin ederek göreve başlar.

2) Kusursuz bir karaktere sahip ve üniversite düzeyinde hukuk eğitimi almış her vatandaş hâkim olarak atanabilir. Atamaya ilişkin ek koşullar ve usul işlemleri kanunla düzenlenir.

Hâkimlik teminatı, hâkimlerin bağımsızlığı ve hâkimlik göreviyle bağdaşmayan işler, Anayasanın 82'nci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 82

1) Hâkimler görevlerinin ifasında bağımsızdırlar. Hiç kimse hâkimlerin tarafsızlıklarını tehlikeye düşürecek davranışta bulunamaz.

2) Hâkimler kendi istekleri dışında azledilemez ya da kanunla belirlenen disiplin sorumluluğundan kaynaklanan durumlar dışında, görev yerleri değiştirilemez. Kanunla belirlenen disiplinle ilgili yükümlülüklerden doğan durumlar saklıdır.

3) Hâkimlik görevi, Cumhurbaşkanlığı, Parlamento üyeliği veya herhangi bir kamu göreviyle bağdaşmaz. Başka hangi faaliyetlerin hâkimlik göreviyle bağdaşmadığı kanunla düzenlenir.

Savcılığa ilişkin düzenleme, Anayasanın 80'inci maddesinde yer almaktadır:

Madde 80

1) Savcılık Makamı, ceza yargılamalarında kamu davası açar ve kendilerine kanunla verilen diğer görevleri yerine getirir.

2) Savcılık Makamının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

Danimarka

Hâkimlerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı, Anayasanın 64'üncü maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 64

Hâkimler, görevlerini yerine getirirken yalnızca kanunla bağlıdırlar ve mahkeme kararı olmadan görevlerinden alınamazlar. Yargı teşkilatında gerçekleştirilen yapısal değişiklikler hariç olmak üzere, bir hâkimin görev yeri rızası dışında değiştirilemez. Bununla birlikte altmış beş yaşını dolduran bir hâkim, yaş haddinden emekli olması gereken zamana kadar gelirinde azalma olmaması şartıyla, emekliye ayrılabilir.

Adalet hizmetlerinin yerine getirilmesinde meslekten olmayan hâkimlerin yargılamada yer almaları, Anayasanın 65'inci maddesinin 2'nci fıkrasında düzenlenmiştir:

Madde 65/2

2) Meslekten olmayan hâkimler[7] ceza yargılamasında yer alırlar. Bu kişilerin hangi davalara ve ne şekilde katılacakları, hangi davalarda jüri üyesi[8] olarak görev yapacakları dâhil, kanunla belirlenir.

Estonya

Hâkimlik teminatı ve hâkimlik göreviyle bağdaşmayan işler, Anayasanın 147'nci maddesinde hükme bağlanmıştır:

Madde 147

Hâkimler, ömür boyu görevde kalmak üzere atanır. Hâkimlerin hangi gerekçelerle ve ne şekilde görevden alınacakları kanunla düzenlenir. Hâkimler, sadece mahkeme kararıyla görevden alınabilir. Hâkimler, kanunla belirtilenler dışında seçilme veya atanma ile başka bir göreve getirilemez. Hâkimlerin hukuki statüsü, bağımsızlıklarının teminatları kanunla düzenlenir.

Hâkimlerin Cumhurbaşkanı tarafından atanacakları Anayasanın 150'nci maddesinin 3'üncü fıkrasında hükme bağlanmıştır:

Madde 150/3

Diğer (Yüksek Mahkeme hakimleri dışındaki) hâkimler Yüksek Mahkemenin teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanır.

Hâkimler hakkında ceza soruşturması başlatılması, Anayasanın 153'üncü maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 153

Görevdeki bir hâkime karşı suç isnadında bulunulması ancak Yüksek Mahkemenin teklifi ve Cumhurbaşkanının onayıyla mümkündür.

---

7 *Laymen:* Hâkimlerin yanı sıra ceza davalarında yargılamaya katılan halktan kimseler. Bkz., Folketinget (Danimarka Parlamentosu), "Danimarka Anayasası" m.65/2'nin açıklama metni, s.9, Erişim:14.05.2024, https://www.thedanishparliament.dk/-/media/sites/ft/pdf/publikationer/engelske-publikationer-pdf/my_constitutional_act_with_explanations.pdf

8 Meslekten olmayan hâkimler mahkemede hâkim yardımcısı (*lay assessor*) ve jüri üyesi (*juror*) olmak üzere iki farklı şekilde görev yapar. Hâkim yardımcıları, ilk derece mahkemelerinde bir meslekten hâkimin yanında iki sivil kişi olmak üzere, daha hafif davaların ele alınmasında görev yapar. Temyiz mercii olan Yüksek Mahkemelerde ise meslekten hâkim sayısı ve hâkim yardımcısı sayısı üçtür. Jüri üyeleri ise adam öldürme gibi daha ağır suçların yargılamasında yer alır. Bkz., Folketinget (Danimarka Parlamentosu), "Danimarka Anayasası" m.65/2'nin açıklama metni, s.37.

Finlandiya

Hâkimlerin atanması, Anayasanın 102'nci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 102
>
> Ömür boyu görevde kalmak üzere atanan hâkimler Cumhurbaşkanı tarafından kanunla düzenlenen usule göre atanır. Diğer hâkimlerin atanma usulleri de kanunla düzenlenir.

Hâkimlik teminatı, Anayasanın 103'üncü maddesinde hükme bağlanmıştır:

> Madde 103
>
> Hâkimler, mahkeme kararı olmaksızın görevden alınamaz. Ayrıca bir hâkimin görev yeri, bu durumun yargı teşkilatının yeniden düzenlenmesinin sonucu olması hariç, kendi rızası olmaksızın değiştirilemez. Hâkimlerin belli bir yaşa gelme veya ehliyetsizlik sebebiyle görevden çekilme yükümlülükleri kanunla düzenlenir.
>
> Hâkimlerin görevlerine ilişkin ayrıntılı düzenlemeler kanunla getirilir.

Savcılık, Anayasanın 104'üncü maddesinde hükme bağlanmıştır:

> Madde 104
>
> Savcılık hizmetlerinin başı, Cumhurbaşkanı tarafından atanan Başsavcıdır. Savcılık mesleğine ilişkin ayrıntılı hükümler kanunla düzenlenir.

Fransa

Yargı mensuplarının statüsünün kanunla düzenleneceği ve hâkimlerin azledilemeyeceği, Anayasanın 64'üncü maddesinin 2'nci ve 3'üncü fıkralarında hükme bağlanmıştır:

> Madde 64/2 ve 3
>
> Yargı mensuplarının statüsü organik bir kanun ile düzenlenir.
>
> Hâkimler azledilemez.

Güney Afrika

Hâkimlerin nitelikleri ve atanması usulü, Anayasanın 174'üncü maddesinin 1'inci, 2'nci, 6'ncı ve 7'nci fıkralarında düzenlenmiştir:

> Madde 174/1, 2, 6 ve 7
>
> 1) Gerekli nitelikleri haiz, yerinde ve uygun olduğu değerlendirilen erkek veya kadın herkes, hâkim olarak atanabilir. Anayasa Mahkemesine atanacak kişilerin Güney Afrika vatandaşı olması zorunludur.
>
> 2) Yargı organı tarafından, Güney Afrika'nın ırksal ve cinsiyet temelli yapısının geniş şekilde yansıtılması gerekliliği, hâkimlerin atanmasında göz önüne alınır.
>
> 6) Diğer hâkimler[9], Adalet Hizmetleri Komisyonunun görüşü alınarak, Cumhurbaşkanı tarafından atanır.
>
> 7) Adalet hizmetlerinin yerine getirilmesinde görevli diğer kişiler kanunla atanır; bu kişilerin atanma, terfi, nakil veya görevden alınmaları ya da haklarında disiplin işlemi uygulanmasının tarafsız ve ön yargısız şekilde yapılacağı kanunla düzenlenir.
>
> 8) Adalet hizmetlerinin yerine getirilmesinde görevli kişiler, göreve başlamadan önce, Anayasayı uygulayacaklarına ve koruyacaklarına dair, yemin eder.

Vekil hâkimlerin atanması, Anayasanın 175'inci maddesinin 2'nci fıkrasında düzenlenmiştir:

> Madde 175/2
>
> 2) Diğer tüm vekil hâkimler[10], görev yapacakları mahkemenin en kıdemli hâkiminin görüşü alınarak Adalet Bakanı tarafından atanır.

Hâkimlerin görev süresi ve hâkimlik teminatı, Anayasanın 176'ncı maddesinin 2'nci ve 3'üncü fıkralarında hüküm altına alınmıştır:

> Madde 176/2 ve 3
>
> 2) Diğer hâkimler[11], kanunda düzenlenen esaslar uyarınca görevden alınıncaya kadar görevde kalır.

[9] Anayasa Mahkemesi üyelerinin dışında kalan diğer tüm hâkimler.
[10] Anayasa Mahkemesi vekil hâkimleri dışındaki tüm vekil hâkimler.
[11] Anayasa Mahkemesi üyelerinin dışında kalan diğer tüm hâkimler.

3) Hâkimlerin aylıkları, ödenekleri ve diğer imkânlarında indirim yapılamaz.

Hâkimlerin görevden alınması, Anayasanın 177'nci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 177

1) Hâkimler, sadece aşağıda sayılan hallerde görevden alınabilir:

a) Adalet Hizmetleri Komisyonunun bir hâkimin ehliyetsizliğini, ağır şekilde görevi yerine getiremeyecek durumda olduğunu veya görevini ağır şekilde suistimal ettiğini tespit etmesi ve

b) Ulusal Meclisin, üye tam sayısının en az üçte ikisinin desteğiyle hâkimin görevden alınması çağrısında bulunan bir karar vermesi halinde.

2) Cumhurbaşkanı, Meclisin hâkimin görevden alınması çağrısında bulunduğu kararının kendisine ulaşması üzerine, ilgili hâkimi görevden almalıdır.

3) Cumhurbaşkanı, Adalet Hizmetleri Komisyonunun tavsiyesi üzerine, 1'inci fıkra çerçevesinde hakkında işlem yapılan hâkimi görevden uzaklaştırabilir.

Savcılık makamı, Anayasanın 179'uncu maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 179

1) Cumhuriyet'te, yapısı kanunla düzenlenen ve aşağıda sayılan kişilerin yer aldığı, ulusal ölçekte savcılık yetkisine sahip tek bir makam vardır:

a) Savcılık makamının başkanı olan ve Cumhurbaşkanı tarafından atanan Ulusal Başsavcı,

b) Parlamento tarafından çıkarılan bir kanun ile seçilen başsavcılar ve savcılar.

2) Savcılık makamı, kamu adına ceza davası açma ve ceza davası açmak için gerekli işlemleri yürütme yetkisine sahiptir.

3) Başsavcıların,

a) uygun niteliklere sahip olmaları,

b) 5'inci fıkra hükümleri uyarınca belli yetki bölgelerinde soruşturma yürütmekle görevli olmaları, kanunla düzenlenir.

4) Savcılık makamının görevini korkusuz, tarafsız ve ön yargısız şekilde yapması kanunla güvence altına alınır.

5) Başsavcı,

a) Adalet Bakanı ile mutabakat içinde ve Başsavcılara danışmak suretiyle soruşturma sürecinde uyulacak savcılık politikalarını belirler,

b) soruşturma sürecinde uyulacak politika direktifleri çıkarır,

c) politika direktiflerine uyulmaması halinde soruşturma sürecine müdahalede bulunur,

d) soruşturma yapılması veya yapılmaması yönündeki bir kararı, ilgili Başsavcıya danıştıktan ve belirlediği süre içinde aşağıda sayılan kimselerin ifadelerine başvurmak suretiyle gözden geçirebilir:

i) şüpheli,

ii) davacı,

iii) konuyla ilgili olduğunu düşündüğü herhangi bir kimse.

6) Savcılık makamı üzerinde nihai sorumluluk Adalet Bakanına aittir.

7) Savcılık makamına ilişkin diğer her türlü konu kanunla düzenlenir.

Güney Kore

Anayasanın 101'inci maddesinin 3'üncü fıkrası aşağıdaki hükmü getirmektedir:

Madde 101/3

3) Hâkimlerin nitelikleri kanunla düzenlenir.

Anayasanın 103'üncü maddesinde hâkimlerin bağımsızlığı hüküm altına alınmıştır:

Madde 103

Hâkimler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak, bağımsız şekilde vicdani kanaatlerine göre karar verir.

Hâkimlerin atanması usulü, Anayasanın 104'üncü maddesinin 3'üncü fıkrasında düzenlenmiştir:

> Madde 104/3
>
> 3) Yüksek Mahkeme Başkanı ile Yüksek Mahkeme hâkimleri dışında, diğer hâkimler, Yüksek Hâkimler Kurulunun onayıyla Yüksek Mahkeme Başkanı tarafından atanır.

Hâkimlerin görev süresine ilişkin düzenlemeler, Anayasanın 105'inci maddesinde yer almaktadır:

> Madde 105
>
> 1) Yüksek Mahkeme Başkanı, altı yıl süreyle görev yapar ve tekrar bu göreve atanamaz.
>
> 2) Yüksek Mahkeme hâkimlerinin görev süresi altı yıldır, kanunda öngörüldüğü şekilde tekrar atanmaları mümkündür.
>
> 3) Yüksek Mahkeme Başkanı ile hâkimleri dışındaki diğer hâkimler on yıl süreyle görev yapar, kanunda öngörüldüğü şekilde tekrar atanabilirler.
>
> 4) Hâkimlerin emeklilik yaşı kanunla düzenlenir.

Hâkimlik teminatı, Anayasanın 106'ncı maddesinde hükme bağlanmıştır:

> Madde 106
>
> 1) Hâkimler suçlandırma (*impeachment*) veya hapishane çalışmasının[12] olmadığı bir hapis cezası veya daha ağır bir ceza almış olma dışında azledilemez; görevden uzaklaştırılamaz; aylıklarında azaltma yapılamaz; disiplin işlemleri dışında kötü muameleye maruz bırakılamaz.
>
> 2) Ağır zihinsel ve bedensel bir rahatsızlıktan ötürü görevini yerine getiremeyecek durumda olan bir hâkim kanunda düzenlendiği şekilde emekli edilebilir.

[12] Hapishane çalışmasının hapis cezasının bir parçası olduğu ve istikrarlı bir sosyal entegrasyonun gerçekleştirilmesi için mahpusları çalışma ve meslek bilgisi edinme konusunda teşvik ettiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda hapishane çalışması günde sekiz saatlik çalışmayı kapsamaktadır. Bkz. Ministry of Justice Korea Correctional Service, Inmate Treatment, "Prison Labor&Vocational Training", Erişim:29.04.2024, https://www.corrections.go.kr/corrections_eng/1905/subview.do

Hollanda

Hâkimlik ve savcılık mesleği Anayasanın 117'nci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 117

1. Yargının idaresinden sorumlu kişiler ve Yüksek Mahkeme Savcısı Kraliyet kararnamesiyle ömür boyu görevde kalmak üzere atanırlar.

2. Söz konusu kişilerin görevi, istifa veya kanunla belirlenen yaş haddini doldurma ile son bulur.

3. Yargı mensupları, kanunda belirlenen durumlarda yargı sistemine dâhil ve kanunla görevlendirilen bir mahkeme tarafından geçici bir süre görevden alınabilir veya görevlerine son verilebilir.

4. Yargı mensuplarının hukuki statüleri kanunla düzenlenir.

İrlanda

İrlanda Anayasasında hâkimlerin göreve başlarken imzalamalarının zorunlu olduğu bir yemin metni bulunmaktadır. İlgili 34'üncü maddenin 6'ncı fıkra düzenlemesi aşağıda verilmiştir:

Madde 34/6

6) 1. İşbu Anayasaya göre hâkim olarak atanan bir kimse aşağıdaki beyanı yapar ve imzalar:

Yüce Tanrı'nın huzurunda, layıkıyla ve sadakatle ve bilgim ve yetkimle en iyi şekilde Yüksek Mahkeme Başkanlığı (veya duruma göre) görevini yürüteceğimi ve hiç kimseden korkmadan ya da kimseyi kayırmadan, kimseye sevgi ya da kötü niyet beslemeden, Anayasa ve kanunları koruyacağıma ciddiyetle ve içtenlikle söz verir ve ilân ederim. Tanrı bana yol göstersin ve güç versin.

2. Bu beyan, Cumhurbaşkanının huzurunda Yüksek Temyiz Başkanı tarafından, Yüksek Temyiz Mahkemesi Başkanı veya Yüksek Mahkeme kıdemli bir hâkiminin huzurunda Yüksek Temyiz Mahkemesinin her bir hâkimi, Yüksek Mahkeme hâkimleri ve Temyiz Mahkemesi hâkimleri ile diğer mahkemelerin hâkimleri tarafından, alenen yapılır.

3. Bu beyan, her hâkim tarafından görevine başlamadan önce ve her halükarda, atanmasından sonra en geç on gün içinde veya Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen daha geç bir tarihte yapılır.

4. Yukarıda belirtilen beyanda bulunmayı reddeden veya ihmal eden bir hâkim görevinden çekilmiş sayılır.

Hâkimlerin atanması, bağımsızlığı, hâkimlik göreviyle bağdaşmayan işler ve ödeneklerine ilişkin güvenceler ile sadece yüksek mahkemelerde görev yapan hâkimler bakımından getirilmiş azledilmeme güvencesi, Anayasanın 35'inci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 35

1) Yüksek Temyiz Mahkemesi, Temyiz Mahkemesi, Yüksek Mahkeme hâkimleri ile 34'üncü madde uyarınca kurulan diğer bütün mahkemelerin hâkimleri Cumhurbaşkanı tarafından atanır.

2) Hâkimler, yargı görevinin yerine getirilmesinde bağımsızdır; Anayasa ve kanunlara tabidirler.

3) Hâkimler, Parlamentonun meclislerine üye seçilemezler veya gelir getirici başka bir görev veya pozisyona getirilemezler.

4) 1. Yüksek Temyiz Mahkemesi, Temyiz Mahkemesi, Yüksek Mahkeme hâkimleri, sadece kötü davranış veya görevlerini yerine getiremez durumda olma sebebiyle ve sadece Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından hâkimin görevden alınması yönündeki önergelerin kabul edilmesiyle görevden alınabilir.

…

5) 1. Aksi bu fıkrada düzenlenmedikçe, hâkimlerin maaşlarında göreve devam ettikleri müddetçe azaltma yapılamaz.

2. Hâkimlerin maaşları, diğer kimselere kanunla genel olarak veya belli bir sınıfa uygulanan vergi ve diğer yükümlülüklere tabidir.

3. Bu fıkranın düzenlenmesinin önce veya sonrasında, kanunla, ücretleri kamu parasından ödenen sınıflara mensup kişilerin ücretlerinde azaltma yapılmışsa veya yapılmakta ise ve söz konusu kanunla bu azaltmanın kamunun menfaatine olduğu düzenlenmişse, kanunla hâkimlerin ücretlerinde de orantılı bir azaltmaya gidilmesini öngören bir düzenleme yapılabilir.

İspanya

Hâkimlik teminatı, Anayasanın 117'nci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 117
>
> 1. Adalet, halktan kaynaklanır ve bağımsız, azlolunamaz, sadece hukukun üstünlüğüne karşı sorumlu ve ona tabi yargı organının hâkim ve yüksek hâkimleri eliyle, Kral adına yerine getirilir.
>
> 2. Hâkimler ve yüksek/kıdemli hâkimler ancak kanunda öngörülen sebepler ve belirtilen teminatlara tabi olmak şartıyla azledilebilir, geçici olarak görevden alınabilir, yerleri değiştirilebilir ya da emekliye sevk edilebilirler.

Hâkimlik göreviyle bağdaşmayan işler, Anayasanın 127'nci maddesinde hükme bağlanmıştır:

> Madde 127
>
> 1. Hâkimler ve yüksek hâkimler ile savcılar görevlerine devam ettikleri müddetçe başka kamu görevleri üstlenemez, siyasi parti veya sendikalara üye olamazlar. Hâkimlerin, yüksek hâkimlerin ve savcıların meslek birliklerinin örgütlenme biçimleri ve usulleri kanunla belirlenir.
>
> 2. Kanun, yargı mensuplarının görevleriyle bağdaşmayan işleri, tam bağımsızlıklarını sağlayacak şekilde, tespit eder.

İtalya

Hâkimlerin bağımsızlığı, Anayasanın 101'inci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 101
>
> Adalet, halk adına yerine getirilir.
>
> Hâkimler, sadece kanuna tabidirler.

Olağan hâkim ilkesi, Anayasanın 102'nci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 102
>
> Yargı muameleleri, yargı teşkilatına ilişkin düzenlemelere tabi olan ve yetkilendirilen hâkimler tarafından yürütülür.
>
> Olağanüstü veya özel görevli hâkimler tayin edilemez. Yalnız olağan yargı organları içinde, belli konularda yargı organına mensup olmayan, nitelikli vatandaşların katılımının söz konusu olduğu özel bölümler kurulabilir.
>
> Halkın adalet işlerine hangi şekil ve hallerde doğrudan katılabileceği kanunla düzenlenir.

Hâkimlerin atanması usulü, Anayasanın 106'ncı maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 106
>
> Hâkimler, yarışmaya dayalı sınavla atanırlar.
>
> Adli teşkilat kanunu, tek hâkimle yerine getirilen görevlerin tamamı bakımından, seçimle bile olsa, fahri hâkimlerin tayinine izin vermektedir.

Hâkimlik teminatı, Anayasanın 107'nci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 107
>
> Hâkimler azledilemezler; Yüksek Hâkimler Kurulunun, Adli Teşkilat Kanununda belirlenen savunma güvenceleri dâhilindeki sebeplerle alınmış bir kararı veya kendi rızaları olmadıkça, görevlerinden alınamaz veya başka makam veya görevlere nakledilemezler.
>
> Disiplin işlemlerinin başlatılmasına Adalet Bakanı yetkilidir.
>
> Hâkimler yalnızca görev ayrılığı dolayısıyla ayırt edilirler.
>
> Savcılar, Adli Teşkilat Kanunuyla kendileri lehine konulan güvencelerden yararlanırlar.

Savcıların görevi, Anayasanın 112'nci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 112
>
> Savcı, ceza davası açmakla yükümlüdür.

Macaristan

Anayasanın "Devlet" başlığı altında yer alan 25'inci maddesinin 8'inci fıkrası aşağıdaki şekildedir:

> Madde 25/8
>
> 8) Mahkemelerin teşkilatı ve idaresi ile hâkimlerin hukuki statüsü ve ödenekleri organik kanunla (*cardinal act*) düzenlenir.

Hâkimlerin bağımsızlığı, atanması, hâkimlik göreviyle bağdaşmayan işler ve hâkimlik teminatı, Anayasanın "Devlet" başlığı altında yer alan 26'ncı maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 26
>
> 1) Hâkimler bağımsızdır ve sadece kanunlara riayet eder; yargı faaliyetleri ile ilgili talimat almazlar. Hâkimler organik kanunla belir-

tilen usul ve sebeplerle görevlerinden alınırlar. Hâkimler herhangi bir siyasi partiye üye olamazlar ve siyasi faaliyette bulunamazlar.

2) Meslek hâkimleri, organik kanunla öngörüldüğü şekilde Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Bir kimsenin hâkim olarak atanabilmesi için 30 yaşını doldurmuş olması gerekir. Yüksek Mahkeme Başkanı ve Yargı Ulusal Bürosu Başkanı dışında, hâkimler emeklilik yaşına gelene kadar görevde kalır.

Meslekten olmayan hâkimlerin yargılamada yer alması, Anayasanın 27'nci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 27

2) Meslekten olmayan hâkimler, kanunla belirlenen davalarda ve usule uygun olarak adalet hizmetlerinin görülmesine katılırlar.

Savcıların bağımsızlığı, atanması ve görevlerine ilişkin düzenlemeler ile savcılık göreviyle bağdaşmayan işler, Anayasanın "Devlet" başlığı altında yer alan 29'uncu maddesinde hükme bağlanmıştır:

Madde 29

1) Başsavcı ve savcılık, bağımsızdır ve kamusal iddia makamı olarak Devletin cezalandırma yönündeki talebini münhasıran yürüterek adaletin yerine getirilmesine katkıda bulunur. Savcılık, suçları soruşturur ve diğer hukuka aykırı fiil ve ihmallere karşı harekete geçer.

2) Başsavcı ve savcılık:

a) kanunla öngörüldüğü şekilde soruşturmalara ilişkin hakları kullanır;

b) mahkemede iddia makamını temsil eder;

c) ceza uygulamasının hukuka uygunluğunu gözetir;

d) kamu menfaatinin koruyucusu olarak Anayasada ve diğer kanunlarda düzenlenen diğer görevleri yerine getirir, yetkileri kullanır.

3) Savcılık hizmetleri teşkilatı, savcıların atamasını yapan Başsavcı tarafından sevk ve idare edilir. Başsavcı dışında, savcılar emeklilik yaşına ulaşıncaya dek görevde kalır.

4) Başsavcı, savcılar arasından Cumhurbaşkanının teklifi üzerine Ulusal Meclis tarafından dokuz yıllığına seçilir. Başsavcı, Ulusal Meclisin üçte iki oy çokluğuyla seçilir.

5) Başsavcı faaliyetleri hakkında Ulusal Meclise yıllık olarak açıklama sunar.

6) Savcılar siyasi partilere üye olamaz ve siyasi faaliyette bulunamazlar.

7) Savcılık hizmetleri teşkilatı ve faaliyetleri ile Başsavcı ve savcıların hukuki statüsü ve ödenekleri organik kanunla düzenlenir.

Polonya

Hâkimlerin bağımsızlığı ve hâkimlik göreviyle bağdaşmayan işler, Anayasanın 178'inci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 178

1) Hâkimler, yargı görevinin yerine getirilmesinde bağımsızdır; sadece Anayasa ve kanunlara tabidir.

2) Hâkimlere çalışmalarına uygun koşullar ve makamlarının saygınlığı ve görevlerinin kapsamı ile uyumlu ödenek sağlanır.

3) Hâkimler siyasi parti veya sendika üyesi olamaz ya da mahkemelerin ve hâkimlerin bağımsızlığı ilkesiyle bağdaşmayan kamusal faaliyetlerde bulunamaz.

Hâkimlerin atanması, Anayasanın 179'uncu maddesinde hükme bağlanmıştır:

Madde 179

Hâkimler Ulusal Yargı Konseyinin teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından ömür boyu görevde kalmak üzere atanır.

Hâkimlik teminatı, Anayasanın 180'inci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 180

1) Hâkimler azledilemez.

2) Bir hâkimin görevden alınması, memuriyetten uzaklaştırılması, rızası dışında başka bir yere veya göreve nakli yalnızca mahkeme kararıyla ve sadece kanunda belirlenen hallerde mümkündür.

3) Bir hâkim, görevini yapmasını engelleyen hastalık veya malullük nedeniyle görevden ayrılabilir. Bu durumun ne şekilde gerçekleştirileceği ve yapılacak itiraz, kanunla düzenlenir.

4) Hâkimlerin emeklilik yaş sınırı kanunla belirlenir.

5) Mahkeme teşkilatının yeniden düzenlenmesi veya mahkemelerin yargı çevresinde değişiklik halinde bir hâkim başka bir mahkemeye nakledilebilir veya ödeneğinde değişiklik yapılmaksızın emekliye ayrılabilir.

Hâkimlerin ceza sorumluluğuna ilişkin düzenleme Anayasanın 181'inci maddesinde getirilmiştir:

Madde 181

Hâkimler, kanunda belirtilen mahkemeden önceden izin alınmaksızın, ceza sorumluluğuna tabi tutulamaz veya özgürlüğünden mahrum bırakılamaz. Bir hâkim, suçüstü hali ve soruşturmanın uygun şekilde yürütülmesi açısından gözaltına alınmasının gerekli görülmesi durumu hariç, gözaltına alınamaz veya tutuklanamaz. Yetkili yerel mahkeme başkanı gözaltına alma işleminden derhâl haberdar edilir ve ilgilinin derhâl serbest bırakılmasını emredebilir.

Portekiz

Hâkimlerin atanma koşulları, Anayasanın 215'inci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 215

1) Hâkimler tek bir yapı oluştururlar ve tek bir statüye tabidirler.

2) İlk derece mahkeme hâkimlerinin göreve başlama şartları ve kuralları kanunla düzenlenir.

3) İkinci derece mahkeme hâkimlerinin seçilmesinde geçerli ölçüt, ilk derece mahkemelerin hâkimleri arasında yarışmaya dayalı bir mesleki özgeçmiş seçim süreciyle belirlenen liyakattir.

4) Yüksek Adalet Mahkemesi üyeleri, hâkimler, savcılar ve kanunun belirttiği liyakate sahip hukukçular arasında yapılan yarışmaya dayalı bir mesleki özgeçmiş seçim süreci ile belirlenir.

Hâkimlik teminatı ve hâkimlik göreviyle bağdaşmayan işler, Anayasanın 216'ncı maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 216

1) Hâkimler görev teminatına sahiptir ve kanunun belirttiği haller dışında nakledilemez, geçici olarak açığa alınamaz, emekli edilemez ve görevden azledilemez.

2) Kanunda belirtilen istisnalar dışında, hâkimler verdikleri karardan dolayı kişisel olarak sorumlu tutulamazlar.

3) Görevdeki hâkimler, ücretsiz ders verme veya akademik hukuki araştırma dışında, başka bir kamusal veya özel görev üstlenemezler.

4) Görevdeki hâkimler, yetkili Yüksek Kurulun izni olmaksızın mahkeme faaliyetleri ile ilgili olmayan sınırlı süreli bir pozisyona atanamazlar.

5) Hâkimlik görevinin yerine getirilmesi ile bağdaşmayan diğer haller, kanunla belirlenebilir.

Savcılık teminatı ve savcılara ilişkin diğer düzenlemeler Anayasanın 219'uncu maddesinde getirilmiştir:

Madde 219

1) Savcılık makamı, Devletin temsili, kanunla düzenlenen menfaatlerin korunması ve bir sonraki fıkradaki hükümlere dayanan ve kanunla düzenlenen, egemenlik yetkilerini kullanan organların tanımladığı ceza politikasının uygulanmasına katılmak, kanunilik ilkesi uyarınca ceza soruşturması yapmak ve demokratik hukuk düzenini savunmak ile yetkilidir.

2) Savcılık makamı, kanunla düzenlenen şekilde kendi statüsüne ve özerkliğe sahiptir.

4) Savcılar, yargı görevleri dolayısıyla sorumludurlar. Hiyerarşiye tabi ve onun bir parçasıdır ve kanunda belirtilen haller dışında nakledilemez, açığa alınamaz, emekli edilemez ve azledilemezler.

5. Savcıların atama, görevlendirme, nakil ve terfi işlemleri ile haklarında disiplin işlemi uygulamak Başsavcının yetkisindedir.

Başsavcılık, Anayasanın 220'nci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 220

1) Başsavcılık, savcılık makamının üst organıdır; yapısı ve yetkileri kanunla düzenlenir.

2) Başsavcının başkanlık ettiği Başsavcılık makamı, Parlamento ve savcıların kendi aralarından seçtikleri üyelerden oluşan Savcılar Yüksek Kurulunu içinde barındırır.

3) Cumhuriyet Başsavcısının görev süresi altı yıldır.

Romanya

Hâkimlerin bağımsızlığı, Anayasanın 124'üncü maddesinin 3'üncü fıkrasında düzenlenmiştir:

Madde 124/3

3) Hâkimler bağımsızdır ve sadece kanuna tabidirler.

Hâkimlerin göreve gelmesi usulü, hâkimlik teminatı, hâkimlik göreviyle bağdaşmayan işler, Anayasanın 125'inci maddesinde hükme bağlanmıştır:

Madde 125

1) Hâkimler Cumhurbaşkanı tarafından atanır, kanun uyarınca azledilemezler.

2) Hâkimlerin atama tekliflerinin yanı sıra terfi, nakil ve haklarında uygulanacak yaptırımlar, kendi organik kanunu uyarınca sadece Hâkimler Yüksek Kurulunun yetkisindedir.

3) Hâkimlik görevi, akademik faaliyetler dışında, kamusal veya özel herhangi bir işle bağdaşmaz.

Anayasanın 131 ve 132'nci maddelerinde Başsavcılık ve Cumhuriyet savcılarına ilişkin düzenlemeler getirilmiştir:

Madde 131

1) Yargı erki içinde Başsavcılık, toplumun genel menfaatlerini temsil eder, hukuk düzeni ve vatandaşların hak ve özgürlüklerini korur.

2) Başsavcılık, yetkilerini kanunla öngörüldüğü şekilde cumhuriyet savcılığı makamlarında görev yapan cumhuriyet savcıları eliyle kullanır.

3) Mahkemeler ile ilişkilendirilmiş cumhuriyet savcılıkları, kanun uyarınca, polisin ceza soruşturması faaliyetlerini yönlendirir ve denetler.

Madde 132

1) Cumhuriyet savcıları, görevlerini hukuka uygunluk, tarafsızlık ve hiyerarşik denetim ilkeleri uyarınca ve Adalet Bakanına bağlı olarak yerine getirir.

2) Cumhuriyet savcılığı görevi, akademik faaliyetler dışında, kamusal veya özel herhangi bir işle bağdaşmaz.

Rusya

Hâkimlerin taşımaları gereken koşullar ve bazı yasaklılık halleri Anayasanın 119'uncu maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 119
>
> Hâkimler, Rusya Federasyonu vatandaşı, 25 yaşından büyük, hukuk alanında yükseköğrenim görmüş, en az beş yıl avukatlık yapmış, Rusya Federasyonu'nda sürekli şekilde ikamet eden, yabancı ülke vatandaşlığına veya yabancı ülkede oturma iznine veya Rusya Federasyonu vatandaşına yabancı bir ülkede ikamet etme hakkı tanıyan diğer bir belgeye sahip olmayan kişilerdir. Federal kanunla kurulan Rusya Federasyonu mahkemelerinde görev yapan hâkimlerin Rusya Federasyonu toprakları dışında kurulmuş yabancı bankalarda hesap açma, hesap sahibi olma, bankalarda nakit para veya değerli varlık tutmaları yasaktır. Rusya Federasyonu mahkemeleri hâkimleri bakımından ilave koşullar federal kanunla getirilebilir.

Federal mahkeme hâkimleri, Anayasanın 83'üncü maddesi uyarınca Devlet Başkanı tarafından atanır.

Hâkimlerin bağımsızlığı Anayasanın 120'nci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 120
>
> 1) Hâkimler bağımsızdır ve sadece Anayasa ve federal kanunlara tabidirler.

Hâkimlik teminatı, Anayasanın 121'inci maddesinde hükme bağlanmıştır:

> Madde121
>
> 1) Hâkimler azledilemez.
>
> 2) Hâkimlerin yetkisi sadece federal kanunda düzenlenen gerekçeler ve usule uygun şekilde sona erdirilir veya askıya alınır.

Hâkimlerin görevleri nedeniyle sorumluluklarının olmaması, Anayasanın 122'nci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 122
>
> 1) Hâkimlerin sorumluluğu yoktur.

2) Hâkimlerin federal kanunda düzenlenen usul dışında ceza sorumluluğu söz konusu olamaz.

Savcılık makamına ilişkin hükümler Anayasanın 129'uncu maddesinde yer almaktadır:

Madde 129

1. Rusya Federasyonu savcılık sistemi, Rusya Federasyonu Anayasasına uyulması, kanunların uygulanması, insan hakları ve medeni haklar ve hürriyetlere uyulması üzerinde gözetim ve sahip olduğu yetkiye uygun şekilde ceza yargılaması üzerinde denetim ve diğer faaliyetleri yerine getirmekle görevli birleştirilmiş federal merkezî makamlardan oluşur. Rusya Federasyonu savcılık makamının yetki ve faaliyetleri, teşkilat ve görev düzeni federal kanunla düzenlenir.

2. Savcılık görevi, yabancı ülke vatandaşlığına veya yabancı ülkede oturma iznine veya Rusya Federasyonu vatandaşına yabancı bir ülkede ikamet etme hakkı tanıyan diğer bir belgeye sahip olmayan Rusya Federasyonu vatandaşı kişiler tarafından yerine getirilir. Federal kanunla kurulan Rusya Federasyonu mahkemelerinde görev yapan savcıların Rusya Federasyonu toprakları dışında kurulmuş yabancı bankalarda hesap açma, hesap sahibi olma, bankalarda nakit para veya değerli varlık tutmaları yasaktır.

3) Rusya Federasyonu Başsavcısı ve Başsavcıvekili, Federal Konseyin görüşünün alınmasıyla, Devlet Başkanı tarafından atanır ve görevden alınır.

4) Rusya Federasyonunu meydana getiren ögelerin[13] savcıları, askerî savcılar ile diğer özel görevli savcılar, Federal Konseyin görüşünün alınmasıyla, Devlet Başkanı tarafından atanır ve görevden alınır.

5) Atanma ve görevden alınmaları federal kanunla düzenlenen diğer savcılar, Devlet Başkanı tarafından atanır ve görevden alınır.

6) Federal kanunla aksi düzenlenmedikçe, şehir savcıları, bölge savcıları ve bunlara eş değer düzeydeki diğer savcılar Rusya Federasyonu Başsavcısı tarafından atanır ve görevden alınır.

[13] Bu ögeler, kendi anayasaları ile yasama ve yürütme organlarına sahip 21 cumhuriyet, 9 eyalet *(kray)*, 46 bölge (*oblast*), 2 federal statüye sahip şehir (Moskova ve St. Petersburg) ile 5 özerk bölge (*avtonomnaya oblast/avtonomnıy okrug)* olmak üzere toplamda 83 idari birime sahip olan Rusya Federasyonu'nu meydana getirmektedir. Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Rusya Federasyonu'nun Siyasi Görünümü", Erişim:29.04.2024, https://www.mfa.gov.tr/rusya-siyasi-gorunumu.tr.mfa

Yunanistan

Hâkimlerin bağımsızlığı ve denetimi, Anayasanın 87'nci maddesinde düzenlenmiştir:

> Madde 87
>
> 1) Adaletin işlemesi mesleki ve kişisel olarak bağımsız hâkimlerden oluşan mahkemeler tarafından sağlanır.
>
> 2) Hâkimler görevlerini yerine getirirken yalnızca Anayasa ve kanunlarla bağlıdır; herhangi bir şekilde Anayasaya aykırı nitelikteki düzenlemelere uymaya zorlanamaz.
>
> 3) Hâkimlerin denetimi, daha üst dereceli hâkimlerin yanı sıra Başsavcı ve Yüksek Hukuk ve Ceza Mahkemesi Savcıvekili tarafından; savcıların denetimi, Yüksek Hukuk ve Ceza Mahkemesi hâkimleri ve daha üst dereceli savcılar tarafından kanunla öngörülen şekilde yapılır.

Hâkimlerin atanması, ödenekleri, emeklilikleri, azledilmeleri, nakil yasağı[14] Anayasanın 88'inci maddesinde düzenlenmiştir.

> Madde 88
>
> 1) Hâkimler, nitelikleri ve seçilmeleri usulünü düzenleyen kanuna uygun olarak cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile ömür boyu görevde kalmak üzere atanır.
>
> 2) Hâkimlerin ödenekleri, görevlerine uygun olmalıdır. Hâkimlerin dereceleri, ödenekleri ve statüleri özel kanunla düzenlenir. Hâkimlerin her türlü ödenekleri ve emekli aylıklarına ilişkin uyuşmazlıklar, her ne kadar ilgili hukuki meselenin çözülmesi daha geniş şekilde kişilerin aylık, emekli aylığı veya mali durumunu etkilese de, 99'uncu maddede düzenlenen özel mahkemede görülür. Bu davalarda mahkeme heyetinde kanunla öngörülen şekilde bir profesör ve bir avukat yer alır. Mahkemelerde görülmekte olan davaların akıbetine ilişkin meseleler kanunla düzenlenir.
>
> 3) Hâkimlerin, kadrolu hâkim olarak atanmasından önce üç yıla kadar eğitim ve deneme süresini tamamlamaları kanunla öngörülebilir. Bu süre boyunca kanunla düzenlendiği şekilde kadrolu hâkim olarak hareket edebilirler.

[14] Nakil yasağının istisnaları, söz konusu yasağın düzenlendiği fıkranın (m.88/6) devamında ifade edilmiştir.

4) Hâkimler ancak kanunla öngörüldüğü şekilde ve 93'üncü maddenin 2, 3 ve 5'inci fıkralarına uygun olarak, mahkeme tarafından verilen ceza mahkûmiyeti kararı veya ağır disiplin ihlali ya da hastalık, görevi yerine getiremeyecek durumda olma veya mesleki yetersizlik sebebiyle azledilebilir.

5) Temyiz Mahkemesi hâkimi veya Temyiz Mahkemesi Savcıvekili seviyesine kadar olan tüm seviyelerdeki -bu seviye dâhil- veya karşılık gelen bir diğer derecedeki hâkimlerin 65 yaşında emekli olmaları zorunludur. Belirtilen seviyeden daha üst bir seviyedeki veya karşılık gelen bir diğer seviyedeki hâkim bakımından bu yaş 67'dir. Bu hükmün uygulanmasında, emeklilik yaş sınırının uygulanmasında emekli olunan yılın 30 Haziran günü esas alınır.

6) Hâkimlerin başka bir görev yerine nakli yasaktır.

Hâkimlerin yapamayacakları işler, Anayasanın 89'uncu maddesinde sayılmaktadır:

Madde 89

1) Hâkimler, ücret karşılığı herhangi bir hizmette bulunamaz veya bir meslekte çalışamazlar.

2) İstisnai olarak, hâkimler Atina Akademisinin veya üniversite seviyesindeki enstitülerin akademik kadrosunda ya da kanunla özel olarak düzenlenen hallerde disiplin, hesap denetimi, hüküm vermekle yetkili konsey veya komisyonlarda görev alabilirler.

3) Hâkimlerin idari görevlere getirilmesi yasaktır. Hâkimlerin eğitimi yargısal nitelikli olarak kabul edilir.

Hâkimlerin arabuluculuk yapmalarına, kanunla düzenlenen hallerde resmî görevleri çerçevesinde izin verilir.

4) Hâkimlerin Hükûmet üyesi olmaları yasaktır.

Hâkimler hakkında disiplin işlemleri Anayasanın 91'inci maddesinde düzenlenmiştir:

Madde 91

1) Hâkimler üzerinde disiplin yetkisi, kanunda düzenlendiği şekilde, Yüksek Hukuk ve Ceza Mahkemesi hâkimleri veya Yüksek Hukuk ve Ceza Mahkemesi Savcıvekili ya da karşılık gelen derecedeki hâkimlerden itibaren Yüksek Disiplin Konseyi tarafından kullanılır.

Disiplin işlemleri Adalet Bakanı tarafından başlatılır.

3) Diğer hâkimler üzerinde disiplin yetkisi kanunla düzenlendiği şekilde kura yolu ile seçilen ilk ve ikinci derece mahkeme hâkimlerinin oluşturduğu konseyler tarafından kullanılır.

4) Bu maddede düzenlenen disiplin işlemlerinde verilen kararlar Yüksek İdare Mahkemesine taşınamaz.

Sonuç

İncelenen ülke anayasalarında genel olarak, hâkim bağımsızlığı ile hâkimlik teminatının anayasal güvence altına alındığı görülmektedir. Bununla beraber hâkimlik teminatı bağlamında hâkimlerin azlolunamazlığı bazı ülkelerde mutlak olarak tanınmamıştır. Bulgaristan Anayasasına göre hâkimler ve savcılar beş yıllık görev süresinin ardından azlolunamama teminatı kapsamına girebilmektedirler (m.129). Danimarka, Bulgaristan, Avusturya Anayasalarında meslekten olmayan hâkimlerin yargılamada yer almaları düzenlenmiştir. Çek Cumhuriyeti, İrlanda ve Güney Afrika Anayasalarında hâkimlerin göreve başlamadan önce yemin etmeleri gerektiği düzenlenmiştir. Bulgaristan, Portekiz ve Rusya Anayasalarına göre hâkim ve savcıların görevleri nedeniyle hukuki ve cezai sorumluluklarının olmaması anayasada düzenlenmiştir. Yunanistan, Estonya Romanya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Avusturya, Finlandiya, Almanya ve Güney Afrika Anayasalarında hâkimleri atama yetkisi Cumhurbaşkanına, Hollanda ve Belçika'da ise Krala aittir. Rusya Anayasasında hâkimler ve savcılar bakımından getirilmiş özel yasakların olduğu görülmektedir. Buna göre Rusya'da hâkim ve savcıların yabancı ülke vatandaşlığına veya yabancı ülkede oturma iznine veya Rusya Federasyonu vatandaşına yabancı bir ülkede ikamet etme hakkı tanıyan diğer bir belgeye sahip olmaları; Rusya Federasyonu toprakları dışında kurulmuş yabancı bankalarda hesap açmaları, hesap sahibi olmaları, bankalarda nakit para veya değerli varlık tutmaları yasaktır. Ülke anayasalarının genelinde hâkimlerin ömür boyu görevde kalmak üzere atandıkları görülürken Güney Kore'de görev süresi on yıl ile sınırlanmıştır. Ömür boyu görevde kalma teminatı, Brezilya'da göreve başlama ile değil, iki hizmet yılı sonunda kazanılmaktadır.

EĞİTİM

Handan KARAKAŞ DEMİR | Tufan BÜYÜKCAN*

Giriş

Bireysel ve toplumsal açıdan en önemli olgulardan biri olan eğitim, doğal olarak hemen hemen her ülkenin anayasasında yer almaktadır. Anayasalarda, eğitim hakkının çerçevesi, eğitime ilişkin temel değerler ve öncelikler, eğitimin finansmanı, özel sektör yatırımlarına açıklık, yükseköğretime ilişkin temel unsurlar, akademik özerklik gibi eğitime ilişkin birçok konu düzenlenmektedir.

Eğitim; demokrasi, barış, özgürlük, hoşgörü gibi insani değerlerin kazandırılması açısından da vazgeçilmezdir. Bu nedenle eğitim hakkı yalnızca anayasalarda değil, uluslararası sözleşmelerde de oldukça ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Uluslararası sözleşmeler, eğitim hakkına ilişkin ulusal düzenlemeler için norm oluşturmakta ve birçok ülkede normlar hiyerarşisinde ulusal mevzuatın üstünde yer almaktadır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, eğitim hakkının bir hak olarak kabul görmesini ve yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada önce eğitim hakkının tarihsel arka planı ile konuya ilişkin başlıca uluslararası sözleşmeler ele alınmış, ardından seçili ülkelerin anayasalarında eğitime ilişkin düzenlemeler incelenmiştir.

* Yasama Uzmanları

Eğitim Hakkının Tarihsel Arka Planı

18'inci yüzyıla kadar ailelerin ve dinî kuruluşların ilgi alanında ve sorumluluğunda görülen eğitim, ancak Fransız ve Amerikan İhtilallerinden sonra kamusal bir işlev (*public function*) olarak görülmeye başlanmış, devletin aktif rol üstlenmesi durumunda herkese açık ve erişilebilir bir eğitimin gerçekleştirilebileceği düşünülmüştür. O zamana kadar toplumun üst sınıfları için bir ayrıcalık olan eğitim, özellikle Fransız İhtilalinin temel unsurlarından biri olan eşitlik idealinin gerçekleştirilmesinin bir aracı olarak görülmeye başlanmıştır. Yine de ne Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde ne de Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde eğitim hakkına yer verilmiştir. Eğitim hakkının bu Bildirgelerde yer almamasının bir nedeni, medeni ve siyasi haklar, ifade özgürlüğü, yaşam hakkı, mülkiyet hakkı, eşitlik, oy kullanma hakkı gibi haklara öncelik verilmiş olması, bir diğer nedeni ise devletin bireysel özgürlükler için potansiyel bir tehdit olarak görülmesi ve toplumsal yaşamdan mümkün olduğunca uzakta tutulması gerektiğinin düşünülmesidir.[1]

Devletlerin eğitim alanında sorumluluk alması 19'uncu yüzyılda gündeme gelmiştir. Devletlerin güçlenmesi aile ve çocuk karşısındaki konumunu da değiştirmiştir. Devletlerin aileleri kontrol etme olanağını elde etmesi ve aileyi denetlemeye başlaması, aile reisinin çocuk üzerindeki sınırsız egemenliğini çocuğa karşı bakım ve koruma yükümlülüğüne dönüştürmüştür. Devlet zamanla çocuklara yönelik yükümlülüklerin yerine getirilmesini denetlemeye ve çocukları birer birey olarak kanunlarla korumaya başlamıştır. Bu kanunların doğal ve evrensel hukuk kurallarına uygun hale gelmesi ise ancak konuya ilişkin uluslararası normların ortaya çıkması ve geliştirilmesi ile gerçekleşmiştir.[2]

Devletlerin eğitime ilişkin ilk düzenlemeleri okula devamı zorunlu hale getiren düzenlemelerdir. Zamanla müfredata ve eğitim standartlarına ilişkin düzenlemeler de görülmeye başlanmıştır. 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında eğitime ilişkin haklar ulusal düzenlemelerde yer almaya başlamıştır. Bunun önemli bir örneği, Avrupa'da anayasal gelişmeler üzerinde güçlü bir etkisi bulunan 1849 tarihli Alman Anayasasının 152 ila 158'inci maddelerinin eğitime ayrılmış olmasıdır. İlk dönemlerdeki düzenlemeler liberal devlet anlayışı çerçevesindedir. Eğitime ilişkin liberal yaklaşım, sosyalist akımların güçlenmesi ve 1917 Rus İhtilalinin ardından kabul edilen 1936

[1] Beiter, K.D., The Protection of the Right to Education by International Laws, Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands, 2006, s.21-22.

[2] Akyüz, E., "Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı", Millî Eğitim Dergisi, S.151, 2001, Erişim:08.05.2024, https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/151/akyuz.htm

tarihli Sovyet Anayasasında, çocukların eğitim almasını sağlamanın devletin yükümlülüğünde olduğuna yer verilmesiyle değişmeye başlamıştır. Sovyet Anayasasına göre devlet, her seviyede parasız ve zorunlu eğitimi, bir burs sistemini ve devlet işletmelerinde mesleki eğitimi teminat altına almıştır. Zamanla ister liberal ister sosyalist ister refah devleti olsun, bütün çağdaş devletler için eğitim temel yükümlülüklerden biri haline gelmiştir. Devletler eğitim hakkını anayasal düzenlemelerle korumaya başlamıştır.[3]

Çocuklara, eğitim hakkına ve bunun uygulamasına ilişkin gelişmeler yalnızca devletlerin yaklaşımındaki değişmelerden değil çocuklarla ilgili değişen/gelişen bakış açısından da kaynaklanmıştır.[4] Bu anlamda kültürel ve düşünsel zemini Rönesansa kadar giden, çocukların yetişkinlerden farklı bir toplumsal kesim olduğu düşüncesi 19'uncu yüzyılda iyice gelişmiştir. Bu düşüncede ekonominin yapısının değişmesi ve tarımdan sanayiye kayması, orta sınıfların gelişmesi, aile yapısının ve rolünün değişmesi gibi etkenlerin rolü olmuştur. Aydınlanma çağı filozofları çocukluk anlayışı ve çocuk eğitimi konusunda yeni görüşler ileri sürmüşlerdir. Ortaya çıkan yeni çocukluk anlayışı çocukların korunmasını, sağlık ve refahlarıyla ilgili önlemler alınmasını da beraberinde getirmiştir.[5] Eğitime ilişkin geleneksel bakış açıları da ancak bu gelişmelerle değişime uğramıştır. Çocukların ve öğrencilerin, doğaları gereği otoriter ve cezalandırıcı bir okul sisteminde eğitim almaları gerektiği ve hak sahibi olmadıkları düşüncesi, yerini onların da hak sahibi bireyler olduğu düşüncesine bırakmıştır. Çocuklar geleceğin yetişkinleri oldukları için değil çocukların yetişkinlerden farklı ihtiyaçlara, ilgilere ve ussal kapasiteye sahip oldukları için yetişkinlerden farklı haklara sahip olmaları gerektiği fikri yaygınlaşmıştır.[6]

Bu düşünceler, çocuk yüzyılı olarak da adlandırılan ve toplumun geleceğini belirleyen en önemli kaynağın çocuklar olduğu düşünülen 20'nci yüzyılda yaşanacak gelişmelerin zeminini oluşturmuştur. 20'nci yüzyıl eğitimcilerin, filozofların, psikologların ve hukukçuların çocukları incelediği, ulusal ve uluslararası alanda çocukların korunması, hakları ve eğitimleri ile ilgili birçok gelişmenin yaşandığı bir dönem olmuştur.[7] Bu gelişmelerden belki de en önemlisi konuya ilişkin uluslararası hukuktaki gelişmelerdir.

---

3 Beiter, K.D, The Protection of the Right to Education by International Laws, s.23.

4 Wolff, R.J., "Children's Rights in Education: A Philosophical and Historical Approach", The Journal of Educational Thought (JET), V.17, N.1, Nisan 1983, s.47.

5 Akyüz, E., "Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı"

6 Wolff, R.,J., "Children's Rights in Education: A Philosophical and Historical Approach", s.47.

7 Akyüz, E., "Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı"

Uluslararası Sözleşmelerde Eğitim Hakkı

Eğitim, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 1948'de kabul edilmesinden bu yana evrensel bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin ardından çok sayıda Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Konseyi sözleşmesinde eğitim hakkı tasdik edilmiş ve geliştirilmiştir. Bunlar arasında, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi eğitim hakkı açısından oldukça önemlidir.

Bu sözleşmeler; tüm çocuklar için parasız ve zorunlu ilköğretimi, ortaöğretimi geliştirme yükümlülüğünü, ortaöğretimi tüm çocuklar için erişilebilir kılacak tedbirler alınmasını ve aynı zamanda yükseköğretime eşit erişimi eğitim hakkı kapsamında saymaktadır. İlköğretimi tamamlamamış bireylere temel eğitim sağlama sorumluluğu da bu kapsama eklenmektedir. Eğitim hakkının kapsamı ve içeriği zaman içinde geliştirilmektedir. Bugün eğitim hakkı, sadece eğitime erişimi değil aynı zamanda eğitim sisteminin her seviyesindeki ayrımcılıkların kaldırılmasını, eğitimle ilgili minimum standartların belirlenmesini ve eğitim kalitesinin artırılmasını da içerecek şekilde algılanmaktadır.[8] Uluslararası sözleşmelerle eğitim hakkının genişletilmesi bu açıdan önem arz etmektedir.

Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin 26'ncı maddesinde eğitim hakkı şu şekilde düzenlenmektedir:[9]

> 1. Her şahsın eğitime hakkı vardır. Eğitim parasızdır, hiç olmazsa ilk ve temel eğitim safhalarında böyle olmalıdır. İlk eğitim mecburidir. Teknik ve mesleki öğretimden herkes istifade edebilmelidir. Yüksek öğretim, liyakatlerine göre herkese tam eşitlikle açık olmalıdır.
>
> 2. Eğitim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklariyle ana hürriyetlerine saygının kuvvetlenmesini istihdaf etmelidir. Bütün milletler, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörürlük ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışın idamesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.
>
> 3. Ana baba, çocuklarına verilecek eğitim nevini tercihen seçmek hakkını öncelikle haizdirler.

[8] UNESCO ve UNICEF, A Human Rights-Based Approach to Education for All, 2007, s.1, 7-8, Erişim:08.05.2024, https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/A%20Human%20Rights-based%20Approach%20to%20Education%20for%20All_0.pdf

[9] T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, 27 Mayıs 1949 tarihli ve 7217 sayılı Resmî Gazete, "Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Resmî Gazete ile Yayınlanması ve okullarda okutulması hakkında Bakanlar Kurulu Kararı", Erişim:08.05.2024, https://ua.mfa.gov.tr/

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 nolu Protokolün (1952) 2'nci maddesinde eğitim hakkı aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:[10]

> Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dinî ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.

1966 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin aşağıda yer verilen 13'üncü maddesindeki eğitim hakkı ile ilgili düzenleme ise ilk iki sözleşmeden daha ayrıntılıdır:[11]

> 1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler, eğitimin, insanın kişiliğinin ve onur duygusunun tam olarak gelişmesine yönelik olacağı ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygıyı güçlendireceği hususunda mutabıktırlar. Taraf Devletler, ayrıca, eğitimin, herkesin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılmasını sağlayacağı, tüm uluslar ve tüm ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştireceği ve Birleşmiş Milletlerin barışın korunmasına yönelik faaliyetlerini güçlendireceği hususlarında mutabıktırlar.
>
> 2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak gerçekleştirilmesi amacı ile aşağıdaki hususları kabul ederler:
>
> (a) İlköğretim herkes için zorunlu ve parasız olacaktır;
>
> (b) Teknik ve mesleki eğitim de dâhil olmak üzere, orta öğretimin çeşitli biçimlerinin, her türlü uygun yöntemle ve özellikle parasız eğitimin tedricen yaygınlaştırılması yoluyla herkes için açık ve ulaşılabilir olması sağlanacaktır;
>
> (c) Yüksek öğretimin, özellikle parasız eğitimin tedricen geliştirilmesi yoluyla, kişisel yetenek temelinde herkese eşit derecede açık olması sağlanacaktır;
>
> (d) İlköğretim görmemiş ya da ilköğretimi tamamlamamış olanlar için temel eğitim elden geldiğince teşvik edilecek veya yoğunlaştırılacaktır;

[10] European Court of Human Rights ve Council of Europe, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi", Erişim:08.05.2024, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf

[11] T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, 11 Ağustos 2003 tarihli ve 25196 sayılı Resmî Gazete, "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme", Erişim:08.05.2024, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm#4

(e) Her düzeyde okullar sisteminin geliştirilmesi aktif bir şekilde yürütülecek, yeterli bir burs sistemi yerleştirilecek ve öğretim personelinin maddi koşulları sürekli olarak iyileştirilecektir.

3. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, ana-babaların veya -bazı durumlarda- yasal yoldan tayin edilmiş velilerin çocukları için, kamu makamlarınca kurulmuş okulların dışında, Devletin koyduğu ya da onayladığı asgari eğitim standartlarına uygun diğer okulları seçme özgürlüğüne ve çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim verme serbestliklerine saygı göstermekle yükümlüdürler.

4. Bu maddenin hiç bir hükmü, bireylerin ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde yorumlanamaz; bu özgürlüğün kullanılması, daima, bu maddenin 1. fıkrasında ortaya konmuş olan ilkelere uyulmasına ve böyle kurumlarda verilen eğitimin Devlet tarafından belirlenebilecek asgari standartlara uygun olması gereğine bağlıdır.

1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, dünyada çocuk hakları konusunda temel uluslararası metin olarak kabul edilmektedir. Sözleşmenin 28'inci maddesinde taraf devletlerin eğitim hakkının kullanımına ilişkin yükümlülüklerine, 29'uncu maddesinde ise eğitimin amaçlarına yer verilmektedir:[12]

Madde: 28

1. Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:

a) İlk öğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;

b) Orta öğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;

c) Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler.

[12] TBMM, "09.12.1994 tarihli ve 4058 sayılı Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun", Erişim:08.05.2024, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc078/kanuntbmmc078/kanuntbmmc07804058.pdf

d) Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler.

e) Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terketme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.

2. Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.

3. Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle gözönünde tutulur.

Madde 29

1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler;

a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;

b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;

c) Çocuğun ana-babasının, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;

d) Çocuğun, anlayış, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dinî gruplardan isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;

e) Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi,

2. Bu maddenin veya 28 inci maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.

Bu sözleşmelerin hükümlerinden bir kısmı eğitim hakkını herkes için düzenlerken, diğer kısmı belli gruplar bakımından eğitim hakkından eşit şekilde yararlanmayı güvence altına almayı amaçlar. Bazı hükümler genel olarak eğitim hakkını düzenlemekte diğer hükümler ise ilköğretim, ortaöğretim, teknik ve mesleki eğitim bakımından hakkın kapsamını belirlemektedir. Ayrıca sözleşmelerin tümü, düzenlenen diğer haklar yanında eğitim hakkına erişim konusunda ayrımcılığı yasaklamaktadır.[13] Bununla birlikte ilgili sözleşmeler uluslararası insan hakları mevzuatı ile de uyumlu bir biçimde, sadece eğitime erişim hakkını değil, aynı zamanda eğitim süreç ve ortamlarındaki hakları, yani eğitime ilişkin hakları da kapsamaktadır.[14]

Yukarıda bahsi geçen uluslararası düzenlemeler ile eğitim hakkının en temel ve vazgeçilmez unsurları olarak şu hususlar öne çıkmaktadır:

- Tüm çocuklar için parasız ve zorunlu temel eğitim,
- Ortaöğretim imkânlarının geliştirilmesi ve tüm çocuklar için erişilebilir hale getirilmesi,
- Yükseköğretime eşit erişim imkânı,
- İlköğretimi tamamlayamamış ya da ilköğretime erişememiş yetişkin bireylere temel eğitim sağlama.

Uluslararası sözleşmelerde zikredilen eğitimin amacı ise;

- Kişisel gelişimi desteklemek,
- İnsan haklarına ve özgürlüklerine saygıyı güçlendirmek,
- Bireylerin özgür bir topluma etkin biçimde katılımını sağlamak,
- Anlayış, dostluk ve hoşgörüyü teşvik etmek,

olarak ortaya çıkmaktadır.

Bunlara ek olarak eğitim diğer siyasal, ekonomik ve sosyal hakların ifası ve toplumsal sorunların üstesinden gelmek açısından da gerekli görülmektedir. İnsanların üretkenliklerinin artırılması, beslenme ve sağlık imkânlarına erişmesi, anne ve bebek ölümleri gibi temel toplumsal

[13] Gül, İ.I., "Eğitime Erişim:Eğitimde Ayrımcılık Yasağı ve Fırsat Eşitliği", Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar: Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi içinde, Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi, 2009, s.19, Erişim:17.05.2024, https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/Egitim-Hakk%C4%B1-ve-E%C4%9Fitimde-Haklar.pdf

[14] Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi, "Eğitimde Haklarımız Var", Eğitimde Haklar Bildirgesi ve Öneriler Dosyası içinde, Erişim:08.05.2024, https://www. egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/Egitimde-Haklar-bildirge_savunu_dosyasi.pdf

sorunların tamamı doğrudan eğitim ile ilişkilidir. Üstelik bu ilişkisellik yalnızca ulusal düzeyde toplumsal ilerleme ile değil, evrensel düzeyde demokrasi, uluslararası barış ve güvenlik ile ilişkili görülmektedir.[15]

Eğitim hakkı ile ilgili uluslararası sözleşmelere taraf olan devletlerin mevzuatının eğitim hakkının hayata geçirilmesi açısından değerlendirilebilmesine ilişkin oldukça kabul gören analitik bir değerlendirme çerçevesi benimsenmiştir. Bu analitik çerçeve, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesine ait, eğitim hakkı konulu, Genel Yorum 13'te açıklanan birbiriyle bağlantılı ve zaruri dört özellik üzerine kurulmuştur. 4A kısaltması ile yaygınlaştırılan model (*Availability*-Mevcudiyet, *Accessibility*-Erişilebilirlik, *Acceptability*-Kabul Edilebilirlik, *Adaptability*-Uyarlanabilirlik) aşağıdaki biçimde açıklanmaktadır[16]:

- Mevcudiyet (*Availability*): Gerekli donanım, materyaller ve makul ücret alan öğretmenlerle donatılmış, işlerliği olan yeterli sayıda eğitim kurumu bulunmalıdır.
- Erişilebilirlik (*Accessibility*): Eğitim herkes için erişilebilir olmalıdır. Bunun için üç temel unsurun bulunması gerekir; ayrımcılık yasağı, eğitime fiziksel erişilebilirlik, ekonomik erişilebilirlik.
- Kabul edilebilirlik (*Acceptability*): Müfredat ve eğitim yöntemleri dâhil olmak üzere eğitimin biçimi ve içeriği öğrenciler ve ebeveynler için kabul edilebilir / uygun olmalıdır.
- Uyarlanabilirlik (*Adaptability*): Eğitim, farklı toplumların ve toplulukların değişen beklentilerine ve farklı sosyo ekonomik kökenden öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek esneklikte olmalıdır.

Ülke Örnekleri

Devletlerin, kendi vatandaşlarına verdikleri değeri göstermelerinin en önemli araçlarından biri, onlara modern yöntemlerle, günümüz normlarına uygun, kaliteli ve aynı zamanda parasız bir eğitim olanağı sağlamaktır. Toplumsal yaşamda bu denli önemli bir olgu olarak eğitim meselesine birçok ülkenin anayasasında yer verilmiş ve eğitim hakkı genellikle anayasa düzeyinde güvence altına alınmıştır.

Anayasalar, bir ülkenin ekonomik ve politik organizasyonunun yanı sıra temel değerlerine ve taahhütlerine yer verdiğinden ve anayasaların siya-

[15] UNESCO ve UNICEF, A Human Rights-Based Approach to Education for All, 2007, s.7,8.

[16] Atay, M., "Okullarda Eğitimin Amacı, Yöntemi ve İçeriği", Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar: Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi içinde, Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi, 2009, s.103-104, Erişim:17.05.2024, https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/Egitim-Hakk%C4%B1-ve-E%C4%9Fitimde-Haklar.pdf

si değişikliklere dirençli olmasından dolayı eğitim hakkının anayasalarda yer alması önemli görülmektedir. Bu çerçevede aşağıda seçili ülkelerin anayasalarında eğitim hakkının nasıl düzenlendiğine yer verilmiştir.

ABD

ABD Anayasasında eğitimle ilgili düzenleme bulunmamaktadır. Bu durum eğitim konusunun eyaletlerin uhdesinde görülmesinden ve ilgili düzenlemelerin eyalet anayasalarında yapılmasından kaynaklanmaktadır. ABD Anayasasında yapılan 10'uncu Değişikliğe göre "Anayasa tarafından Birleşik Devletlere verilmeyen veya Anayasa tarafından eyaletlere yasaklanmayan yetkiler, eyaletlere veya halka aittir."[17] Bu çerçevede eğitimle ilgili düzenlemeler de eyaletlerin anayasalarında yer almaktadır.

Almanya

Almanya Anayasasının Temel Haklar bölümündeki "Okul Sistemi" başlıklı 7'nci maddesine göre tüm okul sistemi devletin denetimi altındadır.

Veliler, çocukların din eğitimi alıp almayacağına karar verme hakkına sahiptir. Din eğitimi, mezhepsel olmayan okulların dışındaki devlet okullarında normal müfredatın bir parçasıdır. Devletin denetim hakkı saklı kalmak kaydıyla, ilgili dinî toplulukların öğretilerine uygun olarak din eğitimi verilir. Öğretmenler kendi iradelerine aykırı olarak din eğitimi vermeye zorlanamaz.

Aynı maddede özel okul açma hakkı güvence altına alınmıştır. Devlet okullarına alternatif olarak hizmet veren özel okullar, devletin onayıyla kurulur ve eyalet kanunlarına tabidir. Bu onay, özel okulların eğitim amaçları, tesisleri ve eğitim kadrosunun mesleki eğitimi yönleriyle devlet okullarından geri kalmaması ve ebeveynlerin gelir durumundan kaynaklı bir şekilde öğrenciler arasında ayrımcılık yapılmaması şartıyla verilir. Eğitim kadrosunun ekonomik ve yasal güvencesi yeterince sağlanmadığı takdirde bu onay verilmez.

Özel bir ilkokul açılmasına ancak yetkililerce özel bir pedagojik yarar bulunduğunun kabul edilmesi veya velilerin başvurusu üzerine, mezhep veya mezhepler arası bir okul veya belirli bir felsefeye dayalı bir okul kurulacaksa ve bu türden bir okul belediye sınırları içerisinde bulunmuyorsa, izin verilir.

[17] ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (Açıklamalı, Resmî Türkçe Çeviri)", Erişim:08.05.2024, https://tr.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/91/abd-anayasasi.pdf

Almanya Anayasasının 91b maddesinde Federasyonun ve eyaletlerin eğitim planlaması ve araştırma konularındaki iş birliği hususu düzenlenmiştir. İlgili madde, Federasyon ve eyaletlerin bilim, araştırma ve öğretimi teşvik etmede bölge üstü öneme sahip durumlarda birlikte çalışabileceğini öngörmektedir. Öncelikle yükseköğretim kurumlarını etkileyen anlaşmalar, tüm federal eyaletlerin onayını gerektirir. Bu hüküm, büyük bilimsel tesisler de dâhil olmak üzere araştırma tesislerinin inşasına ilişkin anlaşmalara uygulanmaz.

Federasyon ve eyaletler, eğitim sistemlerinin performansının uluslararası karşılaştırmada değerlendirilmesi ve ilgili rapor ve tavsiye taslaklarının hazırlanması için karşılıklı olarak iş birliği yapmayı kabul edebilirler.

Avusturya

Avusturya Anayasasının 14'üncü maddesine göre okullar, öğrencilerin kapsamlı sabit bir müfredata göre birlikte eğitim gördükleri ve bilgi ve becerilerin aktarılmasıyla kapsamlı bir eğitim hedefinin amaçlandığı kurumlardır. Avusturya Anayasasına göre zorunlu eğitim en az dokuz yıldır.

Devlet okulları, kanunların gerektirdiği şekilde yetkililer tarafından kurulan ve yaşatılan kurumlardır. Devlet okuluna giriş, doğum, cinsiyet, ırk, varlık, sınıf, dil ve din ayrımı yapılmaksızın ve yasal gereklilikler dâhilinde herkese açıktır. Demokrasi, insaniyet, dayanışma, barış ve adaletin yanı sıra insanlara karşı açıklık ve hoşgörü, kişilerin kökeni, sosyal durum ve mali geçmişinden bağımsız olarak, okulun temel değerleri arasında yer almaktadır. Her çocuk, gelişimine ve eğitimine uygun olarak özgür muhakeme ve sosyal anlayışa yönlendirilecek, başkalarının siyasi, dinî ve ideolojik düşüncelerine karşı açık fikirli olacak ve Avusturya, Avrupa ve dünyanın kültürel ve ekonomik yaşamına katılma yeteneğine sahip olacaktır.

Avusturya Anayasasında eğitime ilişkin düzenlemeler arasında Federasyon ile eyaletlerin hangi konularda yetkili olduğuna ilişkin ayrıntılı hükümlere de yer verilmiştir. Eğitim, öğretim ve öğrenci yurtlarına ilişkin konularda yasama ve yürütme yetkisi Federasyona aitken, zorunlu devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin çalışma esasları ve özlük haklarıyla ilgili hususlarda yasama yetkisi Federasyona, yürütme yetkisi eyaletlere aittir. İlgili maddenin 3'üncü fıkrasına göre yasama yetkisinin Federasyona, kanunları uygulama ve yürütme yetkisinin eyaletlere ait olduğu durumlar şunlardır:

- Zorunlu devlet okullarının esas organizasyonu (yapı, organizasyonel biçimler, kuruluş, bakım, tasfiye, sınıf büyüklükleri ve öğretim süreleri),

- Münhasıran veya esas olarak zorunlu okulların öğrencileri için kamu tarafından sağlanan öğrenci yurtlarının çerçeve organizasyonu,
- Eyaletler, belediyeler veya belediye birlikleri tarafından münhasıran veya esas olarak zorunlu okulların öğrencilerine sağlanan merkezlerde ve öğrenci yurtlarında çalıştırılacak anaokulu öğretmenleri ve eğitim asistanları için mesleki istihdam nitelikleri.

Zorunlu devlet okullarında görev yapan öğretmenler üzerindeki hizmet ayrıcalığını kullanma yetkisi ile anaokulu ve gündüz bakımevleri sistemine dair mevzuat ve uygulamaya ilişkin hususlar ise eyaletlere aittir. Üniversiteler kanunlar çerçevesinde özerk hareket ederler.

Belçika

Belçika Anayasasının 24'üncü maddesine göre herkes eğitim hakkına sahiptir ve eğitime erişim zorunlu eğitimin sonuna kadar parasızdır. Herhangi bir engelleyici tedbir yasaktır. Eğitim hizmetleri herhangi bir dinî mezhebe bağlı olmayan bir çerçevede örgütlenir. Bu, ebeveynlerin ve öğrencilerin felsefi, ideolojik veya dinî görüşlerine saygıyı gerektirir. Bu yaklaşımla devlet okullarında, zorunlu eğitimin sonuna kadar, kabul görmüş dinlerden birinin ya da mezhep farklılıklarına dayalı olmayan ahlaki öğretilerin öğretilmesi tercihe bırakılmıştır. Bununla birlikte okuma çağındaki her çocuğun, masrafları topluluk[18] tarafından karşılanarak, ahlaki ve dinî eğitim alma hakkı bulunmaktadır. Tüm öğrenciler, veliler, eğitim kadrosu ve kurumlar, kanunlar ve federe kanunlar önünde eşittir. Eğitimin düzenlenmesi, tanıtılması ve desteklenmesi kanunlar ve federe kanunlar tarafından gerçekleştirildiğinden, söz konusu kanunlarda özellikle eğitim hizmetlerini örgütleyen kurumların nitelikleri dikkate alınarak, uygun muameleyi teminat altına alan nesnel farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır.

Flaman ve Fransız Toplulukları Parlamentoları, her biri ilgili olduğu ölçüde zorunlu eğitimin başlangıcı, bitişi ve diplomaların verilmesi için asgari standartlar hariç olmak üzere eğitimi federe kanunla düzenler (m.127).

Flaman ve Fransız Toplulukları Parlamentoları, federal kanun koyucunun haricinde, kamu yetkilileri tarafından oluşturulan, mali destek verilen veya tanınan kurumlarda eğitim için dillerin kullanımını federe kanunla düzenler (m.129).

Yukarıda bahsi geçen federe kanun ile ilgili düzenlemeler Almanca Konuşan Topluluk Parlamentosu için de geçerlidir (m.130).

[18] Belçika Anayasasına göre Belçika üç topluluktan oluşur: Flaman Topluluğu, Fransız Topluluğu ve Almanca Konuşanlar Topluluğu

Brezilya

Eğitim ile ilgili hususlar Brezilya Anayasasında ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır (m. 205-216). Anayasanın 205'inci maddesinde devletin ve ailenin hem bir hakkı hem de bir yükümlülüğü olarak tanımlanan eğitim, vatandaşların tam gelişimi için toplumsal iş birliği ile desteklenir ve teşvik edilir. Eğitim ile ilgili gözetilmesi gereken ilkeler; eğitime eşit erişim; düşünce, sanat ve bilgiyi öğrenme, öğretme, araştırma ve ifade etme özgürlüğü; pedagojik fikir ve kavramların çoğulculuğu, kamu okullarında parasız eğitim, kanunların öngördüğü şekilde devlet okullarında demokratik yönetim, kalite standartlarının garantisi, devlet okulunda görevli öğretmenler için ülke çapında mesleki asgari maaş olarak özetlenebilir.

Üniversiteler hakkındaki 207'nci maddeye göre bilimsel, idari, mali ve mülki yönetim açısından özerkliğe sahip üniversitelerin öğretim, araştırma ve yayım faaliyetlerinin ayrılmazlığı ilkesine uymaları gerekmektedir. Üniversitelerin, kanunun öngördüğü şekilde yabancı profesör, teknisyen ve bilim insanlarını işe almalarına izin verilmektedir.

Devletin sağlaması gereken eğitim hizmetleri 208'inci maddede şu şekilde özetlenmiştir:

- 4 ila 17 yaş arasındaki herkese zorunlu temel eğitimin ücretsiz olarak sağlanması,
- Parasız orta öğretimin aşamalı olarak yaygınlaştırılması,
- Tercihen normal eğitim sistemi içinde engelliler için özel eğitim,
- Gündüz bakım merkezlerinde ve anaokullarında 5 yaşına kadar olan çocuklara erken çocukluk eğitimi,
- Kişisel kapasiteye göre daha yüksek eğitim, araştırma ve sanatsal yaratım düzeylerine erişimin sağlanması,
- Öğrencilerin koşullarına uygun şekilde düzenli gece kurslarının sağlanması,
- Okul malzemeleri, ulaşım, gıda ve sağlık hizmeti sağlayan ek programlar aracılığıyla temel eğitimin her sınıfındaki öğrencilere yardım.

Eğitim, millî eğitimin genel kurallarına uygun olmak ve hükûmet tarafından kalite değerlendirmesi ve yetkilendirmesi yapılmak koşuluyla özel teşebbüse de açıktır. Anayasanın 210'uncu maddesinde ortak bir temel eğitimin sağlanması ile ulusal ve bölgesel nitelikli kültürel ve sanatsal değerlere saygının sağlanması amacıyla ilkokullar için asgari müfredat oluşturulması öngörülmüştür.

Din öğretimi isteğe bağlı olup bu eğitimin devlet ilköğretim okullarında normal okul saatlerinde verileceği düzenlenmiştir. İlköğretimde eğitim dili Portekizcedir fakat yerli toplulukların da kendi ana dillerini ve kendi öğrenme yöntemlerini kullanmaları sağlanacaktır.

Eğitim sistemlerinin düzenlenmesi konusunda Birlik, eyaletler, federal bölgeler ve belediyeler iş birliği içinde çalışırlar. Birlik, teknik ve mali yardım yoluyla eğitim fırsatlarının eşitlenmesini sağlamak ve asgari kalite standardını garanti altına almak için, federal eğitim sistemini ve bölgelerin eğitim sistemini düzenler, federal kamu eğitim kurumlarını finanse eder ve eğitim konularında yeniden dağıtan ve tamamlayan bir işlev üstlenir. Belediyelerin eğitimdeki temel faaliyetleri esas olarak erken çocukluk ve ilkokula yönelikken; eyaletler ve Federal Bölgenin eğitim faaliyetleri ilkokul ve ortaokula yöneliktir.

212'nci maddeye göre Birlik, eğitimin sürdürülmesi ve geliştirilmesi için yıllık vergi gelirlerinin en az yüzde 18'ini; eyaletler, Federal Bölge ve belediyeler ise vergi gelirlerinin en az yüzde 25'ini ayırır. Kamu kaynaklarının dağıtımında, zorunlu eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasına, kalite standartlarının sağlanmasına ve eşitliğe öncelik verilmesi öngörülmüştür. Üniversiteler ve/veya mesleki ve teknolojik eğitim kurumları tarafından yürütülen araştırma ve yayım faaliyetlerinin yanı sıra yeniliği teşvik etmeyi ve geliştirmeyi amaçlayan faaliyetler devletten mali destek alabilir.

Bulgaristan

Bilim, eğitim ve kültür millî değerlerdir. Devlet, söz konusu millî değerlerin serbestçe gelişmesi için gerekli koşulları yaratır ve bunlara yardımcı olur (m.23). Anayasanın Temel Haklar ve Ödevler başlıklı 2'nci bölümünün 53'üncü maddesi ise eğitimle ilgili özel düzenlemeleri içermektedir. Buna göre herkes eğitim hakkına sahiptir. 16 yaşına kadar okula devam zorunludur. İlköğretim ve ortaöğretimde eğitim devlet ve belediye okullarında ücretsizdir. Kanunlarla belirlenmiş çerçevede, yükseköğretim kurumları da parasız eğitim sağlar. Yükseköğretim kurumları, akademik özerkliğe sahiptir. Vatandaşlar ve kuruluşlar, kanunlar tarafından belirlenen şartlara uygun olarak özel okullar kurmakta özgürdür. Bu okullarda verilen eğitim devlet okullarındaki gerekliliklere uygun olmalıdır. Devlet, okullar açarak ve okulları finanse ederek, yetenekli okul ve üniversite öğrencilerini destekleyerek ve onlara mesleki eğitim olanakları sağlayarak eğitimi destekler. Ayrıca, devlet tüm farklı türlerde ve seviyelerde eğitimi kontrol eder.

Çek Cumhuriyeti

Çek Cumhuriyeti Anayasasının 3'üncü maddesinde "Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesi Çek Cumhuriyeti Anayasal düzeninin bir parçasıdır." denilmiştir. 1992 yılında Çek Ulusal Konseyi tarafından kabul edilen Bildirgenin 16'ncı maddesinin 3'üncü fıkrasında devlet okullarında din eğitimi verilme şartlarının kanunlarla düzenleneceği belirtilmiştir. 25'inci maddenin 2'nci fıkrasında millî ve etnik azınlık gruplarına dâhil olan vatandaşların kendi dillerinde eğitim alma hakkı kanunlarla belirlenen şartlar altında garanti edilmiştir. 33'üncü madde ise baştan sona eğitim konusunu düzenlemiştir. Bu maddeye göre herkes eğitim hakkına sahiptir ve okula devam kanunlarla belirlenen süre için zorunludur. Vatandaşlar parasız ilk ve ortaöğretim hakkına sahiptir. Ayrıca kişiler yeteneğine ve toplumun potansiyeline bağlı olarak ücretsiz üniversite hakkına da sahip olabilirler. Özel okullar yalnızca kanunlar tarafından belirlenmiş koşullar altında kurulabilir ve kanunların belirlediği müfredatı uygulayabilir. Bu okullarda eğitim, okul ücreti karşılığında verilir. Vatandaşların eğitim hayatı boyunca devletten yardım alma hakkına sahip oldukları koşullar kanunla belirlenir.

Danimarka

Danimarka Anayasasına göre okul çağında olan her çocuk, ilköğretim kurumlarında parasız eğitim alma hakkına sahiptir. Vatandaşlık hakları ile ilgili 8'inci bölümdeki 76'ncı maddeye göre ebeveynler veya veliler çocuklarına veya vesayetleri altındaki çocuklara ilköğretim kurumlarında sunulan eğitimle eş değerde bir eğitim sağlıyorsa çocuklarını devlet okullarına göndermek zorunda değildir.

Estonya

Estonya Anayasasında 37'nci maddede yer alan eğitime ilişkin düzenlemeye göre, herkes eğitim hakkına sahiptir. Okul çağındaki çocuklar için eğitim, kanunda belirtilen ölçüde zorunludur ve ulusal hükûmet ve yerel yönetimler tarafından kurulan genel okullarda parasızdır. Eğitimi erişilebilir hale getirmek için devlet ve yerel yönetimler gerekli sayıda eğitim kurumu kurar. Özel okullar dâhil diğer eğitim kurumları da kanuna göre kurulabilir ve muhafaza edilebilir. Ebeveynler, çocukları için eğitim seçiminde belirleyici söz hakkına sahiptir. Herkes Estonca eğitim alma hakkına sahiptir. Ulusal azınlık eğitim kurumlarında öğretim dili eğitim kurumu tarafından belirlenir. Eğitim hizmetleri devlet tarafından denetlenir.

Finlandiya

Finlandiya Anayasasının "Temel Haklar ve Özgürlükler" başlıklı 2'nci bölümünde yer alan "Eğitim Hakları" başlıklı 16'ncı maddesine göre herkes parasız temel eğitim hakkına sahiptir. Eğitim alma yükümlülüğü ile ilgili hükümler kanunla belirlenir. Kamu otoriteleri herkese, yetenekleri ve özel ihtiyaçları doğrultusunda diğer eğitim hizmetlerinden yararlanmada eşit fırsat ve ekonomik zorlukların engellemesi olmaksızın kendilerini geliştirme fırsatı sağlamalıdır. Bilim, sanat ve yükseköğrenim özgürlüğü anayasal güvence altındadır.

Anayasanın 123'üncü maddesine göre üniversiteler özerktir. Devlet ve belediyeler tarafından tanzim edilen diğer eğitim hizmetlerini düzenleyen ilkelerin yanı sıra özel eğitim kurumlarında buna muadil eğitim verme hakkına ilişkin hükümler bir kanunla düzenlenir.

Fransa

1958 tarihli Fransa Anayasasının başlangıç kısmında, Fransız halkının; 1789 Bildirgesinde tanımlanan, 1946 Anayasasının başlangıç kısmında teyit edilen ve tamamlanan insan hakları ve millî egemenlik ilkeleri ile 2004 Çevre Şartında belirtilen hak ve ödevlere bağlılığını ilan ettiği belirtilmiştir. Eğitimle ilgili hükümler 1946 Anayasasının başlangıç kısmında kendine yer bulmuştur. Bu bölümün 13'üncü maddesi eğitimle ilgili olarak Fransız Milletinin çocuklar ve yetişkinlerin öğretime, mesleki eğitim ve kültüre adil erişimlerini garanti edeceğini ve tüm seviyelerde parasız, kamusal ve laik bir eğitim sağlamanın Devletin görevi olduğunu ifade etmektedir.

Güney Afrika

Güney Afrika Anayasasının "Haklar Bildirgesi" başlıklı 2'nci bölümünün 29'uncu maddesine göre herkes, yetişkin temel eğitimi dâhil, temel eğitim hakkına sahiptir. Ayrıca herkes, daha ileri seviyede eğitim hakkına da sahiptir. Devlet tedricen temel eğitimden sonraki eğitim aşamalarının erişilebilir olması için uygun tedbirler alır. Herkesin kamu eğitim kurumlarında resmî dilde veya seçtiği dillerde eğitim alma hakkı vardır. Bu hakkın etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamak için devlet, eşitliği, uygulanabilirliği ve geçmişteki ırk ayrımcılığına sahip kanun ve uygulamaların sonuçlarını düzeltme ihtiyacını dikkate alarak, tüm makul eğitim alternatiflerini, tek bir eğitim dili kullanan okullar da dâhil olmak üzere, göz önünde bulundurmalıdır. Herkes, masrafları kendisine ait olmak üzere, ırk

temelinde ayrımcılık yapmayan devlete kayıtlı ve eş değer kamu eğitim kurumlarındaki standartların altında olmayan bağımsız eğitim kurumları kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.

Güney Kore

Güney Kore Anayasasının "Eğitim" başlıklı 31'inci maddesine göre tüm vatandaşlar, yeteneklerine uygun bir eğitim alma konusunda eşit hakka sahiptir. Çocuk sahibi olan tüm vatandaşlar çocuklarının temel eğitiminden ve kanunla belirlenen diğer eğitimlerinden sorumludur. Zorunlu eğitim parasızdır.

Eğitimin bağımsızlığı ve siyasi tarafsızlığı ile yükseköğretim kuruluşlarının özerkliği kanunla belirlenen koşullar çerçevesinde güvence altındadır.

Devlet yaşam boyu eğitimi destekler. Öğretmenlerin statüsü, eğitimin finansmanı ve yönetimi, yaşam boyu eğitim gibi eğitime ilişkin temel konular kanunla düzenlenir.

Hollanda

Hollanda Anayasasının "Temel Haklar" başlıklı 1'inci bölümünün 23'üncü maddesine göre, eğitim hükûmetin sürekli gözetimindedir. Devletin denetim ve gözetim hakları saklı kalmak kaydıyla ve kanunlar tarafından belirlenen çerçeveye uygun olarak eğitim vermek serbesttir. Kamu otoriteleri tarafından sağlanan eğitim, herkesin din ve yaşam biçimine saygı gösterilerek, kanunla düzenlenir. Devlet, her bir belediye bölgesinde yeterli sayıda devlet okulunda temel eğitim verilmesini temin eder.

Kısmen veya tamamen kamu kaynaklarıyla finanse edilen okulların standartları, özel okulların dinî inanış veya diğer hayat görüşlerine göre eğitim verme serbestisi dikkate alınarak, kanunla belirlenir. Temel eğitim ile ilgili yükümlülükler, tamamen kamu fonlarıyla finanse edilen özel okullarda ve devlet okullarında benzer standartları sağlamalıdır. Düzenlemeler özellikle özel okulların eğitim araçları ve uygun gördüğü öğretmenleri seçme özgürlüğüyle uyumlu olmalıdır.

Kanunla belirlenen koşulları yerine getiren özel ilköğretim okulları devlet okullarıyla aynı esaslar çerçevesinde bütçeden finanse edilir. Özel ortaöğretim ve üniversite öncesi eğitim kuruluşlarının kamu fonlarından yararlanma koşulları kanunla belirlenir. Hükûmet Parlamentoya eğitimin durumu hakkında yıllık rapor sunar.

İrlanda

İrlanda Anayasasının 42'nci maddesine göre devlet; çocukların ilk ve doğal eğitimcisinin aile olduğunu kabul eder ve ebeveynlerin, kendi yöntemleriyle, çocuklarına dinî, ahlaki, zihinsel, bedensel ve toplumsal konularda eğitim verme hak ve görevine saygı duyar. Aileler bu eğitimi evlerinde, özel okullarda veya devlet tarafından kurulan veya devletin tanıdığı okullardan birinde sağlamakta serbesttir. Devlet, aileleri, çocuklarını, kendi inanç ve tercihlerine aykırı olarak, devlet tarafından kurulan veya belirlenen özel nitelikli okullara göndermeye zorlayamaz. Bununla birlikte, devlet, kamu yararının koruyucusu olarak, çocukların ahlaki, zihinsel ve sosyal açıdan belirli bir asgari eğitim almasını sağlar. Devlet parasız ilköğretim sunar. Aynı zamanda özel ve tüzel eğitim girişimlerini destekler ve bunlara makul düzeyde yardımda bulunur. Devlet, kamu yararı gerektirdiğinde ailelerin dinî ve ahlaki haklarını göz önünde bulundurarak eğitim kurumları ve tesisleri kurar.

İnanç başlıklı 44'üncü maddede eğitimle ilgili olarak "Okullar için Devlet yardımı sağlayan mevzuat, farklı dinî mezheplerin yönetimi altındaki okullar arasında ayrımcılık yapamayacağı gibi herhangi bir çocuğun kamusal destek alan bu tip bir okulda din derslerine katılmaksızın eğitim alma hakkını ihlal edecek nitelikte olamaz." hükmüne yer verilmiştir.

İspanya

İspanya Anayasasının "Haklar ve Özgürlükler" başlıklı II'nci bölümünde yer alan 27'nci maddesine göre herkes eğitim hakkına sahiptir ve öğretim özgürlüğü vardır. Eğitim; bir arada yaşamanın demokratik prensiplerine ve temel hak ve özgürlüklere saygılı olarak, insan niteliğinin tam olarak gelişimini amaçlar. Kamu otoriteleri, ailelerin çocuklarına kendi inançlarına uygun dinî ve ahlaki eğitim sağlama hakkını güvence altına almaktadır. İlköğretim zorunlu ve parasızdır. Kamu yetkilileri, ilgili tüm tarafların etkin olarak katıldığı genel eğitim programı hazırlayarak ve eğitim merkezlerini kurarak, herkesin eğitim hakkını teminat altına alır.

Gerçek ve tüzel kişilere, anayasal ilkelere uygun olmak kaydıyla, eğitim merkezi kurma hakkı tanınmıştır. Kanunda belirtilen koşullar altında öğretmenler, veliler ve uygun olduğunda öğrenciler kamu fonlarıyla desteklenen eğitim merkezlerinde denetim ve yönetime katılabilir. Kamu otoriteleri kanunlara uyum açısından eğitim sistemini denetler ve standart hale getirir. Kamu otoriteleri, kanunla belirlenen koşulları sağlayan eğitim merkezlerine yardım eder. Üniversitelerin özerkliği kanunla belirlenen koşullar altında kabul edilmektedir.

İtalya

Eğitim ile ilgili başlıca hükümler, İtalya Anayasasının "Vatandaşların Hakları ve Ödevleri" başlıklı 1'inci kısmında yer alan "Ahlaki ve Sosyal Hak ve Ödevler" başlıklı 2'nci bölümde düzenlenmiştir. 33'üncü maddede öncelikle bilim ve sanat özgürlüğünün bulunduğu ve bunların öğretilmesinin serbest olduğu belirtilir. Aynı maddede devletin, eğitimin genel kurallarını belirleyeceği ve her branş ve sınıf seviyesi için devlet okulları açacağına yer verilmiştir. Gerçek veya tüzel kişiler de, devlete herhangi bir maliyet yüklememek koşuluyla, okul ve eğitim kurumları açma hakkına sahiptir. Özel öğretim kurumlarının hak ve yükümlülükleri kanunla düzenlenir. Bu düzenleme yapılırken, bu okullara tam bir serbestlik ve öğrencilerine de devlet okullarındaki öğrencilerle eşit koşulları sağlama mecburiyeti vardır.

Devlet, bazı eğitim düzeylerine başlamak ve mezun olmak ve bir mesleğin ifası için gerekli yeterliliği tespit etmek için sınav düzenler.

33'üncü maddede ayrıca yükseköğretim kurumları, akademiler ve üniversitelerin ilgili kanunlar tarafından belirlenen sınırlar içinde, kendi yönetmeliklerini hazırlama hakkına sahip olduğu belirtilmektedir.

Anayasanın 34'üncü maddesinde okulların herkese açık olduğu, en az sekiz yıllık ilköğretimin zorunlu ve parasız olduğu, yetenekli ve hak eden öğrencilerin -mali kaynaklardan yoksun olanlar da dâhil- en yüksek seviyede eğitime devam etme hakkına sahip olduğu; devletin bu hakkı, rekabete dayalı sınav yoluyla tahsis edilmesi zorunlu olan burs, ailelere ödenek veya diğer yardımlarla etkin bir şekilde kullandıracağı hüküm altına alınmıştır.

İtalya Anayasasının "Bölgeler, İller ve Belediyeler başlıklı" 5'inci kısmında yer alan 117'nci maddesine göre Anayasaya uygun olarak, AB mevzuatı ve uluslararası yükümlülüklerden doğan kısıtlamalar çerçevesinde, kanun yapma yetkisi devlete ve bölgelere aittir. Bununla birlikte bölgelerin kanuni düzenleme yapamadığı, yalnızca devletin kanun yapma yetkisinin bulunduğu konular arasında "eğitime ilişkin genel hükümler" de sayılmıştır.

Macaristan

Macaristan Anayasasına bakıldığında, özellikle bilim ve bilimsel araştırmalarla ilgili maddeler göze çarpmaktadır. Anayasanın "Özgürlük ve Yükümlülük" başlıklı bölümünde yer alan X'uncu maddesine göre Macaristan, bilimsel araştırma ve sanatsal yaratıcılık özgürlüğünü, bilgiyi mümkün olan en yüksek seviyede edinme özgürlüğünü ve kanunun belirlediği çerçevede öğretme özgürlüğünü güvence altına almaktadır.

Anayasaya göre devlet, bilimsel gerçekleri sorgulama hakkına sahip olmayıp yalnızca bilim insanları bilimsel araştırmaları değerlendirme hakkına sahiptir. Macaristan, Macaristan Bilimler Akademisi ve Macaristan Sanat Akademisinin bilimsel ve sanatsal özgürlüklerini korur. Yükseköğretim kurumlarının araştırma konularını ve yöntemlerini belirleme ve bunların öğretilmesi yönünden özerkliği vardır. Yükseköğretim kurumlarının teşkilatlanmaları kanunla düzenlenir. Hükûmet, kanunun çizdiği çerçevede, kamu yükseköğretim kurumlarının yönetim ve denetimine ilişkin kuralları belirler.

XI'inci maddeye göre her Macaristan vatandaşı eğitim hakkına sahiptir. Macaristan bu hakkı; parasız ve zorunlu ilköğretim, parasız ve erişilebilir ortaöğretim, yeteneğine göre herkese açık yükseköğrenim imkânı ve eğitime mali destek vererek güvence altına alır.

Anayasanın XXIX'uncu maddesine göre Macaristan'da yaşayan ulusal azınlık mensuplarının kendi anadillerini kullanma, kendi kültürlerini geliştirme ve kendi anadillerinde eğitim alma hakları bulunmaktadır.

Macaristan Anayasasında "Devlet" başlıklı bölümde Cumhurbaşkanının görevlerini düzenleyen 9'uncu maddede, üniversite rektörlerinin Cumhurbaşkanı tarafından atanacağı belirtilmiştir.

Polonya

Polonya Anayasasının "Haklar, Özgürlükler ve Yükümlülükler" başlıklı 2'nci bölümündeki dört maddede eğitime ilişkin ayrıntılı düzenleme yapılmıştır.

33'üncü maddede kadın erkek eşitliğine vurgu yapılırken özel olarak zikredilen eşitlik alanlarından biri de eğitimdir. Eğitim ile ilgili düzenlemelerden bir diğeri ise ulusal ve etnik azınlıklara mensup vatandaşların kendi dillerini yaşatma ve geliştirme, gelenek ve göreneklerini sürdürme ve kendi kültürlerini geliştirme özgürlüğü hakkındaki 35'inci maddedir. Söz konusu maddeye göre ulusal ve etnik azınlıkların, eğitim ve kültür kurumları ile dinî kimliklerini korumak için tasarlanmış kurumlar oluşturma hakları vardır.

Anayasanın din ve inanç özgürlüğüne ilişkin 53'üncü maddesinin 4'üncü fıkrasına göre bir kilisenin ya da yasal olarak tanınmış bir dinî kurumun inancı/öğretisi, diğer insanların din ve vicdan özgürlükleri ihlal edilmeksizin, okullarda öğretilebilir.

Eğitim hakkının kullanımına ilişkin temel düzenlemelere Polonya Anayasasının 70'inci maddesinde yer verilmektedir. Buna göre herkes eğitim hakkına sahiptir ve eğitim 18 yaşına kadar zorunludur. Devlet okullarında

eğitim parasızdır. Ancak kanunla, devlet üniversitelerindeki belli hizmetler için ücret alınabilir.

Ebeveynler devlet okulları dışındaki okulları tercih etme hakkına sahiptir. Bu çerçevede vatandaşlar ve kurumlar ilk, orta ve yükseköğretim kurumları ile eğitimi geliştirme amaçlı kuruluşlar açma hakkına sahiptir. Devlet okulları dışındaki okulların açılması ve işletilmesi, kamunun bu okulların finansmanına katılımı ve söz konusu okullar ile eğitimi geliştirme amaçlı kuruluşların denetimi kanunla düzenlenir.

Devlet, herkesin eğitim hakkına eşit şekilde erişmesini sağlamak amacıyla bireysel ve kurumsal yardım sistemleri kurar ve destekler. Bu yardımların koşulları kanunla belirlenir.

Kanunla belirlenen ilkeler çerçevesinde yükseköğretim kurumlarının özerkliği vardır.

Portekiz

Portekiz Anayasasında eğitim, oldukça ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. "Haklar, Özgürlükler ve Güvenceler" başlıklı bölümde (Kısım I/Başlık II) yer alan 43'üncü maddeye göre öğrenme ve öğretme özgürlüğü güvence altındadır. Devlet, herhangi bir politik, ideolojik, felsefi veya dinî direktife göre eğitim ve kültür programları hazırlayamaz. Kamu eğitimi bir dini inanca/mezhebe bağlı olamaz. Özel okul ve kooperatif okulları açma hakkı güvence altındadır.

Başlık III altında yer alan "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hak ve Ödevler" başlıklı 3'üncü bölümde yer alan ve gençlik politikasının düzenlendiği 70'inci maddeye göre gençler, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan etkin biçimde yararlanmaları için eğitim, mesleki eğitim ve kültür başta olmak üzere birtakım hususlarda özel olarak korunur.

Yine aynı bölümde yer alan "Eğitim, Kültür ve Bilim" başlıklı 73'üncü maddeye göre herkes eğitim ve kültür hakkına sahiptir. Devlet; fırsat eşitliğini, ekonomik kültürel ve sosyal eşitsizliklerin üstesinden gelebilmeyi, kişiliğin ve hoşgörünün gelişimini, karşılıklı anlayışı, dayanışma ve sorumluluk ile sosyal ilerlemeyi ve toplumsal yaşama demokratik katılımı desteklemek amacıyla okulda verilen eğitim için ihtiyaç duyulan koşulları sağlar ve eğitimin demokratikleşmesini destekler.

74'üncü maddede herkesin eğitim hakkına ve okula erişim ve akademik başarıya ilişkin fırsat eşitliğine sahip olduğu belirtilmektedir. Aynı maddede sayılan Devletin eğitime ilişkin görevleri şunlardır:

- Genel, zorunlu ve parasız temel eğitimi sağlamak,
- Kamusal okul öncesi eğitim sistemini oluşturmak ve yaygınlaştırmak,

- Yaşam boyu öğrenmeyi güvence altına almak ve cehaleti sona erdirmek,
- Yeteneklerine göre her vatandaşın en üst düzeyde eğitim, bilimsel araştırma ve sanatsal üretimden yararlanmasını güvence altına almak,
- Aşamalı olarak eğitimin her düzeyini ücretsiz yapmak,
- Okulları hizmet ettikleri topluma kazandırmak ve eğitim ile ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetler arasında bağlar kurmak,
- Engelli vatandaşların eğitime erişimlerini sağlamak, teşvik etmek ve gerekli olduğunda özel eğitimi desteklemek,
- Eğitim ve fırsat eşitliğinden yararlanma aracı ve kültürün ifadesi olarak Portekizce işaret dilini korumak ve geliştirmek,
- Göçmenlerin çocuklarının Portekiz dilini öğrenmelerini ve Portekiz kültüründen faydalanmalarını sağlamak,
- Göçmen çocukların eğitim hakkından etkin yararlanmalarını mümkün hale getirmek için yeterli destek almalarını sağlamak.

Anayasanın 75'inci maddesine göre devlet, kanunla belirlenen çerçevede, özel okulları ve kooperatif okullarını tanır ve onlara nezaret eder. 76'ncı maddede ise üniversitelerin, eğitim kalitesine ilişkin değerlendirmeye halel getirmeksizin ve kanunla belirlenen çerçevede, bilimsel, eğitsel, idari ve mali özerkliği olduğu belirtilmektedir. Aynı maddeye göre, yükseköğretim kuruluşlarına erişim rejimi, fırsat eşitliğini ve eğitim sisteminin demokratikleşmesini sağlar; ülkenin nitelikli işgücü ihtiyacını ve eğitim, kültür ve bilim seviyesinin yükseltilmesini göz önünde bulundurur. Eğitimle ilgili bir diğer madde olan 77'nci maddede öğretmen ve öğrencilerin okulların demokratik yönetimine katılma hakkına sahip oldukları ve öğretmen, öğrenci, veli derneklerinin, toplulukların ve bilimsel kurumların eğitim politikasının hazırlanmasına katkı biçimlerinin kanunla düzenleneceği hüküm altına alınmıştır.

Romanya

Romanya Anayasasının "Temel Haklar ve Özgürlükler" bölümündeki 32'nci maddeye göre, eğitim hakkı; zorunlu genel eğitim, genel ve mesleki ortaöğretim, yükseköğrenim ile her türlü öğretim ve ileri seviye eğitimle sağlanır.

Eğitim dili, her seviyede Romencedir. Ancak kanunda belirlenen koşullar altında uluslararası bir dil de kullanılabilir. Etnik azınlıklara mensup kişilerin anadillerini öğrenmesi ve bu dillerde eğitim görme hakları gü-

vence altındadır. Bu hakka ilişkin uygulama usul ve esasları kanunla düzenlenir.

Devletin sağlayacağı eğitim parasızdır. Devlet dezavantajlı ailelerden ve devlet kurumlarından gelen çocuklara ve gençlere burs verir. Bu bursun koşulları kanunla belirlenir.

Her düzeyde eğitim devlet okullarında, özel ya da dinî okullarda verilir.

Üniversitelerin özerkliği güvence altındadır.

Devlet, her mezhebin özgün ihtiyaçlarına uygun din eğitimi özgürlüğünü güvence altına alır. Devlet okullarında verilecek din eğitimi kanunla düzenlenir ve güvence altındadır.

Rusya

Rusya Anayasasının 43'üncü maddesine göre herkes eğitim hakkına sahiptir. Devlet ve belediyelerin eğitim kurumları ile özel kuruluşlarda parasız ve erişilebilir okul öncesi, temel eğitim ve mesleki eğitim güvence altındadır. Herkesin, başarısına göre rekabetçi bir zeminde, devlet ve belediyelerin eğitim kurumları ile özel kuruluşlarda parasız yükseköğrenim görme hakkı vardır.

Rusya Federasyonunda eğitim sadece anayasal bir hak değil aynı zamanda anayasal bir yükümlülüktür. Anayasaya göre ebeveynler veya vasiler, çocukların zorunlu olan temel eğitimi almasını sağlar.

Rusya Federasyonu, federal düzeyde eğitim standartlarını belirler ve eğitimi destekler.

Yunanistan

Yunanistan Anayasasının "Bireysel ve Toplumsal Haklar" başlıklı ikinci kısmında yer alan 16'ncı maddesinde eğitim ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Maddede araştırma ve öğretimin serbest olduğu, bunu geliştirmenin ve desteklemenin devletin yükümlülüğü olduğu, akademik özgürlüğün ve öğretme özgürlüğünün hiç kimsenin Anayasaya sadakat yükümlülüğünü ortadan kaldırmayacağı belirtilmektedir.

Yunanların ahlaki, entelektüel, mesleki ve fiziksel eğitimi, millî ve dinî bilinçlerinin inkişafı ve özgür ve sorumlu vatandaşlar haline gelmesi devletin temel görevlerindendir.

Zorunlu eğitimin dokuz yıldan az olamayacağı, bütün Yunanlar için eğitimin her aşamasının kamu eğitim kurumlarında parasız olduğu, Devletin öne çıkan öğrencilerin yanı sıra yardıma veya özel olarak korunmaya muhtaç öğrencilere yetenekleri ölçüsünde mali yardımda bulunacağı Anayasada yer almaktadır.

Yükseköğretim düzeyinde eğitim yalnızca kamu tüzel kişiliğini haiz, özerk kuruluşlar tarafından verilir. Bu kurumlar devletin gözetiminde faaliyet gösterir ve devletten mali yardım alma hakkına sahiptir. Üniversite öğretim üyeleri kamu görevlisidir. Öğretim üyeleri belli koşullar dışında hizmet sürelerinin sonuna gelmeden görevden alınamazlar. Bunların emeklilikleri kanunla düzenlenir. Böyle bir düzenleme yapılıncaya kadar aktif olarak hizmet vermekte olan öğretim üyeleri 67 yaşına geldikleri akademik yılın sonunda emekli edilirler. "Akademik hürriyet ve öğretme hürriyeti hiç kimseyi Anayasaya sadakat yükümlülüğünden muaf kılamaz" denilerek bir anlamda akademik özgürlüğün sınırları da Anayasada çizilmiştir.

Mesleki ve diğer özellikli eğitimler, devlet tarafından, yükseköğretim kurumlarında, üç yılı aşmayacak şekilde verilir. Bu okullara ilişkin düzenleme, mezun olanların mesleki haklarını da içerecek şekilde kanunla yapılır.

Özel öğretim kurumlarının kurulması, işletilmesi, denetimi ve bu kurumlardaki öğretmenlerin mesleki statüsü kanunla belirlenir. Üniversite düzeyinde kurumların özel kişiler tarafından kurulması yasaktır.

"Geçici ve Son Hükümler" başlıklı 4'üncü kısımda yer alan 108'inci maddeye göre devlet, yurt dışında yerleşmiş olan Yunanları ve onların anavatanla bağlarının sürdürülmesini gözetir. Devlet, ülke dışında çalışan Yunanların eğitimi ile sosyal ve mesleki gelişimleriyle ilgilenir.

Sonuç

Seçili ülkelerin anayasalarında eğitim ile ilgili düzenlemelerin incelendiği bu bölümde, ABD dışındaki ülkelerin tümünde eğitim ile ilgili bir anayasal düzenleme bulunduğu görülmektedir. Eğitim konusu eyaletlerin uhdesinde olduğundan ABD Anayasasında bu konuda bir hüküm bulunmamaktadır. Ülkelerin anayasalarında eğitim ile ilgili hangi konulara yer verildiği her ülkenin tarihine, anayasal yaklaşımına ve ihtiyaçlarına göre değişiklik göstermektedir. Örneğin Avusturya Anayasasında temel eğitimin zorunlu ve parasız olduğuna ilişkin hüküm bulunmamakla birlikte eğitimin amaçları ve eğitime ilişkin değerler oldukça ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Danimarka ve Güney Kore gibi kimi ülkeler sadece temel hususlara ilişkin düzenleme yaparken, Portekiz ve Brezilya gibi kimi ülkeler oldukça ayrıntılı anayasal düzenlemeye sahiptir.

İncelenen ülkelere ilişkin tespitler çalışmanın sonunda tablo halinde verilmiştir. Genel olarak şunları söylemek mümkündür:

- Temel eğitimin zorunlu olduğu; Almanya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Güney Afrika, Hollanda ve İrlanda Anayasaları dışında tüm anayasalarda belirtilmiştir.
- Almanya, Avusturya ve Güney Afrika dışında kalan ülkelerin hepsinin anayasalarında eğitimin bazı derecelerinin (ilköğretim, ortaöğretim, vb.) veya tümünün devlet okullarında parasız olduğunu belirten hükme yer verilmiştir.
- Almanya, Belçika, Brezilya, Hollanda, İrlanda, İspanya, Polonya ve Romanya Anayasalarında din eğitiminde serbestîye veya din ya da mezheplere göre seçim hakkına ya da ebeveynlerin karar verme hakkına ilişkin düzenleme yer almaktayken diğer ülkelerde bu konuya ilişkin hükme rastlanmamıştır.
- Anadilde eğitim imkânına ilişkin Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Afrika, Macaristan, Polonya ve Romanya Anayasalarında çeşitli hükümler bulunmaktayken diğer ülkelerin anayasalarında bu konuya yer verilmemektedir.
- Yükseköğretimin özerk olduğuna veya akademik hürriyetin sağlanacağına ilişkin olarak Avusturya, Brezilya, Bulgaristan, Finlandiya, Güney Kore, İspanya, İtalya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya ve Yunanistan Anayasalarında düzenlemeler yer almaktadır. Diğer anayasalarda bu konuyla ilgili herhangi bir hükme rastlanmamıştır.

Özet Tablo: Eğitime İlişkin Hükümler

Ülkeler	Anayasada eğitimle ilgili hüküm	Yükseköğretim özerkliği ile ilgili hüküm	Anadilde eğitimle ilgili hüküm	Eğitimin diline ilişkin hüküm	Temel eğitimin zorunlu olduğuna ilişkin hüküm	Din eğitiminde serbesti ya da tercih hakkı	Devlet okullarında eğitimin finansmanı
ABD	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Almanya	Var	Yok	Yok	Yok	Yok	Var (velilere bırakılmış)	Düzenlenmemiş
Avusturya	Var	Var	Yok	Yok	Var	Düzenlenmemiş	Düzenlenmemiş
Belçika	Var	Yok	Yok	Yok	Var	Var	Parasız
Brezilya	Var	Var	Var	İlköğretimde Portekizce	Var	Var	Parasız
Bulgaristan	Var	Var	Yok	Yok	Var	Düzenlenmemiş	Parasız
Çek Cum.	Var	Yok	Var	Yok	Var	Düzenlenmemiş	Parasız
Danimarka	Var	Yok	Yok	Yok	Yok	Düzenlenmemiş	İlköğretim parasız
Estonya	Var	Yok	Var	Var	Var	Düzenlenmemiş	Parasız
Finlandiya	Var	Var	Yok	Yok	Yok	Düzenlenmemiş	Parasız
Fransa	Var	Yok	Yok	Yok	Yok	Düzenlenmemiş	Parasız
Güney Afrika	Var	Yok	Var	Var	Yok	Düzenlenmemiş	Düzenlenmemiş

Ülkeler	Anayasada eğitimle ilgili hüküm	Yükseköğretim özerkliği ile ilgili hüküm	Anadilde eğitimle ilgili hüküm	Eğitimin diline ilişkin hüküm	Temel eğitimin zorunlu olduğuna ilişkin hüküm	Din eğitiminde serbesti ya da tercih hakkı	Devlet okullarında eğitimin finansmanı
Güney Kore	Var	Var	Yok	Yok	Var	Düzenlenmemiş	Zorunlu eğitim parasız
Hollanda	Var	Yok	Yok	Yok	Yok	Var (özel okullarda)	İlköğretim parasız
İrlanda	Var	Yok	Yok	Yok	Yok	Var	İlköğretim parasız
İspanya	Var	Var	Yok	Yok	Var	Var	İlköğretim parasız
İtalya	Var	Var	Yok	Yok	Var	Düzenlenmemiş	İlköğretim parasız
Macaristan	Var	Var	Var	Yok	Var	Düzenlenmemiş	İlk ve ortaöğretim parasız
Polonya	Var	Var	Var	Yok	Var	Var	İlk ve ortaöğretim parasız
Portekiz	Var	Var	Yok	Yok	Var	Düzenlenmemiş	İlköğretim parasız
Romanya	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Parasız
Rusya	Var	Yok	Yok	Yok	Var	Düzenlenmemiş	Parasız
Yunanistan	Var	Var	Yok	Yok	Var	Düzenlenmemiş	Parasız

ULUSLARARASI HUKUK

Mehmet Salih GÜN*

Giriş

Uluslararası hukukun kaynakları Uluslararası Adalet Divanı (UAD) Statüsünün 38'inci maddesinde sıralanmıştır. Buna göre, uluslararası hukukun esas kaynakları antlaşmalar, yapılageliş (örf-adet) ve hukukun kabul görmüş genel ilkeleridir. Aynı maddede, uluslararası hukukun yardımcı kaynakları olarak da mahkeme kararları (içtihat) ve saygın hukukçuların görüşleri (öğreti/doktrin) sayılmaktadır.[1] Teknik olarak, maddede de ifade edildiği gibi, söz konusu düzenleme Divanın uygulayacağı hukuka ilişkin kaynakları sıralamaktadır. Fakat tüm Birleşmiş Milletler (BM) üyesi ülkeler BM Şartının 93'üncü maddesi gereği Divana da taraf olduğundan ve Divan, taraflar arasındaki anlaşmazlıkları bu kaynaklar çerçevesinde çözeceğinden bunların genel olarak uluslararası hukukun kaynakları olduğu konusunda tartışma bulunmamaktadır.[2]

Bu bölümün konusu olan uluslararası antlaşmaların yapılış süreci ve uluslararası hukuk-ulusal mevzuat ilişkisi anayasalar üzerinden incelenirken sıklıkla atıf yapılan uluslararası hukukun esas kaynaklarının her birinden ne anlaşılması gerektiğinin açıklanması anlamlı olacaktır.

Yapılageliş, uluslararası hukuk kişilerinin tutum ve davranışlarıyla oluşturdukları yazılı olmayan hukuk kurallarıdır.[3] Bir başka deyişle belli bir tutum ve davranışın uluslararası hukuk kişileri tarafından uyulması gereken bir hukuk kuralı olduğu düşüncesiyle (*opinio juris*) izlenmesi

* Yasama Uzmanı

1 Statü metni için bkz. Uluslararası Adalet Divanı, "Statute of the Court." Erişim:29.04.2024, https://www.icj-cij.org/en/statute

2 Shaw, M. N., International Law, 8. Bası, Cambridge University Press, Cambridge, 2017, s.52.

3 Pazarcı, H., Uluslararası Hukuk, 11. Bası, Turhan Yayınevi, Ankara, 2012, s.104.

yapılageliş hukuku olarak nitelendirilmektedir. Yapılageliş için belli bir sürenin geçmesi gerektiği düşünülse de uzay hukuku gibi bazı alanlarda yapılageliş "aniden" (görece kısa sürede) de gelişebilmektedir. Bir yapılageliş kuralına başından itibaren tutarlı bir şekilde karşı çıkan bir devletin bu kuralla bağlı olmayacağı genel kabul görmektedir. Ayrıca bölgesel ve yerel yapılageliş kurallarının olabileceği de kabul edilmektedir.[4]

Hukukun genel ilkelerinin neler olduğu konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bazı yazarlar bu kuralların doğal hukukun ifadesi ve pozitif hukuk kurallarının test edilmesinde kullanılacak ilkeler olduğunu dile getirmektedir. Başka bir grup yazar ise, bu ilkelerin antlaşmalar ve yapılagelişin bir parçası olduğunu ve hukuka aslında (fazladan) pek de bir şey katmadığını savunmaktadır. Bu iki görüşten daha baskın bir görüşe göre ise hukukun genel ilkeleri, oldukça sınırlı kapsamı olan ayrı bir hukuk kaynağıdır.[5] Bu konudaki tartışmalara rağmen, hukukun genel ilkeleri, "Birçok ulusal hukuk düzeninde yer alan ve uluslararası hukuk düzenine aktarılmalarına ne hukuk mantığı ne de devletlerin değer yargıları bakımından herhangi bir engel bulunmayan, devletlerin ortak hukuk değerlerini içeren kurallar" olarak tanımlanabilir.[6] Uluslararası mahkemelerin kararlarında öne çıkan hukukun genel ilkelerinden bazıları şunlardır: Karara kesin olarak bağlanmış konuların tekrar yargılama konusu yapılamaması (*res judicata*), mağdur tarafın haksız fiil nedeniyle uğradığı zararın yanı sıra elde edemediği kazanımlarının da tazmin edilmesi (*damnum emergens lucrum cessans*), ahde vefa/antlaşmalara bağlılık (*pacta sunt servanda*), iyi niyet, haksız fiillerin hak/hukuk yarat(a)maması (*ex injuria jus non oritur*).[7]

Antlaşma (*treaty*), 22 Mayıs 1969 tarihli (yürürlük 1980) "Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi"nde "ister tek bir belgede, isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın ve (kendine) özgü ismi ne olursa olsun, devletler arasında yazılı şekilde yapılmış ve uluslararası hukuka tabi olan uluslararası uzlaşı (*agreement*)..." şeklinde tanımlamıştır (m.2/1/a).[8] 1986 yılında yapılan ve günümüzde yürürlükte olmayan "Viyana Devletler ve

4 Shaw, M.N., International Law, s.54-69.
5 Shaw, M.N., International Law, s.73.
6 Pazarcı, H., Uluslararası Hukuk, s.114.
7 Shaw, M.N., International Law, s.73-78.
8 Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. Birleşmiş Milletler, "Vienna Convention on the Law of Treaties", Erişim:29.04.2024, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-1&chapter=23&Temp=mtdsg3&clang=_en. Söz konusu Sözleşme uluslararası örgütlerin kuruluşuna ilişkin antlaşmalar/şartlar/statüler ve uluslararası örgütler bünyesinde yapılan antlaşmalar için de geçerlidir (m.5). Yukarıdaki tercümenin uyarlandığı BM Ankara Ofisinin Türkçe metni için bkz. http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Okuma/Viyana%20Andlasmalar%20Hukuku%2069.pdf (Link aktif değil)

Uluslararası Örgütler veya Uluslararası Örgütler Arasındaki Antlaşmalara İlişkin Sözleşme" daha önceki tanıma "uluslararası örgütleri" de eklemiştir.[5] Söz konusu Sözleşme, antlaşma için "ister tek bir belgede, isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın ve (kendine) özgü ismi ne olursa olsun: i) bir veya daha fazla devlet ile bir veya daha fazla uluslararası örgüt, ii) uluslararası örgütler arasında yazılı şekilde yapılmış ve uluslararası hukuka tabi olan uluslararası uzlaşı…"[9] tanımını vermektedir (m.2/1/a). Resmî tanımlarda da dile getirildiği gibi isimlendirme belgenin niteliği (dolayısıyla bağlayıcılığı) açısından önem taşımamaktadır. Zaten yapılan antlaşmaların büyük kısmının isminde "antlaşma" sözcüğü geçmemektedir. Antlaşma için yaygın olarak kullanılan diğer isimler arasında "sözleşme", "protokol", "konvansiyon" sayılabilir.[10]

İncelenen ülke anayasalarına bakıldığında yapılageliş ve hukukun genel ilkelerinin ulusal hukukun bir parçası olduğunun ifade edilmesiyle yetinildiği görülecektir. Buna karşılık devletlerin kendi rızalarıyla taraf oldukları antlaşmaların müzakeresinden yürürlüğe girişine kadar geçen süreç anayasalarda daha detaylı şekilde düzenlenmiştir.

Bu derlemede seçili ülkelerde uluslararası antlaşmaların yapılış süreci ve ulusal hukuk-uluslararası hukuk ilişkisi (sadece) anayasal düzenlemeler üzerinden özetlenecektir.

Ülke Örnekleri

ABD[11]

ABD'de Senatonun tavsiye ve rızası ile ve mevcut senatörlerin üçte ikisinin onayı ile antlaşma yapma yetkisi Başkana aittir (m.2 b.2/2 b.3).

ABD Anayasası eyaletlerin Kongrenin rızası olmadan başka bir eyalet veya yabancı bir devletle antlaşma yapmasını ve fiilen işgal edilmediği veya bir gecikme kabul etmeyecek kadar yakın bir tehlike olmadığı takdirde savaşa girmesini yasaklamaktadır (m.1 b.10/1,3).

---

9 Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. Birleşmiş Milletler, "Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations 1986", Erişim: 29.04.2024, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf

10 House of Commons Information Office, Treaties, August 2010, s.2, Erişim:29.04.2024, http://www.parliament.uk/documents/commons-information-office/p14.pdf

11 ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (Açıklamalı, Resmî Türkçe Çeviri)", Erişim:29.04.2024, https://tr.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/91/abd-anayasasi.pdf

Anayasa, Anayasa uyarınca yapılacak yasalar ve ABD'nin yaptığı ya da yapacağı bütün antlaşmalar ülkenin en üstün yasası/yasaları olacak ve bütün eyaletlerdeki yargıçlar, herhangi bir eyaletin Anayasası ya da yasalarındaki karşıt hükümlere rağmen bu üstün yasaya/yasalara uyacaklardır (m.6/2).

Almanya

Almanya Anayasasına göre yabancı devletlerle Federasyon adına antlaşmaları Cumhurbaşkanı akdeder (*schließt, conclude*) (m.59/1). Federasyonun siyasal ilişkilerini düzenleyen veya federal yasamaya ait hususları ilgilendiren antlaşmalar federal yasaları kabule yetkili organların bir yasayla rızasını (*Zustimmung, consent*) veya iştirakini (*Mitwirkung, participation)* gerektirir. İdari mahiyetteki antlaşmalar bakımından, federal idareye ilişkin hükümler kıyasen uygulanır (m.59/2). Bu düzenlemelerden de anlaşılacağı gibi kural olarak yabancı devletlerle ilişkilerin yürütülmesi Federasyona aittir (m.32/1). Buna rağmen bir eyaletin özel durumuna ilişkin bir antlaşma akdedilmeden önce, o eyaletin görüşü gecikmeden alınır (m.32/2). Bunun da ötesinde eyaletler, yasama yetkileri çerçevesinde, Federal Hükûmetin onayıyla, yabancı devletlerle antlaşma yapabilmektedir (m.32/3).

Almanya Anayasasına göre uluslararası hukukun genel kuralları, federal hukukun ayrılmaz parçasıdır. Bu kurallar, yasalardan üstündür ve Federasyonun topraklarında yaşayanlar için doğrudan hak ve yükümlülükler doğurur (m.25). Bir davada, bir uluslararası hukuk kuralının federal hukukun ayrılmaz parçası olup olmadığı ve kişiler için doğrudan hak ve yükümlülükler getirip getirmediği hususlarında bir kuşkunun ortaya çıkması halinde davaya bakan mahkemenin Federal Anayasa Mahkemesine bu hususun aydınlatılması için başvurması zorunludur (m.100/2). Almanya, bir kanunla egemen yetkilerini uluslararası örgütlere devredebilir (m.24/1). Eyaletler, yetki alanlarına giren konularda, Federal Hükûmetin rızasıyla, komşu (diğer ülkelerdeki) bölgesel/yerel/eyalet kuruluşlarına yetkilerini devredebilir (m.24/1a). Almanya, barışı korumak için ortak güvenlik sistemlerine üye olabilir. Bu üyeliğin egemen yetkilerine getirdiği sınırlamaları kabul eder (24/2). Almanya Anayasası, Federasyon açısından, devletlerarası uyuşmazlıkların genel, kapsamlı, mecburi uluslararası tahkimi öngören antlaşmalarla çözülmesini şart koşmaktadır (m.24/3).

Almanya'nın Avrupa Birliği'ne (AB) üye olması kapsamında, Federal Konseyin rızasıyla (*consent*), ülkenin egemen yetkileri kanunla devredilebilir. Bu çerçevede Anayasada değişiklik gerektiren düzenlemelerin

kabul edilmesi ancak Almanya Federal Meclisi ve Federal Konseyin üçte iki çoğunluğuyla mümkündür (m.23/1). Federal Meclis ve Federal Konseyin AB yasama işlemlerinin/tasarruflarının (*legislative act*) katmanlı/ikincil yetki (*subsidiarity*) ilkesini ihlal ettikleri gerekçesiyle Avrupa Birliği Adalet Divanına (ABAD) başvurma hakları bulunmaktadır (m.23/1a). Federal Meclis ve Federal Konsey aracılığıyla eyaletler, AB'ye ilişkin konulara müdahil olur. Hükûmet bu konularda Federal Meclisi mümkün olan en erken sürede kapsamlı şekilde bilgilendirir (m.23/2, m.50). Hükûmet AB'nin yasama işlemlerine katılmadan önce, Federal Meclise tutumunu belirleme imkânı verir. Hükûmet, müzakereler esnasında bu tutumu göz önünde bulundurur. Bu konunun detayları kanunla düzenlenir (m.23/3). Federal Konseyin karar süreçlerine etkisi eyaletlerin yetkilerinin etkilendiği ölçüdedir. Münhasıran eyaletlerin yetkisinde olan eğitim, kültür ve yayın konularında Federal Hükûmetin AB düzeyindeki yetkileri bu konulardan doğrudan etkilenen eyaletlerin Federal Konsey tarafından belirlenen temsilcileri aracılığıyla kullanılır. Bu temsilciler Federal Hükûmet ile eşgüdüm içerisinde bu yetkileri kullanır. Bu konunun detayları Federal Konseyin rızasının da olduğu bir kanunla düzenlenir (m.23/4-7).

Anayasa ayrıca, Alman Devleti *(Deutsches Reich, German Reich)* tarafından daha önce akdedilmiş ve bu Anayasaya göre eyalet yasama organlarının yetkisine giren konulara ilişkin uluslararası antlaşmaları yetkili organlar tarafından yenileri akdedilinceye veya ihtiva ettikleri hükümlere göre (başka şekilde) sona erinceye kadar aşağıdaki şartlarla geçerli saymaktadır:

a) Hukukun genel ilkelerine göre geçerli olmaya devam etmeleri,

b) İlgililerin bütün hak ve itirazlarının saklı olması (m.123/2).

Avusturya

Avusturya Anayasasında uluslararası hukukun genel kabul görmüş ilkeleri federal hukukun ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir (m.9/1). Uluslararası antlaşmaları Federal Cumhurbaşkanı akdeder. Federal Cumhurbaşkanı belli antlaşmaları kararname (*Verordnung, Ordinance*) ile yürürlüğe koyabilir (m.65/1):

a) 50'nci madde kapsamına girmeyen antlaşmalar (Parlamentonun onayını gerektirmeyen antlaşmalar),

b) Eyaletlerin kendi yetki alanına giren konularda Avusturya'ya komşu devletlerle veya bu devletlerin yerel birimleriyle yaptıkları ve mevzuatta değişiklik veya tamamlayıcı düzenleme gerektirmeyen antlaşmalar.

Cumhurbaşkanı hem (belli kategorilerde) antlaşma akdetme yetkisini hem de bunları kararnameyle yürürlüğe koyma yetkisini Federal Hükûmetin belli organlarına veya yetkililerine devredebilir (m.66/2). Cumhurbaşkanı, eyalet hükûmetlerinin talebi ve eyalet valilerinin karşı imzasıyla, eyaletlerin yetki alanına giren ve mevzuatta değişiklik öngörmeyen antlaşmaları akdetmek üzere eyalet hükûmetlerini yetkilendirebilir. Bu yetkilendirme söz konusu antlaşmaların kararnameyle yürürlüğe gireceği hususunu da kapsayabilir (m.66/3).

Avusturya Anayasası iki grup uluslararası antlaşma için Millî Meclisin onayının alınmasını şart koşmaktadır:

> a) Siyasi nitelikteki antlaşmalar ile (Anayasanın 16/1'inci maddesi çerçevesinde eyaletlerin kendi yetki alanına giren konularda imzaladıkları hariç) mevcut düzenlemelerde değişiklik gerektiren antlaşmalar (m.50/1/1)
>
> b) AB'nin antlaşma temelini değiştiren antlaşmalar (m.50/1/2).

Bu çerçevede imzalanan antlaşmalarla Federasyonun belli hükûmet organ ve kurumlarının bazı yetkileri devredilebilir, uluslararası düzenlemeler çerçevesinde yabancı devlet organlarının Avusturya'daki faaliyetleriyle Avusturya devlet organlarının yurt dışındaki faaliyetleri düzenlenebilir. Bu bağlamda, Avusturya kurumlarının diğer devletlerin veya uluslararası örgütlerin istekleri doğrultusunda çalışmasına ya da diğer devlet veya uluslararası örgütlerin Avusturya kurumlarının istekleri doğrultusunda çalışmasına ilişkin düzenlemeler yapılabilir (m. 9/2). Millî Meclisin onayının gerektiği ilk grup antlaşmalar için aşağıdaki hususlar da geçerlidir (m.50/2/1-4):

- Millî Meclis, bir konunun münhasıran kendi yetkisinde olduğunu belirtmemişse, basit değişiklikler öngören antlaşmalar için onaya gerek yoktur.
- Bu antlaşmalar eyaletlerin özerk yetki alanlarına giren konuları düzenliyorsa Federal Meclisin rızasının da alınması gerekir.
- Antlaşmanın ikiden fazla dilde yapılması halinde iki dil ve Almanca tercümesi; antlaşmanın yapıldığı dillerden birinin Almanca olması halinde ise Almanca ve diğer bir dille tercümesi onay verilmesi için yeterlidir.
- Millî Meclis bir uluslararası antlaşmayı onayladığında, uygulanmasının ne ölçüde kanunla yapılacağını belirleyebilir.

Avusturya Anayasasında eyaletlerin uluslararası antlaşmalara ilişkin yetki ve sorumluluklarına geniş yer ayrılmıştır. Her şeyden önce Federal

sınırlarda değişiklik öngören uluslararası antlaşmalar için etkilenen eyaletlerin rızasının alınması gerekir (m.3/2). Eyaletler kendi yetki alanına giren konularda Federal Hükûmetin açık veya zımni onayıyla (m.16/2)[12] Avusturya'ya komşu devletlerle ya da onları oluşturan yapılarla/eyaletlerle antlaşmalar yapabilirler (m.16/1). Eyalet tarafından bu şekilde imzalanan antlaşmalar Federal Hükûmetin talebiyle iptal edilir. Bir eyalet bu yükümlülüğü yerine getirmezse, bununla ilgili yetki Federasyona intikal eder (m.16/3). Federasyon, eyaletlerin uygulamasını gerektiren ya da başka türlü onların yetki alanlarına giren konularla ilgili antlaşmaları imzalamadan önce onların görüşünü alır ve bu görüşten ancak zorunlu dış politika gerekleriyle sapabilir (m.10/3). Eyaletler, uluslararası antlaşmaların uygulanması için, kendi özerk yetki alanı çerçevesinde, gerekli işlemleri gerçekleştirmekle yükümlüdür. Bir eyalet bu yükümlülüğünü eksiksiz şekilde yerine getirmezse (gerekli kanunların çıkartılması da dâhil) bu işlemleri gerçekleştirme yetkisi Federasyona intikal eder. Bu hüküm uyarınca Federasyonun yapacağı işlemler (özellikle çıkartılan bu nitelikteki bir kanun ya da yönetmelik) eyaletin yapılması zorunlu işlemi gerçekleştirmesiyle birlikte hükmünü yitirir (m.16/4). Federasyon, uluslararası antlaşmaların uygulanması hususunda eyaletlerin yetki alanına giren konularda da gözetim/denetim hakkına sahiptir (m.16/5).

Federasyon ve eyaletler kendi görev ve yetki alanlarına giren konularda birbirleriyle antlaşmalar yapabilir. Federasyon adına bu tür antlaşmaları yapma yetkisi, antlaşmanın konusuna bağlı olarak, Federal Hükûmete ya da Federal Bakana aittir. Federal yasama organını da bağlayıcı nitelikteki antlaşmalar ancak Millî Meclisin onayıyla Federal Hükûmet tarafından yapılabilir (m.15a/1). Anayasa Mahkemesi, Federal Hükûmet veya eyalet hükûmetlerinin talepleri üzerine, taraflar arasında bu anlamda bir antlaşma olup olmadığına; varsa tarafların, maddi olanları hariç, yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğine karar verir (m.138a/1). Eyaletler kendi aralarında ancak kendi yetki alanlarıyla ilgili konularda antlaşmalar yapabilir. Eyaletler bu nitelikteki antlaşmaları gecikmeksizin Federal Hükûmetin bilgisine sunmak zorundadır (m.15a/2). Eyalet hükûmetleri arasındaki antlaşmada öngörülmesi şartıyla, eyalet hükûmetlerinin başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi, taraflar arasındaki belgenin bu anlamda bir antlaşma olup olmadığına; antlaşma ise, tarafların, maddi olanlar dışında yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğine karar verir (m.138a/2). Uluslararası hukukun antlaşmalara ilişkin esasları Federasyon ve eyaletler arasındaki antlaşmalara da uygulanır. Aynı esaslar, ilgili eya-

[12] Federal Hükûmet, onay talebinin Federal Şansölyeye tevdi edildiği tarihten itibaren sekiz hafta içinde valiye onay talebinin reddedildiğini bildirmemişse, onay verilmiş addedilir (m.16/2).

letlerin anayasalarında aksine hükümler bulunmadıkça, eyaletler arasında yapılan antlaşmalar için de geçerlidir (m.15a/3).

Hükûmet, belli AB kurumlarına Avusturya vatandaşlarını aday olarak göstermeden önce Millî Meclisin Ana Komisyonuyla bir anlaşmaya varmalıdır (m.23c/2). Meclisin söz konusu komisyonunun katılımını gerektirmeyen kurumlara aday gösterilenler Millî Meclise ve bütün adaylar Parlamentonun üst kanadı Federal Meclise bildirilir (m.23c/5). Federasyon, eyaletlerin ve yerel yönetimlerin yetki alanına giren veya onları başka türlü ilgilendiren AB projeleri hakkında görüşlerini sunabilmeleri için bu projeleri onlara zamanlıca bildirir (m.23d/1). Eyaletler, kendi yetki alanlarında olan söz konusu proje hakkında ortak bir görüş bildirmişse Federasyon ancak acil dış politika gerekleriyle bu görüşten sapabilir (m.23d/2). Federal Hükûmet bu konulardaki kararları almak üzere yetkilerini, ilgili Bakanla eş güdüm içinde olmak şartıyla, bir eyalet temsilcisine devredebilir (m.23d/3). Eyaletler, kendi yetki alanlarına giren AB kararlarını uygulamakla yükümlüdür. Eğer eyaletler bunun gereğini yapmaz ve bu husus Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) tarafından Avusturya'ya karşı karara bağlanırsa; federal organlar eyaletlerin yerine geçerek karar alır. Eyalet, gereğini yapar yapmaz Federal Hükûmetin aldığı kararlar hükümsüz olur (m.23d/4).

İlgili bakan tüm AB projeleri ve karar alma çoğunluklarının ele alınacağı Konsey toplantıları hakkında Parlamentonun her iki kanadına fikirlerini ifade edebilmeleri için gecikmeksizin bilgi verir (m.23e/1-2). Parlamentonun kanun yapılmasını gerektirecek projelerin müzakere ve oylamalarında ilgili bakan; belirlenen tutumdan ancak çok acil dış politika ve AB bütünleşme gerekleriyle ve ilgili kanadın karşı çıkmaması şartıyla sapabilir (m.23e/3-4).

Millî Meclis ve Federal Meclis, ulusal parlamentolara AB Antlaşması ve AB'nin İşleyişi Hakkında Antlaşmanın verdiği yetkileri kullanır, AB yasama tasarruflarının katmanlı yetki (*subsidiarite*) ilkesine uygun olup olmadığı hakkındaki görüşlerini bildirir ve ABAD'a bunların katmanlı yetki ilkesine aykırı olması nedeniyle başvurabilir (m.23f, 23g, 23h).

Anayasa Mahkemesi, federal kanunun belirlediği usule göre uluslararası hukuk ihlalleri hakkında karar verir (m.145). Anayasa Mahkemesi antlaşmaların anayasaya aykırılıklarına hükmedebilir. Antlaşmaların uygulanmasından sorumlu makamlar, Anayasa Mahkemesinin hukuka ya da Anayasaya aykırılığına hükmettiği antlaşmaları, Anayasa Mahkemesi başka bir tarih belirlemedikçe, hükmün yayımlandığı tarihten itibaren uygulamaya son verir (140a/1). Anayasa Mahkemesi bir antlaşmanın hukuka ya da Anayasaya aykırılığına hükmetmiş ise, bu antlaşmayı yürürlüğe koyan kararname veya kanun yürürlükten kalkmış olur (140a/2).

Belçika

Belçika Anayasasına göre belirli yetkilerin kullanımı antlaşma veya kanunla uluslararası kamu hukuku kurumlarına devredilebilir (m.34). Toplulukların ve bölgelerin yetkisindeki alanlarla ilgili olarak antlaşma yapmak dâhil uluslararası alandaki iş birliklerini düzenleme haklarına halel getirmemek şartıyla, uluslararası ilişkiler Kral tarafından yönlendirilir (m.167/1/1).

Ülke topraklarının terki, takası veya genişletilmesi sadece kanunla gerçekleşebilir. (m.167/1/3). Topluluk ve bölge hükûmetleri, parlamentolarının yetki alanlarına giren konularda antlaşmaları akdeder. Bu antlaşmalar ancak Parlamento onayladıktan sonra yürürlüğe girer (m.167/3). Kral, ilgili topluluk veya bölge hükûmetlerinin davet ve onayıyla 18 Mayıs 1993 tarihinden önce bu şekilde akdedilmiş antlaşmaları feshedebilir. İlgili topluluk veya bölge hükûmetleri arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesinde izlenecek usul 4'üncü maddenin son fıkrasında belirtilen oy çokluğuyla[13] kabul edilen bir kanunla düzenlenir (m.167/5). Topluluk ve bölge hükûmetlerinin yetkisinde olanlar hariç, antlaşmaları Kral akdeder. Bu antlaşmalar ancak Temsilciler Meclisi tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girer (m.167/2). Topluluk ve bölge hükûmetlerinin imzaladığı antlaşmalar ve Anayasa gereği bölgelerin veya toplulukların yetki alanının dışında kalan antlaşmaların yapılmasına ilişkin özel kurallar, 4'üncü maddenin son fıkrasında belirtilen oy çokluğuyla[14] kabul edilen bir kanunla düzenlenir (m.167/4). Temsilciler Meclisi ve Senato; Avrupa Topluluğunu kuran antlaşmalar, bunları tadil eden ya da tamamlayan antlaşmalar ve senetlerde (*act*) yapılacak her türlü değişiklikle ilgili müzakereler hakkında başından itibaren bilgilendirilir. Antlaşmanın taslağı imzalanmadan önce Temsilciler Meclisi ve Senatoya sunulur (m.168).

Federal kurumlar (Kral, Senato ve Temsilciler Meclisi), 4'üncü maddenin son fıkrasında belirtilen çoğunlukla kabul edilmiş[15] kanunda belirtilen gereklerin yerine getirilmesi şartıyla, uluslararası ve ulusüstü yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamak için geçici olarak topluluk ve bölge hükûmet ve parlamentolarının yerini alabilir (m.169).

---

[13] Söz konusu düzenleme şu şekildedir: "Dört dilsel bölgenin sınırları, ancak, Parlamentonun her bir kanadındaki dilsel bölge grubunun oy çokluğuyla kabul edecekleri bir kanunla değiştirilebilir ya da düzeltilebilir. Söz konusu oylamada her grubun çoğunluğunun oylamaya katılmış olması ve iki dilsel bölge grubunun kullandığı karar lehine oyların sayısının kullanılan tüm oyların en az üçte ikisine eşit olması gerekir."

[14] Bkz. dipnot 13.

[15] Bkz. dipnot 13.

Brezilya

Brezilya'da yabancı devletlerle ilişkiler, uluslararası örgütlere üyelik (m.21/I) Birliğin (Federal Hükûmetin) yetkisindedir. Brezilya'nın taraf olduğu uluslararası antlaşmalarda tanınan hak ve yetkileri Anayasa dışlamaz (m.5/2). Ulusal Kongre üyelerinin kabul ettiği (*approve*) insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşma ve sözleşmeler Anayasa değişikliği niteliğindedir (m.5/3). Brezilya Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisini tanır (m.5/4). Ulusal mülkiyete ciddi yük getiren uluslararası antlaşma, sözleşme ve senetler hakkında nihai karar verme yetkisi münhasıran Ulusal Kongrededir (m.49/I). Devlet Başkanı daha sonra Parlamentonun onayına sunulmak üzere (*ad referendum*) uluslararası antlaşma, sözleşme ve senetleri yapma konusunda münhasır yetkiye sahiptir (m.84/VIII). Federal Bölge Temyiz, Eyalet Temyiz mahkemelerinin uluslararası antlaşmalara aykırı olduğu düşünülen kararlarının incelenme yeri Yüksek Adalet Mahkemesidir (*The Superior Court of Justice*) (m. 105/III/a). Federal Yüksek Mahkeme (*Federal Supreme Court*) uluslararası antlaşmaların Anayasaya aykırılığına ilişkin kararları temyiz üzerine sonuca bağlar (m.102/III/b).

Bulgaristan

Bulgaristan, dış politikasını uluslararası hukukun ilke ve normlarına göre yürütür (m.24/1). Cumhurbaşkanı ülkeyi dış ilişkilerinde temsil eder (m.92/1). Cumhurbaşkanı kanunun öngördüğü hallerde uluslararası antlaşmaları akdeder (m.98/3). Bakanlar Kurulu, kanunun yetki verdiği durumlarda uluslararası antlaşmaları akdeder, teyit eder (*confirm*) veya bu antlaşmaları fesheder (m.106). Bulgaristan'ın anayasal usule uygun olarak onayladığı, ilan ettiği ve yürürlüğe koyduğu uluslararası antlaşmalar ülkenin mevzuatının bir parçası haline gelir. Bu antlaşmalarla ulusal mevzuatın farklı hükümler içermesi durumunda uluslararası antlaşmalar önceliğe sahiptir (m.5/4).

Aşağıdaki konularda veya hallerde antlaşmalar Ulusal Meclis tarafından bir kanunla onaylanır veya yürürlükten kaldırılır (m.85):[16]

- Siyasi ve askerî nitelikteki antlaşmalar,
- Bulgaristan'ın uluslararası örgütlere katılımına ilişkin antlaşmalar,

[16] Belli konular 400 kişilik Büyük Millet Meclisinin yetkisindedir. Büyük Millet Meclisinin oluşturulması için Milli Meclis 2/3 çoğunlukla seçim kararı almaktadır. Bkz. Anayasa m.153-163. Bulgaristan'ın topraklarında değişikliğe ve bunu konudaki anlaşmaları onaya (resolve on any changes in the territory of the Republic of Bulgaria and ratify any international treaty envisaging such a change) ancak Büyük Millet Meclisi karar verebilir (m.158/2).

- Bulgaristan'ın sınırlarında düzenleme öngören antlaşmalar,
- Hazineye yükümlülük getiren antlaşmalar,
- Devletin uluslararası yargı ve tahkim süreçlerine katılımını öngören antlaşmalar,
- Temel insan haklarına ilişkin antlaşmalar,
- Mevzuat değişikliği veya yeni düzenleme gerektiren antlaşmalar,
- Antlaşmada açıkça onayın öngörüldüğü hallerde,
- AB'ye Anayasadan kaynaklanan yetkilerin verilmesi halinde (Bu yetkiyi verecek onaylama kanununun üçte iki çoğunlukla kabul edilmesi gerekmektedir.)

Ulusal Meclis tarafından onaylanan uluslararası antlaşmalar ancak öngördükleri usul veya uluslararası hukukun evrensel kabul görmüş normlarına göre tadil edilir veya feshedilir. Ayrıca değişiklik gerektirecek antlaşmalar akdedilmeden önce Anayasanın değiştirilmesi gerekir.

Bulgaristan Anayasa Mahkemesi de uluslararası antlaşmalar konusunda belli yetkilere sahiptir. Öncelikle, Bulgaristan'ın akdettiği antlaşmaların, onaylanmadan önce, Anayasaya uygun olup olmadığı konusunda karar vermektedir. Ayrıca Bulgaristan ulusal hukukunun, genel kabul görmüş uluslararası hukuk normları ve Bulgaristan'ın taraf olduğu uluslararası antlaşmalarla uyumlu olup olmadığı konularını da karara bağlamaktadır (m.149/4).

Çek Cumhuriyeti

Çek Cumhuriyeti uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerine riayet eder (m.1/2). Cumhurbaşkanı, ülkeyi dışa karşı temsil eder (m.63/1/a); uluslararası antlaşmaları müzakere eder ve onaylar. Cumhurbaşkanı uluslararası antlaşmaların müzakeresini hükûmete veya hükûmetin rızasıyla onun bir üyesine bırakabilir (m.63/1/b).

Çek Cumhuriyeti'nin belli yetkileri bir uluslararası antlaşmayla bir uluslararası örgüt veya kuruma devredilebilir (m.10a/1). Bu antlaşmalar, referandum öngörülmemişse, ancak Parlamentonun rızasıyla onaylanabilir (m.10a/2). Bunun için temsilcilerin ve senatörlerin beşte üçünün olumlu oyu gerekir (m.39/4).

Hükûmet, Çek Cumhuriyeti Anayasasının 10a maddesinde belirtilen bir uluslararası örgüt veya kuruma üyeliğinden kaynaklanan yükümlülükleri hakkında Parlamentoyu önceden ve düzenli olarak haberdar eder

(m.10b/1). Temsilciler Meclisi ve Senato böyle bir uluslararası örgüt veya kurumun kararlarına ilişkin görüşlerini kendi içtüzüklerinin öngördüğü şekilde ortaya koyar (m.10b/2). Temsilciler Meclisi ve Senatonun bu konudaki yetkileri bir kanunla ortak bir organa verilebilir (m.10b/3).

Aşağıdaki antlaşmalar için Temsilciler Meclisi ve Senatonun rızası gerekir (m.49):

- Kişilerin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen antlaşmalar,
- İttifak, barış antlaşmaları ve diğer siyasi antlaşmalar,
- Çek Cumhuriyeti'nin bir uluslararası örgüte üyeliğini öngören antlaşmalar,
- Genel ekonomik antlaşmalar,
- Kanunla düzenlenmesi gereken diğer alanlara ilişkin antlaşmalar.

Parlamentonun onayladığı ve Çek Cumhuriyeti için bağlayıcı nitelik kazanmış uluslararası antlaşmalar hukuk düzeninin bir parçasıdır. Bu antlaşmaların (aynı konuda) kanunlardan farklı bir husus içermesi durumunda uluslararası antlaşmanın düzenlemeleri geçerlidir (m.10).

Anayasanın 10a ve 49'uncu maddeleri kapsamındaki uluslararası antlaşmalar onaylanmadan önce Anayasa Mahkemesi bu antlaşmaların anayasaya uygunluğunu inceler. Anayasa Mahkemesi bu konuda karara varmadan bir uluslararası antlaşma onaylanamaz (m.87/2). Anayasaya aykırılığına hükmedilen bir antlaşma ile Anayasa uyumlu hale getirilmeden onaylanamaz (m.89/3).

Danimarka

Kral, uluslararası ilişkilerde ülke adına hareket eder. Kral, Danimarka Parlamentosunun onayı olmadan, ülke sınırlarını genişleten veya daraltan; yerine getirilmesi Parlamentonun katılımını/muvafakatını (*concurrence*) gerektiren; (bunların dışında) büyük öneme sahip bir girişimde bulunamaz. Aynı şekilde, Parlamentonun rızası (*consent*) olmadan, daha önce Parlamentonun onayladığı bir antlaşmayı feshedemez (m.19/1).

Danimarka Parlamentosu, kendi içinden bir "Dış Politika Kurulu" seçer. Hükûmet önemli dış politika konularında karar almadan önce Kurula danışır. Kurulun işleyişi kanunla düzenlenir (m.19/3).

Bu Anayasada belirtilen yetkiler, kanunla belirlenecek ölçüde, diğer devletlerle karşılıklı rıza temelinde uluslararası hukuk kurallarının ve iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla uluslararası örgütlere devredilebilir

(m.20/1). Bu amaçla Parlamentoya sunulan kanun teklifinin kabulü için üye tam sayısının altıda beşinin oyu gerekir. Bu oranın altında kalan, fakat nitelikli çoğunluk aranmayan bir kanun teklifinin yasalaşması için gerekli çoğunluğa ulaşan teklif, Hükûmet tarafından da destekleniyorsa, referanduma sunulur (m.20/2). Parlamentonun karar vermesi halinde belli dış politika konuları referanduma sunulabilse de; kural olarak, hâlihazırda taraf olunan antlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesine ilişkin kanun teklifleri referanduma sunulmaz (m.42/6).

Estonya

Genel kabul görmüş uluslararası hukuk ilke ve kuralları Estonya hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır (m.3). Estonya'nın diğer devletler ve uluslararası örgütlerle ilişkilerini ne şekilde yürüteceği kanunla düzenlenir (m.120). Cumhurbaşkanı, Estonya'yı uluslararası ilişkilerde temsil eder ve antlaşmaların onay belgelerini imzalar (m.78/1,6). Uluslararası antlaşmaların onay ve fesihleri referanduma sunulmaz (m.106). Hükûmet, dış politikayı yürütür; uluslararası antlaşmaları onay veya fesih için Parlamentoya sunar (m.87/1,4). Aşağıdaki antlaşmaların onay ve fesihleri Parlamento tarafından yapılır (m.121):

1) Ülke sınırlarını değiştiren antlaşmalar,

2) Uygulaması yeni ulusal düzenlemelerin yapılmasını, Estonya kanunlarının değiştirilmesini veya kaldırılmasını gerektiren antlaşmalar,

3) Estonya Cumhuriyeti'nin uluslararası örgüt veya birliklere katılımını öngören antlaşmalar,

4) Estonya Cumhuriyeti'ne askerî veya mali yükümlülükler getiren antlaşmalar,

5) Onay öngören uluslararası antlaşmalar.

Ülkenin sınırlarını değiştiren antlaşmaların onaylanabilmesi için Parlamento üye tam sayısının üçte ikisinin olumlu oyu gerekir (m.122). Estonya, Anayasaya aykırı uluslararası antlaşmalara katılamaz. Parlamentonun onayladığı uluslararası antlaşmalarla Anayasa veya diğer ulusal düzenlemelerin farklı hükümler içermesi durumunda uluslararası antlaşma hükümleri uygulanır (m.123).

Finlandiya

Finlandiya dış politikası, Hükûmet ile eşgüdüm halinde Cumhurbaşkanı tarafından yönetilir. Finlandiya'nın uluslararası yükümlülükler üstlenmesini ve bu yükümlülüklerin feshedilmesini ise Parlamento "kabul" (*accept*) eder. Parlamentonun onayı öngörülmemişse; AB'de alınacak kararlara ilişkin Finlandiya'nın ulusal hazırlığını Hükûmet yapar. Parlamento bu hazırlık çalışmalarında yer alır. Finlandiya'nın dış politika alanındaki önemli kararlarını diğer devletlere ve uluslararası örgütlere bu alanda yetkili bakan iletir (m.93, 96). Parlamentonun ülkenin uluslararası ilişkileri hakkında bilgi alma hakkı vardır (m.47, 97).

Hukuki düzenleme gerektiren antlaşmalarla diğer uluslararası yükümlülüklerin üstlenilmesi ve bunların feshedilmesi için Parlamentonun "kabulü" şarttır. Uluslararası yükümlülüklerin kabulü veya bunların feshi için kullanılan oyların çoğunluğu yeterliyken; Anayasaya ve ulusal sınır değişikliklerine ilişkin antlaşmalar ile AB veya başka bir uluslararası örgüt veya kuruma Finlandiya'nın egemenliği bakımından önemli olan bir yetki devrini öngören antlaşmaların kabulü için kullanılan oyların üçte ikisinin olumlu olması gerekir. Bir uluslararası antlaşma Anayasanın demokratik temellerini tehlikeye atamaz (m.94).

Hukuki düzenleme gerektiren uluslararası antlaşmalar bir yasayla yürürlüğe konurken diğer yükümlülükler için Cumhurbaşkanı kararnamesi yeterlidir. Bir uluslararası antlaşmayı yürürlüğe koyma tasarısı olağan yasama usulüne tabidir. Anayasaya ve ulusal sınır değişikliklerine ilişkin antlaşmalar ile AB veya başka bir uluslararası örgüt veya kuruma Finlandiya'nın egemenliği için önemli olan bir yetki devrini öngören antlaşmalar, Parlamento tarafından gecikmeden görüşülmelidir. Bu tür antlaşmaların onaylanabilmesi için kullanılan oyların üçte ikisinin olumlu olması gerekir. Kanun bir uluslararası antlaşmanın yürürlüğe girmesini bir kararnameye bağlayabilir. Antlaşmaların yayımlanması ve diğer uluslararası yükümlülüklere ilişkin genel hususlar kanunla belirlenir (m.95).

Anayasa Hukuk Komisyonu, gündemine gelen teklif ve tasarıların uluslararası insan hakları antlaşmalarına uygunluğu konusunda değerlendirme yapmakla yükümlüdür (m.74).

Fransa

Fransa Anayasasına göre uluslararası antlaşmaları Cumhurbaşkanı müzakere eder ve onaylar. Onaya gerek olmayan antlaşmaların müzakeresinden Cumhurbaşkanı haberdar edilir (m.52). Barış, ticaret, uluslararası örgütler, kişinin statüsü, toprak kazanım, takas ve kaybetmeye (verme)

ilişkin antlaşmalarla devlete maddi yükümlülükler getiren veya kanunlarda değişiklik gerektiren antlaşmalar kanunla onaylanır. Bu antlaşmalar Parlamentonun onayı olmadan yürürlüğe girmez. Toprakla ilgili antlaşmalar ise ilgili halkın onayı olmadan geçerlilik kazanmaz (m.53).

Fransa, kendilerine yapılan iltica başvurularında tarafların yetkilerinin belirlenmesi amacıyla iltica, insan hakları ve temel özgürlükler alanlarında benzer yükümlülükler üstlenmiş Avrupalı devletlerle antlaşmalar yapabilir. Bu antlaşmalar çerçevesinde yetki alanına girmese de, Fransız kurumlarının, özgürlük mücadelesi verdikleri için (özgürlük peşinde koşmaları nedeniyle) cezalandırılan veya başka sebeplerle Fransa'nın korumasını talep eden kişilere sığınma hakkı verme yetkisi saklıdır (m.53-1). 18 Temmuz 1998 tarihinde imzalanan antlaşmanın öngördüğü şekilde Fransa, Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargılama yetkisini tanıyabilir (m.53-2). Anayasa Konseyi; Cumhurbaşkanı, Başbakan, Ulusal Meclis başkanı, Senato başkanı ya da 60 milletvekili veya senatörün başvurusu üzerine bir uluslararası yükümlülüğün Anayasaya aykırı hükümler içerdiğine karar verirse söz konusu antlaşmayı onaylama yetkisi ancak Anayasa değişikliği yapıldıktan sonra verilebilir (m.54). Usulüne uygun olarak onaylanmış uluslararası antlaşmalar diğer taraflarca da aynı statüde görülmek şartıyla yayımlandığı tarihten itibaren kanunlar karşısında önceliğe/üstünlüğe sahiptir (m.55).

Fransa, ortak dili Fransızca olan devletler ve halklarla dayanışmayı ve iş birliğini geliştirmeye dönük çabalara katılır (m.87). Fransa, medeniyetlerini geliştirmek amacıyla kendisiyle ortaklık kurmak isteyen devletlerle antlaşmalar yapabilir (m.88).

Fransa, AB Antlaşması ve AB'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma çerçevesinde belli yetkilerini hür iradeleriyle ortak kullanma konusunda anlaşan devletlerin oluşturduğu AB'ye katılır (m.88-1).

Hükûmet, AB'nin yasama işlemlerine/tasarruflarına ilişkin tüm tasarı ve teklifleri AB Konseyine iletir iletmez Ulusal Meclis ve Senatoya sunar. Ulusal Meclis ve Senato, çalışmıyor olsa bile, bu şekilde kendilerine sunulan teklif/tasarılarla AB kurumlarından gelen diğer herhangi bir işi kendi içtüzüklerine göre görüşüp karara bağlayabilir. Ulusal Meclis ve Senatoda AB ile ilişkilerden sorumlu birer komisyon kurulur (88-4).

1 Temmuz 2004 tarihindeki Avrupa Konseyi toplantısında üyeliklerine karar verilenler hariç, devletlerin AB'ye üyeliğini öngören antlaşmaların onaylanmasına ilişkin kanun tasarıları Cumhurbaşkanınca referanduma sunulur. Cumhurbaşkanı, referandum yerine söz konusu tasarıyı Ulusal

Meclis ve Senato ortak oturumunda da oya sunabilir. Kullanılan oyların beşte üçünün olumlu olması halinde tasarı kabul edilmiş olur (m.88-5, 89/3).

Ulusal Meclis ve/veya Senato, bir AB düzenlemesi taslağının katmanlı yetki ilkesine uygun olup olmadığı konusunda gerekçeli bir görüş sunabilir. Söz konusu görüş, ilgili kanadın (Ulusal Meclis veya Senato) başkanı tarafından Avrupa Parlamentosu, AB Konseyi ve Avrupa Komisyonu başkanlarına iletilir. Hükûmete, söz konusu görüş hakkında bilgi verilir. Ulusal Meclis ve/veya Senato, katmanlı yetki ilkesine uyulmadığı gerekçesiyle herhangi bir AB düzenlemesini AB Adalet Divanına götürebilir. Bu amaç için alınacak karar Ulusal Meclis ve Senato içtüzüklerindeki hükümlere uygun olarak çalışmadıkları dönemlerde de alınabilir. Söz konusu başvuru Hükûmet aracılığıyla yapılır. (m.88-6).

Ulusal Meclis ve Senato aynı hükümleri içeren bir kararı kabul ederek, antlaşmalarda basit usulde değişiklik öngören alanlar ile adli iş birliği konularındaki AB düzenlemelerinin yapılmasını sağlayan kurallarda yapılacak değişikliklere karşı çıkabilir (m.88-7).

Güney Afrika

Güney Afrika Anayasasına göre tüm uluslararası antlaşmaları müzakere etme ve imzalama ulusal yürütmenin görevidir (m.231/1). Teknik, idari ve icrai nitelikte olanların dışındaki antlaşmalar ancak hem Ulusal Meclis hem Eyaletler Ulusal Konseyi tarafından birer kararla onaylandıktan (*approve*) sonra bağlayıcı hale gelir (m.231/2-3). Onay gerektirmeyen antlaşmaların makul bir sürede Ulusal Meclis ve Eyaletler Ulusal Konseyine sunulması gerekir (m.231/3). Bir uluslararası antlaşma ancak ulusal mevzuat düzenlemesiyle kanun haline gelir; ancak Parlamento tarafından onaylanmış bir antlaşmanın doğrudan uygulanabilir maddeleri (*self-executing provision*) Anayasa ve kanunlara aykırı olmadığı sürece kanun hükmündedir (m.231/4). Bu Anayasa yürürlüğe girdiğinde ülkenin taraf olduğu antlaşmaların bağlayıcılığı devam eder (m.231/5). Uluslararası yapılageliş hukuku, Anayasa ve kanunlara aykırı olmadığı ölçüde geçerlidir (m.232). Mahkemeler ulusal mevzuatı yorumlarken uluslararası hukuka uygun yorumları, aksine olanlara tercih etmelidir (m.233). Olağanüstü hal ilan edildiğinde temel hak ve hürriyetlere getirilecek sınırlamalar ülkenin uluslararası hukuk yükümlülükleriyle uyumlu olmalıdır (m.37/4/b/i). Anayasada sıralanan insan hakları yorumlanırken uluslararası hukuk göz önünde bulundurulmak zorundadır (m.39/1/b). Güvenlik güçleri, ülke için bağlayıcı uluslararası antlaşmalar ve uluslararası yapılageliş hukuku dâhil Anayasa ve kanunlara uygun davranmalı, üyelerine bu şekilde davranma-

yı öğretmeli ve onlardan bunu talep etmelidir (m.199/5). Ulusal güvenlik, uluslararası hukuk dâhil hukuka uygun bir şekilde sağlanmalıdır (m.198/c).

Güney Kore

Anayasa ve uluslararası hukukun kabul görmüş ilkeleri çerçevesinde usulüne göre yapılmış ve yayımlanmış antlaşmalar ulusal hukuk etkisine sahiptir (m.6/1). Yabancıların statüleri uluslararası hukuk ve antlaşmalara uygun olarak garanti altına alınır (m.6/2).

Antlaşmaları Devlet Başkanı yapar ve onaylar (m.73). Karşılıklı yardım ve güvenlik, uluslararası örgütler, dostluk, ticaret ve seyrüsefer, egemenliğe herhangi bir kısıtlama öngören, barış, devlete veya halka ciddi mali yük öngören, yasamaya ilişkin konularda yapılacak antlaşmaların imzalanması ve onaylanmasında Ulusal Meclisin muvafakati/rızası gerekir (60/1).

Hollanda

Hükûmet uluslararası hukuk düzeninin gelişimini destekler (m.90). Antlaşmaların Krallık için bağlayıcı olması, ya da Krallığın taraf olduğu antlaşmaların feshedilebilmesi ancak Hollanda Parlamentosunun onayıyla mümkündür. Onayın gerekmediği haller kanunla belirlenir (m.91/1). Bu onayın ne şekilde verileceği kanunla belirlenir. Kanunla zımnen onay yeterli sayılabilir (m.91/2). Anayasanın hükümlerine aykırı veya aykırı olmasına yol açacak hususlar içeren uluslararası antlaşmalar Parlamentonun üçte iki çoğunluğuyla onaylanabilir (m.91/3). Gereken durumlarda 91/3'üncü maddede dile getirilen hususlara riayet etmek şartıyla bir antlaşmayla veya bir antlaşmanın hükümleri doğrultusunda yasama, yürütme ve yargı yetkileri bir uluslararası örgüte devredilebilir (m.92). İçerik itibarıyla tüm kişiler için bağlayıcı olan antlaşma hükümleriyle uluslararası örgüt kararları yayımlandıktan sonra yürürlüğe girer (m.93). Krallığın yürürlükteki yasal (statutory) düzenlemelerinin tüm kişiler için bağlayıcı uluslararası antlaşmalar ve uluslararası örgütlerin kararlarıyla çelişen kısımları hükümsüzdür (m.94). Antlaşmalarla uluslararası kurum kararlarının yayımına ilişkin düzenlemeler kanunla yapılır (m.95).

İrlanda

İrlanda Anayasasının bir bölüm uzunluğundaki 29'uncu maddesi ülkenin dış ilişkilerine ayrılmıştır. İrlanda "uluslararası adalet ve ahlak üzerine kurulmuş uluslararasındaki barış ve dostane iş birliği idealine" (m.29/1) ve "uluslararası anlaşmazlıkların uluslararası tahkim veya yargı yoluyla barışçı çözümü ilkesine" (m.29/2) bağlılığını teyit etmiş, hukukun genel ka-

bul görmüş ilkelerini diğer devletlerle ilişkilerinde kabul etmiştir (m.29/3). Devlet, bu ilkelere uygun olarak hukukunu ülke dışında da uygulayabilir (*extraterritorial*[17] yetki kullanabilir) (m.29/8).

Hükûmet, ülkenin uluslararası iş birliği amacıyla bağlantılı olduğu herhangi bir grubun üyelerinin veya uluslar topluluğunun benzer amaçla kullandığı veya benimsediği herhangi bir organ, araç veya usulü, kanunlarda belirtilen esaslara riayet ederek, benimseyebilir veya bunlardan yararlanabilir (m.29/4/2). Anayasanın hiçbir hükmü, AB'ye üyelik yükümlülükleri nedeniyle çıkarılan kanunları, alınan önlemleri geçersiz kılmaz veya bunların kanun gücüne sahip olmasını engellemez (m.29/4/6).

Devletin taraf olduğu, teknik ve idari nitelikte olanlar hariç (m.29/5/3), tüm uluslararası antlaşmalar Temsilciler Meclisine getirilir (m.29/5/1). Devlet, Temsilciler Meclisi tarafından onaylanmadıkça, devlet maliyesine (kamu fonlarına) yük getiren herhangi bir uluslararası antlaşma ile bağlı sayılamaz (m.29/5/2). Ulusal Parlamento tarafından karar alınmadıkça hiçbir uluslararası antlaşma iç hukukun bir parçası olamaz (29/6). Devlet, 17 Temmuz 1998'de Roma'da yapılan Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsünü onaylayabilir (m.29/9).

İspanya

Uluslararası ilişkiler münhasıran merkezî hükûmetin/devletin (otonom bölgelerin değil) yetkisindedir (m.149/1/iii). İspanya'yı uluslararası ilişkiler alanında en üst düzeyde Kral temsil eder (m.56/1). Anayasa ve kanunlara uygun olarak antlaşmalarla devletin uluslararası taahhütler üstlenmesine muvafakat vermek (*assent*) Kralın görevidir (m.63/2). Anayasa kaynaklı yetkilerin bir uluslararası örgüt veya kuruma devredildiği uluslararası antlaşmaları yapma yetkisi bir organik kanunla verilir. Duruma göre, bu antlaşmalara ve yetkinin devredildiği uluslararası veya ulus-üstü örgütlerin kararlarına uyulmasını sağlama görevi İspanya Parlamentosuna veya hükûmete aittir (m.93).

Aşağıdaki durumlarda devletin bir antlaşmayla yükümlülük altına girmeden önce Parlamentonun onayının alınması zorunludur (m.94/1):

a) Siyasi nitelikli antlaşmalar,

[17] Bir devletin yetkilerini ülkesi dışında da uygulaması. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı kavramı "Ülkedışılık" olarak tercüme etmektedir. Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Genel Hukuk Terminolojisi/General Legal Terminology", Erişim:29.04.2024, https://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/hukuk-terminoloji-110615.pdf

b) Askerî antlaşmalar,

c) Devletin toprak bütünlüğünü veya Anayasanın Birinci Kısmında düzenlenen temel hak ve özgürlükleri etkileyen antlaşmalar,

d) Kamu hazinesine mali yükümlülükler getiren antlaşmalar,

e) Uygulaması yeni kanun yapmayı, kanunlarda değişiklik yapmayı ya da kanunların feshini gerektiren antlaşmalar.

Onay gerektirmeyen antlaşmalar imzalandığında Temsilciler Meclisi ve Senato derhâl bilgilendirilir (m.94/2).

Anayasayla çelişen hükümler içeren antlaşmalar imzalanmadan önce Anayasada gerekli değişiklikler yapılmalıdır (m.95/1). Hükûmet, Temsilciler Meclisi veya Senato, Anayasa Mahkemesinden antlaşmanın Anayasaya aykırı olup olmadığını karara bağlamasını isteyebilir (m.95/2). Geçerli şekilde yapılan uluslararası antlaşmalar İspanya'da yayımlandıktan sonra ulusal hukuk sisteminin bir parçası olur. Antlaşma hükümleri ancak antlaşmada belirtildiği şekilde veya uluslararası hukukun genel ilkeleri çerçevesinde yürürlükten kaldırılır, değiştirilir veya askıya alınabilir (m.96/1). Anayasanın 94'üncü maddesinde belirtilen antlaşmaya taraf olma usulü antlaşmaya taraf olmaktan vazgeçme/fesih için de geçerlidir (m.96/2).

Anayasanın tanıdığı temel hak ve özgürlükler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve İspanya'nın taraf olduğu uluslararası antlaşmalara uygun olarak yorumlanır (m.10/2).

İtalya

İtalyan hukuk sistemi uluslararası hukukun genel kabul görmüş ilkelerine riayet eder. Yabancıların durumu uluslararası düzenlemelere uygun olarak kanunla düzenlenir. İtalyan Anayasasının teminat altına aldığı demokratik özgürlüklerden kendi ülkesinde istifade edemeyenlere kanunun koyduğu esaslar çerçevesinde iltica hakkı verilir. Yabancı, siyasi bir suç nedeniyle sınır dışı edilemez (m.10). İtalya eşitlik temelinde uluslar arasında barışın temini için egemenliğine gereken sınırlamaları kabul edebilir. İtalya bu amaçlara erişmek için uluslararası örgütlerin kurulmasını teşvik eder (m.11). İtalya çalışma hakkını tanıyan veya geliştiren uluslararası antlaşmaların yapılmasını ve uluslararası örgütlerin kurulmasını teşvik eder (m.35/2). Siyasi nitelik taşıyan, hakemlik veya hukuki çözüm öngören, sınır değişikliği yapan, mali yük getiren veya yeni düzenleme gerektiren uluslararası antlaşmaların yapılabilmesi için Parlamentonun bir kanunla onaylamayı uygun görmesi gerekir (m.80). Uluslararası antlaş-

maların onaylanmasına ilişkin kanunlar referanduma sunulamaz (m.75/2). Cumhurbaşkanı uluslararası antlaşmaları (Parlamentonun uygunluk şartının arandığı durumlarda bu şart yerine getirildikten sonra) onaylar (m.87/2/4).

İtalya'da devlet; dış politika ve uluslararası ilişkiler, AB ile ilişkiler konularında münhasır yasama yetkisine sahiptir. Trent ve Bolzano bölgeleri kendi yetki alanlarındaki konularda AB yasama tasarruflarına hazırlık çalışmalarına katılma hakkına sahiptir. Bölgeler, kendi yetki alanlarına giren konularda yabancı devletler veya onların alt birimleriyle ulusal mevzuatın öngördüğü çerçevede antlaşmalar yapabilir (m.117). Hükûmet, bölgesel organlar; uluslararası antlaşmalar ve AB mevzuatı çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getir(e)mezse onların adına hareket edebilir (m.120/2).

Macaristan

Avrupa uluslarının özgürlük, refah ve güvenliklerini arttırmak için Macaristan, Avrupa'nın birliğinin (*unity*) sağlanmasına katkı sunar (m.E/1). Macaristan, AB üyesi olması nedeniyle AB kurucu antlaşmalarında öngörülen haklarının kullanılması ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesi için Anayasadan kaynaklanan yetkilerinin bir kısmını bir uluslararası antlaşmayla AB kurumlarıyla ortak kullanabilir. Bu şekilde kullanılacak yetki Anayasada belirtilen temel hak ve özgürlüklerle uyumlu olmalı ve Macaristan'ın toprak bütünlüğünü, nüfusunu, hükûmet şeklini ve devlet yapısını belirlemeye ilişkin vazgeçilmez haklarını sınırlandırmamalıdır (m.E/2). Bu nitelikte bir antlaşma Ulusal Meclis üye sayısının 2/3'ü ile kabul edilebilir (m.E/4). AB hukuku ikinci fıkrada belirtilen şartlarda genel bağlayıcı kurallar öngörebilir (m.E/3). Macaristan; barış ve güvenliği sağlamak ve sürdürmek, insanlığın sürdürülebilir kalkınmasını başarmak amacıyla dünyanın tüm ulus ve devletleriyle iş birliği yapmak için gayret sarf eder (m.Q/1). Macaristan, uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirebilmek için ulusal hukukuyla uluslararası hukukun uyumunu temin eder (m.Q/2). Macaristan uluslararası hukukun genel kabul görmüş ilkelerini kabul eder. Uluslararası hukukun diğer kaynakları ulusal mevzuat şeklinde yayımıyla Macaristan hukukunun parçası olur (m.Q/3).

"Devlet" başlıklı bölümde Ulusal Meclise ilişkin düzenlemelerin bulunduğu 1'inci maddeye göre, (Meclis) görev ve sorumluluk alanındaki uluslararası antlaşmaların bağlayıcılığı konusunda kendisi karar verir (m.1/2/d). Parlamento bu antlaşmaların bağlayıcılığını tanıma/kabul etme konusunda ülkeyi temsil eden Cumhurbaşkanını (m.9/3/a) yetki-

lendirebilir (m.9/4/a). Cumhurbaşkanının bu yetkisi, yetki kanununda aksi belirtilmemişse, karşı imza kuralına tabidir (m.9/5).

Ulusal Meclis, Hükûmetten; hükûmetler arası AB kurumlarındaki pozisyonuna ilişkin bilgi talep edebilir. Meclis bu kurumların gündemine ilişkin konularda bir pozisyon belirleyebilir. Hükûmet bu kurumlarda politikasını belirlerken Meclisin pozisyonunu dikkate alır (m.19).

Görev süresi biten fakat yeni hükûmet göreve başlamadığı için yönetime devam eden hükûmetler uluslararası antlaşmalara muvafakat veremez (m.22/1).

Uluslararası yükümlülüklere ilişkin referandum yapılamaz (m.8/3/d).

Yerel kamu görevlerinin yerine getirilmesinde ve kanunların belirlediği sınırlar içerisinde yerel yönetimler, kendi görev alanlarında diğer ülkelerin yerel yönetimleriyle iş birliği yapabilir ve yerel yönetimlerin oluşturduğu uluslararası örgütlere üye olabilirler (m.32/1/k).

Anayasa Mahkemesi, uluslararası antlaşmaların ulusal mevzuata aykırı hükümler içerip içermediğine karar verme (m.24/2/f), aykırı düzenlemeleri iptal etme ve bu iptalin sonuçlarının neler olacağını kanuna göre belirleme yetkisine sahiptir. (m.24/3/c).

Polonya

Polonya Cumhuriyeti'nin bağlayıcı hukuk kaynakları; Anayasa, kanunlar, onaylanmış uluslararası antlaşmalar ve tüzüklerdir (*regulations*) (m.87/1). Antlaşma yapma ve fesih ilke ve usulleri kanunla belirlenir (m.89/3). Kanunla önceden verilen muvafakat/rıza ile onaylanan uluslararası antlaşmalar, kanunların tabi olduğu usule göre ilan edilir. Diğer uluslararası antlaşmaların ilan şekli kanunla belirlenir (88/3).

Cumhurbaşkanı, dış ilişkilerde devletin temsilcisi olarak uluslararası antlaşmaları onaylar veya fesheder ve bu hususları Temsilciler Meclisi ve Senatoya bildirir (m.133/1/1). Cumhurbaşkanı bir uluslararası antlaşmayı onaylamadan önce Anayasaya uygun olup olmadığını Anayasa Mahkemesine danışabilir (m.133/2). Cumhurbaşkanının uluslararası antlaşmaların resmî gazete niteliğindeki Kanunlar Dergisinde (*Dziennik Ustaw*) yayımlanmasına ilişkin kararı karşı imza kuralına tabi değildir (m.144/3/7). Ülkenin dış ilişkilerini yürüten (m.146/1) Bakanlar Kurulu, onay gerektiren uluslararası antlaşmaları imzalar ve diğer uluslararası antlaşmaları kabul veya fesheder (m.146/4/10). Aşağıdaki uluslararası antlaşmaların onayı veya feshi kanunla önceden verilen muvafakat ile olur (m.89/1/1-5):

1) Barış antlaşmaları, ittifak antlaşmaları, siyasi ve askerî antlaşmalar,

2) Vatandaşların Anayasada belirlenen hak, özgürlük ve yükümlülüklerine ilişkin antlaşmalar,

3) Polonya Cumhuriyeti'nin bir uluslararası örgüte üyeliğini öngören antlaşmalar,

4) Devlete ciddi maddi yükümlülükler getiren antlaşmalar,

5) Kanunla düzenlenen veya Anayasanın kanunla düzenlenmesini öngördüğü hususları içeren antlaşmalar.

Başbakan, kanunun ön iznine gerek görülmeyen antlaşmaları, onaylaması için, Cumhurbaşkanına sunma niyetini Temsilciler Meclisine bildirir (m.89/2).

Polonya Cumhuriyeti, bir uluslararası antlaşmayla devlet organlarının belli konulardaki yetkilerini bir uluslararası örgüte veya kuruma devredebilir (m.90/1). Böyle bir antlaşmanın onayına izin veren kanun, ancak Temsilciler Meclisi ve Senatonun yapacakları ayrı toplantılara üye tam sayılarının (*statutory number*) en az yarısının katılması ve katılanların üçte ikisinin olumlu oy kullanması şartıyla, kabul edilebilir (m.90/2). Bu nitelikteki antlaşmaların onayına muvafakat referandumla da verilebilir (m.90/3). Bu yöntemlerden hangisinin takip edileceği kararı ise Temsilciler Meclisi üye tam sayısının en az yarısının katıldığı bir oturumda mutlak çoğunlukla alınır (m.90/4). Onaylanan bir uluslararası antlaşma Polonya Cumhuriyeti Kanunlar Dergisinde yayımlandıktan sonra ulusal hukukun bir parçası olur ve uygulaması bir kanununun yapımını gerektirmiyorsa doğrudan hüküm ifade eder (m.91/1). Kanunun ön izniyle onaylanmış bir antlaşmanın hükümleri yasal düzenlemelerle uyuşmuyorsa uluslararası antlaşma önceliğe sahiptir (m.91/2). Polonya'nın onayladığı bir uluslararası örgüt antlaşmasının bu yönde bir hüküm içermesi durumunda bu örgütün düzenlemeleri doğrudan uygulanır ve ulusal mevzuattan farklı hükümler içermesi durumunda önceliğe sahiptir (m.91/3).

Yerel yönetim organları, uluslararası yerel ve bölgesel toplulukların oluşturduğu birliklere katılabilir ve diğer devletlerin yerel ve bölgesel topluluklarıyla iş birliği yapabilir. Bu husus kanunla düzenlenir (m.172/2-3).

Anayasa Mahkemesi, kanun ve uluslararası antlaşmaların Anayasaya (m.188/1); kanunların, onayı kanunla ön izne bağlanmış ve onaylanmış uluslararası antlaşmalara (m.188/2); merkezî devlet organlarının hukuki düzenlemelerinin Anayasaya, onaylanmış uluslararası antlaşmalara ve kanunlara (m.188/3) uygunluğuna karar verir.

Portekiz

Uluslararası hukukun genel veya ortak kural ve ilkeleri Portekiz hukukunun ayrılmaz bir parçasıdır (m.8/1). Usulüne uygun olarak onaylanmış uluslararası antlaşmalardaki hususlar yayımlandıkları tarihten sonra Portekiz ulusal hukukunda hüküm ifade etmeye başlar ve Portekiz devleti bu yükümlülükleriyle bağlı olduğu sürece de öyle kalmaya devam eder (m.8/2). Portekiz'in üye olduğu uluslararası örgütlerin yetkili organlarınca yapılan düzenlemeler, bu örgütlerin kurucu antlaşmalarında öngörülmüş olması şartıyla, Portekiz ulusal hukukunda doğrudan hüküm ifade eder (m.8/3). AB antlaşmalarıyla AB organlarının kendi görev alanlarına giren konulardaki düzenlemeleri, Birlik hukuku ve hukukun üstünlüğü esası üzerine kurulu demokratik devlet (temel) ilkelerine uygun olarak Portekiz ulusal hukukunda uygulanır (m.8/4). Anayasadaki temel haklar, uluslararası belgelerde tanınan temel hakları dışlamaz. Temel haklara ilişkin anayasal ve yasal düzenlemeler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesiyle uyumlu şekilde yorumlanır (m.16/1-2).

Hükûmet siyasi yükümlülükleri çerçevesinde uluslararası antlaşmaları müzakere eder ve sonuçlandırır (*finalize*) (m.197/1/b). Hükûmet, Cumhuriyet Meclisinin kabul (*approve*) yetkisinde olanlar dışındaki (197/1/c, 200/d) uluslararası antlaşmaları bir kararnameyle kabul eder (197/2). Portekiz'in bir uluslararası örgüte katılımını öngören antlaşmalar, dostluk, barış, savunma, sınırların düzenlenmesi, askerî, münhasıran Meclisin yetki alanına giren konulardaki antlaşmalar ile Hükûmetin Meclise sunmayı uygun gördüğü antlaşmaların kabulü Meclisin yetkisindedir (m.161/i). Usulüne uygun olarak kabul edilmiş uluslararası antlaşmaları onaylama Cumhurbaşkanın yetkisindedir (m. 134/b, 135/b).

Otonom bölgeler, kendilerini doğrudan ilgilendiren antlaşmaların müzakerelerine katılır ve bu antlaşmaların sağladığı avantajlardan istifade eder (m.227/t).

Barış ile sınır düzenlemelerine ilişkin antlaşmalar dışındaki antlaşmalar referanduma sunulabilir (m.115/5). Bu bağlamda, AB'nin yapılandırılması ve derinleştirilmesine ilişkin antlaşmalar referanduma sunulabilir (m.295).

Söz konusu düzenlemelerin antlaşmanın diğer taraflarınca da uygulanması ve ortaya çıkan aykırılığın Anayasanın temel düzenlemelerinden birinin ihlali şeklinde ortaya çıkmamış olması şartlarıyla usulüne uygun olarak onaylanmış uluslararası antlaşmanın Anayasaya şekil ve esas açısından aykırılığı (*the organic or formal unconstituionality*) bu düzenlemelerin uygulanmasına engel değildir (m.277/2). Cumhurbaşkanı, Anayasa Mahkemesine kendisine onay için gelen bir antlaşmadaki hükümlerin

Anayasaya uygun olup olmadığını (onaydan önce) karara bağlaması için başvurabilir (m. 134/g, 278/1). Anayasa Mahkemesi antlaşmadaki hükümlerin Anayasaya aykırı olduğuna hükmederse Cumhurbaşkanı aykırılık giderilmediği sürece antlaşmayı onaylayamaz (m.279/1). Ancak Meclis, toplantıya katılanların üçte ikisinden az olmayan ve üye tam sayının mutlak çoğunluğundan büyük bir sayıyla söz konusu antlaşmayı kabul ederse Cumhurbaşkanı onaylar (m.279/4).

Romanya

Romanya taraf olduğu uluslararası antlaşmalardan kaynaklanan sorumluluklarını iyi niyetle yerine getirmeyi taahhüt eder (m.11/1). Parlamento tarafından onaylanan antlaşmalar ulusal hukukun parçası haline gelir (m.11/2). Romanya'nın taraf olacağı bir antlaşma Anayasaya aykırı hükümler içeriyorsa söz konusu antlaşma ancak Anayasa değişikliğinden sonra onaylanabilir (m.11/3). Anayasanın insan hak ve hürriyetlerine ilişkin kısımları İnsan Hakları Evrensel Beyannamesiyle Romanya'nın taraf olduğu diğer uluslararası antlaşma ve sözleşmelere uygun olarak yorumlanıp uygulanır (m.20/1). Ulusal hukukla Romanya'nın taraf olduğu temel insan haklarına ilişkin uluslararası düzenlemeler çeliştiğinde, ulusal hukuk daha olumlu hükümler içermiyorsa, uluslararası düzenlemeler geçerlidir (m.20/2).

Cumhurbaşkanı Romanya'yı temsil eder; ulusun bağımsızlığını, birliğini ve toprak bütünlüğünü korur (m.80/1). Romanya adına Cumhurbaşkanı, hükûmet tarafından müzakere edilen antlaşmaları yaptıktan (*conclude*) sonra makul bir sürede Parlamentoya onay için gönderir. Diğer uluslararası antlaşmalar kanununun öngördüğü şekilde yapılır ve onaylanır (m.91/1). Anayasa Mahkemesi; Temsilciler Meclisi başkanı, Senato başkanı, 50 milletvekili veya 25 senatörün başvurusu üzerine antlaşmaların Anayasaya uygunluğunu karara bağlar (m.146/b). Anayasaya aykırı bulunan bir antlaşma onaylanamaz (m.147/3).

Romanya'nın, AB kurucu antlaşmalarına taraf olarak yetkilerinin bir kısmını devretmesi ve/veya diğer devletlerle ortak yetki kullanması ancak Temsilciler Meclisi ve Senato ortak toplantısında milletvekili ve senatörlerin üçte ikilik çoğunluğunun olumlu oyu ile kabul edilen bir kanunla mümkündür (m.148/1). Romanya taraf olduktan sonra, kurucu antlaşma hükümleriyle AB kurumlarının yaptığı diğer bağlayıcı düzenlemeler ulusal hukuk karşısında önceliğe sahiptir (m.148/2). Romanya'nın bu yükümlülüklerini yerine getirmesinde Cumhurbaşkanı, Hükûmet ve yargı erki sorumludur (148/4). Hükûmet, AB kurumlarına sunacağı bağlayıcı düzenlemelerle sonuçlanacak kendi taslaklarını önceden Temsilciler Meclisi ve Senatoya sunar (m.148/5).

Rusya

Dış politika ve uluslararası ilişkiler, Federasyonun (Merkezî Hükûmet) yetkisindedir (m.71/j). Rusya'yı oluşturan birimlerin uluslararası ve dış ekonomik ilişkileri ile Rusya Federasyonu'nun antlaşmalarının uygulanmasının eş güdümü konusunda Federasyon ve onu oluşturan birimler ortak yetkiye sahiptir (m.72/1/n). Rusya Federasyonu; uluslararası örgütlere, bu örgütlerin organlarına üyelik ve uluslararası antlaşmalar açısından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SCCB) halefidir (m.67[1]).

Uluslararası hukukun genel kabul görmüş ilke ve normlarıyla Rusya Federasyonu'nun uluslararası antlaşmaları hukuk sisteminin ayrılmaz paçasıdır. Rusya'nın taraf olduğu bir uluslararası antlaşma hükümleri kanun maddeleriyle çelişiyorsa antlaşma hükümleri geçerlidir (m.15/4). Rusya Federasyonu uluslararası barış ve güvenliği koruyup güçlendirmek, devletlerin ve halkların barış içinde bir arada yaşamasını sağlamak, devletlerin içişlerine müdahale edilmesini önlemek için tedbirler alır (m.79[1]). Rusya'da insan hak ve özgürlükleri ile medeni hak ve özgürlükler uluslararası hukukun genel kabul görmüş ilke ve normlarıyla Anayasaya uygun olarak tanınıp garanti altına alınır (m.17/1). Ulusal tüm yollar tüketildikten sonra herkes Rusya'nın taraf olduğu uluslararası antlaşmalara uygun olarak insan hak ve özgürlüklerinin korunması için uluslararası organlara başvurabilir (m.46/3). Rusya, Anayasanın temel ilkelerine aykırı olmamak ve insan hakları ve özgürlükleri ile medeni haklar ve özgürlükleri kısıtlamamak şartlarıyla uluslararası antlaşmalar yoluyla uluslararası örgütlere üye olabilir ve belli alanlarda bu örgütlere yetkilerini devredebilir. Bu örgütlerin alacağı kararların Anayasaya aykırı olanları uygulanmaz (m.79).

Cumhurbaşkanı, devletin başı olarak Federasyonu uluslararası ilişkilerde temsil eder (m.80/4); Rus dış politikasının temel hedeflerini belirler (m.80/3) ve bu politikayı yönetir (m.86/a); uluslararası antlaşmaları müzakere edip imzalar (m86/b); onay araçlarını imzalar (m.86/c). Devlet Duması tarafından çıkarılan uluslararası antlaşmaların onay ve feshine ilişkin kanunların Federasyon Konseyi tarafından incelenmesi zorunludur (m.106/d).

Rusya Anayasa Mahkemesi; Cumhurbaşkanı, Duma, Federal Konsey, senatör veya milletvekillerinin beşte biri, Hükûmet, Yüksek Mahkeme (Supreme Court) veya Rusya Federasyonunu oluşturan yapıların yasama veya yürütme organlarının başvurusu üzerine yürürlüğe girmeyi bekleyen antlaşmaların Anayasaya uygun olup olmadığına karar verir (m.125/2/d). Anayasa Mahkemesi; Rusya'nın taraf olduğu uluslararası antlaşmalar çerçevesinde uluslararası örgütlerin aldığı Anayasaya aykırı kararlar ile

Rusya'ya, ülkenin kamu düzeni temellerine aykırı yükümlülükler getiren uluslararası mahkeme ve tahkim kararlarına ilişkin sorunlar hakkında karar verir (m.125/5[1]/b). Anayasaya aykırı uluslararası antlaşmalar yürürlüğe konulamaz ve uygulanamaz (m.125/6).

Yunanistan

Yunanistan; hukukun genel kabul gören ilkelerine uyarak, barış ve adaletin güçlendirilmesi, devletler ve halklar arasında dostane ilişkilerin geliştirilmesi için çalışır (m.2/2). Uluslararası hukukun genel kabul görmüş ilkeleri ile kanunla onaylandıkları tarih itibarıyla (her birindeki özel hükümler çerçevesinde) uluslararası antlaşmalar, Yunan ulusal hukukunun ayrılmaz bir parçası haline gelir ve ulusal hukukun düzenlemelerinden farklı hükümler içermeleri durumunda üstünlüğe sahiptir. Uluslararası hukuk ve uluslararası sözleşme hükümleri yabancılara sadece karşılıklılık esasına göre uygulanır (m.28/1). Uluslararası antlaşmalarla ulusal mevzuat arasındaki uyuma/çelişkiye "Özel Yüksek Mahkeme" karar vermektedir (m.100/1/f). Önemli bir ulusal çıkara hizmet ettiği ve diğer devletlerle iş birliğini geliştirdiği sürece Anayasadaki yetkiler antlaşmalarla uluslararası örgütlerin organlarına devredilebilir. Bu antlaşmaların onaylanabilmesi için Parlamento üye tam sayısının beşte üçünün olumlu oyu gerekir (m.28/2). Önemli ulusal çıkarların gerektirdiği durumlarda kişi haklarını ve demokratik idarenin temellerini ihlal etmemek, eşitlik ilkesi temelinde ve karşılıklılık şartıyla Parlamento üye tam sayısının mutlak çoğunluğuyla kabul edilen ulusal egemenliğin sınırlandırılmasına ilişkin kanunlar geçerlidir (m.28/3). 28'inci maddenin açıklayıcı bendine göre, bu madde ülkenin Avrupa bütünleşme sürecine katılımının temelidir.

Cumhurbaşkanı 35'inci maddenin 1'inci fıkrasına (karşı imza kuralı) kesinlikle uymak şartıyla devleti uluslararası alanda temsil eder; savaş ilan eder; barış, ittifak, ekonomik iş birliğiyle uluslararası örgüt ve birliklere katılım antlaşmaları yapar ve ülkenin çıkar ve güvenliğinin el verdiği ölçüde gerekli açıklamalarla bunları Parlamentoya bildirir (m.36/1). Ticaret, vergi, ekonomik iş birliği, uluslararası örgüt ve birliklere katılım, Anayasanın diğer hükümlerine göre sadece kanunla düzenleneceği öngörülmüş alanlarda taviz/istisna gerektiren tüm diğer antlaşmalarla Yunan vatandaşlarına bireysel yük getirebilecek uluslararası düzenlemeler Parlamento tarafından bir kanunla onaylanmadan yürürlüğe giremez (m.36/2). Bir antlaşmanın gizli maddeleri hiçbir şekilde antlaşmanın açık hükümlerine aykırı olamaz (m.36/3). Uluslararası antlaşmaların onaylanması Anayasanın 43/2 ve 43/4'üncü (kanunla, yürütmeye genel düzenleyici kararname çıkarma yetkisi verilmesi) maddelerinde belirtilen yetki devrinin konusu olamaz (m.36/4).

Sonuç

- İncelenen ülkelerden Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Estonya, İrlanda, İtalya, Macaristan, Portekiz, Rusya ve Yunanistan, hukukun genel ilkelerinin ulusal mevzuatlarının bir parçası olduğunu belirtmişlerdir.
- Devletler taraf oldukları uluslararası antlaşmaları ahde vefanın gereği olarak ulusal mevzuatlarında kanunlar karşısında öncelikle uygulamaktadır. Antlaşmalar;
  - ABD'de ülkenin en üstün yasaları arasında yer almak suretiyle eyalet anayasa ve kanunlarının üstündedir.
  - Brezilya'da Parlamentonun onaylanmasını uygun bulduğu insan haklarına ilişkin antlaşmalar Anayasa değişikliği niteliğindedir.
  - Bulgaristan, Hollanda, Polonya ve Yunanistan'da antlaşma ile ulusal mevzuatın farklı hükümler içermesi halinde antlaşma hükümleri öncelikle uygulanır.
  - Çek Cumhuriyeti, Fransa ve Rusya'da aynı konuda kanunlardan farklı hükümler içermeleri durumunda antlaşma uygulanır.
  - Estonya'da Anayasaya aykırı antlaşma onaylanamaz. Taraf olunan antlaşmalar ulusal mevzuat statüsündedir. Güney Kore'de de ulusal mevzuat statüsündedir.
  - Portekiz'de antlaşmalar "Anayasanın temel ilkelerine" aykırı değilse önceliğe sahiptir.
  - Romanya'da AB çerçevesindeki antlaşmalarla (ulusal mevzuat daha olumlu hükümler içermiyorsa) insan haklarına ilişkin sözleşmeler önceliğe sahiptir. Anayasanın insan haklarına ilişkin düzenlemeleri İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine uygun yorumlanır.
  - İspanya'da Anayasadaki temel hak ve özgürlükler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve İspanya'nın taraf olduğu diğer insan hakları sözleşmelerine uygun yorumlanır. Portekiz'de de temel haklara ilişkin yasal ve anayasal düzenlemeler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine uygun yorumlanır.
- İncelenen ülkelerin biri dışında (Macaristan'da Parlamento kendi görev alanındaki antlaşmaların bağlayıcılığı konusunda kendisi karar verir.) antlaşma yapma yetkisi (müzakere, imza, akit) yürütmeye (Cumhurbaşkanı, Kral, Başkan, Hükûmet, Bakanlar Kurulu) verilmiştir.
- Ülkelerin çoğu başta siyasi nitelikteki anlaşmalar ile toprak düzenlemeleri olmak üzere "önemli" uluslararası yükümlülükler üstlenmeyi yasama organlarının ön onayına/onayına bağlarken (ABD, Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Hollanda, İrlanda,

İspanya, İtalya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Rusya ve Yunanistan) bazı ülke anayasaları daha önce taraf olunan söz konusu uluslararası yükümlülüklerin feshedilmesini de yasama organlarının ön onayına/onayına bağlamıştır (Bulgaristan, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Hollanda, İspanya, Polonya, Rusya).

- Devletler, ulusal mevzuat ve uluslararası yükümlülükleri arasındaki aykırılıkları veya bunların ulusal mevzuattaki yerini belirleme yetkisini yüksek mahkemelere/anayasa mahkemelerine bırakmışlardır.[18] Söz konusu antlaşmaları inceleyen mahkemelerin yetkileri şu şekildedir:
  - Avusturya'da aykırılık kararının verilmesiyle antlaşmanın uygulanması son bulmakta; antlaşmayı yürürlüğe koyan kanun veya kararname yürürlükten kalkmaktadır.
  - Portekiz'de Cumhurbaşkanı onay öncesi antlaşmaları Anayasa Mahkemesine sunmaktadır. Aykırılığın varlığı halinde Parlamentonun üçte iki çoğunluğuyla antlaşma onaylanabilmektedir. Anayasanın temel ilkelerinden birinin ihlal edilmemesi ve diğer tarafların da antlaşmayı uygulaması şartlarıyla Anayasaya şekil ve esas bakımından aykırılık, antlaşmanın uygulanmasına engel değildir. Hollanda'da da üçte iki çoğunlukla Anayasaya aykırı antlaşmalar onaylanabilmektedir.
  - Bulgaristan, İspanya, Çek Cumhuriyeti, Fransa ve Romanya'da anayasa mahkemeleri akdedilmiş antlaşmaları onaydan önce anayasaya uygunluk açısından incelemektedir. Bulgaristan, İspanya, Fransa ve Romanya'da aykırılık durumunda onaydan önce Anayasanın değiştirilmesi gerekirken; Çek Cumhuriyeti'nde aykırılığın giderilmeden (Anayasa veya antlaşma hükümlerinin değiştirilmesi) antlaşmanın onaylanamayacağı hüküm altına alınmıştır.
  - Macaristan'da Anayasa Mahkemesi aykırılık tespitinden sonra iptalin sonuçlarının neler olacağına da karar vermektedir.
  - Rusya'da Anayasaya aykırı antlaşma yürürlüğe konulamaz ve uygulanamaz.
- Danimarka'da Hükûmet önemli dış politika konularını kanunla düzenlenen "Dış Politika Kurulu"na danışmaktadır.
- Finlandiya'da "Anayasa Komisyonu" gündemindeki tasarı ve tekliflerin uluslararası insan hakları sözleşmelerine uygun olup olmadığını değerlendirmek durumundadır.

[18] ABD (yabancılık unsuru taşıyan davalarda yargı yetkisi), Almanya, Avusturya, Brezilya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Fransa, İspanya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Yunanistan.

- Almanya, Avusturya, Belçika ve İtalya kendilerini oluşturan alt birimlerin (bölge, topluluk, eyalet vs.) yabancı devlet ve alt birimleriyle antlaşma yapmasına izin verirken; ABD ve Brezilya'da bu yetki merkezî hükûmettedir. Rusya'yı oluşturan birimlerin uluslararası ve dış ekonomik ilişkilerinin yürütülmesi konusunda Federasyon ve alt birimler ortak yetkiye sahiptir.
- Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İspanya, İtalya, Macaristan, Polonya, Romanya, Rusya ve Yunanistan Anayasalarında uluslararası antlaşmalarla uluslararası örgütlere egemenlik yetkilerinin bir kısmını devredebileceklerini hüküm altına almışlardır.
- Almanya, Güney Afrika ve Rusya belli şartlarda antlaşmalar açısından önceki devlet(ler)in halefi olduğunu anayasalarına hüküm olarak koymuşlardır.

BÜTÇE VE KESİNHESAP

Ercan ÇELİKER*

Giriş

Parlamentoların ortaya çıkmasında önemli rol oynayan bütçe hakkı günümüzde de parlamentoların başlıca varlık sebeplerinden birisini oluşturmaktadır. Bu nedenle anayasalar ekonomik ve toplumsal hayatı yakından ilgilendiren devlet bütçesiyle ilgili düzenlemeleri de içermektedir. Parlamentonun onayladığı bütçenin parlamento iradesine ve kanunlara uygun olarak kullanılıp kullanılmadığının yine parlamento tarafından denetlenmesinin aracı da kesinhesaplara ilişkin onay sürecidir. Çoğu anayasada bütçenin uygulama sonuçlarının yani kesinhesapların parlamentoya sunulacağına dair hükümlere de yer verilmiştir.

Bu bölümde esas itibarıyla anayasalarda yer alan bütçe ve kesinhesaplarla ilgili temel ve ortak düzenlemelere yer verilmiş, ancak yer yer bütçe konusunda ülkedeki duyarlılığı ya da yeni yönelimleri yansıtan hükümler de ele alınmıştır. Buna karşılık, ülkenin yönetim biçiminden ya da parlamentonun yapısından kaynaklanan düzenlemelere zorunlu olmadıkça yer verilmemiştir. Diğer taraftan çoğu anayasada bütçe "bütçe kanunu" adı altında kanunlaştırılmakla birlikte bazı anayasalarda bütçe kanunu yerine "mali kanun" denilmiştir. Çalışmada anayasalardaki bu isimlendirmeye bağlı kalınmıştır.

* Yasama Uzmanı

Ülke Örnekleri

ABD

ABD Anayasasında doğrudan bütçe kanunu ile ilgili bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Ancak, kanunla verilen ödenekler dışında Hazineden para çekilemeyeceği hükme bağlanarak bütçe hakkı ABD Kongresine verilmiştir. Anayasada bütçe ile ilişkilendirilebilecek bir diğer hüküm de tüm kamu gelir ve giderlerine ilişkin raporların ve hesapların belirli zamanlarda yayımlanacağına ilişkindir (m.1 b.9 f.7).

Almanya

Bütçeyle ilgili nispeten ayrıntılı hükümler içeren Almanya Anayasasının "Maliye" başlıklı 10'uncu bölümü mali hükümlerden oluşmaktadır. Ancak, bu bölümde yer alan düzenlemelerin önemli bir kısmı Federasyon ve eyaletler arasındaki mali ilişkilere ilişkindir.

Almanya Anayasasının 109'uncu maddesinde denk bütçeye atıfta bulunulmaktadır. Buna göre, hem Federasyonun hem de eyaletlerin bütçeleri ilke olarak kredilerden elde edilen gelirler hesaba katılmaksızın denk olmalıdır. Ancak, kredilerden elde edilen gelirlerin gayrisafi yurtiçi hasılanın (GSYH) yüzde 0,35'ini aşmaması halinde Federasyon bütçesinin, bütçenin denk olmasına ilişkin şartı karşıladığı varsayılacaktır.[1] Ancak, eyaletlere bu konuda esneklik tanınmamıştır. Bununla birlikte, Federasyonun ve eyaletlerin ekonominin büyüme ve daralma dönemleriyle simetrik olarak piyasalardaki olağandışı gelişmelerin etkilerini dikkate alan ya da Hükûmetin kontrolünde olmayan ve mali kapasitesini ciddi ölçüde zorlayan doğal afetlere veya olağan dışı acil durumlara ilişkin istisnalar içeren düzenlemeler yapabilmelerine imkân sağlanmıştır. Bu gibi istisnai hallerde telafi edici bir amortisman planı hazırlanmalıdır (f.3). Diğer taraftan Anayasa, federal bütçe ve eyalet bütçelerinin yönetimi ve uzun vadeli mali planları hakkında federal kanun çıkarılabileceğini hükme bağlamıştır (f.4).

Anayasanın 109a maddesi bütçe kaynaklı bir darboğaza girilmesini önlemek üzere bazı düzenlemeler içermektedir. Söz konusu maddede, çıkarılacak bir federal kanunla Federasyonun ve eyaletlerin bütçe yöne-

[1] Anayasada bu kurala uyulup uyulmadığının 2020 yılından itibaren İstikrar Konseyince denetleneceği hükme bağlanmıştır (m.109a). 2010 yılında kurulmuş olan İstikrar Konseyi Federal Maliye Bakanından, eyaletlerin maliye bakanlarından ve Federal Ekonomik İşler ve Enerji Bakanından oluşur. Başlıca görevi Federasyonun ve eyaletlerin bütçelerini düzenli olarak izlemektir. Bkz. Stabilitätsrat (İstikrar Konseyi), "Stability Council", Erişim:29.04.2024, https://www.stabilitaetsrat.de/EN/Home/home_node.html

timlerinin İstikrar Konseyi tarafından sürekli olarak denetlenmesi, bütçeyi darboğaza sokacak bir acil durumun tespitine ilişkin şartların ve yöntemlerin belirlenmesi ve bu gibi acil durumların giderilmesine yönelik programların oluşturulması ve idaresine ilişkin ilkelerin belirlenmesi öngörülmüştür.

Anayasanın "Federal Bütçe" başlıklı 110'uncu maddesi Federasyonun bütün gelir ve giderlerinin bütçede yer alacağını ve bütçenin gelir ve giderler itibarıyla denk olacağını hükme bağlamıştır. Söz konusu maddeye göre, bir veya birden fazla mali yılı kapsayan bütçelerin birinci yılın başlangıcından önce çıkarılması ve her yıl için ayrı hükümler içermesi gerekmektedir. Ayrıca, Anayasa çıkarılacak bir kanunla düzenlenmek suretiyle bütçenin çeşitli bölümlerinin mali yıllar itibarıyla bölünerek farklı zaman dilimlerine uygulanmasına da imkân sağlamaktadır. Diğer taraftan, bütçe kanununda yalnızca federal gelir ve harcamalarla ve bütçenin uygulanacağı dönemle sınırlı hükümlere yer verilebilir. Bununla birlikte bütçe kanununda, söz konusu kanun hükümlerinin bir sonraki bütçe yürürlüğe girince ya da özel bir hüküm varsa daha sonraki bir tarihte yürürlükten kalkacağına dair hükümler de yer alabilir.

Anayasanın 111'inci maddesi geçici bütçeyi düzenlemiştir. Buna göre, mali yıl sonuna kadar bir sonraki mali yılın bütçe kanunu çıkarılamazsa, yeni mali yıl bütçe kanunu kabul edilinceye kadar Hükûmet kanunla kurulmuş kurumların faaliyetlerini sürdürmek ve kanunla izin verilen tedbirleri uygulamak, Federasyonun yasal yükümlülüklerini yerine getirmek ve inşaat projelerinin, kamu alımlarının ve diğer hizmetlerin yürütülmesini sağlamak ve bunları desteklemek üzere önceki yıl bütçesindeki ödenek miktarı kadar harcama yapabilir. Ayrıca, gelirlerin bu harcamaları karşılamaması halinde önceki yıl bütçesinin dörtte birine kadar borçlanılabilir. 112'nci maddeye göre, ödenek üstü harcamalar ya da bütçede öngörülmeyen giderler Maliye Bakanının onayına tabidir. Ancak, bu onay yalnızca öngörülemez ve kaçınılamaz durumlar için verilebilir.

Anayasa, Federal Hükûmetin önerdiği harcama miktarlarını aşacak ya da yeni harcamalar doğuracak kanunlar konusunda Federal Hükûmetin muvafakatının aranmasını zorunlu kılmıştır. Bu kural federal gelirlerde azalmaya yol açacak kanunlar için de geçerlidir. Öncelikle, Federal Hükûmet bu türden kanun tekliflerinin oylamasının ertelenmesini Federal Meclisten isteyebilir. Bu durumda Federal Hükûmet söz konusu kanun hakkındaki görüşünü altı hafta içinde Federal Meclise göndermek durumundadır (m.113 f.1). Federal Meclisin böyle bir kanunu kabul etmesi halinde ise, Federal Hükûmet söz konusu kanunun kabulünden itibaren dört hafta içinde kanunun ikinci kez oylanmasını isteyebilir (m.113 f.2).

Eğer teklif 78'inci maddeye göre kanunlaşmışsa,[2] Hükûmet, birinci veya ikinci fıkradaki prosedürü başlatmış olması kaydıyla, muvafakat vermekten en fazla altı hafta kaçınabilir. Bu sürenin bitiminde kanun hakkında muvafakat verilmiş sayılır (m.113 f.3).

Almanya Anayasasının 114'üncü maddesi kesinhesaplara ilişkindir. Buna göre, Federal Hükûmetin ibrası için Maliye Bakanı her yıl bir önceki yıl gelir, gider, varlık ve borç hesaplarını Federal Meclise ve Federal Konseye sunmak durumundadır.

Avusturya

Avusturya Anayasası bütçe ve kamu harcamalarıyla ilgili ayrıntılı düzenlemeler yapmıştır. Bütçe ve Federal Hükûmet harcamalarıyla ilgili hükümler Anayasanın "Federal Yasama" başlıklı ikinci kısmının "Millî Meclisin ve Federal Meclisin Federasyonun Yürütmesine Katılımı" başlıklı bölümünde yer alan 51, 51a, 51b, 51c ve 51d maddelerinde düzenlenmiştir.

Anayasanın 51'inci maddesi bütçeyle ilgili temel düzenlemeleri içermektedir. Söz konusu maddeye göre, federal mali çerçeve kanununu ve bu kanunun belirlediği limitler dâhilinde hazırlanan federal mali kanunu oylama yetkisi Millî Meclise ait olmakla birlikte, bütçe müzakerelerinde Hükûmetin teklifi esas alınacaktır (f.1). Federal Hükûmet federal kanunla belirlenecek süre içinde her yıl Millî Meclise yeni federal mali çerçeve kanun tasarısını ya da federal mali çerçeve kanunda değişiklikleri içeren kanun tasarısını sunmak durumundadır. Anayasa yeni mali yıl ve onu izleyen üç mali yıla ilişkin ödenek tavanlarının federal mali çerçeve kanun ile belirleneceğini de hükme bağlamıştır. Her yıl federal mali çerçeve kanununda öngörülen ödenek tavanları dâhilinde federal mali kanunun çıkarılması gerekmektedir (f.2).

Avusturya'da bütçe tahminlerinin içinde yer aldığı kanun "federal mali kanun"dur. Anayasaya göre, bütçe tahminleri federal mali kanunun eki olarak Millî Meclise sunulacaktır (m.51 f.5). Hükûmet federal mali kanun tasarısını mali yıl başlangıcından en az on hafta önce Millî Meclise sunmak zorundadır. İstisnai olarak, Hükûmet isterse her yıl için ayrı ayrı olmak üzere yeni mali yılı takip eden iki yıla ilişkin federal mali kanun tasarılarını da Millî Meclise sunabilir (m.51 f.3).

[2] Federal kanunların kabulünü düzenleyen 78'inci maddeye göre, Federal Meclisin kabul ettiği kanunlar Federal Konseyin de aynı görüşte olması, her iki meclis üyelerinden oluşan bir karma komisyonda görüşülmesi talebinde bulunmaması, Anayasada öngörülen süre içinde itirazda bulunmaması, itirazını geri çekmesi veya itirazın Federal Meclis tarafından geçersiz kılınması hallerinde kanunlaşmış sayılacaktır.

Diğer taraftan Anayasa federal mali çerçeve kanun ile belirlenmiş limitlerin aşılamayacağını, aşılmasına dair yetki verilemeyeceğini de hükme bağlamıştır (m.51 f.6 b.1). Ancak, yakın tehlike durumunda Hükûmete, Millî Meclisin federal mali kanunları görüşen komisyonunun[3] muvafakatıyla, federal mali kanunla verilmiş ödeneklerin binde ikisini aşmamak üzere ilave ödenek kullanma imkânı sağlanmıştır. İlgili komisyon Hükûmetin talebi hakkında iki hafta içinde karar vermezse Hükûmetin talebi kabul edilmiş sayılacaktır. Aynı şekilde ülke savunması ile ilgili bir durumun ortaya çıkması halinde askerî savunma amacıyla, Hükûmetin başvurusu üzerine, yine Millî Meclisin federal mali kanunları görüşen komisyonunun muvafakatıyla federal mali kanunla verilmiş ödeneklerin yüzde onuna kadar ilave ödenek kullanılabileceği de hükme bağlanmıştır (m.51 f.7). Anayasanın 51'inci maddesinde ayrıca, bütçe yönetiminde ilke olarak etkililiğe, kadın erkek eşitliğine, şeffaflığa ve Federasyonun gerçek mali durumunun yansıtılmasına özen gösterilmesi gerektiği hükme bağlanmıştır. İlaveten aynı maddede federal mali kanunun dayanacağı ilkelere ve içereceği hususlara da yer verilmiştir.

Avusturya'da bütçenin zamanında kanunlaştırılamaması halinde izlenecek yöntem Anayasanın 51a maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, Hükûmet tarafından federal mali çerçeve kanun tasarısının veya federal mali kanun tasarısının süresi içinde Millî Meclise sunulmaması halinde Millî Meclis üyeleri federal mali çerçeve kanun teklifi veya federal mali kanun teklifini Millî Meclise sunabileceklerdir. Eğer Hükûmet Millî Meclis üyelerinin kendi tekliflerini sunmalarından sonra söz konusu tasarıları Millî Meclise sunarsa Millî Meclis, Hükûmetin tasarısını ya da üyelerin tekliflerini görüşmelere esas alabilir. Eğer Millî Meclis bir mali yıl için federal mali çerçeve kanunu çıkaramazsa, ödenek tavanlarının belirlenmiş olduğu son mali yıldaki ödenek tavanları uygulanmaya devam olunacaktır. Aynı şekilde, Millî Meclis bir mali yıl için federal mali kanunu kabul etmez ya da bütçeye ilişkin geçici düzenlemeler yapmazsa, en son çıkarılan federal mali kanun uygulanmaya devam olunacaktır.

51b maddesine göre, Federasyonun vadesi gelmiş yükümlülüklerini yerine getirmesini engellememek kaydıyla, bütçe gelişmelerinin gerektirdiği hallerde veya ekonomide köklü değişiklik emarelerinin belirdiği durumlarda Maliye Bakanı, Hükûmetin muvafakatıyla ya da federal mali kanunun verdiği yetkiyle, bütçeyi kontrol altında tutabilmek amacıyla

[3] Halihazırda federal mali çerçeve kanunu, federal mali kanunu ve bütçeyle ilgili diğer kanunları Bütçe Komisyonu görüşmektedir. Bkz. Republik Österreich Parlament (Avusturya Parlamentosu), "Budgetausschuss", Erişim:29.04.2024, https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXVII/A-BU/A-BU_00001_00867/index.shtml

tedbir olarak ödeneklerin belirli bir yüzdesini ayırabilir. Bu durumda bir ay içinde Millî Meclisin federal mali kanunu görüşen komisyonuna yapılan işlemle ilgili bilgi verilir (f.2).

Anayasanın ödenek üstü harcamaları düzenleyen 51c maddesine göre, federal mali kanunda öngörülmeyen ya da Millî Meclisin onayladığı miktarları aşan ödenek kullanımı ancak federal mali kanunla verilmiş bir yetki bulunması halinde söz konusu olabilir. Söz konusu madde hangi hallerde ödenek üstü harcama yapılabileceğini de düzenlemiştir. Örneğin yasal zorunluluk bulunması, mali bir borcun söz konusu olması gibi hallerde federal mali kanunun öngördüğü ödenekler Maliye Bakanının muvafakatıyla aşılabilir. Bu gibi durumlarda Maliye Bakanı Millî Meclisin federal mali kanunu görüşen komisyonuna üç ayda bir rapor vermek durumundadır.

Anayasanın 51d maddesi Millî Meclisin bütçe yönetimine katılımının federal mali kanunu görüşen komisyon marifetiyle sağlanacağını düzenlemektedir. Bu komisyon Millî Meclisin Cumhurbaşkanınca feshedilmesi halinde gündemindeki işleri daimî bir alt komisyona devredebilir. Ayrıca bu komisyonun ve daimî alt komisyonunun gerektiğinde Millî Meclisin toplanmadığı zamanlarda da toplanabilmesine imkân sağlanmıştır. Diğer taraftan söz konusu madde ile yukarıda bahsi geçen raporlar dışında diğer kanunlarda öngörülen raporların da bu komisyona sunulması öngörülmüştür.

Avusturya Anayasası çeşitli maddelerinde bütçe konusunda kadın-erkek eşitliğine ilişkin hükümlere de yer vermiştir. Örneğin Anayasanın 13'üncü maddesi Federasyonun, eyaletlerin ve belediyelerin bütçeleme konusunda kadın-erkek eşitliğini hedefleyeceğini öngörmüştür (f.3). Aynı şekilde 51'inci maddede bütçenin gözetmesi gereken hususlar arasında kadın-erkek eşitliği de sayılmıştır (f.8).

Kesinhesap konusu Avusturya Anayasasında bütçe kadar ayrıntılı düzenlenmemiştir. Anayasanın 121'inci maddesine göre bütçe kesinhesapları Sayıştay tarafından hazırlanır ve Millî Meclise sunulur (f.2).

Belçika

Belçika Anayasası bütçe ve kesinhesap konusunda ayrıntılı düzenlemeler içermemektedir. Anayasanın "Maliye" adlı beşinci başlığı altında yer alan ve bütçe ve kesinhesap konularını düzenleyen 174'üncü maddesine göre, Temsilciler Meclisi her yıl kesinhesapları düzenleyen kanunu ve bütçeyi karara bağlar. Ayrıca, söz konusu madde devletin bütün gelir ve giderlerine bütçe ve kesinhesaplarda yer verilmesini zorunlu kılmıştır.

Brezilya

Bütçe konusunda oldukça ayrıntılı düzenlemeler içeren[4] Brezilya Anayasası 165'inci maddesi ile bütçeyi üçayaklı bir model üzerine inşa etmiştir: Çok yıllık planları içeren kanun,[5] yıllık bütçe direktifleri kanunu ve yıllık bütçe kanunu. Çok yıllık planları içeren kanun sermaye harcamaları ile devam eden programlara ilişkin harcamalar konusunda kurallar koyan, amaç ve hedefleri belirleyen kanundur. Bütçe direktifleri kanunu Federal İdarenin hedeflerini ve önceliklerini belirler, mali politikalara yön gösterir, sürdürülebilir borçlanma amacı doğrultusunda yıllık bütçe kanununun hazırlanmasına ilişkin yönlendirici kurallar koyar, mevzuatta yapılacak değişikliklere ilişkin politikaları belirler ve resmî finansman kuruluşlarının uygulayacağı politikaları ortaya koyar.[6] Anayasanın 57'nci maddesine göre, Parlamentoda bütçe direktifleri kanun tasarısı kanunlaştırılmadan ara verilemez, yasama yılı sona erdirilemez (p.2).

Brezilya Anayasasının 48'inci maddesine göre, çok yıllık plan, yıllık bütçe direktifleri ve yıllık bütçe konusunda Ulusal Kongre yetkilidir. 84'üncü maddeye göre ise, Anayasada öngörülen şekilde çok yıllık planı, bütçe direktifleri kanun tasarısını ve bütçe tasarısını Ulusal Kongreye sunmak Devlet Başkanının yetkisi ve görevidir (b.XXIII). 61'inci maddede ise bütçe konusunda kanun yapma sürecini başlatma yetkisinin münhasıran Devlet Başkanına ait olduğu düzenlenmiştir (p.1).

Anayasa önemli ve acil durumlarda Devlet Başkanına bazı konularda geçici olarak kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verirken, çok yıllık planlar, bütçe direktifleri, bütçe ve borçlanma gibi konularda Geçici Başkanlık Kararnamesi çıkarılamayacağını hükme bağlamıştır (m.62 p.1). Diğer taraftan, Anayasaya göre, Devlet Başkanının talebi üzerine Ulusal Kongre alacağı bir kararla belirli konularla sınırlı olarak ve belli bir sürey-

[4] İncelenen ülkeler arasında bütçe konusunda en ayrıntılı düzenlemeleri içeren anayasa Brezilya Anayasasıdır. Geçici hükümler dâhil Anayasada 130'dan fazla yerde "bütçe" ibaresi geçmektedir. Anayasada federal bütçeye ilişkin ayrıntılı düzenlemelerin yanı sıra, yargı organlarının bütçeleri ve sosyal refah bütçesi gibi konularda da düzenlemeler yer almıştır. Bu çalışmanın amacı ve kapsamı itibarıyla federal bütçeye ilişkin başlıca hükümler dışındaki düzenlemeler üzerinde durulmamıştır.

[5] Dört yıllık bir süreyi kapsamaktadır.

[6] Bütçe kanunu gibi yıllık olan bu Kanun bütçe yılına ve takip eden iki yıla ilişkin ekonomik varsayımları, gelir tahminlerini, borçlanma ve açık hedeflerini gösterir. Bkz. IMF, Brazil Technical Assistance Report-Supporting Implementation of the Expenditure Rule Through Public Financial Management Reforms, (IMF Country Report No. 17/292), Eylül 2017, s.24, Erişim:29.04.2024, https://www.imf.org/~/media/Files/Publications/CR/2017/cr17292.ashx

le kanun çıkarma yetkisini Devlet Başkanına devredebilir.[7] Ancak münhasıran Ulusal Kongrenin, Temsilciler Meclisinin ve Federal Senatonun yetkisindeki bütçe ve bütçe direktifleri ve diğer bazı konularda Devlet Başkanına yasa yapma yetkisi devredilemez (m.68 p.1). 85'inci maddeye göre, Devlet Başkanının Anayasanın bütçe kanununa ilişkin hükümlerine aykırı işlemleri sorumluluk doğurur.

Brezilya Anayasası bütçeyle ilgili ayrıntılı düzenlemeleri "Vergileme ve Bütçe" başlığının ikinci kısmının "Bütçeler" başlıklı ikinci bölümünde yer alan 165 ila 169'uncu maddelerinde yapmıştır. Söz konusu maddeler bütçenin kapsamı, görüşülme usulü, değişiklik önergeleri, borçlanma, bütçenin hazırlanması sürecine ilişkin kanunlar, bütçe gelir ve giderleri, yatırım harcamaları, personel harcamaları ve maaşlar, sosyal güvenlik bütçesi, yasama ve yargı organlarının bütçeleri, bütçeye ilişkin yasaklar ve olağanüstü durumlar gibi konularda oldukça ayrıntılı düzenlemeler içermektedir.

165'inci maddeye göre, Hükûmet çok yıllık plana, bütçe direktiflerine ve yıllık bütçeye ilişkin kanun tasarılarını hazırlamaktan sorumludur. Söz konusu maddeye göre bütçe kanunu; kamu kurum ve kuruluşlarının bütçelerini, kamunun doğrudan ya da dolaylı olarak hisselerinin çoğuna sahip olarak karar yetkisini elinde bulundurduğu şirketlerin yatırım bütçelerini, sosyal refah (sosyal güvenlik dâhil) bütçesini, devlet tarafından yönetilen fonların ve vakıfların bütçelerini içerir (p.5). Ayrıca, bölgesel bazda vergi gelirlerinde azalışa yol açan vergi harcamaları da bütçeyle birlikte sunulur (p.6). Bütçe kanununda gelir ve gider tahminleri dışında başka hükümlere yer verilmez (p.8). Ancak, Bütçe tasarısında yıllara sari yatırımlara ilişkin olarak bir sonraki yıl harcama tahminleri de yer alabilir (p.14). Bütçenin hazırlanmasına ve uygulanmasına ilişkin ayrıntılar ise kanunla düzenlenir (p.9).

166'ncı maddeye göre, çok yıllık plana ilişkin kanun tasarısı, bütçe direktifleri kanunu tasarısı ve bütçe kanunu tasarısı Devlet Başkanı tarafından ilgili kanunda yer alan hükümlere göre Ulusal Kongreye sunulur (p.6). Ulusal Kongrede bütçe direktifleri kanunu tasarısı ve bütçe kanu-

[7] Brezilya Anayasasının 59'uncu maddesine göre kanun yapma süreci şunların hazırlanmasını içerir: 1. Anayasa değişiklikleri, 2. Tamamlayıcı kanunlar (supplementary laws, leis complementares), 3. Olağan kanunlar (ordinary laws, leis ordinárias), 4. Yetki devrine dayanan kanunlar (delegated laws, leis delegadas), 5. Geçici Başkanlık kararnameleri (provisional presidential decrees, medidas provisórias), 6. Kanun hükmünde kararnameler (legislative decrees, decretos legislativos), 7. Parlamento kararları (resolutions, resoluções). Bu konuda ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Passos, E., "Doing Legal Research in Brazil", Hauser Global Law School Program (New York Üniversitesi Hauser Küresel Hukuk Okulu Programı), Şubat 2005, Erişim:29.04.2024, https://www.nyulawglobal.org/globalex/Brazil. html#_1.5.1_The_Making_of%20Laws; Rosenn, K.S., Separation of Powers in Brazil, Duquesne Law Review, C:47, 2009, Erişim: 29.04.2024, https://core.ac.uk/download/pdf/214392703.pdf

nu tasarısı ile Devlet Başkanınca sunulan kesinhesaplar, milletvekilleri ve senatörlerden oluşan Daimî Karma Komisyon tarafından görüşülür (p.1). Değişiklik önergeleri Daimî Karma Komisyona sunulur ve Temsilciler Meclisi ve Federal Senato Genel Kurullarında değerlendirilir (p.2). Bütçe kanunu tasarısı üzerinde verilen önergelerden yalnızca çok yıllık mali plana ve bütçe direktifleri kanununa uygun olan önergeler, personel harcamalarına, sosyal güvenlik katkılarına ve borç servisine ilişkin olanlar hariç olmak üzere bazı ödeneklerin azaltılması nedeniyle ortaya çıkacak fonların kullanımını belirleyen önergeler ile kanunun madde metinlerine yönelik olan ya da maddi hataları gidermeye yönelik olan önergeler kabul edilebilir (p.3). Devlet Başkanı Ulusal Kongreden bütçenin Daimî Karma Komisyonda henüz oylanmamış kısımlarında değişiklik yapılmasına yönelik talepte bulunabilir (p.5). Bütçe tasarısında kanun teklifleriyle yapılacak değişiklikler teklifin sunulduğu yıldan önceki yılın net bütçe gelirlerinin yüzde 2'sini aşmamak ve bu oranın yarısının kamu sağlığı ve hizmetlerine tahsis edilmesi şartıyla kabul edilebilecektir (p.9) Ayrıca bu oranın yüzde 1,55'lik kısmı Temsilciler Meclisi üyelerince, yüzde 0,45'lik kısmı ise Federal Senato üyelerince verilecek teklifler için uygulanacaktır (p.9-A).

167'nci madde bütçeyle ilgili uzun bir yasaklar listesi içermektedir. Bunlar arasında yıllık bütçe kanununda yer almayan program ve projelere başlanamaması, bütçeyi ya da öngörülen borçlanma limitlerini aşan harcamalara ve yükümlülüklere girişilememesi, vergilerin bir kamu kuruluşuna, fona ya da belirli harcamalara tahsis edilememesi, bir kanuna dayanmadıkça ödeneklerin bir harcama türünden ya da bir kuruluştan diğer bir harcama türüne ya da kuruluşa aktarılamaması, özel hüküm olmadıkça sosyal güvenlik fonlarının başka fon ve kuruluşlara aktarılamaması, bütçesi ve mali kaynağı öngörülmeksizin personel giderleri dâhil kanunla devlete finansal yük yüklenememesi gibi hükümler yer almaktadır.

167-A maddesinde giderlerin gelirlerin yüzde 95'ini aşması durumunda harcamaları artıracak yeni kuruluş ya da birim kurulmaması, yeni kadro ve pozisyon ihdas edilmemesi gibi idarece alınabilecek tedbirlere ve yasaklanabilecek uygulamalara yer verilmiştir. Anayasanın 167-B ila 167-G maddeleri ise genel bir felaket durumunda uygulanacak mali hükümleri düzenlemektedir.

Anayasanın 49'uncu maddesine göre kesinhesapları denetlemek Ulusal Kongrenin yetkisindedir (b. IX). 84'üncü madde uyarınca Devlet Başkanı yasama yılının açılışından itibaren 60 gün içinde bir önceki yılın uygulama sonuçlarını, yani kesinhesapları Ulusal Kongreye sunmak

zorundadır (b.XXIV). Kesinhesaplar yukarıda da değinildiği üzere Daimî Karma Komisyonda görüşülür.

Bulgaristan

Bulgaristan Anayasasında bütçeyle ilgili hükümler "Ulusal Meclis" başlıklı üçüncü bölümde yer almaktadır. Anayasanın 84'üncü maddesi bütçenin Ulusal Meclis tarafından kabul edileceğini, 87'nci maddesi ise bütçe tasarısının Bakanlar Kurulunca hazırlanıp Ulusal Meclise sunulacağını hükme bağlamıştır. Anayasada doğrudan kesinhesap ifadesi geçmemekle birlikte, 84'üncü maddede bütçe raporunun Ulusal Meclis tarafından görüşüleceği hükme bağlanmıştır.[8]

Çek Cumhuriyeti

Çek Cumhuriyeti Anayasasında bütçe ve kesinhesapla ilgili hükümler "Yasama Erki" başlıklı ikinci bölümde düzenlenmiştir. Anayasanın 42'nci maddesine göre, bütçe ve kesinhesap tasarıları Hükûmet tarafından hazırlanır ve Parlamentoya sunulur. Bu tasarılar halka açık bir toplantıda görüşülür ve bunlarla ilgili kararları yalnızca Temsilciler Meclisi alabilir. Anayasaya göre, Temsilciler Meclisinin feshedilmesi halinde Senato geciktirilemeyecek konularda veya kanunla düzenlenmediği takdirde bir tüzük çıkarılmasını gerektiren durumlarda kanun çıkarabilir. Ancak Senato, diğer bazı konuların yanı sıra bütçe ve kesinhesapla ilgili kendiliğinden yasal tedbirler almaya yetkili değildir. Bu konularda Senatoya teklifte bulunmaya ancak Hükûmet yetkilidir (m.33).

Danimarka

Bütçe konusu Danimarka Anayasasının "Parlamento Çalışmaları" başlıklı beşinci bölümünde düzenlenmiştir. Anayasanın 45'inci maddesinde mali kanun tasarısının mali yıl başlangıcından en az dört ay önce Danimarka Parlamentosuna sunulacağı öngörülmüştür. Ancak, mali kanun tasarısının Parlamentoda görüşülmesine mali yıl başlangıcından önce başlanamayacağı anlaşılırsa Parlamentoya bir geçici ödenek kanun tasa-

[8] Bulgaristan Kamu Maliyesi Kanununa göre, bütçe raporu bütçe uygulama sonuçlarını gösteren bir rapordur. Bir bütçe yılının uygulama sonuçlarını içeren Bütçe Raporu hesapların ait olduğu yılı takip eden bütçe yılında en geç 30 eylüle kadar Maliye Bakanı tarafından Bakanlar Kuruluna sunulmak zorundadır. Bakanlar Kurulu da Raporu Ulusal Meclise sunmaktadır. Ulusal Meclis Bütçe Raporunu hesapların ait olduğu yılı takip eden bütçe yılında en geç 31 aralık itibarıyla karara bağlamak durumundadır. Bkz. Bulgaristan Maliye Bakanlığı, "Public Finance Act", 138 ve 139. maddeler, (SG No 15, Resmî Yayım Tarihi: 15.02.2013), Erişim:29.04.2024, https://www.minfin.bg/en/4

rısı sunulacaktır. 46'ncı maddede ise Parlamento tarafından mali kanun ya da geçici ödenek kanunu çıkarılmadan vergilerin toplanamayacağı hükme bağlanmıştır. Söz konusu maddeye göre, Parlamento tarafından mali kanun, geçici ödenek kanunu ya da ek ödenek kanunu çıkarılmadan harcama yapılamaz.

Danimarka'da genel olarak kanun tasarı ve tekliflerinin yasalaşabilmesi için ilgili tasarı veya teklifin Parlamentoda üç kez görüşülmesi gerekmektedir. Bu süreçte Parlamento üyelerinin beşte ikisi, Parlamentoda görüşülen bir kanun teklifinin üçüncü görüşmesinin, ikinci görüşmeden itibaren on ikinci iş gününden önce yapılmamasını teklif edebilirler. Ancak mali kanun, ek ödenek kanunu ve geçici ödenek kanunu gibi bazı kanunların görüşülmesi bu şekilde ertelenemez (m.41). Diğer taraftan Danimarka Anayasasına göre kanunlar belirli şartlar altında referanduma götürülebilirken, aralarında mali kanun, ek ödenek kanunu ve geçici ödenek kanununun da bulunduğu bazı kanunlar referanduma götürülemez (m.42.)

Danimarka Anayasasının kesinhesaba ilişkin 47'nci maddesine göre, kesinhesaplar mali yılın sona ermesinden itibaren en geç altı ay içinde, denetçilerin raporu ile birlikte karara bağlanmak üzere Parlamentoya sunulmak zorundadır.[9]

Estonya

Estonya Anayasasının sekizinci bölümü "Maliye ve Ulusal Bütçe" başlığını taşımakta olup bütçeyle ilgili hükümler ağırlıklı olarak bu bölümde yer almaktadır. Anayasanın 115'inci maddesine göre Estonya Parlamentosu her yıl bütün gelir ve giderleri kapsayan bir bütçe kanunu çıkarır. Bütçe kanunu tasarısı Hükûmet tarafından en geç mali yıl başlangıcından üç ay önce Parlamentoya sunulur. Parlamento Hükûmetin talebi üzerine mali yıl içinde ek bütçe kanunu da çıkarabilir.

Anayasanın 116'ncı maddesine göre, bütçe kanununda veya diğer kanunlarda tahmini gelirleri azaltacak, harcamaları artıracak ya da ödenek dağılımını değiştirecek bir kanun teklifi sunulduğunda, teklif sahibi harcamaları karşılayacak gelir kaynaklarını gösteren hesaplamaları da teklifine

[9] Danimarka'da Parlamento kamu hesaplarını denetlemek üzere dört ila altı denetçi seçmektedir. Milletvekilleri de denetçi olarak seçilebilmektedir. Hatta denetçiler çoğunlukla milletvekilleri arasından seçilmektedir. Milletvekillerine bu görevlerinde Parlamento personeli olan Genel Denetçi yardımcı olmaktadır. Bkz., Danimarka Parlamentosu, My Constitutional Act, (47. madde açıklaması), s.27, Erişim:29.04.2024, https://www.thedanishparliament.dk/-/media/pdf/publikationer/english/my_constitutional_act_with_explanations.ashx

eklemek zorundadır. Ayrıca, Parlamento diğer kanunlar uyarınca bütçede yer alması gereken harcama kalemlerini kaldıramaz ya da azaltamaz (m.116). Anayasa bütçenin hazırlanması ve bölümleri ile ilgili hususların kanunla düzenleneceğini hükme bağlamıştır (m.117).

118'inci maddeye göre, bütçe kanunu mali yıl başında yürürlüğe girer. Ancak, Parlamento mali yılbaşından önce bütçe kanununu çıkaramazsa her ay için bir önceki yıl bütçesinin on ikide biri kadar harcamaya izin verilebilir. Anayasa bütçenin çıkarılamaması halinde Parlamento seçimlerinin yenileneceğini öngörmüştür. Buna göre, Parlamento mali yıl başından itibaren iki ay içinde bütçeyi çıkaramazsa Cumhurbaşkanı Parlamento için olağanüstü seçim çağrısında bulunur. (m.119).

Anayasanın "Yasama" başlıklı yedinci bölümünde yer alan 104'üncü maddede bütçe kanununun Parlamentonun çoğunluğunun kararıyla kabul edilebileceği ve değiştirilebileceği hükme bağlanmıştır. 106'ncı maddede ise referanduma götürülemeyecek konular arasında bütçe de sayılmıştır. Ayrıca, Estonya Anayasasına göre bütçe Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenlenemez, değiştirilemez ve yürürlükten kaldırılamaz (m.110).

Estonya Anayasasının Parlamentonun görev ve yetkileri ile ilgili 65'inci maddesinde Parlamentonun ulusal bütçeyi kabul edeceği ve bütçe uygulamasına ilişkin raporu onaylayacağı hükme bağlanmıştır. 87'nci maddede ise Hükûmetin bütçe kanun tasarısını hazırlayıp Parlamentoya sunacağı, bütçe uygulamasını yöneteceği ve bütçe uygulamalarına ilişkin raporu Parlamentoya sunacağı öngörülmüştür.[10]

Finlandiya

Finlandiya Anayasasının yedinci bölümü "Devlet Maliyesi" başlığını taşımakta olup bütçe ile ilgili maddeler bu bölümde yer almaktadır. Anayasanın 83'üncü maddesine göre, her bütçe yılı için devlet bütçesini Finlandiya Parlamentosu karara bağlar. Hükûmetin bütçe tasarısı ve ilgili diğer tasarılar yeni bütçe yılı girmeden Parlamentoya sunulmak zorundadır. Milletvekilleri bütçe tasarısında yer alan herhangi bir konu hakkında değişiklik önergesi verebilirler. Finlandiya Anayasasında genel bir kural olarak Hükûmetin, tasarılarını tamamlayıcı nitelikte yeni tasarıları Parlamentoya sunabileceği ve sunduğu tasarıları geri çekebileceği hükme

[10] Estonya Devlet Bütçe Kanununda "Devlet Konsolide Yıllık Raporu" olarak geçen bütçe uygulamalarına ilişkin rapor kesinhesapları da içermektedir. Bkz. Riigi Teataja (Estonya Resmî Gazetesi), State Budget Act, Madde 77 ve madde 79, Erişim:29.04.2024, https://www.riigiteataja.ee/en/eli/529122017006/consolide

bağlanmıştır. Ancak, ilgili komisyonun raporunu yayımlamasından sonra Hükûmet Parlamentoya tamamlayıcı tasarı sunamaz (m.71). 83'üncü maddede bu genel kuralın bütçe tasarısına da uygulanacağı ifade edilmiştir. Yani Hükûmet isterse bütçeyi tamamlayıcı tasarılar sunabilir ya da bütçe tasarısını geri çekebilir. Finlandiya'da Anayasanın 72'nci maddesi uyarınca kanunlar Parlamento Genel Kurulunda iki kere görüşülmektedir. Ancak bütçe, Maliye Komisyonunun raporunun yayımlanmasından sonra yapılacak tek görüşme sonucunda kabul edilir. Eğer bütçenin yayımı yeni bütçe yılının başlangıcından sonraki bir tarihe kalırsa, Hükûmetin bütçe tasarısı, Parlamento tarafından kabul edilmişçesine bir geçici bütçe olarak uygulanmaya başlanır (m.83). Finlandiya Anayasası haklı bir gerekçeye dayanıyorsa Hükûmetin Parlamentoya ek bütçe tasarısı sunabileceğini hükme bağlamıştır (m.86). Ayrıca devletin görevlerinin yürütülmesi için zorunlu olması halinde Parlamentonun üçte iki çoğunlukla kabul ettiği bir kanuna dayanarak Hükûmet bütçe dışı fon oluşturabilir (m.87). Finlandiya'da bütçe imkânları ne olursa olsun herkesin devletten yasal alacaklarını tahsil edebilmesi Anayasa ile garanti altına alınmıştır (m.88).

Anayasanın 84'üncü maddesi bütçenin içeriğini düzenlemektedir. Buna göre bütçede, yıllık gelir tahminleri, yıllık ödenekler, ödeneklerin gerekçeleri ve diğer gerekçeler yer almak durumundadır. Ayrıca bütçede, kanunla öngörülmüş olması halinde belirli giderlere tahsis edilmiş gelirlerle bu giderler arasındaki farkı karşılamaya yönelik ödeneklere de yer verilebilir. Diğer taraftan, bütçede gelir tahminleri ödenekleri karşılayacak düzeyde olmalıdır. Kanunda öngörülmüş olması halinde ödenekler tahsis edilirken kesinhesaplardaki gelir ve gider farkı da dikkate alınabilir. Bağlı gelir ve giderlere ilişkin gelir tahminleri veya ödenekler, ilgili kanun hükmü gereğince bütçede birden fazla yılı kapsayacak şekilde yer alabilir. Diğer taraftan, kanunda hüküm bulunması halinde iktisadi devlet kuruluşları da bütçe kapsamına alınabilir.

85'inci madde ödenekleri düzenlemektedir. Söz konusu maddeye göre, bütçede sabit ödenekler, tahmini ödenekler ve devredilebilen ödenekler olmak üzere üç türlü ödenek bulunur. Tahmini ödenekler yıl içinde aşılabilir, devredilebilen ödenekler bir kanuna dayanmak kaydıyla sonraki yıllara devredilebilir. Bir kanunla izin verilmedikçe, sabit ödenekler ve devredilebilen ödenekler aşılamaz veya sabit ödenek sonraki yıllara devredilemez. Bütçede açıkça öngörülmedikçe bir harcama kaleminden diğerine ödenek aktarılamaz. Ancak ödeneğin yakından ilgili olduğu bir başka bütçe kalemine aktarılmasına kanunla izin verilebilir. Gerçekleşen bir harcamanın miktarı ve amacıyla sınırlı olmak kaydıyla, bunun sonraki yıllar bütçe ödeneklerinden düşülmesi konusunda yetki verilebilir.

Anayasaya göre, milletvekilleri bütçe tasarısı ve bütçeyle ilgili diğer konularda önerge verebilirler (m.39). Aynı şekilde milletvekilleri ek bütçe tasarısı üzerinde de değişiklik önergesi verebilirler (m.86). Ayrıca Anayasa, milletvekillerinin görevlerinin gereği olarak gizli veya hazırlıkları süren bütçeyle ilgili olmamak kaydıyla Hükûmetten her türlü bilgiyi alabileceklerini hükme bağlamıştır (m.47).

Kesinhesaplar konusu Anayasanın 46'ncı maddesinde ayrıntıya girilmeksizin düzenlenmiştir. Buna göre Hükûmet, faaliyetleri, Parlamento kararları çerçevesinde aldığı tedbirler, devletin mali durumu ve bütçeye bağlı kalıp kalmadığı konusunda Parlamentoya yıllık raporlar sunar (m.46).[11]

Fransa

Fransa Anayasasında bütçe ile ilgili hükümler "Parlamento ile Hükûmet Arasındaki İlişkiler" başlıklı beşinci bölümde düzenlenmiştir. 34'üncü maddeye göre, bütçeyi içeren mali kanunun çerçevesi bir organik kanunla belirlenecektir. Organik kanunla düzenlenecek hükümler çerçevesinde mali kanun devletin bütün gelir ve giderlerini kapsayacaktır. Kamu finansmanına yönelik çok yıllık yönergeler programlama kanunları ile belirlenecektir. Bunlar kamu idarelerinin denk hesap hedeflerinin de bir parçasıdır (m.34).

Fransa Anayasasına göre, mali kanun tasarıları öncelikle Ulusal Meclise sunulur (m.39). Anayasanın 40'ıncı maddesine göre, Parlamento üyelerinin kamu gelirlerinde azalışa ya da harcamalarda artışa yol açacak veya yeni bir harcama doğuracak kanun teklifleri ve önergeleri kabul edilemez. 47'nci madde mali kanunu düzenlemektedir. Buna göre, Parlamento mali kanun tasarısını bu konuyu düzenleyen organik kanundaki usullere göre kanunlaştıracaktır. Eğer Ulusal Meclis tasarının sunulmasından itibaren kırk gün içinde birinci görüşmede mali kanun tasarısı hakkında bir karara varamazsa, Hükûmet tasarıyı Senatoya sunar. Senatonun tasarıyı 15 gün içinde karara bağlaması gerekmektedir. Tasarı daha sonra tasarı ve tekliflerin görüşülme yöntemini düzenleyen 45'inci maddeye göre görüşülmeye devam olunur. Parlamento mali kanun tasarısı hakkında yetmiş gün içinde bir karara varamazsa, tasarıda yer alan hükümler bir Hükûmet Kararnamesi ile yürürlüğe konulabilir. Mali kanun mali yılbaşından önce yayımlanıp yürürlüğe konulamazsa, Hükûmet acil bir durum olarak Par-

[11] Parlamentoya sunulan Yıllık Rapor kesinhesapları da içermektedir. Bkz. Finlandiya Hazine Genel Müdürlüğü, "Final central government accounts", Erişim:29.04.2024, https://www.valtiokonttori.fi/en/state-treasury-in-brief/publications/publications-on-public-administration-services/final-central-government-accounts/

lamentodan vergilerin toplanması için izin ister ve zaten Parlamentonun mali kanunla onaylamış bulunduğu ödenekleri çıkaracağı bir kararname ile kullanmaya başlar. 45'inci madde Parlamentonun toplantıda olmadığı dönemlerde yukarıdaki sürelerin askıya alınacağını da hükme bağlamıştır. Anayasanın 48'inci maddesine göre mali kanun tasarısı Parlamento gündeminde önceliklidir. 49'uncu maddeye göre Başbakan Bakanlar Kurulunda müzakere ettikten sonra mali kanun tasarısını Ulusal Mecliste güven oylamasına dönüştürebilir. Bu durumda eğer bir güvensizlik kararı alınmamışsa, tasarı kabul edilmiş sayılır.

Anayasanın 47-2 maddesine göre kamu kuruluşlarının hesapları hukuka uygun ve güvenilir olmalı, idarenin mali durumunu tam ve doğru olarak göstermelidir. Fransa'da kesinhesaplarla ilgili hususlar bütçe kanunlarının çerçevesini çizen organik kanunla düzenlenmiş olup, kesinhesaplar Parlamento tarafından kanunla *(loi de règlement)* onaylanmaktadır. Söz konusu kanuna göre bir önceki mali yıl kesinhesapları Parlamentoda ilk okuma aşamasında karara bağlanmadan yeni mali yıl bütçesinin görüşülmesine başlanamaz.[12]

Güney Afrika

Güney Afrika Anayasasında bütçe konusu "Maliye" başlıklı 13'üncü bölümde düzenlenmiştir. 215'inci maddeye göre bütçe süreci şeffaflığı, hesap verebilirliği; ekonominin, borçların ve kamu sektörünün etkili bir şekilde idaresini sağlayacak şekilde belirlenmelidir. Söz konusu madde bütçenin şeklinin, Parlamentoya sunulma zamanının, gelirlerin kaynaklarını gösterme zorunluluğunun ve harcamaların kanunlara uygun olarak yapılmasını sağlayacak yöntemlerin kanunla düzenlenmesini öngörmektedir. Diğer taraftan bütçe, gelir ve gider tahminlerini içermeli, cari harcamaları ve sermaye harcamalarını ayrı ayrı göstermeli ve tahmini açığın finansman yöntemlerini ortaya koymalıdır. Bütçe ayrıca, takip eden yılda kamu borçlarını artıracak borçlanma ve diğer yükümlülüklerle ilgili planlar hakkında da bilgi vermelidir. Hazineyi düzenleyen 216'ncı maddede Hazinenin kanunla düzenlenmiş muhasebe yöntemlerine, standartlara ve harcama sınıflandırmalarına ilişkin kuralları ciddi ve sürekli olarak ihlal eden idarelere fon akışını durdurabileceği hükme bağlanmıştır. Anayasa

[12] Kanunun İngilizce metni için bkz. Fransa Ekonomi ve Maliye Bakanlığı, Constitutional bylaw No. 2001-692 of 1 August 2001 on budget acts (1), m.37 ve 41, Erişim:29.04.2024, https://www.performance-publique.budget.gouv.fr/sites/performance_publique/files/files/documents/ressources_documentaires/documentation_anglais/lolf/lolf_eng_version_082001.pdf ; Fransızca metin için bkz. Légifrance (Fransa Mevzuat İnternet Sitesi), Loi organique n° 2001-692 du 1 août 2001 relative aux lois de finances, m.37 ve 41, Erişim:29.04.2024, https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000394028/

ayrıca mali konularda Parlamentoya tavsiyede bulunmak üzere, üyeleri Devlet Başkanınca atanan bir Maliye Komisyonu kurulmasını da öngörmüştür (m.220- m.222).

Güney Afrika Anayasasının Sayıştayla ilgili 188'inci maddesi Sayıştayın kesinhesapları ve Hükûmetin Parlamentoya sunduğu Mali Beyannameyi denetleyeceğini hükme bağlamıştır. Kesinhesapların hazırlanması ve Parlamentoya sunulmasıyla ilgili konular Kamu Maliyesi Yönetimi Kanununda düzenlenmiştir.[13]

Güney Kore

Güney Kore Anayasasında bütçe "Ulusal Meclis" başlıklı üçüncü bölümde düzenlenmiştir. Bütçe tasarısının Ulusal Meclis tarafından müzakere edilip karara bağlanmasının öngörüldüğü 54'üncü maddeye göre, yürütme organı tarafından hazırlanarak mali yıl başlangıcından doksan gün önce Meclise sunulan bütçe tasarısı, Meclis tarafından mali yıl başlangıcından önceki otuz gün içinde karara bağlanmak durumundadır. Bütçe kanunu tasarısının mali yıl başlangıcından önce kanunlaştırılamaması halinde yürütme organı, Anayasa ya da kanunla kurulmuş kuruluşların faaliyetlerinin sürdürülmesi, kanunla öngörülmüş zorunlu harcamaların yapılması ve önceki bütçe ile onaylanmış projelerin devam ettirilmesi için yeni bütçe Meclis tarafından kabul edilinceye kadar bir önceki yıl bütçesinde yer alan ödenekleri kullanabilir. Hükûmet ihtiyaç halinde Meclise ek bütçe tasarısı sunabilir (m.56). Meclis, yürütme organı uygun bulmadıkça bütçede yer alan bir harcama kaleminin toplam rakamını değiştiremeyeceği gibi yeni harcama kalemi de ihdas edemez (m.57). Anayasa, yıllara sâri harcamaların gerekli olduğu hallerde Meclisin onayı ile belli süreliğine yedek ödenek oluşturulabilmesine de izin vermektedir (m.55).

Güney Kore Anayasası kesinhesapların Sayıştay tarafından denetleneceğini hükme bağlamış (m.97 ve devamı), ancak kesinhesapların hazırlanması ve Meclise sunulması konularını Ulusal Maliye Kanunu ile düzenlemiştir.[14] Anayasanın 89'uncu maddesine göre bütçe ve kesinhesaplar Devlet Konseyinin görüşüne sunulacak konular arasındadır.

[13] Güney Afrika Hazinesi, "Public Finance Management Act No. 1 Of 1999", m.8, Erişim:29.04.2024, http://www.treasury.gov.za/legislation/pfma/act.pdf

[14] Kore Yasama Araştırma Enstitüsü, National Finance Act, Erişim:29.04.2024, https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=40922&lang=ENG

Hollanda

Hollanda Anayasasının 65'inci maddesine göre Hükûmet tarafından izlenecek politikalar her yıl eylül ayının üçüncü salı günü ya da kanunla belirlenmiş daha önceki bir tarihte Hollanda Parlamentosunun her iki meclisinin yapacağı ortak toplantıdan önce Parlamentoya sunulmalıdır. Anayasanın bütçe ve kesinhesaba ilişkin hükümlerini düzenleyen 105'inci maddesine göre devletin gelir ve gider tahminleri kanunla karara bağlanır. Bütçe kanunu tasarısı her yıl 65'inci maddede öngörülen tarihten önce Parlamentoya sunulmak zorundadır.

105'inci madde kesinhesapların ilgili kanun hükümleri çerçevesinde Parlamentoya sunulacağını öngörmüştür.[15] Söz konusu maddeye göre, kamu maliyesinin yönetimi kanunla düzenlenir.

İrlanda

İrlanda Anayasasının 28'inci maddesine göre, Hükûmet her yıl devletin gelir ve gider tahminlerini hazırlar ve karara bağlaması için Temsilciler Meclisine sunar. Temsilciler Meclisi Hükûmetin sunduğu bütçeyi mümkün olan en kısa sürede karara bağlar (m.17). Özel kanunla öngörülen durumlar hariç, her yıla ilişkin mali kararları yürürlüğe koymak için gerekli kanunlar o yıl içinde çıkarılır. Tahsis amacı Başbakanın imzasıyla Hükûmet tarafından tavsiye edilmedikçe, Temsilciler Meclisinde kamu gelirlerinin harcamalara tahsisine ilişkin bir oylama yapılamaz, karar alınamaz ve kanun çıkarılamaz.

İspanya

İspanya Anayasasının 66'ncı maddesine göre, bütçe İspanya Parlamentosu tarafından onaylanır. Anayasanın 75'inci maddesi Parlamentoyu oluşturan Meclislerin kanun tasarı ve tekliflerini onaylama yetkisini komisyonlara devredebileceğini öngörmüş, ancak bütçenin de aralarında bulunduğu bazı konular bu hükmün dışında bırakılmıştır. Bütçeyle ilgili temel düzenlemeler Anayasanın 134'üncü maddesinde yer almaktadır. Buna göre, bütçe tasarısını hazırlamak Hükûmetin görevidir. Bütçeyi görüşmek, değiştirmek ve onaylamak ise Parlamentonun yetkisindedir. Yıllık olarak hazırlanan bütçe, bütün gider ve gelirleri ve vergi gelirlerini etkileyen istisna, muafiyet ve benzeri vergi harcamalarının tutarlarını içer-

[15] Kesinhesaplarla ilgili düzenlemeler Kamu Hesapları Kanununda yer almaktadır. Bkz. Hollanda Sayıştayı, Government Accounts Act 2016, Erişim:29.04.2024, https://english.rekenkamer.nl/about-the-netherlands-court-of-audit/publications/publications/2018/01/01/government-accounts-act-2016

melidir. Hükûmet yeni bütçeyi içinde bulunulan yılın sona ermesinden en az üç ay önce Temsilciler Meclisine sunmak zorundadır. Bütçe yeni mali yılın ilk gününden önce kabul edilmezse, yeni bütçe kanunlaşıncaya kadar önceki yıl bütçesinin süresi otomatik olarak uzatılmış sayılır. Bütçe onaylandıktan sonra Hükûmet aynı mali yıl için harcamaları artıran ya da gelirleri azaltan kanun tasarıları sunabilir. Kamu borcunu artıran ya da gelirlerde azalış öngören kanun tekliflerinin veya önergelerin Parlamentoda kabulünde hükûmetin muvafakatının olması gerekir. Diğer taraftan bütçe kanunu ile yeni vergiler konulamaz. Ancak ilgili kanunda hüküm bulunması halinde bütçe kanunu ile vergilerde değişiklik yapılabilir. Anayasanın 135'inci maddesi, kamu kuruluşlarının bütçe istikrarı ilkesine[16] göre hareket edeceklerini, devletin ve otonom toplulukların Avrupa Birliği'nin (AB) üye devletler için öngördüğü limitleri aşan yapısal açıklar oluşturamayacağını hükme bağlamıştır. Devletin yapısal açık tavanı millî gelir baz alınarak organik kanunla düzenlenecektir.

İtalya

İtalya Anayasasının 72'nci maddesi bütün tasarı ve tekliflerin önce komisyonlarda sonra genel kurulda görüşülmesini öngörmüştür. Bununla birlikte Meclislerin içtüzüklerinde yasama sürecini hızlandırıcı kuralların yer alabilmesine de imkân tanınmıştır. Ancak bütçe ve kesinhesap tasarıları her zaman olağan yasama yöntemine göre görüşülmek zorundadır. Ayrıca Anayasaya göre bütçe kanunları referanduma götürülemez (m.75). Anayasada bütçeye ilişkin hükümleri düzenleyen 81'inci maddeye göre, ekonomik döngüdeki olumlu ve olumsuz gidişat dikkate alınarak bütçenin denk olması gözetilmek durumundadır. Ekonomik döngünün gerektirdiği haller ya da her iki meclisin üyelerinin salt çoğunluğunun onayı dışında borçlanmaya gidilemez. Ayrıca yeni harcamaya yol açan ya da mevcut harcamaları artıran tasarı ve teklifler söz konusu harcamanın kaynağını da göstermek zorundadır. Her yıl Hükûmet tarafından Parlamentoya sunulan bütçe ve kesinhesaplar kanunla onaylanır. Özel bir kanuna dayanmadıkça geçici bütçe uygulanamaz ve geçici bütçenin süresi toplamda dört ayı geçemez. Diğer taraftan Anayasa, bütçe kanununun içeriğinin, temel hükümlerinin gelir-gider dengesine ilişkin kriterlerin ve borçların sürdürülebilirliğine ilişkin hükümlerin, organik kanundaki ilkeler

[16] Kamu kuruluşlarının bütçelerinin denk olmasını ya da fazla vermesini, yapısal açık vermemesini öngören bir ilke olup, esasları Mali İstikrar ve Mali Sürdürülebilirlik Kanunu ile belirlenmiştir. Bkz. İspanya Bağımsız Mali Sorumluluk İdaresi (AIReF), Organic Law 2/2012 of 27 April 2012 on Fiscal Stability and Financial Sustainability, Erişim:29.04.2024, https://www.airef.es/wp-content/uploads/2018/09/Organic_Law_2_2012_of_27_April__on_the_Budget_Stability.pdf

çerçevesinde her iki meclisin salt çoğunlukla kabul edeceği kanunlarla düzenleneceğini hükme bağlamıştır (m.81). Ayrıca, Anayasanın 97'nci maddesi genel yönetim kuruluşlarının AB mevzuatı ile uyumlu olarak bütçe denkliğini ve borçların sürdürülebilirliğini sağlamalarını öngörmüştür.

Macaristan

Anayasanın "Kuruluş" başlıklı bölümünde yer alan (N) maddesinde Macaristan'ın denk, şeffaf ve sürdürülebilir bütçe ilkelerini gözeteceği, Ulusal Meclisin ve Hükûmetin bu ilkelerin gözetilmesinde birinci derecede sorumluluk taşıdığı, yerel yönetimler dâhil devlet kuruluşlarının da bu ilkelere göre faaliyet göstereceği hüküm altına alınmıştır.

Bütçe ve kesinhesap konusu esas olarak Macaristan Anayasasının "Devlet" başlıklı bölümünde düzenlenmiştir. Bu bölümde yer alan 1'inci maddede Ulusal Meclisin bütçeyi kabul edeceği ve bütçe uygulamalarını (kesinhesapları) onaylayacağı, 3'üncü maddede ise Meclisin bütçeyi uygulanacağı yılın 31 Mart gününe kadar çıkaramaması halinde Cumhurbaşkanının seçime gidilmek üzere Meclisi feshedebileceği öngörülmüştür. Cumhurbaşkanı fesih yetkisini ancak yeni bütçe Meclis tarafından kabul edilinceye kadar kullanabilir. Aynı bölümde yer alan ve ulusal referandumları düzenleyen 8'inci maddede bütçe ve kesinhesaplar referanduma götürülemeyecek konular arasında sayılmıştır.

Bütçeye ilişkin temel hükümler 36'ncı maddede yer almaktadır. Buna göre, bütçe ve kesinhesaplar her yıl Meclis tarafından çıkarılacak kanunla onaylanacaktır. Hükûmet bütçe ve kesinhesap tasarılarını ilgili kanunda öngörülen süre içinde Meclise sunacaktır. Devlet gelir ve giderleri bütçe ve kesinhesap kanunlarında aynı şekilde yer alacak ve bu kanunlarda yer alan bilgiler yeterince açık ve detaylı olacaktır. Bütçe kanununda Hükûmetin vergileri toplama ve harcamaları yapma yetkisi de düzenlenecektir. 36'ncı maddenin (4) numaralı fıkrasına göre, Meclis devlet borcunun GSYH'nin yarısını geçmesini öngören bir bütçe kanunu tasarısını kabul edemez. Aynı maddenin (5) numaralı fıkrasına göre ise, devlet borcu GSYH'nin yarısını geçtiği sürece, Meclis ancak devlet borcunun GSYH'ye oranının azaltılmasını sağlayacak bir bütçeyi kabul edebilir. Maddenin (6) numaralı fıkrası (4) ve (5) numaralı fıkraların istisnasını düzenlemektedir. Buna göre, olağanüstü hâl durumunda ya da olağanüstü hâl ilanını gerektirecek koşulların etkilerinin hafifletilmesi amacıyla veya uzun süreli ve kayda değer ekonomik durgunluk halinde ekonominin tekrar dengeye kavuşturulması amacıyla bu kurallara uyulmayabilir. 36'ncı maddenin (7) numaralı fıkrası geçici bütçe uygulamasını düzenlemiştir. Buna göre, Meclisin bütçeyi takvim yılının başlangıcından önce kanunlaştırmaması halinde hükûmet

kanunlarda öngörülen vergileri toplamaya ve bir önceki bütçe kanununda öngörülen ödenekleri zamanla orantılı *(pro rata temporis)* olarak kullanmaya yetkilidir. 37'nci maddeye göre Hükûmet bütçe kaynaklarını etkililik ve şeffaflık ilkeleri çerçevesinde hukuka uygun olarak ve yerinde kullanmak zorundadır. Ayrıca 36'ncı maddenin (6) numaralı fıkrasında öngörülen durumlar hariç olmak üzere, bütçenin uygulanması sırasında devlet borcunu GSYH'nin yarısının üzerine çıkaracak borçlanmaya gidilemez, mali yükümlülük üstlenilemez. Aynı şekilde devlet borcu GSYH'nin yarısını aştığı sürece yine 36'ncı maddenin (6) numaralı fıkrasında öngörülen durumlar hariç, borcu daha da artıracak borçlanmaya ve mali taahhütlere girişilemez.

Diğer taraftan devlet borcunun GSYH'nin yarısını aşması durumunda Anayasa Mahkemesi Anayasanın 24'üncü maddesinin (2) numaralı fıkrasının (b) ila (e) bentlerinde düzenlenen yetkiler çerçevesinde bütçe kanunlarını ve bütçe ve vergi kanunlarına ilişkin uygulamaları bilhassa temel hak ve özgürlükler bakımından inceleme ve iptal etme yetkisine sahiptir. Ayrıca bütçe ve vergiyle ilgili kanunlar Anayasada öngörülen usul ve şekil şartlarına uyulmadan çıkarılmışsa Mahkeme bu nedenlere dayanarak söz konusu kanunları iptal edebilir (m.37/4).

Polonya

Polonya Anayasasının 146'ncı maddesine göre, bütçe tasarısını ve bütçe uygulama sonuçlarına ilişkin raporu yani kesinhesaplara ilişkin raporu hazırlamak Hükûmetin görevidir. Bütçe ve kesinhesapla ilgili başlıca düzenlemeler "Kamu Finansmanı" başlıklı onuncu bölümde bulunan 219 ila 226'ncı maddelerde yer almaktadır. Çift meclisli bir parlamentoya sahip olan Polonya'da Anayasaya göre, bütçeyi Temsilciler Meclisi (Sejm) onaylayacaktır. Bütçenin hazırlanması, uygulanması ve kapsamına ilişkin konular kanunla düzenlenecektir. Polonya Anayasası gerekli hallerde bir yıldan az süreliğine geçici bütçe çıkarılabilmesine imkân sağlamaktadır. Bütçe hakkındaki hükümler uygulanabildiği ölçüde geçici bütçe hakkında da uygulanır. Bütçe ya da geçici bütçe mali yılbaşından önce yürürlüğe konulamazsa hükûmetin hazırlamış olduğu bütçe kanunu tasarısı uygulamaya konulur (m.219).

Anayasaya göre, Temsilciler Meclisi giderlerde artışa, gelirlerde azalışa yol açacak değişikliklerle Hükûmet tasarısında öngörülen bütçe açığını artıramaz. Ayrıca, bütçe açıkları Merkez Bankasının sözleşmeli kredi yükümlülükleri ile kapatılamaz (m.220). Bütçe, geçici bütçe ve bütçede değişiklik yapılmasıyla ilgili kanun teklif etmeye yalnızca Bakanlar Kurulu yetkilidir (m.221). Bakanlar Kurulu bütçe tasarısını mali yıl başlangıcından

en az üç ay önce Temsilciler Meclisine sunmak zorundadır. İstisnai hallerde bütçe tasarısı daha geç bir tarihte de sunulabilir (m.222). Cumhurbaşkanı bütçe kanununu Resmî Gazetede yayımlanması için kendisine sunulmasından itibaren yedi gün içinde imzalar. Cumhurbaşkanı bütçeyi imzalamadan önce Anayasaya uygunluk bakımından incelenmek üzere Anayasa Mahkemesine gönderebilir. Bu durumda Anayasa Mahkemesi iki ay içinde karar vermek zorundadır (m.224). Bütçe tasarısının Temsilciler Meclisine sunulmasından itibaren dört ay içinde karara bağlanamaması ya da bu süre içinde bütçenin Cumhurbaşkanının imzasına sunulamaması halinde Cumhurbaşkanı sürenin dolmasını takip eden on dört gün içinde Temsilciler Meclisinin yasama döneminin sonlandırılmasını isteyebilir (m.225).

Anayasanın 226'ncı maddesi kesinhesap konusunu düzenlemektedir. Buna göre, Bakanlar Kurulu mali yılın sona ermesini izleyen beş ay içinde bütçe uygulama sonuçlarını ve devletin borç durumunu gösterir raporu Temsilciler Meclisine sunmak durumundadır. Temsilciler Meclisi söz konusu raporu kendisine sunulmasından itibaren doksan gün içinde değerlendirir ve Sayıştayın da görüşünü alarak, hesapların ibra edilip edilmediğini karara bağlar.

Portekiz

Portekiz Anayasasında bütçe kanunu tasarısı ile ilgili başlıca hükümler "Ekonominin Düzeni" başlıklı ikinci kısmın IV numaralı "Mali ve Parasal Sistem" başlığı altında yer alan 105, 106 ve 107'nci maddelerde düzenlenmiştir. 105'inci madde bütçe kanununun nasıl olması gerektiğini düzenlemektedir. Buna göre, bütçe özerk fonlar ve idari birimler de dâhil olmak üzere gelir ve giderleri ve sosyal güvenlik bütçesini kapsamalıdır. Bütçe, başlıca planlama seçenekleriyle uyumlu olarak, yasal ve sözleşmeden doğan yükümlülükler ışığında hazırlanmalıdır. Tek bir bütçe olmalı, harcama kalemleri kurumsal ve fonksiyonel sınıflandırmaya uygun olarak herhangi bir gizlilik içermeyecek şekilde düzenlenmelidir. Bütçe, harcamaları karşılayacak gelirleri sağlamalı, tam olarak uygulanmasını sağlayacak bir bakış açısıyla uygulamaya ilişkin kuralları belirlemeli, hangi hallerde borçlanmaya gidileceğini düzenlemeli, bütçenin uygulanması sırasında Cumhuriyet Meclisinin kabul ettiği programların kurumsal sınıflandırma başlıklarında Hükûmet tarafından yapılacak değişikliklerde aranacak kriterleri ortaya koymalıdır.

106'ncı maddeye göre bütçe yıllık olarak hazırlanacak, düzenlenecek, oylanacak ve çerçeve kanuna göre uygulanacaktır. Bütçe ilgili kanunda yer alan süreler içinde sunulacak ve oylanacaktır. Kanun bu sürelere

uyulamadığı takdirde uygulanacak yöntemi de belirleyecektir. Söz konusu madde bütçeyle birlikte sunulacak raporları da tek tek saymaktadır. Buna göre aşağıdaki konularda hazırlanacak raporlar bütçeyle birlikte sunulacaktır:

- Bütçeyi etkileyen makroekonomik göstergelerdeki gelişmelerle para arzındaki ve kaynaklardaki gelişmeler,
- Gelir ve gider tahminlerinde bir önceki bütçeden farklılıkların dayanakları,
- Kamu borcu, Hazine işlemleri ve Hazine hesapları,
- Özerk fonların ve servislerin durumu,
- Özerk bölgelere ve yerel yönetimlere transferler,
- Portekiz ve diğer ülkeler arasında bütçeyi etkileyecek mali transferler,
- Mali yardımlar ve gelirdeki muhtemel azalmalar.

Anayasanın 107'nci maddesi Meclisin Sayıştayın yazılı görüşünü aldıktan sonra kesinhesapları inceleyerek karara bağlayacağını hükme bağlamıştır. Kesinhesaplar takip eden yılın 31 aralık gününe kadar Meclise sunulmak zorundadır (m.162, m.197). Anayasanın 161'inci maddesine göre bütçe kanununun kabulü Meclisin yetkisinde olup, 164'üncü maddeye göre de bütçenin oluşturulmasına ilişkin genel rejim Meclisin münhasır yetki alanındadır. 165'inci madde Meclisin hükûmete kanun hükmünde kararname (KHK) çıkarma yetkisi verebileceği alanları düzenlemektedir. Söz konusu maddeye göre, bütçe kanunu ile Hükûmete verilen mali konuları düzenleme yetkisi ilgili bütçe yılı sonunda sona erecektir. Bütçeyle ilgili kanunlar referanduma götürülemeyecek konular arasındadır (m.115). 167'nci maddeye göre, Meclis üyeleri, parlamento grupları, özerk bölgelerin meclisleri ve kayıtlı seçmenler grubu mali yıl içinde bütçede öngörülen giderleri artırıcı, gelirleri azaltıcı kanun teklifi ya da değişiklik taslağı sunamazlar. Aynı şekilde bu konuda referandum teklifinde de bulunulamaz.

Romanya

Romanya Anayasasının "Ekonomi ve Kamu Maliyesi" başlıklı dördüncü kısmında yer alan 138'inci madde bütçe konusunu düzenlemektedir. Söz konusu maddede ulusal kamu bütçesinin devlet bütçesinden, sosyal güvenlik bütçesinden ve yerel yönetim bütçelerinden oluşacağı hükme bağlanmıştır. Devlet bütçesi ve sosyal güvenlik bütçesi yıllık olarak hazırlanıp onaylanmak üzere Parlamentoya ayrı ayrı sunulacaktır. Eğer devlet bütçe kanunu ve sosyal güvenlik bütçe kanunu bütçe yılının sona ermesinden en az üç gün önce kanunlaştırılamazsa yenileri kabul edilinceye

kadar önceki yılın devlet bütçesi ile sosyal güvenlik bütçesi uygulanmaya devam olunur. Diğer taraftan, mali kaynakları belirlenmedikçe hiçbir bütçe harcaması onaylanamaz.

Anayasanın 65'inci maddesinde devlet bütçesinin ve sosyal güvenlik bütçesinin onaylanması, Temsilciler Meclisi ve Senatonun ortak oturumunda karara bağlayabilecekleri konular arasında sayılmıştır. Hükûmetin Parlamentoyu bilgilendirme zorunluluğunun düzenlendiği 111'inci maddede, bütçe kanununda ve sosyal güvenlik bütçe kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin bir yasama inisiyatifi[17] söz konusu olduğunda Hükûmetten bilgi talep etmenin zorunlu olduğu ifade edilmiştir.

Rusya

Anayasanın 71'inci maddesine göre Rusya'da federal bütçe Federasyonun yetki alanındadır. Bütçeden harcama yapılmasını gerektiren kanun önerileri ancak Hükûmetin kararı ile verilebilir. Rusya Federasyonu'nda federal kanun tasarı ve teklifleri Parlamentoyu oluşturan iki kanattan biri olan Devlet Dumasına sunulur ve Devlet Duması tarafından karara bağlanır. Ancak, Federasyon bütçe kanununun Parlamentonun diğer kanadı olan Federasyon Konseyi tarafından da incelenmesi zorunludur (m.106). 114'üncü maddeye göre, federal bütçe tasarısı, bütçe uygulamalarına ilişkin rapor ve faaliyet raporları Hükûmet tarafından hazırlanıp Devlet Dumasına sunulur.

Yunanistan

Yunanistan Anayasasının 79'uncu maddesi bütçe ve kesinhesap konusunu düzenlemektedir. Buna göre takip eden yılın gider ve gelir bütçesi Yunanistan Parlamentosunun olağan yasama yılı içinde karara bağlanır. Genel Kurula sunulan ve oylanan bütçenin kalemleri hakkında gelir ve gider toplamları değiştirilmemek kaydıyla değişiklik önergeleri verilebilir. Söz konusu madde bütçenin uygulanmasını izlemek amacıyla İçtüzükle özel usullerin oluşturulacağını da hükme bağlamıştır. Ayrıca, aynı maddeye göre devletin bütün gelir ve giderleri bütçede yer alacaktır. Diğer taraftan, 80'inci madde kanuna dayanmadıkça bütçede hiçbir aylık, emekli aylığı, sübvansiyon ve bedelin yer alamayacağını hükme bağlamıştır.

79'uncu maddeye göre, bütçe Maliye Bakanı tarafından ekim ayının ilk pazartesi günü Parlamentonun ilgili daimî komisyonuna sunulacak ve İç-

[17] Romanya Anayasasının 74'üncü maddesine göre, Hükûmetin, milletvekillerinin, senatörlerin ve oy kullanma hakkına sahip en az 100 bin seçmenin yasama inisiyatifini kullanma hakkı vardır.

tüzükte öngörülen usule göre görüşülecektir. Maliye Bakanı, komisyonun görüş ve önerilerini de dikkate alarak, bütçeyi mali yılın başlangıcından en az kırk gün önce Parlamentoya sunacaktır. Bütçe Parlamento Genel Kurulunda bütün politik tarafların görüşlerini açıklayabilmesini temin eden İçtüzük çerçevesinde görüşülecektir. Bütçede öngörülen gelir ve giderlerin yönetiminin herhangi bir nedenle aksaması halinde gider ve gelirler her defasında çıkarılacak özel bir kanuna göre yönetilir. Yasama döneminin sona ermesi nedeniyle bütçenin karara bağlanamaması ya da bütçenin uygulanmasını sağlayacak bir kanunun çıkarılamaması halinde, Bakanlar Kurulunun önerisi üzerine süresi biten ya da bitmek üzere olan bütçenin süresi dört aylığına uzatılır. Kanun bütçenin iki mali yıl için hazırlanmasını da düzenleyebilir. Yunanistan'da Anayasanın 64'üncü maddesine göre, olağan yasama yılının bütçe kanunlaştırılana kadar uzatılması zorunludur.

Yunanistan Anayasası bazı tasarı ve tekliflerin Parlamento komisyonları tarafından karara bağlanabilmesine imkân sağlamıştır. Ancak bütçe ve kesinhesaplar Genel Kurul tarafından karara bağlanacak konular arasındadır (m.72). 75'inci maddeye göre, bakanlar tarafından sunulan ve bütçeye yük getiren kanun tasarıları Genel Muhasebe Ofisinin[18] tasarıya ilişkin olarak hazırlayacağı mali yük raporu olmaksızın müzakereye açılamaz. Milletvekilleri tarafından verilen ve bütçeye yük getiren kanun teklifleri ise on beş gün içinde bir görüş vermesi için Genel Muhasebe Ofisine gönderilir. Bu süre içinde herhangi bir işlem gerçekleşmezse teklif Genel Muhasebe Ofisinin raporu olmadan müzakereye açılır. İlgili bakanlar tarafından talep edilmesi halinde aynı prosedür değişiklik önergeleri için de uygulanır. Bu durumda Genel Muhasebe Ofisinin üç gün içinde raporunu sunması gerekir. Ancak bu süre içinde rapor sunulamazsa görüşme Genel Muhasebe Ofisinin raporu olmaksızın devam eder. Diğer taraftan, harcamalarda artışa ya da gelirlerde azalışa yol açacak tasarı ve teklifler ilgili bakan ya da Maliye Bakanı tarafından bunların nasıl karşılanacağını gösteren rapor Parlamentoya sunulmadan görüşülemez.

Anayasanın 79'uncu maddesine göre kesinhesaplar en geç mali yılın sona ermesinden itibaren bir yıl içinde Parlamentoya sunulur. Sayıştay raporunun eşlik ettiği kesinhesaplar özel bir komisyon tarafından görüşülür ve Genel Kurulda İçtüzük hükümlerine göre onaylanır.

[18] Maliye Bakanlığına bağlı bir kuruluş olup bütçenin ve kesinhesapların hazırlanmasıyla görevlidir. Bkz. Hawkesworth, I., Bergvall, D. vd, Budgeting in Greece, OECD, 2008, s.13, Erişim:29.04.2024, https://www.oecd.org/greece/42007249.pdf

Sonuç

İncelenen anayasalarda yer alan bütçe ve kesinhesaplarla ilgili düzenlemeler özünde büyük ölçüde benzer niteliktedir. Pek çok anayasada bütçe konusu nispeten ayrıntılı bir şekilde düzenlenmişken, kesinhesaplarla ilgili düzenlemeler bütçede olduğu kadar ayrıntılı değildir. Bütçe hakkının kime ait olduğu, bütçenin ve kesinhesapların hangi organ tarafından hazırlanacağı hemen hemen incelenen bütün anayasalarda düzenlenmiştir. Bütçe ve kesinhesapların parlamentoya sunulma zamanı, geçici bütçe gibi hususlar da pek çok ülke anayasasında düzenlenen konulardır. Bazı ülke anayasalarında bu temel konuların ötesinde çok daha ayrıntılı düzenlemeler yer almaktadır. Bu düzenlemelerin bir kısmı devletin yönetim şeklinden kaynaklanmaktadır. Örneğin federatif devletlerde federal devletle eyaletlerin mali ilişkilerini düzenleyen hükümlere de anayasada yer verilmiştir. Diğer taraftan çift meclisli parlamentoya sahip ülkelerde anayasalar bütçeye ilişkin olarak iki meclis arasındaki ilişkileri de düzenlemişlerdir.

ABD Anayasasında bütçe tasarısı hakkında bir düzenleme yapılmamıştır. Diğer anayasaların hepsinde bütçe tasarısının yürütme organı tarafından hazırlanarak yasama organının onayına sunulması öngörülmüştür. Ancak, Avusturya Anayasası Hükûmetin bütçeyi zamanında Parlamentoya sunmaması halinde Parlamento üyelerinin de bütçe teklifini hazırlayabilmelerine imkân tanımıştır. Buna karşılık bütün anayasalarda bütçeyi onaylama yetkisinin Parlamentoya ait olduğu hükme bağlanmıştır. Ayrıca, Danimarka, Estonya, İtalya, Macaristan, Portekiz Anayasalarında bütçe konusunda referanduma gidilemeyeceği hüküm altına alınmıştır.

Çoğu ülke anayasasında bütçenin yıllık olarak hazırlanması öngörülmüştür. Ancak Almanya, Avusturya ve Yunanistan Anayasaları birden fazla yılı kapsayan düzenlemelere de imkân sağlamaktadır. Genel olarak anayasalarda bütçe tasarısının mali yıl başlamadan önce parlamentoya sunulması öngörülmüştür. Bazı anayasalarda bütçe tasarısının parlamentoya ne zaman sunulacağı açıkça düzenlenmiş iken, bazı ülkelerde ise bu konunun düzenlenmesi ilgili kanuna bırakılmıştır. Esasen hemen hemen bütün anayasalarda bütçeye ilişkin ayrıntılı düzenlemelerin kanunlarla yapılacağı hükme bağlanmıştır. Diğer taraftan, bazı ülkelerde her yıl bütçe kanununun çerçevesini çizen ve ödenek tavanlarını belirleyen kanunların çıkarılması öngörülmüştür: Avusturya'da federal mali çerçeve kanun, Brezilya'da bütçe direktifleri kanunu gibi.

Pek çok anayasada bütçenin süresi içinde kanunlaştırılamaması halinde uygulanacak geçici bütçe konusunda hüküm bulunmaktadır. Geçici bütçe konusunda ya bir önceki yıl bütçesinin süresi uzatılmakta, ya bir

önceki yıl ödeneklerinin belli bir yüzdesine kadar harcama izni verilmekte ya da önceki yıl bütçesinin aylara tekabül eden kısmı kadar harcama izni verilmektedir. Polonya'da bütçenin süresi içinde çıkarılamaması halinde hükûmetin bütçe tasarısının uygulamaya konulacağı, Avusturya'da ise önceki bütçe kanununun uygulanacağı öngörülmüştür. Diğer taraftan Estonya, Macaristan, Polonya gibi bazı ülkelerde bütçe kanununun süresinde çıkarılmaması halinde seçimlerin yenilenmesi söz konusu olabilmektedir. Estonya, Finlandiya, Danimarka ve Güney Kore'de ek bütçe konusu da anayasada yer almıştır. Almanya ve Avusturya gibi bazı ülke anayasalarında ise hangi hallerde ve ne şekilde ödenek üstü harcama yapılabileceği de düzenlenmiştir.

Bütçenin kapsamı konusunda devletin bütün gelir ve giderlerinin bütçede yer alacağı yaygın bir hükümdür. Brezilya Anayasası bütçenin kapsamı konusunda nispeten ayrıntılı hükümler içermekte olup hangi tür kuruluşların bütçelerinin yıllık bütçe kanununda yer alacağı Anayasa ile belirlenmiştir. Brezilya, Portekiz ve Romanya Anayasalarında sosyal güvenlik bütçesinin de yıllık bütçe tasarısı kapsamında parlamentoya sunulması öngörülmüştür. Portekiz Anayasası bütçenin yanında hangi raporların Parlamentoya sunulacağını da belirlemiştir. Bazı ülkelerde, örneğin Brezilya ve İspanya'da vergi harcamalarının miktarının da bütçe ile birlikte parlamentoya sunulacağı hükme bağlanmıştır.

Anayasaların bazılarında bütçenin parlamentoda görüşülme usulüne ilişkin temel düzenlemelere de yer verilmiştir. Bu düzenlemeler genellikle olağan yasama sürecinden farklılaşan hususlara ilişkindir. Ayrıca, az sayıda anayasada bütçeyi görüşecek parlamento komisyonu belirlenmiş durumdadır. Finlandiya'da bütçe tasarısına ilişkin raporu Maliye Komisyonunun Genel Kurula sunacağı öngörülmüştür. Brezilya'da ise bütçenin milletvekilleri ve senatörlerden oluşan Daimî Karma Komisyon tarafından görüşüleceği hükme bağlanmıştır.

Bazı anayasalarda parlamentonun bütçede değişiklik yapma yetkisi sınırlandırılmıştır. Değişikliklerin Hükûmetin önerdiği bütçe açığını artırmaması, anayasaların üzerinde önemle durduğu bir noktadır. Bu yetki ya gelir ve gider toplamlarının değiştirilememesi, ya artırılan harcama kadar gelir gösterilmesi ya da hükûmetin değişikliği uygun bulması gibi şartlara bağlanmıştır. Bütçe konusunda oldukça ayrıntılı düzenlemeler içeren Brezilya Anayasası, Parlamentoda hangi önergelerin kabul edilebileceğini de nispeten daha detaylı düzenlemiştir. Almanya, Macaristan, İtalya, Fransa, Finlandiya ve İspanya Anayasalarında ilke olarak bütçe denkliğine vurgu yapılmıştır.

Bazı ülkelerde bütçe rakamlarını etkileyecek kanunlar konusunda da sınırlamalar söz konusudur. Örneğin, İspanya ve Almanya'da bu nitelik-

teki kanunlar konusunda parlamentonun, hükûmetin muvafakatını araması öngörülmüştür. İtalya Anayasasına göre yeni harcamaya yol açan ya da mevcut harcamaları artıran tasarı ve teklifler söz konusu harcamanın kaynağını da göstermek zorundadır. Yunanistan Anayasası bütçeye yük getiren kanun tasarı ve teklifleri hakkında bütçe konusunda bir uzmanlık kuruluşu olan Genel Muhasebe Ofisinin görüşünün alınmasını zorunlu kılmıştır. Fransa Anayasası ise bu nitelikteki teklif ve önergelerin Parlamento tarafından kabul edilemeyeceğini hükme bağlamıştır.

Hemen hemen bütün ülkelerin anayasalarında kesinhesaplarla ilgili bir hüküm bulunmaktadır. Ancak, yukarıda da değinildiği gibi kesinhesap konusu bütçe kadar ayrıntılı düzenlenmemiştir. Anayasaların çoğunda hükûmetin hazırladığı kesinhesapların parlamento tarafından onaylanacağı hükme bağlanmış, ayrıntılara yer verilmemiştir. Bazı ülkelerde kesinhesaplar Hükûmet tarafından hazırlanan bir kanun tasarısı ile parlamentoya sunulurken, çoğu ülkede bütçe uygulama sonuçları hakkında hükûmet tarafından hazırlanan ve kesinhesapları da içeren bir rapor parlamentoya sunulmaktadır. Fransa, İtalya ve Macaristan Anayasalarına göre kesinhesapların kanunla onaylanması söz konusudur. Son olarak, az sayıda anayasada kesinhesapların parlamentoya ne zaman sunulacağı konusu da düzenlenmiştir.

Aşağıdaki özet tabloda, incelenen ülke anayasalarındaki bütçe ve kesinhesabın parlamentoya sunulma tarihiyle ek, geçici ve denk bütçe hükümleri ile ilgili anayasa maddesi numaralarına yer verilmiştir.

Özet Tablo: Bütçe ve Kesinhesap ile İlgili Hükümler

Ülke	Yararlanılan Anayasa Maddeleri	Bütçenin Parlamentoya Sunulma Zamanı	Kesinhesabın Parlamentoya Sunulma Zamanı	Anayasada Ek Bütçe Hükmü Bulunanlar*	Anayasada Geçici Bütçe Hükmü Bulunanlar*	Anayasada Denk Bütçeye Atıf Yapanlar*
ABD	m.1 b.9 f.7	–	–	–	–	–
Almanya	109–114	–	–	–	✓	✓
Avusturya	13, 51–51d, 121	mali yıl başlangıcından en az on hafta önce	–	–	✓	–
Belçika	174	–	–	–	–	–
Brezilya	48, 49, 57, 61, 62, 68, 84, 85, 165–169	–	yasama yılının açılışından itibaren altmış gün içinde	–	–	–
Bulgaristan	84, 87	–	–	–	–	–
Çek Cum.	33, 42	–	–	–	–	–
Danimarka	41,42, 45–47	mali yıl başlangıcından en az dört ay önce	mali yılın sona ermesinden itibaren en geç altı ay içinde	✓	✓	–

Ülke	Yararlanılan Anayasa Maddeleri	Bütçenin Parlamentoya Sunulma Zamanı	Kesinhesabın Parlamentoya Sunulma Zamanı	Anayasada Ek Bütçe Hükmü Bulunanlar*	Anayasada Geçici Bütçe Hükmü Bulunanlar*	Anayasada Denk Bütçeye Atıf Yapanlar*
Estonya	65, 87, 104, 106, 110, 115–119	en geç mali yıl başlangıcından üç ay önce	–	✓		–
Finlandiya	39, 46, 47, 71, 83–88	yeni bütçe yılı girmeden önce	–	✓	✓	✓
Fransa	34, 39, 40, 45,47, 47/2, 48, 49	–	–	–	✓	✓
Güney Afrika	215, 216	–	–	–	–	–
Güney Kore	54–57, 89, 97, 99	mali yıl başlangıcından doksan gün önce	–	✓	✓	–
Hollanda	65, 105	Eylül ayının üçüncü salı günü ya da kanunla belirlenmiş daha önceki bir tarihte	–	–	–	–
İrlanda	17, 28	–	–	–	–	–
İspanya	66,75, 134, 135	içinde bulunulan yılın sona ermesinden en az üç ay önce	–	–	✓	✓
İtalya	72, 75, 81, 97	–	–	–	✓	✓

Ülke	Yararlanılan Anayasa Maddeleri	Bütçenin Parlamentoya Sunulma Zamanı	Kesinhesabın Parlamentoya Sunulma Zamanı	Anayasada Ek Bütçe Hükmü Bulunanlar*	Anayasada Geçici Bütçe Hükmü Bulunanlar*	Anayasada Denk Bütçeye Atıf Yapanlar*
Macaristan	N, 1, 3, 8, 36, 37	–	–	–	✓	✓
Polonya	146, 219–222, 224–226	mali yıl başlangıcından en az üç ay önce	mali yılın sona ermesini izleyen beş ay içinde	–	✓	–
Portekiz	105–107, 115, 161, 162, 164, 165, 167, 197	–	takip eden yılın 31 aralık gününe kadar	–	–	–
Romanya	65, 111, 138	–	–	–	✓	–
Rusya	71, 106, 114	–	–	–	–	–
Yunanistan	64, 72, 75, 79, 80	Ekim ayının ilk pazartesi günü Komisyona, mali yılın başlamasından en az 40 gün önce Parlamentoya sunulur.	en geç mali yılın sona ermesinden itibaren bir yıl içinde	–	✓	–

* (✓) işareti düzenleme var, (-) işareti düzenleme yok anlamındadır.

SAYIŞTAY VE DIŞ DENETİM

Akın TÜRER*

Giriş

Günümüzde yüksek denetim kurumları demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olarak görülmektedir. Bu doğrultuda sayıştaylar, kamu kaynaklarının hukuka uygun, verimli ve etkin kullanılıp kullanılmadıklarını denetleyerek ve denetim sonuçlarını yasama organına sunarak demokrasinin önemli bir aktörü olarak ortaya çıkmışlardır. Asli görevleri itibarıyla parlamentolar adına kamu harcamalarının ve kamu kurumlarına ait hesapların mali denetimini gerçekleştiren sayıştaylar, bu sayede bütçe hakkının yasama organı tarafından etkili bir şekilde kullanılmasına yardımcı olmaktadır.

Tarihsel süreç içinde kamu yönetimi anlayışındaki yeniliklere ve hesap verme sorumluluğundaki gelişmelere bağlı olarak yüksek denetim kurumlarından beklentiler de artmış, bu kurumların yetkileri ve denetim alanları giderek genişlemiştir. Bu doğrultuda önemli görev ve sorumluluklara sahip olan sayıştaylara ülke anayasalarında da yer verilmiştir.

Sayıştayların yürütme ve yargı erkleri içindeki konumları her dönem tartışılan bir konu olmuştur. Nitekim sayıştayların fonksiyonel anlamda devlet içindeki yerleri, yetkileri ve denetim kapsamları ülkelerin hukuki geleneklerine, demokrasi kültürlerine ve siyasi sistemlerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Örneğin sayıştaylar bazı ülkelerde geniş yetki ve sorumluluklara sahip genel denetçi adı verilen tek bir yönetici tarafından yönetilirken, bazı ülkelerde ise kurul tarafından yönetilmektedir. Bu doğ-

* Yasama Uzmanı

rultuda sayıştayın kurul şeklinde yapılandırılmadığı ülkelerde anayasal hükümler daha çok genel denetçi üzerinden düzenlenmiştir. Ayrıca sayıştaylar bazı ülkelerde sadece denetim yetkisine sahipken bazı ülkelerde yargı yetkisine de sahiptir.[1]

Bu bölümde yirmi üç ülkenin anayasasında sayıştayların nasıl düzenlendiği incelenmiştir. Yukarıda sözü edilen farklılıklar nedeniyle hem sayıştayların hem de sayıştayların en üst yönetim organlarının isimleri ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Terim birliği sağlanması adına, mali denetim yapan yüksek denetim kurumları için ülke örneklerinin tamamında, hem literatür hem de Türkiye Cumhuriyeti Sayıştay Başkanlığının çeşitli raporlarındaki adlandırmasına paralel şekilde, sayıştay ifadesi tercih edilmiştir.

Ülke Örnekleri

ABD

ABD Sayıştayı 1921 yılında kabul edilen bir kanunla, bağımsız bir denetim kurumu olarak kurulmuştur. Sayıştay, federal harcamaların mali denetimini yaparak ABD Kongresine yardımcı olmaktadır. ABD Anayasasında Sayıştayla ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla birçok gelişmiş ülkede sayıştaylar anayasal kurumlar olarak düzenlenmişken, ABD Sayıştayı anayasal kurum niteliğine sahip değildir.[2]

Almanya

Almanya Anayasasında kamu hesaplarının denetimi ve Sayıştaya ilişkin hükümler 114'üncü maddede düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre Federal Maliye Bakanı, Federal Hükûmetin ibrası için, her yıl bir önceki mali yıla ait bütün gelir ve harcamalar ile varlık ve borçlara ilişkin hesapları Federal Meclise ve Federal Konseye sunar (m.114 f.1). Kamu hesaplarının denetiminden sorumlu kuruluş Sayıştaydır (Federal Denetim Mahkemesi). Maddede Sayıştay üyelerinin yargı bağımsızlığına sahip olduğu ifade edilmiştir. Sayıştay, kamu hesaplarını denetleyerek hesapların Federal Devlet tarafından usulüne uygun ve verimli bir şekilde yönetilip yönetilmediğine karar verir. Sayıştayın, federal yönetim dışında da inceleme yapabileceği, ancak bu incelemenin Federal Devletin eyaletlere

[1] Akyel R., Baş H., "Kamu Yönetimi ve Denetimi Bağlamında Sayıştayın Anayasal ve Yargısal Konumu", Maliye Dergisi, S:158, Haziran 2010, s.375,376, Erişim:29.04.2024, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/18.Recai_.AKYEL_Hasan.BAS_.pdf

[2] Government Accountability Office (ABD Sayıştayı), "100 Years of GAO", Erişim:29.04.2024, https://www.gao.gov/about/what-gao-does/hundred-years-of-gao

mali kaynak aktardığı bazı durumlarla sınırlı olduğu belirtilmiştir. Sayıştay; yıllık raporlarını hem Federal Meclis ve Federal Konseye hem de Federal Hükûmete doğrudan sunar. Anayasada, Sayıştayın yetkilerinin bir federal kanunla düzenlenmesi öngörülmüştür (m.114 f.2).

Avusturya

Avusturya Anayasasında Sayıştay, "Kamu Hesaplarının Denetimi ve Kamu Fonlarının İdaresi" başlığı altında 121-128'inci maddelerde düzenlenmiştir. Bu bölümde incelenen ülkeler arasında Sayıştaya ilişkin en ayrıntılı hükümlerin Avusturya Anayasasında düzenlendiği görülmektedir. Sayıştayın görevi; Federasyonun, eyaletlerin, belediyelerin, belediye birliklerinin ve kanunda belirtilen diğer tüzel kişilerin mali denetimi olarak tanımlanmıştır (m.121 f.1). Sayıştaya, ülke genelinde kapsamlı bir denetim yetkisi verilmiştir. Nitekim Sayıştay bütün Federasyonun ve eyaletlerin mali yönetimlerini; sosyal sigorta kurumlarının, kamu hukukuna tabi olan ve eyalet kaynaklarını kullanan şirketlerin ve meslek örgütlerinin mali idaresini denetlemeye yetkili kılınmıştır (m.126b f.1, m.127 f.1, m.126c, m.127 f.4, m.127b f.1). Sayıştay denetim faaliyetlerini hesapların matematiksel doğruluğu, mevzuata uygunluk, yerindelik ve etkinlik açısından gerçekleştirir (m.126b f.5).

Sayıştayın doğrudan Parlamentonun alt kanadı olan Millî Meclise bağlı olduğu hüküm altına alınmıştır. Sayıştayın, federal kurumların hesaplarını Millî Meclis adına, eyaletlere ilişkin hesapları ise eyalet meclisleri adına denetlediği ifade edilmiştir (m.122 f.1). Bu anlamda Avusturya Sayıştayının birçok ülkeden farklı olarak ikili bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca Sayıştayın Federal Hükûmetten ve eyalet hükûmetlerinden bağımsız olduğu ve sadece kanun hükümlerine tabi olduğu düzenlenmiştir (m.122 f.2). Sayıştayın yetkilerini düzenleyen kanuni hükümlerin yorumlanması konusunda, Sayıştay ile bir tüzel kişilik arasında anlaşmazlık ortaya çıkarsa, bu anlaşmazlık Anayasa Mahkemesi tarafından çözümlenir (m.126a f.1).

Sayıştay her yıl 31 aralık tarihine kadar, Federasyonla ilgili denetim faaliyetlerine ilişkin raporlarını Millî Meclise, eyaletlere ilişkin denetim raporlarını ise eyalet meclislerine sunar ve bu raporlar yayımlanır. Sayıştay bu denetim raporlarının dışında her zaman için münferit konulardaki gözlemlerini de rapor olarak sunabilir. (m.126d f.1, m.127 f.6). Sayıştay Başkanı, Millî Meclis Genel Kurulu ve Millî Meclisteki komisyonların Sayıştayın denetim raporlarının ve kesinhesabın görüşüleceği oturumlarına katılma yetkisine sahiptir (m.123a f.1).

122 ve 123'üncü maddelerde Sayıştay Başkanının atanmasına, görev süresine ve görevden alınmasına ilişkin hükümler düzenlenmiştir. Sayıştay Başkanı, Millî Meclisin ilgili komisyonunun teklifi üzerine Millî Meclis Genel Kurulu tarafından 12 yıllık görev süresi için seçilir ve tekrar seçilmesi mümkün değildir. Seçilebilmek için Millî Meclis Genel Kurul üyelerinin en az yarısının oylamada hazır bulunması ve oylamaya katılan üyelerin üçte ikisinin oyunun alınması gereklidir (m.122 f.4). Sayıştay Başkanı Millî Meclise seçilme yeterliliğine sahip olmalı, bir genel temsil organının veya Avrupa Parlamentosunun üyesi olmamalı, ayrıca son beş yıl içinde Federal Hükûmette veya eyalet hükûmetlerinde görev almamış olmalıdır (m.122 f.5). Hesap verme sorumluluğu bakımından Federal Hükûmet üyeleriyle aynı statüdedir (m.123 f.1). Sayıştay Başkanı, Millî Meclis tarafından görevden alınabilir. Görevden alma kararı için Millî Meclis Genel Kurul üyelerinin en az yarısının hazır bulunduğu oylamada, kullanılan oyların üçte ikisinin çoğunluğu gereklidir (m.123 f.2). Sayıştay üyeleri ise Sayıştay Başkanının teklifi üzerine Federal Cumhurbaşkanı tarafından atanır (m.125 f.1). Anayasada, Sayıştayın teşkilat ve faaliyetleri hakkında daha ayrıntılı hükümlerin federal kanunla düzenleneceği öngörülmüştür (m.128).

Belçika

Belçika Anayasasında kamu hesaplarının denetimi konusu, "Maliye" başlıklı 5'inci kısımda yer alan 180'inci maddede düzenlenmiştir. Maddeye göre, "Denetim Mahkemesi" olarak adlandırılan Sayıştay, genel yönetim kapsamındaki hesapları ve Hazineye hesap vermekle yükümlü tüm muhasebat personelinin işlemlerini incelemekle görevlendirilmiştir. Söz konusu denetimde, her bir bütçe kaleminde öngörülen harcama limitinin aşılıp aşılmadığı ve kaynakların farklı yerlere transfer edilip edilmediği de incelenir. Ayrıca Sayıştay, vergi gelirleri de dâhil olmak üzere Federal Devlete olan borçları ve bunların tahsiline ilişkin faaliyetleri incelemekle yükümlüdür. Bu doğrultuda Sayıştayın, denetim faaliyetlerine yönelik olarak federal idarelerden ilgili bilgi ve belgeleri isteyebileceği hüküm altına alınmıştır. Sayıştay, denetim faaliyetlerine ilişkin raporunu görüşleriyle birlikte Temsilciler Meclisine sunar (m.180 f.2). Sayıştay üyeleri, Temsilciler Meclisi tarafından kanunda belirtilen süre için atanırlar (m.180 f.1). Anayasada, Sayıştayın teşkilatlanmasının kanunla düzenleneceği hüküm altına alınmıştır (m.180 f.3). Belçika'yı oluşturan topluluk ve bölgeler ile bunlara bağlı kamu yararını ilgilendiren kurumların bütçelerini ve hesaplarını denetleme yetkisinin söz konusu kanunda Sayıştaya verilebileceği öngörülmüştür (m.180 f.4).

Brezilya

Diğer ülke anayasalarına kıyasla oldukça ayrıntılı ve uzun bir anayasa olan Brezilya Anayasasında mali denetim konusu da detaylı olarak düzenlenmiştir. 71'inci maddeye göre kamu hesaplarının dış denetimi Ulusal Kongrenin görevi olup söz konusu denetim "Federal Hesap Mahkemesi" olarak adlandırılan Sayıştayın yardımıyla gerçekleştirilir. Sayıştay, her yıl Devlet Başkanı tarafından kendisine sunulan hesapları incelemekle görevlidir. Aynı maddede Sayıştayın denetim kapsamı ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre Sayıştay, kendi inisiyatifiyle veya Temsilciler Meclisi, Federal Senato veya ilgili komisyonun talebi üzerine, kamu kaynaklarından sorumlu idarelerle bunlara bağlı kurumların hesaplarını ve Birlik (Federal Devlet) kapsamında olup devlet hazinesinde zarara yol açan vakıf ve şirketleri denetler. Birliğin sermayesine doğrudan veya dolaylı olarak iştirak ettiği uluslararası şirketler de denetim kapsamındadır. Ayrıca Sayıştay, kamu idareleri ile bunlara bağlı kurumlardaki personel alımlarının kanuna uygunluğu ile sivil ve askerî personelin emekliye ayrılma ve emekli maaşlarına ilişkin işlemleri de inceler. Sayıştay, kamu hesaplarında yapılan kanuna aykırı işlemlerden dolayı, sorumlular hakkında Hazineye verdikleri zarara göre kanunda öngörülen cezalara hükmeder. Sayıştay, bir kuruluşun kanuna aykırı eylemi olduğu takdirde, ilgili kuruluşa kanuna uygun hareket etmesi için süre tanır. Verilen süre içinde kanuna aykırılık devam ederse, Sayıştay söz konusu işlemin durdurulmasına hükmeder ve konuyla ilgili olarak Ulusal Kongreyi bilgilendirir. Sayıştay, faaliyetleriyle ilgili olarak Ulusal Kongreye üçer aylık ve yıllık raporlar sunar.

73'üncü maddede Sayıştayın dokuz üyeden oluşacağı belirtilmiş ve söz konusu maddede yaş, bilgi ve tecrübe gibi üyelik için aranan nitelikler ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Sayıştay üyeleri Brezilya vatandaşı olmalı, otuz beş yaşın üstünde ve yetmiş yaşın altında olmalıdır. Ayrıca Sayıştay üyeleri yüksek ahlaki itibara sahip olmalı; hukuk, muhasebe, ekonomi, finans veya kamu yönetimi alanlarında bilgili olmalı, en az on yıllık profesyonel tecrübeye sahip olmalıdır. Sayıştay üyelerinin üçte ikisi Ulusal Kongre, üçte biri ise Devlet Başkanı tarafından seçilir.

Bulgaristan

Bulgaristan Anayasasında Sayıştay, diğer ülkelere kıyasla çok kısa bir şekilde 91'inci maddede düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre "Ulusal Denetim Ofisi" olarak adlandırılan Sayıştay, Ulusal Meclis tarafından kurulur. Sayıştayın görevi bütçenin uygulanmasını denetlemektir. Sayıştayın teşkilatlanması, yetkileri ve çalışma esasları kanunla düzenlenir.

Çek Cumhuriyeti

Çek Cumhuriyeti Anayasasında Sayıştaya ilişkin hükümler müstakil bir bölüm olarak 97'nci maddede düzenlenmiştir. Söz konusu maddede, "Yüksek Denetim Ofisi" olarak adlandırılan Sayıştayın bağımsız bir kuruluş olduğu hüküm altına alınmıştır. Sayıştayın görevi devlet mallarının idaresini ve bütçenin uygulanmasını denetlemektir (m.97 f.1). Sayıştay Başkanı ve Başkan Yardımcısı, Temsilciler Meclisinin teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanır (m.97 f.2). Sayıştayın hukuki statüsünün, yetkilerinin, teşkilat yapısının ve Sayıştaya ilişkin diğer detaylı hükümlerin kanunla düzenlenmesi öngörülmüştür (m.97 f.3).

Danimarka

Danimarka Anayasasında kamu hesaplarının denetimi 5'inci bölüm altındaki 47'nci maddede düzenlenmiştir. Buna göre denetim, Parlamento tarafından seçilen denetçiler tarafından gerçekleştirilir. Denetçiler, Parlamento üyeleri arasından da seçilebilir. Genel Denetçi ise, Parlamento tarafından, Parlamento üyeleri dışından seçilir ve görevinde bağımsızdır. Denetçiler, gelir ve harcamalara ilişkin hesapların usulüne uygun tutulup tutulmadığını ve harcamaların bütçe kanununun yetkilendirdiği şekilde yapılıp yapılmadığını inceler. Denetçiler, ihtiyaç duydukları tüm bilgi ve belgeleri isteme hakkına sahiptirler. Kesinhesap, denetçilerin hazırladıkları raporlarla birlikte, mali yılın sona ermesinden itibaren en geç altı ay içinde, oylanarak karara bağlanmak üzere Parlamentoya sunulur.[3] Ayrıca denetçilerin sayısı ve görevlerine ilişkin hususların kanunla düzenlenmesi öngörülmüştür.

Estonya

Estonya Anayasasında Sayıştay, müstakil bir bölüm olarak 132-138'inci maddelerde düzenlenmiştir. "Ulusal Denetim Ofisi" olarak adlandırılan Sayıştayın, kamu harcamalarının mali denetimi ile performans denetimi yapmakla yetkili kurum olduğu ifade edilmiş ve görevini icra ederken bağımsız olduğu belirtilmiştir (m.132). Sayıştayın denetim kapsamı; kamu kurum ve kuruluşlarının ekonomik faaliyetleri, kamusal varlıkların kullanımı ve idaresi, yerel yönetimlere transfer edilen kamusal varlıkların kulla-

[3] Danimarka Anayasasında bazı hususlar maddelerin kendisinde yazılı değilken ilgili maddelerin açıklamalarında yer almaktadır. Bu bağlamda 47'nci maddenin kendisinde yer verilmeyip açıklamasında yer verilen hususlar şunlardır: Denetçilerin Parlamento üyeleri arasından da seçilebileceği, Sayıştay Başkanının Parlamento tarafından ve Parlamento üyeleri dışından seçileceği ve görevinde bağımsız olacağı, denetçilerin bazı kritik konular özelinde mali yıl bitmeden de rapor hazırlayabileceği.

nımı, hissesi veya oy hakkının yarıdan fazlası devlete ait olan kuruluşlar ile sözleşmelerinden kaynaklanan yükümlülükleri devlet garantisi altında olan kuruluşların ekonomik faaliyetleri şeklinde düzenlenmiştir (m.133). Sayıştayın, Genel Denetçi olarak adlandırılan Sayıştay Başkanı tarafından yönetileceği, Sayıştay Başkanının, Cumhurbaşkanının teklifi üzerine Parlamento tarafından atanacağı ve aynı usulle görevden alınacağı hüküm altına alınmıştır.

Sayıştay Başkanının görev süresi beş yıl olarak belirlenmiştir (m.134). Sayıştay Başkanı, bütçenin Parlamento Genel Kurulunda görüşülmesi sırasında, bir önceki mali yılla ilgili kamusal varlıkların kullanımı ve idaresi üzerine genel bir sunum yapar (m.135). Sayıştay Başkanı, Sayıştayın görev alanına giren konuların tartışıldığı Hükûmet toplantılarına katılıp söz alma hakkına sahiptir. Sayıştay Başkanının Sayıştay üzerindeki yetkisinin, kanunda bakanlara kendi bakanlıkları üzerinde tanınan yetkilerle aynı olacağı öngörülmüştür (m.136). Sayıştay Başkanının ceza yargılaması, ancak Adalet Bakanının teklifi ve Parlamentonun oy çokluğuyla kabulü ile yapılabilir (m.138). Sayıştayın teşkilatlanmasının kanunla düzenleneceği hüküm altına alınmıştır (m.137). Ayrıca, Anayasanın milletvekillerinin kimlere soru yöneltebileceğini düzenleyen 74'üncü maddesinde Sayıştay Başkanı da sayılmış, bu soruların yirmi birleşim günü içinde Parlamento Genel Kurulunda cevaplandırılması öngörülmüştür.

Finlandiya

Anayasada kamu hesaplarının denetimi ve Finlandiya Parlamentosunun bu denetimdeki rolü, "Kamu Maliyesi" başlıklı 7'nci bölümde "Kamu Maliyesinin Gözetimi ve Denetimi" başlıklı 90'ıncı maddede düzenlenmiştir. Maddeye göre Parlamento, kamu hesaplarının bütçe kanununa uygunluğunun denetimini yapar. Söz konusu denetim, Parlamento bünyesinde bu amaçla kurulan Denetim Komisyonu tarafından gerçekleştirilir. Komisyon, denetimi sonucunda elde ettiği önemli bulguları Parlamentoya rapor olarak sunar. Aynı maddeye göre kamu hesaplarının dış denetimi ise bağımsız bir kurum olan ve Parlamentoyla ilişki içinde faaliyet gösteren Sayıştay tarafından gerçekleştirilir. Denetim Komisyonu ve Sayıştay, kamu kuruluşlarından görevlerinin gerektirdiği bilgileri alma hakkına sahiptir. Anayasada, Sayıştayın statüsü ve görevleriyle ilgili detaylı hükümlerin kanunla düzenlenmesi öngörülmüştür.

Fransa

Fransa Anayasasında Sayıştay, "Parlamento ve Hükûmet Arasındaki İlişkiler" başlıklı 5'inci bölümdeki 47-2'nci maddede düzenlenmiştir. Bu maddeye göre "Denetim Mahkemesi" olarak adlandırılan Sayıştayın görevi, Hükûmetin faaliyetlerinin denetlenmesinde Parlamentoya yardımcı olmaktır. Sayıştay, mali kanunların ve sosyal güvenliğin finansmanı kanunlarının uygulanmasını denetleyerek ve kamu politikalarını değerlendirerek Parlamentoya ve Hükûmete yardımcı olur. Sayıştay, hazırladığı raporlar kamuya açık olduğu için vatandaşların bilgilendirilmesine de katkıda bulunur. Aynı maddede, kamu kurumlarına ait hesapların kanunlara uygun ve doğru olması gerektiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda kamu kurumlarının mali idaresi, mal varlıkları ve mali durumlarına ilişkin sonuçların doğru ve adil bir şekilde ortaya konması gerektiği hüküm altına alınmıştır.

Güney Afrika

Anayasada kamu hesaplarının denetimi, "Genel Denetçi" başlığı altındaki 188 ve 189'uncu maddelerde düzenlenmiştir. 188'inci maddeye göre Genel Denetçi olarak adlandırılan Sayıştay Başkanı; bütün ulusal ve eyaletlere bağlı kamu kurumları ve idarelerin, belediyelerin ve kanunda öngörülen diğer kurumların, hesaplarının ve mali yönetimlerinin denetlenmesinden ve denetim sonuçlarının raporlanmasından sorumludur. Sayıştay Başkanı denetim raporlarını ilgili yasama organlarına ve ulusal kanunlarda belirtilen diğer kurumlara sunar. Söz konusu raporlar kamuya açıktır. Sayıştay Başkanının diğer yetki ve görevlerinin kanunla düzenlenmesi öngörülmüştür.

189'uncu maddeye göre Sayıştay Başkanı beş ila on yıl arası bir dönem için atanır ve görev süresi yenilenemez. 193'üncü maddede ise çeşitli üst düzey kamu görevlilerinin atanmasına ilişkin hükümler yer almaktadır. Söz konusu maddeye göre, Sayıştay Başkanının Güney Afrika vatandaşı olması, bu göreve atanmak için uygun bir kişi olması ve denetim, kamu maliyesi ve kamu idaresi konularında uzmanlık bilgisine veya deneyime sahip olması gerektiği düzenlenmiştir (m.193 f.3). Sayıştay Başkanı, Parlamentonun tavsiyesi üzerine Devlet Başkanı tarafından atanır (m.193 f.4). Sayıştay Başkanı, sadece görevin suistimal edilmesi veya görev için gerekli niteliklerin kaybedilmesi hallerinde, Parlamentonun bu yöndeki kararı üzerine Devlet Başkanı tarafından görevden alınır (m.194).

Güney Kore

Güney Kore Anayasasında kamu hesaplarının denetimi "Yürütme" başlıklı 4'üncü kısım altında "Denetim ve Teftiş Kurulu" başlıklı alt bölümde 97-100'üncü maddelerde düzenlenmiştir. Denetim ve Teftiş Kurulu, Anayasada doğrudan Devlet Başkanına bağlı bir kuruluş olarak tanımlanmıştır. Kurulun görevleri; devletin gelir ve harcamalarını, devletin ve kanunda belirtilen diğer kurumların hesaplarını ve icracı kuruluşlar ile kamu görevlilerinin performanslarını incelemek ve teftiş etmek olarak belirtilmiştir (m.97). Kurula Anayasada denetim yetkisi yanında teftiş yetkisi de verilmesi ve Parlamentoya değil Devlet Başkanına bağlı olarak konumlandırılması, yüksek denetim kurumları bakımından Güney Kore'yi diğer ülkelerden ayrıştırmaktadır.

Kurulun üye sayısı Kurul Başkanı da dâhil olmak üzere en az beş, en fazla 11 olarak öngörülmüştür. Kurul Başkanı, Ulusal Meclisin onayı üzerine Devlet Başkanı tarafından atanır. Kurul Başkanının görev süresi dört yıl olup bir kereye mahsus olmak üzere tekrar atanabilir. Kurul üyeleri ise Kurul Başkanının önerisi üzerine Devlet Başkanı tarafından atanır. Benzer şekilde üyelerin de görev süresi dört yıl olup bir kereye mahsus olmak üzere tekrar atanabilirler (m.98).

Anayasada, Kurulun her yıl gelir ve harcama hesaplarının kapanışlarını incelemesi ve bunlara ilişkin sonuçları Devlet Başkanına ve Ulusal Meclise raporlaması hüküm altına alınmıştır (m.99). Denetim ve Teftiş Kurulunun teşkilatlanması, görevleri, üyelerinin nitelikleri, teftiş edilecek kamu görevlilerinin kapsamı ve diğer hususların kanunla düzenleneceği öngörülmüştür (m.100).

İlave olarak, Anayasanın "Suçlandırma" başlıklı 65'inci maddesinde, Devlet Başkanı, Başbakan, bakanlar, Anayasa Mahkemesi üyeleri ve hâkimler ile birlikte, Denetim ve Teftiş Kurulu üyelerinin de Anayasayı veya kanunları ihlal etmeleri halinde, Ulusal Meclisin suçlandırma önergesiyle görevlerinden uzaklaştırılabileceği hüküm altına alınmıştır.

Hollanda

Kamu hesaplarının denetimi ve Sayıştay, Anayasanın 4'üncü bölümünde yer alan 76, 77 ve 78'inci maddelerde düzenlenmiştir. 76'ncı maddeye göre devletin gelir ve harcamalarını incelemekle görevli kurum "Denetim Mahkemesi" olarak adlandırılan Sayıştaydır. 77'nci maddede ise Sayıştay üyelerine ilişkin hususlar düzenlenmiştir. Buna göre Sayıştay üyeleri, Temsilciler Meclisinin her boş üyelik için belirlediği üç aday arasından Krali-

yet Kararnamesi[4] ile atanırlar. Sayıştay üyelerinin üyelikleri, istifayla veya kanunun öngördüğü yaşta son bulur. Hollanda Yüksek Mahkemesi, Kanunda belirtilen hallerde Sayıştay üyelerini geçici bir süre için görevden alabilir veya üyeliklerine son verebilir. Sayıştay üyelerinin hukuki statüleri kanunla düzenlenir. 78'inci maddede ise Sayıştayın teşkilatlanması, yapısı ve yetkilerinin yine kanunla düzenleneceği ve kanunla Sayıştaya başka görevlerin de verilebileceği hüküm altına alınmıştır.

İrlanda

Anayasada kamu hesaplarının denetimi, "Komptrolör ve Genel Denetçi" başlığıyla müstakil bir bölüm olarak 33'üncü maddede düzenlenmiştir.[5] Söz konusu maddeye göre devlet adına tüm harcamaların ve parasal işlemlerin denetiminden Genel Denetçi olarak adlandırılan Sayıştay Başkanı sorumludur. Sayıştay Başkanı, Temsilciler Meclisinin teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Sayıştay Başkanının Parlamento üyesi olamayacağı ve maaşlı başka bir görevde bulunamayacağı hüküm altına alınmıştır. Sayıştay Başkanı, ilgili kanunla belirlenen dönemlerde Temsilciler Meclisine rapor sunmakla yükümlüdür. Sayıştay Başkanının görevden alınması konusu, aynı maddenin 5'inci fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre Sayıştay Başkanı, belirli uygunsuz davranışlar ve iş göremezlik halleri dışında görevden alınamaz. Görevden alınabilmesi için öncelikle Temsilciler Meclisi ve Senatonun görevden alınmasına ilişkin kararı onaylaması gerekmektedir. Söz konusu maddede Sayıştay denetimine ilişkin kapsam, usul ve esaslardan ziyade Sayıştay Başkanının atanması ve görevden alınması hususlarının düzenlendiği görülmektedir. Anayasada Sayıştayla ilgili diğer hususların kanunla düzenleneceği öngörülmüştür.

İspanya

İspanya Anayasasında kamu hesaplarının denetimi "Ekonomi ve Maliye" başlıklı 7'nci bölüm altında 136'ncı maddede düzenlenmiştir. Söz konusu maddede Sayıştay, kamunun hesaplarını ve kamu kaynaklarının mali idaresini denetlemekle görevli en üst organ şeklinde ifade edilmiştir. Sayıştay doğrudan Parlamentoya karşı sorumludur ve devletin genel hesaplarını inceleme ve doğrulama görevlerini Parlamentonun verdiği

[4] Hollanda'da Kraliyet Kararnamesi Kral ve ilgili bakan veya bakanlar tarafından imzalanmaktadır ve özünde bir hükûmet kararnamesi olarak değerlendirilmektedir.

[5] Komptrolör genel olarak bir kurumun mali raporlamadan sorumlu olan yönetim birimini ifade etmektedir. Yüksek denetim kurumlarında Komptrolör unvanı ise, kamu kurumlarının mali denetimini yürüten ve genellikle Anglo-Sakson örgütlenme tarzına sahip kurumlar tarafından kullanılmaktadır. Türkçede tam karşılığı olmayan bu terim, Sayıştay Başkanına karşılık gelmektedir.

yetkiyle yerine getirir (m.136 f.1). Anayasada kamu kurumları, mali hesaplarını incelenmek üzere Sayıştaya ibraz etmekle yükümlü kılınmıştır. Sayıştay sunacağı yıllık raporuna tespit ettiği ihlalleri ve mesuliyetleri dahil ederek Parlamentoyu bilgilendirir (m.136 f.2). Sayıştay üyelerinin hâkimler gibi görevlerinde bağımsız oldukları ifade edilmiş ve görevden alınamayacakları anayasal güvenceye alınmıştır (m.136 f.3). Sayıştayın kuruluşu, teşkilat yapısı ve görevlerinin kanunla düzenleneceği öngörülmüştür (m.136 f.4).

İtalya

Sayıştay, İtalya Anayasasında 100 ve 103'üncü maddelerde düzenlenmiştir. 100'üncü maddeye göre Sayıştay, Hükûmetin bütçeyle ilgili işlemlerini hem öncesinde kanuna uygunluk açısından hem de sonrasında bütçenin uygulanması açısından denetler. Ayrıca Sayıştay, kanunda belirtilen hallerde, devletten düzenli olarak bütçe ödeneği alan kurumların mali idarelerinin denetimine de katılır. Aynı maddede Sayıştayın denetim sonuçlarına ilişkin raporları doğrudan Parlamentoya sunması öngörülmüştür (m.100 f.2). Sayıştay ve üyelerinin Hükûmete karşı bağımsızlığının kanunla güvence altına alınacağı belirtilmiştir (m.100 f.3). 103'üncü maddede ise Sayıştayın kamu hesapları ve kanunun belirlediği diğer konularda yargılama yetkisine sahip olduğu hüküm altına alınmıştır. Ayrıca 111'inci maddede Sayıştay kararlarına karşı Yargıtaya başvurunun, sadece yargılamayla ilgili nedenlerle yapılabileceği belirtilmiştir.

Macaristan

Macaristan Anayasasında Sayıştay 43'üncü maddede düzenlenmiştir. Söz konusu maddede Sayıştay, Ulusal Meclisin mali ve ekonomik denetimden sorumlu organı olarak ifade edilmiştir. Sayıştay, kanunda kendisine verilen yetkiler doğrultusunda devlet bütçesinin uygulanmasını, kamu mali kaynaklarının idaresini, kamu fonlarının kullanımını ve millî varlıkların idaresini denetler. Sayıştay hukuka uygunluk, yerindelik ve etkinlik denetimi yapar (m.43 f.1). Sayıştay Başkanı Ulusal Meclis tarafından on iki yıllık süre için seçilir. Bu seçimde milletvekillerinin üçte ikilik çoğunluğunun oyu aranmaktadır (m.43 f.2). Sayıştay Başkanı, Sayıştayın faaliyetleri hakkında Ulusal Meclise yıllık rapor sunar (m.43 f.3). Anayasanın "Ulusal Meclis" başlıklı bölümünün 7'nci maddesinde, milletvekillerinin, hangi üst düzey kamu görevlilerine görev alanlarıyla ilgili soru yöneltebileceği düzenlenmiş ve bunlar arasında Sayıştay Başkanı da sayılmıştır. Anayasada, Sayıştayın teşkilat ve faaliyetleriyle ilgili ayrıntılı hükümlerin kanunla düzenlenmesi öngörülmüştür (m.43 f.4).

Polonya

Polonya Anayasasında kamu harcamalarının denetimi 202-207'nci maddelerde düzenlenmiş olup, söz konusu denetim "Yüksek Denetleme Kurulu" olarak adlandırılan Sayıştay tarafından yapılmaktadır. 202'nci maddede Sayıştay, devletin en üst mali denetim kurumu olarak ifade edilmiştir. Sayıştay, Temsilciler Meclisine (Sejm) tabidir ve kurul şeklinde faaliyette bulunur. 203'üncü maddede Sayıştayın denetim kapsamı düzenlenmiştir. Buna göre Sayıştay; Polonya Merkez Bankası, kamu kurumları, kamu tüzel kişileri ve diğer devlet kuruluşları ile yerel yönetimleri denetler. Söz konusu mali denetim; kanuna uygunluk ve etkinlik açısından gerçekleştirilir. 204'üncü maddede Sayıştayın Temsilciler Meclisine sunması gereken raporlar sayılmıştır. Bunlar; para politikasının amaçlarını ve bütçenin uygulanmasını değerlendiren rapor, Bakanlar Kurulu tarafından sunulan bir önceki mali yıla ait hesapların kabulüne ilişkin görüş, kanunda belirtilen denetim sonuçlarına ilişkin raporlar ve yıllık faaliyet raporu şeklinde sıralanmıştır.

205'inci maddede Sayıştay Başkanının atanmasına ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Maddeye göre Sayıştay Başkanı, altı yıllık bir süre için, Senatonun onayıyla Temsilciler Meclisi tarafından atanır. Görev süresi bir kereye mahsus olmak üzere uzatılabilir. Sayıştay Başkanı, öğretim üyeliği dışında başka bir görevde bulunamaz, herhangi bir siyasi parti ya da sendikaya üye olamaz ve makamının itibarıyla bağdaşmayan bir kamusal faaliyette bulunamaz. 206'ncı maddede, birçok ülke anayasasından farklı bir şekilde Sayıştay Başkanının yargılanması konusu özel olarak düzenlenmiştir. Buna göre, Sayıştay Başkanı Temsilciler Meclisinin ön izni olmadan cezai sorumluluğa tabi tutulamaz ve hürriyetinden mahrum edilemez. Ayrıca suç işlediğine yönelik kanaat oluşması ve davanın gidişatı açısından gözaltına alınmasının gerekli görülmesi durumu hariç, gözaltına alınamaz veya tutuklanamaz. Temsilciler Meclisi Başkanı, Sayıştay Başkanının gözaltına alınması halinde derhâl durumdan haberdar edilir. Temsilciler Meclisi Başkanı, Sayıştay Başkanının serbest bırakılmasını emredebilir. 207'nci maddede Sayıştayın kuruluş ve çalışma usulünün kanunla düzenlenmesi öngörülmüştür.

Portekiz

Anayasada Sayıştaya ilişkin hükümler, "Denetim" başlıklı 107'nci madde ile "Sayıştay" başlıklı 214'üncü maddede düzenlenmiştir. 107'nci maddeye göre bütçenin uygulanmasının denetimi Sayıştay ve Cumhuriyet Meclisi tarafından gerçekleştirilir. Bu bağlamda Cumhuriyet Meclisi, Sayıştayın kamu hesapları hakkında sunduğu görüşleri değerlendirir. Sayıştayın görev ve yetkileri 214'üncü maddede daha detaylı düzenlenmiş-

tir. Söz konusu maddede Sayıştay, kamu harcamalarının kanuna uygunluğunu denetleyen ve kanunun öngördüğü hesapları inceleyen üst organ olarak ifade edilmiştir. Sayıştayın görevleri; sosyal güvenlik hesapları da dahil olmak üzere genel devlet hesapları hakkında görüş bildirmek, Azor ve Madeira Özerk Bölgelerinin hesapları hakkında görüş bildirmek, mali usulsüzlük hallerinde kanunun öngördüğü şekilde sorumluluk yüklemek ve kanunda belirtilen diğer görevleri yerine getirmek şeklinde sıralanmıştır (m.214 f.1).

Cumhurbaşkanının hükûmetin teklifi üzerine Sayıştay Başkanını görevden alabileceğini düzenleyen 133'üncü madde hükmü saklı kalmak üzere, Sayıştay Başkanının görev süresi dört yıl olarak düzenlenmiştir (m.214 f.2). Sayıştay, merkezî olmayan bir şekilde, kanunun öngördüğü doğrultuda bölgesel düzeyde de faaliyet gösterebilir. Örneğin Anayasada Sayıştayın Azor ve Madeira Özerk Bölgelerinde müdürlükler kurması ve bunların merkezle aynı yetkilere sahip olması öngörülmüştür (m.214 f.3,4).

Romanya

Romanya Anayasasında kamu hesaplarının denetimi ve Sayıştay, "Ekonomi ve Kamu Maliyesi" başlıklı 4'üncü kısım altında 140'ıncı maddede düzenlenmiştir. Maddeye göre Sayıştayın görevi kamu sektörüne ait mali kaynakların kullanımını ve idaresini denetlemektir. Sayıştay, tespit ettiği usulsüzlükleri de içeren bir önceki mali yıla ilişkin denetim raporunu her yıl Parlamentoya sunar. Sayıştay, Temsilciler Meclisi veya Senatonun isteği üzerine kamu kaynaklarının yönetimini denetler ve sonuçları rapor olarak sunar. Sayıştayın faaliyetlerinden dolayı ortaya çıkan uyuşmazlıkların ihtisas mahkemelerinde karara bağlanacağı belirtilmiştir. Aynı maddede Sayıştay üyelerinin görevlerinde bağımsız oldukları hüküm altına alınmıştır. Sayıştay üyeleri, Parlamento tarafından dokuz yıllık görev süresi için atanırlar, bu süre uzatılamaz ve yenilenemez. Atama sistemi, her üç yılda bir Sayıştay üyelerinin üçte birinin değişmesi şeklindedir. Sayıştay üyeleri, görevleriyle ilgili bağdaşmazlık konusunda kanunda hâkimler için öngörülen hükümlere tabidirler ve kanunda belirtilen hallerde Parlamento tarafından görevden alınabilirler.

Rusya

Rusya Anayasasında Sayıştay diğer ülkelere kıyasla daha kısa düzenlenmiştir. 101'inci maddeye göre Sayıştay, Federal Parlamentonun üst kanadı olan Federasyon Konseyi ve alt kanadı olan Devlet Duması tarafından kurulur. Sayıştayın görevi, federal bütçenin uygulanmasını gözetmek şeklinde tanımlanmıştır. Anayasada Sayıştayın yapısı ve çalışma

esaslarının kanunla düzenleneceği öngörülmüştür (m.101 f.5). Sayıştay Başkanı ile Sayıştay üyelerinin yarısı Devlet Başkanının sunacağı adaylar arasından Federasyon Konseyi tarafından, Sayıştay Başkan Vekili ile Sayıştay üyelerinin diğer yarısı ise yine Devlet Başkanının sunacağı adaylar arasından Devlet Duması tarafından atanır (m.83, m.102 f.1, m.103 f.1).

Yunanistan

Sayıştay, Anayasanın 79 ve 98'inci maddelerinde düzenlenmiştir. 98'inci maddede Sayıştayın görevleri; yerel yönetim kurumları ve kanunda belirtilen diğer kurumlar da dahil olmak üzere devletin harcamalarını ve kamu kurumlarının hesaplarını denetlemek, devletin taraf olduğu yüksek tutarlı sözleşmeleri denetlemek, emekli maaşları ile emekliliğe hak kazandıracak hizmet süresinin belirlenmesine ilişkin kanun teklifleri hakkında görüş bildirmek, denetim kapsamında bulunan kamu hesaplarında ve emekli maaşı bağlanması konusunda çıkan uyuşmazlıkları karara bağlamak, sivil veya askerî devlet memurlarıyla, yerel yönetim kurumlarında ve diğer kamu hukuku tüzel kişilerinde çalışan memurların kasıt veya ihmal yoluyla devlete verdikleri zararlardan doğan sorumluluklara ilişkin davaları karara bağlamak ve Anayasanın 79'uncu maddesi uyarınca kesinhesap ve devletin mali durumuyla ilgili raporları hazırlayıp Parlamentoya sunmak şeklinde düzenlenmiştir (m.98 f.1). Anayasanın 79'uncu maddesinde, Sayıştayın kesinhesap ile devletin mali durumuyla ilgili raporları mali yılın bitiminden itibaren bir yıl içinde Parlamentoya sunması, söz konusu raporların Parlamentoda kurulan bir özel komisyon tarafından incelenmesi ve Parlamento Genel Kurulunda içtüzük hükümlerine göre onaylanması gerektiği hüküm altına alınmıştır.

Sayıştayın yargılama yetkisinin kanunda düzenlenmesi öngörülmüştür (m.98 f.2). Ayrıca Anayasanın 94'üncü maddesinde, Yüksek İdare Mahkemesi ile diğer idare mahkemelerinin kanunla belirlenmiş idari uyuşmazlık konularında yargılama yaparken Sayıştayın yetkilerine halel getirmeyecekleri hükme bağlanmıştır. Buna paralel şekilde 98'inci maddede Sayıştayın belirli konulardaki yargısal kararlarının Yüksek İdare Mahkemesinin denetimine tabi olmadığı hüküm altına alınmıştır (m.94 f.1, m.98 f.3).

Sonuç

Sayıştay, incelenen 23 ülke arasında sadece ABD Anayasasında düzenlenmemiş olup diğer tüm ülkelerde anayasal kurum olarak yapılandırılmıştır.

Sayıştaya ilişkin anayasal düzenlemelerin kapsamı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Örneğin Avusturya, Brezilya ve Polonya Anayasalarında sayıştay detaylı olarak düzenlenmişken, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya ve Rusya Anayasalarında çok kısa düzenlemelerle yetinilmiştir. Ayrıca ülke anayasalarının tamamına yakınında sayıştayların yetkileri, teşkilat yapıları, çalışma esasları ve diğer konularda detaylı hükümlerin kanunla düzenlenmesi hüküm altına alınmıştır.

Sayıştaylar ülke anayasalarında denetim mahkemesi, hesap mahkemesi, denetim ofisi ve denetleme kurulu gibi farklı adlar altında ve farklı hukuki statülerde kurgulansa da ortak amaçları kamu harcamalarının ve kamu kurumu hesaplarının denetlenmesi şeklindedir. Ayrıca sayıştaylar çoğu anayasada çeşitli açılardan parlamentoyla ilişkilendirilmiştir. Denetimin parlamento adına yapılması, parlamentoya denetim raporlarının sunulması ve sayıştay başkanının parlamento tarafından seçilmesi, sayıştay - parlamento ilişkileri açısından en sık düzenlenen konular olarak öne çıkmaktadır.

Avusturya ve Polonya Anayasalarında sayıştayın doğrudan parlamentonun alt kanadına bağlı olduğu, İspanya'da Parlamentoya karşı doğrudan sorumlu olduğu hüküm altına alınmıştır. Sorumluluk açısından Güney Kore'de diğer ülkelerden farklı bir düzenleme yapılmış, Güney Kore Sayıştayı Parlamentoya değil doğrudan Devlet Başkanına bağlanmıştır.

Bazı ülkelerde sayıştaylar anayasanın yargı ile ilgili kısımlarında düzenlenmiş ve yüksek mahkemeler arasında sayılmıştır. Örneğin Brezilya, İtalya, Yunanistan ve İspanya gibi bazı ülkelerde sayıştaylar hesap mahkemesi şeklinde tanımlanmış ve yargılama yetkisiyle donatılmıştır.

Sayıştaylara Portekiz ve Yunanistan örneklerinde olduğu gibi bazı ülkelerde parlamentoya görüş bildirme yetkisi de verilmiştir. Avusturya, Çek Cumhuriyeti ve Estonya gibi ülke anayasalarında sayıştayın kurumsal olarak görevinde bağımsız olduğu ifade edilmiştir. Çoğu ülke anayasasında sayıştay başkanının atanma usulü düzenlenirken, Estonya, Güney Afrika ve Macaristan gibi ülkelerde sayıştay başkanlarının görev süresi de belirlenmiştir.

Aşağıdaki özet tabloda incelenen ülke anayasalarında sayıştayların bağlı olduğu ve raporlama yapılan organ, kurumsal bağımsızlık, sayıştay başkanının görev süresi ve seçen organ ile ilgili bilgiler ve bunlara ilişkin anayasa maddeleri sunulmuştur.

Özet Tablo: Sayıştaylara İlişkin Düzenlemeler

Ülke	İlgili Maddeler	Bağlı Olunan Organ	Raporlama Yapılan Organ	Sayıştay Başkanını Seçen Organ ve Başkanın Görev Süresi	Kurumsal Bağımsızlık
ABD	–	–	–	–	–
Almanya	114	–	Parlamento ve Federal Hükûmet	–	–
Avusturya	121–128	Millî Meclis	Millî Meclis	Millî Meclis 12 yıl	Var
Belçika	180	–	Temsilciler Meclisi	–	–
Brezilya	71–75	Ulusal Kongre	Ulusal Kongre	–	–
Bulgaristan	91	–	–	–	–
Çek Cumhuriyeti	97	–	–	Cumhurbaşkanı	Var
Danimarka	47	–	Parlamento	Parlamento	Var
Estonya	132–138	–	Parlamento	Parlamento 5 yıl	Var
Finlandiya	90	–	–	–	Var
Fransa	47	–	Parlamento	–	–
Güney Afrika	188,189	–	Parlamento	Devlet Başkanı 5–10 yıl	–
Güney Kore	97–100	–	Parlamento ve Devlet Başkanı	Devlet Başkanı 4 yıl	–
Hollanda	76–78	–	–	–	–
İrlanda	33	–	Temsilciler Meclisi	Cumhurbaşkanı	–
İspanya	136	Parlamento	Parlamento	–	
İtalya	100,103	–	Parlamento	–	Var
Macaristan	43	Ulusal Meclis	Ulusal Meclis	Ulusal Meclis 12 yıl	–
Polonya	202–207	Temsilciler Meclisi	Temsilciler Meclisi	Parlamento 6 yıl	–

Ülke	İlgili Maddeler	Bağlı Olunan Organ	Raporlama Yapılan Organ	Sayıştay Başkanını Seçen Organ ve Başkanın Görev Süresi	Kurumsal Bağımsızlık
Portekiz	107,214	–	Cumhuriyet Meclisi	4 yıl	–
Romanya	140	–	Parlamento	–	–
Rusya	101	–	–	Federasyon Konseyi	–
Yunanistan	79,94,98	–	Parlamento	–	–

VERGİ VE KAMU BORÇLANMASI

Abdullah KARAER*

Giriş

Anayasalarda yer alan vergi ile ilgili hükümlerin büyük bir kısmı, genellikle vergilendirmenin temel ilkelerinin anayasalara aktarılmasından oluşmaktadır. Anayasalarda geçen bazı vergilendirme ilkeleri şu şekilde sıralanabilir: i) Verginin kanunilik ilkesi (vergilerin kanunla konulması, kaldırılması veya değiştirilmesi), ii) Genellik ilkesi (herkesin vergi ödemekle yükümlü olması ve hiç kimseye vergi ödememe imtiyazı tanınmaması), iii) Adalet ilkesi (ödeme gücüne göre mükelleften vergi alınması, vergilendirmenin artan oranlı vergi tarifesine göre yapılması, lüks tüketim mallarından daha çok vergi alınması), iv) Belirlilik ilkesi (vergi konularının, oranların ve mükelleflere tanınan hakların kanunda belirlenmiş olması ve vergi mükelleflerinin bu sayede vergi konularını önceden kesin bir şekilde bilmesi), v) Hukukilik ilkesi (mevcut hukuki güvencelerin korunması, vergi kanunlarının geriye dönük bir şekilde uygulanmaması ve vergilemenin kanunda geçen hükümlere aykırı bir şekilde yapılmaması).

Kanunilik ilkesi anayasalarda yer alan en yaygın vergilendirme ilkesidir. Vergilendirme hususundaki diğer ilkeler ülke anayasalarına göre farklılık göstermektedir. Burada belirtilen vergilendirme ilkelerinin yanı sıra çeşitli ülkelerin anayasalarında vergilendirmeye ilişkin diğer bazı düzenlemeler de bulunmaktadır. Bu düzenlemeler: i) Vergi kanunlarının referanduma sunulmaması, ii) Yerel yönetimlere kanunda belirtilen hükümler çerçevesinde vergi toplama yetkisi verilmesi, iii) Almanya, Brezilya ve Güney Afrika gibi federal devletlerde merkezî idare, eyaletler ve belediyeler arasında vergi gelirlerinin nasıl paylaşılacağı şeklinde sıralanabilir.

* Yasama Uzmanı

Ülke anayasaları kamu borçlanması hükümleri açısından incelendiğinde ise vergi hükümlerine kıyasla anayasalarda kamu borçlanması hükümlerine daha sınırlı sayıda yer verildiği görülmektedir. Hatta bazı ülkelerin anayasalarında borçlanma hükümlerine hiç yer verilmemiştir.

Bu bölümde öncelikle ülke anayasalarında yer alan vergilendirmeye ilişkin hususlar; daha sonra da, eğer varsa, borçlanmaya ilişkin hükümler ele alınmıştır.

Ülke Örnekleri

ABD

ABD Anayasasında vergi belirleme ve toplama yetkisi ABD Kongresine verilmiştir. Ayrıca eyaletler arası ticaretin ithalat, ihracat ve gümrük vergilerine tabi tutulmayacağı düzenlenmiştir. Anayasada yer alan vergilendirmeye ilişkin düzenlemeler özetle şu şekildedir: i) Vergi, harç, gümrük, üretim ve tüketim vergisi belirleme ve toplama yetkisi Kongreye aittir ve ABD'nin tümünde aynı gümrük, üretim ve tüketim vergisi uygulanır (m.1 b.8). ii) Eyaletlerden herhangi birinden ihraç edilen mallardan vergi ya da gümrük alınmaz (m.1 b.1 f.9). iii) Hiçbir eyalet, Kongrenin rızası olmadan, ithalat veya ihracat üzerine herhangi bir vergi koyamaz. Eyaletlerin bu alanlara ilişkin olarak yürürlüğe koydukları kanunlar, Kongrenin inceleme ve denetimine tabidir. Herhangi bir eyaletin ithalat ve ihracata koyacağı bütün vergi gelirleri ABD Hazinesine aktarılır (m.1 b.10). iv) Kongre, eyaletler arasında bir paylaştırma yapmaksızın ve herhangi bir nüfus sayımını ya da hesaplamayı dikkate almaksızın ve ayrıca kaynağına bakmaksızın bütün gelirlere vergi koyma ve toplama yetkisine sahiptir (1913 yılında ABD Anayasasında yapılan 16'ncı değişikle Anayasaya eklenen hüküm).

Anayasada borçlanma konusu vergilendirmeye göre çok daha kısa düzenlenmiştir. Borçlanma konusunda ABD Anayasasında yer alan yegâne hüküm Anayasanın 1'inci maddesinin 8'inci bölümünde hüküm altına alınan devlet adına borç alma yetkisinin sadece Kongreye ait olduğu yönündeki düzenlemedir. Bu sebeple devlet adına kredi alınabilmesi ve kamu borçlanması yapılabilmesi için Kongreden onay alınması gerekmektedir.

Almanya

Almanya Anayasasının 105, 106, 106a, 106b, 107 ve 108'inci maddelerinde vergi gelirlerinin merkezî idare (Federasyon) ile yerel idareler (eyaletler, belediyeler ve köy birlikleri) arasında nasıl paylaşılacağı açıklanmış

ve vergi ile ilgili konuların federal kanunlarla düzenleneceği belirtilmiştir. Bu kapsamda 106'ncı maddede mali tekellerden alınan vergiler (örneğin içki satışından elde edilen tüketim vergileri), gümrük vergisi, Avrupa Birliği çerçevesinde konan vergiler, sermaye dolaşım vergileri, sigorta ve poliçe vergileri ve eyaletler arası mali yüklerin denkleştirilmesi için konan vergiler, gelirleri Federasyona ait olan vergiler arasında sayılmıştır. Eyaletlerin ise varlık vergisi, veraset vergisi, bira vergisi ve kumarhane vergisini alacağı düzenlemiştir. Gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi (KDV), motorlu taşıtlar vergisi (MTV) gelirlerinin ise Federasyon ve eyaletler arasında ortaklaşa paylaşılması öngörülmüştür. Bu kapsamda gelir vergisi ve kurumlar vergisi gelirleri Federasyon ve eyaletler arasında yarı yarıya paylaşılırken KDV ve MTV gelirlerinin Federasyon ve eyaletler arasındaki paylaşımının federal kanunla belirlenmesi hükme bağlanmıştır. Arazi ve ticari işletme vergilerinden elde edilen vergi gelirleri ise belediye ve köylere tahsis edilmiştir. Ayrıca gelir vergisi, kurumlar vergisi, KDV gibi ortak vergi gelirlerinden de belediyelere ve köylere federal kanun ile belirlenen bir oranda pay verileceği hüküm altına alınmıştır.

Gümrük vergisi ve mali tekel vergisi gibi geliri tamamen Federasyona ait olan vergilerde ve ayrıca kurumlar vergisi, gelir vergisi, KDV gibi geliri kısmen Federasyona ait olan vergilerde yasama yetkisi tamamen Federasyona verilmiştir. Eyaletlere ise sadece federal kanun ile düzenlenmemiş tüketim ve harcama vergileri konusunda yasama yetkisi verilmiştir. Gelirleri tamamen veya kısmen eyaletlere ve belediye ile köylere ait olan vergilere ilişkin konuların, Federal Konsey tarafından onaylanan federal kanunlar ile düzenlenmesi öngörülmüştür.

Almanya Anayasasının 115'inci maddesinde devlet borçlanmasına sınır getirilmiş ve devletin Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın (GSYH) nominal değerinin en fazla yüzde 0,35'i oranında borçlanabileceği düzenlenmiştir. Bununla birlikte ekonomik gelişmelerin olağan şartların dışına çıkması halinde hükûmete bu sınırı dikkate almaksızın daha fazla kamu borçlanması yapabilme ve kredi alma imkânı tanınmıştır. Ancak bu tür durumlarda kredi borçlarının GSYH'nin yüzde 1,5'ini aşması halinde, bu kredi borçlarının hükûmet tarafından bir kontrol hesabına kaydedilmesi ve ekonomik döngüde iktisadi iyileşmenin görüldüğü evrede geri ödenmek suretiyle tasfiye edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yıllık net borçlanma limitinin hesaplanması, kredi limitinden sapmaların kontrolü ve dengelenmesi, devletin borç alması ile garanti ve kefalet yükümlülükleri altına girmesine ilişkin konuların federal kanun ile düzenlenmesi gerektiği hükme bağlanmıştır. Doğal afetler veya hükûmetin kontrolü dışındaki ve devletin mali kapasitesine önemli ölçüde zarar veren olağan dışı acil du-

rumlarda ise Anayasada geçen borçlanma limitinin Almanya Parlamentosunun alt kanadı olan Federal Meclis üyelerinin çoğunluğunun aldığı bir karara dayanarak aşılabileceği belirtilmiştir. Diğer taraftan Anayasanın 87a maddesinde Federasyonun, devletin NATO ittifakı yükümlülüklerini yerine getirme kabiliyetini artırmak ve savunmayı güçlendirmek amacıyla 100 milyar avro tutarında bir fon kurabileceği, bu fonu finanse edebilmek için 115'inci maddede belirtilen devlet borçlanma limitine ve 109'uncu maddede belirtilen denk bütçe kuralına tabi olmaksızın borç alabileceği hükme bağlanmıştır. Ayrıca 111'inci maddede, yeni mali yılın başlamasına rağmen yıllık bütçe kanununun kabul edilmemesi halinde, Federal Hükûmete yeni bütçe kanunu kabul edilene kadar devlet faaliyetlerini yürütebilmesi için bir önceki yılın bütçesinin dörtte birine kadar borçlanabilme yetkisi verilmiştir.

Avusturya

Avusturya Anayasasının 13'üncü maddesinin birinci fıkrasında Federasyonun ve eyaletlerin vergilendirme alanındaki yetkilerinin Mali Anayasa Kanunu adı verilen kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. 116'ncı maddenin ikinci fıkrasında ise belediyelerin, federasyon ve eyalet kanunlarına uygun olmak kaydıyla vergi koyma yetkisine sahip oldukları ifade edilmiştir.

Avusturya Anayasasının 51a maddesinde yeni mali yılın başlamasına rağmen yıllık bütçe kanununun Avusturya Parlamentosunun alt kanadı olan Millî Meclis tarafından kabul edilmemesi halinde, Federal Hükûmete yeni bütçe kanunu kabul edilene kadar bir önceki yılın bütçesinde belirtilen borçlanma limitlerinin yarısına kadar borçlanabilme yetkisi tanınmıştır.

Belçika

Belçika Anayasasının 170'inci maddesinde vergilerin ancak kanunla konulabileceği ve 172'nci maddesinde vergi konusunda hiç kimseye imtiyaz tanınmayacağı ve vergi muafiyeti ve indiriminin yalnızca kanunla getirilebileceği düzenlenmiştir.

Brezilya

Brezilya Anayasasında vergi ile ilgili hükümlerin büyük bir kısmı, 145 ila 162'nci maddelerde düzenlenmiştir. İlgili madde hükümlerinde: i) Verginin, mükelleflerin ödeme gücüne göre alınması, ii) Verginin sadece kanun ile konulması, vergi ile ilgili af, muafiyet ve sübvansiyonların sadece kanun ile yapılabilmesi, iii) Vergi matrahı, vergi mükellefi, vergiyi doğuran olay gibi temel vergi konularının vergi kanunlarında tanımlanması ge-

rektiği, iv) Geriye dönük vergileme yapılamayacağı veya geçmiş bir tarihten başlatılacak şekilde vergi oranlarının artırılamayacağı, v) Herhangi bir verginin el koyma, müsadere etme veya vergi mükelleflerinin mülkiyet haklarına zarar verme amacıyla kullanılamayacağı, vi) İbadethanelerden, vakıflardan, işçi sendikalarından ve kâr amacı gütmeyen eğitim ve sosyal yardım kurumlarından vergi alınmaması konuları düzenlenmiştir.

Anayasada idari yapı, merkezî idare (Birlik) ve yerel idareler (eyaletler, federal bölge ve belediyeler) olmak üzere ikiye ayrılmış olup merkezî idare, ülkenin her tarafında aynı vergi düzenlemelerini uygulamakla yükümlü kılınmıştır. Ancak bu yükümlülüğe istisna olarak merkezî idareye, ülke genelinde dengeli sosyal ve ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla ülkenin farklı bölgelerinde farklı vergi teşviklerini uygulama imkânı tanınmıştır. Diğer taraftan Anayasada eyaletlerin, federal bölge ve belediyelerin, menşei veya varış yeri nedeniyle ticari mal ve hizmetler arasında vergi farkı oluşturmaları yasaklanmıştır. Ayrıca Anayasada Birlik, eyaletler, federal bölge ve belediyeler arasında vergi gelirlerinin nasıl paylaşılacağı konusu da düzenlenmiştir. Bu kapsamda 153'üncü madde uyarınca Birliğe ithalat ve ihracat vergilerini, sigorta ve döviz işlem vergilerini, gelir ve kazanç vergilerini, servet vergilerini, kırsal bölgelerde bulunan mülklerden alınan emlak vergilerini ve ilgili mevzuat gereğince izin verilmekle birlikte sağlığa veya çevreye zararlı mal ve hizmetlerin üretimi, ticarileştirilmesi veya ithalatından alınan vergileri tahsil etme yetkisi verilmiştir. Birlik ayrıca 154'üncü madde uyarınca kanun çıkarılması kaydıyla Anayasada adı anılmayan diğer vergi olaylarından da vergi alma hakkına sahiptir. Federal bölge ve eyaletler ise 155'inci madde gereğince veraset ve intikal vergisini, MTV ve ticari malların ülke içerisinde dolaşımı nedeniyle alınan vergi gelirlerini toplamaktadır. 156'ncı madde uyarınca belediyeler kentlerde bulunan binalar ve arazilerden alınan emlak vergisini tahsil etmektedir. Federal bölge, eyaletler ve belediyeler topladıkları bu vergiler dışında 157 ila 162'nci maddeler uyarınca Birliğin kendi tahsil ettiği bazı vergi gelirlerinden de pay almaktadır. Bu kapsamda 157'nci madde gereğince federal bölge ve eyaletlerin yönettiği kurum ve vakıfların her türlü gelir ve kazançlarından alınan federal vergi gelirleri ile Birliğin 154'üncü madde kapsamında topladığı federal vergi gelirlerinin %20'si federal bölgeye ve eyaletlere verilmektedir. 158'inci maddede ise belediyelerin yönettiği kurum ve vakıfların her türlü gelir ve kazançlarından alınan federal vergi gelirlerinin tamamını, kırsalda bulunan mülklerden alınan emlak vergisi gelirlerinin %50'sinin, belediyelerin kendi yetki sınırları içinde toplanan MTV gelirlerinin %50'sinin, eyaletler ve belediyeler arası malların dolaşımına ilişkin işlemlerden alınan vergi gelirlerinin %25'inin ve ulaşım ve iletişim hizmetlerinden alınan vergi gelirlerinin %25'inin belediyelere verilmesi öngörülmüştür. 31'inci maddede belediyelerin hesaplarının, her

yıl vergi mükelleflerince inceleme ve değerlendirme yapılabilmesi için 60 gün boyunca açık tutulacağı ve vergi mükelleflerinin, yasaların öngördüğü ölçüde bu hesapların doğruluğunu sorgulayabilecekleri belirtilmiştir.

Brezilya Anayasasının 48'inci maddesine göre kredi işlemleri ve kamu borcu konusunda Ulusal Kongre yetkilidir. Bu sebeple devlet adına kredi alınabilmesi ve kamu borçlanması yapılabilmesi için Ulusal Kongreden onay alınması gerekmektedir. 52'nci maddede ise Ulusal Kongrenin üst kanadı olan Federal Senatoya; Birlik, eyaletler, federal bölge ve belediyeler tarafından yurt dışı ve yurt içi piyasalardan alınacak kredi işlemlerine ilişkin koşulları ve sınırları belirleme yetkisi verilmiştir. 74'üncü madde gereğince Ulusal Kongre, Birliğin yürütmekte olduğu kredi işlemlerini ve devlet adına vermiş olduğu kefalet ve garantileri denetlemektedir.

Bulgaristan

Bulgaristan Anayasasının 60'ıncı maddesinde bir vergi konulmasının veya herhangi bir vergi imtiyazı verilmesinin sadece kanun ile yapılabileceği; ayrıca vatandaşlardan gelirleri ve malları ile orantılı olarak vergi ve harç alınabileceği düzenlenmiştir. 141'inci maddede ise belediye meclislerinin, ilgili vergi kanununda geçen hükümler dâhilinde yerel vergi miktarlarını belirleyebilecekleri belirtilmiştir.

Çek Cumhuriyeti

Çek Cumhuriyeti Anayasasının 3'üncü maddesinde "Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesi Çek Cumhuriyeti anayasal düzeninin bir parçasıdır." denilmiştir. Bu Sözleşmenin 11'inci maddesinin beşinci fıkrasında ise vergi ve harçların yalnızca kanuna dayalı olarak toplanacağı düzenlenmiştir.

Danimarka

Danimarka Anayasasının 43'üncü maddesinde kanuna dayanmaksızın hiçbir verginin konulamayacağı, değiştirilemeyeceği veya kaldırılamayacağı hükme bağlanmıştır. 46'ncı maddede mali bütçe yılı kanunu veya geçici bütçe kanunu teklifi Danimarka Parlamentosu tarafından onaylanmadan yeni vergi konulamayacağı düzenlenmiştir. 41'inci maddede ise bütün kanun tekliflerinin dolayısıyla vergi kanun tekliflerinin de Parlamentoda üç defa görüşülüp onaylanmadan yasalaşamayacağı belirtilmiştir. Aynı maddede ayrıca bir kanun teklifi Parlamentoda görüşülürken Parlamentonun beşte ikisinin yazılı bir şekilde talep etmesi halinde, bu kanun teklifine ilişkin olarak yapılacak üçüncü görüşmenin, ikinci görüşmeden sonra en az 12 gün süreyle ertelenebileceği, ancak vergi kanunlarının bu şekilde Parlamentoda görüşülmesi ertelenebilecek kanunlar arasında yer almadığı ifade edilmiştir.

Estonya

Estonya Anayasasının 113'üncü maddesinde vergi ve harçların kanunla konulabileceği belirtilmiştir. 106'ncı maddede ise vergi ile ilgili konuların, referanduma sunulamayacağı hükme bağlanmıştır.

Estonya Anayasasının 65'inci maddesinin onuncu fıkrasında hükûmetin, Estonya Parlamentosunun uygun görmesi halinde kamu borçlanması yapabileceği ve herhangi bir mali yükümlülük altına girebileceği düzenlenmiştir.

Finlandiya

Finlandiya Anayasasının 81'inci maddesinde vergilerin kanunla konulacağı ve bu kanunlarda vergi yükümlülüğüne ve vergi miktarına ilişkin konuların düzenleneceği belirtilmiştir. İlgili maddede ayrıca vergi mükellefi olan gerçek ve tüzel kişilerin, vergi yükümlülüklerini yerine getirirken yararlanabilecekleri hakların da belirtilmesi gerektiği ifade edilmiştir. 121'inci maddede ise belediyelerin kanuni hükümler çerçevesinde vergi toplama hakkına sahip oldukları hükme bağlanmıştır.

Finlandiya Anayasasının 82'nci maddesinde hükûmetin Finlandiya Parlamentosunun onayıyla borçlanabileceği ve Parlamentonun bu onayı verirken yeni borcun miktarına veya toplam devlet borcuna azami sınır getirebileceği belirtilmiştir. Maddede ayrıca Parlamentonun onayıyla hükûmetin borçlanma senedi ihraç edebileceği ve devlet garantisi verebileceği ifade edilmiştir.

Fransa

Fransa Anayasasının 34'üncü maddesinde her türlü verginin oran, matrah ve tahsil biçimlerinin ancak kanunla düzenlenebileceği belirtilmiştir. 72-2'nci maddede ise yerel yönetimlerin, kanuni hükümler çerçevesinde vergi toplayabilecekleri ve kanunda belirlenen sınırlar dâhilinde kalmak kaydıyla vergi matrahlarının ve oranlarının yerel yönetimler tarafından belirlenebileceği hükme bağlanmıştır.

Güney Afrika

Güney Afrika Anayasasının 77'nci maddesinde "mali kanun (*money bill*)" adı verilen kanunlarla vergilerin konulabileceği, değiştirilebileceği veya kaldırılabileceği belirtilmiştir. 228'inci maddede ise ulusal ekonomi politikalarına ve Güney Afrika Parlamentosu tarafından çıkarılan kanunlara aykırı olmamak kaydıyla, eyaletlerin yasama organlarının gelir vergisi, KDV, genel satış vergisi, emlak vergisi veya gümrük vergileri dışında kalan vergi türlerinde vergi koyabileceği düzenlenmiştir.

Güney Afrika Anayasasının 214'üncü maddesinde kamu gelirleri merkezî yönetim, eyalet yönetimleri ve yerel yönetimler arasında paylaştırılırken ulusal borçlar ve diğer mali yükümlülüklerin dikkate alınacağı belirtilmiştir.

Güney Kore

Güney Kore Anayasasının 59'uncu maddesinde vergi türlerinin ve oranlarının kanunla belirleneceği düzenlenmiştir. 38'inci maddede ise tüm vatandaşların, kanunda belirtilen koşullar altında vergi ödemekle yükümlü oldukları hükme bağlanmıştır.

Güney Kore Anayasasının 58'inci maddesinde ise hükûmetin, devlet tahvili ihraç etmeyi veya devlete mali bir yükümlülük yükleyecek sözleşmeler yapmayı istemesi halinde, Ulusal Meclis ile bu konuda önceden mutabakata varması gerektiği düzenlenmiştir.

Hollanda

Hollanda Anayasasının 104'üncü maddesinde, vergilerin kanunla konulacağı ve vergi dışındaki mali yükümlülüklerin de kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. 132'nci maddede ise eyaletlerce ve belediyelerce toplanacak vergilerin, Hollanda Parlamentosu tarafından çıkarılan kanun ile belirleneceği belirtilmiştir.

İrlanda

İrlanda Anayasasının 22'nci maddesinde "mali kanun (*money bill*)" adı verilen kanunlarla vergilerin konulabileceği, değiştirilebileceği veya kaldırılabileceği belirtilmiştir. Bu maddede mali kanun kapsamına giren kanunlar özetle şu şekilde sayılmıştır: i) Vergi konması, değiştirilmesi veya kaldırılmasına ilişkin kanunlar, ii) Kamu borcunun geri ödenmesine ilişkin kanunlar, iii) Ödenek tahsisi gibi bir kamu harcaması yapılmasına ilişkin kanunlar, iv) Kamu hesaplarının denetlenmesine ilişkin kanunlar.

21'inci maddede mali kanunların Ulusal Parlamentoda yasalaşma şekli, diğer kanunların yasalaşma şeklinden farklı bir biçimde düzenlenmiştir. Vergi kanunları bir mali kanun olduğu için 21'inci maddeye göre vergi ile ilgili tasarı/tekliflerin yasama sürecine, sadece İrlanda Parlamentosunun alt kanadı olan Temsilciler Meclisinde başlanılabilmektedir. Diğer kanunların yasama sürecine ise Temsilciler Meclisinde başlanılabildiği gibi Senatoda da başlanılabilmektedir. Anayasaya göre bir mali kanun tasarısı/teklifi, Temsilciler Meclisinde kabul edilmesi halinde, tavsiyeleri alınması

için Senatoya gönderilmektedir. Senatonun mali kanun tasarısını/teklifini kendi tavsiyeleri ile birlikte 21 gün içinde Temsilciler Meclisine geri göndermesi gerekmektedir. Temsilciler Meclisi, Senatonun tavsiyelerini kabul etmekte veya reddetmektedir. Eğer Senato mali kanun tasarısını/teklifini 21 gün içinde geri göndermezse veya Temsilciler Meclisinin kabul etmeyeceği tavsiyelerle birlikte geri gönderirse mali kanun tasarısı/teklifi her iki mecliste de kabul edilmiş sayılır. Mali kanun dışındaki kanun tasarı/tekliflerini incelemesi için Senatoya verilen süre 23'üncü madde uyarınca 90 gündür. Mali kanunlar ile ilgili bir başka farklılık ise 26'ncı madde uyarınca Cumhurbaşkanının bu kanunları, Anayasaya aykırılık iddiasıyla Yüce Mahkemeye götürememesidir.

İspanya

İspanya Anayasasında vergiye ilişkin hükümler, "Ekonomi ve Maliye" başlıklı 7'nci bölümde yer alan 133'üncü maddede düzenlenmiştir. Bu maddede vergileri yükseltme yetkisinin, kanunen sadece devlete ait olduğu ve özerk yönetimlerin ve yerel yönetimlerin Anayasa ve kanunlara uygun olmak kaydıyla vergi koyabilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca söz konusu maddede devlet gelirlerini artıran bütün düzenlemelerin kanunla yapılması gerektiği hükme bağlanmıştır.

İspanya Anayasasında borçlanmaya ilişkin hükümler, "Ekonomi ve Maliye" başlıklı 7'nci bölümde yer alan 135'inci maddede düzenlenmiştir. Bu maddede, merkezî yönetimin ve özerk yönetimlerin borçlanabilmesi için kanunla yetkilendirilmesi gerektiği ve kamu borçları toplamının GSYH'ye oranının, Avrupa Birliği'nin üye ülkeler için belirlemiş olduğu üst sınırı (Yüzde 60 oranını) aşmaması gerektiği hükme bağlanmıştır. Bununla birlikte olağanüstü doğal afetlerin yaşanması veya devletin kontrolü dışında ekonomik ve sosyal krizlerin ortaya çıkması halinde İspanya Parlamentosunun alt kanadı olan Temsilciler Meclisinin salt çoğunluğunun kararı ile bu borçlanma limitinin aşılabileceği belirtilmiştir. 135'inci maddede ayrıca kamu idarelerinin, kamu borçlarını finanse etmek amacıyla almış oldukları kredilerin faiz ve sermaye maliyetlerini, her zaman bütçelerinin gider kalemlerinde göstermekle ve bu borçların geri ödemesine öncelik vermekle yükümlü oldukları ifade edilmiştir.

İsveç[1]

İsveç Anayasasının "Devlet Yapısına İlişkin Temel Prensipler" başlıklı 1'inci bölümünde yer alan 4'üncü maddesinde İsveç Parlamentosunun kanun çıkarma, vergileri belirleme, kamu fonlarının nasıl kullanılacağına karar verme ve hükûmeti denetleme yetkilerine sahip olduğu belirtilmiştir. "Temel Hak ve Özgürlükler" başlıklı 2'nci bölümde yer alan 10'uncu maddede ise vergi sorumluluğu doğuran bir olay ortaya çıkmış olsa dahi kanunda açıkça bir düzenleme olmadıkça vergi toplanamayacağı, ancak gerekli özel şartların oluşması koşuluyla kanunla geriye dönük bir şekilde vergileme yapılabileceği belirtilmiştir. "Kanun ve Diğer Hükümlerin Uygulanması" başlıklı 8'inci bölümde yer alan 2'nci, 3'üncü ve 9'uncu maddelerde ise yerel vergilerin kanunla belirleneceği ve gümrük ve ithalat vergilerinin yerel vergi türleri arasına dâhil edilemeyeceği hükme bağlanmıştır. "Mali Yetki" başlıklı 9'uncu bölümde yer alan 1'inci maddede İsveç Parlamentosunun devlet adına vergi ve harçları belirleyeceği, "Yerel Yönetimler" başlıklı 14'üncü bölümde yer alan 4'üncü maddede yerel yönetimlerin faaliyetlerini yürütmek için vergi toplayabilecekleri belirtilmiştir.

İsveç Anayasasının "Mali Yetki" başlıklı 9'uncu bölümünün 8'inci maddesinde, İsveç Parlamentosu tarafından yetki verilmedikçe hükûmetin, devlet adına borç alamayacağı ve mali yükümlülük altına giremeyeceği hükme bağlanmıştır.

İtalya

İtalya Anayasasının 53'üncü maddesinde herkesin kendi vergi ödeme kapasitesi ölçüsünde kamu harcamalarının karşılanması için katkıda bulunacağı ve vergi mükelleflerine artan oranlı vergi sisteminin uygulanacağı, 14'üncü maddesinde ise vergi kontrol ve denetimlerinin özel kanunla düzenleneceği hükme bağlanmıştır. Ayrıca 75'inci maddede vergi kanunları hakkında referandum yapılamayacağı ve 119'uncu maddede yerel yönetimlerin, Anayasaya ve ülkede uygulanmakta olan vergi sisteminin prensiplerine uygun olmak ve ayrıca ülke genelinde yürütülen kamu maliyesinin koordinasyonuna aykırı olmamak şartıyla kendi vergilerini koyabilecekleri ve toplayabilecekleri belirtilmiştir.

İtalya Anayasasının 81'inci maddesinde iktisadi dalgalanmalar ve istisnai haller dışında veya İtalya Parlamentosunun her iki meclisindeki

[1] İsveç Parlamentosu, "The Constitution of Sweden", Erişim:15.05.2024, https://www.riksdagen.se/globalassets/03.-dokument-och-lagar/bestall-och-ladda-ner/other-languages/grundlagar-2023-engelsk-web.pdf

(Temsilciler Meclisi ve Senatodaki) üyelerin salt çoğunluğunun onayı alınmadıkça, devletin borç alamayacağı düzenlenmiştir. 119'uncu maddede ise yerel yönetimlerin sadece yatırımları finanse etmek için borçlanabileceği ve bu amaçla aldıkları kredilere merkezî yönetim tarafından devlet garantisi verilmeyeceği hükme bağlanmıştır.

İzlanda[2]

İzlanda Anayasasının 40'ıncı maddesinde kanuna dayanmaksızın hiçbir verginin konulamayacağı, değiştirilemeyeceği veya kaldırılamayacağı belirtilmiştir. 77'nci maddede: i) Vergilere ilişkin konuların kanunla düzenleneceği, ii) İzlanda Parlamentosunun vergi koyma, değiştirme veya kaldırma konusunda sahip olduğu karar verme yetkisinin idari makamlara devredilemeyeceği, iii) Vergi yükümlülüğünün dayandığı olaylar ortaya çıkmış olsa dahi kanunla vergi konulmasına izin verilmediği sürece vergi alınamayacağı hükme bağlanmıştır.

İzlanda Anayasasının 40'ıncı maddesinde kanunda yetki tanınmadıkça, hükûmetin kamu borçlanması yapamayacağı ve devlete ait herhangi bir gayrimenkulü satamayacağı düzenlenmiştir.

Japonya[3]

Japonya Anayasasının "Maliye" başlıklı 7'nci bölümünde yer alan 84'üncü maddesinde kanun çıkarmaksızın veya yürürlükte olan bir kanun hükmüne dayanmaksızın, yeni vergi konulamayacağı veya mevcut vergilerde değişiklik yapılamayacağı belirtilmiştir. 30'uncu maddede ise halkın, kanunun öngördüğü şekilde vergilendirmeye tabi tutulabileceği hükmü düzenlenmiştir.

Japonya Anayasasının 85'inci maddesinde Japonya Parlamentosu tarafından yetki verilmedikçe, hükûmetin hiçbir para harcayamayacağı ve devleti mali bir yükümlülük altına sokamayacağı belirtilmiştir.

Macaristan

Macaristan Anayasasının 8'inci maddesinde vergi kanunları hakkında referandum yapılamayacağı hükme bağlanmıştır. 32'nci maddede ise

[2] İzlanda Hükûmeti, "Constitution of the Republic of Iceland", Erişim: 15.05.2024, https://www.government.is/library/01-Ministries/Prime-Ministrers-Office/constitution_of_iceland.pdf

[3] Japonya Parlamentosu Kütüphanesi, "The Constitution of Japan", Erişim:15.05.2024, https://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c01.html

yerel yönetimlerin kanunlara uygun olmak kaydıyla toplayacakları yerel vergi türlerini ve oranlarını belirleyebilecekleri düzenlenmiştir.

Macaristan Anayasasının 36'ncı maddesinde Ulusal Meclisin kamu borçları toplamının GSYH'nin yarısını aşmasına neden olacak bir merkezî bütçe kanun tasarısını kabul edemeyeceği, uygulamada toplam kamu borcu miktarının GSYH'nin yarısını aşması halinde, Ulusal Meclis tarafından sadece kamu borçları toplamının GSYH'ye oranının azaltılmasını sağlayacak bir merkezî bütçe kanununun kabul edilebileceği düzenlenmiştir. Bununla birlikte aynı maddede, kalıcı ve önemli bir ulusal ekonomik durgunluk ile karşılaşılması halinde, ulusal ekonominin dengesini yeniden sağlamak için gerekli olduğu ölçüde, kamu borcu toplamının GSYH'nin yarısını aşması şeklindeki sınırın aşılabileceği belirtilmiştir. 37'nci maddede ise kamu borcunun ve GSYH'nin hesaplanma yöntemlerinin kanunla belirlenmesi gerektiği hükme bağlanmıştır.

Polonya

Polonya Anayasasının 84'üncü maddesinde, herkesin kanunda belirtildiği şekilde vergi ödemekle yükümlü olduğu, 217'nci maddesinde vergi oranları, muafiyet ve istisnaları da dâhil olmak üzere vergi konularının kanun yoluyla düzenleneceği hükme bağlanmıştır. 168'inci maddede ise yerel yönetimlerin, kanunda belirtilen hükümlere uygun bir şekilde yerel vergi ve harçların miktarlarını belirleme hakkına sahip oldukları belirtilmiştir.

Polonya Anayasasının 216'ncı maddesinde; GSYH'nin beşte üçünü aşmasına neden olacak borçlanma sözleşmelerine, garantilere ve kefaletlere izin verilmeyeceği, toplam kamu borcunun miktarını hesaplama yönteminin kanunla belirleneceği düzenlenmiştir. 220'nci maddede ise bütçe açığının merkez bankasından kredi alınarak kapatılamayacağı hükme bağlanmıştır.

Portekiz

Portekiz Anayasasının "Mali Sistem" başlıklı 103'üncü maddesinde: i) Mali sistemin, devletin mali ihtiyaçlarını karşılamayı ve gelir dağılımında adaleti sağlamayı amaçladığı, ii) Vergilerin kanunla konulacağı ve vergi kanunlarında vergi uygulamalarının, vergi oranlarının ve mükelleflere tanınan hakların düzenleneceği, iii) Hiç kimsenin sonradan çıkarılan bir kanun ile geriye dönük bir şekilde vergi ödemekle yükümlü tutulamayacağı ve bu yolla vergi mükelleflerinden vergi tahsilatı yapılmayacağı hususları hükme bağlanmıştır. "Vergiler" başlıklı 104'üncü maddede

ise: i) Kişisel gelir vergisinin eşitsizlikleri azaltmayı amaçladığı, tek ve kademeli olduğu, aile ihtiyaçlarını ve gelirlerini dikkate alacağı, ii) İşletmelerin gerçek gelirleri üzerinden vergilendirileceği, iii) Varlıkların vergilendirilmesinin vatandaşlar arasında eşitliğin sağlanmasına katkı sağlayacağı, iv) Tüketim vergileri alınırken ekonomik kalkınma ve sosyal adaletin gerekleri ile uyumun gözetileceği ve bu kapsamda lüks malların tüketim maliyetinin vergilerle artırılacağı hususları düzenlenmiştir. Ayrıca 238'inci maddede yerel yönetimlerin, kanunda belirtilen hükümler çerçevesinde vergilendirme yetkisine sahip oldukları belirtilmiştir.

Portekiz Anayasasının 161'inci maddesinde Cumhuriyet Meclisine: i) Dalgalı borç operasyonları dışında kredi işlemlerinde bulunabilmesi için hükûmete izin verme, ii) Hükûmetin kredi alım işlemlerinin içeriğini düzenleyen genel hüküm ve koşulları belirleme, iii) Her yıl hükûmet tarafından kamu kurumlarının borçları için verilen devlet garantileri için üst sınır belirleme yetkileri verilmiştir.

Romanya

Romanya Anayasasının 56'ncı maddesinde vatandaşların, vergi ve harç ödemek suretiyle kamu harcamalarına katkıda bulunmakla yükümlü oldukları, buna karşılık vergi sisteminin de vergi yüklerinin adil bir şekilde paylaşımını sağlaması gerektiği belirtilmiştir. "Ekonomi ve Kamu Maliyesi" başlıklı 4'üncü bölümde yer alan 139'uncu maddede ise vergi ve harçların sadece kanunla belirleneceği ve yerel yönetimlerin kanunda belirtilen sınır ve koşullar dâhilinde kalmak kaydıyla yerel vergi ve harçları belirleyebilecekleri hükme bağlanmıştır.

Rusya

Rusya Anayasasının 57'nci maddesinde herkesin, yasal olarak belirlenmiş vergi ve harçları ödemekle yükümlü olduğu, bununla birlikte kanun ile yeni vergiler konurken vergi mükelleflerinden geriye dönük şekilde vergi talep edilemeyeceği hükme bağlanmıştır. 75'inci maddede ise vergi sisteminin ve vergilendirmenin genel esaslarının kanunla belirleneceği düzenlenmiştir.

Slovakya[4]

Slovakya Anayasasının "Ekonomik Hükümler" başlıklı 3'üncü bölümünde yer alan 59'uncu maddesinde vergi ve harçların yeni bir kanunla veya mevcut bir kanuna dayanılarak konulabileceği ve mali yükümlülüklerin ulusal ve yerel olmak üzere iki türde düzenleneceği belirtilmiştir. 65'inci maddede ise belediyelerin toplayabilecekleri yerel vergilerin kanunla belirleneceği, 93'üncü maddede ise vergi kanunlarının referanduma sunulamayacağı hükme bağlanmıştır.

Yunanistan

Yunanistan Anayasasının "Vergi ve Mali Yönetim" başlıklı 6'ncı bölümünde yer alan 78'inci maddesinde: i) Vergilerin Yunanistan Parlamentosu tarafından çıkarılan kanunla konulabileceği, vergi kanunlarında vergi konusunun, vergi türünün ve vergilendirme işlemlerinin belirtilmesi gerektiği, ii) Bir verginin veya vergi dışındaki mali bir yükün, bir önceki mali yıldan geçerli olacak şekilde geriye dönük bir kanunla talep edilemeyeceği, iii) Bununla birlikte istisnai olarak, bir ithalat veya ihracat vergisinin veya bir tüketici vergisinin ilk defa uygulanması halinde veya bu vergiler hâlihazırda uygulanmakla birlikte oranlarının artırılması durumunda, ilgili vergi kanun tasarısının Parlamentoya ilk sunulma tarihinden geçerli olmak üzere yeni verginin tahsiline izin verileceği, ancak bu uygulamanın yapılabilmesi için ilgili vergi kanun tasarısının Parlamentoda kabul edildikten sonra en geç 10 gün içinde yayınlanması ve yürürlüğe girmesi gerektiği, iv) Vergilendirmenin amacı, vergi oranı, vergi indirimleri ve muafiyetlerine ilişkin yetkilerin sadece yasamaya ait olduğu ve bu yetkilerin devredilemeyeceği hususları düzenlenmiştir.

Sonuç

Çalışmada ele alınan ülke anayasalarında yer alan vergi ve kamu borçlanması hükümlerine ilişkin bilgiler, aşağıdaki tabloda özetlenerek sunulmuştur:

[4] Slovakya Cumhurbaşkanlığı, "Constitution of the Slovak Republic", Erişim: 15.05.2024, https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf

Özet Tablo: Vergi ve Kamu Borçlanmasına İlişkin Hükümler

Ülke	Kanunilik İlkesi	Genellik İlkesi	Adalet İlkesi	Belirlilik İlkesi	Hukukilik İlkesi	Yerel Vergi Toplama	Kamu Borçlanması için Parlamento Onayı	Borç Limiti
ABD	✓	–	–	–	–	–	✓	–
Almanya	✓	–	–	–	–	✓	–	✓
Avusturya	✓	–	–	–	–	✓	–	–
Belçika	✓	✓	–	–	–	–	–	–
Brezilya	✓	–	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Bulgaristan	✓	–	✓	–	–	✓	–	–
Çek Cumhuriyeti	✓	–	–	–	–	–	–	–
Danimarka	✓	–	–	–	–	–	–	–
Estonya	✓	–	–	–	–	–	✓	–
Finlandiya	✓	–	–	✓	–	✓	✓	✓
Fransa	✓	–	–	✓	–	✓	–	–
G. Afrika	✓	–	–		–	✓	–	–
G. Kore	✓	✓	–	✓	–	–	✓	–

Ülke	Kanunilik İlkesi	Genellik İlkesi	Adalet İlkesi	Belirlilik İlkesi	Hukukilik İlkesi	Yerel Vergi Toplama	Kamu Borçlanması için Parlamento Onayı	Borç Limiti
Hollanda	✓	–	–	–	–	✓	–	–
İrlanda	✓	–	–	–	–	–	–	–
İspanya	✓	–	–	–	–	✓	✓	✓
İsveç	✓	–	–	–	✓	✓	✓	–
İtalya	–	✓	✓	–	–	✓	✓	–
İzlanda	✓	–	–	–	✓	–	✓	–
Japonya	✓	–	–	✓	–	–	✓	–
Macaristan	–	–	–	–	–	✓	–	✓
Polonya	✓	✓	–	✓	–	✓	–	✓
Portekiz	✓	–	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Romanya	✓	✓	✓	–	–	✓	–	–
Rusya	✓	✓	–	✓	✓	–	–	–
Slovakya	✓	–	–	–	–	✓	–	–
Yunanistan	✓	–	–	✓	✓	–	–	–

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Macaristan ve İtalya dışında tabloda yer alan bütün ülke anayasalarında verginin kanunilik ilkesine, yani vergilerin kanunla konulacağı, kaldırılacağı veya değiştirileceği hükmüne yer verilmiştir. Verginin genellik ilkesine, yani herkesin vergi ödemekle yükümlü olması ve bu konuda hiç kimseye imtiyaz tanınmaması ilkesi ise Belçika, Güney Kore, İtalya, Polonya, Romanya ve Rusya Anayasalarında bulunmaktadır. Herkesin ödeme gücüne göre vergi ödemesini öngören adalet ilkesi Brezilya, Bulgaristan, İtalya, Portekiz ve Romanya Anayasalarında düzenlenmiştir. Vergi konularının kanunda belirlenmiş olması ve bu sayede vergi mükelleflerinin vergi konularında önceden bilgilendirilmesini öngören belirlilik ilkesi Brezilya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Japonya, Polonya, Portekiz, Rusya ve Yunanistan Anayasalarında belirtilmiştir. Hukukilik ilkesine ise (mevcut hukuki güvencelerin korunması ve vergi kanunlarının geriye yürümezliği ilkesi) Brezilya, İsveç, İzlanda, Portekiz, Rusya ve Yunanistan Anayasalarında yer verilmiştir. Almanya, Avusturya, Brezilya, Bulgaristan, Finlandiya, Fransa, Güney Afrika, Hollanda, İspanya, İsveç, İtalya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya ve Slovakya Anayasalarında yerel yönetimlerin kanunda belirtilen hükümler dâhilinde vergi toplama yetkisine sahip oldukları belirtilmiştir. Ayrıca Estonya, İtalya, Macaristan ve Slovakya Anayasalarında vergi kanunlarının referanduma sunulamayacağı hükme bağlanmıştır.

Öte yandan kamu borçlanması açısından yukarıdaki tablo incelendiğinde ABD, Brezilya, Estonya, Finlandiya, Güney Kore, İspanya, İsveç, İtalya, İzlanda, Japonya ve Portekiz Anayasalarında hükûmetin devlet adına borç alabilmesi için parlamentodan onay almasını zorunlu kılan hükümlere yer verildiği görülmektedir. Almanya, İspanya, Macaristan ve Polonya Anayasalarında borçlanma limiti belirlenmiş iken Finlandiya ve Brezilya Anayasalarında Parlamentoya borçlanma limiti belirleme yetkisi tanınmıştır. Portekiz Anayasasında Parlamentoya, hükûmetin kamu kurumlarının borçlanmaları amacıyla her yıl vermekte olduğu devlet garantilerine üst sınır getirme yetkisi verilmiştir. Son olarak Almanya ve Avusturya Anayasalarında yıllık bütçe kanununun yeni mali yılda yürürlüğe konulamaması halinde, bütçe kanununun yürürlüğe gireceği tarihe kadar hükûmete anayasada belirlenmiş olan bir sınıra kadar borçlanabilme yetkisi tanınmıştır.

ÇEŞİTLİ EKONOMİK VE MALİ HÜKÜMLER

Ayşe Akca*

Giriş

Ülkeler anayasalarında ekonomik ve mali konuları da kapsayan çeşitli hususları düzenlemektedir. Bu bağlamda bütçe, kesin hesap, sayıştay, dış denetim, vergi gibi temel konular neredeyse tüm ülke anayasalarında ortak olarak yer verilen başlıca iktisadi ve mali alanlar olmaktadır. Bununla birlikte yine anayasaların çoğunda yer alan ve ülkeden ülkeye farklılık gösterebilen iki başlıktan daha söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki devletin ekonomiye ilişkin görev ve yetkileri ile ekonominin düzenlenmesi ve koordinasyonu hususudur. Ülkelerin bazıları bu konulara anayasalarında daha geniş yer vermişken, bazıları ya hiç yer vermemiş ya da bu hususları genel hatlarıyla düzenlemiştir.

Çeşitli ekonomik ve mali hükümler bölümü altında yer verilen bir diğer başlık ise devletleştirme, özelleştirme ve kamulaştırma hususlarını kapsamaktadır. Anayasalarda kamulaştırma konusuna diğer iki konudan daha çok yer verildiği söylenebilir.

Bu kapsamda yukarıda açıklanan ekonomik ve mali hususlara ülke anayasalarında ne şekilde yer verildiğine dair bilgiler aşağıda sunulmaktadır. Ayrıca çalışmanın sonunda söz konusu bilgilerin anayasaların hangi maddelerinde yer aldığı tablo halinde özetlenmiştir.

* Yasama Uzmanı

Devletin Ekonomiye İlişkin Görev ve Yetkileri, Ekonominin Düzenlenmesi ve Koordinasyonuna İlişkin Ülke Örnekleri

Ülke anayasalarının çoğunda devletin ekonomiye ilişkin görev ve yetkilerine yer verilmiş olmakla birlikte; söz konusu husus genel olarak ya parlamentoların yasama yetkisi kapsamındaki ekonomik hükümlerde ya da ekonomi ile ilgili ayrı bir başlık altında sıralanmıştır. Bazı ülkelerde (Brezilya, İspanya, Romanya vb.) bu konu ayrıntıları ile ele alınarak görev ve yetkiler maddeler halinde sıralanmaktadır. Bazı ülke anayasaları ise (Çek Cumhuriyeti, İrlanda, Yunanistan vb.) bu konuda daha genel hükümlere yer vermiştir. Bu kapsamda ülkelerin anayasal düzenlemeleri aşağıda sunulmaktadır.

ABD Anayasasında Kongrenin yetkilerinin sıralandığı 1'inci maddenin 8'inci bölümünde, Kongrenin mali yetkilerine yer verilmiştir. Bu yetkiler genel olarak şu konuları kapsamaktadır: Vergi, harç, Birleşik Devletler adına borç alma, ticaretin düzenlenmesi, iflaslar, madeni para basımı ve paranın değerinin düzenlenmesi, tahvil ve kullanılan madeni paranın taklit edilmesinin cezalandırılması.

Almanya Anayasasının VII nolu "Federasyonun Yasama Yetkisi" başlığının 73'üncü maddesinde Federasyonun inhisari yasama yetkisine giren ekonomik konular sıralanmaktadır. Bunlar; para birimi, madeni paralar, gümrük ve ticaret alanı birliği, ticaret ve deniz taşımacılığı hakkındaki anlaşmalar, malların serbest dolaşımı, yabancı ülkelerle ticaret ve ödeme takası ile sınai mülkiyet haklarının korunmasıdır. 74'üncü maddede ise Federasyonun yarışan yasama konuları sıralanmaktadır. Bunlar; ekonomik konulardaki mevzuat (madencilik, sanayi, enerji, esnaf ve sanatkârlar, ticaret, iş dünyası, bankacılık, borsa ve özel sigorta), kamulaştırma hukuku, arazinin, doğal kaynakların ve üretim araçlarının kamu mülkiyetine veya diğer kamu teşebbüs biçimlerine dönüştürülmesi, ekonomik gücün kötüye kullanılmasının önlenmesi, tarımsal üretimin ve ormancılığın geliştirilmesi, yeterli gıda tedarikinin sağlanması, tarım ve ormancılık ürünlerinin ithalat ve ihracatı, derin deniz ve kıyı balıkçılığı ve kıyıların korunması, toprak dağılımı ve su kaynaklarının yönetimidir. Anayasanın VIIIa No.lu "Ortak Görevler" başlığının 91a maddesinde ise, bazı şartlar altında bölgesel ekonomik yapı ile tarımsal altyapının iyileştirilmesi ve kıyıların korunması konularında Federasyonun eyaletlerle iş birliği yapacağı hususu düzenlenmiştir.

Avusturya Anayasasının 10'uncu maddesi Federasyonun yasama ve yürütme yetkilerine giren konuları sıralamaktadır. Bu kapsamda; Federasyon adına toplanan vergiler, tekeller; para, kredi, menkul kıymetler

borsası ve bankacılık sistemi, ticaret ve sanayiyi ilgilendiren konular; madencilik, ormancılık, su hakları gibi hususlarda Federasyon hem yasama hem de yürütme yetkisine sahiptir. Bunun yanında Anayasanın 13'üncü maddesine göre; Federasyon ve eyaletlerin vergilendirme alanındaki yetkileri özel bir kanun (*Financial Constitution Law)* ile düzenlenir ve ayrıca Federasyon, eyaletler ve belediyeler ekonomik ilişkilerini genel anlamda dengeli şekilde yürütmeyi hedeflemek zorundadırlar.

Brezilya Anayasasının çeşitli bölümlerinde devletin ekonomiye ilişkin görev ve yetkileri ile ekonominin düzenlenmesi ve koordinasyonu hususlarında ayrıntılı düzenlemeler mevcuttur. İlk olarak 21, 22, 23 ve 24'üncü maddeler Birliğin (Federal Devletin), eyaletlerin, Federal Bölgenin ve yerel yönetimlerin yetkilerini sıralamaktadır. Buna göre; para basmak, ülkenin döviz rezervlerini ve finansal işlemleri kontrol etmek, havacılık, elektrik santrali hizmetleri, demiryolu, suyolu ve karayolu ulaşım hizmetleri ve liman gibi hizmetler Birliğin yetki alanındadır (m. 21). Kamulaştırma; su, enerji, bilişim, telekomünikasyon ve radyo yayınları; posta hizmetleri; parasal ve mali tedbirler, maden sertifikaları ve garantileri; kredi, döviz, kambiyo, sigorta işlemlerine ve bedellerin transferlerine ilişkin politikalar; uluslararası ve eyaletler arası ticaret; cevher yatakları, madenler, diğer mineral kaynaklar ve metalürji; tasarruf sistemi, piyango ve şans oyunları gibi hususlarda Birlik yasama ve kanun koyma yetkisine sahiptir (m. 22). Tarımın desteklenmesi, konut inşaat programlarının teşvik edilmesi, sınırları içerisinde hidrolik ve mineral kaynakların araştırılması ve kullanılması gibi hususlarda ise Birlik, eyaletler, Federal Bölge ve yerel yönetimler müştereken yetkiye sahiptir (m. 23). Son olarak 24'üncü maddeye göre ise; vergi ve mali konular, ekonomiye ilişkin yasalar, bütçe, ticaret kurulları, adli hizmet ücretleri, üretim ve tüketim hususlarında Birlik, eyaletler ve Federal Bölge eşzamanlı yasama yetkisine sahiptir.

Bununla birlikte 48 ve 49'uncu maddelere göre Ulusal Kongre; vergilendirme sistemi, vergi toplama ve gelirlerin dağıtımı; birden fazla yılı kapsayan planların, bütçe yönergelerinin, yıllık bütçenin hazırlanması; kredi işlemleri, kamu borçları ve para tedavülü; ulusal, bölgesel ve sektörel kalkınma planları ve programları, finansal, kambiyo, döviz işlemleri, parasal konular, finansal kurumlar ve faaliyetleri; resmî para birimi, para basma limitleri ve federal borç miktarı konularında kanun yapma yetkisine sahiptir.

Ayrıca Brezilya Anayasasının "Ekonomik ve Finansal Düzen" ana başlıklı 7'nci bölümü ekonomik faaliyetlerin genel ilkeleri, kentsel kalkınma politikaları, tarım ve toprak politikası, tarım reformu ve ulusal finansal sistem hakkında ayrıntılı düzenlemeler içermektedir. Buna göre maden

yatakları Birliğin mülkiyetindedir (m. 176). Petrol, doğal gaz ve diğer sıvı hidrokarbon yataklarının aranması, işletilmesi ve benzeri hususlardaki faaliyetler Birliğin tekeli altında yürütülmektedir (m. 177). Birlik, eyaletler, Federal Bölge ve belediyeler; mikro işletmelerin geliştirilmesi ve turizmin desteklenmesiyle yükümlüdür (m. 180).

Bulgaristan Anayasasının "Temel Esaslar" başlıklı 1'inci kısmında yer alan 18, 19 ve 20'nci maddeleri devletin ekonomiye ilişkin görev ve yetkilerini kapsayan hususları içermektedir. Buna göre devlet, yeraltı kaynakları, kıyılar, yollar, sular, ormanlar, doğal öneme sahip parklar, doğal ve arkeolojik rezervler üzerinde münhasır mülkiyet hakkına sahiptir ve buralarda bulunan biyolojik, mineral ve enerji kaynaklarını arama, geliştirme, koruma, yönetme ve bunlardan yararlanma hususunda egemenlik haklarını kullanır. Demiryolu ulaşımı, millî posta ve haberleşme şebekeleri, nükleer enerji kullanımı, radyoaktif ürünlerin imalatı, mühimmat, patlayıcılar ve kuvvetli toksik maddeler alanında kanunla devlet tekeli kurulabilir (m.18). Devlet, tekellerin kötüye kullanımını ve haksız rekabeti önlemek ve tüketiciyi korumak suretiyle tüm vatandaşlara ve tüzel kişilere ekonomik faaliyetlerde eşit hukuki şartları temin eder; kanunla yatırımlarını ve ekonomik faaliyetlerini korur ve ayrıca kooperatif ve benzeri örgütler kurmaları için gerekli şartları sağlar (m. 19). Devlet ülkenin farklı bölgelerinin dengeli kalkınması için gerekli şartları sağlar, bölgesel kurum ve faaliyetlere mali politikalar, kredi ve yatırım politikaları aracılığıyla destek olur (m. 20).

Çek Cumhuriyeti Anayasasının "Temel Hükümler" başlıklı 1'inci bölüm 7'nci maddesine göre devlet, doğal kaynakların ölçülü kullanımını ve millî servetin korunmasını gözetir.

Fransa Anayasasının "Parlamento ve Hükûmet Arasındaki İlişkiler" isimli 5'inci başlığının 34'üncü maddesinde; her türlü verginin matrah, oran ve tahsil biçimleri ile para basımı rejimine ilişkin kuralların kanunla belirleneceği; ayrıca mali kanunların bir organik kanunda hüküm altına alınan şartlar ve istisnalar çerçevesinde, Devletin kaynak ve yükümlülüklerini düzenleyeceği ifade edilmektedir. Yine aynı madde gereğince sosyal güvenlik finansmanı kanunlarının, gelir tahminlerini hesaba katarak, mali dengelerin genel şartlarını düzenleyeceği, bir organik kanunda öngörülecek özel şartlar ve istisnalar çerçevesinde harcama amaçlarını saptayacağı; program kanunlarının devletin ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin amaçlarını belirleyeceği; son olarak da kamu yönetiminde hesap dengesinin sağlanması hedefine katkı yapan kamu maliyesine ilişkin çok yıllı kılavuzların program kanunlarıyla hazırlanacağı hüküm altına alınmıştır.

Güney Afrika Anayasasının "Genel Hükümler" başlıklı 14'üncü bölümünde yer alan Ek 4-Kısım A'ya göre; tarım, sanayinin desteklenmesi, gayrimenkul satış vergileri, toplu taşıma, bölgesel planlama ve kalkınma, turizm, ticaret, kentsel ve kırsal kalkınma ve refahı artırmaya yönelik faaliyetler gibi hususlar hem ulusal hem de bölgesel yasama yetkileri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte Kısım B'ye göre ise belediye projeleri, elektrik ve gaz dağıtım şebekeleri, ticaretle ilgili düzenlemeler gibi hususlar bölgesel yönetimlerin yetki alanına girmektedir.

Güney Kore Anayasasının "Ekonomi" başlıklı 9'uncu bölümü 119-127'nci maddeleri içermektedir. 119'uncu maddeye göre devlet, bireylerin ve işletmelerin yaratıcı girişimlerine saygı temelinde, dengeli büyüme, ekonomik istikrar, adil gelir dağılımı ve benzeri amaçları gerçekleştirmek için ekonomiyi düzenleme ve koordine etme yetkisine sahiptir. Bu kapsamda doğal kaynaklar, tarım, toprak kullanımı, çiftçilik, balıkçılık, dış ticaret, tüketicinin korunması, kamulaştırma, inovasyon gibi hususlar da bu başlık altında düzenlenmiştir.

Hollanda Anayasasının "Diğer Hükümler" başlığı altında yer alan 104, 105 ve 106'ncı maddelerinde ekonomiye ilişkin bazı hükümlere yer verilmiştir. Bu kapsamda; devletin koyduğu vergiler ve diğer harçlar, gelir ve gider tahminleri ile devlet maliyesinin yönetimine ilişkin esaslar ve para sisteminin kanunla düzenleneceği hüküm altına alınmaktadır.

İrlanda Anayasasının "Sosyal Politika Yönetim İlkeleri" başlıklı 45'inci maddesine göre devlet; toplumun maddi kaynaklarının mülkiyeti ve denetiminin özel bireyler ve çeşitli sınıflar arasında kamu yararına en iyi hizmet edecek şekilde dağıtılmasını sağlamalı, serbest rekabet ilkesinin temel malların az sayıda kişinin elinde toplanmasına yol açacak biçimde gelişmesine izin vermemelidir. Aynı maddede ayrıca özel girişimin desteklenmesi, toplumun zayıf kesimlerinin ekonomik çıkarlarının gözetilmesi ve işçilerin istismar edilmemesi hususlarında da düzenlemeler mevcuttur.

İspanya Anayasasında devletin ekonomiyle ilgili görevleri 1'inci kısım 3'üncü bölümde bulunan "Ekonomik ve Sosyal Politikayı Düzenleyen İlkeler" başlığı altında ve ayrıca "Ekonomi ve Maliye" başlıklı 7'nci kısımdaki 128, 129, 130 ve 131'inci maddelerde düzenlenmiştir. Bu kapsamda 40'ıncı maddede, gelir dağılımı, tam istihdam, mesleki eğitim, iş günü ve dinlenme konuları düzenlenmiştir. 128'inci maddede servetin kamu çıkarı için kullanılması, 129'uncu maddede şirketlere ve kamu kurumlarına katılım konusu, 130'uncu maddede kamu sektörünün kalkınması düzenlenmiş, 131'inci maddede ise ekonomik faaliyetlerin planlanmasına ilişkin hükümlere yer verilmiştir.

İtalya Anayasasının "Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlıklı 3'üncü bölümünün 41'inci maddesine göre, kamu ve özel ekonomik faaliyetleri toplumsal amaçlara yöneltecek ve bu amaçlarla uyumlu kılacak nitelikte programların yapılması ve denetlenmesi kanunla düzenlenecektir. 117'nci maddede ise kanun yapma yetkisinin münhasıran merkezî devlete ait olduğu konular sıralanmıştır. Buna göre; para birimi, tasarrufların korunması ve finansal piyasalar, rekabetin korunması, döviz kuru sistemi, vergi ve muhasebe sistemleri ile kamu hesaplarının uyumlaştırılması hususlarında kanun yapma yetkisi devlete aittir.

Macaristan Anayasasının "Kuruluş" bölümünde M, N ve P maddelerinde belirtildiği üzere; Macaristan ekonomisi işletmelerin serbestliğine ve değer yaratan faaliyetlere dayanmaktadır. Devlet adil ekonomik rekabet için gereken koşulları sağlar, baskın konumda olanların pozisyonlarını kötüye kullanmalarına karşı harekete geçer ve tüketicilerin haklarını savunur. Ülkede dengeli, şeffaf ve sürdürülebilir bütçe yönetimi ilkesi uygulanır. Doğal kaynaklar, özellikle ekilebilir alanlar, ormanlar, su kaynakları, biyolojik çeşitlilik ve kültürel varlıklar, ulusun ortak mirasının bir parçasını oluşturur ve devlet ile vatandaşlar gelecek nesiller için onları korumak ve sürdürebilirliğini sağlamakla yükümlüdür.

Portekiz Anayasasının "Ekonominin Organizasyonu" başlıklı ikinci kısmı ekonominin genel prensipleri, planlar, tarımsal, ticari ve sanayi politikaları ile finansal ve mali sistem hakkında ayrıntılı düzenlemeler içermektedir. Bununla birlikte söz konusu kısmın "Genel Prensipler" başlıklı 1'inci bölümünde yer alan 81'inci maddede devletin öncelikli ekonomik görevleri şu şekilde sıralanmaktadır: Sosyal ve ekonomik refahı artırmak, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri giderecek gerekli düzeltmeleri yapmak, kamu sektörünün verimliliğini artırmak, bölgeler arasındaki ekonomik uyumsuzlukları ortadan kaldırmak, serbest piyasa düzenini sağlamak, arazileri yeniden yapılandırmak, tüketici haklarını korumak, kalkınma odaklı yasal ve teknik araçları oluşturmak, bilim ve teknoloji politikasının varlığını güvence altına almak, enerji, doğal kaynaklar ve ekolojik dengeyi korumak ve su politikası oluşturmak.

Romanya Anayasasının "Temel Haklar ve Özgürlükler" başlığı altında yer alan 45'inci maddesine göre kişilerin ekonomik bir faaliyete ve serbest teşebbüse erişimleri ile kanunlar çerçevesinde faaliyet göstermeleri garanti altına alınacaktır. Bununla birlikte Anayasada 135 ila 141'inci maddeleri kapsayan "Ekonomi ve Kamu Finansmanı" başlıklı ayrı bir bölüm de yer almaktadır. Söz konusu bölümün 135'inci maddesine göre devlet şu hususları güvence altına almalıdır: Serbest ticaret, adil rekabetin korunması, üretim faktörlerinin canlandırılması ve sermayeye çev-

rilmesi için uygun bir çerçevenin sağlanması; ekonomik, finansal ve kur faaliyetlerinde ulusal çıkarların korunması; ulusal bilimsel ve teknolojik araştırmaların, sanatın teşvik edilmesi ve telif hakkının korunması; ulusal çıkarlara uygun olarak doğal kaynakların kullanılması; çevrenin korunması ve iyileştirilmesinin yanı sıra ekolojik dengenin korunması; yaşam kalitesini artırmak için gerekli tüm koşulların oluşturulması; bölgesel kalkınma politikalarının Avrupa Birliği hedeflerine uygun olarak uygulanmasının teminat altına alınması.

Rusya Anayasasının 1'inci kısmında yer alan "Anayasal Sistemin Temeli" başlıklı 1'inci bölümün 7, 8 ve 9'uncu maddeleri devletin ekonomiye ilişkin görev ve yetkileri bağlamında bazı hususlar içermektedir. Buna göre 7'nci maddede Rusya Federasyonu'nun bir sosyal devlet olduğu, iş gücü ve insan sağlığının korunacağı, garantili bir asgari ücretin temin edileceği, aile, analık, babalık, çocukluk, engelli ya da yaşlılık için devlet tarafından destek verileceği ve sosyal hizmetler sisteminin geliştirilerek emekli maaşları, ödenekler ve diğer sosyal sigortaların tesis edileceği hükme bağlanmıştır. Bunun yanında "Federal Yapı" başlıklı 3'üncü bölümde yer alan 71'inci maddeye göre Rusya Federasyonu; ekonomi alanındaki federal programların oluşturulması, birleşik pazar için temel yasal ilkelerin oluşturulması, mali, para birimi, kredi ve gümrük düzenlemeleri, para emisyonu, fiyatlandırma politikasının temel ilkeleri, federal bankalar dâhil olmak üzere federal iktisadi hizmetler, federal bütçe, federal vergiler ve harçlar, bölgesel kalkınmanın federal fonları gibi hususlarda yasama yetkisine sahiptir.

Yunanistan Anayasasında devletin ekonomik görevlerine "Özel Hükümler" başlığı altında yer verilmiştir. Söz konusu başlık altında yer alan 106'ncı maddeye göre devlet, millî ekonominin bütün sektörlerinin gelişmesini güvence altına almayı hedefleyerek, sosyal barışı güçlendirmek ve genel menfaati korumak amacıyla ülkedeki ekonomik faaliyetleri planlar ve koordine eder. Ayrıca devlet, millî servet kaynaklarının geliştirilmesi, bölgesel gelişmenin sağlanması ve özellikle dağlık, ücra bölgeler ile sınır bölgelerinde ekonominin geliştirilmesi için gerekli bütün tedbirleri alır. Bununla birlikte devlet, özgürlük ve insanlık onuru pahasına ya da ulusal ekonominin aleyhine özel ekonomik girişimin gelişmesine de izin vermez.

Kamulaştırma, Devletleştirme ve Özelleştirmeye İlişkin Ülke Örnekleri

Ülkelerden bazıları temel haklar ile ilgili hükümlere yer verdikleri Anayasa bölümlerinde kamulaştırma hususunda da genel çerçeveyi belirleyen bir maddeyi anayasalarına eklemişlerdir. Bu kapsamda genel olarak

kamulaştırmanın sadece kamu yararı için, önceden belirlenmiş bir tazminat karşılığında ve kanunen belirlenmiş kurallar çerçevesinde yapılabileceğine hükmetmişlerdir.[1] Bu genel çerçeveyi belirleyen maddenin yanında bazı ülke anayasalarında kamulaştırma hususunda ek hükümler de mevcut olup; bu hükümlere ve ayrıca varsa devletleştirme ve özelleştirme ile ilgili hükümlere aşağıda yer verilmektedir.

Almanya Anayasasında "Temel Haklar" bölümünde yer alan 15'inci maddeye göre; toprak, doğal kaynaklar ve üretim araçları kamulaştırma amacıyla, tazminatın biçim ve ölçüsünü belirleyen bir kanunla, kamu mülkiyetine veya diğer kamu teşebbüslerine devredilebilir. Ancak ülkede bir savunma durumunda, Anayasanın 14'üncü maddesinde öngörülenden farklı biçimde, bir federal kanun yoluyla kamulaştırma için belirtilen tazminata ilişkin geçici hükümler eklenebilir (Madde 115c). Bununla birlikte 73 ve 74'üncü maddelerde[2] öngörülen konularla ilişkili kamulaştırma hukuku, Federasyonun yarışan yasama yetkisi kapsamındadır (Madde 74).

Avusturya Anayasasının "Genel Hükümler" başlıklı 1'inci kısım 10'uncu maddesine göre; Federasyon, eyaletlerin özerk yetki alanına giren konularla ilgili olanların haricindeki kamulaştırma işlemlerinde, yasama ve yürütme yetkilerine sahiptir.

Brezilya Anayasasının "Birlik" başlıklı kısmında yer alan 22'nci maddesine göre; Birlik kamulaştırma alanında münhasır yasama yetkisine sahiptir. "Kentsel Kalkınma Politikası" başlıklı kısmın 182'nci maddesi gereğince de kent taşınmazları nakden ödenen adil bir bedel karşılığı kamulaştırılır. Ayrıca 184'üncü maddeye göre de tarım reformu amacı doğrultusunda, sosyal işlevini yerine getirmeyen kırsal taşınmazı/araziyi peşin ve adil bir bedel karşılığında kamulaştırmak Birliğin yetkisindedir. Bunun için taşınmazın/arazinin tarım reformu amacı doğrultusunda toplumsal yarar sağladığını beyan eden karar, Birliğe kamulaştırma işlemini başlatma yetkisi verir. Bu amaçla kamulaştırılan mülkün/arazinin devir işlemleri federal, eyalet ve yerel yönetim/belediye vergilerinden muaftır. Bununla birlikte 185'inci maddede sahibinin bir başka mülkünün olmaması koşuluyla, kanunla tanımlanan küçük ve orta ölçekli kırsal taşınmazların/arazilerin ve üretim alanlarının tarım reformu ile kamulaştırılamayacak alanlar

[1] Almanya Anayasası, m.14; Belçika Anayasası, m.16; Brezilya Anayasası, m.5; Bulgaristan Anayasası, m.17; Finlandiya Anayasası, m.15; Güney Afrika Anayasası, m.25; Güney Kore Anayasası, m.23; Hollanda Anayasası, m.14; İtalya Anayasası, m.42; Macaristan Anayasası, m. XIII; Polonya Anayasası, m.21; Portekiz Anayasası, m.62; Romanya Anayasası, m.44; Yunanistan Anayasası, m.17.

[2] Almanya Anayasasının 73'üncü maddesi Federasyonun münhasır yasama yetkisi altındaki konuları, 74'üncü maddesi ise Federasyonun yarışan yasama yetkisi altındaki konuları düzenlemektedir.

olduğu belirtilmiştir. Anayasanın "Kültür" başlıklı 2'nci bölümüne göre; devlet toplumla iş birliği içinde kamulaştırma ve diğer koruma tedbirleri ile Brezilya'nın kültürel mirasını koruyacak ve tanıtımını yapacaktır (Madde 216). Ayrıca Brezilya Anayasasının 243'üncü maddesine göre de ülkenin herhangi bir bölgesinde psikoterapik bitkilerin yasa dışı yetiştirildiği görülen arazi parçalarının derhâl kamulaştırılacağı ve sahibine hiçbir tazminat ödenmeyeceği, gıda maddeleri ve tıbbi ürünler yetiştirilmek üzere kiracı olarak çiftçilerin yerleşimine tahsis edileceği hüküm altına alınmıştır.

Danimarka Anayasasının 8'inci bölümde yer alan 73'üncü maddesine göre kamulaştırma amaçlı bir kanunun kabulünden sonra Meclis üyelerinin üçte biri, kabul tarihinden sonra üç gün içinde, söz konusu kanunun genel seçimden sonra toplanacak yeni Meclisin onayının ardından Kralın onayına sunulmasını isteyebilir. Aynı maddenin 3'üncü fıkrasında kamulaştırma işlemleri ile ilgili her türlü itirazın yargıya taşınabileceği düzenlenmiştir.

Finlandiya Anayasasının devletleştirme ve özelleştirme ile ilgili hükümleri, Anayasanın "Devlet Varlıkları" başlıklı 92'nci maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; kamu tarafından etkin bir şekilde kontrol edilen şirketlerin hissedar yetkisinin kullanımına ilişkin hak ve usuller kanunla düzenlenir. Kamu mülklerinin sadece Parlamentonun onayı ile ya da bir kanunda düzenlendiği şekliyle devredilebileceğini düzenleyen madde, bir şirket yönetiminin kamu kontrolüne geçmesi veya kamunun kontrolünden çıkmasında Parlamentonun onayının gerekmesine ilişkin hükümlerin kanunla düzenleneceğini öngörmüştür.

Fransa Anayasasının "Parlamento ve Hükûmet Arasındaki İlişkiler" başlıklı 5'inci kısmında yer alan 34'üncü maddeye göre teşebbüslerin devletleştirilmesi ve kamu sektörü teşebbüslerine ait mülkiyetin özel sektöre devri konuları kanunla düzenlenir.

Güney Kore Anayasasının "Ekonomi" başlıklı 9'uncu bölümünde yer alan 126'ncı maddesinde ulusal savunmanın veya ulusal ekonominin acil ihtiyaçlarını karşılamak için Kanunla öngörülen durumlar haricinde, özel teşebbüslerin devletleştirilemeyeceği ve bu işletmelerin yönetimlerinin devletin kontrolü altına alınamayacağı belirtilmiştir.

Hollanda Anayasasının "Temel Haklar" bölümünde yer alan 14'üncü maddesine göre; kamulaştırma acil durumun getirdiği bir emir ise tazminatın önceden belirlenmesi gerekmez. Yetkili makam tarafından kamu yararı için mülkün tahrip edildiği, kullanılamaz hale getirildiği veya mülk sahibinin mülk üzerindeki haklarının kısıtlandığı hallerde, kanunun belirlediği şekilde tam veya kısmi tazminat hakkı mevcuttur.

İspanya Anayasasının "Özerk Yönetimlere Sahip Topluluklar" başlıklı 8'inci kısmının 3'üncü bölümünde yer alan 149'uncu maddesine göre zorunlu kamulaştırma mevzuatı, Devletin münhasıran yetkili olduğu alanlar arasında yer almaktadır.

İtalya Anayasasının "Vatandaşların Hak ve Görevleri" başlıklı 1'inci kısmın "Ekonomik İlişkiler" başlıklı 3'üncü bölümündeki 43'üncü maddesinde yer alan kamulaştırmaya ilişkin hükme göre; genel çıkarlar amacıyla, kamu yararına faaliyet gösteren temel kamu hizmetleri, enerji kaynakları veya tekelci durumlarla ilgili işletme veya işletme sınıfları; tazminatı ödenerek kamulaştırma yoluyla, devlete, bir kamu kurumuna, işçi veya tüketici birliklerine devredilebilir.

Portekiz Anayasasının 65'inci maddesine göre; devlet, özerk bölgeler ve yerel yönetimler; özellikle planlama araçları ve şehir ve bölgenin planlamasıyla ilgili genel kanuni çerçeve içinde, şehir arazisinin işgali, kullanımı ve dönüştürülmesini düzenleyen kuralları belirler ve kamu yararına şehir planlama amaçlarını yerine getirmeye yönelik araziyi kamulaştırır. Kanun, üretim araçlarının kamulaştırılmasıyla ilgili olarak, uygulanabilir tazminat kriterlerini de belirleyerek, gerekli araç ve usulleri ortaya koyar (m. 83). Terk edilen üretim araçları, kanunun koyduğu kural ve şartlar altında kamulaştırılabilir (m. 88).

Bununla birlikte kanun, tarım politikası hedefleri açısından, aşırı derecede büyük tarım arazilerinin yeniden boyutlandırılmasını düzenler ve kamulaştırma durumunda, toprak sahiplerine hakları olan tazminatın ödenmesini ve kendi çiftlikleri için geçimlerini sürdürebilecekleri makul büyüklükte toprak bırakılmasını sağlar (m. 94).

Hükûmete ayrıca bir yetki verilmedikçe Cumhuriyet Meclisi; tazminat kriterlerini de belirleyerek, kamu yararına olan üretim araçları ve topraklara müdahale etme, onları kamulaştırma, devletleştirme ve özelleştirme hususlarında münhasır yasama yetkisine sahiptir (m. 165). Özerk bölgeler ise sadece veya ağırlıklı olarak bölgede veya bölge çıkarına hizmet eden devletleştirilmiş şirketleri idare etme yetkisine sahiptir (m. 227). Son olarak 293'üncü madde, 25 Nisan 1974'ten sonra devletleştirilmiş/kamulaştırılmış mülkiyetin yeniden özelleştirilmesi hususundaki konuları düzenlemektedir.

Romanya Anayasasının "Özel Mülkiyet Hakkı" başlıklı 44'üncü maddesinde mülkiyet sahiplerinin sosyal, etnik, dinî, siyasi veya diğer ayırıcı özelliklerinden dolayı varlıkların kamulaştırılamayacağı veya zorla kamuya devrinin yapılamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Yunanistan Anayasasının "Bireysel ve Sosyal Haklar" başlıklı 2'nci kısmında yer alan 17'nci maddesi kamulaştırma konusunu ve karşılığında ödenen tazminat bedelini ayrıntılı şekilde ele almaktadır. Bunun yanında Anayasanın 4'üncü kısmında yer alan "Özel Hükümler" başlıklı bölümünün 106'ncı maddesine göre; bir işletmenin tekel niteliğinde olması veya ulusal servet kaynaklarının geliştirilmesi için hayati öneme sahip olması veya topluma bir bütün olarak hizmet etmeyi hedeflemesi durumunda kanun, söz konusu işletmenin satın alınma yoluyla edinimini veya devlete zorunlu katılımını düzenleyebilir. Edinimin veya katılımın bedeli mahkemece söz konusu işletmenin değerine karşılık gelecek şekilde eksiksiz olarak belirlenir. Bununla birlikte yine 4'üncü kısmın "Geçici Hükümler" başlıklı 3'üncü bölümünde yer alan 117'nci maddesine göre; bireylerin, özel veya kamu hukuku tüzel kişilerinin sahip olduğu ormanların veya ormanlık alanların kamulaştırılmasına, kamu yararı gerekçesiyle 17'nci madde hükümlerine göre, yalnızca devlete fayda sağlayan durumlarda izin verilir; ancak bu durumda bile orman tanımı değiştirilmez.

Sonuç

Bu bölümde bütçe, kesin hesap, sayıştay, dış denetim, vergi ve borçlanma gibi temel hususlar dışında çoğu ülke anayasasında farklı bölümlerde, farklı içerik ve kapsamlarla yer verilmiş olan ekonomik ve mali hükümlere ilişkin diğer bazı konular ele alınmıştır. Çalışmada görüldüğü üzere bölüm kapsamında ele alınan konularda, ülkelerin anayasalarında ortak bir yaklaşımdan söz etmek çok da mümkün değildir. Anayasalar bu konuları ülkeye özgü şekilde ele almakta ve ayrıntılandırmaktadır. Çeşitli ülkelerin anayasalarında bazı hususlara hiç yer verilmezken, bazı hususların ayrıntılı olarak birden fazla maddeyi kapsayacak şekilde düzenlendiği görülmektedir. Çalışmada 5 ülke haricinde (Belçika, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Polonya) diğer tüm ülkelerin anayasalarında devletin ekonomiye ilişkin görev ve yetkileri kapsamında düzenlemeler bulunduğu görülmektedir. Ülkeler genel olarak (ABD, Çek Cumhuriyeti, Estonya, İrlanda ve Rusya hariç) kamulaştırma konusunda da düzenlemeler içeren hükümlere anayasalarında yer vermişlerdir. Buna karşın, çalışmada ele alınan ülke anayasaları içerisinde özelleştirme ile ilgili düzenlemeler içeren yalnızca iki ülke (Finlandiya, Portekiz), devletleştirme ile ilgili düzenlemeler içeren ise 6 ülke (Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Portekiz, Romanya, Yunanistan) bulunmaktadır.

Özet Tablo: Çeşitli Ekonomik ve Mali Hükümler

Ülkeler	Devletin Ekonomiye İlişkin Görev ve Yetkileri ile İlgili Hükümler	Kamulaştırma ile İlgili Hükümler	Özelleştirme ile İlgili Hükümler	Devletleştirme ile İlgili Hükümler
ABD	m. 1 b. 8	-	-	-
Almanya	m. 73, 74, 91a	m. 14, 15, 74, 115c	-	-
Avusturya	m. 10,13	m. 10	-	-
Belçika	-	m. 16	-	-
Brezilya	m. 21-24, 48, 49, 170-192	m. 5, 22, 182, 184, 185, 216, 243	-	-
Bulgaristan	m. 18-20	m. 17	-	-
Çek Cum.	m. 7	-	-	-
Danimarka	-	m. 73	-	-
Estonya	-	-	-	-
Finlandiya	-	m. 15	m. 92	m. 92
Fransa	m. 34	m. 34	-	m.34
G. Afrika	Ek-4 Kısım A-B	m. 25	-	-
G. Kore	m. 119-127	m. 23	-	m. 126
Hollanda	m. 104-106	m. 14	-	-
İrlanda	m. 45	-	-	-
İspanya	m. 40, 128-131	m. 149	-	-
İtalya	m. 41, 117	m. 42, 43	-	-
Macaristan	m. M, N, P	m. XIII	-	-
Polonya	-	m. 21	-	-
Portekiz	m. 81	m. 62, 65, 83, 88, 94, 165, 293	m. 165, 293	m. 165, 227, 293
Romanya	m. 45, 135-141	m. 44	-	m. 44
Rusya	m. 7-9, 71	-	-	-
Yunanistan	m. 106	m. 17, 117	-	m. 106

EK: ANAYASALARIN RESMÎ KAYNAKLARDA YER ALAN GÜNCEL İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİNİN VE RESMÎ DİLLERİNDEKİ GÜNCEL METİNLERİNİN İNTERNET BAĞLANTILARI

Ülkeler	Anayasaların Resmî Kaynaklarda Yer Alan Güncel İngilizce Çevirilerinin İnternet Bağlantıları	Anayasaların Resmî Kaynaklarda Yer Alan Resmî Dillerindeki Güncel Metinlerinin İnternet Bağlantıları
ABD	https://www.senate.gov/civics/resources/pdf/US_Constitution-Senate_Publication_103-21.pdf	Resmî Dil İngilizce
Almanya	http://www.gesetze-im-internet.de/gg/index.html	Almanca bağlantı ile İngilizce bağlantı aynı
Avusturya	https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_1930_1/ERV_1930_1.pdf[1] (2024 yılı nisan ayı içinde gerçekleştirilen son değişikliği içermemektedir.)	https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000138
Belçika	https://www.dekamer.be/kvvcr/showpage.cfm?section=/publications/constitution&language=fr&story=constitution.xml	Resmî diller ile İngilizce aynı bağlantı
Brezilya	https://www.stf.jus.br/arquivo/cms/legislacaoConstituicao/anexo/BrazilFederalConstitution_EC132_DIGITAL.pdf	https://www.stf.jus.br/arquivo/cms/legislacaoConstituicao/anexo/CF_Planalto_EC132_digital.pdf Anayasada yapılan değişiklikleri gösteren link: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/Constituicao/Emendas/Emc/quadro_emc.htm
Bulgaristan	https://psc.egov.bg/documents/20124/0/CONSTITUTION_of_the_Republic_of_Bulgaria.pdf/540131f5-ae72-208d-12f7-36c7bd689bd1?t=1706263366582	https://www.parliament.bg/bg/const

[1] Mevzuatında çok sayıda anayasal düzeyde kanun barındıran Avusturya'nın Federal Mevzuat Bilgi Sisteminde, anayasal düzeyde kanunlar başta olmak üzere çeşitli düzenlemelerden bazılarının isimlerini İngilizce karşılıkları ile ortaya koyduğu metin için bkz. Rechtsinformationssystem des Bundes (RIS), "List of Austrian laws in English", 23.04.2023 Erişim: 10.05.2024, https://www.ris.bka.gv.at/RisInfo/LawList.pdf

Ülkeler	Anayasaların Resmî Kaynaklarda Yer Alan Güncel İngilizce Çevirilerinin İnternet Bağlantıları	Anayasaların Resmî Kaynaklarda Yer Alan Resmî Dillerindeki Güncel Metinlerinin İnternet Bağlantıları
Çek Cumhuriyeti	https://public.psp.cz/en/docs/laws/constitution.html Anayasanın 3'üncü maddesine göre Anayasanın bir parçası olan Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesi: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Charter_of_Fundamental_Rights_and_Freedoms.pdf	https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html
Danimarka	https://www.thedanishparliament.dk/-/media/sites/ft/pdf/publikationer/engelske-publikationer-pdf/my_constitutional_act_with_explanations.pdf (Metinde açık renkte olan kısımlar açıklamalardır.)	https://www.ft.dk/-/media/sites/ft/pdf/publikationer/grundloven/min_grundlov_feb_2022.pdf (Metinde açık renkte olan kısımlar açıklamalardır.)
Estonya	https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521052015001/consolide	https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002
Finlandiya	https://oikeusministerio.fi/en/constitution-of-finland	Resmî diller, İngilizce ve diğer bazı diller için aynı bağlantı
Fransa	https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/constitution-of-4-october-1958 (2024 yılında gerçekleştirilen son değişikliği içermemektedir.) Anayasanın başlangıcında (preamble) atıf yapılan diğer hukuki metinler: 26 Ağustos 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi: https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/declaration-of-human-and-civic-rights-of-26-august-1789 27 Ekim 1946 Anayasası Başlangıcı: https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/preamble-to-the-constitution-of-october-27th-1946 2004 Çevre Şartı: https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/charter-for-the-environment	https://www.conseil-constitutionnel.fr/la-constitution

Ülkeler	Anayasaların Resmî Kaynaklarda Yer Alan Güncel İngilizce Çevirilerinin İnternet Bağlantıları	Anayasaların Resmî Kaynaklarda Yer Alan Resmî Dillerindeki Güncel Metinlerinin İnternet Bağlantıları
G. Afrika	https://www.justice.gov.za/legislation/constitution/pdf.html (2023 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliğini içermemektedir.)	İngilizce dâhil tüm resmî diller için aynı bağlantı
G. Kore	https://law.go.kr/LSW/eng/engLsSc.do?menuId=2&query=CONSTITUTION%20OF%20THE%20REPUBLIC%20OF%20KOREA#AJAX	https://www.law.go.kr/LSW/lsInfoP.do?efYd=19880225&lsiSeq=61603&ancYd=19871029&nwJoYnInfo=Y&ancNo=00010&chrClsCd=010202&efGubun=Y#0000
Hollanda	https://open.overheid.nl/documenten/ronl-faa96875fef77af167a9133bd3625c0e9b45fa89/pdf	https://open.overheid.nl/documenten/ronl-bfa3c90611c54fd791d929d4b94e0869ee6a7065/pdf
İrlanda	http://www.irishstatutebook.ie/eli/cons.html	Resmî diller aynı bağlantı
İspanya	https://www.boe.es/biblioteca_juridica/codigos/codigo.php?lang=en&id=158&modo=2&tipo=C	İngilizce ve resmî dil aynı bağlantı
İtalya	https://www.senato.it/sites/default/files/media-documents/Costituzione_INGLESE.pdf	https://www.senato.it/sites/default/files/media-documents/Costituzione_ITALIANO.pdf
Macaristan	https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00	https://njt.hu/jogszabaly/2011-4301-02-00
Polonya	http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm	http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm
Portekiz	https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf	https://www.parlamento.pt/Legislacao/Paginas/ConstituicaoRepublicaPortuguesa.aspx

Ülkeler	Anayasaların Resmî Kaynaklarda Yer Alan Güncel İngilizce Çevirilerinin İnternet Bağlantıları	Anayasaların Resmî Kaynaklarda Yer Alan Resmî Dillerindeki Güncel Metinlerinin İnternet Bağlantıları
Romanya	https://cdep.ro/pls/dic/site2015.page?id=339&idl=2	https://cdep.ro/pls/dic/site2015.page?id=339&idl=1
Rusya	https://rm.coe.int/constitution-of-the-russian-federation-en/1680a1a237	http://kremlin.ru/acts/constitution
Yunanistan	https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/THE%20CONSTITUTION%20OF%20GREECE.pdf	https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/2019_%CE%A3%CE%A5%CE%9D%CE%A4%CE%91%CE%93%CE%9C%CE%91_12.3_21_2020_%CE%A4%CE%95%CE%9B%CE%99%CE%9A%CE%9F.pdf

KAYNAKÇA

Temel Anayasa Kaynakları

ABD

"The Constitution of the United States of America", United States Senate, Erişim: 10.05.2024, https://www.senate.gov/civics/resources/pdf/US_Constitution-Senate_Publication_103-21.pdf

Almanya

"Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland", Gesetze im Internet - Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz, Erişim: 10.05.2024, http://www.gesetze-im-internet.de/gg/index.html

Avusturya

"Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG) / Federal Constitutional Law", Rechtsinformationssystem des Bundes (RIS) - Legal Information System of the Republic of Austria, Erişim: 10.05.2024, https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_1930_1/ERV_1930_1.pdf

"Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG)", Rechtsinformationssystem des Bundes (RIS) - Legal Information System of the Republic of Austria, Erişim: 10.05.2024, https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000138

Rechtsinformationssystem des Bundes (RIS), "List of Austrian laws in English", 23.04.2023, Erişim: 10.05.2024, https://www.ris.bka.gv.at/RisInfo/LawList.pdf

Belçika

"La Constitution belge", Chambre des représentants, Erişim: 10.05.2024, https://www.dekamer.be/kvvcr/showpage.cfm?section=/publications/constitution&language=fr&story=constitution.xml

Brezilya

"Constitution of the Federative Republic of Brazil", Federal Supreme Court (STF), Erişim: 10.05.2024, https://www.stf.jus.br/arquivo/cms/legislacaoConstituicao/anexo/BrazilFederalConstitution_EC132_DIGITAL.pdf

"Constituição da República Federativa do Brasil", Federal Supreme Court (STF), Erişim: 10.05.2024, https://www.stf.jus.br/arquivo/cms/legislacaoConstituicao/anexo/CF_Planalto_EC132_digital.pdf

"Emendas Constitucionais", Presidência da República - Planalto, Erişim: 10.05.2024, http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/Constituicao/Emendas/Emc/quadro_emc.htm

Bulgaristan

"CONSTITUTION of the Republic of Bulgaria", Point of Single Contact-Bulgaria, Erişim: 10.05.2024, https://psc.egov.bg/documents/20124/0/CONSTITUTION_of_the_Republic_of_Bulgaria.pdf/540131f5-ae72-208d-12f7-36c7bd689bd1?t=1706263366582

"Конституция", Народно Събрание На Република България, Erişim: 10.05.2024, https://www.parliament.bg/bg/const

Çek Cumhuriyeti

"The Constitution of the Czech Republic", Chamber of Deputies Parliament of the Czech Republic, Erişim: 10.05.2024, https://public.psp.cz/en/docs/laws/constitution.html

"Charter of Fundamental Rights and Freedoms", Ústavní Soud (The Constitutional Court), Erişim: 10.05.2024, https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Charter_of_Fundamental_Rights_and_Freedoms.pdf

"Ústava České republiky", Poslanecké Sněmovny Parlamentu České Republiky, Erişim: 10.05.2024, https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html

"Listina Základních Práv a Svobod", Poslanecké Sněmovny Parlamentu České Republiky, Erişim: 10.05.2024, https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html

Danimarka

"My Constitutional Act", Folketinget - The Danish Parliament, Erişim: 10.05.2024, https://www.thedanishparliament.dk/-/media/sites/ft/pdf/publikationer/engelske-publikationer-pdf/my_constitutional_act_with_explanations.pdf

"Min Grundlov", Folketinget, Erişim: 10.05.2024, https://www.ft.dk/-/media/sites/ft/pdf/publikationer/grundloven/min_grundlov_feb_2022.pdf

Estonya

"Constitution of the Republic of Estonia", Riigi Teataja - State Gazette, Erişim: 10.05.2024, https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521052015001/consolide

"Eesti Vabariigi põhiseadus", Riigi Teataja - State Gazette, Erişim: 10.05.2024, https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002

Finlandiya

"Constitution", Ministry of Justice - Finland, Erişim: 10.05.2024, https://oikeusministerio.fi/en/constitution-of-finland

Fransa

"Constitution of 4 October 1958", Conseil Constitutionnel - Constitutional Council, Erişim: 10.05.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/constitution-of-4-october-1958

"Declaration of Human and Civic Rights of 26 August 1789", Conseil Constitutionnel - Constitutional Council, Erişim: 10.05.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/declaration-of-human-and-civic-rights-of-26-august-1789

"Preamble to the Constitution of October 27th 1946", Conseil Constitutionnel-Constitutional Council, Erişim: 10.05.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/preamble-to-the-constitution-of-october-27th-1946

"Charter for the environment", Conseil Constitutionnel - Constitutional Council, Erişim: 10.05.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/charter-for-the-environment

"La Constitution", Conseil Constitutionnel, Erişim: 10.05.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/la-constitution

Güney Afrika

"The South African Constitution", Department of Justice and Constitutional Development - Republic of South Africa, Erişim: 10.05.2024, https://www.justice.gov.za/legislation/constitution/pdf.html

Güney Kore

"Constitution of the Republic of Korea", Korean Law Information Center - Korea Ministry of Government Legislation, Erişim: 10.05.2024, https://law.go.kr/LSW/eng/engLsSc.do?menuId=2&query=CONSTITUTION%20OF%20THE%20REPUBLIC%20OF%20KOREA#AJAX

"대한민국헌법", Korean Law Information Center - Korea Ministry of Government Legislation, Erişim: 10.05.2024, https://www.law.go.kr/LSW/lsInfoP.do?efYd=19880225&lsiSeq=61603&ancYd=19871029&nwJoYnInfo=Y&ancNo=00010&chrClsCd=010202&efGubun=Y#0000

Hollanda

"The Constitution of the Kingdom of the Netherlands 2023", Ministry of the Interior and Kingdom Relations - Overheid.nl, Erişim: 10.05.2024, https://open.overheid.nl/documenten/ronl-faa96875fef77af167a9133bd3625c0e-9b45fa89/pdf

"Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden 2023", Ministry of the Interior and Kingdom Relations - Overheid.nl, Erişim: 10.05.2024, https://open.overheid.nl/documenten/ronl-bfa3c90611c54fd791d929d4b94e0869ee6a7065/pdf

İrlanda

"Constitution", electronic Irish Statute Book (eISB), Erişim: 10.05.2024, http://www.irishstatutebook.ie/eli/cons.html

İspanya

"Constitución Española - The Spanish Constitution", State Agency of Official State Gazette, Erişim: 10.05.2024, https://www.boe.es/biblioteca_juridica/codigos/codigo.php?lang=en&id=158&modo=2&tipo=C

İtalya

"Constitution of the Italian Republic", Senato della Repubblica - Senate of the Republic, Erişim: 10.05.2024, https://www.senato.it/sites/default/files/media-documents/Costituzione_INGLESE.pdf

"Costituzione Italiana", Senato della Repubblica - Senate of the Republic, Erişim:10.05.2024, https://www.senato.it/sites/default/files/media-documents/Costituzione_ITALIANO.pdf

Macaristan

"The Fundamental Law of Hungary", Nemzeti Jogszabálytár, Erişim: 10.05.2024, https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00

"Magyarország Alaptörvénye", Nemzeti Jogszabálytár, Erişim: 10.05.2024, https://njt.hu/jogszabaly/2011-4301-02-00

Polonya

"The Constitution of the Republic of Poland", Sejm of the Republic of Poland, Erişim: 10.05.2024, http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm

"Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej", Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Erişim: 10.05.2024, http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm

Portekiz

"Constitution of the Portuguese Republic", Assembleia da República - The Portuguese Parliament, Erişim: 10.05.2024, https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf

"Constituição da República Portuguesa", Assembleia da República, Erişim: 10.05.2024, https://www.parlamento.pt/Legislacao/Paginas/ConstituicaoRepublicaPortuguesa.aspx

Romanya

"Constitution of Romania", Chamber of Deputies - Parliament of Romania, Erişim: 10.05.2024, https://cdep.ro/pls/dic/site2015.page?id=339&idl=2

"Constituția României", Camera Deputatilor - Parlamentul României, Erişim: 10.05.2024, https://cdep.ro/pls/dic/site2015.page?id=339&idl=1

Rusya

"The Constitution of the Russian Federation", Council of Europe, Erişim: 10.05.2024, https://rm.coe.int/constitution-of-the-russian-federation-en/1680a1a237

"КОНСТИТУЦИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ", Президент России, Erişim: 10.05.2024, http://kremlin.ru/acts/constitution

Yunanistan

"The Constitution of Greece", Hellenic Parliament, Erişim: 10.05.2024, https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/THE%20CONSTITUTION%20OF%20GREECE.pdf

"ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΗΣΕΛΛΑΔΑΣ",HellenicParliament,Erişim:10.05.2024,https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/2019_%CE%A3%CE%A5%CE%9D%CE%A4%CE%91%CE%93%CE%9C%CE%91_12.3_21_2020_%CE%A4%CE%95%CE%9B%CE%99%CE%9A%CE%9F.pdf

Diğer Kaynaklar

ABD Ankara Büyükelçiliği, "Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (Açıklamalı, Resmî Türkçe Çeviri)", Erişim:29.04.2024, https://tr.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/91/abd-anayasasi.pdf

ABD Yüksek Mahkemesi, "About the Court: FAQs - General Information", Erişim:29.04.2024, https://www.supremecourt.gov/about/faq_general.aspx

About Hungary, "Lawmakers adopt ninth amendment to Hungary's constitution", 16.12.2020, Erişim:29.04.2024, http://abouthungary.hu/news-in-brief/lawmakers-adopt-ninth-amendment-to-hungarys-constitution/

Açıkgöz Ünal, M., Fendoğlu, H.T., Güller, A.S., Amerika Birleşik Devletlerinde Başkanlığın Düzenleyici İşlemleri, Erişim:29.04.2024, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2020-149-1928

Ahmed, D., Bulmer, E., Limitation Clauses, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, 2017, Second Edition, Erişim:29.04.2024, https://www.idea.int/sites/default/files/publications/limitation-clauses-primer.pdf

Akyel R., Baş H., "Kamu Yönetimi ve Denetimi Bağlamında Sayıştayın Anayasal ve Yargısal Konumu", Maliye Dergisi, S:158, Haziran 2010, Erişim:29.04.2024, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/18.Recai_.AKYEL_Hasan.BAS_.pdf

Akyüz, E., "Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı", Millî Eğitim Dergisi, S.151, 2001, Erişim:08.05.2024, https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/151/akyuz.htm

Alexandre, Z., Del Monte, M., Ecker, G. vd., States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Situation in Certain Member States IV, European Parliamentary Research Service Briefing, Temmuz 2020, Erişim:29.04.2024, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652002/EPRS_BRI(2020)652002_EN.pdf

Anayurt, Ö., Anayasa Hukuku: Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.

Aolain, F.N., Gross O., Law in Times of Crisis: Emergency Powers in Theory and Practice, 1.Baskı, Cambridge University Press, 2006.

Arato, A., Miklosi, Z., "Constitution Making and Transitional Politics in Hungary", Framing the State in Times of Transition: Case Studies in Constitution Making içinde, L.E. Miller, L. Aucoin ed., United States Institute of Peace Press, Washington, 2010, Erişim:29.04.2024, https://www.usip.org/sites/default/files/Framing%20the%20State/Chapter13_Framing.pdf

Archibishop Clarke R., "Church of Ireland Has Put Its Survival Over Public Engagement", The Irish Times, Erişim:29.04.2024, https://www.irishtimes.com/opinion/church-of-ireland-has-put-its-survival-over-public-engagement-1.3963911

Assembleia da República, "Constitutional revisions", Erişim:29.04.2024, https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Paginas/Constitutional-revisions.aspx

Atanassov, N., Dalli H., Dumbrava, C. vd., States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Situation in Certain Member States II, European Parliamentary Research Service Briefing, Mayıs 2020, Erişim:29.04.2024, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651914/EPRS_BRI(2020)651914_EN.pdf

Atar, Y., "Demokrasiye Geçiş Sürecindeki Ülkelerde Anayasal Değişme (Constitutional Change) ve Anayasal Dönüşüm (Constitutional Transformation)", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:7, S:1-2, 1999, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/262114

Atar, Y., Türk Anayasa Hukuku, Mimoza Yayınları, Ankara, 2007.

Atay, E.E., "Anayasa Kavramının Tanımı, Hazırlanması ve Değiştirilmesi Arasındaki İlişki", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:12, S:1, 2008, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789726

Atay, M., "Okullarda Eğitimin Amacı, Yöntemi ve İçeriği", Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar: Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi içinde, Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi, 2009, Erişim:17.05.2024, https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/Egitim-Hakk%C4%B1-ve-E%C4%9Fitimde-Haklar.pdf

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, European Court of Human Rights, Erişim:29.04.2024, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf

Avusturya Mevzuat Bilgi Sistemi İnternet Sitesi, "Basic Law of 21 December 1867 on the General Rights of Nationals in the Kingdoms and Länder represented in the Council of the Realm", Erişim:29.04.2024, https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_1867_142/ERV_1867_142.pdf

Avusturya Mevzuat Bilgi Sistemi İnternet Sitesi, "Basic Law of 21 December 1867 on the General Rights of Nationals in the Kingdoms and Länder represented in the Council of the Realm", Erişim:29.04.2024, https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_1867_142/ERV_1867_142.pdf

Azrak, A., "Almanya ve Avusturya'da Anayasa Yargısının Esasları", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, S:2, 1984, Erişim:29.04.2024, https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/1302CD74D01047F185798D0768D1E8FE?doi=

Bakırcı F., Yıldız A., Çev., "İspanya Anayasası ve Kongre İçtüzüğü", Yasama Derneği, 2011, Ankara, Çevirenler: Bakırcı F., Yıldız A., s.19-20, Erişim:29.04.2024, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2654/201200726.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Bakırcı, F., Yıldız, A., Çev., "İspanya Anayasası ve Kongre İçtüzüğü", Yasama Derneği, 2011, Ankara, Erişim:29.04.2024, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2654/201200726.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Balázs C., Zsolt S., Kávai A.H. (çev.), "The tenth modification of the Fundamental Law approved by Parliament", Telex, 24 Mayıs 2022, Erişim:05.05.2024, https://telex.hu/english/2022/05/24/the-tenth-modification-of-the-fundamental-law-approved-by-parliament

Beiter, K.D., The Protection of the Right to Education by International Laws, Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands, 2006.

Belçika Anayasa Mahkemesi, "Compétences de la Cour constitutionnelle", Erişim:29.04.2024, https://www.const-court.be/fr/court/presentation/jurisdiction)

Belçika Anayasa Mahkemesi, "Procédure", Erişim:29.04.2024, https://www.const-court.be/fr/court/presentation/procedure

Belgium.be-Official information and services, "Formation of the federal state", Erişim:29.04.2024, https://www.belgium.be/en/about_belgium/country/history/belgium_from_1830/formation_federal_state

Belgium.be-Official information and services, "The first, unitary constitution", Erişim:29.04.2024, https://www.belgium.be/en/about_belgium/country/history/belgium_from_1830/foundation_and_growth/first_unitary_constitution

Belgium.be-Official information and services, "The Provisional Government and the National Congress", Erişim:29.04.2024, https://www.belgium.be/en/about_belgium/country/history/belgium_from_1830/foundation_and_growth/provisional_government_and_national_congress

Belgium.be-Official information and services, "The Rebellion", Erişim:29.04.2024, https://www.belgium.be/en/about_belgium/country/history/belgium_from_1830/foundation_and_growth/uprising

Belgium.be-Official information and services, "The third and fourth State reforms", Erişim:29.04.2024, https://www.belgium.be/en/about_belgium/country/history/belgium_from_1830/formation_federal_state/third_and_fourth_reform_of_state

Bentzen, N., Boström, A., Del Monte, M. vd, States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Situation in Certain Member States III, European Parliamentary Research Service Briefing, Haziran 2020, Erişim:29.04.2024, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651972/EPRS_BRI(2020)651972_EN.pdf

Besselink, L.F.M., "The Kingdom of the Netherlands", Constitutional Law of the EU Member States içinde, L. Besselink, P. Bovend'Eert, H. Broeksteeg vd. ed., Kluwer, 2014, Erişim:29.04.2024, https://pure.uva.nl/ws/files/2416421/154655_Kingdom_of_the_Netherlands_Constitutional_Law_of_the_EU_Member_States_proofs_clean.pdf

Binder, K., Diaz Crego, M., Eckert, G. vd., States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Situation in Certain Member States, European Parliamentary Research Service Briefing, Haziran 2020, Erişim:29.04.2024, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649408/EPRS_BRI(2020)649408_EN.pdf

Birleşmiş Milletler, "Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations 1986", Erişim: 29.04.2024, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf

Birleşmiş Milletler, "Vienna Convention on the Law of Treaties", Erişim:29.04.2024, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-1&chapter=23&Temp=mtdsg3&clang=_en

Bodenhamer, D.J., The U.S. Constitution: A Very Short Introduction, Oxford University Press, New York, 2018.

Brandão, M., "Personal data protection now a right under Brazil Constitution", 11.02.2022, Erişim:08.05.2024, https://agenciabrasil.ebc.com.br/en/politica/noticia/2022-02/protection-personal-data-becomes-constitutional-right#:~:text=Brazil's%20National%20Congress%20at%20a,considered%20in%20Congress%20since%202019

Brandt, M., Cottrell, J., Ghai, Y. vd., Constitution-making and Reform: Options for the Process, Interpeace, Switzerland, 2011, Erişim:29.04.2024, https://www.interpeace.org/wp-content/uploads/2011/09/2011_11_Constitution-Making_Handbook_English.pdf

Britannica, "Commonwealth of Independent States", Erişim:29.04.2024, https://www.britannica.com/topic/Commonwealth-of-Independent-States

Britannica, "Italy: Government and Society", Erişim:29.04.2024, https://www.britannica.com/place/Italy/Government-and-society

Brittannica, "Smith Act", Erişim:29.04.2024, https://www.britannica.com/event/Smith-Act

Buchanan, K., "Danish Law-Global Legal Collection Highlights", Library of Congress, 05.06.2017, Erişim:29.04.2024, https://blogs.loc.gov/law/2017/06/danish-law-global-legal-collection-highlights/

Bulgaristan Maliye Bakanlığı, "Public Finance Act", 138 ve 139. maddeler, (SG No 15, Resmî Yayım Tarihi: 15.02.2013), Erişim:29.04.2024, https://www.minfin.bg/en/4

Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich, "Bundesgesetz, mit dem das Bundes-Verfassungsgesetz und das Bundesgesetz über die Geschäftsordnung des Nationalrates (Geschäftsordnungsgesetz 1975) geändert werden", 28.07.2022, Erişim:08.05.2024, https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2022_I_141/BGBLA_2022_I_141.pdfsig

Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat, "Unsere Verfassung", Erişim:29.04.2024, https://www.bmi.bund.de/DE/themen/verfassung/staatliche-ordnung/unsere-verfassung/unsere-verfassung-node.html

Cabrita, E., "Local and Regional Governance in the Portuguese Constitution", TEPAV "Demokrasiye Geçiş Çağında Anayasa Yapmak" Konferansı Sunumu, Ankara, 19-21 Eylül, 2012, Erişim:29.04.2024, https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1348649165-5.Eduardo_Cabrita_nin_Sunumu.pdf

Calda, M., "Constitution-Making in Post-Communist Countries: A Case of the Czech Republic", A Panel of the Center for the Study of the Constitution at the American Political Science Association Convention, Atlanta, 2-5 Eylül 1999, Internet Archive, Erişim:09.10.2022, https://web.archive.org/web/20221009121347/http://just.wz.cz/old_web/PM229_Calda_Constitution_Making.pdf

Calderia, M., "Concentrated judicial review in Brazil and Colombia: which (or whose) rights are protected?", Journal of Constitutional Research, C:7, S:1, Erişim:29.04.2024, https://revistas.ufpr.br/rinc/article/view/69583/41958

Candan K., Solak M., Bilgin M., Dünyada Seçim Barajları, TBMM Araştırma Merkezi Raporu, 29 Nisan 2021.

Candan, K., "1989 Sonrası Doğu Bloku Ülkelerinde Demokratikleşme Süreci: Polonya Cumhuriyeti'nde Yarı-Başkanlık Sisteminin Dönüşümü", Karşılaştırmalı Hükûmet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi içinde, S. Gökçimen ed., Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Ankara, 2017, Erişim:29.04.2024, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/yari_baskanlik.pdf

Candan, K., "Koalisyon Kültürüne Dayalı Bir Parlamenter Sistem Örneği: Almanya Federal Cumhuriyeti", Karşılaştırmalı Hükûmet Sistemleri: Parlamenter Sistem içinde, S. Gökçimen ed., Gözden Geçirilmiş 2.Baskı, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017, Erişim:29.04.2024, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/parlamenter_sistem.pdf

Caniklioğlu, M.D., "Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasalarımız", Erişim:29.04.2024, https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/M.-Caniklioglu4.pdf

Central Intelligence Agency, "The World Factbook", Edition: Apr 25, 2024, Washington, Erişim:29.04.2024, https://www.cia.gov/the-world-factbook/

Chamber of Deputies of the Czech Republic, "A History of Czech Parliamentarism", Erişim:29.04.2024, https://www.psp.cz/eknih/cdrom/ic/pdf/en/A_history_ENG_05_2011.pdf

Christensen, J.P., "The Constitution", The Oxford Handbook of Danish Politics içinde, P.M. Christiansen, J. Elklit, P. Nedergaard ed., Oxford University Press, Danmarks Domstole, Erişim:29.04.2024, https://domstol.dk/media/q4wcg5co/the-constitution-bidrag-i-the-oxford-handbook-of-danish-politics-oxford-2020.pdf

Christiansen, E.C., "Forty Years from Fascism: Democratic Constitutionalism and the Spanish Model of National Transformation", Golden Gate University Law Digital Commons, 2018, Erişim:29.04.2024, https://digitalcommons.law.ggu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1836&context=pubs

Conseil Constitutionnel - Constitutional Council, "Declaration of Human and Civic Rights Of 26 August 1789", Erişim:29.04.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/declaration-of-human-and-civic-rights-of-26-august-1789

Conseil Constitutionnel- Constitutional Council, "Declaration of Human and Civic Rights Of 26 August 1789", Erişim: 06.05.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/declaration-of-human-and-civic-rights-of-26-august-1789

Conseil Constitutionnel, "The Constitution", Erişim:14.05.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/2024-03/constitution-1958-vingt-cinquieme-revision.pdf

Conseil Constitutionnel-Constitutional Council, "Declaration of Human and Civic Rights Of 26 August 1789", Erişim:29.04.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/declaration-of-human-and-civic-rights-of-26-august-1789

Constitutional Council, "The Constitution", Erişim:29.04.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/en

Constitutional Council, "Les révisions constitutionnelles", (Google Translate ve DeepL çeviri programları aracılığıyla Fransızca-İngilizce çevirisi esas alınan metin), Erişim:29.04.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/la-constitution/les-revisions-constitutionnelles

ConstitutionNet, "Constitutional History of Brazil", Erişim:29.04.2024, https://constitutionnet.org/country/constitutional-history-brazil

Cornell Law School, "Religion and the Constitution", Erişim:29.04.2024, https://www.law.cornell.edu/wex/religion_and_the_constitution

Cornell Law School, "United States Code (Birleşik Devletler Kanun Külliyatı) Title 28", Erişim:29.04.2024, https://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/1

Çek Cumhuriyeti Parlamentosu, "Charter of Fundamental Rights and Basic Freedoms", Erişim:29.04.2024, https://www.psp.cz/en/docs/laws/listina.html

Çekya Anayasa Mahkemesi, "Charter of Fundamental Rights and Freedoms", Erişim:29.04.2024, https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Listina_English_version.pdf

Çiftçioğlu, C.T., "2802 Sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanununa Göre Hâkim ve Savcıların Disiplin Soruşturmaları", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:13, S:1, 2011, Erişim:14.05.2024, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/753774

Dallari, P.B.A., "Brazil: The Constitution-Making Process and the Political System", TEPAV "Demokrasiye Geçiş Çağında Anayasa Yapmak" Konferansı Sunumu, Ankara, 19-21 Eylül, 2012, Erişim:29.04.2024, https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1348649165-5.Pedro_Dallari_nin_Sunumu.pdf

Danimarka Parlamentosu, My Constitutional Act, Erişim:29.04.2024, https://www.thedanishparliament.dk/-/media/pdf/publikationer/english/my_constitutional_act_with_explanations.ashx

de Raadt, J., "Contested Constitutions: Legitimacy of Constitution-making and Constitutional Conflict in Central Europe", East European Politics and Societies, C:23, S:3, Summer 2009, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0888325409333192

de Rechtspraak, "About The Judicial Council" "The Council for the Judiciary", Erişim:17.05.2024, https://www.rechtspraak.nl/English/The-Council-for-the-Judiciary

de Rechtspraak, "Judiciary (Organisation) Act", Erişim:17.05.2024, https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Wet-op-de-Rechterlijke-Organisatie_EN.pdf

Demokratiezentrum Wien, "Verfassungsentwicklung in Österreich und der EU", Erişim:29.04.2024, https://www.demokratiezentrum.org/bildung/ressourcen/timelines/verfassungsentwicklung-in-oesterreich-und-der-eu/

Deseure, B., "National Sovereignty in the Belgian Constitution of 1831. On the Meaning(s) of Article 25", Erişim:29.04.2024, https://core.ac.uk/reader/81776465

Deutsche Welle, "Could violators of Germany's constitution forfeit basic rights?", Erişim:29.04.2024, https://www.dw.com/en/could-violators-of-germanys-constitution-forfeit-basic-rights/a-49285894

Deutscher Bundestag, "Grundgesetz", Erişim:29.04.2024, https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz

Deutscher Bundestag, "Vor 75 Jahren: Parlamentarischer Rat verkündet das Grundgesetz", 26.04.2024, Erişim:29.04.2024, https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2019/kw20-kalenderblatt-70jahre-grundgesetz-641776

deutschland.de-Almanya'yla olan bağlantınız, "Almanya'nın En Önemli Kitabı", 17.04.2019, Erişim:29.04.2024, https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/alman-anayasasi-en-onemli-olgular

deutschland.de-Almanya'yla olan bağlantınız, "Anayasa 70 Yaşında", 15.04.2019, Erişim:29.04.2024, https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/baris-ve-guvenlik/anayasa-70-yasinda

Die Bundesregierung: 75 Jahre Grundgesetz, "1948: Parlamentarischer Rat nimmt Arbeit auf", 12.Februar 2024, Erişim:29.04.2024, https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/75-jahre-grundgesetz/weg-zum-grundgesetz-1-1527924

Dunbay, S., "23 Temmuz 2008 Tarihli Anayasa Reformu Işığında Fransa'daki Yarı Başkanlık Sistemi", Ankara Barosu Dergisi, S:3, 2012, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/397990

Dübeck, I., "Denmark", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

ECPRD, "Council For the Judiciary (Yargı Konseyi), Çek Cumhuriyeti Parlamentosunun Bilgi Talebi, Talep No:470, 11 Ekim 2005, Erişim:17.05.2024 (Sınırlı Erişim), https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/470

ECPRD, "Parliaments and Constitutional Law – Parliaments and Constitutional Courts (Parlamentolar ve Anayasa Hukuku - Anayasa Mahkemeleri)" Bilgi Talebine Fransız Parlamentosu'nun Cevabı, Talep No: 4503, 1 Ekim 2020, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/554625

Electronic Irish Statute Book, "Constitution of Ireland: Amending Acts", Erişim:29.04.2024, http://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html

Encyclopedia Britannica Online, "Lateran Treaty" Maddesi, Erişim:29.04.2024, https://www.britannica.com/event/Lateran-Treaty

Erdem, K., Candan K., Solak M., "Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde ve Avrupa Parlamentosunda Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı", TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Raporu, 2016.

Eroğul, C., Çağdaş Devlet Düzenleri: İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2016.

Estonya Yüksek Mahkemesi, "The Supreme Court of Estonia", Erişim:17.05.2024, https://www.riigikohus.ee/en/supreme-court-estonia

Euronews, "Hungarian parliament adopts anti-LGBT laws including de facto ban on adoption by same-sex couples", 15.12.2020, Erişim:29.04.2024, https://www.euronews.com/2020/12/15/hungarian-parliament-adopts-anti-lgbt-laws-including-de-facto-ban-on-adoption-by-same-sex-

Euronews, "Spain changes constitution language on disabilities", 18.01.2024, https://www.euronews.com/2024/01/18/spain-changes-constitution-language-on-disabilities

European Committee of Regions, "Division of Powers: Italy", Erişim:29.04.2024, https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Italy-Introduction.aspx

European Court of Human Rights ve Council of Europe, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi", Erişim:08.05.2024, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf

European e-Justice, "National Legislation: Hungary", Erişim:29.04.2024, https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-hu-en.do?member=1#:~:text=According%20to%20the%20Fundamental%20Law%20cardinal%20Acts%20apply%20for%20example,governments%2C%20the%20detailed%20rules%20for

European e-justice, "Ordinary Courts-Belgium", Erişim:29.04.2024, https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-be-en.do?member=1

Fatouros A.A., "International Law in the New Greek Constitution", The American Journal of International Law, C:70, S:3, Temmuz 1976, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://www.jstor.org/stable/2200137?seq=1

Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası (Resmî Türkçe Çeviri), Almanya Federal Meclisi, Erişim:29.04.2024, https://www.bundestag.de/resource/blob/595396/6f9cc381bf6770954d6905c87f12b57d/gg-data.pdf

Federal Anayasa Mahkemesi, "Act on Federal Constitutional Court", Erişim:29.04.2024, https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Downloads/EN/Gesetze/BVerfGG.pdf?__blob=publicationFile&v=13

Federal Supreme Court (STF), "Constitution of the Federative Republic of Brazil", Erişim:08.05.2024, https://www.stf.jus.br/arquivo/cms/legislacaoConstituicao/anexo/BrazilFederalConstitution_EC132_DIGITAL.pdf

Federasyon Konseyi, "On the Status of a Member of the Federation Council and a Deputy of the State Duma of the Federal Assembly of the Russian Federation", Erişim:29.04.2024, http://council.gov.ru/en/structure/council/status/member_law/

Ferrari, A., Ferrari, S., "Religion and the Secular State: Italian Case", Erişim: 29.04.2024, https://classic.iclrs.org/content/blurb/files/Italy.pdf

Finlandiya Hazine Genel Müdürlüğü, "Final central government accounts", Erişim:29.04.2024, https://www.valtiokonttori.fi/en/state-treasury-in-brief/publications/publications-on-public-administration-services/final-central-government-accounts/

Finnish Government, "Amendments to the Constitution enter into force in the beginning of March", 28.02.2012, Erişim:29.04.2024, https://valtioneuvosto.fi/en/-//1410853/grundlagsandringarna-trader-i-kraft-vid-ingangen-av-mars

Finnish Government, "Constitutional amendment concerning secrecy of confidential communications enters into force in October", 04.10.2018, Erişim:29.04.2024, https://valtioneuvosto.fi/en/-/1410853/luottamuksellisen-viestin-suojaa-koskeva-perustuslain-muutos-voimaan-lokakuussa

Flanz, G.H., "The Republic of Poland: Introductory Note", 1997, Oxford Constitutional Law, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm158.document.1/law-ocw-cm158?rskey=0IvKnV&result=1&prd=OCW

Fokas, E., The Trinity, the "Prevailing Religion," and the Greek Constitution, Ekim 2020, Erişim:29.04.2024, https://talkabout.iclrs.org/2020/10/31/the-trinity-the-prevailing-religion-and-the-greek-constitution/

Folketinget (Danimarka Parlamentosu), "Danimarka Anayasası" m.65/2'nin açıklama metni, Erişim:14.05.2024, https://www.thedanishparliament.dk/-/media/sites/ft/pdf/publikationer/engelske-publikationer-pdf/my_constitutional_act_with_explanations.pdf

Food and Agriculture Organization of the United Nations, "FAOLEX Database: Denmark", Erişim:29.04.2024, http://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC127862/

France Diplomacy, "France and the Death Penalty", Erişim:29.04.2024, https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/human-rights/death-penalty/france-and-the-death-penalty/

Fransa Anayasa Konseyi, "General Overview", Erişim:29.04.2024, https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/general-overview

Fransa Ekonomi ve Maliye Bakanlığı, Constitutional bylaw No. 2001-692 of 1 August 2001 on budget acts (1), m.37 ve 41, Erişim:29.04.2024, https://www.performance-publique.budget.gouv.fr/sites/performance_publique/files/files/documents/ressources_documentaires/documentation_anglais/lolf/lolf_eng_version_082001.pdf

Fremer, I., "Bulgaria: New Constitutional Amendments Introduce Judicial Reform and Abolish Requirement for Senior Public Officials to Hold Only Bulgarian Citizenship", Library of Congress, 31.01.2024, Erişim:07.05.2024, https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2024-01-30/bulgaria-new-constitutional-amendments-introduce-judicial-reform-and-abolish-requirement-for-senior-public-officials-to-hold-only-bulgarian-citizenship/

Georgetown Law Library, "Presidential Proclamations", Erişim:29.04.2024, https://guides.ll.georgetown.edu/c.php?g=365454&p=2468883

Ginsburg, T., Melton, J., "The Netherlands Constitution: Implications for Countries in Transition", International IDEA's Constitution Building Processes (CBP) Programme, 2015, Erişim:29.04.2024, http://comparativeconstitutionsproject.org/files/Netherlands_Implications_Report.pdf?6c8912

Ginsburg, T., Melton, J., "The Netherlands Constitution: Implications for Countries in Transition", De Nederlandse Grondwet, Grondwet van 2022/2023: borging rechtsstaat, getrapt stemrecht niet-ingezetenen Eerste Kamer en uitbreiding non-discriminatiegronden, (Google Translate ve DeepL çeviri programları aracılığıyla Felemenkçe-İngilizce çevirisi esas alınan metin), Erişim:07.05.2024, https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vlxuov0ja0xh/grondwet_van_2022_2023_borging

Government Accountability Office (ABD Sayıştayı), "100 Years of GAO", Erişim:29.04.2024, https://www.gao.gov/about/what-gao-does/hundred-years-of-gao

Government Gazette Republic of South Africa, Constitution Eighteenth Amendment Act-2023, Vol.697, Cape Town Kaapstad, 27 Temmuz 2023, https://www.justice.gov.za/constitution/docs/2023-003-Constitution18thAmendment-gg49041-GoN3730-27Jul2023.pdf

Gönenç, L., "Anayasal Değişim", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:62, S:4, 2013, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/622937

Gönenç, L., "Dünyada ve Türkiyede Yüksek Yargı Kurulları", Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2011, Erişim:29.04.2024, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1299852383- 2.Dunyada_ve_Turkiye_de_Yuksek_Yargi_Kurullari.pdf

Gönenç, L., "Siyasal İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları için Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi", AÜHFD, C:56, S:1, 2017, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/627827

Gönenç, L., Anayasa Yapımı, TEPAV Anayasa Çalışma Metinleri, 2011, Erişim:29.04.2024, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1317886508-3.Anayasa_Yapimi.pdf

Gözler K., "Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloğu Kavramına İhtiyaç Var mıdır?", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 55-3, Erişim: 06.05.2024, https://www.anayasa.gen.tr/blok.pdf

Gözler, K., "Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C:56, S:3, Temmuz-Eylül 2001.

Gözler, K., Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 12.Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, Haziran 2020.

Gözler, K., Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 9. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2017.

Gözler, K., Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2001.

Gözler, K., Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 25. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2020.

Gözübüyük, Ş., Anayasa Hukuku, 19. Baskı, Turhan, Ankara, 2013.

Groppi, T., Scattone, N., "Italy: The Subsidiarity Principle", International Journal of Constitutional Law, C:4, S:1, 2006, Erişim:29.04.2024, https://academic.oup.com/icon/article/4/1/131/728382?login=true

Grote, R., "Ireland: Introductory Note", 2013, Oxford Constitutional Law, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm816.document.1/law-ocw-cm816?rskey=QsTUtq&result=2&prd=OXCON

Grote, R., "The Czech Republic: Introductory Note", 2007, Oxford Constitutional Law, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/cm439.document.1/law-ocw-cm439?rskey=eW6RR4&result=1&prd=OCW

Grote, R., "The Federal Republic of Germany: Introductory Note", 2013, Oxford Constitutional Law, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm780.document.1/law-ocw-cm780?rskey=XU2YIo&result=1&prd=OXCON

Grote, R., "The French Republic: Introductory Note", 2008, Oxford Constitutional Law, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/cm478.document.1/law-ocw-cm478?rskey=D6Igrq&result=1&prd=OCW

Grote, R., "The Kingdom of Belgium: Introductory Note", 2016, Oxford Constitutional Law, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm943.document.1/law-ocw-cm943?rskey=wrQ2fK&result=1&prd=OCW

Grote, R., "The Kingdom of Spain: Introductory Note", 2011, Oxford Constitutional Law, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm687.document.1/law-ocw-cm687?rskey=4QfAd5&result=1&prd=OXCON

Grote, R., "The Republic of Austria: Introductory Note", 2013, Oxford Constitutional Law, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocwcm772.document.1/law-ocw-cm772?rskey=K1Zf5N&result=1&prd=OCW

Grote, R., "The Republic of Bulgaria: Introductory Note", 2010, Oxford Constitutional Law, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/cm561.document.1/law-ocw-cm561?rskey=JfsEq6&result=1&prd=OCW

Grote, R., "The Republic of Estonia: Introductory Note", 2007, Oxford Constitutional Law, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm380.document.1/law-ocw-cm380?rskey=HkGWzh&result=1&prd=OCW

Grote, R., "The Republic of Hungary: Introductory Note", 2014, Oxford Constitutional Law, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm690.document.1/law-ocw-cm690?rskey=esxyo5&result=1&prd=OXCON

Grote, R., "The Republic of Korea: Introductory Note", 2008, Oxford Constitutional Law, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm464.document.1/law-ocw-cm464?rskey=lLbHrR&result=1&prd=OCW

Grote, R., "The Russian Federation: Introductory Note", 2014, Oxford Constitutional Law, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm874.document.1/law-ocw-cm874

Gusy, C., Das Grundgesetz im Wandel der Zeit, Bundeszentrale für politische Bildung, 01.09.2008, Erişim:29.04.2024, https://www.bpb.de/geschichte/deutsche-geschichte/grundgesetz-und-parlamentarischer-rat/38992/veraenderungen?p=all

Gül, İ.I., "Eğitime Erişim: Eğitimde Ayrımcılık Yasağı ve Fırsat Eşitliği", Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar: Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi içinde, Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi, 2009, Erişim:17.05.2024, https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/Egitim-Hakk%C4%B1-ve-E%C4%9Fitimde-Haklar.pdf

Gülener, S., "Anayasa Yapımında Yeni Bir Paradigma: Kapsayıcı, Katılımcı, Uzlaşmacı Anayasa Yapım Süreçleri ve Çeşitli Örnekler", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:15, S:3, 2011, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/789438

Güney Afrika Hazinesi, "Public Finance Management Act No. 1 Of 1999", m.8, Erişim:29.04.2024, http://www.treasury.gov.za/legislation/pfma/act.pdf

Güveyi, Ü., "Anayasa Yargısı ve Demokrasi İlişkisi", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2012, C:16, S:3, Erişim:29.04.2024, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/16_3_6.pdf

Gylfason, T., "The Anatomy of Constitution Making: From Denmark in 1849 to Iceland in 2017", CESifo Working Paper Series, May 2017, Erişim:29.04.2024, https://www.cesifo.org/DocDL/cesifo1_wp6488.pdf

Hawkesworth, I., Bergvall, D. vd, Budgeting in Greece, OECD, 2008, Erişim:29.04.2024, https://www.oecd.org/greece/42007249.pdf

Hellenic Parliament, "Constitutional History", Erişim:29.04.2024, https://www.hellenicparliament.gr/en/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagmatiki-Istoria/

Herrick, L., "Ireland", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Heywood, A., Siyaset, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.

Hırvatistan Parlamentosu, "Constitution of the Republic of Croatia", Erişim:06.05.2024, https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/inline-files/CONSTITUTION_CROATIA.pdf

Hollanda Sayıştayı, Government Accounts Act 2016, Erişim:29.04.2024, https://english.rekenkamer.nl/about-the-netherlands-court-of-audit/publications/publications/2018/01/01/government-accounts-act-2016

Horn, A., Das politische System Dänemarks, Springer VS (eBook), 2019.

Hosi, J., "Locking in Constitutionality Control in Finland", European Constitutional Law Reivew, C:1, S:26, 2020, Erişim:29.04.2024, https://doi.org/10.1017/S1574019620000139

House of Commons Information Office, Treaties, August 2010, Erişim:29.04.2024, http://www.parliament.uk/documents/commons-information-office/p14.pdf

Hulka, S., "Czech Republic", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Hungarian National Assembly, "Voting: Decisions Requiring a Qualified Majority", Erişim: 29.04.2024, https://www.parlament.hu/web/house-of-the-national-assembly/laws-requiring-a-two-thirds-qualified-majority

Ibán, I. C., "Spain", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

IMF, Brazil Technical Assistance Report-Supporting Implementation of the Expenditure Rule Through Public Financial Management Reforms, (IMF Country Report No. 17/292), Eylül 2017, Erişim:29.04.2024, https://www.imf.org/~/media/Files/Publications/CR/2017/cr17292.ashx

Internetowy System Aktów Prawnych (ISAP), Obwieszczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 26 marca 2001 r. o sprostowaniu błędów., (Google Translate ve DeepL çeviri programları aracılığıyla Lehçe-İngilizce çevirisi esas alınan metin), Erişim:05.05.2024, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20010280 319/O/D20010319.pdf

Inter-Parliamentary Union, "United States of America", Erişim:29.04.2024, http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2339_D.htm

Italian Republic-Chamber of Deputies, "The Institutional Referendum and the election of the Constituent Assembly", Erişim:29.04.2024, https://en.camera.it/4?scheda_informazioni=24

Italy – The Senate of the Republic, "Constitution of the Italian Republic: Articles 56, 57 and 59", Erişim:29.04.2024, http://www.senato.it/application/xmanager/projects/leg18/file/repository/relazioni/libreria/novita/XVIII/AGG_COST_INGLESE_2020.pdf

İnceoğlu, S., Adil Yargılanma Hakkı-Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 4, Avrupa Konseyi, 2018, Anayasa Mahkemesi, Erişim:29.04.2024, https://www.anayasa.gov.tr/media/3547/04_adil_yargilanma_hakki_son.pdf

İspanya Bağımsız Mali Sorumluluk İdaresi (AIReF), Organic Law 2/2012 of 27 April 2012 on Fiscal Stability and Financial Sustainability, Erişim:29.04.2024, https://www.airef.es/wp-content/uploads/2018/09/Organic_Law_2_2012_of_27_April__on_the_Budget_Stability.pdf

İsveç Parlamentosu, "The Constitution of Sweden", Erişim:15.05.2024, https://www.riksdagen.se/globalassets/03.-dokument-och-lagar/bestall-och-ladda-ner/other-languages/grundlagar-2023-engelsk-web.pdf

İsviçre Federal Mevzuat Sitesi, "Federal Constitution of the Swiss Confederation", Erişim:29.04.2024, https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en

İzlanda Hükûmeti, "Constitution of the Republic of Iceland", Erişim: 15.05.2024, https://www.government.is/library/01-Ministries/Prime-Ministrers-Office/constitution_of_iceland.pdf

Japonya Parlamentosu Kütüphanesi, "The Constitution of Japan", Erişim:15.05.2024, https://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c01.html

JUSTEL, "Loi Speciale du 6 Janvier 1989 sur la Cour Constitutionnelle", Erişim:29.04.2024, http://www.ejustice.just.fgov.be/eli/loi/1989/01/06/1989021001/justel

Justice and Constitutional Development, "History: The making of the Constitution", 30.09.2016, Erişim:29.04.2024, https://www.justice.gov.za/legislation/constitution/history.html

Justicia, "Chaplinsky v. New Hampshire", Erişim:29.04.2024, https://supreme.justia.com/cases/federal/us/315/568/#F4

Kathimerini Newspaper, "Parliament completes constitutional revision approving nine changes", 25.11.2019, Erişim:29.04.2024, https://www.ekathimerini.com/news/246837/parliament-completes-constitutional-revision-approving-nine-changes/

Keogh, D., "The Catholic Church and the writing of the 1937 constitution", History Ireland, C:13, S:3, May/Jun 2005, Erişim:29.04.2024, https://www.historyireland.com/20th-century-contemporary-history/the-catholic-church-and-the-writing-of-the-1937-constitution/

Kim, J.C., Korean Government and the Constitution, Korea Legislation Research Institute, 2013, Erişim:29.04.2024, https://www.klri.re.kr/eng/publication/1382/view.do

Kiviorg, M., "Estonia", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Kore Yasama Araştırma Enstitüsü, National Finance Act, Erişim:29.04.2024, https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=40922&lang=ENG

Korkut, L. "Başlangıç Kısımlarının Hukuki Etkisi, Temel Nitelikleri ve 1982 Anayasası: Karşılaştırmalı Bir Analiz", İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 4 (2), Güz 2017, Erişim:29.04.2024, https://acikerisim.medipol.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12511/401/korkut-levent%282017%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Köküsarı, İ.,"Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişiklikleri", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:15, S:1, 2011, Erişim:29.04.2024, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/15_1_7.pdf

Kunter, N., Ceza Muhakemesi Hukuku, 8. Baskı, İstanbul, Kazancı, 1986.

Kuzey Makedonya Parlamentosu, "The Constitution of the Republic of North Macedonia", Erişim:06.05.2024, https://www.sobranie.mk/the-constitution-of-the-republic-of-macedonia-ns_article-constitution-of-the-republic-of-north-macedonia.nspx

Küçük, A., "Güney Kore'de Kendine Özgü Demokratik Başkanlık Sistemi", Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:9, S:2, 2019, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/915067

La Moncloa (Presidency of the Government of Spain), "History of Spain", Erişim:29.04.2024, https://www.lamoncloa.gob.es/lang/en/espana/historyandculture/history/Paginas/index.aspx

La Moncloa, Pedro Sánchez attends the approval of the constitutional reform that extends the rights of people with disabilities, 15.02.2024, Erişim:06.05.2024, https://www.lamoncloa.gob.es/lang/en/presidente/news/Paginas/2024/20240215-constitutional-reform.aspx

Lay, J.P., "France", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Légifrance (Fransa Mevzuat İnternet Sitesi), Loi organique n° 2001-692 du 1 août 2001 relative aux lois de finances, m.37 ve 41, Erişim:29.04.2024, https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000394028/

Leonhardt, M.L., Hano J., 75 Jahre Grundgesetz– Änderungen des Grundgesetzes seit 1949 – Änderungen des Grundgesetzes seit 1949, Deutscher Bundestag-Wissenschaftliche Dienste/Infobrief, 20. Mart 2024, Erişim:29.04.2024, https://www.bundestag.de/resource/blob/995980/dc7cf6b9b7a0b-10c71f0870582847ed4/75-Jahre-Grundgesetz-Aenderungen-des-Grundgesetzes-seit-1949.pdf

Letonya Cumhurbaşkanlığı, "The Constitution of the Republic of Latvia", Erişim:29.04.2024, https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/2016/02/04/the-constitution-of-the-republic-of-latvia/

Library of Congress, "Judiciary Act of 1869", Erişim:13.05.2024, https://www.loc.gov/resource/llsalvol.llsal_016/?sp=80

Litvanya Anayasa Mahkemesi, "The Constitution of The Republic of Lithuania", Erişim: 06.05.2024, https://lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-constitution/192

Martins, L., "Brazil", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Mavrogordatos, G.Th., Orthodoxy and Nationalism in the Greek Case, Church and State in Contemprary Europe The Chimera of Neutrality içinde, Ed. Madeley, J.T.S, Enyedi, Z., Frank Cass Publishers, 2003.

Mbuzeni M., "The Constitutional Phenomenon of Parliamentary Privilege and Immunity in South Africa: a Comparison with Jurisdictions in Britain, Canada and France", The Comparative and International Law Journal of Southern Africa, Erişim:29.04.2024, http://www.jstor.org/stable/26367608

McPherson, C.M., "Russia's 1993 Constitution: Rule of Law for Russia or Merely a Return to Autocracy", Hastings Constitutional Law Quarterly, C:27, S:1, Fall 1999, Erişim:29.04.2024, https://repository.uclawsf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1687&context=hastings_constitutional_law_quaterly

Ministry of Justice Korea Correctional Service, Inmate Treatment, "Prison Labor&Vocational Training", Erişim:29.04.2024, https://www.corrections.go.kr/corrections_eng/1905/subview.do

Mullor, J.S., Perez, A.T., "The Constitution of Spain: The Challenges for the Constitutional Order Under European and Global Governance", National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law içinde, A. Albi, S. Bardutzky ed., Springer Open, 2019, Erişim:29.04.2024, https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-94-6265-273-6.pdf

National Assembly of the Republic of Bulgaria, "Brief History", Erişim:29.04.2024, https://www.parliament.bg/en/15

National Assembly of the Republic of Bulgaria, "National Assembly-Chronology", Erişim:29.04.2024, https://www.parliament.bg/en/16

National Emergency Powers, CRS Report, 8 Nisan 2021, Erişim:29.04.2024, https://fas.org/sgp/crs/natsec/98-505.pdf

National Museum of Korean Contemporary History, "The Constitution of the Republic of Korea", Erişim:29.04.2024, https://www.much.go.kr/en/contents.do?fid=03&cid=03_14

Nergelius, J., "The Kingdom of Denmark: Introductory Note", 2007, Oxford Constitutional Law, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm385.document.1/law-ocw-cm385?rskey=XPVpOH&result=1&prd=OCW

Norveç Adalet ve Kamu Güvenliği Bakanlığı, "The Constitution of the Kingdom of Norway", Erişim:29.04.2024, https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/1814-05-17?q=grunnloven

Oak Hill Publishing ConstitutionFacts.com, "The U.S Constitution & Amendments: Dates to Remember", Erişim:29.04.2024, https://www.constitutionfacts.com/content/constitution/files/Constitution_DatesToRemember.pdf

Ojanen, T., Salminen, J., "Finland: European Integration and International Human Rights Treaties as Sources of Domestic Constitutional Change and Dynamism", National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law içinde, A. Albi, S. Bardutzky ed., Springer Open, 2019, Erişim:29.04.2024, https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-94-6265-273-6.pdf

Onar, E., 1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu, Ankara, 1993.

Onida, V., Randazzo, B., "Italy", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Orgad, L., "The preamble in constitutional interpretation", I.CON (International Journal of Constitutional Law), Vol.8 No.4, Erişim:29.04.2024, https://academic.oup.com/icon/article/8/4/714/667109?login=true

Oross, D., Pócza, K., "Constitutional Changes in Hungary and the National Consultation as a Deliberative Practice", The European Consortium for Political Research, 2019, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://ecpr.eu/Filestore/paperproposal/7f257152-c8a2-429d-8d11-05cd18f6b1ad.pdf

Overheid.nl, "Wet op de Rechterlijke Organisatie" (Hollanda Yargı Kanunu), Erişim:13.05.2024, https://wetten.overheid.nl/BWBR0001830/2021-07-01

Özbudun, E., "Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukuki Maiyetleri ve Farkları", TBB Dergisi, S:59, 2005, Erişim:29.04.2024, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-59-156

Özbudun, E., Türk Anayasa Hukuku, Ankara, Yetkin, 13. Baskı, 2012.

Özçer, Ö., "Fransız Anayasa Tartışması: Güçler Kurgusunda Denge Arayışı", TEPAV Değerlendirme Notu, Erişim:29.04.2024, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271251116r2721.Anayasa_Calisma_Metinleri_____2.pdf

Pak, U.J., "Korea, South", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Papastathis, C.K., Greece: A Faithful Orthodox Christian State The Orthodox Church in the Hellenic Republic, Erişim:29.04.2024, https://classic.iclrs.org/content/blurb/files/Greece.2.pdf

Parliament of Estonia, "10th Riigikogu", Erişim:29.04.2024, https://www.riigikogu.ee/en/introduction-and-history/history-riigikogu/10th-riigikogu/

Parliament of Estonia, "Constitutional Assembly", Erişim:29.04.2024, https://www.riigikogu.ee/en/introduction-and-history/history-riigikogu/constitutional-assembly/

Parliament of Estonia, "National Assembly", Erişim:29.04.2024, https://www.riigikogu.ee/en/introduction-and-history/history-riigikogu/national-assembly/

Parliament of Estonia, "Supreme Soviet of the ESSR/ Supreme Council of the Republic of Estonia", Erişim:29.04.2024, https://www.riigikogu.ee/en/introduction-and-history/history-riigikogu/supreme-soviet-essr-supreme-council-republic-estonia/

Parliament of Finland, "Brief history of Parliament - from autonomy to EU Finland", Erişim:29.04.2024, https://www.eduskunta.fi/EN/naineduskuntatoimii/historia/Pages/default.aspx

Parliament of Finland, "Democracy's Long Road", 2013, Erişim:29.04.2024, https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/esitemateriaalit/Documents/2013_Eduskunta_1863_Kansanvallan_pitka_tie_ENG_LORES300413[1].pdf

Parliament of Finland, "The Constitution of Finland and Parliament's Rules of Procedure", Helsinki, 2013, Erişim:29.04.2024, https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/ekj_3+2013.pdf

Parliament of Romania, "Constitution of Romania", Erişim:29.04.2024, https://cdep.ro/pls/dic/site2015.page?id=339&idl=2

Parliament of Romania, "Major provisions of the Law for the revision of the Constitution of Romania", Erişim:29.04.2024, https://www.cdep.ro/pls/dic/site2015.page?id=336&idl=2

Passos, E., "Doing Legal Research in Brazil", Hauser Global Law School Program (New York Üniversitesi Hauser Küresel Hukuk Okulu Programı), Şubat 2005, Erişim:29.04.2024, https://www.nyulawglobal.org/globalex/Brazil. html#_1.5.1_The_Making_of%20Laws

Pazarcı, H., Uluslararası Hukuk, 11. Bası, Turhan Yayınevi, Ankara, 2012.

Peshin, N., "Russia", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Plessis, L.D., "South Africa", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Poder Judicial Espana, İspanya Ulusal Yargı İnternet Sitesi, "The General Council of the Judiciary in 25 Questions", Erişim:17.05.2024, http://www.poderjudicial.es/stfls/cgpj/Instancias/Ficheros/The%20General%20Council%20of%20the%20Judiciary%20in%2025%20questions.pdf

Poorter, J., "Constitutional Review in the Netherlands: A Joint Responsibility", Utrecht Law Review, C:9, S:2, Mart 2013, Erişim:13.05.2024, https://www.utrechtlawreview.org/articles/10.18352/ulr.229

Popov, L., Gochev, D., "Bulgaria", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Potz, R., "Austria", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Presidency of the Republic of Brazil, "Brazil's democratic constitution of 1988 was built by society", 12.11.2018, Erişim:29.04.2024, https://gestaoconteudo.presidencia.gov.br/gestao_brazilgovnews/about-brazil/news/2018/11/brazils-democratic-constitution-of-1988-was-built-by-society#:~:text=Because%20of%20its%20mass%20participation,wonderful%20moment%20of%20civic%20effervescence

Presidency of the Republic of Brazil, "Check out the main changes made to the Brazilian Constitution over the last 30 years", 16.11.2018, Erişim:29.04.2024, https://gestaoconteudo.presidencia.gov.br/gestao_brazilgovnews/about-brazil/news/2018/11/check-out-the-main-changes-made-to-the-brazilian-constitution-over-the-last-30-years

Ratip, M., "Yeni Macaristan Anayasası Ne Anlatıyor? Türkiye'nin Katılımsız Bir Anayasa Yapım Sürecinden Çıkarabileceği Dersler", TEPAV, Erişim:29.04.2024, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1305274159-2.Yeni_Macar_Anayasasi_Ne_Anlatiyor_Turkiye_nin_Katilimsiz_Bir_Anayasa_Yapim_Surecinden_Cikarabilecegi_Dersler.pdf

Rechtsinformationssystem des Bundes (RIS), "List of Austrian laws in English", 23.04.2023 Erişim: 10.05.2024, https://www.ris.bka.gv.at/RisInfo/LawList.pdf

Republik Österreich Parlament (Avusturya Parlamentosu), "Budgetausschuss", Erişim:29.04.2024, https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXVII/A-BU/A-BU_00001_00867/index.shtml

Republik Österreich-Parlament, "100 Jahre Bundes-Verfassungsgesetz", Erişim:29.04.2024, www.parlament.gv.at/verstehen/historisches/100-jahre-b-vg

Republik Österreich-Parlament, "Das Bundes-Verfassungsgesetz", Internet Archive, Erişim:03.05.2021, https://web.archive.org/web/20210503073029/https://www.parlament.gv.at/PERK/VERF/BVG/

Republik Österreich-Parlament, "Verfassungsreform in Österreich", Erişim:29.04.2024, https://www.parlament.gv.at/verstehen/politisches-system/bundesverfassung/reform/

Riigi Teataja (Estonya Resmî Gazetesi), State Budget Act, Erişim:29.04.2024, https://www.riigiteataja.ee/en/eli/529122017006/consolide

Rijksoverheid (Government of Netherlands), Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden 2018, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, (Google Translate ve DeepL çeviri programları aracılığıyla Felemenkçe-İngilizce çevirisi esas alınan metin), Overheid.nl İnternet Sitesi, Erişim:29.04.2024, https://open.overheid.nl/documenten/ronl-12985bff-a73d-428d-9b82-1d6807476a5c/pdf

Robbers, G. ed., "Austria", Encyclopedia of World Constitutions içinde, Facts On File, New York, 2007.

Robbers, G. ed., "Germany", Encyclopedia of World Constitutions içinde, Facts On File, New York, 2007.

Robbers, G. ed., "Ireland", Encyclopedia of World Constitutions içinde, Facts On File, New York, 2007.

Robbers, G. ed., "The Netherlands", Encyclopedia of World Constitutions içinde, Facts On File, New York, 2007.

Rosenn, K.S., "Judicial Review in Brazil: Developments Under the 1988 Constitution", University of Miami Law School, Erişim:29.04.2024, https://core.ac.uk/download/pdf/214392708.pdf

Rosenn, K.S., "The Making of the Brazilian Constitution", Framing the State in Times of Transition: Case Studies in Constitution Making içinde, L.E. Miller, L. Aucoin ed., United States Institute of Peace Press, Washington, 2010, Erişim:29.04.2024, https://www.usip.org/sites/default/files/Framing%20the%20State/Chapter16_Framing.pdf

Rosenn, K.S., Separation of Powers in Brazil, Duquesne Law Review, C:47, 2009, Erişim: 29.04.2024, https://core.ac.uk/download/pdf/214392703.pdf

Roudik, P., "Bulgaria: Constitutional Amendment Provides for Judicial Reform", Library of Congress, 30.12.2015, Erişim:29.04.2024, https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2015-12-30/bulgaria-constitutional-amendment-provides-for-judicial-reform/

Royal House of the Netherlands, "Royal Decrees", Erişim:29.04.2024, https://www.royal-house.nl/topics/legislation/royal-decrees#:~:text=A%20Royal%20Decree%20is%20issued,%27

Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi, "Eğitimde Haklarımız Var", Eğitimde Haklar Bildirgesi ve Öneriler Dosyası içinde, Erişim:08.05.2024, https://www. egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/Egitimde-Haklar-bildirge_savunu_dosyasi.pdf

Sak, G., Özçer, Ö., "Güney Afrika Anayasası: "Bir Ülkenin Ruhu", TEPAV Anayasa Çalışma Metinleri, 2007, Erişim:29.04.2024, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271250920r3257.Anayasa_Calisma_Metinleri_____1.pdf

Schanda, B., "Hungary", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Scheinin, M., "Finland", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Schroeder, R.C., Ana Hatları ile ABD Devlet Yapısı, R. Targonski ed., Embassy of the United States of America, Vienna, 2000, Erişim:29.04.2024, https://usa.usembassy.de/etexts/turkish/oagt.pdf

Senado de España (Senate of Spain), "The Senate in the Constitutional history of Spain", 19.01.2021, Erişim:29.04.2024, https://www.senado.es/web/conocersenado/temasclave/historiaconstitucional/index.html?lang=en

Senate of Romania, "Senate in the Romanian history – an honourable democratic tradition", Erişim:29.04.2024, https://www.senat.ro/default.aspx?Sel=442BA3CD-90E1-4FCE-AE5C-E59E2E45A1FD

Sevinç, M., "Amerikan Yüce Mahkemesi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 51, Sayı 01, 1996, Erişim:13.05.2024, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36398

Seyyar, A., İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri, Değişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Shaw, M.N., International Law, 8. Bası, Cambridge University Press, Cambridge, 2017.

Slovakya Cumhurbaşkanlığı, "Constitution of the Slovak Republic", Erişim:29.04.2024, https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf

Slovakya Cumhurbaşkanlığı, "Constitution of the Slovak Republic", Erişim: 15.05.2024, https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf

Slovenya Resmî Gazetesi, "Constitution", Erişim:29.04.2024, https://www.us-rs.si/legal-basis/constitution/?lang=en

Sousa e Brito, J.D., "Portugal", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

South African Government, "Amendments to the Constitution", Erişim:29.04.2024, https://www.gov.za/documents/constitution-amendments

South African Government, "Constitution of the Republic of South Africa, 1996 - Explanatory Memorandum", Erişim:29.04.2024, https://www.gov.za/documents/constitution-republic-south-africa-1996-explanatory-memorandum

Spyropoulos, P., "Greece", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Stabilitätsrat (İstikrar Konseyi), "Stability Council", Erişim:29.04.2024, https://www.stabilitaetsrat.de/EN/Home/home_node.html

Staten-Generaal, "The States General: History", Erişim:29.04.2024, https://www.staten-generaal.nl/begrip/the_states_general

Sunay, Z.A., "Türk Anayasa Hukukunda Anayasaların Başlangıç Kısımları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, Erişim:29.04.2024, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=-L8ilcwn-9ZRRc_YMKxXW1iX7g6CD7DkNnes98Z2-Kwup4yvl4XBONKhjmbvNHkAj

Supreme Court of the Russian Federation, Law on Bodies of the Judiciary (Rusya Yüksek Mahkemesi İnternet sitesi, Rusya Federasyonu Yargı Organları Hakkında Kanun), Erişim:17.05.2024, http://www.supcourt.ru/en/judicial_system/law_bodies_judiciary/

Şen, G., "1919'dan 2000'e Finlandiya: Anayasal ve Siyasi Gelişmeler", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:7, S:2, 2005, Erişim:29.04.2024, https://hukuk.deu.edu.tr/dosyalar/dergiler/DergiMiz7-2/PDF/sen7.pdf

Şencan, H., "Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme: Fransa'da Yarı-Başkanlık Sistemi", Karşılaştırmalı Hükûmet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi içinde, S. Gökçimen ed., Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Ankara, 2017, Erişim:29.04.2024, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/yari_baskanlik.pdf

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, 11 Ağustos 2003 tarihli ve 25196 sayılı Resmî Gazete, "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme", Erişim:08.05.2024, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm#4

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, 27 Mayıs 1949 tarihli ve 7217 sayılı Resmî Gazete, "Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Resmî Gazete ile Yayınlanması ve okullarda okutulması hakkında Bakanlar Kurulu Kararı", Erişim:08.05.2024, https://ua.mfa.gov.tr/

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Rusya Federasyonu'nun Siyasi Görünümü", Erişim:29.04.2024, http://www.mfa.gov.tr/rusya-siyasi-gorunumu.tr.mfa

Tanase, L.D., Pasoi, R., Dumitriu, I., "Romania", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Tanchev, E., Belov, M., "The Bulgarian Constitutional Order, Supranational Constitutionalism and European Governance", National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law içinde, A. Albi, S. Bardutzky ed., Springer Open, 2019, Erişim:29.04.2024, https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-94-6265-273-6.pdf

Tanör, B., ve Yüzbaşıoğlu, N., 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 2009.

Tanrıver, S., "Tabiî Hâkim İlkesi ve Medenî Yargı", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S:104, 2013, Erişim:29.04.2024, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-104-1240

TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, ABD Kongresinde Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri, Erişim:29.04.2024, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/ABD_Kongresi_Yasama_Denetim_ve_Butce_Surecleri.pdf

TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Hukuk Bölümü, Çeşitli Ülke Örneklerinde Anayasa Mahkemeleri, TBMM Araştırma Merkezi Bilgi Notu, Ekim 2020.

TBMM, "09.12.1994 tarihli ve 4058 sayılı Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun", Erişim:08.05.2024, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc078/kanuntbmmc078/kanuntbmmc07804058.pdf

The Baltic Course, "Estonian Constitution has now been amended 5 times", 07.05.2015, Erişim:29.04.2024, http://www.baltic-course.com/eng/analytics/?doc=105865

The Danish Parliament, "The Constitutional Act of Denmark", Erişim:29.04.2024, https://www.thedanishparliament.dk/en/democracy/the-constitutional-act-of-denmark

The Judicial Conference of the United States (Amerika Birleşik Devletleri Yargı Konseyi), "Judicial Conference", Erişim:17.05.2024, https://www.uscourts.gov/about-federal-courts/governance-judicial-conference#:~:text=Judicial%20Conference

The Judicial Council (İrlanda Yargı Konseyi), "About The Judicial Council" Erişim:17.05.2024, https://judicialcouncil.ie/about-the-judicial-council/

The Local-Italy's News in English, "Italy approves slashing number of MPs in referendum", 21.09.2020, Erişim:29.04.2024, https://www.thelocal.it/20200921/italians-vote-in-favour-of-slashing-number-of-mps-in-referendum/

The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs, "The Fifth republic: An analysis of the constitution", C:49, S:193, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00358535808452157

The State Duma, "Constitution of the Russian Federation", 17.10.2018, Erişim:29.04.2024, http://duma.gov.ru/en/news/28429/

The Supreme Court of Denmark, "Constitutional Justice: Functions and Relationship with the Other Public Authorities", 2011, The Constitutional Court of Romania İnternet Sitesi, Erişim:29.04.2024, https://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2020/08/DANEMARCA-eng.pdf

Thielboerger, P., "Coronavirus Emergency Measures and Germany's Basic Law", Hertie School, Erişim:29.04.2024, https://www.hertie-school.org/en/news/opinion/detail/content/verfassungsblog-coronavirus-emergency-measures-and-germanys-basic-law

Thomashausen, A., "Güney Afrika'nın Siyasi Evriminde Anayasal İktidar ve Meşruluk", "Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim: Türkiye'de Anayasal Değişim Beklentileri" başlıklı Uluslararası Sempozyum, Ankara, 19-20 Mart 2010, Erişim:29.04.2024, http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/ayad-2010-383.pdf

Tiitinen, S., "Constitutional Reform in Finland", Association of Secretaries General of Parliaments, Brussel, April 1999, Erişim:29.04.2024, http://www.asgp.info/Publications/CPI-English/1999_178_03-e.pdf

Torfs, R., "Belgium", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Torfs, R., Religion and State in Belgium, Insight Turkey Vol. 17 / No. 1 / 2015, https://www.insightturkey.com/file/279/religion-and-state-in-belgium-winter-2015-vol17-no1 Erişim:14.05.2024

Tunaya, T.Z., Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980, Özbudun, E., Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 2002.

Tuncel, T.K., "Rusya Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler", Avrasya İncelemeleri Merkezi, 07.07.2020, Erişim:29.04.2024, https://avim.org.tr/tr/Analiz/RUSYA-ANAYASASI-NDA-YAPILAN-DEGISIKLIKLER

Turhanoğlu, P., "Türk Anayasa Yargısında Ölçü Normlar Bloğu", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007, Erişim:29.04.2024, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=wBmNpkQC9Nhi90NLW7E7-Uwtm_naN-29F3EKJSDxDgE8M6x85G79-aBYeWjV5pyWL

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Erişim:29.04.2024, https://paylasim.ombudsman.gov.tr/dokuman/document/mevzuat/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Genel Hukuk Terminolojisi/General Legal Terminology", Erişim:29.04.2024, https://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/hukuk-terminoloji-110615.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Rusya Federasyonu'nun Siyasi Görünümü", Erişim:29.04.2024, https://www.mfa.gov.tr/rusya-siyasi-gorunumu.tr.mfa

U.S. Congress, Constitution Annotated, "Artl.S6.C1.2 Privilege from Arrest", Erişim:29.04.2024, https://constitution.congress.gov/browse/essay/artl-S6-C1-2/ALDE_00013354/

U.S. Congress, Constitution Annoted, "Amdt5.2.1.2.1 Scope of the Double Jeopardy Clause", Erişim:29.04.2024, https://constitution.congress.gov/browse/essay/amdt5-2-1-2-1/ALDE_00000858/

U.S. Senate, The Constitution of the United States of America, Erişim:29.04.2024, https://www.senate.gov/civics/resources/pdf/US_Constitution-Senate_Publication_103-21.pdf

Ukrayna E-Devlet Portalı, "Constitution of Ukraine" (Resmî çeviri), Erişim:06.05.2024, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

Uluslararası Adalet Divanı, "Statute of the Court." Erişim:29.04.2024, https://www.icj-cij.org/en/statute

UNESCO ve UNICEF, A Human Rights-Based Approach to Education for All, 2007, Erişim:08.05.2024, https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/A%20Human%20Rights-based%20Approach%20to%20Education%20for%20All_0.pdf

US Department of State Office of International Religious Freedom, 2020 Report on International Religious Freedom: Greece, Erişim: 29.04.2024, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/05/240282-GREECE-2020-INTERNATIONAL-RELIGIOUS-FREEDOM-REPORT.pdf

Ústavní Soud (The Constitutional Court), "Constitutional Order of the Czech Republic", Erişim:29.04.2024, https://www.usoud.cz/en/legal-basis

Van Bijsterveld, S., "The Netherlands", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Van der Vyver, J.D., "United States", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Venice Comission, "Observatory on Emergency Situations-Austria", Erişim:29.04.2024, https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory/AUT-E.htm

Venice Comission, "Observatory on Emergency Situations-USA", Erişim:29.04.2024, https://www.venice.coe.int/files/EmergencyPowersObservatory//T03-E.htm

Venice Comission, "Working document for the Circle of Presidents of the Conference of European Constitutional Courts", Erişim:29.04.2024, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU(2006)034-e

Venice Commission, Opinion on Act LXXXVIII of 2023 on the Protection of National Sovereignty, 15-16 March 2024, Erişim:05.05.2024, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2024)001-e

Venice Commission, Opinion on the New Constitution of Hungary, Venice, 17-18 June 2011, Erişim:29.04.2024, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)016-e

Venice Commission, Report on Constitutional Amendment (Anayasa Değişikliği Raporu), Aralık 2009, m.6. Erişim: 16.05.2024, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)001-e

Venter, F., "The Republic of South Africa: Introductory Note", 2016, Oxford Constitutional Law, Erişim:29.04.2024 (Sınırlı Erişim), https://oxcon.ouplaw.com/view/10.1093/law:ocw/law-ocw-cm938.document.1/law-ocw-cm938?rskey=XD7xMK&result=1&prd=OCW

Voermans, W., Councils For the Judiciary in EU Countries-Denmark (AB Ülkelerinde Yargı Konseyleri-Danimarka), Eylül 2008, Erişim:17.05.2024, https://www.researchgate.net/publication/228153259_Councils_for_the_Judiciary_in_EU_Countries

Wheare, K.C., Modern Anayasalar, Çev. Mehmet Turan, Değişim Yayınları, İstanbul, 1984.

Wójtowicz, K., "Poland", Encyclopedia of World Constitutions içinde, G. Robbers ed., Facts On File, New York, 2007.

Wolff, R. J., "Children's Rights in Education: A Philosophical and Historical Approach", The Journal of Educational Thought (JET), V.17, N.1, Nisan 1983.

Yavuz, C., "Amerika Birleşik Devletleri Yüce Mahkemesi", TBB Dergisi, S: 128, 2017, Erişim:13.05.2024, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-128-1635

Yazıcı, S. (çev.), Yunanistan Anayasası, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2005.

Yücel, B., "Komünizm Sonrası Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerindeki Anayasacılık Hareketleri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:60, S:3, 2011, Erişim:29.04.2024, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/624409

Zeldin, W., "Hungary: Constitutional Amendments Adopted, Library of Congress, 19.05.2013, Erişim:29.04.2024, https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2013-03-19/hungary-constitutional-amendments-adopted/

Ziemer, K., Das politische System Polens, Springer VS, Wiesbaden, 2013.

Zoroğlu E.Ç., Kolcuoğlu U., Köymen E., v.d, Amerika Birleşik Devletlerinde Federal Yargılama Sistemi ve Bu Sistem İçinde Cezai Yargının Yeri ve İşleyişi, Erişim:29.04.2024, https://permanent.fdlp.gov/lps40877/turkish.pdf

Kitapta karşılaştırmalı bir perspektif doğrultusunda 23 ülkenin (*ABD, Almanya, Avusturya, Belçika, Brezilya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Hollanda, İrlanda, İspanya, İtalya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya ve Yunanistan*) anayasasında yer alan belli başlı konuların nasıl düzenlendiği ortaya konulmaktadır.

Kitabın yazılmasında temel amaç, ele alınan konunun anayasalarda ne şekilde yer aldığını en kolay ve anlaşılır şekilde sunmak suretiyle sağlıklı bir karşılaştırma yapılmasına imkân sağlamaktır. Yayında ülke anayasalarının en güncel versiyonlarından yararlanılmış, anayasaların resmî kaynaklardan elde edilen İngilizce veya resmî dildeki metinleri esas alınmıştır.

ISBN: 978-625-6871-22-9
978-625-6871-23-6 (e-kitap)